

T.C
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZİ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI

SİLLYON ANTİK KENTİ SAVUNMA SİSTEMİ
VE PAMPHYLIA BÖLGESİNDEKİ KONUMU

Murat TAŞKIRAN

Ağustos 2017
DENİZLİ

**T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA TEZİ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI
ARKEOLOJİ PROGRAMI**

**SİLLYON ANTİK KENTİ SAVUNMA SİSTEMİ
VE PAMPHYLIA BÖLGESİNDEKİ KONUMU**

Murat TAŞKIRAN

**Danışman
Prof. Dr. Elif ÖZER**

**Ağustos 2017
DENİZLİ**

Babama...

DOKTORA TEZİ ONAY FORMU

Arkeoloji Anabilim Dalı, Doktora Programı öğrencisi Murat TAŞKIRAN tarafından Prof. Dr. Elif ÖZER yönetiminde hazırlanan “Silyon Antik Kenti Savunma Sistemi Ve Pamphylia Bölgesindeki Konumu” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 21.08.2017 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Elif ÖZER

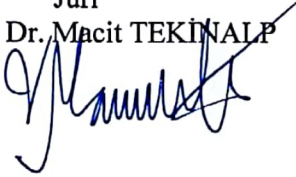

Jüri
Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT

Jüri

Doç. Dr. Bahadır DUMAN

Jüri
Doç. Dr. Macit TEKİNALP

Jüri

Doç. Dr. Ertekin DOKSANALTI

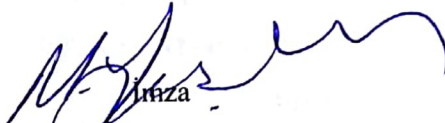

Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ~~13/08/2017~~ 13/08/2017 tarih ve 21/08/2017... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK
Enstitü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza
Murat TAŞKIRAN

ÖNSÖZ

İlk çağlardan bu yana, insanoğlu dış dünyadaki tehlikelere karşı kendini korumak amacıyla çeşitli önlemler almak zorunda kalmıştır. Bu önlemler dönemlere ve coğrafyalara göre çeşitlilik gösterse de hepsinin temelinde başta kendisi olmak üzere, ailesi ve yaşadığı yeri savunarak hayatta kalma düşüncesi vardır. Kimi zaman korunaklı bir mağaraya yerleşilmiş, kimi zaman penceresiz evler inşa edilmiş; zapt edilmesi zor tepelere yerleşimler kurulmuş veya şehirlerin etrafı güçlü duvarlarla çevrelenmiştir. İnsanlığın günümüze kadar süregelen tarihinde savunma sorunu hiçbir zaman bitmeyen ve üzerinde en çok tahayyül edilen mevzu olmuştur. Dünyadaki tüm teknolojik gelişmelerin savunma kaygılarına göre şekil almış olması bunun en büyük nedenidir. Bu çerçevede antik dönemde savunma sistemleri sürekli üzerinde düşündüğüm ve çalışmak istediğim konulardan olmuştur. Prof. Dr. Elif ÖZER başkanlığında 2009 yılında başladığımız Sillyon Yüzey Araştırması bilimsel kimliğim açısından bir milattır. Hocam Prof. Dr. Elif ÖZER'in görüşü ve yönlendirmesiyle Sillyon'un Savunma Sistemi tez konusu olarak belirlenmiş ve çalışmalarımız başlamıştır.

Tezimin her aşamasında görüş ve değerlendirmeleriyle beni yakından yönlendirip deneyimlerini benimle paylaşan hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Elif ÖZER, çalışmamın her aşamasında desteklerini eksik etmemiş; sunduğu bilimsel perspektif, sağladığı imkanlar ve hepsinden önemlisi manevi desteğiyle tez süresince yanımda olmuştur. Kendisine tüm destekleri ve sarf ettiği emeklerinden dolayı minnettar olduğumu belirtmek isterim.

Hocam Prof. Dr. Bilal SÖĞÜT, en başından itibaren tezimle yakından ilgilenmiş, çalışmamızın her aşamasında desteğini esirgememiştir. Kendisine ne kadar teşekkür etsem azdır. Tez süreci boyunca yardımlarını esirgemeyen, yapıcı yönlendirmeleriyle çalışmamızın her aşamasında yanımda olan hocam Doç. Dr. Macit TEKİNALP'a çok teşekkür ederim. Almanya'da bulunduğum sürede desteklerini esirgemeyen Doç. Dr. Mustafa BEYAZIT'a çok teşekkür ederim.

Çeşitli konularda değerli yardım ve fikirlerini esirgemeyen, dost ve çalışma arkadaşlarım Uzman Yasemin İNCEELGİL, Öğr. Gör. Mustafa ÇİMEN, Öğr. Gör. Hatice KORKMAZ, Uzman Ali YAŞAR, Öğr. Gör. Özlem AYTEK, Arş. Gör. Tunç SEZGİN ve Arş. Gör. Bilge Yılmaz KOLANCI'ya teşekkürlerimi sunarım. Sillyon Yüzey Araştırmasından bu yana birlikte çalıştığımız, kent planı çıkarma ve savunma

yapılarının 3 boyutlu modellemesinde yardımcı olan Arkeolog Doğan PEÇEN'e, savunma yapılarının laser scanner ile çizerek çalışmamızın her aşamasında desteğini esirgemeyen Arş. Gör. Ömer UZUNEL'e metin okumalarında yardımcı olan Okutman Murat SOYSAL, Arkeolog Suat CAMBAZ ile Fatih YILMAZ'a son olarak ta Sillyon Yüzey Araştırmasında beraber çalışma imkanı bulduğum herkese şükranlarımı sunarım.

TÜBİTAK'ın (BİDEB-2214-A Yurt Dışı Doktora Sırası Araştırma Bursu) sağladığı burs kapsamında 2013-2014 yıllarında 9 ay süreyle, Almanya Freiburg Albert-Ludwigs Üniversitesi Klasik Arkeoloji Enstitüsü başta olmak üzere, üniversite bünyesinde bulunan diğer kütüphanelerde çalışma ve bilim insanlarıyla konu ile ilgili bilgi alışverişi yapma olanağı buldum. Desteklerinden dolayı Tübitak'a çok teşekkür ediyorum.

Çalışmamız Pamukkale Üniversitesi'nden "Sillyon Antik Kenti Savunma Sistemi ve Pamphylia Bölgesindeki Konumu" isimli projeye (Proje No: 2014SOBE19) desteklenmiştir. Üniversitemizin bu desteği arazi çalışmaları için kullanılmıştır. Desteklerinden ötürü Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Koordinasyon Birimi (BAP)'ne minnetlerimi sunarım. Ayrıca "Llp/Erasmus Staff Training Mobility Program"ı kapsamında Almanya Köln Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nde tez çalışmam için 1 haftalık misafir öğrenci bursu (31.03.2013-07.04.2013) sağlayan üniversitemizin Uluslararası İlişkiler Koordinatörlüğü'ne teşekkür ederim. Hak kazandığım Suna – İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (Akmed) doktora bursu ile 2013 yılındaki arazi çalışmalarının bir kısmı gerçekleştirildi. Buradan kendilerine çok teşekkür ediyorum.

9 ay boyunca Albert-Ludwigs Üniversitesi Arkeoloji Bölümü kütüphanesinde çalışma fırsatı sağlayan ve orada bulunduğum süre zarfında yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Ralf von denn HOFF'a çok teşekkür ediyorum. Yine birçok konuda güler yüzüyle bana yardımcı olan Dr. Alexander HEİNEMANN ile enstitü çalışanlarının sundukları bilimsel yardım ve büyük konukseverlik için kendilerine minnettarım.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ve Antalya Müzesi denetiminde arazi çalışmaları 2014-2017 yılları arasında yürütülmüştür. Kendilerine bu çalışma fırsatını verdikleri için çok teşekkür ederim.

Son teşekkür sevgili aileme... Bu tez, ailemin bana sunduğu imkanlar, eşimin huzur ve engin anlayışı sayesinde tamamlanabilmiştir.

Denizli, Ağustos 2017

Murat TAŞKIRAN

ÖZET

SİLLYON SAVUNMA SİSTEMİ VE PAMPHYLIA BÖLGESİNDEKİ KONUMU

TAŞKIRAN, Murat
Doktora Tezi
~~Arkeoloji ABD~~
Arkeoloji Programı
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Elif
ÖZER Augustos 2017, 632 sayfa

Sillyon antik kenti Antalya İli, Serik İlçesi'ne bağlı Yanköy Mahallesi sınırları içerisinde kayalık bir tepe üzerinde konumlanmaktadır. Bu çalışmada, Sillyon'un Savunma Sistemi ele alınmıştır. Kentin savunma sistemini oluşturan, sur bedenleri, kuleler, kapılar ve geçişler, bastionlar ile korunaklı caddeler ayrı başlıklar altında, mimari ve askeri özellikleri bakımından değerlendirilmiştir. Bununla beraber, kentin egemenlik alanındaki yerleşimler incelenmiş ve buraların Sillyon savunmasına etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Sillyon Savunma Sistemi değerlendirilirken, yapıların duvar örgü teknikleri, plan ve işçilik özellikleri ile diğer arkeolojik malzemelerden yararlanılmış ve elde edilen sonuçlar Pamphylia Bölgesi'nde görülen tarihsel ve siyasal olaylar çerçevesinde tartışılmıştır. Ayrıca aynı dönemlere tarihlenen Kıta Yunanistan ve Anadolu'daki savunma sistemleri göz önünde bulundurulmuş; analogiler yoluyla da tarihlendirme önerileri getirilmiştir. Sonuçta, Pamphylia Bölgesi'nde yer alan Perge, Aspendos, Side ve Attaleia gibi kentlerden farklı olarak, Sillyon'un Helenistik Dönem'den, Türk-İslam Dönemi'ne kadar savunma karakteri ile ön plana çıktığı ortaya çıkmıştır. Kentin korunaklı yapısının her dönemde kendisine avantaj sağladığı ve Sillyon'un hiçbir zaman zapt edilmediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Pamphylia, Sillyon, Sur, Savunma Sistemi

ABSTRACT

THE DEFENSE SYSTEM OF THE ANCIENT CITY OF SILLYON AND ITS LOCATION IN THE PAMPHYLIA REGION

TAŞKIRAN, Murat

Doctoral Thesis

Archaeology

Archaeology Programme

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Elif ÖZER

August 2017, 632 pages

The ancient city of Sillyon is located on a rocky hill within the territory of Yanköy neighbourhood in Serik district of Antalya province. The present study examines the defence system of Sillyon. The curtain walls, towers, gates and sallyports, bastions and protected streets are explored under individual headings with regards to their architecture and military features. Furthermore, settlements within the city's territory were explored and their contribution to the defence of the city was considered. In the assessment of the defence system of Sillyon, the masonry techniques, plans and workmanship as well as other archaeological materials were taken into consideration; then, the conclusions attained were discussed within the frame of historic and political events of Pamphylia. Besides, contemporaneous defence systems in Anatolia and mainland Greece were noted and analogies constituted the basis for dating. Consequently, it emerged that Sillyon had a foremost part with her defence character from the Hellenistic through the Turkish-Islamic period, as different from Perge, Aspendos, Side and Attaleia in Pamphylia. The well-protected structure of the city put the city at an advantage through history and it is noted that Sillyon was never captured.

Key Words: Pamphylia, Sillyon, Fortification, Defense System

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
GİRİŞ	1
Amaç	1
Kapsam	2
Yöntem	5

BİRİNCİ BÖLÜM

PAMPHYLIA İLE SİLLYON'UN COĞRAFYASI VE TARİHİ

1.1 Pamphylia ile Sillyon'un Coğrafik ve Topografik Tanıtımı	7
1.2 Pamphylia İsmi ve Sillyon İsminin Etimolojisi.....	10
1.3 Karayolu Ağı ve Deniz Ulaşımı	13
1.4 Pamphylia ve Sillyon Tarihi.....	17
1.4.1 Başlangıçtan Arkaik Döneme Kadar	17
1.4.2 Arkaik ve Klasik Dönem	24
1.4.3 Helenistik Dönem	32
1.4.5 Roma İmparatorluk Dönemi (M.S. 1-4 Yüzyıllar Arası)	45
1.4.6 Bizans Dönemi (M.S. 4 – 13. Yüzyıllar Arası)	59
1.4.7 Türk-İslam Dönemi	69
1.5 Antik Kaynaklar ve Modern Literatürde Sillyon.....	75

İKİNCİ BÖLÜM

SİLLYON SAVUNMA SİSTEMİ

2.1 Savunma Duvarları.....	83
2.1.1 Aşağı Şehir Savunma Duvarları	84
2.1.1.1 Duvar 1 (Kat.1)	85
2.1.1.2 Duvar 2 (Kat.2)	86
2.1.1.3 Duvar 3 (Kat.3)	89
2.1.1.4 Duvar 4 (Kat.4)	90
2.1.1.5 Duvar 5 (Kat.5)	91
2.1.1.6 Duvar 6 (Kat. 6)	92
2.1.1.7 Duvar 7 (Kat. 7)	93

2.1.1.8 Duvar 8 (Kat. 8)	94
2.1.2 Akropolis Savunma Duvarları	96
2.1.2.1 Duvar 9 (Kat.9)	96
2.1.2.2 Duvar 10 (Kat.10)	98
2.1.2.3 Sillyon Suru Duvar 11 (Kat.11)	99
2.1.2.4 Duvar 12 (Kat.12)	100
2.1.2.5 Duvar 13 (Kat.13)	101
2.1.2.6 Duvar 14 (Kat.14)	102
2.1.3 Mimari Özellikler: Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği	103
2.1.3.1 Aşağı Şehir Duvarları.....	103
2.1.3.2 Akropolis Savunma Duvarları	117
2.1.4 Askeri Özellikler.....	127
2.1.4.1 Aşağı Şehir Savunma Duvarları	127
2.1.4.2 Akropolis Savunma Duvarları	136
2.2. Kuleler ve Bastionlar	138
2.2.1 Aşağı Şehir Kuleleri	138
2.2.1.1 Kule 1 (Kat. K15-Helenistik Kule).....	139
2.2.1.2 Kule 2 (Kat. K16).....	143
2.2.1.3 Kule 3 (Kat. K17).....	144
2.2.1.4 Kule 4 (Kat. K18).....	145
2.2.1.5 Kule 5 (Kat. K19).....	148
2.2.2 Akropolis Kuleleri	150
2.2.2.1 Kule 6 (Kat. K20).....	150
2.2.2.2 Kule 7 (Kat. K21).....	151
2.2.2.3 Kule 8 (Kat. K22).....	153
2.2.2.4 Kule 9 (Kat. K23).....	154
2.2.3 Bastionlar	156
2.2.3.1 Aşağı Şehir Bastionu (Bastion 1-Kat.24).....	156
2.2.3.2 Akropolis Bastionu (Bastion 2-Kat.25)	160
2.2.4 Mimari Özellikler: Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği.....	162
2.2.4.1 Aşağı Şehir Kuleleri.....	162
2.2.4.2 Akropolis Kuleleri.....	176
2.2.5 Askeri Özellikler.....	182
2.2.5.1 Aşağı Şehir Kulelerinde Askeri Özellikler	182
2.2.5.2 Akropolis Kulelerinde Askeri Özellikler	191

2.3. Kapılar	193
2.3.1. Ana Kent Kapısı (K26).....	194
2.3.1.1 Mimari Özellikler.....	200
2.3.1.1.1 Plan Tekniği	200
2.3.1.1.2 Malzeme ve Yapım Tekniği	209
2.3.1.1.3 Süsleme.....	212
2.3.1.2 Askeri Özellikler	217
2.3.2 Kapı 1 (Helenistik Kule).....	220
2.3.3 Kapı 2 (K27)	223
2.3.4 Kapı 3 (K28)	226
2.3.5 Kapı 4 (K29)	227
2.3.6 Akropolis Kuzey Kapısı (K30).....	229
2.3.7 Akropolis Güney Kapısı (K31).....	234
2.3.8 Kapı 5 (K32)	235
2.3.9 Güney Yan Geçiş (Kedi Basamağı (K33)).....	236
2.4 Kent İçi Ulaşım Ağı: Caddeler ve Geçiş Birimleri	238
2.4.1 Caddeler	238
2.4.1.1 Kentin Ana Caddesi (Kat. 34).....	239
2.4.1.2 Rampalı Cadde (Kat.35).....	247
2.4.1.2.1 Birim 1	248
2.4.1.2.2 Birim 2.....	249
2.4.1.2.3 Birim 3.....	251
2.4.1.3 Akropolis Caddesi.....	259
2.4.1.4 Değerlendirme.....	262
2.5 Kastron (K43).....	266
2.7 Tarihleme.....	273

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SİLLYON TERRİTORYUMUNDAKİ YERLEŞİMLER

3.1 Kule-Çiftlik (K44).....	298
3.2 Gökçepınar Kuleleri (K45).....	300
3.3 Kepez Yerleşimi (K46).....	305
3.3.1 Konut Alanları	306
3.3.2 Sarnıçlar ve Su Depoları	309
3.3.3 Nekropolis.....	310

3.3.4 Değerlendirme Ve Tarihleme	312
3.4 Dikmen Yerleşimi (K47).....	317
3.5 Değerlendirme Ve Sonuç	321

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİLLYON'UN SAVUNMA SİSTEMİNDEKİ YERİ: TEMATİK YAKLAŞIMLAR

4.1 Sillyon Savunma Sisteminde Stratejik Durum	326
4.2 Sillyon Savunma Sisteminde Taktiksel Durum.....	328
4.3 Kent Planlamasının Sillyon Savunmasına Etkisi	334
4.4 Sillyon Savunma Sisteminde Estetik Uygulamalar	343
4.5 Sillyon Territoryumundaki Yerleşim Ağının Kent Savunmasına Etkileri	347
4.6 Sillyon Savunma Sisteminde Sembolizm.....	350

BEŞİNCİ BÖLÜM

SİLLYON SAVUNMA SİSTEMİNİN PAMPHYLIA BÖLGESİNDEKİ KONUMU

5.1 Sur	355
5.1.1 Mimari Özellikler: Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği	355
5.1.2 Askeri Özellikler	359
5.2 Kuleler ve Bastionlar	361
5.2.1 Mimari Özellikler: Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği	361
5.2.2 Askeri Özellikler	364
5.3. Kapılar	366
5.3.1 Mimari Özellikler: Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği	366
5.3.2 Askeri Özellikler	370
5.4. Kent İçi Ulaşım Ağı: Caddeler	371
5.5 Sillyon Territoryumundaki Yerleşimler	373
5.6 Değerlendirme	375
SONUÇ	382
KATALOGLAR	394
KISALTMALAR	441
KAYNAKÇA	442
LEVHALAR/ FİGÜRLER LİSTESİ	492
LEVHALAR	505
ÖZGEÇMİŞ	624

GİRİŞ

*Şunu da dedi Phokylides:
Uçurumun kenarına
kurulmuş, iyi yönetilen bir
kent daha güçlüdür çılgın
Ninova'dan (Miletoslu
Phokylides)*

İnsanlığın ilk ortaya çıkışından itibaren savunmaya ihtiyaç duyulmuş ve bu gereksinim günümüze kadar süregelmiştir. İnsan yaşamının görüldüğü ilk kapalı mekanlar olan mağaralarda bile savunma veya korunmanın ön planda olduğu uzmanlar tarafından belirlenmiştir. Öyle ki savunma sistemi neolitik devriminin ilk safhalarından itibaren yerleşimlerin bir parçası olmuştur¹. Demir Çağ ve takibinde kasaba veya *polis* duvarlarla çevrelenerek savunma hatları oluşturulmuş ve bu durum 1900'lere, yani teknolojinin gelişmesine bağlı olarak modern savaş silahları ve savunma yöntemlerinin geliştirildiği zamana kadar da devam etmiştir. Bu dönemlerden itibaren başta arkeologlar olmak üzere, tarihçiler, sanat tarihçileri, mimar ve mühendisler savunma sistemi ve buna bağlı inşa edilen yapılar üzerinde durmuştur. Geçmişte yaşamış insanların hayatlarını anlamının en önemli yollarından biri, onların hayatta kalmadaki belirleyici unsurlarından biri olan savunma ve koruma gereksinimlerinin nasıl olduğunu çözmek olmuştur. Bu bağlamda "Sillyon Antik Kenti Savunma Sistemi ve Pamphylia Bölgesi'ndeki Konumu" isimli çalışma ile Sillyon'un savunma sistemi belirlenmiş, yeni yaklaşımlarla kent ve bölge savunma sistemleri irdelenmiştir. Gelineen noktada Miletoslu Phokylides'in dediği gibi doğal korunaklı yapısı ve uçurumlardan oluşan *akropolis*'i ile Pamphylia'nın Ninova'sıdır Sillyon.

Amaç

Tezin birincil amacı, tarih boyunca korunaklı arazi yapısı sayesinde savunması ile ön planda olduğu anlaşılan Sillyon'nun savunma sistemini oluşturan tüm yapıları tespit ederek kentin savunma karakterini saptamak ve Pamphylia Bölgesi'ndeki konumunu belirlemektir. Bu çerçevede kente bulunan tüm yapıların niteliklerini ortaya koymak ve egemenlik alanında bulunan yerleşimlerin kent savunmasına katkısının irdelenmesi hedeflenmiştir. Sillyon'da ele alınan savunma yapılarının tarihsel olaylar ve mimari

¹ Tracy 2000, 1; Frederiksen-Schnelle 2016, 22.

özelliklerinden hareketle tarihleme önerileri sunmak bir diğer amaçtır. Tezde belirlenmeye çalışılan bir başka konu ise, tematik yaklaşımlarla konuyu ele alarak güçlü kent savunmasının kentin sosyo-kültürel yaşamı üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak olmuştur.

Erken dönemlerden itibaren Pamphylia’da süregelen gelişmelere bağlı olarak Sillyon’un savunma açısından bölgenin merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Anadolu’da Pers hakimiyeti sırasında, Sillyon’da bir Pers garnizonu olduğu bilinmektedir. Ya da Bizans Dönemi’nde özellikle Arap akınları sonrasında bölgenin hem siyasi hem de dini merkezinin Sillyon’a taşındığı ortadadır. Kentin bölgenin savunma merkezi olmasındaki etkenler tartışılarak Sillyon bu tarihsel gerçekliğinin nedenlerinin belirlenmesi hedeflenmiştir. En nihayetinde Sillyon’un askeri konumu kronolojik olarak tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tezimizin amaçlarından biri de Sillyon savunma sisteminin askeri özelliklerinin belirlenmesidir. Buna göre hem savunma yapıları hem de kent topografyasının tüm detaylarını ele alınarak, taktik ve stratejik uygulamaların belirlenmesi düşünülmüştür. Özellikle Hellenistik Dönem’de makinalı silahların icadından sonra gelişen savaş teknolojisinin Sillyon’daki yansıması ve bölgedeki diğer kentlerle benzerliklerinin tartışılması hedeflenmiştir. Sonuçta kentin askeri organizasyonlardaki yeri ve askeri karakterinin niteliği ortaya çıkarmak temel plan olmuştur.

Kapsam

Tezimizin konusunu, “Sillyon Antik Kenti Savunma Sistemi ve Pamphylia Bölgesi’ndeki Konumu” oluşturmaktadır. Çalışmanın kapsamı; Sillyon antik kenti ve egemenlik alanında bulunan küçük yerleşimlerdeki savunma özellikleri ile buraların Pamphylia Bölgesi’ndeki savunma sistemleriyle benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda savunmayı oluşturan kent, çevresindeki tüm yapılar ve yapı öğeleri (Hellenistik Dönem öncesi yapılaşma, Hellenistik Dönem surları ve kuleleri, Roma Dönemi surları, bastionları, kapıları ve kuleleri, Bizans Dönemi surları, kuleleri, kapıları ve savunma ile ilgili olabilecek sivil mimari öğeleri ve Türk-İslam Dönemi savunma yapıları, dini ve sivil mimari) çalışma dahilinde yer almıştır.

Tezin ilk bölümünde Sillyon tarihi-coğrafyasının anlatılması hedeflenmiştir. Ancak hem Sillyon’la ilgili kaynakların azlığı hem de bir kentin tarihsel sürecini bölgesel dinamiklerin de belirleyebileceği düşüncesiyle Pamphylia ve Sillyon’un tarihsel süreci tüm veriler harmanlanarak birlikte ifade edilmiştir. Pamphylia Bölgesi’nin sınırları ile

coğrafi özellikleri verilmiş ve kronolojik biçimde, son bilimsel çalışmalar ışığında tarihsel süreci anlatılmıştır. Sillyon ve çevresindeki ulaşım ağı tarif edilmiş ve kent isminin etimolojisine değinilip MÖ 2. Binde, özellikle Hitit metinlerinde geçen *Šalluša* ismine dem vurularak, kent adının buradan türetildiği belirlenmiştir. Bu bölümde, alt başlıklar oluşturularak tüm ayrıntılar hem arkeolojik malzemeler hem de antik kaynaklara dayandırılarak tartışılmıştır. Bugüne kadar birçok tartışmaya konu olan ve belli bir sonuca ulaşılamayan meseleler irdelenerek yeni öneriler getirilmiştir. Başta Perge ve Side olmak üzere Pamphylia kentlerinin Mopsos ve Kalkhas gibi kahramanlar tarafından kurulduğu miti tarafımızdan Sillyon için olan kısmı çürütülmüştür. Özellikle MÖ 5 veya 4.yy.'da Pamphylia Bölgesi'nde Pers varlığı araştırılmış ve Sillyon'da bir Pers garnizonu olduğu sonucuna varılmıştır. Helenistik, Roma İmparatorluk, Bizans ve Türk-İslam Dönemi başlıkları altında tüm gelişmeler değerlendirilip tartışılmıştır. Sonuçta tüm siyasi olayların kent savunmasını etkilediği ve politik durumlara göre savunma sisteminin geliştiği görülmüştür. Ayrıca kentle ilgili bugüne kadar yapılan çalışmalara da yer verilmiştir.

Kent savunmasını oluşturan tüm yapılarının alt başlıklarla incelendiği tezin ikinci kısmı, en kapsamlı bölümdür. İkinci bölümde ele alınan ilk yapılar “Savunma Duvarlarıdır”. Çalışmamızda Sillyon suru, *akropolis* ve aşağı kent olmak üzere iki bölüm halinde verilmiştir. Çünkü her ne kadar *akropolis* ve aşağı kent sur bedenleri benzer özellikler teşkil etse de, kentin tarihsel sürecine paralel gelişmiş oldukları görülmektedir. İlk aşamada, aşağı kent savunma duvarları, sonrasında ise *akropolis* savunma duvarları anlatılmış; kendi içinde sınıflandırılıp ve örnekler yoluyla tartışılarak tarihsel süreçteki yerleri belirlenmiştir. “Kuleler ve Bastionlar” alt başlığı altında Sillyon Savunma Sisteminin önemli parçası olan kuleler ve bastionlara yer verilmiştir. Kentin aşağı şehir duvarları üzerinde beş, *akropolis* savunmasında ise dört adet, farklı planda, kule inşa edilmiştir. Antik dönemde surdan bağımsız, savunmayı güçlendirmek için tasarlanan ve bastion olarak anılan büyük kuleler Pamphylia'da Sillyon'da karşımıza çıkmaktadır. Diğer bir başlık “Kapılar”dır. Sillyon antik kenti savunma sisteminde kapıların son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmamız kapsamında kente yedi adet kapı tespit edilmiş ve değerlendirmeler bu örnekler üzerinden yapılmıştır. Bu kapılar arasında ön plana çıkan kentin güney batı yamacına konumlanan ve “Ana Şehir Kapısı” olarak nitelendirdiğimiz yapıdır. Öyle ki aşağıda detayları üzerinde durulacağı üzere, kentin tüm savunma sistemi söz konusu yapıya göre belirlenmiş gibidir. “Kent İçi Ulaşım Ağı: Caddeler ve Geçiş Birimleri” başlığı altında Sillyon'da kent planlamasına bağlı planlanan

caddeler ve geçiş birimleri ele alınmıştır. İncelemeler sonunda 3 caddenin varlığı tespit edilmiştir. Sillyon'un karakteristik arazi yapısından dolayı şehir planlaması da kendine özgün bir uygulama sergiler. Şehir planların en temel nirengi noktaları olan caddelerin Sillyon'da tamamen araziye bağlı olarak şekil aldığı ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte kentin savunma karakterinin de caddelerin planlamasına direk nüfuz ettiği; bazı noktalarda caddeler üzerinde kentin savunma stratejisine bağlı olarak bir dizi önlemler alındığı anlaşılmaktadır. İkinci bölümün son alt başlığını, *kastron* yapısı oluşturmaktadır. 7 ve 8.yy.'da, Hristiyanlık değerleri ve güvenlik sorunlarının artması, şehir yaşamını olumsuz bir şekilde etkilemiş, buna bağlı olarak kentlerin fiziksel durumu değişmiştir. Tam da bu devirde Sillyon'da bir *kastron* inşa edilerek, bölgenin hem dini hem de siyasi merkezi haline gelmiştir.

Tezin 3. Bölümünde bir kısmını literatürden bildiğimiz Sillyon'un egemenlik alanında bulunan yerleşimler, kent savunmasıyla doğrudan ilişkili olması ve buraların bir nevi dış savunmayı teşkil edebileceği düşüncesiyle tez kapsamına dahil edilmiştir. Bu bağlamda Sillyon'un çevresinde yaklaşık 25 bin hektarlık bir alan taranarak *polis* ile *khora* arasındaki sosyal ve ekonomik ilişkilere dair önemli bulgulara ulaşılmış; bu ilişkilerin kent savunmasına etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Ancak incelemelerimiz neticesinde, Gökçepinar dışında ele aldığımız yerleşimlerin tamamının tarımsal üretim ve bununla bağlantılı bir yerleşim organizasyonu modeli sergilediği ortaya çıkmıştır.

Tezin 4. Bölümünü "Sillyon'un Savunma Sistemindeki Yeri: Tematik Yaklaşımlar" oluşturmaktadır. Bu bağlamda tezimizin 4. bölümünde Sillyon savunma sisteminin savunma yönünün yanında, başka anlamları da beraberinde getireceğini göz önünde bulundurup, kent savunmasının farklı başlıklar altında teorik ve tematik çerçevesi tartışılmıştır. Diğer bir ifadeyle antik kaynaklardan çıkarımlar yapılmış; konuyla ilgili modern literatürden yararlanılarak, analojik bir yöntemle Sillyon ve territoryundaki yerleşimlerin savunma özellikleri irdelenmiş ve kentin savunma anlayışı belirlenmeye çalışılmıştır.

Tezin 5. Bölümüyle, "Sillyon Savunma Sisteminin Pamphylia Bölgesindeki konumu" ilk 4 bölümden faydalanılarak ve yukarıda bahsedilen tüm bölümler ayrıntılı olarak incelenip, konular bir araya toplanarak anlatılmıştır. İlk dört bölümde, farklı başlıklar altında Sillyon savunması bölge kentleriyle karşılaştırılmış ve belli sonuçlara ulaşılmıştır. Bu bölümde ise elde edilen sonuçlar toplu bir şekilde verilmiş ve kent savunmasının bölgedeki konumu ortaya konmuştur.

Yöntem

Tez yönteminde ilk aşamayı arazi çalışmaları oluşturmuştur. Kültür Varlıkları Ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden alınan izinle 2014-2017 yılları arasında belli tarih aralıklarında Antalya Müzesi denetiminde çeşitli arazi çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaların ilk ayağı kent haritasının gerekli eklemelerle tamamlanması olmuştur. 2009-2011 yılları arasında Prof. Dr. Elif ÖZER başkanlığından kente yapılan yüzey araştırmalarında kent haritası çıkarılmasına başlanmıştır. Çalışmalarımız sonrasında özellikle Aşağı Şehir Savunma Duvarları ile *akropolis*'te bulunan bazı cadde ve sokakların kent planına eklenmesi gerçekleştirilmiştir. Arazideki ölçümlerinin uluslararası sistemde yapılabilmesi için arazide poligon ağı oluşturulmuştur. Elde edilen veriler Harita Mühendisi Ali BACANLI danışmalığında değerlendirilmiştir. Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi, (BAP) 2014SOBE019 no.lu "Silyon Antik Kenti Savunma Sistemi ve Pamphylia Bölgesindeki Konumu" isimli proje desteği ve hizmet alım yöntemiyle bazı yapıların 3 boyutlu taramaları yapılmıştır. Tez kapsamına giren kentin güneybatı yamacında bulunan Ana Kent Kapısı, yine bu alandaki Bastion 1, kentin batı yamacındaki Helenistik Kule (Kule 1) ve Akropolis Kuzey Kapısı'nın *laser scanner* ile 3D taramaları yapılmış ve plan, kesitler ile rölövesi çıkarılmıştır. Yine aynı proje desteği ve hizmet alımı yöntemiyle kent topoğrafyasının 3 boyutlu çizimi gerçekleştirilmiştir.

Tez kapsamındaki yapı ve yapı gruplarının havadan görüntüleme aracı ile fotoğrafları çekilmiştir. Ayrıca tez kapsamında bulunan Kepez Yerleşimi ve Gökçepinar Kulelerinde çeşitli çalışmalar yapılmış, buradaki ilgili yapılar kayıt altına alınarak havadan görüntüleme aracı ile fotoğrafları çekilmiştir.

Arazideki ölçümlerinden sonra belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Arazi çalışmaları belirli bir sisteme göre yürütülmüş ve sırasıyla Silyon Savunma Sistemini oluşturan, sur bedenleri, kuleler ve bastionlar, kapılar ve geçişler ile caddeler ele alınmıştır. Bahsi geçen yapıların her birine katalog numarası, bazılarında ise özel isimler verilmiştir. Örneğin kentin güneybatısında bulunan ve kente girişi sağlayan kapıya, "Kentın Ana Giriş Kapısı" ismi uygun bulunmuştur. Tüm bu detaylara yapılarla ilgili bölümde değinilmiştir. Savunma yapıları veya yapı grupları ayrı ayrı kayıt altına alınmış, katalogları hazırlanmış; plan, kesit, cephe ve rölöve çizimleri gerçekleştirilip total station ile ölçülerek kent planına aktarılmıştır.

Çalışmanın ikinci aşamasını kütüphane araştırmaları oluşturmuştur. Bu aşamada, arazide toplanan veriler çerçevesinde elde edilen bilgiler, kütüphane çalışmasıyla genişletilmiş, kontrol edilmiş ve yazım için gerekli bilgiler derlenmiştir. Ayrıca Pamphylia Bölgesi kentleri başta olmak üzere, Pisidia, Lykia ve Karia Bölgeleri'ndeki bazı kentler ziyaret edilmiş ve buradaki savunma sistemleri gözlemlenerek Sillyon'la karşılaştırılmıştır. Bu bağlamda, tezin ilk dönemlerinde öncelikle, Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Kitaplığı, Suna – İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (Akmed), Almanya Köln Üniversitesi Arkeoloji Bölümü ve Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesinden yararlanılmıştır. İlerleyen aşamalarda ise, TÜBİTAK'ın (BİDEB-2214-A Yurt Dışı Doktora Sırası Araştırma Bursu) sağladığı burs kapsamında 2013-2014 yıllarında 9 ay boyunca Almanya Freiburg Albert-Ludwigs Üniversitesi Klasik Arkeoloji Enstitüsü kütüphanesinde literatür araştırmaları sürdürülmüştür.

Metin oluşturma aşamasında, sur veya savunma sistemleri için kullanılan ve genellikle bilim çevrelerince kabul gören terminoloji tercih edilmiştir. Tez içinde Grekçe ve Latince isimlerin orijinallerine sadık kalınmıştır. Ancak bazı yerlerde, özellikle *akropolis* savunmasını oluşturan geç dönem savunması için, yeni öneriler de getirilmiştir. Metin içinde referans verilen antik yazarlar, antik kaynaklardan alıntılar ile dipnotlar ve bu kaynakların kaynakçada gösterimi Liddell&Scott,Greek-English Lexicon'a göre yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

PAMPHYLIA İLE SİLLYON'UN COĞRAFYASI VE TARİHİ

1.1 Pamphylia ile Sillyon'un Coğrafik ve Topografik Tanıtımı

Güney Anadolu'nun ortalarında ve bugün Antalya ilinin doğu kesimini tümüyle kapsayan bölge eskiçağda Pamphylia² olarak anılmaktaydı. Bu bölge; batıda ve kuzeyde Toroslar, doğuda Manavgat Çayı, güneyde ise geniş bir körfez olan (*Mare Pamphylium*) Akdeniz tarafından sınırlanmıştır. Anadolu'nun güney kıyısında yer alan Pamphylia'nın antik dönemde; batısında Likya, doğusunda Kilikya Trakheia, kuzeyinde Pisidia ve doğal bir sınır olarak Toroslar (Tauros), güneyinde ise yine doğal bir sınır olan Akdeniz (*Mare Pamphylium*) bulunur³.

Bölgenin özellikle batı ve doğu sınırları, tarih içinde politik gelişmelere bağlı olarak değişmiştir⁴. Pamphylia'nın önemli kentleri batıdan doğuya doğru, Magydos, Attaleia, Perge, Masura, Sillyon, Aspendos, Side ve Lyrbe (Seleukeia?)'dir. Bazı yerleri düz olan, bazı yerleri ise Toroslar (Tauros)'dan denize doğru çeşitli teraslar halinde alçalan bu bölgenin önemli ırmakları, batıdan doğuya doğru sırasıyla Kattaraktes (Düdensu), Kestros (Aksu), Eurymedon (Köprüçay), Melas (Manavgat Çayı)'dır⁵. Sillyon yakınlarında, kentin güneydoğusunda günümüzde Acısu olarak bilinen küçük bir akarsu vardır. Bu akarsuyun debisi, gemilerin burada seyahat etmesine olanak sağlayacak kadar geniş değildir. Nitekim Hellenkemper-Hild, bu akarsu için olasılıkla Sillyon ile Aspendos arasında kalan *Kapria Limne* Lagünü'nü oluşturmuş olabileceğini ifade etmektedir⁶. Bu bölgenin batıdan doğuya doğru beş büyük şehri olan Attaleia (Antalya), Perge (Aksu), Sillyon (Yanköy), Aspendos (Belkıs) ve Side (Selimiye), Greek *polis*'leri tarzında otonom siyasi topluluklar halinde yaşıyor ve birbirlerine karşı itimatsızlık

² Pamphylia için bkz. Plin. *Nat.* 5. 26. 96; Plb. 5. 73; Str. XIV. 3; XIV. 4; Hdt. XXVIII.19; Ruge 1949, 354-359; Magie 1950, 612-623; Bosch 1957, 13; Brixhe 1976, 163; Mansel 1978, 1; Erzen 1981, 93; Pekman 1989, 5-6; Brandt 1992, 11-12; Tekoğlu 2000, 49; Hellenkemper-Hild 2004, 77; Brandt-Kolb 2005, 20; Lanscoronski 2005, 1-6; Hansen – Nielsen 2004, 1212-1213; RE, 101-102.

³ Bosch 1957, 13; Özdizbay 2008, 839 vd.

⁴ Özdizbay 2008, 839.

⁵ Plb.5. Not: 217 73; Bosch 1957, 14; Mansel 1978, 1; Brandt-Kolb 2005, 13; Özdizbay 2008, 839.

⁶Hellenkemper-Hild 2004, 91.

besliyorlardı⁷. Bölge, aynı zamanda nehir vadileri boyunca kuzey-güney doğrultusunda uzanıp dağlık bölgeleri sahile bağlayan geniş bir yol ağıyla çevriliydi (Lev. I, Harita 1)⁸.

Pamphylia Bölgesi'nin sınırları, genel hatlarla doğuda Kilikya, kuzey doğuda Lakaonia, kuzeyde Pisidia ve batıda Likya ile çevrili olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili antik metinler farklı sınırlardan bahsetmektedir. M.Ö. 6. yy.'da yaşamış Miletos'lu Hekataios⁹ Antiphellos (Kaş) yakınlarındaki Phellos yerleşmesini bir Pamphylia kenti olarak aktarmıştır. Ancak Tekoğlu'na göre burası olasılıkla Phaselis ile karıştırılmıştır¹⁰. M.Ö. 4. yy.'da yaşamış Skylax¹¹, Pamphylia kentleri olarak Aspendos, Side ve Sillyon kentlerinin adlarını saydıktan sonra bölge sınırlarını Kibyra Minor'dan Korakesion'a (Alanya) kadar uzatmakta, ancak Kattaraktes (Düden Çayı), Magydos (Karpuzkaldıran), Perge (Aksu) ve Artemis Tapınağı'na kadar olan toprakları Likya'ya dahil etmektedir. Livius¹², Pamphylia-Likya sınırının Phaselis kenti olduğunu söylemiştir. Plinius¹³, Side ve Phaselis arasında kalan bölgeyi Pamphylia olarak tanımlamıştır. Ptolemaios ise Side'yi bölgenin doğudaki sınır kenti olarak vermiştir¹⁴.

Bugün daha alışılmış olan sınırların tanımı ise Strabon'a dayanmaktadır. Strabon, Phaselis ve ondan sonra gelen Olbia kentinden Korakesion'a kadar olan toprakların Pamphylia olduğunu ifade etmiştir¹⁵. Ancak antik kaynaklara ek olarak Brandt ve Tekoğlu gibi araştırmacılar bölgenin doğudaki en uç sınırının Silifke yakınlarındaki Suedra kentine kadar uzandığını düşünmektedir¹⁶. Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise Olbia-Korakesion arası Pamphylia'nın doğu-batı sınırı olarak kesin kabul görmüştür¹⁷. Antik kaynaklarda bölge coğrafyası için farklı tanımlamaların yapılmış olması; tarihsel süreç içinde gelişen siyasi ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak sınırların değiştiğini ve bölgenin sınır noktalarının kentlere göre belirlendiğini göstermektedir.

Pamphylia'nın asıl çekirdeğini oluşturan ovalık kısım kabaca üçgen formunda 1500 km²'lik bir düzlüktür. Kalker terasların çevrelediği düzlük kısmın güneyinde korunaklı limanlar oluşmuştur. Sahilin iç kesimle bağlantısı, antik dönemde iç kısımlara kadar ulaşımına elverişli Kestros (Aksu) ve Eurymedon (Köprüçay) gibi büyük nehirlerle

⁷ Bosch 1957, 14.

⁸ Arca vd. 2011, 3.

⁹ Bkz. Takmer-Önen 2008, 109, Res. 3; French 1980, 698 f. 29 vd.

¹⁰ Tekoğlu 2012, 71.

¹¹ Scyl. *Per.* 101.

¹² Liv. *Per.* XXXVIII. XV.4-12.

¹³ Plin. *Nat.* 5.26.96.

¹⁴ Ptol. *geogr.* V.5.2.

¹⁵ Str. XIV. 5. 259.

¹⁶ Brandt 1992, 8-9; Tekoğlu 2012, 71.

¹⁷ Özdizbay 2008, 839.

sağlanıyordu¹⁸. Pamphylia Bölgesi'nin kuzey sınırını oluşturan ve yer yer 3000 m.'yi aşan yükseklikteki Toroslar (Tauros) üzerinde bulunan, Yenice, Çubuk ve Döşemealtı geçitleri (Klimaks) bölgenin iç kısımlarıyla bağlantısını sağlamaktadır¹⁹.

Arkeolojik ve jeolojik araştırmalar sonucunda Side ve Perge'nin bir liman şehri olduğu Sillyon'un ise liman yerleşmesine sahip olabileceği önerilmiştir²⁰. Ayrıca Pamphylia'da Kestros (Aksu) Irmağının denize döküldüğü yerin az batısında aranan Rouskopous (= *ΡιζοβΠούς*) ile Kataraktes (Düden Çayı) arasında yer alan Masura kentinin²¹ sahilde olmasından dolayı limana sahip olması beklenmelidir.

Sillyon, antik dönemde Pamphylia Bölgesi'nde, günümüzde ise Antalya ili, Serik ilçesine bağlı Yanköy köyünün Kocagözler mahallesinde yer alır. Antalya-Alanya karayolunun 8 km. kuzeyinde bulunan kent, bu yoldan çok rahat görülebilmektedir. Sillyon, batı komşusu Perge'ye kuş uçuşu 12 km., doğudaki komşu kent olan Aspendos'a ise yaklaşık 17 km. uzaklıktadır. Kent, Toroslar (*Tauros*) Dağları ile sınırlandırılan Antalya Ovası'na hâkim 235 m. yükseklikteki kayalık bir tepe üzerinde kurulmuştur (Lev.II, Harita 2; Lev. VII, Res. 1; Lev. CVI).

235 m. yüksekliğe sahip Sillyon kenti, bu şekli ile Pamphylia Bölgesi'nin en yüksek noktası durumundadır. Sillyon'un *akropolis*'i düz bir şekle sahip olup yaklaşık 28 hektar alandan oluşmaktadır. Sillyon topografik yapısından dolayı genelde bir kale şehir olarak anılmıştır²². Bunun yanında Perge ve Aspendos'un erken yerleşmeleri de yüksek bir tepelik üzerine kurulmuştur²³.

Sillyon egemenlik alanını belirlemek, bu konuda kesin sınırlar çizerek territoryumundan bahsetmek mümkün görünmemektedir. Ancak bugüne kadar yapılan çalışmalar ve komşu kentlerin hükmettiği alanlar göz önünde bulundurulduğunda, kentin yaklaşık bir egemenlik alanından söz edilebilir. Tezimizin üçüncü bölümünde de etraflıca bahsedileceği üzere Sillyon'a yakın bazı yerleşmelerin varlığı bilinmekte ve bunlarla olan bağlantısı belli olmaktadır. Sillyon'un yaklaşık 4 km. kuzeyindeki bulunan ve muhtemelen Geç Roma İmparatorluk Dönemi'nden itibaren kırsal bir karakter sergileyen Kepez Yerleşmesi²⁴; kentin yaklaşık 11 km. kuzey-doğusunda Pamphylia Ovası'nın

¹⁸ Özdzibay 2008, 839; Martini 2003a, 14.

¹⁹Hellenkemper – Hild 2004, 613 bkz. Klimax

²⁰ Küpper 1997, 103.

²¹Hellenkemper - Hild 2004, s.v. Masura, 718; Şahin 1999, 139.

²²Magie 1950, 263 ve 1135; Brixhe 1976, 163.

²³ Brandt-Kolb 2005, 13. Perge *Akropolis*'i yaklaşık 15 hektar ve Aspendos *Akropolis*'i ise yaklaşık 23 hektardan oluşmaktadır. Bunun için bkz. Grainger, 2009, 29.

²⁴ Kepez için bkz. Özer-Taşkıran 2010b, 167, Res. 6; Özer vd. 2011, 283-284, Res. 8-9.

yavaş yavaş yükseldiği ve Torosların tam da bu noktada başladığı bir tepenin üst kesiminde konumlanan kule yerleşmesi, Sillyon'un kuzeyde ve kuzeydoğudaki egemenlik sınırını oluşturduğunu ifade etmek istiyoruz. Diğer yandan güneyde Akdeniz'e kadar olan yaklaşık 15 km.'lik alanın Sillyon territoryumuna girdiği söylenebilir. Sillyon'un hemen güneyinde, Sillyon çayı üstünde, Sillyon'un *khora*sı olabilecek *Kynosarion*(*Κυνοσάριον*) adında bir yerleşme bulunmaktadır. Aşağıda da değinileceği üzere, muhtemelen bugünkü Belek beldesi sınırları içerisinde, Taşlı Burun mevkiinde konumlandırılan *Kynosarion* yerleşmesinin Sillyon limanı olmalıydı²⁵. Ayrıca yine bu alanda, Kadriye yakınlarındaki Sillyon'a yaklaşık 13 km. mesafede bulunan Dikmen Mahallesi'nde yaptığımız çalışmalarda, geç antik döneme tarihlenen bir yerleşim alanı görülmüştür²⁶. Burasının Sillyon'a olan uzaklık ve *Kynasarion*'un konumu gibi nedenlerden dolayı, kente bağlı güneydeki bir diğer küçük yerleşme olduğu saptanmıştır. Batıda, Perge yönünde ise arkeolojik ve epigrafik malzemenin olmamasından dolayı Kestros (Aksu) Nehri'ne kadarki coğrafyada kent egemenlik alanından bahsedilebilir.

1.2 Pamphylia İsmi ve Sillyon İsminin Etimolojisi

Pamphylia (*Παμφυλία, Πάμφυλοι veya Παμόφλιοι*) adı Grekçedir ve “karışık halkların ülkesi ya da tüm boyların ülkesi” anlamına gelmektedir²⁷. Tekoğlu'na göre Grekler, bu adlandırmayı, hiç şüphesiz Pamphylia'nın dilbilimsel açıdan da doğrulanan karışık yapısını göstermek için kullanmışlardır²⁸. Pamphylia ismi için Bosch; Grekçe olmasının yanında Hititçe ya da yerel bir dilden de çevrilmiş olabileceği düşüncesini ileri sürmüştür²⁹. Ayrıca Grek “Soylar ve Boylar” teorisine göre Dor boylarından birinin adı Pamphulos'tur³⁰. Pamphylia adı Mopsos'un veya Kabderos'un kızıyla, Rhaikos ile Manto'nun kız kardeşiyle ilişkilendirilmektedir³¹. Plinius ise Pamphylia'nın önceleri *Mopsopia* olarak bilindiğini belirtmiştir³². Ancak Pamphylia Bölgesi'nin ismi ile ilgili efsanelerin hiç birinin bilimsel verilerle desteklenmediği görülmektedir.

²⁵Hellenkemper-Hild, 2004, 676.

²⁶ Küpper tarafından yapılan çalışmada burada tespit edilen seramikler ekseriyetle Roma ve Geç Roma Dönemi'ne verilmiştir. Bunun için bkz. Küpper 1997, 97-115.

²⁷ Bosch 1957, 15; Brixhe 1976, 145; Işık 1996, 24; Bean 1999, 4; Abbasoğlu 2001, 176. İsminin birleştirici bir anlamı olmasına rağmen Pamphyliyalılar'ın hiçbir zaman bir birlik kuramadıkları ve her dönem bir arayış içinde oldukları görülmektedir. Helenistik Dönem'de Aspendos ve Side, bölgenin birincil kenti olmak için yarışmıştır. Roma Dönemi'nde Aspendos'un yerini Perge almış ve Side ile devamlı yarış içinde olmuştur. Bunun için bkz. Alanyalı 2011, 80.

²⁸ Tekoğlu 2000, 56.

²⁹ Bosch 1957, 16.

³⁰ Tekoğlu 2012, 83.

³¹ RE, “Pamphylia”, 360.

³² Plin. *Nat.* V.96.

Sillyon'un diğer Pamphylia kentleri Perge, Aspendos ve Magydos gibi kökenin Hititler'e dayandığı ileri sürülmüştür³³. Sillyon adının Hitit metinlerinde geçen *Šalluša*'dan türediği ve Grekçe bir isim olmadığı³⁴ kabul edilen bir görüştür. Diyalekt yazısında *Selluwon* veya *Seluwon* şeklindeki yer adından türemiş *Seluwius* (Sillyonlu) etnikonu ile gösterilmiştir³⁵. Sillyon ismi yazıtlarda ve sikkeler üzerinde ilk hecesi bazen *i* bazen ise *y* olarak verilmiştir³⁶. Bu sesler Anadolu orjinlidir. Bu isimle ilgili kent sikkeleri ve yazıtları üzerinde 3 farklı kullanımı görülmektedir³⁷. 1. kullanım: *ΣελυΝι(ι)υς* şeklinde olup kentteki en eski tarihli büyük yazıt üzerinde görülmektedir³⁸. 2. kullanım: *Σιλλυεύς/Σιλυεύς* şeklinde olup çeşitli sikkeler ve yazıtlar üzerinde gösterilmiştir. 3. Kullanım ise: *Σιλλυάτης* şeklinde olup M.Ö. 4.yy.'da bir yazıtta geçmektedir³⁹.

Birçok antik yazarda Sillyon isim farklı şekilde gösterilmiştir. Ptolemaios'da *Σίλουον (Sileion)*⁴⁰ şeklinde geçer. Bu konuda Zgusta; *Σίλειον*'daki okumanın genellikle düzeltilmiş olduğunu ancak buradaki varsayımın gereksiz olduğunu; bu form geç olsa da, eski konuşmada *u* sesinin korunduğunu; gelişmiş formların geç dönem kaynaklarında bazen değiştirilmiş ve bozulmuş olabileceğini vurgular⁴¹. Skylaks'ta ilk hecesi *u* formunda *Σύλλειον* olarak verilir⁴². Arrianus⁴³ ve Tab. Peut.'da *Syllio*⁴⁴ Strabon'da ise *Syllion*⁴⁵ biçiminde anılır. Byzantiumlu Stephanus'da *Σύλειον (Syleion)*⁴⁶, Eust. Dion. Per.' de *Σύλ(λ)ειον(Syl(l)eion)*⁴⁷olarak görülmektedir. Hierokles'de *Σύλλαιου*⁴⁸ şeklinde karşımıza çıkar. Const.Porph.de de *Σύλαιου*⁴⁹; ve son olarak *Σύλειον, πόλις Παμφυλίας (Syleion, Pamphylia kenti)*⁵⁰ pasajıyla StB; u.s.sp.A.'da geçmektedir.

Sillyon isiminin kökeni konusunda bazı araştırmacılar farklı görüşler ileri sürmüştür. Bunlardan Umar, güçlü olasılıkla öz biçiminin Swilwana, yani Sw(a)-il(a)-wana'dan, "Güzel-geçit-yöresi", geldiğini ifade etmiş; bu ismin ise Antalya ve Perge

³³ Forlanini 1999, 237; Tekoğlu 2000, 49.

³⁴ Forlanini 1999, 237; Tekoğlu 2000, 49.

³⁵ Tekoğlu 2000, 49. Ayrıca bkz. Lanckoroński 2005, 65.

³⁶Head 1911, 705.

³⁷Brixhe 1976, 166.

³⁸Brixhe 1976, Planche VIII-XII.

³⁹Brixhe 1976, 166.

⁴⁰Ptol. *geogr.* V. 5. 6.

⁴¹ Zgusta 1984, 568-569.

⁴²Scyl. *Per.* 101.

⁴³Arr. *Anab.* I. 26. 4. 9.

⁴⁴ Tab. Peut. IX. 2

⁴⁵ Str. XIV. 14. 5.

⁴⁶St. Byz. *Ethnika*,591.

⁴⁷Eust. Dion. *Per.* 361.

⁴⁸Hierokl. 679.3. Not epics. I. 32. 437.

⁴⁹ Const. Porph. de.

⁵⁰ StB; u.s.sp.A

dolaylarından gelip Side, Alanya dolaylarına giderken izlenen; Sillyon ile deniz arasında izlenebilen güzel doğal yolu işaret edebileceğini⁵¹ düşünmüştür. Zgusta, Sillyon isminin etimolojisi üzerinde çalışmış ve antik kaynaklarda geçen farklı şekilleri incelemiştir. Metinlerde görülen *i* sesinin bizi yerli bir isme götürdüğünü *e* sesinin ise *i* sesine lehine değişimleri kolaylaştırmış olduğunu ifade etmiştir⁵². Brixhe ise; çift yazılımlar burada asıl, çift yazılımları basitleştirmenin Pamphylia dialektinde görülen bir özellik olduğunu belirtir⁵³.

Yukarıda verilen bilgiler çerçevesinde; Sillyon'un yerel bir isim olduğu hem modern araştırmacılar hem de antik kaynaklarda verilen bilgilere dayandırılarak söylenebilir. Aşağıda kronolojik olarak Sillyon isminin görüldüğü formlar tablo şeklinde verilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere birkaç ses değişimi dışında *Sillyon* kullanımının aynı kaldığı görülmektedir (Tablo 1).

Dönem	Kullanım Şekli	Geçtiği Yer	Latin Alfabesindeki Karşılığı
Hitit Dönemi	<i>Šalluša</i>	Hitit Metinleri	Sallusa
M.Ö. 4. yy.	<i>Σύλλειον</i>	Pseudo Skylaks, <i>Periplus Scylacis</i>	Sylleion
M.Ö. 64-M.S. 19	<i>Syllion</i>	Strabon, <i>Geographika</i>	<i>Syllion</i>
M.S. 86-160	<i>Syllio</i>	Arrianus, <i>Aleksandrou Anabasis</i>	<i>Syllio</i>
M.S. 90-168	<i>Σίλονον</i>	Ptolemaios, <i>Claudii Ptolemaei Geographia</i>	
M.S. 3 - 4. yy.	<i>Syllio</i>	<i>Tabula Peutingeriana</i>	<i>Syllio</i>
I.Justinianos (527-565)	<i>Σύλλαιου</i>	Hierokles	Syllaion
M.S. 6. yy.	<i>Σύλειον</i>	Byzantiumlu Stephanus	<i>Syleion</i>
M.S. 913-959	<i>Σύλαιον</i>	Constantinus VII Porphyrogenitus, <i>De Legationibus</i>	Sylaion
M.S. 12. yy.	<i>Σύλ(λ)ειον(Syl(l)eion)</i>	Eustathios, <i>Commentarium in Dionysii periegetae orbis descriptionem</i>	<i>Syl(l)eion</i>
	<i>Σύλειον, πόλις Παμφυλίας</i>	StB; u.s.sp.A	<i>Syleion, Polis Pamphylas</i>

Tablo 1

⁵¹ Umar 1993, 728.

⁵² Zgusta 1984, 568-569.

⁵³ Brixhe 1976, 94.

1.3 Karayolu Ağı ve Deniz Ulaşımı

Pamphylia Ovası'nda bulunan liman kentleri, bölgenin kuzeyini bir set gibi çevreleyen Toroslar, Pisidia kentlerinin Akdeniz'e açılmalarına olanak sağlamaktaydı⁵⁴. Toroslar üzerinde genellikle nehir ve ırmakların oluşturduğu vadiler boyunca inşa edilen yollar, sahilden yükseklerle çıkıldıkça daha belirgin izler vermekte ve özellikle sert kayalık zeminlerde varlıklarını hala sürdürmektedir. Öbür taraftan sahil şeridinde olması muhtemel yollar ise gelişen turizme paralel inşa edilen yapılar ve tesisleşmeye bağlı olarak yok olmuştur⁵⁵. Bu nedenle Pamphylia Bölgesi'ndeki ulaşım ağı hakkındaki veriler oldukça sınırlıdır. Ancak bölgedeki yol sistemleri ile ilgili en erken bulgular M.Ö. 129 yılındaki Aristonikos İsyanından sonrasına aittir. Bu isyandan sonra Roma tarafından inşa edilen ve Pergamon'dan başlayıp Döşeme Boğazı'nı aşarak Side'ye kadar varan yol ön plana çıkmaktadır⁵⁶. Anadolu'da yavaş yavaş artan Roma egemenliği ve devlete hizmetin en önemli simgelerinden biri sayılan yol ağları ve buna bağlı inşaat faaliyetlerinin⁵⁷ bölge de karşımıza çıkması; Pamphylia'daki ilk Roma icraatlarından biri olarak görünmekte ve Roma'nın bölge üzerinde iktidar emellerinin ilk denemeleri olduğu izlenimini vermektedir.

Roma, egemenliği altındaki topraklarda olup bitenleri mümkün olan en kısa sürede öğrenebilmek ve iktidarını bu sayede pekiştirebilmek için yol inşaatına, yol bakımı ve denetimine büyük önem vermiştir. Nitekim fethinin ardından bir bölgenin eyaletleştirilme sürecindeki ilk aşamalardan biri kentlerin yol ağıyla birbirlerine bağlanması olmuştur⁵⁸. Bu bağlamda, Roma'nın Anadolu'daki ilk eyaleti olan *Asia*'nın kurulmasından hemen sonra bölgede yol yapım faaliyetlerinin de arttığı söylenebilir⁵⁹. Bu faaliyetlerin belki de en önemlisi Pisidia'daki kolonileri ve diğer kentleri birbirine bağlamak amacıyla imparator Augustus Galatia Eyaleti Valisi Cornutus Arruntius Aquila aracılığıyla M.Ö. 6 yılında *Via Sebaste* adı altında bir yol ağı tesis edilmesidir⁶⁰. Söz konusu yol -aşağıda

⁵⁴ Takmer-Tüner Önen 2008, 109.

⁵⁵ Ercenk 1992, 361.

⁵⁶ Bu güzergâh çalışmaları için bkz. French 1980, 706, map I, 707; French 1991, 51-68. 51-63) ; Mitchell 1993, 71, 77, map 5; Horsley-Kearsley 1998, 127, Fig. 1; Hellenkemper-Hild 2004, 275-277.

⁵⁷ Takmer-Önen 2008, 109-110.

⁵⁸ Takmer-Önen 2007, 1.

⁵⁹ Eyaletim ilk valisi Manius Aquillius (129-126) tarafından askeri amaçlı bir yol inşa ettirmiştir. Bkz. Bkz. Macpherson 1954, 111-120; French 1978, 293-294; French 1980, 698 vd. Daha sonra P. Servilius Vatia Isauricus'un yol yapım faaliyetleri karşımıza çıkar. Bunun için bkz. Eutropius, Breviarium 6, 3; Orosius, Hist. adv. Paganos V 22; Hellenkemper-Hild 2004, 244.

⁶⁰ Monumentum Ancyranum, 28; Levick 1967, 38-41; Magie 1950, 1314. Pisidia Yol Şebekesinin esasını M.Ö. 6'da yapımına başlanan Via Sebaste teşkil etmektedir. Bu yol bir bir takım kollarla Lykaonia, Isauria,

değindiği üzere- ortaçağda kaleme alınmış olan ve Roma Dönemi yollarını veren *Tabula Peutingerina* adlı eserde Side-Pergamon arasında verilen güzergahın da bir parçasıdır. Burasının aynı zamanda Roma'nın Anadolu'daki ilk eyaleti *Asia*'nın ilk valisi Manius Aquillius (M.Ö. 129-126) tarafından yaptırılan yolun da bir kısmını içerdiği anlaşılmaktadır⁶¹. *Via Sebaste*'nin Pamphylia'nın içlerine kadar devam ettiği epigrafik malzemelerin mevcudiyetinden belli olmaktadır. Öyle ki *Via Sebaste*'nin Pisidia Bölgesi kenti Komana ile Perge arasındaki güzergâhında olduğu düşünülen ve Döşeme Boğazı'nda bulunan mil taşı ön plana çıkmakta⁶²; ve Döşeme Boğazı'ndan Pamphylia yol şebekesine bağlandığı düşünülmektedir⁶³. Nitekim Pamphylia'da son zamanlarda yapılan *Antik Yol* araştırmalarında özellikle *Via Sebaste*'nin Klimaks'tan (Döşeme Boğazı) itibaren Perge'ye doğru devam eden güzergâhına dair bir takım sonuçlara ulaşılmış ve bu ayırt edici yol rotasıyla ilgili önemli veriler belirlenmiştir⁶⁴. Bununla birlikte bölgenin batısında, *Via Sebaste*'den öteye, Likya'yı Pamphylia'ya sahilden bağlayan güzergahta eski ve yeni yollar aynı hattı takip etmekte⁶⁵; Başköy'de⁶⁶ ve Magydos'un⁶⁷ kuzeyinde de yol kalıntılarının bulunması Pamphylia'nın batısında güzergâhlar için önem arz etmektedir.

Via Sebaste'nin yanında, Pamphylia'da belli başlı yol hatları bugüne kadar yapılan çalışmalarla tespit edilmiş ve bu yollar üzerinde çeşitli köprü ve geçişlerin inşa edildiği görülmüştür. Bölgenin doğusunda Korakesium (Alanya)'dan başlayarak batıya doğru uzanan ve Şarapsa Han mevkiinden kuzeye yönelerek Konya'nın Bozkır İlçesi'ne çıkan yol, izlediği rota ile dikkati çekmektedir. Side'den başlayarak Seleukeie (Lyrbe) ve oradan Etenna'ya uzanan ve Erymna üzerinden çetin arazi şartlarına rağmen Lykaonia'ya ulaşan ağ bölgenin bir diğer yolludur. Yine Side'den başlayarak Eurymedon Irmağı'nın doğu sahilini izleyerek Selge'ye; oradan da batıya yönelerek Pednelissos üzerinden Perge'nin kuzeyine çıkan bir yol bulunmaktadır⁶⁸. Büyük İskender'in bölgede bulunduğu

Pamphylia ve Phrygia yol şebekelerine bağlanmaktadır. Bunun için bkz. Özsait 1980, 52; French-Mitchell 1977, 213; Hellenkemper-Hild 2004, 276.

⁶¹ Takmer-Tüner Önen 2007, 6.

⁶² Bunun için bkz. Horsley-Mitchell 2000, 168. "*Başrahip, 11. kez consul ve 12. consul'lüğüne aday, 15. kez imparator olarak selamlanan, halk idaresi yetkisini 18 yıldır elinde tutan, Tanrı'nın (Iulius Caesar'ın) oğlu, imparator Caesar Augustus, Via Sebaste olarak bilinen bu yolu yaptırdı. İnşaati valisi (legatus pro praetor'u) Cornutus Aquila denetledi. 139 mil.*" Bu yazıtın Türkçe çevirisi için bkz. Takmer-Tüner Önen 2007, 3.

⁶³ Ercenk 1986, 10.

⁶⁴ Takmer-Tüner Önen 2008, 111-116.

⁶⁵ Ercenk 1992, 370.

⁶⁶ Ercenk 1992, 368.

⁶⁷ Ormerod – Robinson 1911, 222. French 1992, 201 vd.

⁶⁸ Ercenk 1992, 362-366.

sırada kendisine Selgeliler bir elçi yollayarak dost bir ülke sıfatıyla emirlerini kabul edeceklerini bildirmelerinde⁶⁹ bu yolu kullanmaları gerektiği düşünülür⁷⁰. Son olarak Perge'den başlayarak Kestros (Aksu) Irmağı Vadisi'nin kuzeyindeki Adada üzerinden Eğirdir Gölü'nün (Limnai) doğusuna ve oradan Pisidia Antiokheia'sına çıkan yol, bölgede bilenen belli başlı güzergahlardan biridir⁷¹. Bahsi geçen yol aynı zamanda Aziz Paulus ve beraberindekilerin kullandıkları güzergah olarak da ön plana çıkmaktadır⁷². Öyle ki Aziz Paulus imparator Claudius (M.S. 42-54) ve Nero Dönemi'ndeki (M.S. 54-68) misyonerlik faaliyetleri sırasında birçok kez Pamphylia'ya gelmiştir⁷³. Pamphylia Bölge'sinde Perge'nin; Komana, Antiokheia, İkonion ile muhtemelen Lystra, Kremna ve Parlais'e giden *Via Sebaste*'nin başlangıç noktası olmasından dolayı Aziz Paulus, gezisine buradan başlamıştır⁷⁴.

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda tüm güzergâhlar göz önünde bulundurulduğunda hiç birinin Sillyon'dan geçmediği görülmektedir. Bu durum Sillyon'a bağlanan ana arterlerin olmadığı veya önemli rotalar üzerinde var olmadığı anlamına gelmemelidir. Ne yazık ki bölgede yoğun bir şekilde görülen tarım ve yerleşme ağı olası yolların bozulup kaybolmasını hızlandırmıştır. Buna rağmen yapılan yüzey araştırmalarında bazı bulgulara ulaşılması konuyla ilgili çeşitli çıkarımlar yapmamıza olanak sağlamaktadır. Sillyon Yüzey Araştırması 2010 sezonu çalışmasında Eskiyörük Mahallesi'nde Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait taş köprüler tespit edilmiştir. Yöre halkının Gavur Kemer olarak nitelediği Roma Dönemi Köprüsü ile Ayvalı Kemer Köprüsü denilen ve olasılıkla Roma İmparatorluk Dönemi ile sonraki zamanlarda kullanıldığı düşünülen bir köprünün kalıntılarına ulaşılmıştır⁷⁵. Koducak Deresi üzerinde kurulan bu yapılar Sillyon ulaşım ağı hakkında önemli bulguları sunmakta; Sillyon'a Aspendos üzerinden gelen bir yolun olduğunu ve belki de yolun buradan devam ederek Perge'ye ulaştığına işaret etmektedir. Nitekim M.S. 3. veya 4.yy.'da çizilen ve 16.yy.'da Peutinger tarafından yeniden ele alınarak "*Tabula Peutingeriana*" adı verilen coğrafik atlasta; Pergamon'dan başlayarak Tyatira, Philadelphia, Hierapolis, Laodikeia, Cormassa, Sillyon ile Aspendos

⁶⁹ Str. Geog. XII, 66.

⁷⁰ Ercenk 1992, 366.

⁷¹ Ercenk 1992, 362-367.

⁷² Lequenne 1979, 145 ; Metzger 1954, 18.

⁷³ *Actus Apostolarum*, 13.1-14-27; Pekman 1989, 28-29; Campbell 2000, 595, 601.

⁷⁴ Campbell, 2000, 601. Helenistik Dönem askeri rotasını ile Cumhuriyet Dönemi Roması'nın Pamphylia'dan Anadolu içlerine geçişi sağlayan güzergâhlar üzerinde inşa edilen *Via Sebaste* M.Ö. 6 yılında Augustus Dönemi'nde inşa edilmeye başlanmıştır. Bunun için bkz. Mitchell 1994, 136. *Via Sebaste*'nin Pamphylia Bölgesi'ndeki devamı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Takmer-Önen 2008, 110-111, 115-116.

⁷⁵ Özer vd. 2011, 213.

kentlerinden geçen ve Side'de son bulan yol üzerinde gösterilmiştir⁷⁶. Yine Ercenk makalesinde çizdiği “Pamphylia ve çevresi eski yollar haritası”nda Korakesium (Alanya)'dan başlayarak Side, Aspendos, Sillyon ve Perge'yi bir birine bağlayan bir yol hattı belirlemiştir. Bu bağlamda her iki kaynak, düşüncelerimizi desteklemektedir. Zaten özellikle bölgenin Roma hâkimiyetine geçmesinden sonra tüm Pamphylia kentlerini bir birine bağlayan bir yol sistemin olması beklenmelidir.

Kara yolları bahsinden sonra Sillyon'un denizle olan bağlantısı veya olası deniz ulaşımı konusuna geçilecektir. Pamphylia Bölgesi'nin güneyi tamamen Akdeniz ile sınırdır. Özellikle Side ve Attaleia'nın deniz kenarında kurulması; Perge ve Aspendos'un denize uzak olmamaları ve her iki kentin yakınından geçen Kestros (Aksu) ile Eurymedon Nehirleri'nin vasıtasıyla denize ulaşması çok kolay olmuştur. Stratejik bu durum, bahsi geçen kentleri her devirde Pamphylia'da diğer denize yakın olmayan şehirlere göre avantajlı bir konuma getirmiş; hem ekonomik hem de şehircilik açısından büyümelerinde büyük olanak sağlamıştır. Öbür taraftan birçok Pamphylia kenti gibi Sillyon'un da denize kıyısı yoktur. Kentin Akdeniz'e en yakın olduğu nokta bugünkü Kadriye Mahallesi'nin olduğu alan olup, Sillyon'a uzaklığı yaklaşık 13 km'dir. Dolayısıyla kentin denizle olan bağlantısı konusunda elimizde arkeolojik ve epigrafik malzemeler oldukça sınırlıdır. Sillyon'un bir limanı olduğu konusu bilimsel verilerle bugüne kadar kanıtlanmamıştır. Fakat Nicephorus tarafından ele alınan bir pasajda Sillyon'un bir limanından bahsetmektedir⁷⁷. Muhtemelen bugünkü Belek beldesi sınırları içerisinde, Taşlı Burun mevkiinde konumlandırılan *Kynosarion* yerleşmesinin Sillyon limanı olması⁷⁸. Çünkü aşağıda Bizans Dönemi altında bahsedildiği üzere *Kynosarion* Sillyon'a bağlı bir *chora*'dır. Sillyon'un denize ulaşabileceği, diğer şehirlerin hakimiyet alanında olmayan tek yer olarak da burası görülmektedir. Ayrıca Johannes Echimos'un hayatını anlatan *Vita Antonii Jun*'da Arapların gemilerini demirledikleri limanın Sillyon limanı olarak tasvir etmesi⁷⁹, kent territoryumu ve egemenlik alanı düşünüldüğünde bu alanı akla getirmektedir. Tez kapsamında arazide yaptığımız çalışmalarda bahsi geçen alanda turizm sektörüne bağlı olarak irili ufaklı otel ve tesislerin inşa edildiği görülmüş; bu konuda herhangi bir veriye ne yazık ki ulaşamamıştır. Detaylı bilgiler, üçüncü bölümde verilecektir.

⁷⁶Tab. Peut. IX.

⁷⁷ Bkz. Nicephorus 37; *πρὸς δὲ τοῖς πελάγεσσι τοῦ Σιλλυαίου*.

⁷⁸ Burası için bkz. Hellenkemper-Hild 2004, 676

⁷⁹*Vita Antonii jun. I.197-200.*

1.4 Pamphylia ve Sillyon Tarihi (Lev. III, Harita 3)

1.4.1 Başlangıçtan Arkaik Döneme Kadar

Günümüzde filolojik belgeler, Pamphylia'nın M.Ö. 2. binde hatta M.Ö. 3. binde iskân edilmiş olduğunu ve bu bölgede yaşayanların konuştuğu dillerin yerli Anadolu özelliklerini taşıdıkları yönünde bilgileri içermektedir⁸⁰. Ayrıca Hitit metinlerinde adı geçen Arzawalılar'ın Luwi diliyle bağlantısı kabul edilir ve birçok araştırmacı tarafınca Pamphylia, bu dönemde, Arzawa Krallığı sınırları içerisine yerleştirilir⁸¹. Bununla birlikte; kıyıya yakın bir yerde, ileride Pamphylia olarak adlandırılacak bölgede; Arzawa krallığına bağlı Mira-Kuwaliya Ülkesi'nin, kurulduğu tezi yıllardan beri süre gelen bir tartışmadır. Bryce, söz konusu ülkenin burada Anadolu'nun güney kıyısında veya ileride Pamphylia olarak adlandırılacak bölgede kurulmuş olduğunu ileri sürse de⁸², birçok bilim adamı bu ülkenin Gediz ve Büyük Menderes nehirleri arasında (Apaşa=Ephesus) olması gerektiğini düşünür⁸³. Buna kanıt olarak da Luwi hiyeroglifisi ile yazılı Mira kralı *Tarkasnawa*'nın adının okunduğu Karabel Anıtı⁸⁴ ile Mira Ülkesi ve *Büyük Prens Kupantakurunta* adlarının okunduğu Latmos/Suratkaya⁸⁵ anıtlarındaki metinler gösterilmektedir. Bu metinlerden anlaşılacağı üzere; Bryce'nin tarif ettiği, Pamphylia'nın da içine dâhil olduğu kıyı bölgesinin, Mira-Kuwaliya Ülkesi'nin lokalizasyonu için doğru bir tanımlama olmadığı söylenebilir.

Pamphylia Bölgesi'nde Sillyon ile Perge'nin Hitit ve Luwi kaynaklarında yer aldığı çeşitli araştırmalar sonucunda ortaya çıkmıştır⁸⁶. Sillyon, Hitit kaynaklarındaki *Šalluša* ile eşitlenmiştir⁸⁷. III. Hattuşili yıllıklarının 3. senesine ilişkin kayıtlarda *Nahita* kenti ile birlikte adı geçmekte ve Lukka kökenli bir kabile olarak gösterilmektedir⁸⁸. *Šalluša* bronz tabletlere göre deniz kıyısında yer almaktadır⁸⁹. Bu metnin arka yüzünde (4) *Luqqa ülkeleri ise [(5) Walma kenti, Watta [] kenti, [(6) Nahita kenti, Šalluša kenti,*

⁸⁰ Tekoğlu 2000, 49; Işık 2008, 576.

⁸¹ Bryce 1974, 103; Abbasoğlu 2007a, 21. Geniş anlamda, İçeride Arzawa ülkeleri Anadolu'nun Ege kıyı kenarından batı Anadolu'nun büyük bir bölümü boyunca Konya Ovası'nın batı kenarlarına kadar uzanıyordu. Bunun için bkz. Melchert 2010, 49.

⁸² Bryce 1974, 111.

⁸³ Cornelius 1958, 395; Garstang-Gurney 1959, 84; Huxley 1960, 33; Schachermeyr 1986, harita 21; Mellaart et al. 1993, 416-417; Macqueen 2001, 26; Ünal 2003a, 22.

⁸⁴ Darga 1992, 183; Melchert 2010, 51; Hawkins 1998, 21.

⁸⁵ Peschlow 2002, 257; Ünal 2003, 23.

⁸⁶ Tekoğlu 2000, 49.

⁸⁷ Forlanini 1999, 237; Karauguz 2005, 75.

⁸⁸ Tekoğlu 2000, 49.

⁸⁹ Tekoğlu 2000, 50.

...] kenti, (7) Šanhanta kenti, Šuri[mma] kenti, (8) Walwara kenti, Huwaliya kenti ülkesi”., ön yüzünde “(56) ... ona (Hulaya Nehri ülkesine) denize dek olan yerden ise, (57) Mata, Šanhata, Šurimma, Šaranduwa, (58) İştapanna, Šalluša çiftliği (?), Tatta, (59) (ve) Daša sınırdır. Bu yerler Hulaya Nehri ülkesine kalacaktır⁹⁰ şeklinde bir coğrafik tanımlama yapılmıştır. Parha ile Šalluša'nın Hulaya Nehri Ülkesi sınırları içerisinde kaldığı metinlerden anlaşılmaktadır. Pamphylia ve Pisidia Bölgeleri'nin bir bölümünün bu ülke sınırları içinde bulunduğu ve Hitit Dönemi'nde Pamphylia Bölgesi'ne bir ülke veya bölge adı verilmemiş olmasının nedeninin bu olabileceği önerilmiştir⁹¹. Bazı araştırmacılar ise metinlerde geçen yerin Sallune=Selinus=Gazipaşa olduğunu önermişlerse de⁹² bu görüş arkeolojik verilerle kanıtlanmamıştır.

Öte yandan Sillyon'un komşu kenti Perge de Hitit metinlerinde geçmektedir⁹³. 1986 yılında Boğazköy'de bulunan bronz bir levha üzerinde geçen ve Hitit kralı IV. Tudhalia (M.Ö. yak. 1265-1215) tarafından kaleme alınmış bir anlaşma metninde⁹⁴ Parha Perge, Kaštaraya ise Kestros (Aksu) Nehri ile özdeşleştirilmiş ve bu görüş araştırmacılarca desteklemiştir⁹⁵. Bronz tablette verilen bilgilerden Perge'nin hemen doğusundaki Kaštaraya/Kestros'un, Lukka Ülkesi ile Tarhuntašša'nın sınırı kabul edildiği çok nettir. Burada Perge-Parha, Lukka Ülkesi sınırları içinde kalmış ve Tarhuntašša'nın güney sınırını Akdeniz oluşturmuştur. Nitekim Perge Akropolis'inde bulunan, Geç Bronz Çağ'ından IIIc evresine ait Miken seramikleri⁹⁶, M.Ö. 13. yy.'da var olması gereken Parha adlı yerleşime kısmen işaret ediyor olabilir.

Metinden anlaşılan, Perge-Parha Tarhuntašša ile sınır kabul edildiği ve antlaşmanın Kaštaraya/Kestros'un (Aksu) doğusunu kapsadığıdır. Dolayısıyla Sillyon'un bulunduğu alan Tarhuntašša sınırları içinde kalmıştır. Kaštaraya/Kestros'un hemen doğusundan Sallusa kentinin olması bu anlaşmanın sınırları içerisinde

⁹⁰ Otten 1988, 12-61.

⁹¹ Otten 1993, 117-118; Tekoğlu 2000, 51.

⁹² Bunun için bkz. Hawkins 1995, 52, dn. 181; Bahar- Karauguz-Koçak 1996, 51.

⁹³ Şahin 1996, 46.

⁹⁴ Neve 1987, 271; Otten 1988, 12, 61. Bu metin, “Saranduwa sahasından itibaren ise deniz sınırdır. Parhâ kenti bölgesinden itibaren ise bir Kastaraja ırmağı sınırdır. Ve eğer Hatti kralı bunlara karşı sefere çıkarsa ve Parha ülkesini silah yoluyla ele geçirirse, keza bu (kent) de Tarhuntašša kralına ait olacaktır” şeklinde Şahin tarafından çevrilmiştir. Bunun için bkz. Şahin 1996, 46. II. Muwatalli döneminde (M.Ö. 1310-1282) Hititler'in başkenti Hattuša'dan Tarhuntašša'ya taşındığı bilinmektedir. Fakat bu şehrin yeri bugüne kadar kesin olarak saptanamamıştır. Bununla birlikte Hitit çivi yazılı belgelerden bildiğimiz kadarıyla, aynı adı taşıyan bir ülkenin sınırları içerisinde kalmaktadır. Bu ülkenin sınırları konusunda ise, 1986 yılında Hattusa kazılarında bulunan ve yukarıda bahsedilen Bronz Tablet bilgi vermektedir. Bu tablet içeriği, Hitit Kralı IV. Tudhalia ve Tarhuntašša Kralı Kurunta arasında yapılmış bir antlaşma metninden oluşmaktadır. Bu anlaşma metnindeki detaylar için bkz. Beal 1993, 29-39.

⁹⁵ Otten 1988, 37; Brandt 1992, 15-16.

⁹⁶ Martini 2003c, 20; Özdizbay 2008, 841.

kentin/yerleşmenin de bulunduğunu göstermektedir. Bir kentin kurulacağı noktanın, içinde bulunduğu bölgenin her yerine kolayca ulaşılabilir ve bölgeyi kontrol edebilecek bir konumda olması gerektiği göz önünde tutulduğunda; Sillyon'un olduğu kayalık tepenin, *Tarhuntaša*'nın batıdaki son siyasi birimi olma olasılığı çok yüksektir. Ayrıca yukarıda bahsedilen III. Hattuşili Dönemi (1267-1237) yıllıklarında geçen ve *Šalluša'nın* deniz kenarında olması bu tezimizi güçlendirmektedir. Ancak bu önerinin kesinleşmesi için, arkeolojik verilerle desteklenmesi gerekmektedir.

Perge'den farklı olarak Sillyon'da Hitit Dönemi'nden kalan herhangi bir arkeolojik veri şimdiye kadar yapılan araştırmalarda tespit edilmemiştir. Bunda bugüne kadar Sillyon'da Perge gibi arkeolojik kazıların yapılmamış olması etkili olmuştur. Hitit metinlerinde geçen ve yapılan araştırmalar sonucunda Sillyon olduğu kabul gören bir yerleşmeye ait izlerinin bulunması olağandır.

Hitit Dönemi ve sonrasında mitolojik anlatımlara göre, Troia savaşının ardından Akhalar'ın bir kısmı başlarında Argoslu biliciler *Mopsos*, *Kalkhas* ve *Amphilokhos* öncülüğünde Anadolu'nun batısını ve Pamphylia'yı geçerek Kilikya'ya kadar gidip, uğradıkları yerlerde kentler kurarlar⁹⁷. Pamphylia Bölgesi ve kentlerinin kuruluşunun İon Göçleri sonrasında Grek kahramanlar tarafından kurulduğu pek çok antik kaynakta dile getirilmiştir⁹⁸. Strabon, Aspendos'un Argoslular tarafından kurulduğunu⁹⁹ aktarır. Perge'nin ise Grek kahramanlar *Mopsos*, *Kalkhas*, *Labos*, *Riksos*, *Makhaon*, *Leonteus*, *Minyas* tarafından kurulduğu Dionysos tarafından yazılmıştır¹⁰⁰. Birçok modern araştırmacı ise özellikle Mopsos özelinden bu isimlerin Grek kahramanlar olduğu görüşünü savunur. Mopsos'un bir rahip olduğu, kendisinin Apollon veya Rhaikios'un oğlu olabileceği, Klaros Apollon Tapınağı'nın kurucusu olduğu, Pamphylia'da Aspendos ve Phaselis'i ve Kilikya Bögesi'nde Mopsouhestia ve Mallos'u kurduğu aktarılır¹⁰¹. Mopsos efsanesi Mallos kentinin kuruluşu ardından Amphilokhos ile aralarındaki tartışmanın sonunda çıkan kavgada ikisinin de ölmesiyle son bulur¹⁰².

Günümüzde antik kaynaklar ve mitolojik anlatımların dışında konuyla ilgili arkeolojik verilere de ulaşılmıştır. Karatepe'de bulunan bilingual yazıtla birlikte konu yıllarca tartışılmıştır. Birçok araştırmacı Karatepe'de bulunmuş Fenikece ve Luwice

⁹⁷ Hdt.VII. 91, 546; Str. XIV.1, 201; Pekman 1989, 9-16; Brandt 1992, 20-23.

⁹⁸Köse 2012a, 332.

⁹⁹Str. XIV. 4. 249.

¹⁰⁰Dionys. *Perieges.* 852.

¹⁰¹Str. XIV.1. 201; Singer 1988, 242; Redford 1992, 253; Yağcı 2008, 237, dn. 8.

¹⁰²Str. XIV.5. 265; Machatschek – Schwarz 1981, 11; Işık 2008, 571.

yazılmış bilingual yazıttan dolayı Mopsos'un mitolojik bir kahramandan öteye tarihsel bir kişilik olduğunu düşünür. Özyar, Mopsos'un Kilikya yöresinde destanlaşmış kişiliğinden sıyrıldığını, tarihi bir kimlik kazandığını ve mitolojik bir kâhinin yavaş yavaş gerçeklik kazanmaya başladığını ifade eder¹⁰³. Pekman, Karatepe yazıtından yola çıkarak Mopsos'un bu yazılı belgeden bir kere daha tarihi bir kişi ve Anadolu'da yüzyıllar boyunca devam eden bir hanedanın kurucusu olabileceğini dile getirmiştir¹⁰⁴. Bean, Mopsos'un tarihsel bir kişilik olarak var olduğunu bu yazıtta ve Grek kaynaklarına dayandırır¹⁰⁵. Tekoğlu, Karatepe yazıtında Asatiwatas'ın ve Çineköy yazıtında Urikki'nin "Muksas soyundan" geldikleri yönündeki anlatımlarının "tarihsel" olarak kabulünü, soy atalarının Hellen mitoslarında kurucu olarak öngörüldüğü diğer kentler için de bağlayıcı bulur ve "Muksas=MPS=Mopsos eşitliği kabul edilirse, o zaman Pamphylia için Mopsos ve diğerlerinin önderliğinde yapılmış göçleri de kabul etmemiz gerekecektir" yorumunu getirir¹⁰⁶. Işık, Mopsos'u yerel tarihsel bir kişi olarak ele alır ve Grek kökenli olabileceği fikrine karşı çıkar¹⁰⁷. Mopsos efsanesi ile ilgili son olarak Ünal, Karatepe Kralı Azatiwata iki dilli yazıtında, babası veya hamisi Awariku'nun ölümünden sonra Karatepe'de "Muxsa Evi" (hiyeroglif yazıt *Mukšan DOMUS-ni-i*, Fenikece *MPŠ*, Mopso) hanedanını kurduğunu yazar. Aynı yazar, Mopsos efsanelerinden hareketle hemen *Hitit metinleri bir süzgeçten geçirilerek Mopsos'a benzeyen şahıs isimleri arandı ve gerçekten de Mukšuş diye bir şahıs M.Ö.15.yy.'a tarihlenen Madduwatta-metninde (KUB 14.1 Ay.75) bulundu. Bu şahsın tabiatıyla Mopsos'la hiç ama hiç ilişkisi söz konusu olamaz; ayrıca metin o kadar kırıktır ki, Mukšuş'un hangi muhtevada geçtiği bile bilinmemektedir. Diğer taraftan efsaneye göre kurulan kentlerin sayısı o kadar fazladır ki, tüm bunları bir tek Mopsos'un başarmış olması imkânsızdır; dolayısıyla belki de birden fazla Mopsos söz konusuydu veya her efsanenin yapısında olduğu gibi her şey, her tarihi olgu gerçeklerden arındırılmış ve basite indirgenmişti, klişelere sokulmuştu. Ayrıca bu eşitlemenin tarih açısından bir önemi yoktur, çünkü Grek efsanesinin yarattığı Mopsos diye bir şahıs yoktur ve olmamıştır. Burada Grekler'in tarihi tahrif ederek (değiştirerek) Muxsa (Mopso) isimli bu Kilikyalı şahsiyeti klişeleşmiş bir efsane kisvesine sokmaları ve mistik, hayali bir Grek dünyası içine sokmaları söz konusudur. Burada Mopsos ve onunla birlikte kurulduğu iddia edilen Mopsokrène kentlerinin Helenistik devirden önce mevcut*

¹⁰³Özyar 2005, 26.

¹⁰⁴Pekman 1989, 15.

¹⁰⁵Bean 1999, 5.

¹⁰⁶Tekoğlu 2000, 56.

¹⁰⁷Işık 2008, 571- 572

*olmadıklarına işaret edilmelidir*¹⁰⁸ diyerek konuyu gerekçeleriyle bilimsel bir zemine oturtur.

Ayrıca *Mopsos*'un Misis Nehri kıyısında (Yakapınar) Mopsuestia (Mopsos'un ocakları) isminde bir kent kurduğu ifade edilmiştir¹⁰⁹. Antik kaynaklarda bu konuyla ilgili anlatımlar bulmak mümkündür. Plinius, burayı *Mopsos*'un kurduğu özgür şehir olarak aktarır¹¹⁰. Strabon, burayı, Kilikya ile Suriye arasında bir kent olarak anlatır¹¹¹. Arrianus, kıyıda sadece 12 mil içerde verimli bir ovada bulunduğunu yazar¹¹². Ancak bahsi geçen kent için Ünal, “Mopsos bu topraklara henüz ayak basmadan tam 4000 sene önce, yani daha Kalkolitik çağda var idi ve bundan dolayı asla onun tarafından kurulmuş olamaz”¹¹³ yorumunda bulunmuştur.

Fakat Perge Güney Kent Kapısı'nın oval avlusunda *ktistes* (kurucu) heykelleri içinde *Mopsos* ve *Kalkhas*'ın adı yazan heykelleri bulunmaktadır¹¹⁴. Bu heykel kaidelerinin birinde “Apollon oğlu kurucu Delphili *Mopsos*” yazıtının okunmasıyla *Mopsos*'un bir Grek kahramanı olduğu perçinlenmek istenmiştir. Bu yazıtın içinde yer alan “Danuna” deyiminin “Adana halkını nitelendirdiği kesinleşmiştir¹¹⁵. Ayrıca bugüne kadar Pamphylia'da yapılan araştırmalar, bölgede bir Akha-Miken kolonizasyonuna dair yeterli arkeolojik kanıt vermemiştir¹¹⁶. Martini, Perge *Akropolis*'inde ele geçen Miken keramiklerinin (Geç Hellas IIIc?) Herodotos'un bildirdiği üzere, Troia Savaşı'ndan sonra Pamphylia'ya gelen Grek yerleşimcilerin varlığını kanıtladığını söyler¹¹⁷. Ancak herhangi bir yerleşme olmaksızın bu seramikleri Pamphylia'nın Akdeniz ticaretindeki etkin rolünün bir göstergesi olarak düşünmek daha mantıklı bir yaklaşım olacaktır. Öyle

¹⁰⁸ Ünal 2006, 74.

¹⁰⁹ Bean 1999, 5.

¹¹⁰ Plin. *Nat.* 5.22.

¹¹¹ Strabon, XIV.5. 266.

¹¹² Arr. *Anab.* II.5.

¹¹³ Ünal 2006, 74-75.

¹¹⁴ Özdizbay 2008, 842; Pekman 1989, 8-16; Şahin 1999, 135, no.101; 136, no.102; 137, no. 103-104; 138, no. 105-106; 139, no. 107; 140, no. 108; 141, no. 109.

¹¹⁵ Scheer 1993, 258; Çambel 2002, 132; Işık 2008, 573. Özdizbay'a göre, Perge'nin kuruluş tarihini oluşturmak için Hadrianus Dönemi'nde Perge'nin ünlü kadın *euergetes*'i Plancia Magna tarafından diktirilen *Mopsos* ve *Kalkhas* ile diğer mitolojik kurucuların heykelleri de kentin Grek köklerini kanıtlamak amacıyla hayali olarak kurgulanmış, bu yapılırken de inandırıcılığı arttırmak için kaynaklarda geçen söylencelere başvurulmuş olmalıdır. Bunun için bkz. Özdizbay 2008, 843. Ayrıca Danuna için bkz. Işık 2008, 571. Karatepe'nin Fenikece ve Luvi Hieroglifi ile yazılmış çift dilli yazıtında “kalenin kurucusu Asatiwatas, Danunalıların/Adanawalıların kralı Urikki/Awarikus tarafından efendisi Mopsos/ Muksas'ın dölünün, babasının tahtına oturmasını sağlamakla görevlendirildiğini” şeklinde yazılmıştır.

¹¹⁶ Brandt 1992, 21.

¹¹⁷ Martini 2003c, 20.

ki, Şahin'e göre artık Pamphylia Bölgesi'ndeki kentlerinin (Magydos, Perge, Sillyon, Aspendos ve Side) Grek öncesi eski yerli Anadolu yerleşimleri olduğu bellidir¹¹⁸.

Yukarıda Mopsos'un efsanelerde birçok kentin olduğu gibi Sillyon'un da kurucusu olduğu ifade edilmiştir. Bu konuyla ilgili kentte bulunan bir yazıt Sillyon'un Mopsos tarafından kurulmuş olabileceği fikrinin temelini oluşturmuştur. Hereward tarafından kentin Bizans Dönemi duvarı yakınlarında bir heykel kaidesi üzerinde tespit ettiği yazıtta, Mopsos (*Mόψοσ*) ismi yazmaktadır¹¹⁹. Bu yazıtla ilgili başka detaylara ulaşamadığından, buradaki *Mopsos*'un efsanede geçen *Mopsos* olup olmadığı belli değildir.

Mopsos başta olmak üzere *Kalkhas* ve *Amphilokhos* gibi kahramanların varlığı tartışmalı bir konu olmakla beraber özellikle Pamphylia tarihinde önemli bir yere sahip oldukları açıktır. Ancak bu kahramanların bölgedeki varlığı mevcut araştırmalar ışığında efsaneden öteye geçememiştir. Bundan dolayıdır ki, söz konusu kahramanların bölgedeki kentlerin kuruluşunda herhangi bir role sahip oldukları görülmemektedir. Peki, Pamphylia Bölgesi kentlerinin de içinde olduğu birden çok Anadolu yerleşmesinin kuruluşu neden bu kahramanlara dayandırılmak istenmektedir? Hellen kültürüne hayranlığını ile bilinen Hadrianus M.S. 124/125 yıllarında Atina'da Panhelleneia adı verilen bayramların kurulmasına ön ayak olmuş ve Hadrianus'un girişimleri ile burada Panhellen Birliği kurulmuştu¹²⁰. Söz konusu bayramların amacı Hellenlere yeni bir kültürel bilinç kazandırmanın yanında, imparatorluğunun doğu bölümünde ortak tarih ve kültür temeline dayalı politik bütünlük sağlamaktı¹²¹. Bu birliğe üye olma, burada kutlanacak bayramlara katılma ve bu bayramların şöhretinden yararlanma ise sadece Hellen soylu olduğunu kanıtlayan Anadolu kentlerine tanınmıştı¹²². Şahin'e göre, Perge de bu kentlerden biriydi. Aynı yazar Menderes Magnesiası ve Kibyra gibi birçok Anadolu kenti Grek soyundan geldiklerini kanıtlamak amacıyla rekabet içinde olduklarını aktarır¹²³. Öyle ki, bu dönemde imparatorluğun siyasi politikası ve konjonktürüne bağlı olarak Perge ve belki Sillyon (?) da kuruluşunu Mopsos gibi Grek kökenli kahramanlara dayandırmak ve böylece merkezle arasını iyi tutmak istemiş olabilir.

¹¹⁸ Şahin 2002, 32.

¹¹⁹ Hereward 1958, 57.

¹²⁰ Follet 1976, 15, 129.

¹²¹ Şahin 1996, 45.

¹²² Şahin 1996, 45. Anadolu'da Magnesia am Meander ile Kibyra yazıtları bunun en büyük kanıtıdır. Bu yazıtlarda bu kentlerin Hellen soyundan oldukları ve Panhellen birliğine üye oldukları yazmaktadır. Bu yazıtlar ve çevirileri için bkz. Şahin 1996, 45, dn. 4,6.

¹²³ Şahin 1996, 46.

M.Ö. 8. yy.'da en parlak dönemini yaşayan Phrygialılar'ın, özellikle Pisidia'nın kuzeyinde yoğun kültürel etkileri saptanmış olmasına rağmen Pamphylia'daki egemenliği bilinmemektedir¹²⁴. Bu dönem için, antik yazar Diodoros Sicilus, Pamphylia'nın Asur kralı Ninus'un Pamphylia topraklarını Assur devletine dâhil ettiğini belirtmektedir¹²⁵. Ancak Ninus'un Asur krallar listesinde yer almaması bu bilginin yanlış olduğunu¹²⁶ veya aktarımında bir eksiklik olduğunu göstermektedir. Solinus ise, Pamphylia'nın *Syennesis* adlı yerel bir yöneticinin hâkim olduğu Kilikya devletine katıldığını belirtir¹²⁷. Ancak bu tarihsel bilgiler arkeolojik verilerle şimdiye kadar kanıtlanmamıştır.

Sillyon'da yapılan çalışmalarda, oldukça ince yapılı, el yapımı ve en azından Erken Bronz Çağı'na hatta geç Kalkolitik Dönem'e verilebilecek bir seramik parçası bulunmuştur¹²⁸. Bu seramik parçası Sillyon'da şimdiye kadar ele geçmiş en erken buluntudur. Bu buluntu Sillyon'un erken dönemi için bir ipucu olabilmesinin yanında, tek parça arkeolojik malzemedен genel bir sonuçta beklenmemelidir. Sillyon'da yapılan yüzey araştırmaları sırasında bulunmuş ve M.Ö. 8. ile 7. yy.'a tarihlenen geometrik desenli ve konsantrik bezemeli seramikler; kentnin bu dönemi için önemli verilerdir¹²⁹. Bu seramik grubu güney Anadolu kıyılarında Xanthos¹³⁰, Kaunos¹³¹, Patara¹³², Limyra¹³³, Kyaneai¹³⁴ ve Sillyon'un komşu kenti Perge'de¹³⁵ görülmüş ve yerel üretim olarak değerlendirilmiştir¹³⁶. İki grupta incelenen bu seramiklerin ilki, atölyeye göre değişen portakal renginden açık kahverengi zeminli, mat veya siyah kahverengi bazen kırmızı-kahverengi süslemeli guruptur. İkinci grup ise yeşilimsi-devetüyü gri rengindeki guruptur. Bu tip konsantrik dairesel bezeme anlayışı geometrik dönemden itibaren Kıta Yunanistan, adalar ve Batı Anadolu yerleşimlerinde yaygın görülmüş ve M.Ö. 7.yy.'da da varlığını sürdürmüştür¹³⁷. Bununla beraber konsantrik daireler ve dalgalı hatlara sahip seramik grubu problematik grup olarak değerlendirilmiş ve tarihlenmesinde çeşitli

¹²⁴ Özdzibay 2008, 844.

¹²⁵ D.S. 357.2.2.3.

¹²⁶ Brandt 1992, 23.

¹²⁷ Sol. Coll. Mem. 119.7, 179.12.

¹²⁸ Küpper 1996, 265; Küpper 1997b, 453.

¹²⁹ Özer vd. 2011, 211, Res. 5.

¹³⁰ Yener- Marksteiner 2007, 87

¹³¹ Schmaltz 2003, 37-43

¹³² Işın 2010, 96, Fig.6.

¹³³ Gebauer 2007, 48-52.

¹³⁴ Rückert 2003, 149, Fig. 51.5.

¹³⁵ Eschbach 2003, 88-90.

¹³⁶ Işın 2010, 99.

¹³⁷ Kahya 2002, 35-59.

sıkıntılar görülmüştür¹³⁸. Sillyon'da ele geçen örnekler üzerindeki pergel izleri ve geometrik desenlerin çizgileri tıpkı Patara'da tepecik kazılarında bulunan ve M.Ö. geç 7. yy. ve erken 6.yy.'a tarihlendirilen örneklerle yakın benzerlik gösterir¹³⁹. Bu bilgiler ve biçem bilim özellikleri dikkate alındığından Sillyon seramiklerin M.Ö. 7. yy.'a ait olabileceğini düşünmekteyiz. Bu seramiklerden yola çıkarak, Sillyon'da, Geç Geometrik Dönem'de bir yerleşimin olabileceği akla gelmektedir. Ayrıca Perge *Akropolis*'inde yapılan çalışmalarda Demir Çağı ve Geometrik Dönem'e tarihlenen seramikler bulunmuştur¹⁴⁰. Bu seramiklerin M.Ö. 7. yy.'dan itibaren Kıbrıs, Rhodos ve Miletos ithali mallar olduğu görülmüştür¹⁴¹. Perge ve Sillyon'da hemen hemen aynı dönemlerde görülen ithal malların varlığı bölgenin canlı ticaret hacmini göstermektedir.

Yukarıda anlatıldığı üzere Hitit İmparatorluk Dönemi ve sonraki dönemlerde Sillyon'la ilgili eldeki veriler epigrafik malzeme ve araştırmalarda ele geçen seramik örnekleridir. Bu veriler kentin bu dönemini aydınlatacak derecede yoğun değildir. Bununla birlikte Anadolu'da savunmaya ihtiyaç duyulan karışık dönemlerinden biri olan Hitit Çağı ve sonrasında, korunaklı topografik yapısıyla Sillyon'un tahkim edilip kale olarak kullanılması mantıklı bir yaklaşım olacaktır.

1.4.2 Arkaik ve Klasik Dönem

Arkaik ve Klasik Dönem'e tarihlenen Sillyon'la ilgili çok fazla veri yoktur. Ancak Pamphylia Bölgesi'nde bu dönemlerin savaşlar ve yeni oluşumlara sahne olduğu görülmektedir¹⁴². Herodotos, Pamphylia Bölgesi'nin Lydia Kralı Kroisos'un egemenlik alanında olduğunu belirtse de¹⁴³, bu konu arkeolojik verilerle kanıtlanmış değildir¹⁴⁴. Kroisos M.Ö. 546 yılında Pers kralı Kyros tarafından mağlup edilip Lydia devletinin Persler tarafından ele geçirilmesinden ardından¹⁴⁵ Pamphylia da Anadolu'nun diğer

¹³⁸ Işın 2010, 99, Fig.11.

¹³⁹ Işın 2010, 96, Fig.6.

¹⁴⁰ Martini 2003c, 24.

¹⁴¹ Eschbach 2003, 88–90. Pamphylia Bölgesi'nin Akdeniz üzerinden gerçekleştirilen ticari faaliyetlerin Tunç Çağı'na kadar geri gittiği bilinmekle birlikte, Özellikle Mısır ile yoğun ticari faaliyetlerde bulunduğu Hem Herodotos'un anlatımından hemde arkeolojik verilerden anlaşılmaktadır. Herodotos'un Mısır'ın ticaret kenti Naukratis'teki *Hellenion*'un kurulmasına yönelik aktardığı bilgilerde Hellenion Birliği'ne katılan 12 kentten birinin Pamphylia'daki Phaselis'in olduğunu da yazar. Bunun için bkz. Hdt. II. 178. Naukratis'te bulunan ve Artemis Pergaia'ya adanmış M.Ö.4. yy.'a tarihlenen bir adak yazıtı ve Fayoum'da yine Perge Artemisi'ne adanmış M.Ö. 2.yy.'dan bir diğer adak yazıtı Pergeliler'in burada var olduklarını göstermektedir. Naukratis'de bulunmuş yazıt için bkz. Bernand 1970, no. 746, 8. Fayoum'da bulunmuş yazıt için bkz. Bernand 1981, no. 199.

¹⁴² Keen 1998, 222; 49; Özdizbay 2008, 245. Köse 2010, 374.

¹⁴³ Hdt. I. 28. 18.

¹⁴⁴ Sevin 1976, 188. Sevin burada Herodotos'un aktardıklarında bazı gerçek dışı ve şüpheli bilgiler bulunduğuna dikkati çekmektedir.

¹⁴⁵ Roosevelt 2009, 26; Grainger 2009, 42-43.

bölgeleri gibi Pers egemenliğine girmiştir¹⁴⁶. Bu egemenlik alanı Anadolu'nun içlerinden Ege Denizi'ne kadar devam etmiştir¹⁴⁷. Pamphylia I. Dareios Dönemi'nde (M.Ö. 521-486) İonia Satraplığı'na bağlanmıştır¹⁴⁸.

Persler topraklarını yirmiye yakın bölgeye (satraplığa) ayırmış ve her birinin başına Satrap adı verilen bir vali atamıştır¹⁴⁹. Bazıları bir ülke boyutunda olan satraplıkların başındaki valilerin kendi başlarına hareket etmemeleri ya da ayaklanmalarını önlemek için, kendilerine sadece idari görev verilmiş, askeri komutanlar doğrudan Büyük Kral'a bağlı olup onun tarafından atanmış ve böylece hem askeri hem de idari gücün aynı elde toplanmasının önüne geçilmiştir. Perslerin yerel yöneticileri olan Satraplar, sadece sivil yöneticiler değil aynı zamanda toplanan ordunun komutanları olup, büyük kralın emrindeki daha küçük toprak parçalarına hükmeden daha küçük krallar gibiydiler¹⁵⁰. Bölgeler arası iyi çalışan bir yol ağı, etkin bir haberleşme sistemi ve kontrol mekanizması getirilmiştir¹⁵¹. Bu dönem için Herodotos, Pamphylia Bölgesi'nin, İonialılar, Magnesialılar, Aiolialılar, Karialılar ve Milialılar ile aynı satraplık içinde olduğunu ve bunların vergi olarak dört yüz talanton vergi ödediklerini belirtir¹⁵². Xerxes'in Grekler'e karşı yaptığı seferde Pamphyliyalılar aktif rol oynamışlardı. Diğer tarafta M.Ö. 504-499 yılları arasında Batı Anadolu'daki büyük İon isyanına katılmadıkları görülmektedir¹⁵³. Ama Xerxes'in M.Ö. 482 yılında oluşturduğu donanmaya Pamphyliyalılar'ında katıldıkları Herodotos tarafından aktarılmıştır¹⁵⁴.

Pamphylia Bölgesi'nin önemli kentlerinden olan Side'nin M.Ö. 6.yy'da Lydia krallığının ve onun yıkılışından (M.Ö. 547) sonra Pers krallığının egemenliğine girdiği anlaşılmaktadır¹⁵⁵. Pers Kralı I. Dareios (M.Ö. 521-486) zamanında kurulan satraplık örgütünde, şehir birinci satraplığın içine giriyordu. Bununla beraber Side'nin Pers hâkimiyetinde belirli bir özgürlüğe sahip olduğu, sikke basma hakkı ile anlaşılmaktadır.¹⁵⁶ Ayrıca Grainger'e göre, M.Ö. 5. ye 4. yy.'larda bölgenin en güçlü

¹⁴⁶ Bosch 1957, 19; Childs 1981, 55; Sevin 1976, 188-193.

¹⁴⁷ Körpe 2012, 159.

¹⁴⁸ Hdt. III.88; Hellenkemper – Hild 2004, 96.

¹⁴⁹ Hdt. III. LXXXIX.

¹⁵⁰ Gezgin 1997, 13.

¹⁵¹ Körpe 2012, 160.

¹⁵² Hdt. III. XC. Herodotos'un bu anlatımının doğruluğu I. Darius'un krallık dönemini anlatan bir yazıtından anlaşılmaktadır. Bunu için bkz. Junge 1941, 10, 39-40.

¹⁵³ Grainger 2009, 48.

¹⁵⁴ Hdt. VII. XCI.

¹⁵⁵ Geleneksel olarak kabul edilen tarih M.Ö. 547'dir ancak işgalin bundan bir kaç yıl önce gerçekleşmiş olabileceğine dair bazı kanıtlar da ön sürülmektedir bkz. Beaulieu 1989, 80-82.

¹⁵⁶ Mansel 1978, 7.

şehri Aspendos idi. Side, Sillyon, Perge ve Phaselis kentleri *polis* olup Aspendos'un gölgesinde kalmaktaydı. Birer küçük *polis* olan Idyros, Kibyra ve *polis* olmayan Olbia ile Magydos ise Pamphylia Bölgesi'nin diğer yerleşimleriydi¹⁵⁷.

Persler genellikle Satraplıklarının stratejik açıdan önem arz eden bölgelerinde askeri garnizon bulundurlardı. Doğu Akdeniz deniz trafiğini kontrol edebilecek konumu nedeniyle Pamphylia, Persler tarafından donanma üssü olarak kullanılmıştır¹⁵⁸. Bölgede potansiyel bir Pers gücü bulunduğu anlaşılmakta ve Aspendos ile Eurymedon Irmağı ağzının Pers donanmasının merkez üssü olduğu görülmektedir¹⁵⁹. Öyle ki I. Dareios'un oğlu ve veliahdı Xerxes zamanında (M.Ö. 485-465) Persler, Grekler'e karşı sefer düzenlediklerinde (M.Ö. yak. 482) Pamphyliyalılar Xerxes'i silahlandırılmış 30 gemi¹⁶⁰, Diadoros'a göre 40, gemi ile desteklemiştir¹⁶¹. Bununla beraber Pamphylia'daki Pers hâkimiyetinin zaman zaman kesintiye uğradığı da görülmektedir¹⁶². Ancak Persler'in kısa sürede toparlandıkları ve bölgedeki hâkimiyeti tekrardan ele aldıkları Salamis Savaşı'ndan (M.Ö. 480) sonra M.Ö. 468 yılında, Pamphylia'da bir donanma ve ordu oluşturarak Grekler'e karşı sefer hazırlığına girmesinden anlaşılmaktadır¹⁶³.

Perslerin, Xerxes'in oğlu Tithraustes önderliğinde Eurymedon (Köprüçay)'da ve Xerxes'in yeğeni Pherendates'in komuta ettiği Pers ordusuna Fenikeliler'in Kıbrıs üzerinde 80 gemi ile destek vereceğinin duyulması üzerine¹⁶⁴, Pers tehlikesine karşı kurulan *Attika-Delos Deniz Birliği*'nin¹⁶⁵ adına Kimon komutasındaki Grek ve müttefiklerinin ordusu hem deniz hem de Eurymedon ırmağında yapılan savaşta, Pers ve müttefiği Fenikeliler'in triremelerinden oluşan donanmayı yok etmiştir¹⁶⁶. Bu çarpışmada Kimon'un donanmasında Kariyalılar ve Likyalılar da yer almıştır¹⁶⁷. Arslan'a göre, Pamphylia'da bulunan Pers garnizonundaki diğer askerlerle birleşen Pers güçleri de Kimon'a karşı bozguna uğramıştır¹⁶⁸. Çarpışmada Xerxes'in yeğeni ile Pers garnizonunun

¹⁵⁷Grainger 2009, 76.

¹⁵⁸Arslan 2008, 50.

¹⁵⁹Arslan 2008, 55; Köse 2010, 274.

¹⁶⁰Hdt. VII. 91; Köse 2010, 274.

¹⁶¹D.S. XI. 3.7. Aspendoslular'ın M.Ö. 5. yy.'da sikkelerinde miğfer, yuvarlak kalkan, kılıç ve mızrakla tasvir edilmiş eski Grek *hoplit*'lerine benzer bir asker görülmektedir. Bunun için bkz. Bosch 1957, 19, dn.45. Bu tasvir Grekler ile olan temasın bir göstergesidir.

¹⁶²Özdizbay 2008, 845.

¹⁶³D. S. XI. 60. 5-6; Plu. *Kim*. XII. 1-5; Arslan 2008; 50; Hellenkemper – Hild 2004, 97.

¹⁶⁴Arslan 2008, 50.

¹⁶⁵Th. I. 96-97. Bu dönemde Anadolu'nun güney kıyılarındaki Pamphylia, Likya ve Kilikya kentleri birliğe girmemiş, Persler'in hâkimiyeti altında kalmışlardır. Bunun için bkz. Bean 1999, 7.

¹⁶⁶Th. I. 100. Diodoros'a (XI. 61. 5-6) göre, Eurymedon savaşı sırasında Pers donanması bünyesinde, Pamphylia gemilerinden başka Fenike, Kıbrıs ve Kilikalılar 140 gemiden oluşmaktaydı.

¹⁶⁷D. S. XI. 60.4; Childs 1981, 56.

¹⁶⁸Arslan 2008, 51.

komutan Pherendates karargâhında yakalanıp öldürülmüştür¹⁶⁹. Öyle ki M.Ö. 5. yy.'da Perge *Akropolis*'inde görülen büyük yıkım Persler'le Atinalılar arasındaki savaşa bağlantılı olmalıdır¹⁷⁰.

M.Ö. 5 ve 4. yy.'da Pamphylia, Pers donanması ve garnizon birliklerinin toplandığı merkez üssü konumuna gelmiştir. Donanmanın merkezinin korunaklı Eurymedon Irmağı ağzı olduğu hem antik kaynaklar hem de arkeolojik verilerden anlaşılmaktadır¹⁷¹. Ancak bölgede Pers garnizonun bulunduğu yerin neresi olduğu konusu bugüne kadar kanıtlanmamıştır. Bosch, Brandt, Arslan ve Grainger gibi bazı araştırmacılara göre Persler'in bölgedeki hâkimiyetinden sonra Pamphylia'nın en korunaklı şehri Sillyon'da bir Pers garnizonu kurulmuştur¹⁷².

Persler Anadolu hâkimiyeti sonrasında kentler ile kırsal alanlarını farklı şekillerde kontrolleri altında tutmuşlardır¹⁷³. Kentler “yandaş” tiranlar ve buralara yerleştirilen küçük garnizonlar tarafından tutulurken, kırsaldaki yerli halk buldukları yerlere ikamet ettirilerek ve stratejik noktalara inşa edilen kalelere yerleştirilen garnizonlarla kontrol edilmiştir¹⁷⁴. Tuplin, Xenophon'un “Kyropaedia” adlı eserini temel alarak Pers garnizonlarının nasıl olduğu konusunda çeşitli tespitlerde bulunmuştur. Bu çalışmada, *phrouarkh*'lar kent merkezlerindeki Pers askeri garnizonların (akra garnizonları) komutanları ve *khiliarkh*'lar ise kent dışındaki satraplık arazilerinde yer alan Pers askeri garnizonların (khora garnizonları) komutanları olduğu tespit edilmiştir¹⁷⁵. *Phrouarkhlar* ve *Khiliarkhlar* doğrudan kral tarafından atandıkları gibi, sadece krala karşı sorumluydular. Bu durum kralın nezdinde eşit statüde olduklarını göstermektedir. İçlerinde paralı askerlerin de bulunduğu bu birliklerden khora garnizonları, coğrafik konuma uygun bir dağılım göstermektedirler; özellikle yollar, geçitler ve nehir kenarları

¹⁶⁹D. S. XI. 61. 3; Th. I. 100.

¹⁷⁰Martini 2003c, 23.

¹⁷¹Th. 100. 1; D.S. XI. 60.5-61.7; Plu. *Kim.* XII. 4; XIII. 4. Köse başkanlığında Aspendos'ta yapılan yüzey araştırmalarında, Eurymedon Nehri limanı olabilecek yerde yapılan manyetik yöntemli jeofizik çalışmalarda, buranın Eurymedon Limanı olabileceğine dair önemli bulgulara ulaşılmıştır. Bunun için bkz. Köse 2010, 356-357.

¹⁷²Bosch 1957, 19; Brandt 1992, 29; Arslan 2008, 51; Grainger 2009, 73.

¹⁷³ Pershenedanlığı gibi gerçekten çok büyük topraklara sahip olan güçlerin sadece merkezden idare edilmesi ve korunması mümkün değildir. Persler de Batı Anadolu'yu ele geçirmelerinden hemen sonra ve özellikle Dareios Dönemi'nde büyük bir organizasyonla ülkeyi daha küçük toprak parçalarına ve yönetim birimlerine ayırmışlardır. Temelde imparatorluğun satraplıklar olarak ayrılması gibi görünen bu bölünme aslında satraplık topraklarında da kendisini gösteren oldukça detaylı bir organizasyondur. Arazilerin işlenebilmesi, vergilerin toplanabilmesi, olası isyanların önlenmesi için böyle bir organizasyon zorunluydu. Bunun için bkz. Doğer - Gezgin 1998, 27. Ayrıca Persler'de Satraplık arazileri bölünüp, her bir prensliğin kendi içinde daha küçük parçaları olan tımarlara ayrıldığı görülmektedir. Bunun için bkz. Cook 1983, 167-183.

¹⁷⁴ Körpe 2012, 160

¹⁷⁵ Tuplin 1987, 167-142.

gibi stratejik önemi olan noktalarda konumlanmışlardır. Bu tür garnizonlardaki askeri birlikler, paralı askerlerden de oluşabileceği gibi; çok hızlı hareket edebilen, küçük ve eğitilmiş birliklerden de meydana gelmekteydi. Her yıl kral tarafından denetlenen bu garnizonlar Kyros döneminde kurulmuştur¹⁷⁶. *Phrouarkhlar* (akra garnizonlar) ise *akropolis*'i olan şehirlerde ve yüksek yerlerde konumlanırdı. Burada kralın askerleri yaşar ve şehri korurlardı. Bu garnizonun komutanı ise *Phrouarkhos* denilen ve kral tarafından atanan kişiydi¹⁷⁷.

Xenophon, *Anabasis* adlı eserinde yanındaki askerlerle birlikte Pergamon yakınlarındaki Asidates adında bir Persli'nin hüküm sürdüğü kaleye saldırdıklarını ve yakın çevredeki diğer Pers yerleşmelerinden gelen yardım sonunda geri püskürttüklerini anlatır. Xenophon burada söz konusu kaleyi, yüksek, büyük, mazgallı ve çoğu cesur olan insan tarafından korunduğu şeklinde tasvir eder¹⁷⁸. Bu tanımlamadan söz konusu kalenin bir *Phrouarkh* (akra garnizonu) olduğu anlaşılmaktadır. Bu tür yerleşmeler İonia ve Aeolis bölgelerinde çokça görülmektedir¹⁷⁹. Eski İzmir ve çevresinde Persler ve yerel müttefikleri tarafından bir savunma zinciri kurulmuştur¹⁸⁰. Bu kalelerin çoğu M.Ö. 4.yy. sonuna kadar kullanılmıştır¹⁸¹.

Hem antik kaynaklar hem de modern çalışmalarda söz edilen Pamphylia'daki Pers garnizonunun konuşlanabileceği en uygun yer olarak Sillyon görünmektedir. Kent, Pamphylia'nın diğer kentleri, Side, Perge ve Aspendos'a göre daha korunaklı ve doğal bir savunma hattına sahiptir. Tahkimatlı yapısıyla Sillyon'un bu özelliği; Pers askeri sisteminde şehirlerin *akropolis* 'lerinde konumlanan *Phrouarkh* "lar (akra garnizonlar) için uygundur. Arrianus, Büyük İskender'in M.Ö. 334 yılında Pamphylia'ya geldiğini ve ordusuna bağlı bir birliğin Sillyon'u kuşattığını fakat alamadığını "*İskender Side'de de bir miktar asker bırakarak Sillyon'a doğru hareket etti. Burası yabancı paralı askerler ve ülkenin yerlilerinden meydana getirilmiş bir kuvvetin savunduğu müstahkem bir yerdi. Sillyon'un ani saldırıyla çabucak alınması olanaksızdı. Ayrıca yolda Aspendoslular'ın hiç bir şartı yerine getirmek istemedikleri, hem atları hem de parayı vermedikleri, aksine*

¹⁷⁶ X. Cyr. 8.6.7-23; Doğer- Gezin 1998, 28.

¹⁷⁷ Gezin 2001, 182. Kalelerde bulunan askerler hem bu "sorunlu" bölgelerin kontrol edilmesini sağlıyor, hem de ihtiyaç duyulduğunda büyük kralın diğer askeri seferlerine destek sağlıyorlardı. Kalelerdeki askerlerin büyük çoğunluğu ya paralı Grekler, ya da yerli halklardan toplanan askerlerdi. Bunun için bkz. Körpe 2012, 161.

¹⁷⁸ X. Anab. 7.8.7-14.

¹⁷⁹ Bu tür yerleşmelerin en büyük özelliği, burada bulunan kalelerin her birinin diğerini kolayca görebilecek durumda olmasıydı. Bunun için bkz. Gezin 2001, 186-187.

¹⁸⁰ Doğer - Gezin 1998, 19, 26.

¹⁸¹ Doğer - Gezin 1998, 27.

köylerdeki her şeyi kente taşıyarak İskender'in askerlerini kente sokmadıkları hatta kentin yıkık surlarını da tamir etmeye çalıştıklarına yönelik haberler geldi. Ve bu haberler İskender'i Aspendos'a doğru ilerlemek zorunda bıraktı” şeklinde tasvir eder¹⁸². Arrianus'un Pers garnizonundan bahsetmesinin yanında, Sillyonlular'ın kendilerini düşmanı geri püskürtme stratejisi ile hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Sonuçta burada kullandıkları savaş stratejisi ve aletlerinin de bu yönde olması beklenmelidir. Sekunda, kentlerdeki – akra garnizonu- Pers birliklerinin atlılar, okçular, sapancılar ve *gerrophoroilar*'dan (hasır kalkan taşıyanlar) oluştuğunu, kırsaldaki birlikler için böyle tanımlama yapılmadığını söyler¹⁸³. Bu tanımlamadan da anlaşılacağı üzere Sillyon'daki garnizonun bir *Phrourarkh* (akra garnizonu) olması gerekmektedir. Böylece Pamphylia Bölgesi'nde bahsi geçen Pers garnizonu için en uygun yerin Sillyon olduğu görülmektedir. Bu garnizon aynı zamanda bölgenin merkezini oluşturmuş ve ovanın tüm güvenliğini de sağlamış olmalıydı.

Meritt ve West, IGI 6425 numaralı Attik-Delos Birliği'ne vergi ödeyen kentlerin listelerine ilişkin fragmanda, *doç... uliai* harfleri, Aspendos ve Pamphylia olarak tamamlamış ve Pamphylia kentlerinin birliğe vergi ödediği ihtimal dâhilinde görülmüştür¹⁸⁴. Kimon önderliğinde, Atina ile Persler arasında yapılan Eurymedon savaşlarından sonra, Aspendos ve bölgenin Persler'e karşı korunmasına ayrıca *Attika* Delos Birliği'ne üye olmaları yönünde herhangi bir girişimi olmamıştır. Ayrıca Pamphylia Bölgesi'ni ve kentlerini ele geçirmek amacıyla bir girişimi de olmamıştır¹⁸⁵. Bu durum en iyi şekilde Persler ile Atinalılar arasında imzalan Kallias Barışı'ndan (yak. M.Ö. 449/448) anlaşılmaktadır. Bu anlaşmayla Khelidonia Adaları ve Phaselis kenti bölgede iki devlet arasında sınır olarak kabul edilmiştir¹⁸⁶. Bölgenin bu dönemde Atina ve müttefikleri ile ilgili bir bağlantısının olmadığı Thukydides'in *Peleponnesos* Savaşı sırasında *Attika* müttefiklerini sayarken, Karia'dan ileri gitmemesinden de anlaşılacaktır¹⁸⁷.

Bu dönemden sonra Persler'in Pamphylia Bölgesi'ndeki hâkimiyetin devam ettiği görülmektedir. Phaselis, Side, Aspendos gibi kentlerin bu dönemde *autonomos* gümüş

¹⁸²Arr. *Anab.* I. 26. 5.

¹⁸³ Sekunda 1988a,175-196.

¹⁸⁴Meritt-West 1934, 26, Fig. 13. Ayrıca, Meritt et al. 1939, I. 115, 129 vd. Fig. 116, Pl. XXIII, 1949; II, 43. Bu fragman yaklaşık M.Ö. 425-424 yılına tarihlenmiştir. Bkz. Bosch 1957, 56; Brandt 1992, 30, dn. 232-233.

¹⁸⁵ Arslan 2008, 53.

¹⁸⁶ D. S. XII.4. 5; Plu. *Kim.* XIII. 4; Paus. I. 8. 2; Merit, Gery-McGregor 1950, III. 275-300.

¹⁸⁷Th. I. 9. 4-6.

sikkeler bastığı bilinmektedir¹⁸⁸. Aspendos hem Aegina hem de Pers standardında M.Ö. 5. yy.'da sikke basmıştır¹⁸⁹. Ayrıca Platon Ardiaios'u Pamphylia'nın bir kentini tiran olarak anlatır¹⁹⁰. Bu ifadeyle Pamphylia'nın bu dönemde tiranlıklarla yönetildiğini ima etmektedir¹⁹¹. Olasılıkla Platon'un burada bahsettiği tiran, bölgeyi yöneten satrap veya ona bağlı bir yerel yönetici olmalıydı.

Pamphylia'daki kentlerinin M.Ö. 4.yy.'da Perslere bağlılığının devam ettiği anlaşılmaktadır. Öyle ki M.Ö. 4. yy. bazı Pamphylia kentleri Perslere bağlı bir tiran/satrap tarafından yönetilmeye devam etmiştir¹⁹². Bu bağımlılık M.Ö. 4.yy.'ın ikinci yarısında özgürlüklerini elde etmek amacıyla merkeze karşı isyanı başlatan valilerden oluşan ve Büyük Satrap İhtilali adı verilen başkaldırıya kadar sürmüştür. Pamphylia da bu isyana dahil olmuştur¹⁹³. M.Ö. 362–361 tarihlerinde Pers topraklarında satrap isyanları olarak bilinen bu başkaldırıya, batı Anadolu kentleri ve bazı Pers yöneticileri katılmıştır. Sonuçta Persler tarafından bastırılan bu isyanda birçok satrap cezalandırılmasına rağmen Karia satrapı Mausolos belki de açıkça isyana destek vermediği için hiçbir ceza görmemiştir¹⁹⁴. Diodoros, isyan eden satrapların müttefiki olarak Likya, Pisidia, Pamphylia ve Kilikyalılar'ı aktarır¹⁹⁵. Fakat öbür taraftan isyan eden Kappadokia satrapı Datames'e karşı yürüyen Autophradates'in ordusunda Aspendos ücretli askerlerinin bulunması da Diodoros'un dediğinin aksine Pamphylia'nın isyana katılmadığını gösterir. Bu savaştan Perge ve Aspendos'la birlikte Sillyon ağır zararlar görmüştür¹⁹⁶.

Siyasi ve tarihsel olayların dışında Sillyon'da yapılan yüzey araştırmalarında ele geçen seramikler dönemin somut arkeolojik verileridir. M.Ö. 6.yy.'a tarihlenen Arkaik Dönem kandil, M.Ö.5 ile 4. yy.'a tarihlenen siyah astarlı seramik parçaları¹⁹⁷ ve Erken Klasik Dönem'e tarihlenen kırmızı figür krater parçası¹⁹⁸ Sillyon'un Klasik Çağ'da var

¹⁸⁸Jones 1971, 123; Grainger 2009, 57.

¹⁸⁹ Brixhe 1976, 195; Köse 2010, 274.

¹⁹⁰ Pl. X. 615c.

¹⁹¹ Tekoğlu 2012, 72.

¹⁹² Arslan 2008, 52, dn. 24.

¹⁹³ Bosch 1957, 21.

¹⁹⁴ Gezgin 1997, 97.

¹⁹⁵ D.S. XV. 90, 3.

¹⁹⁶ Sekunda 1988b, 42-47.

¹⁹⁷ Küpper 1996, 265; Küpper 1997b, 453.

¹⁹⁸ Özer-Taşkıran 2010a, 283, Res. 10, Çiz. 2. Attik hamuru olan bu ithal krater parçası muhtemelen ithal bir ürüne aittir. Perge'de Klasik Dönem'de mimari bir dönüşüm ve seramik kapları arasında içki kaplarının olması (*symposion* geleneğinin yaygınlaşması) Eurymedon savaşından bölgede Grek etkisi ve kültürel değişime işaret eder. Bunun için bkz. Özdzıbay 2008, 847. Perge'de kırmızı figürlü kapların yoğunluğu da bu düşüncüyü destekler. Bunun için bkz. Recke 2003, 101-121. Ayrıca Side'de Attik seramikler bulunmuştur. Bunun için bkz. Erzen 1973, 394. Yine Aspendos *Nekropolis*'inde Attik krater bulunmuştur. Bunun için bkz. Özgür 1984, Abb. 3-4. Sillyon'da bulunan Attik hamurlu ithal krater parçası da bölgedeki Grek etkisi çerçevesinde değerlendirilebilir.

olduğuna dair veriler olarak değerlendirilebilir. Seramik buluntuların dışında kentin kuzeybatısında bulunan ve üç evresi tespit edilen IV no.lu Ev, Sillyon'daki yerleşim tarihi açısından son derece önemlidir. Burası gösterdiği mimari gelişime gore sırasıyla ilk olarak M.Ö. 5.yy. daha sonra geç M.Ö.4.yy. ve son olarak erken Helenistik Dönem'e tarihlendirilmiřtir¹⁹⁹. Böylece hem seramik buluntular hem de bu üç evreli sivil yapının varlığı kentteki 5. ve 4. yy.'da olası bir yerleşime kanıt olarak değerlendirilmelidir.

Bu dönemde artık Pamphylia'da yazılı kaynaklar görülmektedir. Perge *Akropolis*'inde bulunmuş ve M.Ö. 6. yy.'a tarihlenen bir seramik parçası üzerindeki dört harflik *graffito* bölgede bilinen erken yazı örneğidir. Yapılan araştırmalarda bu yazıt Side alfabesi ile benzer karakterler gstermektedir²⁰⁰. Bilindiği zere Pamphylia diyalekti Dorik işaretlere benzemekte ve arkaik bir substratum ile belirlenmektedir. Bu durum olasılıkla Pamphylia'daki Grek-Mikenlerle açıklanabilir. Özellikle M.Ö. 13.yy.'da itibaren batıdan gelen Miken asıllı mültecilerin varlığı bilinmektedir. Bu mülteciler Dorik bir dil kullanıyorlardı²⁰¹. Side'de M.Ö. 4.yy.'da Side dilinde sikkeler basılmış olmasının yanında, Grekçe isimlerin olduğunu da grmekteyiz²⁰². Pamphylia diyalekti yerli Anadolu dilleriyle direkt bir temasa sahip olduğundan ayrı bir önem tařmaktadır²⁰³. Ayrıca, içerdiği karışık özellikler sebebiyle, sanki bu bölgeye niin Pamphylia isminin verildiğini anlatır gibidir²⁰⁴. Bugün daha çok üzerinde durulan görüş dilin Hint-Avrupa kökenli bir substratum Anadolu dilinden etkilenmiş Aka, Dor ve Aiol elamanlarının bileşimi olduđudur²⁰⁵. Öyle ki M.Ö. erken 4.yy.'a tarihlenen bir adak yazıtından halkın dili Greko-Pamphylia lehesidir²⁰⁶. Sillyon'da bugüne kadar yapılan araştırmalarda Arkaik ve Klasik Dönem'e tarihlenen herhangi bir epigrafik malzemeye rastlanılmamıştır.

¹⁹⁹ Küpper 1996, 262-63; Küpper 1997b, 453, Fig. 9A.

²⁰⁰ Neumann 2003, 165-166.

²⁰¹ Noll 1993b, 43.

²⁰² Noll 1993b, 51.

²⁰³ Tekoğlu 2000, 52-53.

²⁰⁴ zdizbay 2008, 842.

²⁰⁵ Tekoğlu 2000, 53.

²⁰⁶ Martini 2003b, 181.

1.4.3 Helenistik Dönem

Sillyon'dan bahseden ilk antik yazar M.Ö. 4. yy.'da yaşamış Pseudo Skylaks'dır²⁰⁷. Pamphylia Bölgesi'nin Likya'dan sonra geldiğini, bölge kentlerinin yakınından Eurymedon Nehri'nin geçtiği bölge kentleri olarak Aspendos, bir Kyme kolonisi olan Side ve Sillyon isimlerini aktarır. Ayrıca aynı yazar Pamphylia'nın sınırlarını Kibyra Minor'den (Alanya yakınlarındaki Güneyköy) Korakesion'a (Alanya) kadar uzatmaktadır. Düden Çayı, Magydos (Karpuz kaldıran), Perge (Aksu) ve *Artemis* tapınağına kadar olan toprakları Likya'ya dâhil etmektedir²⁰⁸. Tarihçi Livius ise, bu dönemde Sillyon'un *Kibyra* ve *Limnen* denilen yerle birlikte Roma'nın kontrolünde olduğunu söyler²⁰⁹.

M.Ö. 4. yy.'ın ikinci yarısında Hindistan'a kadar ulaşan Büyük İskender'in fetihleri, Pamphylia'yı da içine almış ve bölge yeni bir dönemle gelişen Helenistik dünyaya dâhil olmuştur²¹⁰. Büyük İskender M.Ö. 334 yılında Akdeniz sahilinden ilerleyerek önce Likya ve sonra Pamphylia'yı istila etmiştir²¹¹. Büyük İskender sırasıyla Phaselis, Perge, Aspendos, Sillyon ve Side'ye gelmiş buradan da geri dönerek Termessos üzerinden iç bölgelere geçmiştir²¹². Ordusundaki Thrakialılar Pergeli kılavuzlar eşliğinde dağ yollarından, kendisi ise kıyıda ilerlemiştir. Pamphylia'da kendisine en dostça davranan kent Perge idi. O dönemde sadece *akropolis*'teki yerleşimden oluşan Perge'nin, M.Ö. 4. yy.'ın ikinci yarısından itibaren tepe yerleşiminde "Akropolis Kapısı" ve "Batı Kapı" gibi tahkimata yönelik yapıları olmasına rağmen Büyük İskender'e karşı koymamıştır. Aksine Pergeliler Büyük İskender'i daha Phaselis'de karşılamışlardır²¹³. Side'nin de Büyük İskender'e direnmediği anlaşılmaktadır²¹⁴. Aspendos da direnmesine rağmen İskender'e teslim olmuştu²¹⁵.

Ancak Büyük İskender'in Pamphylia'daki mücadelesi sırasında Sillyon'u da kuşatıp alamadığını Arrianus'un aktarımlarından anlamaktayız. Bu konu ile ilgili Arrianus İskender'in Seferi (Aleksandrou Anabasis) isimli eserinde: "*İskender Side'de de bir miktar asker bırakarak Sillyon'a doğru hareket etti. Burası yabancı paralı askerler ve*

²⁰⁷Scyl. *Per.* 101. 1.

²⁰⁸ Shipley 2011, 76-77.

²⁰⁹Liv. *Per.* XXXVIII; XV.4-12.

²¹⁰Özdizbay 2008, 847.

²¹¹Keen 1998, 175; Bean 1999, 9.

²¹²Grainger 2009, 70-71, Map. 3.

²¹³Özdizbay 2008, 848.

²¹⁴Özdizbay 2008, 847.

²¹⁵Arr. *Anab.* I. 27. Aspendos'un direnmesi Persli unsurların burada olabileceği ve kentin uzun yıllar Pers hâkimiyetinde olmasıyla açıklanabileceğini düşünüyoruz.

ülkenin yerlilerinden meydana getirilmiş bir kuvvetin savunduğu müstahkem bir yerdi. Sillyon'un ani saldırıyla çabucak alınması olanaksızdı. Ayrıca yolda Aspendoslular'ın hiç bir şartı yerine getirmek istemedikleri, hem atları hem de parayı vermedikleri, aksine köylerdeki her şeyi kente taşıyarak İskender'in askerlerini kente sokmadıkları hatta kentin yıkık surlarını da tamir etmeye çalıştıklarına yönelik haberler geldi. Ve bu haberler İskender'i Aspendos'a doğru ilerlemek zorunda bıraktı"²¹⁶ bilgisini vermiştir. Arrianus'un metninden yola çıkarak Sillyon ile ilgili iki nokta üzerinde durulabilir. İlki kentin gerçekten İskender'e karşı koyabilecek güçte olduğu, diğeri ise İskender'in küçük ama savunmasının çetin olmasından dolayı kentle uğraşmak istememiş olmasıdır. Metinde dikkat çeken bir diğer nokta ise "Burası yabancı paralı askerler ve ülkenin yerlilerinden meydana getirilmiş bir kuvvetin savunduğu müstahkem bir yerdi" ifadesidir. Burada bahsedilen yabancı kuvvetlerin kim olduğu konusunda akla ilk gelen Persler veya onların komutasındaki diğer milletlerdir. Yukarıda Arkaik ve Klasik Dönem başlığı altında da bahsedildiği üzere Persler'in yaklaşık M.Ö. 547/546 tarihinden itibaren bölgedeki mevcudiyeti bilinmektedir²¹⁷. Ayrıca Grek unsurlarının İskender'e karşı koymasının mümkün olamayacağı ve Arrianus gibi Greko-Romen bir yazarın buradaki muhtemel Grek unsurlarını yabancı gibi nitelendirmesin zor olacağından, bahsedilen yabancı güçlerin Persler olduğu düşüncesi, şu aşamada en doğru yaklaşımdır.

Doğu Akdeniz ve Anadolu'nun batı sahilleri, Klasik Dönem' de Persler ve M.Ö. 334 yılından itibaren ise Büyük İskender'in doğu seferi sırasında Ege'den, Mısır'a kadar olan sahil kesimlerini kontrol altına alındığından, birçok bölgede olduğu gibi Pamphylia da bir dereceye kadar sağlanan istikrar ortamıyla korsanlık ve haydutluk faaliyetlerinden olabildiğince az etkilenmiş görünür²¹⁸. Ne var ki Büyük İskender'in M.Ö. 323 yılındaki zamansız ölümünün ardından *diadokh*'lar (halefler) arasında yaşanan iktidar mücadeleleri bölgedeki istikrarı bozmuş ve ortaya çıkan otorite boşluğu korsanlara geniş bir hareket alanı yaratmıştır²¹⁹.

Büyük İskender seferi sırasında zaman yetersizliği yüzünden bazı dağlık bölgeler ve küçük kentlere girememiş ve bu yerlerin ele geçirilmesi için generallerinden Nearkhos'u Likya, Pamphylia ve Pisidia'nın batı kısımlarına²²⁰; Kilikya Satrabı

²¹⁶ Arr. *Anab.* I. 26.

²¹⁷ Hdt. III.88; Hellenkemper – Hild 2004, 96.

²¹⁸ Ormerod 1967, 121-122.

²¹⁹ Arslan-Önen 2011; Ormerod 1967, 122-123.

²²⁰ Arr. *Anab.* III.6.6.

Balakros'u ise, Pisidia'nın doğusuna atamıştır²²¹. Kısa bir süre sonra, İskender tarafından Hindistan seferi için donanma komutanlığına getirilen, dolayısıyla atandığı görevden ayrılmak zorunda kalan Nearchos zamanında, bölgede ne gibi olaylar yaşandığını kaynak yetersizliğinden ötürü bilemiyoruz²²².

Pamphylia M.Ö. 323'de Antigonos Monophthalmos'un Asia büyük krallığına dâhil olmuş ve onun dağılma tarihi olan M.Ö. 301 yılındaki Ipsos Savaşı'na kadar bu hâkimiyet devam etmiştir.²²³ Ipsos savaşından (M.Ö. 301) sonra Antigonos'un sahip olduğu topraklar diğer *diadokhlar* arasında paylaştırılmış, Pamphylia Bölgesi Kassandros'un kardeşi Pleistarkhos'un eline geçmiş ve bu hâkimiyet M.Ö. 299 yılına kadar sürmüştür²²⁴. M.Ö. 299-298 yıllarında Pamphylia, Demetrios Poliorketes tarafından zapt edilmiştir. M.Ö. 256'da Demetrios Poliorketes elindeki tüm toprakları bırakarak Makedonia'ya gitmiştir²²⁵. Bu dönemden sonra Pamphylia M.Ö. 3. yy. boyunca stratejik önemi sebebiyle, Seleukos ve Ptolemaios Krallıkları arasında sürekli el değiştirmiştir²²⁶. Termessos'da bulunan bir yazıttan M.Ö. 281'de bölgede Ptolemaios egemenliği kurulduğu anlaşılmaktadır²²⁷. Bu dönemde Korakesion, Phaselis ve Aspendos Ptolemaios'ların egemenliğinde, Side ise Seleukos unsurları barındıran bir şehir olarak görülmektedir²²⁸. Böylece Pamphylia'nın bu dönemlerde daha çok Ptolemaioslar'ın kontrolünde olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki bu durum açık bir şekilde Theokritos tarafından ele alınan *Idylls*'de Ptolemaioslar'ın sınırları içerisinde görülmektedir²²⁹. M.Ö. 246 – 241 yılları arasında bölgede Seleukos hâkimiyeti başlamıştır²³⁰. M.Ö. 222-187 yılları arasında krallık yapmış olan III. Antiokhos, M.Ö. 197'de Patara'ya kadar olan kentlerin bir bölümünü topraklarına katmıştır²³¹. M.Ö. 220'de Seleukos kralı III. Antiokhos'un akrabası Akhaios isyan edip, Eurymedon'a kadar Sillyon'un da içinde olduğu Pamphylia'yı işgal etmiştir²³². M.Ö. 218'de Akhaios'un komutanı Garsyeris,

²²¹D.S. XVIII. 22.

²²²Öztürk 2006, 35.

²²³D.S. XVIII. 3; Bosch 1957, 23; Pekman 1989, 17; Brandt 1992, 40. İskender'in ölümünden sonra fethettiği topraklar ardılları arasında paylaşılmıştır. Bunun için bkz. Rostovtzeff 1941, 248-250, 551-552.

²²⁴Seibert 1983, 159.

²²⁵Bosch 1957, 23; Özdizbay 2008, 848.

²²⁶Bosch 1957, 24; Pekman 1989, 21; Brandt 1992, 41; Brandt – Kolb 2005, 20; Özdizbay 2008, 848; Grainger 2009, 81-84; Map. 4

²²⁷Meadows- Thonemann 2013, 25-26. Bu yazıt için ayrıca bkz. Robert 1966, 53-58; Brandt 1992, 41, dn. 322.

²²⁸Grainger 2009, 85.

²²⁹Theoc. *Idyll*. XVII.

²³⁰Hellenkemper – Hild 2004, 99.

²³¹Tekoğlu 2012, 70.

²³²Bosch 1957, 24; Brandt 1992, 41.

Selge'ye savaş açan Pednelissos'a yardım için Pamphylia'ya geldiğinde, herhangi bir direnmeyle karşılaşmadan Perge'yi karargâhı yapmıştır²³³. Selge'ye karşı yapılan savaşa Aspendos 4000 askerle katılmış, Side ise tarafsız kalmayı tercih etmiştir²³⁴. Her ne kadar kayıtlarda geçmiyor olsa da aralarındaki mesafe göz önünde bulundurulursa, Sillyon'un bu savaşta Perge ve Aspendos ile birlikte Akhaios'un yanında yer aldığını söylemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Öyle ki Perge, Side ve Aspendos'un bu tarihe kadar birbirlerine karşı savaşmadıkları görülmektedir. Bununla birlikte Aspendos ve Sillyon Büyük İskender'e karşı direnmiş, öte yandan Selge mücadelesinde Side ile sorun yaşamıştır²³⁵.

Bölgedeki siyasi karışıklıklar M.Ö. 2. yy. boyunca devam etmiştir. M.Ö. 190 yılında General Lucius Scipio Asiaticus önderliğindeki Roma Ordusu Seleukos Kralı III. Antiokhos'un ordusu ile Magnesia ad Sipylum'da yapılan savaşı Roma kazanmıştır. Savaşta Pamphyliyalılar, Pisidialılar ve Likyalılar Antiokhos'un yanında Roma'ya karşı savaşmışlardır. Bu savaşın sonunda M.Ö. 189 yılında Bergama Kralı II. Eumenes, Rhodoslu ve Syrialı elçiler Roma'da barış görüşmeleri için toplanmıştır²³⁶. Sonuçta M.Ö. 188 yılında Phrygia Apameia'sında barış kabul edilmiştir. Manlius Vulso yönetiminde yapılan barış görüşmelerinde III. Antiokhos'un Torosların (Tauros) doğusuna çekilmesine karar verilmiştir²³⁷.

Apameia Barışı'na göre (M.Ö. 188) Pamphylia, Anadolu'da büyük bir devlet haline gelen Pergamon Krallığı'na verilmiştir. Fakat bir süre sonra, antlaşmada sınırlarla ilgili olarak kullanılan Toroslar'ın (Tauros) *berisinde* veya *ötesinde* sözcükleri yüzünden, Pamphylia'nın Toroslar'ın (Tauros) kuzeyinde mi yoksa güneyinde mi bulunduğu hususunda anlaşmazlıklar çıkmış; Roma senatosunun büyük bir ihtimalle Pergamonlular lehine karar vermesine rağmen Pergamon Krallığı tüm Pamphylia'yı işgal edememiş, bu bölgenin yalnız batı kısımlarıyla (belki Sillyon'a kadar) yetinmek zorunda kalmıştır²³⁸. Öyle ki, Apameia Barışı'ndan (M.S. 188) sonra Pergamon Krallığı'nın yönetimine bırakılan Pamphylia Bölgesi'nin, Perge ile birlikte yalnızca batı bölümü Pergamon Krallığı'na bırakılmış ve büyük bir ihtimalle Kestros Nehri (Aksu) sınır kabul edilmiştir. Pamphylia'nın diğer şehirleri Aspendos, Side ile Sillyon Pergamon'a teslim edilmemiş

²³³Plb. 5.72.4; Bosch 1957, 27; Pekman 1989, 22; Özdzibay 2008, 848.

²³⁴Plb. 5. 72.10-73.3.

²³⁵Bunun için bkz. Grainger 2009, 113.

²³⁶Plb. 21. 17. 1-12, 43; Liv. *perioch.* XXXVII. 45. 14-17; XXXVIII. 38. 1-18; App. *Syr.* 39; D.S. XXIX. 10. 1; Grainger 2009, 125.

²³⁷Magie 1950, 108; Hellenkemper – Hild 2004, 100; Gökalp 2012, 75.

²³⁸Mansel 1978, 9; Brandt 1992, 42-43; Brandt-Kolb 2005, 20.

ve muhtemelen özgür kalmışlardır²³⁹. Pamphylia kentleri Aspendos, Perge, Side ve Sillyon sikkelerinin M.Ö. 190 yılından itibaren, bağımsızlık göstermesi bunun en büyük kanıtıdır²⁴⁰. Bu dönemde Perge’de bir Seleukos garnizonu bulunmaktaydı²⁴¹. Kestros’un batı bölümü anlaşmaya göre Pergamon’a verilmişti. Fakat Seleukos Krallığı ilk başta Perge’yi teslim etmeyi kabul etmese de Roma senatosu anlaşmanın şartlarını yerine getirmek üzere bir orduyla *Consul* Gn. Manlius Vulso’yu Perge’ye göndermiş ve kenti alan Vulso Perge’yi Pergamon’un hâkimiyetine bırakmıştır²⁴². Bu durum Pergamon kralı II. Attalos’un M.Ö. 150’de Side gibi bir liman varken, kendi ihtiyacı için Attaleia’yi kurmasından da anlaşılmaktadır²⁴³. Ayrıca M.Ö. 169 yılında Pamphyliyalılar’ın bir delegasyonu Roma’ya gitmiş 20,000 Makedon altın sikkesinden oluşan bir tacı Jupiter Tapınağı’na hediye etmiş bu davranışıyla Romalılar’ın takdirini kazanmıştır²⁴⁴.

Apameia Antlaşması’ndan (M.Ö. 188) sonra bir bölümü Attaloslar’ın hakimiyetine bırakılan Pamphylia Bölgesi, Pergamon Krallığı’nının Roma egemenliğine geçmesiyle Romalılar tarafından serbest bölge haline getirilmiş olmalıdır²⁴⁵. Bununla birlikte bölgenin dağlarla sınırlandırılmış bir kıyı şeridinde bulunması ve iyi korunmuş küçük limanlara sahip olması gibi cazip sebeplerden dolayı Pamphylia Bölgesi M.Ö. 2. yy.’ın ortalarından itibaren Roma’nın dikkatini çekmeye başlamıştır²⁴⁶. Ayrıca bu dönemde büyük ordular ve araç trafiği için ulaşımı kolaylaştıran üç önemli güzergâh vardı. Bunlar kıyıdaki limanlardan Pisidia dağları üzerinden iç bölgelere geçmekteydi. Bu güzergâhlardan ilki kuzeybatı Attaleia yönünden Termessos üzerinden Likya ve Kibyra’ya komşu Milyas’a gidendir. İkinci ve en kolay güzergâh Attaleia’nın kuzey kesiminden Pisidia’nın merkezi olan Sagalassos, oradan Phrygia platosundaki

²³⁹ Bosch 1957, 34; Brandt 1992, 42-43; Hellenkemper – Hild 2004, 103.

²⁴⁰ Jones 1971, 129.

²⁴¹ Bean 1999, 11.

²⁴² Plb. XXI. 42; Liv. *perioch.* XXXVIII.37; Sherwin-White 1976, 1; Hellenkemper – Hild 2004, 20. Perge bu dönemde Attaloslar ailesinin bir üyesi ilan edilerek Pergamon tarafından onurlandırılmıştır. Bunun için bkz. TAM III.1.4.

²⁴³ Martini 2003b, 184; Alanyalı 2011, 81. Ayrıca Attaloslar Dönemi’nde, Attaleia’nın kuzey kesimlerinde, Örentep Kalesi (Panemoteichos), Kepez Kalesi (Tarbassos) ve İnsuyu gibi yerleşmeler ile Likya-Pamphylia sınırında olduğu anlaşılan Gilevki Kalesi gibi yerleşmelerin kurulduğu görülmektedir. Bu yerleşmeler için bkz. Hellenkemper-Hild 2004, 103.

²⁴⁴ Liv. *perioch.* 44.14.3-4; Jones 1971, 129.

²⁴⁵ Arslan 2003, 93; Brandt 1992, 44.

²⁴⁶ Sherwin-White 1976, 3. Aristonikos isyanın bastırılmasını izleyen yılda (M.Ö. 129), bu yılın konsüllerinden birisi olan M. Aquilius başkanlığındaki on kişilik bir heyet(=decem legati), Anadolu’ya geldi ve Anadolu’nun batısında, Pergamon Krallığı toprakları üzerindeki ilk Roma eyaleti kuruldu ve buraya Pergamon’un adı değil, tıpkı Kartaca yerle edildikten sonra orada kurulan ilk Roma eyaletine "Africa" denildiği gibi, içinde bulunduğu kıtanın adı, yani "Asia" adı verildi. Bunun için bkz. Kaya 2005, 15. Bizde çalışmamızdaki ilgili dönemlerde Romalılar’ın Anadolu için kullandıkları “Küçük Asia” ismini kullanacağız.

Apameia'ya, Pisidia Antiokheia'sı ve Philomelium'un kuzeydoğusundan zorlu bir etapla geçilen güzergâhtır. Üçüncüsü ise Side'nin kuzey ve kuzeydoğusundan Pisidia'nın en yüksek dağları üzerinden Karalis Gölü ve Lykonía platosunu sınırlayan yüksek Toroslar'a(Taurus) geçen güzergâhtır²⁴⁷. Ayrıca Pamphylia Bölgesi'nin bu konumu aynı zamanda, bölgenin kuzeyini bir set gibi çevreleyen Toroslar'da (Taurus) konumlanan iç kısım Pisidia kentlerinin liman kentleri aracılığıyla Akdeniz'e açılmalarına olanak sağlaması açısından da önemliydi²⁴⁸.

M.Ö. 133 yılında ölen Pergamon kralı III. Attalos, ölmeden önce hazırladığı vasiyetnamesinde krallık topraklarının ve hazinesinin varisi olarak Roma halkını tayin etmiştir²⁴⁹. Pergamon Krallığı'nın M.Ö. 133 yılından Romalılar tarafından alınmasıyla birlikte kurulan Asia eyaleti içerisinde Phrygia, Lakonia ile birlikte Pamphylia da vardı²⁵⁰. Bu dönemde sonra, Roma adına, konsül Manlius Aquillius M.Ö. 129 yılında Side'de bir cadde²⁵¹ yaparak Pamphylia'da ilk Roma icraatını gerçekleştirmiş oluyordu. Böylece eyaletin Side'ye kadar uzandığı ve Pamphylia'nın en azından Side'ye kadar olan bölümünün Roma'nın kontrolünde olduğu anlaşılmaktadır. Bununla beraber M.Ö. 129 yılında Aristonikos isyanından sonra Roma otoritesinin bölgedeki bir diğer yansıması Pergamon'dan başlayarak inşa edilen yolun Döşeme (Klimaks) Boğazını aşır Side'ye kadar ulaştırılması olmuştur²⁵².

M.Ö. 2. yy.'da Akdeniz'in güçlü devleti Rhodos'un²⁵³ zayıflaması; özellikle Kilikya Trakheia, Pamphylia ve Likya'nın doğu sahillerinde korsanlığın güçlü bir şekilde yeniden canlanmasına yol açmıştır²⁵⁴. Birçok antik kaynakta Kilikya ve Pamphylialılar'ın korsan faaliyetlerine bizzat katıldıklarını, limanlarında korsan gemilerinin demirlemesine

²⁴⁷ Sherwin-White 1976, 1. Bu yol güzergâhları sebebiyle birçok imparatorluk için Pamphylia Bölgesi, denize açılan kapı olarak görülmektedir.

²⁴⁸ Arca vd. 2011, 3.

²⁴⁹ Plin. *Nat.* XXXIII; Str. XII 4.2. 148; Liv. *Perioch.* LVIII (heredem autem populum Romanum reliquerat Attalos rex Pergami). Magie 1950, 118, 159; Rostovtzeff 1941, 811. Ayrıca; Demircioğlu 1987, 412; Broughton, 1959, 505; Kaya 2005, 14.

²⁵⁰ Kolb-Brandt 2005, 12. Ayrıca "Asia Eyaleti" için bkz. Strab. XIV. 1. 38; Liv. *perioch.* 59.

²⁵¹ Sherwin-White 1976, 1; Pekman 1989, 25; Kolb-Brandt 2005, 12; French 1991, 53.

²⁵² Takmer-Önen 2008, 109, Res: 3. Bu yol yapımı hakkında bilgi veren ve Asia Eyaleti'nin ilk valisi Manius Aquillius'un ismini taşıyan Side/Çolaklı mil taşı hakkında bkz. French 1991, 53; Nollé 2001, 11 nr. 175; Mitchell 1999, 18.

²⁵³ Rhodos, Apameia Antlaşması'ndan (M.Ö. 188) sonra Romalılar tarafından limanları beş katına çıkarılıp Maindros Irmağı'na kadar Likya ve Karia topraklarının hâkimi konumuna getirildiğinden, Doğu Akdeniz'in en güçlü devletlerinden biri konumuna gelmişti. Bu bakımdan güçlü donanmasıyla deniz ticareti trafiğini kontrol altında tutabiliyordu. Bkz. Arslan 2003, 91. Ancak Atina'ya bağlı olan Delos Adası'nın Roma tarafından serbest liman ilan edilmesiyle, M.Ö. 2. yy.'ın ilk yarısında, Roma'nın müttefiklerinden biri olan Rhodos'un ekonomisi zayıfladığı anlaşılmaktadır. Plb. XXX. Bkz. Dn. 206 ve 31.12.

²⁵⁴ Arslan 2003, 92 ve dn. 6.

izin verdiklerini, tersanelerinde korsan gemileri inşa edip, *agora*'larında korsanlık ganimetlerini açık arttırmayla pazarladıklarını yazmaktadır²⁵⁵. Bu dönemde güçlü korsan liderlerinin ortaya çıktığı da görülmektedir. Seleukos krallarının iktidar boşluğundan yararlanarak M.Ö. 140 yılında Seleukos Krallığı'na karşı isyan eden ve bilinen ilk korsan/haydut lideri Diodotos Tryphon'dur²⁵⁶. Bugünkü Alanya Kalesi'nin olduğu yerdeki Korakesion'u ele geçiren Diodotos, Kilikyalı korsanları örgütlemiş ve son derece korunaklı bu harekât üssünden, bütün Doğu Akdeniz sahillerini yağmalamaya başlamıştır. Böylece korsanların tarihte ilk kez politik bir güç haline geldiği görülmektedir²⁵⁷. Asıl amacı Seleukoslar'ın sahip olduğu toprakları kendi yönetimi altında birleştirmek ve böylece tüm kıyı bölgelerine sahip olmaktadır²⁵⁸. M.Ö. 140-138 yılları arasında tam ne yaptığı bilinmemekle beraber en azından Diodotos'un Korakesion'dan, Pamphylia, Isauria(?) ve Kilikya'nın sahil kesimine kadar olan bölgeyi kontrolü altında tuttuğu anlaşılmaktadır²⁵⁹.

M.Ö. 2. yy.'ın sonları ve 1. yy.'ın başlarında özellikle Kilikya'da yuvalanan korsanların artan bu yıkıcı faaliyetleri, Roma'yı Küçük Asia'nın güney sahilleriyle daha fazla ilgilenmesine ve bu bölgelerdeki şehirlerin bir dizi önlemler almasına neden olmuştur²⁶⁰. Bunun üzerine bu bölgelerde konuşlanmış korsanlara karşı M.Ö. 102-101 yılında Roma ordusu Marcus Antonius komutasında korsanlar üzerine hem karadan hem denizden sefer düzenlemiştir²⁶¹. Korsanları hem deniz hem de kara savaşlarında yenen Antonius, Kilikya'yı bir Roma eyaleti haline getirmiştir²⁶².

M.Ö. 1. yy. son çeyreğinde korsanlığın katlanarak çoğalması sonucunda korsanlar, artık müttefikleri kadar Romalılar açısından da önemli bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. Bunun üzerine Roma; Kilikya Trakheia, Pamphylia ve Doğu Likya sahillerinde konuşlanan korsanlara karşı mücadele etme kararı almıştır²⁶³. Korsanlıkla mücadele için Roma *Senatus Consultum* kararnamesi yayımlamıştır²⁶⁴. Bu yasayla korsanları, Roma'nın dost ve müttefiklerinin (*amicus et socius*) düşmanları ilan

²⁵⁵D. C. XXXVI. 20-23; Str. XIV. 3.2, 243; Plu. *Pomp.* XXIV. 1 vd.

²⁵⁶Str. XIV. V 1. 251.

²⁵⁷Öztürk 2006, 44.

²⁵⁸Souza 1999, 98.

²⁵⁹Hild-Hellenkemper 1990, 31.

²⁶⁰Ormerod 1967, 207.

²⁶¹Liv. *perioch.* 68; Cic. *de Or.* I. 82; Ormerod 1967, 208; Sherwin-White 1984, 101; Souza 1999, 102; Brandt-Kolb 2005, 20; Arslan 2007, 94.

²⁶²Sherwin-White 1976, 1-8.

²⁶³Arslan 2003, 94.

²⁶⁴Plb. XVIII. 44. Bkz. Dn. 206, 217.

etmiştir²⁶⁵. M.Ö. 101-99 yıllarında ise *lex de provinciis praetoris* yasasıyla korsanlara mücadele etmeyi meşru kılmıştır²⁶⁶. Böylece Roma hem Akdeniz'i korumayı hem dost ve müttefiklerinin denizde güvenli yolculuğunu sağlamak istemiştir²⁶⁷.

M.Ö. 1. yy.'da, Akdeniz'de görülen korsanlık faaliyetleri ile Mithridates Savaşları, Likya ve Pamphylia bölgelerinin en önemli siyasi olaylarını oluşturmuştur. Seleukos Krallığı ile daha sonra Rhodos ve Pergamon Krallıkları'nın güney bölgelerden çekilmeleri, korsan faaliyetlerinin artmasına neden olmuştur²⁶⁸. Korsanlar, M.Ö. 1. yy.'da Kilikya Trakheia ve tüm kıyı sahili ile Toroslar'ın (Taurus) her iki yakasının iç kısmında hâkimiyet kurmuştur. Bu dönemde Side, korsanlar için bir tersane ve Delos'tan sonra ikinci önemli köle pazarı haline gelmiştir²⁶⁹. Ayrıca Sulla tarafından Küçük Asia ekonomisinin tam anlamıyla çöküntüye uğratılması Ege ve Akdeniz sahillerinde korsanların işine yaramış, korsanlar kıyı kentlerini ve adaları yağmalamaya başlamışlardır. Küçük Asia uzun süren çarpışmalar sonucunda hayli yıpranmış ve zayıf düşmüş olduğundan; bu dönemde Akdeniz havzasındaki deniz ticareti korsanlar nedeniyle neredeyse imkânsız hale gelmiştir²⁷⁰. Böylelikle Likya ve Kilikya bölgelerinin kayalık kısımlarında konuşlanan korsanlar özellikle Doğu Akdeniz ticaretini sekteye uğratmışlardır²⁷¹.

Öte yandan Pamphylia'nın önemli kentleri korsanlar tarafından işgal edilmemekle birlikte, bazı kentleri de onlarla yoğun bir işbirliğine girmiştir. Hatta bazı Pamphylia kentlerinin Kilikyalı korsanlara yardım ve yataklık edip, onların eylemlerine göz yumdukları anlaşılmaktadır²⁷². Strabon; "*Kilikyalılar'ın birçok özelliğini paylaşan Pamphylialılar, ne korsanlık yapmaktan çekinirler, ne de kendileri Tauroslar'ın güneyine yamacına yerleşmiş oldukları halde, sınırındaki insanların barış içinde yaşamasına izi verirler*"²⁷³ şeklinde konuyu aktarır. Bu tanımlamanın içinde Sillyon'un olup olmadığı belli değildir. Ayrıca Strabon'un, "*Pamphylia'da bir kent olan Side'de tersaneler Kilikyalılar'a açtı ve onlar burada tutsakları, onların hür insan olduklarını kabul*

²⁶⁵ Arslan 2003, 94; Souza 1999, 113; Summer 1978, 211.

²⁶⁶ Souza 1999, 113-114; Troxell 1982, 88.

²⁶⁷ Souza 1997, 478; Uğurlu 2007, 2.

²⁶⁸ Gökalp 2012, 75.

²⁶⁹ Uğurlu 2007, 2, dn. 12; ayrıca bkz. Ormerod 1967, 208.

²⁷⁰ App. *Mithr.* 63; Arslan 2000, 36.

²⁷¹ Arslan 2007, 168.

²⁷² Souza 1997, 479-480; Arslan 2007, 295.

²⁷³ Str. XII. 7. 2, 68.

ettikleri halde, açık artırmayla satardı”²⁷⁴ şeklindeki ifadesinden bölgede Side’nin korsanlık faaliyetlerinde önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Bu dönemde, Anadolu kıyılarındaki korsanlık faaliyetleri ve yayılımının dışında, Pontos Kralı VI. Mithradates ile Roma arasında M.Ö. 89-85 yılları arasında cereyan eden I. Mithridates-Roma Savaşı’ndan sonra, Pisidia, Likya ve Pamphylia’nın Pontos kralına karşı Roma’nın yanında savaştıkları, ama bu bölgelerden hangi kısımların Pontos kuvvetleri tarafından işgal edildiğini ve kralın generallerinin bu bölgelerde nerelere kadar ilerlemiş oldukları kesin olarak bilinmemektedir²⁷⁵. Bununla beraber Pontos kuvvetlerinin Termessos kontrolündeki Yenice Boğazı’ndan geçerek Pamphylia’ya girdikleri kabul edilmektedir²⁷⁶. Appianus her ne kadar Mithradates’in memurlarını savaş sırasında Pamphylia’ya gönderdiğini²⁷⁷ ve tıpkı Likya ve Ionia gibi bölgenin boyun eğdiğinden bahsetse de, bölgenin asla Pontos kontrolüne geçmediği anlaşılmaktadır²⁷⁸. Ancak Pamphylia’da bazı bağımsız yerleşmeler Pisidia ve Likya’da olduğu gibi Mithridates’e karşı direnmiştir. Roma’nın *dostu ve müttefiki* olan bölgeler ve kentler arasında yer aldıklarından Romalı vergi mültezimleri ve yöneticiler tarafından sömürülüyordu²⁷⁹. Bu bölgeler büyük ihtimalle Roma’ya bağılıklarından ötürü düzenli olarak *tributum* ödeyip yasalarına da bağılıydılar²⁸⁰. Öyle ki Sulla Dönemi’nde Pamphylia Bölgesi Pisidia’yı da içine alacak şekilde genişletilen Kilikya Eyaleti sınırlarına dâhil edilmiştir²⁸¹.

Sulla, M.Ö. 80 yılında güney kıyılarda bulunan bazı limanları korsan ve haydutlardan temizlemek amacıyla Gnaeus Cornelius Dolabella ve onun *legatus pro-quaestore*’si Gaius Verres’i görevlendirmiştir²⁸². Bununla birlikte Dolabella ve özellikle Verres, M.Ö. 80-79 yılları arasında Kilikya Trakheia, Likya ve Pamphylia sahillerinde korsanları ortaya çıkarmak bahanesiyle birçok kenti ve kutsal tapınağı soyarak yöre halkının Romalılar’dan nefret etmesine neden olmuştur²⁸³. Verres’in, Aspendos’tan çalmadık tek bir güzel heykel bırakmadığını, Perge’deki Artemis Tapınağı’nın ise bütün altınlarını gasp ettiği bilinmektedir²⁸⁴.

²⁷⁴Str. XIV.3.2, 243.

²⁷⁵ Arslan 2007, 184; Tüner – Önen 2008a, 139.

²⁷⁶Magie 1950, 265; Arslan 2007, 184.

²⁷⁷ App. *Mithr.* 20.

²⁷⁸Grainger 2009, 148.

²⁷⁹Arslan 2007, 151.

²⁸⁰Kallet-Marx 1995, 158.

²⁸¹Özsait 1982, 309; Çelgin 1997, 112.

²⁸²Cic. *Verr.* II. 1. 16.43; Ormerod 1967, 214.

²⁸³Cic. *Verr.* II. 1. 38. 95-96; Brandt-Kolb 2005, 20; Arslan 2007, 292.

²⁸⁴Cic. *Verr.* II. 1. 20. 53-54.

Korsanlık faaliyetlerin daha da artması nedeniyle M.Ö. 79 yılında *konsül* Publius Servilius Vatia, Likya, Pamphylia, Pisidia ve Lykaonia'yı kontrol altına almak amacıyla Kilikya *prokonsülü* yapılmıştır²⁸⁵. Kendisinin ilk işi doğu Likya ve Pamphylia üzerine sefer düzenlemek olmuştur²⁸⁶. Servilius, elindeki gemilerle korsanları bir deniz muharebesinde mağlup edip, Zeniketes'in kontrolündeki Attaleia²⁸⁷ gibi korsanları destekleyen ve onlarla iş birliği içinde olan Batı Pamphylia kentlerini zapt etmiştir²⁸⁸. Servilius daha sonra Side'nin doğusundaki dağlık bölgeye girerek Isauria şehirlerini ele geçirmiş ve bunun üzerine kendisine *Isauricus* ünvanı verilmiştir²⁸⁹. Bu dönemde Aspendos ve Side²⁹⁰ ile beraber Sillyon da Roma'ya dost olduğundan Servilius tarafından düşman muamelesi görmemiş olmalıdır. Yine bu dönemde Sillyon'un içinde olup olmadığını bilmediğimiz bazı Pamphylia kentleri Kilikyalı korsanlara yardım ve yataklık ediyor ve onların yasadışı eylemlerine göz yumuyordu²⁹¹. Side'nin bu süreçte Romalılar tarafından cezalandırılmaması, Pamphylia'nın en önemli iki liman kentinden biri olan Side'nin, M.Ö. 85 yılında Sulla'nın *legatus*'u Lucullus'a, Mithradates'e karşı savaşmak üzere gemi ve erzak tedarik etmesiyle açıklanabilir. Ama diğer taraftan korsan Zeniketes kontrolündeki Attaleia'nın acımasızca cezalandırıldığı bilinmektedir²⁹².

M.Ö. 67 yılında korsan sorununa nihai çözüm getirmek amacıyla *Lex Gabinia* çıkartılmıştır²⁹³. Bu yasayla birlikte, hazırlanan ordunun başında komutan olarak tayin edilen Pompeius, korsan faaliyetlerini tamamen sonlandırmıştır²⁹⁴. M.Ö. 57 yılında Pamphylia Bölgesi, Kilikya Eyaleti'ne dâhil edilmiştir²⁹⁵. Kilikya Eyaleti'nin M.Ö. 44 yılında dağılmasından sonra Pamphylia, *Provincia Asia*'nın M.Ö. 43'te *proquaestor pro praetoresi* P. Cornelius Spinther'in doğudaki son faaliyet bölgesinin Side olmasından anlaşıldığı üzere, tekrar *Provincia Asia*'ya dâhil edilmiştir²⁹⁶. Roma Cumhuriyet döneminde, Side, Aspendos, Sillyon ve Perge'nin kurumsal bağlamda vergi vermekten ve validen emir almaktan muaf oldukları otonom sikke basmalarından anlaşılmaktadır²⁹⁷.

²⁸⁵Liv. *perioch.* 90; Sallust. *Hist.* II 87; Cic. *Verr.* II. 1. 16. 43; Sherwin-White 1976, 1-14; Arslan 2007, 294; Gökalp 2012, 76.

²⁸⁶Ormerod 1967, 214-215.

²⁸⁷Cic. *Leg. Agr.* I. 5; II 50. Ayrıca Korsan Zeniketes hakkında detaylı bilgi için bkz. Uğurlu 2007, 81-103.

²⁸⁸Str. XIV 5. 7; Cic. *Verr.* II 4. 10. 21 ve *Leg. Agr.* I. 5; II 50; Ormerod 1922, 36.

²⁸⁹Liv. *perioch.* 93; Ormerod 1922, 44.

²⁹⁰Bosch 1957, 42; Grainger 2009, 146.

²⁹¹Arslan 2007, 295.

²⁹²Cic. *Leg. Agr.* I. 5; II 50; Arslan 2007, 296, dn. 1330.

²⁹³Arslan 2007, 438; Gökalp 2012, 76.

²⁹⁴Brandt 1992, 94-95; Brandt – Kolb 2005, 20; Hellenkemper – Hild 2004, 103.

²⁹⁵Nollé 1993b, 73.

²⁹⁶Brandt 1992, 96; Brandt – Kolb 2005, 21.

²⁹⁷Bean 1999, 16.

Q. Labienus komutasındaki bir Part ordusu, M.Ö. 40 yılında Euphrates ve Syria'yi aşarak, Likya dışında Lidya ve Ionia'ya kadar, Pamphylia'nın da dâhil olduğu bütün Küçük Asia'yı ele geçirmiştir²⁹⁸. Bu işgalden sonra Pamphylia'nın nasıl etkilendiği bilinmemektedir. Pamphylia Bölgesi, M.Ö. 36 yılında Antonius tarafından Galatia Kralı Amyntas'a verilmiş ve M.Ö. 25 yılında Amyntas'ın ölümüne kadar onda kalmıştır²⁹⁹. M.Ö. 25 yılında kurulan Galatia Eyaleti'nin sınırları içinde Galatia Bölgesi'nin yanı sıra Phrygia Paroreia, Pisidia, Lykaonia, Isauria, Kilikya, Trakheia ve Side'nin de dâhil olduğu Pamphylia Bölgesi'nin bir bölümü yer almaktaydı³⁰⁰.

Helenistik Dönem'de Sillyon ile ilgili arkeolojik verilerin çoğaldığı ve bu buluntulardan Sillyon'un artık kent karakteri gösterdiği anlaşılmaktadır. Sillyon'un Helenistik Dönemi ile ilgili önemli verilerin başında yazıtlar gelmektedir. 1834 yılında bulunup ilk defa Bailie³⁰¹ tarafından yayınlanan ve M.Ö. 200 dolaylarına tarihlenen 37 satırlık yazıt Sillyon ve Pamphylia lehçesi ile ilgili kapsamlı bilgiler içermektedir. Yazıt tamamen çözülmemesine rağmen burada kullanılan lehçe Grekçe'nin bir formu olup, kullanılan alfabe de Grek alfabesidir. Yazıt, Perge ve Aspendos yazıtlarıyla kullanılan dil ve alfabe karakteri bakımından yakın benzerlik içindedir³⁰². İstanbul'da bir müzayede de ortaya çıkan ve Helenistik Dönem'e tarihlenen bronz tablet üzerindeki yazıtta dört satır yazı yer almaktadır. Yapılan araştırmalarda tabletin bir *kleroterion* (*κληρωτήριον*)³⁰³ olduğu anlaşılmıştır. Bu yazıtta;

Ouwragweis.

Kedeiwas'in oğlu,

Ouwraweis torunu,

*Lukomitirai Kabilesi (?)*³⁰⁴ yazmaktadır. Bu yazıtta kullanılan harf karakteri ve dialekten yazıtın Pamphylia'da bir şehre ait olduğu tespit edilmiştir³⁰⁵. Sillyon yazıtları

²⁹⁸D. C. XLVIII. 26. 3; Plu. *Ant.* XXX 1; Str. XIV 2. 24; Magie 1950, 430.

²⁹⁹D. C. XLIX. 32.3; Str. XII.7.3, 70; Brandt-Kolb 2005, 21.

³⁰⁰Magie 1950, 434; Levick 1967, 29; Kaya 2005, 19.

³⁰¹Bailie 1846, 230. Ayrıca bu yazıt için bkz. Franz 1953, CIG III, 4342 C 2; Le Bas – Waddington 1870, no. 1377; Hirschfeld 1879, 726 ve 727 pasajları; Ramsay – Sayce 1880, 242 – 259; Brixhe 1976, 168-169 vd.

³⁰²Brixhe 1976, 167.

³⁰³Kleroterion-*κληρωτήριον*, Atinalı *polis*'lerin demokrasi rejimi süresince *boule* seçimlerinde kullandıkları bir seçim aletidir. Kleroterion içinde birçok yuva bulunan kalıp halinde bir taştır. İçinde bulunan yuvalara farklı renklerde özel isim yer alan *pinakialar* yerleştirilirdi. Burada yer alan *pinakia* 'lar rastgele çekilir ve böylece *boule*'de kimin yer alacağı belli olurdu. *Kleroterion* için bkz. Dow 1937, 198, no. I–XI. *Pinakia* için bkz. Dow 1963, 657; Kroll 1967, 379-396.

³⁰⁴Brixhe 1966, 655, Fig. 1-4. Bu yazıt orijinal metinden Fransızca'ya C. Brixhe tarafından çevrilmiştir. Fransızca'dan Türkçe'ye ise Umay Oğuzhanoğlu AKAY'ın yardımlarıyla aktarılmıştır.

³⁰⁵Brixhe 1966, 656-661.

üzerinde yapılan çalışmalardan *Μεγαλειτιδῶν*(= *Μεγαλειτιδῶν*) adında bir kabile adı bilinmektedir. Bu kabilenin adını taşıyan ata *Μεάλης* (= *Μεγάλης*) olarak vardı. Geçmiş dönemlerden bildiğimiz bu form üzerindeki yazı kazınmış olduğundan önceki zamanlarla ilgili kanıtlar sunmaktadır. Bu yazıtın Helenistik Dönem'e tarihlendiği Brix'e göre γ'nin ε geçmesinden ve á'nın ι geçmesinden anlaşılmaktadır³⁰⁶. Brixhe bu konuda, bu açık olmayan belgeden diğer şehirler ile ilgili net veriler çıkartılamayacağını ama *Ouwragweis*'in yaşadığını ve Sillyonlu olabileceğini düşünür³⁰⁷. Bu yazıt ve yazıtın üzerine yazıldığı *kleroterion* Sillyon'un Helenistik Dönem'i açısından önemli veriler sunmaktadır. Böylece Sillyon'da Helenistik Dönem'de güçlü bir ailenin olduğu, kentte seçimler yapıldığı ve yerleşmiş bir demokrasi kültürünün olabileceği anlaşılmaktadır.

Kentte kalkerden bir erkek heykeli kaidesinde iki satır yazıt bulunmuş ve bu yazıt harf karakterinden dolayı M.Ö. 2.yy.'a tarihlenmiştir. Yazıtta yer alan isimlerin benzer örneklerine Pamphylia'da bulunan diğer yazıtlarda da rastlanılmıştır³⁰⁸. Kente bir diğer heykel kaidesi üzerinde dört satırlık yazıt bulunmuştur. Yazıtın bazı yerleri aşınmalardan dolayı okunamamıştır. *Megaleis* adındaki bir kahramanı konu alan yazıt, harf karakteri yüzünden M.Ö. 2.yy.'ın 2. yarısına tarihlendirilmiştir³⁰⁹.

Sillyon'un Helenistik Dönemi ile ilgili önemli arkeolojik verilerin başında sikkeler gelmektedir. Sillyon'un Helenistik Dönem'de sikke bastığı anlaşılmakla beraber M.Ö. 3.yy.'dan önce darp ettiği sikke bilinmemektedir³¹⁰. M.Ö. 3.yy.'da ilk önce bronz sonra gümüş sikke basmıştır. M.Ö. geç 3. yy.'da Sillyon sikkelerinde Pamphylia diyalekti görülmektedir³¹¹. Sikke darp etmeye M.Ö. 3. yy. da Aspendos ve Side'ye göre geç bir tarihte başlayan Sillyon'un ilk sikkelerini bronz seriler oluşturmaktadır. Kentin darp ettiği bu bronz serilerde kent *etnikon*'u yerel Pamphylia lehçesinde *ΣΕΛΥΜΙΥΣ* biçimindeyken³¹², daha sonra Grekçe formda *ΣΙΑΛΥΕΩΝ*, *ΣΙΑΛΥΕΩΝ*, *ΣΙΑΛΥΕΩΝ*,

³⁰⁶ Brixhe 1966, 661.

³⁰⁷ Brixhe 1966, 663.

³⁰⁸ Brixhe 1976, 186, no.4. *ΝαυαξίωΔαματρίου Ναυαξίωνος - Vanaxio Damatrius'un oğlu, Vanaxio'nun torunu şeklinde yazmaktadır.*

³⁰⁹ Brixhe 1976, 187, no.5 Yazıt:

Μεγάλεις Ἀργτιμιδώρου

Θεμίσχυ [-----]-

Οχαιθέμιαςμεγάλας

*πάλαπιξείαρὸ (?) ΕΓΕΝΟΜΑ*Çevirisi: *Ben Megaleis, Artinidoros'un oğlu, Themiskus'un torunu, Themisus dediki themias Megales mücadeleyi kazanarak bir kahraman oldu* şeklindedir.

³¹⁰ Brixhe 1976, 165. Pamphylia'da görülen Büyük İskender sikkelerinde Era olarak M.Ö. 221/220 tarihleri görülmektedir. Bunun için bkz. Morkholm 1978, 70.

³¹¹ Head 1911, 705. Pamphylia diyalekti erken dönemlerde büyük ölçüde Aspendos ve Sillyon çevresini ile sınırlıdır. Bunun için bkz. Brandt-Kolb 2005, 15.

³¹² Brixhe 1976, 1965.

ΣΙΑΑ ve *ΚΙΑΑ* gibi farklı biçimlerde görülmektedir³¹³. Ama M.Ö. 250-150 yılları arasında Sillyon'un diğer Pamphylia kentleri Aspendos, Perge ve Phaselis kentlerine göre daha az sikke bastığı³¹⁴ ve bu kentlerin ekonomilerin Sillyon'a göre daha iyi olduğu anlaşılmaktadır.

Sillyon'un kendi parasını basmasından anlaşılacağı üzere, kentin Helenistik Dönem'de özerk bir yapıya sahip olduğu açıktır. Sillyon'un bu dönemde kendi kendine yetebilen bir kent olduğu, Helenistik Dönem içlerine tarihlenen yapılaşmadan da anlaşılmaktadır. Bu dönemde savunma karakteri gösteren yapıların çoğunlukta olması, Sillyon'un savunma sistemi ile ön planda olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir. Kentin Helenistik Dönem'e tarihlendirilen yapıları; *akropolis*'in merkezi noktasında bulunan ve Bizans Dönemi'nde farklı yapılara dönüştürülen yapılar³¹⁵, *akropolis*'in güneyine inşa edilmiş yapı gurubu ve tapınak³¹⁶, Dor Tapınağı³¹⁷, kentin güney doğu ucundaki küçük tapınak³¹⁸ Geç Helenistik Dönem'e (Attaloslar Dönemi) tarihlendirilen kule, cadde ve sur'dur³¹⁹. Ayrıca kentin güneybatı ve kuzeybatı kesimlerinde Helenistik Dönem'e verilen ana kapılar, girişler ve ev temelleri tespit edilmiştir³²⁰. Kentin güney tarafında, *akropolis* ile aşağı şehir arasında kalan ve Helenistik Dönem'e tarihlenen bir kapı vardır³²¹. Yanköy'de bulunan bir lahdin yine Geç Helenistik Dönem'e tarihlendirilmesi³²² Sillyon'un Helenistik Dönemi için önemli verilerdir.

Sillyon'da yapılan yüzey araştırmaları sonucunda kentin çeşitli noktalarında Helenistik Dönem içleri ve Geç Helenistik Dönem'e tarihlendirilen seramik parçaları bulunmuştur. Bu seramikler daha çok günlük kullanım kaplarına ait olmakla beraber, bazı örneklerde kabartma bezemeli veya çentik bezemeli olduğu tespit edilmiştir³²³. Sonuçta bu dönemde Antik Yazarlar Skylax ve Arrianus'un aktardıkları, yazıtlar, sikkeler, yapı

³¹³ Köker 2012a, 205; Sillyon'un darp ettiği bu otonom bronz serilerde ön yüzde özellikle Ares ve Apollon, bunun yanında Zeus; arka yüzde de tahtta oturan veya ayakta duran Zeus, mızrak ve kalkan taşıyan savaşçı (Ares?), şimşek demeti ve harpa betimleri sık kullanılmış olan tiplerdir. Sillyon sikkeleri için bkz. Head 1911, 702; BMC, Lycia 122, no. 15-20; SNG, Pamphylie, no. 238-259; Colin 1996, 50-58 no. 2.1-3.1; Köker 2012a, 205.

³¹⁴ Morkholm 1978, 69.

³¹⁵ Lanckoroński 2005, 64-84, Res. 59-60; Helenistik Dönem'e tarihlendirilen yapılarda daha fazla detay için bkz. Varkıvanç 2007, 49-61.

³¹⁶ Lanckoroński 2005, 77, Res. 55-58.

³¹⁷ Küpper 1998, 482. Burada tapınağın, bir yazıt fragmanından yola çıkarak Zeus Soter'e adanmış olabileceği vurgulanmıştır.

³¹⁸ Lanckoroński 2005, 81.

³¹⁹ McNicoll 1997, 36-42; Laufer 2010, 170-171, Abb. 5-7.

³²⁰ Küpper 1998, 476.

³²¹ Küpper 1998, 483, Abb. 10-12. Bu kapı muhtemelen *akropolis* ile aşağıda bulunan şehri bir birinden ayırıyordu.

³²² Küpper 1998, 476.

³²³ Bu seramikler için bkz. Özer 2011, 33-48.

öğeleri ve seramik örnekleri Sillyon'un Helenistik Dönemde, özerk ve kendi sikkelerini basan güçlü bir kent olduğunu göstermektedir.

1.4.5 Roma İmparatorluk Dönemi (M.S. 1-4 Yüzyıllar Arası)

Amyntas'ın M.Ö. 25 yılında ölümü üzerine Augustus, Pamphylia'yı doğrudan doğruya *Provincia Galatia*'ya dâhil etmiştir³²⁴. Bu dönemde Galatia Eyaleti'nde valilik yapan şahısların isimlerinin Pamphylia yazıtlarında geçmesi, durumu doğrulamaktadır. Bu durum M.S. 43 yılına kadar devam etmiş ve Pamphylia, Galatia sınırları içerisinde görülmüştür³²⁵. Bu dönemde bölgenin Roma İmparatorluğu ile olan ilişkileri tam bilinmemekle beraber, Attaleialı Calpurnius Rufus'un, Tiberius (M.S. 14-37) Dönemi'nde Roma senatosuna girmesi ve Claudius Dönemi'nde ise (M.S. 41-54) *legatus propraetor* olması³²⁶ bölgenin Roma ile yakın ilişkiler içinde olduğunu gösterir. Bununla beraber İmparatorluk döneminde sikkeler üzerinde Aspendos, Side ve Sillyon Roma'nın müttefikleri gibi görülmesi³²⁷ bölge kentlerinin Roma'nın dost ve müttefikleri olduğunu açıklar.

Pamphylia'nın, Likya ile birlikte Claudius (M.S. 41-54) tarafından mı Vespasianus (M.S. 69-79) tarafından mı *Provincia Lycia et Pamphylia* adıyla yeni bir eyalet şeklinde düzenlendiği uzun yıllardan beri tartışılmaktadır. Özdizbay, bunun temel sebebinin yeterli epigrafik ve arkeolojik malzemenin olmayışı ve antik kaynaklarda net bilgilerin geçmiyor olmasına bağlamaktadır³²⁸. Öyle ki, Vespasianus'tan önce *Lycia et Pamphylia*'da görevlendirilmiş hiçbir vali bilinmemektedir³²⁹. Konuyla ilgili bugüne kadar yapılan araştırmalarda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Brandt, Claudius, Nero ve Galba tarafından Pamphylia ile ilgili bir düzenleme yapılmamış ve *Provincia Lycia et Pamphylia*'nın ilk defa Vespasianus Dönemi'nde tesis edilmiş olduğunu önerir³³⁰. İplikçioğlu da benzer biçimde, Likya'nın Galatia'dan ayrılan Pamphylia ile birleştirilerek

³²⁴D. C. XLIII. 26.3; Bosch 1957, 46; Mansel 1978, 11-12; Pekman 1989, 46; Hellenkemper – Hild 2004, 103-104; Brandt 1992, 96-98. Pamphylia Bölgesi'nde Amyntas'ın otoritesinin nasıl olduğu tam anlamıyla açık değildir. Bununla beraber Amyntas'ın Side'de sikke basması bölgedeki güçlü varlığının bir kanıtı olarak değerlendirilmelidir. Bunun için bkz. Syme 1995, 177-178. Amyntas'ın asıl egemenlik bölgeleri Pamphylia Bölgesi'nin doğu bölümü, Galatia, Lykaonia ve dağlık Kilikya iken, Side'nin bu egemenlik alanında bir sınır olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki; Pamphylia'nın batı şehirleri, Attaleia ve Pahaselis Roma egemenliğinde altında, Amyntas'ın bölgedeki direk rolüne karşı durmuşlardır. Bunun için bkz. Grainger 2009, 154.

³²⁵ Brandt 1992, 96-98; Brandt- Kolb 2005, 21.

³²⁶ Bean 1958, no. 11

³²⁷ Head 1911, 701 (Aspendos), 704 (Side) ve 705 (Sillyon).

³²⁸ Özdizbay 2008, 858.

³²⁹ Brandt 1992, 98.

³³⁰ Brandt 1992, 98-99.

bir çifte eyalet (*provincia Lycia et Pamphylia*) kurulmasını ancak Vespasianus zamanında mümkün olduğunu ve bu yeni eyaletin valisinin olasılıkla Perge’de oturduğunu söyler³³¹. Şahin, Patara’da bulunmuş Yol Kılavuz Anıtı’na dayanarak; “Q. Veranius’un, Claudius’un görevlendirmesiyle sadece Likya’daki yolları yaptırması, hem Likya’nın eyalet olarak Roma’ya dâhil edildiğinin hem de bu dönemde sadece Likya’nın eyalet yapıldığının ve Pamphylia’nın Galatia’ya bağlı kaldığının kanıtıdır”³³² şeklinde belirtir. Şahin ayrıca Perge’de, bulunan Latince bir yazıtın yorumuyla *Provincia Galatia*’nın Claudius ve Nero Dönemi’ndeki *procuratoru* L. Pupius Praesens Perge’de onurlandırıldığı ve bu durumda Claudius Dönemi’nde Likya’nın ayrı bir eyalet, Pamphylia’nın ise Galatia’ya bağlı olduğuna güvenilir bir kanıtı olduğunu aktarır³³³. Öyle ki, 2004-2005 yıllarında Perge’de bulunmuş iki yazıt³³⁴ hem Pamphylia’nın bu dönemdeki durumunu açık bir şekilde anlatmakta hem de *Lycia et Pamphylia* eyaletinin Claudius Dönemi’nde (M.S. 41-54) kurulmadığını savunan bilimsel çalışmaları desteklemektedir. Her iki yazıtta da Divus (tanrılaştırılmış) Claudius’a, Nero’ya, Nero’nun muhafız birliği alayına, “*Provinciae Galaticae et Pamphyliae*”ya ve arkadaşlarının onuruna, Nero’nun imparatorluğu döneminde (M.S. 54-68) diktirdiği bilgisi verilmiştir³³⁵.

Sonuçta, Claudius Likya’yı tek başına bir eyalet olarak kurduğu görülmektedir. Likya bölgesinde M.S. 42 yılında isyanlar çıkmış ve bu isyanlarda bazı Roma vatandaşları öldürülmüştür³³⁶. Cassius Dio, bu isyanın bölgedeki huzursuzluk ve kargaşa ortamından çıktığını düşünmüştür³³⁷. Suetonius’a göre Likyalılar kendi aralarında devam eden kavgalar nedeniyle özgürlüklerini kaybetmişlerdir³³⁸. Söz konusu isyan varlığı antik kaynaklar dışında epigrafik malzemelerle de desteklenmiştir. Patara’da bulunan Yol Kılavuz Anıtı’nın ön yüzündeki yazıtta 18–19. satırlardaki ἀνομία (= kanunsuzluk), στάσις (= ihtilaf/kargaşa) ve ληστεία (= haydutluk) sözcükleri, duruma kanıt

³³¹ İplikçioğlu 2016, 65.

³³² Şahin-Adak 2007, 85-93.

³³³ Şahin 1999, 43-44, no. 24; 31, dn. 49; Özdizbay 2008, 859.

³³⁴ **Yazıt a:** Tanrılaştırılmış Claudius’a, Galatia ve Pamphylia eyaletlerine ve tanrılaştırılmış Claudius ve Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus’un muhafız birliği komutanına, tanrılaştırılmış Claudius’un azatlısı ve rahibi Tiberius Claudius Plocamus arkadaşlarına, onun varisi olarak (bu payeyi/kaideyi) diktirdi. **Yazıt b:** Tanrılaştırılmış Claudius’a ve Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus’a, Galatia ve Pamphylia eyaletlerine, tanrılaştırılmış Claudius’un azatlısı ve rahibi Tiberius Claudius Plocamus arkadaşına, onun varisi olarak (bu payeyi/kaideyi) dikti. Bu yazıtlar ve detayları için bkz. Özdizbay 2008, 860-861.

³³⁵ Yazıtla ilgili detaylar için bkz. Onur 2008, 53-66.

³³⁶ Wörle – Marksteiner 2002, 555–562; Mitchell 2005, 201, n. 144.

³³⁷ D. C. LX. 17.3.

³³⁸ Suet. *Claud.* 25.3: burada; *Lyciis ob exitiabiles inter se discordias libertatem ademit.*

gösterilmiştir³³⁹. Bunun üzerine Claudius, M.S. 42 yılında Likya'daki isyanı bastırmak için dönemin en yetenekli komutanlarından biri olarak kabul edilen Quintus Veranius'u bölgeye göndermiştir³⁴⁰. Veranius, bölgedeki karışıklığa son vermiştir. Remy, Syme ve Jones tarafından, Claudius'un bu olay üzerine Likya'yı eyalet yaptığı önerilmiştir³⁴¹. Bununla birlikte Quintus Veranius, bölgede huzur ortamını tesis etmek sonra ilk iş olarak, bölgenin askeri açıdan güvenliğini sağlamak için yol yapım projesine başlamıştır³⁴². Burada gerçekleştirilen yol projesinin Likya'yı kapsamaması, Pamphylia'nın, Likya eyaletine dâhil olmadığını gösteren kanıtlardan bir diğeri olarak değerlendirilebilir.

Pamphylia, Claudius Dönemi'nde (M.S. 41-54) Galatia'ya bağlı kalmaya devam etmiş, Nero Dönemi'nde de (M.S. 54-68) Pamphylia Galatia ile beraber ikili eyalet olarak kalmıştır³⁴³. Nero Dönemi'nden (M.S. 54-68) sonra Galba (M.S. 68-69) eyaletin teşkilatında değişiklikler yapmış ve Pamphylia ile Galatia'nın idaresini aynı valiye bırakmıştır³⁴⁴. Ancak Vespasianus Dönemi'nde (M.S. 69-79) Pamphylia Galatia'dan ayrılarak Likya Eyaletine bağlanmıştır³⁴⁵. Nitekim Attaleia'da bulunmuş bir yazıt, iki bölgenin çifte eyalet olduğunu doğrulamaktadır³⁴⁶.

Bu dönemden sonra yavaş yavaş bölgedeki Roma varlığının artışı ve Romanizasyonun hızlı bir şekilde devam ettiği, birçok kente ait yazıtlarda bahsi geçen imparatorluk kültüründen anlaşılmaktadır. Perge'de Vespasianus Dönemi'nde (M.S. 69-79) yaşayan Gaius Iulius Cornutus Bryoninus³⁴⁷ ve Gnaeus Postumius Cornutus'un³⁴⁸ Pamphylia Bölgesi'nde bilinen en erken imparatorluk kültürü başrahipleri olduğu anlaşılmaktadır. İmparator Traianus Dönemi'nde (M.S. 98- 117) Attaleia'da L. Gavius Fronto başrahiptir³⁴⁹. Hadrianus Dönemi'nde (M.S. 117-138) ise bölgenin bilinen imparatorluk kültürü başrahipleri; Attaleia'dan M. Gavius Gallicus³⁵⁰ ve Perge'den Plancia

³³⁹Şahin 1994a, 137, satır 15–19; Işık-İşkan-Çevik 2001, 107.

³⁴⁰Bohec 1998, 169.

³⁴¹Rémy 1989, 279–281; Syme 1995, 272; Jones 2001, 163–168.

³⁴²*Stadiasmus Patarensis* Anıtı bu konuda ayrıntılı bilgi vermektedir. Bunun için bkz. Şahin 1994a, 130 vdd.; ve Şahin – Adak 2007, 63-77. Ayrıca Quintus Veranius'un vali olarak Likya'da yürüttüğü faaliyetler Bonda Tepesi'nden ele geçen yazıt sayesinde doğrulanmaktadır. Bu yazıt için bkz Marksteiner –Wörrle 2002, 545-569; krş. Şahin – Adak 2007, 42 vd.

³⁴³Özdizbay 2008, 861.

³⁴⁴Tac. *hist.* 2. 9. *Galatiam ac Pamphyliam provincias Calpurnio Asprenati regendas Galba permiserat.*

³⁴⁵Suet. *Vesp.* 8. 4; *Achaeam, Lyciam, Rhodum, Byzantium, Samum libertate adempta... in provinciarum formam redegit.* Ayrıca bkz. Bosch 1957, 47; Kaya 2005, 20.

³⁴⁶Magie 1950, 529, 1386, dn.45.

³⁴⁷Şahin 1999, no. 42-45; Lanckronski 1890, no.39.

³⁴⁸Şahin 1999, no.60-61.

³⁴⁹Bean 1958, no.26.

³⁵⁰Radet-Paris 1886, 148, no.1

Magna'dır³⁵¹. Sillyon'da ise M.S. 2.yy. ortalarında Menedora'nın baş rahibelik yaptığını biliyoruz³⁵². Vespasianus Dönemi'nde Perge kentine verilen *neokoros*'luk hakkı (tapınak bekçiliği)³⁵³ bölgedeki güçlü bir Roma tesirinin olduğunun bir diğer kanıtı sayılmalıdır.

Kültürün dışında birçok yapının bu dönemlerde inşa edildiği görülmektedir. Pamphylia şehirlerinden birçoğu farklı imparatorlar döneminde taklar inşa etmişlerdir. Side Vespasianus Dönemi'nde (M.S. 69-79)³⁵⁴ çeşme binasıyla beraber bir tane tak yapmış, Perge de ise Domitianus Dönemi'nde (M.S. 81-96) merkez cadde üzerinde Demetrios ve Apollonios tarafından Domitianus onuruna birer tak inşa edilmiştir³⁵⁵. Hadrianus'u Attaleia³⁵⁶ ve Phaselis kentleri birer anıtsal kapı yaparak onurlandırmıştır³⁵⁷. Side'de güneydoğu kapısı bir Vespasianus heykeli ile süslenmiş ve tiyatronun yakınında agorada bir tak yapılmıştı. Aspendos'daki takım ise muhtemelen kente gelen Germanicus'a adandığı üzerindeki onur yazıtından belli olmaktadır³⁵⁸. Ancak Sillyon'da epigrafik ve arkeolojik malzemelerle kanıtlanmış ve herhangi bir imparatora adanmış yapı şu ana kadar bilinmemektedir.

Aziz Paulus İmparator Claudius (M.S. 42-54) ve Nero Dönemi'ndeki (M.S. 54-68) misyonerlik faaliyetleri sırasında birçok kez Pamphylia'ya gelmiştir³⁵⁹. Özellikle bu seyahatlerinde Paulus'un Perge ve Attaleia'ya uğradığı bilinmektedir³⁶⁰. Paulus gittiği her yerde Hristiyan cemaatleri kuruyor ve bunların birbirleri olan irtibatlarını teşkilatlandırıyor. Bosch ve Pekman'a göre; bu dönemden itibaren Pamphylia Bölgesi'nde de bir Hristiyan teşkilatlanması beklenmelidir³⁶¹. Pamphylia Bölgesi'nde Perge'nin; Komana, Antiokheia, İkonion ile muhtemelen Lystra, Cremna ve Parlais'e giden *Via Sebaste*'nin başlangıç noktası olmasından dolayı Aziz Paulus gezisine buradan başlamıştır³⁶². Fakat Perge ve Attaleia'dan geçen Paulus'un Sillyon'a gelmediği

³⁵¹ Şahin 1999, no. 121.

³⁵² Lanckoroński 1890, no. 60.

³⁵³ Şahin 1999, 65.

³⁵⁴ İdil 1989, 354-355.

³⁵⁵ İnan 1989, 237.

³⁵⁶ Bean 1999, 23.

³⁵⁷ Tüner-Önen 2008a, 157, no. 11 ve 15. Phaselis'li *euergetes* Tyndaris'in imparatora *Tetragonal Agora*'yı adadığını ve bu yapının ithaf yazıtları, imparatorun 15. *tribunicia potestas*'liğine, yani 10 Aralık 130 – 9 Aralık 131 yılına tarihlendiği vurgulanmaktadır. Schäfer 1981, 91 vdd., 140, 142 ve 169, ayrıca yapının ithaf yazıtı için bkz. no 15.

³⁵⁸ Bean 1999, 56. Ayrıca taklar için bkz. İdil 1989, 351-362.

³⁵⁹ *Actus Apostolarum*, 13.1-14-27; Pekman 1989, 28-29; Campbell 2000, 595, 601.

³⁶⁰ Ramsay 1925, 124; Riesner 1998, 276, no.69.

³⁶¹ Bosch 1957, 47; Pekman 1989, 28-29.

³⁶² Campbell 2000, 601. Helenistik Dönem askeri rotasını ile Cumhuriyet Dönemi Roma'sının Pamphylia'dan Anadolu içlerine geçişi sağlayan güzergâhlar üzerinde inşa edilen *Via Sebaste* M.Ö. 6 yılında Augustus Dönemi'nde inşa edilmeye başlanmıştır. Bunun için bkz. Mitchell 1994, 136. *Via*

anlaşılmaktadır. Çünkü Aziz Paulus'un gezileriyle ilgili bilinen metinlerde Sillyon'a uğradığına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Öyle ki, Lucas tarafından Aziz Paulus'un gezisini konu alan *Actus Apostolorum*'da (Elçilerin İşleri)³⁶³ Sillyon isminin geçmemesi buna kanıt olarak gösterilebilir.

Vespasianus Dönemi'nde (M.S. 69-79) kurulduğu andan itibaren bir imparatorluk eyaleti olan ve *praetor* sınıfından *legatus Augusti pro praetore* isimli doğrudan imparatora bağlı valiler tarafından yönetilen *Provincia Lycia et Pamphylia*'nın statüsü Hadrianus Dönemi'ne (M.S. 117-138) kadar aynı kalmıştır³⁶⁴. Eyalet, Hadrianus Dönemi'nde (M.S. 117- 138) kısa bir süre senato yönetimine devredilmesine rağmen, çok geçmeden eski şekline kavuşmuştur³⁶⁵. Eyaletin bu dönemdeki merkezi için Perge önerilmiştir³⁶⁶. M.S. 2.yy.'ın epigrafik kaynaklarına bakıldığında en çok ithaf edilen imparatorların başında İmparator Hadrianus gelmesine rağmen antik kaynaklarda Hadrianus'un bölgeyi ziyareti ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur³⁶⁷. Perge, Phaselis ve Attaleia kentlerinde imparatorun ziyareti amacıyla gösterişli yapıların yapıldığı bilinmektedir³⁶⁸. İmparator Hadrianus M.S. 129-132 yılına denk gelen ikinci seyahati sırasında Perge, Attaleia ve Phaselis kentlerine uğramıştır³⁶⁹. Ancak bu seyahatte Sillyon'a uğradığına dair herhangi bir delil yoktur.

M.S. 160'lara kadar *Provincia Lycia et Pamphylia* eyaletinin varlığı *proconsul*'lerin yazılı kaynaklarda geçiyor olmasından dolayı sorgulanmaz³⁷⁰. Antoninus Pius (M.S. 138-161) ve Marcus Aurelius (161-180) Dönemleri'nde, Pamphylia'nın senato eyaleti yapıldığı ve bir *prokonsül* tarafından yönetildiği anlaşılmaktadır³⁷¹. Öyle ki, bu dönemde Pamphylia-Likya ile Bithynia-Pontus eyaleti arasında değiş-tokuş usulüyle statü değişikliği yapılmıştır³⁷². İki eyaletin vali listeleri, Pamphylia-Likya'nın askeri eyalet, yani imparatorluğun emrinde iken, sivil yönetime yani senatoya geçtiğini; Bithynia-Pontus'un ise senatoya ait bir eyalet iken, askeri statüye yani imparatorun

Sebaste'nin Pamphylia Bölgesi'ndeki devamı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Tamer-Önen 2008, 110-111, 115-116.

³⁶³ *Actus Apostolorum*, 13.13-14; 14.24-25.

³⁶⁴ Özdzibay 2008, 861.

³⁶⁵ Brandt – Kolb 2005, 25.

³⁶⁶ Hellenkemper – Hild 2004, 105.

³⁶⁷ Gökalp 2012, 78.

³⁶⁸ TAM. II. 1187, no.9; Şahin 1999, 87; Gökalp 2012, 78.

³⁶⁹ Halfmann 1986, Itinera, 193 vd., 204 vd; Syme 1988, 159-170; Şahin 1999, 122-123; Dräger 2000, 213-215.

³⁷⁰ Weiss 1999, 80-81; Hellenkemper-Hild 2004, 105.

³⁷¹ Weiss 1999, 80-81; Brandt – Kolb, 2005, 25; Hellenkemper – Hild 2004, 105 vd.

³⁷² D.C. 69.14.4.

emrine verildiği anlaşılmaktadır³⁷³. Şahin, bu durumu, Bithynia'nın doğuya giden askeri yol üzerinde bulunduğundan stratejik öneminin artmasına bağlamaktadır³⁷⁴. *Provincia Lycia et Pamphylia* M.S. 179'da ise yine kısa süreli İmparatorluk eyaleti olmuş ancak bu durum M.S. 180'de sona ermiştir³⁷⁵. Hadrianus (M.S. 117-138) ya da Antoninus Pius Dönemi'nde (M.S. 138-161) ayrıca, stratejik sebeplerden dolayı Pisidia'nın büyük bölümünün de *Provincia Lycia et Pamphylia*'ya eklendiği görülmektedir³⁷⁶.

Marcus Aurelius Dönemi (M.S. 161-180) ile birlikte Roma ekonomisi kötü bir döneme girmiştir. Commodus'un (M.S. 180-192) hem gereksiz harcamaları hem de senatoya karşı ordunun desteğini sağlamak amacıyla askerin ücretini arttırmasıyla ekonominin kötü durumu bir kat daha artmıştır³⁷⁷. Alföldy, krizin ilk belirtileri Marcus Aurelius'un Part seferi ile başladığını; Marcus Aurelius'dan sonra tahta geçen Commodus'un gereksiz politik kavgaları ve orduyu arkasına almak için askerlerin ücretini arttırmasının krizi büyüttüğünü ifade eder. Ayrıca aynı yazar, Septimius Severus ve Pescenius Niger arasındaki iç savaşı Roma'da çöküşün temel sebepleri olarak gösterir³⁷⁸. Birçok antik yazarın konuyla ilgili yorumu Alföldy'ün tezini desteklemektedir. Cassius Dio, Marcus Aurelius'tan sonraki dönemi "Demir Çağı" (*ἀπὸ χρυσῆς τε βασιλείας ἐς σιδερέαν*) olarak adlandırmıştır³⁷⁹. Oracula Sibyllina, Commodus'la başlayan felaketlerin M.S. 193 yılındaki iç savaşlarla devam ettiğini aktarır³⁸⁰. Herodianos, *Τῆς μετὰ Μάρκον βασιλείας ἱστορίαι* adlı eserinde, Roma taht kavgalarında ordunun etkinliğinin artmasının da devletin hızlı bir şekilde zayıflamasına, dolayısıyla anarşiye yol açtığını belirtmiştir³⁸¹. Tertullian ise, imparatorluğun yaşadığı bunalımı savaşlara, doğal afetlere ve kiliseye karşı işlenen suçlara bağlamıştır³⁸².

Ekonomik buhran beraberinde siyasi karışıklıklar getirmiş ve bu durum eyaletlerde huzur ortamının bozulmasına ve korsanlık ile haydut olaylarının yeniden ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir³⁸³. Pamphylia ve Likya kentlerinin bu dönemde artık güvenli olmadığı imparator Commodus'un Boubon'a gönderdiği fermandan

³⁷³ Şahin 1992, 75-76.

³⁷⁴ Şahin 1992, 90.

³⁷⁵ Brandt 1992, 99; Hellenkemper – Hild 2004, 105.

³⁷⁶ Brandt 1992, 99; Hellenkemper – Hild 2004, 105; Özdizbay 2008, 861.

³⁷⁷ Rostovtzeff 1955, 394; Schindeler 1972, 15.

³⁷⁸ Alföldy 1974, 91.

³⁷⁹ D.C. LXXI 36. 4.

³⁸⁰ Orac. Sib. XII. 204.

³⁸¹ Hdn. LXXVII. 6. 1.

³⁸² Tert. Apol. XX 1.

³⁸³ Öztürk 2006, 78, dn.91.

anlaşılmaktadır³⁸⁴. Bu fermanında, Boubon'un daha önce Likya Birliği'nde sahip olduğu 2 oy hakkının, kentlin haydutlara karşı kazandığı zaferden sonra, üçe çıkartılmış olduğu görülmektedir³⁸⁵. Burada tekrar ortaya çıkan korsanlık ile haydutluk sorunu karşısında bölge kentlerinin teşvik edilmesi düşüncesi vardır.

M.S. 3. yy. Roma İmparatorluğu için felaketler dönemi olarak adlandırılmıştır. Bu dönemi Zosimos, M.S. 3. ve 4. yy. “her yerde bir yandan anarşi ve felaket vardı” (πάντα μὲν ἦν ἄναρχα τε καὶ ἀβοήθητα) diye tasvir etmiştir³⁸⁶. Bu dönemde verilen mücadelenin amacı imparatorluğun veya eyaletlerin sınırlarını korumak değil, Roma'nın varlığını sürdürebilmektir³⁸⁷. İmparator Diokletinaus (M.S. 284-305) imparatorluğu ayakta tutabilmek adına yeni reformlar çıkartmış bu reformlarla eyaletleri bölüp küçülterek sayılarını elliden yüze çıkartmıştır. Her bir eyalet, *diocesis* adı verilen yeni bir idari bölgeye dâhil edilmiştir³⁸⁸. Diokletianus'un uyguladığı eyaletleri küçültme ve *dioecesis* adı verilen yeni yönetim birimlerinden *Dioecesis Asiana*'ya *Lycia et Pamphylia* da kapsıyordu³⁸⁹. Bu siyasi gelişmeler Pamphylia-Likya eyaletini de etkilemiş ve sonunda eyalet bölünme noktasına gelmiştir. Pamphylia- Likya eyaleti bölündüğü tarih, yani Pamphylia'nın tek olarak gösteren bir yazıt sayesinde Diokletianus Dönemi (M.S. 284-305) olduğu söylenmekle beraber³⁹⁰ bu bölünmenin M.S. 312 yılından sonra Konstantinus'un yaptığı reformlar sonrasında olduğu bilinmektedir³⁹¹. Öyle ki, Arykanda'da bulunmuş ve M.S. 312 yılına tarihlendirilmiş bir yazıt, Likya ile Pamphylia'nın beraber yazıldığı son yazıt olarak bilinir³⁹². Çifte eyalet son olarak birlikte görüldüğü yer M.S. 313 yılında Büyük Konstantinus'dan alınan bir onay yazısıdır ki bu Eusebius'da *praeses Lyciae et Pamphyliae* olarak geçmektedir³⁹³. Çifte eyaletin birbirinden ayrılmaları M.S. 325 yılı Nikaia Konsül listelerinde de açıkça görülmektedir³⁹⁴. Yaklaşık M.S. 310-320 yılları arasına verilen Verona listesinde

³⁸⁴Schindeler 1972, 11–23; Mitchell 1993, 234.

³⁸⁵Schindler 1972, 11, no. 2; Behrwald 2000, 152.

³⁸⁶Zos. I. 37. 1. 1.

³⁸⁷Eutr. IX. 9, 1.

³⁸⁸Mitchell 2007, 56-61; Gregory 2011, 47. Ayrıca bu dönemin genel durumu için bkz. Jones 1964, 37-76.

³⁸⁹Jones 1964, 47; Jones 1966, 30-31; Brandt – Kolb 2005, 26.

³⁹⁰Şahin 2004, 9. Buna karşılık bazı araştırmacılar farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Brandt, iki eyaletin ayrılmasının M.S. 311-325 yılları arasında olduğunu düşünmektedir. Bkz. Brandt 1992, 169; Nollé, bu ayrılmanın M.S. 325 yılından önceki bir dönemde olduğunu önerir. Bunun için bkz. Nollé 1993c, 134; Hellenkemper-Hild ise M.S. 312-13 yıllarını önermiştir. Bunun için bkz. Hellenkemper-Hild 2004, 109.

³⁹¹Cod. Theodos. XII.I 10. 2; Cod. Just. XI. 49. 1.

³⁹²TAM II. 785 (=CIL 3.12132): ... παρὰ τοῦ | [τῶν Λυκίων καὶ Π]ανφύλων ἔθνους...; Şahin 1994b, 12-16, no. 12: ... παρὰ τοῦ | [τῶν ὑμετέρων Λυκίων καὶ Π]ανφύλων ἔθνους ...

³⁹³Cod. Theod. XIII. 10.2.

³⁹⁴Honigmann 1939, 47 vd.; Ruggieri 1993, 340; Brandt 1992, 170; Hellenkemper – Hild 2004, 109; Gökalp 2012, 79.

Pamphylia'dan bahsedilmiş fakat Likya ismi ise yer almamıştır³⁹⁵. *Notitiae Episcopatum*'da ise iki ayrı bölge olarak geçmektedir³⁹⁶. Likya, M.S. yaklaşık 330-337 yıllarına tarihlenen ve Choma'da bulunan bir mil taşında tek başına yazılmıştır³⁹⁷. Bu dönemden hemen sonra Libanius, M. S. 350'li yıllarda kaleme aldığı mektuplarında Likya ve Pamphylia'dan ayrı ayrı bahsetmektedir³⁹⁸. Tüm bu veriler Likya ve Pamphylia Eyaleti'nin M.S. 4.yy. başlarından itibaren çifte eyalet statüsünden ayrılarak, ayrı birer eyalet veya idari birim haline geldiklerini göstermektedir.

Pamphylia, imparatorluk dönemi boyunca Roma orduları için *inermes provinciae* (korumasız eyalet-içinde asker bulundurulmayan eyalet) olarak anılmıştır³⁹⁹. Onur'a göre, bu durum bölgenin *legionlar* tarafından değil de, yardımcı destek güçleri tarafından korunduğunu göstermektedir⁴⁰⁰. Nitekim eyalette M.Ö. 2. yy.'da ve 3. yy.'ın başlarında yardımcı nitelikteki Roma askeri birliklerin olduğu kanıtlanmıştır⁴⁰¹. Pamphylia, Roma İmparatorluk Dönemi'nde, Roma orduları için hem kışlık karargâh hem de lojistik destek merkezi olmuştur. Öyle ki, *Cohors Apula Civicum Romanum* M.S. 1.yy.'da Side'de⁴⁰², *Cohors I Flavia Numidarum* M.S. 2.ve 3.yy.'da Perge'de⁴⁰³ ve ayrıca *Cohors I Hispanorum*, *Cohors IV Raetorum* ve *Cohors I Musulamiorum* Pamphylia'da⁴⁰⁴ konuşlanmıştır. İmparator Tacitus M.S. 275–276 yılında Pamphylia'yı, Kilikya'ya kadar ilerleyen Gotlar'a karşı kendi seferi için karargâh olarak kullanmıştır⁴⁰⁵. İmparator Probus da muhtemelen Side'yi, Isaurialılar'a karşı yapılan seferde karargâh yapmıştır⁴⁰⁶. Ayrıca Perge yakınlarında bir *mithraeum*⁴⁰⁷ bulunması bölgenin askeri faaliyetlerdeki rolünü açıkça göstermektedir. Öyle ki Mithras inancı Romalı askerler arasında yaygın bir kült idi⁴⁰⁸.

³⁹⁵ *Verona List: Asiana, Phanfilia*, burada: Barnes 1982, Part III Ch. XII, 206; Jones 1954, 21-29.

³⁹⁶ Darrouzès 1981, *Notitiae* I.24 ve 30; II.23 ve 29.

³⁹⁷ Bean – Harrison 1967, 44, no. 11.

³⁹⁸ Lib. *Ep.* 366.3.3-5: ἐκεῖνον λέγω τὸν Φιλίππῳ παρεδρεύσαντα, τὸν Λυκίαν θεραπεύσαντα, τὸν Παμφυλίαν.

σεσωκότα, τὸν κυβερνήσαντα Κύπρον.

³⁹⁹ Tacitus, *Hist.* 1.11; Bennett 2007, 134-5.

⁴⁰⁰ Onur 2009, 303. Ayrıca bölgedeki Erken İmparatorluk Dönemi askeri güçleri için bkz. Bennett 2007, 136-43.

⁴⁰¹ İplikçioğlu 2016, 65.

⁴⁰² Nollé 1993c, 94.

⁴⁰³ Nollé 1986, 200-202; Bennet 2007, 137-139.

⁴⁰⁴ Bennet 2007, 137-140.

⁴⁰⁵ *Hist. Aug. Prob.* XIII. 2–3; Zos. I. 63. 1.

⁴⁰⁶ *Hist. Aug. Prob.* XVI. 5; Zos. I. 69.

⁴⁰⁷ Şahin 1999, 278-80, no. 248.

⁴⁰⁸ Onur 2009, 304.

Pax Romana'nın bitimiyle beraber görülen M.S. 250-260 yıllarındaki Got ve 260'lardaki Sasani saldırılarından Pamphylia'nın pek etkilenmediği anlaşılmaktadır⁴⁰⁹. Pamphylia kentlerinin bu dönemde diğer Anadolu kentlerinin aksine oldukça geliştikleri görülmektedir. Bunda, Roma ordularının doğu seferi için kullandıkları ve Side'den Kıbrıs-Akamas Burnu'na, buradan da Mısır ve Syria'ya yönelen deniz yolu etkili olmuştur⁴¹⁰. Side, bu dönemde ekonomik bir güç olarak ortaya çıkmış ve Pamphylia'nın en önemli limanına sahip olmasıyla bunun nedeni açıklanmıştır⁴¹¹. Öyle ki, M.S. 3. yy.'ın ilk yarısına tarihlenen bir yazıtta⁴¹² Syria'ya giden ordunun hububat ihtiyacının Side'den karşılandığı görülmektedir. Bu yazıttan da anlaşılacağı üzere bu dönemde Side, Roma için lojistik sağlayan önemli bir merkez idi. Ayrıca Valerianus Dönemi'nde (M.S. 253-260) liman kent Side ile yine güçlü bir liman kenti olan Aleksandreia arasında *homonoia*'ya yapılmıştır⁴¹³. Nollé – Karola Nollé, bu antlaşmanın temelinde Roma'nın önce Parthlar'a, sonra Sasaniler'e karşı yürüttüğü savaş sırasında, birbirleriyle sıkı ilişkileri olan iki kentin orduya sağlamak zorunda oldukları lojistik destek nedeniyle dayanışmaya duydukları ihtiyaç olduğunu belirtir⁴¹⁴. Ayrıca Nollé, bu ikili antlaşmanın bir diğer nedeninin Valerianus-Gallienus yönetimi zamanında doruk noktasına ulaşmış Perge-Side rekabeti olduğunu düşünmektedir. Aynı araştırmacı muhtemelen her iki kentte bu dönemde büyük bir kentle dostluk kurarak saygınlık kazanmayı amaçlamış olabileceklerine vurgu yapmaktadır⁴¹⁵. Diğer yandan Perge ile Aspendos'un bu dönemde yakınlığı birlikte bastırdıkları *homonoia-concordia* sikkelerinden anlaşılmaktadır. Bu sikkeler M.S. 3.yy.'ın ortalarına, yani III. Gordianus, Valerianus ve Gallienus (M.S. 238-268) Dönemleri'ne tarihlenmektedir⁴¹⁶.

M.S. 3. yy.'ın ortalarından itibaren Got, Hun ve Sasani saldırıları dışında Romalılar arasında cereyan eden çetin mücadeleler nedeniyle Pamphylia, Pisidia ve Likya ile diğer komşu bölgelerde neredeyse huzur ortamı yaşanmamış; Isaurialılar M.S. 4 yy.'dan itibaren artık iç düşman olarak değil bir dış düşman gibi algılanmaya

⁴⁰⁹ Gotlar için bkz. Millar 1969, 28-29; Lander 1984, 159-161; Mitchell 1993, 235-236, 238. Sasani akınları ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Kettenhofen 1982, 106-117.

⁴¹⁰ Klose 1987, 56; Arca vd. 2011, 11.

⁴¹¹ Öztürk 2006, 83.

⁴¹² Bean- Mitford 1970, 38.

⁴¹³ Franke – Karola Nollé 1997, 166, no. 1639A. Burada Athena ile Isis beraber tasvir edilmiştir.

⁴¹⁴ Nollé – Karola Nollé 1994, 242.

⁴¹⁵ Nollé 1990, 260.

⁴¹⁶ Head 1911, 701-705; Tacitus Dönemi'nde (M.S. 275-276) son eyalet sikkeleri görülmektedir. Bunun için bkz. Naster 1987, 132. Ayrıca bu dönemdeki yazıtlar Perge'nin Pamphylia'nın metropolis'i olduğunu da göstermektedir. Perge bu dönemde bir dizi festivaller düzenlemiştir. Bunun için bkz. Kaygusuz 1984, 1-4; Burrell 2004, 178f.

başlanmıştır.⁴¹⁷ M.S. 250 ya da 260'lı yıllarda Gotlar'ın Side'yi kuşattıkları bilinmektedir⁴¹⁸. Ancak bu saldırıların başarısız olduğu görülmele beraber, M.S. 3.yy.'da kentin aquaduktünün inşa edilmesi bu saldırıların izi olarak değerlendirilmektedir⁴¹⁹. M.S. 278 yılında Isaurialı haydut lideri Lydios'un Kremna'yi ele geçirmesi üzerine; *Likya et Pamphylia* eyaleti valisi Terentius Marcianus, olasılıkla Perge'de konuşlanmış ve bir *tribunus*un komutası altındaki *Cohors Flavia I Numidarum* ile duruma müdahale edip Lydios'u öldürmüştür⁴²⁰. Bu olaydan hemen sonra yine Isauria'da Pafuerius adında bir eşkıyanın isyanı Probus tarafından bastırılmıştır⁴²¹. Bu mücadelelerden sonra Pamphylia Bölgesi'nin en azından belli bir süre huzura kavuştuğu anlaşılmaktadır.

M.Ö. 354 yılında Pamphylia'ya giren Isaurialılar Side yakınlarında kışı geçirmekte olan I, II ve III numaralı *Isauria legion*ları tarafından yenilgiye uğratılmıştır⁴²². Isaurialılar'ın bu saldırıları M.S. 354'te Isauria *comes*'i (vali) Castricius⁴²³ ve M.S. 358 yılında *comes* Bassidius Lauricius⁴²⁴ tarafından bastırılmış ve böylece Pamphylia Bölgesi de kısa bir süreliğine de olsa huzura kavuşmuştur. M.S. 367-368 yılları arasında Pamphylia ve Likya'daki birçok kent ile kırsal alan yine Isaurialılar'ın eline geçmiş olmalıdır⁴²⁵. Nitekim Isaurialılar'ın baskı ve saldırıları sonunda Roma İmparatoru Valens (364-378) güvenliği sağlamak için kendileri ile anlaşmıştır. Böylece ilk defa bir Roma imparatorunun toprakları içerisinde eşkıyalık yapan bir gurupla antlaşma yaptığı görülmektedir⁴²⁶. Bu antlaşmanın Pamphylia ve diğer bölgelerde yaşayanlar tarafından olumlu karşılandığı imparatora adanan bazı yazıtlardan anlaşılmaktadır⁴²⁷. M.S. 404-406 yıllarında iyi organize olmuş Isauria birlikleri Pamphylia, Likya, Kıbrıs, Lakaonia, Pisidia ve Kapadokia'yı ele geçirip, Pontos'a kadar ilerlemişlerdir⁴²⁸. En sonunda Doğu Roma İmparatoru Arcadius M.S. 408 yılında çıkardığı bir yasa ile Isaurialılar'a karşı sert önlemler almıştır⁴²⁹. Bu akınlardan Side,

⁴¹⁷Rougé 1966a, 303; Lenski 1999, 443.

⁴¹⁸Gotlar'ın Side kuşatması için detaylı olarak bkz. Foss 1977, 161-177.

⁴¹⁹Grainger 2009, 188.

⁴²⁰Mitchell 1989, 311-328; Mitchell 1995, 177-218; Zimmermann 1996, 272, no. 40.

⁴²¹Hist. Aug. *Prob.* XVI. 4-6.

⁴²²Amm. Marc. XIV. 2. 10.

⁴²³Amm. Marc. XIV. 2. 14; Rougé 1966a, 292.

⁴²⁴Rougé 1966a, 293, 304.

⁴²⁵Öztürk 2006, 89.

⁴²⁶Amm. Marc. XXVII. 9. 6; Öztürk 2006, 90.

⁴²⁷Lenski 1999, 423; Öztürk 2006, 90.

⁴²⁸Maxmullen 1967, 263.

⁴²⁹Öztürk 2006, 91. Bu yasa için bkz. *Cod. Theod.* IX. 35. 7; *Cod. Iust.* III. 12. 8.

Perge ve Attaleia'nın etkilendikleri anlaşılmaktadır. Ovada kurulu bu üç kentin bu dönemde surlarını onardıkları bilinmektedir⁴³⁰. Sillyon ise muhtemelen doğal korunaklı yapısı ve güçlü savunma hattıyla bu akınlardan daha az etkilenmiş olmalıdır.

Roma Dönemi'nde Pamphylia kentlerinin özerk bir yapıda olduğu kendi kendilerini yönettikleri yazıtlardan anlaşılmaktadır. Tüm şehirlerin *boule* ve *demos* şeklinde kayıtlara geçtiği ve politik olarak bu çerçevede bir yapıya sahip oldukları anlaşılmaktadır⁴³¹. Bazı şehirlerde *gerousia*⁴³² ya da *dekaprotori* 'lere⁴³³ rastlanılmaktadır. Bu dönemde Attaleia'da *strategos*'luk⁴³⁴, Perge'de *agoranomos*⁴³⁵ görülmektedir. *Gymnasiarchoi* 'luk⁴³⁶ ve *agonothetai*⁴³⁷ gibi memuriyetler birçok şehirde vardır.

Roma Dönemi'nde Sillyon'un genişleyip büyük bir kent haline geldiği görülmektedir. Bu dönemde yaşamış Strabon'da kent "...Perge'den sonra denizden kırk stadion kadar yukarıda Perge'den görülebilen yüksek bir kent olan Sillyon'a..."⁴³⁸ şeklinde geçmektedir. Muhtemelen kente uğramayan Strabon kentle ilgili bilgilerini duyularına göre şekillendirmiştir. Strabon, ayrıca kentin Kapri Gölü'nün önünde ve Aspendos'tan önce, Kestros'la, Perge'den sonra geldiği bilgisini vermiştir⁴³⁹.

Bu dönemde kentle ilgili yazıtlar önemli veriler sunmaktadır. Sillyon'da bulunmuş ve M.S. 2.yy.'a tarihlendirilmiş Megakles'in kızı hayırsever Menodora ve ailesinin yazıtları kentin bu dönemdeki sosyal ve ekonomik durumunu göstermesi açısından son derece önemlidir⁴⁴⁰. Sillyon'da bulunmuş M.S. 2. yy.'a tarihlenen beş yazıt Menodora ve ailesi hakkında bilgi vermektedir⁴⁴¹. Yazıtlar; Menodora, babası Megakles, kocası Apollonios, Genç Megakles ve Genç Megakles'i evlat edinen Megakles ile Menodora'nın kızı Theodora'dan bahsetmektedir⁴⁴². Bu yazıtlardan Menodora'nın *demiurgos*, *dekaprotos*, *gymnasiarkhos* olduğunu öğreniyoruz⁴⁴³. Menodora'nın babası

⁴³⁰ Mansel 1970, 135-136; Mansel 1978, 15; Lawrence 1983, 176-177; Foss 1990, 174-177; Brandt 1992, 173.

⁴³¹ Attaleia için bkz. Bean 1958, 2-5, 7,8, 10. Perge için bkz. Merkelbach-Şahin 1988, 5. Phaselis için bkz. Schäfer 1987, 151-154. Sillyon için bkz. BCH 13, 1886, 2.

⁴³² Attaleia için bkz. Bean 1958, 1, 21; Perge için bkz. Merkelbach-Şahin 1988, 16, 7, 36, 46, 57, 159; Sillyon için bkz. BCH 13, 1886, 1.

⁴³³ Sillyon BCH 13, 886, 12,2.

⁴³⁴ Bean 1958, 9.

⁴³⁵ Şahin 1999, 41-42. Burada Agoronomos Crispus Didymus'tan bahsedilmektedir.

⁴³⁶ Perge için bkz. Merkelbach-Şahin 1988, 7; Sillyon için bkz. Radet-Paris 1889, 148, no.1.

⁴³⁷ Attaleia için bkz. Bean 1958, 19, 21-23; Perge için bkz. Merkelbach-Şahin 1988, 52.

⁴³⁸ Str. XIV. IV.2.

⁴³⁹ Str. XIV. IV.2.

⁴⁴⁰ Lanckronsi 1890, 172-178, no. 54-63; Debord 1982,73; Wörrle 1989,162; Bremen 1994, 43.

⁴⁴¹ Lanckronsi 1890, no.61. Bu yazıtların transkripsiyonu için bkz. Gökalp 2001, 76-80, T.135 -138.

⁴⁴² Bremen 1994, 45. Menodora'nın ailesinin soy ağacı için bkz. Radet - Paris 1889, 489; Bremen 1994, 48, 50; Nollé 1996, 246. Ayrıca Theodora (*Θεοδωρα*) için bkz. Gökalp 2001, 110, no. T138.

⁴⁴³ Bremen 1994, 46.

Megakles'in de aynı şekilde *demiurgos*, *dekaprotos*, *gymnasiarkhos* olduğu anlaşılmaktadır⁴⁴⁴.

Erken dönemlerden itibaren bir kentin resmi yaşamında çok önemli bir yere sahip olan *gymnasiarkhos*'luk görevinin Menodora ve ailesinin üyeleri tarafından yapıldığı anlaşılmakta; böylece bu ailenin oldukça önemli bir mevkiye sahip olduğu görülmektedir⁴⁴⁵. Bakıldığında birçok misyonu olan bu memuriyetin en önemli görevi, spor müsabakalarında kullanılacak zeytinyağını tedarik etmektir (ἔλαιον, ἄλειμμα, ἐπαλείμματα τιθέναι)⁴⁴⁶. Bunun dışında düzenli olarak yarışmaları düzenlemek, *gymnasion*'ların ısıtılması, yarışmalarda birinci gelenlere ödül vaat edilmesi, kurban kesilmesi, yemek verilmesi ve başka bayramlara katılma görevleri ile gençlerin eğitmenleri *ephebarkhoi* ve *knabe*'lerin eğitmeni *paidonomoi*'un maaşları ödenmesi de ona, yani *gymnasiarkhos*'a aittir⁴⁴⁷.

Menodora ve ailesinin bir diğer görev alanı *dekaprotos*'luktur. Roma İmparatorluk Dönemi öncesine ilişkin hiçbir antik kaynak veya epigrafik malzeme bulunmamasından dolayı bu memuriyetin bir Roma kurumu olduğu düşünülmektedir⁴⁴⁸. Kentlerde *bouletes*'ler arasında seçilen *dekaprotos*'ların görevi kentlerdeki vergilerin toplanmasıdır⁴⁴⁹. Kentin tahsil edilemeyen vergi eksikliğini bizzat *deka/eikosaprotos*'ların kendi ceplerinden karşılaması gerekiyordu⁴⁵⁰. *Dekaprotos* olan kişi kentin en zengin on kişisinden biridir ve kentin yükümlüklerinden sorumludur; vatandaşlar vergi ödeyemediği zaman onların yerine vergi öder⁴⁵¹. Öyle ki, Menodora'nın, kocası Apollonios ve oğlu genç Megakles adına *plinthia* yapımı için 100.000 *denarii* harcadığı görülmektedir⁴⁵². Ayrıca Menodora genç yaşta ölen oğlu adına, Silyon çocukları yararına bir *alimenta* vakfı kurmak için 300.000 *denarii* vermiştir⁴⁵³. Buradan anlaşılacağı üzere Menodora, Perge'deki Plancia Magna⁴⁵⁴ gibi bir *euergetes*'dir.

⁴⁴⁴ Gökalp 2001, 77-79, T.136-137.

⁴⁴⁵ Oehler 1969, RE VII 2, s.v. γυμνασίαρχος ve s. 2004 vdd. s.v. *Gymnasion*

⁴⁴⁶ Quaß 1993, 288.

⁴⁴⁷ Quaß 1993, 286-289.

⁴⁴⁸ Seeck 1901, 151.

⁴⁴⁹ Bu memuriyet için bkz. Seeck 1901, 147 vd; Rostovtzeff 1957, 341 vd., 594 ve 601; Jones 1971, 139 vd.; Magie 1950, *Roman Rule I*, 648 ve II, 1517 vd. dn. 48; Quaß 1993, 177

⁴⁵⁰ Tüner-Önen 2008a, 167.

⁴⁵¹ Gökalp 2001, 109; Tüner-Önen 2008a, 167.

⁴⁵² Bean 1965, no. 191; Bremen 1994, 47.

⁴⁵³ Gökalp 2001, 76, T.135.

⁴⁵⁴ Traianus (M.S. 98-117) ve Hadrianus (M.S. 117-138) Dönemleri'nde yaşayan ünlü hayırsever Plancia Magna, M. Plancius Varus ile Kral Aleksandros'un kız kardeşidir. İtalya'dan gelen Plancia Magna, büyük olasılıkla İtalya'daki Pollia tribus'una mensuptur. Bunun için bkz. Şahin 1997, 22-23. Plancia Magna Perge'de önemli görevler üstlenmiştir. Artemis rahibesi, Meter Theon'un yaşamboyu rahibesi, imparatorluk kültü rahibesi ve 3 kez *demiurgos* olmuştur. Bunun için bkz. Gökalp 2001, 72, 73, 74, 113,

Bir diğerkurum ise dini ve hukuki konulardan sorumlu olan *demiourgos*'luk makamı⁴⁵⁵ Sillyon'da Menedora ve babası Megakles'in yürüttüğü bir memuriyettir. Menodora'nın memuriyetleri ve hayırseverliği dışında, kent içinde imparatorluk kültürü baş rahibeliği, bütün tanrıların ve Demeter'in yaşam boyu rahibeliği ve bütün vatan tanrılarının *hierophantis*'liği (rahibelik ile ilgili işleri öğreten kişi) gibi dini görevleri de yürütmekteydi⁴⁵⁶. Sonuçta Menodora'nın atalarının kuşaklar boyunca *demiurgos*, *dekaprotos*, *gymnasiarkhos* gibi memuriyetler üstlenmeleri ve özellikle *dekaprotos* olmaları zenginliklerini ve güçlü nüfuzlarını göstermektedir. Çünkü Sillyon'un neredeyse tüm kurumlarının başında olan Menedora ve ailesidir. Böylece kentte zengin bir ailenin olduğu ve birçok kurumun bu aile tarafından yönetildiği anlaşılmaktadır.

Yine kentin batı surunda devşirme olarak kullanılan üç yazıt⁴⁵⁷; Sillyon ile Roma arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından son derece önemlidir. Bu yazıtlar onurlandırma yazıtları olup, M.S. 1. veya 2.yy.'a ait olmalıdır⁴⁵⁸. Burada onurlandırılan kişiler Romalı senato mensupları Marcus Mannius Balbus, oğlu Marcus Balbus Messala ve Caius Domitius Calvinus'tur⁴⁵⁹. Tüner-Önen'e göre Caius Domitius Calvinus Pharsalos Savaşı'nda Caesar'ın ordusuna komuta eden ve ardından Asia Eyaleti'ni yöneten Gnaeus Domitius Calvinus'un soyundan olabilir⁴⁶⁰. Muhtemelen kentin en işlek yerlerinden birine dikilmiş olan bu yazıtlar bize Sillyon'un M.S. 1. ve 2.yy.'da Roma ile olan yoğun ilişkisini göstermektedir.

T.125-129. Perge'de Helenistik kulelerin yanındaki Hadrianus Takı'nı yaptırmış ve imparator ailesi üyelerinin onuruna heykeller ve Helenistik avlunun içinde kentin mitolojik kurucuları için heykeller dikmiş ve kendi onuruna bir anıt yaptırmıştır. Bunun için bkz. Şahin 1996, 45-46; Plancia Magna'nın faaliyetleri için Şahin 1999, 107-119. Menodora ve Plancia Magna dışında Roma Dönemi'nde Attaleia'da *Gavii* ve *Calpurnii* aileleri güçlü bir aristokrasiyi oluşturmuşlardır. Bunun için bkz. Eck 1991, 106; Gökçalp 2001, 83 ve 98

⁴⁵⁵Tüner-Önen 2008a, 163.

⁴⁵⁶ Gökçalp 2001, 110. Menodora'nın kendisi gibi çocuklarının da kent için önemli işler yapmıştır. Oğlu Megakles *demiurgos*, kızı ise *gymnasiarkhos* olmuştur. Bunun için bkz. Bremen 1994, 52. Ayrıca Menodora Sillyon'da kendisinden önce ölen oğlu Genç Megakles'in anısına Tykhe Tapınağı yaptırıp içini süslemiştir. Kaidesi ile birlikte Tykhe'nin altın ve fildişinden bir heykeli, gümüş masa, plintheia, stoalar ve farklı heykeller bağışlamıştır. Yine Yaşlılar ve Ekklesia Meclis üyelerinin her birine buğday ve arpa ile bu kişilerin eşlerine, vatandaşlara, azat edilmiş kölelere ve paraikoslar'a para yardımında bulunmuştur. Tapınak inşası üzerine *ktistes* (kurucu) sıfatını almıştır. Bunun için bkz. Gökçalp 2001, 76-79, T135-137; Bremen 1994, 47.

⁴⁵⁷Tüner-Önen 2008b, 68.

⁴⁵⁸Tüner-Önen 2008b, 71, no. 1-3.

⁴⁵⁹Tüner-Önen 2008b, 72.

⁴⁶⁰Tüner-Önen 2008b, 72. M.Ö. 48 yılında Caesar ile Pompeius arasında Pharsalus Ovası'nda vuku bulan Pharsalus Savaşı Caesar'ın zaferiyle sonuçlanmıştı. Bu sonuç üzerine Pompeius Mısır'a kaçmıştır. Pharsalus Savaşı için bkz. Plu. *Pomp.* 71-80 *Caes.* 42-47. *Caes. Civ.* 3.6; Goldsworthy 2006, 422-431. Ayrıca Domitius Calvinus VI. Mithradates'in oğlu II. Pharnakes'e karşı Pontus Bölgesi'nden çeşitli mücadelelere girmiştir. Bunun için bkz. Arslan 2007, 11.

Pamphylia'nın Perge, Aspendos ve Side ile beraber en erken kurulan kentlerinden olan Sillyon, mimari dokusu ve kamu kurumları ile kentleşme sürecini M.S. 2. ve 3.yy.'da tamamladığını düşünüyoruz. Anadolu'nun birçok kentinde olduğu gibi⁴⁶¹, Sillyon'da da Helenistik Dönem'den beri var olan birçok yapı bu dönemde yenilenmiş olduğu veya birçok yapının da inşa edildiği görülmektedir. Bunun dışında *pax romana* ile birlikte kentlerin birbirleriyle rekabete girdikleri ve kentlerini güzelleştirme adına birçok yeni yapının inşa edilip, şehirlerin mimari açıdan zenginleştiği anlaşılmaktadır⁴⁶². Sillyon'un da M.S. 2. ve 3.yy.'larda şehircilik açısından geliştiği ve birçok kamu ve dinsel yapının bu dönemde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kentte bu dönemde hamam⁴⁶³, stadion⁴⁶⁴, odeon ve tiyatro⁴⁶⁵, tapınak⁴⁶⁶, dorik portikus⁴⁶⁷, bastiyon ve Roma Dönemi suru⁴⁶⁸ gibi önemli yapıların inşa edildiği bilinmektedir. Ayrıca kentin güneybatısı, batısı ve kuzeyi boyunca var olan *nekropolis* alanındaki mezarların bir kısmının Roma Dönemi'ne tarihlendiği düşünülmektedir⁴⁶⁹. Şüphesiz bu yapılaşma kentin refah düzeyinin yüksek olduğunu ve mimari faaliyetlerde bulunduğunu göstermesi açısından son derece önemlidir.

Kentte yapılan yüzey araştırmalarından Erken İmparatorluk, Roma İmparatorluk ve Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen *terrasigillatolar* bulunmuştur⁴⁷⁰. Bulunan seramiklerin genelde ince cidarlı, parlak kırmızı astarlı, açık kiremit kırmızı hamurlu olduğu ve bu seramiklerin günlük kullanım kaplarına ait olduğu görülmektedir. Seramikler arasında ithal örneklerin yoğunluğu dikkat çekmektedir⁴⁷¹. Bu seramik örnekleri arasında ithal mallarının fazla olması kentte seramik üretiminin az olduğunu göstermektedir.

Bu dönemde Sillyon'un gelişen Hıristiyanlıktan ne kadar etkilendiği tam olarak bilinmemektedir. Fakat Hıristiyanlara paganlar tarafından M.S. 313 yılında yapılan zulümden sonra bölgedeki yazıtlarda şehit ve aziz isimleri yer almaya başlar. Bunlardan

⁴⁶¹Quaß 1993, 210; Tüner-Önen 2008a, 176.

⁴⁶²Kolb 1984, 117: kentler arasındaki rekabet için bkz. Nollé 1993a, 297-317.

⁴⁶³ Abbasoğlu Hamamı M.S. 2.yy.'ın ortalarına tarihlendirmiştir. Bkz. Abbasoğlu 2004, 5. Res. 7.

⁴⁶⁴ Lanckronski 2005, 73.

⁴⁶⁵ Sear 2006, 378.

⁴⁶⁶ Küpper 1998, 481-482.

⁴⁶⁷ Lanckoroński 2005, 82.

⁴⁶⁸ Laufer 2010, 170-172.

⁴⁶⁹ Küpper 1998, 484; Sillyon *nekropolis*'i hakkında daha fazla bilgi için bkz. Özer - Taşkiran 2010, 279-281; Özer 2017. Sillyon yüzey araştırmasında bulunmuş bir lahit kapağındaki yazıtta *Aur* ön adından dolayı M.S. 212'de yayınlanan *Constitutio Antoniana* öncesine tarihlendirilmiştir. Buradan hareketle Roma Dönemi'nde *nekropolis*'in kullanıldığını önerebiliriz

⁴⁷⁰ Küpper 1997b, 453.

⁴⁷¹ Seramik örnekleri için bkz. Özer 2011, 33-48.

biri Sillyonlu aziz Tribimis'tir⁴⁷². Bir lahit kapağı üzerindeki yazıttan varlığını bildiğimiz Aziz Tribimis (*Ενθα ἐτέθη πρῶτον ὁ ἅγιος Τριβιμῖς*) zaferin sembolü olarak bilinen bir şehittir⁴⁷³. Tribimis, Geç Bizans Dönemi kaynaklarında Piskopos Nestor ile birlikte Decius'un İmparatorluk Döneminde, M.S. 250/251 yıllarında, Perge veya Sillyon'da öldürülmüştür⁴⁷⁴. Tıpkı Aziz Tribimis gibi Perge'de aynı dönemde Aziz Nestor'un varlığı Pamphylia'daki Hıristiyanlık süreci açısından önemli kanıtlardır. İki azizin de şehit olduğu anlaşılmaktadır⁴⁷⁵. Ayrıca Hıristiyan azizlerin yortu günlerinin ve kısa biyografilerinin kayıtlı olduğu *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*'a göre Diokletianus Dönemi'nde (M.S. 284-305) Side'de Leontios, Attes, Alexander, Kindaios, Mnesitheos, Kyriakos, Minnaios, Katunes ve Eules isimli Hıristiyanlar Perge'nin Artemis Tapınağı'na saldırdıklarından Pamphylia valisi Flavius Zoilos'un gazabına uğrayıp, vahşi yöntemlerle cezalandırılarak paganlar tarafından martır (şehit) edilmişlerdir⁴⁷⁶

1.4.6 Bizans Dönemi (M.S. 4 – 13. Yüzyıllar Arası)

Exposito Totius Mundi et Gentium'da M.S. 4.yy.'ın ortalarında Pamphylia, “çok mutlu, kendi kendine yeten, zeytinyağı ihraç eden ve Perge ile Side gibi iki önemli şehre sahip bir bölge (*regio optima sibi sufficiens, oleum autem multum faciens et alias regiones implens civitates splendidae Perge et Side*)” olarak tasvir edilir⁴⁷⁷. Öyle ki, bölgenin iki şehri, bu dönemlere tarihlenen önemli kalıntılara sahiptir⁴⁷⁸. Pamphylia'nın M.S. 4. ve 5. yy.'larla ilgili en önemli kaynak M. S. 397-427 yıllarına tarihlenen *Notitia Dignatum*'dur⁴⁷⁹. Bu kaynakta Pamphylia eyaletinin konsüllerinin *Asia diocese*'ye bağlı oldukları anlaşılmaktadır⁴⁸⁰. Yine burada Pamphylia'nın Asya eyaletinin piskoposluk merkezlerinden biri olduğu yazmaktadır⁴⁸¹. Bu dönemde Verona listesinde de Pamphylia adı *Asia diocese*'nin diğer merkezleri arasında ilk sırada geçmektedir⁴⁸². Pamphylia

⁴⁷² Trombley 2008, 191

⁴⁷³ SEG: 38, no. 1440B.

⁴⁷⁴ SEG: 38: no. 1440B; Feissel 1990, no. 921 II 4. πρεσβεύσεται= πρεσβεύσαται.

⁴⁷⁵ Le Quin 1740, *Oriens I*, 996; Feissel 1990, 607 -608.

⁴⁷⁶ *Synax. Cpl.* 860, 131, 814.

⁴⁷⁷ *Exposito Totius Mundi et Gentium*, bkz. Rougé 1966b, 181.

⁴⁷⁸ Grainger 2009, 191

⁴⁷⁹ Hellenkemper-Hild 2004, 109; Onur 2009, 302.

⁴⁸⁰ Not. Dig.Or. I .65.3. ayrıca Isaurialı eşkiyalarının faaliyetleri için bkz. Zos. I. 69: *Τούτων οὕτω περὶ τὸν Πῆγον αὐτῶ διαπολεμηθέντων, ἄξιον μὴδὲ τὰ κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον Ἰσαύροις πραχθέντα ἀραδραμεῖν· Λύδιος τὸ γένος Ἰσαυρος, ἐντεθραμμένος τῇ συνήθει ληστεία, στίφος ὁμοίων ἑαυτῷ περιποιησάμενος τὴν Παμφυλίαν ἄπασαν καὶ Λυκίαν ἐπήει;* Lenski 1999, 440.

⁴⁸¹ Not. Dig.Or. XXIV. 12. 53.

⁴⁸² Not. Dig. *Laterculus Veronensis*, III 2.248.

Polomius Silvius'un listesinde ise yedinci sırada yer almaktadır⁴⁸³. Pamphylia Bölgesi Hierokles'in *Synekdemos* adlı eserine göre; 4.-5. yy.'larda Attaleia ve diğer bölge kentleri Side metropolitliğine bağlı ikinci dereceden bir eklesiyastik makam yeri olabilmışlerdir⁴⁸⁴.

Yapılan araştırmalarda geç 4.yy.'da Pamphylia Bölgesi'nde piskoposluk faaliyet alanı gerçek bir *metropolis* olan Side ile *metropolis* adıyla bilinen Perge arasında bölündüğü bilinmektedir⁴⁸⁵. Bu dönemlerde Sillyon, Magydos, Aspendos ve Pisidia kentleri; Ariassos, Lysinia, Kodrula, Pogla, Isinda kentleri Perge Metropolitanlığı'na; Etenna, Krallia, Kotenna, Lyrbe ve Korakesion kentleri ise Side'ye bağlıydı⁴⁸⁶. Side ve Perge arasındaki bu bölünme ilk defa M.Ö. 458 yılında İmparator I. Leon'un bir mektubunda karşımıza çıkmaktadır. Burada Perge Metropolitanlığı'nın ondört Piskopos'u olduğundan bahsedilmektedir⁴⁸⁷. Bu iki kilise şehrinin farklı konsillerde yerlerinin değiştiği anlaşılmaktadır. 431 yılında gerçekleştirilen Ephesos ve 451 yılındaki Khalkedon konsillerinde Side'nin Perge'den önce sıralandığı, ancak 536 ve 553 yıllarında toplanan Konstantinopolis konsillerinde Perge'nin bu sefer Side'den önce geldiği görülmektedir⁴⁸⁸.

Isaurialılar'ın M.S. 3.yy.'dan başlayarak imparatorluk ordusuna karşı devamlı saldırıları Roma ordusunu yıpratmış kendilerinin ise güçlenmesine sebebiyet vermiştir⁴⁸⁹. Ciddi yıkımlara neden olan bu saldırılar sonucunda Isaurialı komutanlar ile askerlerin bölgede güçlü bir konuma geldikleri anlaşılmaktadır. 5.yy.'ın ortalarından itibaren İmparator I. Leo zamanında (M.S. 457-474), bir dizi askeri ve siyasi önlemler alınmak zorunda kalınmıştır. Orduda artan Germen askerlerinin sayısını dengelemek için Isaurialılar büyük gruplar halinde orduya alınmıştır⁴⁹⁰. İmparator I. Leo, M.S. 472 yılında Pamphylia'da bir *comes* altında askeri merkez kurmuştur. Bu durum bölgenin askeri niteliğini artırmıştır. Adı geçen *comes*'in Zenon Dönemi'nde (M.S. 476-491) Side'de konuşlandığına dair izler bulunmaktadır⁴⁹¹. Bu zaruri değişimlere rağmen Pamphylia'nın erken 7.yy.a kadar konsillik statüsünü koruduğu görülmektedir⁴⁹². Bu siyasi gelişmeler

⁴⁸³Not. Dig. *Laterculus Polemii Siluii*, VII. 8. 258.

⁴⁸⁴Hierokl. *Synekdimos*, 679-681.

⁴⁸⁵Jones 1966, 257.

⁴⁸⁶Mitchell 1994, 147; Nollé 1986, 207; Grainger 2009, 119.

⁴⁸⁷Ramsay 1885, 345; Jones 1964, 883.

⁴⁸⁸Chryssos 1966, 162; Hellenkemper-Hild 2004, 111.

⁴⁸⁹Onur 2009, 311.

⁴⁹⁰Elton 1996, 133.

⁴⁹¹Onur 2009, 304. Ayrıca bkz. Bean-Mitford 1970, 76-7. Side'de bulunan bir yazıt bunun kanıtı olarak değerlendirilmelidir. Bunun için bkz. Nollé 2001, 492-6 no. 171.

⁴⁹²Hierokl. *Synekdemos*, 680.

sırasında, kayıtlarda görülmemekle beraber, Hierokles'e göre Syllaion (Sillyon) antik dönemde Pamphylia eyaletinde bir şehirdir⁴⁹³.

Hierokles, Pamphylia adı altında toplam kırkyedi şehirden bahsetmektedir⁴⁹⁴. Ne var ki, bu şehirlerin büyük bir kısmı Pisidia Bölgesi'nde bulunan şehirler olduğu anlaşılmaktadır⁴⁹⁵. Pamphylia'da bu dönemde, şehirlerin dışında, ana kentlerin etrafında *khora* yerleşimlerin çoğaldığı görülmektedir. Aspendos'un hâkimiyet alanında bugünkü Boğazak köyünde bir yerleşmenin olduğu bilinmektedir⁴⁹⁶. Burası Eurymedon Nehri'nin deltasında bulunmaktadır. Kestros Nehri ağzında Perge'nin egemenlik alanında *Emporion* isminde bir yerleşme tespit edilmiştir⁴⁹⁷. Sillyon'un hemen güneyinde, Sillyon çayı üstünde, Sillyon'un *khorası* olabilecek *Kynosarion* (*Κυννοσάριον*) adında bir yerleşme bulunmaktadır⁴⁹⁸. Özellikle 4. ve 7. yy.'lar arasında Pamphylia'da kırsal yerleşimlerin arttığı, Perge ve Side'nin *khorai*'lerinde bu yerleşmelerin daha fazla olduğu anlaşılmaktadır⁴⁹⁹. Bu yerleşmelerin nehir ağzlarında kurulması hem deniz ile bağlantılarını güçlendirmek hem de güvenlik kaygılarıyla açıklanabilir.

Korunaklı doğal yapısı, stratejik konumu ve güçlü suruyla Sillyon'un, Bizans Dönemi'nde Pamphylia Bölgesi'nde meydana gelen birçok olaya rağmen bölgenin en güçlü kentlerinden olduğu görülmektedir⁵⁰⁰. Öyle ki, bu dönemde ne Perge ne de Side'nin Sillyon ile kıyaslanabilecek güçlü bir savunması vardı⁵⁰¹. Aspendos'un ise bu dönemde giderek küçüldüğü anlaşılmaktadır⁵⁰². Hatta Aspendos'un ismi değişmiş ve kent M.S. 431 yılında *Primoupolis* adını almıştır⁵⁰³. Öte yandan 650 yıllarından sonra bölgenin en güçlü şehri Attaleia olarak görülmekle⁵⁰⁴ beraber bu kent güvenlik açısından Sillyon kadar korunaklı değildi. 670'lerden sonra stratejik açıdan Sillyon'un bölgenin en stratejik şehri olduğu görülmektedir ki, kent tarihi boyunca bölgede hiçbir zaman bu kadar ciddi bir konumda olmamıştır⁵⁰⁵. Aziz Andras Salos'un vitasında kentin güçlü yapısını daha iyi

⁴⁹³ Hierokl. *Synekdemos*, 679. 3.

⁴⁹⁴ Hierokl. *Synekdemos*, 679. 1.

⁴⁹⁵ Hellenkemper-Hild 2004, 110.

⁴⁹⁶ Hellenkemper-Hild 2004, 486.

⁴⁹⁷ Hellenkemper-Hild 2004, 529.

⁴⁹⁸ Hellenkemper-Hild 2004, 676.

⁴⁹⁹ Grainger 2009, 192-93, Map 15.

⁵⁰⁰ Sillyon'un kıyıdan uzak olması bu karışık dönemde saldırılardan uzak kalmasına neden olmuş olmalıdır. Bölgede olabilecek saldırıların hedefinde kıyı ve ova şehirleri Phaselis, Olbia, Attaleia, Magydos ve Side gibi merkezlere olması beklenmelidir. Bununla beraber bölgenin iki önemli kenti Perge ve Aspendos'un da kıyıdan uzak olmalarına rağmen topoğrafik olarak Sillyon'dan daha korunaksız oldukları görülmektedir.

⁵⁰¹ Ruggieri-Nethercott 1986, 133.

⁵⁰² Foss 1996, 199.

⁵⁰³ Hierokl. *Synekdemos*, 682.1; Brandt 1992, 173; Hellenkemper – Hild 2004, 140, 465.

⁵⁰⁴ Grainger 2009, 193.

⁵⁰⁵ Grainger 2009, 209.

algılayabilmemize yardımcı olacak bir öngörüye rastlamaktayız. Aziz Andras Salos Sillyon için “*Sillyon aranan olacak, asla ele geçmeyecek ya da zapt edilmeyecektir*” demektedir⁵⁰⁶. Bir diğer aziz Genç Stephanos’un hayat hikâyesinde ise Sillyon’la ilgili olarak “*Sillyon ikonodule için bir sığınak olarak uygun bir yer olurdu ve Sillyon’un bir kişi açısından hem zulümler hem de Araplardan korunabileceği güvenli bir yer*” olduğunu ifade eder⁵⁰⁷. Bu durum Sillyon’un ele geçirilmemiş ve bölgenin kıyıya en uzak şehri olması ile açıklanabilir. Bununla beraber, Sillyon’un denizden etkileyici büyük bir kent olarak görülmemesi, güçlü savunma sistemi; hem aşılması güç hem dışarıdan bakan tarafından caydırıcılığı yüksek kayalık bir topoğrafyaya sahip olması, kenti güvenilir kılıp ele geçirilmemesinde etki eden diğer faktörler olarak düşünülebilir. Tüm bu özelliklerden sonra Bizans Dönemi Pamphylia’sında Sillyon’un bir piskoposluk merkezi olmuş ve bu statüsünü uzun süre korumuştur. Konstantinopolis’e bağlı doğu ülkelerindeki Kilise ve Piskoposlukları konu alan resmi metinlerden oluşan *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*’de Sillyon ismi farklı şekillerde karşımıza çıkar. Burada Sillyon Perge Piskoposluğu altında⁵⁰⁸, Metropol⁵⁰⁹ ve Perge-Sillyon Metropolü⁵¹⁰ olmak üzere üç grup içinde verilir.

Bölge, M.S. 7. yy.’da Arap akınlarına maruz kalmıştır. Ticari güvenliği tehlike altına giren Roma yönetimi, M.S. 7. yy.’ın ortalarından itibaren eyalet sistemi yerine bu akınlarla başa çıkabilmek için yeni bir idari sistemi kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu yeni sistem, “operasyon bölgesi, görev yeri” anlamlarına gelen *thema*’dır⁵¹¹. Likya bu dönemde Pamphylia ile birlikte *Thema Anatolikon*’a dâhil olmuştur⁵¹². Daha sonra 7.yy.’ın ikinci yarısında *Kibyrraioton themas* kurulmuştur⁵¹³. İmparator Konstantin Poryhyrogennetos (913-959) *De Thematibus* adlı eserinde Sillyon’un *Kibyrraioton Thema*’da Attaleia ve Perge arasında bir şehir olduğunu yazar⁵¹⁴. *Kibyrraioton*

⁵⁰⁶Aziz Andrew Salos’un hayat hikâye için bkz. Ryden 1974, 199-261, burada Sillyon için bkz. 220.

⁵⁰⁷Aziz Genç Stephen’in hayat hikâyesi için bkz. Huxley 1977, 97-108.

⁵⁰⁸Darrouzès 1981, *Notitiae I 406, II 475, III 351*.

⁵⁰⁹Darrouzès 1981, *Notitiae XI 27, XIII 390, XVI 26, XVII 32, XVIII 33, XIX 36*.

⁵¹⁰Darrouzès 1981, *Notitiae I 30, II 457, IV 30 ve 409, IX 352, X 49, XI 27, XII 26, XIII 416, XIV 26, XV 26, XX 26*.

⁵¹¹Hellenkemper-Hild 2004, 116

⁵¹²Hellenkemper – Hild 2004, 116 dn. 250; Brandt-Kolb 2005, 123. Ostrogorsky’e göre *themalar* İmparator Herakleios Dönemi’nde (610-641) M.S. 620-628 yıllarında Perslere karşı yapılan savaşıardan sonra imparator tarafından yapılan reformlardır. Bunun için bkz. Ostrogorsky 2011, 89-92. Ordu tekrardan organize edilmiş, bu organizasyona da *themalar* denilmiştir. Buna göre *Anatoliko Theme, Armeniakon Thema, Opsikion Themave Thrakesion Thema* olmak üzere 4 askeri organizasyon bölgesi belirlenmiştir. *Anatolikon Thema*, M.S. 659 yılında oluşturulmuştur. *Thema* sistemi M.S.12. yy.’a kadar devam eden bir organizasyondur. Bunun için bkz. Kazhdan 1991, 2035.

⁵¹³Vasiliev 1952, 228-229; Grainger 2009, 212.

⁵¹⁴Konst. Porph., *De them.*, 78.

Themasi'nın yönetici şehri ve merkezi Attaleia'dır⁵¹⁵. Arap tarihçi İbni Hawkal'a göre Attaleia tüccarların merkezi idi. Tüccarlar ile askeri memuriyetlerin rolü ve bu tüccarların Attalei'dan Syria'ya kolay seyahat edebiliyor olmalarından dolayı Attaleia birliğin merkezi seçilmişti⁵¹⁶. Bunun dışında kentin Müslüman tutsakların tutulup fidye için satıldığı bir pazar olması, güçlü suru ve bir limana sahip olması bunda etkili olmuştur⁵¹⁷. *Kibyrraioton Themasi*'nın yöneticisinin imparator tarafından atanan *Ek prosopou* (*ex persona*-Temsilci-Milletvekili)'dur⁵¹⁸. *Ek prosopou*'nun Attaleia veya Sillyon'da oturduğu görülmektedir⁵¹⁹. 9. yy.'ın ikinci yarısına tarihlenen bir mühür üzerinde *Ekprosopou Pamphylias*⁵²⁰ şeklinde görülür. Birliğin temsilcisi dışında bazı memuriyetlerin olduğu da anlaşılmaktadır. *Anagrapheus* (kadaastro ekonomisinden sorumlu memur), *Khartularios* (arşiv ekonomisinden sorumlu memur), *Demostikos* (Stratejilere tabi olan alt sınıf memur), *Episkeptites* (etki alanı yöneticisi), *Komes tes kortes* (Özel yönetim görevleriyle ilgilenen kurmay subay), *Protonotarios* (Yüksek askeri ekonomi subayı) ve *Topoteretes* (Küçük bir bölge veya bir kalenin askeri komutanı)⁵²¹ görülen belli başlı memuriyetlerdir. Böylece *Kibyrraioton Thema*'nın kendi içinde özerk bir askeri yapı olarak şekillendiği anlaşılmaktadır.

Arap Müslümanların Anadolu'ya ilk akınlarını, Arap yıllıklarından öğreniyoruz. Fakat bu dönemlerde Pamphylia'nın komşu bölgeleri Isauria, Kilikya ve Likya isimleri bu yıllıklarda geçerken Pamphylia ile ilgili ifadeler rastlanılmamaktadır⁵²². Sadece Al-Mas'üdi tarafından kaleme alınmış bir pasajda geçen "B.ntilya" ifadesi ile Attaleia mı yoksa Pamphylia'yı mı işaret ettiği anlaşılmamaktadır⁵²³. Arap kaynaklarından yola çıkarak, Arap akınları ile ilgili Sillyon ismi 665 yılında geçtiği ve bu tarihte Abdarrahan komutasındaki Araplar'ın Sillyon'u kuşatmasına rağmen alamadığı düşüncesi⁵²⁴ zamanla değişmiştir. Bu kuşatmanın Galatia'daki Pessinus ve Amorion arasında bulunan büyük

⁵¹⁵Grainger 2009, 212. Bu temanın ismi Side'nin hemen batısında bulunan ve küçük bir yerleşme olan Kibyra'dan gelmektedir. Bu ismin Kabalis Bölgesi'ndeki büyük Kibyra ile bir bağlantısı yoktur. Bunun için bkz. Grainger 2009, 213. İmparator VII. Konstantin Porphyrogenitus bunun belki de bir hakaret olarak nitelememiz gerektiğini vurgular. Bkz. Konst. Porph., *De them.*, 38.

⁵¹⁶Ibn Hawkal, *Viae et regna*, 132; Ayrıca Ibn Hawkal için bkz. Vasiliev 1950, 413-414 ve 419.

⁵¹⁷Grainger 2009, 213-214.

⁵¹⁸Hellenkemper-Hild 2004, 119; Zacos- Veglery 1972, no. 2268; Savvides 1998, no. 20, 27, 41.

⁵¹⁹M.S. 8 veya 9. yy.'a tarihlenen bir mühürde *ek prosopu Attaleias* şeklinde yazmaktadır. Bunun için bkz. Zacos- Veglery 1972, no. 1919.

⁵²⁰Zacos- Veglery 1972, no. 3228; Savvides 1998, 32, no. 31.

⁵²¹Oikonomides 1972, 341; Hellenkemper-Hild 2004, 120, 410-413, Appendix B.

⁵²²Ruggieri-Nethercott 1986, 136.

⁵²³Vasiliev 1950, 413-414 ve 419.

⁵²⁴Sillyon'un Araplar tarafından kuşatılmasına at-Tabari, ibni Wadih ve Ibn al-Atir şahitlik etmiştir. Bunun için bkz. Stratos 1975, 233.

kale Silus (Silos)'a yapıldığı düşünülmektedir⁵²⁵. Araplar 677 yılında İstanbul'u kuşatmaya Pamphylia sahillerini takip ederek gitmişlerdir⁵²⁶. Bu yolculuk sırasında, bölgede ele geçirdikleri veya savaştıkları herhangi bir kent kayıtlarda yer almamaktadır. 677 yılında bir filo ile Pamphylia körfezine geri dönen Araplar şiddetli bir fırtınada büyük kayıplar vermiştir⁵²⁷. 750 yılında Umayyad Hanedanlığı'nın yıkılmasından sonra *Kibyrraioton thema Attaleia*'nın içinde olduğu Pamphylia'nın bazı bölümlerini koruma altına almak amacıyla imparatorluğa vergi ödemişlerdir⁵²⁸. Bu bölümlerin içinde muhtemelen Sillyon ve Perge de vardı. Öyle ki Arap saldırıları döneminde Sillyon, korunaklı durumu nedeniyle 7-9.yy.'lar arasında *Kibyrraioton Thema*'ya katılmış ve bu birliğin Pamphylia ovasındaki merkezlerinden biri olmuştur⁵²⁹.

M.S. 718/19 yıllarına tarihlenen bir mühür üzerinde *γενικὸς κομμερκιάριος ἀποθήκης Ἰσαυρίας καὶ Συλλαίου*⁵³⁰ şeklinde ifadeden dolayı, bu dönemde Sillyon'un Isauria ile birlikte gümrük bölgesi olduğu anlaşılmaktadır. Böylece kentin vergilerin alınması için toplanan ürünlerin saklandığı imparatorluğun bir deposu (*Apotheke*) ve bu depoya bağlı olarak sorumlu olan eyaletin ticaret ve vergi sitemini yürüten yöneticinin yaşadığı yer olduğu görülmektedir⁵³¹. Leon Basilikos Kandidatos, 8. ve 9. yy.'da karşılaşılan bir kuşatmanın Sillyon'dan başladığını yazmıştır⁵³². Stratejik konum ve korunaklı topografyasıyla Sillyon'u Pamphylia'nın merkezinde Attaleia'ya yakın önemli bir *kale-şehir* haline getirdiği görülmektedir. Bu dönemde önemli bir siyasi oluşum olan *Kibyrraioton Thema*'da kastron seçimlerinde Attaleia'dan sonra, Sillyon'un gelmesi bunu açık bir şekilde göstermektedir⁵³³.

8.yy.'da Johannes Echimos (Antonios Neos) Sillyon için önemli bir yönetici olarak karşımıza çıkar. Kendisi aslen kuzey Suriyeli olup, *Kibyrraioton Thema*'da *ek prosopou* (temsilci) olarak Sillyon ile birlikte görülmektedir⁵³⁴. Orijinal ismi Echimos'dur; fakat bölgeye geldikten sonra Johannes ismini alır⁵³⁵. Johannes kesişleri ve din adamlarını Sillyon'a davet etmiştir. Böylece 824 yılında Sillyon'un sadece bir

⁵²⁵Hellenkemper – Hild 2004, 396.

⁵²⁶Foss 1996, 20.

⁵²⁷Theoph. *Chronographia*, 354; Nicephorus, 37.

⁵²⁸Ruggieri-Nethercott 1986, 138.

⁵²⁹Hellenkemper – Hild 2004, 396.

⁵³⁰Antoniadis-Bibicou 1963, 213, 227; Zacos- Veglery 1972, 158.

⁵³¹Foss 1996, 20.

⁵³²Schlumberger 1895, 256, no.106; Ruggieri-Nethercott 1986, 139; Hellenkemper – Hild 2004, 396.

⁵³³Hellenkemper – Hild 2004, 396.

⁵³⁴*Vita Antonii jun. I.* 197-200. Johannes Echimos (Antonios Neos) 821-822 yıllarında *Kibyrraioton Thema*'da görülmektedir. Bunun için bkz. Foss 1996, 21.

⁵³⁵Grainger 2009, 218.

piskoposluk değil aynı zamanda rahip, rahibe ve keşişlerin yaşadığı bir yer olduğu anlaşılmaktadır⁵³⁶. Kayıtlara göre 824 yılında bir Arap saldırısını başarıyla geri püskürtmüştür. Bu çarpışmada Johannes Echimos, tüm erkekleri silahlandırıp şehir suru üzerine çıkartmış, kadınları da erkek gibi giydirerek düşman üzerinde kalabalık bir ordu etkisi yaratmıştır⁵³⁷. Johannes Echimos'un hayatını anlatan *Vita Antonii Jun*'da Arapların gemilerini demirledikleri yerin Sillyon limanı olarak tasvir etmektedir⁵³⁸. Arap güçleri aynı zamanda atlı ve piyade birliklerinden oluşmaktaydı. Yine bu eserde muhtemelen şehir duvarlarına çıkmaya yarayan ahşap bir aletten bahsedilmektedir⁵³⁹. Bu alet olasılıkla sur boyunca mevzilenen askerlerin kullandığı bir alet olmalıdır. Sura yaklaşan Araplarla yapılan görüşmede Johannes; kendisini savunacak gücü olmayan bu küçük kasabaya neden saldırma zahmetinde bulduklarını sorar. Sonuçta Araplara belli bir rüşvet verilip savaşmaktan vaz geçilir⁵⁴⁰.

Ayrıca Johannes Echimos 822 yılında, imparator II. Michael Dönemi'nde, Anadolu'nun birçok bölgesini kontrol altında tutan isyankâr Thomas komutasındaki Slavlar'a karşı zafer kazanmıştır⁵⁴¹. Johannes Echimos imparator Theophilus'un tahta çıktığı yıl olan 829'da, Slavlar'a karşı yaptığı savaşta, insanların mallarına ve paralarına el koyduğu ve kişisel hevesleri doğrultusunda davrandığı gerekçesiyle kınanıp cezalandırılmıştır⁵⁴². Yaşamının son dönemlerinde Bithynia'ya göç etmiş ve 865 yılında orada ölmüştür⁵⁴³.

8.yy.'da Sillyon Pamphylia'nın kilise şehri olarak sık sık anılmıştır. Bu dönemde Piskoposluk merkezi Perge'ydi. Böylece kaçınılmaz olarak Sillyon ile Perge rekabete

⁵³⁶Ruggieri-Nethercott 1986, 139. Böylece bu dönemde Sillyon'un dindar bir kent olduğu görülmektedir.

⁵³⁷*Vita Antonii jun. I.* 198-199.

⁵³⁸Sillyon'un bir limanı olduğu konusu bilimsel verilerle bugüne kadar kanıtlanmamıştır. Fakat Nicephorus tarafından ele alınan bir pasajda Sillyon'un bir limanından bahsetmektedir. Bkz. Nicephorus 37; *πρὸς δὲ τοῖς πελάγεσσι τοῦ Σιλλαιίου*. Muhtemelen bugünkü Belek beldesi sınırları içerisinde, Taşlı Burun mevkiinde konumlandırılan *Kynosarion* yerleşmesinin (burası için bkz. Hellenkemper-Hild 2004, 676) Sillyon limanı olmalıydı. Çünkü yukarıda Bizans Dönemi altında bahsedildiği üzere Kynosarion Sillyon'a bağlı bir *khora*'dır. Sillyon'un denize ulaşabileceği, diğer şehirlerin hâkimiyet alanında olmayan tek yerde burası görünmektedir.

⁵³⁹*Vita Antonii jun. I.* 199.

⁵⁴⁰*Vita Antonii jun. I.* 197-200. Burada Johannes'in bayanları erkek kılığına sokup kalabalık bir savunma hattı yaratması, kendisine saldıracak Araplar'a karşı güçlü olduklarını mesajının vermesiyle iyi bir komutan olmanın yanında, yapılan diyalog konuşmalarında Sillyon'u küçük bir kasaba olarak göstermesi de aynı zamanda, şehrine zarar vermeden düşmanını ikna edebilen iyi bir politikacı olduğunu da göstermektedir. Kaldı ki, herhangi bir anlaşma olmamış olsaydı bile, Sillyon'un topoğrafik yapısı ve bugün bile ayakta duran surlarıyla teslim olmasının güç olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca *akropolis* 'te bugüne görülen büyük sarnıçlar ve yer altı depoları uzun bir kuşatmaya karşı koyacak gücü göstermektedir.

⁵⁴¹Foss 1996, 21; Hellenkemper – Hild 2004, 396.

⁵⁴²Foss 1996, 21.

⁵⁴³Grainger 2009, 220.

girmiştir⁵⁴⁴. 787 yılında Nikaia’da yapılan konsil toplantısında Perge Metropolitisi *Kontantinus Basileios* Sillyon metropoliti olarak görünür⁵⁴⁵. Yine 8.yy. sonlarına tarihlenen bir mühür üzerinde görünen *Leon Syllaion* metropoliti gibi verilmesi bunun bir diğer kanıtıdır⁵⁴⁶. Böylece piskoposluk merkezinin Sillyon’a geçmiş olduğu anlaşılmaktadır. Notitia 4’de (*Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*) 870 yılında Perge veya Sillyon’un büyük şehir olduğu bir kere geçmektedir⁵⁴⁷. Burada açıkça Perge Metropolitanlığı’nın Sillyon’a geçtiği vurgulanmaktadır. Hild-Hellenkemper’e göre bunun sebebi kentin Perge’ye göre daha korunaklı olması ve muhtemelen kentte önemli konumu nedeniyle *Ek prosopou* (*ex persona*-temsilci-milletvekili binası) olarak adlandırılan binanın olmasıdır⁵⁴⁸. Sillyon ve Perge Metropolitliğinin adı 869/70 yılında kapılan konsülde *Joannes metropolita Silei, qui et Perges Pamphyliae praerat ecclesiae* şeklinde geçmektedir⁵⁴⁹. Sillyonlu Konstantinos 754 yılındaki Hereia Konsili’nde Patrik olarak seçilmiş bu görevini 766 yılına kadar sürdürmüştür⁵⁵⁰. Kendisi Sillyon’un resmi keşişi ve piskoposuydu⁵⁵¹. Bu görevi kendisine Blachernae’deki St. Mary ambonunda deklare edilmişti⁵⁵². Sillyon Metropolitisi Antonius 814 yılında ikonaklast olarak adlandırılmış olmasına rağmen 821’de patriklik yapmış⁵⁵³ ve bu görevi öldüğü yıl olan 837’ye ölümüne kadar sürdürmüştür⁵⁵⁴.

Sillyon’un Hristiyanlık tarihi açısından bölgede önemli bir yere sahip olduğu kentli piskoposların farklı toplantı ve konsillerde isminin geçmesinden anlaşılmaktadır. 381 yılında I. İstanbul Konsili’nde toplantıda *Theodoulos*⁵⁵⁵ ismine rastlamaktayız. Bu konsil kayıtlarında *Theodorus Siluientis, vel Syluentis, Sylaelis*⁵⁵⁶ şeklinde yazılmıştır.

⁵⁴⁴Hellenkemper – Hild 2004, 397.

⁵⁴⁵Mansi 1769, XII 994 C *et passium*; Le Quin 1740, *Oriens I*, 1017; Darrouzès 1981, 19.

⁵⁴⁶Zacos-Veglery 1972, 1338.

⁵⁴⁷Darrouzès 1981, *Notitiae IV* 30 ve 409.

⁵⁴⁸Hellenkemper – Hild 2004, 397.

⁵⁴⁹Mansi 1769, XVI 6 E.

⁵⁵⁰Hellenkemper – Hild 2004, 397. Hereia Konsili ikonaklasizm ilgili toplanmıştır. Burada İmparator V. Konstantin’in iki ana danışmanından biri Perge’nin resmi Piskopos’u ve onun yardımcısı Sisinnios’idi. Bunun için bkz. Herrin 1987, 368-370. Böylece Pamphylia ikonaklasizm için bir merkez, Sisinnios ve Konstantine’de Sillyon’a bağlıydı. Bunun için bkz. Grainger 2009, 221. Konstantine’nin patrik olarak seçilmesi, bu dönemde, Hristiyanlık için Sillyon ve Pamphylia’nın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

⁵⁵¹Ruggieri-Nethercott 1986, 146.

⁵⁵²Theoph. *Chronographia*, 427, 19-24; Nicephorus, *Breviarum* 74, 2-5.

⁵⁵³*Sym. Mag.* 620-1; Le Quin 1740, *Oriens I*, 1018; Darrouzès 1981, 19; Hellenkemper – Hild 2004, 397.

⁵⁵⁴Foss 1996, 23.

⁵⁵⁵Mansi 1769, III, 570. Bu konsil, İmparator I. Theodosius (M.S. 379-395) tarafından Macedonius’a karşı toplanmıştır. Bunun için bkz. Dvornik 1967, 374. Bu Konsile sadece imparatorluğun sadece doğu bölgesinin piskoposları davet edilmiştir. Bunun için bkz. Yalduz 2003, 264. Bu konsile 150 piskopos katılmıştır. Bunun için bkz Dvornik 1990, 11.

⁵⁵⁶Le Quin 1740, *Oriens I*, 1017.

451 yılında toplanan Kadıköy konsilinde Sillyon'lu *Neon*⁵⁵⁷ ismi geçmektedir. 680 yılında toplanan III. İstanbul Konsili'nde bu sefer Sillyonlu *Plusianus*⁵⁵⁸ ismine rastlamaktayız. 692 yılında Trullanus konsilinde *Paulus* ismi vardır⁵⁵⁹. 8. yy.'la tarihlenen bir mühürde Sillyonlu *Leo*⁵⁶⁰ ismi görülmektedir. 754 yılındaki Hiereia konsili'nde, *Konstantine*⁵⁶¹ ismi görülmektedir. 787 yılında II. İznik Konsili'nde *Basilius*⁵⁶² ismine rastlarız. Bu dönemlerde ayrıca *Epiphanius* ismi kayıtlarda yerini alır⁵⁶³. 821 yılında, yukarıda bahsedildiği üzere Sillyonlu *Antonius*'un Patrik olduğu anlaşılmaktadır. 843 yılında *Petrus*ve hemen ardından 869 yılında *Ioannes* ismi geçmektedir⁵⁶⁴. 869 yılında toplanan IV. İstanbul Konsili'ne *Ioannes* 'in piskopos olarak katıldığı anlaşılmaktadır⁵⁶⁵. 997 yılında *Ioannes* isminde bir din adamından bahsedilmektedir⁵⁶⁶. 1054 yılında *Mikhael*⁵⁶⁷, 1293 yılında Isaak Angelos altında adı bilinmeyen bir metropolit⁵⁶⁸ ve son olarak 1282-1328 yılları arasında patriklik yapmış Athanasius'un altında adı bilinmeyen bir piskopos⁵⁶⁹ Sillyon'lu olarak kayıtlara geçen Hıristiyan din görevlileridir.

14.yy'da Patrik John XIII. Glykys, Sinope piskoposu John'u Side, Sillyon ve Leontopolis'e bir dizi düzenlemeler yapmak için göndermiştir⁵⁷⁰. Bu dönemden sonra artık Sillyon'un bölgedeki rolünü yavaş yavaş kaybettiğini, kentteki Hıristiyan nüfusunun azaldığı ve Attaleia'nın 14. yy.'da Pamphylia'nın liderliğini Sillyon'dan devraldığı anlaşılmaktadır⁵⁷¹. Attaleia'nın metropolitliği devam ettiği, fakat bunun 1400'lerden sonra bittiği belli olmaktadır⁵⁷². Attaleia son olarak 1361-1373 yılları arasında Hıristiyan, Kıbrıslı I. Petrus hâkimiyetine ve bundan sonra Venedikler'in eline geçmiş, bu dönemden

⁵⁵⁷Le Quin 1740, *Oriens I*, 1017; Honigmann, The original lists 58, 393. İmparator Marcien (450-457) tarafından, *Monofizitlere* karşı toplanmıştır. Bunun için bkz. Dvornik 1967, 374.

⁵⁵⁸Mansi 1769, IX, 460 B, 521, 552 E, 85 D, 605 C, 616 C, 623 D, 629 B, 652 D, 680 B, 858; Le Quin, *Oriens I*, 1017. C. İmparator IV. Konstantin (668-685) tarafından, "monothelite" hareketine karşı toplanılmıştır. Bunun için bkz. Stone 1980, 192.

⁵⁵⁹Mansi 1769, XI, 1004 D; Le Quin, *Oriens I*, 1017.

⁵⁶⁰Ruggieri-Nethercott 1986, 144, dn. 64.

⁵⁶¹Ruggieri-Nethercott 1986, 145.

⁵⁶²Mansi 1769, XII, 994 C, 1094 C, 1151 D; XIII, 137 C, 365 D, 384 A. İmparatoriçe İrene (797-802) tarafından, İkonoklasizm hareketine karşı toplanmıştır. Bunun için bkz. Dvornik 1967, 375.

⁵⁶³Laurent 1963-72, *Sceaux V/3*, no.1746.

⁵⁶⁴Le Quin 1740, *Oriens I*,1019.

⁵⁶⁵Le Quien 1740, *Oriens I*,1019.Bu konsil, İmparator I. Basil tarafından, Photius'u aforoz etmek için yapılmıştır. Bunun için bkz. Dvornik 1990, 26.

⁵⁶⁶Le Quin 1740, *Oriens I*, 1019;Ruggieri-Nethercott 1986, 145, no. 12.

⁵⁶⁷Laurent 1963-72, *Sceaux V/1*, 409, no.550; Le Quin 1740, *Oriens I*,1019-20.

⁵⁶⁸Georg. Pach. II 167, 2; Le Quein 1740, *Oriens I*, 1020.

⁵⁶⁹Georg. Pach. II 167, 2.

⁵⁷⁰Darrouzès 1977, no 2034.

⁵⁷¹ Darrouzès 1981, *Notitiae* XX 26.

⁵⁷² Vryonis 1971, 314-315.

sonra kentte Müslüman hâkimiyeti başlamıştır⁵⁷³. Attaleia bu dönemde Anadolu içlerine doğru hububat ihraç eden güçlü bir kentti. Bölgeye olan Arap saldırılarının azalması Sillyon'un önemini de azaltmıştır⁵⁷⁴. Öyle ki 1316 yılında Attaleia Metropolitliği'nin Sillyon'a saldırdığı anlaşılmaktadır⁵⁷⁵. Son olarak Sillyon'dan bir Hıristiyanlık yazıtının bir *Isopsephisma* içerdiği görülmektedir. Yazıtta $\sigma\omega\zeta\acute{\epsilon}\sigma\theta\omega\ \omicron\tilde{\nu}\ \eta\ \psi\eta\phi\omicron\varsigma$ yazmaktadır⁵⁷⁶.

Sillyon *Akropolis* 'inde bir Bizans şehrinin olduğu anlaşılmaktadır. *Akropolis*'deki birçok yapının erken Bizans Dönemi'nden itibaren yapılmaya başlandığı görülmektedir. Buradaki yoğun yapılaşma tıpkı önceki dönemlerde olduğu gibi, kentin korunaklı yapısından dolayıdır. *Akropolis*'te dikkati çeken ilk yapı büyük bir kısmı çatı seviyesine kadar ayakta kalmış korunaklı binadır. Bir kompleks olarak tasarlandığı anlaşılan yapının 7. veya 8. yy.'da yapılan bir *Praetorium* ya da *kastron* olduğu düşünülmüştür⁵⁷⁷. Bu dönem Sillyon'un Johannes Echimos (Antonios Neos) yönetiminde *Kibyrraioton Themasi* 'nın güçlü olduğu zamana dek gelmektedir.

Akropolis 'in doğu kısmında yer alan ve Roma Dönemi'nde inşa edilip, Bizans Dönemi'nde apsis eklenip kullanılmaya devam edilen Bazilika yapısı bu dönemin dikkat çeken yapı örneklerindedir⁵⁷⁸. *Akropolis*'de yer alan iki kiliseden biri 5. veya erken 6.yy.'a tarihlenirken⁵⁷⁹, diğeri ise 7.yy.'ın ilk yarısına verilmiştir⁵⁸⁰. *Akropolis*'deki kiliselerin dışında keşişler tarafından kayaların yüzlerinin kesip düzleştirilerek oluşturdukları ve dini ritüellerini yerine getirdikleri 5.veya 6.yy.'a tarihlenen şapeller vardır⁵⁸¹. Bu tür dinsel yerlerden kente geç antik çağdan itibaren güçlü bir dinsel yapının olduğunu anlamaktayız. Kentin güneybatısında bulunan bastion, *akropolis*'in güneybatısındaki kuleler, *akropolis*'in doğusundaki yuvarlak kule⁵⁸²Bizans Dönemi içinde değerlendirilecek yapı öğeleridir. Bununla beraber kent içinde farklı noktalarda Roma Dönemi surunun onarılıp kullanıldığı görülmektedir. Dini ve resmi yapıların dışında bu dönem içinde değerlendirilecek sivil yapı örnekleri de vardır⁵⁸³. Ayrıca kentin kuzeybatısında bulunan nekropolisde Bizans Dönemi'nde defin yapıldığına dair örnek bir

⁵⁷³Hasluck 1909/10, 185-186; Grainger 2009, 226.

⁵⁷⁴Grainger 2009, 224.

⁵⁷⁵Ruggieri-Nethercott 1986, 146.

⁵⁷⁶Foss 1996, 20; Hellenkemper – Hild 2004, 398.

⁵⁷⁷Foss 1996, 20-21. Fig. 1-4; Hellenkemper – Hild 2004, 400-401, Abb. 388-393.

⁵⁷⁸Küpper 1998, 481: Abb. 4-6.

⁵⁷⁹Ruggieri-Nethercott 1986, 153, Fig. 1-8, Fig.a.

⁵⁸⁰Ruggieri-Nethercott 1986, 154-55, Fig. 9, Fig.b.

⁵⁸¹Ruggieri-Nethercott 1986, 149.

⁵⁸²Lanckoroński 2005, 70-71. Ayrıca Bizans Dönemi Şehir duvarları için bkz. Niewöhner 2010, 239-260.

Krş: Hellenkemper – Hild 2004, 800; Foss 1994, 44, Fig. 46.

⁵⁸³Küpper 1998, 481.

mezar (Sil09/67) tespit edilmiş ve böylece bu dönemde de *nekropolis* kullanımının devam ettiği görülmüştür⁵⁸⁴.

Sillyon'da yapılan seramik yüzey araştırmasında Bizans Dönemi içlerine tarihlenen birçok seramik parçaları bulunmuştur⁵⁸⁵. Bulunan mallar kalın cidarlı ve kendinden astarlı günlük kullanım kaplarına ait seramik parçalarıdır. Büyük bölümü yarım ve yarıya yakın parçalardır. Bu örneklerin özellikle kentin *akropolis* kısmında daha çok bulunması Bizans Dönemi'nde kent yaşamının daha çok burada sürdüğünü göstermektedir.

1.4.7 Türk-İslam Dönemi

Türkler'in Anadolu'ya gelmelerinden hemen sonra Antalya yöresinde Türk hâkimiyetinin yavaş yavaş başladığı görülmektedir. Bölge bu dönemden sonra Türkler ile Bizans İmparatorluğu arasında sürekli el değiştirmiştir⁵⁸⁶. Antalya'nın antik dönemden beri büyük bir limana sahip olması ve Avrupa ile Mısır arasında önemli bir ticaret kavşağında bulunması, kentin tüccarlar ve kargo gemileri için uğrak merkezi olmasına neden olmuştur. Bu durumundan dolayı Antalya'da Bizans hâkimiyeti sırasında bir Müslüman tüccar kolonisi mevcuttu⁵⁸⁷. Antalya ili ve çevresinin 1207 yılında Anadolu Selçuklu Hükümdarı I. Gıyaseddin Keyhüsrev Dönemi'nde Toscana asıllı Aldobrandini'nin hâkimiyetindeyken fethedilmiştir⁵⁸⁸. Bu fetihten sonra sultan Keyhüsrev bölgeye İğdir Yörükleri'ni yerleştirip, onlara kışlık verdiği bilinmektedir⁵⁸⁹. Kent, I. İzzeddin Keykavus ve Alâeddin Keykubad arasında yaşanan iktidar mücadelesi sırasındaki otorite boşluğundan yararlanan Hıristiyan halkın, Kıbrıs Kralı Gautier de Montbeliard'ın desteği sayesinde, 1215 yılında bir gece baskını ile elden çıkmıştı⁵⁹⁰. I. İzzeddin Keykavus bir aylık bir kuşatmanın ardından 23 Ocak 1216 tarihinde şehre yeniden hâkim olmuştur⁵⁹¹. Buna ek olarak Sultan Alâeddin Keykubad 1223 yılından

⁵⁸⁴ Özer-Taşkiran 2010a, 279; Ayrıca bkz. Küpper 1998, 484.

⁵⁸⁵ Seramik örnekleri için bkz. Özer-Taşkiran 2010b, 168; Küpper 1996, 453.

⁵⁸⁶ Emecen 1991, 233; Osman 1984, 160-161.

⁵⁸⁷ Emecen 1991, 233.

⁵⁸⁸ *İbnü'l-Esir*, C.XII, 252-253; Türkçe çev., C.XII, 209-21. Osman 1984, 283-285; Emecen 1991, 233; Bilici 2000, 282; Armağan 2002, 5-6; Armağan 2005, 103.

⁵⁸⁹ Armağan 1997, 7.

⁵⁹⁰ Koca 1997, 30; Bilici 2000, 282-283. İsyancılar kendi aralarında toplandıklarında şöyle diyorlardı: “ *Ne zamana kadar dinimize ve ümmetimize karşı olan bir topluluğa itaat edeceğiz? Yüzlerini haç kiblesine çevirmeyen insanlara daha ne kadar hizmet edeceğiz? Yapacağımız en doğru iş odur ki, milliyet duygularımızı harekete geçirelim. Hepimiz bir araya gelip bu kötü durum ve işkenceden kurtulalım*”. Bunun için bkz *İbn Bibi*, 141, Türkçe çev. C.I, 162.

⁵⁹¹ *İbn Bibi*, 141-146; Türkçe çev. C.I, 162-167; Ayrıca bkz. Emecen 1991, 233; Koca 1997, 35-37; Armağan 2005, 103; Erdem 2003, 294

Alâiye (Alanya) fethetmiş ve böylece Antalya ile Alâiye arasında Sillyon'un da içinde bulunduğu bölge Selçuklu hâkimiyetine girmiştir⁵⁹². Selçuklu kaynaklarında Antalya ve çevresi serhat ve uç şehir olarak geçer. Selçuklu hâkimiyeti altındaki yerleri (I. Alaaddin Keykubat Dönemi) sayan İbn Bibi, “*Abhaz’dan Hicaz’a Ermen Vilayetinden, Yemen şehirlerine, Antalya serhaddinden Antakya şehrinin sınırlarına*” diye Selçuklular’ın hâkimiyet sahasını tanımlamıştır⁵⁹³. Bu bölge bir süre için Selçuklu sultanlarının kışlık merkezi olmuştur⁵⁹⁴. Öyle ki Alâeddin Keykubat Aspendos tiyatrosunu saray olarak kullanmak maksadıyla restore etmiş⁵⁹⁵ ve Eurymedon Nehri üzerinde bir köprü yaptırmıştır⁵⁹⁶. I. İzzeddin Keykavusi Ermeniler üzerine yaptığı seferin dönüşünde (1217) Antalya’ya uğramış ve kış mevsimini bu kentte geçirmiştir⁵⁹⁷. Bu dönemde Türk kaynaklarında Sillyon ismi geçmemektedir. Çünkü Anadolu Selçuklu Devletinin bölge ile temasının Antalya ve Alanya gibi deniz kenarında, limanı olan ve korunaklı merkezlerle olduğu görülmektedir.

Bölge 13. ve 14. yy.’da kurulan Hamidoğulları Beyliği tarafından ele geçirilmiştir⁵⁹⁸. Bu tarihten sonra burası Hamidoğulları’nın Antalya şubesi olarak ifade edilmeye başlanmıştır⁵⁹⁹. Hamidoğulları’nın hâkimiyetinden sonra Antalya’nın burada daha önce bey olan Yunus Bey’in kontrolüne bırakıldığı görülmektedir⁶⁰⁰. Öyle ki, Tekindağ’a göre, “*1308 (?) - 1423 seneleri arasında merkezi Antalya olan Teke-ili’nde Hamid-oğulları’nın bir kolu olarak hüküm süren bir Türkmen ailesi olup, Teke Bey, Emir Mübarrizü’l-Din Mehmed Bey’den sonra Teke Beyleri veya Tekeoğulları adını almıştır*”⁶⁰¹. Böylece Yunus Bey ile birlikte Teke-ilinden sonra Teke Bey adını alacak bir emâret kurulmuştur⁶⁰². Antalya 1361 senesinde Kıbrıs Krallığı tarafından işgal edilmiştir. 1373 yılında Teke Emiri Mehmed Bey, Karamanoğlu Mehmed Bey’in de babası olan Alâeddin Ali Bey’in yardımıyla şehri tekrar fethetmiştir⁶⁰³. Antalya bu dönemde Karamanoğlu Mehmet Bey tarafından alınmış⁶⁰⁴ fakat kısa süre sonra kendisi burada

⁵⁹²Karaca 1997, 23; Bilici 2000, 282; Karaca 2012, 117.

⁵⁹³İbn Bibi, 141-146; Türkçe çev. C.I, 162-167.

⁵⁹⁴Osman 1988, 349 ve 257-363.

⁵⁹⁵Redford 1993, 151.

⁵⁹⁶Erten 1338-1340, 165-168.

⁵⁹⁷Erdem 2003, 295.

⁵⁹⁸Uzunçarşılı 1982, 53; Uzunçarşılı 1984, 70-83; Sevim – Yücel 1990, 229.

⁵⁹⁹Karaca 2012, 117.

⁶⁰⁰Emecen 1991, 233.

⁶⁰¹Tekindağ 1977b, 62-63.

⁶⁰²Karaca 1997, 27.

⁶⁰³Tevhid 1340, 336; Uzunçarşılı 1984, 68.

⁶⁰⁴Şikâri, 229.

öldürülmüştür⁶⁰⁵. Bu hadiseden sonra bütün Antalya havalisi yani Teke İli, Yıldırım Bayezid zamanında 1390 yılında Osmanlılar'ın eline geçmiş bölge “*Livâi Teke*” haline getirilip tahriri yapılmıştır⁶⁰⁶. Yıldırım Bayezid şehri ele geçirdikten sonra Antalya muhafızlığına Firuz Bey'i getirmiş ve burayı Teke-ili ile beraber önce oğlu İsa Çelebi'ye, sonra da diğer oğlu Mustafa Çelebi'ye sancak olarak vermiştir⁶⁰⁷. En sonunda Antalya ve Alanya'nın içinde bulunduğu bölgenin, Osmanlı hâkimiyetine kesin olarak 1427 tarihinde girdiği görülmektedir⁶⁰⁸. 1510 yılında başlayan Şahkulu isyanına Teke-ili Türkmenleri'nin de katıldığı bilinmektedir⁶⁰⁹. Bu isyanın genişlemesinde tımarları ellerinden alınıp başkalarına devredilen Teke-ili sipahilerinin önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır⁶¹⁰. Söz konusu isyandan sonra II. Beyazid, Teke-ili yöresinden Şii ve Alevileri Yunanistan kıyılarındaki yeni fethedilen Modon ve Koron kalelerine sürmüştür⁶¹¹. Bu olaydan sonra Teke-ili'nde nüfusun azaldığı ve belli başlı kaza ve nahiyelerin ise küçüldüğü görülmektedir⁶¹².

Antalya yöresine 14. yy.'dan itibaren *Teke-ili* dendiği anlaşılmaktadır⁶¹³. Evliya Çelebi, Teke Oğulları konağından bahsetmekte; Teke adına “erkek keçi” açıklamasını getirmekte ve bu ismin bölgenin teke bakımından zengin olmasına bağlamaktadır⁶¹⁴. Armağan'a göre Teke ismi, Selçuklular'ın çöküşünden sonra bölgede hüküm süren Selçuklu ümerasından olan Teke Bey'den almıştır⁶¹⁵. Öte yandan 11. yy.'dan sonra meydana gelen Türkmen akınları sonucunda Antalya ve çevresine Teke Türkmenleri'nin yerleştirilmesinden dolayı, bölgenin Teke-ili adını aldığı ve buradaki beylerine de Teke beyi denildiği ileri sürülmektedir⁶¹⁶. Öyle ki, Selçuklu fethinden sonra Teke yöresinin iç kesimlerine Türkmen aşiretlerinin yerleştirildikleri ve kalabalık bir nüfusa sahip olan Teke Aşireti'ne de geniş yerler ayrıldığı bilinmektedir⁶¹⁷. *Teke-ili* Antalya ve çevresinde,

⁶⁰⁵Karamanoğlu Mehmet Bey kalenin etrafını gezmeye başladığı bir esnada hazır kurulmuş bir top güllesi kendisine isabet etmiş ve orada ölmüştür. Bkz.Âşık Paşazâde, *Tevarih- Âl-i Osman*, 450; Neşrî, *II*, 591; Şikârî, 229.

⁶⁰⁶Tekindağ 1977b, 69.

⁶⁰⁷Tekindağ 1977b, 69; Armağan 2002, 12; Armağan 2005, 96.

⁶⁰⁸ Aydın 2012, 149. Ayrıca Tekkeoğulları Beyliği'nin yıkılmasıyla ilgili bkz.Yetkin 1974, 865. Ayrıca Osmanlılar'ın Hamza bey isminde birinin Karahisar-ı Teke'sinin Subaşı olduğunu kaynaklardan öğrenmekteyiz. Bkz. Emecen 1991, 234.

⁶⁰⁹Armağan 2002, 18.

⁶¹⁰ Tekindağ 1977a, 35; Armağan 2002, 19.

⁶¹¹ Tekindağ 1977a, 39; Armağan 2002, 19.

⁶¹²Tekindağ 1979, 128.

⁶¹³ Karaca 1997, 14.

⁶¹⁴ Evliya Çelebi, *Sey.* 273-292.

⁶¹⁵Armağan 2002, 3-4.

⁶¹⁶ Atabeyli 1940, 213; Erten 1338-1340, 61; Flemming 1964, 93-94; Ali 1924, TTEM, XIV, 77-84.

⁶¹⁷Armağan 1997, 7

Antalya, Finike, Kaş, Kalkanlı, Milli, Gömbe, Elmalı, İstanoz (Korkuteli) ve Karahisar ile Antalya ve Alanya arasındaki sahil bölgesidir⁶¹⁸.

Bu dönemlerde kaynaklarda Sillyon ile ilgili bilgilere rastlanılmamaktadır. Ancak *Teke-ili*'nin önemli merkezlerinden Karahisar-ı Tekkesi olarak anılan kalenin burası olup olmadığı konusunda farklı görüşler öne sürülmüştür. Dargot tarafından yazılan İslam Ansiklopedisi'nin ilgili bölümünde, Karahisar-ı Tekkesi olarak Perge işaret edilmektedir⁶¹⁹. Flemming, Karahisar-ı Tekke'nin Perge'nin olduğu yerde bulunduğunu ileri sürmüştür⁶²⁰. Erten, Sillyon'dan bahsederken, Selçuklular'dan kalan Sillyon'daki camii, mescid ve saraylara dikkat çekmesine rağmen, Karahisar-ı Kalesi'ni Sillyon değil de *Murtana* (Yurtpınar) olabileceğini belirtmiştir⁶²¹. Karaca ise, çalışmalarında antik Sillyon kentinin, Karahisar-ı kalesinin bulunduğu yer olması gerektiğini savunmuştur⁶²².

Bu dönemi anlatan kaynaklarda Karahisar-ı Tekkesi hep Aksu'nun doğusunda tarif edilir. Kâtip Çelebi, *Cihannüma* adlı eserinde geçen Karahisar-ı Tekkesi'nin lokalizasyonunu Antalya'nın kuzeydoğusu ve Aksu Nehri'nin doğusu olarak vermiştir⁶²³. Burada Antalya'nın kuzeydoğusu ve Aksu Nehri'nin doğusu tasviri Perge değil Sillyon'u tarif etmektedir. Dönemin en ünlü seyyahlarından Evliya Çelebi Karahisar-ı Kalesi ile ilgili şu bilgileri vermektedir: "*Kayser yapısı imiş, frenklerin eline geçmiş. Sultan Keyhusrev ve ondan da Orhan Gazi fethidir. Tekke paşasının hassıdır. 150 akçe şerif kazadır. Yetmiş köyü vardır. Kalesi dört köşedir. Ensesinde havalesi vardır. Hendeği yoktur. Yetmiş seksen Türkmen evi vardır. Burayı da temeşa edip kibleye doğru dağlar ve ormanlar içinden geçtik*"⁶²⁴ demektedir. Evliya Çelebi'nin yaşadığı (Miladi 1611-1882) dönemden biraz önce, Karahisar-ı Teke nahiyesine tahrir defterlerine göre, 1455 yılında 54, TD 107 no.lu defterde 53, 1530'da 79, 1568' de ise 57 köy bağlı olduğu görülmektedir⁶²⁵. Bu sayı Evliya Çelebi'nin "*70 köyü vardır*"⁶²⁶ anlatımına da yakındır. Ayrıca 1455 tahririnde kalede tahmini 380 kişinin yaşadığı ve gayrimüslimlerin çoğunlukta olduğu; 1530 tahririnde ise yaklaşık 405 kişinin yaşadığı ve Müslüman nüfusunun gayrimüslimleri geçtiği görülmüştür. 1568 yılındaki tahrirde ise

⁶¹⁸ Tekindağ 1979, 124-125; Armağan 2002, 3. Böylece tarif edilen bu coğrafya, antik dönem Pamphylia'sının tümü, Pisidia'nın güney kısmı ve Likya'nın da doğu bölümlerini kapsadığı anlaşılmaktadır.

⁶¹⁹Dargot 1968, 283.

⁶²⁰Flemming 1964, 99-101.

⁶²¹Erten 1338-1340, 92 ve 150-156.

⁶²²Karaca 1997, 116-118; Karaca 2012, 118.

⁶²³Katip Çelebi, *Cihan*. 1732.

⁶²⁴ Evliya Çelebi, *Sey.*, 121-122.

⁶²⁵Karaca 1997, 55, Tab. 1, Ekler Tab. 1; Karaca 2012, 119, Tab. 1.

⁶²⁶Evliya Çelebi, *Sey.* 121-122.

gayrimüslimlerden bahsedilmemektedir⁶²⁷. Burada verilen demografik yapının da Evliya Çelebi'nin tarif ettiği sayı ile yakın olduğu anlaşılmaktadır.

Evliya Çelebi'nin bir diğer anlatımını incelediğimizde Karahisar-ı Tekke Kalesi'nin, Sillyon'da olduğu sonucu çıkmaktadır. Evliya Çelebi, Antalya'dan (Adalya) sonra Kundu'ya (Kondi), oradan Kara Teke Kalesi'ne geçer ve buradan da Aksu Nehri'ne uğrar⁶²⁸. Çelebi'nin bu anlatımından da Karahisar-ı Tekke'sinin Perge olmadığı anlaşılmaktadır. Evliya Çelebi'nin izlediği güzergâha göre bir değerlendirme yapıldığında; Kundu'dan sonra ilk olarak sırasıyla Aksu ve Perge'ye gelmiş olması beklenmelidir; ancak Evliya Çelebi'nin kıyıdan Perge'ye gitmeden Aspendos ve Serik'e geçip oradan Karahisar-ı Tekke Kalesi'ne ve Aksu'ya geldiği bellidir. Buradaki seyahatten de Karahisar-ı Tekke Kalesi'nin Sillyon olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Sonuçta Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinde geçen Kara Teke Kalesi'nin Sillyon olması gerektiğini düşünüyoruz. Öyle ki, kaynaklarda Tekke Sancağının önemli bir merkezi olan Karahisar-ı Tekke Kalesi gibi önemli bir yerin Evliya Çelebi tarafından anlatılmadan geçilmesi beklenmemelidir.

Sillyon *Akropolis*'inin kuzeybatı noktasında bulunan ve Cami olarak adlandırılan yapı kentteki Türk-İslam varlığının en büyük kanıtıdır⁶²⁹. Bu yapının dışında kentin güneybatı kesiminde yer alan ve duvarları yer yer sağlam kalmış ikinci bir camii daha vardır. Bu mekânın zamanla mescit olarak kullanıldığı da anlaşılmaktadır⁶³⁰. *Akropolis*'in merkezi bir noktasında yer alan, tonozlu mekan olarak bilinen ve *Kastron* yapısının doğusundaki yapının bir han veya bedesten⁶³¹ olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca *akropolis* 'teki Ortaçağ kalesinin de bu dönemde kullanıldığı ifade edilmiştir⁶³². Tüm yapı öğelerinin Selçuklular Dönemi veya erken Osmanlı Devri'ne tarihlendiği⁶³³; bu dönem aralığının ise Karahisar Teke Kalesi'nin tarihi ile örtüştüğü açıkça anlaşılmaktadır. Kentte yapılan yüzey araştırmalarında bulunan ve 10.-13. yy.'lar arasında değerlendirilebilecek yeşil astarlı, bazı örneklerinde yeşil ve mavi tonda astar üzerinde kazıma çizgilerle çeşitli geometrik ve bitkisel motiflerin olduğu seramik parçaları⁶³⁴ bu dönemin mimari yapılar dışında önemli arkeolojik verileri olarak değerlendirilebilir.

⁶²⁷Karaca 1997, 117, Tab. 13; Karaca 2012, 127.

⁶²⁸Evliya Çelebi, *Sey.* 121-122.

⁶²⁹Yetkin 1974, 867-868.

⁶³⁰Yetkin 1974, 867.

⁶³¹Yetkin 1974, 869.

⁶³²Yetkin 1974, 870.

⁶³³Yetkin 1974, 872, Res. 305-318.

⁶³⁴Özer-Taşkiran 2010a, 285; Özer 2011, 33-48.

Karahisar-Tekkesi'nin Bektaşilik açısından son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bunun en büyük kanıtı bugün Sillyon'un kuzeyinde bulunan Tekke Köy sınırlarındaki Bâli Baba Zaviyesi'dir⁶³⁵. Bâli Baba ahilikle ilişkilendirilmiştir⁶³⁶. Yapılan araştırmalarda Zaviyenin, Sultan Alaaddin Devri'de (1220-1237) yapıldığı anlaşılmaktadır⁶³⁷. Erten'e göre bu türbe civar köylerde meşhur olup, her Perşembe günü burada kurbanlar kesilerek fukaraya verilmekteydi. Bazıları tarafından burada imarathane olduğu rivayet edilmektedir. Türbenin üstü açık ve dört tarafı duvarlarla çevrilidir. Türbe etrafında bir kabristan ve tepede mukaddema mevcuttur⁶³⁸. 2009-2011 yılları arasında Sillyon ve Çevresi Yüzey Araştırması kapsamında burası da araştırılmış ve Erten'in işaret ettiği mimari öğeler ve kabristanın özellikleri belgelenmiştir⁶³⁹. Bu yapı ve işleyişi Karahisar-ı Kalesi'nin Sillyon'da olduğunun bir diğer güçlü kanıtı olarak değerlendirilmelidir.

Son olarak Karahisar-ı Kalesi 16. yy.'ın sonlarında ve 17. yy.'da önemini kaybetmiş olduğu, tahrir defterlerinde yer almamaya başlamasından anlaşılmaktadır⁶⁴⁰. Bu tarihlerden sonra Osmanlı kontrolündeki diğer Anadolu bölgeleri gibi tehlike arz

⁶³⁵Ahî zaviyeleri (konuk evleri), memleket sathındaki en ücra köselere kadar yaygın teşkilatlara sahipti. Bu zaviyeler, Türkistan'dan Anadolu'ya göç edenlerin sıkıntılı günlerinde iâşe ve ibatesini temin ederken, sıcak ve güvenilir misafirhaneler olarak konuklarını ağırlayan yerler olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama için bkz. Kaya 2014, 557. İbni Batuta'nın seyahatnamesinde, Anadolu'ya ziyareti Alanya'dan başlar ve Antalya'ya geldiğinde kentte gördüğü bir fakir ahinin giyinişini aktarır. İbni Batuta için Bkz. Şeker 1993, 86-87. Fakat İbni Batuta'da Bali Baba zaviyesi ile ilgili olabilecek bir tasvire rastlanılmamaktadır.

⁶³⁶ Tekindağ 1979, 124-125. Ahilik, dar manası ile 13. yy.'dan 20. yy.'a kadar Anadolu'daki esnaf ve sanatkâr birliklerine verilen isimdir. Bkz. Çağatay 1997, 1. Başka bir ifadeyle "*Ahîlik, 13. yy. baslarında 34. Abbasî Halifesi en-Nâsır li-Dînillah'ın kurduğu Fütüvvet Teskilatı'na bağlı olarak kurulmuş, o zamanlar ki Anadolu'nun sosyal, siyasi, kültürel, sınaî ve ticarî şartları içinde ve bu şartların tesiri ile Türklere has zevk ve selika ile islâm Dünyası'nın hiçbir yerinde görülmeyen bir sekilde ve istikamette gelisme göstererek tesekkül etmiş bir esnaf ve sanatkârlar teşkilatıdır*". Bu tanımla için bkz. Bayram 1991, 5 ve Kaya 2014, 548. Öte yandan Ramsay ise ahiliği Bizans Localarına dayandırmıştır: "Kökeni Bizans'tan daha eskiye dayanan bu Localar, Anadolu'da hemen her çağda faaliyet göstermişlerdir. Anadolu'nun Türkleşmesi ile ortaya çıkmış olan Ahi Teşkilatı da bu Locaların devamından başka bir şey değildir. Ancak Türkler Anadolu'ya gelince hazır buldukları bu Loncaları kendilerine göre değiştirdikleri için Bizans'tan kalan özelliklerini yitirmişlerdir". Bkz. Ramsay 1969, 4. Ancak Ahiliği doğu ve batıdaki benzer kuruluşlardan ayıran en büyük fark, din ve devlet adamlarının otoritesinin onlar üzerinde bir etkisinin olmamasıdır. Batıda bu tür kuruluşlar kralın yahut onun görevlendirdiği kişinin emri ve kontrolü altında olduğundan Bizans localarıyla bir ilgisinin olmadığı görülmektedir. Bizans locaları ile Ahilik arasındaki farklar için bkz. Çağatay 1993, 35; Kaya 2014, 550.

⁶³⁷ Zaviye ile ilgili kayıta: *Mezra'a-i Kîçici vakfıdır Bali Zaviyesine. Kadimi Sultan Alaaddin ve kadimi Beylerden nişanı vardır deyu Edhem Bey yazdığı deftere kayd etmiş. Defter suretin iledüb merhum Hünkardan hükm almış. Elinde hükm-i şerifin görüb deftere kayd olundu. Şimdiki halde oğlu Sofu Seydi elindedir* şeklinde yazmaktadır. Bunun için bkz. Karaca 1997, 116, dn. 637. Karaca tarafından bu kitabe Başbakanlık arşivinde bulunan MAD 14 (1455/859 Tarihli Mufassal Defter) isimli defterden alınmıştır. Bu defter için bkz. Karaca 1997, 5-6.

⁶³⁸Erten 1338-1340, 150.

⁶³⁹ Özer-Taşkıran 2010a, 283, Res. 7.

⁶⁴⁰Karaca 1997, 69, Tab. 3.

edecek bir durum olmadığından, güçlü merkezi bir irade altında insanların artık ovada, güven içinde yaşamaya başladıkları beklenmelidir.

Sillyon'un diğer devirlerde olduğu gibi bu dönemde de kale olarak kullanılması çok doğaldır. Çünkü Helenistik Dönem'den beri sırasıyla Roma ve Bizans dönemlerinde üzerinde korunaklı duvarların yapıldığı bilinmektedir. Zaten doğal bir kale görünümünde olan Sillyon'un etrafının surlarla çevrilmiş olması, Müslüman Türkler tarafından kale olarak kullanmasında etkili olduğunu düşünmekteyiz.

1.5 Antik Kaynaklar ve Modern Literatürde Sillyon

Pamphylia'nın önemli kentlerinden biri olan Sillyon, diğer bölge kentlerinin aksine, yeterince araştırılmamıştır. Fakat Sillyon'dan farklı olarak Attaleia, Perge ve Side yıllardır kazılmakta; Aspendos'da ise uzun soluklu yüzey araştırmaları sonrasında, son zamanlarda kazı çalışmaları da sürdürülmektedir. Sillyon'daki bilimsel çalışmaların bölgenin diğer kentlerinin gerisinde kalmasında; kentin engebeli topoğrafik yapısı, konumlandığı tepenin jeolojik yapısı, antik literatürde fazla geçmemesi ve diğer kentler gibi denize yakın olmayışının etkili olduğu söylenebilir. Bu nedenle kentin dip tarihinden Türk-İslam dönemine kadar, epigrafisi, arkeolojisi ve tarihi coğrafyasının yanı sıra antik yol sistemine, yerleşim dokusuna, yer altı kaynakları ve doğal zenginliklerine ilişkin yapılan çalışmalar da kısıtlı olmuştur. Bununla beraber kent, arkeoloji biliminin yavaş yavaş ortaya çıktığı 19. yy.'dan itibaren farklı çalışmalara sıklıkla konu olmuştur. Aşağıda ilk önce kentin geçtiği antik kaynaklar; sonrasında ise kronolojik olarak Sillyon'la ilgili yapılmış çalışmalara yer verilmiştir.

Sillyon'dan bahseden ilk antik yazar M.Ö. 4. yy.'da yaşamış Pseudo Skylaks'tır⁶⁴¹. Pamphylia Bölgesi'nin Likya'dan sonra geldiğini, bölge kentlerinin yakınından Eurymedon Nehri'nin geçtiğini belirtir ve bölge kentleri olarak ta Aspendos, bir Kyeme Kolonisi olan Side ve Sillyon isimlerini aktarır. Ayrıca aynı yazar Pamphylia'nın sınırlarını Kibyra Minor'den (Alanya yakınlarındaki Güneyköy) Korakesion'a (Alanya) kadar uzatmaktadır. Düden Çayı, Magydos (Karpuz kaldırın), Perge (Aksu) ve Artemis Tapınağı'na kadar olan toprakları ise Likya'ya dâhil etmektedir⁶⁴². Sillyon'la ilgili en detaylı ve ilgi çekici bilgiyi veren antik yazar

⁶⁴¹ Scyl. *Per.* 101. 1.

⁶⁴² Shipley 2011, 76-77.

Arrianus'tur. Yazar İskender'in Seferi (*Aleksandrou Anabasis*) isimli eserinde; “İskender Side'de de bir miktar asker bırakarak Sillyon'a doğru hareket etti. Burası yabancı paralı askerler ve ülkenin yerlilerinden meydana getirilmiş bir kuvvetin savunduğu müstahkem bir yerdi. Sillyon'un ani saldırıyla çabucak alınması olanaksızdı. Ayrıca yolda Aspendoslular'ın hiç bir şartı yerine getirmek istemedikleri, hem atları hem de parayı vermedikleri, aksine köylerdeki her şeyi kente taşıyarak İskender'in askerlerini kente sokmadıkları hatta kentin yıkık surlarını da tamir etmeye çalıştıklarına yönelik haberler geldi. Ve bu haberler İskender'i Aspendos'a doğru ilerlemek zorunda bıraktı”⁶⁴³ bilgisini vermiştir. Tarihçi Livius ise, Hellenistik Dönem'de, Sillyon'un Kibyra ve Limnen denilen yerle birlikte Roma'nın kontrolünde olduğunu söyler⁶⁴⁴. Strabon'da “...Perge'den sonra denizden kırk stadion kadar yukarıda Perge'den görülebilen yüksek bir kent olan Sillyon'a...⁶⁴⁵” şeklinde geçmektedir. Ayrıca Strabon, kentin Kapri Gölü'nün önünde ve Aspendos'tan önce olduğunu ve Kestros'la Perge'den sonra geldiği bilgisini vermiştir⁶⁴⁶. M.S. 6. yy.'da yaşamış ünlü Bizanslı Coğrafyacı Hierokles'un *Synekdemos* adlı eserinde⁶⁴⁷ Sillyon birçok defa geçmektedir. Hierokles'e göre, Syllaion (Sillyon) antik dönemde Pamphylia eyaletinde bir şehirdi. Yine bu dönemlerde Konstantinopol'e bağlı doğu ülkelerindeki kilise ve piskoposluklarını konu alan resmi metinlerden oluşan *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*'de, Sillyon ismi farklı şekillerde karşımıza çıkar. Sillyon burada, Perge Piskoposluğu altında⁶⁴⁸, Metropol⁶⁴⁹ ve Perge-Sillyon Metropolü⁶⁵⁰ olmak üzere üç gurup içinde verilir.

Evliya Çelebi, *Seyahatnamesi*'nde Sillyon'dan bahsetmektedir. Yazar, Anadolu seyahati sırasında Antalya yöresine gelir ve buradaki birçok yerleşmeye uğrar. Çelebi'nin ilgili aktarımlarında Sillyon'la ilgili ifadeler doğrudan rastlanılmaz⁶⁵¹. Ancak burada bahsettiği Kara-Teke Kalesi'nin Sillyon olduğu anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili detaylar tezimizin birinci bölümünde, Türk-İslam Dönemi başlığı altında verilmiştir. Evliya Çelebi ile yaklaşık aynı dönemlerde (1609- 1657) yaşamış Osmanlı bilim adamı Kâtip

⁶⁴³ Arr. *Anab.* I. 26, 47-48.

⁶⁴⁴ Liv. *Per.* XXXVIII, XV.4-12.

⁶⁴⁵ Str. XIV. IV.2. Muhtemelen kentte uğramayan Strabon kentle ilgili bilgilerini duyularına göre şekillendirmiştir.

⁶⁴⁶ Str. XIV. IV.2.

⁶⁴⁷ Hierokl. *Synekdemos*,679.3.

⁶⁴⁸ Darrouzès 1981, *Notitiae* I 406, II 475, III 351.

⁶⁴⁹ Darrouzès 1981, *Notitiae* XI 27, XIII 390, XVI 26,XVII 32, XVIII 33, XIX 36.

⁶⁵⁰ Darrouzès 1981, *Notitiae* I 30, II 457, IV 30 ve 409, IX 352, X 49, XI 27, XII 26, XIII 416, XIV 26, XV 26, XX 26.

⁶⁵¹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 121-122.

Çelebi de, eseri *Cihannüma*'da Tekke Hisarı'ndan bahsetmektedir⁶⁵². İbrahim Mütteferika tarafından basılan ve 19. yy.'ın birçok seyyahına yol göstermiş eserde, buranın Antalya Vilayeti'nin doğu kesiminde ve Aksu Nehri'nin doğusunda olduğu yazmaktadır⁶⁵³.

Le Quin, 1750'de yayımladığı *Oriens Christianus* isimli 3 ciltlik kitabında, Pamphylia Bölgesi'ni *Pamphylia Primae* ve *Pamphylia Secundae* olarak ikiye ayırmaktadır. Yazar *Pamphylia Secundae*'nin Perge'den sonra ikinci şehri olarak Sillyon'u verir. Sillyon'la ilgili bu bölümde, kentin kiliseleri ve Piskoposları işlenmiştir⁶⁵⁴.

Sillyon kentine yönelik keşif gezilerinin tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Edward Thomas Daniell, Sillyon ile ilgili bilinen ilk çalışmayı yapan batılı seyyahtır. 1842 yılındaki Pamphylia seyahati sırasında Sillyon'a da uğramış ve kentin renkli çizimini yapmıştır. Çizimde perspektifin iyi kullanılmadığı ve Kule 1 (Hellenistik Kule) gibi bazı yapıların işlenmediği görülmektedir⁶⁵⁵. 19. yy.'ın sonlarında ve 20. yy.'ın başlarında kente gelen seyyah ve araştırmacılar dikkatlerini daha çok yazıtların keşfine çevirmişlerdir. Texier, *Asie Mineure* adlı çalışmasında Sillyon'a bir bölüm ayırmış ve şehri bu bölümde tanıtmıştır. Eserinde kentin genel bir tarihçesini verir ve yapılarından kısmen bahseder. Texier, Sillyon'u Strabon'da geçtiği gibi anlatarak kentin Perge'den görüldüğünü ve Perge'nin yaklaşık 3 kilometre doğusunda olduğunu söyleyip buradan *hasar* olarak bahseder⁶⁵⁶. Böylece Texier'e kadar Sillyon'un lokalizasyonun yapılmadığı ya da araştırmacının bu dönemde kenti bilmediği anlaşılmaktadır. Spratt-Forbes, Sillyon'dan söz eden ilk yazarlardandır. Yerleşimin Sillyon olduğu 1842 yılında ortaya çıkarılmış ve bu tarihte lokalizasyonu yapılmıştır⁶⁵⁷. Spratt-Forbes, buradaki garnizonun Büyük Kral'ın ya da onun Satrapı'nın garnizonu olduğunu önermiştir. Ayrıca ilgili çalışmada Edward Thomas Daniell'in çizimlerini kullanmıştır. G. Hirschfelds 1875 yılında *Reise im südwestlichen Kleinasien* isimli eserinde Perge izlenimlerini aktarırken Sillyon'a gidip gördüklerini de yazmıştır. 1 Mayıs 1874 tarihinde ekibiyle birlikte

⁶⁵² Katip Çelebi, *Cihannüma*, 638-39.

⁶⁵³ Ayrıca *Cihannüma* için bkz. Gökyay 1957, 61-68.

⁶⁵⁴ Le Quin 1740, *Oriens I*, 1017-120.

⁶⁵⁵ http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/. Ayrıca bkz. Recke 2007, 93.

⁶⁵⁶ Texier 1862, 712-713.

⁶⁵⁷ Spratt-Forbes 1847, 18-21.

Sillyon'a giden Hirschfelds, buradaki Asar Köyü'nü Yörük köyü olarak tanımlamış ve bir pınarın yanında çadırlarını kurduklarını anlatmıştır⁶⁵⁸.

W. M. Ramsay ve A. H. Sayce tarafından 1880 yılında yayınlanan *On Some Pamphylian Inscriptions* isimli çalışmada, Sillyon'dan birkaç yazıtta değinilmiş ve yazıtlarda kullanılan dil üzerinde derinlemesine bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışma kapsamında ele alınan 3 sikkenin de Sillyon'a ait sikkeler olabileceği vurgulanmıştır⁶⁵⁹. Çalışmada günümüzde *akropolis*'te Helenistik Yapı olarak düşünülen ve sonradan kiliseye çevrildiği gözlemlenen yapıdaki yazıt tüm detaylarıyla verilerek, üzerinde kullanılan bazı semboller tartışılmıştır⁶⁶⁰. Yine burada Sillyon'un Side, Aspendos gibi bir Grek şehri olduğu vurgulanmıştır⁶⁶¹. Radet-Paris tarafından 1889 yılında yayımlanan *Inscriptions de Syllion en Pamphylie*⁶⁶² isimli çalışmada, kentte tespit edilen 3 yazıt konu alınmıştır. Burada, kullanılan alfabe üzerinde durulmuş, semboller açıklanmaya çalışılmıştır. Yazıtlarda geçen Menedora ve ailesi ile ilgili tanımlamaların ilk defa bu çalışmada yapıldığı görülmektedir.

Lanckoroński başkanlığında, içinde G. Niemann ve E. Petersen gibi araştırmacılarında bulunduğu bir ekip tarafından yürütülen bilimsel gezilerde, Pamphylia Bölgesi'nin başlıca kentleri üzerinde durulmuş, bu kentlerde görülen birçok yapının rölöveleri çıkartılmış ve resimleri çizilerek, 1890 yılında *Städte Pamphyliens und Pisidiens* isimli kitapta yayımlanmıştır. Bu yayında Sillyon için geniş bir bölüm ayrılmıştır. Kent üzerine yapılmış ilk topoğrafik araştırmayı konu alması bakımından önemli olan bu çalışmada, kentin planı çıkartılmış, birçok yapının plan, kesit ve resimleri çizilmiştir⁶⁶³. Bu yayın aynı zamanda o güne kadar yapılan en detaylı araştırma olarak dikkati çekmektedir. *Akropolis* ve kentin diğer birçok yapısının yer aldığı çalışma, daha sonraki birçok araştırmaya yol göstermiştir.

Metzger, 1947 yılında yayımladığı *Güney Anadolu'da Yapılan Bir Geziden Notlar* isimli çalışmasında Sillyon'la ilgili olarak düşüncelerinden bir bölümü şöyledir: “*Likya kıyılarının son yalçın yamaçlarından ta Manavgat çevresine kadar, gözün alabildiğine, görünen geniş Pamphylia ovasının tepeden seyrine doyum olmuyor. Kuzeyde Toros korkunç bir set gibi, önümüzü kaplıyor. Dolaydaki bölgelerde oturan dağ insanların,*

⁶⁵⁸ Hirschfelds 1875, 134; Ayrıca bu seyahatin detayları için bkz. Recke 2007, 83. Bu pınar bugün hemen kentin güneybatı eteğinde bulunmaktadır ve günümüzde de bölge halkı tarafından kullanılmaktadır.

⁶⁵⁹ Ramsay-Sayce 1880, 249; Ramsay 1881, 222-224.

⁶⁶⁰ Ramsay-Sayce 1880, 248-249.

⁶⁶¹ Ramsay-Sayce 1880, 249.

⁶⁶² Radet-Paris 1889, 486-497.

⁶⁶³ Lanckoroński 2005.

kuzey rüzgârlarından korunan ve son derece sulak olan bu verimli ovaya daima neden göz diktiği ve çapulculara karşı açılan sonu gelmez savaşlarda Sillyon hisarından neler beklendiği kolayca anlaşılıyor”⁶⁶⁴.

Hereward, 1958 yılında yayınladığı *Inscriptions from Pamphylia and Isauria* isimli çalışmasında Sillyon’da bulunan iki yazıttan bahsetmektedir. Bunlar kentin batısında bir kaya üzerinde panel içindeki yazıt ve Bizans duvarı üzerindeki tek satır (*Mopsos* ismi yazmaktadır) yazıttır⁶⁶⁵. Brixhe, Sillyon yazıtları üzerinde en çok çalışan araştırmacı olarak dikkati çekmektedir. Kendisi İstanbul’da bir müzayede de satılan ve Hellenistik Dönem’e tarihlenen üzerinde 4 satır yazı bulunan bronz bir tablet⁶⁶⁶ ve kentte bulunmuş kalkerden iki erkek heykel kaidesi üzerindeki yazıtları çalışarak bu yazıtları Helenistik Dönem’e tarihlemiştir.⁶⁶⁷

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra bölgeye ilk gelen araştırmacı G. Bean’dır. Bean tarafından 1968’te yayımlanan *Turkey’s Southern Shore*, isimli kitabında Sillyon’dan detaylı olarak bahsetmektedir. Burada Lansckronski’den sonra Sillyon üzerine yapılmış kapsamlı ikinci topoğrafik araştırmayı görmekteyiz. Bean, Lanckoroński ’nin çizimlerini kullanmış ve kent planını tekrardan çizmiştir. Bu çalışma Lanckoroński ’den sonra Sillyon ile ilgili yapılan en kapsamlı araştırma olarak dikkat çekmektedir⁶⁶⁸.

Yetkin, 1978’de yayınladığı *The Turkish Monuments in Sillyon (Yanköy Hisarı)* isimli makalesinde kentte bulunan Türk Dönemi yapılarını ele almıştır. Makalede kentte fazla bir çalışma yapamadığını ancak Türk Dönemi’ne tarihlenen önemli yapıların olduğunu vurgulamaktadır. Bu çalışma *akropolis*’in kuzeybatısında bulunan camii, tepedeki kuleler ve bu kulelere yakın tonozlu yapıyı kapsamıştır⁶⁶⁹. Ruggieri - Nethercott tarafından 1986’da yayımlanan *The Metropolitan City of Syllion and its Churches* isimli çalışmada, Sillyon’un Bizans Dönemi’yle ilgili detaylar üzerinde durulmakta ve bu döneme tarihlenen yapılar ayrıntılı bir şekilde verilmektedir. Söz konusu çalışmada kiliselerin planları taslak olarak verilmiş, yapıların tam çizimleri kullanılmamıştır⁶⁷⁰.

SEG 38’de (*Supplementum Epigraphicum Graecum*) yayımlanan bir yazıtta geçen ve Geç Bizans Dönemi kaynaklarında Piskopos Nestor ile birlikte Decius’un İmparatorluk Dönemi’nde M.S. 250/251 yıllarında Perge veya Sillyon’da şehit edildiği

⁶⁶⁴ Metzger 1947, 68.

⁶⁶⁵ Hereward 1958, 57, Fig. 1-2.

⁶⁶⁶ Brixhe 1966, 655, Fig. 1-4.

⁶⁶⁷ Brixhe 1976, 186, no.4 ve 187, no.5

⁶⁶⁸ Bean 1999.

⁶⁶⁹ Yetkin 1974, 861-872.

⁶⁷⁰ Ruggieri-Nethercott 1986, 133-156.

söylenen Sillyon’lu Aziz Tribimis yazıtı, Sillyon tarihi açısından son derece önemlidir⁶⁷¹. Bir lahit kapağı üzerindeki yazıttan varlığını bildiğimiz Aziz Tribimis (*Ενθα ἐτέθη πρότον ὁ ἅγιος Τριβιμις*) zaferin sembolü olarak görülen bir şehittir⁶⁷².

McNicol tarafından yazılan ve Ege’den Fırat Nehrine kadar olan Hellenistik Dönem yerleşmelerindeki savunma sistemlerinin anlatıldığı *Hellenistik Fortifications* isimli kitapta, Sillyon’da bulunan ve Helenistik Dönem’e tarihlenen sur, kale ve kulelerden detaylı bir şekilde söz edilmiştir⁶⁷³. Yazarın bu çalışması kent savunmasıyla ilgili o güne kadar yapılan en kapsamlı araştırma olması bakımından önem arz etmektedir. Bremen tarafından kaleme alınan *A Family from Sillyon* isimli makalede Sillyon’da bulunmuş ve M.S. 2.yy.’a tarihlenen hayırsever (*eurgetes*) Menodora ve ailesini anlatan yazıtlar değerlendirilmiştir⁶⁷⁴. Burada daha önce yapılan epigrafik çalışmalarda göz önünde bulundurularak Menodora ve ailesinin kent tarihindeki yeri vurgulanmak istenmiştir. Foss, *Cities, Fortresses and Villages of Byzantine Asia Minor* isimli çalışmasında Pamphylia Bölgesi kentlerinin Bizans Dönemini anlatan ilgili bölümünde, Sillyon’a da geniş bir yer vermiştir. Burada Sillyon’un Roma İmparatorluk Çağı sonrası ile Bizans Dönemi’nde kentin siyasi ve dini ayrıntıları verilmiştir. Öyle ki kentteki Hıristiyanlık faaliyetlerine ve bölgeye olan Arap akınlarına değinilerek, kentin *Kibyration Thema*’daki konumu anlatılmıştır⁶⁷⁵.

Sillyon’da ilk sistemli araştırmalar M. Küpper başkanlığındaki bir ekip tarafından başlatılmıştır⁶⁷⁶. Bu çalışmalar 1995, 1996 ve 1997 yıllarında 3 dönem devam etmiş ve yeni bulgular ışığında önemli sonuçlar elde edilmiştir⁶⁷⁷. Çalışmalarda dikkati çeken nokta kent haritasının ilk defa detaylı olarak çizilmeye başlanmasıdır. Ancak söz konusu araştırma uzun sürmediğinden kent haritası da bitirilememiştir. Araştırmada sadece Sillyon değil çevresinde bulunan yerleşimler de incelenmiştir. Küpper ve ekibi, bu araştırmayla Sillyon’un territoryumunda bulunan bazı yerleşmelerin hem Sillyon ile olan organik bağlantısını çözmek hem de bu yerleşmelerin topoğrafik özelliklerini çözmeyi amaçlamıştır⁶⁷⁸.

⁶⁷¹Trombley 2008, 191

⁶⁷²SEG: 38, no. 1440B.

⁶⁷³McNicol 1997, 136-142.

⁶⁷⁴Bremen 1994, 43-56.

⁶⁷⁵Foss 1996, 19-24, Fig. 1-4.

⁶⁷⁶Bu çalışmalar üç öncelik üzerinden yürütülmüştür. Akropolisin tekrardan ölçülmesi ve temel bir plan oluşturmak amacıyla Platonda yerleşme öğelerini tespit etmek. Ölçüm çalışmalarına başlamak ve detaylı ölçüm çalışması yapmak ve tehlikeli olabilecek noktaların ot temizliğini yapmak. Algılanan ve istenilen yapılarda ölçüm çalışmaları yapmak. Bunun için bk. Küpper 1996, 260.

⁶⁷⁷Küpper 1995, 62-69; Küpper 1996, 259-263; Küpper 1997b, 451-462; Küpper 1998, 474-496.

⁶⁷⁸Küpper 1997, 97-116.

Wiemer tarafından yazılan *Zwei Epigramme und seine Sonnen uhr im Kaiserzeitlichen Sillyon* isimli makalede 1997 yılında yapılan yüzey araştırması sırasında Sillyon'un hemen kuzeydoğusundaki Yanköy'de bulunmuş ve yapılan araştırmalar sonrasında Sillyon'dan geldiği görülmüş iki yazıt üzerindeki detaylar aktarılmıştır. Burada yazılmış iki epigram ile ilgili detaylı bir karşılaştırma yapılmıştır⁶⁷⁹. Hellenkemper ve Hild, *Tabula Imperii Byzantini 8: Pamphylien und Lykien* (TIB 8) isimli kitabında Sillyon'a da yer vermiş ve özellikle kentin Hıristiyanlık Dönemi ve bu devirdeki yapılaşması hakkında detaylı bilgiler sunmuştur. Burada kentin 8. ile 15. yy. arasındaki dönemde dini bir karaktere sahip olduğu ve Pamphylia'nın bu dönemdeki dini merkezi haline geldiği vurgulanmıştır⁶⁸⁰.

Varkıvaç, *Zum Fensterdessog. Hellenistischen Baues in Sillyon* isimli makalesiyle; Lanckoroński tarafından tüm ayrıntıları çalışılmış ve büyük oranda yorumlanmış, *akropolis*'te bulunan Helenistik Dönem'e tarihlenen bir yapının penceresine ilişkin tanım ve yorumlamalardaki eksik ve yanlışları düzeltmeyi hedeflemiş ve karşılaştırma yoluyla sonuca varmıştır. Burada Lanckoroński'nin bir çizimi kullanılarak pencerenin rekonstrüksiyonu gerçekleştirilmiş, antik dönem örnekleri ışığında genel bir değerlendirme yapılmıştır⁶⁸¹. Tüner-Önen, *Römische Bürger in Sillyon* isimli çalışmasında *akropolis*'in batısında Bizans Dönemi'nde onarım geçiren sur bedeninde yer alan üç onur yazıtını tanıtmıştır. Bu yazıtlarda, onurlandırılan kişilerin Romalı senatör mensupları olduğunu belirtmiştir. Yazar, yazıtların Kentin Ana Caddesi üzerinde olması gerektiğini önermiştir⁶⁸². Laufer, Pednelissos, Sillyon ve Adada özelinden, Pamphylia ve Pisidia Bölgeleri'ndeki Geç Helenistik Dönem surları ile Kilikya korsanlarını konu aldığı *Pednelissos, Sillyon, Adada: Römische Stadtmauern und kilikische Piraten* isimli makalesinde, Sillyon'un ilgili dönemine tarihlenen sur, kule, aşağı kent kapısı ve bastion gibi yapılarını işleyip, benzer örnekler üzerinden kentin savunma karakteri ve niteliğini belirlemeye çalışmıştır⁶⁸³. Bu araştırma McNicoll'dan sonra kentin savunma sistemini değerlendiren ikinci çalışma olarak dikkati çekmektedir. Son olarak Köker, *Yeni Bir Sillyon Bronz Sikkesi* isimli makalesinde Burdur ve Antalya Arkeoloji Müzesi sikke koleksiyonlarında birer örnekle temsil edilen Sillyon'a ait yeni bir bronz sikke tipini ele almaktadır. Ön yüzünde Herakles betimi, arka yüzünde Sillyon

⁶⁷⁹ Wiemer 1998, 149-152, Taf. 13.

⁶⁸⁰ Hellenkemper-Hild 2004, 395-402.

⁶⁸¹ Varkıvaç 2007, 49-61.

⁶⁸² Tüner-Önen 2008b, 67-72.

⁶⁸³ Laufer 2010, 165-193.

lejantı olan sikkenin, kentin Makedonia egemenliğine girdikten sonra darp edildiğini ve muhtemelen daha önceki bir tarihte tedavülden kaldırılan ya da bu sırada halen tedavülden olan yerel Pamphylia lejantlı diğer bronz serileri ile aynı tarihlerde dolaşımda olduğunu vurgular⁶⁸⁴.

2009-2011 yılları arasında ÖZER tarafından Sillyon Yüzey Araştırması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada kent ve çevresinde bulunan yapılar ve kültür öğeleri tespit edilip belgelenmiş ve bilimsel raporları hazırlanmıştır. Çalışmalarda, Sillyon'un hinterlandında bulunan Kepez, Gökçepınar, Tekke Köy, Şatırlar, Yanköy ve Eski Yörük köylerinde yapılan araştırmalarda farklı dönemlere tarihlenen ve Sillyon'un tarihsel gelişimini yansıttığı görülen birçok yapı ve kültür varlığı tespit edilmiştir⁶⁸⁵. Ayrıca bu araştırma, kentte yapılan son detaylı çalışmadır.

⁶⁸⁴ Köker 2012a, 205-206.

⁶⁸⁵ Bu çalışmalar için bkz. Özer 2010a, 279-296; Özer-Taşkiran 2010b, 165-169; Özer 2011, 33-48; Özer vd. 2011, 209-213; Özer 2012a, 361-370; Özer-Taşkiran 2012, 204-208.

İKİNCİ BÖLÜM

SİLLYON SAVUNMA SİSTEMİ

2.1 Savunma Duvarları

Araziye bağlı yerleşimlerden biri olan Sillyon bu şekliyle Pamphylia Bölgesi'ndeki diğer kentlerden de ayrılır. Şehir, Pamphylia Ovası'nda araziden ayrılmış yüksek bir tepe üzerinde konumlanır. Böylece Sillyon suru kentin siyasal tarihine göre, topoğrafik ve kentsel özellikler göz önünde bulundurularak inşa edilmiştir. Öyle ki çeşitli dönemlerde farklı karakterler sergilediği görülmektedir. Çalışmamızda Sillyon suru, *akropolis* ve aşağı kent olmak üzere iki bölüm halinde verilecektir. Çünkü her ne kadar *akropolis* ve aşağı kent sur bedenleri benzer özellikler teşkil etse de, kentin tarihsel sürecine paralel gelişmiş oldukları görülmektedir. İlk aşamada, aşağı kent savunma duvarları, sonrasında ise *akropolis* savunma duvarları anlatılacak; kendi içinde sınıflandırılacak ve örnekler yoluyla tartışılıp tarihsel süreçteki yerleri belirlenecektir. Kentin güneybatı yamacında bulunan Ana Kent Kapısı'ndan itibaren sur üzerinde bulunan kapı ve kuleler arasındaki her bir duvara birden başlayarak (duvar 1, duvar 2 gibi) numerik isimler verilmiş; bu duvarlar ayrı ayrı kayıt altına alınmıştır. Çünkü yaptığımız çalışmalarda tarih boyunca, farklı dönemlerde, urbanistik olarak şehrin geliştiği veya bazı dönemlerde küçüldüğü görülmekte; bu durum suru oluşturan farklı noktalarda kendini belli etmektedir. Tüm gelişmeleri etraflıca sur üzerinde takip edebilmek amacıyla böyle bir yöntem izlenmiştir. Duvarların fotoğrafları çekilmiş, çizimleri yapılmış ve katalogları tamamlanarak kent planına aktarılmıştır. Duvarlar, sürekli tekrarların önüne geçmek amacıyla bazen “sur bedeni” kimi yerde ise “kurtin” isimleriyle anlatılmıştır⁶⁸⁶.

Sillyon'un konumlandığı doğal kayalık tepenin üst kısmı, *akropolis* ile aşağı şehri meydana getiren kentin güney batı, batı ve kuzey batısı yerleşime elverişlidir. Doğal olarak tahkimat sistemi de bu alanlarda kümelenmiş, burası güney batıdan kuzeye doğru şekillenen ve yaklaşık 1000 m. uzunluğundaki bir sur ile koruma altına alınmıştır. Öbür taraftan, *akropolis*'in sadece batı tarafı sur bedenleri ile çevrelenmiş; diğer alanlar

⁶⁸⁶ Sur bedenlerine; Grekçe, μεσopyργια-mesopyrgia/mesopyrgion denilmektedir. Kurtin ise birçok konuyla ilgili çalışmada sur bedeni için kullanılan Fransızca *courtine* isminden türetilen bir kelimedir. Bkz. Mansel 1964, 216.

uçurumlu dik yamaçlara sahip olduğundan doğal bir tahkimata bırakılmıştır. Sillyon surunun genel olarak kayalık alandan faydalanarak oluşturulduğu ve kentin tarihsel süreci içinde arazi koşulları göz önünde bulundurularak eklemeler yapıldığı anlaşılmaktadır. Öyle ki sur, topografya göz önünde bulundurularak araziye oturtulmuş ve doğal tahkimli uçurum veya kayalık gibi birimler ekonomik bir biçimde sur hattına dâhil edilmiştir. Yapımında standart bir plana uyulmamış, arazinin şekli sur yapımında belirleyici olmuştur. Anadolu’da bu tarzda yerleşim yerlerine özellikle Kilikya, Pisidia ve Likya Bölgesi kentleri olmak üzere birçok yerleşimde görmek mümkündür (Lev.II, Harita II; Lev.IV, Harita 4, Lev. VII, Res. 1).

2.1.1 Aşağı Şehir Savunma Duvarları

Çalışmalarda, aşağı kent savunma duvarlarının, kentin güneyindeki Kule 5’den itibaren Ana Kent Kapısı’na bağlandığı, buradan batıya döndüğü, batıda dirsek yapıp kuzeydoğu istikamette devam ettiği ve kuzeyde tekrar dirsek yaparak *akropolis*’e bir yay çizerek ulaştığı tespit edilmiştir. Böylece aşağı şehir savunma duvarlarının kabaca mümkün olan en kısa yolu izleyip, kenti batıda çevirerek *akropolis*’e bağlandığı anlaşılmaktadır. Aşağı şehirde stratejik açıdan önemli ve saldırıya uğrayabilecek bütün kısımlar surla çevrilmiştir. Şehri batı yönden çevreleyen bu savunma bölümünün *akropolis*’e yakın olduğu görülmektedir. Duvarların çevirdiği alan göz önüne alınırsa, o dönemde şehir küçük bir yerleşime sahip olmalıdır. Nitekim Roma İmparatorluk Dönemiyle beraber şehrin surların dışına doğru genişlediği anlaşılmaktadır. Bu dönemde surun dışında kalan alanlara hamam ve stadyum gibi iki büyük yapının yapılması bahsedilen durumun en temel göstergeleridir.

Sur üzerinde kulelerin belli aralıklarla, herhangi bir tertibe uyulmadan konumlandırıldığı ve bazı noktalarda ise küçük girişlerin bulunduğu görülmektedir. Aşağı kent duvarları üzerinde, kule ve girişler tarafından bölümlenen toplam 8 adet sur bedeni/kurtin belirlenmiş ve bunlar aşağıda ayrı ayrı başlıklar altında değerlendirilmiştir. Aşağı kent duvarlarının çoğu noktada ana kayadan kesilen alanlar üzerine oturtulduğu; bazı yerlerde ise kurtinlerin arazinin karakteristik yapısını oluşturan kayalık kütlelerin konturlarını izlediği görülür. Aşağıda etraflıca anlatılacağı üzere, ne kadar eklemeler olsa

da, Sillyon Aşağı Şehir Savunma Duvarları, Perge ve özellikle Side Suru⁶⁸⁷ gibi geç dönemlerde çok fazla tamir ve tadilat görmediğinden ana karakterini muhafaza etmiştir.

Aşağı kent savunmasını oluşturan toplam 8 duvar, devamlı bir sur hattı teşkil etmemekle beraber uzunlukları da çeşitlilik göstermektedir. Buna göre en uzun olan sur bölümü 157 m. ile duvar 2; kısası ise 27,5 m. ile Duvar 1'dir. Böylece sur bedenlerinin belli şemaya göre değil de topografyanın şekline göre tasarlandığı anlaşılmaktadır. Yani duvarlar arazinin doğal yapısına uyum göstermek için, sık sık yön değiştirmekte, kademe ve dirsekler oluşturmaktadır. Aşağı kent savunma duvarlarının yer yer yıkılmış olmalarına rağmen genel şemanın bozulmadan günümüze ulaştığı anlaşılmaktadır. Bazı noktalarda duvar hatlarının bozulmasının, buralardaki düzgün kesilmiş hazır duvar bloklarının başka yapılarda kullanılmak üzere devşirme malzeme olarak taşınmasından kaynaklanmaktadır. Arazide yapılan ölçüm ve çizim çalışmalarından sonra aşağı kent duvarlarının toplam uzunluğunun yaklaşık 1000 m. olduğu tespit edilmiştir. Bu şekliyle, nispeten küçük bir alanı kaplamakla birlikte son derece hareketli, sağlam ve etkileyici bir görünüm sergileyen aşağı şehir duvarlarına aşağıda etraflıca değinilecektir.

2.1.1.1 Duvar 1 (Kat.1)

Duvar 1, Ana kent kapısı ile Roma Dönemi hamam yapısı arasındaki alanda bulunur. Kent kapısının batısındaki kulenin batı duvarından başlayıp kuzeybatı yönde yaklaşık 14,5 m. devam edip 2,50 m. sonra dirsek yaparak batıya dönmekte; buradan da 13,50 m. tekrar dönüp kuzeye ilerledikten sonra Roma Hamamı'na bağlanmaktadır. Duvarın kalınlığı 1,06 m., korunmuş yüksekliği ise 1,70 m.'dir. Yalnız, dirsek yapan yerde 4,80 m.'lik bir kısım sağlam kalabilmiştir. Duvar örgüsünde kullanılan kesme taşların yüksekliği 0,50 m. iken uzunlukları birbirinden farklı olup belli bir uyum göstermezler. Duvarda kullanılan bloklar yatay bir şekilde üst üste kullanılmıştır (Lev. VIII, Res. 2; Lev. LXVI, Çiz.1)

⁶⁸⁷ Perge ve Side suru çoğu yerde yıkılmış, hatta bazı yerlerde ortadan kalkmış ve Geç Antik Çağ ve Bizans Dönemi'de çeşitli onarımlar görmüştür. Perge suru onarımları için bkz. Mansel 1970, 135-136; Mansel 1978, 15; Lawrence 1983, 176-177; Brandes 1989, 46, 102; Foss 1990, 174-177; Brandt 1992, 173; Abbasoğlu 2000, 244 vd. Perge'de M.S. 4. yy. dolaylarında sur duvarlarının sağlamlaştırıldığı görülmektedir. Bkz. Türkmen 2001, 96. Side surundaki onarımlar için bkz. Mansel 1970, 134; Mansel 1978, 42; Lawrence 1983, 176 vd. Side Attius Philippus Suru'nda son dönemde yapılan çalışmalar için bkz. Alanyalı 2014, 94-96; Alanyalı 2015, 114-118, Res. 1-4; Alanyalı 2016, 137-138, Res. 1-2.

K1'nin yapımında düzgün kesilmiş yerel kireçtaşından bloklar kullanılmış ve duvar *isodomos* tekniğinde örülmüştür. Kullanılan bloklar dik açılı ve *rektogonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. *Isodomos* tekniğindeki blokların alın kısımları düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Blok kenarları düz kesilmiş ve birleşme yerlerinde boşluk bırakılmamıştır. Bloklar duvar üzerinde düzgün sıralar halinde ve belli bir standartta yerleştirilmiştir. K1 sadece kireçtaşı malzemedendir. Duvarın hem dış hem şehre bakan iç yüzeyleri bozulmadan korunmuştur.

Muhtemelen Roma İmparatorluk Dönemi'nde, kentin yeniden inşa sürecine dahil edilen Hamam⁶⁸⁸, kendisinden daha erken bir dönemde inşa edilen surun bozulmasıyla yapılmış ve Duvar 1 ile Duvar 2 arasına yerleştirilmiştir. Arazide yaptığımız çalışmalarda hamam duvarlarında kullanılan bazı blokların ölçüleri ve işleniş şekilleri Duvar 1 ve 2 de kullanılanlarla aynı olduğu tespit edilmiştir. Böylece M.S. 2.yy. ortalarına tarihlenen hamamın⁶⁸⁹ inşasında surdan sökülen malzemelerin kullanıldığı açıkça görülmektedir. Benzer biçimde Pednelissos'da Roma İmparatorluk Dönemi'nde aşağı şehir duvarlardan sökülen devşirme malzemeler hamam yapısının inşaatında kullanılmıştır⁶⁹⁰.

Bununla birlikte sur yapım tekniğinde ve kapıyla olan bağlantısından, birçok dönemde kullanıldığı, Roma İmparatorluk Dönemi'nde çeşitli ilavelerin yapıldığı; bu dönemden sonra surun işlevini kaybetmiş olacağı düşünülmektedir. Öyle ki duvarın Roma hamamı ile birleşen bölümünde tamirat izlerine rastlanılır. Buradaki *rektogonal* bloklar farklı bir biçimde yerleştirilerek duvar onarılmış; fakat yapısı bozulmamıştır.

2.1.1.2 Duvar 2 (Kat.2)

Duvar 2, Roma hamamının hemen kuzeyinden başlayıp, kuzeye 58,5 m. doğru devam etmekte; buradan batıya 3,12 m. dirsek yaptıktan sonra kuzeydoğu yönlü 99,2 m. ilerleyip Kule 1'e (Helenistik Kule) bağlanmaktadır. Duvarın, Kule 1'e bağlandığı yerde, yaklaşık 28 m.'lik bir bölümü yıkılmıştır. Duvar, topoğrafik yapıdan yararlanılarak örüldüğünden, kalınlığı bazı noktalarda arazinin yapısına göre 0,60-0,70 m. arasındadır. Öyle ki bazı noktalarda, doğal kayalık birimlerden yararlanılmış ve buralar sura dâhil edilmiştir. Bu sebepten duvarın yüksekliği, bağlandığı kayalıkların yüksekliğine göre

⁶⁸⁸Lanckoroński 2005, 64, Res. 51; Abbasoğlu 2004, 1-9.

⁶⁸⁹ Abbasoğlu 2004, 1-9.

⁶⁹⁰ Laufer 2010, 191.

değişmektedir. Ancak bununla beraber, duvarın üst kot seviyesinin aynı olduğu da görülmektedir. K2’de kullanılan blokların yüksekliği bazen arazi şekline göre değişse de bu ölçü genelde 0,47 m.’dir (Lev. VIII, Res.3; LXVI, Çiz. 2; Lev. LXVII, Çiz. 3; Lev. CVIX, Çiz. 71-72; Lev. CX, Çiz. 73-74).

K2’nin yapımında düzgün kesilmiş yerel kireçtaşından bloklar kullanılmış ve duvar *isodomos* tekniğinde örülmüştür. Kullanılan bloklar dik açılı ve *rektogonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. *Isodomos* tekniğindeki blokların alın kısımları düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Taşların genişlikleri farklı olmakla beraber yükseklikleri aynı sırada birbirine eşittir. Duvar sadece kireç taşı malzemedен örülmüş, yapımında harç ve başka bağlayıcı malzeme kullanılmamıştır. Yalnız K2’nin kuzeydoğu yönlü 99,2 m. ilerleyip Kule 1’e bağlanan bölümündeki taşların alın kısımları kabarık işlenmiş ve bazı yerlerde blok kenarları çerçeveli verilmiştir. Blok kenarları 0,2–0,4 m. genişliğinde düzenlenip, şevli olarak da kesilmiştir. Arazide yapılan çalışmalarda Duvar 2’nin herhangi bir onarım geçirmediği anlaşılmaktadır. K2’nin hemen güneyinde olan Roma hamamı inşaatında, Duvar 1 gibi, duvardan sökülen devşirme blokların kullanıldığı bellidir. Öyle ki Duvar 2’nin hamam tarafında yaklaşık 30 m.’lik bölümü sökülmüştür. K2’nin kuzeydoğu yönlü 99,2 m. ilerleyip Kule 1’e bağlanan bölümünde, kule tarafında, yaklaşık 29 m.’lik bölümü yıkılmıştır⁶⁹¹. Kule’nin batı duvarında, K2’nin buraya bağlandığına dair izler hala canlılığını korumaktadır. İzlerden duvarın, kulenin 2. katında bulunan kapısının hemen alt kısmına kadar devam ettiğini ve kapının direk Duvar 2’ye açıldığını tespit ettik. Böylece Duvar 2’nin üst kotu ortaya çıkmakta ve duvarın yaklaşık 8,40 m. yükseklikte olduğu anlaşılmaktadır (Lev. IX, Res.4; Lev. LXVII, Çiz.3).

K2’nin kuzeydoğu yönlü 99,2 m. ilerleyip Kule 1’e bağlanan bölümü üzerinde 2 tane menfez, 3 tane de barbakan kanalı bulunur. Duvar üzerinde bu örneklerin tam sayısı duvarın yıkılmasından dolayı anlaşılamamaktadır. Barbakan kanalından en batıda olanın genişliği 0,34 m., yüksekliği 0,21 m., derinliği ise duvar boyunca devam etmektedir. Buranın zeminden yüksekliği ise 4,20 m.’dir. Açıklık içten dışa bir eğimle verilmiş ve uzunluğu duvardan dışarıya 0,12 m. taşmıştır. Bu örnekten 5,70 m. doğuda ve 1,65 m. yükseklikte ikinci barbakan bulunur⁶⁹². Kanalın zemine olan yüksekliği ise arazinin

⁶⁹¹ Duvar 2’de menfez ve akıtma kanallarından sonra gelen ve Kule 1’e bağlanan yaklaşık 29 m.’lik bölüm yıkılmıştır. Bu alan Lawrence’in 1979 yılında yayınladığı çalışmasında sağlam görülmektedir. Böylece bu tarihten sonraki bir dönemde ilgili bölümün yıkıldığı anlaşılmaktadır. Bkz. Lawrence 1979, Fig. 51.

⁶⁹² Bu açıklığın genişliği 0,30 m., yüksekliği 0,22 m., derinliği ise duvar genişliğini biraz aşmak şartıyla 0,85 m.’dir.

eğimine bağlı olarak 5,05 m.'dir. Burada, kanalın 0,18 m. dışarıya taştığı görülür. K2'deki son barbakan ise 2. rnekten 5,15 m. doğuda ve aynı kotta bulunur⁶⁹³. Tüm açıklıklar içten dışa bir eğimle verilmiştir. Bu şekli ile normal bir mazgal profilinin dışına çıkmakta ve haliyle bir sıvı kanalını işaret etmektedir. Sillyon suru üzerinde benzerine az rastlanır antik dönem savaş tekniğinde kullanılan kızgın sıvının (yağ, su vb.) düşman üzerine akıtıldığı kanal örneklerini andırarak Duvar 2'de farklı bir savaş stratejisi ön plana çıkarmaktadır (Lev. IX, Res. 5-8).

Duvar 2 üzerinde iki adet menfez bulunur. Grekçe 'de *toxikal*⁶⁹⁴ olarak bilinen bu açıklıklar Sillyon savunma sisteminde sadece Duvar 2'de görülür. Birinci mazgal 2. ve 3. akıtma kanalları arasında ve buradan 0,48 m. yükseklikteki blok sırasında yer alır⁶⁹⁵. Doğudaki sıvı akıtma kanalı ile aynı hizada, birinci menfezin 2,30 m. doğusunda ve 0,35 m. yüksekte ikinci mazgal bulunur⁶⁹⁶. Mazgallar, dışta dar içte ise atışları kolaylaştırmak amacıyla geniş yapılmış ve böylece "V" formuna sahip basit bir rneği oluřturmuřtur⁶⁹⁷. Yaklaşık 45 derecelik bir atış alanları vardır. Bu şekliyle dışarıdan, her bir yana ateş etmek mümkün olmalıydı.

Mazgal ve akıtma kanalların yerleştirilmesinde eldeki örnekler temel alınarak Duvar 2'de bu konuda belli bir standart gözetilmediği söylenebilir. Bununla beraber K2'nin büyük bir kısmının yıkılmış olmasından dolayı da tüm detaylar anlaşılmamaktadır. Mevcut örneklerde menfezlerin alt kesimlerine akıtma kanalları yerleştirilmiştir. Böylece savunma güçlendirilmiş; mazgalın menzilinden çıkan duvar dibindeki alanlar, kanallardan dökülen sıcak su ve yağ gibi caydırıcı sıvılarla savunuluyor ve saldırganların sura çıkmaları engelleniyor olmalıydı. Ayrıca bu bölümdeki *rektogonal* blokların çerçeveli verilerek mukavemetlerinin artırılması, duvarda yoğun bir savunma anlayışının hâkim olduğunun gösterir. Sonuçta ortaya çıkan karmaşık savunma anlayışıyla Duvar 2, Sillyon aşağı şehir savunma duvarları arasında en iyi tahkim edilmiş sur bedeni olarak ön plana çıkmaktadır. Bu uygulamanın nedenleri ve stratejisine aşağıda "Askeri zellikler" başlığı altında etraflıca değinilecektir.

⁶⁹³ Bu açıklığın genişliği 0,67 m., yüksekliliği 0,44 m.'dir. Yerden yüksekliliği ise yine arazinin eğimine bağlı olarak 5,10 m.'dir. Burada, dışta kanalın 0,12 m. dışarıya çıkıntı yaptığı görülür. Kanalın derinliği ise duvarın i bölümün dolgu toprakla dolu olmasından ölçülememiştir.

⁶⁹⁴ Lawrence 1979, 399.

⁶⁹⁵ Bu mazgalın genişliği içte 0,28 m., dışta 0,10 m. ve yüksekliliği ise 0,47 m.'dir. Derinliği, duvar kalınlığı boyunca devam ederek 0,66 m. olup, son olarak zeminden yüksekliliği ise yaklaşık 5,50 m.'dir.

⁶⁹⁶ Buranın genişliği içte 0,35 m., dışta 0,10 m. ve yüksekliliği 0,47 m.'dir. Derinliği duvar boyunca devam edip 0,66 m., yerden yüksekliliği ise 7 m.'dir.

⁶⁹⁷ Birçok yapıda farklı tiplerde menfez örnekleri karşımıza çıkar. Bunlar; basit, kum saati, yarı mazgal deliği veya yarı pencere biçimli ile scorpion yuvası şeklinde olabilir. Bkz. Lawrence 1979, 399-402; McNicoll 1997, Fig. 52; Akarca 1998, 145, Res. 92.

2.1.1.3 Duvar 3 (Kat.3)

Kule 1'in dođu duvarında, batıda olduğu gibi, surun bağlantı izleri görüldüğünden, Duvar 3'ün buradan bağlandığı ve doğuya ilerlediği anlaşılmakta; fakat duvarın devam ettiği dođu yönlü hat, sonraki dönemlerde söküldüğu için detayları görülememektedir. Lanckroński tarafından yapılan çalışmada, Kule 1'den itibaren devam eden duvar, güney dođu uzantılı ilerleyip doğrudan *akropolis*'e bađlanır⁶⁹⁸. Ancak yaptığımız incelemelerde kuleden gelen dođu yönlü duvarın, yaklaşık 28 m. sonra dirsek yapıp kuzeydoğu yönlü 122,5 m. ilerleyip Kapı 2'ye bağlandığı tespit edilmiştir. Kuleden itibaren Duvar 3'ün yaklaşık 28 m.'lik bölümü sonraki dönemlerde sökülmüş olmalıdır. Nitekim alanda yaptığımız çalışmalarda kentin batı kesiminde, Roma Hamamı ile Rampalı Cadde arasında kalan bölümde bulunan ve Bizans döneminde *nekropolis*⁶⁹⁹ olarak kullanılan alanda, Duvar 3'ten devşirilen bloklar tespit edilmiştir. Bloklarda yaptığımız görsel analizler sonrasında, büyük kısmının yükseklikleri ve genel özellikleri, Duvar 3 ile aşağı şehir savunma sisteminin sur bedenlerinde kullanılan bloklarla benzer olduğu belirlenmiştir (Lev. X, Res. 9; Lev. LXVIII, Çiz. 4; Lev. CVIX, Çiz. 71-71; Lev. CX, Çiz. 73-74).

K3'ün yapımında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvar *isodomos* tekniğinde örlmüştür. Kullanılan bloklar dik açılı ve *rektagonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. *İsodomos* tekniğindeki blokların ön yüzleri düz tıraşlanmıştır ve bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Taşların genişliği farklı olmakla beraber yüksekliği aynı sırada birbirine eşittir. Duvar 3, yer yer bazı noktalarda 2 m. yüksekliğe kadar korunmuşsa da çoğu yerde yıkılmış ve sadece hattı belirlenebilmiştir. Çalışmalarda Kule 1'in doğu duvarında, K3'ün buraya bağlandığına dair izler görülmüştür. Mevcut izlerden duvarın, kulenin 2. katında bulunan kapısının hemen alt kısmına kadar devam ettiğini ve kapının Duvar 3'e açıldığını düşünüyoruz. Böylece Duvar 3'ün üst kotu ortaya çıkmakta ve yaklaşık 5,50 m. yükseklikte olduğu anlaşılmaktadır. Genişliği ise değişkenlik göstermekle beraber 0,57 ile 0,71 m. arasındadır.

Kapı 2'ye doğudan bağlanan yerde, 21,50 m. uzunluğundaki duvar bölümün yüksek tutulduğu görülmektedir. Bu bölümün yerden yüksekliği 7,89 m., genişliği 0,59

⁶⁹⁸ Lanckroński 2005, 64. Res. 51.

⁶⁹⁹ Kuzey araştırmasında, savunma sisteminde kümelendiği aşağı şehirde, batı nekropolü olarak adlandırılan alanda 80 adet *sandık* mezar tespit edilmiş ve envanteri çıkarılmıştır. Bunun için bkz. Özer vd. 2011, 209, Res. 1.

m. olarak ölçülmüştür. Alandaki kayalık birimler kesilerek duvar haline getirilmiş ve hat araziye uydurulmuştur. Duvar 3'ün bu bölümünde, kesme taş bloklarının farklı olarak bir enleme ve boylama şeklinde yerleştirildiği görülmektedir. Bu kısımlarda harç ve başka bağlayıcı malzemeler görülmez. Yine aynı yerde, farklı dönemlerdeki kullanıma bağlı olarak, duvarın sağlam kalan bazı kısımlarının çokgen (*polygonal*) kuru moloz taş ve harç yardımıyla onarıldığı görülmektedir. Özellikle Kapı 2'den hemen önceki hatta görülen harç izleri, duvar kalınlığının değişmesi, kesme taş blokların etrafının küçük taşlarla beslenmesi ve yer yer görülen harç izleri geç dönem onarımının göstergeleridir. K3'te görülen bu özellikler Kule 1'e batıdan bağlanan Duvarı 2'den farklılık göstermekle, böylece Duvar 3'e farklı dönemlerde eklemelerin yapıldığı ortaya çıkmaktadır. K3, aynı zamanda Ana Kent Kapısı'ndan başlayarak yaklaşık 4-5 genişlikle kuzeydoğu istikamette araziye uyarak ilerler. Yaklaşık 530 m. ilerledikten sonra kıvrılıp güney doğu yönde ortalama 70 m. devam ettikten sonra Akropolis Kuzey Kapısına ulaşan Kentin Ana Caddesi'nin⁷⁰⁰ batıda sınırlandırır. Ana caddenin, arazideki incelemeler sonucunda *akropolis*'e sürekli ulaşımı sağlayan ve araç geçişleri için uygun tek cadde olduğu tespit edilmiştir. Duvar 3'deki onarımların bu caddenin kullanımına bağlı olarak yapıldığı da söylenebilir.

2.1.1.4 Duvar 4 (Kat.4)

Duvar 4, Kapı 2'den itibaren yaklaşık 0,42 m. kuzeydoğuya devam ettikten sonra, dirsek yapıp doğuya 15 m. ilerler ve buradaki ana kayaya ulaşır; ana kayadan da yaklaşık 13 m. sonra Kule 2'ye bağlanır. Sur genişliği 0,81 m. olup en yüksek yer olan kuzeyde, 4,18 m. yüksekliğe kadar korunabilmiştir. K4'ün bazı noktaları yıkılmıştır. Duvar, üzerinden geçtiği kayalık alanın şekline göre yönlendirilmiş ve alandaki kayalık alanlardan yararlanılarak inşa edilmiştir. Arazi çalışmalarında surun bu bölümünde herhangi bir geç dönem eklemesi veya izi görülmemiştir. Geç dönemde işlevini kaybettiği ilk aşamada düşünülse de, üzerinde inşa edildiği sağlam kayalık yüzünden duvarın

⁷⁰⁰ Yaptığımız araştırmada kente bulunan caddeler ve yollar da ele alınmış, bunların savunma yapılarıyla bağlantısı, savunma sistemi üzerindeki etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda kentteki caddeler ve yollar isimlendirilmiştir. Kentin Ana Caddesi olarak isimlendirdiğimiz cadde, yaklaşık 600 m. uzunluğunda ve araziye bağlı olarak genelde 4-5 m. genişliğindedir. Caddenin çoğu yerde zemini görülmektedir. Burası şehrin ana kapısından itibaren başlar ve hafifçe yükselerek kuzeydoğuda *akropolis*'e ulaşır. *Akropolis*'teki yerleşime ulaşmak için caddenin, Silyon'un terk edildiği döneme kadar, sürekli kullanıldığını düşünüyoruz. Öyle ki günümüzde bile kente gelen ziyaretçiler *akropolise* ulaşmak veya buradan inmek için bu caddeyi takip ederler. Bu cadde için bkz. İkinci Bölüm, *Kent İçi Ulaşım Ağı: Caddeler ve Geçiş Birimleri, Ana Cadde* kısmı.

yıkılmayarak sonraki dönemlerde de direnç gösterdiği anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle yer yer kesilerek, bazen de işlenerek sur hattına dâhil edilen kayalık alanlar, Duvar 4'ün mukavemetini artırmış ve yıkılmasını engellemiştir (Lev. X, Res. 10; Lev. LXVIII, Çiz. 5).

K4'ün yapımında düzgün kesilmiş yerel kireçtaşından bloklar kullanılmış ve *isodomos* tekniğinde örülmüştür. Kullanılan bloklar dik açılı ve *rektogonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. *Isodomos* tekniğindeki blokların alın kısımları düz traşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Taşların genişliği farklı olmakla beraber yüksekliği 0,45-0,50 m. arasındadır. Duvar sadece kireç taşı malzemenen örülmüş, yapımında harç ve başka bağlayıcı malzeme kullanılmamıştır. K4'ün inşasında 1 sıra enleme bir sıra boylama dizilmiş duvar kesiti görülür. Boylama sırasında iki adet bir birine paralel uzatılan bloklar vardır.

2.1.1.5 Duvar 5 (Kat.5)

Duvar 5, Kule 2'den itibaren yaklaşık 6,5 m. kuzeye ilerleyip dirsek yapar; bu noktadan da yaklaşık 60 m. kuzeydoğu istikamette ikinci defa dirsek yaptığı yere kadar devam eder. Bu bölüm yıkılmış ve blokları başka yapılarda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Buradan bir diğer dirsekle kuzeybatı doğrultuda 21,5 m. giderek tekrar dirsek yaparak 13,5 m. kuzeydoğuya ilerler ve yaklaşık 22 m. sonra Kule 3'e bağlanır. Duvarın genişliği 0,66 m. yüksekliği en kısa yerde 1,50 m., en yüksek yerde ise 3,50 m. olarak ölçülmüştür. Duvarda kullanılan *rektogonal* blokların yüksekliği 0,45-0,50 m. arasındadır. Duvara ait blokların başka yapılarda devşirme malzeme olarak kullanılmak üzere taşınmış olmasından, hattı bazı alanlarda belli değildir. Yaklaşık 60 m.'lik bölümü yıkılmış olan duvara ait blokların şehir surunun içinde kalan ve yaklaşık Duvar 5'in 30-40 m. doğusunda bulunan bazı yapıların inşaatında kullanıldığı tespit edilmiştir (Lev. XI, Res. 11; Lev. LXIX, Çiz. 6).

K5, Duvar 3 ve 4 gibi üzerinden geçtiği kayalık alanın şekline göre yön bulmuş ve bu alandaki kayalık birimlerden yararlanılarak inşa edilmiştir. Yer yer kesilerek, bazen de işlenerek sur hattına dâhil edilen kayalık alanlar, Duvar 5'in mukavemetini artırmıştır. Özellikle sur bedeninin dirsek yaptığı yerler büyük kaya kütlelerinin olduğu alandır. Kaya kütleleri düzgün bir biçimde kesilmiş ve bir nevi sur üstü basit seyirdim yerine benzetilmek istenmiştir. Aslında bu durum, Aşağı Şehir Duvarlarının en önemli özelliklerinden bir tanesi olarak karşımıza çıkar. Öyle ki normal durumlarda sur

bedenlerinin birbirine yakın ve aynı menzilde kulelerle berikilmesi beklenir. Fakat Duvar 5 örneğinde görüldüğü üzere, sur hattına dâhil edilen ve kesilip düzleştirilen kayalık kütleler, bir nevi doğal kuleler olarak ön plana çıkmaktadır. Bahse konu olan alanların geç dönemlerde, düzgün kesilmiş olmalarından dolayı başka yapılar için kullanım gördüğü de anlaşılmaktadır.

Zigzag çizerek devam eden K5'in yapımında düzgün kesilmiş yerel kireçtaşından bloklar kullanılmış ve duvar *isodomos* tekniğinde örülmüştür. Kullanılan bloklar dik açılı ve *rektogonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. *Isodomos* tekniğindeki blokların alın kısımları düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Duvar, geçtiği alandaki kayalık alanlardan yararlanılmış, bazı noktalarda kayalar sur hattına dâhil edilmiştir. K5, sadece kireç taşı malzemeden örülmüş, yapımında harç ve başka bağlayıcı malzemeler kullanılmamıştır. Duvarın büyük bir kısmı tahrip olmuş ve tahrip olan kısımlar sonraki dönemlerde onarılmıştır. Onarım gören bölümlerde herhangi bir harç izine rastlanılmamış; bu bölümlerin aynı malzemeden tekrardan örüldüğü görülmüştür. Duvarın büyük bir kısmı tahrip olduğundan bazı detayları anlaşılamamaktadır.

2.1.1.6 Duvar 6 (Kat. 6)

Duvar 6, kule 3'ten itibaren kuzeydoğuya doğru yaklaşık 100 m. devam ettikten sonra dirsek yaparak doğuya 21 m. ilerler. Bu noktadan itibaren yaklaşık 20 m. zigzaglar çizerek kuzeydoğuya devam ettikten sonra yine bir dirsekle yaklaşık 9 m. mesafenin ardından Kule 4'e bağlanır. Duvar genişliği 0,66 m.'dir. Sur bedenine bağlandığı en yüksek kayalık alan 5,00 m. civarındadır. Duvarda kullanılan *rektogonal* blokların yükseklikleri 0,45-0,50 m. arasındayken, genişliklerinde bir standart görülmez. Duvarda, bazı kısımlara ait blokların, arazinin eğimine bağlı oluşan kuvvete direnç göstermeyerek alt kotlara düştüğü görülmüştür. Bununla beraber bazı noktalardaysa duvar bloklarının başka yapılarda devşirme malzeme olarak kullanılmak üzere taşındığı da anlaşılmaktadır. Bu hat üzerinde, Kule 3'ten yaklaşık 57 m. sonra dışarıya doğru çıkıntı yapan 3 duvarlı bir alan yapılmıştır. Böylece buraya, kule izlenimi verilmek istenmiş ve savunma hattı güçlendirilmiştir (Lev. XI, Res.12; Lev. LXIX, Çiz. 7).

K6, Duvar 3,4 ve 5'te olduğu gibi üzerinden geçtiği kayalık alanın şekline göre yön bulmuş ve alandaki kayalık birimlerden yararlanılarak inşa edilmiştir. Yer yer kesilerek, bazen de işlenerek sur hattına dâhil edilen kayalıklar, Duvar 6'nın mukavemetini oldukça artırmıştır. Bazı yerlerde zigzag çizerken, yer yer de büyük kaya

kütlelerinin olduğu alanlarda dirsek yapmaktadır. Duvar 5'te görüldüğü üzere, kaya kütleleri düzgün bir biçimde kesilmiş ve bir nevi sur üstü basit seyirdim yerine benzetilmiştir. Yukarıda Duvar 5 başlığı altında değinildiği gibi bu durum, Sillyon savunmasında belirleyici özelliklerden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Sur bedenlerinin kulelerle berikilmesi yerine kayalık alanların sura dâhil edilmesi, hem duvarın mukavemetini artırıyor hem de daha ekonomik bir iş oluyordu. Bahsedilen alanların geç dönemlerde, düzgün kesilmiş olmalarından dolayı başka yapılar için kullanım gördüğü de anlaşılmaktadır. Ayrıca K6'da, *akropolis* duvarları kısmında örneklerinin görüldüğü gibi, doğal kayalık alanların fazlalığı nedeniyle çoğu yerde, sanki örülen duvarlar bu alanlara eklenmiş gibi durmaktadır.

K6'nın yapımında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvar *isodomos* tekniğinde örülmüştür. Kullanılan bloklar dik açılı ve *rektogonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. *Isodomos* tekniğindeki blokların alın kısımları tıraşlanmış olup üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Bu duvar kayalık bir alan üzerine konumlandırılmıştır; bununla beraber kayalık alanın yapısına göre duvar yükseklikleri belirlenmiştir. K6, sadece kireç taşı malzemeden örülmüş, yapımında harç ve başka bağlayıcı malzemeler kullanılmamıştır. Duvarın bazı bölümleri yıkılmış ve hasar görmüştür. Bununla beraber yıkılan duvar kesitlerinden geç dönemde harç ve yerel kireç taşı malzemeden çokgen kuru moloz taşlarla onarıldığı anlaşılmaktadır.

Duvar 6'da, birçok yerde zigzaglar çizerek devam ettiği, çoğu noktada ise dirsek yaptığı görülmektedir. Arazinin doğal kayalardan oluşması, kayalık alanların sur hattına dâhil edilerek savunma hattının güçlendirilmesinde belirleyici etken olmuştur. Sillyon'da sadece bu bölümde gördüğümüz 3 duvarlı biçimli sur hattı ve sur hattına dâhil edilen kayalık kütlelerinin kesilerek, bir nevi sur üstü basit seyirdim yerlerine dönüştürülmesi, Duvar 6'nın başat özellikleri olarak ön plana çıkar. Tüm bu özellikler beraber düşünüldüğünde, Duvar 6'nın diğer aşağı şehir sur bedenlerine göre daha güçlü bir yapıda olduğu anlaşılır. Duvar 2 bölümünde sofistike bir savunmadan bahsetmiştik. K2'deki bu karmaşık savunma, burada kendini doğal ve sert bir anlayışa bırakır. Bunun en büyük sebebi arazinin şekli olmakla beraber, aşağı şehir surunun burada *akropolis* istikametine dönerek, aslında iki cepheli bir alana dönüşmesine de bağlanabilir.

2.1.1.7 Duvar 7 (Kat. 7)

Duvar 7, Kule 4'den başlayarak yaklaşık 20 m. doğuya uzandıktan sonra, arazi şekline bağlı olarak dirsek yaparak kuzeye yaklaşık 13 m. devam eder ve son olarak ikinci

bir dirsekle güney doğuya yani *akropolis* 'e uzanır. Duvar kalınlığı 0,66 m. yüksekliği ise en korunmuş noktada yaklaşık 3 m.'dir. Duvarda kullanılan *rektogonal* blokların, yükseklikleri diğer duvarlarla benzer biçimde (Duvar 1-6) 0,50 m. olup, genişliklerinde bir standart görülmez. Duvarın bazı bölümlerdeki bloklarının başka yapılarda devşirme malzeme olarak kullanılmak üzere taşındığı anlaşılmaktadır. Öyle ki arazi çalışmalarında özellikle *akropolis* 'e, güneye, doğru uzanan bölümdeki kesme taş blokların söküldüğü ve yakınındaki geç dönem yapılarında kullanıldığı tespit edilmiştir. Genel bir ifadeyle K7, bazı yerlerde orijinal yapısını korumuş olsa da, yer yer sonraki dönemlerde çeşitli eklemelerin yapıldığı izlenebilmektedir. Fakat bu eklemelerin sur bedeni işlevine yönelik değil de, daha çok hazır duvarın başka amaçlar için kullanılması şeklinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte arazideki yoğun tahrip ve bitki örtüsünden dolayı duvar detayları bazı noktalarda anlaşılammaktadır (Lev. LXII, Res. 13, Lev. LXX, Çiz. 8).

K6, Duvar 3, 4, 5 ve 6'da olduğu gibi bazı noktalarda topografyaya göre yön bulmuş ve bu alandaki kayalıklardan yararlanılarak inşa edilmiştir. Kule 4'ten itibaren 20 m. doğuya ilerledikten sonra, yüksek bir kaya kütesine ulaşır. Duvar, bu kütlelin konturlarını izleyerek ilerde dirsek yapar ve *akropolis* 'e, güneye, devam eder. Duvar 5 ve 6'da görüldüğü üzere kayalık alan sur hattına dâhil edilmemiş; aksine duvar bu alanın etrafını çevrelemiştir. Böylece kayalık alana dayandırılarak duvarın mukavemeti artırılmıştır. Nitekim Duvar 7'nin en korunmuş bölümünün burasının olması düşüncelerimizi desteklemektedir.

K7'nin orijinal bölümünün yapımında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvarlar *isodomos* tekniğinde örülmüştür. Kullanılan bloklar dik açılı ve *rektogonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. *Isodomos* tekniğindeki blokların ön yüzleri düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Sonradan eklenen ve bazı kısımları onarılan bölümlerde ise yerel kireç taşı malzemedен çokgen kuru moloz taşlar ve harç kullanılmıştır.

2.1.1.8 Duvar 8 (Kat. 8)

Çalışmalarımızda Aşağı Şehir Savunma Duvarlarının son örneği K8'dir. Duvar, kentin güneybatı yamacında bulunan Ana Kent Kapısı'nın doğu kulesinden başlayarak kentin içine, yani kuzey doğuya 10 m. ilerler; buradan da doğuya doğru dirsek yaparak 60 m. devam edip Kule 5'in üzerinde yükseldiği kayalık alana bağlanır. Duvarın bir kısmı 0,62-65 m. arasında bir genişliğe sahip iken, doğuda kalan ve açılı yapılarak güneydoğuya

uzanan kısmı ise 0,82 m. ölçülerindedir. Bu farklı ölçüler, bize duvarda farklı bir işçilik veya dönem olduğunu gösterir. Duvar 8'in korunmuş en yüksek noktası 4,00 m. civarındadır. Duvarda kullanılan *rektogonal* blokların yüksekliği ise 0,50 m. olup, diğer sur bedenlerinde olduğu gibi (Duvar 1-7) genişlikleri ve uzunluklarında bir standart görülmez (Lev. XII, Res. 14; Lev. LXX, Çiz. 9).

K8, diğer aşağı şehir sur bedenlerinin aksine, (Duvar 2-7) yamaçta olmasına rağmen düz bir zemin üzerinde yükselmektedir. Duvarın geçtiği alanda herhangi bir kaya kütlesi yoktur ve bu yüzden de düz bir hattı takip eder. Duvar 1 ile benzer olan bu durum, tamamen Şehrin ana kapısına bağlı olmaları ile açıklanabilir. Öyle ki ilgili bölümde anlatıldığı üzere⁷⁰¹, kapının konumlandığı yer Sillyon'a ulaşımı sağlayan stratejik yamaçta olmasına rağmen düz bir alandır. Bununla beraber duvar kayalık bir alana bağlanarak son bulur. Mevcut şemada savunma prensibini etkilemiş olabilir. Arazide yaptığımız incelemelerde, Kule 5'in üzerinde yükseldiği yaklaşık 30 m. yüksekliğindeki büyük kayalık kütlede sonra herhangi bir duvara veya kalıntısına rastlanılmamıştır. Bu durumda K8, aşağı şehir duvarları arasında, güneydeki son bölüm olarak ön plana çıkar.

K8'in yapımında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvar *isodomos* tekniğinde örülmüştür. Kullanılan bloklar dik açılı ve *rektogonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. *Isodomos* tekniğindeki blokların ön yüzleri düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Duvar sadece kireç taşı malzemedir. Yapımında harç ve başka bağlayıcı malzemeler kullanılmamıştır. Derzlerin kenarları kırılmasın diye üçgen şeklinde bırakılmıştır.

Duvarın, Ana Kent Kapısı'nın doğu kulesinden itibaren 30 m.'lik bölümü yıkılmış ve buradaki blokların bir kısmı başka yapılarda kullanılmıştır. Yaptığımız incelemelerde yıkılmış bölümlerdeki blokların, duvarın hemen güneyinde geç dönemlerde yapılan ve belli bir düzen göstermeyen yapılarda devşirme malzeme olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. K8, bu alandaki geç dönem yapılarının bir kısmının arka duvarı olarak da tercih edilmiştir. Ayrıca duvarın kalınlığında belli bir standart görülmez. Öyle ki bazı yerlerde duvar kalınlığı 0,62-0,65 m. arasındayken, bazı noktalarda ise bu genişlik 0,82 m.'ye kadar çıkar. Anlaşılan o ki tarihsel süreç içerisinde sur bedeni onarılmış ve sürekli kullanılmıştır. Son olarak Duvar 8, Ana Şehir Kapısı'nın doğu kanadını oluşturmaktadır. Kapının neredeyse Sillyon tarihine paralel olarak her dönemde kullanıldığı düşünüldüğünde, K8'in varlığı da buna bağlı olarak süregelmiş olmalıdır.

⁷⁰¹ Bkz. İkinci Bölüm, *Kapılar kısmı, Ana Kent Kapısı*.

2.1.2 Akropolis Savunma Duvarları

Silyon *Akropolis* 'i deniz seviyesinden yaklaşık 235 m. yüksektedir. Bu yükseklik ilk etapta az görülüyor olsa da, üzerinde konumlandığı arazinin topoğrafik yapısından ötürü *akropolis* 'e ulaşmak birçok dağ yerleşmesine göre daha zordur. Çünkü yavaş yavaş yükselen topoğrafya belli bir yerden sonra sarplışır ve hatta 90° uçurumlara dönüşür. Bununla beraber *akropolis* 'in batı kesimi hariç günümüzde bile tepeye ulaşım imkânsızdır. Batı yönden de, *akropolis* 'e ulaşmak için belirlenen rotaların izlenmesi gerekmektedir. Arazinin şekli yukarıya ulaşımı sağlayan yolların kavisler çizerek, araziye bağlı bir biçimde devam etmesini sağlar. Silyon'un bahsi geçen topoğrafik yapısı *akropolis* için doğal savunma hattı oluşturmuş; sadece ulaşım yolları üzerine ve kısmen tehlike arz eden yerlere duvarlar inşa edilmiştir (Lev. VII, Res. 1). Bu bölümde, Silyon Surunun *akropolis* 'teki duvar bedenleri ele alınacaktır. Aşağı Şehir Savunma Duvarlarında yapıldığı üzere, burada da kule ve kapılar arasında kalan duvar bölümleri ayrı başlıklar altın etraflıca anlatılacaktır.

2.1.2.1 Duvar 9 (Kat.9)

Duvar, *akropolis* 'in batı yamacında, Akropolis Güney Kapısı ile Kastron arasında bulunur. K9, üç farklı bölümden oluşmaktadır. Duvarda yer yer erken dönem bölümleri sağlam kalmış, diğer kısımlarda ise Bizans Dönemi'nde çeşitli eklemeler yapılmıştır. *Akropolis* 'i güneyden çevreleyen K9'un toplam uzunluğu 127 m., erken bölümün ise yaklaşık 66 m.'dir. Erken bölümlerin kalınlığı 0,65 m. iken, geç dönem duvar eklemelerinde ise kalınlık 1,20 m. ile 1,70 m. arasında değişir. Ölçülerden de anlaşılacağı üzere geç dönem duvarı erken duvarlara göre oldukça ince inşa edilmiştir. Bu ölçü, iki dönem arasında karşı karşıya kalınan düşmanın niteliğinin farklı olduğunu ve kentte Bizans döneminde savunmaya ne kadar ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir (Lev. XIII, Res. 15; Lev. LXXI, Çiz. 10).

Duvar örülmesinde arazinin şekline uyulmuş; bazı bölümleri kayalık alanlara bağlanmış veya kayalık alanlar işlenerek duvar hattına dâhil edilmiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere K9'da 3 farklı dönem özelliği görülür. Bunlardan erken evre olarak nitelendirdiğimiz bölüm inşasında, düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılıp *pseudo-isodomos*; ikinci kullanıma ait bölüm ise *isodomos* tekniğinde örülmüştür. İki evredeki kullanılan bloklar dik açılı ve *rektogonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir.

Blokların ön yüzleri düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. İki bölümün kesiti iki boy taş, enleme-boylama şeklinde kullanılarak hazırlanmıştır. Sonradan eklenen ve bazı onarılan bölümlerde ise yerel kireç taşı malzemeden çokgen kuru moloz taşlar, devşirme bloklar ile tuğla ve kiremit katkılı harç kullanılmıştır.

K9, Sillyon surunu oluşturan diğer sur bedenlerinden (K1-8 ve K10-13) farklı bir özelliği barındırır. Bu özellik, üzerinde 3 farklı dönem izlerinin belirgin bir şekilde görülebmesidir. *Pseudo-isodomos* teknikteki erken dönem duvarının olduğu kısım geç dönemlerde herhangi bir onarım geçirmeden kullanılmaya devam edilmiştir. Sadece duvarın görüldüğü bazı noktalarda, iç kesime ikinci bir duvar örülerek savunma güçlendirilmiştir. Erken evreye ait duvarın inşa edildiği alan, batıda, *akropolis*'e ulaşımı sağlamaya uygun iki kaya arasındaki bir boğazdır. Anlaşılan o ki yapıldığı dönemde kenti savunmak için söz konusu alanın tutulması yeterli görülmüştür. Burada görülen *pseudo-isodomos* duvar örgüsü, Sillyon'da Bastion 1 ve Kule 1 (Helenistik Kule)'in üst katları dışında başka bir savunma yapısında görülmez. Böylece, K9'un aşağı şehir duvarlarından farklı bir dönemde tasarlandığı ve sadece *akropolis*'teki yerleşimi çevrelemek için inşa edildiği anlaşılmamaktadır. Bununla beraber aşağı şehir duvarları ile duvar kalınlığı aynıdır. Yine kesiti iki boy taş, şeklinde kullanılarak hazırlanması, Duvar 4-7 ile benzerdir. K9'un bir bölümü de aşağı şehir duvarlarıyla aynı şekilde *isodomos* tekniğinde yerel kireç taşı *rektogonal* bloklarla örülmüştür. Bu bölümün kalınlığı da benzer olup, 0,65 m.'dir. Sonuçta Duvar 9'un bu bölümünün aşağı şehir duvarları ile aynı dönemde yapılmış ve muhtemelen bir iç sur, başka bir ifadeyle *diateikhisma*⁷⁰² oluşturulmuştur.

Duvar 9'un son kullanım evresinde farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu farklılıklar duvar kalınlığında kendini belli etmektedir. Bazı noktalarda duvar kalınlığı 1,20 m. iken, bazı yerlerde ise 1.70 m.'yi bulmaktadır. Bu evredeki tutarsızlık, K9'un uzun süre kullanıldığı ve kendisine zaman zaman eklemeler yapıldığını gösterir. Kaldı ki arazide yaptığımız incelemelerde duvarın ilgili bölümünün yer yer onarıldığı tespit edilmiştir. Bu bölümde ön plana çıkan başka bir uygulama ise erken dönem duvarların ekonomik olarak kullanılmasıdır. Birçok Bizans Dönemi savunmasında, duvarları oluşturan blokların yerlerinden sökülerek devşirme olarak kullanıldığı bilinmektedir. Geç dönem bölümlerin

⁷⁰² Diateikhisma kent savunma sisteminin bir parçasıdır. Surdan farklı olarak şehir merkezine yakın bir alanda şehri ikiye bölen iç sur olarak değerlendirilir. Aslında yerleşmelerin içinde belirli bölgeleri sınırlayan ve onlara kentin geri kalan bölümünden ayıran surlardan oluşmaktadır. Bunun için bkz. Sokolicek 2009, 9-10; Sokolicek 2010b, 227-236; Winter 1971, 59 vd; Lawrence 1979, 144-154.

dış taraflarında erken duvarların yapısının bozulmadan korunmuş, iç kısmına ve üzerine ise kireç harcı ve moloz taş bloklar doldurularak sağlamlaştırılıp kullanılmaya devam edilmiştir. Bu uygulama Anadolu'da çok olmamakla beraber bazı kentlerde karşımıza çıkar. Parion'da Helenistik Döneme verilen surun dış yüzeyi tamamen korunmuş iç ve üst kısmına ekler yapılmıştır⁷⁰³. Likya'da Pyndai Kalesi'ni oluşturan duvarlar dışta korunmuş iç kesimi ise yine Bizans Dönemi'nde sağlamlaştırılmıştır⁷⁰⁴. Kremna duvarları geç dönemde bu şekilde berkitilmiştir⁷⁰⁵. Tabi buralarda takip edilen bu uygulamanın temel sebebi ekonomik ve topoğrafik kaygılardır. Herhangi bir savunmayı tekrardan yapmak veya savunma amaçlı yeni alanlar belirlemek için ciddi bütçelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun yerine mevcut olana çeşitli eklemeler yaparak sağlamlaştırmak çok daha kolay olacaktır.

Son olarak Duvar 9, şehrin ilk kuruluş döneminden yerleşim gördüğü son evresine kadar *akropolis*'e girişi sağlayan bir geçiş üzerinedir. Bu alanda Akropolis Güney Kapısı ve Bastion 2 yer alır. Bizans döneminde 7. veya 8. yy.'da yapılan kastrona⁷⁰⁶ kuzeyde bağlanır. Çevrelediği bölüm ise *akropolis* en alçak ve aynı zamanda düz noktasıdır. Buna ek olarak batıdan ve güneyden gelebilecek tüm tehlikeleri görebilecek konumda olup, aşağı şehre hâkimdir. Görüldüğü üzere tahkim ettiği alan *akropolis*'in en stratejik bölümüdür ve bu doğrultuda sürekli bir savunma karakteri sergilemiştir.

2.1.2.2 Duvar 10 (Kat.10)

Duvar, *Akropolis* kuzey kapısının hemen güneyinde bulunan Bizans kulesinden itibaren yaklaşık 24 m. güneye ilerledikten sonra kastron yapısına bağlanır. K10, *akropolis*'in hemen kenarına inşa edilmiştir. Kalınlığı 1.10 m., uzunluğu 0,24 m., en iyi korunmuş yerde ise yaklaşık 1 m. yüksekliktedir (Lev. XIII, Res. 16).

K10'un yapımında yerel kireç taşı malzemeden çokgen kuru moloz taşlar, devşirme bloklar, tuğla kırıkları ve kiremit katkılı harç kullanılmıştır. Devşirme düzgün kesilmiş dört yüzü işlenmiş dik açılı *rektagonal* bloklar duvarların kenarında kullanılmış; bunların arasında kalan bölüm ise küçük taşlar, kiremit parçaları ve harç gibi malzemeler kullanılarak doldurulmuştur. Kastron duvarlarında da görülen bu farklı uygulama tekniği ile K10, *akropolis*'te var olan savunma duvarlarından ayrılır. Diğer örneklerde duvarların

⁷⁰³ Ergürer-Genç 2013, 44.

⁷⁰⁴ Adam 1982, 159-161; Res. 195-197.

⁷⁰⁵ Kremna'da Geç dönem onarımları için bkz. Mitchel 1995, 188-194.

⁷⁰⁶Foss 1996c, 20-21. Fig. 1-4; Hellenkemper – Hild 2004, 400-401, Abb. 388-393.

mukavemetini güçlendirmek maksadıyla moloz taş, kaba harç gibi doldurucu malzemeler kullanılmış olsa da, bu şekilde dışarıda büyük düzgün kesilmiş bloklarla sınırlandırılan alanın iç kısmının doldurma uygulaması görülmez. K10'da görülen ve üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise kalınlığıdır. Yukarıda da tasvir edildiği üzere duvarın kalınlığı 1,10 m.'dir. Bu ölçü *akropolis*'teki diğer sur bedenlerinin (K9, K11-K14) gösterdiği kalınlıktan daha azdır.

Duvar 10'un kalınlığının diğer duvarlara göre az olması ve yapım tekniğindeki uygulama yapının farklı bir dönemde inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Ayrıca duvarın koruduğu alan *akropolis*'in kuzey batı kesiminde, Kastron ile Kule 9 arasında ve Rampalı Caddenin hemen üst kesiminde ikincil bir konumdadır. Bu nedenle savunma önceliği yoktur. Kaldı ki Kastron ve Kule 9 arasında yaklaşık 24 m.'lik alan, herhangi bir saldırı esnasında her iki yapıdan da savunulabilirdi. K10'un bahsedilen nedenlerden dolayı da diğer sur bedenlerine oranla daha ince yapılmış olabileceği düşünülebilir. Sonuçta duvarda yaptığımız incelemelerde herhangi bir Roma veya Helenistik Döneme tarihleyebileceğimiz malzeme görülmediğinden Bizans Dönemi'nde, Kastron ile aynı zamanda inşa edilmiş olabileceği ve *akropolis*'teki tahkimat sisteminin bir parçası olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.2.3 Sillyon Suru Duvar 11 (Kat.11)

Duvar, *akropolis*'in kuzey kenarında bulunur. Caminin yaklaşık 25 m. kuzey doğusundan ve stoanın ise yaklaşık 30 m. kuzeyinden geçer. Kule 6 hizasında başlayan duvar, *akropolis* kenar hattını izleyerek *akropolis*'in doğusundaki Kule 8'e bağlanır. Kule 6 ile Kule 8 arasındaki bölüm *akropolis* kenar hattı boyunca yaklaşık 620 m.'dir. Duvarın yapımında arazinin şekli belirleyici olmuş, duvar yönü araziye göre belirlenmiştir. Yer yer takip edilen duvarın sağlam kalan bölümü yaklaşık 167 m. uzunluğundadır. Duvarın kalınlığı 0,60-1,00 m. civarındayken, en korunmuş yerde yüksekliği 2,50 m.'dir. Duvar 11, *akropolis* kuzeyinin tamamını, kuzey doğu ve doğu yönden ise bir bölümünü çevreler. Tarif edilen alanlar, *akropolis* sınır hattında, yerden yaklaşık 50 m. yükseklikte olup, doğal bir savunma duvarı oluşturmaktadır. K11'in, Duvar 9 ve 10'a göre daha ince yapılmasının nedeninin bu olduğu ortaya çıkmaktadır (Lev. XIV, Res. 17; Lev. LXXI, Çiz. 11).

K11'de farklı inşaat teknikleri görülür. Bazı bölümlerin yapımında yerel kireçtaşı malzemedan çokgen kuru moloz taşlar, devşirme bloklar, tuğla ve kiremit katkılı harç

kullanılmıştır. Duvar 11'in yer yer *akropolis*'in kenarında bulunan doğal kayalık alanlardan yararlanılarak oluşturulduğu görülmektedir. Buralardaki doğal kayalık alanlar düzgün bir şekilde kesilip duvar haline getirilmiş ve sur hattına dâhil edilmiştir. Doğal kayadan oluşturulan kısımlarının kalınlıkları farklılık göstermekle beraber, söz konusu alanlar duvarın genel şemasını bozamaz. Bununla beraber doğal kayadan kesilerek oluşturulan bölümlerin dış taraflarına, sonraki dönemlerde yine çokgen kuru moloz taşlarla duvar eklemeleri yapılmış ve duvar sağlamlaştırılmıştır. Ayrıca *akropolis*'in kuzeyin tamamını, kuzey doğu ve doğu yönden ise bir bölümünü çevreleyen ve yaklaşık 620 m. uzunluğundaki Duvar 11'in sadece *akropolis*'e ulaşım imkân verebilecek alanlara inşa edildiği, diğer kalan kısımların ise, doğal savunma hattına sahip olduğundan boş bırakıldığı görülmektedir. *Akropolis* kenarlarının dönem içinde heyelanlardan çökmüş olmasından ötürü bazı alanlarda detaylar anlaşılabilir değildir.

Duvar 11'de kullanılan düzgün kesilmiş kireç taşından devşirme bloklar, hemen güneyinde bulunan ve kent haritasında stoa olarak işaretlenen alandaki yapılardan sökülmüş olmalıdır. Buna ek olarak, caminin bulunduğu yerdeki duvar bölümlerin yer yer söküldüğü tespit edilmiş ve buralardan elde edilen hazır blokların muhtemelen Türk-İslam Dönemi'nde cami ve etrafındaki müstemilattan oluşan yapı grubunun inşasında kullanılmıştır. Kaldı ki caminin etrafında bu dönemden sonra yapılmış veya kullanılmış herhangi bir yapı veya yapı gurubu da yoktur.

2.1.2.4 Duvar 12 (Kat.12)

Duvar, *akropolis*'in güneydoğu kenarını çevreler; *akropolis*'in güneyinde bulunan ve tapınak olarak isimlendirilen yapının hemen doğusundan yaklaşık 300 m. ilerledikten sonra yine *akropolis*'in doğu kenarındaki Kule 8'e bağlanır. K12'nin yapımında arazinin şekli belirleyici olmuş, duvar hattı araziye göre belirlenmiştir. Duvarın genişliği yer yer değişmekle beraber yüksekliği, korunmuş bölümlerde 3 m. ile 1,50 m. arasındadır (Lev. XIV, Res. 18).

K12'de, Duvar 11'de görüldüğü üzere, farklı inşaat teknikleri karşımıza çıkar. Bazı bölümlerin yapımında yerel kireç taşı malzemedeki çokgen kuru moloz taşlar, devşirme bloklar, tuğla ve kiremit katkılı harç kullanılmışken, yer yer *akropolis*'in kenarında bulunan doğal kayalık alanlardan da yararlanılarak sur bedeninin yaklaşık 60 m.'lik bölümünün oluşturulduğu da görülmektedir. Buralardaki doğal kayalık alanlar düzgün bir şekilde kesilip duvar haline getirilmiş ve sur hattına dâhil edilmiştir. Doğal

kayadan oluşturulan kısımlarının kalınlıkları farklılık göstermekle beraber, genel şemayı da bozmadığı anlaşılmaktadır. Bu tekniklere ek olarak, bazı kesimlerde erken döneme tarihlendiğini düşündüğümüz yapılardan⁷⁰⁷ sökülen sütun tamburlarının basit bir biçimde üst üste konularak duvar haline büründürüldüğü gözlenmektedir.

Akropolis'in güneyinde bulunan ve tapınak olarak isimlendirilen yapının hemen doğusundan başlayarak doğu yönde devam eden kayadan kesilmiş duvar üzerine belli aralıklara kazamatlar yerleştirilmiştir. Kazamatların detayları duvarlardaki mekanik çözülmeden dolayı tam anlaşılmamakta ve ölçüleri alınamamaktadır. Sadece bazı izlerden kazamatların belli aralıklarla yerleştirildikleri görülmektedir. Bu alandaki kazamatlı duvar bölmesinin yüksekliğinin yer yer 3. m.'yi bulduğu ve kalınlığının ise standart bir ölçüde olmadığı tespit edilmiştir. Sonuçta K12 savunma açısından önemli bir konumdadır ve kazamatlı duvar bölmesiyle *akropolis* savunma duvarları arasından ön plana çıkmaktadır.

2.1.2.5 Duvar 13 (Kat.13)

Duvar, *akropolis*'in güneybatı kenarında olup, Roma Tiyatrosu'ndan⁷⁰⁸ itibaren arazinin şekline bağlı olarak yaklaşık 76 m. batıya doğru ilerledikten sonra Akropolis Güney Kapısı'na bağlanır. Duvarın kalınlığı bazı noktalarda 1.15 m. iken bazı noktalarda ise bu ölçü, özellikle devşirme blokların kullanıldığı alanda, 2.10 m.'yi bulur. Duvar yüksekliği ise en korunmuş yerde yaklaşık 3.50 m.'dir (Lev. XV, Res. 19; Lev. LXXII, Çiz. 12).

K13'ün inşasında, yerel kireç taşı çokgen taşlar ve *rektagonal* devşirme bloklar kullanılmıştır; bazı noktalarda ise *akropolis*'in birçok yerinde olduğu gibi kayalık alanlar işlenip duvar haline getirilerek sur hattına dâhil edilmiştir. Bu bölümler arasına yerel kireç taşı malzemedan çokgen kuru moloz taşlar ve kiremit katkılı harçla basit duvarlar çekilmiştir. Devşirme blokların kullanıldığı alanlarda derz aralarının harç ve tuğla parçalarıyla sağlamlaştırıldığı görülmektedir. Duvarın *akropolis*'in hemen kenarında yapılmasından ötürü blokların zaman içerisinde büyük bir kısmı uçurumdan aşağıya akmıştır. K13'ün anlatılan bu duvar sistemi, Sillyon Kastron'u, Telmessos Aşağı

⁷⁰⁷ Lanckronski 2005, 71, Res. 51; Bean 1999, 48, Res.9.

⁷⁰⁸ Bu yapı Roma İmparatorluk Dönemine tarihlendirilmiştir. Bu değerlendirme için bkz. Sear 2006.

suru⁷⁰⁹, Xanthos *akropolis* duvarları⁷¹⁰, Patara Ortaçağ suru⁷¹¹, Myra'da bulunan 7 ve 8. yy.'la tarihlenen kale duvarları⁷¹², Andriake savunma duvarları⁷¹³, Limyra doğu surundaki duvar yapım tekniği⁷¹⁴ ve Phaselis *akropolis*'ini çevreleyen sur⁷¹⁵ ile çok benzerdir.

Duvar 13'ün olduğu alan, *akropolis*'in en işlek bölümlerindedir. Alana, Akropolis Güney Kapısı'ndan girilir; kapıdan sonra aşağı şehirden gelen yol çatallaşarak bir kolu kuzey doğu istikametinde *akropolis*'in iç kesimine, bir kolu da tiyatro ve bouleuterion yapısının olduğu alana doğru devam eder. K13'ün çevrelediği bu bölüm, *akropolis*'in kuzey, doğu ve güneyinin aksine, arazinin yapısal özelliğinden dolayı saldırılara olanak sağlamaktadır. Bu nedenle *akropolis* sınır hattına ve topoğrafyaya uygun duvar yapıldığı görülmektedir. Arazi çalışmaları sırasında burada yer yer ayakta kalmış duvar bölümlerine farklı dönemde eklemeler olduğu veya onarımlar yapıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca 1969 yılında Sillyon *akropolis*'inden meydana gelen heyelana⁷¹⁶ bağlı olarak K13'ün büyük bir kısmı da yıkılmış ve kayalarla birlikte alt yamaçlara yuvarlanmıştır.

2.1.2.6 Duvar 14 (Kat.14)

Duvar, Akropolis Güney Kapısı'nın yaklaşık 40 m. güneyinde bulunur. *Akropolis*'in güney batı köşesindeki kayalık alandan yaklaşık 30 m. sonra başlar ve yine yaklaşık 76 m. batıya devam ettikten sonra Bastion 1'e ulaşır. Duvar kalınlığı 1,95 m., duvar yüksekliği ise arazi eğimine göre belirlenmiş olup 5,50 m.'dir. Duvar arazi şekline uydurulmuş ve kayalık zemine oturtulmuştur. K14, Akropolis Güney Kapısı'nı ve buraya bağlanan caddeyi korumak amacıyla inşa edildiği görülmektedir (Lev. XV, Res. 20).

K14'ün inşasında, yerel kireç taşı malzemeden çokgen taşlar ve *rektagonal* devşirme bloklar kullanılmıştır. Taşlar ve bloklar kiremit katkılı harçla sağlamlaştırılmış,

⁷⁰⁹ Foss-Winfield 1994, 5, Fig. 15. M.S. 7 veya 8. yy.'la tarihlenen surda da büyük devşirme malzemeler Sillyon'daki tertipte benzer biçimde kullanılmıştır.

⁷¹⁰ Bu duvar Arap akınlarına karşı muhtemelen II. Konstans (641-668) Dönemi'nde yapılmıştır. Bkz. Foss 1994, 11, Fig. 22.

⁷¹¹ Bu duvarda da harçlı blokaj, mermer devşirme malzeme, mimari fragmanlar, heykeller ve hatta yazıtlar bulunmaktadır. Bkz. Foss-Winfield 1986, 131-140; Foss 1994, 15, Fig. 23; Bruer-Kunze 2010, 90, Abb 112-113.

⁷¹² Foss 1994, 31, Fig. 40; Çevik, Pimouguet-Pédarros 2011, 303-319.

⁷¹³ Foss 1994, 32, Fig. 41; Çevik, Pimouguet-Pédarros 2011, 303-319.

⁷¹⁴ Foss 1994, 40.

⁷¹⁵ Bu sur karanlık çağa yani M.S. 7 ve 8. yy.'la aittir. Bkz. Foss 1994, 44.

⁷¹⁶ Bean 1999, 47.

taş araları moloz kuru taşlarla doldurulmuştur. Duvardaki derz araları ise kaba harç ile sıvanmıştır. Duvar 14, Akropolis Güney Kapısı ile Bastion 1 arasında, *akropolis*'e ulaşımı sağlayan Akropolis Caddesi'ni çevreler. Arazide yaptığımız çalışmalarda duvarın bu caddeyi takip ederek devam ettiği ve doğuda *akropolis*'e bağlandığı görülmektedir. K14'ün anlatılan duvar sistematiği, K13 ile aynı olup, Sillyon Kastronu, Xanthos *akropolis* duvarları⁷¹⁷, Patara Ortaçağ suru⁷¹⁸, Myra'da bulunan 7 ve 8. yy.'la tarihlenen kale duvarları⁷¹⁹, Andriake savunma duvarları⁷²⁰ ve Limyra doğu surundaki duvar yapım tekniği⁷²¹ ile çok benzerdir.

Akropolis'e giriş olanağı sağlayan iki nokta, *akropolis*'in kuzeybatısı ile güney batısıdır. Bu alanlara ulaşan caddeler birer kapıyla *akropolis*'e geçişi sağlar. Bahsedilen alan *akropolis*'e ulaşmaya müsait olduğundan bir duvarla Bastion 1'den itibaren korunmaya alınmak istenmiş olmalıdır. Aslında benzer örneğini, aşağı şehir savunma duvarların gördüğümüz bir savunma hattı oluşturulmak istendiği söylenebilir. Aşağı şehir savunma duvarları yer yer, kentin ana caddesine paralel olarak devam etmekte ve bir nevi bu yol, savunma duvarlarıyla korunmaktadır. K14'de benzer savunma kaygılarıyla yapılmıştır. Fakat burada farklı bir durum görülür. Aslında Duvar 14, *akropolis* savunma duvarları dışında bir bölümü oluşturmakta ve böylece geç dönemlerde kentin savunmasının Ana Giriş Kapısı'ndan itibaren başladığını ortaya koymaktadır.

2.1.3 Mimari Özellikler: Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği

2.1.3.1 Aşağı Şehir Duvarları

Sillyon surunun inşasında kullanılan malzeme istisnasız yerel kireçtaşıdır. Kentin üzerinde yükseldiği tepe doğal kayalık bir alandan oluşmaktadır. Sillyon surunun genel olarak kayalık alandan faydalanarak oluşturulduğu ve kentin tarihsel süreci içinde arazi koşulları göz önünde bulundurularak eklemeler yapıldığı anlaşılmaktadır. Öyle ki kayalık alanlardan yer yer birer taş ocağı olarak faydalanılmış, sökülen kesme taş bloklar yerinde işlenerek duvar inşasında kullanılmıştır. Böylece hem sur inşası kısa bir sürede bitirilmiş hem de bu iş için daha az bütçe harcanmıştır. Sur, topografya göz önünde bulundurularak

⁷¹⁷ Bu duvar Arap akınlarına karşı muhtemelen II. Konstans (641-668) Dönemi'nde yapılmıştır. Bkz. Foss 1994, 11, Fig. 22.

⁷¹⁸ Bu duvarda da harçlı blokaj, mermer devşirme malzeme, mimari fragmanlar, heykeller ve hatta yazıtlar bulunmaktadır. Bkz. Foss-Winfel 1986, 131-140; Foss 1994, 15, Fig. 23.

⁷¹⁹ Foss 1994, 31, Fig. 40; Çevik, Pimouguet-Pédarros 2011, 303-319.

⁷²⁰ Foss 1994, 32, Fig. 41; Çevik, Pimouguet-Pédarros 2011, 303-319.

⁷²¹ Foss 1994, 40.

araziye oturtulmuş ve doğal tahkimli uçurum veya kayalık gibi birimler ekonomik bir biçimde sur hattına dâhil edilmiştir. Birçok tepe veya tepe eteği şehirde, Sillyon'da olduğu üzere, sur yapımında kayalık alanlardan faydalanılmış veya surların hemen yanında olan kayalık alanlar aynı zamanda taş ocağı olarak işlev görmüş, burada sökülen bloklar yerinde işlenerek duvar örgüsünde kullanılmıştır. Böylece hem zaman kazanılmış hem de ekonomik anlamda tasarrufa gidilmiştir. Kayalık tepeler üzerinde kurulan Sagalassos'ta duvarlar Sillyon'daki gibi direk kayalık alanlardan faydalanılarak oluşturulmuş, bu alanlar aynı zamanda ocak olarak kullanılmıştır⁷²². Isparta İli 'ne bağlı Güneyce Köyü'nün yakınlarında bulunan Kapıkaya antik yerleşmesinde doğal kaya yüzeylerinin savunma ve iskan mimarisine dahil edildiği görülmektedir⁷²³. Karia'nın en önemli kentlerinden Halikarnassos'taki sur bu konuda verilecek önemli bir örnektir. Zephyrion yarım adasındaki kayadan işlenmiş duvar yatakları Sillyon ve Sagalassos örneklerini hatırlatır⁷²⁴. Sagalassos'tan sonra, topoğrafik özellikleri yüzünden Pisidia'da birçok kentte benzer durum görülür ki, Kremna⁷²⁵, Ariassos⁷²⁶ bu kentlerin başında gelir. Helenistik dönemde önemli savunma stratejileri geliştiren Pergamon⁷²⁷, Alinda⁷²⁸, Latmos Herakleiası⁷²⁹, Eumeneia⁷³⁰ Likya Bölgesi'nde Limyra *akropolis*'i ve Hoyran başta olmak üzere birçok yerleşmede benzer uygulamalar vardır⁷³¹. Kilikya Pedias'ın önemli tepe yerleşmesi Karalis⁷³² suru engebeli ve kayalık alanlarda konumlanmıştır.

Sillyon aşağı şehir duvarlarının planını oluşturmada arazi şekilleri belirleyici olmuştur. Sur planlanmadan önce arazinin tepe eteği olması ve duvarların geçtiği alanlardaki kayalıklar surun özelliklerini baştan beri ortaya koymuş olmalıdır. Bu durum hem savunmayı güçlendirmiş hem de ekonomik açıdan büyük kolaylıklar sağlamıştır. Genel bir ifade ile McNicoll'un surlar için kullandığı "Straight Line"⁷³³ kavramına rağmen, sur yapımında bir standartta uyulmamış arazinin şekli sur yapımında belirleyici olmuştur. Bununla beraber aşağı şehir duvarlarına baktığımızda arazi şekline göre,

⁷²² Loots et al. 2000, 606, Fig.12-18. Özellikle Tekne Tepe'de günümüzde de görülen duvar yatakları mevcuttur.

⁷²³ Özcan 2016, 251-252.

⁷²⁴ Pedersen 1994, 221, Fig. 10.

⁷²⁵ Mitchell 1995, 46-51.

⁷²⁶ Mitchell 1991a, 159-160, pl. XXXIa.

⁷²⁷ Lorentzen 2010, 112-118, Abb. 4-9.

⁷²⁸ Konecny-Ruggendorfer 2014, 714, Fig. 4-7.

⁷²⁹ Peschlow 1994, 157-161, Abb. 3-4, 12, 16.

⁷³⁰ Sezgin-Taşkiran 2011, 63-65, Res. 2-4.

⁷³¹ Marksteiner 1994, 301-302, Abb. 9, 15.

⁷³² Radt 2010, 196-197, Abb.1, 4, 6.

⁷³³ McNicoll 1978, 417-420; McNicoll 1997, 4.

duvarların yer yer zigzaglar çizerek devam ettiği ve bazen de testere ağzı biçiminde görüldüğü anlaşılmaktadır. Sillyon'da planlanmadan arazinin şekline göre kendinden oluşan bu uygulama, literatür de “testere ağzı” biçimi surlar olarak bilinir⁷³⁴. Bu şekilde yapılmış sura “balıksırtı” biçimi adı da verilmiştir. En bilindik örneklerini Miletos, Priene ve Alabanda şehir surunda görebildiğimiz⁷³⁵ bu plan tipinde dirsekler hep aynı yöne bakar ve daha çok eğimli ve engebeli arazide tercih edilirler. Böylece hem fazla sayıda kule yapımından kurtulmak, hem de duvar aralarında ateş hattı oluşturduğundan savunmada kolaylık avantajlı bir durum sağlanmak hedeflenmiştir. Sillyon'un üzerinde bulunduğu arazinin doğal yapısı bu teknikte yapılmış sur planlamasına uygundur. Araziye bağlı geliştiği görülen plan tipi, belki de Sillyon üzerine yapılabilecek en uygun olanıdır. Bu bağlamda Pednelissos, Sillyon ve Adada'nın surlarının dizaynı topoğrafik gereksinimlere göre yaklaşık olarak karşılaştırılabilir⁷³⁶. Adada'nın şişeye benzeyen arazisi⁷³⁷ veya Pednelissos'un dalgalı topoğrafyası⁷³⁸ ve Sillyon'un ise zorlayıcı doğal arazi şartları bulunmaktadır. Pisidia Bölgesi dağ kentlerinden olan ve günümüzde Eğirdir sınırlarında bulunan Prostanna, sarp ve engebeli yerleşim özelliği ile Sillyon'a yakındır. Kentin kuzeyinde bulunan Viarus Tepesi (Eğirdir Sivrisi) ile birlikte aşılması güç bir yerleşim modeli sunmaktadır⁷³⁹.

Yaklaşık 1000 m. uzunluğundaki aşağı şehir surunda yaptığımız incelemelerde, surun uzunluğunun araziye göre belirlendiği anlaşılmıştır. Sur içi zemin kotunun sur dışı zemin kotundan daima 2-3 m. yüksekte kalmasına özen gösterilmiştir. Pamphylia bölgesinin önemli kentlerinden olan Side'nin kara surunun uzunluğu 950 m.'yi bulurken⁷⁴⁰, Perge'de Helenistik surlar, *akropolis* güney yamacının batı ve doğusundan güneye doğru, kabaca bir dikdörtgen şeklinde mümkün olan en kısa yolu izleyerek kenti çevreler⁷⁴¹. Yerleşim olarak Sillyon'a benzer kent planlaması sunan Pednelissos'ta sur

⁷³⁴ Ephesos, Erythrai, Kolophon ve Iasos kentlerinde rastlanır. Bunun için bkz. Adam 1982, Fig. 105-106, 132; Akarca 1998, 134, Res. 82. Yunanistan'da en tipik örneği Peleponnesos'ta Gortis kalesi surlarıdır. Bununla beraber Thessalia'da Lamia'da, kuzey Ege'de Samothrake' de gibi yerleşimlerde örnekleri görülür. Bkz. Akarca 1998, 134.

⁷³⁵ Priene için bkz. Maier 1959, 238-241; Akurgal 1987, 428; McNicoll 1997, 48-51; Ruppe 2010, 149-152, Abb. 1. Miletos için bkz. Adam 1982, 67-68, Fig. 31-32, 93-95; Von Gerkan 1935, 53-80; McNicoll 1997, 167 vd. Alabanda için bkz. Tırpan 1989, 172, Res. 1; Bean 2000, 194, 195, Res. 28. Ayrıca Ephesos ve Iasos surlarının bir bölümü ile Yunanistan'da Gertys ve Samikon yerleşmelerinin suru bu şekildedir. Bkz. Adam 1982, Fig. 105-108.

⁷³⁶ Laufer 2010, 178.

⁷³⁷ Mitchell 1991b, 132, Taf. 9,2.3; Belke-Mersich 1990, 170.

⁷³⁸ Moretti 1921, 84-102; McNicoll 1997, 132.

⁷³⁹ Özcan 2016, 248-250, Res. 2.

⁷⁴⁰ Mansel 1964, 216; Hellenkemper-Hild 2004, 381.

⁷⁴¹ Özdzibay 2008, 24, lev. 3, Plan 1.

uzunluğu 1500 m.'dir⁷⁴². Ariassos'ta ise sur çeperi 1250 m.'yi bulmaktadır⁷⁴³. Balboura'da sur uzunluğu yerleşmenin şekline göre belirlenmiştir ve 850 m.'den oluşmaktadır⁷⁴⁴. Karia Bölgesi kenti Halikarnasos'un suru, M.Ö. 4. yy.'ın ortalarına tarihlenmekte ve 7500 m. uzunluğunda olup, 650 hektarlık alanı çevrelemektedir⁷⁴⁵. Yine Karia Bölgesi'nin en tahkimli yerleşmelerinin başında gelen Alinda'nın yaklaşık 2400 m.'den oluşan ve günümüzde yaklaşık 2000 m.'lik kısmı görülebilen Helenistik suru⁷⁴⁶, Latmos Herakleiası savunma duvarları⁷⁴⁷ ve mermer bloklardan örülen 2400 km. uzunluğuyla Iasos suru⁷⁴⁸ benzer plan tipi sunar. Tepe eteği yerleşmelerinden en bilindik örneklerinden olan Priene'de surların toplam uzunluğu 2500 m.⁷⁴⁹ ve Ephesos suru ise 9 km. civarındadır⁷⁵⁰. Teos Helenistik Dönem surları 65 hektarlık kent yerleşim alanının etrafını, yaklaşık 4 km. kadar devam eder⁷⁵¹. Kolophon'un suru 4000 m. uzunluğundadır ve 130 hektarlık alanın etrafını çevrelemektedir.⁷⁵² Kilikya Bölgesi'nde Seleukeia Pieria'nın sur uzunluğu 12,5 km.'yi bulmaktadır⁷⁵³. Sillyon aşağı şehir duvarları ve örneklerden anlaşılacağı üzere sur uzunluğu, kentin üzerinde konumlandığı alanın topografyasına bağlı olarak belirlenmektedir. Kimi zaman duvarlar tepenin bir bölümünü korumakta, kimi zamanda tüm yerleşmeyi çevrelemektedir. Böylece sur uzunluğu veya planlamasının tamamen kentin topografyasına göre şekillendiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Sillyon örneğinden yola çıkarak, antik dönemde bir kentin önemli mimari yapılarından olan surun, hamam, gymnasium vb. kamu yapıları gibi belirli bir modeli olmadığı açık bir şekilde söylenebilir.

Mimarlar, eğer alçak bir savunma sistemi veya standart bir duvar yapmasalar bile, genelde duvarların altına uygun bir kaide koyarlar veya sağlam bir zemin üzerine inşaatı yükselttikleri düşünülebilir. Ama Sillyon Aşağı Şehir Duvarlarında herhangi bir duvar kaidesi mevcut değildir. Duvarlar direk kayalık ve sağlam zemin üzerine oturtulmuştur. Philo Byzantius'un tahkimat sistemlerine dair *Polioretica* adlı eserinde sur temellerinin

⁷⁴² Vandeput-Köse 2003, 46.

⁷⁴³ Mitchell 1991a, 160. Bu alan yaklaşık 9 ile 10 hektardan oluşmaktadır.

⁷⁴⁴ Yaklaşık 8,6 hektardan oluşan bir alanı çevrelemektedir. Bkz. Coulton 1994, 329, Fig. 1.

⁷⁴⁵ McNicoll 1997, 16 vd.; Nossov-Delf 2009, 60.

⁷⁴⁶ Konecny-Ruggendorfer 2014, 714, Fig. 1.

⁷⁴⁷ McNicoll 1997, 77.

⁷⁴⁸ Levi 1961-2, 547, Fig. 67-68; Franco 1994, 173-174.

⁷⁴⁹ McNicoll 1997, 50, Fig. 8.

⁷⁵⁰ Miltner 1958, 13; Maier 1959, 237; McNicoll 1997, 97.

⁷⁵¹ Polat 2016, 49.

⁷⁵² McNicoll 1997, 69.

⁷⁵³ Chapot 1906, 195; Winter 1971, 39, Fig. 31.

kayalığa oturtulmasını, sağlam bir beden yapısı için ilk şart olarak ileri sürmüştür⁷⁵⁴. Yine Vitruvius da temellerin sert zemine kadar kazılmasını ve üst duvarlardan daha geniş ve sağlam yapılmasını öğütlemektedir⁷⁵⁵. Sillyon’lu ileri gelenler ve kent planlamacılarının bu düşünceyi ne kadar göz önünde bulundurdıkları bilinmemekle beraber, arazinin doğal yapısının başka bir seçenek sunmadığı ve hatta bu seçeneğin işlerini kolaylaştırdığı söylenebilir. Başka bir ifadeyle dönemin moda ve estetik anlayışı içinde inşa edilen duvarların statik yapısını kentin siyasal ve topoğrafik yapısı belirlemiştir. Zaten sur yapımında ilk başta askeri tahkimattaki yeri ve daha sonra estetik değerler göz önünde bulunduruluyor olmalıydı. Perge ve Side’de Helenistik Dönem duvarları düzlük bir alanda yükselmektedir. Özellikle Side’de sur hemen deniz kenarındadır. Side kara surunun bugün ayakta duran kısımlarında önemli çatlaklar görülmemesi, Mansel tarafından temellerinin konglomeralar üzerine oturtulmasına bağlanmıştır⁷⁵⁶. Perge’de sadece *akropolis* tarafında surların zemini kayalık alanlara bağlanır⁷⁵⁷. Termessos⁷⁵⁸, Sagalassos⁷⁵⁹, Kremna⁷⁶⁰, Pednelissos⁷⁶¹, Selge⁷⁶², Latmos Herakleiası⁷⁶³, Oineanda⁷⁶⁴, Eumeneia⁷⁶⁵, Loryma⁷⁶⁶, Prostanna ve Kapıkaya⁷⁶⁷ gibi birçok tepe yerleşmesinde sur temellerinin kayalık alanlara oturtulduğu görülmektedir. Yukarıda bahsi geçen yerleşimlerde savunma yapılarının büyük bir kısmı günümüze kadar korunmuş veya sonraki dönemlerde konsolide edilerek kullanılmaya devam edilmiştir. Böylece biraz önce bahsettiğimiz üzere, Philo ve Vitruvius’un işaret ettiği duvar bedenlerinin kayalık veya sert zemine oturtulması -Sillyon örneğinde de anlaşılacağı üzere- yapısal açıdan önemli bir gereksinim olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece duvarlara herhangi bir saldırı esnasında temel kısmı sağlam olduğundan duvar direnci fazla oluyordu.

⁷⁵⁴ Ph, Byz. *Polioretica*, 79, I.

⁷⁵⁵ Vitr. *de Arch.* I, 5,1.

⁷⁵⁶ Mansel 1964, 216.

⁷⁵⁷ Lanckoroński 2005, 38-39; Mansel 1964, 215-234; Alanyalı 2005, 3.

⁷⁵⁸ Winter 1966, 130-137.

⁷⁵⁹ Loots et al. 2000, 606, Fig.12-18.

⁷⁶⁰ Mitchel 1995, 46-51.

⁷⁶¹ Pednelissos’ta kent surunun başta batı duvar hattı olmak üzere büyük bir bölümü takip edilebilmektedir. Özellikle güneydeki duvar iyi korunmuştur. Bununla beraber kentin üzerinde kurulduğu Bodrumkaya tepesinin sırtlarında da farklı uzunluklarda korunmuş duvarlara rastlanılmaktadır. Bu duvarlar için bkz. Vandeput-Köse 2003, 46; Moretti 1921, 84-102; McNicoll 1997, 132.

⁷⁶² Selge surları için bkz. Machatschek 1977, 178-182; Machatschek-Schwarz 1983, 858.

⁷⁶³ Peschlow 1994, 156-158, Abb.12; Lawrence 1979, 201. Pl. 21.

⁷⁶⁴ McNicoll 1997, 121, Fig. 25.

⁷⁶⁵ Sezgin-Taşkıran 2011, 63-65, Res. 2-4.

⁷⁶⁶ Bean 1987, 193, Res. 22.

⁷⁶⁷ Özcan 2016, 248-254.

Aşağı şehir duvarlarında, yaptığımız incelemeler sonrasında, kesme kireçtaşı blokların dışında herhangi bir duvar örgü malzemesinin kullanılmadığı tespit edilmiştir. Side duvarlarında yerel konglomera taşı kullanılmıştır. Coğrafik özellikler göz önünde bulundurulduğunda bu kaçınılmaz bir durumdur. Perge’de konglomeranın yanında Sillyon’da olduğu gibi yerel kireçtaşı malzeme tercih edilmiştir. Perge’deki kireçtaşı malzeme, Side’de kullanılan konglomera bloklara göre daha ihtişamlıdır. Bölgenin iki büyük kenti arasında bir rekabet var mıydı bilinmez; ama Perge’deki malzemeye bağlı bazı farklı detaylar ve özellikler Side surunda görülenlerden farklılık arz etmektedir⁷⁶⁸. Özellikle kesitlerine baktığımızda hiçbir duvarda, harç, kenet, kısıkaç ve kum gibi malzemelerin görülmemesi duvarların basit ve kuru bir şekilde örüldüğünü ortaya koymaktadır. Tabii ki dönemsel özellikler göz önünde bulundurulduğunda harç vb. maddelerin kullanılması çok beklenmemelidir⁷⁶⁹; fakat bloklar ve bağlantı noktalarında kenet, kısıkaç veya ahşap hatılların olmaması yapısal bir eksiklik olarak değil de; bilakis bu durumu sur temellerinin kayalık alana oturtulmuş olmasıyla açıklanması gerektiğini düşünüyoruz⁷⁷⁰. Ayrıca maliyeti düşürmek için, duvar kesitinde taşçık, kum, kiremit parçaları, çakıl ve toprak gibi doldurucu maddelerin, yani *emplekton*⁷⁷¹ tekniğinin tercih edilmediği de anlaşılmaktadır. Perge⁷⁷² ve Side’nin⁷⁷³ Helenistik duvarın yapımında,

⁷⁶⁸ Lawrence 1979, 372.

⁷⁶⁹ Philo Byzantini, duvarların dış dış cephelerindeki blokların bağlanmasında ve yapıların hatlarının oluşturulmasında metal veya harç kullanılmamasını tavsiye etmektedir. Bunun için bkz. Ph. Byz. *Polioretica*, A8, 20. Philo’ya ek olarak, erken dönemlerde kireç harcı kullanımının Anadolu’da fazla örneği bulunmamakla birlikte, Klasik Dönem’den itibaren hidrolik mühürleme, kale duvarlarının birleştirilmesi ve çeşmelerin temel kısımları için kullanıldığı bilinmektedir. Klasik döneme tarihlenen Samos surlarında blokların birleşme yerlerinde harç kullanılmıştır. Bunun için bkz. Lawrence, 1979: 210. Bununla birlikte Hellenistik dönemde, surlarda harç kullanımına bugün dek rastlanılmamıştır. Gadara’da Hellenistik dönem surunda harç kullanımı görülmektedir. Bkz. Hoffmann 2000, 181-183 vd. Geç Hellenistik döneme verilen Ariassos surunda yine azda olsa harç izleri vardır. Bunun için bkz. Mitchell 1991a, 159. Polygonal duvarların yanı sıra dört köşeli bloklarla örülmüş duvarlarda harç kullanıldığı ileri sürülmüştür. Bkz. Lugli 1977, 56-83 (Polygonal duvarlar); 175-183 (düz dört köşeli duvarlar tekniği). Lawrence, Grekler’in *magalitihik* ustalar olduğunu ve son periyodlara kadar tapınak dahil en ihtişamlı yapılarında bile blokları üst üste oturmaya itina gösterdiğini aktarır. Bkz. Lawrence 1996, 167.

⁷⁷⁰ Klasik dünyada sur bedenlerinde kenet, kısıkaç veya ahşaptan bağlayıcı malzeme pek tercih edilen bir uygulama değildi. Fakat Thukydides’ten Peleponnesos Savaşları sırasında Pire surunun yapımında bunlar gibi bağlayıcı malzemenin kullanıldığını öğrenmekteyiz. Thuk. 1. XCIII’de: “...*Bu nedenle Pire surlarını yaptırmayı başardı. Çalışmalar sırasında iki araba sürekli olarak taş taşıyordu. Surlarda kireç ve harç kullanılmıyordu. Taşlar dik bir biçimde kesiliyor ve erimiş kurşun ve demir kancalar sayesinde birleştiriliyordu. Themistokles bu surların düşmanları bir süre oyalayacağına inanıyordu...*”.

⁷⁷¹ Emplekton; Surda çift duvar arasının küçük taşlar, toprak ve moloz dolgu ile doldurulması şeklinde inşa edilmesiyle ifade edilir. Bu teknikte, atkı taşları kullanılarak duvarın iki yüzü birleştirilir. Bu işçilik Vitruvius’ta *emplekton* olarak geçer. Bkz. Vit. *de Arch.* II,VIII, 7. Akarca, bu işçilik için “dolgu duvarlara, ya da bu tarzın atkılı çeşidine çok defa Vitruvius’ta sözü geçen ‘emplekton’ adı verilir” şeklinde bir açıklama yapar. Bkz. Akarca 1998, 112. Ayrıca bu teknik için bkz. Lawrence 1979, 214-215; Nossov-Delf 2009, 61. Benzer örneklerini Erythrai, Kolophon, Knidos’da görülür. McNicoll 1997, 72.

⁷⁷² McNicoll 1997, 128.

⁷⁷³ Winter 1958, 228; Knoblauch 1977, 8-15; Mansel 1978, 38; McNicoll 1997, 143-145.

Sillyon surunda olduğu gibi, herhangi bir bağlayıcı malzeme görülmez. Bununla birlikte hem Perge hem de Side duvarları bu dönemde kayalık alanlara oturtulmamış, kayalık alanlar da sur hattına dâhil edilmemiştir. Bu durum duvar yapım tekniği açısından Sillyon aşağı şehir duvarlarını Pamphylia'daki diğer duvarlardan ayıran temel özelliklerden biridir. Konuyla ilgili olarak Philio Byzantius duvarların dışında kullanılan blokların metal veya harçla sağlamlaştırılması gerektiğini tavsiyesinde bulunsa da Helenistik dönemde başta Anadolu olmak üzere birçok bölge de kuru duvar örme tekniği bir genelde kabul görmüştür⁷⁷⁴. Fakat bu dönemde Termessos⁷⁷⁵, Dura⁷⁷⁶ ve Tyre'de⁷⁷⁷ harç kullanımı görülse de bu istisnai örnekler genel kabul görülen kaideyi bozmadığını söyleyebiliriz⁷⁷⁸.

Sillyon'da, aşağı şehir savunma duvarlarının temelinde herhangi bir destek veya payanda kullanılmamıştır. Bunun başlıca 3 sebebi vardır. Birincisi, duvarların direk kayalık alanlara oturtulması; ikincisi, aşağı şehir duvarlarının tek katlı yapılması; son olarak da duvar kalınlıklarının oldukça ince (0,65 m.) olmasıdır. Bunun aksine 3 katlı olan Side surunun ortalama 3 m.'lik mesafelerle yerleştirilmiş birbirini takip eden kalın payelerle takviye edildiği görülmektedir⁷⁷⁹. Yine Perge surunda payandalar karşımıza çıkar⁷⁸⁰. Bu payandalar hem surun mukavemetini artırmakta hem de üst kazamatların dirseklerini oluşturmaktadır. Anadolu'da Sillyon aşağı şehir duvarlarında olduğu gibi desteksiz yapılan örnekler oldukça fazladır. Karia bölgesinde Helenistik Dönem'de önemli bir savunma anlayışının görüldüğü Alinda surunda⁷⁸¹ benzer durum karşımıza çıkar. Likya'da Helenistik Dönem'de inşa edilen Pyndai surunda, surlara bitişik nizamlı kuleler dışında herhangi bir destek görülmez⁷⁸². Aynı biçimde tepe veya tepe eteğine

⁷⁷⁴ McNicoll 1997, 11.

⁷⁷⁵ Winter 1966, 130.

⁷⁷⁶ Rostovtzeff 1938, 11 vd.; Von Gerkan 1959, 235; Dura savunma yapıları için bkz. McNicoll 1997, 89-94.

⁷⁷⁷ Arr. Anab. 2.21.4: "Mendirek karşısındaki surların yüksekliği yaklaşık yüz elli ayak olup kalınlıkları da aynı orandaydı ve alçı(harç) ile tutturulmuş büyük taşlardan yapılmışlardı. Makedonyalıların kuşatma silahlarını kale duvarları önüne götürecek olan yük gemileri ve triremeler oldukça büyük zorluklar çektiler. Çünkü denize atılmış olan kayalar da yaklaşımlarına engel oluyordu".

⁷⁷⁸ Zaten erken dönemlerde kireç harcı kullanımı Anadolu'da pek örneği bilinmemekte, Klasik dönemden itibaren hidrolik mühürleme, kale duvarlarının birleştirilmesinde ve çeşmelerin temel kısımların kullanımı görülmektedir. Bunun için bkz. Özer 2012b, 477. Ayrıca harçlı moloz M.Ö. 1.yy.'ın ortalarına doğru Ephesos'ta Pollio Aquadüktü'nde görülür ki, burası da ilk kayıtlı örnek olarak ön plana çıkar. Bkz. Ward-Perkins 1994, 279.

⁷⁷⁹ Mansel 1964, 217-218. Bu payandalar üzerinde, uzun yassı taş levhalar oturmakta ve bu levhalar seyirdim yolunu meydana getirmektedir. Aynı zamanda ikinci kat sur bedeni de, zemin katında olduğu gibi 2,5 m. mesafeyle payelerle desteklenmiştir. Yine bu payandaların üstünde bir diğer seğirdim yolu ve 3. kat zemini oluşturmaktadır.

⁷⁸⁰ Türkmen 2001, 80. Ayrıca bkz. Mansel 1964, 226-228.

⁷⁸¹ Konecny-Ruggendorfer 2014, 723 vd. Fig. 24-26.

⁷⁸² Adam 1982, 123-125, Fig. 84.

kurulmuş birçok Helenistik kente temelinde herhangi bir destek olmayan duvarlar sıklıkla karşımıza çıkar⁷⁸³. Termessos⁷⁸⁴, Oineanda⁷⁸⁵, Kremna⁷⁸⁶, Ariassos⁷⁸⁷, Olba⁷⁸⁸, Knidos⁷⁸⁹ ve Kyeanaï⁷⁹⁰ gibi önemli kentlerde surlar direk ve desteksiz yükselir. Bununla birlikte yaptığımız arazi çalışmalarında, sadece Duvar 4'te (K4), farklı bir uygulama görülmektedir. Burada, arazinin gerektirdiği şekilde, duvar hafif şevli yapılmıştır (Lev. X, Res. 10). Şevli duvar örnekleri, bir gelenekten öteye, Anadolu'da bazı kentlerde görülür. Assos batı surunun çokgen örgülü eski duvarları da şevli idi⁷⁹¹. M.Ö. 4.yy.'la verilen Smyrna surunun kuzey duvarı şevli yapılmıştı⁷⁹². Pergamon *akropolis*'inin kuzeyinde, uçurum kenarına inşa edilen sur bedeni de içe doğru basamaklı ve şevli tasarlanmıştı⁷⁹³. Örneklerde de anlaşılacağı üzere tamamen arazinin yapısıyla ilgili olan söz konusu uygulama sadece Duvar 4'te karşımıza çıkar ki, bu durum aşağı şehir duvarlarının geçtiği alandaki zeminin sağlam olması ve herhangi bir toprak kayması riskinin olmamasıyla ilişkilidir.

Bir duvar örgüsünü belirlemek çok zor olsa da⁷⁹⁴ genelde duvarlar, kullanılan blokların yapısına ve yüzlerinin işlenişine göre sınıflandırılır. Biz de çalışmamızda, duvarların tanımı, sınıflandırılması ve anlatımında blokların yapısal özelliklerini temel alacağız. Sillyon aşağı şehirdeki tüm duvarların derz sıralarının yüksekliklerinin birbirine eşit ve dört yüzeyle olduğundan, *rektagonal* bloklarla *isodomos* tekniğinde⁷⁹⁵ düzenli bir şekilde örüldüğü ortaya çıkmaktadır. Dışa bakan alın kısımları sade ve düz yüzeyle işlenmiştir. Öyle ki sur bedenlerinde kullanılan blokların alın yüzeyleri düz kalem veya

⁷⁸³ Bununla birlikte Helenistik dönemde duvar ayaklarının görüldüğü kentler de vardır. Alında surlarında 1-1.40 m. arasında duvar ayaklarına rastlanır. Bunun için bkz. Aytekin 1991, 187, Çiz. 100

⁷⁸⁴ Winter 1966, 130.

⁷⁸⁵ Hall 1983, 294; Coulton, 1983, 3(PCPS 209) vd.

⁷⁸⁶ Mitchell 1995, 46-51.

⁷⁸⁷ Mitchell 1991a, 159-160.

⁷⁸⁸ Olba Bölgesi duvarları için bkz. Durukan 2004, 45-50.

⁷⁸⁹ Tırpan 1990, 435-436, Res. 14-18.

⁷⁹⁰ Kyeanaï ve territoryumunda yapılan çalışmalarda bu konuya örnek olabilecek birçok yerleşim ve yapı grubuna rastlanır. Kyeanaï antik kenti (Yavu) savunma sistemi kayalık bir tepe üzerine yükselir. Bkz. Kupke 1993, 9-11, Abb. 3-4. Kyeanaï yakınlarında bulunan Cuma Tepesi (Akyel 1993, 54-55, Abb.23), Büyük Çerler Kalesi (Miller 1993, 59, Abb 24-25.) gibi yerleşimler benzer bir temel planı sunar.

⁷⁹¹ Akarca 1998, 131.

⁷⁹² Akarca 1998, 131. Ayrıca Smyrna savunma sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Doğer-Gezgin 1998, 7-30.

⁷⁹³ EAA VI 1965, 46.

⁷⁹⁴ Çoğu araştırmacı duvar örgü tekniğini belirlerken oldukça temkinli davranır. Bkz. Scranton 1941, 105-112; Lawrence 1979, 235.

⁷⁹⁵ *Isodomos* tekniği; düzgün, *rektangular* kesilmiş bloklardan oluşan duvar sıralarının birbirine eşit olması ile ifade edilir. Bu teknik için bkz. Vitruvius *de Arch.* II. 8.5.-6, *Isodomos* tekniği genel bir değerlendirme için Scranton 1941, 112-134; Winter, 1971, 81-91. Ayrıca bkz. Ginouvès-Martin 1985, 99; Akarca 1998, 114-116; Saner 1995, 30; McNicoll 1997, 3.

düz tarakla işlenmiş ve böylece ince bir işçilik meydana getirilmiştir. Bununla beraber blokların alın ve yan yüzeyleri düz veya pürüzlü ince yonu şeklinde verilmiştir. Blokları bu hale getirmek oldukça zahmetli bir çalışmayı gerektirmektedir. Yaptığımız incelemeler sonucunda blokların sayalandığı, yani fazla çıkıntıları kırılarak, kaba şekilde, hazırlanmış taş, murç, keski ve dişlilerle, tokmak veya çekiç kullanılarak işlenmiş olduğu; tamamıyla düzgün bir yüzey elde etmek için farklı taş kalemler kullanıldığı ortaya çıkmıştır. Bu şekliyle dışarıdan bakıldığında kurtinlerin düzgün ve görünüşlerinin güzel olması hedeflenmiştir. Literatürde *isodomos* olarak bilinen bu örgü şekli kendi içinde farklı alt başlıklara ayrılmaktadır. Sillyon duvarlarındaki genel şema ise “işlenmiş, düzenlenmiş yüz” (Tooled Face) tanımlanmasına uygun düşmektedir⁷⁹⁶. Fakat bu tanımlama yerine, duvar örgü şekli için genel olarak “ince yonu dıştan derzsiz” tanımlamasının da kullanılabileceğini düşünüyoruz. *Rektagonal* bloklarla *isodomos* teknikte örülmüş “ince yonu dıştan derzsiz” örnekleri Pamphylia Bölgesi dışındaki kentlerde yok denecek kadar azdır. M.Ö. 4.yy.’ın 2. yarısına tarihlenen Myndos surunda blokların alın kısımlarının bu şekilde bırakıldığı görülmektedir ki⁷⁹⁷, burası erken örnekler arasındadır. M.Ö. 300 civarına tarihlenen Dura (Europos)’taki sur bedenlerinde benzer ince işlenmiş bloklar karşımıza çıkar⁷⁹⁸. Bu iki kentten sonra Perge⁷⁹⁹ ve Side⁸⁰⁰ surlarının görünen alın kısımların tamamen bahsedilen şekilde tasarlandığı görülmektedir. Sillyon ile birlikte bu iki kentte aynı duvar işlenişin görülmesi Pamphylia Bölgesi kentlerindeki savunma anlayışının bir özelliği olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca komşu kent Pednelissos’un da Kule B’nin üst katlarının duvarlarında aynı tarz görülür⁸⁰¹. Sillyon aşağı şehir duvarlarında genel olarak bu örgü şeması görülmekle beraber istisnai duvar bölümleri de bulunmaktadır. Duvar 2’nin bazı noktalarında kullanılan kesme taş bloklar “*rustika*”⁸⁰² tekniğinde işlenmiştir, yani bunların dış satırları pürütlü olarak bırakılmıştır. Bu duvar çerçeveli kaba yonu “devamlı yatay derzli” tanımlamasına uygun düşmektedir. *İsodomos*’un tarihsel gelişimi örnekler üzerinden etraflıca bölüm sonunda tarihleme

⁷⁹⁶Scranton tarafından bu tip duvar tekniği, “İsodomonic Ashlar: Tooled Face,” olarak ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir. Bkz. Scranton 1941, 100, fig. 18.

⁷⁹⁷Bean-Cook 1955, 110 vd.; Tırpan 1987, 169-170; McNicoll 1997, 23.

⁷⁹⁸Von Gerkan 1959, 233-89; Levi 1961-62, 505-571; McNicoll 1997, 91.

⁷⁹⁹Perge suru için bkz. Türkmen 2001, 86; McNicoll 1998, 128.

⁸⁰⁰Side suru için bkz. McNicoll 1998, 128 vd.

⁸⁰¹Arazi gezisinde, dikkatimizi çeken bu ayrıntı diğer savunma yapılarında görülmemektedir.

⁸⁰²Bu yöntemde taş bloklarının orta kısımları bombeli, kenarları düz işlenmiştir. Bununla taş bloklarının gücünün artmasını sağlamıştır. Rustika yönteminin M.Ö. II. bin yılda Suriye’de ortaya çıktığı ileri sürülse Eski Hitit döneminde Eflatunpınar anıtında bu yöntemin kullanıldığı ve M.Ö. 8. yy.’ın sonu 7.yy.’ın başlarında Asur yapılarında da kullanılmaya devam ettiği bilinmektedir. (Naumann 1998, 76. Res.-57.).

başlığı altında anlatılacaktır. Bu nedenle burada kıyaslama örnekleri tekrarların önüne geçmek amacıyla verilmemiştir.

Helenistik Dönem ve sonrasında blokların küçüldüğü ve ön yüz uygulamaların daha detaylandığı görülmektedir. Erken dönemlerde büyük ve masif bloklar kullanılarak saldırı esnasında ağırlıklarından dolayı yıkılmalarına engel olmak istenmiş olmalıdır. Bu durumda *Katapult* gibi silahlarla yapılan bombardımanlara karşı dirençli bir yapı oluşturuluyordu. Fakat Helenistik dönemle beraber, sur yapımında artık seçici davranılmış ve bir kamu yapısı olarak surun dayanıklılığının yanında estetiğine de önem verilmişti. Bu minvalde *isodomos* tekniği ön plana çıkmakta ve birçok Helenistik kent bu tekniği tercih etmektedir. Ayrıca, şüphesiz duvar tekniği belirlenirken, muhtemelen, malzemenin niteliği, ekonomik nedenler, istikrar, saldırıya karşı direnç gibi bazı etkenler ön planda tutuluyordu⁸⁰³.

Sillyon surunu oluşturan Aşağı Kent Duvarlarının kesitleri düzgün kesilmiş ve uzunlamasına yahut enine oturtulmuş kireçtaşı bloklardan meydana gelmektedir. Bu taş sıralarının yükseklikleri 0,47-0,50 m. arasında değişmektedir. Arazi incelemelerinde duvar 1, 2 ve 10'nun, diğer duvarlardan (duvar 3-9) farklı iç dizayna sahip olduğu görülmüştür. Duvar 1, 2,5-8'de kullanılan kesme taş blokların kesitine bakıldığında düz bir şekilde örüldüğü; Duvar 3-4'de ise bir sıra enleme bir sıra boylama dizilmiş duvar örgüsü kullanıldığı tespit edilmiştir⁸⁰⁴. Bu uygulama kendi içinde “iki boy taş kullanılarak örülen duvarlar” ve “tek boy kullanılarak örülen duvarlar” olmak üzere ikiye ayrılır⁸⁰⁵. Bu bağlamda, Duvar 3 ve 4, tek boy kullanılarak örülmüştür (Lev. X, Res. 9-10). Birçok düzenli duvarda, blokların ekonomik kaygılardan dolayı, Sillyon aşağı şehir surunda olduğu gibi, enleme veya atkı şeklinde yerleştirildiği görülmektedir⁸⁰⁶. Bununla birlikte boylama taş kullanımının da duvarın mukavemetini artırdığı da yadsınamaz bir gerçektir. Boylama blokların daha sur bedenlerinde ziyade daha çok kulelerde kullanıldığı görülür ki bunun temelinde de daha az mekanik atakların olmasıdır⁸⁰⁷. Helenistik Dönemde

⁸⁰³ Lawrence 1979, 334-335. Nitekim Aristoteles'in “o zaman sadece sur yapmak değil, bu surları hem şehrin görünüşü hem de bugünlerde pek çoğalmış bulunan savunma gereklere uyacak biçimde bakımlı tutmak bir ödev olur” ifade aslın durumu özetlemektedir. Bkz. Aristot. *pol.* VII. 10.

⁸⁰⁴ Literatürde bir sıra enleme bir sıra boylama dizimi için farklı terimoloji kullanılmıştır. Hasol 1993, 60 ve 137'de *bağtaşı ve dizitaşı*; Saner 1995, 30'da *atkı ve çözgü*; Bulgurlu 1999, 382'de *enleme ve bağlama* sözcükleri tercih edilmiştir. Sacranton bunun için *Header and Strecher* terimini kullanmıştır. Bkz. Sacranton 1941, 16-24. McNicoll ise *Deep and Narrow* terimini uygun bulmuştur. Bkz. McNicoll 1997, 3. Bu uygulama, Grekçe'de *ορθιοι και συμπλευροι* Almanca'da *Binder und Läufer*, Fransızca'da *boutisses et carreau* olarak geçer. Bunun için bkz. Ginouves-Martin 1985, 60; Hallier 1986, 264.

⁸⁰⁵ Erdoğan 1991, 36.

⁸⁰⁶ Lawrence 1979, 237.

⁸⁰⁷ Lawrence 1979, 237.

atkı taşlarının düzenli bir şekilde duvar aralarında kullanıldığı bilinmektedir. Örneğin M.Ö. 4.yy.'la verilen Samos suru⁸⁰⁸ ve Assos savunma yapılarında⁸⁰⁹ bunun en tipik örneklerine bulunsa da bu örgü sistemi gelişimini Helenistik Dönem'de tamamlamış olmalıdır. Hekatomnoslar'ın hâkimiyetindeki Karia Bölgesi'nin önemli kentlerinde *isodomos* tekniğinde örülmüş surlarda karşımıza çıkmaktadır. Halikarnassos Tripylon güney kulesi duvarları⁸¹⁰, Myndos kuzey-doğu kule duvarları⁸¹¹ ve Alinda güney-batı duvarında⁸¹² bu teknik takip edilmektedir. Uygulamanın örnekleri Helenistik Dönem'den itibaren farklı kentlerde karşımıza çıkmaktadır. Ephesus Lysimakhos Dönemi'ne verilen *isodomos* tekniğinde Magnesia Kapısı ve T41 Kulesi (Aziz Paulus Zindanı) bu tarz karşımıza çıkar⁸¹³. Pednelissos erken dönem surunda benzer biçimde bu örgü vardır⁸¹⁴. Pamphylia Bölgesi'nde Side, Perge, Attaleia kentlerinde ve Güvercinlik yerleşmesinde *isodomos* duvarlarda bu diziliş yaygın bir tekniktir⁸¹⁵. Görünen o ki Helenistik Dönem'de yeni gelişen mimari atılımlara paralel olarak, atkı ve çözü (enleme ve boylama) sistemi özellikle M.Ö. 2.yy.'da en sevilen duvar örgü tiplerinden olmuştur⁸¹⁶.

Aşağı Kent Suru bedenlerinin, ana kent kapısından itibaren arazinin yapısına bağlı olarak yer yer yükseldikleri veya kademeli yapıldıkları görülmektedir. Bu şemaya kuleler ve kapıların da eklendiğini düşünüldüğünde, görülen o ki, duvarlar inşa edilirken bazı estetik noktalar da göz önünde bulundurulmuştur. Böylece surlar, kuleleri, mazgal siperleri ve kapıları ile bir şehrin dış manzarasına hâkim olmakla, aynı zamanda, şehrin kudret ve zenginliğini; hatta tüm karakterini dışa aksettirmektedir⁸¹⁷. Hatip Aristides, surla ilgili olarak, Rodos'a dair bir nutukta "*başın etrafındaki çelenk*"⁸¹⁸ tasvirini yaparak, kendi döneminde surlara olan algıyı aktarmaktadır. Yine Aristoteles *politika* isimli eserinde; "...o zaman sadece sur yapmak değil, bu surları hem şehrin görünüşü hem de bugünlerde pek çoğalmış bulunan savunma gereklerine uyacak biçimde bakımlı tutmak

⁸⁰⁸ Keinast 1978, 23,27, Abb.9,12, Taf. 20.3, 22.1, 23.1, 25.1.

⁸⁰⁹ Scranton 1941, 135.

⁸¹⁰ McNicoll 1997, 18, Pl. 1.

⁸¹¹ McNicoll 1997, 23, Pl. 7.

⁸¹² McNicoll 1997, 26, Pl. 9.

⁸¹³ Miltner 1958, 13; Maier 1959-61, 237; McNicoll 1997, 97. Ayrıca Aziz Paulus zindanı için bkz. Winter 1971, 180, Figs. 175-6, 253 vd.; Lawrence 1979, 224, 445; McNicoll 1997, 99.

⁸¹⁴ McNicoll 1997, 132.

⁸¹⁵ Laufer 2010, 173.

⁸¹⁶ Scranton 1941, 136.

⁸¹⁷ Mansel 1964, 217.

⁸¹⁸ RE. III, A, 2, 2015.

*bir ödev olur...*⁸¹⁹ ifadesiyle surların bir şehir için bir muhafaza vasıtası olduğu kadar bir süs teşkil ettiği noktası üzerinde durmaktadır.

Helenistik Dönem’de, Anadolu’da, zaman zaman yüksek ve ince örneklerine rastlanılsa da, alçak ve aynı zamanda güçlü duvar vazgeçilmez bir kuraldı. Özellikle dönemin sonunda, alçak duvar tiplerinin moda olduğu görülmektedir⁸²⁰. Philo Byzantius surun 10 kubitten (4.43 m.) daha ince, 20 kubitten daha yüksek olmamasını savunur⁸²¹. Sillyon duvarları bu tanımlamanın dışında kalmaktadır; bununla birlikte bu ölçülerdeki surları Pamphylia Bölgesi’nde sadece Perge ve Side’de görmek mümkündür⁸²². Sillyon aşağı şehir kurtinleri tek katlıdır ve payelerle de takviye edilmemiştir. Göstermiş olduğu biçimle Sillyon suru, Perge ve Side surlarından farklı olarak karşımıza çıkar. Ayrıca tıpkı Perge surunda görüldüğü üzere⁸²³, Sillyon surunun ilgili bölümü *akropolis*’in alt yamaçlarından başlamak ve bazı noktalarda dirsekler yapmak suretiyle düzensiz bir dörtgen oluşturduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca menfezlerden (Duvar 2) başka sur üzerinde pencere ve kepenk benzeri açıklıklar yoktur.

Antik dönemde sur bedeni kalınlıkları, güvenlik nedeniyle kentten kente çeşitlilik gösterir. Bununla beraber sur kalınlığını, kentin topoğrafik yapısı, ekonomik durumu ya da surlarda farklı ustaların çalışması nedeni ile oluşan işçilik farklılığı da belirlemektedir. Sillyon’da kurtinlerin çoğu sur bedenine nazaran (0,66 m.) ince kesitlidir. Pamphylia Bölgesi’nden Side⁸²⁴ ve Perge⁸²⁵ surlarının kalınlığı neredeyse Sillyon suruna göre 3 kat daha fazladır. Bu oran Side’de 1,65 m., Perge’de ise 1,25 m. olarak karşımıza çıkar. Pamphylia’nın önemli kırsal yerleşmesi Güvercinlik’te duvar kalınlığı 0,70 m.’dir⁸²⁶. Duvarlarda kullanılan blokların ölçüleri saldırıda bulunanlar üzerinde etkili olmalıdır. Çünkü duvardaki büyük hacimli blokların saldırı sırasında yerinden sökülmesi; küçük bloklara oranla daha zordur⁸²⁷. Burada elde ettiğimiz bu sonuç yukarıda önerdiğimiz, Sillyon surunun daha küçük çaplı saldırılar için tasarlandığının kanıtı olarak değerlendirilmelidir. Helenistik Dönem’de *isodomos* tekniğinde örülmüş surlarda birbirinden farklı ölçüler görülür. İonya Bölgesi’nde Pergamon’da II. Eumenes Dönemi

⁸¹⁹ Aristot. *pol.* VII. 10.

⁸²⁰ McNicoll 1997, 12. Bununla beraber Arrianus Tyre surlarından ince ve yüksek olarak bahsetmektedir. Ama Hellenistik dönemde, Anadolu’da bu ölçülerde kurtinlerin az oranda görünüyör olması, Arrianus’u tarif ettiği sur, muhtemelen, Tyre’de eski bir geleneğin sürdürülmesiyle açıklanabilir.

⁸²¹ Ph. Byz. *Poliercetika*, A11-12.

⁸²² Side için bkz. Mansel 1964, 215.

⁸²³ Abbasoğlu 2003, Abb.1; Martini 2010, 17-19, Abb.2-4.

⁸²⁴ Mansel 1964, 221.

⁸²⁵ Mansel 1964, 226-227.

⁸²⁶ Dornisch 1992, 139; Laufer 2010, 180.

⁸²⁷ Lawrence 1979, 232-233; McNicoll 1997, 12.

(M.Ö. 197-159) surunun kalınlığı 2,20-2,80 m.'dir⁸²⁸. Aigai suru 2,30-2,50 m. civarında⁸²⁹, Phokaia 2,40 m.⁸³⁰, Priene 1,5 ile 3 m. arasındaki bir ölçüdedir⁸³¹. Karia Bölgesi'nde Latmos Herakleia'sında surun kalınlığı geçirdiği tamir evrelerine göre 0,60 ile 2,50 m. arasında iken⁸³², Loryma'da 2,30-2,50 m. civarında bir ölçü karşımıza çıkar⁸³³. *Isodomos* teknikte örülmüş Pednelissos surunun kalınlığı 1,60 m.⁸³⁴, Adada'nın ise 0,80 m.'dir⁸³⁵. Likya Bölgesi'nde de *isodomos* teknikte örülmüş duvar örneklerinde sur kalınlığı farklılık gösterir. Öyle ki Helenistik Dönem ortalarına verilen Oinoanda surundaki kalınlık 1,70-1,80 m.'dir⁸³⁶ (Tablo 2). Yine Likya bölgesinde kırsal alan güvenliği için inşa edilen kulelerin duvarının ince yapıldığı görülmektedir⁸³⁷. Anlaşılacağı üzere duvar kalınlığı büyük kentlerde fazla iken daha küçük ve yüksek kentler ile kırsal alan güvenliğini sağlamakla yükümlü savunma yapılarında ise azdır. Bu durum diğer bölümlerde de anlatılacağı gibi tamamen yerleşmeleri tehdit eden düşmanın niteliğiyle ilgilidir.

Kent	Yapı ismi	Dönem	Duvar kalınlığı
Pergamon	Sur	II. Eumenes (I.Ö 197-159)	2,20-2,80 m.
Aigai	Sur	Helenistik	3 m. civarı
Phokaia	Sur	Helenistik	2,40 m.
Priene	Sur	Helenistik	1,50-3 m.
Latmos Herakleiası	Sur	Helenistik	2-3,50 m.
Loryma	Sur	Helenistik	2,30-2,50 m.
Pednelissos	Sur	Geç Helenistik	1,60 m.
Adada	Sur	Geç Helenistik	0,80.
Perge	Sur	M.Ö. Geç 3.yy, M.Ö. 225'den sonra	1,25 m.
Side	Sur	M.Ö. 225'ten sonra, M.Ö. 188 önce	1,65 m.
Oinoanda	Sur	M.Ö. 2.yy.	1,70-1,80 m.
Attaleia	Sur	Helenistik	-
Güvercinlik		Helenistik	0,70 m.
Sillyon	Sur	Geç Helenistik	0,65 cm.

Tablo 2

⁸²⁸ Klinkott 2004, 149.

⁸²⁹ Akarca 1998, 86-87.

⁸³⁰ Erdoğan 1991, 152.

⁸³¹ Wiegand-Schrader 1904, 35-56; Ruppe 2010, 154.

⁸³² Kirschen 1922, 10; Peschlow 1994, 156.

⁸³³ Pimouguet-Pédarros 1994, 244-246, Pl. 2-4.

⁸³⁴ McNicoll 1997, 132.

⁸³⁵ Laufer 2010, 180.

⁸³⁶ McNicoll 1997, 123.

⁸³⁷ Myra'nın 11 km. kuzeybatısındaki Karabel kulesinin duvar kalınlığı 0,80 m.'dir. Bkz. Hellenkemper-Hild 2004, 798; Konecny 1997, 34 vd. Çevik 2010, 198; Çevik 2015, 354. Yine Myra yakınlarındaki Sümela-Myra batı kulesinin duvarları 0,85 m.'dir. Bkz. Konecny 1997, 19 vd., Fig. 23-30; Çevik 2010, 191; Çevik-Pédarros 2010, 243 vd. İsion-Beymelek kulesi 0,75 m. kalınlığında duvarlara sahiptir. Bkz. McNicoll-Winikoff 1983, 313 vd.

Aşağı şehir duvarlarında kullanılan blok yüksekliklerinin 0,40 ile 0,50 m. arasında değiştiği görülmektedir. Duvarlara göre bu yükseklikler değişkenlik göstermekle beraber; dışarıdan bakıldığında gözle görülebilen bir durum da değildir. Helenistik Dönem'e verilen birçok kentin savunma duvarlarında, Perge ve Side hariç, kullanılan düzgün kesilmiş *isodomos* bloklarında standart bir yükseklik görülmemektedir (Tablo 3). Blokların yüksekliği Ephesos Helenistik Dönem surundan benzer şekilde 0,45 m. ile 0,60 m. arasında değiştiği görülmektedir⁸³⁸. Pergamon Helenistik surda blok yüksekliği 0,40-0,50 iken II. Eumenes surunda 0,50-0,70 m.'ye çıkmaktadır⁸³⁹. Helenistik Dönem *isodomos* duvarlara sahip Aigai'da 0,40-0,60 m.⁸⁴⁰, Miletos'da 0,50-0,70 m.⁸⁴¹, Priene'de 0,40-0,60 m.⁸⁴², Latmos Herakleiası'nda 0,35-0,50 m.⁸⁴³, Loryma'da 0,50-0,70 m.'dir⁸⁴⁴. Kremna suru üzerinde batı kapıya bağlanan duvarda kullanılan dikdörtgen kesilmiş kireç taşı blokların da yükseklikleri 0,50-0,70 m. arasında değişmektedir⁸⁴⁵. Diğer yandan Perge 0,60 m. ve Side'de 0,55 m ile diğer kentlerin aksine blok yüksekliklerinde bir standart yakalanmıştır (Tablo 3). Ama bu iki kentte istisna olarak değerlendirilmelidir. *Isodomos* tekniğinde kullanılan bloklardan anlaşıldığı üzere belli bir standart yüksekliğin tercih edilmemesi yerel mimari anlayışla ancak açıklanabilir.

Kent	Yapı	Dönem	Blok Yüksekliği
Ephesos	Sur	Helenistik	0,50-0,60 m.
Pergamon	Sur	Helenistik	0,40-0,50 m.
Pergamon	Sur	II. Eumenes	0,50-0,70 m.
Aigai	Sur	Helenistik	0,40-0,60 m.
Miletos	Sur	Helenistik	0,50-0,70 m.
Phokaia	Sur	Helenistik	
Priene	Sur	Helenistik	0,40-0,60 m.
Latmos Herakleiası	Sur	Helenistik	0,35-0,50 m.
Loryma	Sur	Helenistik	0,40-0,45 m.
Kremna	Sur	Helenistik	0,50-0,70
Perge	Sur	M.Ö. Geç 3.yy., M.Ö. 225'ten sonra	0,60 m.
Side	Sur	M.Ö. 225'ten sonra, M.Ö. 188'den önce	0,55 m.
Sillyon	Aşağı şehir savunma duvarları	Geç Helenistik Dönem	0,40-0,50 m.

Tablo 3

⁸³⁸ Magie 1950, 76; Miltner 1958, 13; Maier 1959, i-237; McNicoll 1997, 97-98.

⁸³⁹ Radt 1987, 77-78, Pl. 8; II. Eumenes Dönemi savunma sistemi için bkz. Klinkott 2004, 147-159.

⁸⁴⁰ Akarca 1998, 86-87.

⁸⁴¹ Von Gerkan 1935, 88, Abb.57.

⁸⁴² Erdoğan 1991, 159.

⁸⁴³ Peschlow 1986, 389-95; Erdoğan 1991, 213-214 vd.

⁸⁴⁴ Pimouguet-Pédarros 1994, 244-245, Pl. 2-4.

⁸⁴⁵ Mitchel 1995, 194.

Birçok kentin duvarları, egemen güçler tarafından tekrardan asi halklarca kullanılmaması diye yıkılmıştır⁸⁴⁶. Bu durum tüm duvarları yıkmak şeklinde olabildiği gibi, sadece stratejik noktaları kullanılmaz hale getirmek biçiminde de olabiliyordu. Örneğin Thasos'da duvarlar M.Ö. 5.yy.'da iki defa yıkılmıştır⁸⁴⁷. Latmos Herakleiası'nda, muhtemelen duvarlardaki büyük taşlar alınarak askeri özellikleri kaybedilmek istenmiştir⁸⁴⁸. Sillyon Aşağı Şehir Duvarlarında yaptığımız incelemelerde, duvarların bazı kısımlarının sonraki dönemlerde devşirme malzeme elde etmek için söküldüğü; belli bölümlere ise, muhtemelen Bizans Dönemi, doğal kireçtaşından çokgen taşlar ve harç yardımıyla çeşitli eklemeler yapıldığı tespit edilmiştir. Özellikle Duvar 3'ün tamamına yakını sökülmüş, blokları Bizans Dönemi'ne tarihlenen *nekropolis*'in mezarlarında kullanılmıştır⁸⁴⁹. Böylece Sillyon aşağı şehir duvarlarının en azından algılanabilecek ve genel yapısını bozacak bir saldırıya maruz kalmadığı anlaşılmaktadır.

2.1.3.2 Akropolis Savunma Duvarları

Sillyon *akropolis* 'i yaklaşık 25,3 hektarlık bir alandan meydana gelmektedir (Lev. VII, Res. 1)⁸⁵⁰. *Akropolis* kayalık bir tepede üzerine kurulmuş ve bu durum savunma sisteminin karakterinin oluşmasında ana etkenlerden biri olmuştur. Buradaki duvarlar *akropolis* 'in tamamını çevrelemez. Aksine üzerinde kurulduğu kayalık alanın ulaşmaya müsait noktalarında görülür. Duvarlar *akropolis* kıyısında yükselmekte ve araziye takip ederek devam etmektedir. *Akropolis* duvarları arazinin yapısına uygun bir biçimde, daha çok sarp noktaların dışında, saldırıya açık olan batı ve güney kesimlere inşa edilmiştir. Yaptığımız çalışmalarda belirlendiği üzere, çoğu yerde kayalık alandan faydalanılmış, buralar kesilerek duvar haline getirilerek savunma hattına dâhil edilmiştir. Öyle ki yer yer duvarların kayalık kütlelerden kesildiği, bazen de kayalık birimlerin işlenerek duvar haline getirildiği ve kayalık alanların arasına duvar inşa edildiği görülmektedir. *Akropolis* sur bedenlerinin büyük bir kısmı, aşağı şehir duvarlarının aksine, zamanla tahrip olmuştur. Bu durum duvarlardaki dönemsel işçilik ve kalite farklılığıyla açıklanabilir. Anadolu'da benzer şekli gösteren bazı *akropolis* yerleşmeleri veya savunma tepeleri ile Sillyon *akropolis* 'i karşılaştırılabilir. Pisidia Bölgesi kentlerinden Kremna ile Sillyon

⁸⁴⁶ Lawrence 1979, 115.

⁸⁴⁷ Burası için bkz. Akarca 1998, 186.

⁸⁴⁸ Kirschen 1922, 10 vd; Peschlow 1994, 157-161; Akarca 1998,176; Nossov-Delf 2009, 57 vd.

⁸⁴⁹ Özer vd. 2011, 209, Res. 1. Kremna batı surundaki düzgün kesilmiş blokların benzer şekilde Roma *nekropolis* 'inde ya da kamu yapıların inşasında kullanılmıştır. Bunun için bkz. Mitchel 1995, 188.

⁸⁵⁰ TIB 8'de 24,2 olarak verilmiştir. Bkz. Hellenkemper-Hild 2004, 193, dn. 45.

arasında genel hatlarıyla, plan olarak benzerlik bulunmaktadır. Yukarıdan bakıldığında ters uçan bir kartala benzeyen Kremna'nın batısında konumlanan ve geç antik dönemde yenilenen sur⁸⁵¹, kayalık alandan faydalanılarak yapılmış ve üzerinde kuleler belli bir standart gözetmeksizin tamamen topoğrafyanın gerektirdiği dirence uyularak gelişmiş güzel konumlandırılmıştır. Kentin diğer yönleri doğal kayalık ve uçurumlardan oluştuğundan duvar yapma gereksinimi duyulmamıştır. Pisidia Bölgesi'nin dağ yerleşmelerinden olan Prostanna da aynı yerleşim modeli karşımıza çıkar⁸⁵². Blaundos'taki yapılaşmada benzer bir şekilde gelişmiştir. Buradaki yerleşme yine kayalık bir alan üzerinde şekillenmiş ve savunma yapıları buna göre kentin doğu ve batı kesimlerine oturtulmuştur⁸⁵³. Perge *Akropolis*'i geç dönemde yerleşime sahne olmuştur. Fakat sarp olmasına rağmen Sillyon ve Kremna'da olduğu gibi uçurumlar görülmez. Böylece dışarıdan herhangi bir saldırı esnasında, savunma olmadığı takdirde sızmalar kolayca gerçekleştirilebilirdi. Kyaneai territoryumunda bulunan Avşar Tepesi'ndeki savunma anlayışı da benzerdir. Burada da arazinin sarplığından dolayı yerleşme tamamıyla surla çevrilmemiş; bunun yerine yüksek ve kalın teras duvarları ile yan yana yer alan ev sıralarıyla savunma hattı belirlenmiştir⁸⁵⁴. Sillyon'un kuzey komşusu, Pisidia Bölgesi kentlerinden Pednelissos'ta surun araziye uydurulduğu görülmektedir. Şehir, batıda (aşağı şehir), kuzeyde ve güneyde (*akropolis*) iyi derece savunma yapılarıyla tahkim edilmiştir⁸⁵⁵.

Akropolis'teki sur bedenlerinde kullanılan malzeme istinasız yerel kireç taşıdır. Duvarlarda yerel kireç taşı malzemeden çokgen kuru moloz taşlar, devşirme bloklar, tuğla kırıkları ve kiremit katkılı harç kullanılmıştır. Devşirme düzgün kesilmiş, dört yüzü işlenmiş dik açılı *rektagonal* bloklar duvarların kenarında kullanılmış; bunların arasında kalan bölüm ise küçük taşlar, kiremit parçaları ve harç kullanılarak doldurulmuştur. Duvar 11 ve 12'in yer yer *akropolis*'in kenarında bulunan doğal kayalık alanlardan yararlanılarak oluşturulduğu görülmektedir (Lev. XIV, Res. 17-18). Buralardaki doğal kayalık alanlar düzgün bir şekilde kesilip duvar haline getirilmiş ve sur hattına dâhil edilmiştir. Doğal kayadan oluşturulan kısımlarının kalınlıkları farklılık göstermekle beraber, buraların genel şemayı bozmadığı söylenebilir. Bu malzemelere ek olarak, K12'nin bazı kesimlerinde, erken döneme tarihlendiğini düşündüğümüz yapılardan

⁸⁵¹ Mitchell 1995, 179, Fig. 49, Pl. III.2. Kremna Suru ve kulelerinden başka Lydios saldırısı sırasında, bu duvarın dışında, yamaca saldırının direncini kırmak için daha basit bir duvar örülmüştü.

⁸⁵² Özcan 2016, 248-249, Res. 2.

⁸⁵³ Giese 2006, 114-124, Res 115.

⁸⁵⁴ Kolb 1998, 41.

⁸⁵⁵ Işın 1998, 113.

sökülen sütun tamburlarının basit bir biçimde üst üste konularak duvar haline büründürülmüştür. *Akropolis* duvarlarında devşirme malzemelerin oldukça fazla kullanıldığı gözlemlenmektedir. Geç antik dönemle beraber olağan ve acil bir önlem olarak başka yapılardan hazır kesilmiş malzemeleri kullanmak oldukça yaygın bir durumdu ve devşirme malzemelerin antik yapılardan sökülmesinin önünde herhangi bir engel de bulunmuyordu⁸⁵⁶. Bu dönemde birçok kente devşirme malzemeyle yapılan savunma yapıları karşımıza çıkmaktadır. Devşirme malzemelerin antik yapılardan sökülmesi serbest bir biçimde yapılabiliyordu⁸⁵⁷. Tlos *Akropolis*'inde devşirme malzemedен erken Bizans döneminde kulesiz güçlü bir savunma duvarı yapılmıştı⁸⁵⁸. 7 ve 8.yy.'la tarihlenen Ephesus surundaki kulelerin inşasında kullanılan devşirme blokların büyük kısmı stadion ve yakınlarındaki Artemis Tapınağı'ndan taşınmıştır⁸⁵⁹. Sur bedenlerinde kullanılan devşirme malzemeler normal düz bloklar iken, kapılarda veya giriş ve yerleşim alanlarına yakın olan yerlerde ise süslemeli mimari bloklar ve kabartmalar da tercih ediliyordu. Örneğin Limyra kapısındaki rölyef panelleri kullanılmıştır⁸⁶⁰. Pamphylia'da da bu tür uygulamalar karşımıza çıkar; Side'nin geç antik çağda da kullanılan Doğu Kapısı'nda mozaik bir zemin bulunmuştur⁸⁶¹. Perge'nin geç antik çağ savunmasında bulunan S-duvarındaki kapıya çeşitli heykeller ve mermer paneller eklenmiştir⁸⁶². Aslında devşirme malzemeyle hem düşman tehlikesine karşı kısa sürede savunma yapıları inşa ediliyor hem de bu hazır malzeme ekonomik açıdan büyük kolaylıklar sağlıyordu. Sillyon *akropolis* duvarlarında, tuğla ve kireç harç kullanımı yanında kiremit parçaları da görülmektedir. Aslında bu şekil devrin bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır ki, Bizans döneminde tuğla, kireç harç kullanımının yanına kiremit de eklenmiştir. Kaldı ki harçlı moloz M.Ö. 1.yy.'ın ortalarına doğru bazı yapılarda kullanılmaya başlanmıştı⁸⁶³.

Bizans Dönemi'nde yerleşim alanın küçülüp *akropolis*'e çekilmesiyle Sillyon tahkimat sistemi de küçülmüş, sadece *akropolis*'in etrafı duvarlarla çevrelenmiştir. Bu dönem konusunda net bir tarih vermek zordur fakat aşağı şehirdeki gelişimin M.S. 3 yy.'dan itibaren durduğu görülmektedir. Bölümün sonunda "Tarihleme" kısmında bu

⁸⁵⁶ Deichmann 1975, 91-101.

⁸⁵⁷ Deichmann 1975, 91-101.

⁸⁵⁸ Wurster 1976, 36, plan ve arazi çizimleri Abb. 4.5; Hellenkemper-Hild 2004, 887; 403-405; İşkan-Işık 2003, 100-101, Res. 3-4: duvar kalınlığı burada 1.85-2,00 m. arasındadır.

⁸⁵⁹ Foss-Winfield 1986, 132.

⁸⁶⁰ Karşılaştırma için Kirckl-Schartler 1996, 171, Abb.13-14; Kirckl-Schartler 1997, 367-374, Abb. 20.

⁸⁶¹ Mansel 1968b, 243 ve 258.

⁸⁶² Mansel 1975, 60-63, Abb.14-16; Hellenkemper-Hild 2004, 369.

⁸⁶³ Ward-Perkins 1994, 279.

konu üzerinde etraflıca durulacaktır. Anadolu’da benzer şekilde yerleşimlere birçok yerde rastlamak mümkündür. Gelişen siyasi ve ekonomik şartlara bağlı olarak şehirlerin küçüldüğü ve özellikle tepelik alanlara yani *akropolis*’lere taşındığı izlenmektedir. Dönemsel özellikler ve siyasi bir takım sonuçlara bağlı gelişen bu yeni şehircilik anlayışını Anadolu’nun farklı yerlerinde görmek mümkündür. Örneğin Assos’ta Bizans Dönemi suru sadece *akropolis*’i çevirmekteydi⁸⁶⁴. Pisidia Bölgesi’nde, Isparta İli’nin Sarıdris Kasabası’nda yer alan Mallos antik kenti ve Güneyce Köyü yakınlarında bulunan Kapıkaya yerleşiminde Helenistik Dönem’de çevreye dağılan savunma anlayışı yerine geç antik dönemde savunma alanının daraltılarak güç yoğunlaşmasına dayalı bir savunmayı tercih ettikleri görülür⁸⁶⁵. Tlos *akropolisinde* devşirme malzemeden erken Bizans Dönemi’nde kulesiz güçlü bir savunma duvarı yapılmıştı⁸⁶⁶. Bir liman kenti olan Phaselis bu dönemde limanların arasında bulunan görece korunaklı tepeyi surla çevrelemiştir⁸⁶⁷. Perge *Akropolis*’nin geç antik dönemden itibaren tekrardan yapılaşmaya sahne olmuştur⁸⁶⁸. Pamphylia’da bu dönemde savunma açısından önemli yerleşmelerden olan Trebenna 7. ve 8. yy.’da *akropolis*’e taşınmış; aşağıdaki Roma yerleşimi terk edilmiş ve *akropolis*’in etrafı savunma duvarlarıyla çevrelenmiştir⁸⁶⁹.

Sillyon *Akropolis*’ndeki savunma duvarları yerleşim alanlarına bağlı olarak devam etmiş ve bazı yerlerde yapılar savunmanın bir parçası haline getirilerek kullanılmıştır. *Akropolis*’in batısında bulunan Kastronun güney duvarı aynı zamanda savunma duvarı işlevine büründürülmüş ve her iki tarafta savunma duvarları bu yapıya bağlanmıştır. *Akropolis*’in kuzeyinde bulunan sivil yapıların dış sınırına savunma duvarları bağlanmıştır; böylece yeni duvar yapmaktan kaçınılmıştır. Yine kentin güneyinde bulunan tapınak ve tiyatro ile diğer kamu yapılarına duvarların bağlandığı görülmektedir. Anlaşılan o ki bu dönemde şehir surlarının temsili karakterlerinin dışında, arazinin izin verdiği oranda, düzgün rotalar izlediği ve yerleşim alanlarına bağlı olarak geliştiği görülmektedir⁸⁷⁰. Özellikle 4.yy.’ın sonlarından itibaren kentsel savunma sistemi tekrardan kent dokusuna belirgin bir şekilde eklenmiştir⁸⁷¹. Anadolu’da birçok kentte benzer uygulamalardan söz edilebilir. Aphrodisias’ta tüm yerleşim alanlarına paralel

⁸⁶⁴ AYTEKİN 1991, 42; McNICOLL 1997, 185; NOSSOV-DELFT 2009, 60.

⁸⁶⁵ ÖZCAN 2016, 247.

⁸⁶⁶ WURSTER 1976, 36, plan ve arazi çizimleri Abb. 4.5; HELLENKEMPER-HILD 2004, 887; 403-405; İŞKAN 2001, 100, Res. 3.4: Duvar kalınlığı burada 185-2,00 m. arasındadır.

⁸⁶⁷ FOSS 1994, 44 vd.

⁸⁶⁸ PERGE *Akropolis* savunması için bkz. MARTINI 2003c, 18-22 vd.

⁸⁶⁹ AKYÜREK 2005, 99-114.

⁸⁷⁰ NIEWÖHNER 2010, 249

⁸⁷¹ JACOBS 2012, 116.

olarak sur gelişmiş ve aynı zamanda şehri sınırlandırmıştır⁸⁷². Laodikeia ad Lykos'ta M.S. 395-396 yıllarında İmparatorlar I. Theodosius (M.S. 378-395) ve Arkadius (M.S. 395-408) tarafından alınan kararlar doğrultusunda, kent in etrafı surlarla çevrilmiş ve Roma İmparatorluk Dönemi'ne ait güzergâhta bulunan yapıların bir kısmı hazır sur duvarı olarak değerlendirilmiştir⁸⁷³. Limyra'da neredeyse tüm önemli yapıların etrafı duvarlarla çevriliydi⁸⁷⁴. Tabii bu durum bir gereklilik olmalıydı. Çünkü artık temsili mimari ihmal ediliyor, kentler küçülüyor ve önceki dönemden kalan kamu binaları savunma çeperine dâhil ediliyordu⁸⁷⁵. Bahsedilen gelişmeler, Bizans İmparatorlarının aldığı bazı önlemlerden de anlaşılmalıdır. I. Theodosius (M.S. 378-395) Dönemi'nde tüm Anadolu şehirlerine sirayet eden bir takım savunma önlemleri alınmıştır⁸⁷⁶. Justinianus Dönemi'nde (M.S. 525–M.S. 548) bir strateji geliştirilmiş, kent içindeki, park, bahçe ve çayır azaltılmıştır⁸⁷⁷. Muhtemelen ortada ciddi tehlikeler olmalıydı. Uzun duvarları savunmak için sadece savunma yapıları değil de tüm kamusal yapıların yeri geldiğinde kullanıldığı bir düzen gerekiyordu⁸⁷⁸.

Akropolis'in yapısı bahsedilen dönemde Sillyon'a doğal bir savunma hattı sağlamış, eksik görülen noktalar duvarlarla desteklenmiştir. Yüksek ve engelli bir araziye bağımlı olan *akropolis* savunması bu yüzden fazla çeşitlilik göstermeyerek standart bir plan tipi sunmaz. Burada Sillyon'un tamamen topografyaya bağımlı kalarak kendine özgü duvarlar inşa ettiği gözlemlenir. Aslında Bizans Dönemi boyunca Anadolu'da inşa edilen veya oluşturulan tüm surlarda standart bir plan beklenmemelidir. Öyle ki siyasi otoritenin sarsılmasından dolayı sur planlarının şehirden şehre veya eyaletten eyalete değiştiği gözlemlenmektedir. Anlaşılan o ki surlar topoğrafik şartlar ve ekonomik kaygılar gibi temel sebeplerden kendi aralarında farklılık göstermektedir. Biz burada geç antik dönemden, Türkler'in Anadolu hâkimiyetine kadar olan süreçte değerlendirilen surları kendi içinde sınıflandırarak bir öneri sunmak istiyoruz. Anadolu'daki yerleşimlere baktığımızda 3 temel sur planı karşımıza çıkmaktadır;

- 1- Erken dönem (özellikle Helenistik Dönem) surlarının onarılarak tekrardan kullanılması durumu karşımıza çıkmaktadır ve biz bu surları "Takviye edilmiş Savunma" ismi altında değerlendirmek istiyoruz. Birçok kentte görülen bu sur

⁸⁷² Ratté-Smith 2004, 145-147, Fig. 1. Ayrıca bkz. De Staebler 2008, 284, 289-294.

⁸⁷³ Şimşek 2013, 80-81.

⁸⁷⁴ Borchhardt et al. 2002, 305-309.

⁸⁷⁵ Niewöhner 2007, 121.

⁸⁷⁶ Bardill 1999, 692; Jacobs 2012, 119.

⁸⁷⁷ Anon. Byz. Kap. 11, Z. 28-29.

⁸⁷⁸ Niewöhner 2007, 123.

gurubuna Ephesos, Magnesia am Meander, Miletus, Patara, Side ve Perge gibi yerleşmeler örnek verilebilir⁸⁷⁹.

- 2- İkinci plan ise şehirlerin hemen yanına veya üzerine kurulan alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır ve biz buraları “Yeni Kurulan Bağımsız Savunma” olarak nitelendiriyoruz. Bu gurubun en iyi örnekleri Limyra⁸⁸⁰, Patara⁸⁸¹, Arykanda⁸⁸² ve Panormos (Osmaniye)’da karşımıza çıkar⁸⁸³.
- 3- Son olarak Sillyon’un da içinde bulunduğu paragrafın başında bahsedilen *akropolis* gibi yüksek ve savunması kolay yerlere taşınma şeklinde görülen “*Akropolis* veya Yüksek Alanlardaki Savunma” olarak değerlendirdiğimiz grup gelmektedir. Bu tip alanlar kentlerde, genelde erken dönemlerde (özellikle Arkaik ve Klasik dönemler) yerleşim görmüş yerlerden oluşmaktadır. Bu guruba verilebilecek bir diğer önemli örnek ise Kilikya Pedeias’ın önemli tepe yerleşmesi Karalis’tir⁸⁸⁴.

Arazi çalışmaları sırasında *akropolis*’te bulunan toplam 6 duvar bedeninin kalınlıklarının bir birinden farklı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre K9; 1,20 ile 1,70 m., K10; 1,10 m., K11; 0,60 m., K12; 0,60-0,70 m., K13; 1,15 m. ve K14; 1,70 m.’dir. Görüldüğü üzere duvar kalınlıkları bir birinden farklıdır ve K9 gibi aynı duvar bedeninde farklı ölçüler de karşımıza çıkmaktadır. K12’nin doğal kayalık alanların kesilerek duvar haline getirilmesine bağlı olarak değişken ölçüdedir. Çalışmalarda K9’da farklı onarımlar ve yapım evreleri tespit etmiştik. Aşağıda bu duvarın ilk yapım evresi detaylı anlatılacaktır; fakat burada verdiğimiz 1,20 ve 1,70 m. ölçüleri geç antik dönemden itibaren duvardaki yapım evreleri ile açıklanabilir. Öyle ki incelemelerimiz sırasında duvar hattın 1,20 m.’lik kısmının yer yer korunduğu diğer bölümlerin ise zamanla tekrar örüldüğü veya onarıldığı ve 1,70 m. kalınlığında olduğu tespit edilmiştir. Benzer biçimde K14 de 1,70 m. kalınlıktadır. Bu iki duvar *akropolis*’in güneybatısındadır. K9 Akropolis Güney Kapısı’ndan itibaren başlayarak doğuya doğru devam etmekte; K14 ise *akropolis* ulaşımı sağlayan doğu-batı caddesini Bastion 1’den itibaren çevrelemekte ve bu alanı *akropolis* güney kapısına kadar korumaktadır. Bu durumda iki duvarın aynı dönemlerde kentin güneybatı noktasında alınan savunma önlemleri neticesinde inşa edilmiş olabilir.

⁸⁷⁹ Niewöhner 2010, 240-241.

⁸⁸⁰ Bruer-Kunze 2010, 79-83, Abb. 85-90

⁸⁸¹ Peschlow 2007, 604.

⁸⁸² Harrison 2001, 39-47; Hellenkemper-Hild 2004, 451-453.

⁸⁸³ Hellenkemper-Hild 2004, 776-779; Hattersly-Smith, Ruggieri 1990, 135-164.

⁸⁸⁴ Radt 2010, 196-197, Abb.1, 4, 6.

Tarihleme bölümünde Anadolu'da Bizans Dönemi'nde inşa edilen savunma duvarlarının kalınlıkları verilerek, Sillyon'la karşılaştırma yapılmıştır⁸⁸⁵.

Akropolis'te bulunan sur bedenlerin yapımında standart bir yapım tekniği görülmez. Öyle ki duvarlar genel olarak yerel kireçtaşı malzemeden çokgen kuru moloz taşlar, devşirme bloklar, tuğla kırıkları ve kiremit katkılı harçla örülmüştür. Fakat bazı noktalarda arazinin doğal yapısından yararlanıldığı anlaşılmaktadır. Kimi bölümlerin *akropolis*'in kenarında bulunan doğal kayalık alanlardan faydalanılarak oluşturulduğu görülmektedir. Doğal kayalık alanlar düzgün bir şekilde kesilip duvar haline getirilmiş ve sur hattına dâhil edilmiştir. Doğal kayadan oluşturulan kısımlarının kalınlıkları farklılık göstermekle beraber, genel şemayı da bozmadır. Bununla beraber bazı duvarlarda farklı uygulamalarda karşımıza çıkmaktadır. K9'da, yukarıda -K9 başlığı altında anlatıldığı üzere- geç dönemde inşa edilen bölümlerin dış taraflarında bulunan erken duvarların yapısı bozulmadan korunmuş, iç kısmına ve üzerine ise kireç harcı ve moloz taş bloklar doldurulmuştur. K10'da devşirme düzgün kesilmiş dört yüzü işlenmiş dik açılı *rektagonal* bloklar duvarların kenarında kullanılmış; bunların arasında kalan bölüm ise küçük taşlar, kiremit parçaları ve harç gibi malzemelerle doldurulmuştur. K11'de, doğal kayadan kesilerek oluşturulan bölümlerin dış taraflarına, sonraki dönemlerde yine çokgen kuru moloz taşlarla duvar eklemleri yapıldığı görülmektedir. Anlaşılacağı üzere *akropolis*'te belli bir duvar tekniği takip edilmemiş; bilakis olabildiğince farklı uygulamalar tercih edilmiştir. Bu durum, siyasi karmaşalar, ekonomik sebepler ve *akropolis*'in uzun bir süre korunaklı yapısından ötürü kullanılmasıyla açıklanabilir⁸⁸⁶. Nitekim 16.yy.'a kadar *akropolis*'te yerleşmenin devam ettiği ve hatta Evliya Çelebi'nin *Seyhatnamesi*'nde geçen Karahisar-ı Tekkesi Kalesi'nin burası olduğu hipotezi ilk bölümde detaylarıyla anlatılmıştır⁸⁸⁷. Anadolu'da birçok yerleşmede benzer bir savunma anlayışı ve yerleşme planına sahip kent bulunmaktadır. Likya'da Pyndai Kalesi'ni

⁸⁸⁵ Bkz. İkinci Bölüm, *Tarihleme kısmı*.

⁸⁸⁶ Aslında her ne kadar Bizans dönemiyle beraber karmaşık duvar örgüleri görülse de klasik çağda da savunma gereksinime bağlı olarak düzensiz örüldüğünü Thukydides bizlere aktarır. Thuk. 1. XCIII'de: "Atinalılar surlarını tamamladılar. Halen görülen bu surların nasıl da alelacele bitirildiği ortadadır. Çünkü doğru düzgün bir temel kazılmadan taşlar hızlı bir şekilde üst üste dizilmiştir. Surların yapımında çok sayıda mezar taşı ve heykel de kullanıldı. İnsanlar ara vermeksizin surlarının tamamlanması için çalıştılar. Atina'da Themistokles, arkhonluk yaptığı yıl halkı pire surlarının tamamlanması konusunda ikna etmeyi başardı. Çünkü burada 3 doğal liman vardı. Bunun dışında Atinalılar'ın çoğunun denizcilikle uğraşmaları için büyük çaba harcamıştı. Bu nedenle Pire surlarını yaptırmayı başardı. Çalışmalar sırasında iki araba sürekli olarak taş taşıyordu. Surlarda kireç ve harç kullanılmıyordu. Taşlar dik bir biçimde kesiliyor ve erimiş kurşun ve demir kancalar sayesinde birleştiriliyordu. Themistokles bu surların düşmanları bir süre oyalayacağına inanıyordu...".

⁸⁸⁷ Bkz. Birinci Bölüm, *Türk-İslam Dönemi*.

oluşturan duvarlar dışta korunmuş iç kesimi ise yine Bizans döneminde sağlamlaştırılmış ve uzun bir süre kullanılmıştır⁸⁸⁸. Kremna duvarları geç dönemde berikitildiği ve Bizans dönemi içinde kullanıldığı anlaşılmaktadır⁸⁸⁹. Aynı zamanda bu teknikteki yerleşmelerin konumlandığı araziler kayalık yerler olduğundan, duvarların mukavemeti oldukça iyi durumda kalmış ve zaman içinde yıkılmadığından sadece bir takım ekleme ve onarımlarla kullanılmaya devam edilmiştir. Pamphylia Bölgesi'nde Side ve Perge'nin dönem surları kayalık alanlara değil bizzat eski kentin olduğu düz ve toprak zemine oturtulmuştur. Fakat Lyrbe/Seleukeia'da da M.S. 4.yy.'da yapılan savunması sert ve yer yer kayalık zeminedir⁸⁹⁰. Antiokheia am Orontes'te geç antik çağda İmparator II. Theodoius (M.S. 408-450) ile İmparator Justinianus (M.S. 527-565) Dönemleri arasında inşa edildikleri düşünülen şehir surları kayalık bir tepe üzerinde konumlanmaktadır ve durum duvarların günümüze kadar gelmesinde etki olmuştur⁸⁹¹.

Akropolis duvarlarının dış yüzeylerinde farklı teknikler tespit edilmiştir. Bu teknikler dönemsel farklılıklar ve kullanılan malzemeye göre çeşitlilik göstermektedir. Yaptığımız incelemelerde, duvarların dış yüzeyinde kullanılan malzemeler dikkate alınmış, burada yer alan materyaller, taş formları, tuğla ile kiremit kullanımı ve harç düzenlemeleri gibi farklı kıstaslar göz önünde bulundurulmuştur. Duvarların dış kesimiyle ilgili yaptığımız bu araştırma hangi dönemlerde yapıldığıyla ilgili veriler de sunmaktadır. *Akropolis* duvarlarının dış yüzlerinde toplam 7 farklı duvar yapım tekniği belirlenmiştir. Yalnız bu teknikler aynı duvarda olmakla beraber bazen de farklı duvarlarda görülmekte; çoğu zaman da aynı duvar üzerinde birden farklı yapım tekniği izlenebilmektedir. Duvarların uzun bir süre kullanılmasıyla ilgili olduğunu düşündüğümüz bu durum, tarihleme konusunda dönemsel ayrımlar yapmamızı da güçlendirmektedir. Belirlenen bu teknikler;

- 1- *Akropolis* duvarların en çok karşımıza çıkan “*Büyük formlu-dört köşeli; tek örnekler*”dir (Lev. CV. 1). Bu teknik daha çok duvarların alt kısımlarında ve köşe formasyonlarında kullanılmıştır. Etraftan toplanan büyük dört köşeli devşirme duvar blokları belli bir standart takip etmeksizin yerleştirilmiştir. Bazen bir sıra halinde ama genelde tek örnekler olarak görülür.

⁸⁸⁸ Adam 1982, 159-161; Res. 195-197.

⁸⁸⁹ Mitchel 1995, 188; Metin et al. 2015, 38-39.

⁸⁹⁰ Tarafımızdan kente yapılan bir gezi sonucundan bu gözlem edinilmiştir.

⁸⁹¹ Brasse 2010, 278, Abb. 2, 6, 8, 12, 17, 22.

- 2- “*Büyük formlu-dört köşeli; düz yüzeyle*” teknik Duvar 13’te karşımıza çıkmaktadır (Lev. CV. 2). Yine etraftan toplanan dört köşeli kesme devşirme bloklar belli bir tertipe göre dizilmesiyle oluşturulmuştur. Taş yükseklikleri bir birine eşit olup, bir nevi *isodomos* tekniğin bir varyasyonudur. Taş yüzeyleri düz işlenmiştir. Derzlerde harç, tuğla ve kiremit kırıkları kullanılmıştır.
- 3- Diğer bir teknik ise “*küçük formlu-dört köşeli; düz yüzeyle*” veya *Opus Quadratum*⁸⁹² olarak da isimlendirdiğimizdir (Lev. CV. 3). Bu teknikte küçük formlu dört köşeli kireç taşı blokların belli bir tertibe göre, taş yükseklikleri birbirine eşit olacak şekilde yerleştirilmiştir. Duvar 13’te görülen “*Büyük formlu-dört köşeli; düz yüzeyle*”de olduğu gibi derz aralıkları harç, tuğla ve kiremit kırıklarıyla kapatılmıştır.
- 4- Helenistik ve Roma dönemi taklidi olduğu görülen ve tarafımızca “*Büyük formlu-rektogonal; düz yüzeyle*” olarak değerlendirilen teknik; devşirme duvar blokların derz aralıkları bir birine eşit olacak şekilde kullanılmasıyla meydana getirilmiştir (Lev. CV. 4). Diğer tekniklerden farklı olarak burada derz aralıklarında harç ve tuğla veya kiremit parçaları görülmez. Yapımında Aşağı şehir duvarlarında görülen *isodomos* tekniğinden etkilenildiği düşünülmektedir.
- 5- “*Karışık örnekler*” veya *Opus Mixtum*⁸⁹³ olarak isimlendirdiğimiz teknik birden farklı duvar tekniğinin bir arada görüldüğü örnekler için kullanılmıştır (Lev. CV. 5). Bu teknikte bazı yerlerdeki duvarların alt kısmında doğal kayalık alanların olduğu, bunun üzerinde devşirme malzemeler, çokgen taşlar, tuğla ve kiremit kullanıldığı; bazı duvarlarda ise *opus caementicum* taklidi harç⁸⁹⁴ veya düzenli yüzlerin bir arada bulunduğu görülmektedir. Böylece “*Karışık örnekler*” adı altında bu duvarlar veya duvar bölümleri farklı bir teknik olarak değerlendirilmiştir.
- 6- *Akropolis* duvarlarında en çok karşımıza çıkan tekniklerin başında “*küçük formlu-polygonal; kaba yüzeyle*” örnekler gelmektedir (Lev. CV. 6). Kireç taşı çokgen taşlarla örülen bu duvarlarda belli bir standart görülmez. Duvarların

⁸⁹² Opus quadratum için bkz. Lugli 1957, 48; Winter 1971, 92; Lamprecht 1996, 40 vd.

⁸⁹³ Foss-Winfield 1986, 126-129.

⁸⁹⁴ Opus Caementicum için bkz. Ward-Perkins 1959, 57-58. Karşılaştırma için bkz. Dodge 1984, 43; Brasse-Müth 2016, 88-89, Abb.4-5; Özer 2012b, 475-478.

dış yüzeylerinin yanında kesitlerinde de aynı taşlar kullanılmış, araları harçla sağlamlaştırılmıştır.

- 7- *Akropolis* savunma duvarlarında tespit edilen son teknik “*Kaya formasyonlu; düz yüzeyle*”dir (Lev. CV. 7). Sillyon’un üzerinde bulunduğu kayalık tepeden duvarlar oluşturulurken faydalanmış; bazı noktalarda kayalar düzleştirilmiş veya kesilerek sur hattına dâhil edilmiştir. Bu duvarların kalınlıkları farklılık gösterse de özellikle şehre bakan yüzlerinin düz bırakıldığı görülmektedir.

Bu tekniklerin hepsindeki ortak özellik harç kullanımınıdır. Aşağı şehir duvarları kısmında da üzerinde durulduğu şekliyle harçlı moloz veya *opus caementicum taklidi harç* Klasik Dönem’den itibaren duvarlarda karşımıza çıkmaktadır; M.Ö. 3 yy. Roma ve çevre bölgelerde harçlı yapı örnekleri *opus caementicum* olarak kendini belli etmektedir⁸⁹⁵. Öyle ki Syria, Fenike, Kıbrıs ve tabii ki Yunanistan’da M.Ö. 5. yy. sonundan itibaren alçı ve dekorasyon için tercih edilmiştir⁸⁹⁶. Pompei ve Ostia’da harç kullanımı M.Ö. 1.yy.’da vardı⁸⁹⁷. Küçük Asia ve Syria Roma İmparatorluk Dönemi örneklerinde dış tarafta kullanılan tuğla sıraları arasında görülür⁸⁹⁸. Kilikya Bölgesi’nde Elaiussa Sebaste’de M.S. erken 1.yy.’dan itibaren tuğlaların harçla tutturulduğu, Pergamon ve Ephesos’ta M.S. 2. yy.’dan sonra duvarların harçla güçlendirildiği bilinmektedir⁸⁹⁹. Küçük Asia ve Syria’dan bazı kentlerin savunma yapılarının dış kesimlerinde M.S. 3.yy.’a verilen harçlı örnekler bulunmaktadır. Milet ve Pergamon’un devşirme malzemeyle yapılan duvarları veya Nikaia’nın *opus mixtum* tekniğindeki duvarları Anadolu için verilecek temel örneklerdir⁹⁰⁰. Syria’da M.S. 3.yy.’a verilen Philippopolis’te harçlı duvar örnekleri⁹⁰¹ ve M.S. 2.yy.’a tarihlenen Bosra’daki duvarlar belli başlı olanlarıdır⁹⁰². Bu örneklerden öteye, Sillyon *akropolis* duvarlarında görüldüğü üzere, geç antik çağ duvarlarında harç farklı materyallerle beraber kullanılmıştır⁹⁰³. Konstantinopolis’in savunma yapılarındaki tuğla sıraları arasında harç belli olmaktadır⁹⁰⁴. Kilikya ve Syria’daki bir takım savunma alanlarındaki çeşitli büyüklükteki blokların ve diğer örgü malzemelerin dış yüzlerinde harç görülür. Geç antik döneme

⁸⁹⁵ Bukowiecki 2010, 143; Lugli 1957, 375, 402-405.

⁸⁹⁶ Lugli 1957, 376; Brasse-Müth 2016, 79.

⁸⁹⁷ Brands 1988, 144.

⁸⁹⁸ Dodge 1984, 48, 415; Boëthius - Ward-Perkins 1970, 387; Waelkens 1987, 86.

⁸⁹⁹ Brasse-Müth 2016, 80, dn. 34.

⁹⁰⁰ Foss-Winfield 1986, 126-129.

⁹⁰¹ Leriche 1989, 276; Dodge 1984, 165.

⁹⁰² Leriche 1989, 275.

⁹⁰³ Brasse-Müth 2016, 80.

⁹⁰⁴ Dodge 1984, 51, Fig. 329-335.

verilen Anazarbos⁹⁰⁵, Antiocheia am Orontes⁹⁰⁶ ve Zenobia⁹⁰⁷ bu konuda bize örnekler sunmaktadır. Ne yazık ki Sillyon örneklerinden anlaşılacağı üzere kullanılan harç ve beraberindeki diğer malzemeler için yaklaşık bir tarihlendirme önerisi sunmak veya Helenistik Dönem duvarları için söylenen temel prensipleri burada takip etmek çok olası değildir. Çünkü her ne kadar bazı araştırmacılar belli örnekler üzerinde çeşitli gruplamalar yapsa da⁹⁰⁸ harç kullanımının geç antik dönem ve sonrasında takip edilen belli bir standartı yoktur. Artık dönemseller geleneklerin yerini çevresel ve ekonomik faktörler almıştır. Yukarıda da bahsedildiği üzere Sillyon *akropolis* duvarlarında 7 farklı yapım tekniğinin olması ve bu tekniklerin hepsinde kullanılan moloz harcın tamamen genellikle yerel karakter sergilemesi mevcut düşüncelerimizi temellendirmektedir.

2.1.4 Askeri Özellikler

2.1.4.1 Aşağı Şehir Savunma Duvarları

Aşağı şehir savunma duvarlarında yaptığımız incelemelerde, K2 no.lu sur bedeni üzerinde diğerlerinde görülmeyen bir savunma stratejisi karşımıza çıkmaktadır. K2'nin konumlandığı yer, kentin kuzeybatı kesimi olup, bu duvar aşağı şehir savunma yapıları arasında günümüze kadar sağlam gelebilmiş tek yapı Kule 1 (K15) olarak isimlendirdiğimiz 3 katlı yapıya batıda bağlanan duvardır. Aynı zamanda kule çok fonksiyonlu olup, kapı işlevi de görmektedir. Kentin bu noktası topoğrafik olarak askeri saldırılar için en uygun bölüm olarak görülmektedir. Bu alanda arazi yavaş yavaş yükselmekte; hem kuleye hem de Duvar 2 (K2)'ye ulaşmakta zorlu bir engel bulunmamaktadır. Sürekli risk altında olduğundan, alanda farklı önlemler alındığı K2 üzerinde bulunan menfez ve barbakanlardan anlaşılmaktadır. Ayrıca buradaki blokların alın kısımlarının farklı olması bu hipotezi destekleyen bir diğer veri olarak değerlendirilmelidir. Olasılıkla Kule 1'e doğuda bağlanan ve günümüzde blokları taşınmış Duvar 3'te benzer uygulamalar vardı. Duvar 2'de yaptığımız incelemelerde menfezler (*açıklık-toxikai*) dışında pencere (*thyrides*) ve kepenk benzeri açıklıkların olmadığı görülmüştür⁹⁰⁹. Yukarıda Duvar 2'nin tüm detayları verildiğinden burada

⁹⁰⁵ Posamentir 2011, 205-224.

⁹⁰⁶ Brasse 2010, 273-275, 278.

⁹⁰⁷ Lauffray 1983, 86, Fig. 125.

⁹⁰⁸ Örneğin Nikaia surunda Foss-Winfield, 33 farklı duvar kalınlığı tespit etmiş ve bu duvarlarda çeşitli harç grupları olduğunu söylemiştir. Bunun için bkz. Foss-Winfield 1986, 118-120.

⁹⁰⁹ Lawrence 1979, 399.

sadece bu uygulamanın nedenleri, stratejisi ve askeri organizasyondaki konumuna değinilecektir (Lev. IX, Res. 4; Lev. LXVII, Çiz. 3; (Lev. CX, Çiz. 73-74).

Duvar 2’de sadece 2 tane menfez ve 3 tane de barbakan tespit edilmiş, duvarın kalan kısımları yıkıldığından örneklerin sayısı konusunda açık bir sonuca ulaşılammıştır ((Lev. IX, Res. 5-8). Buna göre, menfezler dışta dar içte ise atışları kolaylaştırmak amacıyla geniş yapılmış ve böylece “V” formuna sahip basit bir örnek oluşturmuştur. Atış yönü ve kapsamı düşünüldüğünde açıklıkların yaklaşık 45 derecelik bir atış perspektifi olduğu sonucuna varılmaktadır. Literatürde farklı menfez tipleri karşımıza çıkmaktadır. Bunlar yapıların teknik özelliğine ve savunma karakterine göre *basit*, *kum saati*, *yarı mazgal deliği* veya *yarı pencere biçimli* ile *scorpion yuvası* şeklinde nitelendirilmektedir⁹¹⁰. Duvar 2’deki menfez örnekleri basit formu olup, benzerleri birçok yapıda karşımıza çıkmaktadır. Kaldı ki çoğu yerde birkaç örnek dışında menfezlerin olabildiğince basit yapıldıkları görülmektedir⁹¹¹. Iasos kara surunda menfezler tek düze olup basit formlarıyla Sillyon örneklerini andırır⁹¹². Pisidia bölgesinin önemli tepe yerleşmelerinden ve aynı zamanda Sillyon’un da kuzeyde komşusu olan Pednelissos suru üzerindeki menfezler basit formudur. Kentin batı duvarı üzerindeki 1 adet atış açıklığı “V” şeklinde olup, derinliği 1.15 m., genişliği içte 0,60 m.’dir. Pednelissos’un doğu kesiminde bulunan sağlam kalmış duvar bölümünde ise *epalksis*’in korkuluk duvarı üzerinde 0,60 m. genişliğinde ve 1.20 m. yüksekliğinde yine basit formu menfez açıklıkları bulunur. Perge güney doğu duvarda basit formu açıklıklar vardır. Bunların ölçüleri 1,10-1,20 m. arasında değişmektedir⁹¹³. Side’deki duvarlarda, farklı olarak kum saati formu menfezler karşımıza çıkmaktadır. Çok katlı duvarlara orta kısımları 0,10 m., uçları 0,30 m. genişliğinde ve 1,10 m. yüksekliğinde açıklıklar yapılmıştır. Kazamatların tam ortasında bulunan bu atış menfezlerinin yanında köşelerde, bunların yarı yüksekliğinde ve yarı genişliğinde menfezler de vardır. Yine alt kazamatların bazılarında yerden yaklaşık 3,5 m. yükseklikte atış delikleri görülmektedir ve bunların ancak arkaları toprakla doldurmak suretiyle yükselip kullanılabilmekteydi⁹¹⁴.

Duvar 2’deki menfezlerin yüksekliği 0,47 m.’dir. Bu yükseklik her ne kadar duvarın arka tertibatı toprak altından olduğundan bilinmiyorsa da, ayakta yaylı silahlarla atış

⁹¹⁰ Menfez tipleri için bkz. Lawrence 1979, 399-402; McNicoll 1997, Fig. 52; Akarca 1998, 145, Res. 92.

⁹¹¹ Lawrence 1979, 400.

⁹¹² Genişlikleri 0,70-0,50 m. arasında, yükseklikleri ise 0,57-0,60 m. arasında değişmektedir. Lawrence 1979, 401, Fig. 33, Pl. 13; Franco 1994, 173-184.

⁹¹³ Türkmen 2001, 42-45 vd., Res. 55, 57, 59-60, 62, 65 vd.

⁹¹⁴ Mansel 1964, 218, Res. 5-6; Winter 1959, 191; Lawrence 1979, 401.

yapmak için uygun görünmemektedir. Burada atış esnasında, muhtemelen ya çömelerek ya da diz üzerine çökerek pozisyon alınıyordu. Ayrıca 0,47 m.'lik yükseklik ağır silahlar için yeterli bir ölçü değildi. Muhtemelen burada yaylı, daha küçük ve doğal olarak menzili kısıtlı silahlar tercih edilmek zorundaydı. Duvarın toplam kalınlığının 0,66 m. olması da düşüncelerimizi desteklemektedir. Bu durumda Duvar 2'de, -dolayısıyla aşağı şehir duvarlarında- ağır silah veya bataryaların kullanılması beklenmemelidir. Kaldı ki benzer şekilde duvarlara saldıran düşmanın da daha küçük silahlara sahip ufak birlikler olduğu söylenebilir. Şimdi burada olası kullanılan silah ve savaş aletleri üzerinde durarak konuyu etraflıca aydınlatmaya çalışalım. İlk olarak Grek ve Roma dünyasında kullanılan belli başlı savaş aletleri ile Side ve Perge duvarlarında kullanılan silahlara değinmek gerekmektedir. Antik dönemde büyük savunma ve saldırılarda *katapult*⁹¹⁵, *ballista*⁹¹⁶, *korbballista*⁹¹⁷ ve *Scorpion*⁹¹⁸ denilen ağır silahlar ve türevleri tercih edilirdi. Bu silahların hem menzilleri uzundu hem de yıkıcı özellikleri daha fazlaydı. Yaşlı Plinius konuyla ilgili olarak; av kargı/mızrakları ve silahlar arasında, *scorpion* Giritliler, *katapult* Suriyeliler, *ballista* ve *sapan* ise Fenikeliler tarafından bulunduğunu aktarmaktadır⁹¹⁹. Fakat yukarıda sayılan silahlardan *katapult*, *ballista* ve *korbballista* dönemin en ağır silahlarıydı ve

⁹¹⁵ Katapult'un icadı hakkında çeşitli tartışmalar bulunmaktadır. Bununla birlikte ilk ortaya çıktığı yer Akdeniz dünyasıdır. Bkz. Campbell 2011, 678. Diodorus M.Ö. 399 yılında I. Dionysos tarafından Kartaca ile yapılacak savaş için Syrakusa'da icat edildiğini söyler. Bkz. D. S. 14.42.1: *καὶ γὰρ τὸ καταπελτικὸν ἐρέθη κατὰ τοῦτον τὸν καιρὸν ἐν Συρακούσαις*. Livius da Katapultun ilk görüldüğü dönemleri işaret etmektedir. Yazar, heroik M. Furius Camillus'un M.Ö. 386 yılında Antium kuşatmasında, böyle güçlü bir şehrin alet ve ağır silahlar hazırlamadan ele geçirilemeyeceğini düşünerek katapultu işaret ettiğini vurgular. Bkz. Liv. *perioch.* 6.9.2: *nisi magno apparatu tormentis machinisque tam valida urbs capi non poterat*. Vegetius ise Capitol savunmasında Gallatlar'a karşı M.Ö. 390 yılında katapult kullanıldığını hatta kadınların saç telinin kopan kırıf halatları yerine tercih edildiğini aktarır. Bkz. Veg. *mil.* 4.9. İlk mancınıklar sadece ok fırlatılma özelliğine sahipken, zamanla daha ağır olan mızrak ve taş atabilecek çeşitleri geliştirilmiştir. Bu durum askeri mühendislik biliminin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bkz. Marsden 1969, 53–57; Campbell 2003, 3–7; Wilkins 2003, 10–14.

⁹¹⁶ Vitruvius *de Arch.* XI. 1-9. Ballista, ilk olarak Yunan şehir devletlerinde kullanılmıştır. Romalılar şehir devletlerini ele geçirmek için savaşırken bu silahı daha yakından tanıma imkânı bulmuştur. Bkz. Feugère 2002, 85–87; Chrissanthos 2008, 145–148. Ballista, M.Ö. 1. yy.'dan itibaren Roma lejyonlarının vazgeçilmez silahlarından biri olmuştur. Bkz. Campbell 2003, 22–24; Gabriel 2002, 241–243.

⁹¹⁷ Vegetius göre, Romalı lejyonların M.S. 2. veya 3. yy.da kullandıkları mobil top atma aleti. Bununla beraber *Cohorts*'lar tarafından kullanılan ve 10 tane hafif top atmayan yaran mobil top aletlerine ise *onagri* deniliyordu. Bkz. Veg. *mil.* II. 25. Korbballista için bkz. Marsden 1971, 213–215b. *Onager*, *Ballistata* gibi bükülmüş iplerde depolanan gücün bir anda serbest bırakılması ile kullanılan bir mancınık türüdür. *Ballista* yay olarak kullanılan iplerde depolanan gücü kolları vasıtasıyla ileri yönlü bir harekete çevirirken, *Onager* geri tepme teknolojisi kullanılmaktaydı. Bu durum isabet oranını kısıtlamasına rağmen atılan nesnenin şiddetini artırmıştır. Ayrıca *ballistanın* karmaşık yapısına rağmen *Onager* daha sade ve kullanışlı bir yapıya sahipti. Bunun için bkz. Gurstelle 2004, 127–128; Marsden 1969, 253–255.

⁹¹⁸ *Oksübolos* (*Ὀξυβόλος*) veya *Tatar yayı* da denilen bu aletler mızrağa benzer dev oklar fırlatıyordu. Bu aletler, 400 metrelik bir menzil içindeki bir askerın kalkanını ve zırhını delebilecek kadar güce sahipti. Ayrıca kısa menzilde etkili küçük kalibreli ok fırlatan tipleri de mevcuttu. Bunlara akrep, Latince *scorpio*, Grekçe ise *skorpios* (*σκορπιός*) deniliyordu. Bkz. Vitruvius *de Arch.* X.1-5.

⁹¹⁹ Plin. *HN.* 7. 201: *venabula et in tormentis scorpionem Cretas, catapultam Syros, Phoenicas ballistam et fundam*.

konuslanmak için geniş alanlara ihtiyaç vardı. Sadece 0,66 m. kalınlığındaki Duvar 2’de bu devasa makinaların olması imkânsız bir durumdu. Yalnız her ne kadar ağır bir silah olsa da bazı küçük boyutlu *scorpion* çeşitleri de mevcuttu. *Scorpion*, seri bir şekilde mızrak fırlatabilen ve bir askerin rahatlıkla idare edebildiği bir silahtı. Bu nedenle özellikle Roma lejyonerleri tarafından sıklıkla kullanılmıştır. *Scorpion*, boyutunun küçüklüğünden dolayı sadece kuşatmalarda değil, savaş meydanlarında kendine yer bulmuştur⁹²⁰. Ayrıca kuşatma kulelerinin tepesine ve surların üzerine de yerleştirilmiştir⁹²¹. *Scorpion* da diğer mancınıklar gibi esneme prensibini kullanmıştır. Kollar geriye çekilirken sıkıca sarılmış ipler gerilmiş ve hareket mekanizması serbest bırakılınca da iplerde biriken enerji mızrağın ileri yönlü hareketine dönüşmüştür⁹²². Ammianus Marcellinus eserinde, Amida kuşatması esnasında Roma lejyonerleri *scorpionları* Sasanilere karşı nasıl etkin kullanıldığını detaylarıyla anlatmıştır⁹²³. Yazar, “Bizim *scorpiolarımızın* demir uçlu mızrakları mazgallı siperlerin arasından geçerek kulelerin eklemelerini kırdı ve mancınıklarını aşağı düşürdü böylece onların ön cephede saldıran askerlerinin büyük kısmı düşen enkazın altında kaldı kimi öldü kimi ise yaralandı”⁹²⁴ şeklinde ifade ederek, menfezlerden *scorpionla* ateş edildiğine işaret etmektedir. Bu durumda en azından, Duvar 2’nin arka tertibatı üzerine bu alet monte edilebilir ve 0,47 m. yüksekliğindeki menfez aralıklarından düşmana ateş edilebilirdi. Küçük boyutlu olması gereken bu aletin menzilinün fazla olması da beklenmemelidir. Bununla beraber arazide yaptığımız incelemelerde K2 üzerinde savaş makinası olduğuna dair herhangi bir iz görülmemiştir. Bu nedenle burada *scorpion* kullanımını bir hipotezden öteye geçmemektedir. *Scorpion* dışında bu menfezlerin tek kişi tarafından kullanılan *gastraphetes*⁹²⁵ ismi verilen ve erken dönemlerden itibaren bilinen silahların tercih edilmiş olabileceği görülmektedir. Yine tek kişi tarafından kullanılan *arbalet* ve *Tatar yayı*⁹²⁶, gibi yaylı silahlar veya basit olarak ok atabilen yaylar tercih ediliyor olmalıydı.

⁹²⁰ Yıldırım 2012, 460.

⁹²¹ Campbell 2003, 42–43; Hodge 1958, 122–123.

⁹²² Yıldırım 2012, 460; Goldsworthy 2003, 192; Humphrey-Oleson 2003, 564.

⁹²³ Amm. Marc. XIX. 2.1–16. *Grumbates, ülkesinin geleneklerine uygun olarak kana bulanmış bir mızrak fırlattı ve bunun peşinden askerleri hızla şehrin duvarlarına ilerlediler. Duvarların üzerindeki adamlarımız ise büyük bir cesaret ve kararlılıkla direnmeye devam etti. Sonra önden gelenler tıpkı bir taşın parçalanması gibi dağıldı, askerlerimiz scorpiolarını savurunca düşmanın birçoğu öldü. Diğerleri oklarla delindi, bazıları mızraklarla yere yıkıldı. Yer onların vücut parçalarıyla doldu, yaralananlar savaşarak çekilenlerle beraber gitti.*

⁹²⁴ Amm. Marc. XIX.7.1–8.

⁹²⁵ Bu alet yayının karna yaslamasıyla geriliyor ve atış ediliyordu. Bkz. Hero Mechanicus, *Bel. W.* 75-81. Silahın plan çizimi için bkz. Marsden 1969, 6, Fig. 1.

⁹²⁶ Uzun menzilli, standart bir yaya göre daha uzaklara ok atmaya yarayan bir silah. Meydan savaşları için yapısı itibariyle çok uygun olmasa da, kuşatmalarda hem kuşatan hem de kuşatılan taraf için önemli bir

Ekonomik olan bu silahlar surları savunanlar için sur üzerinde yüksekte bulduklarından bir avantaj sağlıyordu. Bu açıklıklar mızrak ve kargı gibi basit silahlar için de uygun değildi. Yine duvar kalınlığı üzerinde çarpışmaya girilmiyor; muhtemelen bir kuşatma (Latince: *Obsidio*, Grekçe: *Poliorkia/πολιορκία*) esnasında duvarların yaklaşık 100 ile 200 m. yakınlarındaki bir alanda çarpışmalar yaşanıyor.

Surun dışında yaptığımız incelemelerde, duvarların ötesine kuşatma anında, kuşatmayı kuvvetlendirmek maksadıyla kazılan siperler, yani *fossa*'lar görülmemiştir⁹²⁷. Böylece aşağı şehir sur bedenlerinin karmaşık ve taktiksel olarak güçlü bir savunma anlayışı geliştirmedeği söylenebilir. Sillyon'daki savaş teknolojisinin aksine Perge ve Side'nin Helenistik duvarlarındaki kazamatlarda ağır silahlar kullanılmıştır. Perge surunun 2. katındaki yaklaşık 8 ayaklık alan 3 yongalı *katapult* için tasarlanmış; aşağıdaki katta ise 5 ayak ve 6 inç genişliğindeki alan ise küçük ok atarlar için kullanılıyor olmalıydı⁹²⁸. Side duvarlarında aşağı seyirdimde 3 yongalı *katapult* ve hatta bununla birlikte daha küçük aletler de çalışabilirdi⁹²⁹. Tabi ki her iki savunma sisteminde de tek basit yaylarda kullanılıyor olmalıydı.

Sillyon aşağı şehir duvarlarının kalınlığı bazı noktalarda arazi yapısından dolayı farklılık göstermesine rağmen 0,66 m.dir. Bu duvar kalınlığı önceki paragrafta da bahsedildiği üzere *katapult*, *ballista* ve *korbballista* gibi ağır silahlarla yapılacak saldırılara karşı koyabilecek bir direnç gösteremez. Kaldı ki arazinin engebeli olmasından dolayı bu silahları Sillyon'un engebeli arazisinde duvarlara yakın bir alana götürmek ve orada tesis etmek çok zor bir durumdu. Yani herhangi bir bombardımanda kullanılacak bu silahların mevziisi savunma yapılarına ulaşmada yeterli değildi. Bu durum aynı zamanda savunma açısından bir avantaj yaratmakta, engebeli ve sert arazi koşulları düşmanın hevesini kırmakta; Sillyon'lu sakinlere ise güven vermektedir. Öte yandan Perge ve Side gibi Pamphylia Bölgesi'nin düz araziye kurulan önemli kentleri ile Sillyon'un savunma karakteri tam da bu nokta da farklılık göstermektedir. Bu şekli ile Sillyon suru, büyük ve düzenli orduların ağır silahlar kullanarak tahakkümüne karşı koyacak güçte

silahtı. Grekler buna *gastrafetes* (*γαστραφέτης*) yani *karın yayı* diyorlardı. Bu şekilde adlandırılmasının sebebi okçuların onu karınlarına dayayarak, iki ellerini kullanmak suretiyle yay telini çekip atış mekanizmasını kullanmalarıydı. Marsden 1969, 6, Fig. 1 vd; Marsden 1971, 21-22, 45-47, Fig. 3 vd.

⁹²⁷ Antik dönemde hendek veya siperler sıklıkla kullanılan basit savunma yöntemleri olmuştur. Hendekler, hızla saldıran düşman birliklerinin hızını kesmek, tekerlekli kuşatma kulelerini engellemek ve zeminle surların yüksekliği arasındaki mesafeyi artırmak amacıyla tercih edilmiştir. Hendeklerin içi suyla doldurularak dibinin balçıklaşması ve böylece düşman askerlerinin oyalanması amaçlanmıştır. Hendekler için bkz. Erdkamp 2007, 401-402; Johnson 1983, 146; Campbell 2004, 209.

⁹²⁸ Marsden 1969, 122.

⁹²⁹ Mansel 1963, 28, Abb-15-16, 30, Abb. 17a-c; Marsden 1969, 123.

görünmemekte; aksine daha düzensiz ve kısa süreli saldırılarda bulunan eşkiya, korsan ve haydut gibi “paramiliter” guruplara karşı inşa edildiği anlaşılmaktadır. Son olarak Duvar 2’de tespit ettiğimiz menfezler, bugüne kadar Sillyon suru ile ilgili bilinen bazı düşüncelerin yanlış olduğunu ortaya koymuştur. Öyle ki Laufer, ilgili çalışmasında, Sillyon aşağı şehirdeki duvarlar üzerinde mazgalların olmadığını, bu nedenle surda ok ve benzeri silahlarının kullanıldığı yerlerin beklenmemesini önermiştir⁹³⁰.

Duvar 4,5 ve 6 arazinin yapısına bağlı olarak, Philo Byzantius’un da belirttiği gibi savunma için en kullanışlı sur duvarı olan dirseklerle desteklenerek yapılmıştır (Lev. X, Res. 10; Lev. XI, Res. 11-12)⁹³¹. Bu tam manasıyla olmasa da testere ağzı bir planı göstermektedir. Dirsekli duvarlar yandan atış yapmak imkânı veriyordu. Böylece dirsekler arasında kalan alanlara saldıran düşmana buralardan müdahale edilebilir ve menzili kolay olduğundan çok rahat ateş edilebilirdi. Ortaya çıkan durumda aslında kulelerin savunmada üstlendikleri misyonu da fazlasıyla yerine getirdikleri söylenebilir. Nitekim Duvar 4, 5 ve 6’nın olduğu alan yaklaşık 275 m. ölçüleriyle şehir surlarının en uzun kısmını oluşturmaktadır. Buraya sadece bir adet (Kule 3) kulenin yapılmış olması düşüncelerimizi desteklemektedir. Ayrıca kule inşa etmek ve kuleyi askeri teçhizatla donatmak savunma sistemlerinde en külfetli iş olduğu düşünüldüğünde sur üzerinde dirsekler oluşturmak daha ekonomik ama aynı zamanda az gelişmiş bir uygulama olarak değerlendirilmelidir.

Bilindiği üzere sur duvarlarında savunma gelişmiş savunmalarda seyirdim yerinden yapılırdı. Seyirdim yerleri sur bedeninde, sur boyunca devam eden bir gezi yeriydi⁹³². *Epalksis* de denilen bu yürüyüş yolları parapetli yapılırdı ⁹³³. Parapet üzerinde ise pencere ve ok veya ateşli silahlar için açıklıklar bulunmaktadır. Bu alanlar genelde açıktır fakat üstü kapalı örnekler de bulunmaktadır⁹³⁴. Antik kaynaklarda seyirdim yerleriyle ilgili çeşitli bilgilere yer verilmiştir. Philo Byzantius seyirdim yerlerinden bahsederken, genişliğinin 3,20 m. civarında olması gerektiğini savunur. Vitruvius “*kanımca surların kalınlığı, üstünde karşılaşan silahlı adamların birbirlerini engellemeden geçebilecekleri genişlikte olmalıdır*”⁹³⁵ diyerek bu alanların geniş olmasını

⁹³⁰Laufer 2010, 178, dn. 46: Sillyon D1 ve D2 Bastionları, Sur Bastiyonları değildir. Bunlar bağımsız yapılar olup güvenliği sağlıyorlardı.

⁹³¹ Ph. Byz. *Poliorketika*, I, 7; Ayrıca konuyla ilgili değerlendirmeler için bkz. Lawrence 1979, 81; Nossov-Delf 2009, 17.

⁹³² Akarca 1998, 136.

⁹³³ Lawrence 1979, 355-356.

⁹³⁴ Üstü kapalı örnekler için bkz. Lawrence 1979, 368-369.

⁹³⁵ Vitr. *de Arch.* I, 5,3.

öğütler. Sillyon aşağı şehir savunma duvarların üzerindeki seyirdim yerleri tespit edilememiş; bununla beraber sadece Duvar 2'nin üzerinde olabileceği düşünülmüştür. Nitekim Kule 1'in batı duvarındaki 2. kat kapısının sur üzerine açılması ve Duvar 2' de bulunan menfez ve drenejlar, burada kuleden çıkılan tek katlı bir seyirdim yerinin olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde kulenin doğu duvarında ikinci kattan açılan kapının varlığı aynı seyirdim yerinin Duvar 3'te de olduğuna işaret eder. Fakat yukarıda da değinildiği üzere burası yıkıldığından detayları anlayamamıştır. K2'nin de arka tertibatı kazılmadığından buradaki detaylar belirlenmemiştir. Bununla birlikte iki duvarda seyirdim yeri olasılıkla dayaklar yani *stokhoi* üzerine oturtulmuştur. Bu dayaklar hem duvara sağlamlık kazandırıyor hem de seyirdim alanlarını taşıyordu. Bunların da ahşap malzemeden yapılmış olduklarını düşünüyoruz. Çünkü arazide yaptığımız incelemelerde Duvar 2 ve 3'te dayaklar (*stokhoi*)'lara ait herhangi bir veriye ulaşılmamıştır. Sillyon gibi savunması basit yerlerde ahşap seyirdim yerlerinin yararlı tarafları olmalıydı. Öyle ki düşman surlara ulaştığı takdirde, ilerlemesini önlemek için basit bir şekilde sökölür veya kullanılmaması için yakılabilirdi. Nitekim Philo Byzantius da tahta kirişler yahut tahta iskelelerin taşıdığı kalasların oluşan seyirdim yerlerini tavsiye ederek, gerektiğinde bu kalasların kaldırılarak duvarın tecrit edilebileceğini ifade etmektedir⁹³⁶. Pamphylia Bölgesi'nde, Side'de çıkmalı sur duvarının birinci katında 2,10 m. genişlikte, ikinci katında ise 1,30 m. genişlikte, seyirdim yerleri yapılmıştır⁹³⁷. Perge surunda seyirdim yerleri iki katlı yapılmış ve sırasıyla düz, konsol kirişli ve kemerli kazamatlı olmak üzere üç şekil oluşturmuştur⁹³⁸. Görüldüğü üzere Side ve Perge surundaki seyirdimler taş malzemeyle daha karmaşık yapılmış ve teknolojik olarak donatılmıştır. Öbür taraftan Sillyon'da ise durum basittir ve aslında bu şekliyle kentin savunma karakterini de göstermektedir. Antik dönemde birçok yerleşme de seyirdim yeri karşımıza çıkar. Özellikle sur üzerindeki kuleler stratejik bir noktada ise, kuleye bağlanan duvar üzerinde sıklıkla seyirdim yerleri yapılarak savunma hattı güçlendirilmiştir. Dağlık Kilikya, Merdivenkuyu-Hisarın Kulesi'ne bağlanan duvarlarda ahşap seyirdim yerlerine rastlanır⁹³⁹. Anadolu'da Helenistik Dönem'e verilen Oinoanda⁹⁴⁰, Myra⁹⁴¹ ve

⁹³⁶ Ph. Byz. *Poliorketika*, 80, 15/6

⁹³⁷ Akarca 1998, 136, Res 86; Mansel 1964, 219.

⁹³⁸ Türkmen 2001, 90-91.

⁹³⁹ Durugönül 1998, 46-47, abb. 28a.

⁹⁴⁰ McNicoll 1997, 123 vd.

⁹⁴¹ Konecny 1997, 57-58, çiz. 25-29.

Pednelissos⁹⁴² kentlerinde; Pyndai⁹⁴³, Beymelek⁹⁴⁴ gibi farklı yerleşmelerde örnekleri görülür. Seyirdim veya *epalkislerin* en çok ve en iyi korunmuş örneklerine Latmos Herakleiası (Bafa) surlarında (12 adet) rastlamak mümkündür. M.Ö. 3.yy. başlarına tarihlenen⁹⁴⁵ bu surdaki *epalksis* kalınlığı 0,55 m.-0,85 m. arasında değişmek ve yükseklikleri 2 m.'yi bulmaktadır⁹⁴⁶. Son olarak Duvar 2'de seyirdim yerine, menfezlerin alt kesimlerine akıtma kanalları yerleştirilmiştir. Bu şekliyle de savunma güçlendirilmiş; mazgalın menzilinden çıkan duvar dibindeki alanlar, kanallardan dökülen sıcak su ve yağ gibi caydırıcı sıvılarla savunuluyor ve saldırganların sura çıkmaları engelleniyor olmalıydı.

Silyon'da sur bedeninin arka tertibatında, seyirdim yerinin alt bölümünde, tek katlı bir takım mekânların olup olmadığı konusu aydınlanamamıştır. Perge⁹⁴⁷ ve Side⁹⁴⁸ surunda, içerlerine savaşıcı, mühimmat ve savaş aletleri yerleştirilebilen bu mekânlar kazamat olarak karşımıza çıkar⁹⁴⁹. Bu kazamatlardan düşman üzerine atış yapılabildiğinin ispatı buradaki mazgal ve menfezlerdir. Kazamatların tam orta noktasında bulunan bu atış menfezlerinin yanında köşelerde bunların yarı yüksekliğinde kanallar vardır. Hem Perge hem de Side'de gelişmiş örneklerini gördüğümüz kazamatlar konusunda Philion *Paraskeuastika* ve *Poliorketika* adlı eserlerinde çeşitli bilgiler verir ve tiplerinden bahseder⁹⁵⁰. Kazamatlı duvarların Pamphylia'da Side ve Perge'de tercih edilmelerine rağmen çoğu yerde örnekleri karşımıza çıkmaz. Bu durumda kazamatlı duvarların M.Ö. 250-175 yılları arasında kullanıldığı ve hiçbir zaman Grek dünyasında moda olamadığı görülmektedir⁹⁵¹. Ancak son yıllarda yapılan çalışmalarda Teos kentinde bu işlevi karşılayan mekânlar, arkeolojik ve epigrafik belgelerle kanıtlanmış; kentin nekropolis kapısının doğusunda ve batısında bulunan sur duvar bedeninin iç kısmında dikdörtgen

⁹⁴² Vandeput-Köse 2003, 46 vd.; Moretti 1921, 84-102; McNicoll 1997, 132-133 vd.

⁹⁴³ Adam 1982, 115-166.

⁹⁴⁴ McNicoll 1983: 311-323, çiz. 3.

⁹⁴⁵ Krischen 1922, 51-52.

⁹⁴⁶ Krischen 1922, 15-16, res. 13, 35, lev. 6-7.

⁹⁴⁷ Boyd 1976, 75; Türkmen 2001, 91.

⁹⁴⁸ Mansel 1964, 221-224.

⁹⁴⁹ Kazamatların ilk örnekleri Anadolu ve Ön Asya medeniyetlerinde görülür Bkz. Naumann 1991, 248, 250, 260, 269, 318-320. Appianus'tan Kartaca'da örneklerinin olduğunu öğrenmekteyiz. Bkz. App. *Hann.* VIII. 14.95. Hatta bu kazamatların 300 fil, 400 at, 20.000 piyade ve 4000 atlı alabilecek genişlikte olduğu anlaşılıyor. Bkz. Picard 1958, 33. Yine Ph. Byz. *Poliorketika*, 80.45-50'de Rhodos surlarının kazamatlı tipte olduğunu aktarır. Anadolu'da Miletos, Latmos Herakleia'sında kazamatlar mevcuttur. Bkz. Winter 1963, 379-387; Gerkan 1935, 75-76; McNicoll 1997, 80-81, 168.

⁹⁵⁰ Ph. Byz. *Par.* 80. 45; Philo'nun kazamatlı sur duvarı kalınlığı için 3 cubit (1,30 m.) ölçüsünü önermektedir. Bkz. Ph. Byz. *Poliorketika*, I, 18; Lawrence 1979, 77.

⁹⁵¹ Marsden 1969, 126.

planlı 7 adet kazamat saptanmıştır⁹⁵². Yine Ephesos⁹⁵³ ve Knidos'ta⁹⁵⁴ örnekleri bilinmektedir.

Sillyon aşağı şehir duvarlarında kullanılan *isodomos* blokların alın kısımları düz traşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulamaya yer verilmemiştir. Kullanılan bloklar dik açılı ve *rektogonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. Yalnız K2'nin kuzeydoğu yönlü 99,2 m. ilerleyip Kule 1'e bağlanan bölümündeki taşların alın kısımları dışta kabarık işlenmiş ve bazı yerlerde blok kenarları çerçevesi verilmiştir (Lev. IX, Res. 4; Lev. LXVII, Çiz. 3). Blok kenarları 0,2–0,4 m. genişliğinde düzenlenip, şevli olarak da kesilmiştir. Yine Kule 1'e bağlanan Duvar 3'te de benzer bir uygulamanın olması beklenmelidir. Fakat bu duvar yıkılmış olduğundan detayları anlayamamaktadır. Bizanslı Philion duvar alınındaki 3 uygulamanın bombardımana karşı etkili olabileceğini savunur. Blokların, kaba yüzlü, sivri yüz ya da dışa çıkıntılı olması gerektiğini vurgular ve ona göre bloklar olabildiğince (0,19 m) çıkıntılı işlenmelidir⁹⁵⁵. Philio'nun bu tanımından, ilk sıradaki, yan, kaba yüz tasviri Sillyon duvarı için geçerlidir. Burada, dışarıdan bakıldığında hissedilecek oranda bir kabalığın olduğu görülmektedir. Benzer tip Perge kulelerinde de karşımıza çıkar⁹⁵⁶. Bir nevi bosajı andıran bu uygulama duvarın daha görkemli ve daha sağlam görünmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla psikolojik bir etki bırakmaktadır ve caydırıcı özelliği oldukça etkilidir⁹⁵⁷. Peki, aşağı şehir savunmasında sadece Duvar 2'de görülen farklı uygulamanın nedeni neydi? Sillyon'lu planlamacılar diğer sur bedenlerinin hepsinde bu uygulamayı neden tercih etmediler? Sillyon'un saldırıya maruz kalabileceği yegâne yön batı idi. Bu yüzden yukarıda da belirtildiği üzere sur bu yönde inşa edilmiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere Sillyon aşağı şehir duvarlarına ulaşmak için en uygun nokta Kule 1 ve bu yapıya bağlanan Duvar 2 ve 3'ün olduğu alandır. Zorlu Sillyon topoğrafyası burada biraz hafiflemekte; öbür taraftan bu alanın savunması da zorlaşmaktadır. Böylece alanı savunmak ve saldırganların şehre girişini engellemek amacıyla söz konusu noktada savunma önlemlerinin artırılması gerekmektedir. İşte tam da bu nedenle diğer kulelerden daha sağlam ve büyük bir kule inşa edilmiş; kuleye bağlanan duvarlarda (K2 ve K3) bir takım savunma taktikleri geliştirilmiştir. Yukarıda anlatılan taktiklerin en belirleyici olanlarından bir tanesi de

⁹⁵² Polat 2016, 109, şekil 67. 1-3.

⁹⁵³ Ephesos'da, Bülbüldağı'nda bulunan surlarda yapılan kazılarda ortaya çıkartılmıştır. Bkz. McNicoll, 1997, 101, pl. 46.

⁹⁵⁴ Özgan 2013, 123 vd., Abb. 86-88.

⁹⁵⁵ Ph. Byz. *Poliorketika*, I,II, 29, 66

⁹⁵⁶ Perge suru için bkz. Türkmen 2001, 86; McNicoll 1997, 128.

⁹⁵⁷ Durukan 2004, 44.

duvarlarda kullanılan blokların alın kısımlarının kaba işlenerek dahi dirençli hale getirilmesi olmuştur. Kentte girmek isteyen düşman ilk buraya saldırıyor ya da stratejik olarak burada karşılanıyordu. Ayrıca duvarlarda yaptığımız incelemelerde herhangi bir saldırı izine rastlanılmamıştır. Arazinin engebeli olmasından dolayı duvarlara saldıracak düşmanın, savaş arabaları, kuşatma kuleleri veya *koçbaşları* (*Krios* (κρίος) - *aries*)⁹⁵⁸, gibi dönemin savaş aletlerini kapının bulunduğu yamaca kadar getirmesi zorlaşmakta; belki de imkânsız hale gelmektedir. Bu yüzden McNicoll'un de üzerinde durduğu gibi⁹⁵⁹ bir surun yapımında temel kaide stratejik unsurlardır, fakat duvarların tipinin ise taktikle ilgili olduğu ortaya çıkmaktadır.

2.1.4.2 Akropolis Savunma Duvarları

Akropolis'te toplam 6 sur bedeni (K9-K14) belirlenmiştir. Buradaki duvarlar *akropolis*'in tamamını çevrelemez. Bunlardan K14 dışındakiler *akropolis*'in kenarına inşa edilmiştir. Yani *akropolis* duvarları arazinin yapısına uygun bir biçimde, daha çok sarp noktaların dışında, saldırıya açık olan batı ve güney kesimlere inşa edilmiştir. Bu durum askeri açıdan büyük kolaylık sağlamıştır. Öyle ki Sillyonlular topografyadan yararlanarak sadece tehlike arz eden noktalara duvarlar örmüş; böylece ekonomik bir biçimde ve kısa sürede savunma çeperi oluşturulmuştur. Bu şemada kentin arazi şeklinin savunma yapılarının karakterini belirlediği söylenebilir. Sonuçta yüksek ve engelli bir araziye bağımlı olan *akropolis* savunması askeri anlamda çeşitlilik göstermez.

Akropolis duvar kalınlıkları oldukça azdır⁹⁶⁰. Bu derece ince bedenli duvarların yapımında yukarıdaki paragrafta da bahsedildiği üzere tamamen topografyaya bağlanmalıdır. Sarp ve bir o kadar da engebeli bir arazide kalın kesitli sur sistemi oluşturmak zahmetli olmasından öteye bir gereksinim değildi. Zaten Sillyon gibi yerleşmelerde düşman suru yaklaşımdan yıpratılabilir veya etkisiz hale getirilebilirdi. Nitekim yaptığımız çalışmalarda, Duvar 12 (K12) dışındaki kurtinler üzerinde seyirdim

⁹⁵⁸ Antik Çağ'ın yıkım makinesi sayılan koçbaşı ilk dönemlerde askerlerin taşıyarak kale duvarlarına ve kapılarına süratle çarptığı kütüklerden ibaretti. Bkz. Vitr. *de Arch.* XIII.1-8. Helenistik ve Romalı silah ustaları koçbaşını bir kütük olmaktan çıkartarak onu salınarak elde ettiği potansiyel enerjiyi istenilen noktaya aktarabilen bir kuşatma makinesi haline getirmişlerdir. Bkz. Yıldırım 2012, 462; Irby-Massey, Keyser 2002, 164-166. Zamanla gelişen koçbaşları, surların üzerinden atılacak taş, ok, yanar halde zift gibi saldırı silahlarına karşı askerleri korumak için metal levhalar ile kaplı bir çatıya sahip tekerlekleriyle hareket kazanan kuşatma makinesi haline dönüştürülmüştür. Bkz. Ward 2009, 31-33; Humphrey-Oleson 2003, 565-566, Fig. 7.

⁹⁵⁹ McNicoll 1997, 12.

⁹⁶⁰ K9; 1,20 ile 1,70 m., K10; 1,10 m., K11; 0,60 m., K12; 0,60-0,70 m., K13; 1,15 m. ve K14; 1,70 m.'dir.

yeri, menfez veya benzeri askeri özelliğe de rastlanılmaması düşüncelerimizi temellendirmektedir (Lev. XIV, Res. 18).

Akropolis 'te sadece Duvar 12 (K12)'de askeri bir takım önlemler görülmektedir. Duvarın kayadan oluşturulmuş bir bölümü üzerine kayadan kesilmiş ve belli aralıklara yerleştirilmiş kazamatlar bulunur. Kazamatların detayları duvarlardaki mekanik çözülmelerden dolayı tam anlaşılmamakta ve ölçüleri alınmamaktadır. Duvar 12'de görülen bu savunma anlayışında iki etkenin belirleyici olduğunu düşünüyoruz. Birinci etken, arazinin genel yapısıyla açıklanabilir. Tarif edilen alan *akropolis* güneydoğu yakasının hemen kenarında, yerden yaklaşık 40 m. yükseklikte olup, doğal bir savunma duvarını oluşturmaktadır. Bahsi geçen alana herhangi bir saldırı olma ihtimali oldukça azdır. Ayrıca, Sillyon'un üzerinde konumlandığı tepe güney tarafta, diğer yönlerin aksine, *akropolis* 'e kadar kademeli bir şekilde yükselir ki, buralardan *akropolis* 'e ufak sızmaların olması ihtimal dâhilindedir. Bu bağlamda kazamatlarla güçlendirilmiş K12'den şehre olabilecek olası küçük sızmalar takip ediliyor ve güney ile güneydoğu (Akdeniz) yönden gelebilecek tehlikeler izleniyordu. Son etken ise, Duvar 12'nin hemen kuzeyinde, duvara bitişik bir nizamda, duvar hattını takip eden caddedir. Caddenin genişliği, her ne kadar genel bir standart göstermese de, 1,80 m. ile 3 m. arasında değişmektedir. Arazide yaptığımız çalışmalardan elde ettiğimiz verilere göre, buranın *akropolis* 'in ana caddelerinden biri olduğu görülmektedir. Cadde, *Akropolis* Güney Kapısı'ndan başlayarak tiyatro ile bouleuterion yapılarını takip eder ve *akropolis* 'in güneyindeki *prostylos* tipli tapınağın⁹⁶¹ kuzeyinden geçerek Duvar 12'nin hemen önünden *akropolis* sınır hattı istikametinde doğuya devam eder. Belli aralıklarla *akropolis* 'in merkezi noktalarında gelen iç cadde veya sokaklar da buraya bağlanır. Tüm bu verilerden, sürekli trafiğin olduğu caddenin, *akropolis* 'teki şehircilik açısından önemli bir role sahip olduğu sonucuna varılır ki, böyle bir alanın da dışarıdan gelebilecek, ok, mancınık vb. tehlikelerden korunması gereklidir. İşte bu yapısal durum Duvar 12'nin bahsi geçen bölümlerinin kazamatlı yapılmasını zorunlu kılmış olmalıdır.

⁹⁶¹ Lanckoroński burayı bir Hellenistik Tapınak olarak değerlendirmiştir. Lanckoroński 2005, 77, Res. 51; Bean 1999, 47-48, Res. 9, 11. Bean'de doğu cephesinde dört sütunun bulunduğunu ve özenli duvar işliğinin Hellenistik Dönem'e tarihlendiğini vurgulamaktadır.

2.2. Kuleler ve Bastionlar

2.2.1 Aşağı Şehir Kuleleri

Bir savunma sistemin olmazsa olmaz yapılarını başında gelen kuleler⁹⁶² tarih boyunca savunma sistemlerinde sürekli yer alıp, temel savunma yapılarına dönüşmüşlerdir. Savunma sistemlerinde kule kullanımını en azından M.Ö. 4 veya 3. bine kadar iner⁹⁶³. Arazi şekilleri ve savunma sistemin niteliğine göre antik dönemde her sur üzerine mutlaka kuleler eklenmiştir. Bu kuleler kimi zaman tek, kimi zamanda çok katlı yapılmış; stratejik kaygılardan dolayı kule işlevinin yanında şehir kapısı, geçiş, depo gibi fonksiyonel mimari yapılara da dönüştürülmüştür. Antikitede Grekçe *pürgos* (*Πύργος*), Latince ise *Turris*⁹⁶⁴ terimleri kulelere verilen başlıca isimler olmuştur. Kulelerin askeri amaçla yapılmış diğer mimari yapılara göre oldukça sağlam ve masif inşa edilmeleri, günümüze kadar daha sağlam kalmalarını sağlamıştır. Bu durum uzmanların kuleleri ve beraberinde savunma yapılarını daha detaylı incelemelerine olanak sağlayarak antik dönem savunma anlayışını somut veriler üzerinden anlamlandırmamızı kolaylaştırmıştır.

Sillyon surunu oluşturan temel yapılar arasında kuleler belli başlı olanlardır. Kentin aşağı şehir duvarları üzerinde 5, *akropolis* savunmasında ise 4 adet farklı planda kule inşa edilmiştir. Antik dönemde surdan bağımsız, savunmayı güçlendirmek için tasarlanan ve bastion olarak anılan büyük kuleler Sillyon'da karşımıza çıkmaktadır. Aşağı şehirde 1 ve *akropoliste* 1 adet olmak üzere kentte toplam 2 adet bastion bulunmaktadır. Bu savunma binaları da burada kuleler başlığı altında değerlendirilecektir. Sillyon suru üzerinde bulunan kuleler anlatılırken aşağı şehir ve *akropolis* duvarları için kullanılan yöntem takip edilmiş; kentin güneybatı yamacında bulunan Ana Kent Kapısı'ndan itibaren sur üzerinde belli aralıklarla yerleştirilmiş her bir kuleye birden başlayarak (kule 1, kule 2 gibi) numerik isimler verilmiş ve bu kuleler ayrı ayrı kayıt altına alınmıştır. Benzer biçimde *akropolis*'te bulunan kuleler ve bastion için de aynı yöntem uygulanmıştır. Sillyon tarihi süreci boyunca kulelerde ve dolayısıyla savunma sisteminde meydana gelen tüm gelişmeleri etraflıca üzerinde takip edebilmek için böyle bir yol

⁹⁶² Öyle ki kule olmadan inşa edilen duvarların savunması oldukça zor olmuştur. Bu durumu en iyi anlatan antik yazar Pausanias'dır. Yazar, M.Ö. 668 yılında Spartalılar'ın fırtınalı bir gecede Eira'yı, surunda kule ve savunma silahları olmadığından kolayca ele geçirdiğini; Eiralılar'ın kule yapmak için yeterli zamanı bulamadıklarını ve muhafızların ise duvarları terk edip canlarını kurtardıklarını ifade etmektedir. Bkz. Paus. İv.20.7.

⁹⁶³ McNicoll 1997, 8.

⁹⁶⁴ Nossos-Delf 2009, 13.

izlenmiştir. Aşağıdaki metinde tekrar ifadelerin önüne geçmek amacıyla, kulelerin ismi yanında (kule 1 gibi) katalog numaraları da kullanılmıştır.

2.2.1.1 Kule 1 (Kat. K15-Helenistik Kule)

Bugüne kadar yapılan araştırmalarda “Helenistik Kule” olarak nitelendirilen yapı, *akropolis*’in batısında, Roma Hamamının yaklaşık 130 m. kuzeyinde ve kentin batı tarafını çevreleyen aşağı şehir savunma hattı üzerinde kuzey-güney yönlü konumlanmaktadır⁹⁶⁵. K15 ile ilgili bugüne kadar çeşitli değerlendirmeler yapılmış ve burası hem kule hem de kente girişini sağlayan bir kapı şeklinde aktarılmıştır. Winter, Sillyon’un küçük girişinin bir tuzak kapısı olabileceğine dikkat çekmiştir ve buradaki bir çift dirsek taşın bunun için kullanıldığını ifade etmiştir⁹⁶⁶. Lawrence, Winter’la benzer düşünceleri paylaşmış ve K15’in kapı işlevi üzerinde durmuştur⁹⁶⁷. McNicoll yapıyı kule-kapı olarak değerlendirir; Winter ve Lawrence’dan farklı olarak kule özelliği üzerinde durur ve kuledeki pencerelerin küçük çapta silahlar (*scorpion*, çok küçük *petroboloi*) için kullanılmış olabileceğini vurgular⁹⁶⁸.

Çatı bölümüne kadar korunmuş bu yapı, aynı zamanda kente girişi sağlayan kapı işlevini de görüyordu. Yapının çatı seviyesine kadar korunmuş işlevselliği ve savunma mimarisi gibi konularda birçok ipucu vermekte ve bu konularda bazı ayrıntıları daha açık görmemize olanak sağlamaktadır. Bu nedenle 3 katlı kulenin değerlendirilmesi katlara göre yapılmıştır. Kat tanımlamalarında duvarlara göre belli bir sıra takip edilmiş, her bir duvar sırasıyla güney, doğu, kuzey ve batı duvar şeklinde isimlendirilmiştir (Lev. XVI, Res. 21-24; Lev. LXXIII, Çiz. 13; Lev. LXXIV, Çiz. 14-15; Lev. LXXV, Çiz. 16-17; Lev. LXXVI, Çiz. 18-19; Lev. CVII-CX).

K15’in zemin katı 5,55 x 4,19 m. ölçüleriyle kareye yakın bir plandadır (Lev. XVII, Res. 25-26). Duvar kalınlığı bu katta 0,75 m.’dir. Duvarlarında toplamda yükseklikleri birbirine eşit (0, 47-0, 48 m.) 11 sıra kesme taş blok kullanılmıştır. Zemin katın toplam yüksekliği 5.02 m.’dir. Bununla beraber kayalık bir zemine oturtulan kulenin dışarıdan zemine kadar yüksekliği ise 1,30 m. olarak ölçülmüştür. Güney duvarda kemerli

⁹⁶⁵Lanckronski tarafından yapılan çalışmalarda “Kule” olarak adlandırılmıştır. Bkz. Lanckoroński 2005, 68, Res. 51. Özer başkanlığında yapılan yüzey araştırmalarında buradan “Helenistik Kule (Sil09/54)” olarak bahsedilmiştir. Bkz. Özer vd. 2011, 210, Res. 3.

⁹⁶⁶Winter 1971, 165, Fig. 145, 232, Fig. 245, 265-7.

⁹⁶⁷Lawrence 1979, 258, 263, 330, Pl. 51 ve 53.

⁹⁶⁸McNicoll 1997, 139-140.

bir adet giriş bulunmaktadır. Girişe, Kapı 1 ismi verilmiştir. Burası kule üzerinden kente kuzey batıdan geçişi sağlayan ve ilk kademesi kuzey duvarda olan küçük/yan bir giriştir. Girişin kemer kısmı yaklaşık 1,90 m. yükseklikten sonra başlamakta ve kavisli bir şekilde devam etmektedir. Kemerde yükseklikleri 0,36 m. olan 15 adet profilli blok kullanılmıştır. Kemer taşlarından 3 tanesi tepede *kilit taşı* görevini görmektedir. Zeminden kemer üstüne kadar kapının toplam yüksekliği 3,36 m. ve genişliği ise 3,65 m.'dir. Doğu duvarda, iç kısımda, kuzey duvardan 0,20 m. uzaklıkta, zeminden ise 1 m. yükseklikte 0,20 x 0,20 m. ölçülerinde ve 0,15 m. derinliğinde 1 adet hatıl yuvası bulunmaktadır. Doğu duvarın hemen ortasından başlayıp zigzag çizerek birinci kata kadar devam eden kırıklar vardır. Kuzey duvarda, güney duvardaki kemerli girişin tam aksında bulunan dikdörtgen formlu, yatay lentolu giriş bulunur. Girişin yüksekliği 3,30 m. olup, genişliği 2,84 m.'dir. Üst lentoda toplam 9 tane kesme taş blok birbirine bağlanarak üstten gelen yükü taşıması sağlanmıştır. Girişin her iki söve duvarı 7 adet taştan oluşmuştur. Girişin iç tarafında hem doğu hem de batısında ve üst lento hizasında, doğudaki duvara bağlı şekilde 2 adet blok yer almaktadır. Bloklar üzerinde yaklaşık 0,15 x 0,20 m. ölçülerinde kanallar açılmıştır. Bu kanallar girişi kapatan kapının aksanın tutturulduğu yerler olarak düşünülmüştür. Batı duvar üzerinde benzeri doğu duvarda olan bir adet hatıl yuvası bulunur⁹⁶⁹. Yalnız buradaki hatıl yuvası doğudakinden derinliği bakımından farklıdır. Karşılıklı yerleştirilen bu yuvalar kuzey duvarda kullanılan kapı sistemiyle ilgilidir. Aşağıda mimari özellikler bölümünde üzerinde etraflıca durulacağı üzere doğu duvardaki kanallı bloklar ve bu hatıl yuvaları, girişte ne tür bir kapı kullanıldığı konusunda ipuçları sunmaktadır (Lev. XVIII, Res. 27-32).

K15'in zemin katı, güney ve kuzey duvardaki hatıl yuvalarından sonra bitmekte ve buradan itibaren ikinci kat başlamaktadır. İlk katın bittiği yerde yaklaşık 0,30 m. yükseklikte ve 0,35 m. genişlikte 5 tane hatıl yuvası vardır. Bu hatıl yuvaları güney ve kuzey duvarlar üzerindedir. Böylece ilk katın hatıllarının güney-kuzey yönlü oldukları ortaya çıkmaktadır.

Birinci kat, zemin kat duvarının üst seviyesinden yaklaşık 0,10 m. içeriden başlatılmış; böylece üst katın malzemesi hafifletilme yoluna gidilmiş ve duvar kalınlığı 0,65 m.'ye düşmüştür. Birinci kat, zemin kattan farklı olarak *pseudo-isodomo*s tekniğinde örülmüştür. Duvar örgüsünü oluşturan ilk dizim taşın yüksekliği 0,47 m. iken, diğeri ise

⁹⁶⁹ Hatıl yuvası, üçüncü duvardan 0,20 m. uzaklıkta, zeminden 0,84 m., yükseklikte olup 0,20 x 0,20 m. ölçülerindedir ve duvar derinliği boyunca devam etmektedir.

0,30 m.'dir⁹⁷⁰. Birinci katın toplam yüksekliği ise yaklaşık olarak 2,60 m.'dir. Birinci katta güney duvarın merkez noktasında 1 adet pencere olarak kullanıldığı düşünülen açıklık bulunmaktadır⁹⁷¹. Pencerenin alt kısmındaki taş düşmüştür. Aşağıdan yukarıya doğru, muhtemelen duvardaki ayrılmalar yüzünden, daralan bir plan sergilemektedir. Pencerenin 1 m. batısında yaklaşık 0,20 m. genişliğinde ve son katın üst noktasına kadar devam eden kırık bir hat ve açılmalar vardır. Bu pencere kentin batı yamacına hâkimdir. İkinci duvarın, kuzey duvarla kuzeydoğuda birleştiği yerde bir kapı/giriş yapılmıştır⁹⁷². Burada yaptığımız incelemelerde, duvar üzerinde kapı pervazlarının yerleştirildiği izler tespit edilmiştir. Yalnız lento kısmında kırıklar ve aşınmalar mevcuttur. Duvar 3 (Kat. 3) başlığı altında değinildiği gibi burası Kule 1'e doğudan bağlanan sur bedeni üzerine açılan açıklıktır. Bahsedilen kapı/girişten *akropolis*'in batı ve kuzeybatı kısımları görülmektedir. Doğu duvarda merkezi bir noktadan yukarı doğru devam eden kırıklıklar oluşmuştur. Kuzey duvarda, güney duvardaki pencerenin karşı aksında bir adet tüm ayrıntılarıyla korunmuş pencere vardır. Pencerenin yüksekliği dışta 0,75 m. ve genişliği 0,45 m. olup, güney duvardaki pencereyle benzer ölçülere sahiptir. Kuzey duvarda herhangi bir kırılma veya ayrılma olmayıp tamamen sağlam durumdadır. Son olarak batı duvarda, doğu duvarda olduğu gibi, güney duvar tarafında bir adet açıklık/kapı vardır⁹⁷³. Lentosunda ve alt kısmın çeşitli kırıklar oluşmuştur. Duvar 2 (Kat. 2) başlığı altında değinildiği üzere burası Kule 1'e batıdan bağlanan sur bedeni üzerine açılan açıklıktır (Lev. XVIII, Res. 28).

K15'in birinci katı, güney ve kuzey duvarlardaki hatıl yuvalarından sonra bitmekte ve buradan itibaren ikinci kat başlamaktadır. İlk katın bittiği yerde yaklaşık 0,30 m. yüksekliğinde ve 0,35 m. genişliğinde yine 5 tane hatıl yuvası vardır. Bu hatıl yuvaları zemin katta görüldüğü üzere güney ve kuzey duvarlar üzerindedir. Böylece ilk katın hatıllarının da güney-kuzey yönlü oldukları anlaşılmaktadır.

İkinci kat, zemin katta görüldüğü şekliyle, birinci kat duvarının üst seviyesinden yaklaşık 0,10 m. içeriden başlatılmış ve böylece üst katın malzemesi hafifletilme yoluna gidilmiş ve duvar kalınlığı 0,55 m.'ye düşmüştür. Son kat birinci katta olduğu gibi *pseudo-isodomos* teknikte örülmüştür. Burada kullanılan blok sıralarında kısa olanı 0,30

⁹⁷⁰ Bu katta, 4 adeti 0,30 m.; 3 tanesi de 0,47 m. yükseklikte olmak üzere toplamda 7 adet blok sırası vardır.

⁹⁷¹ Açıklığın yüksekliği dışta 0,75 m. alt genişliği 0,52 m. ve üst genişliği ise 0,45 m.'dir.

⁹⁷² Burası 2,25 x 1,08 m. ölçülerinde ve 0,65 m. derinliğindedir.

⁹⁷³ Kapının yüksekliği 2,26 m., genişliği 1,08 m. ve derinliği 0,65 m. olup, ikinci duvardaki açıklıkla aynı ölçülerde tasarlanmıştır. Kapının dış konturlarının derinliği 0,17 m.'dir

m. ve uzun olanı ise 0,47 m. ölçülerindedir. Toplamda 4 kısa ve 3 adet uzun taş sırasından oluşmaktadır. İkinci katın toplam yüksekliği saçaklık bölümü dahil 2,78 m.'dir.

Güney duvarın tam merkez noktasında 1 adet pencere bulunmaktadır. Bu pencere alt kattaki ile aynı hizada yerleştirilmiştir⁹⁷⁴. Açıklığın yan duvarlarında çeşitli aşınma ve kırıklar oluşmuştur. Birinci kattan itibaren gelen yaklaşık 0,20 m. kalınlığındaki kırık hat buradan yukarıya doğru devam etmektedir. Doğu, kuzey ve son olarak batı duvarların merkezi noktasında, karşı duvardaki açıklığın tam aksında da benzer şekilde yapılmış ve aynı ölçülere sahip birer pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin yan duvarlarında bir takım aşınma ve kırıklar meydana gelmiştir. Özellikle doğu duvarda, pencerenin hemen kuzeyinden yukarı doğru devam eden kırık bir hat ve açılma oluşmuştur. Bu kırık hatlar ve açılmalar batı duvarda iyice belirgin hale gelmiş ve risk meydana getirmiştir. Zemin ve birinci kat aralarında görüldüğü gibi ikinci katın bittiği yerde güney ve kuzey duvarlara karşılıklı duran yaklaşık 0,30 m. yüksekliğinde ve 0,35 m. genişliğinde 5 adet hatıl yuvası eklenmiştir. Batı ve kuzey duvarların birleştiği kuzey batı köşede bazı duvar blokların düştüğü görülmektedir.

Hatıl yuvalarında sonra kulenin dört tarafında yaklaşık 0,30 m. dışarıya genişleyen saçaklık kısmı bulunur. 0,85 m. genişliğindeki bu alandan sonra kule bitmekte ve muhtemelen aşağıda üzerinde durulacağı üzere ahşap çatı başlamaktadır. Böylece zeminden çatı seviyesine kadar içte (dışta arazi şekline dolayı değişiklik göstermektedir), Kule 1'in toplam yüksekliği 11,85 m.'dir. Bu şekliyle Aşağı Şehir Savunma Duvarları arasında en yüksek kule olarak ön plana çıkmaktadır.

K15'in yapımında düzgün kesilmiş yerel kireçtaşından bloklar kullanılmıştır. 3 katlı kulede farklı duvar teknikleri karşımıza çıkar. Zemin kat *isodomos*; birinci ve ikinci katlar *pseudo-isodomos* tekniğinde örülmüştür. Yalnız tüm yapıda kullanılan bloklar dik açılı ve *rektogonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. Hem *isodomos* hem de *pseudo-isodomos* teknikteki blokların alın kısımları düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Blok kenarları düz kesilmiş ve birleşme yerlerinde herhangi bir boşluk bırakılmamıştır. Bloklar duvar üzerinde düzgün sıralar halinde ve belli bir standartta yerleştirilmiştir. Duvar sadece kireç taşı malzemeden örülmüş, yapımında harç ve başka bağlayıcı malzemeler kullanılmamıştır. Duvarların özellikle içte kalan yüzlerinde çeşitli fiziksel aşınmaların olduğu; öbür taraftan dışarıda şehre bakan dış yüzeylerin bozulmadan korunduğu görülmektedir (Lev. XVIII, Res. 27).

⁹⁷⁴ Pencerenin yüksekliği dışta 0,75 m. ve genişliği ise 0,46 m.'dir.

2.2.1.2 Kule 2 (Kat. K16)

K15, Aşağı Şehir Savunma duvarları üzerinde, kentin kuzeybatı yamacında, Kapı 2'den yaklaşık 66,6 m. uzaklıkta doğu-batı yönlü konumlanır. Bugüne kadar kente yapılan çalışmalarda bu yapıdan bahsedilmemiştir. Kule kayalık bir alan üzerine oturtulmuştur; yarısı sur içinde, yarısı surdan dışarıya (batıya) çıkıntı yapacak biçimde inşa edilmiştir. K16 zeminin sert olmasından dolayı kısmen de olsa sağlam kalabilmiştir. Kulenin 4 duvarı görülmekle beraber sadece doğu ve güney duvarlarının bir kısmı korunmuştur. Yapı, 4,54 x 4,66 m. ölçülerinde kare planlı olup, tek katlıdır. Bu şekliyle de Kule 1'den ayrılır. K16'nın duvar kalınlığı ise 0,66 m.'dir ve bu ölçü aşağı şehir savunma duvarlarıyla aynıdır (Lev. XIX, Res. 33-34; Lev. LXXVII, Çiz. 20).

Kulenin güney duvarı kısmen korunmuş ve yerden yüksekliği 1,46 m. olarak ölçülmüştür. Güney duvarda kapı veya pencere açıklığı yoktur. Bu duvar surun içinde kaldığından güvenlik zafiyeti yaratmayacağı düşüncesiyle böyle bir uygulamaya gidilmiş olmalıdır. 4,54 m. uzunluğundaki doğu duvarda doğuya, kentte açılan bir adet kapı bulunur⁹⁷⁵. Yan duvarlarındaki mekanik aşınmadan dolayı kapı sisteminin nasıl olduğu konusunda herhangi bir iz görülmemiştir. 4,66 m. uzunluğundaki kuzey duvar doğu duvardaki açıklığın zemin seviyesinden itibaren yıkılmıştır. Bununla beraber kuzey duvarın hem bu yönde karşıdan gelen tehlikeyi en iyi gören noktada olması hem de doğu duvardaki açıklık seviyesinden yıkılmış olmasından ötürü burada bir açıklık olabileceğini düşündürmektedir. Son olarak kulenin batı duvarı ise, yine doğu duvardaki açıklığın zemin seviyesinden itibaren yıkılmıştır. Kuzey duvar için önerdiğimiz nedenler yüzünden burada da bir açıklığın/pencere/menfes olması düşüncesi doğru bir yaklaşım olacaktır.

K16'ın yapımında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmıştır. Tek katlı kule *isodomos* tekniğinde örülmüştür. Kullanılan bloklar dik açılı ve *rektogonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. *Isodomos* teknikteki blokların alın kısımları düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Blok kenarları düz kesilmiş ve birleşme yerlerinde herhangi bir boşluk bırakılmamıştır. Bloklar duvar üzerinde düzgün sıralar halinde ve belli bir standartta yerleştirilmiştir. Böylece dışarıdan bakıldığında sadece taş birleşme yerleri ince çizgiler halinde görünmektedir. Kule 2, tüm aşağı şehir sur bedenlerinde ve Kule 1'de görüldüğü gibi sadece kireçtaşı malzemeden örülmüş, yapımında harç ve başka bağlayıcı malzemeler kullanılmamıştır. Ayrıca

⁹⁷⁵ Kapının genişliği 1,56 m. olup, mevcut yüksekliği 1,43 m.'dir.

yukarıda da bahsedildiği üzere Kule 1’de hem *pseudo-isodomos* hem de *isodomos* duvar örgüsü tercih edilmişti. Kule 2’de *isodomos*’un tercih edilmesi iki kule arasındaki en temel fark olarak görünmektedir. Bu durumun, mimari özellikler başlığı altında anlatılacağı üzere, dönemsel veya stratejik bir uygulamadan ziyade daha çok K16’nın tek katlı yapılmasıyla ilgili olduğunu düşünmekteyiz. Zaten aşağı şehir savunma duvarlarında da sadece *isodomos* teknik tercih edilmiştir.

2.2.1.3 Kule 3 (Kat. K17)

K15, kentin kuzeybatı yamacında, Aşağı Şehir Savunma Duvarları üzerinde, Kule 2’nin yaklaşık 107 m. kuzeyinde ve kayalık bir alan üzerinde doğu-batı yönde konumlanır. Yapı, K16’yı gören bir alanda inşa edilmiştir. Kule 2 gibi, bugüne kadar yapılan çalışmalarda yapıya değinilmemiştir. K16 ile benzer biçimde yapının yarısı sur içinde, kalan yarısı ise surdan dışarıya çıkıntı yapacak biçimde tasarlanmıştır. Yapı 4,75 x 4,56 m. ölçülerinde kare planlı olup, tek katlıdır. Böylece Kule 2 ile aynı plan şeklini sergilemektedir. K17’nin duvar kalınlığı ise 0,59 m.’dir (Lev. XX, Res. 35-37; Lev. LXXVIII, Çiz. 21).

Çoğu yerde yıkılmasına rağmen yapının duvar hatları belli olmaktadır. Doğu duvarı en korunmuş bölüm olup, toplam uzunluğu 4,75 m., yerden yüksekliği ise en yüksek yerde 1,95 m.’dir. Doğu duvar üzerinde doğuda kente açılan 1 adet kapı bulunur⁹⁷⁶. Kapıda kullanılan sövelerden sadece güneydeki *in situ* olup genişliği 0,45 m.’dir. Bu söve bloğu üzerinde kapı sistemine ait kollar ve diğer aksanların oturtulduğu yuvalar bulunmaktadır. Plan ve teknik bölümünde bu yuvalar ve izlerden yola çıkarak girişte nasıl bir kapı kullanıldığı hakkında bilgiler verilecektir. Kuzeyde olması gereken kapı ise yerinde değildir. Muhtemelen bu blok sonraki dönemlerde devşirme malzeme olarak başka yapılarda kullanılmak üzere taşınmıştır. Kulenin kuzey duvarının büyük bir kısmı yıkılmıştır. Bu duvarın dışta en iyi korunmuş yerde yüksekliği 3,54 m.’dir. Duvarda kalan diğer bölüm temel seviyesinden alt kotlara doğru akmış; batı duvarı tamamen yıkılmış; güney duvarı ise kısmen korunarak gelmiştir. Güney duvarın güneydoğu köşesinde sağlam bir alan varken, güneybatı köşe ise doğu duvarda bulunan kapının eşik seviyesinden itibaren yıkılmıştır. Bu duvarın güneydoğu köşede korunmuş toplam yüksekliği 3,83 m. iken, güneybatıda bu ölçü 2,63 m.’ye inmektedir. Öbür taraftan

⁹⁷⁶ Kapının genişliği 1,26 m., yüksekliği ise 1,90 m.’dir.

yapının dışarıdan en yüksek duvarı batıdaki olup, korunmuş yüksekliği 3,37 m. ve üzerinde konumlandığı kayalık alanla birlikte toplam yüksekliği ise 5,64 m.'dir. Ayrıca arazi çalışmaları sırasında her ne kadar tespit edilmemiş olsa da, kuzey ve batı duvarlarda bir açıklığın olması gerekmektedir. Bu durumun nedeni bu yönlerde karşıdan gelen tehlikeyi en iyi gören noktada olmaları, yarlarda bulunan kuleler ile sur bedenleri arasındaki bağlantının kurulması ve topoğrafik gereksinimler olarak sıralanabilir.

Kule 3, yapım ve plan tekniği ile aynı olup aynı anda inşa edilmişlerdir. Dolayısıyla duvar tekniği ile yapılacak değerlendirmeler benzer biçimde olacaktır. K17'in yapımında düzgün kesilmiş yerel kireçtaşından bloklar kullanılmıştır. Tek katlı kule *isodomos* tekniğinde örülmüştür. Kullanılan bloklar dik açılı ve *rektogonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. *Isodomos* teknikteki blokların alın kısımları düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Blok kenarları düz kesilmiş ve birleşme yerlerinde herhangi bir boşluk bırakılmamıştır. Bloklar duvar üzerinde düzgün sıralar halinde ve belli bir standartta yerleştirilmiştir. Kule 3, tüm aşağı şehir sur bedenlerinde ve Kule 1 ve 2'de görüldüğü gibi sadece kireç taşı malzemeden örülmüş, yapımında harç ve başka bağlayıcı malzemeler kullanılmamıştır. Kule 2 gibi, Kule 1'den üst kat duvar örgü tekniği bakımından ayrılır.

2. 2.1.4 Kule 4 (Kat. K18)

K18, kentin kuzeybatı yamacında, Kule 3'ün yaklaşık 125 m. kuzey doğusunda doğu-batı yönlü konumlanmaktadır. Bu yapı, Aşağı Şehir Suru üzerinde kuzey tarafta bulunan son kuledir. Yapıdan itibaren güney doğuya devam eden duvarlar belli bir hat izledikten sonra *akropolis*'e bağlanır. Kule 2 ve 3 gibi, kente ilgili bugüne kadar yapılan çalışmalarda yapıya değinilmemiştir. Şimdiye kadar değindiğimiz diğer kuleler ile benzer biçimde yapının yarısı sur içinde yarısı ise surdan dışarıya taşacak şekilde tasarlanmıştır. K18, şimdiye kadar gördüğümüz kulelerden farklı olarak iki katlı olup, alt kat sarnıç, üst katı ise kule olarak kompleks şekilde inşa edilmiştir. Kule 4, 8,05 m. x 4,54 m. olup, dikdörtgen planlıdır. Duvar kalınlığı kayadan oyulduğu için 0,33 m. ile 0,65 m. arasındadır ve belli bir standart göstermemektedir (Lev. XXI, Res. 38-40; Lev. LXXIX, Çiz. 22).

Kule kentin kuzeyinde önemli bir konumda inşa edilmiştir. Öyle ki bu yönde bulunan Toroslar'dan gelebilecek her türlü tehlikeyi görebilecek bir durumdadır. Yapının inşa tekniği Kule 1, 2 ve 3'ten farklıdır ve duvarları ana kaya kesilip işlenerek yapılmıştır.

Sadece iç bölümüne, birazdan detaylarına değineceğimiz üzere, ilk kat üst seviyesine kadar 0,33 m. genişliğinde yerel kireç taşı çokgen taşlar ve harç kullanılarak bir iç duvar eklenmiştir. Bu duvarın içi ince bir sıva ile sıvanmıştır. İçerideki duvarın yüksekliği en korunmuş yer olan batı yönde 2,17 m.'dir.

Yapının duvar kalınlığı ana kayadan oyulduğundan farklı ölçülerden oluştuğuna yukarıda değinmiştik. Örneğin; batı duvarı 0,57 m. ile 0,65 m. arasında; kuzey duvarı 0,50 m. ile 0,60 m. arasında; güney duvarı ise 0,63 ile 0,40 m. arasında ölçülere sahiptir. Diğer yandan doğu duvarı yıkıldığından detayları anlaşılamamaktadır. Kulenin korunmuş bölümlerde yüksekliği de değişkenlik göstermektedir. Buna göre dışta batı duvarının yüksekliği 4,96 m., kuzey duvarının yüksekliği 5,32 m., güney duvarı ise en korunmuş yerde dışta 1,35 m, içte ise 4,50 m.'dir. Yine yukarıda bahsedildiği üzere doğu duvarı yıkıldığından herhangi bir detayı belirlenememiştir. K18'in diğer duvarlara göre kısmen daha iyi korunmuş batı duvarında 1,48 m. genişliğinde ve 0,57 m. derinliğinde bir adet pencere açıklığı bulunmaktadır. Kuzey duvarında bir açıklık daha karşımıza çıkar. Burası yan duvarlar yıkıldığından genişlik ölçülerini vermez ama derinliğini 0,50 m. olarak sunar. Muhtemelen doğu kesimi ve kısmen de olsa *akropolis*'i kuzey taraftan gördüğünden doğu duvar üzerinde bir açıklık olmalıdır. Fakat duvar yerinde olmadığından bu durum sadece bir hipotezdir.

Güney duvara geldiğimizde farklı bir durum karşımıza çıkar. Burada 1,50 m. genişliğinde ve içi dolu olduğundan sadece 0,63 m. derinliği ölçülen yarım yuvarlak şekilde bir alan bulunur. Yaptığımız incelemeler sonunda bu alanın bir sarnıç ağzı olduğu tespit edilmiştir. Sarnıcın ince bir harçla sıvalı olduğu görülmektedir. Kule içinde yaptığımız gözlemler sonunda, kulenin alt katına doğru devam eden sarnıç açıklığındaki sıva ile alt katı çevreleyen 0,33 m. genişliğindeki duvar üzerinde bulunan sıvanın aynı olduğu görülmüştür. Böylece iç duvarın kule duvarlarında bulunan açıklıkların 0,45 m. altından başladığı ve sarnıç kısmını veya ağzının da aynı seviye olduğu anlaşılmıştır. Sonuçta tüm bu alt yapının bir sarnıç olduğu ve kulenin güney duvarındaki yarım yuvarlak kısmın ise bu sarnıcın veya su deposunun ağız kısmı olduğu tespit edilmiştir.

Son olarak kuzey duvarda 0,40 m. genişliğinde ve 0,25 m. derinliğinde 1 adet; güney duvarda ise güney batı köşede 0,38 m. genişliğinde, 0,32 m. derinliğinde ve hemen bunun 0,67 m. doğusunda 0,43 m. genişliğinde ve 0,32 derinliğinde 2 adet hatıl yuvası bulunmaktadır. Yaptığımız incelemelerde bu hatıl yuvaları zemin kattaki su deposu/sarnıç ile birinci katta bulunan kuleyi birbirinden ayıran taban/tavana ait olduğu düşünülmüştür.

Antik dönemde bir savunma binasında sarnıç veya su kaynağının olması pek görünen bir durum değildir. Ancak Sillyon gibi engebeli ve zemini kayalık bir yerleşmede bu tür uygulamaların tercih edilmesi sık rastlanmasa da olası bir durumdur. Burada Aeneas Tacticus'un işaret ettiği taktiksel bir savunma anlayışından öteye⁹⁷⁷, şehir savunmasında görevli asker veya kolluk güçlerinin su ihtiyacının temini için askeri bir kulenin zemin katının su deposu olarak tasarlandığı ortaya çıkmaktadır⁹⁷⁸. Kaldı ki kentteki su kaynakları, tepenin güney ve güney batı yamaçlarında olup, Kule 4'ün olduğu alan uzaktır. Antik dönemde savunma yapılarındaki su depoları ve sarnıç örnekleri birçok yerde karşımıza çıkar. Korinth'de, körfeze uzanan sur üzerinde bulunan ve M.Ö. 300 civarına tarihlenip uzun bir süre kullanılan Isthmia Kapısı'nın avlusunda, yaklaşık 1,70 m. derinliğinde sıvalı bir sarnıç bulunmaktaydı⁹⁷⁹. Atina'da Helenistik Dönem arsenalinin hemen köşesinde bir adet sarnıç vardı⁹⁸⁰. Siphnos'da bir kulenin ilk katına bir sarnıç işlevi kazandırılmıştı⁹⁸¹. Anadolu'da kulelerin bir bölümün sarnıç yapılması konusundaki en canlı iki örneğe Dağlık Kilikya'da rastlanır. Bunlardan biri Dağlık Kilikya'da Helenistik Dönem'e tarihlene Dibusulu Kule olarak bilinen yapıdır. Burada kulenin alt kısmı bir sarnıç olarak tasarlanmıştır⁹⁸². Diğer örnek ise Korykos'un kuzeyinde konumlanan Demirciören kulesidir. Yapıda büyük bir sarnıç hemen kulenin yanında olmasına rağmen, Dibusulu'daki gibi, kulenin alt kısmını oluşturduğu konusu açık değildir⁹⁸³. Likya Bölgesi'nde İsion-Beymelek kompleksinde örneği karşımıza çıkar. Burada Kule 1 olarak tarif edilen yapının ilk katının, Sillyon örneğinde olduğu gibi kayadan oyularak sarnıç yapıldığı vurgulanmıştır⁹⁸⁴. Ephesus surunda yer alan kulenin hemen yanındaki bir mekanda bulunan sarnıç da bu kategori içine alınabilir⁹⁸⁵. Orontes Antiokheiası'nın a Justinianus Dönemi'nde (M.Ö. 527-565) onarılan surundaki kulelerde sarnıçlar yer almaktaydı⁹⁸⁶.

⁹⁷⁷ Aen. *Tact.*, xviii, 20.

⁹⁷⁸ Sillyon'da su depoları ve sarnıçlar sıklıkla görülmektedir. Kentte yapılan yüzey araştırmalarında *akropoliste* çoğu birbirinden bağımsız irili ufaklı onlarca sarnıç tespit edilmiştir. Bu sarnıçlar genelde armudi formu olup, bazen bir yapı içinde kimi zaman cadde ve sokalar üzerinde ana kayadan oyularak oluşturulmuştur.

⁹⁷⁹ Parson 1936, 105-107, Fig. 74-75 ve tarihlere için burada 123-125.

⁹⁸⁰ Pounder 1983, 233-256, Fig. 3

⁹⁸¹ Hohmann 1983, 30.

⁹⁸² Durugönül 1998, 77-78, 91, 122, Abb. 51, Taf. 48-49.

⁹⁸³ Durugönül 1998, 78-79, 91, 122 vd., Abb. 52, Taf. 50, 1-3.

⁹⁸⁴ McNicoll-Winikoff 1983, 317. Burası M.Ö. 250-200 aralığına tarihlenmiştir. Bkz. Aynı eserde 323. Konecny 1997, 85.

⁹⁸⁵ Lawrence 1979, 230. Çünkü buradaki tek odalı mekan kule ile bağlantılı bir yapıydı.

⁹⁸⁶ Brasse 2010, 279.

2. 2. 1. 5 Kule 5 (Kat. K19)

Kule 5, kentin güneybatı yamacında tamamen bağımsız yüksek bir kaya üzerinde kuzey-güney yönlü konumlanır. Defineciler tarafından tahrip edilen yapı, Ana kent Kapısının yaklaşık 42,5 m. doğusunda, Bastion 1'in yaklaşık 83 m. güneydoğusunda ve güneybatı nekropolisin hemen güneyinde bulunur. K19 kentin güney batı tarafındaki tek kuledir ve bu alandan sonra savunma yapılarına rastlanılmaz. Kule 5, kaya işlenerek yapılmış tek odalı ve tek katlı bir mekândır. Yapı, 5 x 4,35 m. ölçülerinde olup, Kule 2 ve 3 gibi kare planlıdır. K19'un toplam yüksekliği ise 3,20 m.'dir (Lev. XXII, Res. 41-43; Lev. LXXX, Çiz. 23). Burası 2009-2011 yılları arasında Özer başkanlığında yapılan yüzey araştırmalarında çalışılmış (Sill09/05) ve bu çalışmalarda yapı tanıtılmıştır⁹⁸⁷.

Arazide yaptığımız incelemelerde, kuleye çıkmak için kayadan işlenmiş herhangi bir merdiven veya benzeri izleklere rastlanılmamıştır. Günümüzde bile kuleye ulaşmak için kayaya tırmanmak gerekmektedir. Zaten kayanın güney, doğu ve batı yönleri 90° dik olup, ulaşımına hiçbir suretle olanak sağlamamaktadır. Bununla beraber kayanın kuzey doğu köşesinde kısmen tırmanacak alanlar bulunmaktadır ki böylece K19'a herkesin ulaşmaması amaçlandığı söylenebilir. Aslında yapının doğal korumalı bir alan üzerinde inşa edildiği görülmektedir. Kayadan tırmandıktan sonra kuzeyde ufak bir alan sizi karşılamakta ve buradan hemen sonrada tek odalı kule başlamaktadır. Yapının tek girişi kuzeyde olup, *akropolis*'e bakmaktadır⁹⁸⁸. Kapının kayadan oyulan yan duvarları ve lento kısımları sağlam kalmıştır. Yapının kuzey duvarında ve kapının batısında 0, 70 m. genişliğinde ve 0, 58 m. yüksekliğinde bir pencere bulunur.

Kulenin batı duvarı üzerinde, kuzey duvarı iç hizasından itibaren güneye uzanan 2,33 m. uzunluğunda, 0, 19 m. genişliğinde ve 0, 48 m. derinliğinde bir kanal vardır. Bu kanal sanki bir şeyler monte etmek için açılmıştır. Fakat doğal kayadan oyulan duvarın aşınmasından dolayı detayları anlaşılmamıştır. Öbür taraftan K19'in güney duvarında 5, kuzey duvarında ise 2 tane 0, 35 x 0, 35 m. ölçülerinde hatıl yuvası yer alır. Bu yuvalar mekânın ahşap kare hatıllarla taşınan bir üst yapı örtüsü olduğuna işaret eder. Kulenin güney tarafında, güney duvara bitişik, kayadan oyulmuş ve kulenin üzerine çıkmak amacıyla yapılmış 3 basamağı belli olan bir merdiven vardır. Duvarlarda hiçbir şekilde harç kullanılmamıştır.

⁹⁸⁷ Özer-Taşkiran 2010a, 280, Çiz. 1.

⁹⁸⁸ Giriş kısmı, 1,10 m. genişliğinde, 1,25 m. derinliğinde ve 2,60 m. yüksekliktedir.

Kule 5, kentin güneybatısında bağımsız duran ve ulaşılması güç yüksek bir kaya üzerinde tamamı kayadan oyulmuş bir mekândır. Mekâna giriş sadece kuzeydedir ve güney tarafında düzleştirilmiş bir alan bulunur. Güneyinde bu alanın hemen bitiminde 3 basamağı görülen bir merdiven kulenin üst kısmına çıkılmasına olanak sağlar. K19'un sadece kuzey duvarında bir açıklık olup diğer duvarlarında böyle bir durum söz konusu değildir. Böylece, Özer ve Taşkiran'ın işaret ettiği üzere⁹⁸⁹ mekânın özel bir işlevi olduğu düşünülebilir. Kule, güneybatı *nekropolis*'in olduğu alanın hemen güneyindedir. İlk aşamada mezarlarla ilgili bir yapı olduğu akla gelmektedir. Nitekim kente batı *nekropolis*'inde yüksek ve kayalık alanların işlenerek mezar haline getirildiği burada kayaya oyulmuş *khamasorion* mezarlardan anlaşılmaktadır⁹⁹⁰. Küpper, burayı yere düşmüş/çökmüş bir ev olarak tanıtmıştır⁹⁹¹. Özer, Sill09/05'in *nekropolis*'le ilgili bir yapı ve kule olabileceği önermiştir⁹⁹². Ancak yapının sur duvarına bağlanması ve ulaşılmasının zor olması ilk etapta savunmayla ilgili olduğuna işaret eder. Aşağı Şehir Savunma Duvarlarının yapının konumlandığı kayada son bulması, buradan itibaren kentin, güney doğu ve hatta batısında başka savunma öğelerinin olmaması K19'un bir savunma yapısını olduğunu düşündürmektedir. Kaldı ki yapıda yaptığımız incelemelerde mezar veya mezar için tasarlanan bir yapı olduğuna dair hiçbir veriye ulaşamamıştır. Mekânın tabanı kayadan oyulmuş olup, düzdür. Güney tarafta basamaklı bir merdivenin olması ikinci kat veya bir seyirdim yerine işaret eder ki, bu durum kule olma olasılığını destekler. Ayrıca Kentin Ana Şehir Kapısı'na yaklaşık 43 m. uzaklıktadır ve bu mesafe hafif yaylı silahların menzili için uygundur. Bu durumda kapıya yapılacak herhangi bir saldırı esnasında, Kule 5'ten atış yapmak suretiyle savunmaya müdahale edilebilir veya takviye sağlanabilirdi. Sonuç olarak yapının bir mezardan ziyade bir kule olduğu ve Aşağı Şehir Savunması için etkin bir rol oynadığı; doğal korunaklı bir alan üzerinde, aşağı şehir savunma duvarlarındaki savunmayı takviye etmek için tesis edildiği mevcut durumundan yola çıkılarak söylenebilir.

⁹⁸⁹ Özer-Taşkiran 2010a, 280, Çiz. 1.

⁹⁹⁰ Sillyon'daki mezarlar için bkz. Özer 2017, 612-618.

⁹⁹¹ Küpper 1996, 260, Abb. 3.

⁹⁹² Özer 2017, 613-614.

2.2.2 Akropolis Kuleleri

2.2.2.1 Kule 6 (Kat. K20)

Yapı *akropolis*'in güneybatı ucunda, Akropolis Kuzey Kapısı'nın yaklaşık 20 m. kuzey doğusunda ve caminin ise kuzeydoğusunda olup, kuzey-güney yönde kayalık bir alan üzerinde konumlanır. K20, Akropolis Kuzey Kapısı'nın olduğu alana, bu kapıdan kentte arabalı ulaşımı sağlayan Ana Caddeye ve kentin kuzey kesimine hâkim bir noktada yer almaktadır. Bulduğu yer bakımından *akropolis* savunması için stratejik öneme sahip olduğu görülmektedir. Kulenin dışta kalan kuzey duvarı yarım daire olup arazinin şekline uydurulmuş; diğer duvarları ise düz hatlı yapılmıştır. Kuzey duvar sağlam olup ayrıntıları anlaşılıyorken, diğer 3 duvarı sadece hatları bellidir. Yapının girişi güneydedir. Buradaki kapının genişliği 1,14 m.'dir. Doğu ve batı duvarın genişliği 2,30 m. olup, güney duvarın ise detayları ve ölçüleri belirlenememiştir (Lev. XXIII, Res. 44-45; Lev. LXXXI, Çiz. 24). Bahsedilen duvar kalınlığı *akropolis*'in tüm savunma yapılarından görülen diğer duvar kalınlıklarından fazladır. Kule çok köşeli bir plana sahiptir. Bugüne kadar kentte yapılan çalışmalarda bu yapı ele alınmamış ve hiçbir yayında kendisine değinilmemiştir.

K20'nin duvarları yerel kireçtaşı malzemedен çokgen kuru moloz taşlar, devşirme bloklar ile tuğla ve kiremit katkılı harç kullanılarak örülmüştür. Kule 6'da karışık uygulamalar görülse de genel itibariyle duvarlar için belirlediğimiz "küçük formlu-polygonal; kaba yüzeyle" tip içinde değerlendirilmiştir. Duvarlarında kenet, kısıkaç veya ahşap kullanıma ait herhangi bir iz rastlanmamıştır. Devşirme kullanılan blokların dikdörtgen ve düzgün kesilen malzemeler olması, göze ilk çarpan detaydır. Öyle ki bu düz kesitli alın kısımları pürüzsüz işlenmiş bloklar Aşağı Şehir Savunma Duvarlarında ve *akropolis*'te Duvar 9'da karşımıza çıkar. Bu durumda söz konusu yapılardan sökülen blokların burada devşirme malzeme olarak kullanıldığını kanıtlar. Kulenin malzemeleri Türk-İslam Dönemi'nde cami ve etrafındaki müstemilattan oluşan yapı grubunun inşasından kullanılmış olmalıdır. Bu nedenle yapının cami inşaatından önce yapıldığı düşünülmelidir. Tezin birinci bölümünde Türk-İslam Dönemi başlığı altında üzerinde durduğumuz üzere; bugüne kadar yapılan çalışmalarda caminin 13. yy.'da yapılmış olabileceği vurgulanmaktadır⁹⁹³. Şu aşamada kule olarak düşündüğümüz K20'nin bu tarihten sonra işlevini kaybettiği ve yapısal özelliğinin bozulduğu ortaya çıkmaktadır.

⁹⁹³ Yetkin 1974, 867-868. Ayrıca Sillyon'daki cami için bkz. Erten, 1338-1340: 92 ve 150-156.

Yukarıda bahsedildiği gibi K20 stratejik bir noktada yer almaktadır. Hem *akropolis*'e ulaşımı sağlayan yol güzergahına hem de kentin kuzey kesimine hakimdir. Bununla beraber hemen *akropolis*'in kenarında yükselir ve *akropolis*'in bu bölümü yüksek bir uçurumdan oluşur. Yani herhangi bir saldırı esnasında kuzeyden düşmanın kuleye ulaşma ihtimali yoktur. Bu durumda Kule 6'nın savunma işlevi yanında gözetleme özelliğinin de olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan kule duvarların 2,30 m. kalınlığıyla *akropolis*'in en kalın savunma duvarı olması, şu aşamada dönemsel bir özellik olarak değerlendirilmelidir.

2.2.2.2 Kule 7 (Kat. K21)

Yapı, *akropolis*'in kuzeydoğusunda, yine diğer yapılar gibi kayalık bir alan üzerinde konumlanır. K21, *akropolis* kulelerinden farklı olarak, *akropolis* dış hattından yaklaşık 35 m. içerde yer alır. Konumu itibarıyla Sillyon'daki diğer tüm kulelerden farklı bir özelliktedir. Kule 7'nin etrafında herhangi bir yapı yoktur ve kendisine bağlanan sur bedeni de bulunmamaktadır. Kulenin konumlandığı alan 231 m. kottadır ve burası kentin en yüksek bölümü olup *akropolis*'in her noktasından görülebilmektedir. Bu şekliyle Sillyon'un en hâkim yerinde, dört tarafa hükmeden bir konumdadır. K21, yuvarlak planlı olup tek katlıdır. Böylece Sillyon'daki diğer tüm kulelerden yuvarlak planlı olması bakımından ayrılır (Lev. XXIV, Res. 46-47; Lev. LXXXII, Çiz. 25; Lev. CXVII-CXVIII). Yapı, kentte bugüne kadar yapılan çalışmalarda değerlendirilmemiştir. Sadece Lanckoroński tarafından yayımlanan "Pamphylia ve Pisidia Kentleri" isimli çalışmada verilen Sillyon haritasında *e* harfiyle kule olarak gösterilmiştir⁹⁹⁴.

Yuvarlak planlı kulenin duvarları 0,88 m. kalınlığındadır. Yapının sağlam kalan yüksekliği dışta 3,30, iç kısımda ise 2,50 m. olup iç çapı 7,84 m.'dir. Kule 7'nin giriş kısmı güneydoğuda olup kuzey sövesi yıkılmıştır. Buradaki kapının genişliği yaklaşık 1 m., derinliği 0,88 m. ve sağlam kalan dış tarafta yüksekliği ise 2 m.'dir. Kapının hemen ön tarafında yere düşmüş lento bloğu yer almaktadır. Lentonun toplam uzunluğu 2 m., derinliği 0,47 m., yüksekliği köşelerde 0,20 m., ortada ise 0,27 m. olup merkeze doğru yükselerek yarım daire bir form oluşturur. Kapının ahşap olduğu sövelerdeki ahşap aksan izlerinden belli olmaktadır. Kulenin kuzey duvarında kapıyla aynı aksta 0,27 m.

⁹⁹⁴ Lanckoroński 2005, Res. 51.

genişliğinde ve duvar derinliği boyunca devam eden bir adet pencere vardır. Bu açıklık dışında yapıda başka pencere görülmez.

K21'nin duvarları yerel kireçtaşı malzemeden çokgen kuru moloz taşlar, dikdörtgen bloklar ile tuğla ve kiremit katkılı harç kullanılarak örülmüştür. Dış cephede yükseklikleri birbirine benzer devşirme bloklar kullanılmış; içerde ise çokgen kuru moloz taşlar tercih edilmiştir. Dış cephede yükseklikleri genellikle bir birine eşit, düzgün kesilmiş ve alın kısımları pürüzsüz verilmiş dikdörtgen bloklar kullanılmıştır. Blokların boyutları fazla büyük olmayıp benzerleri kentte başka yapılarda karşımıza çıkmamaktadır. Bu durumda blokların birkaç istisna dışında hazır kesildiği ve başka yapılardan devşirilmediği anlaşılmaktadır. Yapı duvarlarının hem dış yüzündeki dört köşeli blokların birleşme yerlerine hem de iç yüzünde kullanılan çokgen taşların arasına tuğla parçaları ve ufak taşlar yerleştirilmiş; yer yerde harç kullanılarak duvar sağlamlaştırılmıştır. Böylece Kule 7 duvarının dış yüzü “*akropolis* duvarları” başlığı altında değindiğimiz ve *akropolis* duvarları için belirlediğimiz “küçük formlu-dört köşeli; düz yüzeyle” tip içinde değerlendirilmiştir. Ayrıca duvarlarında kenet, kısaç veya ahşap kullanıma ait herhangi bir ize de rastlanmamıştır.

Arazide yaptığımız incelemelerde kulenin çatısının nasıl kapandığı konusunda herhangi bir veriye ulaşamamıştır. Bununla birlikte aynı dönem içinde değerlendirilen yuvarlak planlı kulelerin çatıları ahşap aksanlı olup genellikle hafif sırtlı yapılmıştır. Şu aşamada benzer örnekleri göz önünde bulundurarak kulenin sırtlı bir ahşap çatıyla kapandığı söylenebilir.

Son olarak kulenin kullanım şekli ve fonksiyonuna değinmek yerinde olacaktır. Yapının iç çapı 7,84 m.'dir. Bu ölçüdeki bir kulenin barınmak veya silah bulundurmak için uygun olmadığı anlaşılmaktadır. Yaptığımız çalışmalarda kuleye herhangi bir savunma duvarının bağlanmadığı ve bağımsız olarak tasarlandığı görülmüştür. K21 üzerinde, batı duvarındaki açıklık dışında, askeri organizasyonlarda kullanılmak amacıyla tasarlanmış menfez, seyirdim yeri gibi uygulamalar yoktur. Yine kulenin *akropolis* kenarından yaklaşık 35 m. içerde olduğuna yukarıda değinilmişti. Bu durumda mevcut veriler ışığında, K21'in herhangi bir saldırı esnasında kent savunmasında direk aktif rol oynayabilecek askeri bir yapıdan ziyade, bir gözetleme kulesi olduğunu düşünüyoruz. Kaldı ki kulenin kentin en yüksek noktasında konumlanması ve *akropolis*'in bu bölümün uçurum alanlardan oluşması düşüncelerimiz desteklemektedir.

2.2.2.3 Kule 8 (Kat. K22)

Kule 8, *akropolis*'in doğusunda, Kule 7'nin yaklaşık 92 m. güney doğusunda, doğu-batı yönde ve kayalık bir zemin üzerinde konumlanır. K22'nin sadece doğu duvarı çatı seviyesine, güney duvarı bazı yerlerde yaklaşık 1.50 m.'ye kadar korunmuştur. Batı ve kuzey duvarların ise hattı belli olup, diğer kısımları yıkılmıştır. K22'nin doğu duvarı alta 2.30 m., üstte ise 1.50 m. kalınlıktadır. Yapı dikdörtgen formlu olup tek katlı inşa edilmiştir. Kule 8, *akropolis*'in doğusunda inşa edilen tek kule olarak ön plana çıkmaktadır. Yapının batı ve kuzey duvarları tamamen yıkılmış, diğer duvarlarının belli kısımları sağlam kalmıştır. Bu nedenle yapıyla ilgili detaylı bilgilere ulaşılamamıştır. Kule 8'in plan ölçülerinde belli bir düzen yoktur. Doğu duvarı yaklaşık 18 m., güneydeki 12,70 m., batı 15 m. iken kuzey duvar da 15,70 m. civarındadır. Bu ölçülerle *akropolis*'teki diğer kulelerden, Kule 9 hariç, daha büyüktür (Lev. XXV, Res. 48-50; Lev. Lev. LXXXIII, Çiz. 26). Bu genişlikteki bir kule, hem savunma hem de askerlerin barınması için ve silah deposu olarak kullanılabilir özelliktedir. Bugüne kadar kentte yapılan çalışmalarda yapı ele alınmamış ve hiçbir yayında kendisine değinilmemiştir.

Kule duvarları araziye uydurulmuş, kayalık alanlar yapıya dâhil edilmiştir. Yani tamamen arazi şekline göre şekillenen bir yapı örneğini sergilemektedir. Doğu duvarın 2.30'lik alt bölümü kireç taşından büyük devşirme bloklar ve çokgen kuru moloz taşlar; 1.50 m.'lik üst bölümü ise yerel kireçtaşından çokgen kuru moloz taşlardan örülmüştür. Duvarda bloklar ve taşların arası harçla sağlamlaştırılmış, derz aralarına ise tuğla parçaları ve küçük taşlar konulmuştur. Devşirme blokların çevrede bulunan Helenistik ve Roma Dönemi yapılarından söküldüğü anlaşılmaktadır. Kule 8, Kule 7'den farklı olarak gelişigüzel yapıldığı, duvarların örülürken belli bir standartta uyulmadığı duvarlardaki blokların sıradan yerleştirilmesinden anlaşılmaktadır. Özellikle sağlam kalmış doğu duvarın belli bölümlerinin devşirme büyük bloklarla örülürken bazı kısımlarının ise çokgen taşlarla tamamlanması düşüncemizi bu yönde şekillendirmektedir. Bu şekliyle K22'nin duvar tekniğini *akropolis* duvarları için belirlediğimiz "Büyük formlu-dört köşeli; tek örnekler" tipi altında değerlendirmek istiyoruz. Ayrıca doğu duvarın üst kesimleri alt bölüme göre küçük çokgen taşlarla inşa edilmiş böylece duvar özgül ağırlığı hafifletilerek yapının statiği güçlendirilmiştir. Kaldı ki duvar alt kısmının genişliği 2,30 m. iken, üst bölümü 1,50 m.'dir. Ayrıca yapının zemini kayadan kesilerek düzleştirilmiştir.

K22 tam olarak *akropolis*'in kenarında yükselmektedir. Bu alanda arazi şekline bağlı olarak hem kuzeyde hem de güneyde savunma duvarları kendisine bağlanmaktadır. Böylece hemen kuzeybatısında bulunan ve surdan bağımsız yapılan Kule 7'den ayrılır. *Akropolis*'in doğu bölümü birçok yönde olduğu gibi dik bir uçurumdan oluşsa da, kuzey ve kuzeydoğudaki alanlardan daha dik ve yüksektir. Her ne kadar Kule 8'in olduğu alanda *akropolis*'e ulaşmak zor olsa da, Sillyon'lu kent planlamacıları ve karar vericileri bu yönde, ufak ta olsa tehlike ihtimali gördüklerinden, Kule 8'i ve kendisine bağlanan sur bedenlerini inşa ederek savunma hattını güçlendirmiş olmalıdır. K22'nin savunmasının yanında, doğu yönden gelebilecek tehlikeleri takip etmek için bir gözetleme kulesi işlevinin olduğunu da düşünüyoruz. Çünkü bu alanda başka kule yer almamaktadır. Ayrıca güney duvarda, duvar derinliği boyunca devam eden 0,30 m. genişliğinde 0,35 m. yüksekliğinde menfez açıklığı vardır.

Son olarak yapının duvar kalınlıkları üzerinden bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. K22'nin doğu duvarı alta 2.30 m. olup üstte ise 1.50 m. kalınlıktadır. Yukarıda Kule 6 (K20)'nin duvar kalınlığı 2.30 m. olduğunu belirtmiştik. Bu kalınlık *akropolis*'te sadece Kule 6 ve Kule 8'de karşımıza çıkar. Diğer tüm savunma yapıları bu ölçünün altındaki duvar kalınlıklarına sahiptir. Şu aşamada iki yapının da aynı dönemde inşa edildiği ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki iki yapının duvar detayları birbirine benzemektedir. Bu ölçülerin dönemsel bir özellik olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

2.2.2.4 Kule 9 (Kat. K23)

Akropolis'teki son kulemiz, *akropolis*'in kuzeybatı kesiminde, *akropolis*'e giden rampalı yol üstünde, Birim 3'ün yaklaşık 45 m. kuzey doğusunda ve Akropolis Kuzey Kapısı'nın yaklaşık 33 m. güneybatısında doğu-batı yönde konumlanır. Kulenin batı ve güney duvarları sağlam kalmış, doğu ve kuzey duvarları ise yıkılmıştır. Yapının konumlandığı alan *akropolis*'e ulaşımı sağlayan ve kentin ana arterlerinden biri olan Rampalı Cadde'nin son bölümüdür. Genel olarak Kule 9'un temel görevinin bu yol üzerinden gelebilecek tehlikeleri önlemek olduğu söylenebilir. K23, arazinin şekline göre dikdörtgen planlı ve tek katlı inşa edilmiştir. Kule 9'a güneyde Duvar 10 bağlanmakta; kuzeyde ise Kapı 5 ile birleşmektedir. Yapının giriş kısmı ve diğer açıklık detayları *akropolis* tarafında kalan duvarlarının yıkılmasından dolayı anlaşılabilir (Lev. XXVI, Res.51-53). İlk etapta Duvar 10'un dirsek yaptığı bölüm olarak görülse de, zeminin düzleştirilmiş olması ve topografik konumu yüzünden kule olduğu ortaya

çıkılmaktadır. Bu yapıya kente bugüne kadar çalışmalarda değinilmemiş ve kimliği hakkında hiçbir bilgi sunulmamıştır.

Kule 9, başka yapılardan sökülen kireçtaşından devşirme bloklarla örülmüştür. Kullanılan bloklar genelde *rektagonal* formada olmasına rağmen, örgü sisteminde belli bir standartlık görülmez. Duvarların bazı bölümleri kireçtaşında çokgen kuru moloz taşlarla oluşturulmuştur. Duvardaki bloklar ve taşların arası harçla sağlamlaştırılmış, derz aralarına ise tuğla parçaları konulmuştur. Bu şekliyle K23'ün duvar tekniğini *akropolis* duvarları için belirlediğimiz “Büyük formlu-dört köşeli; düz yüzeyli” tip altında değerlendirmek istiyoruz.

K23'ün batı ile güney duvarının birleştiği köşesi sonraki dönemde kireç taşından devşirme bloklar, çokgen kuru moloz taşlar ve harç yardımıyla onarılmış ve derz araları ince harçla sıvanmıştır. Bu bölümün benzeri Bastion 1'de karşımıza çıkar. Bastion 1'in de güneybatı duvarı aynı biçimde onarılmıştır. Böylece iki yapıda da aynı dönemlerde sağlamlaştırma çalışmalarının gerçekleştirildiği ortaya çıkmaktadır. Önemli bir ayrıntı olarak değerlendirdiğimiz bu onarım hem Bastion 1 ile Kule 9'un aynı dönemlerde kullanımda olduğunu göstermekte hem de K23'ün en az iki farklı kullanım evresinin olduğunu kanıtlamaktadır. Böylece Kule 9'un uzun bir dönem, “Tarihleme” bölümünde üzerinde durulacağı üzere, kentin *akropolis*'e taşınmasından yerleşime ev sahipliği yaptığı son evreye kadar işlevsel olduğu söylenebilir.

Kulenin sağlam kalan toplam yüksekliği 16.60 m. olup bu ölçü kentteki tüm kulelerin yüksekliğinden fazladır. 22,80 m. genişliği ve 14,20 m. derinliği ile *akropolis*'teki tüm kulelerden daha büyük planlıdır. Duvar kalınlığı ise 2,10 m. olup oldukça masif bir yapı örneği sergiler. K23'ün bu denli büyük ve yüksek yapılması iki temel sebeple açıklanabilir. İlki, arazi yapısının tam da bu alanda birden yükselmesinden dolayı, kulenin kot farkına bağlı olarak güney ve batı duvarlarının yüksek yapıma zorunluğuna ihtiyaç duyulmasıdır. Bir diğer nedeni ise, *akropolis*'e ulaşan rampalı ve tahkimli ana cadde üzerinden gelebilecek saldırıların *akropolis*'e ulaşmasını engellemek olduğunu düşünüyoruz. Bu cadde, “Caddeler ve Yollar” bölümünde de anlatılacağı üzere, özellikle Bizans döneminde *akropolis*'e ulaşımı batı yönden sağlayan temel arter olmuştur. Topografik özelliklerden dolayı kentin saldırıya maruz kalabileceği tek yön, istisnai durumlar hariç, batıdır. Şehrin *akropolis*'e taşınmasından sonraki süreçte buradaki yerleşmeye giriş; güneybatıda konumlanan Kentin Ana Giriş Kapısından başlayarak araziye bağımlı bir şekilde kuzey doğu istikametinde rampalı devam eden cadde vasıtasıyla yapılmaktaydı. Tam da bu caddenin *akropolis*'e kuzeybatı köşede

bağlandığı noktaya kule inşa edilerek *akropolis* 'e olası saldırılar engellenmek ve savunma hattı güçlendirilmek istenmiştir. Bununla beraber hemen kuzeyinde rampalı yolun bittiği yerde bulunan Kapı 5'i de kontrol ediyor olmalıydı. Ayrıca kuleden kentin batı kesimi ve bu yöndeki Pamphylia ovası izlenebilir. Böylece savunmanın yanında kulenin gözetleme özelliği de ortaya çıkmaktadır.

2.2.3 Bastionlar

2.2.3.1 Aşağı Şehir Bastionu (Bastion 1-Kat.24)

Sillyon'daki iki bastiondan biri olan K24, kentin güneybatı yamacında, Ana Giriş Kapısı'nın yaklaşık 71 m. kuzey doğusunda, Roma İmparatorluk Dönemi'ne tarihlenen hamam yapısının⁹⁹⁵ yaklaşık 52 m. doğusunda, *akropolis*'e çıkan rampalı caddenin hemen doğu kanadında ve kayalık bir alan üzerinde kuzeybatı-güneydoğu yönde konumlanır. Bastionun güney, batı ve kuzey duvarları sağlam; doğu duvarı ise yıkılmıştır. Doğu tarafı *akropolis*'in üzerinde yükseldiği kayalık tepeye dayanır. Yapı, 26,70 m. genişliği ve 22,50 m. derinliği ile dikdörtgen bir plan örneğini sergiler. Bastion 1'in duvar kalınlığı genel olarak 1,15 m. olup, aşağı şehirdeki kule duvarlarından farklı bir ölçüdedir. Arazide yaptığımız incelemeler sonrasında yapının yüksekliği en sağlam olan batı duvarda 10,58 m. olduğu ve binanın tek katlı inşa edildiği görülmüştür. Bastion 1'in iç kısmında yaptığımız incelemelerde yapı zeminin batıda derin olduğu ve bu derinliğin kuzeye doğru yükseldiği anlaşılmaktadır. Burada arazi şekli ve koşullarına göre bir düzenleme olduğunu söylemek istiyoruz (Lev. XXVII, Res. 54-55; Lev. XXX, Res. 65; Lev. LXXXIV, Çiz. 27; Lev. LXXXV, Çiz. 28).

Kentte bugüne kadar yapılan bazı çalışmalarda yapıya yer yer değinilmiş ve ayrıntılı olmamakla beraber bu masif savunma binasıyla inilti bazı düşünceler ortaya konmuştur. Binanın kimliğiyle ilgili ilk bilgiler Lanckoroński tarafından yayımlanan "Pamphylia ve Pisidia Kentleri" isimli çalışmasında Sillyon haritasında *D*¹ harfiyle bastion olarak gösterilmesiyle verilmiştir⁹⁹⁶. Özer başkanlığından kentte yapılan yüzey araştırmasında yapının ölçümleri alınmış ve yapıdaki Bizans Dönemi eklemelerine değinilmiştir⁹⁹⁷. McNicoll, bugüne kadar bastionla ilgili olarak en detaylı çalışmayı

⁹⁹⁵ Sillyon Hamamı için bkz. Abbasoğlu 2004, 1-9.

⁹⁹⁶ Lanckoroński 2005, Res. 51.

⁹⁹⁷ Özer 2013, 363, Res. 11.

yapmış, savunmayla ilgili çalışmasında Sillyon bölümünde bastiona da değinmiştir. McNicoll orijinalinde bastionun 2 kuleden oluştuğunu ve bunlardan sadece birinin günümüze ulaştığını söylemektedir⁹⁹⁸. Hild-Hellenkemper ise yapının erken veya orta Bizans döneminde tekrardan kullanıldığını belirtir⁹⁹⁹.

Burada tüm ayrıntılarına değinmek amacıyla yapının duvarları ayrı ayrı ele alınacaktır. K24'ün doğu duvarı yıkılmıştır. Bu yüzden detayları anlaşılamamakla beraber, doğu duvarın kayalık zemin üzerine oturtulduğu söylenebilir. Arazide yaptığımız incelemelerde bu duvara ait bloklar veya taşlar yerinde görülmemiş; böylece duvarın başka yapılarda kullanılmak üzere söküldüğü anlaşılmıştır. Yapının doğu duvarının nasıl şekil aldığı bilinmemekle beraber, bastiona girişi sağlayan ana kapının burada olduğunu düşünüyoruz. Çünkü diğer duvarlar bahsinde de değinileceği üzere, sadece kuzey duvarda bir yan kapı vardır. Bu durumda ana kapı için en uygun yön ve duvar doğuda yıkılmış olanıdır.

Bastion 1'in güney duvarı sağlam kalabilmiştir (Lev. XXVIII, Res. 57 ve 60; Lev. LXXXVII, Çiz. 31)¹⁰⁰⁰. Yapının güney duvarı üzerinde bir adet siperlik (*epalksis*) bulunmaktadır (Lev. XXX, Res. 67).¹⁰⁰¹ Bu alan Ana Kent Kapısı'yla aynı aksta yer almaktadır. Siperde yaptığımız incelemelerde duvar üstünün kırılmış ve aşınmış olmasından dolayı detayları tam anlaşılamayan bir adet kazamat veya mazgal tabanına ait izler tespit edilmiştir. Buranın derinliği siper duvarı kalınlığı kadar (0,57) m. olup genişliği ise içte 0,34 m.'dir. Bahsedilen alanın yüksekliği ise üste gelen diğer taş sırası hizasına kadar devam edeceği düşünülmektedir. Yapının güneybatı köşesi muhtemelen Bizans döneminde tamir görmüştür. Bu noktada yıkılan kulenin geç dönemde düzensiz kireç taşı çokgen taşlar ve kaba bir harç yardımıyla yeniden örüldüğü görülmektedir. Derz yerleri de Kule 9'da olduğu gibi ince harçla sıvanmıştır. Böylece iki yapıda da aynı dönemlerde sağlamlaştırma çalışmalarının gerçekleştirildiği ve kullanıldığı anlaşılmaktadır. Örülen alanın aynı şekilde güney duvara uydurulup siperlik işlevine büründürüldüğü ve böylece aynı savunma anlayışının devam ettirildiği belli olmaktadır. Buradaki yeni siperliğin genişliği 0,75 m., yüksekliği 1,14 m. ve siper duvarının yüksekliği 0,57 m. şeklinde olup ilk evre siperliğinden farklı ölçüler sunmaktadır. Gelenen

⁹⁹⁸ McNicoll 1997, 137, Pl. 63.

⁹⁹⁹ Hellenkemper-Hild 2004, 399-400.

¹⁰⁰⁰ Duvarın kalınlığı 1,17 m., toplam uzunluğu yaklaşık 14,75 m. ve yerden yüksekliği ise yaklaşık 10,30 m.'dir.

¹⁰⁰¹ Siperliğin genişliği 1,42 m., yüksekliği 0,84 m. ve siper duvarının kalınlığı ise 0,57 m.'dir.

noktada Bastion 1'in bu dönemde işlevsel olduğu ve kent savunmasında güçlü bir şekilde yerini aldığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

K24'ün batı duvarı da yaklaşık olarak güney duvarla aynı yükseklikte olup korunmuştur (Lev. XXVIII, Res. 56 ve 59; Lev. LXXXVII, Çiz. 32)¹⁰⁰². Duvar güneyden yaklaşık 14.50 m. ilerledikten sonra arazinin şekline göre kuzeydoğu istikametine yönelerek bir sırt oluşturur. Batı duvarın kuzey doğu köşesi 2,11 m. batıya uzanmakta; buradan da 4,40 m. kuzeye doğru devam ederek dikdörtgen bir çıkıntı yapmaktadır. Bu uygulamanın benzer şekilde güneybatı köşede olup olmadığı söz konusu köşede sonradan yapılan imar faaliyetlerden dolayı anlaşılamamaktadır. Fakat yapının işlevi ve planı göz önünde bulundurulduğunda burada da aynı yapılaşmanın olması beklenmelidir. McNicoll, Bastion 1'in içinde ilk etapta iki tane kule olduğunu söylemekte ve kuzeybatı köşedeki çıkıntıyı bu iki kuleden sağlam kalanı olarak değerlendirmektedir¹⁰⁰³. Fakat arazide yaptığımız incelemelerde kuzeybatı köşedeki bahsedilen çıkıntının bastionun kuzey ve batı duvarlarıyla beraber yapıldığı görülmüştür. McNicoll'dan farklı olarak, masif yapılan binanın arazinin eğiminden dolayı yıkılmasını engellemek ve yapının tehlikelere karşı mukavemetini artırmak amacıyla bu çıkıntının bir payanda şeklinde tasarlandığını düşünüyoruz. Bununla birlikte bastionun içinde bu köşeye çıkmayı sağlayacak herhangi birim yoktur. Eğer burası bahsedildiği üzere bir kule olsaydı, binanın içinden kuleye açılan bir merdiven veya bir açıklık olması beklenirdi. Ayrıca batı duvarın üstünde, güney ve kuzeydeki duvarlarda görüldüğü üzere, duvar boyunca devam eden bir siperliğin olduğu tahmin edilmektedir. Fakat duvarın üst kısmı yıkıldığından tam ayrıntıları belirlenememektedir. Sonuçta kuzeybatı köşede yapılan payanda ve duvarda oluşturulan sırt birlikte düşünüldüğünde karşımıza bir savunma konsepti çıkmaktadır. Askeri özellikler başlığı altında aşağıda detayları üzerinde durulacağı şekliyle burada sert ve güçlü bir savunma hattının tasarlandığını söyleyebiliriz.

K24'ün kuzey duvarı, yapının sağlam kalan biraz önce bahsi geçen diğer iki duvarından (batı, güney) daha yüksek bir kottadır (Lev. XXVIII, Res. 58 ve 61; Lev. LXXXVIII, Çiz. 33).¹⁰⁰⁴ Kuzey duvar doğuda *akropolis*'in üzerinde yükseldiği kayalık alana bağlanır. Böylece binanın diğer duvarlarına göre mukavemeti fazladır. Bu duvarda

¹⁰⁰² Batı duvar yaklaşık 26,70 m. uzunluğunda, 1,15 m. kalınlığında ve yerden yüksekliği arazi şekline bağlı olarak yaklaşık 8,30 m.'dir.

¹⁰⁰³ McNicoll 1997, 137.

¹⁰⁰⁴ Duvarın toplam kalınlığı yaklaşık 2,08 m., uzunluğu 22,50 m. ve yerden yüksekliği ise arazi eğimine bağlı olarak yaklaşık 10,50 m.'dir.

doğudan batıya 4,50 m. uzaklıkta bir adet kapı vardır¹⁰⁰⁵. Kapının yanlarda ve üstte bulunan pervazının genişliği 0,25 m.'dir. Bu açıklık üst yanlarda bağlanıp sağlamlaştırılan ahşap bir kapıyla kapatılıyor olmalıydı. Öyle ki yukarıda her iki kanatta ahşap kapı aksanların oturduğu yuvalar bulunur. Şu aşamada açıklığın kentin *akropolis*'e giden rampalı yola açılan dışarıdan gelenlerin göremeyeceği bir yan/tali kapı olduğu söylenebilir (Lev. XXIX, Res. 62). Güney duvarda olduğu üzere kuzeyde de iyi korunmuş siperlik/*epalksis* bulunur. Bu alanın genişliği 1,34 m., yüksekliği ise 1,10 m.'dir. Siperliğin duvar kalınlığı 0,67 m. olup, güneydekinden 0,10 m. daha kalındır. Ayrıca kuzeydeki siperlik alan, güneydeki siperden yaklaşık 2,30 m. daha yüksek bir kotta yer alır ve böylece yapının kot olarak en yüksek savunma noktasını oluşturur. Bu durum, dışarıdan gelen tehlikelere karşı diğer yönlere göre daha az korunaklı olduğu; böylece duvardaki savunma anlayışının daha da güçlendirilmek amacıyla veya daha fazla direncin bu tarafta gösterilmek istenmesinden kaynaklandığını düşündürmektedir (Lev. XXX, Res. 66).

Kuzey duvardaki siperliğe 5 basamaktan oluşan bir merdivenle çıkılmaktadır. Bu merdiven aynı zamanda güney duvar ile kot farkının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Merdiven duvarın güney ile kuzey duvarın birleştiği kuzeybatı köşeden itibaren başlamaktadır. Şu durumda yukarıdaki paragrafta olması muhtemel dediğimiz batı duvardaki siperliğin varlığını da desteklemektedir. Böylece yapıyı en azından 3 yönden saran bir siperlik sistemi ortaya çıkmaktadır. Zaten bu derece büyük bir yapının savunmasında her duvarda bir birine bağlı savunma alanlarının olması beklenmelidir. Ayrıca siperlik üzerinde duvar genişliği boyunca devam eden 0,34 m. genişliğinde bir adet kazamat veya mazgal tespit edilmiştir. Buranın detayları kırılmış ve aşınmış olmasından dolayı anlaşılamamaktadır.

Bastion 1'de yaptığımız incelemelerde, mekanın içinde geç dönemde inşa edildiği anlaşılan bir iç duvar daha bulunmaktadır. Bu duvar yapının güneybatı köşesinden başlayıp kuzeydoğu uzantılı olarak devam ederek, binanın ya doğu duvarı hizasında son bulmakta ya da burada köşe yapıp kuzeye devam etmektedir. Duvar muhtemelen yapıdaki geç dönemde geliştirilen savunma anlayışıyla iniltilidir (Lev. XXX, Res. 68).

K24'ün yapımında eşit yükseklikte olmayan yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvarlar *pseudo-isodomos* teknikte örülmüştür. Buradaki blokların yan kenarları, başları, eğik yani *trapeziodal* teknikte bırakılmıştır. Blokların 4 yüzü işlenmiş

¹⁰⁰⁵ Genişliği dışta 1,40 m., içte 1,82 m. yüksekliği 3,14 m. ve derinliği ise 1,18 m.'dir.

ve alın kısımları düz verilmiştir. Bununla beraber temel seviyesine yakın bazı taşların yüzleri kaba yonulu bırakılmıştır. Az da olsa bazı taşların bosajlı yapıldığı da görülür. Yanlardaki derz sıraları düz görülmekle beraber, içte çapraz devam ettiği anlaşılmaktadır. Böylece usta bu uygulama ile kenet kullanmadan blokların birbirini tutmasını güçlendirerek duvarı sağlamlaştırmıştır. Duvar kesitleri iki boy taş, enleme-boylama, tekniği kullanılarak hazırlanmıştır. Bazı blokların birleşme yerleri yani derzleri üçgen şeklinde verilmiştir. İç duvarın inşasında ise, devşirme blokların yanında küçük kireç taşı düzensiz taşlar ve kaba harç kullanılmıştır (Lev. XXIX, Res. 63-64; Lev. LXXXVI, Çiz. 29-30).

Bastion kuzey ve doğu duvarlarının birleştiği kayalık alan kesilerek güney yüzü işlenip düzleştirilmiş ve buraya alınlıklı iki adet niş veya adak hücresi işlenmiştir (Lev. XXX, Res. 69-70; Lev. CII, Çiz. 59). Kaya yüzeyinde başka nişlerin olup olmadığı alandaki mekanik bozulmalar ve kopmalardan dolayı anlaşıl原因amamaktadır. Bu niş gurubu çalışmamızda K40 katalog numarasıyla değerlendirilmektedir. Üstte kalan nişin (B) kayadaki mekanik bozulmalardan dolayı detayları anlaşıl原因mazken alttaki niş kısmi (A) sağlamdır. Bu dinsel öğelerin Bastion 1 ile ilişkili olduğunu düşünüyoruz. Antik dönemde savunma yapılarının yanında, hatta bazı yerlerde bizzat içinde dinsel motifler ve uygulamalar karşımıza çıkmaktadır. Bu alanlarda askerler ve kulelerde görevli muhafızlar arasında yaygın olan tanrı, tanrıça ve kahramanlık sembolleri görülür. Sillyon Ana Cade¹⁰⁰⁶ üzerinde gördüğümüz bu birimler kent savunması ile ilgili yapılan bir takım dinsel ritüelleri de akla getirmektedir. Ne yazık ki nişlerde ne tür bir ritüelin yapıldığı veya hangi tanrılara ithaf edildiği tespit edilememiştir.

2.2.3.2 Akropolis Bastionu (Bastion 2-Kat.25)

Bastion 2, *akropolis*'in güneybatı kesiminde, Kastronun güneyinde, aşağı şehirde bulunan Bastion 1 ile aynı aks üzerinde ve son olarak Pamphylia ovasına hakim bir noktada yer almaktadır. K25'in duvarları arazinin şekline uydurulmuştur. Bastionun güney, batı ve kuzey duvarları yer yer sağlam olup doğu duvarı ise yıkılmıştır. Güney duvarı, kentin güney kapısına bağlanmaktadır. Yapının bulunduğu alan düzleştirilmiştir. (Lev. XXXI, Res. 71-73; Lev. LXXXVIII, Çiz. 34). Binanın kimliğiyle ilgili ilk bilgiler Lanckoroński tarafından yayımlanan "Pamphylia ve Pisidia Kentleri" isimli çalışmasında

¹⁰⁰⁶ Bkz. İkinci Bölüm, *Kent İçi Ulaşım Ağı: Caddeler ve Geçiş Birimleri, Kentin Ana Caddesi*.

Sillyon haritasında D^{11} harfiyle bastion olarak gösterilmesiyle verilmiştir¹⁰⁰⁷. Bu çalışmadan sonra başka kaynaklarda rastlamadığımız yapı ilk defa detaylı olarak burada irdelenecektir.

Yapının güney, batı ve kuzey duvarları yer yer sağlam olup, duvar hatları belli olmakta ve 3 yönde plan şekli izlenebilmektedir. Bunun yanında doğudaki duvarı görülmemektedir. Binanın konumlandığı düz yer doğuda kayalık bir alanla sınırlanır ki, doğu duvarı oluşturulurken buradan yararlanıldığı belli olmamaktadır. Bu alana varmadan önce arazi az meyilli bir şekle bürünür. Bu meyil muhtemelen yapılaşmaya bağlı oluşan kültür tabakasıdır. Yapının doğu kesimindeki bilinmezlik belli bir plan öngörmemizi de engeller. Buradaki düz alanın tamamından ziyade bir kısmında Bastion 2'in yükseldiği ve geri kalan kısımlarda ise yapıya bağlı olarak kullanıldığını düşünmekteyiz.

Yukarı da bahsedildiği üzere K25, Kastronun hemen güneyindedir. Özellikle, burası *akropolis* savunması için stratejik bir nokta olup, Attaleia'dan Perge'ye, Kestros'dan Melas Çayı'na, Toros Dağları'ndan Akdeniz'e kadar olan Pamphylia bölgesine hakimdir. Böyle stratejik alandaki bir yapının askeri açıdan son derece önemli olması beklenmelidir. Belki de Bastion 2'yi *akropolis*'teki askeri merkez olarak değerlendirilmeye değerinde olacaktır. Ayrıca kente güneyden ulaşımı sağlayan "Akropolis Güney Kapısı" doğrudan buraya açılmaktadır. Bununla beraber Helenistik dönemden Bizans dönemine kadar kullanıldığı düşünülen Bastion 1'in yaklaşık 50 m. üzerinde olup, yapıya tamamen hükmetmektedir. Bastion 1'e yapılacak bir saldırı esnasından direk K25'den müdahale edilebilir ve yapının savunmasına katkı sağlanabilirdi. Ayrıca kastron hemen güneyinde olup, bir nevi kaleye ulaşmadan önceki savunma yapısını oluşturur. Tüm düşüncelerden sonra antik dönemde çokta alışık olmadığımız bir savunma yapısıyla karşı karşıya olduğumuz söylenebilir. Fakat yapının duvarlarının yıkılmış olması ve yüzeydeki verilerin yetersizliği kesin düşünceler ortaya koymamızı engellemektedir.

Aslında Bastion 2'in duvarları bu yerde Duvar 9 ile birleşmektedir ve belki de iki yapının duvarları burada ortak olarak belirlenmiştir. K9'un bahsinde geçtiği gibi bu alandaki duvarlar üç farklı bölümden oluşmaktadır. Duvarda yer yer erken dönem bölümleri sağlam kalmış, diğer kısımlarda ise Bizans döneminde çeşitli eklemeler yapılmıştır. Duvar örülmesinde arazinin şekline uyulmuş; bazı bölümleri kayalık alanlara bağlanmış veya kayalık alanlar işlenerek duvar hattına dâhil edilmiştir. Erken evre olarak

¹⁰⁰⁷ Lanckoroński 2005, 68, Res. 51.

nitelendirdiğimiz bölüm inşasında, düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılıp *pseudo-isodomos*; ikinci kullanıma ait bölüm ise *isodomos* tekniğinde örülmüştür. İki evredeki kullanılan bloklar dik açılı ve *rektogonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. Blokların ön yüzleri düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Sonradan eklenen ve bazı onarılan bölümlerde ise yerel kireç taşı malzemedan çokgen kuru moloz taşlar, devşirme bloklar ile tuğla ve kiremit katkılı harç kullanılmıştır. Ayrıca duvarların dış kesiminde devşirme kesme taş blokların kullanıldığı ve iç bölümlerinin harç ve küçük taşlardan oluşan blokajla kapatıldığı görülmektedir. Bizans dönemi bölümlerinde farklılıklar karşımıza çıkar. Bu farklılıklar duvar kalınlığında kendini belli etmektedir. Bazı noktalarda duvar kalınlıkları 1,20 m. iken, bazı yerlerde ise 1.70 m.'yi bulmaktadır. Böylece hem K9'un hem de Bastion 2'nin uzun süre kullanıldığı ve kendisine zaman zaman eklemeler yapıldığını gösterir. Öyle ki duvarların bazı bölümleri sonraki dönemlerde yine çokgen kuru moloz taşlarla duvar örülerek sağlamlaştırılmıştır. Bu noktalarda yoğun harç kullanımını görürüz.

2.2.4 Mimari Özellikler: Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği

2.2.4.1 Aşağı Şehir Kuleleri

Sillyon aşağı şehir duvarları üzerinde sadece 5 kule bulunmaktadır. Yaklaşık 1000 m. uzunluğundaki surun üzerinde az sayıda kule olması dikkati çeken bir durumdur. Sillyon'da böyle bir durumun tercih edilmesinin sebebi arazi şekilleri ile açıklanmalıdır. Buna göre sur duvarlarının Priene'de¹⁰⁰⁸ olduğu gibi arazinin engebeli olan kısımları üzerinden geçirilmesi ve sur planı olarak testere ağzı biçiminin uygulanması kule sayısının belirlenmesinde etkili olmuştur. Mevcut kuleler de sur bedenlerin savunması zor noktalarına yerleştirilmişlerdir.

Sillyon aşağı şehir savunma kulelerinin inşasında, sur bedenlerinde olduğu gibi, yerel kireçtaşı malzemedan yararlanılmıştır. Arazide yaptığımız çalışmalarda bahsi geçen kulelerin hiç birinde farklı malzeme ile karşılaşılmamıştır. Kentin üzerinde yükseldiği tepe doğal kayalık bir alandan oluşmaktadır. Kentin bu topoğrafik özelliğinden yararlanılarak, kulelerin ve duvarların geçtiği yerlerdeki kayalık birimlerden bloklar kesilmiş; kesilen bloklar yerinde işlenerek yapı inşasında kullanılmıştır. Bununla birlikte,

¹⁰⁰⁸ Ruppe 2010, 149-152, Abb.1.

Kule 4 ve 5 ise kayalık alanlar üzerine oturtulmuş; bu kayalık alanlar kesilerek mekân haline getirilmiş ve birer kule işlevine büründürülmüştür. Böylece kentte, hem arazi şekillerinin yapıların inşası üzerinde etkisi hem de zemin ve duvar bedenleri daha sağlam olduğundan farklı bir savunma anlayışı ortaya çıkmaktadır. Bu durum kulelerin inşasının kısa bir sürede bitirilmesine ve inşaat programı için daha az bütçe harcanmasında etkili olmuştur. Sillyon'un topoğrafik yapısına bağlı gelişen söz konusu şema benzer biçimde araziye bağımlı savunma sistemine sahip birçok yerleşmede karşımıza çıkmaktadır. Pergamon modelinde kent planına sahip Phrygia Bölgesi'ndeki Eumeneia bu konuda verilecek önemli yerleşim örneklerinin başında gelir. Kayalık bir tepede kurulan kentin sur sistemi ve bu sistemde bulunan kuleler kayalık alan üzerinde yükselmektedir¹⁰⁰⁹. Pisidia Bölgesi'nin savunmasıyla ön planda olan ve birçok yapısal özelliği ile Sillyon'u andıran Kremna'da da durum aynıdır. Kentin batısında Helenistik Dönem'de tesis edilen kulelerin yapımında, hem üzerinde yükseldikleri kayalık alanlardan kesilen bloklar kullanılmış hem de bazı yerlerde doğal kayalık alanlar kule planına dahil edilmiştir¹⁰¹⁰. Karia Bölgesi'nde savunma sistemleri araziye göre şekillenen Latmos Herakleiası¹⁰¹¹ ve Alinda'daki¹⁰¹² kulelerde durum benzerdir. Özellikle Alinda'nın merkezini koruyan kuleler¹⁰¹³, Kule 1, 2 ve 3 ile Bastion 1 için birebir örnekleri teşkil etmektedir. Dağlık Kilikya Bölgesi'ndeki bazı kule ve kule çiftliklerin kayadan faydalanarak inşa edildiği görülmektedir. Çatıören'deki Akropolis Kulesi¹⁰¹⁴, bağımsız duran Güçük Kulesi¹⁰¹⁵, Kalekayası Kalesi'ndeki Kule¹⁰¹⁶ ve Olba-Uğuralanı'nda bulunan kule¹⁰¹⁷ belli başlılarıdır.

Aşağı şehir suru üzerinde bulunan kulelerde yapılan incelemeler sonrasında, kesme kireçtaşı blokların dışında herhangi bir duvar örgü malzemesinin kullanılmadığı tespit edilmiştir. Tıpkı duvarlarda olduğu üzere, özellikle kesitlerine baktığımızda harç, kenet, kıskaç ve kum gibi malzemelerin görülmemesi duvarların basit ve kuru bir şekilde

¹⁰⁰⁹ Sezgin-Taşkıran 2011, 65-66, Res. 5, Çiz. 1. Tespit edilen kulelerin birinde kaçak kazı yapıldığı görülmüş; kazıda çıkan ve etrafa yayılan bazı seramik parçaları üzerine yapılan değerlendirme sonunda M.Ö. 3. yy.'ın sonu ile M.Ö. 2. yy.'ın başlarında kulenin kullanılıyor olduğunu bize göstermiştir. Bkz. A.g.e. 66.

¹⁰¹⁰ Mitchell 2011, 47-50, Pl. 17-18, 188-193, Fig. 51, Pl. 103-106.

¹⁰¹¹ Peschlow 1994, 156-160, Abb. 5, 7, 17. Latmos Herakleiası savunma sistemi hakkında detaylı bilgi için bkz. Hülten 2000, 403-407 vd.

¹⁰¹² Alinda'nın en üst kesiminde yer alan kale için Konecny-Ruggendorfer 2014, 417-722, Fig. 8-12.

¹⁰¹³ Konecny-Ruggendorfer 2014, Fig. 13-16, 20a-b, 22.

¹⁰¹⁴ Durugönül 1998, 29-30, Abb. 13, 15, 16.

¹⁰¹⁵ Durugönül 1998, 24-25, Taf. 6.

¹⁰¹⁶ Durugönül 1998, 52-53, Taf. 19.

¹⁰¹⁷ Durugönül 1998, 75, Taf. 40.1-2.

örüldüğünü ortaya koymaktadır. Helenistik Dönem’de başta Anadolu olmak üzere birçok bölgede kuru duvar örme tekniği kabul görmüştür¹⁰¹⁸. Kulelerde de bu uygulamaya uyulmuş ve olağanın dışına çıkılmamıştır. Yalnız Bastion 1’de farklı konsept takip edilmiştir. Kuleler gibi her ne kadar kuru duvar tekniği kullanılmış olsa da taşların birbiriyle birleştiği noktalarda farklı uygulama hemen dikkati çekmektedir. Yanlardaki derz sıraları düz görülmekle beraber, içte çapraz devam ettiği anlaşılmaktadır. Yani duvar ustaları blokların birleşme noktalarını çapraz yapılarak birbirlerine kilitlemesini sağlamamış ve böylece duvarın düz derz duvarlara göre daha fazla bir bağlantı meydana getirmesi düşünülmüş olmalıdır. Kentin genelinde yaptığımız çalışmada, hiçbir savunma yapısında bu durum gözlemlenmemiştir. Sonuçta bahsedilen şemayla diğer savunma yapılarından yapısal olarak farklı tasarlanmış ve daha detaylı bir savunma anlayışı getirilmiştir. İncelemelerimiz sonrasında bu uygulamanın daha çok *trapezoidal* tarzda örülmüş duvarlarda tercih edildiği tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle, Bastion 1’de olduğu üzere, blokların genellikle üst ve alt kenarları paralel, yan kenarları ise paralel değildir. Ayrıca dik açılı ve dört köşesi eşit boyutlu yontulan dikdörtgen blokların göstermiş olduğu kolaylığı da sağlamaz. Fakat malzeme ve zaman açısından daha ekonomiktir. Bu tür uygulamaların bulunduğu duvarlara Anadolu’da birçok kentin surları üzerinde rastlanılmaktadır. Iasos surunda¹⁰¹⁹, Kolophon ve Notion’da örnekleri karşımıza çıkar¹⁰²⁰. Söz konusu uygulama hem *isodomos* hem de *pseudo isodomos* örgülü duvarlarda sıklıkla karşımıza çıkar. *Isodomos* tekniğindeki duvarlarda blokların yan yüzeylerinin sağa ve sola eğimli olurlar¹⁰²¹. Bunlar bazen üst üste konan taş sıralarından daha az yüksektirler ve eğik kenarları daha yüksek taş sıraları arasına girerler¹⁰²².

Akarca’ya göre kuleler, sur duvarları ile bağları bakımından *su duvarlarına bağlanmadan ve sur duvarlarını keserek* olmak üzere iki tarzda inşa edilirdi¹⁰²³. Yaptığımız çalışmalar sonunda, Akarca’nın ortaya koyduğu düşüncelerine bizde katılıyoruz. Sillyon aşağı şehir duvarlarındaki kulelerin belli aralıklarla, herhangi bir tertibe uyulmadan konumlandırıldığı görülmektedir. Sillyon kulelerin sur duvarlarını kestiği ve hepsinin bu özellikte yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu kuleler topoğrafik yapı ve kayalık araziden yararlanılarak örülmüştür; kuleler, sura belli bir nizamla uyulmayarak,

¹⁰¹⁸ McNicoll 1997, 11.

¹⁰¹⁹ Franco 1994, 173-184.

¹⁰²⁰ Erdoğan 1991, 34.

¹⁰²¹ Scranton 1941, 99 vd.; Orlandos 1968, 139-142, Fig. 160; Akarca 1998, 113-116, Çiz. 65-67.

¹⁰²² Erdoğan 1991, 35.

¹⁰²³ Akarca 1998, 146.

tamamen stratejik kaygılar göz önünde bulundurularak bağlanmaktadır. Kulelerin duvarın dışında kaldığı, kurtinlerin ise kulelerin şehre bakan duvarlarını oluşturduğu veya Kule 1 örneğinde olduğu gibi duvarların merkezi bir yerde bağlandığı görülmektedir. Öyle ki Kule 1 sur bedenleri tarafından kesilir ve ikinci katında bulunan kapılar kendisine bağlanan sur bedenleri üstüne açılır. Kule 2 ve 3 dışarıda bırakılmıştır ve sadece doğu duvarları ile sur bedeninin ortak olduğu görülür. Kule 4, Kule 1 örneğinden olduğu üzere kurtinler tarafından kesilir. Son olarak kayalık bir alanda konumlanan Kule 5 yalnız durur; fakat Ana Kent Kapısı'ndan başlayarak doğuya doğru devam eden Duvar 8, üzerinde yükseldiği kayalık alanı kestiğinden Kule 1 ve 4'teki planlamaya dâhil edilmelidir. Pamphylia'da Perge¹⁰²⁴ ile Side¹⁰²⁵ surlarındaki kulelerin Sillyon'daki değişkenliğin aksine, tek tip takip edilerek ve belli bir tertibe uyularak yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Perge'de Mb1 dışındaki tüm kuleler sur duvarından tamamen dışarıya çıkıntı yapacak biçimde inşa edilmiştir¹⁰²⁶. Mb1'in ise, Sillyon'daki Kule 1 gibi yarısı sur içinde yarısı sur dışında kalmaktadır. Pednelissos'ta Sillyon benzeri bir planlama mevcuttur ve kuleler sur tarafından kesilmiştir¹⁰²⁷. Yukarıdan bakıldığında ters uçan bir kartala benzeyen ve topoğrafyasıyla Sillyon'u andıran Kremna'nın batısında konumlanan sur¹⁰²⁸, kayalık alandan faydalanılarak yapılmış ve sur üzerinde kuleler belli bir standart gözetmeksizin tamamen topoğrafyanın gerektirdiği dirence uyularak gelişmiş güzel konumlandırılmıştır. Karia'da, Alinda kulelerinin sur bedenleri tarafından kesildiği ortaya konmuştur¹⁰²⁹. Yine Dura'da (Europus) benzer durum vardır¹⁰³⁰. Aslında Perge ve Side dışında, Helenistik Dönem'e tarihlenen çoğu kentin savunmasındaki kulelerin Sillyon'daki durumun tersine, sura bağlanmadan bırakıldığı veya sadece bir duvarının ortak yapıldığı görülmektedir. Bahsedilen şemanın örnekleri Halikarnassos¹⁰³¹, Alabanda¹⁰³², Priene¹⁰³³, Knidos¹⁰³⁴, Latmos Herakleiası¹⁰³⁵, Miletus¹⁰³⁶, Pergamon¹⁰³⁷,

¹⁰²⁴ Perge kent planı için bkz. Abbasoğlu-Martini 2003, Abb.1; Türkmen 2001, Pl 1; Alanyalı 2005, 11, Res. 1; Özdzibay 2008, Pl. 2; Özdzibay 2012, 5, Res.3-4; Martini 2010, 16-19, Abb.3-4 vd.

¹⁰²⁵ Side kent planı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mansel 1978, 21-34; Ayrıca bkz. Mansel 1958, Pl. 1; Mansel 1964, Res. 19.

¹⁰²⁶ Türkmen 2001, 86-87.

¹⁰²⁷ Moretti 1921, 84-102; McNicoll 1997, 132; Vandeput-Köse 2003, 46 vd.

¹⁰²⁸ Mitchell 1995, 179, Fig. 49, Pl. III.2.

¹⁰²⁹ Konecny-Ruggendorfer 2014, 709-711, Fig. 1; McNicoll 1997, 27, Fig. 3.

¹⁰³⁰ McNicoll 1997, 91, Fig. 18.

¹⁰³¹ Hornblower 1982, 298 ve 304-5.

¹⁰³² Tavukçu 20015, 239-240, Har. 1. Ayrıca Edhem Bey 1905, 444-445, 1; Bean 1987, 221, Çiz. 2

¹⁰³³ Ruppe 2010, Abb.1.

¹⁰³⁴ Bruns-Özgan 2013, 31, Plan 1.

¹⁰³⁵ Von Gerkan 1924, Abb. 4.

¹⁰³⁶ Von Gerkan 1935, Pl. 1; McNicoll, 1997, 167 vd.

¹⁰³⁷ Lorentzen 2010, Abb.2.

Iasos¹⁰³⁸, Oinoanda¹⁰³⁹ gibi önemli kentlerin savunmalarında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Sadece büyük kentlerde değil bilakis daha küçük kale yerleşimlerinde de aynı plan şemasının takip edildiği anlaşılmaktadır. Karia Bölgesi'nde Çiftlik köyde bulunan Orak Kale¹⁰⁴⁰, Xanthos yakınındaki Pydnai¹⁰⁴¹, Loryma'daki liman kalesi¹⁰⁴² ve Karasis Dağı'nda (Adana) yer alan Karasis Kalesi¹⁰⁴³ konunun en canlı timsallerini yansıtır. Sonuçta tüm verilerden hareketle savunma hattını güçlendirmek için böyle bir yöntemin izlendiğini düşünüyoruz. Böylece Sillyon'da takip edilen plan şemasının, Helenistik Dönem'de çok yaygın olmadığı ortaya çıkmaktadır. Aşağıda askeri özellikler bölümünde de bu duruma değinilecektir.

Antik dönemde kule planları kare, dikdörtgen, yuvarlak, yarım yuvarlak ya da çok köşeli olabilirdi¹⁰⁴⁴. Öyle anlaşılıyor ki bir kulenin planı arazi şekilleri ve savunma anlayışına göre belirlenmekteydi. Sillyon aşağı şehirdeki kulelerin planının belirlenmesinde arazi şekilleri her ne kadar belirleyici olsa da, yapımlarında belli bir model izlendiği anlaşılmaktadır. Buna göre Kule 1-3 ve 5 gösterdikleri zemin ölçüleriyle kare planlı¹⁰⁴⁵; Kule 4 ve Bastion 1 ise dikdörtgen planlıdır¹⁰⁴⁶. Özellikle aşağı şehir savunma duvarları üzerindeki Kule 1-3'ün aynı planda ve dahası neredeyse aynı ölçülerde olması zorlu arazi koşullarına göre belli bir plan şemasının takip edildiğini gösterir. Öbür tarafta yine bu doğrultuda olan Kule 4'in dikdörtgen formu, yapının savunma işlevinin yanında sarnıç olarak kullanılmasından dolayı olabilir. Kayalık bir alan üzerinde konumlanan Kule 5 ise, dikdörtgen planlı ve daha büyük boyutludur. Özellikle Helenistik Dönem'e tarihlenen savunma kulelerinde daha çok kare planın tercih edildiği gözlemlenmektedir¹⁰⁴⁷. Fakat Perge Aşağı Şehir surunda bulunan ve Helenistik döneme

¹⁰³⁸ Franco 1994, Fig. 1-3; McNicoll 1997, Fig. 23-24.

¹⁰³⁹ McNicoll 1997, 121, Fig. 25; Nossov-Delf 2009, 60.

¹⁰⁴⁰ Paton-Myres 1896, 38-54; Radt 2010, 210, Abb.9a

¹⁰⁴¹ Likya'da Helenistik Dönem'de inşa edilen Pydnai surunda surlara bitişik nizamlı kuleler dışında herhangi bir destek görülmez. Bkz. Adam 1982, 123-125, Fig. 84. Bu durum benzeri Sillyon'da karşımıza çıkmaktadır. Aşağı şehir duvarlarında bulunan kuleler aynı zamanda sur bedenleri için birer destek niteliğindedir.

¹⁰⁴² McNicoll 1997, 177; Radt 2010, 210, Abb.9c.

¹⁰⁴³ Radt 2010, Abb. 4 ve 8.

¹⁰⁴⁴ Ph. Byz. *Poliercetika* I. 3-5; Akarca 1998, 141; Nossov-Delf 2009, 20-21. Ayrıca antik dönemde kule planları için bkz. Adam 1982, 46-65; Garlan 1974, 151 f. 257-262; Winter 1971, 191-203; Marsden 1969, 139; Jansen 2016, 117. Her ne kadar kule planları çeşitlilik gösterse de Lawrence'in dediği gibi tüm dönemlerde yapılan kulelerin yüzde 90'nının dört köşeli olduğu görülür. Lawrence 1979, 378.

¹⁰⁴⁵ Kule 1, 5,55 x 4,19 m.; Kule 2, 4,54 x 4,66 m.; Kule 3, 4,75 x 4,56 m.; Kule 5, 10,50 x 10,60 m.

¹⁰⁴⁶ Kule 4, 8,05 x 4,54 m.; Bastion 1, 26,70 x 22,50 m.

¹⁰⁴⁷ Kare ve dikdörtgen planlı dört köşeli kulelerin bu dönemlerde daha çok tercih edilmesinin temel nedeninin bu yapıların daha kolay inşa edilmesi, dönemsel mimari perspektif ve ekonomik gereksinimler olduğunu düşünüyoruz.

verilen kuleler Sillyon'dan farklı olarak dikdörtgen planlıdır¹⁰⁴⁸. Pamphylia Bölgesi'nin diğer önemli kenti Side'de Helenistik sura bağlı kulelerin dikdörtgen planlı tasarlandığı anlaşılmaktadır¹⁰⁴⁹. Merkez Likya'da M.Ö. geç 3.yy.'a tarihlenen İsion-Beymelek kule-çiftlik binasındaki iki kule kare planlı tasarlanmıştır¹⁰⁵⁰. Myra'nın 11 km. kuzeybatısında bulunan ve Geç Helenistik Dönem'e verilen Karabel Kule-çiftlik yapısı 6,50 x 6,70 m.¹⁰⁵¹ ölçüsüyle bu dönemdeki kare planlı kuleler için örnek teşkil eder. Yine Konecny tarafından yayımlanan "Hellenistische Turmgehöfte in Zentral und Ost Lykien" adlı kitabında özellikle merkez Likya'daki pek çok kule-çiftlik kompleksindeki kulelerin bu planda olduğu görülür¹⁰⁵². Dağlık Kilikya Bölge'sinde Durugönül tarafından yapılan "Türme und Siedlungen im Rauhen Kilikien" isimli çalışmasında ele alınan kulelerin de aynı plan tipini sergiledikleri ortaya konmuştur¹⁰⁵³.

Aşağı şehir savunma duvarları üzerine tesis edilen kulelerde farklı duvar örgü teknikleri karşımıza çıkar. Bu örgü sistemleri Kule 1-3 (Lev. XVI-XX) ve Bastion 1 (Lev. XXVII-XXX) üzerinde görülür. 3 katlı Kule 1'nin duvar örgüsü karışık bir şemadadır. Zemin kat *isodomos*; birinci ve ikinci katlar *pseudo-isodomos* tekniğinde örülmüştür. Yalnız tüm yapıda kullanılan bloklar dik açılı ve *rektogonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. Hem *isodomos* hem de *pseudo-isodomos* teknikteki blokların alın kısımları düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Kule 2 ve 3 ise Kule 1'in birinci katında görülen *isodomos* teknikte örülmüştür. Kulelerin duvar tekniğinde görülen bu farklılık dönemselsel veya stratejik bir uygulamadan ziyade daha çok Kule 2 ve 3'ün tek katlı yapılmasıyla ilgili olduğunu düşünmekteyiz. Aşağı Şehir Savunma duvarlarındaki blokların ön yüz bahsine gelecek olursak, buradaki sur bedenlerinde görüldüğü şekli ile genel şema "işlenmiş, düzenlenmiş yüz" (Tooled Face) tanımlanmasına uygun düşmektedir¹⁰⁵⁴. Fakat bu tanımlama yerine, duvar örgü şekli için

¹⁰⁴⁸ Türkmen tarafından yapılan Yüksek Lisan tezinde Perge'deki kulelerin katalogları çıkarılmış ve ayrıntıları üzerinde durulmuştur. Buna göre Perge Aşağı Şehir Surundaki kulelerin büyük bir kısmının dikdörtgen planda olduğu tespit edilmiştir. Bkz. Türkmen 2001, 10-40, Kat. Md1-15 ve Mb1-15. Ayrıca bkz. Mansel 1964, 226-230; Abbasoğlu 1997, 44; Abbasoğlu 1998, 84-85.

¹⁰⁴⁹ Mansel 1964, 217-225.

¹⁰⁵⁰ McNicoll-Winikoff 1983, 317-318, Fig. 3-4, ve 8. Bu kulelerden doğuda olan 5,75 x 5,80 m., batıdaki 5,75 x 5,75 m. ölçülerinde olup tam bir kare oluşturur. Ayrıca bu yerleşim için bkz. Çevik-Pédarros 2010, 243-275 vd.; Çevik 2010a, 186 vd.

¹⁰⁵¹ Hellenkemper-Hild 2004, 798; Konecny 1997, 34 vd. Çevik 2010a, 198; Çevik 2015, 354.

¹⁰⁵² Konecny 1997 içinde; Myra sahilindeki kule (26, Abb. 51.), Belkonak ve Gökçeyazı (36, Fig. 76, Abb.101) vd.

¹⁰⁵³ Durugönül 1998 içinde; İmamlı (20), Göçük-Kızkalesi (24), Çatıören (28), Emirzeli Kulesi (35) vd.

¹⁰⁵⁴Scranton tarafından bu tip duvar tekniği, "İsodomik Ashlar: Tooled Face," olarak ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir. Bkz. Scranton 1941, 100, fig. 18. Biz de Scranton'un bu tanımlamasının yaptığımız araştırmalar sonucunda aynen kullanmayı uygun bulduk.

genel olarak “ince yonu dıştan derzsiz” tanımlamasının yerinde olduğu duvarlar bahsinde değinilmiştir. *İsodomos* tekniğinin detaylarına duvarlar bahsinde etraflıca değinildiğinden burada tekrarlamaların önüne geçmek için değinilmeyecek, konuyla ilgili ayrıntılı Bölüm II’nin sonunda tarihleme başlığı altında yapılacaktır. Üzerinde durmak istediğimiz nokta ise Kule 1’de karşımıza çıkan ve Sillyon’da başka bir yapıda görülmeyen *pseudo-isodomos* tekniktir.

Yapıda görülen duvar tekniği *pseudo-isodomos* tarzda *rektogonal* duvarlar olarak tanımlanır. Bu duvar örgüsünde tek boy dikdörtgen bloklar tercih edilirdi. Blokların bir sıra geniş yanları üzerine bir sırada dar yanları üzerine çift olarak oluşturulurdu. Üzerine kapatılan duvar genişliğindeki yassı taşlar dar sıralar meydana getiriyordu. Böylece duvar üzerinde bir sıra alçak, bir sıra yüksek şema ortaya çıkmaktaydı. *Pseudo-isodomos* teknik Helenistik ve Büyük İskender sonrası dönemde kullanılmaya başlanmıştır. Helenistik Dönem’ in başlarından itibaren bu örgü tipinin kullanım alanlarının arttığı görülmektedir¹⁰⁵⁵. Örneklerin bir kısmı M.Ö. 3 ve 2.yy.’a tarihlenir diğer büyük bir bölümü ise çağın sonlarında pek çok kentte ortaya çıkar¹⁰⁵⁶. Her ne kadar Helenistik Dönem’de popüler bir uygulama olmakla birlikte Arkaik çağdan da örnekleri bilinmektedir. Eleusis’in Arkaik Dönem duvarı bu konuda önemli örneklerden biridir¹⁰⁵⁷. Helenistik Döneme gelindiğinde uygulamanın yaygın şekilde Anadolu’da kullanıldığı görülmektedir. M.Ö. 4.yy.’ın son dönemlerinde inşa edilen Priene savunma sistemindeki aşağı şehir duvarlarında bulunan kulelerin *pseudo-isodomos* teknikte inşa edildiği görülmektedir¹⁰⁵⁸. Alinda Citadel’deki duvarların *pseudo-isodomos* tekniktir¹⁰⁵⁹. Latmos Herakleiası’nda örneklerine rastlanır¹⁰⁶⁰. İonya Bölgesi’nde Pergamon¹⁰⁶¹, Phokaia¹⁰⁶², Kyme¹⁰⁶³ gibi kentlerin Helenistik savunmasında bu duvar örgü tipi vardır. Tlos territoryumun kuzeydoğu bölgesinde, Tlos’a yaklaşık 21 km. uzaklıkta yer alan ve Helenistik Döneme tarihlenen Kastabara Akropol Kalesi giriş kuleleri *pseudo-isodomos* tekniktir¹⁰⁶⁴. Yalnız blok yüzleri bosajlı verilmiştir. Myra’nın 11 km. kuzeybatısında konumlanan kule aynı tarzı yansıtır. Ana kaya üzerinde 2 katlı inşa edilen yapının Geç

¹⁰⁵⁵ Scranton 1941, 98. Ayrıca duvar teknikleri için bkz. Winter 1971, 69-91.

¹⁰⁵⁶ Scranton 1941, 134.

¹⁰⁵⁷ Travlos 1949, 145 vd, Fig. 1-2.

¹⁰⁵⁸ McNicoll 1997, 49-52, Pl. 23, Fig. 9.

¹⁰⁵⁹ Konecny-Ruggendorfer 2014, 717.

¹⁰⁶⁰ Peschlow-Bindokat 1996, 38, Abb 41a-b.

¹⁰⁶¹ Radt 2002, 226, Res. 174.

¹⁰⁶² Özyiğit 1996, 6-8, Çiz 4-5, Res. 11-14; Özyiğit 2005, 116, Fig. 3-4.

¹⁰⁶³ La Marca 20013, 3003, Res. 6-7.

¹⁰⁶⁴ Çevik 2015, 262-4.

Helenistik Döneme ait olduğu ortaya konmuştur¹⁰⁶⁵. Yine aynı bölgede Demre-Kaş karayolunun ilk çıkışında, Myra'nın arkasında yükselen kayalık tepe üzerinde, batıdan Myra'ya ve Akdeniz'e bakan noktada yer alan kule-çiftliğin örgü tekniği *pseudo-isodomos*'dur. Burası bosajlı kesme taşlarla örülmüş, üç katlı büyük bir kule olup Geç Helenistik Dönem'e tarihlenir¹⁰⁶⁶. Beymelek-İsion'daki korumalı çiftlik teknik ve planlamada Helenistik kulelere çok iyi bir örnek sunar. Öyle ki bosajlı bloklarla *pseudo-isodomos* tekniğinde yapılmış en bilindik örneklerdendir. Bu yapı M.Ö. 2.yy.'a verilir ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde kullanımı devam eder.¹⁰⁶⁷ Selge'de kentin güney tarafında bulunan ve Helenistik Dönem'e tarihlendiğini düşündüğümüz kulenin duvar örgü sistemi ile Kule 1'deki aynıdır. Burası da hem *pseudo-isodomos* teknikte örülmüş hem de kullanılan blokların ön yüzü "işlenmiş, düzenlenmiş yüz" (Tooled Face) olup, bizim belirlediğimiz şekilde ise "ince yonu dıştan derzsiz"dir. Görüldüğü üzere *pseudo-isodomos* teknik Helenistik veya Geç Helenistik Dönem'e tarihlenen yapılarda karşımıza çıkmaktadır. Pamphylia Bölge'sine geldiğimiz de ise Perge¹⁰⁶⁸ ve Side¹⁰⁶⁹ savunma sistemlerindeki kulelerin Sillyon'dan farklı olarak, çok katlı olmalarına rağmen *isodomos* tekniğinde tesis edildikleri görülür.

Bastion 1 (K24)'in yapımında eşit yükseklikte olmayan yerel kireçtaşından bloklar kullanılmış ve duvarlar *pseudo isodomos* teknikte örülmüştür (Lev. XXIX, Res. 64). Buradaki blokların yan kenarları, başları, eğik yani *trapezoidal* teknikte bırakılmıştır. Blokların 4 yüzü işlenmiş ve alın kısımları düz verilmiştir. Bununla beraber temel seviyesine yakın bazı taşların yüzleri kaba yonulu bırakılmıştır. Az da olsa bazı taşların bosajlı yapıldığı da görülür. Yanlardaki derz sıraları düz görülmekle beraber, içte çapraz devam ettiği anlaşılmaktadır. Bastion 1 duvarları bu *pseudo-isodomos trapezoidal* duvar örgü tipinin en güzel örneklerinden birini yansıtır. Benzer duvarlar genellikle eşit yükseklikte olmayan, yan kenarları eğik taş sıralarından oluşur. Bunlar bazen üst üste yerleştirilen taş sıralarından daha yüksektirler ve eğik kenarları daha yüksek taş sıraları arasındadır. Söz konusu örgü sisteminde kullanılan blokların alın kısımları bazen düz bazen de bosajlı bırakılmış olabilir. Hem Grek dünyasında hem de Anadolu kentlerinde özellikle Helenistik Dönem savunma yapılarının duvarlarında sıklıkla rastlanır. Stratos'ta Helenistik Dönem'e verilen sur sisteminde *pseudo-isodomos trapezoidal* örgü tekniği

¹⁰⁶⁵ Hellenkemper-Hild 2004, 798; Konecny 1997, 34 vd.; Çevik 2010, 198; Çevik 2015, 354.

¹⁰⁶⁶ Konecny 1997, 19 vd., Fig. 23-30; Çevik 2010a, 191; Çevik-Pédarros 2010, 243 vd.

¹⁰⁶⁷ McNicoll-Winikoff 1983, 311 vd.; Çevik-Pédarros 2010, 243-275 vd.; Çevik 2010, 186 vd.

¹⁰⁶⁸ Mansel 1964, 226-228; Bulgurlu 1999, 46; Türkmen 2001, 86.

¹⁰⁶⁹ Mansel 1964, 216-226; Knoblauch 1977, 8-15; Mansel 1978, 38, Res. 27.

karşımıza çıkar¹⁰⁷⁰. İyi korunmuş ve en karakteristik *pseudo-isodomik trapezoidal* çalışma ise Pleuron surunda görülür. Peleponessos'ta M.Ö. 230 yıllarında kurulduğu söylenen kent savunmasıyla ön plandadır¹⁰⁷¹. Önemli bir liman kenti olan ve Aetolia Bölgesi'nde yer alan Oiniadai¹⁰⁷² bu uygulamanın Kıta Yunanistan'daki önemli örnekleri arasındadır. Karia Bölgesi'nde Alabanda'daki Hekatomnoslar Dönemi'ne tarihlenen düzensiz *pseudo-isodomik trapeziodal* duvarlar Anadolu'daki erken örneklerdendir¹⁰⁷³. M.Ö. 4.yy.'ın sonlarında, Alabanda duvarlarıyla aynı dönemde inşa edilen Priene savunma sistemindeki aşağı şehir sur bedenleri ve kulelerin bazı bölümlerinin de *trapeziodal pseudo-isodomos* teknikte inşa edildiği görülmektedir¹⁰⁷⁴. Limyra'nın doğusunda konumlanan kule-çitlik yerleşmesinin *pseudo-isodomos* tekniğindeki örülen duvarlarındaki bloklar *trapeziodal*dır¹⁰⁷⁵. Myra'nın 11 km. kuzeybatısında bulunan ve Geç Helenistik Dönem'e verilen Karabel kule-çiftlik yapısının duvarları kısmen *trapeziodal* bırakılmıştır.¹⁰⁷⁶ Ionya'da, Ephesos yakınlarındaki Tulum Kalesi'nin duvarları *pseudo-isodomos* örgü tipinde olup bloklar *trapeziodal* olarak işlenmiştir¹⁰⁷⁷. *Trapeziodal* teknik, duvarlarda kullanılan blokların birbirine daha iyi oturmasını ve herhangi bir bombalı saldırı sırasında taşları kilitleyerek duvarın yıkılmasını geciktirecektir. Böylece *rektogonal* bloklardan daha dayanıklı bir durum ortaya çıkar.

Çalışmamızda üzerinde durulması gerekli bir diğer konu kulelerin duvar kalınlıklarıdır. Kule 4 ve 5 kayadan oyulduğundan duvar kalınlıkları değişkenlik göstermesine rağmen çalışmamızda kayadan oyulduklarından önem arz etmez. Öbür taraftan aşağı şehir duvarları üzerinde bulunan Kule 1, 2, 3 ve Bastion 1'in duvar kalınları son derece önemlidir. Buna göre Kule 1'in duvar kalınlığı 0,75 m., Kule 2 ve 3'ün 0,66 m. olup, Bastion 1'in ise yaklaşık 1,15 m.'dir. Görüldüğü üzere Kule 1 ile diğerleri arasında yaklaşık 0,10 m.'lik bir kalınlık farkı vardır. Bu fark Kule 1'in çok katlı olmasıyla açıklanabilir. Sillyon aşağı şehir kulelerinin duvar kalınlıklarınının 1 m.'den az olması altının çizilmesinin gerekli olduğu bir özellik olarak vurguluyoruz. Öyle ki bu ölçü dönemin diğer savunma yapıları göz önüne alındığında oldukça azdır. Sillyon kule duvarlarına en yakın ölçülerden biri bölgede bulunan Güvercinlik yerleşimindeki kulede

¹⁰⁷⁰ Stratos için bkz. Akarca 1998, 186 vd.; Scranton 1941, 94-95.

¹⁰⁷¹ Scranton 1941, 93-94.

¹⁰⁷² Scranton 1941, 96-97.

¹⁰⁷³ McNicoll 1997, 34, Pl.16.

¹⁰⁷⁴ Ruppe 2010, 157, Abb. 9; McNicoll 1997, 49-52, Pl. 23, Fig. 9.

¹⁰⁷⁵ Konecny 1997, 15, Fig. 2-4, Abb.1-2.

¹⁰⁷⁶ Hellenkemper-Hild 2004, 798; Konecny 1997, 34, Fig. 69, Abb.91; Çevik 2010a, 198; Çevik 2015, 354.

¹⁰⁷⁷ Meriç 2009, 61, Abb. 50.

karşımıza çıkar. Buradaki kulenin duvar kalınlığı 0,70 m.'dir¹⁰⁷⁸. Selge'deki Helenistik Dönem'e verilen ve kentin güneybatı kesiminde sağlam kalmış kulenin duvar kalınlığı 0,80 m. olarak belirlenmiştir¹⁰⁷⁹. Dağlık Kilikya'da Hasanaliler sınırları içerisinde bulunan ve *isodomos* teknikte inşa edilen 0,55 m.'lik duvar kalınlığı ile Boyan¹⁰⁸⁰; Kızkalesi yakınlarında 0,50-0,55 m. lik duvar kalınlığı ile Gömeç kulesi¹⁰⁸¹ bilinen en ince duvarlı yapılarıdır. İsion-Beymelek kule çiftlik kompleksindeki kule duvarları 0,75 m. ölçülerindedir¹⁰⁸². Geç Helenistik Döneme tarihlenen Myra yakınlarındaki Sümela'daki kulenin duvar kalınlığı 0,85 m.'dir¹⁰⁸³. Dağlık Kilikya'da, Kızkalesi yakınlarında bulunan ve *polygonal* teknikte inşa edilen Gücük Kulesi'nin duvar kalınlığı, 0,73-0,78 m. aralığındadır¹⁰⁸⁴. Perge Aşağı Şehir Surundaki kulelerin duvar kalınlığına bakıldığında 2 ile 1,10 m. arasında değiştiği görülür¹⁰⁸⁵. Side'deki kulelerin duvar kalınlıkları 1,40-1,60 m. arasındadır¹⁰⁸⁶. Sillyon'un kuzey komşusu olan Pednelissos'daki yerleşim alanının güney batısındaki kulenin duvar kalınlığı 1,20 m.dir¹⁰⁸⁷. Helenistik Dönem'de Karia'da önemli savunma yapıları ortaya koyan Latmos Herakleiası'ta sur bedeni kalınlığı iç kale kulelerinde 1,50 m., dış kulelerde 1,30 m. ölçülerinde¹⁰⁸⁸; Alabanda'da kule duvar kalınlığı 1,10 m.¹⁰⁸⁹ ve Alinda'da ise 1,10-1,40 m. arasında¹⁰⁹⁰ değişkenlik gösterse de Sillyon'daki ölçüden oldukça fazladır. Karia Khersonessos Bölgesi'nin önemli kentlerinin başında gelen Loryma'daki 9 kulenin duvar kalınlığı 1,40 m.'dir¹⁰⁹¹. M.Ö. 3. yy.'da inşa edilen ve sonrasında Roma İmparatorluk Dönemi'nde de kullanıma devam edilen Olba Bölgesi'ndeki Diocaesareia'da 6 katlı kulenin duvar kalınlığı 1,20 m. olarak belirlenmiştir¹⁰⁹². M.Ö. 2.yy.'a verilen Oinoanda pentagonal kulenin duvarları 1,70-1,80 m. aralığındadır¹⁰⁹³. McNicoll tarafından Helenistik savunma sistemlerinin önemli temsilcileri arasında gösterilen Kuzey Syria kenti Seleukeia Pieria'daki duvarların

¹⁰⁷⁸ Dornich 1992, 139; Laufer 2010, 180.

¹⁰⁷⁹ Bu ölçü 2015 yılında Pednelissos'a yapılan bir gezide alınmıştır.

¹⁰⁸⁰ Durugönül 1998, 54-55.

¹⁰⁸¹ Durugönül 1998, 66-67 m.

¹⁰⁸² McNicoll-Winikoff 1983, 313-317.

¹⁰⁸³ Konecny 1997, 19 vd., Fig. 23-30; Çevik 2010a, 191; Çevik-Pédarros 2010, 243 vd.

¹⁰⁸⁴ Durugönül 1998, 24-25.

¹⁰⁸⁵ Perge kuleleri duvar kalınlıkları için bkz. Türkmen 2001, 10, 14-16, 20, 22, 24, 26.

¹⁰⁸⁶ Mansel 1964, 220.

¹⁰⁸⁷ Bu ölçü 2015 yılında Pednelissos'a yapılan bir gezide alınmıştır.

¹⁰⁸⁸ Peschlow 1994, 158 ve 160.

¹⁰⁸⁹ McNicoll 1997, 34.

¹⁰⁹⁰ Bu ölçü 2016 yılında Alinda'ya yapılan bir gezide alınmıştır.

¹⁰⁹¹ McNicoll 1997, 177.

¹⁰⁹² Maier 1959-61, i.2522; Nossov-Delf 2009, 13.

¹⁰⁹³ McNicoll 1997, 125.

kalınlığı, 1,75 m¹⁰⁹⁴; Dura (Europus)'un kule genişliği ise 2,10 m. olarak belirlenmiştir¹⁰⁹⁵. Yukarıdaki örneklerden anlaşıldığı üzere, büyük kentlerdeki savunma sistemlerinin bir parçası olan kulelerin duvar kalınlığı daha küçük tepe kentlerindeki veya kule çiftlik yerleşmelerindeki kulelerin duvar kalınlığından oldukça azdır (Tablo 4). Sillyon Aşağı şehir duvarları üzerinde tesis edilen kulelerin duvar kalınlığı küçük yerleşimlere yakındır ve kentin savunma anlayışını ortaya koymaktadır.

Kent	Yapı ismi	Dönem	Duvar kalınlığı
Güvercinlik	Kule	Helenistik	0,70 m.
Selge	“	“	0,80 m.
Boyan	“	Geç Helenistik	0,55 m.
Gömeç	“	“	0,50-0,55 m.
İsion-Beymelek	Kule-Çiftlik	“	0,75 m.
Myra-Sümela	Kule	Geç Helenistik	0,85 m.
Gücük	“	“	0,73-0,78 m.
Perge	“	M.Ö. Geç 3.yy., M.Ö. 225'den sonra	2 ile 1,10 m.
Side	“	M.Ö. 225'ten sonra, M.Ö. 188 önce	1,40-1,60 m.
Pednelissos	Kule-kapı	Geç Helenistik	1,20 m.
Latmos Herakleiası	Kule	Helenistik (M.Ö. 3.yy.)	1,30-1,50 m.
Alabanda	“	“	1,10 m.
Alinda	“	“	1.10-1.40 m.
Loryma	“	Helenistik	1,40 m.
Oinoanda	“	M.Ö. 2.yy.	1,70-1,80 m.
Seleukeia Pieria	“	Helenistik (Yaklaşık M.Ö. 300)	1,75 m.
Dura (Europus)	“	“	2,10 m.
Sillyon	“	Geç Helenistik	0,66-0,75 m.

Tablo 4

Kulelerin çatısı, sıklıkla portatif merdivenlerle kapak şeklindeki kapılardan ulaşılabilir olmalıydı. Erken kuleler genelde düz çatılı yapıyıyordu fakat bununla beraber M.Ö. 4.yy. ve sonrasına ait yapıların yakınlarında kiremit parçaları bulunmuştur¹⁰⁹⁶. Çatılardaki bu kiremitler kulelerin savunması esnasında düşmanın üzerine atılabilir veya olası bir yangında yapının hemen alev alması engellenebilirdi. Bununla beraber Perge¹⁰⁹⁷ ve Messene¹⁰⁹⁸ gibi kentlerdeki kulelerde görüldüğü üzere, kırma çatı çeşitleri de sıklıkla kullanılmıştır. Sillyon aşağı şehirdeki kulelerin muhtemelen düz bir çatıyla kapandığı öngörülebilir. Kule 2 ve 3 üst kısımları ve bazı duvarları yıkıldığından çatı konstrüksiyonuyla ilgili bir şeyler söylemek somut veriler olmadığından olası değildir. Fakat Kule 1, Kule 4 ve 5'te yaptığımız incelemeler sonrasında çeşitli yan taşıyıcı

¹⁰⁹⁴ McNicoll 1997, 86.

¹⁰⁹⁵ McNicoll 1997, 92-93.

¹⁰⁹⁶ Lawrence 1979, 230.

¹⁰⁹⁷ Türkmen 2001, 87-88.

¹⁰⁹⁸ Akarca 1998, 144.

elemanların oturduğu hatıl yuvaları tespit edilmiştir. Kule katlarının genelde ahşap olduğu anlaşılmaktadır. Taban kirişleri kule bedeninin, genellikle yan duvarlarında bırakılan hatıl yuvaları içine yerleştirilir ya da duvardan çıkıntı yapan bir diş üzerine oturtulurdu¹⁰⁹⁹. Philo Byzantius, kiriş yuvalarının yan duvarlarda olmasını öğütler ve düşmana bakan cephe duvarı hasara uğradığında, çatı ve taban birlikte yıkılmaz, hasar gören duvar hemencecik örülebileceğini söyler¹¹⁰⁰. Ephesus'daki Aziz Paulos Zindanı olarak bilinen kulelerde çatı kirişleri ve sistemleri için bilindik örneklerdendir¹¹⁰¹. Kulenin kuzey duvarından güney duvara uzanan iki ana kiriş ve bunlar üzerinde bulunan batıdan doğu duvara uzanan 5 adet kat kirişi ile 0,16 m. yüksekliğinde ve 0,4 m. genişliğinde çatı kirişi yerleri, kulelerin kat döşemeleri ile çatılarında nasıl bir sistemle kapandığını göstermektedir. Latmos Herakleiası'nda yan duvarlardaki deliklere yerleştirilen kirişlerin üzerinde, başları cephe ve arka duvarlardaki küçük yuvalara giren ince kirişler yer almaktadır¹¹⁰². Messene'de bulunan kulelerinde döşeme tahtalarının oturması için, kiriş yuvaları üzerinde, bütün kule içini çeviren bir diş bırakılmıştır¹¹⁰³.

Sillyon'da, Kule 1 (K15) çatı seviyesine kadar korunduğundan tüm ayrıntıları belli olmaktadır (Lev. XVII, Res. 25-26). 3 katlı binanın kat aralarında ve çatı seviyesinin tam da başladığı yerde, güney ile kuzey duvarları üzerinde karşılıklı duran ve yaklaşık 0,30 x 0,35 m. ölçülerinde 5 adet hatıl yuvası bulunmaktadır. Bu hatıl yuvaları kuzeyden güneye uzanan kirişlerin taşıdığı kat zeminleri için yapılmıştı. Muhtemelen katlar arasındaki geçişler ise bu zeminler üzerinde bulunan küçük girişlerden, Perge kulelerinde¹¹⁰⁴ olduğu gibi portatif merdivenler kullanılarak yapılıyordu. Kulenin çatısı elde veri olmamasına rağmen pişmiş topraktan kiremitlerin döşendiği düz veya kırma çatı olabileceği düşünüyoruz. Pamphylia Bölgesi'nde bu konuda verilecek önemli örnekler Perge'de bulunmaktadır. Perge aşağı suru üzerinde bulunan kulelerin çoğu yerde sağlam kaldığı için kat taban döşemeleri ilgili detaylara ulaşılmıştır. Buna göre bazı kulelerin taban kirişleri için cephe duvarında, dışarıdan fark edilmeyecek biçimde, bir taş sırası bırakılmıştır; taban döşemeleri için de yan duvarlarda hafifçe doğuya eğimli bir oluk açılmıştır. Oluğun altındaki delik, taban kirişlerini ortadan destekleyen hatıla aittir. Yine benzer durum 3. katlar için de geçerlidir¹¹⁰⁵. Diğer bazı kulelerde ise kiriş yuvaları

¹⁰⁹⁹ Akarca 1998, 144.

¹¹⁰⁰ Ph. Byz. *Poliorketika*, I, 64.

¹¹⁰¹ Winter 1971, 180, Figs. 175-6, 253 vd.; Lawrence 1979, 224, 445; McNicoll 1997, 99.

¹¹⁰² Nossov-Delf 2009, 24.

¹¹⁰³ Akarca 1998, 144.

¹¹⁰⁴ Türkmen 2001, 88.

¹¹⁰⁵ Türkmen 2001, 87-88; Bulgurlu 1999, 38-39.

yanlarda yapılmıştır ve bunun sebebi ise cephe duvarı hasara uğradığında kat tabanlarının yıkılmasını engellemektir¹¹⁰⁶. Merkez Likya'da M.Ö. geç 3.yy.'a tarihlenen İsiyon-Beymelek kule-çiftlik binasındaki iki kulede, hem kat ayrımları hem de katlar arasındaki geçiş planlaması Sillyon kulesiyle benzerdir¹¹⁰⁷. Durugönül tarafından yapılan çalışmada Dağlık Kilikya Bölgesi'nde bulunan çok katlı kulelerin hem çatılarının hem de kat zeminlerinin benzer yapıda olduğu ortaya konmuştur. Emirzeli'de bulunan 3 katlı kule, Sillyon'daki ile kat ayrımları ve katlar arası geçişler bakımından neredeyse aynıdır¹¹⁰⁸. Hasanaliler'de yer alan Boyan Kulesi'nde durum benzer olup, ahşap kirişlerin taşıdığı kat zeminleri söz konusudur.¹¹⁰⁹ Kızkalesi yakınlarındaki Gömeç Kulesi 4 katlıdır. Her katta 3 ana girişin taşıdığı ahşap kat zemini ve zeminler üzerinde alt kattan portatif ahşap merdivenden geçişi sağlayan küçük açıklıklar belirlenmiştir¹¹¹⁰. Tüm bu ayrıntılardan öteye bazı kulelerde Sillyon'da görülmeyen, birtakım yapısal farklılıklar da izlenir. M.Ö. 6.yy.'a verilen Larisa¹¹¹¹ ve M.Ö. 4.yy.'da inşa edilen Theangela¹¹¹² ile Dura (Europus)'da¹¹¹³ katları taşımak için bölme duvarları çekilmişti. Kimi kuleler üzerine hem ağır mancınıklar yerleştirildiğinden savaş makinalarının ağırlığını taşıyabilmeleri hem de yapıların mukavemetini artırmak için dolgu olarak inşa edilmişlerdi¹¹¹⁴.

Öbür taraftan Kule 4'te zemin kattaki sarnıç ile üst katı ayıran zemini taşımak için yapılmış hatıl yuvaları kuzey duvar üzerinde korunmuştur (Lev. XXI, Res. 38-39). Kayalık bir alan üzerinde tek katlı yapılan Kule 5'in güney duvarında 5, kuzey duvarında ise 2 adet yaklaşık 0,35 x 0,35 ölçülerindeki hatıl yuvaları, tavan döşemesini taşımak için kullanılan kirişlerin oturması içindir. Kule 5, büyük bir olasılıkla düz bir çatıyla örtülmüş ve bu çatıda gözetleme veya saldırı esnasında savaş silahlarının da içinde bulunduğu bir mevzi olarak kullanılmıştır. Çünkü yapının hemen güneybatı köşesinden başlayarak güneyde mekanın üstüne çıkan bir basamak mevcuttur. Böyle bir basamak ancak çatıyı aktif olarak kullanıldığı durumlarda yapılırdı.

Bu başlık altında son olarak kulelerdeki girişler üzerinde bulunan ahşap kapı ve pencerelere değinmek istiyoruz. Çalışmamızda Kule 1 çatı kısmına kadar sağlam

¹¹⁰⁶ Akarca 1998, 144.

¹¹⁰⁷ McNicoll-Winikoff 1983, 315, III.3. Ayrıca bu yerleşim için bkz. Çevik-Pédarros 2010, 243-275 vd; Çevik 2010, 186 vd.

¹¹⁰⁸ Durugönül 1998, 35-36, Abb. 24-25.

¹¹⁰⁹ Durugönül 1998, 54-56, Abb. 37-39.

¹¹¹⁰ Durugönül 1998, 66-67, Abb. 46-48.

¹¹¹¹ Erdoğan 1991, 99, Res. 109, Çiz 63.

¹¹¹² Theangela kuleleri için bkz. Tırpan 1987, 174-175.

¹¹¹³ McNicoll 1997, 92-93.

¹¹¹⁴ Syrakusa'da Eurialos ve Arkadia'da Gortis'de böyle örnekler mevcuttur (Akarca 1998, 145).

olduğundan bu yapının giriş detayları verilebilmiştir. Maalesef diğer kulelerin bu detayları, istisnalar dışında saklıdır. Kule 1 üzerinde bulunan ve Kapı 1 olarak nitelediğimiz girişin detayları “kapılar” bölümünde ele değerlendirildiğinden burada ele alınmayacaktır. Kule 1’in birinci katında doğu ve batı cephesinde sur bedenleri üzerine açılan iki giriş bulunur. Buralarda yaptığımız incelemelerde girişler üzerinde ahşap kapı aksanlarına ait izler tespit edildiğinden girişlerin ahşap kapılarla kapandığını söyleyebiliriz. Girişlerin genişliği 1,08 m.’dir ve ölçü burada kullanılan kapının tek gözlü olduğunu gösterir. Kule 1’in birinci katının güney ve kuzey; ikinci katında ise 4 cephesinde bulunan pencerelerin ahşap kepenklerle kapandığı anlaşılmaktadır. Yine Bastion 1’in kuzey duvarında bulunan kapının ahşap bir kapıyla örtüldüğü söylenmişti. Antik dönemde birçok kulede bulunan açıklık ve pencerelerin ahşap aksanla kapandığı ortaya konmuştur¹¹¹⁵. Buna göre, olasılıkla, ahşap malzemenin kullanımın basit ve bu malzemenin kısa süreden temin edilebilir olmasından dolayı sıklıkla tercih edilmiştir. Buna ek olarak Philion ise kepenklerin etrafının demirlerle sarılarak bombardıman sırasında koruyabileceğini vurgulamaktadır¹¹¹⁶. İsion-Beymelek kule-çiftlik kompleksindeki kulelerin kapı ve pencereleri ahşaptan malzemedendi ve pencereler çift kanatlı bir kepenkle kapanıyor olmalıydı¹¹¹⁷. Özellikle pencerelerin aşağıdan yarım açılan kepenkler şeklinde tasarlanarak savunma anlamında önlemler alınmıştır. Samos’ta *epalksis*’in duvarındaki pencerenin ve Kule 9’un üzerinde bulunan açıklıkların bu şekliyle kapandığı konusunda görüş bildirilmiştir¹¹¹⁸. Attika Bölgesi’nde bulunan Eleutria kalesindeki kulelerin pencereleri yukarıdan aşağıya doğru açılıyor ve saldır esnasında kendisine bağlı makara sistemi ile yukarıya doğru kapanarak, açıklıklardan gelebilecek atışlardan korunma sağlanıyordu¹¹¹⁹. Diğer yandan Messene’deki kulelerde ve Atina Dipyron Kapısı’ndaki kulelerde durum farklıydı ve çift kanatlı olan ahşap pencereler yanlara doğru açılırdı¹¹²⁰. Örneklerden yola çıkarak pencerelerin kapatılması durumun kulelerdeki savunma teknolojisiyle ilgili olduğu söylenebilir. Eğer kulede *katapult* veya *scorpion* gibi ağır silahlar kullanılıyorsa, pencereler büyük yapılıyor ve silahın ateşlemesini doğru yapmak için rahat açılan pencereler tercih ediliyordu. Fakat

¹¹¹⁵ Bkz. Winter 1971, 253-268.

¹¹¹⁶ Ph. Byz. *Polierketika*, I.21-22; Lawrence 1979, 410-411.

¹¹¹⁷ McNicoll-Winikoff 1983, 315 ve 318, III.3, pl. 40, fig. 10. Ayrıca bu yerleşim için bkz. Çevik-Pédarros 2010, 243-275 vd.; Çevik 2010a, 186 vd.

¹¹¹⁸ Kienast 1978, 54 ve 89, Abb. 24 ve 48.

¹¹¹⁹ Wrede 1993, 32 vd.; Field-Delf 2006, 30.

¹¹²⁰ Field-Delf 2006, 26 ve 39.

açıklıklardan sadece ok vb. hafif silahlarla atışlar yapılacaksa küçük kepenkler tasarlanıyordu.

Benzer durum aşağı şehir duvarları üzerinde bulunan diğer kulelerde de söz konusudur. Bu yapıların pencere detayları belli olmadığından net bir şey söylemek pek mümkün değildir. Fakat Kule 1'deki ahşaptan kepenk veya pencerelerin tercih edildiği düşünülebilir. Sadece Kule 3'ün kentin içine, doğuya açılan kapısının güney sövesi *in situ* durmaktadır. Bloğun üzerindeki pervazda girişi kapatan ahşap kapının kollarının oturtulduğu oyuklar, kasa bağlantısı ve dayak yuvaları belli olmaktadır. Buna göre tek gözlü ve soldan sağa açılan ahşap bir kapı örneği karşımıza çıkmaktadır.

2.2.4.2 Akropolis Kuleleri

Sillyon *akropolis* 'inde yaptığımız çalışma sonrasında toplam dört kule (Kule 6-9) ve bir adet de bastion (Bastion 2) olduğu düşünülen yapı tespit edilmiştir. Kulelerin konumlandırılmasında arazi topoğrafyası en önemli etkidir. Olabildiğince sarp ve ulaşımın sadece batı yönde olduğu *akropolis* 'te kuleler savunma sistemine eklemlenirken arazi koşullarının gerektiği şekilde davranılmıştır¹¹²¹. 7 ve 8. yy.'da önce Sasani ve hemen sonrasında baş gösteren Arap akınlarına karşı tesis edilen Ephesus, Pergamon ve Sardes gibi dönemin önde gelen kentlerinde bile kule yok denecek kadar azken¹¹²², Sillyon'da kule sayısının fazla olması güçlü savunma karakterini ortaya koyar. Miletos'ta Gotik duvar olarak bilinen ve 1,5 m. kalınlığında M.S. 3.yy.'ın ortalarında Got akınlarına karşı inşa edilen surda da kuleler yapılmamıştır¹¹²³. Tlos *akropolis* 'inde devşirme malzemeyle Erken Bizans Dönemi'nde kulesiz güçlü bir savunma duvarı yapılmıştı¹¹²⁴. Ya da Patara'da olduğu gibi, kuleler Erken Bizans Dönemi'nde yapılan ve Orta Bizans Dönemi'nde işlevi devam eden¹¹²⁵ örnekleri de mevcuttur.

Yapılan incelemelere göre buradaki kulelerin savunma yapılarından ziyade araziyi kontrol görevinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Kuleler topoğrafik yapı ve kayalık araziden yararlanılarak inşa edilmiş; sura belli bir nizama uyulmadan, tamamen stratejik

¹¹²¹ M.S. 3.yy.'dan sonra Got ve Frank istilaları ile siyasal istikrarsızlığa bağlı olarak ortaya çıkan bazı bölgesel problemler sonucunda kentlerde artık pasif bir savunma anlayışı tesis edilmiştir. Bu düzende kuleler sur üzerinde düzenli bir tertip takip edilmeksizin belli aralıklarla yerleştirilmeye başlanmıştır. Benzer yorumlar için bkz. Foss-Winfield 1986, 5.

¹¹²² Foss-Winfield 1986, 135.

¹¹²³ Foss-Winfield 1986, 126.

¹¹²⁴ Wurster 1976, 36, Abb. 4.5; Hellenkemper-Hild 2004, 403-405; İşkan 2001, 100, Res. 3.4: duvar kalınlığı burada 1.85-2 m. arasındadır.

¹¹²⁵ Bruer-Kunze 2010, 100.

kaygılar göz önünde bulundurularak bağlanmaktadır. Buna göre Kule 6 (K20) *akropolis*'in kuzeyinde, savunma duvarları üzerinde bulunur. Doğu duvarı tamamen sağlam kalmış Kule 8 (K22) ise doğu yönde konumlanmaktadır. Bu iki yapı zaten savunma gerektirmeyen ve uçurum alanlardan oluşan doğu ve kuzey yönünde saldırıları karşılamaktan ziyade, buralardan gelebilecek tehlikeleri gözlemlemek için inşa edilmiş olmalıdır. Kule 9 (K23) *akropolis*'in kuzeybatısında *akropolis*'e girişi sağlayan Kapı 5'in hemen güneydoğusundadır ve bir kontrol noktası işlevselliği olmalıdır. Öbür taraftan Kule 7 (K21) ise diğer *akropolis* kulelerinden farklı olarak, *akropolis* dış hattından yaklaşık 35 m. içerde konumlanmıştır. Konumu itibariyle Sillyon'daki diğer tüm kulelerden farklı özelliktedir. Kule 7'nin etrafında herhangi bir yapı yoktur ve kendisine bağlanan sur bedeni de bulunmamaktadır. Kule 7'nin konumlandığı alan 231 m. kottadır ve burası kentin en yüksek bölümü olup *akropolis*'in her noktasından görülebilmektedir. Bu şekliyle Sillyon'un en hâkim yerinde, dört tarafa hükmeden bir pozisyonda olup, bir gözetleme kulesi örneğini teşkil etmektedir. Son olarak Bastion 2 ise *akropolis*'in güneybatı köşesinde daha bağımsız bir şekilde durmakta ve karışık savunma düzeni örneğinin dışına çıkmaktadır.

Akropolis'teki kulelerin inşasında kullanılan malzeme, buradaki sur bedenleriyle aynı olup istinasız yerel kireç taşıdır. Bazı duvarlarda yerel kireçtaşı malzemedan moloz taş, devşirme bloklar, tuğla kırıkları ve kiremit katkılı harç kullanılmıştır. Kimi yapılarda ise (Kule 7, 8 ve 9) devşirme düzgün kesilmiş, dört yüzü işlenmiş dik açılı *rektagonal* bloklar duvarların kenarında kullanılmış; bunların arasında kalan bölüm ise küçük taşlar, tuğla parçaları ve harç kullanılarak doldurulmuştur. Geç antik çağda birkaç istisna dışında, bloklar arasındaki derzlerde tuğla bantlar kullanılmıştır. Bu sistem Theodosius Dönemi'nde Konstantinopol ve belki de Smyrna'da kullanılmıştı¹¹²⁶. Ama özellikle Kommenoslar Dönemi'ne tarihlenen ve Türk akınlarına karşı inşa edilen duvarlarda yoğun biçimde derz aralıklarında tuğla parçalarının tercih edildiği anlaşılmaktadır¹¹²⁷. Ancak Sillyon örneklerinde tuğla bant yer almaz. *Akropolis* kulelerinde devşirme malzemenin oldukça fazla kullanıldığı gözlemlenmektedir. Geç antik dönemle beraber olağan ve acil bir önlem olarak başka yapılardan hazır kesilmiş malzemeleri kullanmak oldukça yaygındır ve devşirme malzemelerin antik yapılardan sökülmesinin önünde herhangi bir engel de yoktur¹¹²⁸. Başta sur olmak üzere Sillyon'daki yapılarda kullanılan

¹¹²⁶ Foss-Winfield 1986, 162.

¹¹²⁷ Bu yapılar için bkz. Foss 1996c.

¹¹²⁸ Deichmann 1975, 91-101.

malzemenin tamamına yakını kentteki kayalık alanlardan temin edilmesine rağmen, kayalık alanlardan taşın sökülüp işlenmesi zahmetli ve pahalı bir iş olduğu için önceki dönemlerde (Helenistik ve Roma İmparatorluk) inşa edilen binalara ait blokların sökülüp kullanılması daha kolaydı. *Akropolis* 'te devşirme malzemenin sur bedenlerinden ziyade kulelerde daha çok tercih edildiği tespit edilmiştir. Bu durumun, kulelerin duvarlara göre daha sağlam yapıma gereksinimiyle ilgili olduğu düşünülmektedir.

Kule 7'nin duvar yapım tekniği, Kastron, K13 ve 14'ün örgü tekniği ile benzerdir. Bu şekli ile *akropolis* kulelerinden ayrılır. Telmessos Aşağı Suru¹¹²⁹, Xanthos Akropolisi duvarları¹¹³⁰, Patara Ortaçağ Suru¹¹³¹, Myra'da bulunan 7 ve 8. yy.'a tarihlenen kale duvarları¹¹³², Andriake savunma duvarları¹¹³³, Limyra doğu surundaki duvar yapım tekniği¹¹³⁴ ve Phaselis *Akropolis*'ini çevreleyen sur¹¹³⁵ ile benzerdir. Özellikle duvar bedeninin iç kısmın oluşturulması şekli Patara ortaçağ surunda karşımıza çıkar. Burada harç, çokgen küçük taş ve kırık tuğla parçalarından oluşan moloz tercih edilmiştir¹¹³⁶.

11. yy.'dan sonra Türk akınlarına karşı yapılan surlar; kalın bedenli, devşirme malzemenin daha çok alt kısımlarda kullanıldığı, üst bölümlerin Kule 6 ve Kule 8'de olduğu üzere, çokgen ve daha küçük boyutlu taşlarla yapılıp, taşların aralarının ise harç ve tuğla parçalarıyla sağlamlaştırıldığı görülmektedir. Duvar araları harç, küçük taşlar, çakıl taşları ve tuğla kırıkları ile doldurulmuştur¹¹³⁷. Sillyon'daki Kule 6 ve 8 ise gösterdiği yapım tekniği ile bu dönemin özelliklerini yansıtır, Limyra'daki batı savunmasıyla yakın benzerlik gösterir. Buradaki duvar yaklaşık 4 m. kalınlığındadır. Duvar yüzeyleri devşirme düzgün bloklarla oluşturulmuş; iç kısımları kırık tuğla parçaları ve küçük taşlarla doldurulmuş üst kısımları ise harçlı taşlarla örülmüştür¹¹³⁸. Patara'da ortaçağ surunun kuzey duvarının batı bölümünün yapım tekniği ile Kule 6 arasında benzerlik görülmektedir. Duvarın alt kısmı kısmen büyük taşlar; üst bölümü ise kaba çokgen taşlarla örülmüş, taşların araları ise yoğun bir harçla derz yapılarak kapatılmıştır.

¹¹²⁹ Foss-Winfield 1994, 5, Fig. 15. M.S. 7 veya 8. yy.'a tarihlenen surda da büyük devşirme malzemeler Sillyon'daki tertipte benzer biçimde kullanılmıştır.

¹¹³⁰ Bu duvar Arap akınlarına karşı muhtemelen II. Konstans (641-668) döneminde yapılmıştır. Bkz. Foss 1994, 11, Fig.22.

¹¹³¹ Bu duvarda da harçlı blokaaj, mermer devşirme malzeme, mimari fragmanlar, heykeller ve hatta yazıtlar bulunmaktadır. Bkz. Foss-Winfiel 1986, 131-140; Foss 1994, 15, Fig. 23; Bruer-Kunze 2010, 90, Abb 112-113.

¹¹³² Foss 1994, 31, Fig. 40; Çevik, Pimouguet-Pedarros 2011, 303-319.

¹¹³³ Foss 1994, 32, Fig. 41; Çevik, Pimouguet-Pedarros 2011, 303-319.

¹¹³⁴ Foss 1994, 40.

¹¹³⁵ Bu sur karanlık çağa yani 7 ve 8. yy.'la aittir. Bkz. Foss 1994, 44.

¹¹³⁶ Bruer-Kunze 2010, 89, Abb. 102 ve 107.

¹¹³⁷ Foss 1996b, 153, 158, 159, 167-171 vd.

¹¹³⁸ Foss 1994, 40.

Bu duvar ortaçağ surunun geç dönemine verilmektedir¹¹³⁹. Zaten Likya’da bahsi geçen dönem olan Komnenoslar Çağı’nda yeni savunma alanlarının inşaatı başlar. Telmessos, Ksanthos, Patara, Kyaneai, Limyra, Phoenix ve Özellikle Myra’da yeni kuleler inşa edilmiş veya savunma yapıları onarılmıştır¹¹⁴⁰. Bu yapım tekniği Pergamon’da da karşımıza çıkar ve Komnenoslar Dönemi’ne, muhtemelen 1143-80 yılları arasında Manuel Çağı’na ait olduğu düşünülür¹¹⁴¹.

Arazi çalışmaları sırasında *akropolis*’te bulunan toplam 6 duvar bedeninin kalınlığının farklı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre; Kule 6; 2,30 m., Kule 7; 0,88 m., Kule 8; 1,60 m. Kule 9; 2,10 m. ve Bastion 2 ise 1,20 m. ölçülerindedir. Görüldüğü üzere duvar kalınlıklarında standart ölçü yoktur. Bugüne kadar yapılan çeşitli çalışmalarda Bizans duvarlarının tarihlenmesi konusunda, duvarlarda dönemsel farklılık olmadığından net yorumlar getirilememiştir. Fakat biz Sillyon ve diğer örnekler üzerinde yaptığımız çalışmaya göre, duvar kalınlıklarının her dönemde farklı olduğu ve duvar kalınlıklarından yaklaşık tarihleme önerileri getirilebilir diye düşünüyoruz. Bu konuda “Tarihleme” bölümünde detaylı araştırma yapılmış ve Bizans döneminin çeşitli evrelerine ait surların kalınlıkları verilerek tarihleme önerileri getirilmiştir¹¹⁴². Burada görüleceği üzere, geç antik çağ veya erken Bizans Dönemi’ndeki duvarlar yaklaşık olarak 1,10 m. ile 2,50 m. arasında değişmektedir. Yalnız Kule 7’nin 0,88 m. kalınlığı ile diğer *akropolis* kulelerinden oldukça ince bedenli olduğu gözlemlenmektedir. Bunun nedeni olarak kulenin surdan bağımsız bir şekilde kentin içine doğru yapılması ve gözetleme kulesi işlevi ile açıklanabilir. Özellikle Bizans Dönemi’nde Justinianus (527-565) ile birlikte doğal korunaklı alanlarda savunmanın yoğunlaştığı görülür. Arap akınlarıyla beraber ovadaki birçok kent en yakın tepelik alanlara taşınmış ve buradaki erken yerleşmeler tekrardan ele alınarak kullanılmaya başlamıştır¹¹⁴³. Bu durum savunma sistemi oluşturulurken kısmen bir özgürlük getirmiş ve araziye bağımlı yapılar inşa edilmiştir. Böylece savunma yapıları inşasında belli bir teknik takip edilememiş arazi şartlarının gerektiği şekilde davranılmıştır. Nitekim duvarlar kısmında değinildiği üzere Geç Antik Çağ veya Bizans Dönemi’ndeki duvarların yaklaşık olarak 0,70 m. ile 2,50 m. arasında değişmesinin temel nedeni de budur.

¹¹³⁹ Bruer-Kunze 2010, 90 ve 100, Abb. 114-117. Ayrıca Foss 1996, 15; Hellenkemper-Hild 2004, 239-240.

¹¹⁴⁰ Foss 1996a, 51.

¹¹⁴¹ Foss 1994, 40, Fig. 43.

¹¹⁴² Bkz. İkinci Bölüm, *Tarihleme kısmı*.

¹¹⁴³ Foss-Winfield 1986, 29.

Sur bölümünde yapılan incelemelerde *akropolis* duvarlarının dış yüzeylerinde farklı teknikler tespit edilmiştir. Bu teknikler dönemsel farklılıklar ve kullanılan malzemeye göre çeşitlilik göstermektedir. Duvarların dış yüzeyinde kullanılan malzemeler dikkate alınmış, burada yer alan materyaller, taş formları, tuğla ile kiremit kullanımı ve harç düzenlemeleri gibi farklı kıstaslar göz önünde bulundurulmuştu. Bu değerlendirmelere *akropolis* kuleleri de, duvar teknikleriyle aynı olduğundan, dâhil edilmiştir. *Akropolis* duvarlarının dış yüzlerinde toplam 7 farklı yapım tekniği belirlenmiştir¹¹⁴⁴. Buna göre; Kule 6'nın *Küçük formlu-polygonal; kaba yüzeyli*, Kule 7 ve 9'un *Küçük formlu-dört köşeli; düz yüzeyli* veya *Opus Quadratum* teknikte ve son olarak Kule 8'in ise *-Büyük formlu-dört köşeli; tek örnekler* şeklinde belirlediğimiz duvar yapım tekniği içinde yer almaktadır (Lev. CV, Çiz. 64).

Antik çağda kule planları kare, dikdörtgen, yuvarlak, yarım yuvarlak ya da çok köşeli olabilirdi¹¹⁴⁵. Bu durum Bizans döneminde de devam etmiştir. Roma İmparatorluk Dönemi'nden sonra inşa edilen kulelerin belirlenmesinde savunulan yerleşmenin arazi yapısı ve askeri koşullar, yapılarının plan gelişimi üzerinde etkili olmuştur. Bazı faktörlere bağlı olarak farklı plan örnekleri karşımıza çıkmaktadır. Sillyon'da yaptığımız çalışmalarda *akropolis*'te bulunan Kule 6, Kule 8 ve Kule 9'un dört köşeli olduğu tespit edilmiştir. Ne yazık ki bahsi geçen yapıların büyük bir bölümü yıkıldığından kare veya dikdörtgen planlı olduğu anlaşılmamaktadır. Fakat Kule 7 yuvarlak planlı olup, diğerlerinden ayrılır. Yuvarlak kuleler erken dönemlerden itibaren sur üzerinde yerini alır. Öyle ki M.Ö. 6. yy.'dan itibaren Sicilya'da Megare Hiblaia ve Leontinoi, Boiotia'da Halai'da yuvarlak kule örnekleri bilinmektedir¹¹⁴⁶. Anadolu'da en erken yuvarlak kule muhtemelen M.Ö. 350'lere tarihlenen Alabanda'da bulunur¹¹⁴⁷. Smyrna'daki *akropolis* kulesi erken örnekler arasında gösterilir¹¹⁴⁸. Pamphylia 'da ise Helenistik Dönem savunması üzerinde Perge ve Bizans Dönemi'nde onarılan Side'deki¹¹⁴⁹ yuvarlak kuleler örnek verilebilir. Erken dönemlerde her ne kadar örnekleri bilinse de, bu plan tipi en

¹¹⁴⁴ 1-Büyük formlu-dört köşeli; tek örnekler, 2- Büyük formlu-dört köşeli; düz yüzeyli, 3- Küçük formlu-dört köşeli; düz yüzeyli" veya *Opus Quadratum*, 4- Büyük formlu-rektogonal; düz yüzeyli, 5- Karışık örnekler" veya *Opus Mixtum*, 6- Küçük formlu-polygonal; kaba yüzeyli ve 7- Kaya formasyonlu; düz yüzeyli. Bunun için bkz. İkinci Bölüm, *Akropolis Duvarları*.

¹¹⁴⁵ Ph. Byz. *Poliorketika*, I. 3-5; Akarca 1998, 141; Nossov-Delf 2009, 20-21. Ayrıca antik dönemde kule planları için bkz. Adam 1982, 46-65; Garlan 1974, 151, Fig. 257-262; Winter 1971, 191-203; Marsden 1969, 139; Jansen 2016, 117. Her ne kadar kule planları çeşitlilik gösterse de Lawrence'in dediği gibi tüm dönemlerde yapılan kulelerin yaklaşık yüzde 90'nın dört köşeli olduğu görülür. Bkz. Lawrence 1979, 378.

¹¹⁴⁶ Akarca 1998, 141.

¹¹⁴⁷ McNicoll 1997, 9.

¹¹⁴⁸ Bean 1966, 50.

¹¹⁴⁹ Lawrence 1979, 391, Fig. 86.

yaygın şekliyle geç antik dönemden itibaren tercih edilmiştir. Aslında yuvarlak kule inşası taşların yuvarlak olarak yontulmasını gerekli kıldığından daha zahmetli ve pahalı idi¹¹⁵⁰. Erken dönemlerde yapıların inşasında kullanılan büyük blokların bu şekliyle işlenmesi ise oldukça güçlü. Bununla beraber Bizans Dönemi ve sonrasında yapıların inşasında genellikle ufak çokgen taşlar tercih edildiğinden yuvarlak kule yapımı oldukça kolaylaşmıştır. Yapıların inşasında standartın değişmesiyle birlikte yuvarlak kuleler sıkça tercih edilmeye başlamıştır. Nitekim darbelere daha dayanıklı olması, hiç köşe yapmaması ve yayılım ateşine imkân vermesi yüzünden askeri açıdan oldukça avantajlı yapılarıdır. Karanlık dönem olarak adlandırılan 7 ve 8.yy.'a tarihlenen Telmessos Aşağı Şehir surunda kare kulelerin yanında yuvarlak planlı kuleler de tercih edilmiştir¹¹⁵¹. Ankyra'da 9 yy.'da yeniden inşa edilen surdaki bazı kuleler Nikea'daki gibi daire biçimli kulelere sahipti¹¹⁵². Türk akınlarına karşı onarılan savunma sistemlerinin büyük bir kısmında yuvarlak veya yarım yuvarlak planlı kulelerin sur bedenlerine eklendiği görülür¹¹⁵³. Bahsedilenler arasında büyük bir kısmı günümüze kadar sağlam kalabilmiş ve yakında zaman detaylı ele alınan ve 13.yy.'a tarihlenen Tripolis'teki yuvarlak planlı kule dikkat çekicidir¹¹⁵⁴.

Akropolis'teki kulelerin çatılarının nasıl kapandığını belirlemek zordur. Sadece Kule 7'nin tüm duvarları sağlam kaldığından birkaç öneri getirilebilir. Kare ya da dikdörtgen formlu olan Konstantinopolis kuleleri gibi beşik tonoz ya da kubbeli tonoz gibi bir çatı sistemi¹¹⁵⁵ yerine daha basit bir biçim beklenmelidir. Aşağı şehir örneklerinde olduğu gibi *akropolis* kulelerinin çatısı da ahşap malzeme ile örtülmüş olmalıdır. Fakat arazi çalışmalarında çatı sistemleriyle ilgili herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Çatı sistemi dışında kat zemini ile kapı ve pencerelerin de ahşap olduğu öngörülebilir. Nitekim Bizans Dönemi'nde ahşap zemin kullanımı bu çağın en belirgin özelliklerinden bir gibi görünmektedir¹¹⁵⁶.

¹¹⁵⁰ Carpenter 1936, 52, Res. 42.

¹¹⁵¹ Foss 1994, 5.

¹¹⁵² Foss-Winfield 1986, 143. Ankyra'nın ortaçağı için ayrıca bkz. Foss 1977b, 72-84.

¹¹⁵³ Foss 1996b, burada Lopadion: 159, Fig. 4; Achyraous: 162-163, Fig. 6-7; Pergamon: 166, Fig. 11-12; Konstantinopolis: 171, Fig. 15; Nikomedia: 199, Fig. 33-34 vd.

¹¹⁵⁴ Dairesel planlı kule, traverten, mermer, çay taşı ve yer yer de tuğla malzeme ile kireç harç kullanılarak ağırlıklı olarak devşirme malzemelerden inşa edilmiştir. Bkz. Duman 2015, 230, Res. 4-6.

¹¹⁵⁵ Foss-Winfield 1986, 29.

¹¹⁵⁶ Foss-Winfield 1986, 30.

2.2.5 Askeri Özellikler

2.2.5.1 Aşağı Şehir Kulelerinde Askeri Özellikler

Aşağı şehir duvarları üzerinde toplamda 5 adet kule bulunmaktadır. Kuleler, belli bir nizama uyulmayarak, tamamen stratejik kaygılar göz önünde bulundurularak sura bağlanmaktadır. Kulelerin duvarın dışında kaldığı, kurtinlerin ise kulelerin şehre bakan duvarlarını oluşturduğu veya Kule 1 (K15) örneğinde olduğu gibi duvarlara merkezi bir yerde kavuşur. Bir kentin sur duvarlarında bulunan kule sayısını, o kentin topoğrafik yapısı belirlemektedir. Savunulması kolay alanlarda az sayıda kule kullanılırken, düz ve önü açık yerleşimlerde daha sık yerleştirilmiş kulelere ihtiyaç duyulmuştur¹¹⁵⁷. Philo Byzantius kulelerin surlara bağlanması gerektiğini 2 sebep öne sürerek açıklar. Kendisi, “ilk olarak kuleler ve duvarların farklı bir hacimde olduğunu; bu yüzden birbirleri arasındaki mesafenin çatlakların açılmasına neden olabileceğini; sonra da eğer bu iki savunma ögesi birbirine bağlanırsa herhangi bir saldırı sonucu birinin yıkılması aynı zamanda diğerinin de yıkılmasına neden olabileceğini” aktararak iki yapının ayrı ayrı planlanması gerektiğini savunur¹¹⁵⁸. Fakat Philo Byzantius’un işaret ettiği bu uygulama başta Pamphylia Bölgesi tahkimat sisteminde olmak üzere Helenistik Dönem’de yaygın bir kullanım alanına sahip değildir. Pamphylia Bölgesi’nde sadece Side örneklerinde Philo Byzantius’un işaret ettiği plan şemasından bahsedilebilir. Burada nispeten hafif duvarlar dik açılarla kurtinlere bağlanmaktadır¹¹⁵⁹. Philo’un taktiksel düşüncenin ise aslında pratikte çok faydalı olamayacağı söylenebilir. Çünkü herhangi bir kule surdan bağımsız yapıldığında, taktiksel olarak sur ile kulenin bağlantısı zayıflatılmış olur. Öyle ki saldırı esnasında kulenin hemen kuşatılıp alınması ve sonuçta sura karşı bir cephe olarak kullanılması olasıdır. Bu durumda sur üzerinde yapılacak savunmanın kuru ve başarısız olma oranı yüksektir. Sillyon’daki tüm kuleler sura bağlıdır ve Philo Byzantius’un bu teorisin tersi söz konusudur. Perge’de kuleler direk sura bağlanmış ve duvar kulenin şehir tarafında kalan kısmı olmuştur. Bu durumda herhangi bir saldırı anında kulelerin surdan rahat kopması sağlanacak ve düşmanın suru geçmesi kısmen engellenmiş olacaktır. Philo’un tarif ettiği bu savunma anlayışını Perge antik kentinde bazı kulelerde görmekteyiz. Ancak burada da kulelerin yapısal özelliklerinin geç dönem

¹¹⁵⁷ Polat 2016, 89.

¹¹⁵⁸ Ph. Byz. *Poliorketika*, A62-3.

¹¹⁵⁹ McNicoll 1997, 13.

düzenlemelerinde değiştirildiği hem duvar detaylarında hem de kapı ve pencere açıklıklarından anlaşılmaktadır. Ayrıca sur duvarından dışarıya taşacak biçimde inşa edilen kulelerin surlara yaklaşan düşmanı ok, mızrak ya da mancınık atışıyla uzak tutmada etkili olduğu bilinmektedir¹¹⁶⁰.

Bir önceki bölümde bahsedildiği üzere, Sillyon aşağı şehirdeki kuleler dört köşeli olup kareye yakın veya dikdörtgen planlıdır. Vitruvius kule planlarının savunmada önemli olduğunu vurgulayarak güçlü bir kulenin nasıl olması gerektiğini şu şekilde ifade eder; “*Kulelerin kendileri yuvarlak veya çok köşeli olmalıdır. Kare biçimindeki kulelerin köşeleri, koçbaşı darbeleri sonucunda dağılacığından, savaş makineleriyle daha çabuk tahrip olacaklardır; fakat yuvarlak kuleler bundan zarar görmezler*”¹¹⁶¹ der. Fakat kendisinin tarif ettiği bu plan şeması bir önceki bölümde anlatıldığı üzere özellikle Helenistik dönemde çok tercih edilmez¹¹⁶². Philo Byzantius da, Vitruvius ile benzer düşünceleri taşımaktadır. Kendisi, beşgen kulelerin mucidinin mühendis olan Polyeidus olduğunu ve sur duvarına konulan bir giriş ile kuleyi ayırarak sur duvarını daha iyi koruduğunu bildirmektedir¹¹⁶³. Özellikle Bizans Dönemi’nde yapıların inşasında standartın değişmesiyle birlikte yuvarlak kule sıklıkla tercih edilmiştir. Nitekim darbelere daha dayanıklı olması, hiç köşe yapmaması ve yayılım ateşine imkân vermesi yüzünden askeri açıdan oldukça avantaj sağlar¹¹⁶⁴. Sillyon’daki kule yapıları da tıpkı Perge ve Side’de olduğu gibi, Bastion 1 ile birlikte Vitruvius’un şeması dışında, Helenistik dönemde tercih edilen planda olup dört köşeli tasarlanmıştır. Kare ve dikdörtgen kuleler, mancınıklar ile atılan güller tarafından daha fazla tahrip edilmekteydiler. Güller kulelerin tam karşısından gelerek düz bir yüzeye isabet edeceklerinden, yaptıkları etki çokgen ve yuvarlak kulelere nazaran daha tahrip edici olmaktadır¹¹⁶⁵.

¹¹⁶⁰ Lander 1984, 132 ve 259.

¹¹⁶¹ Vitr. *de Arch.* V.5.

¹¹⁶² McNicoll, yuvarlak ve yarım yuvarlak kulelerin popüler olduğunu söyler. Bkz. McNicoll 1997, 8. Aslında M.Ö. 4. yy.’dan itibaren Anadolu’da bu plan tipi karşımıza çıkmaktadır. Bu tarihlerde muhtemelen M.Ö. 350’lere tarihlenen Alabanda’da örneği bilinmektedir. Bkz. Tırpan 1990, 173-175; McNicoll 1997, 9. Alabanda dışında benzer örnekleri Miletos, Dura-Europos bulunmaktadır. Isaura ve Oinoanda (Pentagonal kule için McNicoll 1997, 124-126, Fig. 25, 27-28, Pl. 51-52) çok köşeli kule örnekleri karşımıza çıkar. Yine Iasos’ta yarım yuvarlak kuleler kent suruna eklenmiştir. (McNicoll 1997, 109-117, Fig. 23-24).

¹¹⁶³ Özellikle Philon, beş köşeli kulelerin dağlık topografyaya sahip kentler için tercih edilmiş olabileceğini önermektedir. Bkz. Ph. Byz. *Poliorketika*, I, 44.

¹¹⁶⁴ Marsden 1969, 143.

¹¹⁶⁵ Polat 2016, 90.

Sillyon aşağı şehir duvarlarındaki kuleler arasında standart bir mesafe bulunmamaktadır¹¹⁶⁶. Kuleler sur bedenlerin savunması zor noktalarına yerleştirilmiştir. Öyle ki kulelerin bir ok atımını geçmeyecek aralıklarla yapılması gerekmektedir¹¹⁶⁷. Aksi takdirde menzil sorunu ortaya çıkmaktadır ki şu şablonda kuleler arasında kalan alanların iki kuleden atış altına alınması güçlenmektedir. Peki, bu durumda Sillyon'daki kuleler neden birbirlerine uzak bir şekilde konumlandırılmış, arada kalan kısımların savunması nasıl yapılmıştı? Sur kısmında bahsedildiği üzere aşağı şehir savunma duvarlarının geçtiği alan engebelidir. Kurtinler topografyaya göre yön bulmakta, bazen zigzaglar çizip, kimi yerde ise dirsekler yaparak ilerlemektedir. Özellikle Duvar 4,5 ve 6 arazinin yapısına bağlı olarak, Philo Byzantius'un da belirttiği gibi savunma için en kullanışlı sur duvarı olan dirseklerle desteklenerek yapılmıştır¹¹⁶⁸. Dirsekli duvarlar yandan atış yapmak imkânı veriyordu. Böylece dirsekler arasında kalan alanlara saldıran düşmana buralardan müdahale edilebilir ve menzili kolay olduğundan çok rahat ateş edilebilirdi. Bu durum aslında kulelerin savunmada üstlendikleri misyonu da fazlasıyla yerine getirmektedir. Nitekim Duvar 4, 5 ve 6'nın olduğu alan yaklaşık 275 m. ölçüleriyle şehir surlarının en uzun kısmını oluşturmaktadır. Buraya sadece bir adet (Kule 3) kulenin yapılması düşüncelerimizi desteklemektedir. Ayrıca kule inşa etmek ve kuleyi askeri teçhizatla donatmak savunma sistemlerinde külfetli bir iş olduğu düşünülürse sur üzerinde dirsekler oluşturmak daha ekonomik ama aynı zamanda az gelişmiş bir pratik olarak değerlendirilmelidir. Helenistik Dönem'de birbirlerine eşit mesafede kulelerin varlığı bilinmekle birlikte topoğrafik yapıya bağlı olarak bu mesafeler farklılıklar göstermektedir. Helenistik Dönem'in bilindik savunma örneklerini sergileyen M.Ö. 200-190 yıllarına tarihlendirilen Miletos'un güney surlarında bulunan her bir kule arasındaki mesafe 60 m.¹¹⁶⁹; Ephesos'un surları üzerinde bulunan kuleler arasındaki mesafeler ise, 60 ile 75 m. arasında değişmektedir¹¹⁷⁰. Teos'da yer yer takip edilebilen batı surlar

¹¹⁶⁶ Aşağı şehir savunma duvarları zigzaglar çizerek devam ettiğinden kuleler arasındaki mesafe tam alınmamaktadır. Bununla birlikte bu yapıların birbirlerine olan uzaklıkları kuş bakışı yaklaşık olarak belirlenmiştir. Kule 1 ile 2 arasında mesafe 200 m.; Kule 2 ile 3 arası 110 m. ve Kule 3'ün Kule 4'e olan uzaklığı ise 120 m. civarındadır.

¹¹⁶⁷ Vitruvius bu konuda "*Kuleler bir ok atımını geçmeyecek aralıklarla yapılmalıdır ki, herhangi birine yapılan saldırı, sağdaki ve soldaki kulelerden scorpione'ler ve diğer yöntemlerle yapılan atışlarla püskürtülebilir*" demektedir. Bkz. Vit. de Arch. I. V.4.

¹¹⁶⁸ Ph. Byz. *Poliorketika*, I, 7; Ayrıca konuyla ilgili değerlendirmeler için bkz. Lawrence 1979, 81; Nossov-Delf 2009, 17.

¹¹⁶⁹ Von Gerkan 1935, 33 vd., Lev. I.16.

¹¹⁷⁰ McNicoll, 1997: 104.

üzerinde yapılan *jeozifik* çalışmaları sonucunda *magnetometre* ile elde edilen verilerde, birbirlerine 35 m. uzaklıkta 5 adet kulenin varlığı tespit edilmiştir¹¹⁷¹.

Vitruvius, “*her kulenin iç kısmına giden pek sağlam çivilenmemiş ahşap bir döşeme bulunmalıdır. Düşman, duvarın herhangi bir bölümünü ele geçirdiği takdirde, bu döşemenin kesilip kaldırılması gerekir; bu iş hızla yapılırsa, düşman düşmeyi göze almadan diğer kulelere ve surların geri kalan bölümlerine ulaşmayacaktır*”¹¹⁷² diyerek aslında bizimde üzerinde durduğumuz gibi kulelerdeki kat döşemeleri ve çatının savunma konseptinde ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Sillyon’da 3 katlı Kule 1 (K15)’in kat döşemelerin ahşap malzemedan yapıldığı görülmektedir. Diğer 4 Kule (Kule 2-5) ile birlikte burasının çatısı ahşap malzemeyle kapanmıştı. Kulelere saldırı sırasında ahşap aksanlar zarar görmesi durumunda, buraların hemen ahşap malzemeyle tamir edilmesi veya değiştirilmesi çok daha kolaydır. Aynı zamanda ekonomikte olacak bu yöntem sıklıkla tercih edilen olmuştur.

Helenistik Dönem’de kuşatma tekniklerinin gelişmesiyle birlikte, kuleler çok katlı ve aynı zamanda ağır savaş silahlarından yapılacak atışlara uygun olarak tasarlanmaya başlanmıştır¹¹⁷³. Bu dönemde en belirleyici uygulamalardan bir tanesi de duvarlarda kullanılan blokların alın kısımlarının kaba işlenerek duvarların daha dirençli hale getirilmesidir. Kentte girmek isteyen düşman ilk buraya saldırıyor ya da stratejik olarak burada karşılanıyordu. Bu nedendir ki kulelerin genellikle ilk katları bosajlı bırakılarak saldırılara karşı yapının mukavemeti artırılıyordu¹¹⁷⁴. Nitekim Philo Byzantius da, blokların, kaba yüzlü, sivri yüz ya da dışa çıkıntılı olması gerektiğini vurgulayarak blokların ön yüzlerinin olabildiğince (0,19 m.) çıkıntılı işlenmesini gerektiğini ifade etmiştir¹¹⁷⁵. Helenistik Dönem’in genel anlayışından farklı olarak Sillyon aşağı şehir duvarlarında tesis edilen kulelerde (Kule 1-3) kullanılan blokların alın kısımları düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama bulunmaz. Kullanılan bloklar dik açılı ve *rektogonal* olup, dört yüzü de ince yonu bırakılmıştır. Benzer durum Perge¹¹⁷⁶ ve Side¹¹⁷⁷ kulelerinde vardır ve uygulama bölgenin Helenistik döneme tarihlenen savunma sistemlerinin en belirgin özelliğidir.

¹¹⁷¹ Polat 2016, 96.

¹¹⁷² Vitr. *de Arch.* I. V.4.

¹¹⁷³ Mardsen 1999, 105-155; Garlan 1974, 291-328.

¹¹⁷⁴ Lawrence 1979, 240; McNicoll 1997, 128.

¹¹⁷⁵ Ph. Byz. *Poliorketika*, I.II, 29, 66.

¹¹⁷⁶ Türkmen 2002, 86.

¹¹⁷⁷ Mansel 1964, 115-220.

Helenistik Dönem’le birlikte savunma stratejisinde görülen yeniliklerden biri de, bu döneme tarihlenen kulelerin saldırı sırasında düşman tarafından sura yaklaşmak için getirilen seyyar kulelere ve koçbaşlarına karşı daha dayanıklı yapılmasıdır¹¹⁷⁸. Buna ek olarak yine kuşatma silahlarına karşı daha sert bir savunma geliştirmek için pek çok kulenin ilk katı toprak veya molozlarla doldurulmuştur¹¹⁷⁹. Böylece kule ve bastion duvarlarının *katapult*, *ballista* ve *korballista* gibi ağır silahlarla yapılacak saldırılara karşı koyabilecek bir direnç göstermeleri hedeflenmiştir. Ancak Sillyon aşağı şehir duvarlarındaki kulelerin (Kule 1-3) kalınlığı 0,75-0,66 m. arasındadır¹¹⁸⁰. Bu ölçüdeki bir yapının yukarıda bahsi geçen silahlara karşı bir direnç göstermesi çok olası değildir. Büyük silahlara karşı yapılan duvarların en azında Side¹¹⁸¹ ve Perge¹¹⁸² örneklerinin kalınlığında olması beklenmelidir. Kaldı ki antik dönemde bahsi geçen savaş aletlerine karşı dirençli yapılmış kulelerin duvarların da oldukça kalın olduğu bilinmektedir¹¹⁸³. Latmos Herakleiası’nda iç kalenin kulelerinde 1,50 m., dış kulelerde ise 1,30 m.’dir¹¹⁸⁴. Bu kulelerden birkaç tanesi güçlü silahlarla donatılmıştır¹¹⁸⁵. Yine Syrakusa Eurialos Kalesi’nde örneğinde olduğu gibi, kuleler üzerlerine çok ağır mancınıklar yerleştirilmiş veya ağırlığı taşıyabilmeleri için dolgulu inşa edilmişlerdir¹¹⁸⁶. Ancak Sillyon’da böyle bir durum yoktur. Çok katlı olan Kule 1 (K15)’in de zemin katında kente girişi sağlayan bir giriş bulunmaktadır. Böylece, duvarlar kısmında bahsettiğimiz üzere, Sillyon suru, büyük ve düzenli orduların ağır silahlar kullanarak gerçekleştireceği tahakkümüne karşı koyacak güçte değildir; aksine daha düzensiz ve kısa süreli saldırılarda bulunan eşkıya, korsan ve haydut gibi “paramiliter” guruplara karşı inşa edildiği bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

¹¹⁷⁸ Lawrence 1979, 385.

¹¹⁷⁹ Nossov-Delf 2009, 21. Ayrıca sur duvarını kesen surların, Sillyon örneğinde olduğu gibi, yıkıldıklarında kulenin içi, yıkıntı ile dolar, içeriye geçit tıkanmış olurdu. Bu tip kuleler Helenistik çağda inşa edilmiştir. Bkz. Akarca 1998, 146-147.

¹¹⁸⁰ Buna göre Kule 1’in duvar kalınlığı 0,75 m., Kule 2 ve 3’ün 0,66 m. olup, Bastion 1’in ise yaklaşık 1,15 m.dir. Görüldüğü üzere Kule 1 ile diğerleri arasında yaklaşık 0,10 m.’lik bir kalınlık farkı vardır.

¹¹⁸¹ Mansel 1964, 221, Side’de 1,65 m.’dir

¹¹⁸² Mansel 1964, 226-227. Perge’de 1,25 m.’dir. Perge doğu surunda iyi korunmuş kulede muhtemelen 1 veya 2 taş fırlatan savaş aleti monte edilmiş olmalıdır. Bkz. Marsden 1969, 151-152.

¹¹⁸³ Örneğin M.Ö. 4.yy.’la tarihlenen Messene’deki güçlü savunma sisteminde *katapult* kullanıldığı bilinir. Bkz. Marsden 1969, 129; Müth 2010, 73, dn. 30; Fields-Delf 2006, 39. Seleukeia Pieria’daki duvarların kalınlığı, 1,75 m.’dir. Bkz. McNicoll 1997, 86. Dura (Europus)’un kule genişliği ise 2,10 m. olarak belirlenmiştir. Bkz. McNicoll 1997, 92-93.. Fakat Pamphyliya Bölgesi’nin önemli kırsal yerleşmesi Güvercinlik’te duvar kalınlığı 0,70 m.’dir. Bkz. Dornisch 1992, 139; Laufer 2010, 180.

¹¹⁸⁴ Peschlow 1994, 158 ve 160.

¹¹⁸⁵ Krischen 1922, 30; Marsden 1969, 152.

¹¹⁸⁶ Nossov-Delf 2009, 21; Akarca 1998, 145. Eurialos hisarında, yan yana dizilmiş 15 m. yüksekliği olan 5 kule tamamıyla dolgulu örülmüştür.

Aşağı şehir kulelerinden sadece Kule 1 (K15) çok katlıdır. Yapıların plan ölçüleri de çok geniş değildir¹¹⁸⁷. Bu duruma bir önceki paragrafta değinilen duvar kalınlıkları da eklenince bahsedilen yapılarda ağır silah teçhizatlarının konuşlandırılmış olması çok olası değildir. Çünkü *katapult*, *ballista* ve *korbballista* gibi dönemin savaş teknolojisinin önemli ağır silahlarını konuşlanmak için geniş alanlara ihtiyaç vardı. Öyle ki McNicoll, Marsden'in yaptığı hesaplamalardan bu tür savaş aletlerinin kullanım yerleriyle ilgili çeşitli çıkarımlar yapmıştır¹¹⁸⁸. Yazar, 13 kg. ağırlığındaki taşı fırlatan bir makinanın yaklaşık 9.20 x 4.60 m. ölçülerindeki bir alana; yaklaşık 2.1 kg. ağırlığındaki küçük bir gülleyi atan alet için bile en azından 4,80 x 2.40 m.'lik bir alana ihtiyaç duyduğunu ortaya koymuştur¹¹⁸⁹. Sillyon kulelerinin ölçüleri ve yapısal özellikleri de bu araçlar için uygun değildi. Muhtemelen burada yaylı daha küçük ve doğal olarak menzili kısıtlı silahlar tercih ediliyordu. Öyle ki kuleler arasındaki mesafeler ve kurtinlerdeki dirsekler de düşüncelerimizi desteklemektedir. Bilindiği üzere kuleler tüm savunma unsurlarının toplandığı merkezlerdir. Saldırıya geçen düşman üzerine yoğun atış ile yandan atışlar kulelerden yapılıyordu. Bu nedenle her ne kadar ağır silah veya bataryalar kullanılmamış olsa da buralarda bir savunma stratejinin geliştirildiği aşikârdır. Şu durumda bu yapılarda olası kullanılan silah ve savaş aletleri üzerinde durulması gerekir. Tüm kulelerde pencere açıklıkları bulunmaktadır. Özellikle Kule 1 (Helenistik Kule-K15)'nin çatı seviyesine kadar korunmuş olması konuyla ilgili önemli ipuçları vermektedir. Yapının birinci ve ikinci katında bulunan pencereler gözetlemenin yanında atış için de imkân sunmaktadır. Bu katlardaki ahşap taban üzerine tesis edilmiş küçük *scorpionlar* çok rahat kullanılabilir ve katlardaki açıklıklardan düşmana ateş edilebilirdi. Küçük boyutlu olması gereken bu aletin menzilinin fazla olması da beklenmemelidir. Sur bölümünde de bahsedildiği üzere¹¹⁹⁰ *scorpion*, seri bir şekilde mızrak fırlatabilen ve bir askerin rahatlıkla idare edebildiği bir silahtı. Bu nedenle özellikle Roma lejyonerleri tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Scorpio, boyutunun küçüklüğünden dolayı sadece kuşatmalarda değil, savaş meydanlarında da kendine yer bulmuştur¹¹⁹¹. Ayrıca kuşatma kulelerinin tepesine

¹¹⁸⁷ Kare planlı Kule 1, 5,55 x 4,19 m.; Kule 2, 4,54 x 4,66 m.; Kule 3, 4,75 x 4,56 m.; Kule 5, 10,50 x 10,60 m.; dikdörtgen planlı Kule 4, 8,05 x 4,54 m.; Bastion 1, 26,70 x 22,50 m.

¹¹⁸⁸ Marsden 1969, 34-36 ve 141-143, Fig. 6-7.

¹¹⁸⁹ McNicoll 1997, 10.

¹¹⁹⁰ Bu bölümde Kule 1'e bağlanan Duvar 2 ve olasılıkla Duvar 3 üzerinde *scorpion* kullanılmış olabileceği somut verilerden hareketle ortaya konmuştur. Ayrıca *scorpion* dışında *scorpion*'dan öteye bu menfezlerin tek kişi tarafından kullanılan *arbalet* ve *Tatar yayı* gibi yaylı silahlar veya basit olarak ok atabilen yaylar tercih edilmiş olabileceği vurgulanmaktadır.

¹¹⁹¹ Yıldırım 2012, 460.

ve surların üzerine de yerleştirilmiştir¹¹⁹². Bu aletle ilgili en temel detayları Ammianus Marcellinus'tan öğrenmekteyiz. Amida kuşatması esnasında Roma lejyonerleri Scorpionları Sasaniler'e karşı nasıl etkin kullanıldığını detaylarıyla anlatmıştır¹¹⁹³. Side ve Perge kulelerinde benzeri aletlerin kullanıldığı ortaya konmuştur¹¹⁹⁴. *Scorpion* dışında bu açıklıklarda tek kişi tarafından kullanılan ve *gastraphetes*¹¹⁹⁵ ismi verilen silahların tercih edilmiş olabileceği de görülmektedir. Ayrıca *arbalet ve Tatar yayı*¹¹⁹⁶ benzeri yaylı silahlar veya basit olarak ok atabilen karışık yaylar¹¹⁹⁷ kullanılmış olmalıdır. Kulelerin genişliği birden fazla askerin aynı anda ok, sapan veya mızrak atmasına olanak sağlayabilir. Nitekim Kule 1 (K15)'in son iki katındaki her duvarda açıklıkların olması bunu göstermektedir. Saldırı esnasında 4 cephede atış edilebilir ve düşman zor durumda bırakılabilirdi. Zaten antik dönemde atışlar genellikle orta veya üst katlardan yapılırdı¹¹⁹⁸. Pencerelerdeki ahşap kapama sistemleri veya kepenkler de atış yapılmadığı zamanlar kapatılıyor olmalıydı.

Kule 1(K15) örneğinde olduğu üzere, kule ile sur bedeni savunması direk bağlantılıdır. Kule 1 birinci katında bulunan ve doğuda Duvar 3'e; batıda ise Duvar 2'ye açılan kapılar bunun en somut örnekleri olarak ön plana çıkmaktadır. Bu iki kapı duvarlar üzerinde bulunan seyirdim (*epalksis*) yerlerine açılarak karışık bir savunma anlayışı ortaya koymaktadır (Lev. CX, Çiz. 73-74). Antik dönemde çok katlı yapılan kulelerden bir, ya da iki yan kapı ile seyirdim yerine geçit verilirdi¹¹⁹⁹. Bu tür örnekler birçok yerde karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da Helenistik Dönem'e verilen Miletos¹²⁰⁰, Oinoanda¹²⁰¹, Myra¹²⁰², ve Pednelissos¹²⁰³ gibi kentlerde farklı örnekleri görülür.

¹¹⁹² Campbell 2003, 42-43; Hodge 1958, 122-123.

¹¹⁹³ Amm. Marc. XIX.2.1-16 ve Amm. Marc. XIX.7.1-8.

¹¹⁹⁴ Nossos-Delf 2009, 22 ve 31.

¹¹⁹⁵ Bu alet yayının karna yaslamasıyla geriliyor ve atış ediliyordu. Bkz. Hero Mechanicus, *Bel. W.* 75-81. Silahın plan çizimi için bkz. Marsden 1969, 6, Fig. 1.

¹¹⁹⁶ Uzun menzilli, standart bir yaya göre daha uzaklara ok atmaya yarayan bir silah. Meydan savaşları için yapısı itibarıyla çok uygun olmasa da, kuşatmalarda hem kuşatan hem de kuşatılan taraf için önemli bir silahtı. Grekler buna *gastrafetes* (*γαστραφέτης*) yani *karın yayı* diyorlardı. Bu şekilde adlandırılmasının sebebi okçuların onu karınlarına dayayarak, iki ellerini kullanmak suretiyle yay telini çekip atış mekanizmasını kullanmalarıydı. Marsden 1969, 8-12, Fig. 2-4 vd.

¹¹⁹⁷ Antik dönemde *gastraphetes* benzeri veya türevi çeşitli karışık yaylar geliştirilerek kullanılmıştır. Bunun için bkz. Marsden 1969, 8-12, Fig. 2-4; Marsden 1971, 21-22, 45-47, Fig. 3 vd.

¹¹⁹⁸ Akarca 1998, 146. Muhtemelen atış menzilini artırmak ve görüş alanını genişletmek için savaş aletlerini yükseğe kurmak gerekiyordu.

¹¹⁹⁹ Akarca 1998, 145.

¹²⁰⁰ Nossos-Delf 2009, 47.

¹²⁰¹ McNicoll 1997, 123.

¹²⁰² Konecny 1997, 57-58, Çiz. 25-29.

¹²⁰³ McNicoll 1997, 133.

Pyndai¹²⁰⁴, Beymelek¹²⁰⁵, Dağlık Kilikya Merdivenkuyu’da bulunan Hisarın kule¹²⁰⁶ gibi yerleşmelerde en canlı örnekleri sergilenir. Seyirdim veya *epalksis*lerin en iyi korunmuş örneklerine Latmos Herakleiası (Bafa) surlarında (12 adet) rastlamak mümkündür. M.Ö. 3.yy. başlarına tarihlenen¹²⁰⁷ bu surlardaki *epalksis* kalınlığı 0,55 m.-0,85 m. arasında değişmek ve yükseklikleri 2 m.’yi bulmaktadır¹²⁰⁸. Sillyon Kule 1 (K15) ile yan bağlantı sur bedenleri üzerindeki seyirdim yeri arasındaki ilişki farklıdır. Çünkü seyirdim yeri direk kuleye orta katlardaki kapılar vasıtasıyla ortadan bağlanmaktadır. Çoğu yerde ise seyirdim yeri kulelerin arkasından kuleyi de içine alacak şekilde devam etmekteydi. Nitekim McNicoll, eğer seyirdim yeri kuleye ortadan bağlanıyorsa savunma büyük silahlar için değil; fakat kulelerin arkasından geçiyorsa büyük silahlar için yapılmış olabileceğini vurgulamaktadır¹²⁰⁹. Anadolu’da Kadyanda, Perge, Side ve İsauria’da bu örnekler karşımıza çıkmaktadır¹²¹⁰. Böylece Sillyon savunmasının, büyük ve düzenli orduların ağır silahlar kullanarak tahakkümüne karşı koyacak güçte olmadığı bu özellikle bir kez daha ortaya konmuştur.

Son olarak Bastion 1 (K24)’in askeri özelliklerinden bahsetmek istiyoruz. Yukarıda, bastion 1 başlığı altında ayrıntıları verildiği biçimde, yapının 3 yönden saran bir siperlik sistemi ve seyirdim yeri (*epalksis*) bulunmaktadır (Lev. XXX, Res. 65). K24’ün kuzeybatı köşesi ile kuvvetle muhtemelen güneybatı köşesinde yapılan payandalar masif binanın mukavemetini artırmış ve saldırılara karşı direncini geliştirilmiştir. Ayrıca batı duvarda payandalar arasında bir sırt oluşturularak savunma konsepti pekiştirilmiştir. Böylece sert ve güçlü bir savunma hattının tasarlandığını açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda kentte her dönem görülen savunma yapıları arasındaki en sağlam olan Bastion 1’in kent savunmasındaki öneminden bahsetmek istiyoruz. Yukarıda da anlatıldığı üzere K24’ün konumlandığı alan *akropolis* ile aşağı şehrin tam ara noktasıdır. Bu alan aynı zamanda Ana Kent Kapısı’ndan başlayan ve çatallaşarak *akropolise* farklı yönlerde devam eden Ana Cadde, Rampalı Yol ve Akropolis Caddesinin hemen üst kesiminde bulunmaktadır. Sillyon’un yamaçları doğuda ve güneyde sarpken batıda daha yumuşak meyillidir. Öyle ki Kentin Ana Kapısı’nın bu yönde olması, tüm caddelerin bu yönde başlaması ve K24’ün buraya yapılması bu

¹²⁰⁴ Adam 1982, 115-166.

¹²⁰⁵ McNicoll 1983, 311-323, Çiz. 3.

¹²⁰⁶ Durugönül 1998, 46-49, Abb. 28a.

¹²⁰⁷ Krischen 1922, 51-52.

¹²⁰⁸ Krischen 1922, 15-16, Res. 13, 35, Lev. 6-7.

¹²⁰⁹ McNicoll 1997, 13.

¹²¹⁰ McNicoll 1997, 13; Lawrence 1979, 347-348.

nedenledir. Bina, kenti çevreleyen savunma sistemine bağlı olmayıp, bağımsız durmakta ve kent içinde stratejik bir noktada konumlanmaktadır. Şu durumda sur içinde farklı bir savunma şekli karşımıza çıkmaktadır. Duvarları diğer aşağı şehir duvarları üzerinde bulunan kulelerden daha kalın, üzerindeki geliştirilen savunma anlayışıyla bu yapılardan daha korunaklı ve sert bir savunma özelliği sergileyen Bastion 1, sur aşıldıktan sonra devreye giren bir işlevi akla getirmektedir. Bununla beraber büyük planlı bir yapı olması bir askeri depo veya arsenal işlevinin olabileceğini de düşündürmektedir. Fakat eldeki mevcut veriler bu düşüncelerimizi kısmi olarak desteklese de bazı bastion örneklerine değinilerek bir analogi yapmak ve bastionlardan bahsetmek hipotezimizi sınamamıza yardımcı olacaktır.

Plan açısından kulelere göre daha büyük olan bastionlar, kulelerden farklı olarak bazen sur dışında, içte ve dışta, bağımsız yapılar olarak inşa edilebiliyordu. Bastionlar da sur sistemi üzerindeki ortak bir savunmadan ziyade tekil savunma unsurlarını bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'nde yapılan ağır silahlarla donatılmış büyük kuleler daha çok bastion olarak değerlendiriliyordu¹²¹¹. Bastionlar üzerine ağır silahlar monte edilebilir, kalın duvarları ve masif yapılarıyla ağır bombardımanlara direnebilirlerdi¹²¹². Sillyon örneğinde olduğu üzere çoğu yerde bir sura bağlı değildir ve kentin stratejik noktalarında, küçük bir kalekol şeklinde düşünülebilir. Erken dönemlerden itibaren bastionlar kent savunmalarının yerini almıştır. M.Ö. 400 dolaylarına verilen Korint batı savunmasındaki güney ve kuzey bastionlar kıta Yunanistan'da bilinen erken örneklerdendir¹²¹³. M.Ö. 4. yy.'la tarihlenen Syrakusa surundaki Bastion E¹²¹⁴ ve Selinus'ta yaklaşık aynı döneme içinde değerlendirilen bastionlar¹²¹⁵ bilinen erken örneklerdendir. Helenistik dönem öncesinde Jariusalem savunmasında bastion yapısı vardı¹²¹⁶. Neandria'da *kaya bastionları* olarak isimlendirilen yapılar Anadolu'daki ilk örnekler arasında gösterilebilir¹²¹⁷. Alinda'da M.Ö. 4.yy. ortalarından sonra inşa edilen surda Sillyon'daki örnekten küçük bastionlar bulunmakta ve bu yapılar kuleleri desteklemektedir¹²¹⁸. Likya'da Klasik Dönem'e tarihlenen bazı kentlerde sur duvarlarının dış kesimlerine doğru konumlanan kapılar bastionlarla

¹²¹¹ Lawrence 1979, 376.

¹²¹² Milner 1997, 212.

¹²¹³ Carpenter-Bonn 1936, 8, Fig. 3-5 (güney bastion); 15, Fig. 10-13 (Kuzey bastion).

¹²¹⁴ Winter 1963, 365-366 ve 377.

¹²¹⁵ Akarca 1998, 183, Res. 134.

¹²¹⁶ McNicoll 1997, 206.

¹²¹⁷ Schulz 2000, 93-94, Taf. 11.1, Taf. 19.4.

¹²¹⁸ Konecny-Ruggendorfer 2014, 716-717.

güçlendirilmiştir¹²¹⁹. Yine Likya'da aynı dönemde Limyra *akropolis*'i kuzey ve güney kesimleri bastionlarla takviye edilmişti¹²²⁰. Labraunda'da *akropolis* surunun güney doğusunda yan yana sıralanmış Hekatomnidler Dönemi'ne tarihlenen 3 bastion vardır. Bu yapılar her ne kadar bastion olarak değerlendirilse de kule karakteri de gösterdikleri anlaşılmaktadır¹²²¹. Helenistik Dönem'in başlarından sonra M.Ö. 3.yy.'ın sonlarına doğru bastion ve kulelerin artık yerini uzun kulelere bıraktığı görülmektedir¹²²². Ancak çok yoğun olmamakla beraber savunma sistemlerinde bastion yapılarına rastlansa da bunların daha çok kule benzeri küçük planlı oldukları anlaşılmaktadır. Teos *akropolis*'inde 19.40 x 16.62 m. ölçülerinde bir bastion yer almaktadır¹²²³. Xanthos'un egemenlik alanında bulunan Pyndai yerleşmesinde kulelerin yanında bastionlara da yer verilmiştir¹²²⁴. Ariassos'ta kent planında doğuda gösterilen Helenistik Dönem bastion örneği, kentin yamacında ve sur duvarlarından önce konumlanır¹²²⁵. Anadolu'da sıkça karşımıza çıkan bastion örnekleri Pamphylia'da sadece Sillyon'da bulunur. Ek savunma önlemi olarak değerlendirilmesi gereken bu yapının sadece Sillyon'da olması, bölgedeki savunma anlayışını göstermekte ve bir kez daha Sillyon'un savunma stratejisi bakımında farklı bir konumda olduğunu ortaya koymaktadır.

2.2.5.2 Akropolis Kulelerinde Askeri Özellikler

Yaptığımız çalışmalar neticesinde *akropolis*'te toplam 4 adet kule belirlenmiştir. Bunlardan Kule 6 ve 8 sur hattı üzerinde, Kule 9, Rampalı Cadde'nin *akropolis*'e bağlandığı noktada ve son olarak Kule 7 ise, *akropolis* dış hattından yaklaşık 35 m. içerde yer alır. *Akropolis* çeperi düşünüldüğünde sadece 4 kulenin yapılmış olması bütünüyle topoğrafik yapıyla ilişkilidir. Buna göre Sillyon'un kayalık bir alan üzerinde yükselmesi ve *akropolis* kıyı kesiminin uçurumdan oluşması askeri açıdan fazla önlem almayı gerektirmemiştir. Zaten sadece Kule 6 ve 8'in sur hattı üzerinde olması da bunu destekler. Ayrıca yuvarlak planlı olan Kule 7'nin içte ve *akropolis*'in en yüksek noktasında yapılması; Kule 9 olarak isimlendirdiğimiz yapının ise savunmadan ziyade *akropolis*

¹²¹⁹ Marksteiner 1994, 304.

¹²²⁰ Marksteiner 1994, 302, Abb. 15.

¹²²¹ McNicoll 1997, 40, Fig. 7.

¹²²² McNicoll 1997, 9-10. Ancak Philo Byzantius uzun kulelerin savunmanın zor olduğunu belirterek, bunlara karşı olduğunu vurgulamaktadır. Ph. Byz. A16-8. Bu konudaki tartışmalar için bkz. Lawrence 1979, 237; Marsden 1969, 145-6.

¹²²³ Teos savunması için bkz. McNicoll 1997, 159-160.

¹²²⁴ Marksteiner 1994, 308.

¹²²⁵ Mitchell 1991a, 159, Fig. 8, Pl. XXXIa.

ulaşımı sağlayan Rampalı Cadde'nin üzerinde bir kontrol birimi işlevinde olması bu durumu bir kez daha kanıtlar görünmektedir. Öyle ki savunulması kolay alanlarda az sayıda kule kullanılırken, düz ve önü açık alanlarda daha sık kule yapımına ihtiyaç duyulmuştur¹²²⁶. Öbür taraftan geç antik çağdaki surların büyük bir kısmı farklı sistemlerdeki kulelere bağlı idi. Örneğin Zenobia'da kuzey ve güney duvarlarda düzenli bir şekilde yerleştirilmiş dört köşeli kuleler bulunurken, Fırat'ın doğusundaki kuleler ya küçük ya da basit bir şekilde yapılmışlardı¹²²⁷. Fakat görünen o dur ki, kentin korunaklı topoğrafik yapısından Sillyonlular Bizans Dönem'i ve sonrasında *akropolis*'te fazla kule yapma gereksinimi duymamışlardır.

Antik dönemde kule planlarının savunma sistemlerinde önemli bir role sahip olduğu ve bazı kule planlarının özellikle tercih edildiği antik yazarlardan bilinmektedir¹²²⁸. *Akropolis* duvarları üzerinde bulunan Kule 6 ve 8'in sadece kurtinlerde bulunan duvarları sağlam kaldığından bir plan öngörüsünde bulunmak oldukça güçtür. Bununla birlikte en azından dört köşeli oldukları söylenebilir. Ancak bu kulelerin konumlandığı alanlar doğal uçurumlar olup, yapılar üzerinde herhangi bir savunma yapılması veya buralardan saldırıların olması imkânsız bir durumdu. Anlaşılan odur ki Kule 6 ve 8'in kuzey ve doğu yönlerde daha çok haberleşme veya gözlem için tasarlandığı söylenebilir. Nitekim iki kule arasında uzaklık ok atımı mesafesinden çok daha fazladır. Yukarıda da anlatıldığı üzere Kule 7 yuvarlak planlı olup bir gözetleme yapısıdır. Kule 9 ise yol kontrolüne bağlı bir kapı kulesidir¹²²⁹. Bu durumda *akropolis* kulelerinin birer pasif savunma örnekleri olduğu ortaya çıkmaktadır. Sonuçta yapılar üzerinde savaş silahları ve savunma birimlerinin de olması güçtür¹²³⁰. Zaten korunaklı ve bir o kadarda ulaşılmaz olan Sillyon *akropolisi*'nde farklı bir durum da beklenmemelidir.

¹²²⁶ Polat 2016, 89.

¹²²⁷ Jansen 2016, 117.

¹²²⁸ Vitr. *de Arch.* V.5; Ph. Byz. *Poliorketika*, I, 44.

¹²²⁹ Sillyon'un savunma açısından batı ve kuzeybatı yönü zayıftı. Çünkü burada arazinin meyilli azalmakta ve sur bedenleri savunma için yetersiz kalmaktaydı. Aynı özelliklerin görüldüğü birçok kent gibi, burada da zayıf olan savunma hattında daha güçlü bir koruma sağlamak için Kule 9 ve Kapı 5 inşa edilmiştir.

¹²³⁰ Örneğin Ankara'da 9 yy.'da yeniden inşa edilen savunma sisteminde bulunan kulelerde seyirdim yerleri vardı. Buralardan *katapult*, *ballista* gibi ağır silahlarının tesisi mümkündü. Bkz. Foss-Winfield 1986, 144.

2.3. Kapılar

Antik savunma sistemlerinin en önemli unsurlarının başında sur üzerinde bulunan kapılar (*Pyle*¹²³¹) gelmektedir. Her ne kadar literatürde farklı kapı tipleri ve çeşitleri karşımıza çıksa da¹²³², savunma sistemlerinde genel olarak ana ve yan girişler olmak üzere iki tür kapı bulunur. Bazı yerlerde ise içteki savunma stratejisine bağlı olarak çeşitli kapı ve geçişlerin olduğu örnekler de mevcuttur. Kapı ve geçişlerin yapımında topoğrafik özellikler temel belirleyici unsur olmuştur. Seneca'nın da belirttiği üzere, kapılar her zaman zayıf olan noktalardır¹²³³. Bir kente sızmanın en kolay yolu kapıları ele geçirmek olduğundan, kapının güvenliğinin sağlanıp güçlendirilmesi de bir o kadar gerekliydi. Bu nedendir ki kapı savunması, sur sistemlerinde her zaman daha gelişmiş savunma stratejileri ve ek önlemler gerektirmekteydi. Nitekim kent kapılarında antik dönem savunma sistemleriyle ilgili daha çok veri elde edilmesinin temelinde bu yatmaktadır. Aşağıda değineceğimiz Sillyon örnekleri de bu durumu desteklemektedir.

Sillyon antik kenti savunma sisteminde kapıların son derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. Çalışma kapsamında kente yedi adet kapı tespit edilmiş ve değerlendirmeler bunlara göre yapılmıştır. Bu kapılar arasında ön plana çıkan kentin güney batı yamacında konumlanan ve “Ana Şehir Kapısı” olarak nitelendirdiğimiz yapıdır. Öyle ki aşağıda detayları üzerinde durulacağı üzere, kentin tüm savunma sistemi söz konusu yapıya göre belirlenmiş gibidir. Anlaşılan o ki kapı, tüm kent savunması için belirlenen bir nirengi noktası gibidir.

Sillyon Kapıları bahsinde, her yapının farklı plan tekniğinde olması, her ne kadar savunma anlayışı içerisinde inşa edilmiş olsalar da beraberinde farklı misyonlara hizmet etmeleri ve bazı özelliklerinde belirgin farklılıkların takip edilmesinden ötürü, kule ve sur bahsinde takip ettiğimiz yöntem dışına çıkılarak her yapı ayrı ayrı ele alınacaktır. Yani her yapının mimari ve askeri özellikleri aynı kapı başlığı altında değerlendirilmiştir. Böylece savunma duvarları ve kulelere verdiğimiz numerik isimler yerine, kapı ve girişler işlevselliği ve konumları göz önünde tutularak özel isimlerle nitelendirilmiştir.

¹²³¹ Lawrence 1979, 302.

¹²³² Akarca 1998, 173-174.

¹²³³ Sen. *Hipp.* 534. *Nec torta clausas fregerat saxo gravi/ballista portas.*

2.3.1. Ana Kent Kapısı (K26)

Yapı, *akropolis*'in güneybatı kesiminde ve *akropolis*'e giden rampalı yolun başladığı yerde kuzeydoğu-güneybatı yönde konumlanır. Kapı araziye göre yön bulmuş, yapı direk kayalık ve sağlam zemine oturtulmuştur. K26, kare planlı iki kapı kulesi¹²³⁴ ve bu kulelerin bitiminden itibaren içe doğru bir yay çizerek merkeze uzanan hilal şeklindeki iki duvarın oluşturduğu yarım yuvarlağı geçen planda bir iç avludan oluşmaktadır. Merkezde birleşen avlu duvarları üzerinde yer alan bir kapıyla da kentte giriş sağlanmaktaydı. Bu sıra dışı kompleks, kenti çevreleyen dış surun üzerindeki en büyük giriş ve kente hem yaya hem de arabalı trafiğin geçişini sağlayan tek giriş olması gibi özelliklerinden dolayı “Ana Şehir Kapısı” olarak adlandırılmıştır (Lev. XXXII, Res. 74-75; Lev. LXXXIX, Çiz. 35-36; Lev. XC, Çiz. 37; Lev. CXI-CXIV).

K26 ile ilgili bugüne kadar çeşitli değerlendirmeler yapılmış ve bina savunma sistemi çalışan birçok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Yapıya ilk değinen Lanckoroński olmuştur. Araştırmacı tarafından yayımlanan “Pamphylia ve Pisidia Kentleri” isimli çalışmasında verilen Sillyon haritasında *Ct* harfiyle kapı olarak tarif edilmiş; Perge ve Side kapılarına benzetilerek Dor düzeninde mimari öğelerle bezeli olduğu düşünülmüştür¹²³⁵. Mansel, Pamphylia Şehir Surları ve Şehir Kapıları isimli çalışmasında ilk olarak yapının savunma özelliğine değinmektedir¹²³⁶. Winter, Sillyon Ana Şehir Kapısı'nı ele alan bir diğer araştırmacı olmuştur¹²³⁷. Lawrence, kapının planı ve genel özelliklerine değinerek gösterdiği şema ile yapının baskınlara karşı yapıldığını; fakat ciddi saldırılarda kayıtsız kalabileceğini ifade etmiştir¹²³⁸. Sillyon kent savunması ile ilgili görece bu güne kadar en detaylı araştırmayı yapan McNicoll ilgili çalışmasında K26'dan kısaca bahsederek, kapının Pamphylia'da görülen bir tip olduğunu söyler¹²³⁹. Son olarak Laufer, Sillyon kapısının tıpkı Perge ve Side'de olduğu gibi, bir taktik konsepti içinde yapılmış olabileceğini, süslemesinin tamamıyla dekoratif olup *fonksiyonel-savunma* ile ilgili motifler olmadığını belirtir ve süsleme olarak komşu kentlerden etkilenmiş olabileceğini vurgular¹²⁴⁰.

¹²³⁴ Kapı kulesi, kentin surları üzerindeki kapılarının yanına veya üstüne inşa edilen ve kapıların daha iyi savunulmasını sağlayan kulelerdir.

¹²³⁵ Lanckoroński 2005, 73, Res. 51.

¹²³⁶ Mansel 1964, 230-231, Res. 40-44.

¹²³⁷ Winter 1971, 119, n. 43, 228, Fig. 236-237.

¹²³⁸ Lawrence 1979, 324, Pl. 63.

¹²³⁹ McNicoll 1997, 140, Pl. 95.

¹²⁴⁰ Laufer 2010, 176.

K26, kuleler, avlu ve girişten oluşan kompleks bir yapıdır. Bu haliyle Sillyon savunma sisteminde ön planda olup, çoğu yerde korunmuştur. Yapının birden fazla işleve sahip olması, süsleme detayları ve plan tipi gibi konularda bize birçok ipucu vermekte; bahsedilen konularda bazı ayrıntıları canlı olarak görmemize olanak sağlamaktadır. Bundan ötürü aşağıda detayları daha iyi vermek amacıyla değerlendirilmesi doğudan batıya doğru sırasıyla önce kuleler, takibinde avlu ve giriş kapısı şeklinde yapılmıştır. Ayrıntıları daha iyi vermek maksadıyla kapının etrafında yer alan iki kuleden doğuda olana Kule 1 ve batıda olana ise Kule 2 isimlerini verdik. Kulelerin duvar tanımlamalarında ise karışıklık ve tekrar ifadelerin önüne geçmek amacıyla numerik bir dizilimde değil; bilakis kapı kulelerinin duvarları -Kule 1 (K15) ve Bastion 1 (K24)'de yaptığımız gibi- doğu, güney, batı ve kuzey duvar şeklinde isimlendirilmiştir (Lev. XXXIII, Res. 76-77; Lev. XCI, Çiz. 39-40; Lev. XCII, Çiz. 41-42; Lev. XCII, Çiz. 43-44; Lev. XCIV, Çiz. 45-46; Lev. XCV, Çiz. 47-49).

Kompleks içinde ele alacağımız ilk bina Kule 1'dir. Kulenin batı duvarı, diğer duvarlara göre daha sağlam kalmıştır (Lev. XXXIV, Res. 78)¹²⁴¹. Burası aynı zamanda giriş kısmının olduğu yön olarak ön plana çıkmaktadır. Bu duvar, derz yükseklikleri bir birine eşit toplamda 15 adet kesme taş sırasından oluşmaktadır. *Isodomos* blokların yüksekliği her yerde eşit olup 0,50 m.'dir. Duvarın ortasında zeminden itibaren derin ve iki tarafa doğru bir birinden kopmuş belli bir bölüm vardır. Bu duvar fasadında pencere, menfez veya kapı gibi herhangi bir açıklık yoktur. Batı duvarın kuzey duvarla birleştiği köşede – ilerde göreceğimiz kuzey duvarda bulunan seyirdim yeri seviyesinde - üstten aşağı doğru 2. ve 3. taş sırasında ve dışa çıkıntı yapmış taşların bittiği yerde, Dorik düzende bir adet triglif-metop ve arşitrav işlenmiştir¹²⁴². Böylece girişte, hemen fark edilecek şekilde bir görsellik oluşturulmak istenmiştir. Arazide yaptığımız incelemelerde Ana Kent Kapısı kompleksinde başka süslü bir bölüme rastlanılmamıştır. Ayrıca duvarın dış kısmında yer yer sonradan yapıldığı anlaşılan harç izleri de görülmektedir. Buradan hareketle yapının dönem içerisinde onarım gördüğü söylenebilir.

Kule 1'in güney duvarı kompleks girişin en dış noktasını oluşturmaktadır¹²⁴³. Duvarda derz yükseklikleri bir birine eşit toplamda 15 adet kesme taş sırası görülmektedir. *Isodomos* blokların yüksekliği her yerde eşit olup 0,51 m.'dir. Duvarın

¹²⁴¹ Batı duvarın uzunluğu 6,50 m., korunagelmiş yüksekliği, güney köşede, 7,27 m., genişliği ise 0,75 m.'dir.

¹²⁴² *Triglif-metop* kısmının yüksekliği 0,45 m., genişliği 0,47 m.; Dorik arşitravın yüksekliği 0,50 m., genişliği ise 0,39 m.'dir.

¹²⁴³ Duvarın uzunluğu 7,10 m., yüksekliği 7,57 m. ve son olarak genişliği ise 0,72 m.'dir.

tam merkez noktasında yıkılmış bir bölüm bulunmaktadır. Burası ilk bakıldığında bir pencere açıklığı gibi görünse de yapılan incelemelerde herhangi bir açıklık izine rastlanılmamıştır. Kulenin güneydeki dış duvarı olduğundan duvarda karşıdan geleni görebilecek bir açıklık veya menfez giren tehlikelere ok atışında bulunmak için bir mazgal veya menfez olması beklenilebilirdi. Fakat duvara herhangi bir açıklık eklenmemesi aşağıda ayrıntılarıyla anlatıldığı gibi kapıda uygulanan taktikle ilgili olmalıdır. Güney duvarda, batıda olduğu gibi herhangi bir harç izine rastlanılmamıştır.

Kule 1'in doğu duvarı, kompleksin doğu sınırını oluşturmaktadır¹²⁴⁴. Duvarda derz yükseklikleri bir birine eşit toplamda 10 adet kesme taş sırası korunmuştur. Kullanılan *isodomos* blokların yüksekliği –güney duvarda olduğu gibi- her yerde eşit olup 0,51 m.'dir. Doğu duvarda farklı bir uygulama karşımıza çıkmaktadır. Bu fasadda, güney-doğu köşeden kuzeye yaklaşık 2,72 m.; kuzey-doğu köşeden güneye ise yaklaşık 3,20 m. uzaklıkta bir adet açıklık vardır¹²⁴⁵. Bu açıklık bir mazgal-menfez olarak kullanılmıştır. Yaptığımız incelemelerle açıklığın alt kısmında dış ile iç yüksekliği arasında yaklaşık 19° bir eğim bulunduğu tespit edilmiştir. Böylece bir nevi siperlik oluşturulmuş; muhtemelen doğu yönden kapıya veya Duvar 8 (K8)'e yapılacak saldırılara karşı bir önlem olarak tasarlanmıştır.

Kule 1'in son olarak değineceğimiz duvarı kuzeyde olandır¹²⁴⁶. Duvar kulenin kente bakan kısmını ve aynı zamanda sur içinde kalan bölümünü oluşturmaktadır. Bu duvarda derz yükseklikleri bir birine eşit toplamda 9 adet kesme taş sırası korunmuştur. Burada kullanılan *isodomos* blokların yüksekliği –güney ve doğu duvarlarda olduğu gibi- her yerde eşit olup 0,51 m.'dir. Kuzey duvarda Kule 1'in diğer 3 duvarından farklı bir uygulama görülmektedir. Duvarın üst bölümünde üst taş sırasının hemen altında bir seyirdim veya siper yani *epalksis* (ἐπάλλεις) oluşturulmuştur. Burası alttan destekli olup genişliği 1,11 m.'dir. Bir insanın rahat yürüyebileceği genişlikte olan bu alan herhangi bir saldırı veya kuşatma anında, savunma ve gözetlemenin yapıldığı yer olarak kullanılıyor olmalıydı. Aşağıda konu başlığı altında askeri perspektif bölümünde detayları verilecek bu uygulamanın en tipik örneği Bastion 1'de karşımıza çıkmaktadır. Seyirdim yerinin batıdaki yüzüne yukarıda da değinildiği üzere Dorik arşitrav ve triglif-metop süslemesi işlenmiştir.

¹²⁴⁴ Duvarın uzunluğu 6,60 m., görünen yüksekliği 4,45 m. ve son olarak genişliği ise 0,75 m.'dir.

¹²⁴⁵ Açıklığın genişliği 0,69 m., korunan yüksekliği yaklaşık 0,50 m. ve derinliği ise 0,75 m. olup, duvar kalınlığı boyunca devam etmektedir.

¹²⁴⁶ Duvarın uzunluğu yaklaşık 7,05 m., görünen yüksekliği yaklaşık 3,50 m. ve son olarak genişliği ise 0,75 m.'dir.

Arazi incelemelerinde Kule 1'in iç kısımda en yüksek bölümün 4, 34 m. ile kuzeybatı köşe olduğu görülmüştür. Binanın içinde kuzey ve güney duvarlarındaki son taş sırasında karşılıklı yerleştirilmiş yaklaşık 0,30 x 0,30 m. ölçülerinde ve 0,30 m. derinliğinde 7 adet kare şeklinde hatıl yuvası bulunmaktadır. Bu hatıl yuvaları kulenin üst örtüsünün nasıl kapandığı konusunda önemli ipuçları vermektedir.

Ana Kent Kapısı'nın bir diğer binası Kule 2'dir (Lev. XXXIV, Res. 79). Kulenin doğu duvarı, diğer duvarlara göre daha sağlam kalmıştır. Burası aynı zamanda giriş kısmının olduğu yön olarak ön plana çıkmaktadır. Duvarın en iyi korunmuş noktasında derz yükseklikleri bir birine eşit toplamda 12 adet kesme taş sırası bulunur. *Isodomos* blokların yüksekliği her yerde eşit olup 0,51 m.'dir. Duvarın yaklaşık 2,50 m. uzunluğundaki kuzey kısmı yaklaşık 5,25 m. yüksekliğe kadar; güney kısmında kalan ve kısmen sağlam kalabilmiş bölümün toplam yüksekliği ise zeminden itibaren 1,76 m.'ye kadar korunmuştur. Merkez noktasında kaymadan dolayı 0,60 m. genişliğinde bir ayrılma meydana gelmiştir ki bu ayrılma statik bir hatadan dolayı olmalıdır. Yukarıda da anlatıldığı üzere Kule 1'in batı duvarında da benzer bir ayrılma vardı. Arazide yaptığımız incelemeler sonrasında, bağlantı noktaları kopan duvarların dayanak noktalarının zayıflamasıyla eğim tarafına yönlendikleri anlaşılmıştır. Doğu duvarda, Kule 1'in batı duvarında karşımıza çıkan harç izleri görülmemiştir. Yine bu duvarda paralelindeki Kule 1'in doğu duvarı kuzey kesiminde olan Dorik süsleme kuşağının varlığı duvarın kuzey kısmı yıkıldığından tespit edilememiştir. Ancak genel mimari koşulları düşünüldüğünde benzer süslemenin bu duvarda da olması beklenmelidir.

K26'nın ikinci kulesi bahsinde şimdi değineceğimiz duvar güneyde olandır. Burası girişin batıdaki en dış bölümünü oluşturmaktadır. Duvarın en iyi korunmuş bölümünde derz yükseklikleri bir birine eşit toplamda 6 adet kesme taş sırası bulunur. *Isodomos* blokların yüksekliği 0,51-0,53 m.'dir. Güney duvarın uzunluğu 7,13 m. ve kalınlığı batıdakiyle aynı olup 0,62 m.'dir. Öbür taraftan kulenin en az korunmuş duvarıdır ve en sağlam yerde 2,65 m. yüksekliğe sahiptir. Batı ve doğu duvarlarla olan bağlantı noktalarının zayıflaması nedeniyle dışa doğru kaymış ve büyük bir kısmı yıkılmıştır. Güney duvarda, Kule 1'de görüldüğü üzere, kulenin güneydeki dış duvarı olduğundan duvarda karşıdan geleni görebilecek bir açıklık veya menzile giren tehlikelere ok atışında bulunmak için bir mazgal veya menfez olması beklenilebilirdi. Fakat yukarıda Kule 1 bahsinde anlatıldığı üzere, duvara herhangi bir açıklık eklenmemesi aşağıda ayrıntılarıyla anlatıldığı gibi Ana Şehir Kapısı'nda uygulanmak istenen taktikle ilgili olmalıdır. Duvar üzerinde herhangi bir harç veya tamirat izi yoktur.

Kule 2'in batı duvarı kompleksin batı sınırını oluşturmaktadır¹²⁴⁷. Bu duvarda güneyden kuzeye, yaklaşık 3,80 m. uzaklığa kadar yükseklikleri bir birine eşit toplamda 3 adet kesme taş sırası korunmuş; çoğu yerde ise duvar yıkılmıştır. Kullanılan *isodomos* blokların yüksekliği –güney duvarda olduğu gibi- her yerde eşit olup 0,51 m.'dir. Duvarın kuzey tarafında 3,10 m. genişliğinde bir alan 2,42 m.'ye kadar yükselmektedir. Bu fasadda bir açıklık bulunmaktadır. Söz konusu açıklık güney duvardan kuzeye 1,20 m. uzaklıkta, 0,94 m. genişliğinde ve 0,68 m. derinliğindedir. Açıklığın iki tarafında 0,19 m. genişliğinde bir profilden sonra yan duvar taşları içe doğru genişlemektedir. Ama buranın kapı, pencere veya bir mazgal mı olduğu arazide yapılan çalışmalarla belirlenememiştir. Bununla birlikte Kule 1'in doğu fasadında yukarıda da bahsedildiği üzere bir adet sağlam kalabilmiş mazgal-menfez bulunmaktadır. Buradan hareketle açıklığın mazgal-menfez olabileceğini söyleyebiliriz. Öyle ki Kule 2'in batı duvarının tıpkı Kule 1'in doğu fasadında olduğu gibi, kulelerden başlayıp yanlara doğru devam eden kurtinleri korumak ve kapıya yan cephelerden saldırarak düşmana ateş etmek maksadıyla yapılmış olduğunu düşünmekteyiz.

Kuzey duvarı Kule 2'in kente bakan kısmını oluşturmaktadır¹²⁴⁸. Duvarın en iyi korunmuş bölümünde derz yükseklikleri bir birine eşit toplamda 6 adet kesme taş sırası bulunur. *Isodomos* blokların yüksekliği diğer duvarlardan farklı olarak 0,54 m.'dir. Bu duvar Kule 2'nin en iyi korunmuş bölümüdür. Kuzey duvarda, duvar üst seviyesinden 2,20 m. aşağıda, doğu duvardan batıya 0,64 m. uzaklıkta bir adet giriş bulunur¹²⁴⁹. Bahsi geçen girişin bir kapı olduğu söve profillerinden anlaşılmaktadır. Dışta, kapı söve profilinin genişliği 0,20 m.'dir. Bu girişin varlığı Kule 1'in duvarı üzerinde de benzer bir girişin olabileceğini göstermektedir. Çünkü iki kulede de aynı plan şeması uygulanmıştır. Kaldı ki Kule 1'de detayları daha iyi anlaşılabilen batı ve doğu duvarlarında herhangi bir kapı olmadığından, kapı için en mantıklı yerin şehir tarafında içe açılan kuzey duvarı üzerinde olması gerekmektedir. Kule 2'nin, Kule 1'de olduğu gibi, üst kısmının ahşap hatıllarla örtüldüğü, kule içinde yukarıdan düşmüş şekilde duran ve üzerinde hatıl yuvası olan bir bloktan anlaşılmaktadır. Duvarın iç kısmında sıva izlerinin yanı sıra, küçük taş-tuğla karışımı kaba bir harçla yapılmış onarım izleri de görülmektedir (Lev. LXXXIV, Res. 83). Bu şekilde onarıma işaret edebilecek harç veya benzeri herhangi bir ipucuna

¹²⁴⁷ Duvarın uzunluğu yaklaşık 6,20 m. ve kalınlığı ise yine 0,62 m.'dir.

¹²⁴⁸ Duvarının toplam uzunluğu 6,65 m. olup kalınlığı 0,64 m., ölçülebilen yüksekliği dışarıda 2,92 m., içeride ise 3,12 m.'dir.

¹²⁴⁹ Girişin genişliği 1,13 m., derinliği duvar boyunca olup 0,64 m.'dir

Kule 2'nin diğer fasadlarında rastlanılmamıştır. Yalnızca harç izleri Kule 1'in batı duvarında karşımıza çıkmıştı. Buradan yola çıkarak kulenin dönem içinde onarılıp tekrardan kullanılmaya devam ettiği söylenebilir. Ama kuzey duvarda yaptığımız incelemelerde, duvar kesitinde harç kullanılmadığı tespit edilmiş ve onarıma işaret edebilecek bir ize de rastlanılmamıştır. Duvarın iç fasadında görülen harç ve onarıma dair izler; kulenin iç kısmının sıvandığını; belki de duvar üzerinde bir *fresko* olabileceğini düşündürmektedir. Böylece mekanda önemli bir ayrıntı karşımıza çıkar. Kule 1'in iç kesiminde yaptığımız incelemelerde herhangi bir harç vb. uygulama görülmemiştir. Böylece Ana Şehir Kapısı 2. Kulesi'nde bir iç düzenleme yapıldığı ve muhtemelen bu düzenlemenin geç dönemde savunma kaygılarından öteye Kule 2'nin büründürüldüğü işleyle ilgili olduğu söylenebilir.

Kapı kulelerinden sonra şimdi de kuleler arasındaki yarım yuvarlak avlu ve avlu üzerindeki şehre ulaşımı sağlayan geçiş ele alınacaktır (Lev. XXXIV, Res. 80). Kuleler arasındaki mesafe yaklaşık 9,50 m. olup, bu alan bir avluyla sınırlandırılmıştır. Duvarların kalınlığı 0,57 m.'dir. Kule 1 ile Kule 2 arasındaki duvarlar, kulelerin bitiminden itibaren, içe doğru bir yay çizerek merkeze uzanan yarım bir yuvarlak avlu oluşturur ve ortadaki girişte son bulur. Burası Ana Şehir Kapısı üzerinde kente ulaşımı sağlayan tek giriş olup, aksial özelliktedir. Grek dünyasında aksial girişler M.Ö. geç 4.yy.'dan öncesine kadar bilinmemektedir¹²⁵⁰. Anadolu'da ise aksial girişler Helenistik Dönem'le beraber görülmeye başlar¹²⁵¹. Kule 1'in kuzeybatı, Kule 2'nin ise kuzeydoğu köşesinden başlayan avlu duvarların yapılan ölçümler sonucunda yaklaşık 90° (9 $\frac{1}{2}$)'lik bir yay oluşturduğu hesaplanmıştır. Burada Kule 2'ye bağlanan apsidal duvar Kule 1'e bağlanan diğer apsidal duvara göre daha iyi korunmuştur. Duvarlarının en yüksek noktası zeminden itibaren 5,10 m.'dir. Öbür taraftan avlu üzerindeki kente açılan girişin genişliği 3.20 m., korunmuş yüksekliği 2.10 m.'dir ve derinliği ise duvar boyunca (0,57 m.) devam etmektedir. Kapının iki tarafında iki duvara da işlenmiş 0,46 m. genişliğinde pervaz kısmı görülmektedir. Giriş kısmının olduğu yerde sövelerin kalınlığı 0,85 m.'dir. Girişte kullanılan kapının nasıl olabileceğine dair herhangi bir ize rastlanılmamıştır. Girişin tam yüksekliği de belli değildir. Fakat avlu duvarlarının azami yüksekliğinin 5,10 olarak belirlenmesinden sonra kapının tahmini azami yüksekliğinin 5,10 m. civarında olabileceği söylenebilir.

¹²⁵⁰ Winter 1971, 208-210.

¹²⁵¹ McNicoll 1997, 7.

2.3.1.1 Mimari Özellikler

2.3.1.1.1 Plan Tekniği

Antik çağda bazı şehir girişleri, yan kapı kuleleriyle korunan derin bir avludan oluşacak şekilde tasarlanmıştır. Bahsedilen yapıların birçok avantajı beraberinde getirmeleri, kent planlamacıların bu binaları tercih etmelerine sebep olmuştur. Öyle ki söz konusu karmaşık yapılar, ilk başta yüksek derecede bir güvenlik sağlıyor; burada görevli bekçi veya askerler için iyi bir görüş açısı yaratıyor ve gelişmiş savaş teknolojileri kullanılarak farklı taktiksel özellikleri de beraberinde getirip, kent savunmasını güçlendiriyordu.

Bahse konu olan plan tipi, genel olarak giriş kısmı ve iki kule arasında bir boşluktan oluşuyordu¹²⁵². Kompleksler genellikle tek avlulu idi; fakat arka arkaya iki ve üç avludan meydana gelenleri de bulunmaktaydı. Avlu sayısını arttırmak kapıyı aşılmaz hale getirmeyi amaçlamaktadır¹²⁵³. Kıta Yunanistan'da M.Ö. 5. yy.'dan itibaren, Anadolu'da ise farklı formlarda yine benzer tarihlerden itibaren görülmeye başlanan avlulu kapıların prototipleri diye bileceğimiz örneklere erken dönemlerde farklı yerleşmelerde rastlamaktayız. Muhtemelen aynı düşüncenin ürünü olan bu avlulu kapıların bilinen en erken örneği Zincirli'dedir. Burada iki kule arasındaki girişle girilen büyük bir alan vardır. Alan bir iç surla yani *diatokhisma* duvarı ile sınırlandırılmıştır. İç surla üzerinde kente ulaşımı sağlayan giriş dikdörtgen bir iç avluya açılmaktadır¹²⁵⁴. Anadolu'da Zincirli'den sonra Gordion'da Demir Çağ'a tarihlenen tipik iki örneği görülür¹²⁵⁵. Burada iki yan kulenin ortasında bir avlu ve avlu üzerindeki aksial geçişler vardır. Bilinen erken örneklerinin Anadolu'da görülmesi avlulu kapıların Anadolu ve belki Ön Asya orijinli olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim Mansel de avlulu şehir kapılarının menşeinin Anadolu ve Ön Asya'da aranması gerektiğini ileri sürmüştür¹²⁵⁶.

Yaptığımız incelemelerle, özellikle M.Ö. 4. yy.'ın başlarından itibaren, genellikle büyük şehir kapılarının bir meydan ya da bir avlu gerisine alındığı tespit edilmiştir. Böylelikle avlu şehir girişine anıtsal bir görünüm vermekte ve düşman avluya girdiği takdirde, onu avlunun dar alanı içine sıkıştırarak imha etme olanağı sağlamaktadır. Bu plan özelliğinin Helenistik Dönem'de başta Kıta Yunanistan olmak üzere, Anadolu'nun birçok kentinde geliştirilerek uygulandığı görülmektedir. Ancak bahse konulan olan tipi

¹²⁵² Lawrence 1979, 318.

¹²⁵³ Akarca 1998, 155.

¹²⁵⁴ Adam 1982, 9, Fig. 3.

¹²⁵⁵ Vergnaud 2016, 99-100, Fig. 7.

¹²⁵⁶ Mansel 1964, 234.

çeşitli polislerde farklı şekillerde karşımıza çıkar. Öyle ki avlu planları, aşağıda gelişim sürecine göre de ele alındığı üzere dikdörtgen, kare, yamuk, yarım daire, daire, oval, U-biçimli ve V-biçimli gibi farklı plan şemalarında kentin savunma karakterine göre belirlenmiştir. Sonuçta bu tür kapıların geleni karşılayan bir giriş gibi mimaride yerini aldığı ortaya çıkmaktadır. Aşağıda gelişim sürecine göre savunmada kullanılan örnekleri verilmiş; benzer örnekler arasında analogi yapılarak Sillyon Ana Kent Kapısı'nın plan gelişimindeki konumu belirlenmeye çalışılmıştır.

Antik çağda, yukarıda bahsi geçen planın en erken örneği, ne kadar düzgün bir avludan oluşmuyor olsa da, Atina'ya giden yol üzerinde bulunan Eleusis'deki Asty Kapısı'nda karşımıza çıkmaktadır. Burada bir kule tarafından gözetlenen giriş, kare şeklinde bir iç avluya açılmaktadır¹²⁵⁷. Asty yapısından sonra Pireus'daki Themistokles dönemine, yani yaklaşık M.Ö. 470'lere tarihlenen komplekste de benzer anlayış devam ettirilmiştir. Burada artık iki kule arasındaki boşluktan sonra gelen küçük bir kapı dikdörtgen bir avluya geçişi sağlamaktadır¹²⁵⁸. Atina'da Themistokles dönemi yapısı olan Kerameikos Dipylon Kapısı dikdörtgen bir avluya açılmakta ve karakteristik özelliği ile ön plana çıkmaktadır¹²⁵⁹. M.Ö. 307'den sonra burada yapılmış bir muharebe Livius¹²⁶⁰ tarafından uzun uzun anlatılır ki, yazarın bu bilgileri avlulu kapıların savunmadaki işlevini gösteren ve günümüze kadar gelebilmiş en iyi örnektir. Livius; burada Makedonya Kralı V. Phliphus'un Atina'da Dipylon Kapısı'na yaptığı taarruzu aktarmaktadır. Yazar, kralın bir çıkış hareketi yapan Atinalıları kapıya kadar geri püskürttüğünü, fakat geçit dar olduğundan burada kanlı bir boğuşmanın cereyan ettiğini, Atinalılar kadar Makedonyalılar'ın da kılıçtan geçirildiğini, o esnada kuleler seğirdim yolu üzerindeki müdafilerin oklarını kullanmadıklarını, çünkü Makedonyalılar'la

¹²⁵⁷Travlos 1949, 145, Fig. 1-2.

¹²⁵⁸Noack 1908, 34; Kähler 1942, 38.

¹²⁵⁹Winter 1971, 210, Fig. 211. Bu kapı Erken Helenistik dönemde, tekrardan inşa edildiği M.Ö. 307 yılındaki anlaşmadan anlaşılmaktadır. Bu yapı ile ilgili detaylı çalışmalar için bkz. Gruben 1970, 114-128.

¹²⁶⁰Ab Dipylo accessit. Porta ea, velut in ore urbis posita, maioraliquanto patentiorque quam ceterae est, et t intra eam extraque latae viae sunt, ut et oppidani derigere aciem a foro ad portam possent, et extra limes milleferme passus longus, in Academiae gymnasium ferens, pediti equitique hostium liberum spatium praeberet. Eo limite Athenienses cum Attalipraesidio et cohorte Dioxippi acie intra portam instructa signa extulerunt. quod ubi Philippus vidit, habere se hostes in potestate ratus et diu optata caedeneque enim ulli Graecarum civitatum infestior erat iram expleturum, cohortatus milites ut se intuentes pugnantem scirentque ibi signa, ibi aciem esse debere, ubi rex esset, concitat equum non ira tantum, sed etiam gloria elatus, quod ingenti turba completis etiam ad spectaculum muris conspici se pugnantem egregium ducebat. aliquid ante aciem cum equitibus paucis evectus in medios hostes ingentem cum suis ardorem tuum pavorem hostibus iniecit. Plurimos manu sua comminuse minusque vulneratos compulsosque in portam consecutus et ipse, cum maiorem in angustiis trepidantium edidisset caedem, in temerario incepto tutum tam en receptum habuit, quia qui in turribus portae erant sustinebant tela, ne in permixtos suos conicerent. Liv. *perioch.* XXXI.24.9-16.

Atinalılar'ın birbirinden ayırt edilemeyecek kadar karışmış olduklarını ifade eder. Aslında Livius'un anlatımları avlulu kapıların planlanmasının ardındaki düşünceyi ve işlevini tüm çıplaklığıyla ortaya koymaktadır. Hiç şüphe yoktur ki Dipylon Kapısı'nda cereyan eden kuşatmalar göz önünde bulundurularak bir taktiksel düşünce ile Sillyon Ana Kent Kapısı planlanmıştır.

Korinth'deki M.Ö. 5.yy. örneği olan ve yuvarlak kule ve M.Ö. 392 yılında yenilenen veya tamir edilen İsthmia Kapısı'nda¹²⁶¹, yanda bulunan bu iki kulelerin arasında bulunan bir giriş kare formulu bir avluya açılmaktadır. Avlunun öbür tarafında kare biçimli yuvarlak kulelere göre daha küçük bir kule bulunur ve form olarak kapalı bir avluya işaret eder. Bu plan şemasının tamamen savunma amaçlı yapıldığı anlaşılmakta; Atina Dipylon Kapısı, Messene'deki Arkadia Kapısı, Manteneia'daki A Kapısı ve en son olarak Stymphalos Kapısı ile benzer özellikler göstermektedir. Nitekim Winter da kapının Atina'da Themistokles dönemi kapısının küçük bir modeli olduğunu savunur.¹²⁶² Atina'da M.Ö. 4.yy.'la tarihlenen Pnyx-Mouseion Kapısı¹²⁶³ plan olarak Sillyon ve Perge kapılarına benzemektedir. Öyle ki kuleler arsında kalan bölümden sonra geleni açık bir avlu karşılar. Bu açık avlu üzerinde şehre girişi sağlan yaklaşık 3,90 m. genişliğinde bir kapı bulunmaktadır ki bu ölçü, 3,20 m. olan Sillyon örneği girişindeki ölçüye de yakındır. Ancak Pnyx-Mouseion Kapısı'nın avlu kısmı dikdörtgen formu Sillyon ve Perge kapılarından ayrılan özelliğidir.

Girişlerin avlulu yapılması geleneğinin Arkadia'daki Messene Kapısı'nda farklı bir boyut kazandığı görülmektedir¹²⁶⁴. Bu yapı ön tarafta iki tarafı kulelerle korunmuş dikdörtgen bir meydana oluşmaktadır. Ön girişteki iki kulenin arasında bulunan dar bir giriş tam daire bir avluya açılmakta, öbür tarafta ise yine dar bir girişle son bularak karakteristik bir şema göstermektedir¹²⁶⁵. Bu sıra dışı ve bir o kadar da anıtsal M.Ö. 4 yy.'da yapılmıştır¹²⁶⁶. Daha önce Stymphalos Kapısı'nda bildiğimiz tam daire avlunun gelişmiş bir türevi burada karşımıza çıkmaktadır¹²⁶⁷. Bu plan tipi Thebes Elektra Kapısı'nda da izlenmekte;¹²⁶⁸ fakat Thebes örneğinde oval avlu kulelerle sınırlandırılmış ve Messene'deki avluda hissedilen anıtsallık burada yerini sıradanlığa bırakmıştır.

¹²⁶¹Parsons 1936, 94-97, 120, Pl. 5.

¹²⁶²Winter 1971, 225.

¹²⁶³Thompson-Scranton 1943, 318, Pl. XVII, Fig. 29; Winter 1971, 225.

¹²⁶⁴Lawrence 1979, 318; Giese 2010, 86, Abb.1; Schwertheim 2010, 98-99, Abb. 1.

¹²⁶⁵Adam 1982, 90, Fig. 58, Foto. 115.

¹²⁶⁶Schwertheim 2010, 102.

¹²⁶⁷Akarca 1998, 154, Res. 98.

¹²⁶⁸Winter 1971, 229, Fig. 238.

Bahsedilen şekilde programlanmış yuvarlak veya yarım yuvarlak avlulu kapılar bugüne kadar bilinmiyordu. Plan tipi aşağıda değineceğimiz üzere Pamphylia'da Perge, Side ve Sillyon kapı planlarında gösterdiği oval avlu şekliyle karşılaştırılabilir. Bu yeni gelişim muhtemelen savunmaya kare veya dikdörtgen olanlardan daha fazla güç katıyordu.

Mantineia'da D Kapısı olarak tanımlanan bindirmeli kapı, şimdiye kadar görülenler arasında en karmaşık savunma örneğine sahiptir. Çapraz duran iki kule arasındaki alandan sonra bir girişle kare şeklindeki bir avlu, oradan da dikdörtgen biçimli ikinci bir avluya girilir¹²⁶⁹. Böylece iki kule arasında bir koridor oluşturulmuş ve bu koridor iki avluyla desteklenip tahkim yönü güçlenmiştir. Mantineia'da bulunan A Kapısı da, gösterdiği yarım daire planı ile Sillyon kapısına en çok benzeyen örnek olarak ön plana çıkar. Girişte iki yuvarlak kule ve Sillyon'da olduğu gibi kulelerin hemen iç duvarından başlayarak hilal şeklinde bir profille içe daralan avluya sahiptir¹²⁷⁰. Buradan bir girişle yine kare bir alana açılmaktadır. Diğer taraftan giriş kulelerinin yuvarlak, avlu duvarlarının 2,50 m. ölçülerinde olması ve son olarak oval avludan sonra girişin yeni bir mekâna açılması bakımından Sillyon Ana Kent Kapısı'ndan ayrılmaktadır. Muhtemelen Mantineia D Kapısı ile aynı döneme tarihlen Stymphalos Phleius Kapısı kendi içinde farklı, ama konsept olarak aynı özelliktedir¹²⁷¹. Bindirme tekniğinde yapılmış kompleks, sur bedenindeki iki diagonal duvar arasında, önce kısa bir koridor, sonra yaklaşık 7 m. çapında yuvarlak bir avluya açılmaktadır. Bu avludan sonra ise bir kapı ile düzensiz dikdörtgen ikinci avluya geçilmektedir¹²⁷². Stymphalos örneği hem dikdörtgen hem de yuvarlak avlu olmak üzere iki farklı şemayı göstermesi açısından önem arz eder.

Helenistik Dönem'de görülen yuvarlak veya yuvarlak avlulu en erken kapı örneği Sicilya'da Tynadaris kentinde ortaya çıkar¹²⁷³. Bu kapı 13 m. genişliğindeki avlusu ile dönemin en erken örneği olarak yerini alır. İki kulenin sınırlandırdığı avlu ağız kısmı 9 m. uzunluğunda ve 10,80 m. genişliğindedir¹²⁷⁴. Giriş yarım daire planlı olup Sillyon kapısına benzemekle beraber kule ile avlu duvarı arasında bulunan postern ve avluyu çevreleyen duvarın alışılmışın dışında yaklaşık 6 m. kalınlığında olması bakımından ondan ayrılır. Buradaki duvarlar üzerinde dönemin *katapult* gibi ağır silahlarını kullanma olanağı bulunurken, Sillyon'daki avlu duvarının kalınlığının sadece 0,57 m. olması

¹²⁶⁹ Winter 1971, 216-217, Fig. 216; Adam 1982, 78, Foto. 110, Fig. 45-46.

¹²⁷⁰ Adam 1982, 85, Fig. 55.

¹²⁷¹ Kähler 1942, 33-34, Abb. 32.

¹²⁷² Lawrence 1979, 334, Fig. 75.

¹²⁷³ Winter 1971, 224, Fig. 25; Adam 1982, 85.

¹²⁷⁴ Lawrence 1979, 319, Fig. 63.

benzer aletlerin kullanılmasına elverişli değildir. Sicilya'daki bir diğer avlulu kapı örneği Syrakusai'daki Epipolai tahkimat sistemi üzerinde bulunmaktadır. Burada üç gözlü bir giriş, sağda ve solda olmak üzere devam eden kalın duvarlar tarafından sınırlandırılmış huniye benzer, üçgen avlulu bir şekilde geriye doğru daralan meydana oluşmaktadır¹²⁷⁵.

Anadolu'da avlulu kapı örneklerine farklı şekillerde birçok kentte rastlamak mümkündür. Bunlar arasında en erken örnek Neandria'da karşımıza çıkar¹²⁷⁶. Yaklaşık M.Ö. 5.yy.'a veya 4.yy. başlarına tarihlenen ve Kapı 6 (Tor 6) olarak adlandırılan yapı, iki kule arasında dikdörtgen bir boşluğa sahiptir¹²⁷⁷. Bu boşluktan sonra tıpkı Sillyon'da olduğu gibi bir kapıyla kentte girilmektedir¹²⁷⁸. Assos suru üzerinde bulunan doğu ve batı kapıları günümüze sağlam gelebilmiştir. Burada uygulan planda, iki dikdörtgen kulenin oluşturduğu bir boşluğa yer verilmiştir ve boşluktan sonra bir kapıyla açılan avlu yerini almaktadır¹²⁷⁹. Avlunun yan duvarlarında birer kapıyla girilen küçük mekânlar mevcuttur. Bu karmaşık yapı şeması M.Ö. erken 4. yy. ya da yüzyılın ortalarına tarihlenmektedir¹²⁸⁰. Karia Bölge'sinin önemli kentlerinden biri olan Halikarnassos'daki Myndos Kapısı avlulu bir girişe sahiptir¹²⁸¹. Muhtemelen M.Ö. 370 yılından sonra Mausolos yönetimi sırasında yapılan kapı, iki kule tarafından sınırlandırılan girişin hemen arkasındaki dikdörtgen bir avludan oluşmaktadır¹²⁸². Bu avludan giriş kısmının simetrisinde içeriye açılan bir kapı daha vardır. Ayrıca kapı dışında avluya yanlardan girişi sağlayan iki tane de postern bulunmaktadır¹²⁸³. Halikarnassos yarım adasında bir Leleg yerleşmesi olan Theangela'da M.Ö. 4.yy.'a tarihlenen kuleli giriş, Neandria, Assos ve Halikarnassos kapılarına göre daha basit planlı olmasına rağmen, iki kule arasında kalan boşluk ve boşluktan sonra bir girişle kare bir avluya açılması bakımından Anadolu'daki avlulu kapılara örnek olarak gösterilebilir¹²⁸⁴. Xanthos Güney Kapısı da tıpkı Neandria ve Assos kapıları gibi daha az anıtsaldır¹²⁸⁵. Burada, girişte kule olmasına

¹²⁷⁵ Winter 1971, 224; Fig. 173; Mertens 1999, 145-147, Abb. 4. Ayrıca Themistokles Dönemi Atina Suru ve savunması için bkz. Noack 1907, 123-160, Taf. X-XIII.

¹²⁷⁶ Schulz 1994, 71-72, 87, Abb. 2.

¹²⁷⁷ Akarca 1998, 31; Schulz 2000, 73, Beil. 16, Abb. 22, Taf. 15,4-5.

¹²⁷⁸ Bu girişin genişliği Sillyon girişi ile neredeyse aynı ölçüde olup 3, 10 m.'dir. Bunun için bkz. Schulz 2000, 74, Abb. 22.

¹²⁷⁹ Clarke et al. 1902, 189, batı kapısı için bkz. Lev. 197, 199, 201, doğu kapısı için Lev. 209, 217 ve 219; Schulz 2000, 16.

¹²⁸⁰ Lawrence 1979, 328. Fig. 70; McNicoll 1997, 182-184.

¹²⁸¹ Pedersen 2000, 289.

¹²⁸² Öyle ki M.Ö. 334/33 yıllarında Büyük İskender şehre geldiğinde, kapının var olduğu Arrianus tarafından aktarılmaktadır. Bkz. Arr. *Anab.* I. 20.

¹²⁸³ Briese-Pedersen 2003, 258-259, Fig. 2. Yapı ile ilgili kronolojik değerlendirmeler için bkz. Zahle-Kjeldsen 2004, 178.

¹²⁸⁴ Tırpan 1987, 175, 177, Res. 21.

¹²⁸⁵ Adam 1982, 78, Fig. 47.

rağmen kapıdan girildikten sonra sizi bir tarafı yamuk dikdörtgen avlu karşılar. Milet Güney Kapısı karışık plan şeması ve anıtsallığı ile bu dönemde ön plana çıkar. Sur üzerinde bulunan ve ileriye doğru çıkıntı yapan iki kule ile korunan ana giriş dikdörtgen bir avluyla başlamaktadır. Bu avludan sonra, *diateikhisma* (iç sur) duvarı ile çevrilerek ana sura bağlanmış üçgen bir alan görülmektedir. Üçgen alanın alt kısmında ise devam eden *diateikhisma* duvarı üzerinde, yine iki kule tarafından korunan ikinci bir giriş yer almaktadır¹²⁸⁶. Yani burada kapı önüne kapı yapılmış, iç kapı ise *diateikhisma* duvarı ile çevrilerek ana sura bağlanmış ve böylece tekrardan bir dış avlu ile güçlü bir tahkimat sistemi oluşturulmuştur.

Pergamon'da II. Eumenes Dönemi'ne (M.Ö. 197-159) tarihlenen savunma hattı üzerinde yer alan avlulu ana giriş kapısı plan şeması olarak farklılık göstermekte; geçitleri ve kulelerinin eşit olmayışı ile genel şekilden ayrılmaktadır¹²⁸⁷. Bu kapı temsili ve anıtsallığı ile II. Eumenes Dönemi'nde tahkimatlı bir kule olarak *dipylon* şeklinde tasarlanmıştır. Kapıdaki trafik sıkışıklığını önlemek için normal trafiğin seyir ettiği bir geçiş ve yaya yolu olarak iki giriş yapılmıştı. Bununla birlikte farklı tasarlanan yollar aynı avluya açılıyordu. Güvenlik için planlanan bu iki giriş 3 kule tarafından destekleniyordu. Böylece olası bir saldırı esnasında kulelerden yapılacak çapraz ateşle kendilerini savunmaları daha kolay olacaktı. Kaldı ki avlu etrafına yerleştirilen 3 kulenin asimetrik pozisyonları onların savunma ihtiyaçlarına göre planlandığını gösterir¹²⁸⁸. Pergamon'da görülen bu plan şeması, aslında Livius tarafından aktarılan ve yukarıda da bahsi geçen¹²⁸⁹ Atina Propylonu'nda cereyan eden muharebe taktiğine en uygun plan tipidir. Pergamon'dan sonra Ionya'nın diğer büyük bir kenti olan Priene'de Doğu Kapısı olarak tanımlanan yapı Anadolu Helenistik Dönem avlulu kapılarına örnek gösterilebilir. Kapının üzerinde bir taş kemer, sağında ve solunda dörtgen kuleler bulunmaktadır. Kapıyı geçtikten sonra hilal şeklinde uzanan duvarlar yarım daireyi biraz geçecek şekilde bir avlu oluşturmaktadır¹²⁹⁰.

Paralel bir anlayışla Galatlar adına yapılan Peium ve Isaura kapıları Helenistik Dönem'in son örnekleri olarak öne çıkmaktadır. Bunlardan Galatia Bölgesi'nde Deiotarus'un kalelerinden biri olan Peium'daki (Tabanlıoğlu Kale) M.Ö. 1.yy.'ın ortalarından önceye tarihlenen kapı, her ne kadar yukarıdaki örneklere göre yerel bir

¹²⁸⁶ Adam 1982, 68. Fig 32.

¹²⁸⁷ Kähler 1942, 34, Abb. 34; Lawrence 1979, 326-327, Fig. 69; Klinkott 2004, 147-149, Abb.1.

¹²⁸⁸ Klinkott 2004, 156-157, abb. 6.

¹²⁸⁹ Liv. *perioch.* XXXI, 24. 9-16.

¹²⁹⁰ Wiegand-Schrader 1904, 43-44; Schede 1964, 12.

anlayışta inşa edilmiş olsa da aynı modayı ve belki gereksinimi yansıtmaktadır. Giriş, 2,65 m. genişliğinde kemerli bir kapı ve yanlardaki *hexagonal* iki kuleden oluşmaktadır¹²⁹¹. Kuleler savunma duvarlarının dışına eklenmiş ve giriş kısmı içerde tutulmuştur. Böylece iki kule arasında, tıpkı Sillyon kapısında gördüğümüz gibi, tahakkümde bulunan düşmanı zor durumda bırakacak bir alan oluşturulmak istenmiştir. İsauria’da M.Ö. 25’de yapılmış kapı ise, yaklaşık 4 m. genişliğinde bir koridorla girilen kare avludan oluşmaktadır¹²⁹². Avlunun iki tarafında kapılar bulunmaktadır. Burada diğer örneklerden farklı olarak giriş kulelerle sınırlandırılmamış, sadece bir tarafında bulunan kulenin bir duvarı, diğer taraftaki surla beraber bir koridor oluşturarak, sur içinde ikinci savunma hattı meydana getirmiştir¹²⁹³. Kapıdan içeriye giren düşman beklemediği bir şekilde iki kule tarafından sınırlandırılmış alanda sıkıştırılabilir ve kuleler üzerinde konuşlandırılan askeri tabya ve silahlarla ateş altında tutulabilirdi.

Avlulu kapılar bahsinin son bölümünde Pamphylia örneklerine değinmek istiyoruz. Örneklerden ilki Side’dir. Pamphylia’nın en büyük liman kenti olan Side’de “büyük kapı” olarak isimlendirilen anıtsal yapı ile “doğu kapısı” olarak adlandırılan giriş burada ele alınacak Perge ve Sillyon’la karşılaştırılacaktır. Side Büyük Kapı, Perge ve Sillyon örnekleri ile aynı plan şemasında olmasına rağmen detayda farklı özellikler gösterir. Yazıtlarda “büyük kapı” (*μεγάλη πόλη*)¹²⁹⁴ olarak gösterilen ve bir Side sikkesi¹²⁹⁵ üzerinde tasvir edilen yapı, dış cepheleri daire kıtası şeklinde yuvarlatılmış iki mekân arasında yer alan iki kapılı giriş odası (11 x 7,25 m.) ve onun arkasında bulunan 28,70 m. çapında yarım daire şeklinde zemini kaldırımlı bir açık avludan meydana gelmektedir¹²⁹⁶. Avlunun gerisinde ve kapının eksenini üzerinde dikdörtgen ikinci bir giriş (7,65 x 6,10 m.) bulunmakta; bu odaya 3,30 m. genişliğinde bir kapı ile girilmekteydi. Girişin iki tarafında bulunan iki büyük kule arasında 11 m.’lik bir boşluk bulunmaktadır. Gerek bu kulelerin arka yan taraflarında, gerek ortadaki giriş kısmı ile avlu duvarı arasında bulunan küçük kapılar ani manevralarla düşmana yandan vurma imkânı sağlıyordu¹²⁹⁷. Merkezdeki küçük kuleler arasındaki geçiş düz bir şekilde devam

¹²⁹¹ Mitchell 1974, 67-69, 73, Fig. 5-13.

¹²⁹² Kähler 1942, 34, abb. 35; Winter 1971, 201, Fig. 201; Lawrence 1979, 335, fig. 76.

¹²⁹³ Swoboda et al. 1935, 123, Abb. 39-43.

¹²⁹⁴ Lanckronski 2005, 130; Mansel 1956c, 69; Mansel 1958, 223; Mansel 1963, 36; Mansel 1978, 47, Res. 41.

¹²⁹⁵ Nollé 2001, 398-407, Nr. 105; Lanckoroński 2005, 130; Mansel 1956c, 69; Mansel 1958, 223; Mansel 1963, 36. Roma İmparatorluk Dönemi’ne tarihlenen sikke üzerinde, girişin sağında ve solunda iki kule görülmekte, içinde ise zırhlı gömlek giymiş, bir elinde mızrak, aşağı doğru sarkan diğer elinde ise kalkan tutan ve büyük ihtimalle Ares olan figür yer almaktadır. Bunun için bkz. Mansel 1978, 53, Res. 48.

¹²⁹⁶ Mansel 1964, 228; Mansel 1978, 47.

¹²⁹⁷ Mansel 1964, 229; Mansel 1978, 47; Lawrence 1979, 326.

etmektedir ve araçların geçmesine izin verecek genişlikte yapılmıştır. Bu iki kulenin iki yanında olan geçişler ise daha rahat trafik akışını sağlamaktadır¹²⁹⁸. Side kapısı hem savunma hem de saldırı için düşünülmüş karmaşık yapısı ile bugüne kadar farklı kentlerde farklı planlarda görülen avlulu kapılar içinde ön plana çıkmakta ve kendisinden sonra sırasıyla yapılmış Perge ve Sillyon kapılarına örnek olmaktadır¹²⁹⁹. Nitekim gösterdiği karakteristik plan şemasıyla Side kapısı hem Sillyon hem de Perge örneklerinden daha karmaşık durmaktadır.

Side'de, Büyük Kapı'dan sonra, Doğu Kapısı olarak bilinen yapı bölgedeki avlulu kapılar arasında yerini alır. Mansel tarafından 1966 yılında kazılmaya başlanan ve kentin doğusunda konumlanan kapı, zamanla deniz tarafından ilerleyen kumlar ile örtülmüştür. Alanyalı başkanlığında yürütülen kazılarda kapının birkaç evresi tespit edilmiştir¹³⁰⁰. Kazılarda günümüzde görülen kapının kesinlikle Helenistik döneme tarihlenmediği ortaya konmuştur¹³⁰¹. Doğu kapısı, sur üzerinde bulunan iki kule arasına yerleştirilmiştir. Yapı, iki geçit (A ve C), arasında bir kapalı dikdörtgen mekân (8, 70 x 26, 60 m.) ve onun arkasında yer alan yine dikdörtgen bir avludan (17 x 18,50) oluşmaktadır¹³⁰². Bu şekil, Ephesos Magnesia Kapısı'nda da karşımıza çıkmaktadır. Ephesos'taki bu Helenistik Dönem yapısı yanlarda kare planlı iki kulenin arasındaki dikdörtgen bir avludan ibaretti¹³⁰³. Gösterdiği kare plan gelişimiyle Side Büyük Kapı, Perge ve Sillyon örneklerinden farklı olsa da avlulu yapılmış olması aynı düşüncenin ürünü olduğunu göstermektedir.

Pamphylia Bölgesi yarım yuvarlak kapı örneklerinden bir diğeri Perge Helenistik Dönem Güney Kent Kapısı'dır¹³⁰⁴. Perge kapısı, iki yuvarlak kule arasında yer alan giriş odası (5,50 x 3,70 m.) ve onun arkasında bulunan yüksek duvarlarla çevirili bir oval

¹²⁹⁸ Lawrence 1979, 326.

¹²⁹⁹ Kapının gerisindeki avlu Roma İmparatorluk döneminde, Perge'de olduğu gibi, bir şeref avlusu haline dönüştürülmüştür. Bunun için bkz. Mansel 1978, 49.

¹³⁰⁰ Kapıya ait iç avlu, E ve F kapılarının alt kısımları, A kapısının alt kısmı ile belki C kapısının da alt kısımları M.Ö. 1. yy.'da inşa edilmiş olmalıdır. Bunla birlikte En son seviyede M.Ö. 2. yy.'la tarihlenene seramikler ele geçirilmiştir. Tabakalar içerisinde en erken seramik buluntunun tarihi (*terminus ante quem*) 1. Kapının ilk yapılış tarihi olmalıydı. Kazı sondajlarındaki tabakalar göz önüne alındığında yapı M.S. 3. yy.'a kadar bazı küçük mimari değişikliklerle kullanılmaya devam etmiştir. M.S. 4. yy.'a ait oldukça kalın bir tabaka çok sayıda sikke ve seramik parçalarının bulunmasından dolayı yıkımla ilgili izler taşımaktadır. Ayrıca M.S. 5. ve 6. yy.'a tarihlenen sikke ve seramik buluntularına rastlanılmıştır. Bkz. Alanyalı 2013, 124; Alanyalı 2014a, 454-455; Alanyalı 2014b, 97, Çiz. 7; Alanyalı 2015, 117-119, Res. 4; Urban-Scherrer 2016, 233 vd.

¹³⁰¹ Alanyalı 2014, 455.

¹³⁰² Mansel 1968b, 239-240, Abb. 3; Mansel 1978, 57, Res. 52.

¹³⁰³ Sokolicek 2010a, 378-379.

¹³⁰⁴ Bu tanımlama için bkz. Özdizbay 2008, 90.

avludan ibarettir¹³⁰⁵. Kentin güneyindeki bu anıtsal giriş; yuvarlak planlı 4 katlı iki kuleyle çevrilidir. Kapı, Side Büyük Kapı ve Sillyon Ana Kent Kapısı gibi oval tipli bir avluya sahiptir¹³⁰⁶. Anlaşılan odur ki savunma amaçlı inşa edilen bu kompleks yapısı zamanla, çeşitli devirlerdeki onarımlardan sonra farklı bir boyut kazanmış; Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte temsili bir yapıya dönüştürülmüştür. Öyle ki Roma çağında yuvarlak kuleler arasına Erken İmparatorluk Dönemi'nde eklenen süs kapısı, arkalarında yer alan kuzeyi kesik oval avlu ve avlunun hemen kuzeyinde Hadrianus Dönemi'nde yapılmış üç gözlü taktan oluşmaktadır¹³⁰⁷. Güney Kent Kapısı'nda Helenistik Dönem'den geriye kalanlar ise sadece yuvarlak kulelerdir¹³⁰⁸. Günümüzde gördüğümüz plan şeması ise daha sonraki bir döneme aittir.

Kapının kesin olarak tarihlenebilmesi, mimari ve epigrafik kanıtların yeterli olmaması sebebiyle mümkün olmamaktadır. Ancak araştırmacılar tarafından, işlevi, etrafındaki yapılar ve bulunduğu yapı konteksi içerisinde varlığını gerektirecek tarihler için çeşitli öneriler getirilmiştir¹³⁰⁹. Bu önerilerin ortak noktası M.Ö. 3.yy.'ın son çeyreği ve 2. yy.'ın başlarıdır¹³¹⁰. Yapıdaki son değişim ise yazıtlardan da anlaşılacağı üzere Hadrianus Dönemi'nde görülür. Kentin ileri gelenlerinden Plancia Magna

¹³⁰⁵ Lanckoroński 2005, 58-63; Mansel 1964, 229.

¹³⁰⁶ Abbasoğlu 2001, 177.

¹³⁰⁷ Özdizbay 2012, 52.

¹³⁰⁸ Özdizbay 2008, 23.

¹³⁰⁹ Özdizbay 2012, 54.

¹³¹⁰ Kazısı Mansel tarafından 1953-1955 yılları arasında yapılmış; yeni bir plan hazırlanmış ve kendisi bu yapıyı Helenistik Döneme tarihlemiştir. Bkz. Mansel 1956a, 5-10; Mansel 1956b, 334; Mansel 1964, 229-234. Lauter, Helenistik Dönemde kulelerin inşa edildiğini vurgular ve farklı fikirler ortaya atıp, yeni bir plan önerir. Kendisi kapının savunma işlevli olmayıp, bir süs kapısı özelliği taşıdığını vurgulamıştır. Buna dayanak olarak da düzgün kesilmiş kireçtaşı bloklardan inşa edilmiş olan avlu duvarlarının 1,20 m. kalınlığında olduğunu ve bu kalınlıkla savunma amaçlı olmaktan uzak olduğunu gösterir. Bu değerlendirme için bkz. Lauter 1972, 1-11. Ama Lauter'in bu düşüncesine katılmadığımızı belirtiyor; savunma amaçlı herhangi bir duvar kurtinin ince de yapılabileceğini düşünüyoruz. Öyle ki her kent ve ya savunma yapısı kenti karakteristik özelliğini gösterir. Kaldı ki Sillyon'daki kapıda yapılan avlunun kalınlığı sadece 0,57 m.'dir. Lawrence, III. Antiochus döneminde yani 218 ve 188 yılları arasında yapıldığını, bununla beraber, kapı yaklaşık M.S. 120 yılında süslendiğini ifade eder. Bkz. Lawrence 1979, 323. Abbasoğlu ise yapının 3 evreli olduğunu, ilk yapım evresinin Helenistik Dönem, ikinci evresinin *Pax Romana*'nın ilk yıllarında, heykel ve mermerlerle üslenmiş bir onurlandırma avlusuna dönüştürülen son evresinin de Hadrianus Dönemi'ne (M.S. 117-138) tarihlendiğini vurgular. Bkz. Abbasoğlu 2001, 178. Kapıyla ilgili detaylı çalışma Bulgurlu tarafından "Perge Kenti Helenistik Güney Kapısı ve Evreleri" isimli doktora çalışmasında yapılmıştır. Kendisi düz hatlarla ilerleyen aşağı kent surlarının tasarruflu bir yapıda olduğunu ve bu stratejik değişimin de M.Ö. 3. yy.'ın ilk yarısında görüldüğünü belirterek bir üst sınır kabul etmiştir. Bkz. Bulgurlu 1999, 7-34, 47 ve 92-116. Martini'ye göre; Yuvarlak Kulelerde kullanılmış olan Dor frizi triglyphlerinin stilistik özelliklerinden yola çıkarak yapının inşası ile ilgili en erken tarih olarak geç M.Ö. 2. yy.'ı verir. Bkz. Martini 2008, 780-797. Son olarak Özdizbay "Perge'nin M.S. 1.-2. Yüzyıllardaki Gelişimi" isimli doktora çalışmasında bu yapının Helenistik Dönemde inşa edildiğini, yuvarlak kulelerin arkasında yer alan avlunun ilk dönemde armudi planlı olup savunma amaçlı yapıldığı, *Pax Romana* ile birlikte kapının işlevini kaybettiği, daha sonra yeni bir anlayışla buraya kemerli bir süs kapısı eklendiğini vurgular. Aynı yazar erken imparatorluk döneminde yuvarlak kulelere dikişle bağlanmış kuzeyi kesik oval planlı ve duvarlarında altı nişe sahip bir avlu duvarı inşa edildiğini ifade eder. Bkz. Özdizbay 2008, 100-101.

finansörlüğünde avlu da yeni bir inşa programı uygulanmış ve avlu fasadına toplamda 28 niş eklenerek, bu nişlerin içine kentin mitolojik kahramanları ve soylu kişilerinin heykelleri yerleştirilmiştir¹³¹¹. Böylece savunma amaçlı tasarlanan bir yapının zamanla siyasi koşullara bağlı olarak bir dönüşüm geçirdiği, prestijli bir yapıya dönüşüp propaganda amacıyla kullanılan bir binaya büründüğü görülmektedir. Aynı durum bir alt paragrafta da anlatıldığı üzere Sillyon içinde geçerlidir.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde avlulu kapıların inşasına devam edilmişse de Anadolu'da örneği görülmez. Fransa'da bulunan Frejus'daki kapı bu tipin bir örneğini yansıtır. İki kulenin kontrol ettiği giriş hilal şekli bir iç avluya açılır. Fakat burada avlunun önü açıktır¹³¹². Bununla beraber Aguileia'daki Cumhuriyet Dönemi kuzey kapı Messene örneği gibi yuvarlak bir avluya sahipken, Avenches'deki Flaviuslar dönemine tarihlenen doğu kapısı yuvarlak bir avlu ve avluya açılan bir birine paralel iki geçitten oluşmuştur¹³¹³.

Son olarak yaptığımız incelemelerle “Tarihleme” ve aşağıda süsleme kısmında da anlatıldığı üzere Helenistik Dönem'de inşa edilen kapı kompleksi, muhtemelen M.S. 2. yy.'da, bir takım eklemelerle dönüştürülüp temsili bir alan haline evrilmiştir. Öyle ki kent kapısı oval avlunun sonraki bir dönemde yapıldığı, aslında buradaki avlunun oval değil kare veya dikdörtgen planlı olduğu tespit edilmiştir (Lev. XC, Çiz. 38). Avlunun batı duvarının bağlandığı Kule 1'in kuzey duvarında, orijinal izleri görülmüş ve bu izlerin düz, kuzeye doğru devam eden bir duvara ait olduğu; bu duvarın üst kısmının ise triglif-metop, arşitrav kısmının olduğu alanda bittiği; sonuçta oval avlunun sonradan tasarlandığı anlaşılmıştır. Böylece, Perge'de olduğu gibi, yuvarlak avlunun en az iki yapım evresinin olduğu ve avlu kısmının farklı bir dönemde tekrardan ele alınıp programlandığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim Perge güney kapısında yapılan ölçümler sonunda, komplekste bulunan tüm yapıların yuvarlak kulelerin ekseninden sapma gösterip, yeni bir ortak eksen üzerine yerleştirildiklerinin hesaplanması kapının iki farklı yapım evresinin olduğunu pekiştirmiştir¹³¹⁴.

2.3.1.1.2 Malzeme ve Yapım Tekniği

Ana Kent Kapısı'nda, Sillyon savunma sistemimi genelinde olduğu üzere kullanılan malzeme istisnasız yerel kireç taşıdır. Kentin üzerinde yükseldiği tepe doğal

¹³¹¹ Bulgurlu 1999, 364-381; Özdizbay 2008, 100-101.

¹³¹² Adam 1982, 85, Fig. 57.

¹³¹³ Kähler 1942, 39-40, Abb. 39-40.

¹³¹⁴ Bulgurlu 1999, 404; Özdizbay 2012, 53.

kayalık bir alandan oluştuğundan; bu rezerv alanlardan faydalanılmış ve sökülen kesme taş bloklar yerinde işlenerek duvar inşasında kullanılmıştır. Böylece hem inşası kısa bir sürede bitirilmiş hem de bu iş için daha az bütçe harcanmıştır. Arazide yaptığımız incelemelerle duvarlarda, harç, kenet, kıskaç ve kum gibi malzemelerin görülmemesi duvarların basit ve kuru bir şekilde örüldüğünü ortaya çıkarmıştır. Tabi ki dönemsel özellikler göz önünde bulundurulduğunda harç vb. maddelerin kullanılması da çok beklenmemelidir. Sadece Kule 2'in iç kısmında ve Kule 1'in batı duvarında harç izlerine rastlanır. Bu izler kompleksteki geç dönem kullanımlarına ait olmalıdır. Duvarların özellikle içte kalan yüzlerinde çeşitli fiziksel aşınmaların olduğu; diğer taraftan dışarda, şehre bakan dış yüzeylerin bozulmadan korunduğu görülmektedir.

Kompleks duvarlarının derz sıralarının yüksekliğinin birbirine eşit ve dört yüzeyli olmasından dolayı, tüm duvarlar *rektagonal* bloklarla *isodomos* tekniğinde¹³¹⁵ ve düzenli bir şekilde örülmüştür. Diğer taraftan blok genişliklerin değiştiği görülmektedir. *Isodomos*'u oluşturan duvar blokların yüksekliği ise birkaç yerde istisnai durum göstermekle beraber 0,51 m.'dir. Bloklar duvar üzerinde düzgün sıralar halinde ve belli bir tertipte yerleştirilmiştir. *Isodomos* tekniğindeki blokların alın kısımları düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Takip edilen örgü tekniği Aşağı Şehir Savunma Duvarlarında da görülmektedir. Böylece Ana Kent Kapısı ile aşağı kent duvarları ve duvarlar üzerinde bulunan kulelerin aynı dönemde yapıldıkları ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte kapı kuleleri ve avlu duvarlarının ön yüz repertuarı birbirinden farklıdır. Kulelerde, kurtinlerde olduğu üzere, dışa bakan alın kısımları sade ve düz yüzeyli işlendiği görülmektedir. Burası kente girişi sağlayan ana geçiş işlevine sahip olduğundan blokların alın yüzeyleri düz kalem veya düz tarakla işlenmiş ve böylece oldukça kaliteli bir işçilik meydana getirilmiştir. Duvarlar kısmında da bahsedildiği üzere, blokları bu hale getirmek oldukça zahmetli bir çalışmayı gerektirmektedir. Yaptığımız incelemeler sonucunda blokların sayalandığı, yani fazla çıkıntıları kırılarak, kaba şekilde, hazırlanmış taş, murç, keski ve dişlilerle, tokmak veya çekiç kullanılarak işlendiği; tamamıyla düzgün bir yüzey elde etmek için farklı taş kalemler kullanıldığı anlaşılmıştır. Bu teknik, daha önce “duvarlar” bahsinde belirlediğimiz ve kuleler içinde kullandığımız “ince yonu dıştan derzsiz” tanımlamasına uygun düşmektedir¹³¹⁶. Ayrıca dikdörtgen

¹³¹⁵ *Isodomos* tekniği; düzgün, *rektagonal* kesilmiş bloklardan oluşan duvar sıralarının birbirine eşit olması ile ifade edilir. Bu teknik için bkz. Vitruv. *De Arch.*, II. 8.5.-6, *Isodomos* tekniği genel bir değerlendirme için Sacanton 1941, 112-134; Winter 1971, 81-91. Ayrıca bkz. Ginouvès-Martin 1985, 99; Akarca 1998, 114-116; Saner 1995, 30; McNicoll 1997, 3.

¹³¹⁶ Bkz. İkinci Bölüm, *Duvarlar*.

blokların birleşme yerleri olan derzler üçgenimsi bir şekilde yapılarak karşıdan bakıldığı zaman bir görsellik kazandırılmak istenmiştir. Bununla beraber Sillyon'da sadece Ana Kent Kapısı'nda karşımıza çıkan uygulamanın benzerleri, antik dönem yapı tekniğinde bazı yapı duvarlarında tercih edilmekte ve böylece blokların köşe kısımlarının kırılmasının önüne geçilmektedir.

Diğer yandan avlu duvarlarında kullanılan *rektagonal* blokların ön yüzlerinde farklı bir uygulama karşımıza çıkar. Blokların alın kısımları dışarıda kuleler gibi düz, içte ise çerçeveli verilmiştir. Öyle ki içteki blokların alt ve üst kısımları 0,7 m.'lik bir çerçeve ile sınırlandırılıp görsellik kazandırılmak istenmiştir. Fakat taşların yan birleşme yerlerinde çerçeveye yer verilmemiştir(Lev. XXXIV, Res. 81). Bu uygulamanın kapının sonraki yapım evresine ait olduğu söylenebilir. Muhtemelen M.S. 2.yy.'da tekrardan ele alınıp, temsili bir şekle büründürülmüş ve duvar detayları tasarlanmıştır. Sillyon'da Rampalı Cadde üzerindeki Birim 2 olarak isimlendirdiğimiz yapının batı duvarının iç fasadında da benzer duvar detayı bulunur. Birim 2 yaptığımız çalışmalar neticesinde M.S. 2.yy.'la tarihlendiği ifade edilmişti¹³¹⁷. Klasik ve Helenistik Dönem'in mimari süsleme zevkini hatırlatan benzer uygulamaların Roma İmparatorluk Dönemi'nde, hatta daha çok Hadrianus Dönemi (M.S. 117-138) mimari konsepti içinde sıklıkla tercih edildiği anlaşılmaktadır¹³¹⁸. Böylece, plan tekniğinde belirttiğimiz üzere, Hadrianus Dönemi'nde Perge kapısındaki dönüşümün paraleli Sillyon'da olduğu düşüncesi burada desteklenmektedir.

Son olarak kronolojik bir biçimde yarım daire, daire veya oval avlulu kapılarda giriş genişlikleri ve avlu duvar kalınlıklarına değinmek istiyoruz. M.Ö. 4. yy.'a tarihlenen Messene Arkadia Kapısı'ndaki yuvarlak avlunun duvar kalınlığı sıra dışı bir şekilde 3 m. olup, giriş genişliği 5 m.'dir¹³¹⁹. Bu ölçüler aşağıda verilecek örneklere göre oldukça fazladır ve Arkadia Kapısı'nı anıtsal bir şekle büründürmektedir. Aynı dönemden bir başka yapı ise Mantinea A Kapısı'dır. A Kapısı, Messene örneğinden farklı olarak 2.50 m. kalınlığında avlu ile oluşturulmuştur¹³²⁰. Helenistik Dönem Tyndaris kapısı 6 m. duvar kalınlığı ve 3,50 m. giriş genişliğiyle Messene Arkadia Kapısı'nı andırır¹³²¹. Pamphylia

¹³¹⁷ Bkz. İkinci Bölüm, *Caddeler Ve Yollar*.

¹³¹⁸ Kilikya Bölgesi kentlerinden olan Iotape'deki Traianus Tapınağı duvarlarının dış yüzünde benzer uygulama karşımıza çıkar. Bu Tapınak için bkz. Anabolu 1970, 39-40, Res. 26-27; Söğüt 1998, 67-69, Lev. 20. Atina'da Hadriunus Dönemi'nde yeniden inşa edilen Zeus Olympeion Tapınağı dış duvarlarında dikdörtgen çerçevelenmiştir.

¹³¹⁹ Giese 2010, 86-87, Abb. 1; Schwertheim 2010, 98-99, Abb 1.

¹³²⁰ Mantinea için bkz. Adam 1982, 85 vd.

¹³²¹ Schwertheim 2010, 98 vd.

Bölgesi'ne geldiğimizde yukarıdaki ölçülerin azaldığı anlaşılmaktadır. Öyle ki Side Büyük Kapı'nın avlu duvar kalınlığı 1,50 m. ve giriş genişliği 3,50 m. iken¹³²²; Perge Güney Kapısı'nda oval avlunun duvar kalınlığı 1,40 m., ara geçişlerin genişliği 2,20 m.'dir¹³²³. Sillyon'a geldiğimizde duvar kalınlığı iyice azalmış ve 0,57 m.'ye kadar düşmüştür. Bu ölçü yukarıda verdiğimiz örnekler arasında en az olanıdır. Ancak yapının konumlandığı arazi şekliyle açıklanabilecek bu durum, aynı zamanda kentin savunma niteliğini de ortaya koymaktadır. Diğer taraftan avlu üzerinde bulunan ve kente açılan kapı ise 3,20 m. genişliğindedir (Tablo 5).

Kent	İsim	Dönem	Duvar Kal.	Giriş Gen.
Messene	Arkadia Kapısı	M.Ö. 4.yy.	3 m.	5.00 m.
Mantineia	A Kapısı	M.Ö. 4.yy.	2.50 m.	?
Tyndaris	Kent Kapısı	Helenistik	6.00 m.	3,50 m.
Side	Ana Kent Kapısı	M.Ö. 225'ten sonra, M.Ö. 188'den önce	1.50 m	3.30 m.
Perge	Güney Kent Kapısı	M.Ö. Geç 3.yy (225'den sonra)	1.40 m.	2.20 m.
Sillyon	Ana Kent Kapısı	Geç Helenistik	0, 57 m.	3,20 m.

Tablo 5

2.3.1.1.3 Süsleme

Kule 1'in batı duvarın kuzey duvarla birleştiği köşede, kuzey duvarda bulunan seyirdim yeri seviyesinde ve üstten aşağı doğru 2. ve 3. taş sırasında dışa çıkıntı yapmış taşların bittiği yerde Dorik düzende bir adet triglif-metop ve arşitrav işlenmiştir (Lev. XXXIV, Res. 82)¹³²⁴. Fakat taşın yapısı ve aşınmalardan dolayı bu bezeme ile ilgili detayları seçmek oldukça zordur. Sadece triglif-metop kuşağındaki regula ve guttae'nin durumu bize M.Ö. 2.yy. örneklerini düşündürmektedir. Bununla beraber triglifteki detayların oldukça yüzeysel verilmesi; Erken İmparatorluk Dönemi'ni özelliği olarak da değerlendirilebilir. Şu aşamada, malzemenin kötü olması ve sadece küçük bir parçanın korunması nedeniyle süsleme kuşağının bir tarihlendirme kriteri olarak kullanmak pek mümkün görünmemektedir. Aynı süslemenin simetrisi kapının batı kanadındaki ikinci kulede de olmalıdır. Ayrıca Dor nizamında triglif-metop ve arşitravdan oluşan bu süsleme kuşağının oval avlunun üzerinden devam ettiğini düşünüyoruz. Çünkü giriş kısmı ve mimari örnekleri ele alındığında sadece kulelerin oval avluyla birleştiği köşede bu süslemenin olması sıradan bir durum değildir ve gösterilmek istenen kompozisyonu yarım bırakmaktadır. Hâlbuki bu süslemenin oval avlu üzerinde devam etmesi ve

¹³²² Mansel 1964, 228-229; Mansel 1978, 47; Lawrence 1979, 326 vd.

¹³²³ Lanckoroński 2005, 58-63; Mansel 1964, 229; Özdzibay 2008, 90 vd.

¹³²⁴ *Triglif-metop* kısmının yüksekliği 0,45 m. ve genişliği 0,47 m.; Dorik arşitravın yüksekliği 0,50 m. ve genişliği ise 0,39 m.'dir.

görselliği tamamlaması gerekmektedir. Kaldı ki oval avlunun duvar kalınlığının 0,57 m. ile süsleme kuşağının genişliğinden (0,47) az olması; zeminden süsleme alanına kadar olan yüksekliğin avlu duvarının yüksekliğine eşit olması da (yaklaşık 5 m.) düşüncelerimizi desteklemektedir. Fakat bahsedilen avlu kısmının yıkılmasından dolayı bu detay takip edilememektedir ve arazi de yaptığımız incelemelerde buraya ait herhangi bir malzemeye de ulaşılmamıştır. Muhtemelen geç dönemlerde taşınmış veya başka yapılarda kullanılmış olmalıdır.

Ana Kent Kapısı'ndaki ilk yapıım evresine ait avlunun kare veya dikdörtgen planlı olduğu; muhtemelen M.S. 2 yy.'da veya Hadrianus Dönemi'yle birlikte, Perge kapısında görüldüğü şekliyle, plan tekniğinin değiştiği ve iki kule arasındaki kare veya dikdörtgen planın oval şekle büründüğü yukarıda *malzeme ve yapıım tekniği* başlığı altında ifade edilmişti. Görünen o dur ki Dor nizamında triglif-metop frizi ve arşitravdan oluşan süsleme kuşağı da bu evrede eklenmiş ve kapıdaki görsellik pekiştirilmek istenmiştir. Çünkü burası kapının en çok görünen kısmıdır ve şehre gelenlerin ilk temas ettiği noktadır. Nitekim içte avlu duvarlarında kullanılan *isodomos* teknikte örülen blokların ön yüzlerinin de aynı dönemde çerçevesi verilmesi düşüncelerimizi destekler niteliktedir. Sonuçta girişte, hemen fark edilecek biçimde bir görsellik oluşturulmak istenmiş ve savunmadan ziyade kompleksin temsili karakteri ön plana çıkarılmıştır.

Kent savuma sistemlerinin en görünen ve bilindik bölümleri, tüm trafiğin aktığı ve ana geçiş noktaları olan kapılardı. Bu yapılar kentlerin dış kesimlerinde biçim ve koruma yönleriyle farklılıklar yansıtmaktadırlar. Antik dönemde genelde, özellikle Arkaik ve Klasik çağlarda, kapıların şehir surlarının içine açılmaktan başka fonksiyonu yoktu ve sadece eşit bir biçimde kapalı alana ulaşımı sağlıyorlardı. Helenistik Dönem'de, girişler iki kuleyle desteklenmiş, bu kuleler, yukarıda anlatıldığı üzere iki tarafta ve dışarıda yer almıştır. Kimi örneklerde ise girişlerin önüne küçük bir avlu eklenmiş ve taktiksel bir savunma anlayışı geliştirilmişti. Bahsedilen kapılarda süsleme anlayışı çok gelişmemişti. Ama Helenistik dönemde inşa edilen Perge Helenistik kapı, Side ve Pisidia'nın birçok kapısında durum değişmiş; buralardaki kapılara, çeşitli bezeme kuşakları ve zırlı friz dekorasyonları gibi süsleme alanları işlenmiştir¹³²⁵. Sillyon Ana Kent Kapısı'ndaki Dorik bezemeyi de bu çerçevede yorumlayıp, bölgesel bir özellik olarak değerlendirmek istiyoruz.

¹³²⁵ Jacobs 2009, 197. Buralar için bkz. Winter 1971, 89, Fig. 68; 171, Fig. 159. Perge için Perge; McNicoll 1997, 129.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde ise, *Pax Romana*'ya bağlı olarak savunma imparatorluğun sınırları içinde sürdürülmüştür. Öyle ki *Pax Romana*'nın doğu ve batı eyaletlerinde tesis edilmesinden sonra hız kazanan *Romanizasyon* ile birlikte bir şehir için surlar; içeri ile dışarı arasında bir sınır olmuş, toplumun ve kentlerin ekonomik yönünü vurgulayan bir role bürünmüştür¹³²⁶. Bu ynedenle bir şehrin güvenliği kaçınılmaz olduğundan surlar buldukları yerlerde sembolik sınırlandırma alanları haline gelmiştir. Surlar üzerinde bulunan kapılar hala gerekli görünen yerlerde kapalı idi; fakat ilk etapta şehrin statüsü ve zenginliğini gösteriyordu¹³²⁷. Pamphylia kentlerinde olduğu üzere birçok yerde Helenistik Dönem'in savunma için tasarlanmış ihtişamlı kapıları dönüştürülerek kentlerin temsili karakterinin yansıtıldığı alanlara edönüştürülmüştür¹³²⁸. Dahası savunma özelliklerini kaybetmenin yanında, dini, hukuki, idari ve ekonomik fonksiyonlar edinmişti. Öyle ki birçok yapının ana caddelere bağlanmasıyla beraber trafik yoğunlaşmış ve ticari faaliyetlerin geliştiği alanlar meydana gelmişti;¹³²⁹ buralarda ise vergi toplama alanları ortaya çıkmıştır¹³³⁰. Bu multi-fonksiyonal durum, şehir kapılarını M.S. 2.yy.'dan itibaren yeterince önemli kılmış¹³³¹; yapılardaki süsleme ve dekorasyon alanlarının artmasına neden olmuştur. Bizans Dönemi'nde ise duvar ve kuleler devşirme malzeme, harç, tuğla yardımıyla kaba bir şekilde örülürken, kapılar daha düzenli olacak biçimde düzgün bloklarla örülüp görsellikleri zenginleştiriliyordu. Çünkü girişler herkes tarafından görülebilen prestij yapılarıydı¹³³². Sonuçta Sillyon Ana Kent Kapısı'nda olduğu gibi Klasik dünyada şekillenen bu yapılar kentin en temel unsurlarından bir olmaya devam etmiştir.

Bu tip kapılar basit bir savunma anlayışıyla yapılmıştır. Ama Pamphylia kapılarında bu plan şeması gelişim sürecini tamamlamış ve hatta savunmanın yanında dekoratif özellikleri ile de ön plana çıkmaya başlamıştır. Öyle ki Side kapısında başlayan, Perge ve Sillyon kapılarında da görülen dönemin modası Dorik bezeme ile süslenmesi, bunun en büyük kanıtıdır. Yine 3 kapının Helenistik Dönem'den sonra Roma İmparatorluk Çağı'nda tekrar imar edilerek şehir peyzajının birer ögesi olduğu arkeolojik

¹³²⁶ Martini 2010, 15-16; Martini 2016, 229.

¹³²⁷ Adam 1994, 48. Ayrıca Augustus Dönemi başlarında, temsili amaçlı sur ve gösterişli kent kapısı inşalarına rastlanılmaktaydı. Bunun için bkz. Pfanner 1990, 85-88.

¹³²⁸ Palancia Magna'nın öncülük ettiği Perge Kapısı ve Side'nin Helenistik Ana Kapısı Roma İmparatorluk Dönemi'nde heykellere dekore edilmiştir. Perge kapısındaki heykel kreasyonu için bkz. Bulgurlu 1999, 103-114 vd.; Özdizbay 2012, 56-62; Side için bkz. Mansel 1963, 36-7.

¹³²⁹ Schattner 2006, 13.

¹³³⁰ Brilliant 1974, 65.

¹³³¹ Jacobs 2009, 198.

¹³³² Foss-Winfield 1986, 161.

verilerle sabittir. Sonuçta erken dönemlerden itibaren, kare, dikdörtgen oval gibi farklı şemalarda görülen ve ortak bir amaç olan savunma için tasarlanan bu giriş kapıları, Pamphylia Bölge'sinde bir nevi gelişimini tamamlamışlardır.

Şimdi son bölümde başta Pamphylia olmak üzere, özellikle avlulu kapılardaki süsleme özellikleri değinilip Sillyon örneği ile karşılaştırma yapmak ve Ana Kent Kapısı'nın bu alandaki konumu belirlemek istiyoruz. Perge Helenistik Dönem Güney Kent Kapısı Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte temsili bir yapı haline evrilmiştir. Yuvarlak kuleler, arasına Erken İmparatorluk Dönemi'nde eklenen süs kapısı, arkalarında yer alan kuzeyi kesik oval avlu ve avlunun hemen kuzeyinde Hadrianus Dönemi'nde yapılmış üç gözlü taktan oluşmaktadır¹³³³. Özellikle kentin ileri gelenlerinden Plancia Magna finansörlüğünde oval avluda yeni bir inşa programı uygulanmış ve avlu fasadına toplamda 28 niş elde edilerek bu nişlerin içine kentin mitolojik kahramanları *ktistes* (kurucu) ve soylu kişilerin heykelleri yerleştirilmiştir¹³³⁴. Aynı durum Side'de karşımıza çıkmaktadır. Side Büyük Kapı İmparatorluk Dönemi'nde tekrardan programlanmış ve heykellerle dekore edilmiştir¹³³⁵. Triglif-metop frizinden meydana gelen saçaklık kısmı tercih edilmiştir¹³³⁶. Böylece savunma amaçlı inşa edilen iki anıtsal yapının zamanla temsili bir karaktere dönüştürüldüğü ve savunma fonksiyonlarını kaybettikleri görülmektedir. Her ne kadar Sillyon Ana Kent Kapısı komşu kentlerinin süslemelerini taklit etmiş ve onların etkisini yansıtmış olabileceği söylene de¹³³⁷, Sillyon'da takip edilen plan şeması ve değişimin hem Perge hem Side'de olması, siyasi gelişmelerden bağımsız olmamakla beraber bölgesel bir özellik olarak da değerlendirmek, daha uygun bir yaklaşım olacaktır. Çünkü bahsi geçen kentlerin topoğrafik konumları ve savunma gereksinimleri birbirinden oldukça farklıydı. Kaldı ki bir dönem içinde ortaya çıkan özellikler aynı anda birden fazla yerde uygulanabiliyordu.

Side Doğu Kapısı'nda Mansel tarafından yapılan çalışmalarda savaş silahları ve zırh betimlemelerinden oluşan bir friz tespit edilmişti. Kapı girişinin üzerinde bulunan 22 m. uzunluğunda ve 8,7 m. genişliğinde terasta ele geçen Silah kabartmaların yanında *Sidece* yazıt da bulunmuştu¹³³⁸. Kapı, 2. dönem Side kazılarında detaylı bir şekilde araştırılmış ve Mansel'in kapı süslemesine dair belirttiklerine yeni sonuçlar

¹³³³ Özdzibay 2012, 52.

¹³³⁴ Bulgurlu 1999, 364-381; Özdzibay 2008, 100-101; Pekman 1989, 8-16; Şahin 1999, 135, no.101; 136, no.102; 137, no. 103-104; 138, no. 105-106; 139, no. 107; 140, no. 108; 141, no. 109.

¹³³⁵ Mansel 1963, 36-7.

¹³³⁶ Akarca 1998, 164.

¹³³⁷ Laufer 2010, 176.

¹³³⁸ Mansel 1968b, 262-279, Abb. 34-49.

eklenmiştir¹³³⁹. Öyle ki terasın çevrelendiği duvarda iki sıra şeklinde üst üste konmuş orthostat eklenerek zemini mozaikle kaplanmıştır. İri denilebilecek boyuttaki siyah ve beyaz taşlarla, sarmaşık dalı motifi, geniş inci dizisi ve büyük bir kısmı geometrik motiflerle süslenmiştir¹³⁴⁰. Ayrıca Dor düzeni Sillyon ve Perge'deki gibi, burada da karşımıza çıkmaktadır. Avlu iç kısmında ve A kapısının geçişine bitişik yerde açık renkli ve küçük gözenekli konglomeradan yapılmış Dor çatı sistemine ait izlere *in situ* rastlanmıştır¹³⁴¹. Helenistik Dönem'den geç çağlara kadar kullanılan bu kapının temsili karakterin ne kadar kuvvetli olduğu ortaya çıkmakta ve Sillyon'daki sadeliğin burada yerini ihtişama bıraktığı anlaşılmaktadır. Öyle ki genel bir perspektifle baktığımızda Sillyon Ana Kent kapısında sade bir süsleme anlayışı karşımıza çıkmaktadır. Temsildeki bu sadelik Perge Güney Kent Kapısının ikinci evresinin en erken eklemesini, kuleler arasına yerleştirilmiş kemerli kapıyla karşılaştırmak mümkündür. Oldukça sade bir mimariye sahip olan kemerli kapı, iki faskialı arşitravı ve geisonunda İon düzeni özellikleri, triglif-metop frizinde de Dor nizamı özelliklerine sahiptir¹³⁴². Kapının savunma işlevi olmayıp, bir süs kapısı özelliği taşıdığı ve Güney Kent Kapısının dönüşümün bir diğer somut kanıtı olduğu açıktır¹³⁴³. Ayrıca Perge Helenistik kuleler de Dor saçaklığı da kullanılmıştı ve kulelerin üst katındaki pencerelerin arasını kabartma yuvarlak kalkanlar süslüyordu¹³⁴⁴. Pamphylia dışında bazı kent kapılarında süsleme detayları bulunmaktadır. Selge'de şehrin güneyindeki A kapısında, triglif-metop frizinin bulunduğu alanda, yaklaşık 1,50 m. yüksekliği olan levhalar üzerine işlenmiş bir seri kabartma bulunmaktadır¹³⁴⁵. İsauria'da *akropolis*'in girişini koruyan sekiz köşeli kule bedeninde çeşitli silahları tasvir eden kabartmalar vardı¹³⁴⁶. Bu zırhlı rölyefler Helenistik Dönem orijinli bölgesel özellikler göstermektedir¹³⁴⁷.

¹³³⁹ Mansel tarafından yapılan çalışmalarda geç dönemlere verilen bir Khristogramm da giriş üzerinde tespit edilip, bahsedilmiştir. Bkz. Mansel 1968b, 245, Abb.17.

¹³⁴⁰ Mozaik zemin Bizans Dönemi'ne tarihlenmiştir. Mansel 1968b, 243-244; Urban-Scherrer 2016, 235.

¹³⁴¹ Mansel 1968b, 254, 258, Abb. 28-30 ve 33. Ayrıca bkz. Alanyalı 2013, 124; Alanyalı 2014a, 454-455; Alanyalı 2014b, 97, çiz. 7; Alanyalı 2015, 117-119, Res. 4.

¹³⁴² Özdizbay 2012, 53; Bulgurlu 1999, 63-64.

¹³⁴³ Bulgurlu 1999, 66; Lauter 1972, 1; Özdizbay 2012, 54.

¹³⁴⁴ Bulgurlu 1999, 67.

¹³⁴⁵ Machatschek-Schwartz 1981, 36-46.

¹³⁴⁶ Swoboda et al. 1935, 123, Abb. 41; Akarca 1998, 164, Res. 119-119a.

¹³⁴⁷ Jacobs 2009, 203.

2.3.1.2 Askeri Özellikler

Antik çağda askeri mühendislikte, kent kapılarının lokalizasyonu her zaman üzerinde düşünülecek bir konu olmalıydı. Bir ana kapının konumlandırılışı arazi şekillerine göre belirlense de; bu seçim hiçbir zaman diğer gereksinimleri de engellememiş, her şey beraber düşünülmüş ve savunma kaygıları hiçbir zaman göz ardı edilmemiştir. Çok nadir de olsa topoğrafik şartlar kapıların konumlanmasında uygun düzeyde olmayabiliyordu. Bu tür durumlarda ise iletişimin kuvvetli olduğu yerler seçilirdi¹³⁴⁸. Sillyon Ana Kent Kapısı da topografyaya göre belirlenmiş ve sur sistemi de bu yapıya uydurulmuştur. Dahası yapının planı üzerinde bile arazi şekillerinin etkisi olduğu ve uygulanmak istenen plan için kentin bu noktasının özellikle seçildiği söylenebilir. Öyle ki yarım daire veya U-şekilli avlular kapıyı cepheden yapılacak saldırıya açık bırakıyordu. Bu yüzden birçok örnekte, ikinci bir engel olmak üzere, avlunun gerisine kare veya dikdörtgen bir avlu daha yapılıyordu. Fakat Sillyon'da tek avlu yeterli görülmüştür. Sillyon ile benzer plan şemasını gösteren Tyndaris Kapısında¹³⁴⁹ da ikinci bir avlu ihtiyacı duyulmamış, tek avlu ile savunma belirlenmiştir. Yani iki kapıda da karmaşık bir savunma planı yerine gayet basit bir şema uygulanmıştır. Bu durum iki kentin sarp bir topoğrafyaya sahip olması ile açıklanabilir. Sillyon Ana Giriş Kapısı yamacın başladığı yerde değil; aksine, *akropolis* 'e giden yolun birden sarplaştığı bir noktasında inşa edilmiştir. Böylece kapıya saldıracak düşmanın, savaş arabaları, kuşatma kuleleri veya koçbaşları gibi dönemin savaş aletlerini kapının bulunduğu yamaca kadar getirmesi zorlaşmakta belki de imkânsız hale gelmektedir.

Sillyon Ana Kent Kapısı, Perge ve Side'de olduğu gibi, yanlarda iki kule tarafından desteklen bir avludan oluşmaktadır. Kulelerle desteklenen ve plan olarak farklı şemalar göstermelerine rağmen bu kapıların, düşmanı zayıflatma, gözünü korkutma ve hatta burada sıkıştırıp yenme düşüncesiyle yapılmış oldukları bellidir. Öyle ki tabyalar ve silahlarla korunan bu noktalara saldıran düşmana ilk şok yaşatılabilir; düşman üzerinde caydırıcı bir etki yaratabilirlerdi. Yukarıda plan bölümünde verildiği üzere M.Ö. 307'den sonra Atina Dipylon Kapısı'nda yapılmış bir kuşatma Livius tarafından uzun uzun anlatılır ki, yazarın bu bilgileri avlulu kapıların savunmadaki işlevini gösteren günümüze kadar gelebilmiş en iyi örnektir. Livius; burada Makedonya Kralı V. Philip'in Atina'da

¹³⁴⁸ Lawrence 1979, 304.

¹³⁴⁹ Akarca 1998, 158 vd.

Dipylon Kapısı'na yaptığı taarruzu aktarmaktadır. Yazar, kralın bir çıkış hareketi yapmış olan Atinalıları kapıya kadar geri püskürttüğünü; fakat geçit dar olduğundan burada kanlı bir boğuşma cereyan ettiğini, Atinalılar kadar Makedonyalıların da kılıçtan geçirildiğini, o esnada kuleler seğirdim yolu üzerindeki müdafilerin oklarını kullanmadıklarını, çünkü Makedonyalıları Atinalıların birbirinden ayırt edilemeyecek kadar karışmış olduklarını ifade eder¹³⁵⁰.

Avlulu kapılar, sur bedenleri arasında anıtsal görünüşleri ile hemen göze çarparlar. Söz konusu şema görsel zenginlik yanında, askeri açıdan büyük riskler barındırıyordu. Çünkü girişler mancınık atışına açık olduğundan tehlikeli bir durum arz ediyorlardı. Ortaya çıkan tehlikeyi önlemek için bir takım önlemler alınarak avlunun önüne siper duvarları çekilmiştir. M.Ö. 4. yy.'ın ikinci yarısında Atina Kerameikos'ta Dipylon'un ve kutsal kapının önüne hendekli bir siper duvarı inşa edilerek ek savunma önlemi alınmıştır¹³⁵¹. Arazide yaptığımız incelemelerde Sillyon için böyle bir durum tespit edilmemiştir. Dahası Pamphylia bölgesi kapılarında da hendek örnekleri görülmez. Zaten sarp, ulaşılması zor bir yerde konumlanan Sillyon kapısı için benzer ek önlemler almakta çok beklenmemelidir. Ayrıca Sillyon kapı yapısında ana giriş dışında herhangi bir postern (geçit) veya geçiş yeri de yoktur. Böylece kapıda karmaşık bir savunma yerine daha sade bir anlayış belirlenmiştir.

Kule 1'in kuzey duvarın üst bölümünde, üst taş sırasının hemen altında bir seyirdim veya siperlik-*epalksis* (ἐπάλξεις) oluşturulmuştur (Lev. XXXV, Res. 85; Lev. CXIV, Çiz. 87-88). Alttan destekli olup genişliği 1,11 m.'dir. Bir insanın rahat yürüyebileceği genişlikte olan bu alan herhangi bir saldırı veya kuşatma anında, savunma ve gözetlemenin yapıldığı yer olarak kullanılıyordu. Benzer uygulama bir üst terasta bulunan Bastiyon'1 ve Kule 1 (Helenistik)'de de mevcuttur. Bu tür örnekler birçok yerde karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da Helenistik döneme verilen Latmos Herakleiası¹³⁵², Miletos¹³⁵³, Oenoanda¹³⁵⁴, Myra¹³⁵⁵ ve Pednelissos¹³⁵⁶ gibi kentlerde farklı *epalksis*ler görülür. Aynı zamanda Sillyon örneği Side ve Perge'de görülen tiplerle ya da Pydnai¹³⁵⁷, ve Beymelek'teki¹³⁵⁸ gibi *epalksis* tipleri ile karşılaştırılabilir. Fakat Kapı üzerinde Kule

¹³⁵⁰ Liv. *perioch.* XXXI, 24. 9-16.

¹³⁵¹ Akarca 1998, 162.

¹³⁵² Krischen 1922, 15-16, 51-52, Res. 13, 35, Lev. 6-7.

¹³⁵³ Nossos-Delf 2009, 47.

¹³⁵⁴ McNicoll 1997, 123 vd.

¹³⁵⁵ Konecny 1997, 57-58, çiz. 25-29.

¹³⁵⁶ McNicoll 1997, 133.

¹³⁵⁷ Adam 1982, 115-166.

¹³⁵⁸ McNicoll 1983, 311-323, çiz. 3.

2’de böyle bir uygulamanın olup olmadığı belli değildir. Bunun sebebi kapıdaki görselliği kaba savunma uygulamalarıyla bozmamak olabileceği gibi temelinde savunma stratejisi de yatmaktadır. Bu konuda Vitruvius; “*Yollar, sarp noktalarda güçlendirilmeli ve kapılara yaklaşırken düz olarak değil, sağdan sola doğru planlanmalıdır; bunun sonucunda, saldıranların kalkanla korunmayan sağ tarafları duvara açık olacaktır*”¹³⁵⁹ şeklinde ifadesinden de anlaşılacağı üzere, normal bir askerin kalkanını sol eliyle tutacağından, herhangi bir saldırıya sağdan ateş etmek daha etkili olacaktır. Bu yaklaşımdan yola çıkarak, Sillyon Ana Kent Kapısı’nda da benzer bir düşünce uygulanmak istenmiştir.

Kule 1’in doğu duvarında, güney-doğu köşeden kuzeye yaklaşık 2,72 m., kuzey-doğu köşeden güneye ise yaklaşık 3,20 m. uzaklıkta, aşağıdan yukarıya 10. taş sırası seviyesinden başlayan bir adet açıklık vardır¹³⁶⁰. Bu açıklık bir menfez olarak kullanılmıştır. Menfez içe doğru azalan bir eğimle son bulmaktadır. Yaptığımız incelemelerle açıklığın alt kısmında dış ile iç yüksekliği arasında yaklaşık 19°’lik bir eğim olduğu tespit edilmiştir (Lev. XXXV, Res. 84). Böylece bir nevi siperlik oluşturulmuş; muhtemelen doğu yönden kapıya veya Duvar 8 (K8)’e yapılacak saldırılara karşı bir önlem olarak tasarlanmıştır. Söz konusu menfezin aynısı Kule 2’nin batı duvarında da olmalıydı. Fakat burası yıkıldığı için detaylar görülmemektedir. Benzer örneklerini en erken Messene’de savunma kulesinde gördüğümüz¹³⁶¹ bu tür mazgallar, askerlere daha geniş ateş etme mevzii kazandırmanın yanında yanlardan gelebilecek saldırılara da ek bir önlem sağlıyor olmalıydı.

Arazide yaptığımız incelemeler neticesinde kapı kuleleri ve avlu üzerinde ağır silah kullanımına ait izlere rastlanılmamıştır. Zaten ağır silah teçhizatlarının kapıda konuşlandırılması çok olası değildir. Çünkü *katapult*, *ballista* ve *korballista* gibi dönemin savaş teknolojisinin önemli ağır silahlarını konuşlanmak için -Messene’de olduğu gibi¹³⁶²- geniş alanlara, sağlam ve aynı zamanda kalın duvarlara ihtiyaç vardı. Oysa ki kulelerin duvar kalınlığı 0,75 m.; avlunun duvar kalınlığı ise sadece 0,57 m.’dir. Bu ölçülerdeki bir yapıya herhangi bir silah tesis etmek olası bir durum değildir. Bunun yerine tek kişi tarafından kullanılan *gastraphetes*¹³⁶³ ismi verilen ve erken dönemlerden

¹³⁵⁹ Vitr. *de Arch.* I. 5. 2.

¹³⁶⁰ Açıklığın genişliği 0,69 m., korunan yüksekliği yaklaşık 0,50 m. ve derinliği ise 0,75 m. olup, duvar kalınlığı boyunca devam etmektedir.

¹³⁶¹ Winter 1971, 174-175, Fig. 164-165.

¹³⁶² Schwertheim 2010, 98-99.

¹³⁶³ Bu alet yayının karna yaslanmasıyla geriliyor ve atış ediliyordu. Bkz. Hero Mechanicus, *Bel. W.* 75-81. Silahın plan çizimi için bkz. Marsden 1969, 6, Fig. 1.

itibaren bilinen silahların tercih edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca *arbalet* ve *Tatar yayı*¹³⁶⁴ benzeri yaylı silahlar veya basit olarak ok atabilen karışık yaylar¹³⁶⁵ kullanılmış olmalıdır. Bu şema yapının baskınlara karşı yapıldığını; fakat ciddi saldırılarda kayıtsız kalabileceğini göstermektedir. Zaten Sillyon savunma sistemine baktığımızda daha çok yerel düşman gurupları veya küçük çaplı tahakkümlere karşı tasarlanan bir özellikte olduğu anlaşılmaktadır.

Son olarak McNicoll'e göre Pamphylia kapılarının yuvarlak yapılmasının sebebi "pasif savunma" yapmaktır. Yazara göre bu tip M.Ö. geç 3. yy.'da ortaya çıkmıştı. Kendisi bu şeklin yapılmasını, ekonomik imkânların az olması ya da insan gücünün aktif bir sistemde sömürülüyor olmasıyla açıklamaktadır¹³⁶⁶. Ama üç kentin kapılarındaki mimari anlayışından yola çıkarak McNicoll'un düşüncesine katılmadığımızı vurgulamak istiyoruz. Aksine bu kapıların karmaşık düşünülüp tasarlandığı ve imarında da büyük paraların harcanmış olduğu süsleme başlığı altında ifade edilmişti. 3 kapıda da dönemin egemen süsleme anlayışı olan Dorik düzen tercih edilmişti. Özellikle Perge ve Side'deki kapıların zengin ve karmaşık süsleme anlayışı bunun en büyük kanıtıdır. Ayrıca Side Doğu Kapısı'nda zırh kabartmalı frizler kapılarda sembolik bir savunma anlayışının da takip edildiğinin kanıtı olarak değerlendirilmelidir. Nitekim kapılarda silah veya zırh tasvir etmek kapının korunma çabasıyla ilgilidir. Bu tasvirlerle kapının silahların himayesinde ve kentin güçlü bir askeri sisteme sahip olduğu vurgulanmak istenmiş olmalıdır.

2.3.2 Kapı 1 (Helenistik Kule)

Kapı 1, bugüne kadar yapılan araştırmalarda "Helenistik Kule" olarak nitelendirilen yapının birinci katını oluşturmaktadır¹³⁶⁷. Yapı, Anadolu savunma sistemlerinde kemerli ve düz girişli pek fazla örneği olmayan ender yan giriş örneklerin başında gelmektedir. Burası Kule 1 (Helenistik Kule) üzerinden kente kuzey batıdan geçişi sağlayan ve ilk kademesi kuzey duvarda olan küçük/yan bir giriştir. Girişin kemerli bölümü kente açılandır. Kemer kısmı yaklaşık 1,90 m. yükseklikten sonra başlamakta ve

¹³⁶⁴ Uzun menzilli, standart bir yaya göre daha uzaklara ok atmaya yarayan bir silah. Meydan savaşları için yapısı itibarıyla çok uygun olmasa da, kuşatmalarda hem kuşatan hem de kuşatılan taraf için önemli bir silahtı. Grekler buna *gastrafetes* (*γαστραφέτης*) yani *karın yayı* diyorlardı. Bu şekilde adlandırılmasının sebebi okçuların onu karınlarına dayayarak, iki ellerini kullanmak suretiyle yay telini çekip atış mekanizmasını kullanmalarıydı. Marsden 1969, 6, Fig. 1 vd; Marsden 1971, 21-22, 45-47, Fig. 3 vd.

¹³⁶⁵ Antik dönemde *gastraphetes* benzeri veya türevi çeşitli karışık yaylar geliştirilerek kullanılmıştır. Bunun için bkz. Marsden 1969, 8-12, Fig. 2-4.

¹³⁶⁶ McNicoll 1997, 153.

¹³⁶⁷ Bkz. İkinci Bölüm, *Kule 1 (Helenistik Kule-K15)*.

kavisli bir şekilde devam etmektedir. Kemerde, yükseklikleri 0,36 m. olan 15 adet profilli blok kullanılmıştır. Kemer taşlarından 3 tanesi tepede kilit taşı görevini görmektedir. Zeminden kemer üstüne kadar kapının toplam yüksekliği 3,36 m. ve genişliği ise 3,65 m.'dir. Kuzey duvarda, güney duvardaki kemerli girişin tam aksında bulunan dikdörtgen formlu, yatay lentolu giriş bulunur. Girişin yüksekliği 3,30 m. olup, genişliği 2,84 m.'dir. Üst lentoda toplam 9 tane kesme taş blok sıkıştırılarak üstten gelen yükü taşıması sağlanmıştır. Girişin her iki söve duvarı 7 adet taştan oluşmuştur (Lev. XVI, Res. 21, Lev. Lev. LXXIV, Çiz. 14).

Kapı 1'in dışta kalan bölümü yatay lentolu iken, şehre bakan iç bölümü tam kemerli verilmiştir (Lev. XVI, Res. 22; Lev. LXXIV, Çiz. 15). Kapı, lentolu fasadda olup, kemerli bölümde kapı tercih edilmemiştir¹³⁶⁸. Böylece kente açılan kapıya görsel bir zenginlik kazandırılmak istenmiştir. M.Ö. 4 ve 3.yy.'dan itibaren Yunanistan ve Anadolu'da birçok yapıda tercih edilen kemer¹³⁶⁹, yapılara görsellik, derinlik kazandırıp kullanıldığı cepheyi hareketlendiriyordu. M.Ö. 3.yy.'la tarihlenen Latmos Herakleiası suru üzerindeki kemerli giriş savunma yapılarındaki ilk kullanımlara örnek verilebilir¹³⁷⁰. Nitekim bu yatay mimarinin ilk örnekleri surlar üzerinde daha çok karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki çok katlı kent kapılarında kemer kullanımı oldukça yaygın bir uygulama olarak dikkat çeker¹³⁷¹. Dahası kemer kullanımı surların iç kesiminde dekoratif yönü artırmak için adeta bir gereklilik gibiydi¹³⁷². Miletos ve Side Kent Kapısı, Perge, Xanthos ve Pergamon'daki Helenistik kent içi kapıları kemer kullanımının erken temsilcileri olarak değerlendirilmelidir¹³⁷³.

Antik dönemde Kapı 1 (Lev. XVIII, Res. 29) benzeri kale veya kule kapıları için "tuzak kapısı" anlamına gelen *pyle kataraktes* terimi (acil kapı) kullanmıştır. Yine Hıristiyanlık Dönemi öncesi Romalıların kale kapılarına *cataracta* ismini verdikleri görülmektedir¹³⁷⁴. Bugüne kadar konuyla ilgili herhangi bir yorum getirilmemesine rağmen Winter, Sillyon'un küçük girişinin (Kapı 1) bir tuzak kapısı olabileceğine dikkat çekmiş ve buradaki bir çift dirsek taşın bunun için kullanıldığını ifade etmiştir¹³⁷⁵. Yapıdaki, incelemelerimizde girişin iç tarafında hem doğu hem batısında ve üst lento

¹³⁶⁸ Sillyon Kapı 1'de tercih edilen bu durum için ayrıca bkz. Dornisch 1992, Kat. 80a ve b, 134-6.

¹³⁶⁹ Böttcher-Ebers 2016, 278.

¹³⁷⁰ Kirschen 1922, 14, Abb. 11; Dornisch 1992, Kat. 22-28, 72-77.

¹³⁷¹ Böttcher-Ebers 2016, 278, dn. 7.

¹³⁷² Böttcher-Ebers 2016, 280.

¹³⁷³ Erken Örnekler için bkz. Böttcher-Ebers 2012, 26-30.

¹³⁷⁴ Lawrence 1979, 263.

¹³⁷⁵ Winter 1971.

hizasında, doğudaki duvara bağlı şekilde 2 adet blok/dirsek görülmüştür. Bloklar üzerinde yaklaşık 0, 15 x 0, 20 m. ölçülerinde kanallar açılmıştır. Araştırmalarımız neticesinde kanalların girişi kapatan kapının ahşap aksanının tutturulduğu yerler olduğu düşünülmüştür. Bununla beraber, dirseklerin tepede oyuk olması, kapı sistemi hakkında bir çıkarım yapmamıza da yardımcı olmuştur. Şu aşamada oyukların, ahşap kapının üst kirişinin yerleştirilmesi ve kendi yuvasında dönmesine olanak sağladığı anlaşılmaktadır. Böylece girişi kapatan kapının kuzey tarafta bir zincir veya urgan vasıtasıyla makara sistemine benzer bir sistemle indirilip kaldırıldığına işaret eder. Tam da bu noktada Dura Europos'ta sur üzerinde bulunan kapı ile karşılaştırmak mümkündür. Buradaki bir yan girişin halatlarla idare edilen bir kapıyla kapatıldığı Aeneas Tacticus tarafından vurgulanır¹³⁷⁶. Hiç şüphesiz bu tarz bir sistem kapı güvenliğini oldukça üst seviyelere çıkartmaktadır. Fakat bahsi geçen uygulama Winter'in işaret ettiği tuzak kapısı olma fikrini kanıtlamaz. Ayrıca batı duvar üzerinde benzeri doğu duvarda olan bir adet hatıl yuvası bulunur. Hatıl yuvası, üçüncü duvardan 0, 20 m. uzaklıkta, zeminden 0,84 m. yükseklikte olup 0,20 x 0,20 m. ölçülerindedir ve duvar derinliği boyunca devam etmektedir. Yalnız buradaki hatıl yuvası doğudakinden derinliği bakımından farklıdır. Karşılıklı yerleştirilen bu yuvalar kuzey duvarda kullanılan kapının yan kollarının bağlandığı birimlerdir. Sonuçta Kapı 1'in kuzey girişinin sistemli bir şekilde kapatıldığı ve tercih edilen ahşap kapının sıradan olmadığı söylenebilir. Ancak kentin genel savunma sistemi ve Kapı 1'in topoğrafik yapısı düşünüldüğünde bir tuzak kapısından ziyade güçlendirilmiş/takviye edilmiş bir savunma yapısı olarak değerlendirmek daha makul bir yaklaşım olacaktır. Çünkü bir tuzak kapısının uzaktan görünmemesi, hemen zapt edilmemesi için uzun pasajlardan oluşması ve Pergamon Ana Kapısı'nda olduğu gibi¹³⁷⁷ karmaşık bir düzende olması gerekir. Kaldı ki Kapı 1'in yer aldığı Helenistik Kule (Kule 1), kendisine doğu ve batıdan bağlanan sur bedenleri üzerinde bulunan siperliklerden zaten korunuyordu.

Anadolu'da benzer plan tekniği ile yapılmış giriş örneklerine sıkça rastlanılmaktadır. Pednelissos Kapısı Sillyon örneği ile aynı tipte inşa edilmiştir¹³⁷⁸. Sur bedeninin köşe yaptığı yerde yerleştirilen iki katlı kulenin alt kısmı kapı olarak tasarlanarak kule-kapı yapısı oluşturulmuştur. Yalnız burada, Sillyon'dan farklı olarak, girişin iki tarafı da kemerli yapılmıştır. Oinoanda pentagonal kule üzerinde bulunan

¹³⁷⁶ Lawrence 1979, 293. Ayrıca Aeneas Tacticus için bkz. Whitehead 1990, 203.

¹³⁷⁷ Bunun için bkz Klinkott 2004, 156-158, Abb. 6.

¹³⁷⁸ Moretti 1921, Fig. 43; McNicoll 1997, 133; Lawrence 1971, 330, Fig. 72.

postern aynı düşüncenin ürünü olmakla beraber, buradaki girişin iki cephesi de Pednelissos örneğinde gördüğümüz biçimde kemerli verilmiştir¹³⁷⁹. Kapı 1'e plan şeması olarak en çok benzeyen Assos örnekleridir¹³⁸⁰. Bu yapıların dış fasadları yatay lentolu iken içte kalan girişleri ise kemerli bir şekilde inşa edilmiştir. Ephesos'un M.Ö. 3. yy.'ın ilk dönemlerine tarihlenen girişi Assos ve Sillyon örnekleri gibi tasarlanmıştır¹³⁸¹. İçte kemerli, dışta ise düz lentolu yapılan girişin üst lentosunda bir açıklık bırakılmıştır. Bu örnekler dışında Knidos suru üzerinde bulunan posternlerde de aynı şema karşımıza çıkar¹³⁸². Bahsi geçen plan şemasının oluşturulmasındaki etkenler, savunma sistemlerine göre değişebilir. Kimi yer de bir tuzak kapısı, kimi yerde ise insanların kente girişini kolaylaştırılan bir *yan kapı-tali kapı* işlevinde tasarlanmış olabilirler. Ancak bu planın savunmada büyük kolaylık sağladığı açıktır. Öyle ki bahsi geçen noktalardan kente girişi güvenli ve kontrollü bir şekilde sağlamak, kulelerde konuşlanmış askeri personel veya bekçilerden dolayı oldukça kolay olmalıydı. Herhangi bir kuşatma anında, düşmana teslim olmamak maksadıyla bu yan girişlerden insanlar tahliye edilebilir veya buralardan savunma takviye edilebilirdi. Ayrıca kule ve girişi ayrı ayrı tasarlamak, iki işleve büründürülmüş bir yapıyı inşa etmekten daha masraflı olacağından, bahsi geçen yapıların ekonomik açıdan daha avantajlı olduğu da söylenebilir.

2.3.3 Kapı 2 (K27)

Kapı 2, *akropolis*'in batı yamacında, Sillyon Ana Caddesi üzerinde, Kule 1 (Helenistik Kule-K15)'den yaklaşık 132,6 m. kuzeydoğuda ve Sillyon suru üzerinde kuzey-güney yönlü konumlanır. K27, batısında Sillyon Aşağı Şehir Duvarları; doğusunda ise üzerinde mezarlar bulunan kayalık bir alan arasında inşa edilmiştir. Yapı, topoğrafyaya göre şekil almış, duvarları iki kanadında bulunan kayalık alanlara bağlanmıştır. K27'nin iki kanadı da sağlamdır; fakat zaman içinde- tüm Sillyon'da görüldüğü üzere- zemin kaymasından dolayı aksları değişmiş ve iki kanat eksenini de yanlara doğru kaymıştır (Lev. XXXVI, Res. 86; Lev. XCVI, Çiz. 50)¹³⁸³.

¹³⁷⁹ McNicoll 1997, 123, Pl. 52-53, Fig. 26.

¹³⁸⁰ Lawrence 1979, 246-247, Fig. 38a-c; McNicoll 1997, 187-188, Fig. 85.

¹³⁸¹ Lawrence 1979, 257, Fig. 43; McNicoll 1997, 100, Fig. 27

¹³⁸² McNicoll 1997, 61, Pl. 30-31.

¹³⁸³ Kapı'nın genişliği 3,20 m, yüksekliği doğuda 1,90 m., batıda 2,28 m. ve duvar kalınlığı ise 0,72 m. olarak ölçülmüştür. Kapının doğu duvarının uzunluğu 1,65 m., kalınlığı 0,55 m., yerden yüksekliği ise 3,50 m.'dir. Öbür yandan batı duvarı uzunluğu 2,05 m., kalınlığı yine doğu duvarıyla aynı olup 0,55 m., yerden yüksekliği ise 2,90 m.'dir.

Kapının iki kanadının aynı zamanda söve olarak kullanıldığı buralardaki 0,36 m. genişliğindeki bir alanın yaklaşık 0,1 m. kaba bırakılmasından anlaşılmaktadır. Kapının kemerli olmadığı ve yatay bir lentoya sahip olduğu yerdeki düşmüş bloklardan tespit edilmiştir. Bu bloklar yerel kireç taşından düzgün işlenerek kare veya dikdörtgen şekline büründürülmüş olup, bir kemer veya tonozu ait olabilecek izler taşımamaktadır. Bloklar arasından yine doğal kireç taşından yapılmış ve 3 tarafı işlenmiş bir pilaster bloğu bulunmuştur¹³⁸⁴. Gözlemlerimiz neticesinde bu bloğun kapının doğu kanadında söve kısmının üstüne gelen pilaster başlığı olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan alandaki çalışmalarımız sonunda batı kanadına ait pilaster ise görülmemiştir. Kapı 2'nin nasıl kapandığına dair herhangi bir belirti olmamasına rağmen batı kanadının kuzeyinde bulunan birim, burada bir kapı sisteminin olduğu sonucuna götürür. Öyle ki K27'nin batı duvarı önünde, iç tarafta, kapıda olasılıkla kullanılan ahşap aksan için yapılmış bir kanal vardır¹³⁸⁵. Kanalın göstermiş olduğu derin profil ve hemen kapının batı kanadına bitişik yapılmış olmasından ötürü buranın kapı sisteminin bir devamı veya savunma ile ilişkili olabileceğini düşündürmektedir.

Kapı 2'nin inşasında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvarlar *isodomos* tekniğinde örülmüştür. Bloklar hemen doğusunda bulunan kayalık birimlerden kesilip hazırlanmış olmalıdır. Kullanılan bloklar dik açılı ve *rektagonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. *Isodomos* tekniğindeki blokların alın kısımları düz tıraşlanmıştır. Alanda yaptığımız incelemelerde herhangi bir harç izine de rastlanılmamıştır. Kapı kanatları iki tarafta da kayalık alanlarla sınırlandırılmış ve yapı topoğrafyaya uyduurulmuştur.

Ana Kent Kapısı'nda başlayarak, kentin batısı boyunca devam eden ve *akropolis*'e kuzeyden ulaşımı sağlayan Kentin Ana Caddesi üzerindeki iki ara geçişten birini (diğer geçiş ise aşağıda değinilecek olan Kapı 4'dür.) oluşturmaktadır. Bu özelliğinden ötürü sur içinde ikinci bir kontrol noktası işlevine sahiptir. Kaldı ki kapının genişliği (3,20 m.) ile Ana Cadde ve Ana Kent Kapısı üzerindeki girişin genişliği yaklaşık olarak aynıdır. Konu bu yönüyle ele alındığında Kapı 2'nin savunma içerisinde farklı ama bir o kadar da önemli olduğu görülmektedir. Nitekim tamamen savunma kaygılarına bağlı oluşan Sillyon'un *akropolis*'ine ulaşmak oldukça zor olmalıydı. Hem Ana Kent Kapısı'ndan başlayarak *akropolis*'e devam eden yolun buradan geçmesi hem de Kapı 2'in

¹³⁸⁴ Bu blokta pilaster kısmın üst genişliği 0,59 m., yüksekliği 0,37 m. ve derinliği ise 0,49 m.'dir.

¹³⁸⁵ Bu kanalın alt genişliği 0,44 m. ve üst genişliği 0,24 m.'dir. Kanalın toplam derinliği 0,47 m., uzunluğu ise 2,40 m.'dir.

bu cadde üzerine açılması, trafiğin oldukça yoğun olduğunu gösterir. Trafik akışının yoğun olduğu bu alanı güvenli bir şekilde kontrol etmek amacıyla böyle bir yerde kontrol noktasının oluşturulması; Sillyon gibi bir kentte oldukça olağan bir durum olduğu kadar, planlanmış bir savuma anlayışını da beraberinde getirir.

Şu aşamada, Kapı 2'nin planı ve konumu, özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'nde birçok kentte görülen anıtsal girişleri veya takları akla getirmektedir¹³⁸⁶. Bilindiği üzere takların birçok işlevinin yanında temsili karakteri de bulunmaktadır. Temsili açıdan asıl amacı bir imparatorun zaferini kutlamaktır. İmparatorun ziyaretleri, imparator ile tanrıların kutsanması ve imparatorun herhangi bir unvan kazanmasının gösterimi takların temsili işlevleri arasındaydı¹³⁸⁷. Bununla beraber bazı doğu eyaletlerinde taklar, imparatorla birlikte yerel tanrılara da adanmışlardır¹³⁸⁸. Özellikle M.S. 2.yy.'da hem ana caddelere dikkati çekmek ve buraları anıtsallaştırmak, hem de trafiği düzenlemek düşüncesiyle, ana caddelerin başına, sonuna veya kavşak noktalarına inşa edilmişlerdi¹³⁸⁹. Ayrıca kent surları dışında, kentin ana kapısına ulaşan ana yollar üzerinde; kent surlarının ana kapıları olarak (*porta triumphalis*) ve önemli büyük yapıların girişini oluşturan *propylon*lar olarak programlanmış örnekleri de bulunmaktadır¹³⁹⁰. Buradan hareketle Kapı 2, bir takımın sahip olması gereken temel özelliklere sahip olmadığı ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki yukarıda bahsedildiği üzere kapının batı kanadındaki kanalın kapının kapanmasıyla ilgili bir sistem olduğu belli olmaktadır. Böylece yapının cadde üzerinde trafiği düzenlemek ve kontrol etmek gibi işlevlere sahip olmasından dolayı, temsili işlevinden ziyade savunmayla ilgili olduğunu söylemek istiyoruz.

¹³⁸⁶ Pilinius tarafından bir Roma buluşu olarak tanımladığı (*novicio invento*) tak yapıları, Roma İmparatorluk Dönemi'yle birlikte kent mimarisinde yerini almıştır. Bkz. Plin. *nat.* 34, 12, 27. Bu konuda Perge'deki Demetrios ve Apollonios Takı ve Side Vespasianus Takı örnek olarak verilebilir. Burada detaylı kazılıp araştırılan Perge örneğinden bahsetmek istiyoruz. Perge'nin kuzey-güney ve doğu-batı doğrultulu ana caddelerinin kavşağında, doğu-batı caddesinin doğu başlangıcında yer alan tak tek kemerlidir. Günümüze sağlam olarak gelen kısmı sadece kare *pylon* ayaklarıdır. Dor düzeninde bir saçaklık taşıyan takım birçok parçası mevcut olduğundan, bir restitüsyonunu yapmak mümkün olmuştur. Perge'nin bu en erken takı M.S. 81-84 yılları arasında, İmparator Domitianus'un yönetimi ve C. Caristianus Fronto'nun valiliği esnasında inşa edilmiştir. Perge takı için bkz. İnan 1989, 237-244 Fig. 1-2; Özdizbay 2012, 2-30.

¹³⁸⁷ İdil 1989, 351-353.

¹³⁸⁸ Lyttelton 1974, 257.

¹³⁸⁹ Schorndorfer 1997, 104; Özdizbay 2012, 30.

¹³⁹⁰ MacDonald 1986, 80.

2.3.4 Kapı 3 (K28)

Kapı 3, *akropolis*'e giden rampalı yolun doğu duvarı üstünde, Birim 1'in hemen doğu hizasında ve doğu-batı yönde yer almaktadır¹³⁹¹. İnşasında tercih edilen 0,52 m. yüksekliğindeki blokların etrafı klasik uygulama olan düz bir çerçeve ile çevrelenmiştir. Ayrıca her bloğun alt kısmı üçgen profilli bitmektedir. *Rektagonal* blokların etrafı geç dönemde kuru moloz taş ve harç yardımıyla sağlamlaştırılmıştır. Kapı sonraki dönemlerde kuru moloz taş ve harç yardımıyla içten örülüp ulaşımına kapatılarak işlevsiz hale getirilmiştir(Lev. XXXVI, Res. 87; Lev. XCVI, Çiz. 51).

K28'in yapımında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvarlar *isodomos* teknikte örülmüştür. Kullanılan bloklar dik açılı ve *rektagonal* olup, dört yüzü de işlenmiş; alın kısımları bosajlı bırakılmıştır. Yapının orijinal duvarlarında herhangi bir harç izi görülmez. Bunun yanında iç kısmı sonraki süreçte harç yardımıyla kapatılıp, kapı işlevsel hale büründürülmüştür. Ancak burada kapı kapatılırken, içten örtülmüş ve kapının kendisi ön planda tutulmuş; sanki cadde üzerinde bir nişe benzetilerek görsel zenginlik oluşturulmak istenmiştir.

Burası muhtemelen Rampalı Cadde üzerinden doğu yöne ulaşımı sağlayan bir cadde/sokak başlangıcı veya bu tarafta olan bir yapıya açılmaktadır. Kapı 3'ün hemen kuzey doğusundan Bastion 1 yapısı bulunur. Bununla birlikte kentte ulaşımı güney yönden sağlayan Akropolis Güney Kapısı'na bağlanan Akropolis Caddesi de bu yöndedir. Olasılıkla da bu cadde K28'in açıldığı yerden başlamaktadır. Fakat arazide yaptığımız incelemelerde bu durum tam belirlenememiştir. Fakat Akropolis Cadde'si bahsinde değinildiği üzere, caddenin tam nerden başladığı arazide yaptığımız çalışmalarda tespit edilmemesine rağmen birtakım görüşler öne sürülmüştür¹³⁹². İlk olarak caddenin Ana Kent Kapısı'ndan başlayarak kuzeydoğu istikamette yaklaşık 110 m. ilerleyerek Bastion 1'in hemen doğusunda bugün görülebilen sağlam bölümüne bağlanabileceği vurgulanmıştır. Diğer görüşle ise, doğu-batı caddesinin, Rampalı Cadde üzerinde bulunan Kapı 3'ten itibaren başlayabileceği ifade edilmiştir. Buna göre, cadde Rampalı Cadde'nin doğu duvarını aşarak, belki bir yerlerde merdiven kullanılarak, bir üst koda çıkar ve Bastion 1'in doğusundaki sağlam bölüme ulaşır. Fakat şu aşamada, kazı veya *jeofizik* çalışmaları yapılmadığı sürece kesin bir sonuca ulaşmak oldukça güçtür. Bununla birlikte, Kapı 3, 2,06 m.'lik genişliği ile Akropolis Caddesi (1,90-2 m. arası) ve

¹³⁹¹ Kapının yüksekliği 2.60 m., genişliği 2,06 m. ve 1,06 m. derinliğindedir.

¹³⁹² Bkz. İkinci Bölüm, *Caddeler ve Yollar, Akropolis Caddesi*.

caddenin bağlandığı Akropolis Güney Kapısı'na (2,09 m.) yakın bir ölçü verir. Ayrıca Kapı 3'ün burada cadde dışında açılacağı başka bir alan da mevcut değildir. Bu durumda Akropolis Caddesi'nin Kapı 3'ten itibaren başlama ihtimali yükselmekte ve Kapı 3'ün de bir caddenin başlangıç noktası olabileceği uzak bir ihtimal gibi görünmemektedir.

2.3.5 Kapı 4 (K29)

K29, Ana Kent Kapısı'ndan başlayarak *akropolis*'e kuzeyden ulaşan Kentin Ana Caddesi üzerinde, *akropolis* kapısından yaklaşık 43 m. kuzeyde ve kuzey-güney yönlü konumlanır. Binanın bulunduğu yer, Akropolis Kuzey Kapısı'na ulaşan Ana Cadde'nin son bölümünün başladığı kısımdır. Yapı, kare şeklinde simetrik yerleştirilmiş iki kule ve bu kulelerin ortasındaki geçiştendir. Bu şekliyle de Ana Kent Kapısı'nın ayırt edici planını andırır. Batı kulenin güney, batı ve kuzey duvarları; doğudakinin ise sadece güney ve kuzey duvarları sağlamdır. K29 oturtulurken topoğrafyadan yararlanılmış ve arazi şekilleri belirleyici olmuştur. Öyle ki doğudaki kule, hemen doğusundaki kayalık alanla sınırlandırılmış ve burası kesilerek kulenin doğu duvarı haline getirilmiştir. Kapı kuleleri arasındaki geçişin genişliği Ana Kent Kapısı'ndaki geçiş ve Kapı 2 ile aynı olup 3,20 m.'dir (Lev. XXXVII, Res. 88-90; Lev. XCVII, Çiz. 52)¹³⁹³.

Kuleler arası geçişin ölçüsü, Ana Kent Kapısı'ndaki geçiş ve Kapı 2'nin genişliğiyle şaşırtıcı bir şekilde aynıdır. Ayrıca Ana kent Kapısı'ndan başlayarak bu alana kadar devam eden Kentin Ana Cadde'sinde yaptığımız incelemeler sonucunda, caddenin yaklaşık olarak 3 ile 3.50 m. arasında bir genişliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Yukarıda verilen bu ölçüler her türlü arabalı geçiş için uygundur. Sonuçta Kapı 4 üzerinden her türlü ulaşımın olabileceği ortaya çıkmaktadır ki bu durum bizim "*akropolis*'e tek arabalı geçişin Kentin Ana Caddesi'nden olduğu" düşüncemizi bir kez daha temellendirmektedir. K29'un yapımında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvarlar *isodomos* teknikte örülmüştür. Buradaki bloklar dik açılı ve *rektagonal* olup, dört yüzü de ince işlidir. Blokların alın kısımları düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir ek uygulama görülmez. Kapı 4'de harç veya bağlayıcı malzeme kullanımına rastlanılmaz. Duvarlarda kullanılan kesme taş bloklar hemen doğusunda bulunan kayalık birimlerden alındığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle yapım maliyeti düşük tutulmuş olmalıdır.

¹³⁹³ Doğu kanadının korunmuş yüksekliği 1,90 m. iken, batıdakinin 2,28 m.'dir. Kule duvarlarının kalınlığı ise 0,72 m. olarak belirlenmiştir.

Kapı 4'ü yanda iki kule ve ortadaki geçiş ile bir kompleks teşkil etmektedir. Kente girişi sağlayan Ana Giriş Kapı ve Kapı 1 (Helenistik Kule)'den sonra *akropolis*'in hemen girişinde bu tarz bir yapının yapılması çok rastlanan bir durum değildir. Bunun yanında Kentin Ana Caddesi üzerinde, yukarıda anlatıldığı üzere, Kapı 2, bir kontrol noktası olarak zaten vardı. Ayrıca *akropolis*'e giriş de yine aynı cadde üzerinde bulunan Akropolis Kuzey Kapısı olarak isimlendirdiğimiz yapıyla yapılmaktaydı. Şu aşamada anlaşılan, Kapı 4'le mevcut kapılar ve kontrol birimine ek olarak yeni bir yapı oluşturulmak istendiğidir. Altını çizmek gerekir ki K29 ile birlikte kentin tahkimat sisteminin karmaşık ve öznel bir karakter sergilediği bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Kapı 4'ün *akropolis*'e bağlanan Ana Cadde üzerindeki son kontrol veya güvenlik noktası ve savunma kaygılarıyla tahkim edilen bir yapı olduğunu öneriyoruz. Çünkü söz konusu yapının bünyesinde bulunan kare planlı kuleler göz önünde bulundurulduğunda bekçi veya askerlerin görev aldığı küçük güvenlik birimleri olduğu açık bir şekilde söylenebilir. Ayrıca kapının kentin *akropolis*'ine tüccarların getirdiği malların kontrol edildiği bir birim olma olasılığı da vardır.

Bu alandan sonra kuzey kapıya kadar olan kısımdaki cadde bölümü topoğrafyaya bağımlı bir şekilde 3,90 ile 4,80 m. arasında genişletilmiştir. Doğusunda bulunan kayalık alan düzleştirilmiş ve birtakım nişler eklenmiş; batıda da cadde bir duvarla sınırlandırılmış ve duvarların önü -burada tespit ettiğimiz yuvalar ile daha önce bulunan yazıtlardan anlaşılacağı üzere- heykel veya yazıtlı bloklarla süslenecek özel bir alan meydana getirilmiştir¹³⁹⁴. Böylece Kapı 4, savunma özelliği gösteren son kapı gibi görünmektedir. Öyle ki biraz sonra değinileceği üzere Akropolis Kuzey Kapısı'nın aslında yukarıda bahsedilen süslü alanla beraber daha çok peyzaj ve kent ihtişamı için tasarlanmış temsili bir alan olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Kapı 4'teki geçişin yatay lentolu veya kemerli olduğu konusu aydınlatılamamıştır. Arazide gerçekleştirdiğimiz incelemeler sonunda ne yazık ki kapı üst sistemiyle ilgili malzemeye ulaşılamamış; bu konuda ipucu verebilecek izler de görülmemiştir. Eğer giriş kemerli veya süslü yapılmışsa, o zaman K29'un savunma işlevi yanında kent peyzajına da katkı sağladığı ve tüm alanın beraber tasarlanmış olabileceği de düşünülebilirdi.

Yapının savunma kaygılarıyla tasarlandığına yukarıda değinilmektedir. Burada akla gelebilecek bir diğer soru ise K29'un nasıl bir savunma işlevine sahip olduğudur. Yapının planı ve konumu göz önüne alındığında çok karmaşık veya aşılması zor bir

¹³⁹⁴ Bu alana dikilmiş yazıtlar için bkz. Tüner-Önen 2008b, 68-71. Ayrıca caddenin bu bölümü için bkz. İkinci Bölüm, *Caddeler ve Yollar, Kentin Ana Caddesi*.

savunma yapısından öteye daha çok bir kontrol birimi gibi işlev gördüğü ön görülebilir. Öyle ki Sillyon içine tehlikelerin sızmasını önlemek için Ana Kent Kapısı ve Kule 1 üzerinde bulunan Kapı 1 yeterli işleve büründürülmüştü. Bununla beraber Ana Cadde üzerindeki Kapı 2'nin kontrol için kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Şu durumda sur içinde ve *akropolis*'e girişten hemen önce inşa edilen Kapı 4'ün savunmadan öteye, *akropolis* Giriş Kapısı'ndan önce son bir kontrol birimi olduğu söylenebilir. Buna göre aşağıdan gelen insanlar, ticaret arabaları veya taşınan mallar bu kapı üzerinde muhtemelen iki kulede bekleyen kent *magistratları* tarafından son defa kontrol ediliyordu. Ayrıca K29'dan 3,45 m. güneyde, iç tarafta, geç dönemde bir kapının daha yapıldığı, böylece geçişlerin içe doğru taşındığı burada *in situ* duran söve bloğundan anlaşılmaktadır¹³⁹⁵. Sonuçta Bizans veya Türk-İslam Dönemi'nde kontrol noktasının işlevinin kaybolduğu fakat benzer kaygılarla hemen güneyine yeni bir tesisin inşa edildiğini söylemek istiyoruz.

2.3.6 Akropolis Kuzey Kapısı (K30)

K30, *akropolis*'in kuzeybatı ucunda, Ana Kent Kapısı'ndan başlayarak *akropolis*'e kuzeyden ulaşan kentin ana caddesinin *akropolis*'e bağlandığı noktada, Kapı 4'ün yaklaşık 43 m. güneyinde olup, kuzeydoğu-güneybatı yönlü ana kaya üzerine konumlanır (Lev. XXXVIII, Res. 91). Yapı, öndeki girişten sonra gelen kare şeklinde bir iç avlu ve bu avlunun kentte açılan ikinci girişinden oluşur. Tek odalı olup, 8,25 m. x 7.40 m. ölçüleriyle kareye yakın planlıdır¹³⁹⁶. K30'un doğu ve batı duvarı sağlam olup genel kondisyonu ayrıntıları algılamamız açısından oldukça iyidir. K30'un dış girişi düz (Lev. XXXIX, Res. 92), *akropolis*'e açılan girişi ise, Kapı 1'de olduğu gibi, kemerli yapılmış olmalıdır. Kuzeydeki dış girişin detayları, bağlandığı doğu duvarın yıkılması, diğer duvarda ise ayrıntıların görülmemesinden dolayı tam anlaşılamamaktadır. Kuzeyde bir kısmı sağlam kalmış kapı kanadı batı duvardan doğuya 1,41 m. uzanmaktadır. Bu kanat üzerinde söve kısmı kabartmalı olarak verilmiştir¹³⁹⁷. Kapının nasıl kapandığı veya güney girişte olduğu gibi kemerli olup olmadığı belli değildir. Fakat çevredeki kapı blokların düşüş şeklinden kemerli değil aksine yatay lentolu olduğu söylenebilir (Lev. XCVIII, Çiz. 53; Lev. XCIX, Çiz. 54; Lev. C, Çiz. 55-57; Lev. CXV-CXVI).

¹³⁹⁵ Bu bloğun genişliği 0,54 m., yüksekliği 1,26 m. derinliği ise 0,25 m.'dir.

¹³⁹⁶ Yapının yüksekliği doğuda yaklaşık 5,40 m. iken batıda 5.10 m. ve duvar kalınlığı ise 0,58 m.'dir.

¹³⁹⁷ Sövenin kalınlığı 0,65 m. ve derinliği ise 0,46 m.'dir.

Akropolis Kuzey Kapısı'nın doğu duvarı iç ve dış tertibiyle ön plana çıkmaktadır. (Lev. XXXIX, Res. 94; Lev. XL, Res. 95-96). Duvar üzerinde 2 adet niş ve bir adet kapı vardır. Tavana kadar sağlamdır ve toplamda 11 adet taş sırasından oluşmaktadır. Taşların yüksekliği bazı sıralarda 0,48 m. bazı sıralarda 0,54 m.'dir. Dahası kapı eşiğinden yukarıya 6. taş sırası ise 0,38 m. yüksekliğindedir. Bu taş sırası güney girişte lentonun arşitrav kısmına dek geldiğinden böyle yapıma gereksinimi doğmuştur. Bu durumda *isodomos* duvar örgü sistemine de tam uymamaktadır¹³⁹⁸. Kuzey bölümü tamamen yıkılmış; sadece yaklaşık 4,55 m.'lik kısmı sağlam kalmıştır. Duvarın tam merkezinde 1 adet kapı bulunur¹³⁹⁹. Kapı dışa doğru, yani kuzeydoğuya açılmaktadır. Söveleri iç kısımda olup kalınlığı 0,23 m.'dir. Bu kapının güney ve kuzeyinde, iç kesimde iki adet niş vardır¹⁴⁰⁰. Güneydeki niş kapı eşiğinden 1,36 m. yükseklikindedir. Nişin içine kare şeklinde bir oyuk işlenmiş olup, ölçüleri 0,12 x 0,9 m.'dir. Kuzeydeki niş ise kapı eşiğinden 0,55 m. yükseklikindedir. Burada da, güney örnekte görüldüğü üzere, 0,12 x 0,10 ölçülerinde ve 0,4 m. derinliğinde bir oyuk vardır. İki nişte de görülen oyuklar buraya bir şeyler konulduğuna işaret eder. Ayrıca duvarın doğu cephesinde ahşap hatıl yuvaları bulunmaktadır. Doğu fasadda kapı eşiğinden itibaren 8. taş sırasında 0,30 x 0,25 m. ölçülerinde 2 adet hatıl yuvası vardır. Yine 6. sırada düzensiz oyulmuş 6 adet hatıl yuvası olup, bunların ortalama ölçüleri 0,15 x 0,10 m. arasındadır. Hatıl yuvalar kapının hemen doğusunda bulunan ve düzleştirilen kayalık alanla oluşturulan bir revaka ait olmalıdır. Duvardaki kapı da bu alana açılan bir yan tali kapı örneğini sergilemekte ve revak ile Akropolis Kuzey Kapısı arasında yoğun bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

K30'un güney duvarında *akropolis*'e açılan kemerli giriş bulunur (Lev. XXXIX, Res. 93; Lev. XL, Res. 97-98). Kemerli kapının doğu bölümü korunmuş batı bölümünde ise sadece söve bloğu sağlam kalmıştır. Bu alanda kemer, duvar tacı ile duvara ait bloklar yerde bulunur. Güney girişin doğu duvarındaki sövenin kalınlığı 0,65 m. olup yüksekliği 2,90 m.'dir. Buradaki sövenin son sıra taşı plaster biçimli olup, üzerinde 3 yönlü arşitrav bezemesi işlidir. Pilaster şeklinde işlenen arşitravın derinliği 0,45 m.'dir. Üzerinde, sırasıyla 0,17 m. ile 0,12 m. yüksekliğe sahip 2 adet faskia bulunur. Plasterin taç kısmı ise 0,10 m. yükseklikindedir. Öbür taraftan güney girişin batı sövesi ise kapının batı duvarından ayrılmış olduğundan ayrıntıları tam anlayamamaktadır. Fakat bununla

¹³⁹⁸ Duvarın toplam yüksekliği içte 5,20 m., dışta ise 4,90 m.'dir.

¹³⁹⁹ Kapının yüksekliği 2,07 m., genişliği yaklaşık 1 m. ve derinliği ise 0,61 m. olarak belirlenmiştir.

¹⁴⁰⁰ Güney nişin derinliği 0,32 m., genişliği 0,32 m. ve son olarak yüksekliği kapı lentosundan başlayarak 0,72 m.'dir. Kuzey nişin derinliği 0,35 m., genişliği 0,87 m. ve son olarak yüksekliği ise güneydekiyle aynı olup, 0,72 m.'dir.

birlikte batı duvardan ayrılan güney girişin batı kanadının genişliği 0,62 m., derinliği ise 1,02 m.'dir. Doğuda olduğu gibi batı kanatta da, 0,45 m. derinliğinde kabartmalı bir söve işlenmiştir. Bu kanadın tertibi de doğudakiyle aynı olmalıdır. Yani bir plaster ve üzerinde arşitrav bezemeli bir başlıkla son bulmalıdır. Öyle ki arazide yaptığımız incelemelerde batı kanadın hemen yanına düşmüş pilaster şeklindeki arşitravın buraya ait olduğu tespit edilmiş ve yapılan ölçümler sonrasında batıdaki plasterin üzerine gelen blok olduğu anlaşılmıştır. Arşitravın toplam yüksekliği doğudakiyle aynı olup 0,38 m.'dir¹⁴⁰¹.

Güney girişteki kemerin sağlam kalan kısmı doğu kanadı üzerinde olmaktadır. Kemerin başladığı yer doğuda sağlam kalan kısımdan zemine 4,79 m. yükseklikindedir. Kemer taşları yıkılmış ve yerde durmaktadır. Arazide yapılan çalışmada toplam 10 adet kemer taşı görülmüş ve bunların yükseklikleri 0,46 m. olarak ölçülmüştür. Buradaki girişin nasıl kapandığına dair verilere ulaşamamıştır. Zaten girişin bir kapıyla kapanmasından ziyade, peyzaj için tasarlanmış kemerli açık bir kapı olduğu görülmektedir. Böylece aşağıda anlatılacağı üzere Akropolis Kuzey Kapısı'nın savunmadan öteye daha çok şehir peyzajı için tasarlandığı ortaya çıkmaktadır.

Son olarak K30'un batı duvarı ele alınacaktır. Duvarda 9 blok sırası sağlam kalabilmiştir¹⁴⁰². Burada kullanılan blokların yükseklikleri birbirinden farklıdır ve sırasıyla 0,38, 0,48, 0,45 ve 0,52 m. gibi değişken ölçüler vermektedir. Söz konusu farklı ölçüler bizi standart bir duvar tekniğine götürmez. Anlaşılan o ki dönem içerisinde K30'un batı duvarında farklı onarımlar olmuştur. İçte aşağıdan yukarıya 7. blok sırasının alt hizasında 0,33-0,40 m. gibi belli aralıklarla yerleştirilmiş 0,14 x 0,10 ölçülerinde ve 0,10 m. derinliğinde toplam 11 adet hatıl yuvası vardır. Aynı hatıl yuvalarının izleri net olmamakla beraber karşıda doğu duvarda da görülmektedir. Muhtemelen hatıl yuvaları kapıdaki geç dönem kullanımıyla ilgilidir. Öyle ki kapının ilk evresiyle inilti bir çatı sistemi aksanı olsa, yuvaların duvarın üst kısmın olması beklenirdi. Ayrıca alanda yaptığımız çalışmalarda iç kesimde hemen duvar önünde duvar uzunluğu boyunca devam eden ve 0,74 m. kalınlığında bir adet geç dönem duvarı görülmüştür. Bu duvar düzgün olmayan çokgen taşlar, tuğla ve harç kullanımıyla örülmüştür. Bahsi geçen örnek de tıpkı hatıl yuvaları gibi geç dönemde kapıda bir takım onarım ve eklemelerin yapıldığını kanıtlayan önemli verileri oluşturmaktadır.

¹⁴⁰¹ 3 tarafı işlenmiş olan blok, sırasıyla 0,17 ve 0,12 m. yükseklikte 2 adet faskia ve 0,9 m. yüksekliğinde taç kısmından oluşur.

¹⁴⁰² Duvarın kalınlığı 0,61 m. ve toplam uzunluğu ise yaklaşık 7,40 m.'dir.

Akropolis Kuzey Kapısı'nın doğu ve batı duvarlarının dış fasadlarında kullanılan kesme taş blokların alt ve üst kısımları 0,6 m. genişliğinde bir bantla çerçeveselendirilmiş ve böylece bu kısımlara görsellik kazandırılmak istenmiştir. Aksine, içerde bu uygulama tercih edilmemiştir. Ayrıca iki duvarın üst kısmı bir taç bloğuyla sonlandırılmış olmalıdır. Nitekim K30'un iç bölümünde *kyma recta* ile başlayıp *kyma reversa* profili ile son bulan 4 adet duvar tacı tespit edilmiş; bu blokların yapılan incelemeler sonucunda duvar üstüne geldiği ortaya konmuştur.

K30'un yapımında düzgün kesilmiş yerel kireçtaşından bloklar kullanılmış ve duvarlar çoğu yerde *isodomos* teknikte örülmüştür. Özellikle batı duvarda kullanılan blokların yüksekliklerinin birbirinden farklı olduğu (0,38, 0,48, 0,45 ve 0,52) ve böylece *isodomos* tekniğinin bozulduğu anlaşılmaktadır. Tüm bloklar dik açılı ve *rektagonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. Blokların alın kısımları düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir uygulama görülmez. Kesme taş blokların hemen doğusunda kayalık alanlardan kesilip getirildiği tespit edilmiştir. Yapının ilk evresinde harç kullanımına rastlanılmaz. Bununla beraber, doğu duvarı önünde, içte duvar uzunluğu boyunca devam eden 0,74 m. kalınlığındaki geç dönem duvarı, düzgün olmayan kuru moloz taşlar, harç ve tuğla kullanımıyla inşa edilmiştir.

Akropolis Kuzey Kapısı gösterdiği plan örneği, cephe detayları, duvar tekniği ve konumu aktif bir savunma yapısından öteye *akropolis*'e girişi sağlayan süslü bir girişi teşkil etmektedir (Lev. XCVIII, Çiz. 53; Lev. XCIX, Çiz. 54; Lev. C, Çiz. 55-57). Nitekim Roma İmparatorluk Döneminde, *Pax Romana*'ya bağlı olarak kentlerde savunma önlemleri artık önemini kaybetmiş, savunmaya bağlı yapılan kent kapıları buldukları yerlerde sembolik sınırlandırma alanları haline gelmiştir¹⁴⁰³. Bununla birlikte kapılar hala gerekli görünen yerlerde kapalı idi; fakat ilk etapta şehrin statüsü ve zenginliğini gösteriyordu¹⁴⁰⁴. Böylece sadece kendisinin değil aynı zamanda üzerinde şehre açılan cadde ve geçişlerin önemini de bir o kadar artırıyordu. Söz konusu yapılarda trafik yoğunlaşmakta, ticari faaliyetler geliştiğinden yeni alanlar oluşmaktadır¹⁴⁰⁵. Bu bağlamda düşünüldüğünde, temsili bir karakter sergileyen K30'un, sembolik bir savunma yapısı olarak *akropolis*'le aşağı şehri birbirinden ayıran bir yapıya büründürülmüştür. Nitekim K30'a bağlanan Kentin Ana Caddesi'nin Kapı 4 ile arasında kalan yaklaşık 43 m.'lik kısmı M.S. 1.yy. sonu veya 2.yy.'da ortaya çıkan mimari gelişmelere bağlı olarak

¹⁴⁰³Jacobs 2009, 198.

¹⁴⁰⁴Adam 1994, 48.

¹⁴⁰⁵Schattner 2006, 13.

tekrardan ele alınarak bir takım eklemeler yapılmıştır¹⁴⁰⁶. Cadde genişletilmiş, doğu duvarına nişler, batı duvarına ise heykel ve belki de benzer eserlerle süslenerek; önemli bir anıtsal reprezentasyon alanı şekline getirilmek istenmiştir. Kapı 4'ünde içinde olabileceği bu dönüşüm Akropolis Kuzey Kapısı'ndan bağımsız değildi. Sonuçta bu dönemde kapının inşa edildiğini veya yeniden tasarlanarak alanda bütünlük sağlandığını ifade etmek istiyoruz.

Akropolis Kuzey Kapısı, plan şeması ve cephe tasarımlarına bakıldığında sıra dışı bir örnek sergilemektedir. Yani yapı, antik dönemde bilinen giriş detaylarına benzemekle beraber çoğu yerde aynı özellikleri yansıtmamaktadır. K30'u, erken dönemlerden itibaren kent mimarisinde yerini alan *propylon*'larla karşılaştırmak mümkün olacaktır. Carpenter'a göre *propylon*'lar, dikdörtgen planlı, birbirine paralel iki uzundan oluşan ve bu duvarların ortasında, merkezine en az bir giriş kapısının yerleştirildiği, yapıyı enlemesine bölen üçüncü bir duvara sahip, "H" formu yapılarıdır¹⁴⁰⁷. Ancak plan özellikleri açısından değerlendirildiğinde Akropolis Kuzey Kapısı'nın, söz konusu tanımlamaya tam olarak uymadığı görülmektedir. Kapıda, *propylon*ların en karakteristik özelliği olarak belirtilen "H" formu *propylon*'lardan farklı olarak, yapıyı enlemesine bölen üçüncü bir duvara sahip değildir. Orta duvarın yerine kuzey ve güneyde girişler eklenmiştir. Bu nedenle yapı, *propylon*'lar için yapılan genel değerlendirmenin dışında kalmaktadır¹⁴⁰⁸. *Propylon*lar, Arkaik ve Klasik Dönemler'de sadece kutsal alanların girişlerinde inşa edilirken, Helenistik dönemle birlikte bouleterion ve gymnasion gibi diğer kamu yapılarının girişlerinde de kullanılmaya başlanmıştır¹⁴⁰⁹. Helenistik Dönem öncesinde inşa edilen *propylon*ların ağırlıklı olarak "H" formu ve iki cephele bir mimariye sahip olduğu görülürken, Helenistik Dönem'le birlikte gerek *propylon*ların inşa edildiği yapı çeşitliliğinde gerekse planlarında çeşitli değişiklikler ortaya çıktığı bilinmektedir¹⁴¹⁰. Roma İmparatorluk Dönemi'nde klasik gelenek yeniden canlandırılmış ve yapıların cephesindeki sütun sayısı artmıştır. Anıtsal ve estetik cephe mimarisi tercihinin bir yansıması olarak *propylon*larda ağırlıklı olarak İon, Korint ve Kompozit

¹⁴⁰⁶ Bkz. İkinci Bölüm, *Kent İçi Ulaşım Ağı: Caddeler ve Geçiş Birimleri, Kentin Ana Caddesi*.

¹⁴⁰⁷ Carpenter 1970, 1. Ayrıca genel bir değerlendirme için bkz. Büyüközer 2012, 70-75.

¹⁴⁰⁸ Anadolu'da bu tip birçok örnek bilinir. Labraunda Zeus Kutsal Alanı Doğu ve Güney *Propylon*'ları (Jeppesen 1955, 14-43; Ortaç 2001, 15-18), Klaros Apollon Kutsal Alan *Propylon*'u (Étienne – Varène 2004, 16-78 fig. 3), Lagina Hekate Kutsal Alanı *Propylon*'u (Tırpan 1998, 173-194; Ortaç 2001, 29-32); İlion Athena Kutsal Alan *Propylon*'u, (Aylward 2005, 156-162) en karakteristik olanlarıdır.

¹⁴⁰⁹ Carpenter 1970, 1, 120; Ortaç 2001, 106.

¹⁴¹⁰ Büyüközer 2012, 72. Ayrıca Helenistik Dönem *propylon*'ları ve planları için bkz. Carpenter 1970, 120-184.

düzenler tercih edilerek¹⁴¹¹ temsili alanlar haline evrilmişlerdir. *Propylon* 'ların genel özellikleri ve kullanım amaçları düşünüldüğünde, her ne kadar plan açısından tamamen uymasa da, Akropolis Kuzey Kapısı'nın da benzer işlevde olduğu söylenebilir. *Propylon* 'lardaki temsili yapı, K30'da da vardır. Üstelik burası her dönemde kentin kalbi olan *akropolis* 'e ulaşımı sağlayan son aşamadır ve sembolik sınırlama yapısı olarak aynı karakteri yansıtır. Propylonlar dışında bir Roma yarattığı olan *taklar* 'la da bir kıyaslama yapılabilir. Özellikle M.S. 2. yy.'da hem ana caddelere dikkati çekmek ve anıtsallaştırmak, hem de trafiği düzenlemek düşüncesiyle, ana caddelerin başına, sonuna veya kavşak noktalarına inşa edilmişlerdi¹⁴¹². Yapılardaki temsili karakter ve sembolik anlam K30'da da mevcuttur. Hatta doğu duvarında bulunan belki de bazı tanrı-tanrıça, imparator veya kentin kahramanlarına ithaf edilmiş nişler, bazı doğu eyaletlerindeki taklarda gördüğümüz imparatorla birlikte yerel tanrılara da adanmışlığın bir örneğini sergilemiş olabilir¹⁴¹³.

2.3.7 Akropolis Güney Kapısı (K31)

Yapı, *akropolis* 'in güney batı yamacında, Ana Kent Kapısı'ndan başlayarak *akropolis* 'e güneyden ulaşan Akropolis Caddesi üzerinde ve Bastion 1'in yaklaşık 46 m. doğusunda kuzey-güney yönlü konumlanır. Kapının toplam yüksekliği 2,57 m. genişliği 2,09 m. ve ölçülen derinliği 0,85 m.'dir. Doğu kanadı sadece zeminden 1,10 m. yüksekliğe kadar korunmuş, batı kanadı ise üst bloğuna kadar sağlam kalmıştır. Batı kanadın bağlandığı duvardan derin yarıklarla kopmaya başladığı izlenmektedir. Kapı, geç dönemde düzgün olmayan kuru moloz taşlar, devşirme bloklar ve tuğla katkılı kaba harçla kapatılmış; buradaki giriş yana alınmıştır. Bununla birlikte geç dönemde kapı içine 0,90 m. genişliğinde ve 60 m. derinliğinde bir postern eklenmiştir (Lev. XLI, Res. 99-100; Lev. CI, Çiz. 58).

K31'in yapımında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvarlar *pseudo-isodomos* teknikte örülmüştür. Buradaki bloklar dik açılı ve *rektagonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. Blokların alın kısımları düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir uygulama görülmez. Bloklar diğer tüm yapılarda görüldüğü üzere hemen etrafındaki kayalık alanlardan kesilip hazırlanmıştır. Kapıda yaptığımız incelemelerde duvarları sağlamlaştırmak maksadıyla ilk yapım evresinde harç kullanımına rastlanılmaz.

¹⁴¹¹ Büyüközer 2012, 82-83.

¹⁴¹² Schorndorfer 1997, 104; Özdzibay 2012, 30.

¹⁴¹³ Lyttelton 1974, 257.

Yapının iç kısmı geç dönemde kaba harç ve çokgen taşlar kullanılarak kapatılıp işlevsiz hale getirilmiş ve bu dönemden sonra da bir postern eklenmiştir.

Kapının sağlam kalan güney sövesi *kyma reversa* profilli blokla biter. Bu blok yukarıda 0,20 m. yüksekliğinde düz bir profil ve altta *kyma reversa* profilinden oluşmaktadır¹⁴¹⁴. Bu tür kapı pervazları ve profiller Roma İmparatorluk Dönemi'nde karşımıza çıkmaktadır¹⁴¹⁵. Maalesef doğu duvarı yıkıldığından buranın detayları belli olmamaktadır. Ama batı duvardaki detaylardan, doğunun da profilli bir blokla bittiği söylenmelidir. Yaptığımız gözlemlerden sonra, kapının kemerli veya tonozlu olduğunu önermek istiyoruz. Öyle ki yukarıdaki son bloklar içe doğru taşkın olup profillidir ve taşıyıcı özelliği yoktur. Bu nedenle de yatay bir lento da beklenmemelidir.

K31, *akropolis*'e girişi sağlayan güneydeki tek kapıdır. Bu nedenle Sillyon savunma sisteminde önemli bir yere sahiptir. Bu giriş, Ana Kent Kapısı'ndan başlayarak doğu bazen de kuzey-doğu istikamette devam ederek *akropolis*'e ulaşımı sağlayan *Akropolis Caddesi*'nin son noktasıdır. Kapının genişliği 2,09 m. olup, Ana Kent Kapısı, Kentin Ana Caddesi üzerinde bulunan Kapı 2 ve 4'ün genişliğinden yaklaşık 1 m. daha azdır. Ama 2,09 m.'lik genişliği ile Akropolis Caddesi (1,90-2 m. arası) ve caddenin başlangıç noktası olarak düşündüğümüz Kapı 3'e (2,06 m.) yakın bir ölçü verir. Bu şekliyle arabalı geçişler için de uygun değildir. Kaldı ki Akropolis Caddesi'nin bazı noktalarda basamaklı yapıldığı de tespit edilmiştir. Akropolis Güney Kapısı muhtemelen Akropolis Caddesi üzerinde *akropolis*'e güneyden ulaşmaya çalışanlar için yapılmıştır. Gösterdiği plan şekliyle, teknik ve taktik olarak savunma özelliğine haiz değildir; bununla beraber *akropolis*'e girişi sağlayan güney taraftaki son bir kontrol noktası olarak kent savunma stratejinde yerini almaktadır.

2.3.8 Kapı 5 (K32)

Kapı 5, *akropolis*'in kuzeybatı kesiminde, *akropolis*'e giden rampalı yol üstünde, Kule 9'un hemen kuzeyinde ve Akropolis Kuzey Kapısı'nın yaklaşık 27 m. güneybatısında doğu-batı yönde konumlanmaktadır. K32, Ana Kent Kapısı'ndan itibaren başlayarak, *akropolis*'in batı kesiminden kuzeydoğu istikametine devam ederek *Akropolis*'e Kuzey Kapısı noktasından girişi sağlayan ve rampalı devam eden Rampalı

¹⁴¹⁴ Bloğun toplam yüksekliği 0,50 m., genişliği ise 0,98 m.'dir. Kapı duvarından itibaren profilin dışta kalan bölümü 0,16 m.'dir.

¹⁴¹⁵ *Kyma reversa* profilleri için bkz. Erder 1967, 25-35.

Cadde'nin son bulduğu yerde inşa edilmiştir. Kapının batı ve güney duvarları sağlam kalmış; doğu ve kuzey duvarları ise yıkılmıştır¹⁴¹⁶. K32, kareye yakın planlı ve tek odalı olup, topografyaya göre şekil almıştır. Kapı, başka yapılardan sökülen kireç taşından devşirme bloklardan örülmüştür. Güney duvarda kullanılan bazı devşirme bloklar üzerinde *N,T,O,T* şeklinde Latince harf karakterleri vardır (Lev. XLII, Res. 101-102).

Giriş kısmı güneydedir¹⁴¹⁷. K32'in üst kısmı içine doğru çökmüştür. Girişin üst kısmında devşirme Dor nizamında bir arşitrav bloğu lento olarak kullanılmıştır. Kullanılan bloklar genelde *rektagonal* formda olmasına rağmen, örgü sisteminde belli bir standart görülmez. Duvarların bazı bölümleri kireç taşında çokgen kuru moloz taşlar, kırık kiremit parçaları ve harç yardımıyla sağlamlaştırılmıştır. Bu şekliyle K23'ün duvar tekniğini *akropolis* duvarları için belirlediğimiz “Büyük formlu-dört köşeli; düz yüzeyle” tip altında değerlendirmek istiyoruz. Bu şekliyle de Sillyon *akropolis*'inin doğusundaki Kule 7 olarak adlandırdığımız yuvarlak yapının duvarları, Duvar 13, Duvar 14, Kastron ve Kule 9 ile benzer örgü tekniğinde yapılmıştır. Böylece bahsi geçen yapıların aynı dönemlerde inşa edildiği ve ortak bir savunma programı takip edildiği ortaya çıkmaktadır.

Rampalı Cadde'nin daha önceki çalışmalarda sadece yaya ulaşımı için kullanıldığı vurgulanmıştı¹⁴¹⁸. Kapı 5'in mevcut durumu bunu bir kez daha ortaya koymuştur. Öyle ki kapı girişinin sadece 1.07 m. olması araç geçişi için uygun olmadığını; aksine sadece yayalar için tasarlandığını kanıtlamaktadır. Rampalı Cadde'nin bittiği alan bir boğaz şeklindedir. Kentin geç dönemde *akropolis*'e çekilmesiyle burada savunma açısından bir zafiyet doğmuş ve tam da bu noktaya takviyeler yapılarak bu boğaz kapatılmış olmalıdır. Şu aşamada *akropolis* savunması için alınan önlemler kapsamında Kapı 5'in de inşa edildiği düşünülmektedir. Ayrıca bununla beraber hemen güneyinde Rampalı Cadde'nin bittiği yerde bulunan Kule 9 tarafından bu giriş kontrol ediliyor olmalıydı.

2.3.9 Güney Yan Geçiş (Kedi Basamağı (K33))

Halk arasında “Kedi Basamağı” olarak bilinen tali geçiş, *akropolis*'in güneydoğu kenarında, Kule 8'in yaklaşık 250 m. güneybatısında ve Duvar 12'nin üzerinde bulunur. Bu giriş kentin güney kesimindeki tek yan giriş olduğundan çalışmamızda “Güney Yan Geçiş” olarak isimlendirilmiştir. K33, *akropolis* güneydoğudan girişi sağlayan basamaklı

¹⁴¹⁶ Yapının yüksekliği 6,70 m., genişliği 3,45 m., derinliği 5,80 m. ve kalınlığı ise 2,10 m.'dir.

¹⁴¹⁷ Girişin toplam genişliği 1.07 m., ölçülen yüksekliği 1.45 m. ve derinliği ise 1.89 m.'dir.

¹⁴¹⁸ Bkz. İkinci Bölüm, *Kent İçi Ulaşım Ağı: Caddeler ve Geçiş Birimleri, Rampalı Cadde.*

bir tali giriştir. İki kaya arasında oluşan ve uzaktan görülmeyen bir alana yapılmıştır. Toplam 16 basamaktan oluşan bu giriş, doğal kayadan oyularak oluşturulmuştur. Basamakların yükseklikleri ve genişlikleri değişkenlik gösterir¹⁴¹⁹. Böylece belli bir standartta yapılmadığı anlaşılmaktadır (Lev. XLIII, Res. 103-104).

Güney Yan Geçiş, *akropolis*'in üzerinde konumlandığı kayalık alanda zamanla aşınmaya bağlı olarak birbirinden ayrılan iki kaya arasındadır. Bu alan sadece ön tarafından/doğudan görülmekte; *akropolis*'in güney veya doğusunda uzaktan bakıldığında anlaşılmamaktadır. Yine *akropolis*'te üzerinde bulunduğu Duvar 12'de de bu giriş/çıkışın olduğu, dikkatli inceleme yapılmadığı takdirde belli olmamaktadır. K33'ün olduğu alan doğal kayalık olup keskin bir uçurumdan oluşmaktadır. Şu durumda anlaşılan o ki *Kedi Basamağı* olarak isimlendirilen tali giriş sadece Sillyonlular tarafından bilinen ve uzaktan algılanmayacak şekilde tasarlanan gizli bir geçiş olmalıdır.

Kent savunmaları üzerinde, yan geçişler/posternler veya gizli kapılar sıklıkla tercih edilen stratejik uygulamalardan biri olmuştur. Yalnız sadece bir yan geçiş olan Kedi Basamağı, çıkış kapılarıyla karşılaştırılmamalıdır. Öyle ki çıkış kapıları sur duvarlarında, ya da kule yapılarında açılırdı; duvarları genellikle düz, bazen de eğimli olarak keserlerdi. Bu tür kapılar, düşmana kayıp verdirmek, kuşatma hareketlerini tedirgin etmek ve bozmak; düşman mancınıklarını, kuşatma araçlarını ve köprülerini tahrip maksadıyla yapılırdı¹⁴²⁰. Bununla birlikte barış döneminde kentin etrafında bulunan diğer yerleşmelere kısa yoldan ulaşma imkânı da sağlardı¹⁴²¹. Görüldüğü üzere daha nitelikli olan bu yapılar karmaşık sur sistemlerinin olmazsa olmazlarındandır. Side¹⁴²² ve Perge'dekiler¹⁴²³ konuyla inilti verilebilecek en canlı örnekleridir. Bunlar savaş esnasında savunma için direk başvuru ek önlemlerden sayıldığı gibi, içerdeki askeri gücün dışarıya çıkmasına ve savaşı surun dışına taşınmasına yardımcı olan pasif savunma yapılarıydı. Bu bağlamda giriş kapıları ile Kedi Basamağı'nı karşılaştırmak mümkün olacaktır. Çünkü anlaşılacağı üzere, *akropolis*'e herhangi bir saldırı, diğer yerler doğal uçurum alanlarından oluştuğundan, sadece batı taraftan olabilecektir. Nitekim kent savunma yapıları da bu yöndedir. Böyle zamanlarda *akropolis*'teki askerlerin, bahse konu olan yan geçişten çıkmaları veya halkın tahliyesinin gerçekleştirilmesi mümkün olacaktı. Pamphylia dışında birçok yerleşmede yan çıkış kapıları bulunur. Miletos kara surlarında

¹⁴¹⁹ Basamakların yüksekliği 0,20-0,26 m.; genişlikleri ise 0,70-1,10 m. arasındadır.

¹⁴²⁰ Akarca 1998, 167.

¹⁴²¹ McNicoll 1997, 7.

¹⁴²² McNicoll 1997, 7

¹⁴²³ Türkmen 2001, 82-85.

kullanılan çıkış kapıları kulelerle birlikte kullanılmıştır. Burada kuleler, kapıları çok iyi gizlemektedir¹⁴²⁴. Assos'ta büyük kapıların dışında kuleler tarafından korunan küçük yan çıkış kapıları vardı¹⁴²⁵. Dura Europos'ta sur üzerinde fasılalı açılan kapılar yer almaktaydı¹⁴²⁶.

2.4 Kent İçi Ulaşım Ağı: Caddeler ve Geçiş Birimleri

2.4.1 Caddeler

Hiç şüphe yok ki Sillyon kenti savunma kaygısı ve siyasi güvensizlik gibi başat nedenlerden yüzünden kayalık bir tepe üzerine kurulmuştu. Bunun da ötesinde tezin ilk bölümünde tüm ayrıntılarıyla açıklandığı üzere, erken çağlardan Türk-İslam Dönemi'ne kadar siyasi koşullar ne olursa olsun kent, savunma özelliğini hep muhafaza etmiş veya bu yönünden dolayı birilerinin sürekli yaşadığı önemli bir yer olmuştur. Tüm bunlardan öteye bu derece önemli bir topografya yerleşmek de bir o kadar da zor olmalıdır. Ovada, kıyıda veya tepe eteğinde kurulan kent modeli ile Sillyon gibi kayalık ve çıkılması ancak iyi kurgulanmış şehir planlamasıyla mümkün olabilecek bir şehir arasında ulaşım sistemi bakımından farklar bulunur. Sillyon benzeri kentlerde, mevcut şablonlar halinde bulunan ve neredeyse aynı şemada uygulan kent planlaması veya ulaşım ağı sistemleri yerine, topografyanın elverdiği ve arazi şekillerinin belirleyici olduğu özgün uygulamalar takip ediliyordu.

Sillyon'un karakteristik arazi yapısından dolayı şehir planlaması da kendine özgün bir uygulama sergiler (Lev. VII, Res. 1) Şehir planlarının en temel nirengi noktaları olan caddelerin Sillyon'da tamamen araziye bağlı olarak şekil aldığı ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte kentin savunma karakterinin de caddelerin planlamasına direk nüfuz ettiği; bazı noktalarda caddeler üzerinde kentin savunma stratejisine bağlı olarak bir dizi önlemler alındığı anlaşılmaktadır. Çoğu yerde kent planları ana caddeler etrafında şekillenir. Örneğin Spartalılar tarafından uzun ve dar bir sırt üzerine kurulan Thera, ana cadde boyunca gelişen bir kenttir. Anadolu'da Assos, Pergamon, Aigai gibi tepe yerleşimlerde benzer uygulama karşımıza çıkar. Sillyon'a kısmi yakın olan Kremna, Sia ve Sagalassos kentleri tepe şehirleri olsa da topografyaları kentin caddeler etrafına kümelenmesine olanak sağlamıştır. Diğer taraftan Pamphylia Bölgesi'nin ovada

¹⁴²⁴ Adam 1982, 61-62, Fig. 31-32.

¹⁴²⁵ Erdoğan 1991, 44; Akarca 1998, 168.

¹⁴²⁶ Lawrence 1979, 293. Aeneas Tacticus tarafından halatlarla idare edilen bir kapının bu girişlerden birini tarafından kapattığı vurgulanır. Bkz. Ayrıca Whitehead 1990, 203.

kurulmuş iki büyük kenti Side ile Perge'nin kent planlamasında cadde ve sokaklar ana unsurlar olmuştur. Neticede Sillyon'da, Pamphylia ve benzer yerleşim modeline sahip başka kentlerde görülmeyen farklı bir cadde sistemin uygulandığı ortaya çıkmaktadır. Aşağıda detayları verilen Sillyon'daki Cadde ve geçişlerin şekillenmesi temelinde "savunma" olduğu ortaya çıkmakta ve bu durum Sillyon'un bir savunma kenti olduğu düşüncemizi bir kez daha temellendirmektedir.

Arazide yaptığımız çalışmalar ve kent haritasını oluşturma işlemi sırasında Sillyon'da toplam üç ana caddenin varlığı tespit edilmiştir (Lev. II, Harita 2; Lev. 3, Harita 3; Lev. IV, Harita 4). Kentteki birçok yapının aksine bugüne kadar yapılan çalışmalarda bu alanlara değinilmemiştir. Sadece Rampalı Cadde üzerinde bulunan ve çalışmamızda Birim 2 olarak geçen yapıyla ilgili birkaç araştırmacı fikir beyan etmiştir. Dolayısıyla bu caddeler ilk defa belirlenmiş, tanımları yapılmış ve kent planı çerçevesinde isimlendirilmiştir. Caddelerin iki ortak noktası bulunmaktadır. Bunlardan ilki Ana Kent Kapısı'nda itibaren başlamaları, diğeri de bağlandıkları noktanın farklı yönlerde de olsa *akropolis* olmasıdır. Bu üç cadde *Kentin Ana Caddesi*, *Akropolis Caddesi* ve *Rampalı Cadde* olarak isimlendirilmiştir. Arazide bu caddelerin detayları belirlenmiş, çizimleri alınmış ve kent haritasına aktarılmıştır. Sillyonlular'ın inşa ettikleri bu caddeler, onların taşımacılık ve ulaşımına ne derece önem verdiklerinin somut birer timsalidir.

Aşağıda başlıklar halinde 3 caddeye değinilecek ve detayları belirlenmeye çalışılacaktır. Burada yöntem olarak farklı bir yol izlenecektir. Çünkü yapısal olarak diğeri savunma binalarından farklı olduklarından aynı başlık altın irdelenecek ve tüm ayrıntıları verilecek; sadece farklı olarak değerlendirme kısmı oluşturulacaktır.

2.4.1.1 Kentin Ana Caddesi (Kat. 34)

Cadde, Ana Kent Kapısı'ndan başlayıp, buradan kuzey istikametinde yaklaşık 325 m. ilerledikten sonra Kapı 2'ye ulaşır. Kapı 2 (K27)'den yaklaşık 200 m. kuzeydoğu yönde devam ettikten sonra dirsek yapıp, güneydoğu yönde yaklaşık 35 m. sonra Kapı 4 (K29)'e bağlanır; fakat burada bitmez. Bu kapıdan da aynı yönde yaklaşık 43 m. devam ederek Akropolis Kuzey Kapısı ile sonlanır. Çalışmamızda bahsedilen bu artere "Kentin Ana Caddesi" ismi verilmiştir (Lev. XLIV, Res. 105-106).

K34'ün ana cadde olarak nitelendirilmesinin temel sebebi hem konumu hem de mimari özelliğidir. Bununla beraber arazi şekilleri göz önünde bulundurulduğunda *akropolis*'e araba veya yüklü bir şekilde ulaşmak için tek kullanılan yolun burası

olduğunu önermek istiyoruz. Çünkü yaptığımız incelemeler sonucunda, caddenin yaklaşık olarak 3 ile 3.50 m. arasında bir genişliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Yine bu cadde üzerinde bulunan Kapı 2 ve 4'ün 3,15-3,20 m. genişliğinde olduğu görülmektedir. Verilen bu ölçüler her türlü arabalı geçiş için yeterlidir. Kaldı ki kentte bulunan ve biraz sonra değinilecek olan diğer iki caddenin verdiği mevcut ölçüler arabalı geçişler için uygun değildir. Bununla beraber caddenin konumu da düşüncemizin şekillenmesinde etkili olmaktadır. Öyle ki kent kapısında itibaren devam eden cadde, yavaş yavaş yükselerek hafif meyilli bir şekilde *akropolis*'e bağlanmaktadır. Cadde üzerinde kapılar dışında, trafiği zorlaştıracak herhangi bir engel yoktur. Bu sebeplerden ötürü buranın kentin en işlek caddesi olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim *akropolis*'e kadar üzerinde - sur içinde olmasına rağmen- 2 adet kontrol noktası bulunur (Kapı 2-4) ki bu durum önemini bir kez daha bize göstermektedir.

Alanda cadde zeminine ait bölümler yer yer görülmektedir. Kentin batı kesiminde geç dönem *nekropolis*'inin olduğu yerde¹⁴²⁷ döşeme izleri sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Kapı 2'den sonra kuzeydoğu istikamette devam eden bölümde bu izler tekrar ortaya belirmektedir. Caddenin dirsek yaptığı yerden itibaren artık zemini tamamen bellidir ve döşeme sathında çok az bozulma meydana gelmiştir. Zeminde yapılan incelemelerde doğal kireç taşından kare veya dikdörtgen blokların kullanıldığı ve aralarında ise harç veya benzeri bağlayıcı malzememin tercih edilmediği gözlemlenmiştir. Zeminde aşınma ve yüzeysel de olsa tekerlek izleri görülmektedir.

Kapı 4 ile Akropolis Kuzey Kapısı arasında kalan caddenin yaklaşık 43 m.'lik kısmından bahsetmek istiyoruz (Lev. XLV, Res. 107-108). Söz konusu alan gösterdiği bazı özelliklerinden dolayı ayırt edicidir. Bu bölüm Kapı 4'ten önce, caddenin dirsek yaptığı yerden itibaren rampalı olarak devam etmektedir. Bundan dolayıdır ki buraya "Sur önü" caddesi ismi verilmiştir¹⁴²⁸. Burası ortalama 3,90 ile 4,80 m. arasında değişen bir genişliğe sahip olup standart bir ölçü sunmaz. Caddenin batı duvarı örülerek oluşturulmuş; fakat doğu tarafı ise *akropolis*'in üzerinde yükseldiği kayalık alan kesilip, düzleştirilmiş ve duvar haline getirilmesiyle meydana getirilmiştir. Batı duvarı yerden, caddenin Akropolis Kuzey Kapısı'na bağlandığı noktada, 12 m. yüksekliktedir. Aynı zamanda bu duvarın cadde zemininden itibaren ne kadar yüksekliğe çıktığı tam anlaşılmaktadır. Fakat bununla beraber Akropolis Kuzey Kapısı'ndan kuzeye doğru

¹⁴²⁷ Özer 2017, 612-618.

¹⁴²⁸ Alanda bulunan ve Antalya Müzesi tarafından dikilen levhada burası "Sur Önü Caddesi" olarak nitelendirilmiştir.

devam eden ve 0,55 m. genişliğindeki duvardaki izlerden batı duvarının yaklaşık 1,90 m. yükseklikte olabileceği düşünülmüştür. Bu ölçü, caddenin aynı zamanda ne kadar tahkimatlı yapıldığını göstermesi açısından da son derece önemlidir. Bahsedilen yükseklik aşağı doğru, kuzey yönde devam ettiğinde rampaya bağlı olarak azalmalıdır. Batı duvarının inşasında genel olarak düzgün kesilmiş yerel kireçtaşından bloklar kullanılmış ve duvarda *isodomos* tekniği takip edilmeye çalışılmıştır. Kullanılan bloklar dik açılı ve *rektagonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. *Isodomos* tekniğindeki blokların alın kısımları düz tıraşlanmış ve üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Bununla beraber duvardaki kalınlık dönem içinde eklemeler olduğundan farklılıklar da göstermektedir. Örneğin, *akropolis*'e girişi sağlayan kapının hemen kuzeyindeki alanda bu ölçü 1,40 m. iken çoğu noktada da 0,55 m.'dir. Kalın kısımda harç izlerine rastlanılmış ve örgü tekniğinde farklılıklar görülmüştür.

Ana Cadde'nin bu bölümünün doğu ve batı duvarlarında farklı uygulamalar karşımıza çıkmaktadır. Kayadan kesilerek düzleştirilip oluşturulan doğu duvar üzerinde aralıklı bir şekilde 3 adet niş veya adak hücresi işlenmiştir. Bunlardan ilki Niş 2 (K41) olup, diğer iki niş yan yana yerleştirilmiş olduklarından K42 (Niş 3 A-B) altında beraber ele alınmıştır (Lev. XLVI, Res. 109-111; Lev. CII, Çiz. 60; Lev. CIII, Çiz. 61). K41, Akropolis Kuzey Kapısı'nın yaklaşık 20 m. kuzeyinde ve cadde zemininden 1,32 m. yükseklikte yer alır¹⁴²⁹. Düzgünce işlenen kaya fasadına yerleştirilmiştir. Dikdörtgen şeklindeki nişin çevresi 0,21 m. genişliğinde düzleştirilmiş bir alanla çerçevelendirilmiştir. Bu alanın kırmızı tonda bir harçla sıvanarak *stuko* tekniğinin uygulandığı görülmektedir. Pembe veya kırmızımtırak renkli bu sıvanın su geçirmez bir harç türü olan *opus-signinum* olduğu düşünülmüştür. Yukarıda çerçeveli alanın hemen üstünde, nişin tam orta hizasında 0,8x0,12 m. ölçülerinde bir dübel deliği bulunur. K42, *akropolis*'e kuzeyden bağlanan kentin ana caddesinin doğu duvarı üzerinde, Akropolis Kuzey Kapısı'nın yaklaşık 15 m. kuzeyinde ve Niş 2'in yaklaşık 5 m. güneyinde cadde zemininden 1,56 m. yükseklikte yer alır¹⁴³⁰. Kayalık alan düzgünce işlenip, nişler buraya yerleştirilmiştir. Bu nişlere kuzeyden güneye sırasıyla Niş 3A ve Niş 3B şeklinde isimler verilmiştir. Her iki nişin altından aşağı doğru inen farklı genişliklerde 2 adet kanal vardır. Nişlerin 0,30 m. altına 0,3x0,3 m. ölçülerinde 2 adet küçük dübel yuvası işlenmiştir. 3B'nin sağ alt köşesinden 0,94 m. aşağıda ve bu köşe hizasında; 0,12x0,12 m. ölçülerinde

¹⁴²⁹ Yük.: 1,14 m., Gen.: 0,69 m., Der.: 0,50 m.

¹⁴³⁰ Niş 3A Yük.: 0,88 m., Alt Gen.: 1,11 m., Der.: 0,32 m.; Niş 3B Yük.: 0,82 m., Alt Gen.: 0,83 m., Der.: 0,32 m.

1 adet kare dübel yuvası bulunur. Bu dübelin hizasında, zeminde, bir adet 0,22 m. genişliğinde, 1,86 m. uzunluğunda 0,23 m. yüksekliğinde bir kanal vardır.

Bu nişlerin veya adak hücrelerinin Ana Cadde üzerindeki kültürel uygulamalarla ilgili olduğu söylenebilir. Çünkü Anadolu geleneğinde uzun bir geçmişe sahip nişler gerek mekan gerek mekan dışında genelde dinsel kullanıma yönelik tasarlanmışlardır¹⁴³¹. Ne yazık ki nişlerde ne tür bir ritüelin yapıldığı veya hangi tanrılara ithaf edildiği tespit edilememiştir. Ana Cadde'nin son bölümünde, Akropolis Kuzey Kapısı'ndan önce yer almaları kent savunması ile ilgili yapılan bir takım dinsel ritüelleri de akla getirmektedir. Antik dönemde birçok kent kapısında önce kentin koruyucu tanrı ve tanrıçası ile bazı mitolojik kahramanlar için adak hücrelerine ve atribütlere yer verilerek buralar üzerinde betimlenmiş tanrıya emanet edilmişti. Messene'de Arkadia kapısının yuvarlak avlusu içinde karşılıklı duran Hermes'e adanmış iki adak hücresi yer alıyordu¹⁴³². M.Ö. 6. yy.'da Thasos'ta şehrin 5 kapısı da kabartmalı idi¹⁴³³. Akarnania'da Alizia ana kapısının dış yüzünde sopasına dayanmış, ayakta duran Herakles betimi vardı¹⁴³⁴. Erken dönemlerden sonra Roma İmparatorluk Dönemi'nde de şehir kapıları veya kapı yolları üzerinde çeşitli kabartmalara yer verilmişti. İlk yapım evresi M.Ö. 3.yy.'da olan ve Bizans Dönemi içlerine kadar kullanımda olan Ephesus Magnesia Kapısı üzerinde *Nemesis* kabartması işlenmiştir¹⁴³⁵. M.S. 3.yy.'da Thessalonikeai'da ve Trakya Bizye'de şehir kapılarında da tanrı kabartmaları bulunmaktaydı¹⁴³⁶. Pamphylia'da M.S. 2.yy.'da yeniden tasarlanan ve oval bir avlu eklenen Perge Güney Kent Kapısı'nda *ktistes* (kurucu) heykelleri ve tanrılar için adanmış nişler bulunur¹⁴³⁷. Yalnız Sillyon'dan farklı olarak bu nişler içte, şehir tarafında kalmıştır.

Özellikle K42 (Niş 3 A-B) gösterdiği şema ile ayırt edicidir. Yana yana yerleştirilmiş bu hücrelerle ilgili bir yorum yetirmek mümkündür. Şu aşamada iki tane yana yan niş düşünüldüğünden ilk etapta akla *Dioskurlar*'a (*Dioskouroi*) gelmektedir. Yunan mitolojisinde *Kastor* (*Κάστωρ*) ve *Polydeukes* 'Διόσκουροι' (Πολυδεύκης) adlı Lakonialı iki kardeş olan ve daima kahraman olarak tasvir edilen *Dioskurlar* (*Dioskouroi*)'a

¹⁴³¹ Özer 2006, 120.

¹⁴³² Giese 2010, 86, Abb. 1; Müth 2010, 82.

¹⁴³³ Akarca 1998, 187. Ayrıca Thasos savunma sistemi için bkz. Sokolicek 2009, 127-128, Taf. 55.

¹⁴³⁴ Akarca 1998, 187, dn. 108. Ayrıca buradaki savunma sistemi ilgili değerlendirme için bkz. Sokolicek 2009, 122-128, Taf. 51.

¹⁴³⁵ Magnesia Kapısı için bkz. Sokolicek 2010a, 359-381.

¹⁴³⁶ Akarca 1998, 187.

¹⁴³⁷ Özdizbay 2008, 842; Pekman 1989, 8-16; Şahin 1999, 135, no.101, 136, no.102, 137, no. 103-104, 138, no. 105-106, 139, no. 107, 140, no. 108, 141, no. 109.

adanmış nişleri, adak stelleri ve heykeller birçok yerde karşımıza çıkar¹⁴³⁸. Heros olarak nitelendirilen ve zamanla giderek tanrısal bir kimlik kazanan Dioskurlar, önceleri koruyuculuk, kurtarıcılık işlevlerine sahipken daha sonra göksel varlıklar olarak değer kazanmışlardır¹⁴³⁹. Onların koruyucu özellikleri Fasıllar'da bir kaya yazıtından da açıkça anlaşılmaktadır¹⁴⁴⁰. Pamphylia Bölgesi'nde Perge Güney Şehir Kapısı'nın avlusunda yapılan kazılar neticesinde ele geçirilen mermerden heykellerin arasından M.S. 2.yy.'la verilen iki *Dioskouroi* heykeli dikkat çekicidir¹⁴⁴¹. Ancak Dioskurlar'ın mimari buluntu örneklerine baktığımızda farklı bir durum karşımıza çıkmaktadır. Burdur Gölhisar İlçesi, Çavdır uçağına bağlı Kızıllar köyü Yaylasında bulunan Eleyir¹⁴⁴², Kemer İlçesi'ndeki Dikmentepesi¹⁴⁴³, Kestel Gölü yakınlarındaki Kaynarkalesi¹⁴⁴⁴, yine bu göl yakınlarındaki Keçili¹⁴⁴⁵, Çavdır bucağı yakınlarındaki Küçük Kılıçkaya¹⁴⁴⁶ kaya betimlemeleri hep üç figür şeklinde işlidir. Figürlerden ikisi *Dioskuroi* iken, diğeri ise bir tanrıçayı teşkil etmektedir. Bu durumda K42 (Niş 3 A-B)'nin iki tane olmasından dolayı *Dioskuroi* 'ye adanmadığı örnek betimlemelerden yola çıkarak söylenebilir. Böylece 2 niş veya adak hücrelerinin kime/kimlere adandığı mevcut veriler ışığında belli olmamaktadır; fakat bununla birlikte kültürel nitelikte oldukları şu aşamada söylenebilir.

Doğu duvara işlenmiş iki nişin tam cephesinde (K42), batı duvar üzerinde yan yana konumlanan 2 adet dörtgen yuva bulunmaktadır. Yuvaların ölçüleri 0,24 x 0,24 m., derinliği ise 0,18 m.'dir. Bu yuvaların konumu ve yapısı bize burada döneminde dikilmiş heykel veya postamentleri düşündürmektedir. Bununla beraber daha önce tespit edilip transkripsiyonu yapılan yazıtların bu alana ait olduğu düşünülmüştür¹⁴⁴⁷. Bu yazıtlarda sur önü caddesinde dikilmiş heykellerden bahsediliyor olması alanda heykel veya heykel kaidelerinin olduğunu düşüncesini iyice desteklemektedir. Böylece alan genişletilmiş,

¹⁴³⁸ Ley 1997, 676. "Dioskouroi" kelimesi Zeus'un delikanlıları anlamına gelmekte ve bu yüzden Zeus ile ilişkilendirilmektedirler. Bkz. Bethe 1905, 1087. Anadolu'da özellikle Likya, Kabalia, Pisidia bölgelerinde yaygın olan Dioskurlar kültü, Anadolu dışında Mezopotomya, Mısır, Yunanistan, Rusya ve Kuzey Afrika'ya kadar geniş bir alana yayılmıştır. Bkz. Delemen 1995, Har. 1. Özellikle Anadolu'da Likya Bölgesi'nde Telmessos, Balboursa, Oinoanda; Kabalia'da Korkuteli'nde; Pisidia'da Eleyir, Dikmentepesi, Kaynarkalesi, Keçili ve Küçük Kılıçkaya'da önemli örnekleri görülmektedir. Bkz. Smith 1997, 12; Karayaka 2007, 134-136.

¹⁴³⁹ Delemen 1995, 296; Erhat 2008, 96

¹⁴⁴⁰ Karakaya 2007, 134.

¹⁴⁴¹ Bulgurlu 1999, 110-114; Özdzibay 2012, 57.

¹⁴⁴² Delemen 1995, 317, no. 26.

¹⁴⁴³ Özsait 1996, 296.

¹⁴⁴⁴ Karakaya 2007, 136.

¹⁴⁴⁵ Karakaya 2007, 136; Özsait-Özsait 1998, 619.

¹⁴⁴⁶ Delemen 1995, 317, no. 27-29; Karakaya 2007, 136.

¹⁴⁴⁷ Bu alana dikilmiş yazıtlar için bkz. Tüner-Önen 2008b, 68-71. Ayrıca yazıtların genel değerlendirmesi için bkz. Birinci Bölüm.

doğu duvarına nişler, batı duvarına ise heykel ve belki de benzer eserlerle süslenerek; Ana Cadde'nin 43 m.'lik son bölümü önemli bir birim haline getirilmek istenmiştir. Nitekim alanın sonraki dönemlerde daha çok peyzaj ve kent ihtişamı için tasarlandığı şu aşamada doğrudan söylenebilir.

Kentin Ana Caddesi'nin ticari bir karakteri de bulunmaktadır. Yukarıda bahsedildiği üzere burası *akropolis*'e arabalı trafiğin aktığı tek yerdir. Bunun bir diğer göstergesi ise *akropolis*'te bu cadde üzerinde ve caddeye bağlı ara arterlerdeki dükkânlardır¹⁴⁴⁸. Öyle ki Akropolis Kuzey Kapısı'ndan sonra Ana Cadde *akropolis*'te doğuya döner. Şimdi ayakta olan camiinin altından geçerek yapının hemen doğusunda bulunan ve stoa olarak adlandırılan alana bağlanır. Tam da bu noktada *akropolis*'in içlerine, güneye doğru devam eden 6,50 m. civarında bir genişliğe sahip, etrafında karşılıklı irili ufaklı kayadan oyulmuş dükkânların bulunduğu ve *akropolis*'in ana arterlerinden olduğu anlaşılan cadde başlar. Hem Ana Caddenin stoaya ulaşması hem de çatallaşarak ticaretin yoğun olduğu bir ana artere evrilmesi kentin neredeyse tüm ticari yükünü taşıdığını gösterir ve bununla beraber kendisinin Sillyon'un Ana Caddesi olduğunu bir kez daha ortaya koyar. Ayrıca *akropolis*'teki caddeye açılan sokak girişleri de tespit edilmiştir.

Ana Cadde'nin kentin ilk kuruluşundan terk ediliş sürecine kadar devamlı kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kaldı ki bugün bile kente gelen ziyaretçiler daha az güç harcamak maksadıyla *akropolis*'e çıkmak için bu yolu tercih ederler. Sillyon'un merkezini oluşturan ve erken dönemlerden itibaren kamu yapılarının büyük bir kısmının olduğu *akropolis*'e girişi sağlayan tek nokta burasıdır. Buradaki izlerden de anlaşılacağı üzere Helenistik Çağ'dan, Türk-İslam Dönemine kadar kesintisiz devam eden *akropolis*'deki kentleşme merkezine, özellikle arabalı geçişlerin yapıldığı düşüncesi kesinlik kazanmaktadır. Öyle ki Sillyon'a ulaşmak için tek yön batıda olup, diğer taraflar kayalık ve uçurum olduğundan ulaşım için tanımaz. Batı yönden de *akropolis*'e gitmek için en uygun rota da Ana Cadde'nin izlediğidir. Topografyaya bağlı olarak gelişen bu durum kent tarihinde her dönem aynı kalmıştır. Cadde de yaptığımız incelemelerde farklı dönemlere ait imar izlerine rastlanması bu tezimizi destekleyen en önemli verileri oluşturmakta ve düşüncelerimizi temellendirmektedir. Sonuçta yapının

¹⁴⁴⁸ Plateiai olarak adlandırılan caddelerin arkasındaki dükkânlar (*ergasteria*), çoğu şehrin ticari merkezini oluşturmaktadır. *Ergasteria*'lar ile ilgili değerlendirme için ayrıca bkz. Mango 2000, 195-197.

topografik durumu, hem tahkimatı hem de stratejik konumunu son derece önemli kılmaktadır.

Son olarak caddenin tarihlenmesinden bahsetmek istiyoruz. Sillyon Ana Caddesinin tarihlenmesi için, kesin kanıt sağlayabilecek veriler yoktur. Buna rağmen, caddenin baş ve sonundaki anıtlar, bazı yazıt parçaları, heykel yuvaları ve mimari özelliklerinden yola çıkarak güvenilir bir sonuca varmak mümkündür. Ana Kent Kapısı, Sillyon Ana Cadde'nin erken evresi konusunda en önemli veriyi sunmaktadır. Bu yapı Helenistik ve sonrası dönemlere aittir¹⁴⁴⁹. Caddenin başlangıç noktasının burası olması ve kapı üzerindeki girişin 3,15 m.'lik genişliği, cadde ölçüleri ile aynı olup özellikle arabalı trafik sistemi için oldukça uygundur. Böylece caddenin en azından kapının inşasından itibaren kullanımda olduğu ortaya çıkmakta ve *terminus post quem* oluşturmaktadır. Yapının önceki dönemlere ait olası evreleri hakkında elimizde veri olmamasına rağmen, kente giriş için en uygun alanın burası olmasından dolayı, bahsedilen alanda erken dönemlerde olası bir caddenin varlığından söz edilebilir. Cadde üzerinde ara geçiş olarak Kapı 2 ve Kapı 4 ile *akropolis*'e bağlandığı noktada Akropolis Kuzey Kapısı bulunmaktadır. Bahsedilen bu kapılar Roma Dönemi inşasıdır ve sonraki dönemlerde çeşitli eklemelerle kullanımları devam etmiştir¹⁴⁵⁰. Sadece Kapı 4'ün olduğu yerde giriş muhtemelen geç dönemde hemen güneyine taşınmış olmalıdır. Bununla beraber Akropolis Kuzey Kapısı'ndan kuzeye devam eden duvarında da *isodomos* tekniğinde örülmüştür ve kesitinde bir Helenistik Dönem özelliği olan atkı taşı sistemi kullanıldığı görülmektedir¹⁴⁵¹. Bu şekliyle kapının erken bir evresi de olduğu da anlaşılmakta ve caddenin Helenistik Dönemi için ikinci büyük veriyi sunmaktadır. Bununla birlikte Kapı 4 ile Akropolis Kuzey Kapısı arasında kalan yaklaşık 43 m.'lik özel bölüme ait olduğu düşünülen 3 yazıt¹⁴⁵² ile niş ve peyzaj detaylarından özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'nde caddenin kent mimarisindeki rolü ön plana çıkmaktadır. Bu yazıtlar onurlandırma yazıtları olup, M.S. 1. veya 2.yy.'a ait olmalıdır¹⁴⁵³. Burada onurlandırılan kişiler Romalı senato mensupları Marcus Mannius Balbus, oğlu Marcus Balbus Messala ve Caius Domitius Calvinus'tur¹⁴⁵⁴. Tüner-Önen'e göre Caius Domitius

¹⁴⁴⁹ Bkz. İkinci Bölüm, *Kapılar: Kentin Ana Kapısı*.

¹⁴⁵⁰ Bkz. İkinci Bölüm, *Kapı 2, Kapı 4 ve Akropolis Kuzey Kapısı*.

¹⁴⁵¹ Helenistik Dönem'de yeni gelişen mimari atılımlara paralel olarak, enleme ve boylu sistemi özellikle M.Ö. 2.yy.'da en sevilen duvar örgü tiplerinden olmuştur. Bkz. Scranton 1942, 136. Ayrıca bu teknik için bkz. İkinci Bölüm, *Duvarlar kısmı*.

¹⁴⁵² Tüner-Önen 2008b, 68.

¹⁴⁵³ Tüner-Önen 2008b, 71, no. 1-3.

¹⁴⁵⁴ Tüner-Önen 2008b, 72.

Calvinus Pharsalos Savaşı'nda Caesar'ın ordusuna komuta eden ve ardından Asia Eyaleti'ni yöneten Gnaeus Domitius Calvinus'un soyundan olabilir¹⁴⁵⁵. Muhtemelen kentin en işlek yerlerinden birine dikilmiş olan bu yazıtlar bize Sillyon'un M.S. 1. ve 2.yy.'da Roma ile olan ilişkisini göstermektedir.

Anlaşılan o ki, özellikle tasarlanan ana caddenin, yukarıda bahsedilen buluntular ve arkeolojik veriler yardımıyla, kente yararları dokunmuş önemli şahısların yazıt ve belki de heykellerle onurlandırıldığı; aynı zamanda 3 farklı niş eklenerek dini işleve de büründürülmüş anıtsal bir reprezentasyon alanı şeklinde inşa edildiği söylenebilir. M.S. 2.yy.'ın ilk yirmi yılı içinde yapıldığı ve geç dönemlere kadar kullanıldığı bilinen Perge örneği¹⁴⁵⁶ aslında bu dönemdeki moda olan anlayışı da ortaya koyar. Perge'de kuzey-güney doğrultulu sütunlu caddede benzer bir alan oluşturulmuş; kente yararları dokunmuş önemli kişilerin yazıt ve heykelleri onurlandırılmış ve çeşitli tanrıların heykelleri konularak önemli bir işleve büründürülmüştü¹⁴⁵⁷. Aslında benzeri Perge'de olan Ana Cadde'deki bu uygulama M.S. 2.yy.'da bölgede yaygınlaşan cadde geleneğini akla getirmektedir. M.Ö. 1. yy. sonu ile M.S. 1.yy.'ın başında Suriye'den yayılan sütunlu cadde formunun M.S. 2. yy.'da Küçük Asia kentlerinin önemli bir parçası haline gelmişti¹⁴⁵⁸. Pamphylia ve Pisidia'daki kentlerin en erken Hadrianus Dönemi'nden itibaren sütunlu caddeler inşa ettikleri ileri sürülmüştür¹⁴⁵⁹. Bununla birlikte Attaleia¹⁴⁶⁰ ve Side'nin¹⁴⁶¹ M.S. 2.yy.'a tarihlenen sütunlu caddeleri de günümüze ulaşmıştır. Görüldüğü üzere M.S. 2.yy.'da hızlanan imar faaliyetlerine bağlı olarak Pamphylia'da caddelerin kent planında önemli yer tuttukları anlaşılmaktadır. Sillyon'da ise sütunlu cadde yerine, kentin en işlek ve önemli caddesinin bir bölümü yeniden tasarlanarak aslında aynı moda devam ettirilmek istenmiş ve savunma yönü ortadan kalkmıştır. Yukarıda bahsedilen yazıtların içeriği ve tarihi de bu düşüncelerimizi desteklemektedir.

¹⁴⁵⁵Tüner-Önen 2008b, 71-72.

¹⁴⁵⁶Heinzelmann 2003, 204; Özdizbay 2012, 97.

¹⁴⁵⁷Özdizbay 2012, 84-85.

¹⁴⁵⁸Waelkens 1989, 81.

¹⁴⁵⁹Heinzelmann 1999, 711.

¹⁴⁶⁰Attaleia'da İmparator Claudius (M.S. 41-54) Dönemi'nde yapılmış olduğunu söylenmektedir. Bkz. Mansel 1978, 28.

¹⁴⁶¹Mansel 1978, 21-30; Mansel vd. 1951, 12-13.

2.4.1.2 Rampalı Cadde (Kat.35)

Silyon'da ele alacağımız bir diğer cadde, Rampalı Cadde olarak isimlendirdiğimiz yapıdır. Cadde, Ana Kent Kapısı'ndan başlayıp kuzeydoğu istikametinde yaklaşık 360 m. devam ettikten sonra *akropolis*'in kuzeybatısında *akropolis*'e girişi sağlayan Kapı 5'e bağlanır. K35, başlangıç noktasından itibaren arazi yapısına bağlı olarak yükselmekte ve son bulunduğu yere kadar bu şekliyle bir rampa oluşturmaktadır. Gösterdiği bu yapısal şemadan dolayı çalışmamızda burası "Rampalı Cadde" olarak adlandırılmıştır (Lev. XLVII, Res. 112-113).

K35'in geçtiği yerlerde arazinin dalgalı olması yüzünden, caddenin batı tarafında belli aralıklarla yerleştirilmiş payandalarla desteklenerek yükseltildiği, bu yükseltinin ise yer yer 12 m.'ye kadar çıktığı görülmektedir. Payandaların üst kesimleri belli bir standart göstermez ve genişlikleri 0,80 x 1,50 m. arasında değişir. Bu dayaklar doğal kireç taşı 4 köşeli bloklardan örülmüştür. Blokların arasına, bazı noktalara küçük çokgen kireç taşı taşlar yerleştirilmiş ve kireç harcı ile de sağlamlaştırılmıştır. Payandalar arasındaki alt duvarlarda farklı örgü tekniği karşımıza çıkar. Buradaki duvar, kireçtaşından çokgen taşlarla örülmüş ve bazı bölümlerinde ise büyük bloklar tercih edilmiştir. Taşlar kireç taşı harçla tutturulmuş ve bazı noktalarda alın kısmı sıvanmıştır. Kimi yerlerde ise arazi şekline göre de duvar belirlenmiştir. Payandalı yapılmış yapı örnekleri antik dönemde bilinmektedir. Helenistik Dönem'de inşa edilen Pergamon'da Demeter Kutsal Alanı'ndaki istinat duvarı en önemli örneklerden biridir¹⁴⁶². Yamaçta yine Helenistik Dönemde inşa edilen Priene Aşağı Gymanisum'un yamaca dek gelen güney duvarı payandalarla desteklenmişti¹⁴⁶³. M.Ö. 369 yılında Thebai'lilerin öncülüğünde Sparta'dan kurtarılan Messeneliler tarafından yapılan Messene surundaki dış duvarı payandalarla beriktilmiştir¹⁴⁶⁴.

Cadde zemini yer yer izlenebilmekte; Ana Cadde'de görüldüğü üzere, doğal kireç taşından kare veya dikdörtgen blokların kullanıldığı ve aralarında ise harç veya benzeri bağlayıcı malzemenin tercih edilmediği gözlemlenmektedir. Genel itibariyle zeminde aşınma vardır ve çoğu noktada detaylar alınmadığından, zemindeki drenaj veya olası kanalizasyon sistemiyle ilgili verilere ulaşılamamıştır. Özellikle cadde duvarlarının

¹⁴⁶² Bachman 2014a, 80-81, Fig. 1; Bachman 2014b, 230-232, Fig. 3.

¹⁴⁶³ Schede 1964, 81-89; Von den Hoff 2009, 269-270, Abb. 7a-b.

¹⁴⁶⁴ Müth 2010, 66, Abb. 6.

caddenin içine yıkılmasından dolayı, zemin çoğu yerde bloklar ve duvar parçalarıyla örtülüdür.

K35 üzerinde Sillyon'a özgü karakteristik bir takım uygulamalar tespit edilmiştir. Özellikle belli aralıklarla inşa edilmiş aynı plan tipi ve mimari özelliklere sahip 3 tane yapı ön plana çıkmaktadır. Bu yapıların kendine özgü yapım teknikleri ve mimari özellikleri bulunmaktadır. Genel hatlarıyla düşündüğümüzde savunma veya arazi koşulları göz önünde bulundurularak yapılmış bir cadde sistemi karşımıza çıkmaktadır. Rampalı Cadde'deki bu yapılarla ilgili detaylara aşağıda başlıklar halinde verilen "Birimler" başlığı altında değinilecektir.

2.4.1.2.1 Birim 1

Yapı, *akropolis*'e giden rampalı cadde üstünde, Bastion 1'in hemen batısında, Ana Kent Kapısı'nın yaklaşık 75 m. kuzey doğusunda ve Roma hamamının yaklaşık 55 m. doğusunda konumlanır. Yukarıda da bahsedildiği üzere Rampalı Cadde üzerinde belli aralıklarla yerleştirilen aynı tip ve özellikte 3 yapıdan ilkidir. Yapının tam işlevi bilinmediğinden buraya "Birim 1" ismi verilmiştir. Binanın korunmuş yüksekliği 2,70 m., toplam uzunluğu 14,35 m. ve duvar kalınlığı ise 0.50 m.'dir. Yapının doğu ve batı duvarları sağlam olup, bu duvarlar Rampalı Cadde'ye bağlı yükselmektedir (Lev. IXL, Res. 116).

K37, rampalı yolun batı ve doğu duvarları yükseltilerek yapılmış; batı duvara da belli bir tertipte pencereler eklenerek oluşturulmuştur. Doğu ile batı duvarı arasında 5 m.'lik mesafe vardır. Batı duvarda, kentin batısına bakan toplamda 4 adet pencere bulunur. Batı duvardaki bu pencerelerin detayları sırasıyla güneyden kuzeye verilecektir. Güneydeki ilk pencerenin genişliği 1,80 m., derinliği 0.50 m., korunmuş yüksekliği ise 2,70 m.'dir. Bu açıklığın 1,78 m. batısında ikinci pencere bulunur. Bu pencere 1. Pencereden 0,69 m. yüksek kotta başlamaktadır. 2. Pencerenin genişliği 1,80 m., derinliği 0,50 m., en korunmuş yerde yüksekliği ise 2,14 m., son olarak buranın zeminden yüksekliği ise 0,72 m.'dir. Batı duvarda ilk iki pencereden sonra onarımlar olduğu görülmektedir. Dönem içerisinde yapının işlevine müdahale edilmiş ve buradaki diğer pencerelerin kapatıldığı anlaşılmıştır. Yaptığımız incelemelerde 2. pencereden 1,78 m. kuzeyde, 1,80 m. genişliğinde, 0,50 m. derinliğinde ve 1,74 m. yüksekliğinde 3. pencerenin varlığı tespit edilmiştir. Pencere sonraki dönemlerde devşirme malzeme ile kapatılmış ve işlevsiz hale büründürülmüştür. Bu pencere ile 2. pencere arasında 0,69 m. kot farkı bulunur ve 3. pencerenin yerden yüksekliği 2,70 m.'dir. Son olarak 3.

pencereden 1,78 m. kuzeyde 4. pencere yer alır. Bu pencere de tıpkı 3'üncüde gördüğümüz gibi devşirme malzeme ile kapatılmıştır. Yine ölçüleri diğer 3 pencere ile aynı olup, genişliği 1,80 m., derinliği 0,50 m., korunmuş yüksekliği, kuzeyde 1,22 m.'dir. Bu pencere de 3. pencereye göre 0,69 m. daha yüksek bir kotta yerleştirilmiştir. Böylece burada birbirini tekrarlayan bir şema ortaya çıkmaktadır; buna göre 1.80 m genişliğindeki pencereler 1.78 m. aralıkla ve her biri kendinden önceki pencereden 0,69 m. yükseklikte yerleştirilmiştir. Anlaşılan o ki bu şema sayesinde, dışarıdan bakıldığında kot farkına bağlı olarak bir peyzaj oluşturulmak istendiği söylenebilir. Toplam 4 pencereden 2 tanesinin kapatılıp diğer iki tanesinin kullanılmaya devam etmesi, genel olarak yapının işlevini dönem içinde sürdürdüğüne işaret eder Lev. IXL, Res. 117-118).

Pencerelerin olduğu alanın karşısında, doğu duvarda, ilk ve ikinci pencere arasında kalan duvar hizasında, bir adet kapı bulunur. Buranın detaylarına kapılar bahsinde değinilmiş ve çalışmamızda Kapı 3 (K28) olarak yer almıştır. K28 sonraki dönemde kapatılmış ve işlevsiz hale getirilmiştir.

Birim 1'in batı duvarının yapımında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvar *isodomos* teknikte örülmüştür. Buradaki bloklar dik açılı ve *rektagonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. Blokların ön alın kısımları düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir uygulama görülmez. Doğu duvar ise sağlam kalan noktalarından anlaşılacağı üzere düzgün olmayan kuru moloz taşlar, devşirme bloklar ve harçla örülmüştür.

2.4.1.2.2 Birim 2

Yapı, *akropolis*'e giden rampalı yol üstünde, Bastion 1'in hemen batısında, Roma hamamının yaklaşık 155 m. kuzeydoğusunda ve Birim 1'in yaklaşık 79 m. kuzeyinde konumlanır. Rampalı Cadde üzerinde belli aralıklarla yerleştirilen aynı tip ve özellikteki 3 yapıdan ikincisidir. Bu nedenle çalışmamızda "Birim 2" olarak isimlendirilmiştir. Binanın doğu ve batı duvarları sağlamdır. Batı duvarının toplam uzunluğu 14.40 m., korunmuş yüksekliği 8.40 m. ve kalınlığı 0,50 m.; doğu duvarının yüksekliği 4,97, duvar kalınlığı 0,72 olup, caddenin doğu duvarına bağlı olarak da uzanmaktadır (Lev. L, Res. 119-120).

Birim 2, rampalı yolun batı ve doğu duvarları yükseltilerek yapılmış; batı duvara da, Birim 1'de olduğu gibi, belli bir tertipte pencereler eklenerek oluşturulmuştur. Doğu ile batı duvarı arasında yaklaşık 5 m.'lik mesafe vardır. Plan tipi ve mimari özellikleri

Birim 1 ile aynıdır. Sadece yapının duvar yükseklikleri ve batı duvarındaki bazı duvar blokların alın kısımlarının verililişi bakımından bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Birim 2'nin olduğu yer Rampalı Cadde'nin yükselip payandalarla desteklendiği alandır. Bu sebeple dışarıdan bakıldığında görselliği Birim 1'e göre daha fazladır. Birim 2'yi tanımlamaya batı duvardan başlayacağız. Batı duvarda kentin batısına bakan 0.50 m. kalınlıkta 4 adet pencere bulunur. Bu pencereler güneyden kuzeye sırasıyla tanıtılacaktır. İçte zeminden 2,49 m. yükseklikte 1,80 m. genişlikte, 0,50 m. derinlikte ve 2,26 m. yükseklikte 1. pencere bulunur. Dışarıda ise pencere zemininden yere olan yüksekliği 8,70 m. civarındadır. Bu pencereden 1,78 m. kuzeyde ve buradan 0,67 m. daha yüksek bir kotta 2. pencere vardır. Bu pencerenin genişliği 1,78 m., derinliği 0,50 m. ve yüksekliği ise 2,26 m.'dir. İçte, cadde zemininden yüksekliği 2,70 m., dışarda ise üzerinde bulunduğu kayalık alanla beraber 8,40 m.ye kadar çıkmaktadır. Detaylarının verileceği son pencere 3. sırada olmaktadır. Burası, 2. pencereden 1,78 m. kuzeyde ve 0,67 m. daha yüksek bir kotta yerleştirilmiştir. Pencerenin genişliği 1,80 m., korunmuş yüksekliği 1,58 m., derinliği ise 0,50 m.'dir. 3. Pencereden sonra 4. Pencereyle duvar tamamlanıyordu. Fakat batı duvarın tam da bu noktada yıkılmış olmasından detayları anlayamamaktadır. Tüm pencerelerin nasıl kapandığı konusunda herhangi bir ize rastlanılmamıştır. Böylece, Birim 1'deki, temel şema burada da karşımıza çıkmaktadır. Buna göre 1.80 m. genişliğindeki pencereler 1.78 m. aralıkla ve her biri kendinden önceki pencereden 0,67 m. yükseklikte yerleştirilmiştir. Anlaşılan o ki bu şemayla dışarıdan bakıldığında kot farkına bağlı olarak bir peyzaj oluşturulmak istendiği bir kez daha ortaya çıkmaktadır(Lev. L, Res. 121-122).

Rampalı Cadde duvarı üzerinde yükselen batı duvar, *pseudo-isodomo*s tekniğe örülmüştür. Buradaki bloklar dik açılı ve *rektagonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. Blokların ön alın kısımları düz tıraşlanmıştır. Bununla birlikte, içte blok alınlarında farklı bir uygulama hemen dikkati çekmektedir. Blokların alın kısımları düz tıraşlanmış olup, pencere duvarlarındaki blokların etrafı dörtgen çerçeveli ve orta kısımları kaba yonulu bırakılmıştır. Bu şekilde pencereli duvara etkileyici bir görünüm kazandırılmak istenmiş olmalıdır(Lev. L, Res. 123).

Doğu duvar, batıdakinden farklı olarak, küçük ebatlı kireç taşlarıyla ve kaba bir harçla örülmüştür. Bu duvar örgü tekniği; batı duvarının üzerinde oturtulduğu temel işlevindeki Rampalı Cadde'nin duvarında kullanılan teknikle aynıdır. Bu ayrıntı doğu ve batı duvarların aynı dönemde yapıldığını göstermesi açısından son derece önemlidir. Duvar 0,72 m. kalınlığında ve 4,97 m. yüksekliğindedir. Duvarda alt alta iki sıra hatıl

yuvası bulunmaktadır. Hatıl yuvaları belli bir düzene göre yerleştirilmemiş olsa da aralarında 1,80 m. bir mesafe vardır. Yuvaların genişliği 0,19 m. ve yüksekliği ise 0,25 m.'dir. Arazide yaptığımız çalışmalarda, bu yuvaların cadde ile ilgili olmadığı; aksine doğu duvar ile buranın doğusunda kalan kayalık alan arasında tasarlanmış bir yapı ögesine ait olduğu tespit edilmiştir. Bu yapının ne amaçla kullanıldığı anlaşılmamakla beraber hem Rampalı Cadde hem de Birim 2'ye göre alanda ikincil bir özelliğe sahip olduğu bellidir. Öte yandan yapının Rampalı Cadde ile direk iniltili olduğunu da söylemek yerinde olacaktır. Çünkü bu yapıya caddeye açılan bir kapıyla girilmekteydi. Yapının doğu tarafı tamamen kayalık, güneyinde Bastion 1, kuzey yönde ise engebeli arazi ve bu araziye bağlı doğu duvarın daralttığı bir alan söz konusudur. Yapıya tek giriş, Birim 2'nin veya caddenin doğu duvarı üzerinde bulunan ve doğrudan caddeye açılan kapıdır¹⁴⁶⁵. Güney duvarı yıkılmış; kuzey duvarı üzerinde ise yarım işlenmiş ve üzerinde *kyma reversa* profili bulunan kapı kulağı dediğimiz blok vardır¹⁴⁶⁶.

2.4.1.2.3 Birim 3

Yapı, *akropolis*'e giden rampalı yol üstünde, Bastion 1'in yaklaşık 176 m. kuzeyinde, Kule 1'in yaklaşık 145 m. doğusunda ve Birim 2'nin yaklaşık 135 m. kuzeyinde konumlanmaktadır. Rampalı Cadde üzerinde belli aralıklarla yerleştirilen aynı tip ve özellikteki 3 yapıdan sonuncusudur. Bu nedenle çalışmamızda "Birim 3" olarak isimlendirilmiştir. Birim 1 ve 2 ile aynı plan tipine ve mimari özelliklere sahiptir. Ancak burasının batı duvarları ve yapının genel kondisyonu ilk iki birime göre daha kötüdür. Özellikle batı duvarında yıkılmış alanlar daha çoktur ve bu duvardaki bazı ayrıntılar gizlidir. Batı duvarı 5,40 m.'ye kadar korunmuş, kalınlığı ise 0,50 m. olarak belirlenmiştir. Öbür yandan doğu duvarın 3,17 m.'lik yüksekliği sağlamdır ve kalınlığı 0,65 m.'dir (Lev. LI, Res. 124).

Birim 3, rampalı yolun batı ve doğu duvarları yükseltilerek inşa edilmiş; batı duvara da, Birim 1 ve 2'de olduğu gibi, belli bir tertipte pencereler eklenerek oluşturulmuştur. Doğü ile batı duvarı arasında yaklaşık 5,30 m. mesafe vardır. Yapının yere olan yüksekliği dışarıda 5,50 m.'dir. Birim 3, batı duvarının 0,45 m. iç kesiminden başlamaktadır. Plan tipi ve mimari özellikleri diğer birimlerle aynıdır. Yapının

¹⁴⁶⁵ Kapının genişliği 2,98 m., yüksekliği ise 2,97 m.'dir.

¹⁴⁶⁶ Bu blok 0,39 m. yükseklikte, 70 m. genişlikte ve 0,47 m. derinliktedir. *Kyma reversa*dan itibaren başlayan üst profilin yüksekliği ise 0,16 m.'dir.

tanımlamasına batı duvardaki pencerelerden başlanacaktır. Birim 1 ve 2'ye göre daha az korunmuş ve sadece bir pencere duvarı sağlam kalmıştır. Buradaki tek pencerenin genişliği yine diğer birim pencerelerinde olduğu gibi 1.80 m. ve kalınlığı 0,50 m.'dir. Açıklığın üst kısmı dışa taşarak iç ve dış bükey profilli pervaz oluşturur. Her ne kadar duvarın kalan kısmı yıkılmış olsa da Birim 1 ve 2'den edinilen verilere göre burada toplamda aynı ölçülerde 4 adet pencerenin olması gerekmektedir(Lev. LI, Res. 125-126).

Batı duvarın yapımında düzgün kesilmiş yerel kireçtaşından bloklar kullanılmış ve *isodomos* teknikte örülmüştür. Buradaki bloklar dik açılı ve *rektagonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. Blokların alın kısımları dışarıda düz tıraşlanmıştır. Tercih edilen blokların yüksekliği 0,75 m. olarak belirlenmiştir. Fakat en üsteki blok üstten 0,31 m. yüksekliğinde olup, aşağıda ince bir profille sınırlandırılıp bir blok havasına büründürülmek ve böylece görsel bir etkileme sunulmak istenmiştir. Bu profilin altında kalan bloğun diğer kısmı ise, içte 0,10 m. genişliğinde düz bir profille çevrelenip görsel zenginlik sağlanmıştır. Üst kısım aynı zamanda dışa taşkın yapılarak açıklık pervazı oluşturulmuştur. Bu pervazda iç ve dış bükey profiller kullanılmıştır. Profiller dışa 0,27 m. taşkındır. Öbür taraftan doğu duvar, batıdakinden farklı olarak düzgün olmayan kuru moloz taşlar ve harç yardımıyla örülmüştür. Doğru duvarı, Birim 2'de görüldüğü üzere, hemen doğusundaki ana kayaya bağlanmamış, burada boş bir alan oluşturulmuştur.

Birim 3'ün etrafında diğer iki birimde rastlamadığımız uygulamalar tespit edilmiştir. Bunlar biri potern olduğunu düşündüğümüz geçiş, diğeri ise dikdörtgen açıklıktır. Potern, Birim 3'ün hemen alt tarafında ve bir payandanın kuzeyinde yer alır. Dehliz gibi yapılmış olan alan yukarıdan aşağıya genişleyen bir formdadır. İçerisi zamanla dolduğundan derinliği tam anlaşılammaktadır¹⁴⁶⁷. Dışta kesme taş düzgün bloklardan; içte ise küçük çokgen taşlar ve harç yardımıyla örülmüştür. Poternin üst kısmı ise taş blokların yan yana kullanılmasıyla sağlamlaştırılmıştır. Potern, büyük bir ihtimalle caddenin altında Birim 3'ün arka duvarının olduğu yere açılmakta ve herhangi bir saldırı anında buradan giriş çıkışlar sağlanmaktaydı. Diğer taraftan dikdörtgen açıklık cadde üzerinde, Birim 3'ün hemen kuzeyinde rampalı yolun batı duvarı üstünde yer alır. Pencere Helenistik kulenin olduğu bölgeye bakmaktadır¹⁴⁶⁸. İlk başta burası herhangi bir atışta ve gözetlemede kullanılan savunma kaygılarıyla yapılmış bir açıklık olarak

¹⁴⁶⁷ Dikdörtgen şeklindeki potern/dehlizin alt genişliği 0,67 m., üst genişliği 0,63 m., yüksekliği 1,22 m. ve son olarak ölçülebilen derinliği ise 5,49 m.'dir. (Bu ölçü Rampalı Cadde'nin genişliğine yaklaşık olarak denktir).

¹⁴⁶⁸ Açıklığın genişliği 0,48 m., yüksekliği 0,71 m., derinliği ise 0,53 m.'dir. Bulunduğu duvarın yerden yüksekliği ise 2,10 m.'dir.

değerlendirilebilir. Fakat menfez ve kazamattan farklı olarak dikdörtgen planlı yapılması, Duvar 2 ve Ana Kent kapısı doğu kulesinin batı duvarında gördüğümüz siperlik şekli açıklıklardan farklı olması¹⁴⁶⁹ savunma yönünün olmadığına işaret etmektedir. Bunun yanında daha çok cadde işlevine bağlı olarak geliştirilen bir mimari bir uygulama olduğu söylenebilir. Zaten açıklığın üst kısmındaki düzgün kesilmiş taş dışarıda 0,10 m. genişliğindeki bir çerçeve ile sınırlandırılması bunu destekler bir veridir.

Rampalı caddenin tanıtımından sonra şimdi yapıyla ilgili değerlendirilmelere geçilecektir. Teras ve tepe yerleşimine çıkan güçlendirilmiş caddeler¹⁴⁷⁰ bilinmekle beraber, bu yapısal özelliği gösteren cadde örnekleriyle çok fazla karşılaşmamaktadır. Dolayısıyla Sillyon örneği aslında ünük bir yapı olma özelliği göstermektedir. Rampalı Cadde ile ilgili bugüne kadar farklı görüşler ortaya konmuştur. Yapıya ilk değinen Lanckoroński olmuştur. Araştırmacı tarafından yayımlanan “Pamphylia ve Pisidia Kentleri” isimli çalışmasında verilen Sillyon haritasında A harfiyle rampa olarak tarif edilmiştir¹⁴⁷¹. Bean, Güney rampa (B1) olarak isimlendirdiği K35’nin Pamphylia’nın önemli buluntuları arasında olduğunu ifade ederek “5.2 m. genişliğindeki yolun sağında kaya yüzeyi, solunda günümüze ulaşmış dokuz-on taş sırasıyla düzgün bir işçilik gösterip Helenistik Dönem’e tarihlenen bir duvar vardır. Duvar aralıklı olarak payandalarla güçlendirilmiştir ve her biri 1.83 m. genişliğinde bir pencere dizisini içermektedir. Duvarın varlığı, bu rampanın da, kuzeyindekinin de üzerinin kapalı olduğunu düşündürür. Pencere çatı konusunda bir kanıt oluşturmamaktadır. Ancak, yapım tarihi rampanın kent dışında kaldığı ve çatının düşman saldırısına karşı koruma sağlayabileceği ortadadır” şeklinde yorumlamaktadır¹⁴⁷². Lawrence, bu caddeyle ilgili olarak “Sillyon’da akropol kadar dik bir şekilde çıkan geçidin sol tarafında bir parapet şeklinde sınırlandırılmış bir alan bulunmaktadır. Burası pencereci bir alandır. Bu alan muhtemelen saldırılara karşı kullanılıyor olmalıydı fakat burası sırf bir mekânın pencerelerle örtülmesi de olabilir”¹⁴⁷³ demektedir. McNicoll da benzer düşünceleri paylaşır ve yapının bazı detaylarını vererek ve üzerinin kapalı olduğunu vurgulayarak; savunma yönünün fazla abartılmaması gerektiğini ifade eder¹⁴⁷⁴. Peki, başka bir yerde örneği bulunmayan caddenin fonksiyonu neydi? Gerçekten de araştırmacılar tarafından

¹⁴⁶⁹ Bkz. İkinci Bölüm, *Kapılar, Ana Kent Kapısı ve Kule 1*.

¹⁴⁷⁰ Girit’te bulunan Lato ve Karia’daki Amos yerleşmelerinde benzer cadde örnekleri bulunur. Genel bir değerlendirme için bkz. Lawrence 1979, 331.

¹⁴⁷¹ Lanckoroński 2005, Res. 51.

¹⁴⁷² Bean 1999, 44., Res. 9, Lev. 15.

¹⁴⁷³ Lawrence 1979, 331.

¹⁴⁷⁴ McNicoll 1997, 140, Pl. 66.

daha çok savunma yönü vurgulanan bu cadde planlanırken neler hedeflenmişti ve zaman içerisinde farklı işlevlere büründürülmüş müydü? Şu aşamada Rampalı Cadde için 3 farklı görüş akla gelmektedir. İlki kent içi bir takım savunma kaygıları; ikincisi bir *prosesyon-seremoni* yapısı ve son olarak kentin ticaret sistemine bağlı kontrol birimleri ile Roma İmparatorluk Dönemi'nde ortaya çıkan sütunlu cadde gibi bir işlevi bulunan anıtsal yapı olma durumu...

Ana Kent Kapısı'ndan itibaren yaklaşık 360 m. devam eden cadde üzerine belli aralıklara birimler eklenmiştir. Rampalı caddenin batı duvarı 0.50 m. kalınlığında iken; doğu duvarının kalınlığı yaklaşık 0,72 m.'dir. Genel olarak bakıldığında batı duvarın süslü ve bir o kadar ihtişamlı, doğu duvarın ise aksine basit ve daha kalın örüldüğü görülmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde bir savunma yapısının dış duvarının en azından diğer duvarlarla aynı kalınlıkta olması gerekirken burada daha ince ve estetik yapılmıştır. Tüm rampalı yolun doğu duvarı da ana kayadan ayrı yapılma yoluna gidilmiştir. Ancak Rampalı Cadde'nin hemen *akropolis*'in üzerinde yükseldiği kayalık alanın önünden geçmektedir. Buralar yer yer 90 derece dik olup yaklaşık 50 m. yüksekliktedir. Böyle bir alanda savunma yapısı tasarlanırken daha sağlam ve mukavemetinin yüksek olması gibi düşünceler çerçevesinde kayalık alandan faydalanılması, en azından binanın buraya yaslandırılması beklenirdi. Ayrıca cadde üzerinde bulunan tüm birimler üzerinde yan yana sıralanmış ve 1,80 m. genişlik, 0,50 m. derinlik ve 2,26 m. yüksekliğe sahip pencereler bulunmaktadır. Bir savunma yapısında bu ölçüdeki pencerelerin olması rastlanan bir durum değildir. Kaldı ki bu pencereler, sur içinde kalmakta; direk aşağı şehir savunma duvarlarına bakmakta ve buradan bir savunma yapılsa dahi mevzi ve menzil sorunu ortaya çıkmaktadır.

Bununla birlikte tüm ayrıntılar ele alındığında; Rampalı Cadde ile ilgili bir düşünce daha akla gelmekte; hem yapısal özelliği hem plan şekli göz önünde bulundurulduğunda *prosesyon-seremoni* için tasarlanan bir caddeyi andırmaktadır. Erken dönemlerden itibaren birçok bölgede *prosesyon-seremoni* amaçlı planlanmış cadde veya yol örnekleri bilinmektedir¹⁴⁷⁵. Çoğu zaman kutsal alan ile kent merkezini bağlamak

¹⁴⁷⁵ Lauter 1986, 81-82; MacDonald 1986, 51; Coulton 1976, 177. Anadolu'da erken dönemlerden itibaren prosesyon yollarının varlığı bilinmektedir. Kutsal alan ile ana kent arasında bulunan kutsal yollar birçok kente karşımıza çıkar. Miletos ile Didyma arasındaki yaklaşık 16 km.'lik kutsal yolda çok sayıda anıt, aslan ve rahip heykelleri, Artemis'e adanmış bir tapınak ile mezarlar yer alır. Bunun için bkz. Graeves 2003, 152 vd. Aizanoi'da kent ile kentin yaklaşık 4 km. güneyinde bulunan Meter Steunene kutsal alanı arasında bir yol bilinmektedir. Bunun için bkz. Taşkiran 2016, 29. Karia bölgesinde Stratonikeia ile Lagina kutsal alanı arasında bulunan 13 km. uzunluğundaki yol etrafında farklı dönemlere tarihlenen *nekropolis* alanları vardır. Bunun için bkz. Söğüt 2013, 612 vd. Mylasa ile Labraunda kutsal alanı arasındaki yaklaşık 13 km. uzunluğundaki yol üzerinde mezarlar görülmektedir. Bunun için bkz. Baran 2010, 123-131.

maksadıyla yapılan bu yolların başlangıç noktası kent merkezleriydi. Pamphylia Bölgesi'nde *prosesyon* cadde örnekleri sadece Perge'de karşımıza çıkmaktadır. Perge *Akropolis*'indeki anıtsal "Doğu Caddesi" güney kenarı boyunca yükseltilmiş bir terasta bulunur. Bu cadde kuzey ortasında Güney Bastion ve kuzeydoğusunda da Doğu Kule tarafından korunur¹⁴⁷⁶. Özdizbay'a göre, Doğu Cadde" gerek anıtsal genişliği gerek İmparatorluk dönemi öncesi kent merkezinin yer aldığı ve "Akropolis Kapısı" ile girilen *akropolis* yerleşimine doğudan ulaşan ana yol olması, gerekse de doğusunda bulunan muhtemel "Liman Kapısı-Doğu Kapı" ile kentin doğusundaki limanı ile bağlantı kurması bakımından çok önemlidir¹⁴⁷⁷. Martini, bu caddenin bir *prosesyon* caddesi olması gerektiğini öne sürmüştü ve *akropolis*'in güney doğusunda olduğu varsayılan Artemis Pergaia Kutsal Alanına giden yol olduğunu düşünmüştür¹⁴⁷⁸. Yine, Perge'de kentin güneyine uzanan kuzey-güney doğrultulu ana cadde yüksek ihtimalle bu kutsal alana kadar uzanmakta, bir *prosesyon* yolu görevini görmekteydi¹⁴⁷⁹. Tüm bu bilgilerden öteye, yaptığımız incelemeler sonunda cadde üzerinde ve etrafında niş gibi dini uygulamaları gösteren bir unsura rastlanılmamıştır. Kaldı ki Sillyon'la ilgili mevcut arkeolojik ve epigrafik malzemeler kent çevresinde bir kutsal alan veya tapınak olduğu konusunda herhangi bir veri sunmaz. Fakat caddenin diğer iki caddeden farklı olarak iki tarafının set şeklinde bir duvarla örülmesi, üst kısmının kapalı olması; batı duvarının payandalarla desteklenerek rampalı bir şekilde büründürülmesi ve belli aralıklarla aynı standartta 3 tane birimin eklenmesi, her ne kadar elde veri olmamasına rağmen dinsel yönünü düşündürmektedir. Özellikle batı duvarında birimler hizasında yana yana pencereler eklenerek görsel zenginlik oluşturulmak istenmesi bu düşünceyi biraz daha destekler niteliktedir. Ayrıca kentte zaten her türlü ulaşım Ana Cadde üzerinden gerçekleştiriliyordu. Akropolis Caddesi de farklı bir rota olarak *akropolis*'e ulaşımı kısaltıyordu. Bu iki caddenin yanında 3. olarak bu derecede bir yapının inşa edilmesi, trafik ve ulaşımdan öteye başka işlevlerini akla getirmektedir. Kaldı ki, kentin ana caddesi tüm trafiğin aktığı yer olduğundan burasının daha çok korunması beklenmelidir. Sonuçta, kesin olmamakla beraber, Rampalı Caddenin bir *prosesyon-seremoni* caddesi olabileceği düşüncesi şu aşamada yadsınmaz.

¹⁴⁷⁶ Martini 2016, 223, Abb.2a-b.

¹⁴⁷⁷ Özdizbay 2008, 22.

¹⁴⁷⁸ Martini 2003b, 183.

¹⁴⁷⁹ Özdizbay 2008, 240. Ayrıca bkz. MacKay 1990, 2067; Onurkan 1969, 321; Onurkan 1970, 296.

Rampalı Cadde ile ilgili son tartışma, kent ticaret sistemine bağlı kontrol birimleri ile Roma İmparatorluk Dönemi'nde ortaya çıkan sütunlu cadde gibi bir işlevi bulunan anıtsal yapı olma mevzusudur. Roma İmparatorluk Dönemi kentleşmesinde prestijli yapıların başında sütunlu caddeler gelmekteydi. Sütunlu caddeler, en erken M.Ö. 1. yy.'da ortaya çıkmaya başlar ve yaygın olarak M.S. 1. ile 2. yy.'da örneklerine rastlanır. Sütunlu caddelerin ilk ortaya çıktığı yer Antiocheia ad Orontes olarak bilinmektedir¹⁴⁸⁰. Günümüze ulaşan sağlam erken örnek ise Gerasa'nın M.S. geç 1. yy.'da tamamlanan *cardo maximus*'dur¹⁴⁸¹. Sütunlu Cadde modası kısa sürede Küçük Asia'yı da etkisi altına aldı ve özellikle M.S. 2.yy. boyunca bazı kentlerde vazgeçilmez oldu¹⁴⁸². Bu dönemde özellikle Kilikya'da birçok antik kentte örnekleri karşımıza çıkar. Tarsus, Soli-Pompeiopolis, Olba-Diokaisareia, Hierapolis-Kastabala, Antiocheia pros Kragon belli başlı bilinenlerdendir¹⁴⁸³. Pamphylia'ya komşu bir diğer bölge olan Pisidia'da sütunlu caddelerin gelişimi belirgindir¹⁴⁸⁴. Pisidia Antiocheia'sı¹⁴⁸⁵, Kremna¹⁴⁸⁶, Sagalassos¹⁴⁸⁷, Selge¹⁴⁸⁸ ve Termessos¹⁴⁸⁹ gibi kentlerde sütunlu caddeler kent planında yerini alır. Tüm bunlardan öteye özellikle batıdaki taklar veya sembolik girişler yerine, doğu kentlerinde sütunlu caddeler önemli bir yere sahipti¹⁴⁹⁰. Öyle anlaşılıyor ki bu caddeler doğu eyaletlerinde, bir nirengi noktası olarak zamanda özgün bir karakterini yansıtıyor ve böylece doğu kentlerinin mimarisini, batıdaki kentlerden ayıran en belirgin özelliği oluyordu¹⁴⁹¹. Daha çok estetik kaygılarla yapılan bu yapılar, Roma mimarisindeki manzara eğilimli (*skenografik*) görünümüne en iyi örnekleridir¹⁴⁹². Bu caddeler kenti mimari bir bütün haline dönüştürüyor ve tüm ayrı kısımlarını bir arada toplayarak kenti anıtsallaştırıyordu¹⁴⁹³. Pamphylia'daki ilk örneğin, Attaleia'da İmparator Claudius (M.S.

¹⁴⁸⁰ Bundan Flavius Iosephus ve Ioannis Malalas bahseder. Flavius Iosephus çevirisi için bkz. Thackeray 1956², 201; 1, 425; Marcus 1963, 267, 16,148. Ioannis Malalas çevirisi için bkz. Thurn 2000, 177, 10.8. M.Ö. 40-4 yılları arasında Herodes, olasılıkla İmparator Augustus'un kenti ziyaretinin onuruna yapıldığı söylenir. Bunun için bkz. Ward-Perkins 1978, 887. Helenistik Dönem caddeleri için ayrıca bkz. Lauter 1986, 81-82.

¹⁴⁸¹ Ball 2001², 46.

¹⁴⁸² Lyttelton 1974, 256.

¹⁴⁸³ Güven 2003, 43; Ball 2001², 262-263; Hellenkemper 1980, 1262-1283.

¹⁴⁸⁴ Bunun için bkz. Bejor 1999, 32-43.

¹⁴⁸⁵ Mitchell-Waelkens 1998, 102, 122.

¹⁴⁸⁶ Mitchell 1995, 137.

¹⁴⁸⁷ Waelkens 2002, 353.

¹⁴⁸⁸ Machatschek-Schwarz 1981, 66.

¹⁴⁸⁹ Heinzelmann 2003, 218-220.

¹⁴⁹⁰ Ward-Perkins 1974, 32; Owens 2000, 159.

¹⁴⁹¹ Güven 2003, 47; Ball 2001², 261.

¹⁴⁹² Ward-Perkins 1974, 32; Owens 2000, 159.

¹⁴⁹³ Ball 2001², 262.

41-54) Dönemi'nde yapılmış olduğunu söylenmektedir¹⁴⁹⁴. Daha sonra M.S. 2. yy. ile beraber bölgede bu tasarım örnekleri çoğalmaya başlar. Öyle ki Perge¹⁴⁹⁵ ve Side'nin¹⁴⁹⁶ M.S. 2.yy.'a tarihlenen sütunlu caddeleri günümüze ulaşmıştır. Bir Roma tasarısı olan bu caddelerin bölgede Perge, Side gibi kentlerde önemli örnekleri varken Sillyon'da herhangi bir uygulaması yoktur. Sillyon'da Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte gelişen kent planına, estetik kaygıları yüzünden, sütunlu cadde veya anıtsal cadde yerine, Rampalı cadde eklenmiş, cadde bünyesinde ise belli bir tertipte 3 birim dâhil edilerek kentsel bir peyzaj oluşturulmak ve manzara eğilimli-*skenografik* görünüm sağlamak istenmiş olabilir. Sillyon Rampalı Cadde'de bulunan 3 birimin üstü, tıpkı sütunlu caddelerde olduğu gibi, kapalıdır. Bununla birlikte buradaki birimlerin birer kontrol noktaları olabileceği de düşünülebilir. Öyle ki özellikle Roma İmparatorluk Dönemi'nde *agoranomion* denilen ve kentin merkezine ulaşan caddeler üzerinde bulunup ticari kontrolü sağlayan ofislerin varlığı bilinmektedir. Anadolu ve Grek dünyasında örneklerini bildiğimiz bu yapılar genellikle agora veya stoaların hemen girişinde konumlanıyorlardı¹⁴⁹⁷. Ayrıca çoğu şehrin merkezini oluşturan ve *plateiai* olarak adlandırılan caddelerin arkasındaki dükkânlar (*ergasteria*) gibi¹⁴⁹⁸ yapılar da sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Fakat arazide yaptığımız incelemelerde buraların özerk bir yapı olduğu konusunda herhangi bir ize rastlanılmamış; mekânsal özellikleri tespit edilememiştir. Anlaşılan o ki, batı duvarında yan yana büyük 4 pencerenin olduğu bu alanlar, Rampalı Cadde üzerinde belli aralıklarla 3 defa tekrarlanarak (Birim 1-3) bir peyzaj oluşturulmuş ve manzara eğilimli-*skenografik* görünüm sağlanmıştır. Yine sadece dışarıya verdiği izlenimden öteye bu birimlerin batı duvarının iç bölümünde kullanılan düzgün kireçtaşı blokların etrafının çerçevelemesi ve pencerelere pervazlar eklenerek görsel bir zenginlik yaratılması; caddeyi kullananlar üzerinde bir etki yaratma düşüncesinin bir ürünüdür. Kim bilir belki de buradan geçenlere önemli olduklarını veya önemli bir işle uğraştıklarını anlatmak istemiş olabilirler. Sonuçta epigrafik ve arkeolojik

¹⁴⁹⁴ Mansel 1978, 28.

¹⁴⁹⁵ Heinzelmann 2003, 203; Özdizbay 2008, 166.

¹⁴⁹⁶ Mansel 1978, 21-30; Mansel et al. 1951, 12-13.

¹⁴⁹⁷ Oinoanda'da bulunmuş *agoronomos* bir yazıt, muhtemelen Roma Dönemi agorasının kuzeydoğu kenarındaki bir binadan söz ediyor olmalıdır. Bunun için bkz. Bachmann 2009, 155. Iasos örneği için bkz. Mellink 1974, 122. Selge'de Tyke Tapınağı'yla beraber agoranın doğusunda bir *agoranomion* bulunmaktadır. Bunun için bkz. Nollé-Schindler 1991, 89-94, n. 17, 13. Atina *Akropolis*'indeki *agoranomion* örneği muhtemelen Roma Agorasının batısında yer almaktaydı. Bunun için bkz. Spawforth-Walker 1985, 78-104; Hoff 1994, 93-117. Samos'ta içinde Demeter heykelinin de bulunduğu bir *agoranomion* bulunur. Samos için bkz. Schipporeit 2013, 191.

¹⁴⁹⁸ Anadolu'da bilinen *ergasteria*'ların başında geç antik çağa Sardeis örnekleri gelir. Bunun için bkz. Crawford 1990, 3-11. *Ergasteria*'lar ile ilgili değerlendirme için ayrıca bkz. Mango 2000, 195-197.

malzemelerin eksikliğinden ötürü caddenin ticari yönünün olup olmadığı tam anlaşılamamaktadır.

Sillyon Rampalı Cadde'de bulunan 3 Birimin üstü, tıpkı sütunlu caddelerde olduğu gibi, kapalıdır. Rampalı cadde doğal olarak, güneş ve yağmurdan koruyor, kent sakinlerine daha rahat yürüme imkânı veriyordu. Tarih boyunca caddelerin üst kısmının kapatılmasının belli başlı nedenleri olmuştur. Bu nedenler genel olarak savunma, iklim ve dini olmak üzere 3 başlık altında toplanmalıdır. İklimsel etkenler göz önüne alındığında, buradan geçenlerin güneş ve yağmurdan korunarak *akropolis*'e ulaşmalarını sağlıyordu. Yapıların çatılarına ait mimari parçalar günümüze ulaşmamıştır. Bunun sebebi, çatı örtüsünün ahşap strüktüründen dolayı yok olmasıdır. Ama bununla beraber çatı örtüşlerinin tek eğimli olduğu düşünülmektedir. Tüm bu verilerden yola çıkarak caddenin başta belirttiğimiz 3 fonksiyonu göz önünde bulundurulduğunda, savunma yönünden öteye daha çok bir *prosesyon-seremoni* veya ticaret ile inilti bir işlevi olduğunu şu aşamada önermek istiyoruz. İlerde yapılacak kazılar ve diğer araştırmalarla birlikte, Anadolu'da benzer örneği olmayan bu yapının, fonksiyonu ve kullanım şekilleriyle ilgili daha fazla veri ortaya çıkacak ve böylece daha net yorumlar yapabilecektir.

Rampalı Cadde'nin tarihlemesi konusunda mevcut veriler, Ana Caddeye göre oldukça azdır. Yapının tarihlemesi konusunda duvar detayları ve *akropolis*'e bağlandığı noktada bulunan Kapı 5'den yararlanılacaktır. Yolun batı duvarının üzerinde yükseldiği payandalar, doğal kireçtaşı bloklar, bazı yerlerde harç ve tuğla parçalarının kullanılmasıyla inşa edilmiştir. Duvar detaylarında görülen bu şema geç antik dönemi işaret etse de, Roma İmparatorluk Dönemi'nde de benzer duvar tiplerinin olduğu bilinir. Payandalar üzerinde yükselen birimler düzgün kireçtaşı bloklarla kimi yerde *isodomos* (Birim 1,3) kimi yerde ise *pseudo-isodomos* teknikte örülmüştür. Buradaki bloklar dik açılı ve *rektagonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. Blokların ön alın kısımları düz traşlanmıştır. Bununla birlikte, içte blok alınlarında farklı bir uygulama hemen dikkati çekmektedir. Blokların alın kısımları düz traşlanmış olup, pencere duvarlarındaki blokların etrafı dörtgen çerçevelenmiş ve orta kısımları *kaba yolulu* bırakılmıştır. Klasik ve Helenistik dönemin mimari süsleme zevkini hatırlatan bu tür uygulamaların Roma İmparatorluk Dönemi'nde daha çok Hadrianus Dönemi (M.S. 117-138) ile sıklıkla tercih edildiği anlaşılmaktadır¹⁴⁹⁹. Öbür taraftan caddenin doğu duvarı ise sağlam kalan

¹⁴⁹⁹ Kilikya Bölgesi kentlerinden olan Iotape'deki Traianus Tapınağı duvarlarının dış yüzünde benzer uygulama karşımıza çıkar. Bu Tapınak için bkz. Anabolu 1970, 39-40, Res. 26-27; Söğüt 1998, 67-69, Lev.

noktalarda düzgün olmayan kuru moloz taşlar, devşirme bloklar ve harçla örüldüğü gözlemlenmiştir. Bu örgü tekniği *akropolis*'te bulunan ve Bizans Dönemi içinde değerlendirdiğimiz savunma yapılarında karşımıza çıkar¹⁵⁰⁰. Yine caddenin bazı noktalarında sonradan eklemelerin yapıldığı ve onarımların olduğu tespit edilmiştir. Rampalı Cadde *akropolis*'e kuzeybatıda Kapı 5 olarak adlandırdığımız yapıyla bağlanır. Bu tek odalı yapı Bizans Dönemi'nde inşa edilmiştir¹⁵⁰¹. Giriş kısmı güneyde olup, girişin toplam genişliği 1.07 m., ölçülebilen yüksekliği 1.45 m. ve derinliği ise 1.89 m.'dir. Bu ölçüler arabalı geçişleri zaten imkânsız kılmakta; sadece yaya trafiğine izin vermektedir. Caddenin genişliği yaklaşık 5 m. genişliğinde olmasına rağmen, kapıdaki girişin bu kadar küçük olması geç dönemde caddenin işlevinin kaybolduğuna ve sadece yaya trafiği için kullanıldığına işaret eder. Yapının son kullanım evresi hakkında herhangi bir veri olmasından dolayı açık bir şeyler söylemek mümkün değildir. Ancak *akropolis*'te bilinen en eski yapı buradaki 14. yy.'a verilen cami'dir¹⁵⁰². Böylece mevcut veriler ve tespitlerimizden yola çıkarak Rampalı Cadde'nin Roma İmparatorluk Dönemi'nden itibaren (olasılıkla M.S. 2. yy.)¹⁵⁰³ var olduğu ve 13. yy. ve belki sonrasına kadar kullanıldığını düşünüyoruz. Kaldı ki sütunlu ana caddeler ile birlikte Rampalı Cadde gibi perspektifli görünümüler Helenistik Dönem'in sonuna ya da Roma Çağı'na kadar ortaya çıkmaz¹⁵⁰⁴.

2.4.1.3 Akropolis Caddesi

Sillyon'da caddeler bahsinde değineceğimiz son yapı Akropolis Caddesi'dir. Burası, Kentin Ana Kapısı'ndan itibaren başlayıp kuzey doğu istikamette devam ederek Bastion 1'in hemen doğusundan doğuya yönelmekte; yaklaşık 62 m. ilerledikten sonra da kuzeye kıvrılıp Akropolis Güney Kapısı'ndan *akropolis*'e bağlanmaktadır. *Akropolise* ulaşımı sağlayan en kısa yol olması ve direk *akropolis* doğrultulu devam etmesinden dolayı, çalışmamızda "*Akropolis Caddesi*" olarak geçmektedir (Lev. XLVIII, Res. 114-115).

20. Atina'da Hadriunus Dönemi'nde yeniden inşa edilen Zeus Olympeion Tapınağı dış duvarlarında dikdörtgen çerçevelenmiştir. Lagina Hekate Tapınağı Augustus Dönemi altarı (Tırpan et al. 2012, 182 vd., Fig. 1), Ankara Augustus Tapınağı cella duvarlarında (Görkay 2012, Fig. 1-2) bahsi geçen uygulama vardır.

¹⁵⁰⁰ Bkz. İkinci Bölüm, *Akropolis Duvarları*.

¹⁵⁰¹ Bkz. İkinci Bölüm, *Kapılar*.

¹⁵⁰² Yetkin 1974, 867-868.

¹⁵⁰³ Bu tarihe dikkat etmek yerinde olacaktır. Çünkü yukarıda anlatıldığı üzere, M.S. 2.yy.'da Side ve Perge'de büyük sütunlu caddeler yapılmış ve bu uygulamalar tüm imparatorlukta olduğu gibi, Pamphylia Bölgesi'nde de moda olmuştu. Böyle ayırt edici bir yapının yoğun imar faaliyetlerin görüldüğü bu dönemde inşa edilmesi çok olağan bir durumdur.

¹⁵⁰⁴ Wycherley 2011, 1.

Akropolis Caddesi'nin günümüzde sadece Bastion 1'den sonraki kısmı görülmektedir. Bastion 1'den önceki kısmı, arazideki aşınma ve sonraki dönemlerde birtakım eklemelerden dolayı belli olmamaktadır. Sağlam olan yerlerde cadde genişliği yaklaşık 2 m.'dir ve bu ölçü Kentin Ana Caddesi ile Rampalı Cadde'den daha azdır. Kaldı ki bağlandığı Akropolis Güney Kapısı'nın toplam genişliği 2,09 m. olup cadde genişliğini doğrulamaktadır. Diğer iki yapıya göre Akropolis Caddesi daha dardır. Caddenin takip ettiği yol Ana Kent Kapısı'ndan itibaren *akropolis*'e en kısa güzergâhtır. Bununla beraber kentin batısında *akropolis*'e ulaşımı sağlayan en dik yol olarak farklı bir konumda yer alır. Hem genişliği hem de yolun dik olmasından dolayı araç trafiği için uygun olmayıp daha çok yaya trafiği için tasarlandığı anlaşılmaktadır. Öyle ki günümüzde bile *akropolis*'e kısa yoldan ulaşmak isteyenler bu yolu tercih etmektedir. Bununla birlikte bu güzergâhı takip ederek *akropolis*'e ulaşmak için harcanan güç, daha uzun mesafe olmasına rağmen Ana Cadde'yi kullanarak varmaktan daha fazladır. Bunun sebebi yukarıda bahsedildiği üzere caddenin daha dik ve yamaçlı olmasından kaynaklanmaktadır.

Caddenin başlangıç noktası tespit edilememiştir. Arazide yaptığımız çalışmalar neticesinde iki farklı görüş ortaya çıkmaktadır. İlki Ana Kent Kapısı'nın açıldığı ve diğer iki caddenin başladığı alan; diğer ise Rampalı Cadde üzerinde bulunan ve çalışmamızda Kapı 3 (K28) olarak geçen yapıdır. İlk bahsedilen görüş; Kent Kapısı'ndan başlayan cadde kuzeydoğu istikamette yaklaşık 110 m. ilerleyerek Bastion 1'in hemen doğusunda bugün görülebilen kısma kadar gelir. Son görüşe göre ise Rampalı Cadde üzerinde bulunan Kapı 3'ten başlar ve caddenin doğu duvarını aşarak, belki bir yerlerde merdiven kullanılarak, bir üst kotta çıkar ve Bastion 1'in doğusundaki sağlam bölüme ulaşır. Bu iki görüş arasında kesin bir ayırım yapmak arazideki aşınma ve sonraki dönem eklemelerinden dolayı oldukça güçtür. Bununla birlikte, Kapı 3, 2,06 m.'lik genişliği ile cadde ve bağlandığı Akropolis Güney Kapısı yakın bir ölçü verir. Ayrıca Kapı 3'ün burada cadde dışında açılacağı başka bir alan da mevcut değildir. Bu durumda Akropolis Caddesi'nin Kapı 3'ten itibaren başlama ihtimali yükselmektedir. Son olarak Kapı 3'ün geç dönemde kapatılmış olması da göz önünde bulundurulmalıdır.

Arazide yaptığımız incelemelerde cadde zemini yer yer görülmekte; Ana Cadde ve Rampalı Cadde'de olduğu gibi, doğal kireç taşından kare veya dikdörtgen blokların kullanıldığı ve aralarında ise harç veya benzeri bağlayıcı malzememin tercih edilmediği gözlemlenmektedir. Genel itibariyle trafik akışına bağlı olarak zeminde aşınma vardır ve

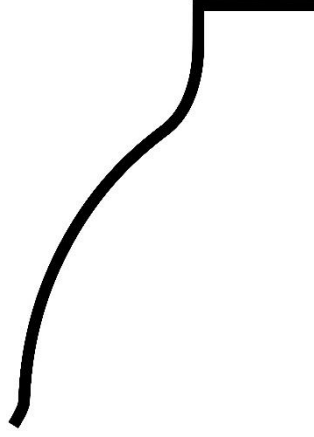
çoğu noktada detaylar alınamadığından, zemindeki drenaj veya olası kanalizasyon sistemiyle ilgili verilere ulaşılammıştır.

Akropolis Caddesi'nin uzun dönem kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu yapının ne zamandan beri var olduğu konusunda net bir şeyler söylemek şu aşamada zordur. Eldeki en erken veri bağlandığı Roma Dönemi'ne tarihlenen Akropolis Güney Kapısı'dır. Akropolis Güney Kapısı bahsinde de anlatıldığı üzere yapı geç dönemde kapatılmış; fakat buradaki geçiş yan tarafa alınmıştır. Yine Kapı 3'ün Roma Dönemi yapısı olduğu ve geç dönemde kapatıldığından bahsedilmişti. Bununla beraber Cadde'nin Roma Döneminden sonra sürekli kullanım gördüğü, kapatılması ve *akropolis*'e güneyden girişi sağlayan ve bu cadde üzerinde bulunan geçiştan anlaşılmaktadır. Böylece Roma Dönemi'nden kentin geç dönemlere değin kullanıldığı belli olmaktadır.

Akropolis Caddesi diğeri iki caddeye göre daha az veri sunar. Araziye yaptığımız çalışmalarda da yapının tarihi konusunda herhangi kesin tarih veren arkeolojik malzemeye ulaşılammıştır. Sadece caddenin güney doğuda *akropolis*'e ulaştığı noktada bulunan "Akropolis Güney Kapısı" şu aşamada tarihleme kriteri olarak kullanılacaktır¹⁵⁰⁵. Kapının sağlam kalan güney sövesi *kyma reversa* profilli blokla biter (Şekil 1). Bu blok yukarıda 0,20 m. yüksekliğinde düz bir profil ve altta *kyma reversa* profilinden oluşmaktadır. Bloğun toplam yüksekliği 0,50 m., genişliği ise 0,98 m.'dir. Kapı duvarından itibaren profilin dışta kalan bölümü 0,16 m.'dir. Bu tür kapı pervazları ve profiller Roma İmparatorluk Dönemi'nde karşımıza çıkmaktadır¹⁵⁰⁶. Böylece şu aşamada, kapının Roma İmparatorluk Dönemi'nde itibaren kullanımda olması, caddenin de en azından bu dönemde inşa edildiğini gösterir. Kapı, geç dönemde düzgün olmayan kuru moloz taşlar, devşirme bloklar ve tuğla katkılı kaba harçla kapatılmış; buradaki giriş yana alınmıştır. Bu nedenle de kapı işlevsiz bırakılsa da caddenin geç dönemlere kadar fonksiyonunu devam ettirdiği ortaya çıkmaktadır.

¹⁵⁰⁵ Kapının toplam yüksekliği 2,57 m., genişliği 2,09 m. ve ölçülen derinliği ise 0,85 m.'dir.

¹⁵⁰⁶ *Kyma reversa* profilleri için bkz. Erder 1967, 25-35.

Şekil 1. Akropolis Güney Kapı Sövesindeki *kyma reversa* profili

2.4.1.4 Değerlendirme

Yukarıda *Kentin Ana Caddesi*, *Akropolis Caddesi* ve *Rampalı Cadde* başlıkları altında kentte var olan 3 caddeye değinilmiş ve bu yapıların ayrıntıları ortaya konmuştur. Hem arazi hem literatür çalışmaları sonrasında Sillyon caddelerinin savunma kaygısıyla var olmuş kentin, bu temel ilkesine uygun olarak tasarlandığı veya zamanla eklemeler yapılarak aynı düşüncenin sabit kılındığı ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte ele aldığımız 3 örnek arasında yapısal bazı farklılıkların bulunduğu, zaman içerisinde bir takım değişimlere sahne olduklarını da ifade etmek istiyoruz.

Konunun etraflıca anlaşılması için ilk aşamada Sillyon kent planına değinmek yerinde olacaktır. Her ne kadar günümüze dek yeterince incelenmemiş olsa da, Sillyon'da matematiksel hesaplara dayalı veya geleneksel bir kent planlaması ve modeli beklenmemelidir. Sillyon engebeli bir arazide kurulduğundan dar ve dolambaçlı sokaklar, eğime uygun olarak biçimlendirilmiştir. Biçimleme sonucu *akropolis*'te sokak ve cadde genişlikleri belli bir standarda sahip değildi. Öyle anlaşılıyor ki, stoa ve tapınak gibi kamu yapıları veya geç dönemde inşa edilen *kastron* gibi yapılar sınırlı sayıda ve topografyaya uygun, görsel etki vurgulayacak biçimde tekil yapılar olarak tasarlanmıştır. Genel bir ifadeyle coğrafyanın kent modellini biçimlendirdiği su götürmez bir gerçeklik olup, arazide kent planı çıkarma sırasında yaptığımız ölçüm çalışmaları sırasında bu durumun tekrardan tespit edilip sınanması beraberinde düşüncelerimizi de temellendirmiştir. Bu tespitten hareketle, hem *akropolis* hem de aşağı kentteki yerleşim modeli üzerindeki temel belirleyiciler ya da dinamikler tamamen arazi şekline dayandırılabilir. Bununla birlikte yukarıda bahsi geçen 3 cadde ve dönem içinde ortaya çıkan eklemeler, şehircilik

açısından tekdüzelikten uzak ve başarılı bir plan ortaya koymaktadır. Sillyon gibi kayalık ve bir o kadar da düzensiz bir tepeye kent yerleştirmek kimi zaman ustalık kimi zaman da yaratıcılık gerektirir. Anlaşılan o ki Sillyon’u tasarlayan mimar veya kent planlamacıları, kendine özgü özellikler taşıyan bu yerleşmeyi planlarken kentin savunma karakterini göz önünde bulundurmuş ve özellikle caddeleri ona göre yerleştirmişlerdir. Böylece Aristoteles’in *Politika* adlı eserinde “Böyle konularda güçlük kuramdan çok, uygulamadır”¹⁵⁰⁷ ifadesine uygun bir biçim ortaya çıkmaktadır ki aynı zamanda Platon’un da tarif ettiği kent planlaması¹⁵⁰⁸ şekli de kendini belli etmektedir.

Başta Side ve Perge olmak üzere Pamphylia kentlerinin büyük bir kısmı düz hat şeklinde çizilmiş cadde ve sokaklardan oluşmakta; Priene ve Miletos’ta olduğu gibi dama tahtası veya ızgara şeklinde sürekli düzenli bir şekil teşkil eden Hippodamik plan karşımıza çıkmamaktadır¹⁵⁰⁹. Fakat bölgede büyük sütunlu caddeler ve geniş sokaklar ile bu sokaklar arasında meydana getirilen insulalar da yadsınamaz. Ovada planlanan Perge’de düzenli bir şehircilik anlayışı karşımıza çıkar. Helenistik Dönem’de ovadan gelen yollar, daha sonra şehrin ana caddeleri olarak kullanılmıştır. Bu yollar üzerine inşa edilen caddeler, mevcut doğrusal olmayan yönlenmeyle uygun olarak biçimlendirilmiştir¹⁵¹⁰. Perge’de, kuzey-güney ve doğu-batı doğrultulu olmak üzere, kuzeyde birbirini kesen ve kavşak oluşturan iki ana cadde bulunmaktaydı¹⁵¹¹. Perge kuzey-güney caddesi yaklaşık 22 m. genişliğiyle her türlü yaya ve araba trafiğine uygundur¹⁵¹². Side şehir planında ana aksları oluşturan iki sütunlu cadde bulunur. Yazıtlarda büyük kapı olarak adlandırılan Helenistik sur üzerindeki ana kapıdan başlayan caddelerin biri kuzey-güney, diğeri doğu-güneybatı doğrultusundadır. Bu sütunlu caddelerin başlı başına bir yapı tipi haline gelerek şehrin ana eksenlerini teşkil ettikleri görülmektedir¹⁵¹³. Arazide yaptığımız çalışmalar ve beraberinde ortaya çıkan bazı bulgular Sillyon’da kesin bir plan şeması çizmemiz için yeterli değildir. Fakat yukarıda vurgulandığı üzere, Sillyon’da, araziye bağımlı bir kent modeli tercih edilmek zorunda kalınarak bölgede farklı bir yerleşim modeli oluşturulduğu açıkça belli olmaktadır. Yani arazinin tabii şekillerine uyulmuş, tabii düzlüklerden yeri geldiğince de faydalanılmıştır.

¹⁵⁰⁷ Aristot. *pol.* VII, 10.11.

¹⁵⁰⁸ Pl. *Krypteia*, 778. 9.

¹⁵⁰⁹ Mansel vd. 1951, 12-13; Mansel 1978, 21, 30.

¹⁵¹⁰ Pekman 1989, 3, 244.

¹⁵¹¹ Özdizbay 2008, 137 ve 167, dn. 544; Özdizbay 2012, 82; Perge Kuzey Cadde çalışmaları için bkz. Mansel 1975, 57-60; Mansel 1968a, 101-102; İnan 1976, 704; İnan 1977, 616-618; Abbasoğlu 2007b, 56 vd. Perge doğu-batı doğrultulu sütunlu cadde için bkz. Şahin 1999, 25.

¹⁵¹² Özdizbay 2008, 139.

¹⁵¹³ Mansel 1978, 21-28, Res. 12-13, 16-17.

Tabi ki bu modelin oluşturulmasındaki temel etken korunaklı yapısına bağlı olarak geliştirilmek istenen savunma karakteridir. Pamphylia dışındaki araziye bağlı şekillenen ve Sillyon'dan farklı bir biçimde düzenli şehircilik örneği gösteren kentler vardır. Kremna'da güney kapısından şehre giren yol, kuzeydoğu yönünde tiyatrunun önünden geçerek agoraya ulaşmaktadır. Bu cadde, şehrin 8 m. genişliğindeki Roma Dönemi öncesi ana caddesi olup yerleşme bu cadde etrafındadır. Roma Dönemi'nde özellikle Hadrianus ile beraber şehri çapraz kesen bir cadde eklenmiştir¹⁵¹⁴. Izgara sisteme yakın bir plana sahip Sagalassos'ta, yokuş yukarı agoraya uzanan, kuzey-güney doğrultusunda bir cadde inşa edilmiştir. Cadde, agoradan dönüp, tekrar kuzeye yönelir¹⁵¹⁵. Sillyon'un komşu kenti Pednelissos'ta doğu-batı ve onunla kuzeyde birleşen kuzey-güney eksenli iki cadde bulunur¹⁵¹⁶; ayrıca eğik açılarla açılan dar sokak tarafından meydana getirilen bir kent planlaması karşımıza çıkar. Pisidia Bölgesi'nin bir diğer kentleri Ariassos¹⁵¹⁷ ve Melli'de¹⁵¹⁸ yerleşme tepe üzerinde bir ana cadde etrafına kümelenmiştir. Anadolu'da Pergamon¹⁵¹⁹ ve Aigai¹⁵²⁰ gibi tepe kentlerinde de benzer uygulamayla karşılaşılır.

Sillyon'da Rampalı Cadde dışındaki, Ana Cadde ve Akropolis Caddesi sıradan bir plana sahip olup, görsel bir etki yaratmamaktadır. Öyle ki daha küçük yolların (*stenophoi*) dik olarak kestiği, birkaç büyük dolaşım yoluna (*plateiai*) dayalı, düzenli orthogonal bir yapıda değildi. Fakat bununla birlikte ele aldığımız caddeler plan olarak cetvelle çizilmiş düz hat şeklinde olmayıp birden çok defa eksen bazen de genişlik değiştirmekte; bu suretle caddeden geçenler için çekici bir görünüm sağlamaktadır. Öbür taraftan, Rampalı Cadde üzerindeki birimler ve bu birimler üzerinde bulunan bir takım uygulamalar, caddeye üç boyutlu bir doğrusallık kazandırmıştır. Bu durum Ana Cadde'nin Akropolis Kuzey Kent Kapısı'na bağlandığı son bölümü için de geçerlidir.

Sillyon caddelerinin en önemli ortak noktası; Ana Kent Kapısı'nda itibaren başlamalarıdır. Çoğunlukla şehir savunmalarındaki geçişler direk merkezi kapılar üzerinde yapılmak zorundaydı¹⁵²¹. Sillyon aşağı kent ve *akropolis*'e tüm trafik sadece Ana Kent Kapısı üzerinden yapılmaktaydı. Bu nedenle konumuzu oluşturan 3 caddenin başlangıç planlanması buna göre belirlenmiştir. Helenistik Dönem ve sonrasına tarihlenen

¹⁵¹⁴ Mitchell 1995, fig. 4; Akarca 1998, 79-81.

¹⁵¹⁵ Jacobs-Waelkens 2013, 219-222, Fig. 1-2.

¹⁵¹⁶ Kent planı için bkz. Vandeput 2007, Abb. 7; Çinici 2013, Pl. 3-6.

¹⁵¹⁷ Mitchell 1991a, 162 vd.

¹⁵¹⁸ Vandeput-Köse 2001, Fig. 1.

¹⁵¹⁹ Wulf 1994, 144, dn. 7 ek 6.

¹⁵²⁰ Sezgin 2013, 100, Res. 1.

¹⁵²¹ Jacobs 2009, 197.

Ana Kent Kapısı, aslında Sillyon Cadde sistemi için önemli noktayı oluşturmaktadır. Yukarıda Ana Cadde bahsinde de değinildiği üzere kentin en erken caddesi burasıdır. Böylece caddenin en azından kapının inşasından itibaren kullanımda olduğu ortaya çıkmakta ve *terminus post quem* oluşturmaktadır. Yapının önceki dönemlerdeki olası evreleri hakkında elde veri olmamasına rağmen, kente giriş için en uygun alanın burası olmasından dolayı, bu dönemlerde buralarda olası bir caddenin varlığından da söz edilebilir.

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer nokta ise Ana Kent Kapısı'ndan caddelere devam eden ulaşımın daha çok hangi yollar üzerinden olabileceği mevzusudur. Bu konu hakkında elimizdeki arkeolojik ve epigrafik malzemeler maalesef yeterli değildir. Fakat mevcut verilerden yola çıkarak bir sonuç belirlenebilir. Sillyon'un hemen güneyinde Eskiörük Mahallesi'ndeki Koducak Deresi üzerinde iki taş köprü Sillyon ulaşım ağı hakkında önemli bulguları sunmakta; Sillyon'a Aspendos üzerinden gelen bir yolun olduğunu ve belki de yolun buradan devam ederek Perge'ye ulaştığına işaret etmektedir¹⁵²². Böylece, Pamphylia kentlerini birbirine bağlayan yol sistemi üzerinden gelen Sillyon trafiği Ana Kent Kapısı'nı geçerek caddelere devam etmekteydi. Ayrıca Toroslar üzerinden veya Sillyon egemenlik alanında bulunan yerleşmelerden gelen tüm trafiğin, elde veri olmamasına rağmen, kentin topografik yapısından dolayı yine Ana Kent Kapısı'ndan geçerek caddelere dağıldığı açıkça söylenebilir.

Antik dönemde yollar veya kentlere açılan caddeler üzerindeki taşımacılıkla ilgili çok fazla detaylı veriler mevcut değildir. Sagalassos'ta bulunmuş ilgili yazıt antik dönemde taşımacılıkla ilgili kuralları içeren ilk ayrıntılı belgedir. Tiberius Caesar Augustus'un *legatus pro praetore*'si Sextus Sotidius Strabo Libuscidianus'a ithaf ettiği bu yazıtta¹⁵²³; at arabaları veya *Carrumlar*¹⁵²⁴, katır ve eşek kullanımından bahsetmesi bölge taşımacılığı için önemlidir. Bununla birlikte Phrygia Bölgesi'nde ele geçen bir yazıtta ağır yük taşıyan ve boğalar tarafından çekilen arabalardan bahsetmektedir¹⁵²⁵. Özellikle boğalar tarafından çekilen araçlar, binaların yapımında ve genelde taş gibi ağır malzemelerin nakledilmesinde kullanılmaktaydı¹⁵²⁶. Sillyon'da bugüne kadar ele geçen yazıtlarda bu konuyla ilgili herhangi bir ipucunun olmamasından dolayı, kent taşımacılığı

¹⁵²² Bu taş köprü ve Sillyon yolları için bkz. Birinci Bölüm.

¹⁵²³ Yazıtın tercümesi için bkz. Mitchell 2015, 9-10.

¹⁵²⁴ *Carrum* veya *Carrus*, genellikle at arabası şeklindeki araçları ifade etmek için kullanılmıştır. Bkz. Vigneron 1968, 152 vd.

¹⁵²⁵ Pekary 1968, 112, 136.

¹⁵²⁶ Vigneron 1968, I, 153-5; Mitchell 2015, 30.

ve ticareti hakkında bir çıkarım yapmamızı engellemekte ve sadece örnekler üzerinde bir kıyaslamada bulunmamıza sevk etmektedir. Kente bulunan ve Ana Kent Kapısı'ndan *akropolis*'e ulaşımı sağlayan üç cadde arasından sadece Ana Cadde'ye arabalı taşımacılık yapılabilirdi. Öyle ki hayvanlar tarafından çekilen arabalar sadece düzenli inşa edilmiş yollardan gidebilmekteydi ve bu tür ulaşım için kentteki tek uygun cadde de burasıydı.

Sillyon'da surun cadde ve sokak sisteminden neredeyse tümüyle bağımsız olduğu görülmektedir. Kentin Ana Kapısı ve diğer şehir kapıları dışında hiçbir savunma sistemiyle caddelerin organik bir bağlantısı bulunmamaktadır. Ana Cadde ve Akropolis Caddesi'nin etrafında herhangi bir kaldırım veya barikat bulunmamakta ve güvenli bir şekilde rotaları devam etmektedir. Bu durum caddelerin sur içinde kalması ve kısmen de olsa korunaklı topografyayla açıklanabilir. Diğer taraftan Rampalı Cadde'nin iki kanadının birer duvarla sınırlandırılması, belli aralıklarla birimler eklenmesi ve rampalı yapılması ilk aşamada sur içindeki savunma zafiyetini akla getirmektedir. Fakat aynı noktadan başlayıp ve aynı alanda ilerleyen caddelerden ikisinin olabildiğince korunmasız yapılması; diğer caddede ise farklı uygulamaların tercih edilmesi sırf savunma kaygısıyla açıklanabilecek bir durum değildir. Eğer böyle bir risk olsaydı, aynı önlemlerin tüm caddeler için alınması gerekirdi. Kaldı ki Kentin Ana Caddesi'nin, arabalı trafiğin aktığı temel arter olmasından dolayı ilk etapta burasının korunması ve bir takım önlemlerin alınması beklenmelidir. Daha genel bir ifadeyle yapılar gurubundan oluşan bu cadde askeri ve stratejik gereksinim gibi koşullara bağlı savunma sistemi ve teknolojisine sahip değildir. Bu sebeple Rampalı Cadde'deki yapılaşma ve farklı plan şeması başka nedenlerle açıklanmalıdır.

2.5 Kastron (K43)

Kastron olarak nitelendirdiğimiz yapı, Sillyon *akropolis*'i üzerinde, caminin yaklaşık 127 m. güneyinde, *Akropolis* Kuzey Kapısı'nın yaklaşık 80 m. güneyinde ve Akropolis Güney Kapısı'nın ise yaklaşık 165 m. kuzeyinde konumlanmaktadır (Lev. LII, Res. 127). *Akropolis*'in batı kesiminde bulunan yapının kuzey, doğu ve batı duvarının yaklaşık 3-4 m.'lik kısmı sağlam kalmış; güney duvarı ise yıkılmış ve başka yapılarda kullanılmak üzere taşınmıştır (Lev. LII, Res. 128). Doğu duvarında doğuyla güneyin birleştiği köşede derin bir çatlak bulunur. Güney duvarda güneydoğu köşeye yakın bir açılma söz konusudur (Lev. LIII, Res. 129). Yapının duvarları araziye bağımlı olarak devam eder. Kimi yerde düz bir hat kimi yerde ise kıvrım yaparak ilerlediğinden belli

başlı bir plan sunmaz. Fakat bununla beraber doğu-batı yönlü inşa edilmiş bir yapı gurubu karşımıza çıkar (Lev. CIII, Çiz. 62). Hild-Hellenkemper'in de işaret ettiği üzere¹⁵²⁷ burası bir "kastron" yapısıdır ve içinde kuzey duvarına yaslanmış *praetorium* bulunmaktadır. Bu şekli ile büyük bir yapı gurubunu teşkil etmektedir. *Praetorium* dışında, kalenin içinde bulunan binalar veya yapı gurupları tamamen yıkılmış; üzerleri ot ve çalılarla kaplanmıştır

Yapı ilk olarak, Lanckoroński tarafından yayımlanan "Pamphylia ve Pisidia Kentleri" isimli çalışmada verilen Sillyon haritasında *a* harfiyle *ortaçağ kalesi* olarak gösterilmiştir¹⁵²⁸. Kastronu detaylı anlatan Yetkin, çalışmasında kompleksi Türk Dönemi yapıları içinde değerlendirmesinde rağmen, Bizans dönemi örnekleriyle karşılaştırıp bir kale olduğunu ifade eder¹⁵²⁹. Foss, *akropolis*'in Bizans yerleşmesinin merkezi olduğunu, *akropolis*'in güneybatı köşesinin özellikle koruma altına alındığını ve tam da bu noktada devşirme malzemelerden bir kale inşa edildiğini vurgulamaktadır. Yazar, kastronu içindeki *praetorium*'la birlikte Pamphylia'nın Bizans Dönemi'ndeki en büyük yapısı olarak nitelendirir¹⁵³⁰. Küpper, Sillyon Yüzey Araştırması sırasında oluşturdukları kent haritasında kastronu da göstermesine rağmen detaylarına değinmemiştir¹⁵³¹. Yapıyla ilgili en detaylı çalışmaya Hellenkemper-Hild tarafından hazırlanan *Tabula Imperi Byzantini* 8'de yer verilmiştir. Burada yapı tanımlaması yapılmış; Foss'a ek olarak yapının tarihiyle ilgili detaylar ortaya konmuş ve kastrondan bir saray olarak bahsedilmiştir¹⁵³². 2009-2011 yılları arasında Özer başkanlığında yürütülen Sillyon Yüzey Araştırması'nda *kastron* da çalışmaya dâhil edilmiş, tanımları yapılmış ve planı çıkartılarak kent haritasına eklenmiştir¹⁵³³.

Kastronun giriş kısmı muhtemelen güneydeydi. Fakat güney duvarı yıkıldığından detaylara ulaşmak şu aşamada pek mümkün değildir. Bununla birlikte yapının kuzey duvarında, batı duvardan yaklaşık 27 m. doğuda konumlanan ve kuzeye açılan bir giriş bulunmaktadır (Lev. LIII, Res. 130). Bu giriş bindirme tekniğinde tasarlanmıştır. Girişin etrafında 3 faskialı bir söve bloğu kullanılmıştır. Diğer söve ise yerde durmaktadır. Söveler üzerinde, *faskia*'lar arasında inci-payet ve taç kısmında ion kymationu

¹⁵²⁷ Hellenkemper-Hild 2004, 400-402, Abb. 388-390.

¹⁵²⁸ Lanckoroński 2005, 70-71, Res. 51.

¹⁵²⁹ Yetkin 1974, 869-872, Pl. 314-318.

¹⁵³⁰ Foss 1996c, 20-21, Fig. 1, 3-4.

¹⁵³¹ Küpper 1996, 451-452, Fig. 3; Küpper 1998, 475, Fig. 1.

¹⁵³² Hellenkemper-Hild 2004, 400-401, Abb. 388-393.

¹⁵³³ Özer 2013, 362, Res. 7.

bulunur¹⁵³⁴. *İon kymation*'undan sonrası kırılmış olmasından iyi anlaşılammakla beraber, bloğun düz bir silme ile bittiği belli değildir. Faskialar arasına yerleştirilmiş inci-payet dizimi bir çukur alan içine yerleştirilmiştir. Bezeme dizimler bir inci iki payet şeklinde devam etmektedir. İnci-payet diziminde payetler neredeyse birbirinden ayrılmış ve iyice inceleşmiş iken, incilerin daha yuvarlak yapıldığı izlenir. Gösterdikleri stil gelişiminden dolayı kapı söveleri M.S. 2.yy.'ın ortalarına verilebilir¹⁵³⁵. Böylece kastron inşasında bir Roma İmparatorluk Dönemi yapısının bozularak malzemesinin burada kullanıldığı ortaya çıkmaktadır (Lev. LIII, Res. 131).

Yapının inşasında yeni kesilmiş, çok büyük olmayan taşlar ve bazı yerlerde ise devşirme bloklar kullanılmıştır. Blokların arasına küçük tuğla parçaları yerleştirilmiştir. Derz arasında tuğla parçaları dışında ufak taşlar ve harç tercih edilmiştir. Duvarların iç kesimlerinde ise kaba harç, tuğla-kiremit kırıkları ve çokgen taşlardan oluşan dolgu kullanılmıştır (Lev. LIV, Res. 132-134). Duvarlar kayalık zemin üzerine oturtulduğundan çoğu yerde sağlam kalmıştır. Kullanılan bazı blokların etrafının çerçevesi olduğu gözlemlenmiştir. Sillyon *akropolis*'in doğusundaki Kule 7 olarak adlandırdığımız yuvarlak yapının duvarları, Duvar 13 ve Duvar 14 ile aynı örgü tekniğinde yapılmıştır. Böylece bahsi geçen yapıların aynı dönemlerde inşa edildiği ortaya çıkmakta ve *akropolis*'te bulunan diğer kulelerden ayrılmaktadır. Buradaki duvar örgü tekniği Telmessos aşağı suru¹⁵³⁶, Xanthos *akropolis* duvarları¹⁵³⁷, Patara ortaçağ suru¹⁵³⁸, Myra'da bulunan 7 ve 8. yy.'la tarihlenen kale duvarları¹⁵³⁹, Andriake savunma duvarları¹⁵⁴⁰, Limyra doğu surundaki kurtinler¹⁵⁴¹ ve Phaselis *akropolis*'ini çevreleyen sur¹⁵⁴² ile benzerlik sergiler. Özellikle duvar bedeninin iç kısmının oluşturulması Patara ortaçağ surunda karşımıza çıkar. Burada harç, çokgen küçük taş ve kırık tuğla parçalarından oluşan blokaj tercih edilmiştir¹⁵⁴³.

¹⁵³⁴ Bloğun yüksekliği 0.43,5 m., uzunluğu 1.81 m., üst genişliği ise 0.64,5 m.'dir.

¹⁵³⁵ Benzer inci-payet örnekleri için bk. Mitchell 1995, 90, 110, Pl. 30, Pl. 52; Strocka 1988, Taf.45,1; Mert 2008, 171, Abb. 109-110; Karaosmanoğlu 1996, Lev. 28a, vd.

¹⁵³⁶ Foss-Winfield 1994, 5, Fig. 15. M.S. 7 veya 8. yy.'la tarihlenen surda da büyük boyutlu devşirme malzemeler Sillyon'daki tertiple benzer biçimde kullanılmıştır.

¹⁵³⁷ Bu duvar Arap akınlarına karşı muhtemelen II. Konstans (641-668) Dönemi'nde yapılmıştır. Bkz. Foss 1994, 11, Fig. 22.

¹⁵³⁸ Bu duvarda da harçlı blokaj, mermer devşirme malzeme, mimari fragmanlar, heykeller ve hatta yazıtlar bulunmaktadır. Bkz. Foss-Winfield 1986, 131-140; Foss 1994, 15, Fig. 23; Bruer-Kunze 2010, 90, Abb 112-113.

¹⁵³⁹ Foss 1994, 31, Fig. 40; Çevik, Pimouguet-Pédarros 2011, 303-319.

¹⁵⁴⁰ Foss 1994, 32, Fig. 41; Çevik, Pimouguet-Pédarros 2011, 303-319.

¹⁵⁴¹ Foss 1994, 40.

¹⁵⁴² Bu sur karanlık çağa yani M.S. 7 ve 8. yy.'la aittir. Bkz. Foss 1994, 44.

¹⁵⁴³ Bruer-Kunze 2010, 89, Abb. 102 ve 107.

Kompleksin içinde bulunan *praitorion*, kastronun kuzey duvarına dayalı bir biçimde yapı içinde merkezi bir konumda yer alır (Lev. LV, Res. 138-139). 11,60 x 5,60 m. ölçülerinde olup, dikdörtgen bir plan örneği sunar. Duvar kalınlığı 1,20 m.'dir. Yapı, 3 katlı inşa edilmiştir. Kat aralıkları hatıl yuvalarından belli olmaktadır. Katlar arasına atılan hatıl yuvaları kuzey ve güney duvarda ayrıntıları belli eder biçimde korunmuştur. Zemin katta, güney duvarda 1 adet açıklık vardır. Ortada bir duvarla bu açıklık ikiye bölünür¹⁵⁴⁴. Birinci katta doğu duvarda 1 adet dikdörtgen kapı, güneyde ise kapının üst seviyesi hizasında 2 adet menfez vardır. Bunlar içte geniş, dışta ise dar olup "V" tiplidir. Menfezlerin güneyde olması tehlikenin bu taraftan geleceğinin emaresidir (Lev. LVI, Res. 140). İkinci katta -kuzey ve güney duvarlarda- karşılıklı duran 3 adet pencere bulunur. Bu pencereler *normal sivri kemerle* bitmekte ve böylece yapıya görsellik kazandırmaktadır. Pencerelerde kullanılan ahşap pervazların bir kısmı günümüzde *in situ* durmaktadır. Pencerelerin alt kısmında itibaren duvar örgü sistemi değişir. Pencerelerin üst kesimi tamamen tuğla yardımıyla örülüp kemerli yapılmıştır (Lev. LVI, Res. 141). Bu biçimli duvar örgüsü Sillyon'da sadece *praitorion*'da karşımıza çıkar. *Praitorion* duvar yapım tekniği ile *kastron* yapısının duvar tekniği aynıdır.

Praitorion konumu itibariyle kastronun yanı sıra, hem *akropolis* hem de ovaya hâkimdir. Yetkin'in belirttiği üzere¹⁵⁴⁵ kaleyi yöneten kumandanın sarayı veya idari yönetimin merkezi binası başka bir ifadeyle köşkü olmalıydı. Foss¹⁵⁴⁶ ve Hellenkemper-Hild¹⁵⁴⁷, *Kibyration Thema*'nın Sillyon'a taşındıktan sonra burayı birliğin merkezi yaptığını ve birlik yöneticisi *ex persona*'nın burada yaşadığını ortaya koymuşlardır. Stratejik konum ve korunaklı topografyasıyla Sillyon'u Pamphylia'nın merkezinde Attaleia'ya yakın önemli bir *kale-şehir* haline getirdiğini; *Kibyrraioton Thema*'nın yöneticisinin imparator tarafından atanan *ek prosopou* (*ex persona*-temsilci-milletvekili)'nin Sillyon'da ikamet ettiği ilk bölümde tüm ayrıntılarıyla anlatılmıştır¹⁵⁴⁸. Bu dönemde önemli bir siyasi oluşum olan *Kibyrraioton Thema*'da *kastron* seçimlerinde Attaleia'dan sonra, Sillyon'un gelmesi bunu açık bir şekilde göstermektedir¹⁵⁴⁹. Böylece *praitorion* yapısal özelliği de göz önünde bulundurularak, Yetkin, Foss ve Hellenkemper-

¹⁵⁴⁴ Yüksekliği 1,20 m., derinliği 100 m., genişliği ise 2,58 m. dir. Ortadan 0,70 m.'lik bir duvarla ayrılan açıklıklar 0,91 m. genişliğe sahiptir.

¹⁵⁴⁵ Yetkin 1974, 870-872.

¹⁵⁴⁶ Foss 1996c, 20-21.

¹⁵⁴⁷ Hellenkemper-Hild 2004, 401.

¹⁵⁴⁸ Bkz. Birinci Bölüm: *Bizans Dönemi*.

¹⁵⁴⁹ Hellenkemper – Hild 2004, 396.

Hild'e katılarak bu yapının *ek prosopou* (*ex persona*-Temsilci-Milletvekili)'nin ikametgâhı olma fikrine katılıyor ve bu fikri paylaşıyoruz.

Kastronun kuzey duvarının bir bölümünde, doğu duvarında ve sağlam kalan güney duvarı bölümünde siperlik alanları vardır (Lev. LIV, Res. 136-137)¹⁵⁵⁰. Burada siper duvarları ile kazamatlar sağlam kalmıştır. Seyirdim yerinin siperlik kısmının duvar örgü tekniği farklıdır. Siperlik duvarındaki yoğun harç kullanımı dikkati çekmektedir. Buralar harç yardımı ile çokgen küçük taşlarla örülmüştür. Kuzey duvarda ilk kıvrımdan sonra kazamatlı alan başlar¹⁵⁵¹. Fakat siperliğin duvarları yıkılmış ve kazamatları yere düşmüştür. Doğu duvarın kalınlığı 1,30 m.dir. Kuzeyde olduğu gibi aynı siperlik sistemi burada da devam eder. Yalnız farklı olarak doğudaki kazamatların duvarları sağlam kalmıştır¹⁵⁵². Güney duvarda, kuzey ve doğu duvarlarında olan seyirdim yeri devam eder. Bu seyirdim bölümü yapının en sağlam kalmış siperliğidir¹⁵⁵³. Neredeyse tüm kazamatlar korunmuş ve toplamda sekiz adet kazamata yer verilmiştir. Siperliklere doğu-güney köşedeki iç merdivenlerle çıkılıyordu. Doğu ile güney duvarın birleştiği köşede yer alan bu merdiven onsekiz basamaktan oluşuyor ve yapının içinden siperliklere çıkmayı sağlar¹⁵⁵⁴. Aynı zamanda, içerde *praitorion*'un doğu duvarında kuzey duvardaki siperliklere ulaşımı sağlayan merdivenler bulunmaktadır (Lev. LIV, Res. 135).

Roma İmparatorluk Dönemi'nden sonra, geç antik çağda yeni güvenlik stratejisine bağlı olarak ortaya çıkan kastronlar surlardan farklı olarak sivil yerleşim yerlerini muhafaza etmekten ziyade güvenli stratejik bir noktada yönetici ve piskoposluğu korumak için tasarlanırdı. Bu alanlar bazı durumlarda kente yaşayan sivil halk için bir sığınak işlevindeyken bazen de tüm halkı korumak için yeterli büyüklükte olmayabiliyordu¹⁵⁵⁵. Geç antik çağdan itibaren bilinen bu yapıların ilk örneği M.S. 3. yy.'da Atina'daki Valerianus suru yakınlarında inşa edilmiştir¹⁵⁵⁶. Nikopolis ad Istrum'da M.S. 5. yy.'ın ikinci yarısında Hun saldırılarını kontrol etmek amacıyla tasarlanan yapı erken örnekler arasındadır¹⁵⁵⁷. Bu örnekte, tıpkı Sillyon'da olduğu üzere nispeten

¹⁵⁵⁰ Kuzey duvarın sadece bir kısmında siperlik alanlarının olması *praitorion*'un burada olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca kuzey duvarın kıvrımlı bir şekilde devam etmesi Bastion 1'deki savunma anlayışını akla getirmektedir. Burada katı bir savunma geliştirilmişti.

¹⁵⁵¹ Siperlik duvarının kalınlığı 0,55 m., korunmuş yüksekliği 0,85 m. kalan duvar kısmı ise 0,60 m.'dir.

¹⁵⁵² Siperlik duvarın kalınlığı 0,52 m., kalan kısım ise 0,78 m.'dir. Kazamatlar arası 0,70 m., korunmuş yüksekliği ise 1,18 m.'dir.

¹⁵⁵³ Siperlik yüksekliği 1 m. kazamat genişliği 0,58 m., yüksekliği 1,20 m; kazamat açıklıkları arası ise 0,80 m.'dir.

¹⁵⁵⁴ Buradaki basamaklar ise 0,27 m. yükseklikte ve 0,62 m. genişliğindedir.

¹⁵⁵⁵ Niewöhner 2007, 124.

¹⁵⁵⁶ Gregory 1982, 50-51.

¹⁵⁵⁷ Poulter 1995, 45-46.

piskoposluk kiliselerine yakın alanda yapıldığı ve savunma esnasında eski şehirde bulunan halkın buraya yerleştiği bilinmektedir¹⁵⁵⁸. Kastron yayılımı M.S. 5 ve 6. yy.'da yoğun bir şekilde devam eder. Pessinus'da *Sykeon'lu Theodors vitası*'nda 600'lerde yapılmış bir surdan bahsedilmektedir¹⁵⁵⁹. Bu sura bağlı olarak şehrin yüksek bir noktasında, kazılarla Justinianus Dönemi'ne tarihlenmiş bir kastron yer almaktaydı¹⁵⁶⁰. 7. yy. başlarındaki Pers-Sasani akınlarından sonra Ephesus'da şehrin küçük bir bölümü yeniden düzenlenmiş; küçük bir savunma yerleşmesi veya kastron Ayasuluk tepesinde inşa edilmiştir¹⁵⁶¹. Sagalassos'ta bulunan kastronda yapılan kazılar, yapının 7. yy. ortalarına tarihlendiğini göstermiştir¹⁵⁶².

7 ve 8.yy.'da, Hristiyanlık değerleri ve güvenlik sorunlarının artması şehir yaşamını olumsuz bir şekilde etkilenmiş, buna bağlı olarak kentlerin fiziksel durumu da değişmiştir. Bahsedilen devir boyunca bölge kentleri genellikle *akropolis* tepelerine yerleşmiş ve bu alanların etrafı da duvarlarla çevrelenmiştir¹⁵⁶³. Fakat tüm bunlardan öteye en bilindik *kastron* örneği Pamphylia Bölgesi'nde Sillyon'da ortaya çıkar¹⁵⁶⁴. Yukarıda da bahsedildiği üzere Perge Metropollüğü ve *thema* merkezinin Sillyon'a taşınmasından sonra bu yapı benzerleri gibi bir kompleksi teşkil ederek *eklesiastik* bir merkezi oluşturmaktadır¹⁵⁶⁵. Savunma özelliğinin yanı sıra iki küçük kilise¹⁵⁶⁶ ve *praetorium*¹⁵⁶⁷ kompleks içinde inşa edilmiştir. Kayadan oyulmuş niteliği tam belirlenemeyen şapeller de yapının etrafında çokça bulunmaktadır¹⁵⁶⁸. Böylece hem yönetici hem de piskopos veya dini kanaat önderlerin kalabileceği bir yer haline

¹⁵⁵⁸ Niewöhner 2007, 124.

¹⁵⁵⁹ Belke 1984, 214; De Mulder, Devreker-Vermeulen 1998, 790-791.

¹⁵⁶⁰ Devreker, Theon-Vermeulen 2003, 347-387.

¹⁵⁶¹ Jacobs 2012, 118, dn. 19.

¹⁵⁶² Jacobs 2012, dn. 19.

¹⁵⁶³ Akyürek 2006, 5; Spieser 2001, 1-14.

¹⁵⁶⁴ Her ne kadar kastron şeklinde olmasa da Pamphylia ve çevresindeki merkezlerin korunaklı tepelere yerleştiği bilinmektedir. Bunun en iyi örneği Trebenna'dır. Trebenna 7 ve 8 yy.'da *akropolis*'e taşınmış, aşağıdaki Roma yerleşmesi terk edilmiş ve *akropolis*'in etrafı savunma duvarlarıyla çevrelenmiştir. Trebenna şehir surunun ilk safhası, *akropolis* kapısı olup, bu güney-güneybatıdaki savunma hattı üzerinde yer almakta ve bu döneme tarihlenmektedir. Bkz. Akyürek 2006, 5; Akyürek 2005, 99-114. Benzer şekilde, bir diğer savunma yapısı, 12. ve 13.yy'da yapılmış bir askeri kale olan ve Çandır Vadisi güney batı kesiminde bir tepe üzerinde yer alandır. Bkz. Akyürek 2006, 6. Özellikle Ioannes II Komnenos'un politikası, sadece Antalya gibi savunmalı büyük şehirleri değil, tüm bölgenin güvenliğini kontrol etmeyi amaç edinmiştir. Bölgedeki askeri kampından sonra, tüm coğrafyada güvenliği tesis etmek amacıyla Likya ve Pamphylia'da birkaç tane kale inşa etmiş ve bazı şehirlerindeki savunma yapılarını da onarmıştır. Bkz. Akyürek 2005, 24-25.

¹⁵⁶⁵ Foss 1996c, 20; Hellenkemper-Hild 2004, 400-401; Nethercott-Ruggieri 1986, 150; Niewöhner 2007, 130-131.

¹⁵⁶⁶ Nethercott-Ruggieri 1986, 150-155; Foss 1996c, 19.

¹⁵⁶⁷ Foss 1996c, 21; Hellenkemper-Hild 2004, 400-401.

¹⁵⁶⁸ Ruggieri-Nethercott 1986, 149.

gelmektedir. Ayrıca kompleks bölgenin Türk hâkimiyetine girmesinden sonraki süreçte de işlevini sürdürmüş olmalıdır. Nitekim kastronun hemen doğusunda, çatısına kadar sağlam kalabilmiş bina, kuzeyindeki cami ve etrafında tanımlanamayan bazı yapıların Türkler' in egemenliğinden sonra inşa edildiği bilinmektedir¹⁵⁶⁹. Bahsedilen yapılardan izlenebildiği kadarıyla Türk Dönemi yapılaşması *akropolis*'in batı tarafıdır. Bu alanda kastronun ise bozulmadan kalması ve bazı noktalarda Türk Dönemi yapılarıyla benzer duvar detaylarına sahip olması düşüncelerimizi desteklemektedir.

Anadolu'da Sillyon Kastron'u gibi tasarlanan örnekler oldukça fazladır. Myra yakınlarındaki Mastaura/Dereağzı, Likya'da bir ortaçağ piskoposluk merkezi olarak Sillyon'la karşılaştırılabilir¹⁵⁷⁰. 9. yy.'da yeni bir tepe savunmasının yanında, bünyesinde katedral olduğu da düşünülen dönemin en büyük kiliselerinden biri burada bulunmaktaydı¹⁵⁷¹. Ordunun direk merkez olarak kullandığı Ankyra'daki kastron savunma özelliği ile ön plana çıkmaktadır. Muhtemelen burası 7. yy.'da bina edilmiş; III. Micheal (842-867) egemenliği sırasında, 859 yılında onarıp tekrardan kullanılmıştır¹⁵⁷². Anadolu'da Sillyon Kastron'undan hemen sonra inşa edilen bazı örnekler konumu ve içindeki yapısal programlarıyla birbirlerine benzemektedir. Kotyaeion'da ovadaki şehri korumak amacıyla karanlık çağlarda bir *kastron* yapılmıştır¹⁵⁷³. Buradaki kiliselerden sökülen liturjik malzemeler ise 13. yy.'da Türklere karşı yapılan savunmada, devşirme malzeme olarak kullanılmıştır¹⁵⁷⁴. Sardeis'de bir tepenin üst kesimi II. Konstans Dönemi'nde (641-668) surlarla güçlendirilmişti¹⁵⁷⁵. Burada yapılan çalışmalarda geç antik çağa ait kilise¹⁵⁷⁶ ve 13. yy.'da inşa edilmiş küçük yapılar saptanmıştır¹⁵⁷⁷. Pergamon bu konuda verilecek en iyi örneklerdendir. *Akropolis* ve etrafı mükemmel bir şekilde işlenerek savunma açısından güçlendirilmiş ve bir kastron haline büründürülmüştür¹⁵⁷⁸. Bu şekliyle Sillyon *akropolis*'i andıran Pergamon *Kastron*'u iç kesiminin büyük bir bölümü antik yapılardan oluştuğu görülmektedir¹⁵⁷⁹.

¹⁵⁶⁹ Türk Dönemi yapıları için bkz. Yetkin 1974, 866-872.

¹⁵⁷⁰ Çevik-Pédarros 2011; 303-319; Hellenkemper-Hild 2004, 716-718.

¹⁵⁷¹ Niewöhner 2007, 131.

¹⁵⁷² Foss 1977b, 73-79; Niewöhner 2007, 128. Buradaki kastronun içinde 7/8. yy.'la tarihlenen bir kilise, Türk hâkimiyetine geçtikten sonra da bir adet cami inşa edilmiştir. Bu yapısal özelliği ile Sillyon *akropolis*'indeki kastron ile benzerdir. Bkz. Krautheimer 1986, 288-295; Foss 1977b, 62.

¹⁵⁷³ Belke-Mersich 1990, 314.

¹⁵⁷⁴ Foss 1985, 14.

¹⁵⁷⁵ Foss-Scott 2002, 618.

¹⁵⁷⁶ Foss-Scott 2002, 618.

¹⁵⁷⁷ Foss 1976, 74; Foss-Scott 2002, 618; Niewöhner 2007, 129.

¹⁵⁷⁸ Klinkott 2001, 13-22.

¹⁵⁷⁹ Niewöhner 2007, 130. Bu yapının ilk olarak 6.yy.'da yapıldığı söylenir ve 11.yy.'da Türk akınlarına karşı onarıldığı düşünülmektedir. Bkz. Foss-Winfield 1986, 133 vd.

Anadolu'ya gerçekleşen Türk akınları sonrasında *kastron* veya kale yerleşmelerinin çoğaldığı gözlemlenmektedir. Bu dönemde yerleşmeler oldukça daralmış ve güvenlik kaygılarına bağlı olarak toplumlar kalelerde yaşamını sürdürmeye devam etmiştir. Görünüşe göre Türk tehdidine karşı en azından nüfusun bir bölümü duvarlar içinde kalıp kastronlarda ikamet etmeye başlamıştır. Öyle ki küçük yerleşimlerdeki kentsel nüfusun fazla olması mevcut durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır¹⁵⁸⁰. Bu dönemde Miletus¹⁵⁸¹, Pergamon¹⁵⁸², Sardeis¹⁵⁸³, Eumeneia¹⁵⁸⁴, Aphrodisias¹⁵⁸⁵ ve Antiocheia¹⁵⁸⁶ gibi yerleşimlerde kastron veya kale oluşumları görülmekte olup, Aizanoi¹⁵⁸⁷ kastronu da bunlardan biridir.

2.7 Tarihleme

Çalışmamızda tarihsel süreç içerisinde Sillyon savunma sisteminin safhaları ancak kısmen belirlenebilmiştir. Sillyon'da bugüne kadar herhangi bir kazı çalışması gerçekleştirilmediğinden stratigrafiye dayalı, arkeolojik kesin tarihlemelere izin verecek kanıtlar bulunamamıştır. Bununla beraber, duvarların yapısal özellikleri, taktik ve stratejik konseptleri ile dönemlerin siyasal olayları harmanlanarak değerlendirmeler yapılmış ve elde edilen sonuçlar karşılaştırma örnekleri ile temellendirilmiştir. Öyle ki surların tarihlenmesi konusunda sağlam sonuçlara ulaşmak amacıyla öncelikle tarihsel veriler¹⁵⁸⁸; daha sonra ise taş işçiliği, kuleler¹⁵⁸⁹, kapılar ve savunmayı oluşturan diğer yapıların mimari özelliklerinin dikkate alınması gerekmektedir. Çünkü klasik kentlerin savunma yapılarına ait duvarları, yazıtlı örnekler hariç, tarihlemek oldukça güçtür. Sonuçta stratigrafiye dayalı kazılar yapılmadığı sürece¹⁵⁹⁰ buralardaki savunma sistemlerinin detayları ancak arkeolojik verilerin tarihsel olaylar çerçevesinde değerlendirilmesiyle belirlenebilir.

¹⁵⁸⁰ Niewöhner 2007, 136.

¹⁵⁸¹ Müller-Wiener 1982, 15-17.

¹⁵⁸² Klinkott 2001, 35-61. Buradaki nüfus yoğunluğu ve diğer ayrıntılar için Rheidt 1991, 247; Rheidt 2002, 625.

¹⁵⁸³ Foss 1976, 70; Foss-Scott 2002, 618-619.

¹⁵⁸⁴ Foss 1996b, 153, dn. 6.

¹⁵⁸⁵ Erim 1973, 64-65; Brandes 1989, 94; Hebert 2002, 205-206.

¹⁵⁸⁶ Brasse 2010, 263-264.

¹⁵⁸⁷ Kastron için bkz. Naumann 1985, 275-294; Rheidt 2001, 249. Yalnız Aizanoi'da Zeus Tapınağı alanı dönüştürülmüş ve bu alan bir kale haline büründürülerek kullanılmaya devam edilmiştir.

¹⁵⁸⁸ Karlsson 1994, 142-144.

¹⁵⁸⁹ Karlsson 1994, 143-144.

¹⁵⁹⁰ Müth et al. 2016, 10. Sillyon'da olduğu gibi, savunma yapıların çoğu kayalık alanlar üzerinde yükselir. Zemin kaya olduğundan buralarda, kazılarla çok fazla veri elde edilmesi beklenmemelidir.

Değerlendirmelerimize geçmeden önce Sillyon savunma sisteminin yapılış tarihiyle ilgili günümüze kadar yapılmış çalışmalara yer vermek istiyoruz. Bugüne dek yapılan incelemelerde, detaylı olmamakla beraber çeşitli tarihleme önerileri getirilmiştir. Bunlardan ilki Mansel tarafından 1964 yılında yayınlanan *Pamphylia Şehir Surları ve Şehir kapıları* isimli makaledir. Yazar, Sillyon tahkimat sisteminin inşa tekniği bakımından Pergamon surlarına yakın benzerlik gösterdiğini, başta ana şehir kapısı olmak üzere surun kentin M.Ö. 188'deki Pergamon egemenliğinden sonraki döneminde yapılmış olabileceğini düşünür¹⁵⁹¹. Lawrence, *Greek Aims in Fortification* isimli kitabında özellikle Kule 1'i ele alır; buranın Pergamon geleneğinde yapıldığını önerir ve tarih olarak M.Ö. 2.yy.'ı işaret eder¹⁵⁹². McNicoll, *Helenistik Fortifications* isimli kitabında Sillyon savunma sisteminden etraflıca bahsederek M.Ö. 133'den sonraya tarihlendirir¹⁵⁹³. Son olarak Laufer, *Pednelissos, Sillyon, Adada: Römische Stadtmauern und kilikische Piraten* isimli makalesinde, Sillyon savunma sistemini Geç Helenistik Dönem içinde değerlendirir¹⁵⁹⁴. Fakat bu değerlendirmeler genelde aşağı şehir duvarlarıyla ilgili olmuş; *akropolis* savunması ise kastron kompleksi dışında neredeyse hiç ele alınmamıştır. Kastron kompleksinin ise, içinde bulunduğu *praetorium*'la birlikte Bizans Dönemi'nde inşa edildiği birçok araştırmacı tarafından vurgulanmıştır¹⁵⁹⁵. Son olarak Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dönemi'nde (17. yy.'la kadar) Teke-İl'inin önemli merkezlerinden Karahisar-i Tekkesi ismiyle, korunaklı yapısından ötürü bir savunma merkezi şeklinde kullanılmaya devam edildiği de belirtilmektedir¹⁵⁹⁶.

Aşağıda ilk etapta hem aşağı kent hem de *akropolis* savunmasında tercih edilen duvar yapım tekniklerine değinip yaklaşık bir tarihleme önerisi getirilecektir. Son aşamada ise elde ettiğimiz sonuçları ve arkeolojik verileri Pamphylia ile Sillyon'un tarihsel süreci içerisinde değerlendirip kentin savunma sisteminin tarihsel gelişimi kronolojik olarak belirlenecektir. Öncelikle aşağı şehir, devamında ise akropolis savunması ele alınacaktır. Değerlendirmelerimize geçmeden önce antik dönemde duvarlarda görülen tekniklerinin bir tarihleme kriteri olarak kullanılmasının net sonuçlar getirmeyeceğini; yapım dönemlerini saptayabilmek için kazılar dışında ancak, epigrafik malzemelerin veya bazı analizlerin yapılması gerektiğini düşündüğümüzü vurgulamak

¹⁵⁹¹ Mansel 1964, 228, dn. 46.

¹⁵⁹² Lawrence 1979, 258, 263, 323-324, 331.

¹⁵⁹³ McNicoll 1997, 136-142 ve 156.

¹⁵⁹⁴ Laufer 2010, 165-193.

¹⁵⁹⁵ Yetkin 1974, 869-872, Pl. 314-318; Foss 1996c, 20-21, Fig. 1, 3-4; Küpper 1997b, 451-452, Fig. 3; Küpper 1998, 475, Fig. 1; Hellenkemper-Hild 2004, 400-401, Abb. 388-393.

¹⁵⁹⁶ Katip Çelebi, *Cihan*. 1732; Evliya Çelebi, *Sey*. 121-122; Karaca 1997, 116-118; Karaca 2012, 118.

istiyoruz. Fakat bununla beraber antik çağda bahsedilen devirlerde belli başlı mimari aşamaların olduğu ve bazı dönemlerde çeşitli özelliklerin takip edildiği de yadsınamaz bir gerçekliktir. Bu bağlamda Sillyon suru ele alınacaktır ve elde edilen sonuçlar sadece dönemsel özellikler çerçevesinde olacağından ilk aşamada yaklaşık tarihleme önerileri sunulacaktır.

Bastion 1 (K24), Kule 1 (K15)' in ilk katı ve Duvar 9 (K9) dışında Aşağı Şehir Şehir Savunmasında görülen duvar yapım tekniği *isodomos*'tur. Şimdi *isodomos*'un tarihsel gelişimine değinerek, bu tekniğin görüldüğü örnekleri göz önünde bulundurup Sillyon Aşağı Şehir Savunma Sisteminin yaklaşık tarihsel sürecini belirlemek istiyoruz. *Isodomos* tekniği Helenistik Dönem'in erken safhalarından itibaren birçok yapıda karşımıza çıkmaktadır¹⁵⁹⁷. Aslında M.Ö. 5.yy.'dan itibaren yükseklikleri ve uzunlukları da eşit olan *rektagonal* blokların (*εργώνιοι*) kullanımı biliniyor olsa da¹⁵⁹⁸, Lawrence göre Helenistik Dönem'deki mimari gelişme, düzenli yani *isodomos* duvar tekniğini de beraberinde getirmiştir¹⁵⁹⁹. Aslında M.Ö. 4.yy. ortalarından itibaren, Helenistik Dönem'in hemen öncesinde, Hekatomnoslar'ın hâkimiyetindeki Karia Bölgesi'nin önemli kentlerinde *isodomos* tekniği yoğun olmamakla beraber çeşitli yapılarda karşımıza çıkmaktadır. Halikarnassos Tripylon güney kulesi duvarları¹⁶⁰⁰, Myndos kuzeydoğu kule duvarları¹⁶⁰¹ ve Alinda güneybatı duvarının¹⁶⁰² *isodomos* tekniğinde örüldüğü görülsede, aslında bu örgü şeması Helenistik Dönem'de ön plana çıkmaktadır. Helenistik Dönem'de savaşlardan sonra ekonomik dar boğaz, dönemin polislerini *isodomos* tekniğine yönlendirmiş olabilir. Çünkü düzgün sıralı ve yüzleri ocakta işlenmiş

¹⁵⁹⁷ Scranton 1941, 100.

¹⁵⁹⁸ Scranton 1941, 138; Erdoğan 1991, 35; Scalisi 2005, 1123, Fig. 9. Priene ve Miletos surlarında bu tip blokların kullanımı görülmektedir. Grek dünyasında M.Ö. 5.yy.'dan itibaren birçok kentte farklı yapılarda alın kısımları farklı işlenmiş olsa da *isodomos* duvar örnekleri görülmektedir. M.Ö. 440 civarına tarihlenen Eleusis Perikles duvarı (Bkz. Wrede 1933, 16, pi. 63.), Atina'nın liman yerleşmesi olan Pire surları (Bkz. Wrede 1933, 22-23, 29, pl. 54, 69-70), M.Ö. 412/11 yıllarında tekrardan güçlendirilen Thasos suru (Thuk. VIII, 90, 92), Arkadia Bölgesi'nde güçlü savunmasıyla ön plana çıkan Messene duvarları (Şehir Epaminondas tarafından 369'da restore edilmiş ve duvarları bu dönemde örülmüştür (Bkz. Giese 2010, 85-95), M.Ö. 363'den sonra ortaya çıkan Boeotia Orchomenos duvarları (Bkz. Sacranton 1941, 90.), Eleusis güney peribolos duvarı (Bkz. Sacranton 1941, 123.), Delphi'de 370 yıllarına verilen Marmaria duvarı (Bkz. Sacranton 1941, 160-161), ve M.Ö. 323 yılında yapılan Korinth duvarında (Bkz. Carpenter 1936, 295 vd.) *isodomos* örgünün görüldüğü yerlerdir. Basit ama aynı zamanda mekanik bir uygulama olarak değerlendirilebilecek *isodomos* tekniği örnekler üzerinden her ne kadar klasik bir mimari uygulama olarak görülsede, aslında Anadolu'da erken dönemlerden itibaren benzer biçimleri görülür. Geç Hitit Dönemi'ne tarihlenen Eflatunpınar'da, Alacahöyük'te ve Boğazköy duvarlarının örnekleri bildiğimiz uygulama bir nevi *diaton* ve *orthostat*lara benzemektedir. Klasik dünyada *rektagonal* bloklardan oluşan *isodomos* örgüsü sadece iddialı projelerde tercih edilmiştir.

¹⁵⁹⁹ Lawrence 1979, 236.

¹⁶⁰⁰ McNicoll 1997, 18, Pl. 1.

¹⁶⁰¹ McNicoll 1997, 23, Pl. 7.

¹⁶⁰² McNicoll 1997, 26, Pl. 9.

trapezoidal (*isodomos*un bir varyasyonudur) duvar tekniği muhtemelen eki yzly, kenarları işlenmiş *polygonal* gibi nispeten karmaşık duvar tekniklerine göre daha ucuz olmalıydı¹⁶⁰³. Büyük İskender'in ölümünden sonra, Helenistik Dönem başlarında artık yoğun bir şekilde *isodomos* tekniğinin örnekleri artmaya başlar. M.. 300 dolaylarına tarihlenen, Latmos Herakleiası suru bu tekniktir¹⁶⁰⁴. Ephesos Lysimakhos Dönemi surunda bulunan Magnesia Kapısı ve T41 Kulesi (Aziz Paulus Zindanı) *isodomos* tekniğinde řekillendirilmiřtir¹⁶⁰⁵. Bu dönemden sonra yeni bir imar faaliyeti içinde olan Pamphylia Bölgesi şehirlerinde neredeyse istinasız tek duvar örgüsü olarak görülür. Nitekim Pamphylia Bölgesi'nin iki önemli şehri Perge¹⁶⁰⁶ ve Side'nin¹⁶⁰⁷ erken dönem surlarında *isodomos* rg sistemi karşımıza çıkar. Attaleia ve Güvercinlik yerleşmesinde *isodomos* teknik tercih edilmiřtir¹⁶⁰⁸. Pamphylia'daki tüm kentlerin *isodomos*u seçmeleri tesadüfi değildir; aksine bölgede uygulan bir mimari politikanın tezahürüdür. M.. 2. yy. ortalarına verilen komşu kent Pednelissos'un erken dönem duvarları (*akropolis*) *isodomos* tekniğinde řekillendirilmiřtir¹⁶⁰⁹. Pisidia Bölgesi'nin önemli kentlerinden olan Adada Geç Helenistik duvarları yine *isodomos*tur¹⁶¹⁰. Sillyon surundaki duvar rgs Kremna Kule 1, Kule 4 ve Kule 11 ile benzemektedir. Bu t kule de Geç Helenistik Dönem'e tarihlenmektedir¹⁶¹¹. Diğer taraftan Kilikya Bölgesi'ne baktığımızda *isodomos* rg tekniğinin çok kullanılmadığı örneklerin azlığından anlaşılmaktadır. Antik dönemde güçlü savunması ile bilinen bu bölgede ¹⁶¹² sadece birkaç örnek *isodomos* teknikte iken; genelde *polygonal* veya çokgen örgü tekniği tercih edilmiřtir¹⁶¹³. Yine Likya Bölgesi'nde *isodomos* rlen duvarların sayısı oldukça azdır. Bununla birlikte M.. 2. yy. ve sonrasına tarihlenen Beymelek-İsinda, gibi kule yerleşimlerinde *isodomos* teknik karşımıza ıkar¹⁶¹⁴.

¹⁶⁰³ Winter 1971, 86.

¹⁶⁰⁴ Krischen 1922, 11, İll. 8; Lawrence 1979, 150; McNicoll 1997, 76-77.

¹⁶⁰⁵ Miltner 1958, 13; Maier 1959-61, 237; McNicoll 1997, 97. Ayrıca Aziz Paulus zindanı için bkz. Winter 1971 180, Figs. 175-6, 253 vd.; Lawrence 1979, 224, 445; McNicoll 1997, 99.

¹⁶⁰⁶ Mansel 1964, 226-228; Bulgurlu 1999, 46; Türkmen 2001, 86.

¹⁶⁰⁷ Mansel 1964, 216-226; Knoblauch 1977, 8-15; Mansel 1978, 38, Res. 27.

¹⁶⁰⁸ Laufer 2010, 173.

¹⁶⁰⁹ Moretti 1921, 87; McNicoll 1997, 132.

¹⁶¹⁰ Laufer 2010, 173, Abb. 10.

¹⁶¹¹ Mitchel 1995, 46-51, 192, Pl. 17-18, 106.

¹⁶¹² Sadece Olba Bölgesi'nde, aynı sistemin parçası olan ve çok büyük bir bölümü *polygonal* duvar tekniğinde inşa edilmiş, 40 civarında kale ve kulenin varlığı tespit edilmiştir. Kule ve diğer savunma yapıların yoğunluğuyla ilgili olarak bkz. Durugönül 1998, 12. Har. 2.

¹⁶¹³ Tırpan-Sögüt 1998, 178-185, Tablo 1; Durukan, 2004: 42-45. Ayrıca *polygonal* teknik için bkz. Scranton 1941, 45-69; Orlandos 1968, 132-134; Akarca 1998, 113.

¹⁶¹⁴ McNicoll-Winikoff 1983, 313-317; evik-Pdarros 2010, 243-275 vd.; evik 2010a, 186 vd.

Bu örgü tekniği eldeki mevcut veriler ışığında Pamphylia’da ilk olarak Perge ve ardından Side savunmasında görülür¹⁶¹⁵. Daha sonra ise Sillyon ve Attaleia¹⁶¹⁶ gibi kentlerde gelişimini sürdürür. Sonuçta *isodomos* tekniğinin M.Ö. 3. yy.’dan itibaren bölgeye geldiği ve bu tarihten sonra tüm kentlere sirayet ettiği anlaşılmaktadır. M.Ö. geç 3. ve M.Ö. erken 2. yy.’larda, tüm Küçük Asia’da ve dolayısıyla Pamphylia’da gelişen siyasi olayların karmaşıklığı sebebiyle, *isodomos* duvar tekniğinin bölgeye kim tarafından getirildiği ya da bu denli organize bir savunma sistemine neden ihtiyaç duyulduğu sorusu ön plana çıkmaktadır. Aşağıda da anlatacağı üzere Pamphylia Bölgesi’nde M.Ö. 246 – 241 yılları arasında bölgede Seleukos hâkimiyeti başlamıştır¹⁶¹⁷. Ve bu hâkimiyet M.Ö. 190 yılında cereyan eden Magnesia Savaşı’ndan sonra Roma ile Seleukoslar arasında imzalanan M.Ö. 188’deki Apemeia Anlaşmasına kadar sürmüştür. Nitekim Savaşta Pamphyliyalılar’ın, Pisidialılar ve Likyalılar’la birlikte Antiokhos’un yanında Roma’ya karşı savaşmaları bölgedeki Seleukos tahakkümünü gözler önüne serer¹⁶¹⁸. Bununla beraber kimi siyasi karmaşalara rağmen bölgedeki Seleukos etkisi, Roma’nın bölge üzerinde nüfus etmeye başladığı ve korsan faaliyetlerinin görüldüğü M.Ö. 1.yy. başlarına kadar devam etmiş olmalıdır¹⁶¹⁹. Başta Perge ve Side olmak üzere bu dönemi takiben sağlanan siyasi istikrardan sonra surlarını inşa etmiştir. Öyle ki Pamphylia Bölgesi’nde yaşanan ve yukarıda tartışılarak değinilen mimari reformun başlangıcı, bu dönüm noktasıyla önemli derece paralellik göstermektedir. Yine Likya ve Pisidia’da Seleukoslar hâkimiyeti aynı dönemlerde¹⁶²⁰. Böylece Seleukoslar’ın hâkimiyet alanında sevilerek kullanılan bir örgü tekniği olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuçta *isodomos* tekniği her ne kadar bir Pamphylia veya Seleukos icadı olmasa da¹⁶²¹, Seleukoslar’ın bölgedeki

¹⁶¹⁵ McNicoll 1997, 156, Tab. 11.

¹⁶¹⁶ Attaleia’nın Helenistik Çağ’daki sur sistemi konusunda kesin yargıya varmak güçtür. Buna karşılık II. Attalos’un Pamphylia sahilindeki limanı tahkim ettirerek askeri bir üs ve müstahkem bir kale haline getirdiği bilinmektedir. Bkz. Hellenkemper-Hild 2004, 332-333; Bilici 2016, 175.

¹⁶¹⁷Hellenkemper – Hild 2004, 99.

¹⁶¹⁸ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 236.

¹⁶¹⁹ Apemeia Antlaşması’nda sonra bölgenin sadece batı kısmının Roma hakimiyetine geçtiği söylenmektedir. Bu durumda Seleukos hakimiyeti belli bir süre daha devam etmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Bkz. Mansel, 1978, 9; Brandt 1992, 42-43; Brandt-Kolb 2005, 20. Pamphylia’nın diğer şehirleri Aspendos, Side ile Sillyon Pergamon’a teslim edilmemiş ve muhtemelen özgür kalmışlardır. Bosch 1957, 34; Brandt 1992, 42-43; Hellenkemper – Hild 2004, 103. Konuyla ilgili diğer detaylar için bkz. Birinci Bölüm.

¹⁶²⁰ Tekoğlu 2012, 70.

¹⁶²¹ Öyle ki bu süreçte Kilikya’da ekseriyetle tercih edilen duvar örgüsü, Pamphylia’dan farklı olarak *polygonal* örgü olmuştur. Bu durum *isodomos*un bir Seleukos icadı olmadığını ispatlar. Bölgedeki örgü tekniği için bkz. Tırpan-Söğüt 1998, 178-185, Tab. 1; Durukan 2004, 42-45. Aslında iki bölgede aynı dönemlerde imar ve iskân politikalarının merkezi bir güç tarafından (Seleukoslar) yönlendirildiği görülse de, takip edilen mimari süreçlerin birbirinden farklı olduğu da böylece ortaya çıkmaktadır.

ilhakından sonra ortaya çıkan ve tüm bölge kentlerine sirayet ederek moda olan mimari bir gelişme olduğunu düşünüyoruz.

Yukarıda anlatıldığı üzere *isodomos*, Helenistik Dönem’de sıklıkla tercih edilen duvar örgü sistemi olmuş ve gelişimini dönemin ilerleyen safhalarında tamamlamıştır. Özellikle karşılaştırma örneklerinin daha çok M.Ö. 2. yy. ve sonrasına tarihlenmesi Sillyon aşağı şehir savunma sisteminin de M.Ö. 2. yy.’da yapımına başlanmış olabileceğini akla getirmektedir. Kaldı ki Pamphylia’da Perge ve Side surlarının bu döneme tarihlenmesi düşüncelerimizi desteklemektedir. Ayrıca Pamphylia’da Seleukoslar’ın hâkimiyetinden hemen sonra gelen barış ortamında Side ve Perge surlarının inşa edilmesi bölgede siyasi gelişmelere bağlı olarak imar faaliyetlerinin başladığını da gösterir. Sillyon’un sur yapmasını böyle bir ortamda olağan bir süreç olarak görüyoruz. Zaten genel bir ifadeyle, antik dönemde bir yerleşmede mimari faaliyetlerin barış ortamında yapılması beklenmelidir.

Konunun başında değinildiği üzere *isodomostan* sonra aşağı şehir duvarlarında *pseudo-isodomos* teknik sadece Kule 1 (K15)’in zemin ve son katı, Bastion 1 ve Duvar 9’da görülmektedir. *İsodomostan* farklı olarak Pamphylia Bölgesi’nde örnekleri görülmez. Bu durum bölgesel bir mimari gelişim olmadığını ortaya koyar. *Pseudo-isodomos* teknik Büyük İskender sonrası dönemde kullanılmaya başlanmıştır. Helenistik Dönem’in başlarından itibaren bu örgü tipinin kullanım alanlarının arttığı görülmektedir¹⁶²². Örneklerin bir kısmı M.Ö. 3. ve 2. yy.’a tarihlenir ve diğer büyük bir bölümü ise çağın sonlarında önemli kentlerde ortaya çıkar¹⁶²³. Her ne kadar Helenistik Dönem’de Anadolu’da popüler bir uygulama olsa da Arkaik Çağ’da da örnekleri bilinmektedir. Eleusis’in Arkaik Dönem duvarı bu konu hakkındaki ünik örneklerden biridir¹⁶²⁴. Diğer yanda Bastion 1’de, *pseudo-isodomosa* ek olarak, Sillyon’da başka yapıda görmediğimiz bir uygulama karşımıza çıkar. Yapının duvarları *pseudo-isodomos* tarzda *trapeziodal* şekilde örülmüştür. Bu duvar tipine hem Grek dünyasında hem de Anadolu kentlerinde özellikle Helenistik Dönem savunma yapılarının duvarlarında rastlansa da, daha çok M.Ö. 4. yy. ve sonrasındaki duvarlarda karşımıza çıkmaktadır. Kuleler ve bastionlar bahsinde örneklerine detaylı bir şekilde değindiğimiz üzere¹⁶²⁵,

¹⁶²² Scranton 1941, 98. Ayrıca duvar teknikleri için bkz. Winter 1971, 69-91.

¹⁶²³ Scranton 1941, 134.

¹⁶²⁴ Kuleler bahsinin Mimari özellikler kısmından detayları verildiğinden, örnekleri tekrar burada verilemeyecektir. Bkz. İkinci Bölüm: *Kuleler ve Bastionlar*.

¹⁶²⁵ Bazı tekrarların önüne geçmek amacıyla burada örneklere yer verilmemiştir. Bkz. İkinci Bölüm, *Kuleler ve Bastionlar*.

daha çok Helenistik Dönem'in erken örneklerinde görüldüğünden, Bastion 1'in *isodomos* tekniğinde inşa edilen Aşağı Şehir Duvarlarından önce yapılmış olabileceği düşünülebilir. Nitekim yapının surdan bağımsız yapılması ve *akropolis*'e giden yolların kavşağında olması düşüncelerimizi desteklemektedir. Aşağı Şehir duvarları tesis edilmeden önce bu yapı üzerinden *akropolis*'te bulunan yerleşimin savunması kontrol ediliyor olmalıydı. Zaten yapının duvar kalınlığı (1.20 m.) ile Aşağı şehirdeki duvarlarının (Kurtin ve kule duvarları) kalınlığı (0,65 m.) birbirinden farklıdır.

Şimdi de *akropolis* savunmasında tarihlemeye katkı sağlayacak teknik özelliklere değinerek, yaklaşık tarihleme önerileri sunmak istiyoruz. Bilinmelidir ki, Roma İmparatorluk Dönemi'nden sonra barış ortamının bozulmasıyla siyasi ve askeri koşullara bağlı gelişen güzel inşa edilen duvarlar ile 11.yy.'da Türk akınlarına karşı yapılan duvarlar arasında teknik olarak çok fark yoktur. Siyasi istikrarsızlığa bağlı bir şekilde, merkezi otoritenin bozulmasıyla kentlerin güvenliği tehlikeye girmiş aniden gelişen saldırılara karşı alelacele sur yapma gereksinimi doğmuştur. Öyle ki bahsedilen dönemin her aşamasında, devşirme malzeme, harç, tuğla ve kiremit parçaları kullanımı görülür. Aynı dönemde yapılan duvarların fasadları bile birbirine benzemez. Örneğin Theodosius Dönemi'nde Konstantinopol ve belki de Smyrna'da kullanılan tuğla bantlar 11. yy.'dan sonra Türk akınlarına karşı yapılan savunma yapılarında da tercih edilmiştir¹⁶²⁶. Anlaşılabileceği üzere bu karmaşık mimari düzende duvar örgü tekniğinden yola çıkarak dönem tayini yapmak zor olduğu kadar, riskli bir çalışma yöntemi de olacaktır¹⁶²⁷. Bu bağlamda *akropolis* savunmasının tarihlemesi konusunda somut arkeolojik verilere ulaşılmamıştır. Ancak çalışmamızın seyrinde Bizans Dönemi'nde Anadolu'da görülen savunma yapılarının bazı dönemlerde farklılıklar arz ettikleri tespit edilmiş ve buradan hareketle elde edilen veriler Sillyon örneklerinde de sınırlanarak belli başlı sonuçlara ulaşılmıştır.

Bugüne kadar yapılan çeşitli çalışmalarda Bizans duvarlarının tarihlenmesi konusunda, duvarlarda kesin dönemsel farklılık olmadığından net yorumlar getirilememiştir. Fakat biz Sillyon ve diğer örnekler üzerinde yaptığımız incelemelerden duvar kalınlıklarının, Sillyon gibi istisnai durumlar dışında, her dönemde farklı olduğunu ve duvar kalınlıklarından yaklaşık tarihleme önerisi getirilebileceğini düşünüyoruz. Arazi çalışmaları sırasında *akropolis*'te bulunan toplam 6 duvar bedeninin kalınlıklarının bir

¹⁶²⁶ Foss-Winfield 1986, 162.

¹⁶²⁷ Bu dönem duvarlarının tarihleme zorluğu için bkz. Foss-Winfield 1986, 73; Gregory 1995, 111 vd.; Brasse-Müth 2008, 82.

birinden farklı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre K9; 1,20 ile 1,70 m., K10; 1,10 m., K11; 0,60 m., K12; 0,60-0,70 m., K13; 1,15 m. ve K14; 1,70 m.'dir. Görüldüğü üzere *akropolis* duvarlarında standart bir ölçü yoktur. Bunun temel sebebi arazi şekilleridir. Öyle ki çoğu yerde duvarlar kayadan oyulmuş ve belli bir tertibe uyulmamıştır. Bu durumda tarihsel farklılıklar belirlenememiştir. Ancak aşağıda vereceğimiz örnekler düşüncemizi desteklemektedir. Pamphylia Bölgesi'nde Side'de M.S. 4. yy.'la verilen Attius Philippus suru 2,15-2,40 m.¹⁶²⁸, Selaukeia/Lyrbe'de M.S. 3-4. yy.'la tarihlenen şehir suru 1,10 m.¹⁶²⁹, M.S. 4-6. yy.'lar arasında yapılan Perge suru 2-2,50 arasında değişmektedir¹⁶³⁰. Pisidia bölgesinde M.S. 3. yy.'da Kremna batı suru 2,5 m., M.S. 4.yy. Selge şehir suru 1,25-1,70 m., M.S. 5. yy.'da inşa edilen Sagalassos şehir suru 2 m. kalınlıkla karşımıza çıkmaktadır. Likya'da Patara M.S. 5. yy. şehir suru 1,70-2,50 m. arasında, Limyra şehir suru M.S. 5. yy.'da 1,60-1,75 m. kalınlıktayken, Tlos şehir suru yine 5. yy.'da 1,85-2,00 m. ölçülerini vermektedir. Benzer ölçüler başka kentlerde de karşımıza çıkmaktadır. M.S. 5. yy.'a verilen Miletus'un şehir suru, 1,89-2,60 m., Sardeis şehir suru 1,25-2,10 m., Blaundos şehir kapısı kanadı 1,30-1,90 m., arasında ve Hierapolis şehir suru ise 2,50 m. kalınlığındadır. Görüldüğü üzere Geç Antik Çağ veya Erken Bizans Dönemi'ndeki duvarlar yaklaşık olarak 1,10 m. ile 2,50 m. arasında değişmektedir. Fakat Diğer taraftan dönemin ileri safhalarında duvar kalınlıkları genelde artmaktadır. Öyle ki Orta Bizans Dönemi'ne verilen Ephesos şehir suru 3,30 ile 3,40 m. arasında bir kalınlığa sahiptir¹⁶³¹. Patara Ortaçağ surundaki kalınlık bazı yerlerde 4 m.'yi bulmaktadır¹⁶³². 8. veya 9. yy.'la tarihlenen Nikaea surunun kalınlığı 2 m. olup, önceki dönem ölçülerine benzer¹⁶³³. Ankara Kalesi'nde 9. yy. onarımından sonraki duvar ölçüsü 3 m. olarak belirlenmiştir¹⁶³⁴. Limyra'daki batı suru yaklaşık 4 m. kalınlığındadır¹⁶³⁵. Tüm bunlardan öteye kentlerin yerleşim şekillerinin de duvar kalınlıklarını belirlemede önemli bir etken olduğu da yadsınamaz bir gerçekliktir. Tripolis'te 13. yy.'da Kaletepe olarak bilinen bir tepenin zirvesinde inşa edilen kale kompleksinin duvarlarının 2 m. kalınlığında olması bu konuda Sillyon dışında verilecek istisnai örneklerdendir¹⁶³⁶ (Tablo 6).

¹⁶²⁸ Foss 1990a, 172-180.

¹⁶²⁹ Kente yaptığımız bir gezide duvar ölçüsü alınmıştır.

¹⁶³⁰ Martini 2003a, 18-32.

¹⁶³¹ Niewöhner 2010, 254.

¹⁶³² Bruer-Kunze 2010, 79 vd.

¹⁶³³ Foss-Winfield 1986, 82-83.

¹⁶³⁴ Foss-Winfield 1986, 143.

¹⁶³⁵ Foss 1994, 40.

¹⁶³⁶ Duman 2015, 230 vd.

Kent	Yapı ismi	Dönem	Duvar kalınlığı
Kremna	Batı Suru	M.S. 3.yy. sonu	2,5 m.
Selaueia/Lyrbe	Şehir Suru	M.S. 3-4.yy.	1,10 m.
Side	Attius Philippus Suru	M.S. 4-12.yy.	2,15-2,40
Selge	Şehir suru	M.S. 4.yy.	1,25-1,70 m.
Perge	Şehir suru	M.S. 4-6. yy.	?
Hierapolis	Şehir suru	M.S. 5.yy.	2,50 m.
Blaundos	Kapı kanadı	M.S. 5.yy.	1,30-1,90 m.
Limyra	Şehir suru	M.S. 5.yy.	1,60-1,75 m.
Sagalassos	Şehir suru	M.S. 5.yy.	2 m.
Sardeis	Şehir suru	M.S. 5.yy.	1,25-2,10 m.
Tlos	Şehir suru	M.S. 5.yy.	1,85-2 m.
Menderes Magnesiası	Şehir Suru	M.S. 5.yy.	2,5-3 m.
Miletus	Şehir Suru	M.S. 5.yy.	1,80-2,60 m.
Patara	Şehir Suru	M.S. 5.yy.	1,70-2,50 m.
Tripolis	Şehir suru	Geç Bizans	2.40 m.
Patara	Şehir Suru	Orta Bizans	4 m. civarında
Ephesos	Şehir Suru	Orta Bizans	3,30-3,40 m.
Nikaea	Şehir Suru	8-9. yy.	2 m. civarı
Ankyra	Ankara Kalesi	9 yy.	3 m. civarı
Limyra	Batı suru	Kommonoslar Dönemi (muhtemelen 1143-80)	4 m.
Sillyon	Akropolis Duvarları	M.S. 7 yy. ile 17.yy. arası	1,20-1,70 m.

Tablo 6

Son olarak Kastron kompleksi, Sillyon *akropolis*'in doğusundaki Kule 7 olarak adlandırdığımız yuvarlak yapının duvarları, Kapı 5, Duvar 13 ve Duvar 14 ile aynı örgü tekniğinde yapılmıştır. Böylece bahsi geçen yapıların aynı dönemlerde inşa edildiği ortaya çıkmakta ve *akropolis*'te bulunan yapılardan duvar yapım tekniği olarak ayrılmaktadır. Buradaki duvar örgü tekniği Telmessos aşağı suru¹⁶³⁷, Xanthos *akropolis*'i duvarları¹⁶³⁸, Patara Ortaçağ suru¹⁶³⁹, Myra'da bulunan 7 ve 8. yy.'la tarihlenen kale duvarları¹⁶⁴⁰, Andriake savunma duvarları¹⁶⁴¹, Limyra doğu surundaki kurtinler¹⁶⁴² ve Phaselis *akropolis*'ini çevreleyen sur¹⁶⁴³ ile benzerlik sergiler. Özellikle duvar bedeninin iç kısmının oluşturulması Patara Ortaçağ surunda karşımıza çıkar. Burada harç, çokgen küçük taş ve kırık tuğla parçalarından oluşan blokaj tercih edilmiştir¹⁶⁴⁴. Buradan

¹⁶³⁷ Foss-Winfield 1994, 5, Fig. 15. M.S. 7 veya 8. yy.'la tarihlenen surda da büyük boyutlu devşirme malzemeler Sillyon'daki tertiple benzer biçimde kullanılmıştır.

¹⁶³⁸ Bu duvar Arap akınlarına karşı muhtemelen II. Konstans (641-668) döneminde yapılmıştır. Bkz. Foss 1994, 11, Fig. 22.

¹⁶³⁹ Bu duvarda da harçlı blokaj, mermer devşirme malzeme, mimari fragmanlar, heykeller ve hatta yazıtlar bulunmaktadır. Bkz. Foss-Winfield 1986, 131-140; Foss 1994, 15, Fig. 23; Bruer-Kunze 2010, 90, Abb. 112-113.

¹⁶⁴⁰ Foss 1994, 31, Fig. 40; Çevik, Pimouguet-Pédarros 2011, 303-319.

¹⁶⁴¹ Foss 1994, 32, Fig. 41; Çevik, Pimouguet-Pédarros 2011, 303-319.

¹⁶⁴² Foss 1994, 40.

¹⁶⁴³ Bu sur karanlık çağa yani M.S. 7 ve 8. yy.'la aittir. Bkz. Foss 1994, 44.

¹⁶⁴⁴ Bruer-Kunze 2010, 89, Abb. 102 ve 107.

hareketle Duvar 13, Duvar 14, Kule 7, Kapı 5 ve Kastron kompleksinin yaklaşık olarak 7.-9. yy. örneklerine benzediğinden, söz konusu yapıların bahsi geçen tarih aralığında inşa edildiğini düşünüyoruz. Aşağıda konunun detayı tarihsel olaylarla da sınanacaktır.

Bir kentin savunma sistemini tam manasıyla anlatabilmek için o dönemin toplumsal ve siyasal tarihinin ana hatlarıyla çizilmesi gerekir. Çünkü neredeyse her çağda askeri ve toplumsal tarih birbirine sıkı sıkıya bağlı olmuştur. Siyasi ve askeri ortam, ele aldığımız dönemlerde oldukça karmaşık bir durumdaydı. Bu devirde merkezi güçlerin yanı sıra kontrol edilemeyen yerel askeri organizasyonların da zaman zaman ezici üstünlükleri görülmektedir. Siyasi otoritelerin güç kaybına bağlı olarak sınırlar sürekli değişiyor, kentler bağımsızlıklarını korumak ve saldırılara karşı direnç göstermek için savunma hatlarını güçlendiriyordu. İşte tam da bu çerçevede, siyasal ve toplumsal olaylara bağlı olarak bir kentin savunmasının şekillendiği düşüncesiyle tezimizin birinci bölümünde ilgili dönemlerin tarihsel süreci aşağıda tablosal olarak verilerek, bu süreçler göz önünde tutulup Sillyon savunma sistemi için tarihsel bir çerçeve çizmek istiyoruz (Tablo 7). Tabloda tarihsel olaylar dipnotlarla belirtildiğinden, metin oluştururken tekrarların önüne geçmek maksadıyla bahsi geçen olaylar anlatılırken tekrardan dipnot verilmemiştir.

Dönem	Siyasi Gelişmeler
M.Ö. 6-5. yy.	Pers Akınları ¹⁶⁴⁵
M.Ö. 485-465	Eurymedon Savaşı ¹⁶⁴⁶
M.Ö. 334-323	Büyük İskender'in Sillyon'u kuşatması ¹⁶⁴⁷
M.Ö. 323-301	Pamphylia'nın Antigonos Monophthalmos'un Asia büyük krallığına dahil olması ¹⁶⁴⁸
M.Ö. 281	Pamphylia'da Ptolemaioslar'ın egemenliği ¹⁶⁴⁹
M.Ö. 246 – 187	Pamphylia'da Seleukoslar'ın egemenliği ¹⁶⁵⁰
M.Ö. 190	Magnesia Savaşı ¹⁶⁵¹
M.Ö. 188	Apameia Barışı ¹⁶⁵²
M.Ö. 150	Atteleia'nın II. Attalos tarafından kurulması ¹⁶⁵³
M.Ö. 133	Pergamon Krallığı'nın vasiyet yoluyla Roma'ya bırakılması ¹⁶⁵⁴
M.Ö. 140	Korsan/haydut lideri Diodotos Tryphon'nun isyanı ¹⁶⁵⁵
M.Ö. 102-101	Marcus Antonius komutasındaki Roma ordusunun korsanların üzerine seferi ¹⁶⁵⁶

¹⁶⁴⁵ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 146.

¹⁶⁴⁶ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 166-168.

¹⁶⁴⁷ Bkz. Arr. *Anab.* I. 26. 5.

¹⁶⁴⁸ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 223.

¹⁶⁴⁹ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 227-229.

¹⁶⁵⁰ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 230-231.

¹⁶⁵¹ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 236.

¹⁶⁵² Bkz. Birinci Bölüm, dn. 237.

¹⁶⁵³ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 243.

¹⁶⁵⁴ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 249.

¹⁶⁵⁵ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 256.

¹⁶⁵⁶ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 261-262.

M.Ö. 101-99	<i>Lex de provinciis praetoris</i> yasasının korsanlarla mücadele için çıkartılması ¹⁶⁵⁷
M.Ö. 89-85	I. Mithradates-Roma Savaşı ¹⁶⁵⁸
M.Ö. 79	Publius Servilius Vatia'nın <i>prokonsül</i> seçilmesi ve kendisinin Pamphylia seferi ¹⁶⁵⁹
M.Ö. 67	<i>Lex Gabinia</i> yasasının korsanlarla mücadele için çıkartılması ¹⁶⁶⁰
M.Ö. 57	Pamphylia Bölgesi'nin Kilikya Eyaleti'ne dâhil edilmesi ¹⁶⁶¹
M.Ö. 43	Pamphylia Bölgesi'nin <i>Provincia Asia</i> 'ya dâhil edilmesi ¹⁶⁶²
M.Ö. 40	Q. Labienus komutasındaki Part ordusunun Küçük Asia işgali ¹⁶⁶³
M.Ö. 36	Pamphylia'nın Galatia Kralı Amyntas'a verilmesi ¹⁶⁶⁴
M.Ö. 25	Pamphylia Bölgesi'nin <i>Provincia Galatia</i> 'ya dâhil edilmesi ¹⁶⁶⁵
Vespasianus Dönemi (M.S. 69-79)	Pamphylia'nın Likya eyaletine dâhil edilerek <i>Provincia Lycia et Pamphylia</i> eyaletinin kurulması ¹⁶⁶⁶
Claudius (M.S. 42-54) ve Nero Dönemleri (M.S. 54-68)	Aziz Paulus'un Pamphylia ziyaretleri ¹⁶⁶⁷
M.S. 129-132	İmparator Hadrianus'un Perge, Attaleia ve Phaselis ziyaretleri ¹⁶⁶⁸
M.S. 2.yy.	Hayırsever Menodora ve ailesinin faaliyetleri ¹⁶⁶⁹
Antoninus Pius (M.S. 138-161) ve Marcus Aurelius (161-180) Dönemleri	Pamphylia'nın senato eyaleti yapılması ve bir <i>prokonsül</i> tarafından yönetilmesi ¹⁶⁷⁰
M.S. 253-268	Got Akınları ¹⁶⁷¹
M.S. 260'lar	Sasani Akınları ¹⁶⁷²
Diokletianus Dönemi (M.S. 284-305)	Tetrarchy Yönetimi ve bu kapsamda <i>Lycia et Pamphylia</i> 'nın <i>Dioecesis Asiana</i> 'ya dâhil olması ¹⁶⁷³
M.S. 312	<i>Lycia et Pamphylia</i> 'nın bölünmesi ¹⁶⁷⁴
M.S. 313	Silyon'lu Aziz Trimbis'in şehit edilmesi ¹⁶⁷⁵
M.S. 4.yy.	İsaurialılar'ın Akınları ¹⁶⁷⁶
M.S. 4.yy	Side Attius Philippus Suru İnşasının başlaması ¹⁶⁷⁷

¹⁶⁵⁷ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 266.

¹⁶⁵⁸ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 275-278.

¹⁶⁵⁹ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 286.

¹⁶⁶⁰ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 293.

¹⁶⁶¹ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 295.

¹⁶⁶² Bkz. Birinci Bölüm, dn. 296.

¹⁶⁶³ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 298.

¹⁶⁶⁴ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 299.

¹⁶⁶⁵ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 300.

¹⁶⁶⁶ Bkz. Birinci Bölüm, *Roma İmparatorluk Dönemi*.

¹⁶⁶⁷ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 359.

¹⁶⁶⁸ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 369.

¹⁶⁶⁹ Bkz. Birinci Bölüm, *Roma İmparatorluk Dönemi*.

¹⁶⁷⁰ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 371.

¹⁶⁷¹ Magie 1950, 705-715. Pontus, Bithynia ve Ionia bölgelerindeki şehirler bu akınlar sonrasında talan edilmiştir. Çünkü Augustus Dönemi'nden (M.Ö. 27-M.S. 14) M.S. 3.yy. ortalarına kadar süregelen *Pax Romana* sürecinde bazı kıyı bölgeleri dışında barış ortamı ve mutlak Roma hakimiyeti olduğundan sur yapma gereksinimi duyulmamıştır. Bkz. Foss-Winfield 1986, 125-126.

¹⁶⁷² Bkz. Birinci Bölüm, dn. 409.

¹⁶⁷³ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 389.

¹⁶⁷⁴ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 390-391.

¹⁶⁷⁵ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 472-474.

¹⁶⁷⁶ Bkz. Birinci Bölüm, *Roma İmparatorluk Dönemi*.

¹⁶⁷⁷ Nollé 2001, No. 167; Foss 1990a, 172-180; Hild-Hellenkemper 2004, 388, Abb.341-342. Yalnız bu duvarla ilgili çeşitli tartışmalar vardır. Mansel M.S. 4.yy.'la tarihlenmektedir. Bkz. Mansel 1978, 67. Peschlow tarafından M.S. 5./6. yy.'a tarihlendirilmiştir: bkz. Peschlow 2010, 80. Öbür taraftan Foss ve Niewöhner yapı için M.S. 7./8. yy.'ı önerirler: Bkz. Foss 1996c, 43; Niewöhner 2010, 258. Gliwitzky ise M.S. 11.-12. yy.'a tarihlendirmiştir: Gliwitzky 2005, 376-378. Side Attius Philippus Suru'nda son dönemde yapılan çalışmalar için bkz. Alanyalı 2014, 94-96, Res.1-2; Alanyalı 2015, 114-118, Res. 1-4; Alanyalı

M.S. 4.yy.	Pamphylia Bölgesi'nin piskoposluk faaliyet alanına göre Side ve Perge olarak ikiye bölünmesi ¹⁶⁷⁸
M.S. 4-7 yy.	Sillyon'un <i>khora</i> sı olabilecek <i>Kynosarion</i> (<i>Κυνοσαρίων</i>) adında bir liman yerleşmesinin kurulması ¹⁶⁷⁹
7. yy.	Sasani Akınları ¹⁶⁸⁰
7-9. yy.	Arap Akınları ¹⁶⁸¹
7-9. yy.	Thema sisteminin kurulması ve Sillyon'un <i>Kibyrraioton Thema</i> 'ya dâhil olması ¹⁶⁸²
8-9. yy.	<i>Kibyrraioton thema</i> 'nın merkezinin Sillyon olması ¹⁶⁸³
M.S. 718-19	Sillyon'un İsauria ile birlikte gümrük bölgesi olması ¹⁶⁸⁴
9.yy.	Perge Metropolütanlığı'nın Sillyon'a geçmesi ¹⁶⁸⁵
1071	Malazgirt Savaşı ¹⁶⁸⁶
11.yy.	Türkmen akınları sonucunda Antalya ve çevresine Teke Türkmenleri'nin yerleştirilmesi ¹⁶⁸⁷
1207	Antalya ve çevresinin Anadolu Selçuklular tarafından fethi ¹⁶⁸⁸
1221	Alanya'nın Selçuklular tarafından fethi ¹⁶⁸⁹
14. yy.	Pamphylia'nın Hamidoğulları Beyliği tarafından ele geçirilmesi ¹⁶⁹⁰
14.yy.	Sillyon'un bölgedeki rolünü kaybetmesi ve Attaleia'nın Pamphylia'nın liderliğini Sillyon'dan devralması ¹⁶⁹¹
1316	Attaleia Metropolüğü'nün Sillyon'a saldırması ¹⁶⁹²
1427	Alanya ve Antalya'nın içinde olduğu bölgenin Osmanlı hakimiyetine girmesi ¹⁶⁹³
17.yy.	Evliya Çelebi'nin bölgeye gelmesi ve Karahisar-ı Tekkesi bahsi ¹⁶⁹⁴

Tablo 7

Tezimizin birinci bölümünde de değindiğimiz üzere Persler' in Anadolu'yu ilhakından sonra, bir takım izleri Pamphylia'da da görülmektedir. Pamphylia'daki Pers

2016, 137-138, Res. 1-2. Bu duvar 12. yy.'la kadar çeşit eklemelerle kullanılmaya devam edilmiştir. Bunun için bkz. Hellenkemper-Hild 2004, 394.

¹⁶⁷⁸ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 485.

¹⁶⁷⁹ Bkz. Birinci Bölüm, *Bizans Dönemi*; Üçüncü Bölüm, *Dikmen Yerleşimi*.

¹⁶⁸⁰ Bkz. dn. 1735; Foss 1975, 725; Foss 1996a, 45-47.

¹⁶⁸¹ Arap tarih ve coğrafya kitaplarında yer alan bu vb. bilgilerden VII-XII yy.'larda Antalya'nın donanma ihtiyaçlarının karşılandığı, sefer hazırlıklarının yapıldığı ve ticaret gemileri için antrepo (ardiye) olarak kullanılan bir mekân olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Küçükaşçı 2006, 375-376. 678'de İstanbul'u kuşatan Araplar'ın başarısız olup geri çekildikleri ve donanmanın Pamphylia sahilinde fırtınaya tutularak ağır kayıplar verdiği bilinmektedir. Bunun için bkz. Ostrogorsky 2011, 116. Arap akınları donanmalarından destek alarak Pamphylia ve İsauria sahilleri boyunca ilerleyerek Göksu Vadisi yoluyla Pisidia ve Phrygia bölgelerine ulaşabiliyorlardı. Bkz. Uçar 1990, 62.

¹⁶⁸² Bkz. Birinci Bölüm, *Bizans Dönemi*.

¹⁶⁸³ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 529.

¹⁶⁸⁴ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 530-531.

¹⁶⁸⁵ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 544-546.

¹⁶⁸⁶ 8.yy.'da İstanbul'u almaya yönelik Arap akınları yöredeki yerleşimleri büyük ölçüde etkilemiş ve Abbasi ordusundaki Türk kökenli, yörede karakol olarak bırakılmış askerlerle birlikte, göçer Türk boyları Malazgirt öncesinde bile Likya, dolayısıyla Antalya yöresine ulaşmışlardı. Küçükaşçı 2006, 375; Bayburtluoğlu 2004, 45.

¹⁶⁸⁷ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 616.

¹⁶⁸⁸ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 588.

¹⁶⁸⁹ Bilici 2016, 202 vd. Bu tarihten binaen, Antalya'dan sonra Sultanlığın Akdeniz'deki ikinci limanı ve Sultanın sarayının bulunduğu yeni kışlık başkent haline gelmiştir.

¹⁶⁹⁰ Bkz. Birinci Bölüm dn. 598.

¹⁶⁹¹ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 574.

¹⁶⁹² Bkz. Birinci Bölüm, dn. 575.

¹⁶⁹³ Bkz. Birinci Bölüm, dn. 608.

¹⁶⁹⁴ Bkz. Evliya Çelebi, Sey. 121-122.

izlerinin en büyük kanıtı ise hiç şüphesiz Eurymedon Savaşı (M.Ö. 485-465)'dir. Bununla birlikte hem antik kaynaklar hem de modern çalışmalar bölgede bir Pers garnizonundan bahsetmektedir. Fakat garnizonun lokalizasyonu bugüne kadar yapılan incelemelerle belirlenememiştir. Birinci bölümde, Arrianus aktarımları ve Pers garnizonların özellikleri göz önünde tutularak, olası merkezin Sillyon olabileceği tarafımızdan önerilmiştir¹⁶⁹⁵. Ancak arazide yaptığımız çalışmalarda belirlediğimiz savunma yapıların hiç biri bu döneme ait izler taşımamaktadır. Böylece kente olabileceğini düşündüğümüz Pers yerleşmesinin mimari izleri tespit edilememiştir. İlerde yapılacak kazı, *jeofizik* vb. çalışmalar kentteki Pers varlığını ortaya koyabilecektir¹⁶⁹⁶.

Perslerin ortaya çıktığı dönemin hemen takibinde Büyük İskender'in Sillyon'u kuşatıp alamadığı; böylece kentin o dönemde iyi bir savunma anlayışına sahip olduğu söylenmelidir. Her ne kadar mimari yansımalarını tespit edemesek de, hem Pers garnizonun burada olması hem de İskender'in kuşatması, bundan sonraki süreçte ortaya konacak karakteristik savunma anlayışının ilk habercisi olarak değerlendirilmelidir. Büyük İskender'in ölümünden sonra ardıllarından (*diadokh* 'lar) önce Ptolemaioslar ve takibinden Seleukoslar'ın Pamphylia'daki hâkimiyeti, bölge kentleri açısından önemli bir siyasi süreci oluşturmaktadır. Diğer taraftan Anadolu'da yavaş yavaş Roma nüfuzu da artmakta, bu durum özellikle Seleukoslar için ciddi anlamda risk oluşturmaktadır. M.Ö. 246 – 241 yılları arasında bölgede başlayan ve M.Ö. 188'de Roma ile imzalanan Apemeia Anlaşması'na kadar süren Seleukos hâkimiyeti, Pamphylia'daki savunma sisteminin belirleyicisi olmuştur. Perge ve Side surunun bu dönemde inşa edilmesi bunun en büyük kanıtıdır. Büyük olasılıkla Seleukoslar bölgedeki nüfuzunu pekiştirmek; Ptolemaios ve Roma tehdidini ortadan kaldırmak için Pamphylia kentlerini surlar yaparak güçlendirmek istemiştir. Nitekim benzer sürecin Seleukoslar hâkimiyetindeki Kilikya'da da aynı dönemde izlenmesi düşüncelerimizi desteklemektedir¹⁶⁹⁷. Tam da bu noktada bölgenin

¹⁶⁹⁵ Bkz. Birinci Bölüm, *Arkaik ve Klasik Dönem*.

¹⁶⁹⁶ Sillyon'da bu döneme tarihlenen savunma yapıları tespit edilmemesine rağmen Perge akropolisinde bazı kalıntılara rastlamak mümkündür. Buradaki kapı ve duvarlar M.Ö. 5.yy.'a tarihlenmiştir. Bkz. Martini 2003a, 39 vd. Abb. 26.

¹⁶⁹⁷ Benzer dönemlerde, M.Ö. 188 sonrasında Seleukoslar'ın batı sınır haline getirilen Kilikya Bölgesi'ne, bir sınıra verilmesi gereken önem verilmiş ve bugün bile dikkati çeken savunma ağının yaratılması için yardım edilmiştir. Durukan, 2004 48. Dağlık ve Ovalık Kilikya Bölgesi'nde görülen savunma yapıların büyük bir kısmı Seleukoslar'ın bölgedeki hâkimiyetinden sonraki dönemlere yani M.Ö. 3.yy.'ın ikinci yarısı ve M.Ö. 2.yy.'a tarihlenmektedir. Bu tarihlleme esaslı sadece stil ve biçim özelliklerine göre değil bilakis yazıtlarla belirlenmiştir. Bkz. Durukan 2004, 46 vd; Durugönül 1998, 119 vd. M.Ö. 188 sonrası Seleukoslar devletinin durumu için bkz. McDonald 1967, 4 vd. M.Ö. 2. yy.'da da Seleukoslar'ın desteği ve öncülüğüyle, ağırlıklı olarak savunmaya yönelik tüm Olba Bölgesi'ne yoğun bir imar faaliyeti görülmektedir. Bu imar faaliyetleri bir duraksama döneminden sonra M.Ö. 1. yy. sonundan tekrardan başlayarak M.S. 3. yy. başlarına kadar yoğunlaşarak devam edecektir. Durugönül 1998, 119 vd.; Durukan

önemli kentlerinden biri haline gelen Sillyon’unda savunma sistemini oluşturması kaçınılmaz bir durumdur¹⁶⁹⁸. Yukarıda anlatıldığı üzere, aşağı şehir savunmasında görülen *isodomos* duvar örgü tekniği, karşılaştırma örnekleri ve teknik gelişimi zaten bahsi geçen dönemin özelliklerini yansıtmaktadır. Sonuçta arkeolojik malzemeler ve tarihsel veriler göz önüne alınarak, Sillyon savunma sisteminin bu dönemde, yani Seleukoslar’ın Pamphylia’daki hâkimiyeti sırasında şekillenmeye başladığını ifade etmek istiyoruz¹⁶⁹⁹. Özellikle Bastion 1’in bu dönemde *akropolis* savunması için, aşağı şehir duvarlarından önce inşa edilen tekil bir yapı olduğu mevcut veriler ışığında söylenebilir.

Apameia Barışı’ndan (M.Ö. 188) sonra, özellikle Seleukoslar’ın hâkimiyet alanının daralmasıyla birlikte güney kıyılarda merkezi otorite yavaş yavaş azalmaya başlar. M.Ö. 2. yy.’da Akdeniz’in güçlü devleti Rhodos’un zayıflaması; özellikle Kilikya Trakheia, Pamphylia ve Likya’nın doğu sahillerinde korsanlığın güçlü bir şekilde yeniden canlanmasına yol açmıştır¹⁷⁰⁰. Dahası Apameia Antlaşması’ndan (M.Ö. 188) sonra bir bölümü Attaloslar’ın hakimiyetine bırakılan Pamphylia Bölgesi, Pergamon Krallığı’nın Roma egemenliğine geçmesiyle Romalılar tarafından serbest bölge haline getirilmesi¹⁷⁰¹ yeni bir dönemi de beraberinde getirmiştir. Nitekim M.Ö. 140 yılında Korsan/haydut lideri Diodotos Tryphon’nun isyanı bu dönemin başlangıcı olmuş ve artık bölge kentlerinin yeni savunma anlayışları geliştirmesi bir zorunluluk olmuştur¹⁷⁰². Aynı zamanda M.Ö. 2. yy.’ın sonları ve 1. yy.’ın başlarında özellikle Kilikya’da yuvalanan korsanların artan bu yıkıcı faaliyetleri, Roma’yı Küçük Asia’nın güney sahilleriyle daha fazla ilgilenmesine ve bu bölgelerdeki şehirlerin bir dizi önlemler almasına neden olmuştur¹⁷⁰³. Tablo 7’de özetlendiği üzere *Lex de provinciis praetoris ve Lex Gabinia* yasalarının korsanlarla mücadele için çıkartılması durumun ne kadar ciddi olduğunu gözler önüne sermektedir. Daha çok Kilikya’nın dağlık kesimlerinde konuşlanan

2004, 39 vd. Bu imar dönemine ait süreklilik gösteren en önemli yapı grubunu mezarlar oluşturmaktadır. Bu mezarlar hakkında bkz. Machatschek 1967; Machatschek 1974, 251 vd.

¹⁶⁹⁸ Sillyon bu dönemde artık kendi sikkelerini basan önemli kentlerden biri haline gelmiştir. Öyle ki M.Ö. 3. yy.’da ilk önce bronz sonra gümüş sikke basmıştır. M.Ö. geç 3. yy.’da Sillyon sikkelerinde Pamphylia diyalekti görülmektedir. Bkz. Head 1911, 705; Morkholm 1978, 70.

¹⁶⁹⁹ Bu dönem içinde Duvar 1-14, Kule 1-5, Bastion 1, Ana Kent Kapısı, Kapı 2, Kapı 4, Güney Yan Giriş, Akropolis Caddesi, Niş 1A-B ve Kule-Çiftlik yapıları değerlendirilmiştir.

¹⁷⁰⁰ Bkz. Arslan 2003, 92.

¹⁷⁰¹ Arslan 2003, 93; Brandt 1992, 44.

¹⁷⁰² Asıl amacı Seleukos Krallığı’nın tahtını ele geçirmek olan Diodotos, M.Ö. 140 yılında Seleukos Krallığı’na karşı isyan eden (Strab. XIV 5, 2) bilinen ilk haydut/korsan lideridir. Bugünkü Alanya Kalesi’nin olduğu yerdeki Korakēsion’u ele geçiren Diodotos, Kilikalı korsanları örgütlemiş ve son derece korunaklı bu harekât üssünden, bütün Doğu Akdeniz sahillerini yağmalamaya başlamıştır. Bkz. Öztürk 2006, 44. Kendisinin, Korakesion’dan, Pamphylia, İsauria (?) ve Kilikya’nın sahil kesimini kontrolü altında tuttuğu söylenebilir. Bkz. Hild-Hellenkemper 1991, 31.

¹⁷⁰³ Ormerod 1967, 207.

korsanların Pamphylia'daki etkinlik alanları tam çizilememektedir. Ancak bazı Pamphylia kentlerinin Kilikya'lı korsanlara yardım ve yataklık edip, onların eylemlerine göz yumdukları uzmanlar tarafından söylenmektedir¹⁷⁰⁴. Strabon'un, "*Kilikyalılar'ın birçok özelliğini paylaşan Pamphylialılar, ne korsanlık yapmaktan çekinirler, ne de kendileri Tauroslar'ın güneyine yamacına yerleşmiş oldukları halde, sınırındaki insanların barış içinde yaşamasına izi verirler*"¹⁷⁰⁵ aktarımı da bölgede korsan faaliyetlerini gözler önüne serer. Bunu dönemde, korsan problemi dışında, Roma ile Pontus kralı Mithridates arasında yapılan savaşlar¹⁷⁰⁶ ve Part kralı Q. Labienus'un Anadolu'yu ele geçirmesi gibi önemli siyasi-askeri sorunlar ortaya çıkmış ve bu durum Augustus Dönemi'ne kadar devam etmiştir. Özellikle Mithridates Savaşları, bölgedeki haydutluğun/korsanlığın gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır¹⁷⁰⁷.

Tam da bu noktada Sillyon surunun ele alınması gerekmektedir. Yukarıda Seleukoslar'ın hâkimiyeti sırasında kentin savunmasının oluşturulmaya başlandığını ifade etmiştik. Aynı savunma sisteminin birkaç eklemeye bu dönemde kullanılmaya devam edildiğini düşünüyoruz. Özellikle Kule 1 (Helenistik Kule) üzerinde bulunan ve kente açılan kısmı kemerli olan Kapı 1'in bu dönemde tasarlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Maalesef verilerin azlığı ve yazılı belgelerin olmaması özellikle aşağı şehir duvarlarındaki tarihsel süreci tam olarak ortaya koymamızı engellemektedir. Öyle ki Seleukoslar Dönemi'nde, M.Ö. 2. yy.'da şekillenmeye başlayan Sillyon savunmasına –yukarıda söz edildiği gibi- Geç Helenistik Çağ'ın o karmaşa döneminde ne kadar eklemeye yapıldığını söylemek oldukça zordur. Ancak savunmanın genel karakteristik özelliği göz önünde bulundurulduğunda, bu bölümde duvarlar, kuleler, kapılar ve caddeler bahsinde de vurgulandığı üzere; Sillyon suru, büyük ve düzenli orduların ağır silahlar kullanarak tahakkümüne karşı koyacak güçte görünmemekte; aksine daha düzensiz ve kısa süreli saldırılarda bulunan eşkiya, korsan ve haydut gibi "paramiliter" gruplara karşı inşa edildiği anlaşılmaktadır. Seleukoslar eğer Sillyon savunmasını düşmanları Roma veya Ptolemaioslar'a karşı düzenlemiş olsalardı, Side ve Perge gibi daha karmaşık bir sur sistemi yapmaları gerekirdi. Kaldı ki Sillyon suru sadece 0,65 m.'dir ve bu ölçü düzenli

¹⁷⁰⁴Souza 1997, 479-480; Arslan 2007, 295.

¹⁷⁰⁵Str. XII. 7. 2, 68.

¹⁷⁰⁶Öztürk Mithridates'in politikasını şöyle ifade eder; *Küçükasya'da güçlü bir Pontos Krallığı kurmayı amaçlayan Mithridatēs, bu emelini gerçekleştirmek için, Roma idaresinden memnun olmayan Küçükasya halklarının yanı sıra, haydutları ve korsanları da arkasına alarak M.Ö. 88 yılından M.Ö. 63 yılına kadar sürecektir olan amansız bir mücadeleye girişmiştir.* Bu değerlendirme için bkz. Öztürk 2006, 48. Ayrıca Mithridates'in Anadolu politikası için bkz. Arslan 2007, 143 vd.

¹⁷⁰⁷ App. *Mithr.* IX 62; Öztürk 2006, 49; Souza 1999, 117.

ordulara karşı koyacak potansiyelde değildir. Diğer taraftan korsanlar operasyonlar için yüksek noktaları tercih ediyorlardı ve ulaşılması kolay kıyı şehirleri kendileri için potansiyel tehlike arz ediyordu. Korsanlar bazı kentleri geri çekilme veya hazırlanma merkezleri olarak kullanıyor; bazen de Side gibi kentlerle özel anlaşmalar yapıyordu¹⁷⁰⁸. İşte merkezi otoritenin zayıf olduğu bu tehlikeli ortamda, Sillyon'un savunma sistemini geliştirdiği söylenebilir. Nitekim Pednelissos ve Ada Sillyon savunmalarının benzer özelliklerde olması ve uzmanlar tarafından bu döneme içinde değerlendirilmesi düşüncelerimizi desteklemektedir. Şu aşamada Seleukoslar hâkimiyeti sırasında yapımına başlanan Sillyon suru Geç Helenistik Dönem'de, ne kadar eklemenin yapıldığı tam anlaşılmasa da, kullanılmaya devam etmiş ve siyasi istikrarın sağlandığı Augustus Dönemi'ne kadar bu durum sürmüştür¹⁷⁰⁹.

Pamphylia Bölgesi'nin M.Ö. 36 yılında Antonius tarafından Galatia Kralı Amyntas'a verilmesi ve Amyntas'ın M.Ö. 25 yılında ölümü üzerine Augustus, Pamphylia'yı doğrudan doğruya *Provincia Galatia*'ya dâhil etmesi, bölgede görece siyasi istikrarı da beraberinde getirmiştir. Başka bir ifadeyle Pompeius'un M.Ö. 67 yılında Likya, Pamphylia ve Kilikya'daki korsanlara ait kentleri ve kaleleri ele geçirmesinden, Got korsanlarının M.S. 3.yy.'daki Pamphylia akınlarına kadar geçen süre içinde, bölgede ciddi ve organize herhangi bir korsan tehdidiyle karşılaşılmamıştır¹⁷¹⁰.

Ancak her ne kadar Augustus ile birlikte gelişen "*Pax Romana*" ile Roma İmparatorluğu'nun tüm sınırları içinde barış sirayet etmiş; iki yüz yıldan fazla bir zaman barış ve huzur getirmiş olsa da, güney kıyılarda haydutluk ve korsanlık faaliyetlerinin devam ettiği de görülmektedir. Özellikle Akdeniz'de haydutluk ve bununla bağlantılı huzursuzluklar hiçbir zaman eksik olmamıştır. Birçok yazar kent duvarları dışındaki yerlerin tehlikeli olduğunu vurgulamıştır¹⁷¹¹. Genç Plinius arkadaşı Hispanus'a yazdığı bir mektupta; arkadaşı Attilius'un, Robustus adında bir şövalye ile yolculukları sırasında kaçırıldığını ifade etmiştir¹⁷¹². M.S. 2. yy.'da yaşamış Ephesos'lu Xesenophon, Kilikya'da Anthia adında birinin haydutlar tarafından kaçırıldığını bildirmektedir¹⁷¹³; böylece kıyı bölgelerde eşkıyaların varlığı anlaşılmaktadır¹⁷¹⁴. Aziz Paulus da

¹⁷⁰⁸ Laufer 2010, 188.

¹⁷⁰⁹ Bu dönem içinde Duvar 1-14, Kule 1-5, Ana Kent Kapısı, Kapı 2, Kapı 4, Güney Yan Giriş, Akropolis Caddesi, Niş 1A-B ve Kule-Çiftlik yapıları değerlendirilmiştir. Muhtemelen Bastion 1'de kullanılmaya devam etmiştir.

¹⁷¹⁰ Öztürk 2006, 77.

¹⁷¹¹ Sen. ep. CXXIII.

¹⁷¹² Plin. epist. VI 25.

¹⁷¹³ Eser için bkz. Rife 2002, 93-108.

¹⁷¹⁴ Sartre 1995, 289.

Korinthoslular'a yazdığı mektupta, Doğu Akdeniz boyunca, karada ve denizde haydutlar yüzünden yolculuk yapmanın çok tehlikeli olduğundan söz etmektedir¹⁷¹⁵. Nitekim toroslar gibi doğal bir savunma olanağı sağlayan, düzenli orduların geçişini engelleyen ve onların hareket alanlarını kısıtlayan bir coğrafya da güvenliğin merkezi otorite tarafından tamamıyla sağlanması beklenmemelidir. Antik yazarların dışında arkeolojik yazıtlar ve diğer arkeolojik verilerden korsan faaliyetlerinin az da olsa devam ettiğini anlamaktayız¹⁷¹⁶. Hadrianus Dönemi'nde, Troas'taki İda Dağı'nda ikamet eden Tilloboros adında bir haydutun bölgeyi haraca bağladığı söylenmektedir¹⁷¹⁷. Korsan faaliyetlerin devam ettiği Roma İmparatorluğu'nun bu olayların önüne geçebilmek ve güvenliği elden bırakmak istemediği; İmparator Augustus Dönemi'nde çıkardığı *lex Iulia* yasasından anlaşılmaktadır¹⁷¹⁸. Yine İmparator Antoninus Pius Dönemi'nde Asia Eyaleti valisi olan Fronto, Africa Eyaleti'ndeki Mauretania'dan uzmanlık alanı haydut yakalamak olan Senex'i özel olarak Asia Minör'e getirmesi bu konuda verilecek en önemli örneği oluşturmaktadır¹⁷¹⁹. Böylece barış döneminde bile kırsal alanların sanıldığı gibi güvenli olmadığını, isyanların ve haydutluk olaylarının sona ermediğini, yalnızca tahammül edilebilir bir seviyede kaldığını görmekteyiz¹⁷²⁰. Bu bağlamda imparatorluk döneminde her ne kadar siyasi istikrar sağlanmış olsa da özellikle Toroslar üzerinden

¹⁷¹⁵ Lévy 1897, 284, n. 7.

¹⁷¹⁶ Öztürk 2006, 72 vd.

¹⁷¹⁷ Mitchell 1993, 166.

¹⁷¹⁸ Roma vatandaşlarının kendilerini korumak dışında silah taşımaları yasaklamıştır. Bu yasa için bkz. Dig. XLVII 6, 1; *lex Iulia* için bkz. Macmullen 1967, 256.

¹⁷¹⁹ Schindler 1972, 14; Shaw 1984, 12.

¹⁷²⁰ Öztürk 2006, 72. Aslında, önceki paragrafta da altı çizildiği üzere, Likya, Pamphylia, Kilikya ve Pisidia'daki dağlı kabileler tarih boyunca tam olarak kontrol altına alınamadıkları için, buralardaki haydutluk faaliyetleri ve bunlara karşı alınan önlemler de hiçbir zaman son bulmamıştır. M.Ö. 2. yy.'ın ortasından M.S. 5 yy.'ın sonuna kadar bölgede çeşitli tedbirler almıştır. Çeşitli isimler altında kurulmuş olan farklı birçok güvenlik teşkilatı bu tedbirlerin başında gelir: Bunlar *eirēnarkhēs*, *lēstodeiōktēs*, *lēstophonos*, *paraphylaks*, *orophylaks*, *diōgmitēs* ve *neaniskos*'lar ile Likya Birliği'nin resmi güvenlik gücü olan hypophylaks'lardır. Bkz. Öztürk 2006, 191 vd. Ama özellikle *Eirēnarkhēs*'lerin Pamphylia Bölgesi için önemli oldukları bölge kentlerindeki yazıtlardan anlaşılmaktadır (Pamphylia'daki yazıtlar; Karallia/Güney Kalesi için bkz. Bean – Mitford 1970, 61, no. 34; Side/Aydolin Kalesi için bkz. Bean – Mitford 1970, 38, no. 19; Kasai/Taşahır için bkz. Bean – Mitford 1970, 43 vd., no. 21a; Lyrbē için bkz. Swoboda et al. 1935, 51, no. 109; Kolybrassos/Ayasofya için bkz. Bean – Mitford 1970, 73, no. 46; Kolybrassos/Ayasofya için bkz. Bean – Mitford 1965, 20, no. 23; Kotenna için bkz. Bean – Mitford 1970, 30 vd., no. 12b; Attaleia için bkz. Bosch 1947, 98, no. 15; Attaleia için bkz. Radet – Paris 1886, 156, no. 3; Kolybrassos/Ayasofya için bkz. Bean – Mitford 1965, 12, no. 9; Kasai/Çaltılıçukur için bkz. Bean – Mitford 1970, 41–43, no. 20b; Laertēs/Cebelireş için bkz. Bean – Mitford 1970, 100, no. 81a; Side için bkz. Rife 2002, 98; Side için bkz. Bean 1965, 58, no. 157. Ayrıca genel yazıt dağılımı için bkz. Öztürk 2006, harita.). Nitekim 3. yy.'ın anarşi ve kargaşa ortamıyla birlikte, Pamphylia'da bu memuriyetlerin sayısında önemli bir artış olmuştur. *Eirēnarkhēs/eirēnárχης* güvenliğin sağlanmasından sorumlu, yerel eşraftan önde gelen varlıklı kişilerdir. Yerel Kolluk kuvvetleri olarak anılan bu memuriyetin bahsedilen dönemde artış göstermesi, güvenlik kaygılarının arttığını göstermektedir. Böyle bir ortamda Sillyon'un ve bölgenin diğer kentlerinin surlarını hazır tuttukları düşünülmelidir. Çünkü her ne kadar merkezi otorite olsa da, bölgesel tehditlerin, her ne kadar küçük te olsa, hep var olduğu görülmektedir.

gelebilecek haydutların varlığı¹⁷²¹ Sillyon Surunun Roma İmparatorluk Dönemi'nde de işlevselliğini kaybetmediğini gösterir. Kaldı ki aşağı şehir savunma duvarlarında yaptığımız incelemeler sırasında, sadece Roma hamamının olduğu yerin M.S. 2. yy.'da söküldüğü ve Duvar 3'ün Bizans Dönemi *nekropolis*'i için devşirme malzeme olarak kullanıldığı; geri kalan savunma yapılarının ise varlığını sürdürdükleri görülmüştür.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde kentteki mevcut savunma sistemine yeni eklemeler yapılmıştır. Kapı 3 (K28), Akropolis Kuzey Kapısı (K30), Akropolis Güney Kapısı (K31) ile Rampalı Cadde (K35) ve cadde üzerinde bulunan Birim 1-3 (K37-39) bu dönemde kent mimarisine eklenmiştir. Ayrıca Kent Ana Kapısı'nın dikdörtgen avlusu, değiştirilip oval bir avluya çevrilmiştir. Yine Kent Ana Caddesi'nin *akropolis*'e bağlanan bölümünde yeni düzenlemeler görülmektedir. Kent savunmasında görülen söz konusu mimari gelişmelerin M.S. 2.yy.'da gerçekleştiği bu yapıların bahsinde anlatılmıştı.

M.S. 3. yy.'ın ikinci yarısından itibaren Anadolu'yu etkileyen Got ve Sasani saldırıları yüzünden birçok şehir surlarını güçlendirmek ve çoğu zamanda yeniden inşa etmek zorunda kalmıştır. Düşmanın aniden belirmesinden dolayı tehlike iyice artmış şehirleri korumak amacıyla çabuk ve masrafsız malzeme sağlayabilmek için özellikle kamu yapıları yıkılarak veya dönüştürülerek sur yapımında kullanılmıştır¹⁷²². Gotların Anadolu'yu istila etmelerinden Pamphylia Bölgesi de etkilenmiştir¹⁷²³. Pamphylia'da Perge, Side ve Etenna kentlerinden bulunan bazı yazıtlarda¹⁷²⁴ bölgede görev yapan askerlerin, lejyonların ve cohorsların varlığı anlaşılmaktadır. Verilerin çoğu M.S. 3.yy.'dan gelmektedir. Böylece bölgenin bu dönemde askeri açıdan aktif olduğu anlaşılır. Öyle ki Pamphylia bahsedilen devirde diğer bölgelere göre nispeten daha güvenli bir bölge olarak öne çıksa da¹⁷²⁵ özellikle Side ve Seleukeia (Lyrbe) gibi kentlere çeşitli

¹⁷²¹ Toroslar ve çevresi sık sık Homonadalılar ile Kilikya'daki *Kietesliler*'in yağmalamalarına tanık oluyordu. Bu konuda Strabon, önemli bilgiler verir: "...çok yüksek ve çoğu yerde geçilmesi olanaksız olan Toroslar'ın tepelerinin ortasında, birkaç vadiye bölünmüş çukur ve verimli düzlükler vardır; fakat insanlar bu düzlüğü sürdükleri halde, dağların yamaçlarında ve mağaralarda yaşarlar. Çoğunlukla silahlanmışlardır ve ülkenin etrafındaki dağlar duvar görevi gördüğünden bunlar başkalarının ülkesine saldırmaktadır". Bkz. Strab. XII 6, 5.

¹⁷²² Millar 1969, 28-29; Lander 1984, 159-161; Mitchel 1993, 235-236 vd.

¹⁷²³ M.S. 253-255 yıllarında ilk olarak Karadeniz kıyılarını talan eden Gotlar (Zos. *hist.* I, 28), daha sonra Anadolu'nun içlerine ilerlemiş ve birçok kenti istila etmiştir. Bu istilalar için bkz. Magie 1950, 1566, n. 28; Salaman 1971, 109-139; Mitchell 1993, 235; Sartre 1995, 183 vd. Bu akınlar sırasında içinde Side'nin de bulunduğu birçok Pamphylia kentini kuşatmışlardır. Amm. Marc. XXXI, 5, 16.

¹⁷²⁴ Perge'de bir yazıtta *Cohors I Hispanorum Equitata* ismi yer alır. Yine Perge'de 1 adet *beneficiarius* yazıtı kaydedilmiştir. Bilindiği üzere *beneficiarius*lar ya karakolların başında dururlardı ya da özel görevle bölgelere gönderilirdi. Bkz. Birinci Bölüm, *Roma İmparatorluk Dönemi*.

¹⁷²⁵ Pamphylia Bölgesi'nin kuzeyden itibaren çeviren Toroslar sayesinde Got ve Sasani saldırılarından korunabilmiştir. Bkz. Kottenhofen 1982, 106-117; Kottenhofen 1983, 153 ve 161.

saldırıların olduğu tarihi kaynaklardan okunur¹⁷²⁶. Bu dönemde Side başta olmak üzere birçok Pamphylia kenti Gotlar tarafından kuşatılmıştı¹⁷²⁷. Nitekim Side Attius Philippus Suru İnşası en büyük örnektir. Bu dönemde, güvenlik amacıyla Perge'de *Cohors I Flavia Numidarum* isimli Roma birliğinin bulunduğu bilinmektedir¹⁷²⁸. İmparator Tacitus 275/6 yılında Gotlar üzerine yaptığı seferde Perge'yi ana karargâh haline getirdiği yazıtlardan okunmaktadır¹⁷²⁹. İsauria'lı eşkıyaların saldırılarına maruz kalan Perge, Side ve Atteleia gibi bölgenin ova kentleri surlarını onarmışlardır¹⁷³⁰. M.S. 5. ve 6. yy.'da Perge surlarında bir dizi onarım görülür¹⁷³¹. Hatta İsaerialılar ve Arap akınlarının baskısıyla kent iyice küçülmüş ve halk *akropolis*e çekilmiştir¹⁷³². Öyle ki İsaerialılar'ın isyanı sonucu kuzeyde oluşan karmaşaya karşı şehrin güneyinde M.S. 4. yy.'da yeni bir duvar örülmüştür¹⁷³³. Sonuçta Pamphylia'nın 3. ve 4. yy.'larda komşuları İsaerialılar'la başı hep dertte olmuş ve bu nedenle de güvenlik konuları hep gündemde kaldığı görülmektedir.

Sillyon *akropolis*'inde bulunan ve Bizans Dönemi'nde inşa edilen yapıların tarihlenmesi yaklaşık olarak belirlenebilir. Yukarıda da bahsedildiği üzere Kastron kompleksi, Kapı 5, *akropolis*in doğusundaki Kule 7 olarak adlandırdığımız yuvarlak yapının duvarları, Duvar 13 ve Duvar 14 ile aynı örgü tekniğinde yapılmıştır. Bu yapıların karşılaştırma yöntemi ile 7-9. yy. arasında yapıldığı ortaya konmuştur. Ayrıca Bastion 1'de Bizans Dönemi eklemesi de aynı dönemdedir. Bahsi geçen bu devir Arap akınlarının yoğun olduğu dönemdir. 602-629 yılları arasında Anadolu'ya yapılan Sasani akınları ve

¹⁷²⁶ Gotlar Side'ye saldırdıklarında kuşatma silahları kullanmış; hatta duvar yüksekliği kadar bir adet kule yapmışlardır. Bkz. Foss-Winifield 1986, 184, dn. 5.

¹⁷²⁷ Amm. Marc. XXXI, 5, 16. Side'yi ele geçirebilmek için her türlü kuşatma tekniğini kullanan Gotlar, kent duvarları yüksekliğinde tahtadan tekerlekli kuleler inşa etmişler; ayrıca kuleleri, düşman tarafından atılan yanıcı maddelerle alev alması diye ince demir levhalarla ya da hayvan derileriyle kaplamışlardır. Buna karşılık kenti savunanlar da hemen karşı önlem almışlar; Gotlar'ın işgal makineleriyle saldırdıkları yerlere büyük tahtaları dikey biçimde yerleştirmişlerdir. Böylece, Sideliler tekerlekli kulelere karşı yükseklik avantajı sağlamışlar ve savaşı yukarıdan aşağıya doğru sürdürmüşlerdir. Sideliler'in bu savunma sistemi üzerine uzun süredir kenti kuşatan Gotlar kenti alamayacaklarını anlayınca geri çekilmişlerdir. Metin çevirisi için bkz. Öztürk 2006, dn. 205.

¹⁷²⁸ Lander 1984, 308-309; Nollé 1986, 199-202; Roueché 1989, 212; Mitchell 1987, 19-20; Mitchell 1995, 213-215; Hatta bu dönemde tek bir yapım evresi gösteren güneydoğudaki kemerli kazematlı surların bu dönemde kente bulunan Roma birliği tarafından inşa edildiği düşünülmektedir. Bunun için bkz. Türkmen 2001, 93-94, dn. 41.

¹⁷²⁹ Tacitus'a adanmış yazıt için bkz. Kaygusuz 1984, 1-4; Roueché 1989, 206-228; Abbasoğlu 1996, 111; Merkelbach et al. 1997, 69-74.

¹⁷³⁰ Mansel 1970, 135-136; Mansel 1978, 15; Lawrence 1983, 176-177; Brandes 1989, 46, 102; Foss 1990a, 174-177; Brandt 1992, 173; Abbasoğlu 2000, 244 vd. Perge'de M.S. 4.yy. dolaylarında sur duvarlarının sağlamlaştırıldığı görülmektedir. Bkz. Türkmen 2001, 96. Side'de benzer onarımlar bu dönemde görülür. Bkz. Mansel 1978, 42; Lawrence 1983, 176.

¹⁷³¹ Mansel 1970, 134.

¹⁷³² Türkmen 2001, 5.

¹⁷³³ Abbasoğlu 2001, 177.

aynı dönemde süren Bizans-Sasani Savaşı'ndan sonra¹⁷³⁴ başlayan Arap saldırıları yaklaşık 200 yıl boyunca özellikle kıyı bölgelerdeki kentlere büyük sıkıntılar yaratmıştır. Anadolu'nun artık kurtulma şansı kalmamıştır. Şehirler yaşam durma noktasına gelmiş ve savunma gündelik hayatın en büyük ihtiyacı olmuştur¹⁷³⁵. Bu nedenle yaşamın olduğu her yerde savunma yapıları inşa edilmiştir. Öyle ki şehirler artık tarihin en kötü günlerini yaşamaktadır. Klasik kültüre bağlı şehirler artık yerini köy ve kale yerleşimlerine bırakmıştır¹⁷³⁶. Özellikle Pamphylia'nın komşu bölgesi Likya ve Kilikya'da durum daha da kötüydü. Pamphylia'nın da dahil olduğu bu kıyı kesimi Arap akınlarına maruz kalıyordu. M.S. 672-677 yılları arasında Konstantinopolis'e yapılan akınlar sırasında, özellikle M.S. 672 yılında, Arap güçleri Likya ve Kilikya'da kışı geçirmişlerdi¹⁷³⁷. Likya'da Xanthos yakılmış, birçok yenilmez kıyı şehri terk edilmiş ve bazı şehirler ise küçülerek korunaklı yakın tepelere taşınmıştı¹⁷³⁸. Tehlike altındaki kıyı kentleri erken dönem yerleşmelerine, doğal korunaklı olması nedeniyle Bizans Dönemi'nde tekrar yerleşmişlerdir. Nihayetinde izlenen bu politika başarılı olmuş, Arapların Anadolu'yu ele geçirmeleri ve koloni yapmaları engellemiştir¹⁷³⁹.

Benzer durum Sillyon içinde geçerlidir. Kent muhtemelen erken dönemde yerleşim gördüğü (Belki de Pers garnizonunun olduğu) *akropolis*'e yeniden taşınmıştır. Aşağıda kente savunma sistemi olmasına rağmen, bu yeterli görülmemiş ve *akropolis*'e taşınarak yerleşimin çeperi iyice daraltılmıştır. Doğal korunaklı *akropolis*'in çıkılmaya müsait noktalarına duvarlar çekilmiş ve bir takım savunma yapıları eklenerek bahsedilen karmaşık dönemde başarılı bir savunma siyaseti izlenmiştir. Öyle ki Arapların kente saldırıları geri püskürtülmüş ve *akropolis* hiçbir zaman ele geçirilememiştir. Tam da bahsettiğimiz dönemde, 824 yılında bir Arap saldırısının başarılı bir şekilde

¹⁷³⁴ Her ne kadar, Pamphylia Bölgesi'ne yönelik bir Sasani saldırısından bahseden tarihsel kaynaklardan yoksun olsak da, bazı modern araştırmacılar, bölgenin limanlarının Sasaniler için doğru stratejik bir hedef olduğunu vurgulamaktadır. Foss, Kıbrıs'ın ardından Rhodos'a saldıran Sasani Donanmasının zengin ve verimli Pamphylia Ovası'ndaki kentleri de ele geçirmiş veya yağmalamış olabileceğini önermektedir. Bkz. Foss 1975, 725; Foss 1996c, 45-47. Tek, Side kazılarında ele geçen İmparator Heraclius Dönemi sikkeleri ile Perge'deki aynı dönem basılı sikkelerinden yola çıkarak olası bir Sasani saldırısından bahsetmektedir. Tek 2015, 125-130, dn. 15. Sillyon'da 2009-2011 yılları arasında yürütülen yüzey araştırmalarından bulunan Köker tarafından yayımlanan iki adet sikkeden biri M.S. 612/13 yılına, diğeri ise M.S. 624/5 ile 628/9 arasına tarihlendirilmiştir. Köker 2012b, 37-38. Tek, bu veriler yetersiz olsa da Side'ye göre denizden daha içerde bulunan ve daha korunaklı olan Sillyon'un olası bir saldırısından etkilenmediğini söyler. Tek 2015, 130. Biz de bu yoruma katılmakla beraber, konuyla ilgili bir sonuca varmak için daha çok veriye ulaşılması gerektiğini düşünüyoruz. Kaldı ki yaptığımız çalışmalarda bu dönemle ilgili bir çeriye ulaşılamamıştır.

¹⁷³⁵ Foss-Winfield 1986, 131.

¹⁷³⁶ Foss 1977a, 486.

¹⁷³⁷ Lilie 1976, 75 vd.

¹⁷³⁸ Foss 1994, 3.

¹⁷³⁹ Foss-Winfield 1986, 16.

püskürtüldüğü ortaya çıkmaktadır. Johannes Echimos önderliğinde Sillyon’lu kadın ve erkeklerin silahlanıp düşman üzerinde kalabalık bir ordu etkisi yarattığı anlaşılmakta¹⁷⁴⁰ ve sonuçta Araplar’ın savaşmaktan vaz geçtiği görülmektedir¹⁷⁴¹. Arap akınlarının yarattığı tehlikeden dolayı 7. yy.’ın ikinci yarısında *Kibyrraioton Thema* kurulmuş ve bu birliğin merkezi korunaklı yapısından dolayı bir ara Sillyon’da olduğu belirtilmiştir. *Kibyrraioton Thema*’nın yöneticisinin imparator tarafından atanan *ek prosopou* (*ex persona*-tesilci-milletvekili)’nin Sillyon’da ikamet ettiği ilk bölümde tüm ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Dahası bu dönemde Sillyon’un İsauria ile birlikte gümrük bölgesi olduğu da anlaşılmaktadır. Böylece kentin vergilerin alınması için toplanan ürünlerin saklandığı imparatorluğun bir deposu (*Apotheke*) ve bu depoya bağlı olarak sorumlu olan eyaletin ticaret ve vergi sitemini yürüten yöneticinin yaşadığı yer olduğu görülmektedir. Yine benzer düşüncelerle piskoposluk merkezinin Sillyon’a geçmiş olduğu daha ilk bölümde belirtilmiştir. Topoğrafik yapısı yüzünden Sillyon *Akropolis*’i 7-9. yy.’lar arasında sadece tüm kenti bünyesinde toplamakla kalmamış aynı zamanda bölge kentleri içinde güvenilir bir merkez haline gelmiştir. Nitekim Bastion 2’nin de yukarıda bahsedilen yapılarla beraber, her ne kadar somut veriler olmasa da bu dönemde inşa edildiği tahmin edilmektedir.

Akropolis’teki yapıların Pamphylia’da beliren Türk akınlarına karşı da geliştirildikleri söylenebilir. Bu yapıların bazılarının çeşitli eklemelerle kullanıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin *akropolis*’in güney doğusunda bulunan Duvar 12 (K12), çevreden toparlanan devşirme malzemelerle (sütun) örülmesi bu dönemin izleği gibi görünmektedir¹⁷⁴². Son olarak *akropolis*’teki yapılar bölgenin Türk hâkimiyetine girmesinden sonraki süreçte de işlevini sürdürmüş olmalıdır. Nitekim *kastron*’un hemen doğusunda, çatısına kadar sağlam kalabilmiş bina, kuzeyindeki cami ve etrafında tanımlanamayan bazı yapıların Türkler’in egemenliğinden sonra inşa edildiği bilinmektedir¹⁷⁴³. Bahsedilen yapılardan izlenebildiği kadarıyla Türk-İslam Dönemi yapılaşması *akropolis*’in batı tarafıdır.

Elimizde hiçbir yazıt bulunmadığından, tarihleme konusunda Sillyon Suru Aşağı Kent Duvarları’nın savunma mimarisi irdelendiğinde, inşa edilmiş olabileceği tarih

¹⁷⁴⁰*Vita Antonii jun. I.* 198-199.

¹⁷⁴¹Detaylı bilgi için bkz. Birinci Bölüm, *Bizans Dönemi*.

¹⁷⁴² Benzer süreç, Atteleia’da da izlenmektedir. Tarihi kaynaklardan, 10. yy.’da, limanın kuzey kesimindeki yerleşme alanını çevreleyen deniz surunun onarıldığı, ayrıca kara tarafındaki dış surunda elden geçirilerek ikinci bir surla tahkim edildiği bilinmektedir. Bkz. Bilici 2016, 175.

¹⁷⁴³ Türk Dönemi yapıları için bkz. Yetkin 1974, 866-872.

aralığına değin bazı ipuçları yakalamak mümkündür. Mevcut veriler ışığında Sillyon suru Helenistik Dönem'den başlamak üzere değişik devirlerde yeniden inşa edilmiş, onarılmış veya bir kısmı olduğu gibi kullanılmıştır. şimdiye kadar yaptığımız değerlendirmeler hem tarihsel olaylar hem de belirgin mimari detaylardan yola çıkararak Sillyon savunma sisteminin en azından Helenistik Dönem'den Türk-İşlam Dönemi'ne kadar varolduğu saptanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SILLYON TERRİTORYUMUNDAKİ YERLEŞİMLER

Antik dönemde *polis*'lerin savunması kentin egemenlik alanından itibaren başlamaktaydı. Bu nedenle dış savunma hattını oluşturmak maksadıyla stratejik önemi bulunan tepeler üzerine kimi yerde koruma sağlayan kimi yerde ise gözetleyen kaleler, kuleler veya duvarlar inşa edilmiştir. Öyle ki, düşmanın şehre saldıramaması için önce bu dış savunmayı geçmesi gerekmektedir. Bununla birlikte kentlerin territoryasında bulunan ve kentlerin üretim alanlarını oluşturan çiftlik veya tarımsal arazilerin korsan ve eşkıyalara karşı korunması amacıyla çeşitli kuleler yapılarak kırsalda gerekli güvenlik önlemleri alınabiliyordu¹⁷⁴⁴. Bu bağlamda, Sillyon territoryumunda yer alan küçük yerleşimlerin mimari özellikleri irdelenerek savunma yönlerinin ortaya konması ve Sillyon savunmasıyla olan organik bağlantısının belirlenmesi amacıyla, kentin etrafında bulunan ve konuyla ilgili olduğunu düşündüğümüz bazı yerleşimlerde arazi çalışması gerçekleştirilmiştir.

Bir kısmını literatürden bildiğimiz Sillyon'un egemenlik alanında bulunan yerleşimlerin, kent savunmasıyla doğrudan ilişkili olması ve buraların bir nevi dış savunmayı teşkil edebileceği düşüncesiyle tez kapsamına dahil edilmiştir. Ancak incelemelerimiz neticesinde, Gökçepınar dışında, ele aldığımız yerleşimlerin tamamının tarımsal üretim ve bununla bağlantılı bir yerleşim organizasyonu modeli sergilediği ortaya çıkmıştır. Böylece çalışmamızın başında planladığımız Dağlık Kilikya ve Merkez Likya gibi¹⁷⁴⁵ bölgenin savunmasına yönelik kule-çiftlik modeli dışında bir durum ortaya çıkmaktadır. Özellikle literatürden edindiğimiz bilgilerden hareketle, çalışmamızın başında Sillyon'un kuzeyinde bulunan bazı yerleşim veya kulelerin vazifesinin kuzeyde sınır arazisini savunmak, buradaki yolları kontrol etmek, düşman baskılarını zamanında bildirmek ve kısmen de olsa beliren tehlikeyi engellemek olduğunu düşünmemize rağmen, gelinen noktada farklı bir durum ortaya çıkmıştır. İlerleyen aşamalarda değineceğimiz üzere Sillyon'un genel topoğrafik yapısı bu durumun üzerindeki temel etkenlerden biri olmuştur.

¹⁷⁴⁴ Kırsalda oluşturulan bu savunma sistemi farklı şekilde tanımlanmaktadır. Kimi yerde *exta-urban* savunma sistemi veya kırsal alan savunması; kimi yerde ise territoryal savunma veya bölgesel savunma olarak tarif edilmektedir. Bu konu hakkında bkz. Garlan 1974, 80; Hellmann 2010, 343; Fachard 2016a, 413; Fachard 2016b, 208.

¹⁷⁴⁵ Durugönül 1998a, 113 vd; Durugönül 1998b, 281-293; Aydınoglu-Mörel 2015, 160 vd.

İlk aşamada kentin egemenlik alanının belirlenmesi ve belli bir tanımlama üzerinden gidilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Böylece ele alınan yerleşimlerin karakterleri ortaya çıkacak ve nitelikleri kolayca belirlenebilecektir. Kentleri ekonomik anlamda besleyen kırsal yerleşimler *kome* ve *khora* olarak adlandırılırlar¹⁷⁴⁶. *Khora*, imar edilmiş yerleşim merkezinin dışında kalan arazileri yani merkezin etrafındaki territoryumuna (kırsal alana) işaret etmektedir. *Kome* gibi küçük yerleşimler, merkez kente bağlı olarak *khora* sınırları içinde küçük yerleşim birimlerini oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle *kome* 'ler (κώμη), sahip oldukları mimari yapılarının sayısına bağlı olarak birer köy olarak nitelendirilmektedir¹⁷⁴⁷. *Khora* 'lar (χώρα) ise *kome* 'lere oranla sahip oldukları mimari yapılanmaları ile ayrılmakta ve tarımsal üretime yönelik daha küçük yerleşimler olarak bilinmektedir¹⁷⁴⁸. Bu tanımlamalardan hareketle aşağıda Sillyon egemenlik alanında bulunan yerleşimlere değinilecektir.

Çevik'in dediği gibi bir ana kent çevresiyle anlamlıdır. Bir kentin gücü, egemen olduğu ve egemen olmayıp da yararlandığı verimli araziler, zengin doğal kaynaklar ve bu arazilerde ona bağlı olan yerleşimlerle ölçülür¹⁷⁴⁹. Bu egemenlik alanları kentlere ekonomik katkının yanında siyasi, sosyal ve savunma gibi başat konularda avantajlar sağlamış; *polis* 'ler bu avantajları kaybetmemek ve daha çok sebeplenip territoryumlarını genişletmek amacıyla çeşitli kavgalar vermiştir. Buradan hareketle Sillyon'un egemenlik alanını somut verilerle belirleyip, tezimiz kapsamında değerlendirip kent savunmasına etkilerini ortaya koymak için çevrede araştırmalar yürütülmüştür. Sonuçta Sillyon'un çevresinde yaklaşık 25 bin hektarlık bir alan taranarak *polis* ile *khora* arasındaki sosyal ve ekonomik ilişkilere dair önemli bulgular elde edilmiş; bu ilişkilerin kent savunmasına etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte Geç Antik Dönem'e ait ufak çaplı günümüze ulaşmamış çiftlik yerleri veya Likya¹⁷⁵⁰ ve Kilikya'da¹⁷⁵¹ örneklerini bildiğimiz harmanyerlerinin olması da beklenmelidir. Ancak bahsedilen yerleşmelerin sıradanlığından dolayı tarihsel süreç içinde varlıkları ortadan kalkmış olmalıdır.

Küpper başkanlığında 1995, 1996 ve 1997 yıllarında 3 dönem devam eden Sillyon Yüzey Araştırması'nın temel hedeflerinden biri, kentin çevresinde bulunan yerleşimleri

¹⁷⁴⁶ Mörel 2014, 157.

¹⁷⁴⁷ Schuler 1998, 17.

¹⁷⁴⁸ Schuler 1998, 53.

¹⁷⁴⁹ Çevik 2010, 181.

¹⁷⁵⁰ Likya'da Yurtene yerleşiminde bu tarım alanı örneği vardır. Bkz. Hailer-Şanlı 2004, 242 vd.

¹⁷⁵¹ Dağlık Kilikya'da örnekleri bilinmektedir. Bkz. Şahin 2007, 139-140; Şahin 2008, 122, Res. 2.

incelemek olmuştur¹⁷⁵². Küpper ve ekibi, ilgili araştırmayla Sillyon'un territoryumunda bulunan bazı yerleşimlerin hem Sillyon ile olan organik bağlantısını belirlemeyi hem de bu yerleşimlerinin topoğrafik özelliklerini çözmeyi amaçlamıştır¹⁷⁵³. Bu doğrultuda kentin güney ve kuzeyinde bazı yerleşimler tespit edilmiştir. Bizde çalışmamız esnasında Küpper'in incelemesini takip etmeyi tercih ettik. Çünkü kendisi kentin egemenlik alanında bulunan tüm yerleşimleri incelemiş ve bazılarının ise detaylarını vermiştir. Bu doğrultuda bahsedilen tüm yerleşimlerde arazi çalışması gerçekleştirilmiş; buralardaki yapılar tanımlanarak çizimleri yapılmış ve fotoğrafları çekilmiştir. Ancak yaptığımız incelemeler sonunda Küpper'in çalışmasında kendisine yer bulan çoğu yerleşimin, özellikle kentin güney kesiminde bulunanların, ufak kalıntılardan ibaret olduğu ve somut herhangi bir veri sunmadıkları görülmüştür¹⁷⁵⁴. Kuzeyde bulunan bazı yerleşimler ise Sillyon'un egemenlik alanında olup olmadıkları belirlenemediğinden çalışmamızda yer bulmamıştır¹⁷⁵⁵. Bu bağlamda yerleşimlerle ana kent arasındaki ilişkinin doğru tanımlanabilmesi için, aralarındaki mesafe ve birbirlerine karşı olan konumlarının iyice belirlenmesi gerekmektedir. Örneğin Sillyon'un yaklaşık 13 km. kuzey doğusundaki Gebiz Mahallesi'nde bulunan ve SU 21 olarak tanımlanan kule ile SU 45 olarak tanımlanan yerleşim¹⁷⁵⁶, hemen kuzeybatısında konumlanan Pednelissos'a da yaklaşık 13 km. uzaklıktadır. Bahsedilen yerleşimler Sillyon ile herhangi bir görüş mesafesinde olmayıp; bilakis Pednelissos'tan kolayca görülebilmektedir. Aynı zamanda Sillyon'un kuzeyinde Toroslar silsilesinin başladığı bir noktada konumlanan Demirciler Mahallesi sınırları içindeki kule-çiftlik yerleşkesi¹⁷⁵⁷ ile Sillyon arasında yaklaşık 25 km.'lik bir mesafe bulunurken; burasının Pednelissos'a olan uzaklığı sadece 7 km.'dir. Böylece söz konusu yerleşimlerin daha çok Pednelissos'a yakın oldukları görülmekte; Sillyon egemenlik alanında olma durumları oldukça zayıf bir ihtimal gibi durmaktadır. Nitekim Pednelissos Yüzey Araştırması'na, Demirciler de dahil edilmiş ve buradaki kalıntılar kayıt altına alınarak tanımlanmıştır¹⁷⁵⁸. Bununla birlikte Küpper'in çalışmasında bulunmayan ve ilk defa Özer başkanlığında gerçekleştirilen yüzey araştırmasında tespit edilen Kepez yerleşimi ile Gökçepınar kulesi ele alınarak çalışmaya dahil edilmiş ve savunma yönleri irdelenmiştir.

¹⁷⁵² Küpper 1995, 62-69; Küpper 1996, 259-263; Küpper 1997b, 451-462; Küpper 1998, 474-496.

¹⁷⁵³ Küpper 1997a, 97-116.

¹⁷⁵⁴ Küpper 1997a, 99, Karte 1.

¹⁷⁵⁵ Küpper 1997a, 104-106; Küpper 1998, 479 vd.

¹⁷⁵⁶ Küpper 1997a, 105-105, Abb.10-11.

¹⁷⁵⁷ Küpper 1997a, 105, Abb. 12-13.

¹⁷⁵⁸ Vandeput-Köse 2009, 45-48; Vandeput et al. 2011, 77, Fig-3-4.

3.1 Kule-Çiftlik (K44)

Halk arasında “yapı” olarak bilinen kule, kentin batı kesiminde, Kocagözler Mahallesi mezarlığının hemen kuzeyindeki tepelik alanda doğu-batı yönde konumlanmaktadır (Lev. LVII, Res. 142-144; Lev. CIV, Çiz. 63). Konumu itibariyle kentin batı tarafını tümüyle gören stratejik bir noktadadır. Etrafında kendisiyle bağlantılı sur veya başka yapılar mevcut değildir. K44, tek odalı ve tek katlı bir mekândır. Yapının uzunluğu 12,12 m., genişliği ise 8.42 m. olup, dörtgen planlıdır. Duvar kalınlığı ise 0,77 m.’dir. Burası Küpper tarafından yapılan yüzey araştırmasında SU 1 olarak adlandırılmış ve bir çiftlik yapısı olarak nitelendirilmiştir¹⁷⁵⁹.

Yaptığımız incelemelerde, kulenin giriş bölümü ve pencerelerinin yerleri tespit edilememiştir. Bununla beraber batı duvarda güneybatı köşeden kuzeye 0,52 m. uzaklıkta, içte 0,52 m., dışta ise 0,32 m. genişliğinde ve duvar kalınlığı boyunca devam eden bir adet menfez bulunmaktadır. Menfezin iç ve dış konturları arasında 0,13 m.’lik bir yükseklik farkı bulunmaktadır. Yapılan matematiksel hesaplar sonucu yükseklik farkının 13° olduğu sonucuna varılmıştır. Menfezin detayları, batı duvarının bu noktadan itibaren yıkılmış olmasından dolayı ne yazık ki anlaşılammaktadır. Menfez Kentin Ana Kapısı’nın Doğu Kulesi’nde gördüğümüz örneğe benzemektedir. Bahsedilen menfezin varlığı yapının savunma özelliği olduğunu da göstermektedir (Lev. LVII, Res. 146).

K44’ün dış duvarları özenli bir şekilde dört köşeli verilmiş ve köşeleri daha ince işlenmiştir. Yapının inşasında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvarlar *isodomos* tekniğinde örülmüştür. Kullanılan bloklar dik açılı ve *rektagonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. Blok dış yüzleri bosajlı bırakılmış, yüzlerinin kenarları ise çerçevesiz verilmiş, böylece bosajlı kısım iyice vurgulanmıştır. Kesme blokların genişlikleri farklı olmakla beraber yükseklikleri aynı sırada olup birbirine eşittir. Yapının içinde bulunan ve geç dönemlerde eklendiği anlaşılan ara duvar, çokgen taşlar ve kaba harç yardımıyla örülmüştür. Son olarak yapıda sadece kireçtaşı malzeme tercih edilmiş; yapımında harç veya başka bağlayıcı malzeme tercih edilmemiştir (Lev. LVII, Res. 145).

K44’ün hemen güneyinde kaya üzerine işlenmiş bir adet “baskı kolu yuvası” tespit edilmiştir. Tam detayları anlaşılammakla beraber, bu alanın bir işlik olduğu söylenebilir. Ne yazık ki işliğin niteliğini belirlemek şu aşamada oldukça güçtür. İşlikten yola çıkarak K44’ün bir çiftlik evi olduğu; bununla birlikte batı duvarında gördüğümüz menfezden

¹⁷⁵⁹ Küpper 1996, 266-268, Abb. 13-15; Küpper 1997b, 453-454, Fig. 10-12; Küpper 1997a, 98-99.

dolayı savunma yönünün de bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Böylece benzerlerini daha çok merkez Likya¹⁷⁶⁰ ve Kilikya'da¹⁷⁶¹ gördüğümüz bir kule-çiftlik örneği sergilediğini belirtmek gerekir. Burada hem tarımsal faaliyetler yapılmakta hem de batıdan gelebilecek tehlikeleri görebilecek bir kule işlevi sergilemektedir. K44, Pednelissos egemenlik alanında Çetince Köyü Sobulan mevkiinde bulunan yapı ile benzer niteliktedir. Sobulan'da dikdörtgen bloklarla örülen mekânda yapılan incelemelerde tarımsal üretime ait buluntulara rastlanılmış ve burası bir işlik olarak tanımlanmıştır¹⁷⁶². Yine aynı kentin egemenlik alanında ve Toroslar üzerinde benzer planlı çiftlik yapıları tespit edilmiştir¹⁷⁶³. K44'e paralel bir diğer örnek Kyaneai (Likya) territoryumundaki Körüsten/Korba Tepesi'nde bulunan ve Helenistik Dönem'e tarihlenen çiftliktir¹⁷⁶⁴. Bu yapının zemin planı da K44'e benzemektedir. Yine aynı bölgede, özellikle Kyaneai territorumunda bütün araziye eşit şekilde dağıtılmış Klasik ve Helenistik Dönem'e tarihlenen yaklaşık 60 adet kule-çiftlik, bölgeyi sistemli bir şekilde kontrol etmek için inşa edilmiştir¹⁷⁶⁵. Böylece Roma İmparatorluğu'yla birlikte değişen siyasi yapının, yerel güvenlik sorunlarını çok değiştirmedeği, aynı kaygılarla yerleşim ve çiftliklerin benzer savunma unsurlarıyla tahkim edildiği anlaşılmaktadır¹⁷⁶⁶.

Arazide yaptığımız incelemelerde yapının tarihi konusunda açık verilere ulaşamamıştır. Her ne kadar Küpper, Geç Klasik veya Erken Helenistik Dönem'e tarihlenen seramik buluntularından bahsetse de¹⁷⁶⁷ yapının içinde ve etrafında tarihlenmeye yardımcı olabilecek buluntular tespit edilememiştir. Bu konuda eldeki mevcut veriler, duvarlarda görülen etrafı düz bir silme ile çevrelenmiş bosajlı bloklardır. Başka bir ifadeyle bloklar, 0,8-0,9 m. genişliğinde etrafları düz işlenmiş ve bosajlı alan çerçevelenmiş; böylece klasik bir görünüm verilmek istenmiştir. Sillyon'da, Ana Kent Kapısı Avlusu¹⁷⁶⁸, Kapı 3¹⁷⁶⁹, Akropolis Kuzey Kapısı¹⁷⁷⁰ ve Birim 2'de¹⁷⁷¹ aynı uygulama tercih edilmiştir. Klasik ve Helenistik Dönem'in mimari süsleme zevkini

¹⁷⁶⁰ Likya'daki kule çiftlikler için bkz. Konecny 1997.

¹⁷⁶¹ Genel olarak bkz. Durugönül 1998a, 25, 77 vd.; Durugönül 1998b, 281-293; Aydınoglu 2010, 255 vd.

¹⁷⁶² Vandeput-Köse 2009, 47, Abb.1

¹⁷⁶³ Vandeput et al. 2012, 270-275, Fig. 1-4 vd.

¹⁷⁶⁴ Burası için bkz. Kolb 2008, 103; Hellenkemper-Hild 2004, 652; Çevik 2010, 205; Çevik 2015, 305; Ayrıca bkz. Kolb-Kupke 1989, 67, Abb. 108.

¹⁷⁶⁵ Kolb 1999, 385-400.

¹⁷⁶⁶ Çevik 2015, 517.

¹⁷⁶⁷ Küpper 1996, 267; Küpper 1997a, 98-99.

¹⁷⁶⁸ Bkz. İkinci Bölüm, *Kapılar: Ana Kent Kapısı*

¹⁷⁶⁹ Bkz. İkinci Bölüm, *Kapılar: Kapı 3.*

¹⁷⁷⁰ Bkz. İkinci Bölüm, *Kapılar: Akropolis Kuzey Kapısı.*

¹⁷⁷¹ Bkz. İkinci Bölüm, *Kent İçi Ulaşım Ağı: Caddeler ve Geçiş Birimleri, Rampalı Cadde, Birim 2.*

hatırlatan bu tür uygulamaların, daha çok Hadrianus Dönemi (M.S. 117-138) yapılarında sıklıkla tercih edildiği anlaşılmaktadır¹⁷⁷². Böylece yapının bu dönem veya hemen sonrasında yapıldığı düşünülebilir. Bununla birlikte seramik buluntuların genel zamansal dağılımı, yapının en azından Bizans Dönemi'ne kadar kullanıldığını göstermektedir¹⁷⁷³. Ayrıca K44'ün güneyinde bulunan İslami Dönem mezarlığında, yapıdan sökülerek mezarlarda baş veya ayak taşı olarak kullanılmış bloklar tespit edilmiştir.

3.2 Gökçepınar Kuleleri (K45)

K45 kompleksi, Serik İlçesi'ne bağlı Gökçepınar Köyü Sıyrıl Mahallesi Bozdağ Mevkiinde kayalık bir tepe üzerinde yer alır (Lev. LVIII, Res. 147; Lev. V, Harita 5). Pamphylia Ovası'nın yavaş yavaş yükseldiği ve Torosların tam da bu noktada başladığı bir tepenin çanak biçimli zirvesinde konumlanır¹⁷⁷⁴. Güneybatı tarafı Sillyon ve Perge istikametinden Beydağları'na kadar olan Pamphylia Ovası'na hâkim iken; kuzey kısmı ise kayalık bir alanla çevrilidir. Bu tepeye ulaşabilecek herhangi bir yol veya patika yoktur. Yapıların bulunduğu alana sadece tepenin güneybatısından tırmanarak varılmaktadır. Tepenin diğer alanları sarp ve uçurumdur. Tepenin arka kısmında Toros dağları silsilesi bulunur (Lev. LVIII, Res. 148). Zirve ile bu dağ silsilesi arasında bulunan geçit, bir tarafta Pamphylia Ovası'na ulaşırken diğer tarafta ise dağlar arasından iç kesimlere doğru devam eder. Biraz sonra değineceğimiz yapıların olduğu alan, Sillyon'a hâkim bir noktadır. Buranın Sillyon ile arasındaki mesafe kuş uçuşu yaklaşık 11 km.'dir (Lev. LIX, Res. 149). K45 olarak adlandırdığımız mekanların ilki, Özer başkanlığında yapılan yüzey araştırmasında ilk defa tespit edilmiş ve burası Sil10/A.61 envanter numarasıyla bir kule olarak nitelendirilmiştir¹⁷⁷⁵.

Arazide yaptığımız çalışmalar neticesinde birbirinden bağımsız ama olabildiğince yakın 4 ayrı mekân tespit edilmiştir. Söz konusu mekânlar, belli plana uyulmaksızın, arazinin yapısı nedeniyle gelişmiş güzel bir biçimde ana kaya üzerine konumlandırılmıştır.

¹⁷⁷² Kilikya Bölgesi kentlerinden olan Iotape'deki Traianus Tapınağı duvarlarının dış yüzünde benzer uygulama karşımıza çıkar. Bu tapınak için bkz. Anadolu 1970, 39-40, Res. 26-27; Söğüt 1998, 67-69, Lev. 20. Atina'da Hadriunus Dönemi'nde yeniden inşa edilen Zeus Olympeion Tapınağı dış duvarlarında dikdörtgen çerçevelenmiştir. Lagina Hekate Tapınağı Augustus Dönemi altarı (Tırpan et al. 2012, 182 vd., Fig. 1), Ankara Augustus Tapınağı cella duvarlarında (Görkay 2012, Fig. 1-2) bahsi geçen uygulama vardır.

¹⁷⁷³ Küpper 1997a, 99.

¹⁷⁷⁴ Benzer yerleşim modeli Neapolis-Doyran'da görülmektedir. Beydağları üzerinde bulunan bu yerleşimin yayılımı Gökçepınar yerleşimi gibi kayalık bir tepe zirvesinin sadece bir yüzünerdir. Bkz. Çevik 2015, 532.

¹⁷⁷⁵ Özer 2011, 40-41, Res. 11; Özer vd. 2011, 212-213, Res. 7.

Mekânların duvarları çoğu yerde yıkılıp dağıldığından yapı detayları tam olarak anlaşılmamaktadır. Bununla beraber sağlam kalan noktalarda, duvarların yerel kireç taşı çokgen bloklardan harç kullanılmadan örüldüğü görülmektedir. Alanda yaptığımız çalışmalarda seramik vb. arkeolojik malzeme tespit edilememiştir. Aşağıda bu yapılar sırasıyla anlatılacaktır.

Birinci mekân: Yapı grubunun batısında alçak bir kotta konumlanmıştır (Lev. LIX, Res. 150-151). Yukarıda belirtildiği üzere burası ilk defa Özer başkanlığında yürütülen yüzey araştırmalarında tespit edilmiş ve detaylarına yer verilmiştir. Mekân kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda olup yan yana dizilmiş üç odadan oluşmakta ve kuzeybatıya bakmaktadır. Özellikle doğuda olan son odanın duvarları iyice yıkılmış olup sadece duvar hatları takip edilmektedir. Yan ve kuzeybatı duvar hatları belli iken arka (güneydoğu) duvarı anlaşılamamaktadır. Sadece batı tarafta olan duvar yer yer, 1 m.'ye kadar korunmuştur. Yapının duvarları 0,90-1 m. arasında değişen bir kalınlığa sahiptir. Mekân arkada, güneydoğu tarafta kayalık bir alana bağlanmaktadır. Duvarlar yıkılmasından ötürü odalar arasındaki geçişlerin yeri tespit edilememiştir. Ama ana girişin kuzeybatıda olduğu söylenebilir. Üç odalı yapının orta odası diğer iki odaya göre daha büyük olup, olasılıkla burası ana mekânı oluşturmaktadır. Duvarlarda neredeyse blok kullanımı yoktur. Duvarlar, polygonal yerel kireç taşı malzemedен kuru bir şekilde örülmüştür.

İkinci mekân: Birinci mekânın hemen doğusunda konumlanır konumlanmıştır (Lev. LIX, Res. 152). Birinci mekâna göre yaklaşık 1 m. düşük kotta olan burası alanda ikincil durumdadır. Ön tarafı olduğunu düşündüğümüz batıda ve kuzey doğuda basit yapılmış ve dağılmış duvarlar görülmektedir. Duvarların dağılmasından dolayı mekânın detayları anlaşılamamaktadır. Ancak birinci mekânın ön tarafında konumlanması ve buraya göre daha düşük kotta olması, kendisinin üç odalı mekânın müstemilatı veya avlu kesimi olabileceğini düşündürür. İkinci mekânın bir savunma yapısı olduğuna dair yapısal belirtileri olmasa da, yükseldiği alanın sarp oluşu ve etrafında sadece kayaların olması tarımsal vb. özelliklerinden bahsetmemizi engeller.

Üçüncü mekân: Birinci ve ikinci mekânın bulunduğu alandan yaklaşık 60-70 m. doğuda ve kayalık tepenin zirvesinin hemen batısında güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu tek odalı bir mekândır (Lev. LX, Res. 153-154). Mekân güneybatıya bakmakta olup (Sillyon, Mekân 1 ve 2 istikameti), giriş kısmı da bu taraftadır¹⁷⁷⁶. Duvarları daha iyi

¹⁷⁷⁶ Kapının genişliği 1,20 m., kalınlığı 1 m., yüksekliği içte korunmuş yerde 1,15 m., dışta ise 1,70 m.'dir.

korunmuş olan yapı, ilk iki mekân gibi doğal kireçtaşı malzemedan çokgen taşlarla kuru bir biçimde inşa edilmiştir. Duvarlarda harç ve katkı malzemesi yoktur. Derz araları küçük taşçıklarla doldurulmuştur. Yaptığımız incelemeler sonucunda duvar kalınlığının 1 m. olduğu görülmüştür. Yapının kuzeybatı, doğu ve batı taraflarındaki duvar detayları belli olmakta; öbür taraftan güneydoğu duvarı ise görülmemektedir. Arazi çalışmalarımız neticesinde güneydoğu duvarının hemen arkasında kayalık bir alanın başladığı görülmüş; kayanın biraz düzelterek yapıya dâhil edildiği, bu nedenle de duvar yapılmadığı anlaşılmıştır.

Dördüncü mekân: Üçüncü mekânın hemen kuzeydoğusunda ilk 3 mekâna benzer tipte takip edilemeyen basit duvarlara rastlanır (Lev. LX, Res. 155). Söz konusu duvarlar arazide kayalık alanların yardımıyla oluşturulmuştur. Burada nasıl bir yapı olduğu ve niteliklerinin neler olduğu anlaşılamamıştır. Öyle ki alanda bulunan ve dördüncü mekânı oluşturan yapı veya yapıların yıkılmış olduğu, yıkılan duvarların aşağı doğru arazi boyunca aktığı tespit edilmiştir. Ancak yer yer takip edilebilen noktalarda duvar kalınlığının 1 m. civarında olduğu görülmüştür.

Sillyon egemenlik alanında olduğu anlaşılan söz konusu yapı grubunun hâkim olduğu Toroslara açılan yol ve/veya başka geçişlerden gelebilecek olası tehlikeleri ilk aşamada görüp, gerektiği durumda Sillyon'u ikaz etmekle görevli olduğu önerilebilir. Çünkü hem konumlandığı kayalık tepede hem de etrafta yaptığımız incelemelerde ticaret, tarım veya üretim yapılacak herhangi bir potansiyel görülmemiştir. Kaldı ki uzun süre burada kalınacak şartlar da mevcut değildir. Etrafta herhangi bir su kuyusu, sarnıç veya depo da yoktur. Ayrıca yapıların planlarından yola çıkarak uzun süre ikamet edilecek mekânlar olmadıkları da söylenebilir. Tüm bu değerlendirmeler sonrasında buranın bir gözetleme kulesi olduğunu vurgulamak gerekir. Konumu ve işlevi bakımından ise Kremna territoryasında bulunan Çakalar Tepe Gözetleme Kulesi ile karşılaştırılabilir. Bu kulenin batısı ve güneyi dik uçurumlu, doğuya doğru eğimli yüksekçe bir kayalık tepe üzerinde yer almaktadır. Gökçepınar gibi, konumunun verdiği avantajla güneydeki Kestros'a inen dar geçişleri gözetleyerek kontrol altında tuttuğu düşünülmektedir¹⁷⁷⁷. Özcan başkanlığında yürütülen yüzey araştırmalarında tespit edilen ve Yalvaç'ın Karakuyu Mevkiisinde yer alan Men Kutsal Alanı çevresinde gözetleme yapısı bu konuda verilecek örneklerden birisidir¹⁷⁷⁸. Yine aynı araştırma kapsamında ele alınan Prostanna

¹⁷⁷⁷Metin vd. 2014, 141, Res.1-2.

¹⁷⁷⁸ Buradaki duvar kalınlığı bir standart göstermez ve 0,76-1,15 m. arasında değişir. Özcan 2014, 198-199, Res. 5.

kenti *akropolis*'inin yaklaşık 350 m. güneybatısında konumlanan ve uç karakolu olarak tanımlanan yapı aynı düşüncenin ürünüdür. Yapının işlevi Eğirdir'in batısından Prostanta'nın güneybatısına giden antik yolu kontrol altında tutmak ve yerleşimin güneybatısındaki derin vadinin gözetimini sağlamaktır¹⁷⁷⁹.

Gökçepınar yerleşkesinin gözetleme kulesi olması dışında, kullanım şekilleri tam olarak saptanamamıştır. Ancak antik dönemde benzer yerleşimler ve yapılardan yola çıkarak kesin olmasa da yaklaşık bir sonuca varmak mümkündür. Araştırmacılar kırsal kesimde, köyler ve çiftliklerin dışında sıkça karşımıza çıkan kulelerin işlevleri konusunda çeşitli görüşler öne sürmüştür. Genelde bunların haberleşmede postanın el değiştirildiği menzil istasyonlar, herhangi bir tehlike karşısında korunaksız bir çevrede yaşayan halkın sığınabilecekleri bir mekân ya da küçük askeri üsler/garnizon olarak, belki de haydutlara karşı nöbet tutmak amacıyla yapıldıkları düşünülmüştür¹⁷⁸⁰. Gökçepınar yerleşkesini oluşturan 4 mekanın yapısal özelliği ve konumu çevrede yaşayan halkın sığınip korunabileceği bir modelde değildir. Çünkü bu yapılar birbirine mesafeli olup, etrafında herhangi bir koruma duvarı yoktur. Kaldı ki arazide yaptığımız incelemelerde bu konuda herhangi bir ize de ulaşamamıştır. Konecny'e göre kulelerin haber istasyonu olarak algılanabilmesi için önemli bağlantı hatları kenarında ya da görüş sahası oldukça geniş olan zirveler üzerinde yoğunlaşması gerekmektedir¹⁷⁸¹. Şu aşamada Gökçepınar'ın ve Sillyon arasında yaklaşık 11 km. mesafe olsa da, ikisi de birbirinin görüş alanına girmektedir. Herhangi bir tehlike anında kent, Gökçepınar'dan çok kolay bir biçimde haberdar edilebilirdi¹⁷⁸². Bunun yanında özellikle Toroslar üzerinden gelebilecek eşkıya, korsan veya haydut gibi *paramiliter* guruplara karşı nöbet tutmak amacıyla işlevlendirilen bir yerleşme olma ihtimali de oldukça yüksektir.

Gökçepınar Yerleşimin tarihlenmesi mevcut verilerin azlığı yüzünden oldukça zordur. Hem daha önce burada yapılan yüzey araştırmasında hem tarafımızca yapılan çalışmalarda tarihlenmeye yardımcı olabilecek hiçbir veriye ulaşamamıştır. Alandaki incelemelerimizde seramik veya kiremit parçalarına dahi rastlanılmamıştır. Kaldı ki

¹⁷⁷⁹ Özcan 2016, 249-251, Res. 4.

¹⁷⁸⁰ İşler 2014, 709; Konecny 1997, 90-91 vd.; Fachard 2016b, 228-229. Robert ise, kulelerin kolayca zapt edilebilecek şehirlerin egemenlik alanında bulunan kıyı kesimlerini korumak ve arazi sahiplerinin kendi arazilerini ve ürünlerini muhafaza etmek maksadıyla tercih edildiklerini belirtmektedir. Bkz. Robert 1970, 598-599.

¹⁷⁸¹ Konecny 1997, 90.

¹⁷⁸² Antik dönemde ana kente, kırsal alandaki savunma yapıları arasındaki haberleşme veya mesaj gönderme işlemi genelde ateş yakılarak veya dumanla sağlanıyordu. Fachard 2016b, 229, dn. 88-89. Ateş ve dumanla sinyal göndermek antik kaynaklarda karşımıza çıkar. Bkz. Ksen. *Hell.* 6,2,33; Aen. *Tact.*, 4;5-6; 6.1-7.

Sillyon'la ilgili hiçbir kaynakta da geçmemektedir. Şu aşamada yapı gurubunun tarihlenmesi, kuru duvarlar ve tarihsel olaylardan yola çıkarak öngörülebilir. Ancak bu bir öneri olacaktır. Kuru duvar tekniği daha çok geç antik dönemden itibaren tercih edilen bir uygulama olarak bilinir. Kimi zaman harç, kimi zaman da tuğla ve kiremit eklemesiyle örülebilen bu duvarların tarihini konuşmak oldukça zordur. Dahası burada harç da yoktur. Geriye sadece tarihsel olaylar çerçevesinde bir yaklaşım sergilemek kalmaktadır.

Bilindiği üzere Pamphylia Bölgesi ve Sillyon'a Toroslar üzerinden gelebilecek tehlikeler, M.S. 4.yy.'dan itibaren başlar. Merkezi otoritenin zayıflaması ve bölgelerde artan korsan ve haydutluk olayları sonrasında, İsaerialıların Pamphylia kentlerine Toroslar üzerinden gelerek saldırdıkları kaynaklardan bilinmektedir¹⁷⁸³. Öyle ki İsaerialılar M.S. 4. yy.'dan itibaren artık iç düşman olarak değil bir dış düşman gibi algılanmaya başlanmışlardır¹⁷⁸⁴. Bu saldırılar ve tehlike M.S. 4. yy.'dan M.S. 9. yy.'a kadar sürmüş ve kentler bir dizi önlemler almak zorunda kalmıştır¹⁷⁸⁵. İsaerialılar dışında M.S. 4. ve 5.yy.'da Got'ların saldırıları bölge kentleri için ciddi tehlikeler oluşturmuştur¹⁷⁸⁶. Pamphylia'nın İsauria ile olan münasebetinin 7. ve 8. yy.'da devam ettiği izlenmektedir. Ancak tarihi kaynaklarda bahsi geçen devirde iki bölge arasında bir

¹⁷⁸³ İsaerialılar M.S. 354 önce Küçükasya ile Kıbrıs'ı ayıran Aulon'daki deniz ulaşımını kesmişler; sonra sırasıyla Lykaonia, Pamphylia ve Likya'yı istila etmişlerdir (Amm. Marc. XIV 2, 1-20). Pamphylia'ya giren İsaerialı istilacılar Side yakınlarında kışı geçirmekte olan I, II ve III numaralı *İsauria legionları* tarafından yenilgiye uğratılmışlardır. (Amm. Marc. XIV 2, 10; Hellenkemper 1986, 629; Hild-Hellenkemper 1990, 35; Öztürk 2006, 88). M.S. 367-368'de İsaerialılar gene isyan etmişler, bu dönemde Pamphylia ve Likya'daki birçok kent ile kırsal alan bu isyandan etkilenmiştir. (Öztürk 2006, 89; Öztürk 2012, 355; Lenski 1999a, 423 n. 38 vd). İsyanın bastırılmasından sonra Kilikya, Lykaonia, Pamphylia ve Pisidia'daki birçok kentin imparatora, isyanı bastırmasından ötürü şükranlarını bildiren heykeller adadıkları görülmektedir (Öztürk 2006, 89; Lenski 1999a, 423). İsaerialıların akınları M.S. 377'de de başta Pamphylia ve Likya olmak üzere, Küçükasya'nın her yerine devam etmiştir. Ancak bu akınlar o sırada Antiocheia'da bulunan İmparator Valens'in yolladığı birlikler tarafından geri püskürtülmüştür (Zos. hist. IV 20; Lenski 1999b, 308-329). M.S. 404-406 yıllarında iyi organize olmuş İsauria birlikleri Pamphylia, Likya, Kıbrıs, Lykaonia, Pisidia ve Kappadokia'yı ele geçirip, Pontos'a kadar ilerlemişlerdir. Bu yağmalarla ilgili olarak kilise papazları aracılığıyla günümüze pek çok belge ulaşmıştır. (Öztürk 2006, 91; Öztürk 2012, 355, dn. 85-86). Bu dönemde İsauria'nın artan saldırı ve baskılarından dolayı, Dağlık Kilikyalı gibi İsaerialı ifadesinin zamanla haydut ve hırsızlarla özdeşleştiği görülür (Bu dönemdeki haydutluk ve eşkıyalık için bkz. Lukian. *Icarom*. XVI; Nik. *Khon*. Hist. III 141).

¹⁷⁸⁴ Rougé 1966a, 303 vd.; Lenski 1999a: 443; Öztürk 2006, 91.

¹⁷⁸⁵ İsaerialıların saldırılarına maruz kalan Perge, Side ve Atteleia gibi bölgenin ova kentleri surlarını onarmışlardır (Mansel 1970, 135-136; Mansel 1978, 15; Lawrence 1983, 176-177; Brandes 1989, 46, 102; Foss 1990a, 174-177; Brandt 1992, 173; Abbasoğlu 2000, 244 vd.). Perge'de M.S. 4.yy. dolaylarında sur duvarlarının sağlamlaştırıldığı görülmektedir. Hatta İsaerialılar ve Arap akınlarının baskısıyla kent iyice küçülmüş ve halk *akropolis*'e çekilmiştir. (Türkmen 2001, 5 ve 96). Side'de benzer onarımlar bu dönemde görülür (Mansel 1978, 42; Lawrence 1983, 176).

¹⁷⁸⁶ M.S. 399 yılında Tribigildos liderliğindeki Gotlar Pisidia'dan sonra Pamphylia'ya da saldırarak kargaşa ortamının devam etmesine neden olmuştur. Bu kargaşa ortamından yararlanmak isteyen Balbinos komutasındaki İsaerialılar Kilikya'daki Anazarbos'un yanında Pamphylia'ya saldırmış oldukları düşünülmektedir (Hild-Hellenkemper 1990, 38; Öztürk 2006, 91). Ancak Selge'li Valentianus ve komutanı Phlorentios komutasındaki Selge'li yerel güçler Melas ile Eurymedon arasında kalan bir yerde Gotlar'a saldırıp onları bozguna uğratmışlardır (Zos. hist. V 15).

savaş veya karşılıklı mücadele durumuna rastlanmamıştır. Fakat Pamphylia kentleri Pisidia ile İsauria kentleri ve territoryumundaki yerleşik halk için her dönem son derece önemli olmalıydı. Bu bölgelerin denize ulaşmaları ve Pamphylia Ovası'ndaki tarımsal üretime bağlı gelişen ticaretten faydalanmaları beklenmelidir. Nitekim M.S. 718/19 yıllarına tarihlenen bir mühür üzerinde *γενικὸς κομμερτιάριος ἀποθήκης Ἰσαυρίας καὶ Συλλαίου*¹⁷⁸⁷ şeklindeki ifadeden, bu dönemde Sillyon'un İsauria ile birlikte gümrük bölgesi olduğu anlaşılması düşüncelerimizi desteklemektedir. Şu aşamada Gökçepınar'da yer alan ve tarafımızca gözetleme kulesi olarak nitelendirilen bu yapı grubunun, M.S. 4.yy. ile 9.yy. arasındaki bir döneme ait olabileceğini öneriyoruz.

3.3 Kepez Yerleşimi (K46)

Kepez Yerleşimi, Serik İlçesi, Yanköy Mahallesi sınırlarında, halk arasında Kepez olarak bilinen kayalık bir tepe üzerinde konumlanmaktadır (Lev. LXI, Res. 156; Lev. VI, Harita 6) K46'nın güney kesimi doğal kayalık alanlarla sınırlandırılmışken, diğer bölümleri ise düz bir şekilde devam etmektedir. Kuzeyde Toroslar ile kademeli bir şekilde birleşen küçük yükseltilerle çevrelenmiştir. Güneyinde ise Sillyon yer almaktadır. Kepez Sillyon'a yaklaşık 4 km. uzakta olup, kente hâkim bir noktadır (Lev. LXI, Res. 157). Kentin güney tarafı hariç neredeyse tüm detayları buradan görülebilmektedir. Aynı şekilde Sillyon *akropolis*'inden de Kepez Yerleşimi'nin detayları seçilmektedir. Bulduğu tepelik alanın kotu 245 m. olup, Sillyon'dan (235) yaklaşık 10 m. daha yüksektir. Kepez'e ulaşmak için Yanköy'den kuzeybatıya doğru devam eden ve köylüler tarafından arazilerine gitmek için tercih edilen yol kullanılmaktadır. Tepenin güneybatı ucunda modern bir taş ocağı bulunmaktadır. Yerleşimin bulunduğu alana ise bu modern taş ocağından itibaren yürüyerek ulaşılmaktadır. K46'nın yükseldiği tepe aslında doğal kireçtaşı kayalık alanlardan oluşmaktadır. Özellikle güney kesiminde, engebeli ama kesilip işlenmeye müsait bir arazi şekli karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle de Sillyon'a benzemektedir. Tepenin üst kesimi makilerle kaplıdır. Kepez yerleşmesi ilk defa Özer başkanlığında yürütülen Sillyon ve Çevresi Yüzey Araştırması'nda tespit edilip çalışılmıştır¹⁷⁸⁸.

Kepez araştırması neticesinde; konut alanları, işlikler, *nekropolis*, sarnıçlar, su depoları ve tarım terasları örnekleriyle kendi kendine yetebilen, dahası tarımsal

¹⁷⁸⁷Antoniadis-Bibicou 1963, 213, 227; Zacos- Veglery 1972, 158.

¹⁷⁸⁸ Bu çalışmalar için bkz. Özer – Taşkiran 2010a, 165 – 169; Özer - Taşkiran 2010b, 279 – 297; Özer 2011, 33 – 48.

organizasyonu kuvvetli bir kırsal yerleşme özelliği sergilediği görülmektedir (Lev. LXII, Res. 158-159). Aşağıda K46'nın genel bir tanımı yapılacak, tüm ayrıntıları ele alınarak yerleşimin tüm özellikleri belirlenip Sillyon savunmasındaki konumu saptanacaktır.

3.3.1 Konut Alanları

Kepez'de, yapılaşmasının çoğunluğunu konutlar oluşturur. Yerleşimin merkezinde, bazı kısımları ana kayadan oyulmuş birbiriyle bağlantılı pek çok mekândan oluşan kuzey-güney oryantasyonlu bir yapı kompleksi yer alır (Lev. LXIII, Res. 160). Bu yapı kompleksine güneyde bulunan ve doğal kayadan işlenerek tasarlanan büyük bir kapıyla girilmektedir¹⁷⁸⁹. Kapının söveleri sağlam kalabilmiştir. Özellikle doğudaki monolit sövenin bir *kyma-reversa* profiliyle bittiği gözlemlenmiştir. Girişin ahşap bir kapıyla kapatıldığı sövelerdeki bazı izlerden yola çıkarak söylenebilir. Bununla birlikte söve bloğunun üst yüzeyinde kuzey güney doğrultulu, 0.85 m. uzunluğunda ve 0.15 m. genişliğinde birbirilerine 0.20 m. ara ile iki adet kanal açılmıştır¹⁷⁹⁰. Bu kanallar girişin üst şekillendirilmesiyle ilgili olmalıdır. Girişin batı arka kısmında ana kayadan işlenmiş 12 basamaklı bir merdiven vardır. Muhtemelen bu merdiven girişin üst kesimine ve belki de olası ikinci katına çıkmayı sağlıyordu. Merdivenler kayadan oyulduğu için genişliklerinde belli bir standart görülmemektedir. Giriş kapısından itibaren doğuya doğru devam eden bir ana sokak yer almaktadır. Sokağın genişliği değişmekle beraber yaklaşık 4 m. olup uzunluğu ise kompleksin bittiği yere kadar devam etmektedir¹⁷⁹¹. Kompleksin bu sokağa göre şekil aldığı anlaşılmaktadır. Sokağın doğu ve batısında bitişik nizamda inşa edilmiş mekânlar bulunmaktadır. Söz konusu mekânların birden fazla odadan oluştukları görülse de genelde tek odalı tasarlandıkları belirlenmiştir. Tüm mekanların ortak özelliği kapılarının söz konusu sokağa açılmalarıdır. Sokağın üzerinde mekânların yararlanabildiği girişten yaklaşık 11 m. kuzeyde bir adet dairesel formlu sarnıç bulunmaktadır. Sokağın doğu kanadında bulunan alandaki mekânların büyük bir kısmı yıkılmış ve tahrip olmuştur.

Kompleksin giriş kısmı başta olmak üzere çoğu mekânın ana kayadan oyularak oluşturulduğu gözlemlenmiştir. Mekânların tek katlı olduğu dış duvarlar ve zemindeki detaylarından anlaşılmaktadır. Bazı odaların duvarlarının yine kireçtaşından çokgen

¹⁷⁸⁹ Kapının yüksekliği 2.10 m., genişliği 2.21 m. ve derinliği ise 0.85 m.'dir.

¹⁷⁹⁰ Özer-Taşkiran 2010a, 284, Res. 8-9.

¹⁷⁹¹ Arazide yaptığımız çalışmalarda tahribattan dolayı tam belli olmamakla beraber kompleksin giriş kapısından itibaren yaklaşık 45 m. kuzeye devam ettiği görülmüştür.

taşlarla örüldüğü anlaşılmıştır. Ayrıca kireçtaşından 4 köşeli düzensiz blokların da kullanıldığı alanlar bulunmaktadır. Duvarlardaki düzensiz örgü sistemi mekânların mukavemetini olumsuz etkilemiş, zeminin kayalık olmasına rağmen çoğu yerde yıkılmasında etkili olmuştur. Gözlemlerimiz sonucunda duvar örgüsünde çok olmamakla beraber tuğla ve kiremit parçalarının kullanıldığı da tespit edilmiştir.

Kompleksin güneydoğusunda giriş kısmına bitişik mekânların devam ettiği izlenmektedir. Arazide yaptığımız incelemelerde tam da bu alanda kaçak kazıların yapıldığı ve alanın olabildiğince tahrip edildiği görülmüştür. Kompleksin doğu kanadına bitişik inşa edilen bu mekânların detayları kaçak kazı ve dönemsel tahribatlara bağlı olarak tam olarak tespit edilememiştir. Ancak bazı duvarlarda *fulcra* yani işliklerde kullanılan baskı kollarının oturtulduğu yuvalar, pres yatağı ve toplama havuzu vardır¹⁷⁹². Bu detaylardan mekânların birer işlik olarak kullanım gördükleri ortaya çıkmaktadır. İşlikler tek hacimli kapalı mekânlarda yer almaktadır. Şu aşamada işliklerin varlığı Kepez yerleşmesinin tarımsal bir özelliği olarak değerlendirilmelidir (Lev. LXIII, Res. 163).

Kepez yerleşmesinin merkezindeki kompleks dışından, güney kesiminde kayalık alanın hemen kenarına, yan yana doğu-batı doğrultulu işlenmiş büyük mekanlar bulunmaktadır. Bu mekânlar Sillyon *akropolis*'inde olduğu gibi, kayadan oyularak oluşturulmuştur. Söz konusu mekânlar bazen tek, bazen de çok odalıdır. Kayadan oyuldukları için duvar kalınlıkları ve planlarında bir standart takip edilmemiştir. Mekanları doğu-batı doğrultulu bir sokak kuzeyde sınırlar. Merkez komplekste görüldüğü üzere, sokak üstünde 2 adet dairesel ağızlı sarnıç bulunmaktadır. Bu sokağın kuzeyinde ise, kompleksin hemen güneyinde tek odalı iki mekân daha bulunmaktadır. Buradaki konutlarda özellikle güney tarafta ana kayaya işlenmiş işlikler olduğu görülmüş, bu işliklerde kullanılan ezme kolunun bağlandığı yuvalar tespit edilmiştir.

Konut alanları merkez kompleksin etrafında görülmeye devam eder. Kompleksin yaklaşık 60 m. doğusunda, kıyı hattına bitişik kayadan oyulmuş tek odalı bir mekân vardır. Yine merkezi konumdaki kompleksin yaklaşık 43 m. güneydoğusunda iki odalı bir mekân bulunmaktadır. Ayrıca yerleşimin güneybatısında, modern taş ocağının hemen doğusunda ana kaya üzerine işlenmiş bir mekân inşa edilmiştir (Sil09/A.24) (Lev. LXIII, Res. 161). Mekana kayadan oyulmuş merdivenlerle çıkılır. Ana kayanın güney cephesi düzleştirilerek bir koridor yapılmıştır. Koridorun kuzeyinde birbiri ile bağlantısız iki oda bulunur. Batı kısmındaki odanın zemini ana kayanın düzleştirilmesiyle meydana

¹⁷⁹² Baskı kolu yuvasının yüksekliği 0.85 m., genişliği 0.30 m. ve derinliği ise 0.25 m.'dir. Pres yatağının çapı 1.40 m.'dir. Toplama havuzu; 0.70 m. uzunluğunda, 0.90 m. genişliğinde ve 0.40 m. derinliktedir.

getirilmiştir. Doğudaki odanın içinde bir adet sarnıç bulunur. Bu iki odalı mekân ile bitişik ama daha alt kotta ana kaya üzerine işlenmiş ve içi yuvarlak oyulmuş muhtemelen işlik olan bir diğer mekan vardır. Mekân olasılıkla iki odalı, koridoru ve içinde sarnıcı, hemen alt tarafında da işliğı olan bir evdir¹⁷⁹³. Bahsedilen mekânların işlevi anlaşılammıştır. Ama Kepez yerleşimin merkezinde bulunan kompleksin etrafına yayılmış tarımla ilgili mekânlar oldukları söylenebilir.

Mekanlar sivil mimari örnekleridir. Görüldüğü üzere, hem merkezi kompleks hem de etrafındaki mekanlar kırsal alana uygun şekilde, gösterişten uzak basit planlıdır. Zira köyler önceden belirlenmiş bir şemaya göre değil, yerleşim büyüdükçe topografyaya bağımlı olarak geliştikleri için düzenli sokak ağları ya da bir ızgara plan söz konusu değildir¹⁷⁹⁴. Bu örnekler bünyesinde kamusal veya dini yapılar barındırmamaktadır. Zaten kamusal yapılar ve konutların köy içinde yerleşimlerine dair net verilerde bulunmamaktadır¹⁷⁹⁵. Kırsal alan çalışmalarında aslında kamu yapısı olarak kabul edilebilecek fazla yapı da belirlenememiştir. Bununla birlikte pek az yerleşimde özel hamam işletmeleri; Suriye’de ise bazı yapıların, köy erkeklerinin özel toplantıları için kullanılan *andron* olduğu düşünülmüştür¹⁷⁹⁶. Ancak köylerdeki tek anıtsal kamu yapısı olan kilise veya şapel¹⁷⁹⁷ Kepez yerleşiminde tespit edilmemiştir. Bununla birlikte alanda yaptığımız incelemelerde mimari süslemeye rastlanılmamış ve devşirme malzeme kullanımı da görülmemiştir. Mekânların mimari süsleme kullanmadan sade bir biçimde inşa edilmiş olmaları bir eksiklikten çok yerel mimari geleneğe bağılı olmasıyla açıklanabilir. Bu haliyle metnin devamında ayrıntıları verileceği üzere, Sagalassos *Khora*’sı¹⁷⁹⁸ ve Dağlık Kilikya Bölgesi’nde görülen Geç Antik Dönem kırsal yerleşimlerin ortak özelliklerini yansıtmaktadır¹⁷⁹⁹.

¹⁷⁹³ Sil09/A.24’e ait bilgiler Sillyon Yüzey Araştırması arşivinden alınmıştır.

¹⁷⁹⁴ Ceylan 2009, 48.

¹⁷⁹⁵ Ceylan 2009, 48.

¹⁷⁹⁶ Ceylan 2009, 48. Özellikle kuzey Suriye ve kıyılarında tarımsal ekonomiye dayalı Geç Antik ve Erken Bizans Dönemi’ne tarihlenen kırsal yerleşim örnekleri tespit edilmiştir. Bkz. Foss 2002, 71-95.

¹⁷⁹⁷ Wittaker-Garnsey 1998, 309.

¹⁷⁹⁸ Vanhaverbeke et al. 2004, 254-268; Vanhaverbeke 2007, 673. Sagalassos *khora*’sı için ayrıca bkz. Vanhaverbeke-Waelkens 2003.

¹⁷⁹⁹ Aydınoğlu 2015, 19. Konutlar, mezar yapıları ve kiliselerin oluşturduğu köyler Dağlık Kilikya kırsal dokusunun baskın öğeleridir. Bkz. Ceylan 2009, 50.

3.3.2 Sarnıçlar ve Su Depoları

Yerleşim içine yayılmış toplamda 23 adet sarnıç tespit edilmiştir (Lev. LXIII, Res. 162)¹⁸⁰⁰. Kepez'de organize bir su destek sisteminin olmadığı görülmekte ve su ihtiyaçlarını yerleşimin içine dağılmış çok sayıda sarnıç ve kuyu ile karşıladıkları anlaşılmaktadır. K46'nın kayalık ama işlenebilir bir coğrafyasının olması, sarnıçların her yere yapılabilmesine izin vermiştir. Yerleşimdeki sarnıçların arazinin kayalık yapısından faydalanılarak ana kayaya oyularak oluşturuldukları anlaşılır. Sarnıçların çok büyük bölümü yağmur sularının biriktirilmesiyle doldurulmuş olmalıdır. Çünkü araştırmalarımızda bu sarnıçlara su sağlayan herhangi bir yapılanma tespit edilememiştir. Bu amaçla binaların çatılarından uzanan kanallar ve yakın çevrelerindeki kayalık alanda oyuklar yapılarak yağmur sularının sarnıçlara yönlendirildiği de ön görülebilir. Hem buharlaşmayı hem de içine hayvanların düşmesini önlemek için ağız kısmı yüksek ve dar bırakılmıştır. Bahsi geçen sarnıçlar iki tip olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk tipi mekânların içinde, yakınında veya sokaklar üstünde bulunan ve ana kaya oyularak oluşturulanlardır. Bu tipe giren sarnıçlar, daire biçiminde yapılmış ve ağızları kireçtaşından bloklarla kapatılmıştır. Yaptığımız incelemelerde sarnıçlarda sıva izlerine rastlanılmamıştır. Bununla beraber çoğunun tahrip edilmesi ve sonradan molozla dolmasından dolayı tam detayları alınamamıştır. Ayrıca çapları da belli bir standart göstermemektedir. Ancak bahsedilen bu tipteki sarnıçların daha çok evlerde kullanılan suların biriktirildiği birimler olduğu söylenmelidir.

Bir diğer tip ise yerleşim alanının yaklaşık 200 m. kuzey doğusunda bulunan kare formlu yapılmış büyük sarnıçlardır. Yapılan incelemeler sonucunda bu tipte iki adet sarnıç tespit edilmiştir. Yerleşimin en kuzeyinde kalan sarnıçlar, kare formları ve boyutları bakımından alandaki diğer sarnıçlardan ayrılmaktadır¹⁸⁰¹. Öyle ki bunlar arasında en büyük sarnıç (Sil10/A.55), 8x5 m. ölçülerindedir. Bahsedilen sarnıcın yerleşime dağıtılan suyun ana arteli olabileceği düşünülmektedir¹⁸⁰². İkinci tipte değerlendirdiğimiz sarnıçlar, duvarları örülerek oluşturulmuştur. Benzerleri Likya'da Karabel Yerleşimi¹⁸⁰³, Beydağlarında konumlanan Mnara¹⁸⁰⁴ ve Dağlık Kilikya'da Pisa

¹⁸⁰⁰ Özer 2011, 38-39.

¹⁸⁰¹ Özer 2011, 38 – 39.

¹⁸⁰² Özer 2011, 38-39. Sillyon Yüzey Araştırması sırasında burada çeşitli çalışmalar yapılmış ve sarnıca Sil10/A.55 envanter numarası verilmiştir.

¹⁸⁰³ İşler 2014, 707-708, Şek. 19-20.

¹⁸⁰⁴ Kizgut-Akalın 2010, 117.

Yerleşiminde¹⁸⁰⁵ gördüğümüz bu örnekler yapısal olarak Kepez'deki diğer sarnıçlardan farklıdır ve bu büyük su depolarının tarımsal faaliyetlerde kullanıldıkları düşünülmektedir. K46'nın kuzeyinde büyük sarnıçların yakınında ana kayadan oyulmuş pres yataklarıyla toplama havuzları bulunmaktadır. Bir kısmının tahrip olduğu ve bir kısmının da toprak altında kaldığı için sayıları tam anlaşılabilen bu üretim mekânlarının yoğun bir şekilde varlığı yerleşimin tarımsal özelliğini gözler önüne sermektedir. Bu alanların, büyük sarnıçların olduğu yerde kümelenmesi de tesadüfî değildir. Başka bir ifadeyle burada bulunan işliklerde ezme işlemi yapıldığı zaman sudan faydalanılıyor olmalıydı. Ayrıca hem yüzey araştırmaları esnasında hem de arazide yaptığımız çalışmalar neticesinde herhangi bir kaynak suyu tespit edilmemiştir. Aslında kayalık bir alanda suyun çıkması da beklenmemelidir. Bunun yerine yağmur suları biriktirilmiş; taşıma yöntemiyle sarnıçlara su depolanıp alandaki su ihtiyacı karşılanmıştır. Bununla beraber özellikle Likya Bölgesi'nden bilindiği üzere işliklerle bağlantılı olan sarnıçlar zeytinyağı ve şarap üretiminde de kullanılmaktadır. Nitekim Likya'daki yerleşimlerde bulunan kilise ve konutların her birinin kendine ait bir ya da birden fazla sarnıcı bulunmaktadır¹⁸⁰⁶. Kepez'deki büyük sarnıçların işliklerin olduğu yerde bulunması benzer uygulamaların olabileceğini düşündürmektedir.

3.3.3 Nekropolis

Kepez yerleşimiyle ilgili değineceğimiz son yapı gurubu mezarlar olacaktır. Yerleşimin batısında *nekropolis*'i bulunmaktadır. Burada yer alan kayalık alanlar oyularak kimi zaman tekli kimi zaman da yana yana yerleştirilmiş mezarlar meydana getirilmiştir. Kayalıklar aile mezarlıkları gibi düzenlenmiştir. Bir kayalıkta bir mezar olabildiği gibi, birden fazla teknenin aynı kayalığa açıldığı örnekler de vardır. Mezarlar belli düzende olmayıp, buldukları kaya kütesinin biçimi ve konumuna göre farklı düzenlemeler içinde bulunabilmektedir. Özer başkanlığında yapılan yüzey araştırmaları sırasında burada 23 adet *khamosorion* tipte mezar tespit edilmiştir¹⁸⁰⁷. Mezarların uzunlukları çoğunlukla 2 m. ve genişlikleri ise 1 m. civarındadır. Mezarların olduğu

¹⁸⁰⁵ Aydınoglu 2013, 86, Fig. 21-22.

¹⁸⁰⁶ İşler 2010, 707.

¹⁸⁰⁷ Özer 2011, 38 – 39, Res. 10; Özer vd. 2011, 212. Bu mezarlara Sil10/A1'den başlayarak numaralar verilmiştir. *Khamosorion* mezarlar uygun kayalığa sandık şeklinde oyulmasıyla meydana getirilmiştir. Bunun için bkz. Çelgin 1992, 167; Koch 2001, 37.

alandaki yaptığımız çalışmalarda tarihlenmeye yardımcı olabilecek herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır (Lev. LXIII, Res. 164).

Khamosorion mezarların oldukça sade tipli olması, bezeme, profil gibi unsurlara sahip olmamaları tarihlenme konusunda net sonuçlara ulaşmamızı zorlaştırmaktadır. Kepez’de yer alan mezarların genel olarak Sillyon batı *nekropolis*’inde yer alan mezarlarla aynı özellikte olduğu görülmüştür. Sillyon *Akropolis*’i yamaçlarındaki *nekropolis* alanlarında yaygın mezar tipi *khamosorion*’dur¹⁸⁰⁸. Öyle ki K46’nın örnekleri, Sillyon güneybatı *nekropolis*’indeki *khamosorion* mezarlarla birebir aynıdır. Sillyon güneybatı *nekropolis*’inde yapılan çalışmalarda yazıtlı bir lahit kapağı ele geçmiştir. Yazıtından yola çıkarak M.S. 3.yy. içinde yapılmış olduğu düşünülmüş;¹⁸⁰⁹ bu nedenle de güneybatı *nekropolis* M.S. 3.yy. içinde değerlendirilmiştir. Bununla beraber *khamosorion* tipi erken dönemlerden itibaren görülmekte ve Geç Roma Dönemi ve Bizans Dönemi de dahil olmak üzere yaygın biçimde kullanıldığı anlaşılmaktadır¹⁸¹⁰. *Khamosorion* Likya, Pamphylia ve Karia Bölgeleri’nde sıklıkla kullanılmıştır¹⁸¹¹. Karia’da savunma karakterli hatta bazı bazıları Perslerle bağlantılı kale yerleşimlerinde de bu mezar tipinin yaygın olduğu görülür¹⁸¹². Pamphylia’da Sillyon dışında Roma İmparatorluk Dönemi ve sonrasına ait bu tip mezarlara Trebenna *nekropolis*’inde de rastlanılmıştır¹⁸¹³. Karaçalı *nekropolis*’nde 48 *khamosorion* tespit edilmiş ve mezarın hiç birinde kapak ile ilgili kesin bulgulara ulaşılamamıştır¹⁸¹⁴. Dağlık Kilikya’da bir kırsal yerleşim olan Pisa’da M.S. 2-3.yy. içinde değerlendirilen *khamosorion* mezarlar görülmektedir¹⁸¹⁵. Yine Mersin İli Erdemli ilçesi Kız Kalesi Mahallesi, Adamkayalar Mevkiinde bulunan ve Roma İmparatorluk ile Geç Roma Dönemlerinde değişim geçiren yerleşimde *khamosorion* mezarlar yer almaktadır¹⁸¹⁶. Ancak ana kayadan oyularak meydana getirilen *khamosorion* tipi bir mezarın (Sil10/A17) kapağı *in-situ*’dur ve bu tip mezarların hem Kepez hem de bölgede nasıl kapandığına dair fikir vermesi bakımından

¹⁸⁰⁸ Özer 2017, 613.

¹⁸⁰⁹ Güneybatı *nekropolis*’te tespit edilen kapak (Sil09/32), basık üçgen alınlıklı, tepe ve köşe akroterlidir. Mezar sahipleri ile ilgili bilgi veren yazıt kapağın eğimli yüzeyindedir. Burada Grekçe bir yazıt bulunmaktadır. Yazıtta *Aur.* ön adı vardır ve bundan ötürü *Constitutio Antoniana*’dan (M.S. 212) öncesine tarihlendirilemeyeceği düşünülmüştür. Yazıt ve kapak için Bkz. Özer-Taşkiran 2010b, 168-169, Res. 8; Özer-Taşkiran 2010a, 279-280, 286, Res.10; Özer 2017, 614.

¹⁸¹⁰ Çelgin 1990, 196.

¹⁸¹¹ Çevik 2006, 183; Ateşlier 2006, 154-155; Çörtük 2007, 46; Özer 2017, 619 vd.

¹⁸¹² Özer 2017, 619, dn. 82.

¹⁸¹³ Çevik 2005, 73.

¹⁸¹⁴ Çokay-Kepçe 2006, 12.

¹⁸¹⁵ Yerleşimin *nekropolis* olarak kullanılan kayalık kuzey yamaçlarında çok sayıda *khamosorion* mezar tespit edilmiştir. Bkz. Aydınoglu 2013, 77-78, Fig. 8-9.

¹⁸¹⁶ Özdizbay-Dinçer 2016, 197, Res 1.

önemlidir. Bilindiği gibi bu tür basık, üçgen alınlıklı, tepe ve köşe akroterli veya mimari süsleme unsurları olmaksızın yalın kapaklarla Roma İmparatorluk Dönemi'nden itibaren yoğun olarak karşılaşılmaktadır¹⁸¹⁷. Neticede Kepez yerleşmesini *nekropolis*'inin tarihi konusunda belli bir dönem söylememiz oldukça güçtür. Ancak Sillyon güneybatı *nekropolis*'i ve diğer örneklerden yola çıkarak M.S. 3.yy.'dan itibaren kullanımda oldukları ön görülebilir. Bu tarih aralığı da yerleşimde tespit edilen seramik buluntularla da örtüşmektedir.

3.3.4 Değerlendirme Ve Tarihleme

K46, Pamphylia Bölgesi'nde, Sillyon antik kentinin 4 km. kuzeyindedir. Kepez'in Sillyon'un egemenlik alanında olduğu göz önünde bulundurulursa, Yerleşimin Sillyon'a bağlı bir *kome* olduğunu düşünebiliriz. *Polis*'lerin hinterlandında yer alan *kome*'ler tarımsal nitelikli yerleşmeler olup, antik kentleri besleyen en önemli ekonomik birim niteliğini taşımaktadır¹⁸¹⁸. Üretimden kaynaklanan bu özellikleri, kendilerini bağlı oldukları kentlerin ayrılmaz bir parçası haline getirmektedir. Nitekim güçlü bir üretime sahip olan kentlerin dahi *kome*'sinden gelecek olan çeşitli tarımsal ürünlere ihtiyacı bulunmaktadır¹⁸¹⁹. Bu çerçevede düşünüldüğünde, Sillyon'a olan uzaklığı, içinde bulundurduğu konut mimarisi, tarım alanları, işlik ve yerleşim modeli ile bir *kome* olduğu ortaya çıkmaktadır. Kepez yerleşmesinin özgün adı özellikle merkez Likya'daki kırsal alanda kalan küçük yerleşimlerin çoğunda¹⁸²⁰ ve Pednelissos egemenlik alanında kalan yerleşimler¹⁸²¹ gibi tespit edilememiştir. Bugüne kadar yapılan araştırmalarda ve çalışmamızda bu konuya ışık tutacak hiçbir veriye ulaşılamamıştır.

Kepez *kome*'si bölgedeki kırsal yerleşimlerin mimarisi ve kent dokusu hakkında olduğu kadar kırsal yerleşimlerin sosyo-ekonomik durumları ve bağlı olduğu kent hakkında temel fikirler oluşturmamıza da yardım eder. Günümüze ulaşan kalıntılardan yerleşimin yaklaşık olarak 20 hektarlık bir alana yayıldığı görülmektedir. Şu aşamada geniş bir alana

¹⁸¹⁷ Özer 2017, 613-615.

¹⁸¹⁸ Şahin 2007, 116. Theodoret ve Libanius'un eserlerinden de anlaşılacağı gibi doğuda özgür toprak sahiplerinin oluşturduğu köyler (*kome*) yerleşim dokusunun en ağırlıklı parçasıdır. Bkz. Theodoret *Phil. Hist.* 17.3, Libanius *Or.* 47.4, 11. Köy ekonomisi tarım temellidir. Endüstriyel üretimde yine tarımsal ürünler olan şarap ve zeytinyağı ağırlıklıdır. Bu ürünler çoğunlukla ev içi işliklerde hazırlansa da bazı köylerde, Kepez'de olduğu gibi, büyük ölçekli üretim yapan zeytinyağı presleri bulunur. Bunun dışında seramik, kumaş gibi ürünler de köylerde yerel talebe yönelik olarak üretilmiş olmalıdır. Bkz. Ceylan 2009, 48.

¹⁸¹⁹ Schuler 1998, 1 vd.; Şahin 2007, 116.

¹⁸²⁰ İşler 2010, 237.

¹⁸²¹ Vandeput – Köse 2008, 33; Vandeput 2009, 6-12 vd.

yayılan K46'nın demografik yapısını belirlemek oldukça güçtür. Ancak konut dokusunun homojen karakteri, belirgin sınıf ayrımları olmayan bir topluma işaret etmektedir. Yerleşimin tarıma dayalı bir ekonomisi olduğu belli olmaktadır. Tarımsal üretime işaret eden kalıntılara konut alanın yanı sıra, yerleşimin dışında da rastlamak mümkündür. Bu kalıntıların başında, işlikler, tarım alanları, sarnıçlar ve su depoları gelir. K46 tasarlanırken bir kent planı takip edilmediği görülse de zemini kayadan oluşan tepelik alanın idareli kullanılıp, Sillyon ile aynı görüş mesafesinde olmasına özen gösterilmiş; bu nedenle konut alanı Sillyon'dan görülebilecek nokta olan güneye, tarım ve üretim alanları ise konut alanlarından sonra kuzeyde kümelenmiştir. *Nekropolis* ise Sillyon'da olduğu gibi kentin batısında konumlanmaktadır.

Arazi şekilleri göz önünde bulundurulduğunda tarımsal faaliyetlerin yerleşimin kuzeyinde yapılması gerekmektedir. Yerleşimin kuzeyi ve doğusu hafif bir eğimle Toroslara doğru düzlüğe dönüşmektedir. Öyle ki Kepez'in kuzey kesiminde tarım alanları ve harman yerleri beklenmelidir. Yerleşimin bulunduğu topoğrafya, sahip olduğu koşullar sayesinde düzeltilme veya teraslamaya ihtiyaç duymamaktadır. Kaldı ki büyük sarnıçların ve işliklerin bu alanda olması da düşüncelerimizi temellendirmektedir. Buna göre yerleşim güneyde, tepelik alanın en yüksek noktasına, Sillyon'u her açıdan görebilecek bir yere yapılmış; yerleşimin üretimde bulunduğu tarımsal alanlar için meyilli bir düzlükten oluşan kuzey kesim belirlenmiştir. Yani yapılaşma sınırını arazinin biçimi ortaya koymuştur. Neticede K46'nın tarıma uygun bir düzlüğe egemen bir tepe üzerinde konumlandığını söylemek mümkündür. Bununla beraber Kepez ile Sillyon arasında kalan geniş tarım alanları ve etraftaki diğer düzlüklerden de faydalanılması beklenmeli; buradan tarımsal üretime katkı sağladıkları düşünülmelidir.

Her ne kadar savunma karakteri göstermeyen bir yerleşim olsa da, Kepez'de kendi iç savunmasıyla ilişkili olabilecek tek yapı yerleşkenin merkezinde bulunan kompleksin giriş kısmıdır. Burası kayadan oyularak ve ahşap bir kapıyla kapatılarak koruma altına alınmak istenmiştir. Ayrıca girişin üst kısmında bulunan hatıl yuvaları ile batı kanadına yapılmış merdivenler girişin iki katlı olduğunu göstermektedir. Böylece Sillyon ve çevresi ile Toroslara kadar ovanın neredeyse her noktasını görebilecek bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Bu aşamada kompleksin ve belki de Kepez yerleşiminin tamamı için geliştirilmiş sade bir savunma anlayışı olduğu söylenebilir. Ancak bu savunma düzenli saldırılara değil de daha çok yerel eşkıya veya haydutların yağmalarına karşı tasarlanmış olmalıdır. Kaldı ki olası bir tehlike durumunda Sillyon buradan hemen haberdar edilebilirdi. Buradan hareketle K46'nın kule-çiftlik şeklinde bir yerleşme olabileceği

düşünülebilir. Ancak kule-çiftlikler çok fonksiyonlu kullanılan bir kuleden – konut yapısı, çalışma alanı, zemin katı ahır ve depo olarak kullanılan- yan yapılardan ve duvarla çevrilmiş bir avludan oluşan bu yapı tipi olarak tanımlanmaktadır¹⁸²². Oysa yukarıda da bahsedildiği üzere Kepez Yerleşkesi, bünyesinde konut alanları, sarnıçlar, su depoları, tarım alanları ve *nekropolis* barındıran küçük ölçekli bir kırsal yerleşimdir.

Kepez *kome*'sinde bulunan yapılar savunma karakterine sahip değildir; aynı şekilde bu yapılar savunma özelliği göstermeyen yayvan bir tepe üzerinde yer alır. Böylece yukarıda detayları verildiği üzere, Kepez savunma karakteri göstermeyen küçük ölçekli kırsal bir yerleşmedir. Zaten, köy yerleşimlerinin hemen hemen hiçbirisinde savunma duvarı yer almamakta; bu durum *kome*'lerin temel özelliği olarak görülmektedir¹⁸²³. Antik dönemde benzer yerleşim modelleri özellikle Pisidia, Kilikya ve Orta Likya'da sıklıkla karşımıza çıkar. Bu tip yerleşimler çekirdek bir yapı –genelde bir gözetleme kulesi veya büyük bir çiftlik evi- etrafında seyrek olarak gruplanmış şarap veya zeytinyağı işlikleri, sarnıçlar ve kayaya oyulmuş mezar yapılarından oluşur. Kule-çiftlik ya da çiftlik evleri olarak adlandırılan bu yapılar aynı zamanda bölgedeki en küçük yerleşim birimini de oluşturur¹⁸²⁴. Son yıllarda yapılan Pednelissos Yüzey Araştırmaları'nda izole edilmiş çiftlikler, köyler veya villalar tespit edilmiştir. Bunlardan bazılarının hacmi orta büyüklükte bir kent görünümündedir¹⁸²⁵. Ancak buna karşın kamuya ait anıtsal mimari ya da yapılar eksiktir. Buralarda yapılan çalışmalarda yoğun şekilde zeytinyağı üretimi yapıldığı anlaşılmaktadır. Öyle ki şu ana kadar yürütülen çalışmalardan anlaşıldığı üzere zeytinyağı üretiminin çevresinde bulunan seramikler, zeytinyağı ve şarap üretiminin Geç Antik Dönem 'de M.S. 7. yy.'a kadar devam ettiğini göstermiştir¹⁸²⁶. Bunlardan biri olan Kocamehmetler Asarı yerleşim dokusu ve tarımsal özelliği bakımından Kepez'le karşılaştırılabilir¹⁸²⁷. Ancak bununla birlikte savunma yönü olmasından dolayı ondan ayrılır. Mersin İli Erdemli İlçesi Kız Kalesi Mahallesi, Adamkayalar Mevkiinde bulunan yerleşme Kepez ile benzer özellikler sergilemektedir. Roma ve Geç Roma Dönemleri'nde değişim geçiren yerleşmenin konumlandığı tepenin merkezine Kepez'de olduğu gibi, kümelenmiş konutlar inşa edilmiştir. Bu konutların

¹⁸²² Konecny 1997, 13.

¹⁸²³ Ward-Perkins 2000, 336.

¹⁸²⁴ İşler 2014, 709.

¹⁸²⁵ Vandeput 2009, 8.

¹⁸²⁶ Vandeput 2009, 11-12; Vandeput – Köse 2008, 32-33; Vandeput – Köse 2009, 45-58; Vandeput – Köse 2010, 179-194.

¹⁸²⁷ Vandeput 2009, 8, Fig. 5; Vandeput – Köse 2009, 48; Vandeput et al. 2011, 78, Figs. 6-7; Vandeput et al. 2012, 272-273, Figs.6-8.

çevresinde sarnıçlar, işlikler ve *khamasorion* mezarlar yer almaktadır¹⁸²⁸. Yine Silifke İlçesi, Atayurt Mahallesi, Karadedeli Köyü yakınlarındaki aynı döneme verilen ve Seleucia ad Calycadnum territoryumunda olan Akhayat¹⁸²⁹, Yonuzlu¹⁸³⁰, Duvararası¹⁸³¹ yerleşmeleri; Susanoğlu Mahallesi, Körüklü Mevkiinde bulunan Körüklü, aynı yerde Andızlımıdık Mevkiindeki Andızlımıdık yerleşmeleri¹⁸³² ile Mut İlçesi'nde, Yalnızcabağ Köyü yakınlarında bulunan Adrassos'da¹⁸³³ benzer yerleşim modeli görülür. Ayrıca Dağlık Kilikya Bölgesi'nde Bademliören, Balıçukur, yerleşmelerinde ortalama konut sayısı 5 ile 20 arasında değişmekte olup, aynı zamanda çiftlik evi olarak değerlendirilebilecek yapılara rastlanmaktadır. Yerleşimlerin bu karakterleriyle Kepez modeli örtüşmektedir. Bu özellikler doğrultusunda benzer yerleşimler Şahin tarafından “çiftlik evine sahip tarımsal nitelikli küçük yerleşmeler” olarak tanımlanmıştır¹⁸³⁴. Yine aynı bölgede *kome* niteliğinde olan Geç Roma-Erken Bizans Dönemi'ne verilen Imbrigion Kome (Demircili)¹⁸³⁵ ve Silifke'nin yaklaşık 36 km. doğusunda Limonlu Çayı'nın hemen batısında yer alan yerleşim¹⁸³⁶ önemli örnekler arasındadır.

Likya'da Kyaneai kentinin yayılım alanında benzer örneklerin varlığı yapılan araştırmalarla saptanmıştır¹⁸³⁷. Yine Beydağları üzerinde Hisar Çandır, Gökdere, Hurma Vadisi ve Asar Vadisi'nde bulunan pek çok çiftlik Kepez yerleşkesi gibi sadece çiftlik evleri ve işliklerden oluşmaktadır. Bu tür çiftliklerde bulunan güvenlik önlemleri, kendi içine kapalılık ve pencere-kapı sağlamlığı gibi normal konut güvenliğine yönelik uygulamaları aşmamaktadır¹⁸³⁸. Kepez'de merkezi yerleşmenin giriş kapısının korunaklı ve çift katlı yapılması aynı düşünceyi aksettirmektedir. Myra egemenlik alanında bulunan Gürses Çiftliği¹⁸³⁹, her ne kadar Helenistik bir örnek olsa da, Kepez yerleşkesi ile

¹⁸²⁸ Özdizbay-Dinçer 2016, 197, Res 1.

¹⁸²⁹ Özdizbay-Dinçer 2016, 198-199.

¹⁸³⁰ Özdizbay-Dinçer 2016, 199, Res.2.

¹⁸³¹ Özdizbay-Dinçer 2016, 199-200.

¹⁸³² Özdizbay-Dinçer 2016, 202-203, Res.5-6

¹⁸³³ Özdizbay-Dinçer 2016, 205.

¹⁸³⁴ Şahin 2007, 137. Yine Şahin tarafından bölgede saptanan 3 ile 15 arasında konut ve işlikte oluşan yerleşmeler bulunmaktadır. Buralar “tarımsal nitelikli küçük yerleşme” olarak tanımlanmıştır. Bkz. Şahin 2007, 138.

¹⁸³⁵ Hild-Hellenkemper 1990, 275. *Kome*'nin yakın çevresinde, Kepez'de olduğu gibi bir takım mezar yapıları bulunmaktadır. Bkz. Machatschek 1974, 251; Berns 2003, 82 vd.

¹⁸³⁶ Hild-Hellenkemper 1990, 331. Ayrıca bölgede *kome*'lerin varlığı, yazıtlarla da belgelenmiştir. Bunun en iyi örneği Geç Antik Dönem yerleşimi Kanytellis (Kanlıdivane)'dir. Bölgede görülen yerleşmelerin en büyüğü olarak dikkat çeken burasının, bir mezar kitabesi aracılığıyla yaklaşık 10 km. uzaklıktaki Elaiussa Sebaste'nin *kome*'si olduğu ortaya çıkmıştır. Bkz. Ceylan 2009, 50, dn. 24. Ayrıca diğer yazıtlar için bkz. Şahin 2007, 138, dn. 46-47.

¹⁸³⁷ Kyaneai ve kentin yayılım alanında tespit edilmiş olan küçük yerleşmeler için bkz. Kolb 1991, 219-231; Miller 1993, 76-83; Miller 1995b, 69-92; Schuler 1998, 84; Hailer-Şanlı 2004, 212-248.

¹⁸³⁸ Çevik 2015, 518.

¹⁸³⁹ Konecny 1997, 28, Fig. 51-57, Abb. 63-74.

yerleşme modeli açısından karşılaştırılabilir. Bir tepe üzerinde bulunan yerleşimde oldukça iyi korunmuş konut kalıntıları bulunur. Kepez’de olduğu üzere içlerinde ve çevrelerinde işlik elemanları vardır. Bu yerleşimde bazı lahit ve mezar kalıntıları yer almaktadır¹⁸⁴⁰. Orta Likya’da Geç Antik Döneme verilen Karabel antik yerleşimin yakınındaki yamaçta neredeyse aynı yerleşim modelini karşımıza çıkar. Demre’nin yaklaşık 17 km. kuzeyinde dağlık alanda konumlanan yerleşimde bir çiftlik evi etrafında 6 işlik ve 10 adet sarnıç belirlenmiştir¹⁸⁴¹.

K46’nın yerleşim dokusu ve planı yukarıda karşılaştırma örneklerin üzerinden anlatıldığı üzere özellikle Roma İmparatorluk Dönemi’nde başlayarak, Geç Antik Dönem ve Bizans Dönemi içlerine kadar tarihlenen küçük ölçekli yerleşimlere benzemektedir. Buna rağmen çalışmalarımız esnasında yerleşimin alanlarının tam ne zaman inşa edildiğini gösterecek, yazıt veya mimari bezemeye ulaşamamıştır. Ancak şu aşamada *nekropolis* ve seramik buluntular üzerinden bir değerlendirme yapmak mümkündür. *Nekropolis* başlığı altında, buradaki *khamasorion* mezarların analogik değerlendirmeleri ve özellikle ana kent Sillyon güneybatı *nekropolis*’indeki örneklerden yola çıkarak M.S. 3.yy.’dan itibaren kullanımda oldukları öngörülebilir.

Kepez’de tespit edilen seramik parçaları, yerleşim dokusu ve *nekropolis* için düşündüğümüz tarih aralığını destekleyen en önemli arkeolojik verileri oluşturmaktadır. Bulunan seramikler arasında tarihlere yardımcı olacağını düşündüğümüz bazı örnekler üzerinden çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Değerlendirmeye alınan seramik buluntular arasında, yerleşimde tespit edilen en erken buluntu grubunu, benzerlerini Perge’den bildiğimiz kabartmalı kâselere ait parçalar oluşturmaktadır¹⁸⁴². Söz konusu kabartmalı kâselerin astar özellikleri ve üzerinde görülen betimlemelerle birlikte değerlendirildiğinde, olasılıkla M.Ö. 1. yy.’ın birinci yarısına ait olduğu düşünülmektedir. Yerleşimde tespit edilen bir diğer seramik grubunu Geç Roma Dönemi’ne tarihlendirilebilecek kırmızı astarlı seramikler oluşturmaktadır. Bunlar arasında dikkati

¹⁸⁴⁰ Çevik 2010, 196.

¹⁸⁴¹ İşler 2014, 699, Şek. 2-3 vd.

¹⁸⁴² Perge’de bulunan kabartmalı kâse örnekleri için bkz. Recke 2003, 112, 121, Abb. 9. Değerlendirmeye aldığımız ilk kabartmalı parça bir kâsenin dip bölümüne ait olup kırmızımsı sarı hamuru az miktarda kireç katkılı ve sık dokuludur. Dış yüzeyi kırmızı astarlı ve mattır. Kalıpta şekillendirilen kâse iyi fırınlanmıştır. Madalyon olarak da tanımlanan dip bölümünde, merkezdeki konsantrik dairenin etrafına yerleştirilen yedi kollu rozet motifi yer almaktadır. Rozetin her bir yaprağı, birbirini takip eden çizgi şeklindeki damarlarla doldurulmuştur. Kabartmalı kâseler arasında değerlendirilen ikinci örneğimiz bir gövde parçasıdır. Parçanın, kırmızımsı sarı hamuru, az miktarda kireç katkılı olup sık dokuludur. Astarı tanımlanamayacak derecede aşınmıştır. Kalıpta şekillendirilen kâse iyi fırınlanmıştır. Dış yüzeyinde, ince sarmal dallarla birlikte sarmaşık yaprakları betimlenmiştir. Yapraklar arasındaki boşluklar rozetlerle doldurulmuştur.

çeken kaide parçası, Sagalassos kırmızı astarlı seramiklerine aittir¹⁸⁴³. Sagalassos kırmızı astarlı seramikleri içinde değerlendirebileceğimiz bir diğer örnek bir kâseye ait ağız kenarı parçasıdır¹⁸⁴⁴. Kırmızı astarlı seramikler içinde değerlendirmeye alınan parça, alçak halka kaideli bir kasenin dip bölümüne aittir. Hayes tarafından Kıbrıs Kırmızı Astarlı Seramikleri (LRD) arasında Form 2 başlığı altında değerlendirilen bu tip alçak halka kaideli kâseler M.S. 6. yy.'ın ilk yarısına tarihlendirilmiştir¹⁸⁴⁵. Geç Antik Çağ altında değerlendirebileceğimiz bir diğer kırmızı astarlı seramik bir kâseye ait ağız kenarı parçasıdır¹⁸⁴⁶. Dış yüzeyinde ağız kenarının hemen altında, özellikle Geç Antik Çağ'da sıklıkla kullanılan ve kazımayla yapılan dalgalı hat motifi vardır. Ayrıca Geç Antik Çağ'a ait seramikler arasında günlük kullanımla ilişkili örnekler de tespit edilmiştir¹⁸⁴⁷. Seramik buluntuların Roma İmparatorluk Dönemi'nden Geç Antik Çağ hatta M.S. 6.yy.'a kadar tarihlendiği ortaya çıkmaktadır. Böylece yukarıda da altını çizdiğimiz üzere, yerleşim dokusu, *nekropolis*'indeki mezarlar ve seramik buluntulardan yola çıkarak Kepez'in Roma İmparatorluk Dönemi'nden Geç Antik Dönem'e kadar yerleşim görmüş bir *kome* olduğunu önermek istiyoruz.

3.4 Dikmen Yerleşimi (K47)

Yerleşim, Sillyon'un yaklaşık 8 km. uzağında ve Serik-Antalya karayolunun güneyinde bulunan Dikmen Mahallesi'nde yer almaktadır. Serik-Antalya yolu üzerindeki Belek sapağı dönüldükten sonra Kadriye turizm merkezine yaklaşık 2 km. yaklaşınca bu yolun hemen doğusunda kalan 30 m. yüksekliğinde bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Bu tepenin güney kesiminde konumlanan modern Dikmen'den dolayı, Dikmen Yerleşimi olarak adlandırılmıştır. K47'nin olduğu tepe denize yaklaşık 5 km. mesafede olup, hem

¹⁸⁴³ Poblome 1999, 50-51, 305, Fig. 18: Type 1B100 (M.S. 4. yy'ın ilk yarısı). Parçanın, kırmızımı sarı hamuru, az miktarda kireç katkılı ve sık dokuludur. Yüzeyi açık kırmızı astarlı olup pürüzsüzdür ve üzerinde bir sıra rulet bezeme takip edilebilmektedir.

¹⁸⁴⁴ Sagalassos'da üretilen bu tip ağız kenarı geniş tablalı kâseler için bkz. Poblome 1999, 96-98, Fig. 41: Variant 1B233. Kâsenin kırmızımı sarı hamuru, kireç, iri taşçık katkılı olup ince kumludur. Astarı tanımlanamayacak şekilde aşınmıştır. Geniş ağız kenar tablasının iç yüzeyinde, kenarda, baskı yöntemiyle yapılmış birbirini takip eden küçük daireler yapılmıştır. Ağız kenarı tablasının geniş iç bölümünde ise yine baskı yöntemiyle yapılan yaprak süslemesi kısmen tanımlanabilmektedir.

¹⁸⁴⁵ Hayes 1972, 373-376, Form 2/13. Parçanın kırmızımı sarı hamuru, az miktarda gümüş mika katkılı olup ince kumludur. Dış yüzeyi kırmızı astarlı olup alt gövdede bant şeklinde bir bezeme seçilmektedir. Dış yüzeyinde ayrıca iki sıra, sık işlenmiş rulet bezeme günümüze kadar korunabilmiştir.

¹⁸⁴⁶ Anemorium'da bulunan Dalgalı hat bezemeli örnekler için bkz. Williams 1989, 79, Fig. 46/465. Parçanın kırmızımı sarı hamuru, yoğun miktarda, gümüş mika katkılı olup ince kumludur. Kırmızı astarı ince ve mattır. Çarkta şekillendirilen kâse iyi fırınlanmıştır.

¹⁸⁴⁷ Bunlar arasında dikkati çeken lekaneya ait ağız kenarı parçasıdır. Lekanenin hamuru, yoğun miktarda taşçık katkılı olup sık dokuludur. Yüzeyi hamur renginde ince sulu bir astarla kaplanmıştır ve mattır. Dış yüzeyinde, ağız kenarının hemen altına yapılan kabartma ince bandın alt ve üst bölümüne kazımayla tek sıra dalgalı hat bezemesi yerleştirilmiştir. Bu değerlendirmeler Uzman Mustafa BİLGİN'nin desteğiyle yapılmıştır. Kendisine yardımlarından dolayı teşekkür ederiz.

Sillyon'u gören hem de denize hakim bir noktadır. Bahsedilen tepelik alanda arazi taraması yapılmış, buradaki kalıntılar ve buluntu yoğunluğu tespit edilmeye çalışılmıştır. (Lev. LXIV, Res. 165-166). Küpper, K47'yi SU 20 olarak isimlendirmiş ve burasını kırsal bir yerleşim olarak tanımlamıştır¹⁸⁴⁸.

Arazi çalışmalarında yoğun bir yerleşme düzenine rastlanılmamıştır. Sadece yamacın eteklerinde çokgen taşlar ve moloz harçla basit bir şekilde yapılmış teraslar ve duvar kalıntıları tespit edilmiştir (Lev. LXV, Res. 167-168). Tepenin bazı noktalarında kayalık alanların olduğu görülmüştür. Muhtemelen bu kayalık alanlardan sökülen taşlar duvar inşasında kullanılmıştır. Duvarların dağılımına bakıldığında yerleşim alanının yaklaşık 350 dekarlık bir alana yayıldığı ortaya çıkmaktadır. Ancak ne yazık ki yerleşim planını belirleyecek kalıntılara ulaşılamamıştır. Ayrıca Küpper tarafından Dikmen Yerleşmesi'nin hemen güneyinde denize yakın küçük bir tepe üzerinde aynı nitelikte bir yerleşmenin daha olduğu vurgulanmıştır¹⁸⁴⁹. Ancak burada yaptığımız incelemelerde somut verilere ulaşılamamıştır.

Arazide yaptığımız incelemelerde seramik parçaları ve çatı kiremidi örneklerine rastlanılmıştır. Seramiklerin gündelik kullanıma yönelik kaplara ait olduğu anlaşılmıştır. Üzerlerinde herhangi bir bezeme kuşağı olmayıp, kırmızı astarlı veya devetüyü renginde oldukları belirlenmiştir. Küpper tarafından yapılan çalışmalarda yerleşimde ele geçen seramiklerin, birkaç erken dönem örneği dışında, Roma İmparatorluk ve Geç Roma Dönemi'ne tarihlendiği; bununla birlikte Selçuklu ve Osmanlı örneklerinin de olduğu vurgulanmıştır¹⁸⁵⁰. Biz de Küpper'in tarihlemesine katılıyor; duvar örneklerini de göz önünde bulundurarak Dikmen yerleşmesinin Geç Antik Çağ'a ait olabileceğini düşünüyoruz. Bu tarihten itibaren elverişli konumu yüzünden Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde de kullanımda olduğu söylenebilir. Kaldı ki günümüzde bile tepenin zirvesine bir adet su deposu inşa edilmiştir.

Yerleşimin genel yapısına bakıldığından, Kepez gibi bir kırsal model akla gelmektedir. Yaklaşık 350 dekarlık bir alana yayılan yerleşimin, bir çiftlikten öteye Sillyon egemenlik alanında bulunan bir *kome* olabileceği önerilebilir. Kaldı ki günümüzde bile tepe eteklerindeki bereketli topraklarda tarım yapılmakta, tepe üzerindeki düz alanlar ise otlak olarak kullanılmaktadır. Ancak çalışmamızın başında

¹⁸⁴⁸ Küpper 1997a, 101-102, Karte 1.

¹⁸⁴⁹ SU 19 olarak adlandırılan bu yerleşim, Serik İlçesi Kadriye Mahallesi'nin yaklaşık 500 m. kuzeyinde yaklaşık 30 m. yükseklikte bir tepe üzerinde konumlanır. Yerleşimdeki yoğun tahribattan dolayı ayrıntılara ulaşılamamıştır. Bkz. Küpper 1997a, 102, Karte 1.

¹⁸⁵⁰ Küpper 1997a, 102.

deniz üzerinden gelebilecek herhangi bir tehlikeyi Sillyon'a haber veren veya ilk müdahalede bulunan bir işlevde olabileceği düşünülmüş; fakat burada yapılan arazi taramasında savunma ögesi olabilecek herhangi bir yapı ögesine rastlanılmamıştır.

Aslında Dikmen Mahallesi ve çevresinin çalışmamızın kapsamına alınmasının temel sebebi Sillyon egemenlik alanında olmasının yanında bazı kaynaklarda geçen Sillyon'a ait olabilecek bir limanın varlığını saptayabilmektir. Tezimizin birinci bölümünde anlatıldığı üzere Sillyon'un hemen güneyinde, Sillyon çayı üstünde, Sillyon'a bağlı bir yerleşim olabilecek *Kynosarion* (*Κυννοσάριον*) adında bir yerleşme bulunmaktadır. Araştırmacılar tarafından muhtemelen bugünkü Belek Mahallesi sınırları içerisinde, Taşlı Burun Mevkiinde konumlandırılan *Kynosarion* Yerleşmesi'nin Sillyon limanı olabileceği düşünülmüştür¹⁸⁵¹. Bilimsel verilerin dışında Sillyon'un bir limana sahip olduğuna Bizans kaynaklarında da rastlanır. Nicephorus tarafından ele alınan bir pasajda Sillyon'un bir limanından bahsedilmektedir¹⁸⁵². Bir diğer kaynak ise Johannes Echimos'un hayatını anlatan *Vita Antonii Jun*'dur. Burada Arapların gemilerini demirledikleri limanın Sillyon limanı olduğundan bahsedilmiştir¹⁸⁵³. Ancak tüm bu verilere rağmen bugüne kadar söz konusu limanın yeri belirlenememiştir. Sillyon'un konumu ve komşu kentler Perge ile Aspendos'un egemenlik alanları göz önünde bulundurulduğunda, olası bir Sillyon limanı için en uygun yer Dikmen Yerleşimi'nin yakınlarındaki Kadriye Turizm Merkezi'nin olduğu sahil kesimidir. Şu aşamada eğer *Kynosarion* bir liman yerleşimi ise, onun da bu çevrede aranması gerektiğini düşünüyoruz. Çünkü Sillyon'un denize ulaşabileceği, diğer şehirlerin hâkimiyet alanında olmayan en uygun yer burasıdır. Ancak Kadriye sahil kesimindeki otel, golf sahası ve plaj gibi turistik tesislerden dolayı çalışma imkânı ortadan kalkmakta ve kıyı kesiminde bir kalıntıya ulaşmak neredeyse imkânsız hale gelmektedir. Nitekim Küpper başkanlığında yapılan araştırmalar neticesinde antik dönemde kıyı kesimde gelgitlere bağlı olarak denizin yaklaşık 3 m. çekildiği ve bazı yerlerin kumlarla dolduğu, buna rağmen olası bir Sillyon limanın bu alanda aranması gerektiği savunulmuştur¹⁸⁵⁴. Ayrıca son zamanlarda Öniz tarafından bölgede yapılan arkeolojik sualtı araştırmalarında Belek ve Kadriye sahillerinin akarsuların iç kısımlardan taşıdıkları alüvyon dolgu nedeniyle kumlarla kaplı olduğu, buna bağlı olarak kum tepeliklerinin oluştuğu ortaya konmuştur.

¹⁸⁵¹ Hellenkemper-Hild 2004, 676.

¹⁸⁵² Bkz. Niceph. *Hist.* 37; *πρὸς δὲ τοῖς πελάζουσι τοῦ Συλλαίου.*

¹⁸⁵³ *Vita Antonii jun.* I.197-200.

¹⁸⁵⁴ Küpper 1997a, 102-103.

Bu nedenle tüm su altı yöntemleriyle yürütülen çalışmalarda kayda değer bir sonuca ulaşamamıştır¹⁸⁵⁵. Böylece *Kynosarion* veya Sillyon'un denize açıldığı bir yerleşimin belirlenip arkeolojik verilerle desteklenmesinin oldukça zor olduğu ön görülebilir.

Son olarak Sillyon'un etrafında bulunan ve Kadriye sahilinde Akdeniz'e dökülen akarsulardan bahsetmek istiyoruz. Bölgede Side ve Attaleia gibi denizle bağlantısı olmayan Perge Kestros (Aksu)¹⁸⁵⁶ ve Aspendos da Eurymedon (Köprüçay)¹⁸⁵⁷ Nehirleri ile Akdeniz'e ulaşılıyordu¹⁸⁵⁸. Anlaşılan o ki nehir taşımacılığı denize kıyısı olmayan bölge kentleri için son derece önemliydi. Nitekim Köse başkanlığında sürdürülen çalışmalarda, Eurymedon'un sadece Aspendos ticareti için değil aynı zaman da iç bölgelerdeki Pisidia kentlerinin ticareti için de önem taşıdığı ortaya konmuştur¹⁸⁵⁹. Bununla beraber Pednelissos ve çevresinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları neticesinde Dağlık Pisidia kentlerinin ekonomik ve siyasi gelişimleri için Pamphylia'nın, özellikle de bölgede limanı olan kentlerin çok önemli olduğu saptanmıştır¹⁸⁶⁰. Pednelissos egemenlik alanında bulunan küçük ölçekli kırsal yerleşimler, bölgede yoğun bir tarım ve hayvancılık geliri olduğunu ve bu gelirin özellikle nehir taşımacılığı ile Pamphylia kentleri sayesinde sağlandığını ortaya koymuştur¹⁸⁶¹. Sillyon çevresinde yaptığımız araştırmalar neticesinde kentin doğusu ve batısından geçen iki küçük çayın olduğu görülmüştür. Bunlardan güneydoğuda olana Çorlan, batıdakine ise Koducak Deresi ismi verilmektedir. İki derenin ortak özelliği belli kıvrımlar yaptıktan sonra Kadriye sahilinden denize dökülmesidir. İzlediği rota boyunca bu iki dereye ufak çaylar da bağlanmaktadır. Derelerin döküldüğü alanın arasında Dikmen Yerleşimi bulunmaktadır. Dahası burası Sillyon limanı için tarif ettiğimiz alandır. Bu akarsuların debileri her ne kadar Kestros (Aksu) ve Aspendos'da Eurymedon (Köprüçay) kadar olmasa da, üzerlerinde basit taşımacılık işlemleri rahatlıkla yapılabilir ve böylece söz konusu limana kolaylıkla ulaşılabilirdi. Eğer bir nehir taşımacılığı yapılmışsa, burada kuşkusuz akıntının ters istikametine rüzgârlar sayesinde ilerlenebildiği, gibi çekme halatlı *caudicaria* ve benzeri

¹⁸⁵⁵ Öniz 2015, 149.

¹⁸⁵⁶ Özdizbay 2008, 839; Martini 2003a, 14; Martini et al. 2008, 163-179.

¹⁸⁵⁷ Aspendos'ta yapılan jeofizik yüzey araştırmalarıyla kentin nehir limanının yeri tespit edilmiştir. Bu çalışmalar için bkz. Köse 2010, 382, Res. 10-11; Köse 2011a, 146-145, Res 6-7; Köse 2011b, 356-357, Res.7.

¹⁸⁵⁸ Ancak son dönemlerde yapılan araştırmalarda Aspendos'un deniz limanının da olabileceği düşünülmüş ve söz konusu liman için Köprüçay'ın denize döküldüğü İskele Mevkii olarak isimlendirilen alan önerilmiştir. Bu çalışmalar için bkz. Köse 2012b, 129-130, Res. 2.

¹⁸⁵⁹ Köse 2011a, 146-145, Res 6-7; Köse 2011b, 356-357, Res.7.

¹⁸⁶⁰ Vandeput – Köse 2008, 32-33; Vandeput – Köse 2009, 45-58; Vandeput – Köse 2010, 179-194.

¹⁸⁶¹ Köse 2011b, 356.

teknelerle de kullanılmış olmalıydı¹⁸⁶². Bu iki akarsuyun varlığı Sillyon limanı için düşündüklerimizi destekleyen önemli verilerdir. Böylece yukarıda değinilen tüm veriler olası bir liman için Kadriye Mahallesi sahilini işaret etmekte; ancak alandaki coğrafi değişimler ve yapılaşmadan dolayı yeterli derecede arkeolojik verinin elde edilmesini engellemektedir.

3.5 Değerlendirme Ve Sonuç

Sillyon ve territoryumunun bulunduğu coğrafya, düz alanlardan oluşmaktadır¹⁸⁶³. Açık bir havada, Sillyon'dan batıda Kemere, doğuda Side'ye, kuzeyde Toros dağlarına ve güneyde ise Akdeniz'e kadar olan coğrafyanın ayrıntılarını kolayca görülebilmektedir. Diğer bir ifadeyle Pamphylia Ovası'nda yüksek bir tepede konumlanan Sillyon bölgede her yerden fark edilebilmekte; bu durum Sillyon'a geniş bir görüş açısı sunmaktadır. Aslında sarp bir tepe üzerinde kurulması yüzünden, savunma açısından bölge kentleri arasında avantajlı bir durumda bulunan kent, ovaya hâkim olmasıyla da bu avantajını pekiştirmektedir. Sillyon'un karakteristik coğrafik konumunun, egemenlik alanında bulunan yerleşimlerin karakterinin oluşmasında önemli etkisi olduğu söylenebilir. Toroslar üzerinden gelebilecek tehlikeler dışında, diğer yönlerden olacak saldırılar kentten kolayca takip edilebildiğinden, Sillyon'un dış savunmasını oluşturacak bir yerleşim şemasına gerek duyulmamıştır. Yaptığımız araştırmalar sonucunda tespit edildiği gibi; sadece Toroslar üzerinden gelebilecek tehlikelere karşı yapılmış Gökçepınar yapıları dışında, ele aldığımız tüm yerleşimlerin savunma karakteri göstermemesi bunun en büyük kanıtıdır. Bu yerleşimlerin karakteri Orta Likya¹⁸⁶⁴ ve Kilikya'dan¹⁸⁶⁵ örnekleri bilinen, "kule-çiftlikler"den farklıdır. Kule-çiftliklerin de territoryum sınırlarını

¹⁸⁶² Casson 2002, 144-154.

¹⁸⁶³ Bölgenin bu karakteristik yapısı kırsal alan yerleşmeleri üzerinde etkili olmuştur. Bu nedendir ki Pamphylia kırsalında bulunan küçük yerleşmelerin savunma özellikleri oldukça kısıtlıdır. Sillyon *khora*'sında bulunan yukarıda ele aldığımız yerleşimler bunun en büyük kanıtı sayılmalıdır. Nitekim yerleşmelerin Kilikya ve Likya'daki gibi kule-çiftlik gibi tasarlanmadığı da söylenmelidir. Çünkü Toros Dağları'nın kıyıya paralel olması sonucu bu bölgelerde yerleşim kurmak için gerekli geniş alanlar kısıtlıdır ve dağlık coğrafi koşullar yaşamı zorlaştırır. Buna karşın bölgenin Akdeniz'e kıyısı olması nedeniyle sahip olduğu uygun iklim şartları üretime ve bununla bağlantılı bir üretim organizasyonunun ortaya çıkmasına zemin sağlamış olmalıdır. Kilikya yerleşimleri hakkında genel bir değerlendirme için bkz. Deniz 2011, 109. Kepez Yerleşimi dışında, Perge antik kentinin territoryum sınırları içinde kalan Lyrboton Kome'de (Çevik 1996, 82 vd.), epigrafik verilerle tespit edilen çok sayıdaki işlikten anlaşıldığı üzere, önemli bir zeytinyağı üretim merkezi olarak Pamphylia'da ön plana çıkmaktadır.

¹⁸⁶⁴ Likya'daki kule çiftlikler için bkz. Konecny 1997.

¹⁸⁶⁵ Genel olarak bkz. Durugönül 1998a, 25, 77 vd.; Durugönül 1998b, 281-293; Aydınoglu 2010, 255 vd.

korumaya yönelik olarak yapıldıkları bilinmektedir¹⁸⁶⁶. Ayrıca kentin arazi yapısından kaynaklan güçlü savunma yapısı da göz önünde bulundurulmalıdır. Öyle ki Sillyon'un korunaklı yapısı yüzünden *khora*'sında bulunan yerleşimler, herhangi bir tehlike durumunda kısa bir sürede kente gelebilir; böylece hem kendilerini koruma altına alabilir hem de kent savunmasına katılabilirlerdi.

Polis'lerin hinterlandında yer alan tarımsal nitelikli yerleşmeler, antik kentleri besleyen en önemli endüstriyel ekonomik birim niteliğini taşımaktadır. *Kome*'lerin ve "tarımsal nitelikli küçük yerleşmelerin" üretimden kaynaklanan bu özellikleri, onları kentlerin ayrılmaz doğal bir parçası haline getirmiştir. Güçlü bir üretime ve ticarete sahip olan kentlerin dahi, *khora*'sından gelecek olan çeşitli tarımsal ürünlere ihtiyacı bulunmaktadır. Yerleşmelerde bulunan harmanyerleri ve işlikler, *polis*'lerin hinterlandındaki üretim ilişkileri ve ürün çeşitliliği hakkında önemli ipuçları vermektedir¹⁸⁶⁷. Kepez ve Dikmen Yerleşimleri'nin de birer *kome* olduğu göz önünde bulundurulursa, Sillyon'un ekonomisine önemli katkıları olduğu düşünülebilir. Buralarda üretilen tarım ürünleri hem kentin temel besin kaynağına katkıda bulunuyor hem de üretim çeşitliliği yaratarak kent ticaretine fayda sağlıyordu. Bununla birlikte özellikle kentin güneyinde bulunan ve başta da belirttiğimiz üzere tahrip olduklarından detayları anlaşılabilen bazı küçük ölçekli yerleşim birimleri de, bu çerçevede değerlendirilmelidir. Bahsedilen tüm alanlar tarımsal nitelikte olup savunma karakteri göstermezler. Aslında burada Sillyon etrafında özellikle bu dönemde tarımsal nitelikli yerleşimlerin artışı anlaşılmaktadır. Böylece Geç Antik Dönem'in değişimleri ile güç kaybeden kentlerin karşısında köyün onun yerini alan bir sosyal merkeze dönüştüğü¹⁸⁶⁸ Sillyon örneğinde bir kez daha ortaya çıkmıştır.

¹⁸⁶⁶ Örneğin Trebenna teritoryumunu, Kelbessos teritoryumundan doğal olarak ayıran Doyran Vadisi'nin güney yamaçlarındaki Belen Mevkii'nde tespit edilen kule böyle bir yapıdır. Çevresindeki mekânlar, zemininden arkaya açılan dehliz ve kapısında kullanılan ikili kilit sistemi, kulenin, teritoryum sınırlarını korumak amacıyla yapıldığını göstermektedir. Belen yerleşimi M.S. 3.yy.'a tarihlenmektedir. Bu kule için bkz. Bulut 2007, 418; Çevik vd. 2003, 269, Res. 8 vd; Çevik-Bulut 2007, 106-110, Fig. 3-18.

¹⁸⁶⁷ Şahin 2008, 121-122.

¹⁸⁶⁸ Haldon 1997, 141. Roma İmparatorluğu'nun bazı bölgelerinde kentlerden daha geniş ve kalabalık kırsal yerleşimler bulunması düşüncelerimiz desteklemektedir. Banaji 2001, 10; Ceylan 2009, 47. Çünkü kırsal yerleşimler üretime daha çok katkı sağlamakla birlikte, bu dönemde bağlı olduğu kenti de ekonomik açıdan besleyen bir yapıya evrilmiştir. Dahası 4. ve 6./7. yy.'lar arasında kırsal yerleşim birimlerinin sayısında genel bir artış görülmektedir. Ekilebilir arazilerin artması beraberinde ekonomik bir rahatlama da sağlamıştır. Bu yerleşim birimlerinin dağılımıyla ilgili bkz. Serin 2013, 196-197, dn.27. Özellikle kırsal yerleşimlerdeki nüfusun daha çok çiftlikler ve savunmasız yerleşkelerde toplandığı; erken dönemlerden kalan birçok çiftliğin bir takım eklemelerle kullanılmaya devam edildiği anlaşılmaktadır. Bkz. Kolb 2008, 406-417; Vandeput 2009, 10.

Pamphylia'da bu dönemde, şehirlerin dışında, ana kentlerin etrafında *khora* yerleşimlerin çoğaldığı görülmektedir. Aspendos'un hâkimiyet alanında bugünkü Boğazak Köyü'nde bir yerleşmenin olduğu bilinmektedir¹⁸⁶⁹. Burası Eurymedon Nehri'nin deltasında bulunmaktadır. Ayrıca Aspendos Yüzey Araştırması'nda Karagöl, Asar Yıkığı, Cinlicamii, Gökçepınar, Zincirli-tepe, Gebekaya ve Tombullar'da yapılan incelemelerde, kent territoryumunda kırsal alanı oluşturan çiftlik, küçük yerleşme ve işlik kalıntıları tespit edilmiştir¹⁸⁷⁰. Kestros Nehri ağzında Perge'nin egemenlik alanında *Emporion* isminde bir yerleşme tespit edilmiştir¹⁸⁷¹. Özellikle 4. ve 7. yy.'lar arasında Pamphylia'da kırsal yerleşimlerin arttığı, Perge ve Side'nin *Khora*'larında bu yerleşmelerin daha fazla olduğu anlaşılmaktadır¹⁸⁷². Sillyon territoryumunda bulunan Kepez ve Dikmen Yerleşimleri'nin varlığı da Pamphylia'daki kırsal alanın canlılığını ve bu dönemlerdeki kırsal alandaki dönüşümü ortaya koymaktadır. Ancak yerleşimlerin genelde nehir ağzları ve denize yakın olmaları kentlerin denize bağlantılarını güçlendirmek istemesi ve birtakım güvenlik kaygılarıyla açıklanabilir.

Sillyon çevresinde yaptığımız incelemeler neticesinde, kesin olmamakla beraber territoryasının sınırları yaklaşık olarak belirlenmiştir. Buna göre, egemenlik alanı güneyde Dikmen Yerleşimi'yle birlikte Kadriye Sahili ve kuzeyde Kepez Yerleşimi'nin yayılım alanı; Doğuda Gökçepınar Kulelerinin olduğu Toroslar'ın başladığı tepeler ve batıda ise her ne kadar arkeolojik verilere ulaşılmasa da Kestros (Aksu)'a kadar olan kesime kadar devam ettiği şu aşamada öngörülebilir. Zaten Kestros Nehri'nin Perge ile Sillyon arasında doğal bir set olduğu erken dönemlerden itibaren bilinmektedir¹⁸⁷³.

¹⁸⁶⁹ Hellenkemper-Hild 2004, 486.

¹⁸⁷⁰ Köse 2011, 147.

¹⁸⁷¹ Hellenkemper-Hild 2004, 529.

¹⁸⁷² Grainger 2009, 192-93, Map 15.

¹⁸⁷³ Hitit metinlerinde öğrendiğimize göre *Kaşaraya/Kestros*'un, Lukka Ülkesi ile *Tarhuntašša*'nın sınırını ve Sillyon olduğu bölge *Tarhuntašša* sınırları içinde kalmaktadır. Bu metin için Bkz. Neve 1987, 271; Otten 1988, 12, 61. Apameia Barışı'ndan (M.Ö. 188) sonra Pergamon Krallığı'nın yönetimine bırakılan Pamphylia Bölgesi'nin, Perge ile birlikte yalnızca batı bölümü Pergamon Krallığı'na bırakılmış ve olasılıkla Kestros Nehri (Aksu) sınır kabul edilmiştir. Bkz. Bosch 1957, 34; Brandt 1992, 42-43; Hellenkemper – Hild 2004, 103 vd.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SİLLYON'UN SAVUNMA SİSTEMİNDEKİ YERİ: TEMATİK YAKLAŞIMLAR

Antikitede, özellikle siyasi otoritenin zayıf olduğu dönemlerde neredeyse tüm polis ve etrafındaki küçük yerleşimlerin en büyük problemi, kendini koruma olgusu olmuş; bu durum ekonomik, siyasi ve toplumsal gelişmelere bağlı olarak farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Kimi zaman sadece koruma önlemi olarak, basit ama güçlü savunma yapıları inşa edilmiş; kimi zaman da savunma yapıları, kent planlaması ve kentsel estetik ön planda tutularak başka fonksiyonel anlamlara da büründürülmüştür. Klasik ve Helenistik Dönem gibi siyasi açıdan karışık olan çağlarda, Anadolu'da bir kentin başat unsurların başında gelen sur ve/veya koruma duvarlarının kullanımı ve niteliğiyle ilgili olarak antik kaynaklarda farklı görüşlere rastlanılmaktadır. Şu aşamada belli başlı örneklerini vereceğimiz yazarların, aşağıda konu başlıkları altında düşünceleri geniş bir perspektifte sunulacaktır. Platon yasalar isimli eserinde; surların savaş alanında askerleri korkaklığa sevk edeceğinden, varlığına karşı çıkar ve kendi ideal devletinin bir parça olmadığına dem vurur¹⁸⁷⁴. Sparta'nın surunun bulunmayışını ve kentin erkeklerinin bu durumla övünmesini anımsatır. Eğer yine de yurttaşlar sur yapımını isterlerse, kentin bütünleşik bir görünümü olacak biçimde düzenlenmesini tavsiye eder. Evlerin kent surları gibi görev yapacak biçimde olmaları gerektiğini savunur¹⁸⁷⁵. Platon'un ardılı Aristoteles *politika* isimli eserinde surlarla ilgili fikrini şu şekilde anlatır; “Surlara gelince, bazılarının dediği gibi, yiğit olduklarını ileri süren şehirlerin surlara ihtiyaçları olmadığını söylemek tamamıyla eskimiştir; böyle övünen şehirlerin gerçekte başkalarına neler geldiğine bir bakmanız yeter. Hiç kuşkusuz, sağlam duvarların arkasında güvenlik aramanın pek şerefli bir yanı yoktur- en azından, eşit sayıda yahut biraz üstün bir düşmana karşı. Fakat saldıranların sayısal üstünlüğünün, gerek ortalama adam gerekse seçkin bir azınlık için savunanların cesaretine (karı koyamayacakları kadar), fazla geldiği durumlar olabilir ve olmaktadır da. Öyleyse; şehrimizi kurtaracak, zulüm ve baskının aşağılayıcılıklarından kaçınacak, surların sağlayabileceği en geniş ölçüde

¹⁸⁷⁴ Pl. *Krypteia*, 778d-779a.

¹⁸⁷⁵ Owens 2000, 4.

korumanın aynı zamanda en iyi askeri tedbir olduğunu teslim etmeliyiz..."¹⁸⁷⁶. Thukydides, barış zamanında gelişmiş bir surun diplomatik bir pazarlık için iyi bir şey olabileceğini savunurken¹⁸⁷⁷, güçlü bir kent savunmasının politik bir gücü de beraberinde getirdiğini ifade etmektedir. Hatip Aristides, Rodos'a dair bir nutukta "başın etrafındaki çelenk"¹⁸⁷⁸ tasvirini yaparak, antik dönemde surların aynı zamanda kent estetiği için önemli yapılar olduğunu belirtmiştir. Philon ve Euryalus, *curtinler*'in hendek ve bir takım dışarıdaki başka savunma uygulamalarından daha az öneme sahip olduğunu aktarırken, aynı zamanda bu yapılarının taktiksel önemine vurgu yapmıştır¹⁸⁷⁹. Sur sistemi konusunda en canlı anlatıma Arrianus'un dizelerinde rastlanır. Yazar, Büyük İskender'in Pamphylia'ya uğradığı dönemde, Sillyon savunmasından bahsetmiş ve konuyla ilgili geniş sayılabilecek bir tasvir sunmuştur¹⁸⁸⁰. Yazarın anlatımlarından hareketle, Sillyon özelinde taktik ve stratejik bir takım çıkarımlarda bulunmak mümkün olmaktadır. Bizans Dönemi'nde de benzer anlatımlar devam eder. Örneğin; 824 yılında Sillyon'a yapılan bir Arap saldırısının başarıyla geri püskürtülmesi *Vita Antonii jun'da* anlatılır. Bu çarpışmada Johannes Echimos, tüm erkekleri silahlandırıp şehir suru üzerine çıkartmış, kadınları da erkek gibi giydirerek düşman üzerinde kalabalık bir ordu etkisi yaratarak, taktiksel bir savunma anlayışı sergilenmiştir¹⁸⁸¹. Antik yazarlardan yola çıkarak bir savunma sisteminin, savunma özellikleri dışında başka işlevinin de bulunduğu¹⁸⁸² ve bu yapıların kent planının ayrılmaz bir nüvesi olduğu söylenebilir.

Bu bağlamda tezimizin dördüncü bölümünde Sillyon Savunma Sisteminin savunma yönünün yanında, başka anlamları da beraberinde getireceğini göz önünde bulundurup farklı başlıklar altında teorik ve tematik çerçevesini tartıştık. Diğer bir ifadeyle antik kaynaklardan çıkarımlar yapılmış; konuyla ilgili modern literatürden yararlanılarak, analogik bir yöntemle Sillyon ve territoryumundaki yerleşimlerin savunma özelliklerini irdelenmiş ve kentin *semantik* savunma anlayışı belirlenmeye çalışılmıştır.

¹⁸⁷⁶ Aritoteles, *pol.* VII. 10.

¹⁸⁷⁷ Thuk. i. 93.

¹⁸⁷⁸ RE. III, A, 2, 2015.

¹⁸⁷⁹ Bu değerlendirme için bkz. Akarca 1998.

¹⁸⁸⁰ Arr. *Anab.* 1.26.5.

¹⁸⁸¹ *Vita Antonii jun. I.* 198-199.

¹⁸⁸² Ancak şehir surlarının kullanımı ile ilgili antik kaynaklarda farklı bilgiler olsa da bunların çoğu M.Ö. 6. yy.'in ortasından öncesini anlatmaz. Bkz. Lawrence 1979, 111.

4.1 Sillyon Savunma Sisteminde Stratejik Durum

McNicoll, savunma sistemi stratejisinin surun konumlandırılması düşüncesinden meydana geldiğini ileri sürmüştür. Askeri mimarinin oluşmasında ise arazinin yapısı, kuşatma sırası savaş durumu, saldırganların potansiyeli, kendini savunanların kabiliyeti, finans ve mimari gibi etkenlerin stratejik durumu etkileyen başat faktörlerin olduğunu belirtmiştir¹⁸⁸³. McNicoll'un düşüncelerinden hareketle kentin topoğrafik yapısının tarih boyunca geliştirdiği savunma stratejilerini doğrudan etkilediği ortadadır. Sillyon'un doğal tahkimat sistemi yerleşime elverişli olan *akropolis* düzlüğü ve *akropolis* ile aşağı şehri meydana getiren kentin güney batı, batı ve kuzey batısıdır (Lev. II, Harita 1; Lev. II, Res. 1). Aşağı kent güneybatıdan kuzeye doğru şekillenen ve yaklaşık 1000 m. uzunluğundaki bir sur ile koruma altına alınmış; Öbür taraftan, *akropolis*'in sadece batı tarafı sur bedenleri ile çevrelenmiş ve diğer alanlar uçurumlu dik yamaçlara sahip olduğundan doğal bir tahkimata bırakılmıştır. Böylece kent savunma sistemi, topografya göz önünde bulundurularak belirlenmiş ve doğal tahkimli uçurum veya kayalık gibi birimler ekonomik bir biçimde sur hattına dâhil edilmiştir. Başka bir ifadeyle kentin engebeli arazisi stratejik bir takım avantajları beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda kentin sadece *akropolis* etekleri ve *akropolis*'i korumak için savunma sistemi oluşturulmuştur. Anadolu'da Priene¹⁸⁸⁴, Latmos Herakleia'sı¹⁸⁸⁵, Theangela¹⁸⁸⁶, Sicilya'da Sirakusai¹⁸⁸⁷ ve Arkadia Bölgesi'ndeki Messene¹⁸⁸⁸ gibi kentlerde görülenin aksine, kentin savunma endişeleri sınırlı kalmış, çevredeki geniş alanlar savunma hattına dâhil edilmemiştir.

Doğal tahkimli savunması ve engelli arazisi Sillyon'un stratejik konumunu belirlemektedir. Bu bağlamda Sillyon'da yerleşik bir savunma anlayışının olduğu görülmektedir. Mevcut durumun kente saldıranlar üzerinde ilk etapta caydırıcı bir etki yaratarak Sillyonlular'a da bir avantaj sağladığı yorumunu kuvvetlendirmektedir. Stratejik konumlarından dolayı, tezimizin ikinci bölümünde etraflıca anlatıldığı üzere, sürekli savunmadaydılar. Fırlatmalı silahlara karşı yeterli savunmaları olmasa bile engebeli arazileri, düşmanlarının savaş teknolojisini hayata geçirmelerine engel oluyor

¹⁸⁸³ McNicoll 1997, 4-6.

¹⁸⁸⁴ Priene için bkz. Maier 1959, 238-241; McNicoll 1997, 48-51; Ruppe 2010, 149-152, Abb. 1.

¹⁸⁸⁵ Peschlow 1994, 156-160, Abb. 5, 7, 17. Latmos Herakleia'sı savunma sistemi hakkında detaylı bilgi için bkz. Hülten 2000, 403-407 vd.

¹⁸⁸⁶ Theangela bir dağ şehri olmasına rağmen çok geniş bir alanı kaplamaktaydı. Theangela kuleleri için bkz. Tirpan 1987, 173-175 vd.

¹⁸⁸⁷ Sirakusai'da ise savunma duvarlarının çevresi ise 27 km. olarak ölçülmüştür. Bkz. Nossov-Delf 2009, 21; Akarca 1998, 145 vd.

¹⁸⁸⁸ Messene'nin savunma duvarlarının uzunlukları 8 ve 9 km. civarındadır. Bkz. Giese 2010, 85-95.

ve bu durum onları daha güçlü kılıyordu. Kente saldıracak düşman *akropolis*'e ulaşım kenti ele geçirmenin neredeyse imkânsız olduğunun farkındaydı. Bunun en büyük kanıtı ise Arrianus'un anlatımlardır. Arrianus, Büyük İskender'in M.Ö. 334 yılında Pamphylia'ya geldiğini ve ordusuna bağlı bir birliğin Sillyon'u kuşattığını fakat alamadığını aktardığı pasajdaki "...*Sillyon'un ani saldırıyla çabucak alınması olanaksızdı...*"¹⁸⁸⁹ ifadesi Helenistik Dönem öncesinde de kentin stratejik konumun büyük orduları bile etkilediğini gösterir. Şu aşamada sert ve engebeli arazinin kenti sistematik bir şekilde kuşatmayı veya savaş teknolojisinden yararlanarak sura saldırmayı oldukça zorlaştırdığı öngörülebilir. Kuşatma sırasında tercih edilen *katapult*, *ballista* ve *korbballista* gibi saldırı silahlarını Sillyon'un engebeli arazisinde duvarlara yakın bir alana götürmek ve bu savaş makinalarını orada tesis etmek çok zor bir durumdu. Öbür yandan bahsedilen makinaları ovada kenti bombalamak için kullanılması mevzi sorunu teşkil edeceğinden olası bir durum değildi. Mevcut stratejik durum savunma açısından bir avantaj yaratmakta, engebeli ve sert arazi koşulları düşmanın hevesini kırmakta; Sillyon'lu sakinlere ise güven vermektedir. Öyle ki bir şehrin düşmesi ya da dayanması duvarların sağlamlığıyla yakından ilişkilidir¹⁸⁹⁰. Savunma duvarlarını aşılmaz hale getirmek hiçbir emekten ve masraftan kaçmamakla mümkün olabirdi. Ancak bu durum Sillyon için geçerli değildir. Çünkü korunaklı topografyası en başta kente stratejik bir avantaj sağladığından kalın veya dayanıklı duvarlar yapılmamıştır. Özellikle aşağı şehir savunma duvarlarının sadece 0,66 m. kalındığında inşa edilmesi de düşüncelerimizi temellendirmektedir.

Pamphylia Bölgesi'nin güçlü bir savunma anlayışı geliştiren iki önemli kenti Perge¹⁸⁹¹ ve Side'de durum farklıdır.¹⁸⁹² Bu şehirler, düz alanda kurulduklarından etrafını çevreleyen surların daha çok stratejiden uzak taktiksel düşüncelerle karmaşık yapılmış oldukları izlenmektedir¹⁸⁹³. Diğer bir ifadeyle buralarda stratejiden daha çok taktiksel bir savunma anlayışı ortaya konmuştur. Çünkü topoğrafyadan yararlanma şansları olmadığından kendilerini korumak veya düşmanı savmak için savaş teknolojisine ve

¹⁸⁸⁹ Arr. *Anab.* I. 26. 5.

¹⁸⁹⁰ Ateşli silahların etkin olarak kullanılıp surların önemini kaybettiği M.S. 16 ve 17. yy.'a kadar surlar, şehirde yaşayanların güvenliğinin sağlanması, giriş çıkışların kontrol edilmesi ve ani düşman saldırılarının savuşturulması gibi amaçlarla kullanılmıştır. Tarih boyunca surlar sadece şehirlerin değil ülkelerin korunması için de inşa ettirilmiştir (Yıldırım 2012, 457). Bunun en bilinen en eski örnekleri ise Çin Seddi ve Hadrianus Duvarı'dır. Genel bir değerlendirme için bkz. Fields 2009, 9–35; Breeze-Dobson 1976, 309–331.

¹⁸⁹¹ Özdizbay 2008, 24, lev. 3, Plan 1.

¹⁸⁹² Mansel 1964, 216; Hellenkemper-Hild 2004, 381.

¹⁸⁹³ Perge ve Side suru hakkında genel bir değerlendirme için bkz. Mansel 1964.

stratejik bir mimari tasarıma ihtiyaçları vardır. Öte yandan Pednelissos¹⁸⁹⁴ ve Sillyon gibi engebeli arazilerde kurulan yerleşimlerde durum farklıdır. Sert arazi şekilleri zaten düşmanın gücünü ve hırsını ilk aşamada kırmaktadır. Bu şehirlere kalan sadece stratejik ve zayıf gördükleri noktalara savunma unsurları yerleştirmektir. Sillyon'da hem aşağı şehir savunma yapılarının yerleştirilmesi hem de Bizans Dönemi'nde *akropolis*'te şekillenen savunma birimlerinin konumu bu durumu özetlemektedir. Görünen o ki Sillyon savunmasında strateji, taktik konseptin birkaç adım önündedir. Kentin stratejik konumu, aşağıda detayları verileceği üzere, savunmasında ileri derece taktiksel yapılanmaların ikinci planda kalmasına sebep olmuştur.

4.2 Sillyon Savunma Sisteminde Taktiksel Durum

Savunma sistemlerinde taktik, bir kentin taktiksel savunma durumu, savunma sistemi çerçevesinde düşman üzerinde sağladığı avantaj veya bu avantajlara bağlı özgün uygulamalarla açıklanabilir¹⁸⁹⁵. Bir yerleşimde bulunan kuleler, kapılar, seyirdim yerleri, sur bedenleri, geçişler, bastionlar ve kastron gibi savunma sistemlerini oluşturan tüm yapılar ve bu yapılara bağlı geliştirilen uygulamalar, yerleşimin taktiksel durumunu ifade eder. Alanda taktiksel teorinin dayandığı kaynak ise şüphesiz M.Ö. 3. yy.'ın ikinci yarısında yaşamış Philo Byzantius'dur¹⁸⁹⁶. Philo'nun *Poliorketika* olarak anılan *Mechanika* isimli kitabı özellikle Helenistik Dönem savunma sistemi için büyük önem arz etmektedir¹⁸⁹⁷. Nitekim çalışmamızın ikinci bölümde bu detaylara değinilmiş ve Philo'nun belirlediği taktiksel anlayışlar Sillyon savunma yapılarında sınanmıştır. Öbür taraftan Aeneas Tacticus antik dönemin bilinen ilk ve en kapsamlı bilgi veren askeri yazarıdır. Yazar *Poliorketika* isimli eserinde, kırk başlık altında bir kuşatma anında yapılması gerekli işlerden detaylı bir şekilde bahsetmektedir¹⁸⁹⁸. İsmi meçhul bir asker tarafından muhtemelen Iustinianus Dönemi'nde (M.S. 525–M.S. 548) yazılmış Bizans Dönemi'nin askeri taktikleri ise bilinen en eski Bizans askeri risalesinde (*Taktika*) açıklanmıştır¹⁸⁹⁹. Yine İmparator Mavrikios'un *strategikon*'u olarak bilinen ve

¹⁸⁹⁴ Moretti 1921, 84-102; McNicoll 1997, 132.

¹⁸⁹⁵ McNicoll 1997, 6.

¹⁸⁹⁶ Lawrence 1979, 71; McNicoll 1997, 6.

¹⁸⁹⁷ Lawrence 1971, 67.

¹⁸⁹⁸ Bkz. http://www.aeneastacticus.net/public_html/text.htm

¹⁸⁹⁹ Nicole 2013, 25.

muhtemelen Herakleios Dönemi'nin (M.S. 610-640) başlarında yazılan eserde, disiplin, maneviyat ve emir-komuta konularına büyük önem verildiği görülmektedir¹⁹⁰⁰.

Bir savunma sistemi, çok yönlü karmaşık bir yapı olabileceğinden sadece belli başlı parametrelerle belirlenebilir. Topografik yapı, kaynakların yeterliliği, koruma biçimleri, politik ortam, mimari gelenek gibi yaklaşımlardan etkilenir. Bu durum bölgeden bölgeye hatta yerleşimden yerleşime farklılık göstermektedir. Başka bir ifadeyle her savunma sistemi kendi özgün değerlerini barındırır. Sırf bu yüzden savunma sistemleri arasında karşılaştırmalar çoğu zaman değişkenlik göstermektedir. Bu minvalde antik dönemde savunma sistemi gereksinimlere göre farklı tiplerde karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki savunma sistemleri, kent savunması, kale, askeri bir kampın savunması, kutsal bir alanın savunması, kule, kule-çiftlikler, hendek ve siperler veya *diateichisma* şeklinde görülebilir¹⁹⁰¹. Savunma alanlarının çeşitliliğini başta topografya olmak üzere, strateji ve topoğrafik konum gibi etkenler belirler. Savunma alanlarındaki taktiksel yaklaşımlar da uygulanmak istenen strateji ve topoğrafik duruma göre değişkenlik gösterebilir. Bu bağlamda tamamen topoğrafik nedenlerden ötürü Sillyon savunma sisteminin yapısal özelliği taarruz eden değil, bilakis kendisine saldırıyı karşılayacak biçimde sürekli savunmada kalan bir planlamayla oluşturulmuştur. Böylece çağlar boyunca yapılan her saldırıya basit bir şekilde karşılık verebilen ve herhangi bir olumsuz durumda hem taktik hem de stratejik açıdan karmaşık çözümlere ihtiyaç duymayan özgün karakter sergiler.

Sillyon'da herhangi bir saldırı esnasında kentin çevresinde bulunan halk sur içine çekiliyor ve saldırı şekline göre pozisyonlarını belirliyorlardı. Yeri geldiğinde kenti savunan müfreze birliğiyle beraber duvarlara saldıran düşmana karşı siper alıyorlardı. Böylece topyekûn bir mücadele sergileniyor ve yağma akınlar durduruluyordu. Bu konuda en canlı örnek Johannes Echimos'un hayatını anlatan *Vita Antonii Jun*'da anlatılmaktadır. Kayıtlara göre 824 yılında Pamphylia kıyılarına gelen bir Arap birliğinin Sillyon'a saldırısı başarıyla geri püskürtülmüştür. Bu çarpışmada Johannes Echimos, tüm erkekleri silahlandırıp şehir suru üzerine çıkartmış, taktiksel bir düşünceyle kadınları da erkek gibi giydirerek düşman üzerinde kalabalık bir ordu etkisi yaratmıştır¹⁹⁰². Yine ilgili eserde muhtemelen şehir duvarlarına çıkmak için kullanılan ahşap bir aletten

¹⁹⁰⁰ Nicole 2013, 37.

¹⁹⁰¹ Müth et al. 2016, 4; Bu tür tartışmalar için ayrıca bkz. Lawrence 1979, 111-197; Radt 2009, 43-48; Frederiksen 2011, 8-19.

¹⁹⁰² *Vita Antonii jun. I.* 198-199.

bahsedilmektedir¹⁹⁰³. Bu aletin olasılıkla sur boyunca mevzilenen askerler tarafından kullandığı söylenebilir. Sura yaklaşan düşmanla yapılan görüşmede Johannes; kendisini savunacak gücü olmayan bu küçük kasabaya neden saldırma zahmetinde bulduklarını sorar. Sonuçta Araplar'a belli bir rüşvet verilip savaşmaktan vazgeçilir¹⁹⁰⁴. Burada Johannes'in kadınları erkek kılığına sokarak kalabalık bir savunma hattı yaratması, kente saldıracak Araplar'a karşı güçlü olduklarını mesajının vermesiyle açıklanabilir. Kendisinin iyi bir komutan olmasının yanında, aralarında geçen diyalogda Sillyon'u küçük bir kasaba olarak göstermesi onun şehrine zarar vermeden düşmanını ikna edebilen iyi bir politikacı olduğunu da göstermektedir. Johannes'in politik zekâsı ve taktiksel duruşu, Sillyon'un ele geçirilmesini engellemiş; askeri düzenlerde uygulanabilecek taktiksel ve politik yaklaşımlara örnek olmuştur. Sillyon'un askeri örgütlenmesinin niteliğini bilmemize rağmen, bu olay özelinde görülen kent dayanışması sayesinde, hiçbir kaynak Sillyon'un tarih boyunca ele geçirildiğini yazmaz. Xenophon'un *Cyropaedia* adlı eserinde de belirttiği üzere bir kent ele geçirildiğinde hem orada yaşayanlar hem de tüm mal varlıkları düşmanın olurdu. Sillyon'lular da bunun farkındaydı¹⁹⁰⁵. Savunmanın bu derece ön planda tutulması, buralarda ikamet edenlerin aşırı bir güvenlik ihtiyacı hissettiklerine işaret eder. Aynı zamanda tarih yazıldığından bu yana hiçbir zaman zapt edilmemiş olması özgürlüklerine ne kadar düşkün olduklarının bir temsili olarak değerlendirilebilir. Bahsedilen durum yaptığımız çalışmalarla da desteklenmiştir. Öyle ki kenti batı taraftan çevreleyen Helenistik surun çoğu bölümünün sağlam kalması ve onarılmadan sonraki dönemlerde kullanılması kentin hiçbir zaman zapt edilmediğinin kanıtı olup düşüncelerimize dayanak sağlamaktadır.

Sillyon gibi savunma karakterli bir kent herhangi bir yerden gelebilecek tehlikeleri önceden haber alan ve zamanında kenti bilgilendiren bir müfreze (*dekarkhia*)¹⁹⁰⁶ veya iyi bir nöbetçi sistemine sahip olmalıdır. Kaldı ki territoryasında geniş tarım alanları bulunan kentin, bu alanlardaki tarlalarının yakılmasını ve mahsulünün zarar görmesini engellemek amacıyla ek önlemler alıp teyakkuzda beklemesi ve saldırı esnasında ne yapacağını da çok iyi bilmesi gerekmektedir. Ama Sillyon'un askeri düzeninin nasıl olduğunu, kent ve kırsalının zarar görmemesi için ne tür önlemler alındığını şu aşamada bilmek pek mümkün değildir. Ancak kötü bir sonla karşılaşmamak için önceden düşmanın sayısı ve

¹⁹⁰³ *Vita Antonii jun. I*, 199.

¹⁹⁰⁴ *Vita Antonii jun. I*, 197-200.

¹⁹⁰⁵ *Ksen. Cyr.* 7.5.73.

¹⁹⁰⁶ Nicolle 2013, 23.

etkinliği hakkında bilgi toplandığını tahayyül edebiliriz. Söz konusu durum kentini savunan cenahların en olağan, karmaşık olmayan temel yöntemlerinin bir parçasıydı. Bununla beraber, tehlike anında sura yaklaşan düşmanın direncini kırmak veya ilk darbeyi vurarak zayıflatmak için geliştirilmiş farklı taktikler de beklenmelidir. Olasılıkla her türlü pusu¹⁹⁰⁷ ve manevraya yatkın, keşif kollarını çok dikkatli yerleştiren ve beklenmedik saldırılara karşı anında cevap veren birimlerle önlem alınmıştır. Sura varmadan kentin yakınlarında ulaşılması kısmen zor mevzilere yerleşen okçular ve kargıcılar istilacıları uzak mesafeden rahatsız ediyor veya gerilla taktiği ile yürüyüş kollarının cenahına ansızın saldırıyorlardı.

Sillyonlular'ın tüm zamanlarda mücadele etmek zorunda kaldığı düşmanların niteliği ve kabiliyetleri şu aşamada çok önemlidir. Çünkü antik bir yerleşmenin savunma sistemi planlanırken olası düşmanların niteliklerinin göz önünde bulundurulduğunu söyleyebiliriz. Tezimizin ikinci bölümünde duvarlar, kuleler, kapılar ve caddeler bahsinde de etraflıca vurgulandığı gibi; Sillyon suru, büyük ve düzenli orduların ağır silahlar kullanarak yapılacak tahakkümüne karşı koyacak güçte değildir; aksine daha düzensiz ve kısa süreli saldırılarda bulunan eşkıya, korsan ve haydut gibi “paramiliter” guruplara karşı inşa edildiği anlaşılmaktadır. Benzer durum aynı dönemlere tarihlenen Pednelissos ve Adada kentlerinde de karşımıza çıkmaktadır¹⁹⁰⁸. Sillyon'un tarihi boyunca bu tür akınlara maruz kaldığı veya kalabileceği düşünülebilir. Özellikle Toroslar üzerinden İsauria'lı akınların olabileceği öngörülmüştür. Akdeniz sahilinden Pamphylia kentlerine saldıran korsan ve sonrasında gelişen Arap akınlarının bölge arkeolojisi için önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir¹⁹⁰⁹. Böylece akınlara karşı kentteki, yerleşik askeri sistemin de taktik ve stratejik konulara vakıf olması beklenir. Örneğin bu tür akınlara karşı piyadenin hiçbir faydası yoktur. Bunun yerine surlara saldıran düşmanın ve makinalı bombardımanın üstesinden gelebilecek bir organizasyonun tesis edilmesi gerekir.

¹⁹⁰⁷ Bilindiği üzere pusu kurma her dönemde bilinen en yaygın taktiktir. Bkz. Nicole 2013, 27. Pusuda bekleyenlere *Euedroi (enedri)* deniyordu. Bkz. Oman 2013, 50.

¹⁹⁰⁸ Laufer 2010, 188.

¹⁹⁰⁹ Arap tarih ve coğrafya kitaplarında yer alan bilgilerden 7-12. yy.'larda Antalya'nın donanma ihtiyaçlarının karşılandığı, sefer hazırlıklarının yapıldığı ve ticaret gemileri için antrepo (ardiye) olarak kullanılan bir mekân olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Küçükaşçı 2006, 375-376. 678'de İstanbul'u kuşatan Araplar'ın başarısız olup geri çekildikleri ve donanmanın Pamphylia sahilinde fırtınaya tutularak ağır kayıplar verdiği bilinmektedir. Bunun için bkz. Ostrogorsky 2011, 116. Arap akınları, donanmalarından destek alarak Pamphylia ve İsauria sahilleri boyunca ilerleyerek Göksu Vadisi yoluyla Pisidia ve Phrygia bölgelerine ulaşabiliyorlardı. Bkz. Uçar 1990, 62.

M.Ö. 400 civarında *katapult*'un Syrakusa'lı zanaatkâr I. Dionysos tarafından icat edilmesi ve yaklaşık 50 yıl sonra Makedonyalılar tarafından *torsion* makinesinin geliştirilmesi¹⁹¹⁰ savunmada stratejik ve taktiksel değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Her ne kadar eski yöntemde rampalar, kuşatma merdivenleri, koçbaşları gibi eski gelenekte savaş sanatı¹⁹¹¹ uygulanmaya devam edilse de, bu yeni gelişmelere bağlı olarak Helenistik Dönem savunma sisteminde birçok yeniliğin ortaya çıktığı izlenmektedir¹⁹¹². Sillyon'da hem aşağı şehir savunmasında hem de *akropolis*'te teknolojik gelişmelerden faydalandığını şu aşamada düşünmüyoruz. Çünkü kent savunmasının karakteri bu gelişmelere paralel ilerlememiş ve büyük savaş makinalarının kullanılmasını gerektirecek şartlar da oluşmamıştır. Öyle ki, Perge ve Side'de tesis edilen taktikler ve silahlar Sillyon'daki silah ve taktiksel uygulamalardan tamamıyla farklı olması beklenmelidir. Kuleler, Bastion 1 ve Duvar 2'de görülen savaş teçhizatı dışında¹⁹¹³ Sillyonlular'ın kısa mesafede mızrak (*lanciarus*) ve kılıcın (*pilum*) yanı sıra sopa, sapan ve taş baltalarla mevzi aldıkları ifade edilebilir. Böylece kentlerine yapılan hızlı hücumları genellikle durdurabiliyor ve geri püskürtüyorlardı. Sergilen bu taktik tamamen piyadenin (*milites*) kara düzeni veya sahra ordularının taktiksel savunmasıydı. Dahası yaptığımız araştırmalar neticesinde bir silah ve mühimmat deposu/arsenal da bulunmamıştır. Bunun en büyük sebebi Sillyon *akropolis*'inin korunaklı doğal bir garnizon şeklinde olmasıdır. Öyle ki Sillyon *akropolis*'i askeri karakterde, korunaklı bir garnizon misali planlandığı aşikârdır. Ancak hem Perge surundan hem de Side surunun birinci katında bulunan kazamatların silah deposu olarak kullanıldıkları belirlenmişti¹⁹¹⁴. Bu durum Sillyon savunma sisteminin Pamphylia Bölgesi'ndeki konumunun farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Perge ve Side savunması düzenli ordulara karşı tasarlanmış; öbür taraftan yukarıda da bahsedildiği üzere, Sillyon ise korsan, haydut, eşkıya gibi *paramiliter* grupların taarruzu için planlanmıştı. Görünen o dur ki, Sillyon'un düşmanları birkaç yüz adamdan ibaret hantal olmayan, çok iyi organize olmuş hiyerarşi sahibi gayrinizami askeri güçlerdi.

¹⁹¹⁰ Marsden 1969, 48 vd.; Marsden 1971, 234; McNicoll 1997, 4. Katapult'un ilk ortaya çıktığı yer M.Ö. 297'de Motya'dır. Syrakusalılar tarafından kullanılan bu savaş makinasıyla Kartacalılar dehşete düşmüş, asker ve siviller arasında büyük paniğe neden olmuştur. Bkz. D. S.14.50.

¹⁹¹¹ Savaş sanatı basitçe "bir komutanın karşısındaki güçleri yenmesini sağlayan sanat" olarak tanımlanmıştır. Bkz. Oman 2013, 12.

¹⁹¹² Helenistik Dönem'den başlayarak geniş topraklara egemen merkezi devlet olgusunun geçerli olması eskiden farklı savunma tesislerinin inşa edilmesine neden olmuştur. Oluşan yeni siyasi güçler arasındaki egemenlik mücadelesi bağlamında savaşların sıklığı, yeni savaş aletlerinin bulunması neticesinde, savunma stratejilerinde ve sur teknolojilerinin gelişiminde hızlı bir gelişim göstermiştir. Bkz. Polat 2016, 3.

¹⁹¹³ Bkz. İkinci Bölüm.

¹⁹¹⁴ Bunun için bkz. Mansel 1964.

Sillyon'da, tarihsel süreç içinde düzenli askeri birlikler bulunduğuna konusu bugüne kadar tartışılan bir mesele olmuştur. Bununla birlikte birkaç tarihsel olaydan yola çıkarak bazı çıkarımlar yapılabilir. Sillyon'da ilk defa askeri bir oluşumdan bahseden Arrianus'tur. Yazar, İskender'in Seferi (*Aleksandrou Anabasis*) isimli eserinde, "...Burası yabancı paralı askerler ve ülkenin yerlilerinden meydana getirilmiş bir kuvvetin savunduğu müstahkem bir yerdi..."¹⁹¹⁵ diyerek M.Ö. 4.yy.'da kentte askeri unsurların bulunduğundan söz etmektedir. Tezimizin birinci bölümünde tartıştığımız üzere kentteki olası askeri birlik Persler veya onlara bağlı askerlerdi. Son zamanlardan Özer tarafından yayımlanan Sillyon *nekropolis*'i konuyla ilgili tartışmalara önemli katkı sağlamış ve kentteki Pers varlığını kanıtlamıştır. Yazar, "Sillyon Nekropolisi Ön Değerlendirmesi" isimli çalışmasında kentin *nekropolisi*'nde bulunan ve M.Ö. 5. veya 4. yy.'lara tarihlenen bazı mezarlardan yola çıkarak Pers özelliklerinin görüldüğünü ortaya koymuştur¹⁹¹⁶. Böylece Arrianus'un anlatımları şu aşamada arkeolojik verilerle desteklenmektedir. Bu münferit durum dışında Sillyon'daki askeri unsurların niteliği bilinmemektedir. Ancak Pamphylia'da, özellikle Perge'de önemli askeri birliklerin konuşlandığına dair önemli veriler vardır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde *legion* olmasa da bazı yardımcı birliklerin (*auxilia*) bölgeye yerleştirildiği düşünülmektedir¹⁹¹⁷. *Cohors Apula Civicum Romanum* M.S. 1.yy.'da Side'de¹⁹¹⁸, *Cohors I Flavia Numidarum* M.S. 2. ve 3.yy.'da Perge'de¹⁹¹⁹; *Cohors I Hispanorum*, *Cohors IV Raetorum* ve *Cohors I Musulamiorum* Pamphylia'da¹⁹²⁰ konuşlanmıştır. Ayrıca Pamphylia, Roma İmparatorluk Dönemi'nde, Roma orduları için hem kışlık karargâh hem de lojistik destek merkezi olmuştur. İmparator Tacitus M.S. 275–276 yılında Pamphylia'yı, Kilikia'ya kadar ilerleyen Gotlar'a karşı kendi seferi için karargâh olarak kullanmıştır¹⁹²¹. İmparator Probus da muhtemelen Side'yi, İsaüralılar'a karşı yapılan seferde karargâh yapmıştır¹⁹²². Dahası Perge yakınlarında bir *mithraeum*¹⁹²³ bulunması bölgenin askeri faaliyetlerdeki rolünü açıkça göstermektedir. Öyle ki Mithras, inancı Romalı askerler arasında yaygın bir kültür¹⁹²⁴. Üzerinde durulması gereken bir diğer konu ise *Kibyrraioton Thema*'nın

¹⁹¹⁵ Arr. *Anab.* I. 27.

¹⁹¹⁶ Bkz. Özer 2017, 615-620.

¹⁹¹⁷ Onur 2009, 303; Bennett 2007, 136-43.

¹⁹¹⁸ Nollé 1993c, 94.

¹⁹¹⁹ Nollé 1986, 200-202; Bennet 2007, 137-139.

¹⁹²⁰ Bennet 2007, 137-140.

¹⁹²¹ Hist. Aug. *Prob.* XIII. 2–3; Zos. I. 63. 1.

¹⁹²² Hist. Aug. *Prob.* XVI. 5; Zos. I. 69.

¹⁹²³ Şahin 1999, 278-80, no. 248.

¹⁹²⁴ Onur 2009, 304.

yöneticisinin imparator tarafından atanan *ek prosopou* (*ex persona*-temsilci-milletvekili)'nin Sillyon'da ikamet etmesidir¹⁹²⁵. İkametgâhı *akropolis*'te konumlanan *kastron* yapısındaki *Praitorion*'dur. Ancak birlik merkezinin burada olmasına rağmen askeri örgütlenme veya organizasyonla ilgili elde hiçbir veri bulunmamaktadır. Buna rağmen böyle önemli bir görev için seçilen Sillyon'da, tam tekmil bir askeri birliğin ya da müstahkem bir ordugâhın kurulmuş olması beklenmelidir. Nitekim *kastron*'un güneybatısındaki *akropolis* düzlüğünde her ne kadar ayrıntılarına ulaşılmamış olsa da Bastion 2'nin konumlandığına çalışmamızın ikinci bölümünde değinilmişti. Bahsedilen alan *kastron* veya *akropolis* savunma birliği için kullanılmış olabilir. Burada en azında bir *komes*'in emrinde hazırda bekletilen ufak bir taburun konuşlandırılmış olabileceği düşünülebilir¹⁹²⁶.

4.3 Kent Planlamasının Sillyon Savunmasına Etkisi

Savunma sistemi ve şehircilik arasında yakın bir ilişki vardır. Çünkü bir sur sadece kent düzenini ve belli başlı gelişimini etkilemez aynı zamanda dışarıdan görünüşünü de belirler¹⁹²⁷. Nitekim kent planlamasından bahsedilirken genellikle Grek ve Roma Dönemleri'nin karakteristik özelliği olan ızgara planlı kentler düşünülür; fakat bu olgu çok daha fazlasını içerir. Yaşayanlar için görsel ve estetik bakımdan iyi bir çevre yaratmayı düşünerek, kent yaşamının şartlarını iyileştirmek ve geliştirmek kent planlamacılarının genel amacıdır¹⁹²⁸. Sur, yurttaşların günlük hayatının en büyük parçası olarak ön plana çıkmaktadır¹⁹²⁹. Aristoteles'in de aksettiği üzere sur bir kentin dışı bakan yüzüdür¹⁹³⁰. Bu yüzden savunma sistemi kent kimliğinin önemli elamanlarından olup, yerleşik halk için fiziksel bir sınır, statü, bağımsızlık, refah ve güç gibi anlamlarla ifade edilmelidir. Sırf bu nedenledir ki, savunma sistemin üstlendiği misyon Homeros Dönemi edebiyatı¹⁹³¹ ve sonrasında Helenistik Dönem sanatında kendini sıklıkla belli eder. Helenistik Dönem'de Tykhe ve bazı kentleri temsil eden tanrıçaların heykelleri bunun en büyük göstergesidir¹⁹³².

¹⁹²⁵ Bkz. Birinci Bölüm: *Bizans Dönemi*

¹⁹²⁶ *Komes* veya *tribonos*, Bizans ordusunda subaylara verilen isimdir. Bkz. Oman 2013, 45.

¹⁹²⁷ Martin 1974, 189; Müth 2016, 172.

¹⁹²⁸ Owens 2000, 4 vd.

¹⁹²⁹ Martin 1974, 196.

¹⁹³⁰ Aristot. *pol.* VII. 10.

¹⁹³¹ Hansen-Nielsen 2004, 135-137; Frederiksen 2011, 38.

¹⁹³² Müth 2016, 164.

Sillyon, Pamphylia Ovası'nda yüksek bir tepe üzerinde konumlanır (Lev. II, Harita 1; Lev. II, Res. 1). Kentin bu karakteristik arazi yapısından dolayı şehir planlaması da kendine özgün bir uygulama sergiler. Araziye yaptığımız çalışmalar ve beraberinde ortaya çıkan bazı bulgular, Sillyon'da kesin bir plan şeması çizmemiz için yeterli değildir. Fakat araziye bağımlı bir kent modeli tercih edilmek zorunda kalınarak bölgede farklı bir yerleşim modeli oluşturulduğunu açıkça görmek mümkündür. Hem *akropolis* hem de aşağı kentteki yerleşim modeli üzerindeki temel belirleyiciler ya da dinamikler tamamen arazi şekline dayandırılabilir. Başka bir ifadeyle topografyanın elverdiği ve arazi şekillerinin belirleyici olduğu özgün uygulamalar takip edilmiştir. Yani arazinin tabii şekillerine uyulmuş, doğal düzlüklerden yeri geldiğinde de faydalanılmıştır. Tabii ki, bu modelin oluşturulmasındaki temel etken korunaklı yapısına bağlı olarak geliştirilmek istenen savunma karakteridir. Anlaşılan o ki Sillyon'u tasarlayan mimar veya kent planlamacıları, kendine özgü özellikler taşıyan bu yerleşmeyi planlarken her dönemde kentin savunma karakterini göz önünde bulundurmıştır. Araziye bağlı yerleşimlerden biri olarak geliştiği izlenen Sillyon, bu şekliyle Pamphylia Bölgesi'ndeki diğer kentlerden de ayrılır. Çünkü Perge¹⁹³³ ve Side¹⁹³⁴ gibi bölgenin iki önemli kentinde düzenli bir kent planı uygulanmıştır.

Sillyon'un ilk bakışta, *akropolis* ve aşağı şehir olmak üzere iki ana gelişim alanına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yerleşimin konumlandığı doğal kayalık tepenin üst kısmı olan *akropolis* ile aşağı şehri meydana getiren kentin güney batı, batı ve kuzey batısı yerleşime elverişlidir. Doğal olarak tahkimat sistemi ve kamusal alanlar buralara kümelenmiştir. Aşağı şehir güney batıdan kuzeye doğru şekillenen ve yaklaşık 1000 m. (1 km.) uzunluğundaki bir sur ile koruma altına alınmıştır. Diğer taraftan, *akropolis*'in sadece batı tarafı sur bedenleri ile çevrelenmiş; diğer alanlar uçurumlu dik yamaçlara sahip olduğundan doğal bir tahkimata bırakılmıştır. Sur planlanmadan önce arazinin tepe eteği olması ve duvarların geçtiği alanlardaki kayalıklar surun özelliklerini baştan beri ortaya koymuş gibidir. Öyle ki sur, topografya göz önünde bulundurulmuş araziye oturtulmuş ve doğal tahkimli uçurum veya kayalık gibi birimler ekonomik bir biçimde sur hattına dâhil edilmiştir. Bu nedenle sur hattı planlanmadan arazinin şekline göre

¹⁹³³ Perge kent planı için bkz. Abbasoğlu-Martini 2003, Abb.1; Türkmen 2001, Pl. 1; Alanyalı 2005, 11, Res. 1; Özdizbay 2008, Pl. 2; Özdizbay 2012, 5, Res.3-4; Martini 2010, 16-19, Abb. 3-4 vd.

¹⁹³⁴ Side kent planı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mansel 1978, 21-34; Ayrıca bkz. Mansel 1958, Pl. 1; Mansel 1964, Res. 19.

“testere ağızı” ya da başka bir ifadeyle “balıksırtı” biçimini almıştır¹⁹³⁵. En bilindik örneklerini Miletos, Priene ve Alabanda şehir surunda görebildiğimiz¹⁹³⁶ bu plan tipindeki dirsekler hep aynı yöne bakmakta olup, daha çok eğimli ve engebeli arazide tercih edilirler. Böylece hem fazla sayıda kule yapımından kurtulmak, hem de duvar aralarında ateş hattı oluşturduğundan savunmada avantajlı bir durum sağlamak hedeflenmiştir. Kent planı dikkate alındığında savunma sisteminde sadece *kastron* yapısı topoğrafyaya uygun, görsel etkiyi vurgulayacak biçimde tasarlanmıştır.

Arkaik ve Klasik Dönem’de inşa edilen surlarda estetik ve işlevselliği birleştirme konusunda çarpıcı örnekler karşımıza çıkmaktadır. Sur, kenti çevrelemesine rağmen çoğu zaman kent planının egemen bir ögesi değildi¹⁹³⁷. Buna karşın antik dönemde kentlerin savunma sistemleri tasarlanırken genelde, Sillyon’da olduğu üzere, güvenlikle ilişkili kaygılar ve stratejik olgular göz önünde bulundurulurdu. Erken dönem Grek surları ne kenti en kısa biçimde çevreler, ne de sokak sistemi ile eşgüdüm sağlardı. Surlar genellikle çevre tepeleri ve arazi hareketlerini izleyen dolambaçlı bir çizgi takip ederdi. Bu nedenle özellikle tepe ve tepe eteğinde kurulmuş şehirlerde düzenli bir savunma sistemi planı görülemez. Anlaşıldığına göre Grek dünyasındaki geometrik düzenli surlar fazla gelişim göstermiştir. Ancak bazı istisnai klasik kentler, araziden bağımsız bir şekilde düzenli kent planına sahip olduklarından savunma yapıları da düzenli geometrik bir form takip eder. Örneğin Mantinea geniş bir ovada konumlandığından oval surla çevrelenmiştir¹⁹³⁸. Olbia’nın kolonisi olan ve M.Ö. 4. yy. ortalarına tarihlenen güney Fransa’daki yerleşim neredeyse dört köşeli bir surla sahipti¹⁹³⁹. Erken Helenistik Dönem’e verilen Makedonya’daki Dion ve Tesselya’daki New Halos kasabaları dört köşeli savunma yapılarıyla tasarlanmıştır¹⁹⁴⁰. Yakın doğuda Beroia (Halep) ve Damascus’un kabaca dikdörtgen surları bulunmaktaydı¹⁹⁴¹. Bu dönemlere ilişkin Sillyon hakkında bildiklerimiz oldukça sınırlıdır. Küpper tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmasında,

¹⁹³⁵ Ephesos, Erythrai, Kolophon ve Iasos kentlerinde rastlanır. Bunun için bkz. Adam 1982, Fig. 105-106, 132; Akarca 1998, 134, Res. 82. Yunanistan’da en tipik örneği Peleponnesos’ta Gortis kalesi surlarıdır. Bununla beraber Thessalia’da Lamia’da, kuzey Ege’de Samothrake’ de gibi yerleşimlerde örnekleri görülür. Bkz. Akarca 1998, 134.

¹⁹³⁶ Priene için bkz. Maier 1959, 238-241; Akurgal 1987, 428; McNicoll 1997, 48-51; Ruppe 2010, 149-152, Abb. 1. Miletos için bkz. Adam 1982, 67-68, Fig. 31-32, 93-95; Von Gerkan 1935, 53-80; McNicoll 1997, 167 vd. Alabanda için bkz. Tırpan 1989, 172, Res. 1; Bean 2000, 194, 195, Res. 28. Ayrıca Ephesos ve Iasos surlarının bir bölümü ile Yunanistan’da Gertys ve Samikon yerleşmelerinin suru bu şekildedir. Bkz. Adam 1982, Fig. 105-108.

¹⁹³⁷ Wycherley 2011, 34-35.

¹⁹³⁸ Martin 1974, 192; Adam 1982, 176-178.

¹⁹³⁹ Müth 2016, 161.

¹⁹⁴⁰ Müth 2016, 161, dn. 13.

¹⁹⁴¹ Leriche 1991, 381. Beroi ve Damascus için Castagnoli 1971, 92; Sauvaget 1949, 331-338.

kentin kuzeybatısında bulunan ve üç evresi tespit edilen IV No.lu Ev, Sillyon'daki yerleşim tarihi açısından son derece önemlidir. Burası gösterdiği mimari gelişime göre sırasıyla ilk olarak M.Ö. 5.yy. daha sonra geç M.Ö. 4.yy. ve son olarak ta Erken Helenistik Dönem'e tarihlendirilmiştir¹⁹⁴². M.Ö. 6.yy.'a tarihlenen Arkaik Dönem kandel, M.Ö. 5. ile 4. yy.'a tarihlenen siyah astarlı seramik parçaları¹⁹⁴³ ve Erken Klasik Dönem'e tarihlenen kırmızı figür krater parçası¹⁹⁴⁴ Sillyon'da Klasik Çağ'da bir yerleşimin varlığına işaret eder. Ayrıca Arrianus'un "*Burası yabancı paralı askerler ve ülkenin yerlilerinden meydana getirilmiş bir kuvvetin savunduğu müstahkem bir yerdi.*" ¹⁹⁴⁵ şeklindeki aktarımı bu dönemde *akropolis*'te bir yerleşimin olduğuna işaret eder. Ancak ne şimdiye kadar ele geçen buluntular ne de Arrianus'un aktarımı, kentte Klasik Dönem ve öncesiyle ilgili bir plan şeması belirlememiz için yeterli değildir. Tüm bunlardan öteye Sillyon'a ait en eski yerleşim, Perge'de olduğu üzere¹⁹⁴⁶, *akropolis* üzerinde kurulmuş olmalıydı.

Helenistik Dönem'in siyasal koşulları bağlamında gelişen ve yaygınlaşan kent surları, Helenistik kentte hem demokrasinin hem de şehircilik anlayışının gelişiminin bir göstergesi olarak ortaya çıkar. Bu nedenle, Helenistik Dönem savunma sisteminin araştırılması ve incelenmesi, askeri, siyasi, ekonomik ve mimari yönleriyle yenilenen, gelişen kent olgusunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır¹⁹⁴⁷. Surlar yalnız stratejik düşüncelerle arazinin verdiği imkânlar dahilinde planlanmıştı. Şehri genellikle gevşek olarak sarar ve şehir planını etkilemezlerdi¹⁹⁴⁸. Özellikle Seleukoslar tarafından kurulan şehirlerde surlar, savunma amaçlı araziye izliyor ve oturulmayan geniş alanları da içine alıyordu¹⁹⁴⁹. Helenistik Dönem'de savunma sisteminde birçok yeniliğin ortaya çıktığı izlenmektedir. Bu yenilikler ve siyasi karmaşaya bağlı olarak sur planları da değişmeye başlar ve surların kent planında daha fazla yer edindiği görülür. Helenistik

¹⁹⁴² Küpper 1996, 262-63; Küpper 1997b, 453, Fig. 9A.

¹⁹⁴³ Küpper 1996, 265; Küpper 1997b, 453.

¹⁹⁴⁴ Özer-Taşkıran 2010a, 283, Res. 10, Çiz. 2. Attik hamuru olan bu ithal krater parçası muhtemelen ithal bir ürüne aittir. Perge'de Klasik Dönem'de mimari bir dönüşüm ve seramik kapları arasında içki kaplarının olması (*Symposion* geleneğinin yaygınlaşması) Eurymedon Savaşı'ndan sonra bölgede Grek etkisine ve kültürel değişime işaret eder. Bunun için bkz. Özdizbay 2008, 847. Perge'de kırmızı figürlü kapların yoğunluğu da bu düşüncüyü destekler. Bunun için bkz. Recke 2003, 101-121. Ayrıca Side'de Attik seramikler bulunmuştur. Bunun için bkz. Erzen 1973, 394. Yine Aspendos *Nekropolis*'inde Attik krater bulunmuştur. Bunun için bkz. Özgür 1984, Abb. 3-4. Sillyon'da bulunan Attik hamurlu ithal krater parçası da bölgedeki Grek etkisi çerçevesinde değerlendirilebilir.

¹⁹⁴⁵ Arr. *Anab.* I. 26.

¹⁹⁴⁶ Abbasoğlu 2001, 177.

¹⁹⁴⁷ Polat 2016, 4.

¹⁹⁴⁸ Akarca 1998, 28.

¹⁹⁴⁹ Akarca 1998, 53-54.

Dönem’de Sillyon ile ilgili arkeolojik verilerin çoğaldığı ve bu buluntulardan Sillyon’un artık kent karakteri gösterdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Sillyon’un Helenistik Dönem’de sikke bastığı görülmekle beraber M.Ö. 3. yy.’dan önce darp ettiği sikke bilinmemektedir¹⁹⁵⁰. M.Ö. 3. yy.’da ilk önce bronz sonra gümüş sikke basmıştır¹⁹⁵¹. Kent planlaması da bu gelişmeye paralel devam etmiştir. Bu dönemde Sillyon’un savunma sistemiyle ön planda olduğu savunma karakteri gösteren yapıların çoğunlukta olmasından anlaşılmaktadır. Kentin Helenistik Dönem’e tarihlendirilen *akropolis*’in merkezi noktasında bulunan ve Bizans Dönemi’nde farklı yapılara dönüştürülen binalar¹⁹⁵², *akropolis*’in güneyine inşa edilmiş yapı gurubu ve tapınak¹⁹⁵³, Dor tapınağı¹⁹⁵⁴, kentin güney doğu ucundaki küçük tapınak¹⁹⁵⁵ gibi yapıları düşüncelerimizi destekler. Ancak bahsedilen yapıların *akropolis*’te konumlanması, kentin bu dönemde *akropolis*’te küçük bir yerleşme olarak planlandığını göstermektedir. Sadece aşağı şehirde savunma yapıları bulunmaktaydı. *Akropolis*’e ulaşmanın sadece bu yönden olması yüzünden, kentin batı yamacına yaklaşık 1000 m. uzunluğunda bir sur eklenerek aşağı kent savunma sistemi planlanmıştı. Sur üzerinde kuleler ve geçişler yer almaktaydı. Kentin Ana Kapısı ve Kule 1(Helenistik Kule) gösterdikleri plan şeması ile ön plana çıkarak, kent planına farklı bir hava katmaktadır. Batı yamaçta, *akropolis*’e giden yol üstünde aşağı şehir savunma duvarının içinde masif bir yapı olarak Bastion 1 inşa edilmişti. Bu yapı, tezimizin ikinci bölümde de anlatıldığı üzere batı yamaçtaki en erken savunma binasıydı ve Helenistik kentleşmenin temel yapıları arasında yer alıyordu. Böylece Helenistik Dönem’de, mümkün olan en kısa ve düz yolu izleyerek ilerleyen, savunma amaçlı olduğu kadar kente uzaktan yaklaşanlar için anıtsallığıyla da etkileyici bir karakter sergileyen aşağı şehir savunması, aynı zamanda Helenistik kenti içeren çekirdek yerleşiminin sınırlarını da belirlemiş oluyordu.

Roma İmparatorluk Dönemi’nde savunma sisteminin kent planındaki konumunun tamamen değiştiği gözlemlenir. İmparatorluğun özellikle *Pax Romana* sürecinde büyük bir refah ve barış ortamı yaşaması, kentlerin gelişmesinin önünü

¹⁹⁵⁰ Brixhe 1976, 165. Pamphylia’da görülen Büyük İskender sikkelerinde Era olarak M.Ö. 221/220 tarihleri görülmektedir. Bunun için bkz. Morkholm 1978, 70.

¹⁹⁵¹ Head 1911, 705. Pamphylia diyalekti erken dönemlerde büyük ölçüde Aspendos ve Sillyon çevresini ile sınırlıdır. Bunun için bkz. Brandt-Kolb 2005, 15.

¹⁹⁵² Lanckoroński 2005, 64-84, Res. 59-60; Helenistik Dönem’e tarihlendirilen yapılarda daha fazla detay için bkz. Varkıvaç 2007, 49-61.

¹⁹⁵³ Lanckoroński 2005, 77, Res. 55-58.

¹⁹⁵⁴ Küpper 1998, 482. Burada tapınağın, bir yazıt fragmanından yola çıkarak Zeus Soter’e adanmış olabileceği vurgulanmıştır.

¹⁹⁵⁵ Lanckoroński 2005, 81.

açmıştır. Ordunun sağladığı güvenlik sayesinde artık kentlerin kurulacağı alanların seçiminde savunma faktörü önemli bir kaygı olmaktan çıkar¹⁹⁵⁶. Sınır bölgeleri dışındaki yerlerde savunma duvarlarına ihtiyaç kalmaz, askeri bir zorunluluk olmaktan çok, bir ayrıcalık ve gösteriş aracı haline gelir¹⁹⁵⁷. Böylece Roma dünyasında yeni kurulan yerleşim birimlerinde geometrik planlı savunma sistemleri kent mimarisinin tamamlayıcı özellikleri olarak yaygınlaşır¹⁹⁵⁸. Roma'nın bu yeni mimari uygulaması surları, kent planı ve sokak sistemi ile bütünleştirmiştir. Bu devirde surlar ve sokaklar kentin eşgüdümlü planlamasının birbiriyle ilişkili parçaları olarak düzenlenmekteydi. Dahası surların yalnızca askeri bir işlevi bulunmamaktaydı. Surlar aynı zamanda bir bağımsızlık göstergesi ve imparatorluk döneminde bir statü ve ayrıcalık işaretiydiler¹⁹⁵⁹. Durum böyle olunca, surlar kent planlanırken olabildiğince üzerinde konuşulan başat yapılar topluluğu haline gelmiştir.

Anadolu'da konum itibariyle zirve ya da dağ sırtı gibi yerlerde konumlanan yerleşimlerde Roma kamusal yapıları eski surların dışında, civardaki düz alanlarda, teraslar üzerinde veya farklı şekillerde kent topografyasına uygun biçimde düzenlenmiştir¹⁹⁶⁰. Bunun örnekleri Antiocheia ad Cragum ve Elaiussa-Sebaste gibi Kilikia kentlerinde görülür. Antiocheia ad Cragum'un doğudaki engebeli arazide yer alan imparatorluk dönemi yerleşim alanında ana yapılar genellikle teraslar üzerine inşa edilmiştir¹⁹⁶¹. Arykanda, Tlos ve Pinara kentleri, teraslar üzerinde uzunlamasına gelişen ve yamaçlarda düzenlenmiş olmalarıyla bu duruma Likya'dan örneklerdir¹⁹⁶². Sillyon'da benzer plan anlayışı takip edilmiştir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde, kent yerleşime

¹⁹⁵⁶ Vitruvius, "Surlarla çevrili kentlerde aşağıdaki genel ilkeler gözetilmelidir. Çok sağlıklı bir arazinin seçimi öncelik taşır. Bu arazi yüksek olmalı, sis ve kırağı yapmamalı, ne fazla sıcak, ne de fazla soğuk, ılımlı bir iklim bulunmalıdır, ayrıca çevresinde bataklıklar olmamalıdır. Çünkü eğer gün doğarken kent yönünde esen sabah esintileri, bataklıklardan getirdikleri sislerin içerisine karışan bataklık yaratıklarının zehirli nefeslerini kent sakinlerinin vücuduna taşırlarsa, bunlar araziye sağlıklı kılar. Kent, sahil kıyısında güneşe veya kuzeye bakıyorsa yine sağlıklı olmayacaktır; çünkü yazın güneş semaları gün doğarken ısınır ve gün ortasında kızgın bir ısıya ulaşır; batı cepheleri de güneş doğduktan sonra ısınmaya başlar, gün ortasında sıcak olur, akşam saatlerinde de alev alev yanar." şeklindeki anlatımından kenti saran surdan ziyade, surun içinde oluşturulmak istenen düzenli bir şehir tasviri görülür. Böylece Roma Dönemi'nde kentlerdeki dönüşüm Vitruvius'un anlatımlarına da yansır.

¹⁹⁵⁷ Owens 2000, 123.

¹⁹⁵⁸ Bu konuda Ostia belki de ilk örnekler arasındadır. Bkz. Müth 2016, 162. Ayrıca bu tür yerleşimler için bkz. Castagnoli 1971, 100-112; Lorenz 1987, 84 vd; Miller 1995a, 119, 353 ve 441; Brands 1988, 70.

¹⁹⁵⁹ Owens 2000, 152-153; Jacobs 2009, 197.

¹⁹⁶⁰ Aşkın 2006, 73.

¹⁹⁶¹ Hild-Hellenkemper 1990, 192.

¹⁹⁶² Wurster 1996, 165. Mevcut koşulların en iyi şekilde değerlendirildiği kentlerden Arycanda tipik bir yamaç yerleşimidir. Kentin konumunun belirlenmesinde alınan kararın ne derece isabetli olduğu, doğayla bütünleşmiş bir yapı sergilemesinden anlaşılır. Eğimin sağladığı imkânlar son derece ergonomik kullanılmıştır. Bkz. Bayburtluoglu 2003, 12 vd; Wurster 1996, 171 vd.

elverişli batı kesimde gelişmiş; buraya hamam¹⁹⁶³, stadyum, *nekropolis*¹⁹⁶⁴ gibi kamu yapıları eklenerek yerleşim batıya doğru genişletilmiştir. Yapılar engebeli arazide doğayla uyumlu şekilde farklı kodlarda yerleştirilmiştir. Kentin genişletilmesi sonucunda burada bulunan aşağı şehir savunması bozulmamış aksine, yeni plana dahil edilerek kullanılmaya devam edilmiştir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde, kentin yeniden inşa sürecine dâhil edilen hamam, kendisinden daha erken dönemde inşa edilen surun bozulmasıyla yapılmış ve Duvar 1 ile Duvar 2 arasına yerleştirilmiştir. Bu dönemde Kentin Ana Kapısı'nın işlevi devam eder. Fakat savunma kaygılarından öteye oval avlusu ve süsleme çeşitliği ile temsili bir karaktere sahip olur. Sillyon düzenli bir Roma kentinin gelişimi için uygun arazi olanakları sunmaz. Buna rağmen tipik bir Roma kentinde bulunması gereken yapıların çoğuna sahiptir. Kamu binalarının yeri belirlenirken hareketli topografyaya rağmen, yapı türlerine en uygun alanları seçme kaygısının taşındığı yönünde bir kanı uyanır. Nitekim kentin batısında tepelik alanın yavaş yavaş ovayla birleştiği bir noktaya stadyum yerleştirilmesi bu durumun en açık göstergesidir.

Pax Romana sonrasında yapılaşmadaki hızlanma özellikle M.S. 2. yy.'da özel kimliklerin de devreye girmesine neden olmuştur¹⁹⁶⁵. Asia Minör'de, aristokratların da her türlü fırsatı değerlendirerek kendileri için *euergetes* ya da *ktistes* ünvanlarını elde etmeleri çok gündemde olan bir konudur¹⁹⁶⁶. Bu önemli şahsiyetler hamam, gymnasium, tiyatro gibi yapılar yaptırarak kentlerindeki inşa faaliyetlere destek olurlar. Halka para yardımı yapıp, şenlikler de düzenleyen kent seçkinleri hayırseverliklerini her fırsatta gösterdikleri izlenmektedir. Çünkü bölgesel elitlerin maddi imkânları ve politik güçleri buna elvermektedir. Böylelikle Roma'ya ve imparatora olan bağlılıklarını da sergilemiş olurlar. Sonuçta kentli seçkinlerin toplumdaki statüleri yükselirken; bu durum beraberinde eyaletlerin alt yapısının güçlenmesine ve kentlerin gelişmesine katkı sağlamıştır¹⁹⁶⁷. Pamphylia Bölgesi'nde en bilindik *euergetes* Plancia Magna'dır¹⁹⁶⁸. Sillyon'un *euergetes* 'i ise Menodora'dır. M.S. 2. yy.'a tarihlendirilmiş Megakles'in kızı hayırsever Menodora ve ailesinin yazıtları kentin bu dönemdeki sosyal ve ekonomik durumunu göstermesi açısından son derece önemlidir¹⁹⁶⁹. Sillyon'da bulunmuş M.S. 2.

¹⁹⁶³ Lanckoroński 2005, 64, Res. 51; Abbasoğlu 2004, 1-9.

¹⁹⁶⁴ Sillyon *nekropolis*'i için bkz. Özer 2017, 612-620.

¹⁹⁶⁵ Winter 1996, 205 vd.

¹⁹⁶⁶ Aşkın 2006, 198 vd.

¹⁹⁶⁷ Winter 1996, 211 vd.

¹⁹⁶⁸ Traianus (M.S. 98-117) ve Hadrianus (M.S. 117-138) Dönemleri'nde yaşayan ünlü hayırsever Plancia Magna Perge'nin inarında büyük rol oynamıştır. Bkz. Şahin 1996, 45-46; Şahin 1999, 107-119.

¹⁹⁶⁹ Lanckoroński 1890, 172-178, no. 54-63; Debord 1982, 73; Wörrle 1989, 162; Bremen 1994, 43.

yy.'a tarihlenen beş yazıt Menodora ve ailesi hakkında bilgi vermektedir¹⁹⁷⁰. Yazıtlar; Menodora, babası Megakles, kocası Apollonios, Genç Megakles ve Genç Megakles'i evlat edinen Megakles ile Menodora'nın kızı Theodora'dan bahsetmektedir¹⁹⁷¹. Bu yazıtlardan Menodora'nın *demiurgos*, *dekaprotos*, *gymnasiarkhos* olduğunu öğreniyoruz¹⁹⁷². Menodora'nın babası Megakles'in de aynı şekilde *demiurgos*, *dekaprotos*, *gymnasiarkhos* olduğu anlaşılmaktadır¹⁹⁷³. Sonuçta Menodora'nın atalarının kuşaklar boyunca *demiurgos*, *dekaprotos*, *gymnasiarkhos* gibi memuriyetler üstlenmeleri ve özellikle *dekaprotos* olmaları zenginliklerini ve güçlü nüfuzlarını göstermektedir. Çünkü Sillyon'un neredeyse tüm kurumlarının başında olan Menodora ve ailesidir. Böylelikle Roma İmparatorluk Dönemi boyunca kente görülen bayındırlık işlerinin Menodora ve ailesinden kişiler tarafından finanse edildiği veya desteklendiğini söylemek mümkündür.

Roma hâkimiyetinin sağlanmasından, kalıcı barışın tesisi ve istikrardan sonra savunma yapıları çok uzun zaman inşa edilmemiş ve Helenistik Dönem surları da önemini kaybetmiştir¹⁹⁷⁴. Siyasi istikrarsızlığa bağlı bir şekilde, merkezi otoritenin bozulmasıyla kentlerin güvenliği tehlikeye girmiş ve aniden gelişen saldırılara karşı aceleyle sur yapma gereksinimi doğmuştur. Bu nedendir ki söz konusu dönemde savunma sistemlerinin kent planlamasındaki yeri zorunlu bir gereksinimden öteye geçmez. Ancak M.S. 4. yy.'dan itibaren kentsel savunma sisteminin tekrar kent dokusuna belirgin şekilde eklenildiği izlenmektedir¹⁹⁷⁵. Öyle ki son yıllarda yapılan arkeolojik araştırmalar Asia Minör'de yapılan savunma sistemlerinin büyük bir kısmının M.S. 4. yy.'ın ikinci yarısına, ekseriyetle M.S. 400 civarına ait olduğunu göstermektedir¹⁹⁷⁶. Bu devirde Aphrodisias, Sardeis ya da Perge gibi eyalet başkentleri bir koruma alanından daha küçük kasabalara dönüşmüştür. Aslında buralarda M.S. 360'larda tamamen yeni bir yapılanma olmayıp Helenistik surlardan kalan bölümlerin onarıldığı görülür. Buna ek olarak Pamphylia Bölgesi'nde Side Helenistik duvarını aynı dönemde genişletilip kullanılmaya devam edildiği söylenebilir¹⁹⁷⁷. Fakat Hierapolis, Blaundos, Sagalassos ya da Selge gibi diğer eyalet şehirleri ancak M.S. 400 dolaylarında savunma sistemlerini kent dokusuna dâhil

¹⁹⁷⁰ Lanckoroński 1890, no.61. Bu yazıtların transkripsiyonu için bkz. Gökalp 2001, 76-80, T.135 -138.

¹⁹⁷¹ Bremen 1994, 45. Menodora'nın ailesinin soy ağacı için bkz. Radet – Paris 1889, 489; Bremen 1994, 48, 50; Nollé 1996, 246. Ayrıca Theodora (*Θεοδωρα*) için bkz. Gökalp 2001, 110, no. T138.

¹⁹⁷² Bremen 1994, 46.

¹⁹⁷³ Gökalp 2001, 77-79, T.136-137.

¹⁹⁷⁴ Foss-Winfield 1986, 125.

¹⁹⁷⁵ Jacobs 2012, 116.

¹⁹⁷⁶ Jacobs 2012, 118 vd.

¹⁹⁷⁷ Mansel 1968b, 242-243; Jacobs 2009, 200; Jacobs 2012, 118-119.

etmiştir¹⁹⁷⁸. M.S. 400'den sonra Anadolu şehirlerin büyük bir kısmında yeni savunma duvarlarının inşa edildiği görülmektedir¹⁹⁷⁹. Justinianus Dönemi'nde (M.S. 525–M.S. 548) bir strateji geliştirilmiş, kent içindeki, park, bahçe ve çayırlar azaltılmıştır¹⁹⁸⁰. Nitekim temsili mimari ihmal edilmiş, kentsel alt yapı ve kamu binaları dışında, daha önceki dönemden kalan kamusal ve kentsel alanlarda küçülmeye gidilmiştir¹⁹⁸¹. 7 ve 8.yy.'da, Hıristiyanlık değerleri ile güvenlik sorunları ve bir takım korkulardan dolayı kent yaşamı dönüşmüş; buna bağlı olarak kentlerin fiziksel durumu da değişmiştir. Bu devir boyunca bölge kentleri genellikle *akropolis*'e yerleşmiş ve alanların etrafı duvarlarla çevrelenmiştir. İlgili dönemden itibaren, Akdeniz kıyısındaki birçok kentteki yaşam, korunaklı yerleşimler sayesinde devam etmiş, kent güvenliğinin sağlanması temel bir politika haline gelmiş ve kent güvenliği konjektürel bir biçimde sağlanmıştır¹⁹⁸². Dönem içlerine doğru yeni bir planlama ortaya çıkar. Anadolu'da Ortaçağda, sivil şehircilik anlayışı yerine artık askeri kale yapıları planlanmaya başlanır¹⁹⁸³. Güvenlik kaygıları yüzünden kentler yerine kale yerleşimler/*kasra*'lar planlanır.

“*Akropolis*” ve onun Roma eşdeğeri “*arx*” hem kentin bağımsızlık simgesi hem de kent surlarının gelişmesinden sonra bile kente yaşayanlar için bir sığınma yeri olarak kalmıştır¹⁹⁸⁴. Bu durum Sillyon'da benzer biçimde şekillenmiş; Sillyon *akropolis*'i her daim güven vermiş olmalıdır. Sillyon'da Roma İmparatorluk Dönemi'nden sonra baş gösteren tehlikeler ve merkezi otoritenin zayıflamasıyla, aşağı kentte savunma sistemi olmasına rağmen, bu yeterli görülmemiş, yerleşim alanı daraltılarak kentin *akropolis*'e taşındığı saptanmıştır. Öyle ki *akropolis*'in doğu kısmında yer alan ve Roma İmparatorluk Dönemi'nde inşa edilip Bizans Dönemi'nde apsis eklenerek kullanılmaya devam edilen Bazilika yapısı¹⁹⁸⁵, *akropolis*'te 5. yy. veya erken 6.yy.¹⁹⁸⁶ ya da 7.yy.'ın ilk yarısına

¹⁹⁷⁸ Jacobs 2012, 118-119.

¹⁹⁷⁹ Niewöhner 2007, 122. Eirenupolis (Hild-Hellenkemper 1990, 355 ve 359, Teil 1, 245), Aphrodisias (Roueché 1989, 42-45, Kat.-Nr. 22; Ratté 2001, 125-126) ve Sardeis (Hanfmann 1983, 143- 144; Greenwalt 2001, 228) M.S. 4.yy.'ın ikinci yarısında surunu inşa etmişlerdir. Mopsuestia (Hild-Hellenkemper 1990, Teil 1, 356), bu dönemde sonlarına doğru savunma hattını güçlendirir. M.S. 400 dolaylarında Anemurion (Russel 1999), Kastabala ((Hild-Hellenkemper 1990, Teil 1, 294), Smyrna (Müller-Wiener 1962, 62-63), Sagalassos (Depuydt et al. 2000, 616-618), Hierapolis (Verzone 1972, Sp. 1223), Anazarbos ((Hild-Hellenkemper 1990, Teil 1, 182) ve Blaundos'un (Filges 2003, 47) sur yapımına başladıkları anlaşılmaktadır.

¹⁹⁸⁰ Anon. Byz. Kap. 11, Z. 28-29.

¹⁹⁸¹ Niewöhner 2007, 121.

¹⁹⁸² Akyürek 2006, 5; Spieser 2001, 1-14.

¹⁹⁸³ Ahrweiler 1962, 10-12.

¹⁹⁸⁴ Owens 2000, 3.

¹⁹⁸⁵ Küpper 1998, 481: Abb. 4-6.

¹⁹⁸⁶ Ruggieri-Nethercott 1986, 153, Fig. 1-8, Fig.a.

verilen¹⁹⁸⁷ kiliseler ve aynı devirde inşa edildiği düşünölen şapeller¹⁹⁸⁸ kent merkezinin bu dönemde *akropolis* olduğunu kanıtlar. Doğal korunaklı *akropolis*'in çıkılmaya müsait noktalarına duvarlar çekilmiş ve bir takım savunma yapıları eklenerek bahsedilen karmaşık dönemde başarılı bir savunma siyaseti izlenmiştir. Topoğrafik yapısından dolayı Sillyon *akropolis*'i özellikle 7-9. yy.'lar arasında sadece tüm kenti bünyesinde toplamakla kalmamış aynı zamanda bölge kentleri içinde güvenilir bir merkez haline gelmiştir¹⁹⁸⁹. Nitekim Bastion 2'nin de yukarıda bahsedilen yapılarla beraber, her ne kadar somut veriler olmasa da bu dönemde inşa edildiği tahmin edilmektedir.

Akropolis'teki kimi yapıların Pamphylia'da beliren Türk akınlarına karşı da geliştirildikleri söylenebilir. Bu yapıların bazılarının çeşitli eklemelerle kullanıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin *akropolis*'in güney doğusunda bulunan Duvar 12 (K12), çevreden toparlanan devşirme malzemelerle (sütun) örölmesi, bu dönemin izleği gibi görünmektedir¹⁹⁹⁰. Son olarak, *akropolis*'teki yapıların Pamphylia Bölgesi'nin Türk hâkimiyetine girmesinden sonra da kullanılmaya devam edildiklerini söylemek mümkündür. Nitekim *kastron*'un hemen doğusunda, çatısına kadar sağlam kalabilmiş bina, kuzeyindeki cami ve etrafında kimlik tespiti henüz yapılmamış bazı yapıların Türkler' in egemenliğinden sonra inşa edildiği bilinmektedir¹⁹⁹¹. Bahsedilen yapılardan izlenebildiği kadarıyla Türk-İslam Dönemi yapılaşması *akropolis*'in batı tarafındadır.

4.4 Sillyon Savunma Sisteminde Estetik Uygulamalar

Estetik¹⁹⁹² kaygısı sadece günümüze ait bir olgu değildir. İnsanoğlu, tarihin her döneminde meydana getirdiği fiziksel çevrenin estetiğine önem vermiş ve bu kaygı ile kendisine ait yapay çevreyi oluşturmaya çalışmıştır. Antik dönemde kentler salt barınma ihtiyacını gidermek amacıyla çarpık ve düzensiz bir yapılaşma değil, aksine estetik

¹⁹⁸⁷ Ruggieri-Nethercott 1986, 154-55, Fig. 9, Fig.b.

¹⁹⁸⁸ Ruggieri-Nethercott 1986, 149.

¹⁹⁸⁹ *Kibyrraioton Thema*'nın yöneticisinin imparator tarafından atanan *ek prosopou* (*ex persona*-temsilci-milletvekili)'nin Sillyon'da ikamet etmiştir. İkametgâhi *akropolis*'te konumlanan *kastron* yapısındaki *Praitorion*'dur. Bkz. Birinci Bölüm: *Bizans Dönemi*.

¹⁹⁹⁰ Benzer süreç, Atteleia'da da izlenmektedir. Tarihi kaynaklardan, 10. yy.'da, limanın kuzey kesimindeki yerleşme alanını çevreleyen deniz surunun onarıldığı, ayrıca kara tarafındaki dış surunda elden geçirilerek ikinci bir surla tahkim edildiği bilinmektedir. Bkz. Bilici 2016, 175.

¹⁹⁹¹ Türk Dönemi yapıları için bkz. Yetkin 1974, 866-872.

¹⁹⁹² Grekçe "*aisthesis*" ve "*aisthanesthai*" sözcüklerine karşılık gelen "estetik" sözcüğü; duyum, duyular, algı anlamlarına gelir. Ayrıca "*aisthanesthai*" sözcüğü duyular ile anlamak anlamına gelir. Bkz. Tunalı 1998; Demir 2003, 82. Estetik kavramı; en basit şekliyle doğada ve sanatta güzeli konu edinmek ve onu aramak demektir. Kentsel estetik ise görselliğin ön plana çıkması şeklinde tanımlanır. Kentsel estetik, aynı zamanda kentlerin planlı bir şekilde oluşturulmasıdır. Bkz. Akyüz 2016, 177.

kaygılarla kurulup tasarlanmıştır. Klasik bir kentin olmazsa olmazlarından olan sur da bu çerçevede programlanmış; savunma karakteri yanında kent peyzajına katkısı da hesaplanmıştır. Çünkü savunma yapıları uzaktan ilk olarak algılanabilecek binalar olup, kenti ziyarete gelenlerin ilk temas ettikleri alanlardır.

Antik dönemde kentleri korumak için yapılan surlar dönemin teknolojisi ve gereksinimleri göz önünde bulundurularak belli bir standartta tasarlanıyordu. Bir kenti veya yerleşmeyi şekillendirmek için ilk önce savunma sorununun çözülmesi gerekmektedir. Bu yüzden sur, dışarıdan gelebilecek her türlü tehlikeye karşı koyacak teknik ve özellikte inşa edilmeli; bunun yanında, Hatip Aristides'in de vurguladığı gibi¹⁹⁹³, çevrelediği yerleşmenin hem niteliğini yansıtmalı hem de kentsel tasarıya katkıda bulunmalıydı. Aristoteles *politika* isimli eserinde surların şehirler için bir muhafaza vasıtası olduğu kadar bir süs teşkil ettiği noktası üzerinde durmaktadır. Düşünür, "...o zaman sadece sur yapmak değil, bu surları hem şehrin görünüşü hem de bugünlerde pek çoğalmış bulunan savunma gereklerine uyacak biçimde bakımlı tutmak bir ödev olur..."¹⁹⁹⁴ diyerek kent planlamasında estetik bakımda surun ne kadar önemli olduğunu altını çizmiştir. Bu bakımdan surların; planı, yapım tekniği ve ihtişamıyla bir kente gelecek yabancılar üzerinde ilk etkiyi yaratan mimari öge olduğunu söylemek mümkündür. Bir başka ifadeyle sur, kuleleri, mazgal siperleri ve kapıları ile şehrin kudret ve zenginliğini dışa aksettiren başat yapıdır. Savunma fonksiyonunun yanı sıra çevrelediği yerleşimin şehircilik anlayışı ve kent planı gibi estetik değerlerini de ön plana çıkarabilmektedir.

Sillyon kenti savunma kaygısı ve siyasi güvensizlik gibi temel nedenler yüzünden kayalık bir tepe üzerine kurulmuştur (Lev. II, Harita 1; Lev. II, Res. 1). Sillyon'un karakteristik arazi yapısından ötürü şehir planlaması da kendine özgün bir uygulama sergiler. Her ne kadar günümüze dek yeterince incelenmemiş olsa da, Sillyon'da geleneksel bir kent planlaması veya modeli beklenmemelidir. Kentin savunma sisteminin planını oluşturmada arazi şekilleri temel belirleyici unsur olmuştur. Bu nedenle topoğrafyaya bağımlı gelişen Sillyon savunmasında estetik özellikler birkaç Roma İmparatorluk Dönemi yapısı dışında görülmez. Aşağı Kent Savunmasını oluşturan Helenistik Dönem içinde değerlendirdiğimiz yapılar tezimizin ikinci bölümünde anlatıldığı üzere, dönemin mimari perspektifinde tasarlanmış olup, görsel zenginliği

¹⁹⁹³ Hatip Aristides, surla ilgili olarak, Rodos'a dair bir nutukta "başın etrafındaki çelenk" tasvirini yaparak, antik dönemde bir surun sadece koruma statüsü olmadığını aktarır. Bkz. RE. III, A, 2, s. 2015.

¹⁹⁹⁴ Aristoteles, *pol.* VII. 10.

oldukça kısıtlıdır. Ancak Aşağı Kent Savunması sur bedenlerinin, ana kent kapısından itibaren arazinin yapısına bağlı olarak yer yer yükselerek devam ettikleri veya kademeli yapıldıkları görülmektedir. Bu şemaya kuleler ve kapıların da eklendiği düşünüldüğünde arazi şekillerine bağlı planlanmamış estetik bir durumu ortaya çıkmaktadır. Böylece Mansel'in de ifade ettiği gibi surlar, kuleleri, mazgal siperleri ve kapıları ile bir şehrin dış manzarasına hâkim olmakla beraber şehrin kudret ve zenginliğini; hatta tüm karakterini dışa aksettirmektedir¹⁹⁹⁵. Şu aşamada üzerinde menfezler ve barbakanlar bulunan Duvar 2 (K2) Lev. VIII-IX) ile Kule 1 (Hellenistik Kule) Lev. XVI-XVII) estetik kaygılar gözetlenerek tasarlanmış yapılar olarak değerlendirilebilir. K2'nin dış yüzü işlenişi ve yaklaşık 6 m. yüksekliğiyle bağlandığı Kule 1'le birlikte dışarıdan bakanlar üzerinde estetik bir etki yaratmış olması muhtemeldir. Çünkü bilindiği üzere kent duvarlarını yüksek yapmak estetik olarak kentin önemini ve kente olan yaklaşımı etkileyebilmektedir¹⁹⁹⁶. *Akropolis*'e geldiğimizde ise *kastron*'un hem kent hem de tüm Pamphylia'ya hâkim bir yapıda olduğu görülmektedir. *Akropolis*'in batısına konumlanan *kastron* hem plan tekniği hem de duvarlarının yüksekliği ile çevre kentlerden bile görülebilecek ölçüdedir. Detaylarını çalışmamızın ikinci bölümünde verdiğimiz bu anıtsal yapı tüm ihtişamıyla kente estetik bir hava katmaktadır.

Pax Romana'yla birlikte Roma İmparatorluk Dönemi'nde, savunmanın bir kentin önceliği olmadığı zaman diliminde, Sillyon'da başta kent kapıları ve Rampalı Cadde olmak üzere, bazı savunma yapılarının estetik bir karaktere büründürüldüğü ortadadır. Dönemin ruhu olan *anıtlaşdırma* bahsedilen yapıların hepsinde kendini belli eder. Tezin ikinci bölümünde tüm detaylarını ortaya koyduğumuz üzere, Sillyon'da Roma İmparatorluk Dönemi'nde savunma yapılarının birer temsili karaktere evrildiği belli olmaktadır. Kentin Ana Kapısı'nın bu dönemde dikdörtgen olan avlusunun Perge'deki gibi yarım yuvarlak bir form aldığı ve kompleksin Dorik süslemeyle bezendiği görülmektedir¹⁹⁹⁷. Böylece, Perge'de olduğu gibi, yeni dönemde kente ilk teması sağlayan bu kapı çeşitli eklemelerle temsili bir yapıya dönüştürülmüştür. Kaldı ki Pamphylia kentlerinde olduğu üzere birçok yerde Helenistik Dönem'in savunma için tasarlanmış ihtişamlı kapıları dönüştürülerek kentlerin temsilci karakterinin yansıtıldığı

¹⁹⁹⁵ Mansel 1964, 217.

¹⁹⁹⁶ Gros 1992, 220; Von Hasberg 2005, 73-74; Steven 2016, 295.

¹⁹⁹⁷ Bulgurlu 1999, 404; Özdizbay 2012, 53.

alanlara evrilmiştir¹⁹⁹⁸. Böylece Helenistik Dönem’de savunma kaygılarıyla inşa edilen yapıların değişen siyasi süreçte kent estetiği düşünülerek tekrardan programlandığı anlaşılmaktadır.

Silyon’da Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte gelişen kent planına, estetik kaygılar yüzünden, dönemin modası olan sütunlu veya anıtsal cadde gibi yeniliklerin yerine, Rampalı Cadde eklenmiş; cadde bünyesine ise belli bir tertipte hazırlanmış üç birim dâhil edilerek kentsel bir peyzaj oluşturulmak ve manzara eğilimli-*skenografik* görünüm sağlamak istenmiştir. Nitekim aynı plan ve ölçülerde inşa edilen üç birimin kente batı yönde uzaktan bakıldığında bile algılanması estetik kaygılarla tasarlandığının en büyük kanıtıdır. Başka bir ifadeyle dışarıdan bakıldığında arazinin bu yönde canlandırıldığı ve buna bağlı olarak bir peyzaj oluşturulmak istendiği söylenebilir. Roma İmparatorluk Dönemi’nde kent estetiği için programlanan bir diğer alan Ana Cadde’nin Akropolis Kuzey Kapısı’na bağlanan noktadaki 43 m.’lik son bölümüdür. Burada cadde genişletilip bir alan yaratılmış, doğu duvarına nişler, batı duvarına ise heykeller eklenerek önemli temsili bir birime dönüştürülmüştür¹⁹⁹⁹.

Duvar yapım tekniği ve kullanılan malzeme bile bir yapının estetik karakterini belirleyebilir²⁰⁰⁰. Özenli bir şekilde hazırlanmış bloklar ve cephe düzenlemelerinde tercih edilen şemalar kent estetiğine hiç şüphesiz etki eder. Nitekim Ana Kent Kapısı’nın M.S. 2.yy.’a tariheddiğimiz oval avlusunun çerçeveli bırakılmış duvar blokları ile aynı dönem içinde değerlendirdiğimiz Rampalı Cadde üzerinde konumlanan Birim 1-3’ün iç kesimindeki blokların işleniş biçimi aynı düşünceyi aksettirmektedir. Klasik ve Helenistik Dönem’in mimari süsleme zevkini hatırlatan benzer uygulamaların Roma İmparatorluk Dönemi’nde, hatta daha çok Hadrianus Dönemi (M.S. 117-138) mimari konsepti içinde sıklıkla tercih edildiği anlaşılmaktadır²⁰⁰¹.

¹⁹⁹⁸ Palancia Magna’nın öncülük ettiği Perge Kapısı ve Side’nin Helenistik Ana Kapısı Roma İmparatorluk Dönemi’nde heykellere dekore edilmiştir. Perge kapısındaki heykel kreasyonu için bkz. Bulgurlu 1999, 103-114 vd.; Özdzibay 2012, 56-62; Side için bkz. Mansel 1963, 36-7.

¹⁹⁹⁹ Bu alandaki yazıtlar ve ilgili yorumlar için bkz. Tüner-Önen 2008b, 71-72.

²⁰⁰⁰ Stevens 2016, 295.

²⁰⁰¹ Kilikya Bölgesi kentlerinden olan Iotape’deki Traianus Tapınağı duvarlarının dış yüzünde benzer uygulama karşımıza çıkar. Bu Tapınak için bkz. Anabolu 1970, 39-40, Res. 26-27; Söğüt 1998, 67-69, Lev. 20. Atina’da Hadriunus Dönemi’nde yeniden inşa edilen Zeus Olympeion Tapınağı dış duvarlarında dikdörtgen çerçevelenmiştir.

4.5 Sillyon Territoryumundaki Yerleşim Ağının Kent Savunmasına Etkileri

Bu başlık altında kentin egemenlik alanında bulunan yerleşimlerle Sillyon arasında savunma açısından geliştirilen ilişkilere değinilecektir. Tezimizin üçüncü bölümünde Sillyon territoryumunda bulunan yerleşimler ele alınmış, bunların karakterleri belirlenmiş ve savunma yönleri ortaya konmuştur. Şu aşamada ise Sillyon ve çevresi bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilip, muhtemel stratejik veya taktiksel uygulamaların varlığı irdelenecektir. Bilindiği üzere kırsal alan bir *polis*'in en önemli savunma yönlerinden biri olarak kabul edilir²⁰⁰². Çünkü ana kentin savunması territoryumundan itibaren başlamaktadır. Nitekim bir kentin gücü, egemen olduğu ve egemen olmayıp da yararlandığı verimli araziler, zengin doğal kaynaklar ve bu arazilerde ona bağlı olan yerleşimlerle ölçülür²⁰⁰³.

Bir *polis*'i yüksek seviyede korumak, hem kente güçlü bir savunma sistemi tesis etmek hem de egemenlik alanındaki stratejik noktalarda askeri bir takım önlemler almakla mümkün olabilir. Buralardaki yerleşimler veya inşa edilen savunma yapıları ekseriyetle taktiksel savunma anlayışı için tasarlanırdı. Örneğin Thermopylai'de M.Ö. 480/479 yıllarında inşa edilen sur ve Korinth Isthmus Suru düşman koordinasyonunu bozmak için taktiksel bir engel olarak planlanmıştır²⁰⁰⁴. Bazı durumlarda ise bölge sınırlarına bariyerler çekilerek veya hendekler açılarak topyekûn geniş bir savunma alanı meydana getirilebilirdi. Trakya Khersonesos Adası bu formda bir surla çevrelenmişti²⁰⁰⁵. Boeotia Ovası'nda Thebalılar tarafından Agesilaslar'ın seferlerin durdurmak amacıyla hendekler kazılmış ve çitler inşa edilmiştir²⁰⁰⁶. Sillyon ve çevresinde yaptığımız çalışmalarda bu doğrultuda hiçbir ize rastlanılmamıştır. Bu durumun sebebi sürekli ifade edildiği üzere, engebeli arazisi ve uçurum alanlardan oluşan korunaklı *akropolis*'idir.

Öncelikle bir kentin etrafında neden savunma yapıları ve alanlarının oluşturulduğuna değinmek gereklidir. Bu konu, yıllardan beri üzerinde tartışılan ve farklı yorumları da beraberinde getiren bir durumdur²⁰⁰⁷. Savunma sistemi çalışan uzmanların çoğu ana kent savunmasına eğilmiş; buradaki kule, kapı, sur bedeni, bastion ve postern gibi yapıları ele almıştır. Diğer taraftan kırsalda bulunan kule-çitlik gibi alanlar

²⁰⁰² Fachard 2016b, 208.

²⁰⁰³ Çevik 2010, 181.

²⁰⁰⁴ Fachard 2016a, 414.

²⁰⁰⁵ Fachard 2016a, 414; Frederiksen 2011, 16.

²⁰⁰⁶ Ksen. *Hell.* 5.4.38.

²⁰⁰⁷ Fachard 2016b, 208, dn. 4.

çalışılmasına rağmen, bu yerleşimlerin ana kentle olan savunma veya iletişim ağı ihmal edilmiştir. Bahsedilen alanların anlaşılması ve savunma konseptlerinin belirlenmesi amacıyla askeri, mimari, tarihi ve stratejik yaklaşımlar sergilemek gerekmektedir. Bu konuda gerekli bilgilerin edinilmesi, kapsamlı bir çalışma gerektirdiği için, bugüne kadar kırsal alan savunması ve kentle ilişkileri bazı istinalar dışında yeterince incelenmemiştir veya yeterli bilgilere ulaşılamamıştır. Ancak Attika Bölgesi'ndeki kırsal yerleşim ağının tüm detaylarıyla belirlenip yorumlanması konuyla ilgili öncü çalışmalardan olmuştur. M.Ö. 4.yy.'ın ilk yarısında Atina'nın etrafına, Attika sınırı dolaylarında, bir dizi kaleler, kuleler ve sinyal istasyonları inşa edilmiş veya mevcut olanlar sağlamlaştırılmıştır. Bu yapılarla sınırda belirecek olası düşmana karşı yoğun ve skarmaşık savunma anlayışı getirilmek istenmiştir²⁰⁰⁸. Dahası Atina ile bağlantısını güçlendirmek ve askeri güçlerin ikmalini sağlamak için yollar tasarlanmıştır²⁰⁰⁹. Böylece karmaşık bir dış savunma geliştirilerek düşmanın kolayca Atina'ya ulaşması engellenmiş; en azından küçük saldırılar geri püskürtülmüştür. *Attik Fortification* isimli çalışmasında bahsi geçen bölgeyi ele alıp tüm detaylarını ortaya koyan Ober, bu savunma ağını tüm Grek kentlerinde görülen bir sistem olarak tarif etmiştir²⁰¹⁰. Kendisinin Attika'da saptadığı kırsal yerleşim ağı ve bu ağa bağlı geliştirilen savunma anlayışı bilim çevrelerince *Ober modeli* olarak değerlendirilmiştir. Bu model Grek şehirlerinin egemenlik alındaki savunma yapılarını tanımlamak için kullanılmaktadır²⁰¹¹.

Ober modeli olarak tanımlanan yerleşim ağı ve bu ağa bağlı geliştirilen savunma anlayışı Anadolu'da Helenistik Dönem'de Kilikya ve Likya Bölgeleri'nde görülür. Kilikia Bölgesi'nde Olba territoryumunda benzer durum karşımıza çıkar. Helenistik Dönem'de kentin etrafında yoğun şekilde kule, kule-çiftlik, kale gibi savunma yapılarının inşa edildiği anlaşılmaktadır²⁰¹². Likya'da da durum benzerdir. Özellikle Kyaneai territoryumunda bütün araziye eşit şekilde dağıtılmış Klasik ve Helenistik Dönem'e tarihlenen yaklaşık 60 adet kule-çiftlik, bölgeyi sistemli bir şekilde kontrol etmek için inşa edilmiştir²⁰¹³. Hem Likya hem de Kilikia'daki bu yapıların territoryum sınırlarını

²⁰⁰⁸ Ober 1985, 208.

²⁰⁰⁹ Fachard 2016b, 209.

²⁰¹⁰ Peleponnesos ve Merkez Yunanistan'da benzer örnekleri görülmektedir. Bkz. Van de Maele 1982, 199-205; Fossey 1992, 128-130 vd.

²⁰¹¹ Fachard 2016b, 209.

²⁰¹² Bkz. Durukan 2004; Durugönül 1998a, 25, 77, 113 vd; Durugönül 1998b, 281-293; Aydınoğlu 2010, 255 vd.; Aydınoğlu-M.Ö.rel 2015, 160 vd.

²⁰¹³ Kolb 1999, 47. Ayrıca Likya'daki kule çiftlikler için bkz. Konecny 1997.

korumaya yönelik olarak inşa edildiği bilinmektedir²⁰¹⁴. *Ober modeli* yanında her kentin konumu ve çevresiyle kurduğu ilişki özgün bir karakter sergileyebileceğinden, genellikle antik kentlerin karakteristik bir savunma modeli geliştirdiği izlenmektedir. Çünkü ana kentin savunma sistemi kırsal yerleşimlerle doğrudan veya mantıksal yollarla bağlı olabilirdi²⁰¹⁵. Bu çerçevede Sillyon ve territoryumundaki yerleşimlerle olan ilişki durumunu da özgün bir karakter gösterdiğini açık bir şekilde ifade etmek istiyoruz.

Daha önceden de belirtildiği üzere, Sillyon'un korunaklı topografik yapısı savunma açısından kendisine kolaylık sağlamıştır. Pamphylia Ovası'nda birden yükselen kayalık ve sarp bir araziye konumlanan Sillyon'un bu özelliği onu ulaşılmaz kılar ve bu nedenle de tarih boyunca hiçbir kaynak kentin zapt edildiğini yazmaz. Bilakis tüm saldırıların başarılı bir şekilde püskürtüldüğü anlatılır²⁰¹⁶. Öyle ki Sillyon'un karakteristik coğrafik konumunun egemenlik alanında bulunan yerleşim modellerinin oluşmasında önemli etkisi vardır. Şöyle ki Toroslar üzerinden gelebilecek tehlikeler dışında, diğer yönlerden yapılacak saldırılar kentten kolayca takip edilebildiğinden, Sillyon'un dış savunmasını oluşturacak bir yerleşim şemasına gerek duyulmamıştır. Nitekim hem kente yapılan yüzey araştırmalarında hem de tarafımızdan yapılan incelemelerde sadece Toroslar üzerinden gelebilecek tehlikeler için yapılmış Gökçepinar yapıları (Lev. LVIII, Res. 147) dışında ele aldığımız tüm yerleşimlerin savunma karakteri göstermemesi bunun en büyük kanıtı sayılmalıdır. Kepez (Lev. LXI, Res. 156) ve Dikmen (Lev. LXIV, Res. 165-166) gibi yerleşimlerin kent *khora*'sında tarımsal özellik sergileyen örnekler olduğu anlaşılmaktadır. Şu aşamada kentin territoryumunda yaşayanlar için tek korunaklı alanın ana kent olduğu ortaya çıkmaktadır. Burada yaşayanlar herhangi bir tehlike durumunda kısa sürede kente ulaşabilir; böylece hem kendilerini koruma altına alabilir hem kent savunmasına katılabilirlerdi. Sillyon'da görülen bu şema aslında yukarıda bahsedilen ve benzerlerine Anadolu'da Likya ve Kilikya'da rastladığımız *Ober modeli*'nin tersi bir durumdur. *Ober modeli*'nde ana kentin etrafında, kent için tehlike oluşturabilecek düşman unsurların engellenmesi için tasarlanan sofistike bir savunma hattı vardır. Oysaki Sillyon'da kentin çevresinde savunma yapıları veya savunma amaçlı yerleşimler

²⁰¹⁴ Örneğin Trebenna teritoryumunu, Kelbessos teritoryumundan doğal olarak ayıran Doyran Vadisi'nin güney yamaçlarındaki Belen Mevkii'nde tespit edilen kule böyle bir yapıdır. Çevresindeki mekânlar, zemininden arkaya açılan dehliz ve kapısında kullanılan ikili kilit sistemi, kulenin, teritoryum sınırlarını korumaya yönelik olarak yapıldığını göstermektedir. Belen yerleşimi M.S. 3.yy.'da yapılmıştır. Bu kule için bkz. Bulut 2007, 418; Çevik vd. 2003, 269, Res. 8 vd; Çevik-Bulut 2007, 106-110, Fig. 3-18.

²⁰¹⁵ Fachard 2016b, 224.

²⁰¹⁶ Klasik ve Helenistik Dönemler için bkz. Arr. *Anab.* 1.26.5; Bizans Dönemi için bkz. *Vita Antonii jun.* I.197-200.

bulunmamaktadır. Aksine ana kentin savunması, hem kendisi hem egemenlik alanında bulunan irili ufaklı yerleşimler için yeterli görülmüştür.

4.6 Sillyon Savunma Sisteminde Sembolizm

Antik dönem savunma sistemlerinin korunma işlevinin yanında sembolik anlamlarının olup olmadığı konusu uzun zamandan beri tartışılmaktadır²⁰¹⁷. Geline nokta da surun savunma yanında çevrelediği yerleşmeye öncelikle güç ve itibar sağladığı söylenebilir. Bu bağlamda Mumford'un sur tanımlaması konuyu bütünleyici bir şekilde ortaya koyar. Mumford, sur için şöyle der; *“Sur, hem askeri bir araç hem de kent nüfusu üzerinde etkin bir hâkimiyet kurmanın aracıydı. Estetik olarak kırsal alanla kent arasında kesin bir ayırım oluştururken, sosyal anlamda da içerden olanla dışarıda olanın; vahşi hayvanların, göçebe hırsızların ve işgal ordularının saldırılarına maruz olan açık alanla, askeri tehlike zamanlarında bile kişinin tam bir güvenlik duygusuyla çalışıp uyuyabileceği tamamıyla kapalı kentin farkını vurguluyordu. İçeride yeterli su ile sandık ve ambarlarda yeterince tahıl stoku olması halinde bu güvenlik mutlak gibiydi”*²⁰¹⁸. Sur savunma dışında hem fiziksel bir siper hem de daha önemlisi manevi bir sınır görevi görüyordu; zira kentte yaşayanların etraflarını çevirebilecek her türlü karmaşa ve kötülükten koruyordu. Bu nedenle Grek, Roma ve Bizans dünyasında çoğu sur yerleşmenin etrafında inşa edilmişti. Kendi yaşam alanlarını ve varlıklarını koruma altına almak maksadıyla duvarlar örülmüş, siper ve hendekler kazılmıştır. Savunma sistemleri çeşitli şekil ve ölçüde olmasına rağmen genellikle masif karakter sergileyip atak ve saldırılara karşı direnç göstermiştir. Öyle ki kendilerini savunanlar için bu durum saldırganlara karşı bir avantaj sağlamış ve karşılarındaki büyük güçlere karşı direnmelerine olanak sağlamıştır²⁰¹⁹. Dahası bir sur, yapıldığı dönemin ve çevrelediği şehrin kültürünün izini taşımanın yanında, sosyo-kültürel, ekonomik, mimari ve din gibi temel meselelerdeki değişimleri göstermesi açısından da son derece önem arz etmektedir. Çünkü bir savunma sistemi antik dönem kentinin en büyük anıtsal yapısıdır. Kentlerin egemen oldukları dönemlerin, savaşların, kuşatmaların en önemlisi de mimari geleneklerinin birer örneğidir²⁰²⁰. Bu nedenle savunma sistemleri sembolik anlamlara da gelebilmektedir. Çünkü surlar dıştan gelecek düşman saldırılarına karşı caydırıcı bir

²⁰¹⁷ Müth et al. 2016, 127.

²⁰¹⁸ Mumford 2013, 87.

²⁰¹⁹ Müth et al. 2016, 3.

²⁰²⁰ Müth et al. 2016, 2-3; Hansen-Nielsen 2004, 53.

öneme sahipken, kent halkı için güven ortamı oluşturmaktaydı. Güçlü duvarlarla çevrelenmiş bir kente herkesin saldırma cesaretinde bulunması doğal olarak beklenmemelidir. Kaldı ki Sillyon gibi topoğrafik açıdan avantajlı bir araziye sahip kent örneği, düzenli orduların tahakkümünde bile kendini güvende hissedebilirdi.

Genellikle savunma yapıları düşünüldüğünde akla ilk gelen koruma fonksiyonları olacaktır. Ancak bu durumun bazen değişebildiği; savunma yanında sembolik anlamları da beraberinde getirdiği antik kaynaklardan anlaşılır. “*Hızla ilerlememizi sağlayan düzgün yolda, parıldayan şehir surlarına doğru ilerliyoruz. Yerel kaya rengindeki sur, açmış zambakların güzelliğini aşarak ışık parıltıları yolluyor*”²⁰²¹ Rutilius Namatianus’un M.S. Geç 4.yy. ya da Erken 5.yy.’a tarihlenen Luni Duvarı için söylediği bu dizeler, bir surun savunma karakteri yanında sembolik bir anlamının da olduğunu gösterir²⁰²². Özellikle başkent Roma, bu konuda en iyi örnektir. Kent suru, arkeolojik kanıtlar, antik kaynaklar ve epigrafik malzemedan anlaşılacağı üzere *sulcus primigenius* ile sembolize ediliyordu²⁰²³. Çünkü sur, Roma şehrinin en karakteristik yapısıydı ve kuruluş efsanesine göre *pomerium*’la bağlantılı olarak yeni kurulan kentin mevcut temsili yapılarının başında geliyordu²⁰²⁴. *Sulcus primigenius* aslında kent surunun özel statüsünün bir sembolüydü. Bu kült sikkeler ve kabartmalarda sıkça tasvir edilmiştir²⁰²⁵. Bahsedilen kült sur bedenlerine ve kapılara özel statü vermekteydi²⁰²⁶. Başka bir ifadeyle duvarların üzerinden atlamak ve kapıları izinsiz geçmek yasaktı; sadece kent kapısından yasal geçilebilirdi²⁰²⁷. Aslında burada açık bir şekilde sembolizm vardır. Bir imparatorluğun başkentini, imparatorluğun en güçlü olduğu dönemlerde surla çevrelenmesi sadece savunma kaygılarıyla açıklanabilecek bir olgu değildir. Aksine kenti ve çevresini birbirinden ayırmak; *kentli* ve *diğerlerini* konumlandırmak maksadıyla yapılmış sembolik kent modeli karşımıza çıkmaktadır.

Surun kent yaşamı üzerindeki önemli pozitif etkilerinden bir tanesi urbanistik alanlar için güvenli bir ortam yaratmasıdır. Kamu yapıları, liman, depo, ticaret birimleri, tarıma elverişli bahçeler, otlak ya da meralar, önemli ekonomik kaynaklar ve *nekropolis*

²⁰²¹ Rutilius Namatianus, 2.63: “*advehimur celeri candentia moenia lapsu. [...] indigenis superat ridentia lilia saxis, et levi radiat picta nitore silex*”. İngilizcesi için bkz. Stevens 2016, 288. İngilizce ’den ise Yard. Doç. Dr. İnci TÜRKÖĞLU tarafından çevrilmiştir.

²⁰²² Luni suru parlak mermerden yapılmıştır. Bkz. Stevens 2016, 288.

²⁰²³ Stevens 2016, 289.

²⁰²⁴ *Pomerium* Roma’nın etrafında bulunan dini sınır ve Roma’ya bağlı yerleşimleri tanımlamak için kullanılan bir isimdir. Bkz. Simonelli 2001, 151-160; Stevens 2016, 289; Müth 2016, 163.

²⁰²⁵ Stevens 2016, 289-290, Res. 1-2.

²⁰²⁶ Ciboto 2006, 27-31.

²⁰²⁷ Stevens 2016, 290, dn. 19.

gibi alanların güvende olmasını sağlayan ve bu açıdan fiziki bir sınır oluşturan sur(lar), aynı zamanda yarattığı emniyet ortamıyla da kent yaşamında psikolojik bir güven sağlar. Bununla birlikte, insan tehlikesi dışında vahşi hayvan saldırısı, rüzgâr, kum fırtınası, sel, erozyon ve sedimantasyon gibi doğal olayları da engelleyebilirdi²⁰²⁸. Genel bir ifadeyle güçlü bir surun varlığı bir yerleşim için düşmana karşı korumanın yanında, kentsel tüm dinamiklerin güven içinde kalmalarını sağlayan bir sınır hattından ibarettir. Böylece her dönemde kent planının en temel etmelerinin başında gelmiştir. Sillyon'da Roma İmparatorluk Dönemi'nde kentin batı yamaca yayılmasıyla birlikte hamam ve stadion yapılarının aşağı şehir savunma duvarlarının dışına taşığı görülse de, bu hat üzerinde bulunan Ana Kent Kapısı'nın kullanılmaya devam edilmesi, aşağıda değinileceği üzere sembolizmle açıklanabilir.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde birçok alanda birden hayata geçirilen propaganda faaliyetleri neticesinde bütün Roma eyaletlerinde *Romanizasyon* süreci başlar. Öyle ki *Pax Romana*'nın doğu ve batı eyaletlerinde tesis edilmesinden sonra hız kazanan *Romanizasyon* ile birlikte surlar; içeri ile dışarı arasında bir sınır olmuş, toplumun ve kentlerin ekonomik yönünü vurgulayan bir role bürünmüştür²⁰²⁹. *Romanizasyon* politikalarının en önemli ayağını şüphesiz imparatorluk genelinde gerçekleştirilen imar faaliyetleri oluşturur. Tüm eyaletlerde standart hale getirilmiş bir dizi yapı türünü kapsayan kamusal imar programı uygulanmıştır. Bu imar faaliyetleri içinde surlar buldukları yerlerde sembolik sınırlandırma alanları haline devşirilmiştir. Surlar üzerinde bulunan kapılar hala gerekli görünen yerlerde kapalı idi; fakat ilk etapta şehrin statüsü ve zenginliğini gösteriyordu²⁰³⁰. Bazı yerlerde surdan bağımsız sembolik kapılar bile yapılmaya başlandı. Örneğin Roma'da Augustus Dönemi'nde inşa edilen Servianus Kent Kapısı bir propaganda beyanıdır; *Roma'nın savunma sistemine ihtiyacı yoktur ve onun güçlü ünü tek başına kenti her türlü tehlikeye karşı korumaya kâfi gelmektedir*²⁰³¹. Pamphylia kentlerinde olduğu üzere birçok yerde Helenistik Dönem'in savunma için tasarlanmış ihtişamlı kapıları dönüştürülerek kentlerin temsili karakterinin yansıtıldığı alanlara evrilmiştir²⁰³². Dahası savunma özelliklerini kaybetmenin yanında,

²⁰²⁸ Müth 2016, 162.

²⁰²⁹ Martini 2010, 15-16; Martini 2016, 229.

²⁰³⁰ Adam 1994, 48. Ayrıca Augustus Dönemi başlarında, temsili amaçlı sur ve gösterişli kent kapısı inşalarına rastlanılmaktaydı. Bunun için bkz. Pfanner 1990, 85-88.

²⁰³¹ Haselberger 2007, 230; Stevens 2016, 294.

²⁰³² Palancia Magna'nın öncülük ettiği Perge Kapısı ve Side'nin Helenistik Ana Kapısı Roma İmparatorluk Dönemi'nde heykellere dekore edilmiştir. Perge kapısındaki heykel kreasyonu için bkz. Bulgurlu 1999, 103-114 vd.; Özdizbay 2012, 56-62; Side için bkz. Mansel 1963, 36-7.

dini, hukuki, idari ve ekonomik fonksiyonlar edinmiştir. Bu *çoklu-fonksiyonal* durum, şehir kapılarını M.S. 2. yy.'dan itibaren yeterince önemli kılmış²⁰³³; yapılardaki süsleme ve dekorasyon alanlarının artmasına neden olmuştur. Sillyon Ana Kent Kapısı'nın M.S. 2. yy.'da veya Hadrianus Dönemi'yle birlikte, Perge kapısında görüldüğü şekliyle, plan tekniğinin değiştiği ve iki kule arasındaki kare veya dikdörtgen avlunun oval şekle büründüğü ikinci bölümde Ana Kent Kapısı başlığı altında aktarılmıştır²⁰³⁴. Ayrıca yapıya Dor nizamında triglif-metop frizi ve arşitravdan oluşan süsleme kuşağı da bu evrede eklenmiş; içte avlu duvarlarında kullanılan *isodomos* tekniğindeki bloklar ön yüzlerinin de aynı dönemde çerçevesi verilerek kapıdaki görsellik pekiştirilmek istenmiştir. Sonuçta girişte, hemen fark edilecek biçimde bir görsellik oluşturulmuş ve savunmadan ziyade kompleksin sembolik karakteri ön plana çıkarılmıştır.

²⁰³³ Jacobs 2009, 198. Kent duvarları ekonomik anlamda oldukça yararlı sonuçları beraberinde getirebilir. Öyle ki farklı düşman birimlerine karşı bir bariyer olmanın ötesinde, vergi toplama ve geçiş ücreti alma gibi kazanımları ulaşma imkânı sağlar. Bunun için bkz. Müth 2016, 163.

²⁰³⁴ Bkz. İkinci Bölüm, *Kapılar: Ana Kent Kapısı*.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SİLLYON SAVUNMA SİSTEMİNİN PAMPHYLIA BÖLGESİNDEKİ KONUMU

Antik dönemde Pamphylia²⁰³⁵ olarak bilinen bölge, bugün Antalya ilinin doğu kesimini tümü kapsamaktaydı. Bölgenin özellikle batı ve doğu sınırları tarih içinde politik gelişmelere bağlı olarak değişmişse de²⁰³⁶, batıda ve kuzeyde Toroslar, doğuda Manavgat Çayı, güneyde ise geniş bir körfez olan (*Mare Pamphylium*) Akdeniz tarafından sınırlandırıldığı söylenebilir. Anadolu'nun güney kıyısında yer alan Pamphylia'nın antik dönemde; batısında Likya, doğusunda Kilikya Trakheia, kuzeyinde Pisidia ve doğal bir sınır olarak Toroslar (Tauros) güneyinde ise yine doğal bir sınır olan Akdeniz (*Mare Pamphylium*) bulunmaktaydı²⁰³⁷. Antik dönemde bu bereketli topraklar üzerinde bulunan önemli kentler, batıdan doğuya doğru, Magydos, Attaleia, Perge, Masura, Sillyon, Aspendos, Side ve Lyrbe (Seleukeia?)'dir. Geç Antik veya Bizans Dönemi'nde ana kentlerin yanında, kırsal yerleşmelerin de çoğaldığı görülmektedir (Lev. I, Harita 1).

Aşağıda başlıklar halinde detayları verileceği üzere, bölge yerleşimleri arasında Sillyon'un farklı bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. Genel hatlarıyla geniş düzlüklerden oluşan Pamphylia Bölgesi'ndeki yerleşim modeli, çoğu yerde olduğu gibi coğrafyaya uymaktadır. Sillyon dışında tüm kentler Akdeniz kıyısında veya denize yakın düzlüklerde kurulmuştur. Ancak Sillyon ovanın merkezinde, birden yükselen kayalık bir tepe üzerinde konumlanmaktadır. Kent, kurulduğu arazinin engebeli ve kayalık olmasının yanında, jeolojik bazı nedenler yüzünden kayalık alanların kopmasına bağlı olarak iyice sarp ve ulaşılamaz hale gelmiştir. Kentin bu karakteristik yapısı, yerleşim modeliyle beraber savunmasını da etkilemiş ve Sillyon'un Pamphylia Bölgesi'ndeki konumunu belirlemiştir (Lev. II-IV). Aşağıda başlıklar halinde Sillyon savunma sisteminin bölgedeki yerine değinilecektir. Yalnız verilen bilgilerin büyük bir kısmı tezimizin ilk dört bölümünden alınmıştır. Şimdiye kadar farklı bölümlerde ve başlıklarda Sillyon savunması bölge kentleriyle karşılaştırılmış ve belli sonuçlara ulaşılmıştır. Bu bölümde

²⁰³⁵ Pamphylia için bkz. Plin. *Nat.* 5. 26. 96; Plb. 5. 73; Str. XIV. 3; XIV. 4; Hdt. XXVIII.19; Ruge 1949, 354-359; Magie 1950, 612-623; Bosch 1957, 13; Brixhe 1976, 163; Mansel 1978, 1; Erzen 1981, 93; Pekman 1989, 5-6; Brandt 1992, 11-12; Tekoğlu 2000, 49; Hellenkemper-Hild 2004, 77; Brandt-Kolb 2005, 20; Lansckoronski 2005, 1-6; Hansen – Nielsen 2004, 1212-1213; RE, 101-102.

²⁰³⁶ Özdizbay 2008, 839.

²⁰³⁷ Bosch 1957, 13; Özdizbay 2008, 839 vd.

elde edilen sonuçlar toplu bir şekilde verilerek kent savunmasının bölgedeki konumu ortaya konacaktır.

5.1 Sur

5.1.1 Mimari Özellikler: Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği

Kenti batıdan saran Sillyon Aşağı Şehir Duvarlarının uzunluğu yaklaşık 1000 m. olarak belirlenmiştir. Duvarlar topoğrafyaya göre yön bulmuş ve planlaması da bu şekilde olmuştur. Öyle ki duvar içi zemin kotununur sur dışı zemin kotundan daima 2-3 m. yüksekte kalmasına özen gösterilmiştir. Pamphylia Bölgesi'nin önemli kentlerinden olan Side'nin kara surunun uzunluğu 950 m.'yi bulurken²⁰³⁸, Perge'de Helenistik surlar, *akropolis* güney yamacının batı ve doğusundan güneye doğru, kabaca bir dikdörtgen şeklinde mümkün olan en kısa yolu izleyerek kenti çevreler²⁰³⁹. Attaleia'da ayrıntılar belli olmasa da benzer durum beklenmelidir. Bu üç kent de düz bir alanda kurulduğundan, surun planlaması da bu yönde gelişmiştir. Perge ve Side'de Helenistik Dönem duvarları düzlük bir alanda yükselmektedir. Özellik Side'de sur hemen deniz kenarındadır. Side kara surunun bugün ayakta duran kısımlarında önemli çatlaklar görülmemesi, Mansel tarafından temellerinin konglomeralar üzerine oturtulmasına bağlanmıştır²⁰⁴⁰. Perge'de sadece *akropolis* tarafında surların zemini kayalık alanlara bağlanır²⁰⁴¹. Oysa engebeli bir arazide konumlanan Sillyon'da durum diğer Pamphylia kentlerinden farklıdır. Engebeli ve kayalık arazi Sillyon savunma sisteminin diğer Pamphylia kentlerinden çoğu zaman farklılık göstermesine neden olmuştur.

Sillyon surunda, kesme kireç taşı blokların dışında herhangi bir duvar örgü malzemesinin kullanılmadığı görülmektedir. Side duvarlarında yerel konglomera taşı tercih edilmiştir. Coğrafik özellikler göz önünde bulundurulduğunda bu kaçınılmaz bir durumdur. Perge'de konglomeranın yanında Sillyon'da olduğu gibi yerel kireçtaşı malzeme kullanılmıştır. Perge'deki kireç taşı malzeme, Side'de kullanılan konglomera bloklara göre daha ihtişamlıdır. Bölgenin iki büyük kenti arasında bir rekabet var mıydı bilinmez; ama Perge'deki malzemeye bağlı bazı farklı detaylar ve özellikler Side surunda görülenlerden farklılık arz etmektedir²⁰⁴². Attaleia'da sağlam kalan bazı duvar

²⁰³⁸ Mansel 1964, 216; Hellenkemper-Hild 2004, 381.

²⁰³⁹ Özdizbay 2008, 24, lev. 3, Plan 1.

²⁰⁴⁰ Mansel 1964, 216.

²⁰⁴¹ Lanckoroński 2005, 38-39; Mansel 1964, 215-234; Alanyalı 2005, 3.

²⁰⁴² Lawrence 1979, 372.

bölümlerinin Perge'deki gibi kireçtaşı bloklarla inşa edildiği bilinmektedir. Ayrıca Perge²⁰⁴³ ve Side'nin²⁰⁴⁴ Helenistik duvarlarının yapımında, Sillyon surunda olduğu gibi, herhangi bir bağlayıcı malzeme görülmez. Bununla birlikte hem Perge hem de Side duvarlarının bu dönemde kayalık alanlara oturtulmadığı veya bu alanların sur hattına dâhil edilmediği görülmektedir. Bu durum duvar yapım tekniği açısından Sillyon Aşağı Şehir Duvarlarını Pamphylia'daki diğer duvarlardan ayıran temel özelliklerden biridir.

Sillyon duvarlarında tercih edilen duvar yapım tekniği²⁰⁴⁵ “işlenmiş, düzenlenmiş yüz” (Tooled Face) tanımlanmasına uygun düşmektedir. Çalışmamızda bu tanımlama yerine, duvar örgü şekli için genel olarak “ince yonu dıştan derzsiz” tanımlamasını önermiştik²⁰⁴⁶. Yaptığımız incelemeler sonucunda *rektagonal* bloklarla *isodomos* teknikte örülmüş “ince yonu dıştan derzsiz” örnekleri Pamphylia Bölgesi dışındaki kentlerde yok denecek kadar az olduğu sonucuna varılmıştır. Perge²⁰⁴⁷ ve Side²⁰⁴⁸ surlarının görünen alın kısımlarının tamamen bahsedilen şekilde tasarlandığı anlaşılmaktadır. Sillyon ile birlikte bu iki kentte aynı duvar işlenişin görülmesi Pamphylia Bölgesi kentlerindeki savunma anlayışının bir özelliği olarak değerlendirilmelidir.

Helenistik Dönem'de, Anadolu'da, zaman zaman yüksek ve ince örneklerine rastlanılsa da, alçak ve aynı zamanda güçlü duvar vazgeçilmez bir kuraldı. Özellikle dönemin sonunda, alçak duvar tiplerinin moda olduğu görülmektedir²⁰⁴⁹. Philo Byzantius surun 10 kubitten (4.43 m.) daha ince, 20 kubitten daha yüksek olmamasını savunur²⁰⁵⁰. Sillyon duvarları bu tanımlamanın dışında kalmaktadır; bununla birlikte bu ölçülerdeki surları Pamphylia Bölgesi'nde sadece Perge ve Side'de görmek mümkündür²⁰⁵¹. Sillyon aşağı şehir kurtinleri tek katlıdır ve payelerle de takviye edilmemiştir. Göstermiş olduğu biçimle Sillyon suru, Perge ve Side surlarından farklı olarak karşımıza çıkar. Ayrıca tıpkı Perge surunda görüldüğü üzere²⁰⁵², Sillyon surunun ilgili bölümü *akropolis*'in alt

²⁰⁴³ McNicoll 1997, 128.

²⁰⁴⁴ Winter 1958, 228; Knoblauch 1977, 8-15; Mansel 1978, 38; McNicoll 1997, 143-145.

²⁰⁴⁵ Bu teknik ikinci bölümde “işlenmiş, düzenlenmiş yüz” (Tooled Face) olarak tanımlanmıştır. Scranton tarafından bu tip duvar tekniği, “İsodomik Ashlar: Tooled Face,” olarak ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir. Bkz. Scranton 1941, 100, fig. 18. Biz de Scranton'un bu tanımlamasının yaptığımız araştırmalar sonucunda aynen kullanmayı uygun bulduk.

²⁰⁴⁶ Bkz. İkinci Bölüm: *Sur*.

²⁰⁴⁷ Perge suru için bkz. Türkmen 2001, 86; McNicoll 1998, 128.

²⁰⁴⁸ Side suru için bkz. McNicoll 1998, 128 vd.

²⁰⁴⁹ McNicoll 1997, 12. Bununla beraber Arrianus Tyre surlarından ince ve yüksek olarak bahsetmektedir. Ama Hellenistik dönemde, Anadolu'da bu ölçülerde kurtinlerin az oranda görünüyorması, Arrianus'u tarif ettiği sur, muhtemelen, Tyre'de eski bir geleneğin sürdürülmesiyle açıklanabilir.

²⁰⁵⁰ Ph. Byz. *Poliercetika*, A11-12.

²⁰⁵¹ Side için bkz. Mansel 1964, 215.

²⁰⁵² Abbasoğlu 2003, Abb.1; Martini 2010, 17-19, Abb. 2-4.

yamaçlarından başlamak ve bazı noktalarda dirsekler yapmak suretiyle düzensiz bir dörtgen oluşturduğu görülmektedir.

Antik dönemde sur bedeni kalınlıkları, güvenlik nedeniyle kentten kente çeşitlilik gösterdiği; sur kalınlığını, kentin topoğrafik yapısı, ekonomik durumu ya da surlarda farklı ustaların çalışması nedeni ile oluşan işçilik farklılığı da belirlediğini ikinci bölümde detaylarıyla ortaya koymuştuk. Sillyon’da kurtinler, normal sur bedenlerine göre (0,66 m.) ince kesitlidir. Pamphylia Bölgesi’nden Side²⁰⁵³ ve Perge²⁰⁵⁴ surlarının kalınlığı neredeyse Sillyon suruna göre 3 kat daha fazladır. Bu oran Side’de 1,65 m., Perge’de ise 1,25 m. olarak karşımıza çıkar. Pamphylia’nın önemli kırsal yerleşmesi Güvercinlik’te kule duvarları kalınlığı 0,70 m. olup Sillyon’daki duvar ölçülerine yakındır (Tablo 8)²⁰⁵⁵.

Kent	Yapı ismi	Dönem	Duvar kalınlığı
Perge	Sur	M.Ö. Geç 3.yy, M.Ö. 225’den sonra	1,25 m.
Side	Sur	M.Ö. 225’ten sonra, M.Ö. 188 önce	1,65 m.
Güvercinlik	Kule	Helenistik	0, 70 m.
Sillyon	Sur	Geç Helenistik	0,65 m.

Tablo 8

Duvar kalınlığından sonra, duvarlarda kullanılan kesme taş blokların yükseklikleri çalışmamız açısından önemlidir. Öyle ki duvar kalınlığı veya yüksekliklerine göre blok ölçülerinin de değiştiği anlaşılmaktadır. Sillyon Aşağı Şehir Duvarlarında kullanılan blok yüksekliklerinin 0,40 ile 0,50 m. arasında değiştiği görülmektedir. Ama bu değişiklik belli bir standart göstermez. Duvarlara göre bu yükseklikler değişkenlik göstermekle beraber; dışarıdan bakıldığında gözle görülebilen bir durum da değildir. Öbür tarafta Perge 0,60 m. ve Side’de 0,55 m ile diğer kentlerin aksine blok yüksekliklerinde bir standart yakalanmıştır (Tablo 9). Ama bu iki kentte istisna olarak değerlendirilmelidir.

Kent	Yapı	Dönem	Blok Yüksekliği
Perge	Sur	M.Ö. Geç 3.yy., M.Ö. 225’ten sonra	0,60 m.
Side	Sur	M.Ö. 225’ten sonra, M.Ö. 188’den önce	0,55 m.
Sillyon	Aşağı Şehir Savunma Duvarları	Geç Helenistik Dönem	0,40-0,50 m.

Tablo 9

²⁰⁵³ Mansel 1964, 221.

²⁰⁵⁴ Mansel 1964, 226-227.

²⁰⁵⁵ Dornisch 1992, 139; Laufer 2010, 180.

Aşağı Şehir Duvarlarından sonra şimdi de *akropolis*'te olanlara değinilecektir. Sillyon *akropolis* 'i yaklaşık 25,3 hektarlık bir alandan oluşur²⁰⁵⁶. *Akropolis* kayalık bir tepede üzerine kurulmuş ve bu durum savunma sisteminin karakterinin oluşmasında ana etkenlerden biri olmuştur. Buradaki duvarlar *akropolis* 'in tamamını çevrelemez. Aksine üzerinde kurulduğu kayalık alanın ulaşmaya müsait noktalarında görülür. Duvarlar *akropolis* kıyısında yükselmekte ve araziye takip ederek devam etmektedir. *Akropolis* duvarları arazinin yapısına uygun bir biçimde, daha çok sarp noktaların dışında, saldırıya açık olan batı ve güney kesimlere inşa edilmiştir. *Akropolis* sur bedenlerinin büyük bir kısmı, aşağı şehir duvarlarının aksine, zamanla tahrip olmuştur. Perge *Akropolis*'i geç dönemde yerleşime sahne olsa da düzenli bir savunma anlayışı geliştirememiştir. Öyle ki Perge *Akropolis*'nin Geç Antik Dönemden itibaren tekrardan yapılaşmaya sahne olduğu görülmektedir²⁰⁵⁷. Pamphylia'da bu dönemde savunma açısından önemli yerleşmelerden olan Trebenna 7. ve 8. yy.'da *akropolis* 'e taşınmış; aşağıdaki Roma yerleşmesi terk edilmiş ve *akropolis* 'in etrafı savunma duvarlarıyla çevrenmiştir²⁰⁵⁸. Fakat Lyrbe/Seleukeia'da da M.S. 4. yy.'da yapılan savunması sert ve yer yer kayalık zeminde savunma yapıları tasarlanmıştır²⁰⁵⁹. Sillyon başta olmak üzere bölgede bu dönemde inşa edilen savunma yapılarında yoğun bir devşirme malzeme kullanımı görülmektedir. Side'nin geç antik çağda da kullanılan Doğu Kapısı'nda bir mozaik zemin bulunmuştur²⁰⁶⁰. Perge'nin geç antik çağ savunmasında bulunan S-duvarındaki kapıya çeşitli heykeller ve mermer kaplamalar eklenmiştir²⁰⁶¹.

Bugüne kadar yapılan çeşitli çalışmalarda Bizans duvarlarının tarihlenmesi konusunda, duvarlarda kesin dönemsel farklılık olmadığından net yorumlar getirilememiştir. Fakat biz Sillyon ve diğer örnekler üzerinde yaptığımız taramalardan duvar kalınlıklarının, Sillyon gibi istisnai durumlar dışında, her dönemde farklı olduğunu ve duvar kalınlıklarından yaklaşık tarihleme önerisi getirilebileceğini düşünüyoruz. Bu konu tezimizin ikinci bölümde etraflıca incelenmiş ve Pamphylia kentleri başta olmak Anadolu'da bu dönemlere verilen örnekler üzerinde sınanmıştır²⁰⁶². Arazi çalışmaları sırasında *akropolis*'te bulunan toplam 6 duvar bedeninin kalınlıklarının bir birinden farklı olduğu tespit edilmiştir. Buna göre K9; 1,20 ile 1,70 m., K10; 1,10 m., K11; 0,60 m.,

²⁰⁵⁶ TIB 8'de 24,2 olarak verilmiştir. Bkz. Hellenkemper-Hild 2004, 193, dn. 45.

²⁰⁵⁷ Perge *akropolis*i savunması için bkz. Martini 2003a, 18-22.

²⁰⁵⁸ Akyürek 2005, 99-114.

²⁰⁵⁹ Tarafımızdan kente yapılan bir gezi sonucundan bu gözlem edinilmiştir.

²⁰⁶⁰ Mansel 1968b, 243 ve 258.

²⁰⁶¹ Mansel 1975, 60-63, Abb.14-16; Hellenkemper-Hild 2004, 369.

²⁰⁶² Bkz. İkinci Bölüm, *Duvarlar*.

K12; 0,60-0,70 m., K13; 1,15 m. ve K14; 1,70 m.'dir. Görüldüğü üzere *akropolis* duvarlarında standart bir ölçü yoktur. Bunun temel sebebi arazi şekilleridir. Öyle ki çoğu yerde duvarlar kayadan oyulmuş ve belli bir tertibe uyulmamıştır. Pamphylia Bölgesi'nde Side'de M.S. 4.yy.'la verilen Attius Philippus suru 2,15-2,40 m.²⁰⁶³, Selaukeia/Lyrbe'de M.S. 3-4.yy.'la tarihlenen şehir suru 1,10 m.²⁰⁶⁴, M.S. 4-6.yy.'lar arasında yapılan Perge suru 2-2,50 arasında değişmektedir (Tablo 10)²⁰⁶⁵.

Kent	Yapı ismi	Dönem	Duvar kalınlığı
Selaukeia/Lyrbe	Şehir Suru	M.S. 3-4.yy.	1,10 m.
Side	Attius Philippus Suru	M.S. 4-12. yy.	2,15-2,40
Perge	Şehir suru	M.S. 4-6. yy.	?
Sillyon	<i>Akropolis</i> Duvarları	M.S. 7 yy. ile 17.yy. arası	1,20-1,70 m.

Tablo 10

5.1.2 Askeri Özellikler

Sillyon Aşağı Şehir Duvarlarının kalınlığı bazı noktalarda arazi yapısından dolayı farklılık göstermesine rağmen 0,66 m.'dir. Bu duvar kalınlığı önce üzere *katapult*, *ballista* ve *korbballista* gibi ağır silahlarla yapılacak saldırılara karşı koyabilecek bir direnç gösteremez. Kaldı ki arazinin engebeli olmasından dolayı bu silahları Sillyon'un engebeli arazisinde duvarlara yakın bir alana götürmek ve orada tesis etmek çok zor bir durumdur. Yani herhangi bir bombardımanda kullanılacak bu silahların mevziisi savunma yapılarına ulaşmada yeterli değildi. Bu durum aynı zamanda savunma açısından bir avantaj yaratmakta, engebeli ve sert arazi koşulları düşmanın hevesini kırmakta; Sillyon'lu sakinlere ise güven vermektedir. Öte yandan Perge ve Side gibi Pamphylia Bölgesi'nin düz araziye kurulan önemli kentleri ile Sillyon'un savunma karakteri tam da bu nokta da farklılık göstermektedir. Öyle ki Sillyon'dan farklı olarak Perge ve Side'nin Helenistik duvarlarındaki kazamatlarda ağır silahlar kullanılmıştır. Perge surununun 2. katındaki yaklaşık 8 ayaklık alan 3 yongalı *katapult* için tasarlanmış; aşağıdaki katta ise 5 ayak ve 6 inç genişliğindeki alan ise küçük ok atarlar için kullanıldığı düşünülmüştür²⁰⁶⁶. Side duvarlarında aşağı seyirdimde 3 yongalı *katapult* ve hatta bununla birlikte daha küçük aletler de çalışabilirdi²⁰⁶⁷. Tabi ki her iki savunma sisteminde de, Sillyon'da olduğu üzere, tek basit yaylar da kullanılıyor olmalıydı.

²⁰⁶³ Foss 1990a, 172-180.

²⁰⁶⁴ Kent yaptığımız bir gezide duvar ölçüsü alınmıştır.

²⁰⁶⁵ Martini 2003a, 18-32.

²⁰⁶⁶ Marsden 1969, 122.

²⁰⁶⁷ Mansel 1963, 28, Abb-15-16, 30, Abb. 17a-c; Marsden 1969, 123.

Sillyon aşağı Şehir savunma duvarların üzerindeki seyirdim yerleri tespit edilememiş; bununla beraber sadece Duvar 2'nin üzerinde olabileceği düşünülmüştür. Nitekim Kule 1'in batı duvarındaki 2. kat kapısının sur üzerine açılması ve Duvar 2' de bulunan menfez ve drenejlar, burada kuleden çıkılan tek katlı bir seyirdim yerinin olduğunu göstermektedir. Benzer Şekilde kulenin doğu duvarında ikinci kattan açılan kapının varlığı aynı seyirdim yerinin Duvar 3'te de olduğuna işarettir. Fakat burası yıkıldığından detayları anlaşılamamıştır. K2'nin de arka tertibatı kazılmadığından buradaki detaylar belirlenmemiştir. Bununla birlikte iki duvarda seyirdim yeri olasılıkla dayaklar yani *stokhoi* zerine oturtulmuştur. Bu dayaklar hem duvara sağlamlık kazandırıyor hem de seyirdim alanlarını taşıyordu. Bunların da ahşap malzemeden yapılmış olduklarını düşünüyoruz. nkn razide yaptığımız incelemelerde Duvar 2 ve 3'te dayaklar (*stokhoi*)'lara ait herhangi bir veriye ulaşılmamıştır. Sillyon gibi savunması basit yerlerde ahşap seyirdim yerlerinin yararlı tarafları olmalıydı. Öyle ki düşman surlara ulaştığı takdirde, ilerlemesini önlemek için basit bir Şekilde sklr veya kullanılmaması için yakılabilirdi. Pamphylia Bölgesi'nde, Side'de çıkmalı sur duvarının birinci katında 2,10 m. genişlikte, ikinci katında ise 1,30 m. genişlikte, seyirdim yerleri yapılmıřtır²⁰⁶⁸. Perge surunda seyirdim yerleri iki katlı yapılmış ve sırasıyla düz, konsol kirişli ve kemerli kazamatlı olmak üzere üç Şekil oluřturmuřtur²⁰⁶⁹. Görüldüğü zere Side ve Perge surundaki seyirdimler taş malzemeye daha karmaşık yapılmış ve teknolojik olarak donatılmıştır. Öbür taraftan Sillyon'da ise durum basittir ve aslında bu Şekliyle kentin savunma karakterini de göstermektedir.

Sillyon'da sur bedeninin arka tertibatında, seyirdim yerinin alt bölümünde, tek katlı meknlara ulaşılamamıştır. Perge²⁰⁷⁰ ve Side²⁰⁷¹ surunda, içerlerine savaşçı, mühimmat ve savaş aletleri yerleştirilebilen bu mekânlar kazamat olarak karşımıza ıkar²⁰⁷². Bu kazamatlardan düşman üzerine atış yapılabildiğinin ispatı buradaki mazgal ve menfezlerdir. Kazamatların tam orta noktasında bulunan bu atış menfezlerinin yanında köşelerde bunların yarı ykseklisinde kanallar vardır. Hem Perge hem de Side'de

²⁰⁶⁸ Akarca 1998, 136, Res. 86; Mansel 1964, 219.

²⁰⁶⁹ Türkmen 2001, 90-91.

²⁰⁷⁰ Boyd 1976, 75; Türkmen 2001, 91.

²⁰⁷¹ Mansel 1964, 221-224.

²⁰⁷² Kazamatların ilk rnekleri Anadolu ve n Asya medeniyetlerinde görülür. Bkz. Naumann 1991, 248, 250, 260, 269, 318-320. Appianus'tan Kartaca'da örneklerinin olduğunu öğrenmekteyiz. Bkz. App. *Hann.* VIII. 14.95. Hatta bu kazamatların 300 fil, 400 at, 20.000 piyade ve 4000 atlı alabilecek genişlikte olduğu anlaşılıyor. Bkz. Picard 1958, 33. Yine Ph. Byz. *Poliorketika*, 80.45-50'de Rhodos surlarının kazamatlı tipte olduğu aktarılır. Anadolu'da Miletos, Latmos Herakleia'sında kazamatlar mevcuttur. Bkz. Winter 1963, 379-387; Gerkan 1935, 75-76; McNicoll 1997, 80-81, 168.

gelişmiş örneklerini gördüğümüz kazamatlar konusunda Philion *Paraskeuastika* ve *Poliorketika* adlı eserlerinde çeşitli bilgiler verir ve tiplerinden bahseder²⁰⁷³. Kazamatlı duvarların Pamphylia'da Side ve Perge'de tercih edilmelerine rağmen çoğu yerde örnekleri karşımıza çıkmaz. Bu durumda kazamatlı duvarların M.Ö. 250-175 yılları arasında kullanıldığı ve hiçbir zaman Grek dünyasında moda olmadığı görülmektedir²⁰⁷⁴.

Son olarak, Sillyon aşağı şehir duvarlarında kullanılan *isodomos* blokların alın kısımları düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulamaya yer verilmemiştir. Kullanılan bloklar dik açılı ve *rektogonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. Benzer tip Perge kulelerinde de karşımıza çıkmaktadır²⁰⁷⁵. Bu tip duvarlar özellikle koçbaşları veya bombardımanlara karşı direnç göstermeyebilir ve savunma açısından sorun teşkil edebilir. Çünkü bosajlı veya çekiç yüzü bloklarla inşa edilen duvarların saldırılara karşı mukavemeti daha fazla olacaktır.

5.2 Kuleler ve Bastionlar

5.2.1 Mimari Özellikler: Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği

Sillyon surunu oluşturan temel yapılar arasında kuleler belli başlı olanlardır. Kentin aşağı şehir duvarları üzerinde 5, *akropolis* savunmasında ise 4 adet farklı planda kule inşa edilmiştir. Antik dönemde surdan bağımsız, savunmayı güçlendirmek için tasarlanan ve bastion olarak anılan büyük kuleler Sillyon'da karşımıza çıkmaktadır. Aşağı şehirde bir ve *akropolis*'te bir adet olmak üzere kentte toplam iki adet bastion bulunmaktadır. Sillyon kulelerin sur duvarlarını kestiği ve hepsinin bu özellikte yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu kuleler topoğrafik yapı ve kayalık araziden yararlanılarak örülmüştür; kuleler, sura belli bir nizama uyulmayarak, tamamen stratejik kaygılar göz önünde bulundurularak bağlanmaktadır. Kulelerin duvarın dışında kaldığı, kurtinlerin ise kulelerin şehre bakan duvarlarını oluşturduğu veya Kule 1 örneğinde olduğu gibi duvarların merkezi bir yerde bağlandığı görülmektedir. Pamphylia'da

²⁰⁷³ Ph. Byz. *Par.* 80. 45; Philo'nun kazamatlı sur duvarı kalınlığı için 3 kubit (1,30 m.) ölçüsünü önermektedir. Bkz. Ph. Byz. *Poliorketika*, I,18; Lawrence 1979, 77.

²⁰⁷⁴ Marsden 1969, 126.

²⁰⁷⁵ Perge suru için bkz. Türkmen 2001, 86; McNicoll 1997, 128.

Perge²⁰⁷⁶ ile Side²⁰⁷⁷ surlarındaki kulelerin Sillyon'daki değişkenliğin aksine, tek tip takip edilerek ve belli bir tertibe uyularak yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Perge'de Mb1 dışındaki tüm kuleler sur duvarından tamamen dışarıya çıkıntı yapacak biçimde inşa edilmiřtir²⁰⁷⁸. Mb1'in ise, Sillyon'daki Kule 1 gibi yarısı sur içinde yarısı sur dışında kalmaktadır. Aslında Perge ve Side dışında, Helenistik Dönem'e tarihlenen çoğu kentin savunmasındaki kulelerin Sillyon'daki durumun tersine, sura bağlanmadan bırakıldığı veya sadece bir duvarının ortak yapıldığı görülmektedir.

Antik dönemde kule planları kare, dikdörtgen, yuvarlak, yarım yuvarlak ya da çok köşeli olabilir²⁰⁷⁹. Öyle anlaşılıyor ki bir kulenin planı arazi şekilleri ve savunma anlayışına göre belirlenmekteydi. Sillyon aşağı şehirdeki kulelerin planının belirlenmesinde arazi şekilleri her ne kadar belirleyici olsa da, yapımlarında belli bir model izlendiği anlaşılmaktadır. Buna göre Kule 1-3 ve 5 gösterdikleri zemin lleriyle kare planlı²⁰⁸⁰; Kule 4 ve Bastion 1 ise dikdörtgen planlıdır²⁰⁸¹. Özellikle aşağı şehir savunma duvarları zerindeki Kule 1-3'n aynı planda ve dahası neredeyse aynı ölülerde olması zorlu arazi koşullarına göre belli bir plan şemasının takip edildiğini gösterir. Öbür tarafta yine bu doğrultuda olan Kule 4'in dikdörtgen formu, yapının savunma işlevinin yanında sarnıç olarak kullanılmasından dolayı olabilir. Kayalık bir alan üzerinde konumlanan Kule 5 ise, dikdörtgen planlı ve daha büyük boyutludur. Özellikle Helenistik Dönem'e tarihlenen savunma kulelerinde daha çok kare planın tercih edildiği gzlemlenmektedir²⁰⁸². Fakat Perge Aşağı şehir surunda bulunan ve Helenistik Dönem'e verilen kuleler Sillyon'dan farklı olarak dikdörtgen planlıdır²⁰⁸³. Pamphylia Bölgesi'nin

²⁰⁷⁶ Perge kent planı için bkz. Abbasoğlu-Martini 2003, Abb.1; Türkmen 2001, Pl 1; Alanyalı 2005, 11, Res. 1; zdizbay 2008, Pl. 2; zdizbay 2012, 5, Res.3-4; Martini 2010, 16-19, Abb.3-4 vd.

²⁰⁷⁷ Side kent planı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mansel 1978, 21-34; Ayrıca bkz. Mansel 1958, Pl. 1; Mansel 1964, Res. 19.

²⁰⁷⁸ Türkmen 2001, 86-87.

²⁰⁷⁹ Ph. Byz. *Polierketika* I. 3-5; Akarca 1998, 141; Nossov-Delf 2009, 20-21. Ayrıca antik dönemde kule planları için bkz. Adam 1982, 46-65; Garlan 1974, 151 f. 257-262; Winter 1971, 191-203; Marsden 1969, 139; Jansen 2016, 117. Her ne kadar kule planları çeşitlilik gösterse de Lawrence'in dediği gibi tüm dönemlerde yapılan kulelerin yüzde 90'nının dört köşeli olduğu görülür. Lawrence 1979, 378.

²⁰⁸⁰ Kule 1, 5,55 x 4,19 m.; Kule 2, 4,54 x 4,66 m.; Kule 3, 4,75 x 4,56 m.; Kule 5, 10,50 x 10,60 m.

²⁰⁸¹ Kule 4, 8,05 x 4,54 m.; Bastion 1, 26,70 x 22,50 m.

²⁰⁸² Kare ve dikdörtgen planlı dört köşeli kulelerin bu dönemlerde daha çok tercih edilmesinin temel nedeninin bu yapıların daha kolay inşa edilmesi, dönemsel mimari perspektif ve ekonomik gereksinimler olduğunu düşünüyoruz.

²⁰⁸³ Türkmen tarafından yapılan Yüksek Lisan tezinde Perge'deki kulelerin katalogları çıkarılmış ve ayrıntıları üzerinde durulmuştur. Buna göre Perge Aşağı şehir Surundaki kulelerin büyük bir kısmının dikdörtgen planda olduğu tespit edilmiştir. Bkz. Türkmen 2001, 10-40, Kat. Md1-15 ve Mb1-15. Ayrıca bkz. Mansel 1964, 226-230; Abbasoğlu 1997, 44; Abbasoğlu 1998, 84-85.

diğer önemli kenti Side’de Helenistik surla bağlı kulelerin dikdörtgen planlı tasarlandığı anlaşılmaktadır²⁰⁸⁴.

Aşağı Şehir Savunma Duvarları üzerine tesis edilen kulelerde farklı duvar örgü teknikleri karşımıza çıkar. Bu örgü sistemleri Kule 1-3 ve Bastion 1 üzerinde görülür. 3 katlı Kule 1’nin duvar örgüsü karışık bir şemadadır. Zemin kat *isodomos*; birinci ve ikinci katlar *pseudo-isodomos* tekniğinde örülmüştür. Yalnız tüm yapıda kullanılan bloklar dik açılı ve *rektogonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. Hem *isodomos* hem de *pseudo-isodomos* teknikteki blokların alın kısımları düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Kule 2 ve 3 ise Kule 1’in birinci katında görülen *isodomos* teknikte örülmüştür. Pamphylia Bölge’sine geldiğimiz de ise Perge²⁰⁸⁵ ve Side²⁰⁸⁶ savunma sistemlerindeki kuleler ile Güvercinlik kulesinde Sillyon’dan farklı olarak, çok katlı olmalarına rağmen *isodomos* tekniğinde tesis edildikleri görülür.

Çalışmamızda üzerinde durduğumuz bir diğer konu kulelerin duvar kalınlıklarıdır. Bazı kuleler kayadan oyulduğunda (Kule 4 ve 5) duvar kalınlıkları değişkenlik göstermektedir. Öbür taraftan aşağı şehir duvarları üzerinde bulunan Kule 1, 2, 3 ve Bastion 1’in duvar kalınları son derece önemlidir. Buna göre Kule 1’in duvar kalınlığı 0,75 m., Kule 2 ve 3’ün 0,66 m. olup, Bastion 1’in ise yaklaşık 1,15 m.’dir. Görüldüğü üzere Kule 1 ile diğerleri arasında yaklaşık 0,10 m.’lik bir kalınlık farkı vardır. Sillyon kule duvarlarına en yakın ölçülerden biri bölgede bulunan Güvercinlik Yerleşimi’ndeki kulede karşımıza çıkar. Buradaki kulenin duvar kalınlığı 0,70 m.’dir²⁰⁸⁷. Perge Aşağı Şehir Surundaki kulelerin duvar kalınlığına bakıldığında 2 ile 1,10 m. arasında değiştiği görülür²⁰⁸⁸. Side’deki kulelerin duvar kalınlıkları 1,40-1,60 m. arasındadır²⁰⁸⁹ (Tablo 11).

Kent	Yapı ismi	Dönem	Duvar kalınlığı
Güvercinlik	Kule	Helenistik	0,70 m.
Perge	“	M.Ö. Geç 3.yy, M.Ö. 225’den sonra	2 ile 1,10 m.
Side	“	M.Ö. 225’ten sonra, M.Ö. 188 önce	1,40-1,60 m.
Sillyon	“	Geç Helenistik	0,66-0,75 m.

Tablo 11

²⁰⁸⁴ Mansel 1964, 217-225.

²⁰⁸⁵ Mansel 1964, 226-228; Bulgurlu 1999, 46; Türkmen 2001, 86.

²⁰⁸⁶ Mansel 1964, 216-226; Knoblauch 1977, 8-15; Mansel 1978, 38, Res. 27.

²⁰⁸⁷ Dornich 1992, 139; Laufer 2010, 180.

²⁰⁸⁸ Perge kuleleri duvar kalınlıkları için bkz. Türkmen 2001, 10, 14-16, 20, 22, 24, 26.

²⁰⁸⁹ Mansel 1964, 220.

Sillyon'da, Kule 1 (K15) çatı seviyesine kadar korunduğundan tüm ayrıntıları belli olmaktadır. Üç katlı binanın kat aralarında ve çatı seviyesinin tam da başladığı yerde, güney ile kuzey duvarları üzerinde karşılıklı duran ve yaklaşık 0,30 x 0,35 m. ölçülerinde 5 adet hatıl yuvası bulunmaktadır. Bu hatıl yuvaları kuzeyden güneye uzanan kirişlerin taşıdığı kat zeminleri için yapılmıştı. Muhtemelen katlar arasındaki geçişler ise bu zeminler üzerinde bulunan küçük girişlerden, Perge kulelerinde²⁰⁹⁰ olduğu gibi portatif merdivenler kullanılarak yapılıyordu. Kulenin çatısı elde veri olmamasına rağmen pişmiş topraktan kiremitlerin döşendiği düz veya kırma çatı olabileceği düşünülmektedir. Pamphylia Bölgesi'nde bu konuda verilecek en önemli örnekler Perge'de bulunmaktadır. Perge aşağı suru üzerinde bulunan kulelerin çoğu yerde sağlam kalmasından dolayı kat taban döşemeleri ilgili detaylara ulaşılmıştır. Buna göre bazı kulelerin taban kirişleri için cephe duvarında, dışarıdan fark edilmeyecek biçimde, bir taş sırası bırakılmıştır; taban döşemeleri için de yan duvarlarda hafifçe doğuya eğimli bir oluk açılmıştır. Oluğun altındaki delik, taban kirişlerini ortadan destekleyen hatıla aittir. Yine benzer durum üçüncü katlar için de geçerlidir²⁰⁹¹.

5.2.2 Askeri Özellikler

Philo Byzantius kulelerin surlara bağlanması gerektiğini 2 sebep öne sürerek açıklar. Kendisi, “ilk olarak kuleler ve duvarların farklı bir hacimde olduğunu; bu yüzden birbirleri arasındaki mesafenin çatlakların açılmasına neden olabileceğini; sonra da eğer bu iki savunma ögesi birbirine bağlanırsa herhangi bir saldırı sonucu birinin yıkılması aynı zamanda diğerinin de yıkılmasına neden olabileceğini” aktararak iki yapının ayrı ayrı planlanması gerektiğini savunur²⁰⁹². Fakat Philo Byzantius'un işaret ettiği bu uygulama başta Pamphylia Bölgesi tahkimat sisteminde olmak üzere Helenistik dönemde yaygın bir kullanım alanına sahip değildir. Pamphylia Bölgesi'nde sadece Side örneklerinde Philo Byzantius'un işaret ettiği plan şemasından bahsedilebilir. Burada nispeten hafif duvarlar dik açılarla kurtinlere bağlanmaktadır²⁰⁹³. Çünkü herhangi bir kule surdan bağımsız yapıldığında, taktiksel olarak sur ile kulenin bağlantısı zayıflatılmış olur. Öyle ki saldırı esnasında kulenin hemen kuşatılıp alınması ve sonuçta sura karşı bir cephe

²⁰⁹⁰ Türkmen 2001, 88.

²⁰⁹¹ Türkmen 2001, 87-88; Bulgurlu 1999, 38-39.

²⁰⁹² Ph. Byz. *Poliorketika*, A62-3.

²⁰⁹³ McNicoll 1997, 13.

olarak kullanılması olasıdır. Bu durumda sur üzerinde yapılacak savunmanın kuru ve başarısız olma oranı yüksektir. Sillyon'daki tüm kuleler sura bağlıdır ve Philo Byzantium'un bu teorisin tersi bir durum söz konusudur. Perge'de kuleler direk sura bağlanmış ve duvar kulenin şehir tarafında kalan kısmı olmuştur. Herhangi bir saldırı anında kulelerin surdan rahat kopması sağlanacak ve düşmanın suru geçmesi kısmen engellenmiş olacaktır. Philo'un tarif ettiği bu savunma anlayışını Perge'de bazı kulelerde görmekteyiz. Ancak burada da kulelerin yapısal özelliklerinin geç dönem düzenlemelerinde değiştirildiği hem duvar detaylarında hem de kapı ve pencere açıklıklarından anlaşılmaktadır. Ayrıca sur duvarından dışarıya taşacak biçimde inşa edilen kulelerin surlara yaklaşan düşmanı ok, mızrak ya da mancınık atışıyla uzak tutmada etkili olduğu bilinmektedir²⁰⁹⁴.

Yukarıda bahsedildiği üzere, Sillyon aşağı şehirdeki kuleler dört köşeli olup kareye yakın veya dikdörtgen planlıdır. Sillyon'daki kule yapıları tıpkı Perge ve Side'de olduğu gibi, Bastion 1 ile birlikte Vitruvius'un tarif ettiği şema dışında, Helenistik Dönem'de tercih edilen planda olup dört köşeli tasarlanmıştır²⁰⁹⁵. Kare ve dikdörtgen kuleler, mancınıklar ile atılan güller tarafından daha fazla tahrip edilmekteydiler. Güller kulelerin tam karşısından gelerek düz bir yüzeye isabet edeceklerinden, yaptıkları etki çokgen ve yuvarlak kulelere nazaran daha tahrip edici olmaktadır²⁰⁹⁶. Ayrıca Helenistik Dönem'in genel anlayışından farklı olarak Sillyon aşağı şehir duvarlarında tesis edilen kulelerde (Kule 1-3) kullanılan blokların alın kısımları düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama bulunmaz. Kullanılan bloklar dik açılı ve *rektogonal* olup, dört yüzü de ince yonu bırakılmıştır. Benzer durum Perge²⁰⁹⁷ ve Side²⁰⁹⁸ kulelerinde vardır ve uygulama bölgenin Helenistik Dönem'e tarihlenen savunma sistemlerinin en belirgin özelliğidir.

Son olarak Bastion 1'e değinmek istiyoruz. Anadolu'da sıkça karşımıza çıkan bastion örnekleri ikinci bölümde etraflıca anlattığımız üzere Pamphylia'da sadece Sillyon'da bulunur. Ek savunma önlemi olarak değerlendirilmesi gereken bu yapının sadece Sillyon'da olması, bölgedeki savunma anlayışını göstermekte ve bir kez daha

²⁰⁹⁴ Lander 1984, 132 ve 259.

²⁰⁹⁵ Vitruvius kule planlarının savunmada önemli olduğunu vurgulayarak güçlü bir kulenin nasıl olması gerektiğini şu şekilde ifade eder; “Kulelerin kendileri yuvarlak veya çok köşeli olmalıdır. Kare biçimindeki kulelerin köşeleri, koçbaşı darbeleri sonucunda dağılacığından, savaş makineleriyle daha çabuk tahrip olacaklardır; fakat yuvarlak kuleler bundan zarar görmezler” der. Vit. de Arch. V.5.

²⁰⁹⁶ Polat 2016, 90.

²⁰⁹⁷ Türkmen 2002, 86.

²⁰⁹⁸ Mansel 1964, 115-220.

Sillyon'un savunma stratejisi bakımında bölge kentleri arasında farklı bir konumda olduğunu ortaya koymaktadır.

5.3. Kapılar

5.3.1 Mimari Özellikler: Malzeme, Plan ve Duvar Örgü Tekniği

Bu bölüm altında Pamphylia Bölgesi'nde Side, Perge ve Sillyon kentlerinde Helenistik Dönem'de kent mimarisine eklenen ve *Pamphylia Kapıları* olarak literatüre giren karakteristik ana kent kapılarına değinilecektir. Pamphylia'nın en büyük liman kenti olan Side'de "büyük kapı" olarak isimlendirilen anıtsal yapı ile "doğu kapısı" olarak adlandırılan giriş burada ele alınacak Perge ve Sillyon'la karşılaştırılacaktır. Side Büyük Kapı, Perge ve Sillyon örnekleri ile aynı plan şemasında olmasına rağmen detayda farklı özellikler gösterir. Yazıtlarda "büyük kapı" (μεγάλη πύλη)²⁰⁹⁹ olarak gösterilen ve bir Side sikkesi²¹⁰⁰ üzerinde tasvir edilen yapı, dış cepheleri daire kıtası şeklinde yuvarlatılmış iki mekân arasında yer alan iki kapılı giriş odası (11 x 7,25 m.) ve onun arkasında bulunan 28,70 m. çapında yarım daire şeklinde zemini kaldırımlı bir açık avludan meydana gelmektedir²¹⁰¹. Avlunun gerisinde ve kapının eksenini üzerinde dikdörtgen ikinci bir giriş (7,65 x 6,10 m.) bulunmakta; bu odaya 3,30 m. genişliğinde bir kapı ile girilmekteydi. Girişin iki tarafında bulunan iki büyük kule arasında 11 m.'lik bir boşluk bulunmaktadır. Gerek bu kulelerin arka yan taraflarında, gerek ortadaki giriş kısmı ile avlu duvarı arasında bulunan küçük kapılar ani manevralarla düşmana yandan vurma imkânı sağlıyordu²¹⁰². Merkezdeki küçük kuleler arasındaki geçiş düz bir şekilde devam etmektedir ve araçların geçmesine izin verecek genişlikte yapılmıştır. Bu iki kulenin iki yanında olan geçişler ise daha rahat trafik akışını sağlamaktadır²¹⁰³. Side kapısı hem savunma hem de saldırı için düşünülmüş karmaşık yapısı ile bugüne kadar farklı kentlerde farklı planlarda görülen avlulu kapılar içinde ön plana çıkmakta ve kendisinden sonra sırasıyla yapılmış Perge ve Sillyon kapılarına örnek olmaktadır²¹⁰⁴. Nitekim gösterdiği

²⁰⁹⁹ Lanckoroński 2005, 130; Mansel 1956c, 69; Mansel 1958, 223; Mansel 1963, 36; Mansel 1978, 47, Res. 41.

²¹⁰⁰ Nollé 2001, 398-407, Nr. 105; Lanckoroński 2005, 130; Mansel 1956c, 69; Mansel 1958, 223; Mansel 1963, 36. Roma imparatorluk dönemine tarihlenen sikke üzerinde, girişin sağında ve solunda iki kule görülmekte, içinde ise zırhlı gömlek giymiş, bir elinde mızrak, aşağıya sarkan diğer elinde ise kalkan tutan ve büyük ihtimalle Ares olan figür yer almaktadır. Bunun için bkz. Mansel 1978, 53, Res. 48.

²¹⁰¹ Mansel 1964, 228; Mansel 1978, 47.

²¹⁰² Mansel 1964, 229; Mansel 1978, 47; Lawrence 1979, 326.

²¹⁰³ Lawrence 1979, 326.

²¹⁰⁴ Kapının gerisindeki avlu Roma İmparatorluk Dönemi'nde, Perge'de olduğu gibi, bir şeref avlusu haline evrilmiştir. Bunun için bkz. Mansel 1978, 49.

karakteristik plan şemasıyla Side kapısı hem Sillyon hem de Perge örneklerinden daha karmaşık ve sofistike durmaktadır.

Side’de, Büyük Kapıdan sonra, Doğu Kapısı olarak bilinen yapı bölgedeki avlulu kapılar arasında yerini alır. Mansel tarafından 1966 yılında kazılmaya başlanan ve kentin doğusunda konumlanan kapı, zamanla deniz tarafından ilerleyen kumlar ile örtülmüştür. Prof. Dr. Hüseyin Sabri Alanyalı başkanlığında yürütülen kazılarda kapının birkaç evresi tespit edilmiştir²¹⁰⁵. Kazılarda günümüzde görülen kapının kesinlikle Helenistik Dönem’e tarihlenmediği ortaya konmuştur²¹⁰⁶. Doğu kapısı, sur üzerinde bulunan iki kule arasında yerleştirilmiştir. Yapı, iki geçit (A ve C), arasında bir kapalı dikdörtgen mekân (8, 70 x 26, 60 m.) ve onun arkasında yer alan yine dikdörtgen bir avludan (17 x 18,50) oluşmaktadır²¹⁰⁷. Gösterdiği kare plan gelişimiyle Side Büyük Kapı, Perge ve Sillyon örneklerinden farklı olsa da avlulu yapılmış olması aynı düşüncenin ürünü olduğunu göstermektedir.

Pamphylia Bölgesi yarım yuvarlak kapı örneklerinden bir diğeri Perge Helenistik Dönem Güney Kent Kapısı’dır²¹⁰⁸. Perge kapısı, iki yuvarlak kule arasında yer alan giriş odası (5,50 x 3,70 m.) ve onun arkasında bulunan yüksek duvarlarla çevirili bir oval avludan ibarettir²¹⁰⁹. Kentin güneyindeki bu anıtsal giriş; yuvarlak planlı 4 katlı iki kuleyle çevirilidir. Kapı, Side Büyük Kapı ve Sillyon Ana Kent Kapısı gibi oval tipli bir avluya sahiptir²¹¹⁰. Anlaşılan odur ki savunma amaçlı inşa edilen bu kompleks yapısı zamanla, çeşitli devirlerdeki onarımlardan sonra farklı bir boyut kazanmış; Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte temsili bir yapı haline evrilmiştir. Öyle ki Roma Çağı’nda yuvarlak kuleler arasında Erken İmparatorluk Dönemi’nde eklenen süs kapısı, arkalarında yer alan kuzeyi kesik oval avlu ve avlunun hemen kuzeyinde Hadrianus Dönemi’nde yapılmış üç gözlü taktan oluşmaktadır²¹¹¹. Güney Kent Kapısı’nda

²¹⁰⁵ Kapıya ait iç avlu, E ve F kapılarının alt kısımları, A kapısının alt kısmı ile belki C kapısının da alt kısımları M.Ö. 1. yy.’da inşa edilmiş olmalıdır. Bunla birlikte En son seviyede M.Ö. 2. yy.’la tarihlenene seramikler ele geçirilmiştir. Tabakalar içerisinde en erken seramik buluntunun tarihi (*terminus ante quem*) 1. Kapının ilk yapılış tarihi olmalıydı. Kazı sondajlarındaki tabakalar göz önüne alındığında yapı M.S. 3. yy.’a kadar bazı küçük mimari değişikliklerle kullanılmaya devam etmiştir. M.S. 4. yy.’a ait oldukça kalın bir tabaka çok sayıda sikke ve seramik parçalarının bulunmasından dolayı yıkımla ilgili izler taşımaktadır. Ayrıca M.S. 5. ve 6. yy.’a tarihlenen sikke ve seramik buluntularına rastlanılmıştır. Bkz. Alanyalı 2013, 124; Alanyalı 2014a, 454-455; Alanyalı 2014b, 97, Çiz. 7; Alanyalı 2015, 117-119, Res. 4; Urban-Scherrer 2016, 233 vd.

²¹⁰⁶ Alanyalı 2014, 455.

²¹⁰⁷ Mansel 1968b, 239-240, Abb. 3; Mansel 1978, 57, Res. 52.

²¹⁰⁸ Bu tanımlama için bkz. Özdzibay 2008, 90.

²¹⁰⁹ Lanckoroński 2005, 58-63; Mansel 1964, 229.

²¹¹⁰ Abbasoğlu 2001, 177.

²¹¹¹ Özdzibay 2012, 52.

Helenistik Dönem'den geriye kalanlar ise sadece yuvarlak kulelerdir²¹¹². Günümüzde gördüğümüz plan şeması ise daha sonraki bir döneme aittir.

Side Büyük Kapı'nın avlu duvar kalınlığı 1,50 m. ve giriş genişliği 3,50 m. iken²¹¹³; Perge Güney Kapısı'nda oval avlunun duvar kalınlığı 1,40 m., ara geçişlerin genişliği 2,20 m.'dir²¹¹⁴. Sillyon'a geldiğimizde duvar kalınlığı iyice azalmış ve 0,57 m.'ye kadar düşmüştür. Öbür taraftan avlu üzerinde bulunan ve kente açılan kapı ise 3,20 m. genişliğindedir (Tablo 12).

Kent	İsim	Dönem	Duvar Kal.	Giriş Gen.
Side	Ana Kent Kapısı	M.Ö. 225'ten sonra, M.Ö. 188'den önce	1.50 m	3.30 m.
Perge	Güney Kent Kapısı	M.Ö. Geç 3.yy (225'den sonra)	1.40 m.	2.20 m.
Sillyon	Ana Kent Kapısı	Geç Helenistik	0, 57 m.	3,20 m.

Tablo 12

Perge Helenistik Dönem Güney Kent Kapısı Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte temsili bir yapı haline evrilmiştir. Yuvarlak kuleler, arasına Erken İmparatorluk Dönemi'nde eklenen süs kapısı, arkalarında yer alan kuzeyi kesik oval avlu ve avlunun hemen kuzeyinde Hadrianus Dönemi'nde (M.S. 117-138) yapılmış üç gözlü taktan oluşmaktadır²¹¹⁵. Özellikle kentin ileri gelenlerinden Plancia Magna finansörlüğünde oval avluda yeni bir inşa programı uygulanmış ve avlu fasadına toplamda 28 niş elde edilerek bu nişlerin içine kentin mitolojik kahramanları *ktistes* (kurucu) ve soylu kişilerin heykelleri yerleştirilmiştir²¹¹⁶. Aynı durum Side'de karşımıza çıkmaktadır. Side Büyük Kapı İmparatorluk Dönemi'nde tekrardan programlanmış ve heykellerle dekore edilmiştir²¹¹⁷. Triglif-metop frizinden meydana gelen saçaklık kısmı tercih edilmiştir²¹¹⁸. Böylece savunma amaçlı inşa edilen iki anıtsal yapının zamanla temsili bir karaktere dönüştürüldüğü ve savunma fonksiyonlarını kaybettikleri görülmektedir. Her ne kadar Sillyon Ana Kent Kapısı komşu kentlerinin süslemelerini taklit etmiş ve onların etkisini yansıtmış olabileceği söylene de²¹¹⁹, Sillyon'da takip edilen plan şeması ve değişimin hem Perge hem Side'de olması, siyasi gelişmelerden bağımsız olmamakla beraber bölgesel bir özellik olarak da değerlendirmek daha uygun bir yaklaşım olacaktır. Çünkü

²¹¹² Özdzibay 2008, 23.

²¹¹³ Mansel 1964, 228-229; Mansel 1978, 47; Lawrence 1979, 326 vd.

²¹¹⁴ Lanckoroński 2005, 58-63; Mansel 1964, 229; Özdzibay 2008, 90 vd.

²¹¹⁵ Özdzibay 2012, 52.

²¹¹⁶ Bulgurlu 1999, 364-381; Özdzibay 2008, 100-101; Pekman 1989, 8-16; Şahin, 1999: 135, no.101; 136, no.102; 137, no. 103-104; 138, no. 105-106; 139, no. 107; 140, no. 108; 141, no. 109.

²¹¹⁷ Mansel 1963, 36-7.

²¹¹⁸ Akarca 1998, 164.

²¹¹⁹ Laufer 2010, 176.

bahsi geçen kentlerin topoğrafik konumları ve savunma gereksinimleri birbirinden oldukça farklıydı. Kaldı ki bir dönem içinde ortaya çıkan özellikler aynı anda birden fazla yerde uygulanabiliyordu.

Side Doğu Kapısı'nda Mansel tarafından yapılan çalışmalarda savaş silahları ve zırh betimlemelerinden oluşan bir friz tespit edilmişti. Kapı girişinin üzerinde bulunan 22 m. uzunluğunda ve 8,7 m. genişliğinde terasta ele geçen Silah kabartmalarının yanında *Sidece* yazıt da bulunmuştu²¹²⁰. Kapı, ikinci dönem Side kazılarında detaylı bir şekilde araştırılmış ve Mansel'in kapı süslemesine dair belirttiklerine yeni sonuçlar eklenmiştir²¹²¹. Öyle ki terasın çevrelendiği duvarda iki sıra şeklinde üst üste konmuş orthostat eklenerek zemini mozaikle kaplanmıştır. İri denilebilecek boyuttaki siyah ve beyaz taşlarla, sarmaşık dalı motifli, geniş inci dizisi ve büyük bir kısmı geometrik motiflerle süslenmiştir²¹²². Ayrıca Dor düzeni Sillyon ve Perge'deki gibi, burada da karşımıza çıkmaktadır. Avlu iç kısmında ve A kapısının geçişine bitişik yerde açık renkli ve küçük gözenekli konglomeradan yapılmış Dor çatı sistemine ait izlere *in situ* olarak rastlanmıştır²¹²³. Helenistik Dönem'den geç çağlara kadar kullanılan bu kapının temsili karakterin ne kadar kuvvetli olduğu ortaya çıkmakta ve Sillyon'daki sadeliğin burada yerini ihtişama bıraktığı anlaşılmaktadır. Öyle ki genel bir perspektifle baktığımızda Sillyon Ana Kent Kapısı'nda sade bir süsleme anlayışı karşımıza çıkmaktadır. Temsildeki bu sadelik Perge Güney Kent Kapısı'nın ikinci evresinin en erken eklemesini, kuleler arasına yerleştirilmiş kemerli kapıyla karşılaştırmak mümkündür. Oldukça sade bir mimariye sahip olan kemerli kapı, iki faskialı arşitravı ve geisonunda İon düzeni özellikleri, triglif-metop frizinde de Dor nizamı özelliklerine sahiptir²¹²⁴. Kapının savunma işlevi olmayıp, bir süs kapısı özelliği taşıdığı ve Güney Kent Kapısının dönüşümünün bir diğer somut kanıtı olduğu açıktır²¹²⁵. Ayrıca Perge Helenistik kuleler de Dor saçaklığı da kullanılmıştı ve kulelerin üst katındaki pencerelerin arasını kabartma yuvarlak kalkanlar süslüyordu²¹²⁶.

²¹²⁰ Mansel 1968b, 262-279, Abb. 34-49.

²¹²¹ Mansel tarafından yapılan çalışmalarda geç dönemlere verilen bir Khristogramm da giriş üzerinde tespit edilip, bahsedilmiştir. Bkz. Mansel 1968b, 245, Abb.17.

²¹²² Mozaik zemin Bizans Dönemi'ne tarihlenmiştir. Mansel 1968b, 243-244; Urban-Scherrer 2016, 235.

²¹²³ Mansel 1968b, 254, 258, Abb. 28-30 ve 33. Ayrıca bkz. Alanyalı 2013, 124; Alanyalı 2014a, 454-455; Alanyalı 2014b, 97, çiz. 7; Alanyalı 2015, 117-119, Res. 4.

²¹²⁴ Özdizbay 2012, 53; Bulgurlu 1999, 63-64.

²¹²⁵ Bulgurlu 1999, 66; Lauter 1972, 1; Özdizbay 2012, 54.

²¹²⁶ Bulgurlu 1999, 67.

5.3.2 Askeri Özellikler

Sillyon Ana Kent Kapısı, Perge ve Side'de olduğu gibi, yanlarda iki kule tarafından desteklen bir avludan oluşmaktadır. Kulelerle desteklenen ve plan olarak farklı şemalar göstermelerine rağmen bu kapıların, düşmanı zayıflatma, gözünü korkutma ve hatta burada sıkıştırıp yenme düşüncesiyle yapılmış oldukları bellidir. Öyle ki tabyalar ve silahlarla korunan bu noktalara saldıran düşmana ilk şok yaşatılabilir; düşman üzerinde caydırıcı bir etki yaratabilirlerdi.

McNicoll'e göre Pamphylia kapılarının yuvarlak yapılmasının sebebi "Pasif Savunma" yapmaktır. Yazara göre bu tip M.Ö. geç 3.yy.'da ortaya çıkmıştı. Kendisi bu şeklin yapılmasını, ekonomik imkânların az olması ya da insan gücünün aktif bir sistemde sömürülüyor olmasıyla açıklamaktadır²¹²⁷. Ama üç kentin kapılarındaki mimari anlayışından yola çıkarak McNicoll'un düşüncesine katılmadığımızı vurgulamak istiyoruz. Aksine bu kapıların sofistike düşünülüp tasarlandığı ve imarında da büyük paraların harcanmış olduğu tezimizi üçüncü bölümünde süsleme başlığı altında ifade edilmişti. Üç kapıda da dönemin egemen süsleme anlayışı olan Dorik düzen tercih edilmişti. Özellikle Perge ve Side'deki kapıların zengin ve karmaşık süsleme anlayışı bunun en büyük kanıtıdır. Ayrıca Side Doğu Kapısı'nda zırh kabartmalı frizler kapılarda sembolik bir savunma anlayışının da takip edildiğinin kanıtı olarak değerlendirilmelidir. Nitekim kapılarda silah veya zırh tasvir etmek kapının korunma çabasıyla ilgilidir. Bu tasvirlerle kapının silahların himayesinde ve kentin güçlü bir askeri sisteme sahip olduğu vurgulanmak istenmiş olmalıdır.

Sillyon ve Pamphylia kentlerinde görülen diğer kapılar Ana Kent Kapıları'ndan farklı olarak işlevlerine göre farklı plan sunabilmektedir. Bu yapılar Ana Kent Kapıları'nda olduğu üzere bölgesel bir gelenekten ziyade inşa edildikleri alan veya işlevlerine göre farklı inşa teknikleri sergilemekteydiler. Örneğin Sillyon'da değerlendirmeye aldığımız Kapı 1 Kule 1'in (Hellenistik Kule) üzerinde, hem kente girişi sağlamakta hem de bir savunma parçası olarak ön plana çıkmaktadır.

²¹²⁷ McNicoll 1997, 153.

5.4. Kent İçi Ulaşım Ağı: Caddeler

Başta Side ve Perge olmak üzere Pamphylia kentlerinin büyük bir kısmı düz hat şeklinde çizilmiş cadde ve sokaklardan oluşmakta; Priene ve Miletos'ta olduğu gibi dama tahtası veya ızgara şeklinde sürekli düzenli bir şekil teşkil eden Hippodamos plan karşımıza çıkmamaktadır²¹²⁸. Fakat bölgede büyük sütunlu caddeler ve geniş sokaklar ile bu sokaklar arasında meydana getirilen insulalar da yadsınamaz. Ovada planlanan Perge'de düzenli bir şehircilik anlayışı karşımıza çıkar. Helenistik Dönem'de oviden gelen yollar, daha sonra şehrin ana caddeleri olarak kullanılmıştır. Bu yollar üzerine inşa edilen caddeler, mevcut doğrusal olmayan yönlenmeyle uygun olarak biçimlendirilmiştir²¹²⁹. Perge aşağı kentinde kuzey-güney ve doğu-batı doğrultulu olmak üzere, kuzeyde birbirini kesen ve kavşak oluşturan iki ana cadde bulunmaktaydı²¹³⁰. Perge kuzey-güney caddesi yaklaşık 22 m. genişliğiyle her türlü yaya ve araba trafiğine uygundur²¹³¹. Side şehir planında ana aksları oluşturan iki sütunlu cadde bulunur. Yazıtlarda büyük kapı olarak adlandırılan Helenistik sur üzerindeki ana kapıdan başlayan caddelerin biri kuzey-güney, diğeri doğu-güneybatı doğrultusundadır. Sütunlu caddelerin başlı başına bir yapı tipi haline gelerek şehrin ana eksenlerini teşkil ettikleri görülmektedir²¹³². Her ne kadar ayrıntıları bilinmezse de Atteleia'nın²¹³³ sütunlu caddesi de günümüze ulaşmıştır. Görüldüğü üzere, M.S. 2.yy.'da hızlanan imar faaliyetlerine bağlı olarak Pamphylia'da caddelerin kent planında önemli yer tuttıkları anlaşılmaktadır. Ancak Sillyon'da durum farklıdır. Araziye yaptığımız çalışmalar ve beraberinde ortaya çıkan bazı bulgular Sillyon'da kesin bir plan şeması çizmemiz için yeterli değildir. Sillyon'da, araziye bağımlı bir kent modeli tercih edilmek zorunda kalınarak bölgede farklı bir yerleşim modeli oluşturulduğu açıkça belli olmaktadır. Yani arazinin tabi şekillerine uyulmuş, tabi düzlüklerden yeri geldiğinde de faydalanılmıştır. Tabi ki bu modelin oluşturulmasındaki temel etken korunaklı yapısına bağlı olarak geliştirilmek istenen savunma karakteridir. Bu nedenle Sillyon'da sütunlu cadde yerine, kentin en işlek ve önemli caddesi olan ve tarafımızdan Kentin Ana Caddesi olarak isimlendirilen

²¹²⁸ Mansel vd. 1951, 12-13; Mansel 1978, 21, 30.

²¹²⁹ Pekman 1989, 3, 244.

²¹³⁰ Özdizbay 2008, 137 ve 167, dn. 544; Özdizbay 2012, 82; Perge Kuzey Cadde çalışmaları için bkz. Mansel 1975, 57-60; Mansel 1968a, 101-102; İnan 1976, 704; İnan 1977, 616-618; Abbasoğlu 2007b, 56 vd. Perge doğu-batı doğrultulu sütunlu cadde için bkz. Şahin 1999, 25.

²¹³¹ Özdizbay 2008, 139.

²¹³² Mansel 1978, 21-28, Res. 12-13, 16-17.

²¹³³ Attaleia'da İmparator Claudius (M.S. 41-54) Dönemi'nde yapılmış olduğunu söylenmektedir. Bkz. Mansel 1978, 28.

caddenin bir bölümü yeniden tasarlanmış ve aslında aynı moda devam ettirilerek savunma yönü ortadan kalkmıştır.

Sillyon'da Rampalı Cadde'nin, hem yapısal özelliği hem de plan şekli göz önünde bulundurulduğunda *prosesyon-seremoni* için tasarlanmış bir cadde olabileceği çalışmamızın ikinci bölümünde önerilmiştir²¹³⁴. Erken dönemlerden itibaren birçok bölgede *prosesyon-seremoni* amaçlı planlanmış cadde veya yol örnekleri bilinmektedir²¹³⁵. Çoğu zaman kutsal alan ile kent merkezini bağlamak amacıyla yapılan bu yolların başlangıç noktası kent merkezleriydi. Pamphylia Bölgesi'nde *prosesyon* cadde örnekleri sadece Perge'de karşımıza çıkmaktadır. Perge *Akropolis*'indeki anıtsal "Doğu Caddesi" güney kenarı boyunca yükseltilmiş bir terasta bulunur. Bu cadde kuzey ortasında Güney Bastion ve kuzeydoğusunda da Doğu Kule tarafından korunur²¹³⁶. Özdizbay'a göre, Doğu Cadde" gerek anıtsal genişliği gerek İmparatorluk dönemi öncesi kent merkezinin yer aldığı ve "Akropolis Kapısı" ile girilen *akropolis* yerleşimine doğudan ulaşan ana yol olması, gerekse de doğusunda bulunan muhtemel "Liman Kapısı-Doğu Kapı" ile kentin doğusundaki limanı ile bağlantı kurması bakımından çok önemlidir²¹³⁷. Martini, bu caddenin bir *prosesyon* caddesi olması gerektiğini öne sürmüştü ve *akropolis*'in güney doğusunda olduğu varsayılan Artemis Pergaia Kutsal Alanına giden yol olduğunu düşünmüştür²¹³⁸. Yine Perge'de kentin güneyine uzanan kuzey-güney doğrultulu ana cadde yüksek ihtimalle bu kutsal alana kadar uzanmakta, bir *prosesyon* yolu görevini görmekteydi²¹³⁹.

Rampalı Cadde'nin işlevlerinden biri de manzara eğilimli-*skenoğrafik* görünüm sağlamak olabileceği düşünülmektedir. Diğer Pamphylia kentlerinde örneğine rastlamadığımız Rampalı Cadde'nin sadece Sillyon'a özgü bir mimari uygulama olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum kentin topografik konumu ve araziye yapısıyla açıklanmalıdır. Sillyon'da Roma İmparatorluk Dönemi ile birlikte gelişen kent planına, estetik

²¹³⁴ Bkz. İkinci Bölüm, *Kent İçi Ulaşım Ağı: Caddeler ve Geçiş Birimleri, Rampalı Cadde*.

²¹³⁵ Lauter 1986, 81-82; MacDonald 1986, 51; Coulton 1976, 177. Anadolu'da erken dönemlerden itibaren prosesyon yollarının varlığı bilinmektedir. Kutsal alan ile ana kent arasında bulunan kutsal yollar birçok kente karşımıza çıkar. Miletos ile Didyma arasındaki yaklaşık 16 km.'lik kutsal yolda çok sayıda anıt, aslan ve rahip heykelleri, Artemis'e adanmış bir tapınak ile mezarlar yer alır. Bunun için bkz. Graeves 2003, 152 vd. Aizanoi'da kent ile kentin yaklaşık 4 km. güneyinde bulunan Meter Steunene kutsal alanı arasında bir yol bilinmektedir. Bunun için bkz. Taşkiran 2016, 29. Karia bölgesinde Stratonikeia ile Lagina kutsal alanı arasında bulunan 13 km. uzunluğundaki yol etrafında farklı dönemlere tarihlenen nekropolis alanları vardır. Bunun için bkz. Söğüt 2013, 612 vd. Mylasa ile Labraunda kutsal alanı arasındaki yaklaşık 13 km. uzunluğundaki yol üzerinde mezarlar görülmektedir. Bunun için bkz. Baran 2010, 123-131.

²¹³⁶ Martini 2016, 223, Abb.2a-b.

²¹³⁷ Özdizbay 2008, 22.

²¹³⁸ Martini 2003b, 183.

²¹³⁹ Özdizbay 2008, 240. Ayrıca bkz. MacKay 1990, 2067; Onurkan 1969, 321; Onurkan 1970, 296.

kaygılardan dolayı, sütunlu cadde veya anıtsal cadde yerine, Rampalı cadde eklenmiş, cadde bünyesinde ise belli bir tertipte 3 birim dâhil edilerek kentsel bir peyzaj oluşturulmak ve manzara eğilimli-*skenografik* görünüm sağlamak istenmiş olabilir.

5.5 Sillyon Territoryumundaki Yerleşimler

Sillyon ve territoryumun bulunduğu coğrafya; başka bir ifadeyle Pamphylia Bölgesi düz alanlardan oluşmaktadır²¹⁴⁰. Açık bir havada, Sillyon'dan batıda Kemere, doğuda Side'ye, kuzeyde Toros dağlarına ve güneyde ise Akdeniz'e kadar olan coğrafyanın ayrıntılarını kolayca görülebilmektedir. Diğer bir ifadeyle Pamphylia Ovası'nda yüksek bir tepede konumlanan Sillyon, bölgede her yerden fark edilebilmekte; bu durum Sillyon'a geniş bir görüş açısı sunmaktadır. Aslında sarp bir tepe üzerinde kurulmasından dolayı savunma açısından bölge kentleri arasında avantajlı bir durumda bulunan kent, ovaya hâkim olmasıyla da bu avantajını pekiştirmektedir.

Sillyon çevresinde yaptığımız incelemeler neticesinde, kesin olmamakla beraber territoryasının sınırları yaklaşık olarak belirlenmiştir. Buna göre, egemenlik alanı güneyde Dikmen Yerleşimi'yle birlikte Kadriye Sahili ve kuzeyde Kepez Yerleşimi'nin yayılım alanı; Doğuda Gökçepınar Kulelerinin olduğu Toroslar'ın başladığı tepeler ve batıda ise her ne kadar arkeolojik verilere ulaşılsa da Kestros (Aksu)'a kadar devam ettiği şu aşamada öngörülebilir. Zaten Kestros Nehri'nin Perge ile Sillyon arasında doğal bir set olduğu erken dönemlerden itibaren bilinmektedir²¹⁴¹.

Pamphylia'da, özellikle Geç Antik Dönem'de, ana kentlerin etrafında tarımsal nitelikli küçük yerleşimlerin çoğaldığı görülmektedir. Aspendos'un hâkimiyet alanında

²¹⁴⁰ Bölgenin bu karakteristik yapısı kırsal alan yerleşmeleri üzerinde etkili olmuştur. Bu nedendir ki Pamphylia kırsalında bulunan küçük yerleşmelerin savunma özellikleri oldukça kısıtlıdır. Sillyon *khora*'sında bulunan yukarıda ele aldığımız yerleşimler bunun en büyük kanıtı sayılmalıdır. Nitekim yerleşmelerin Kilikya ve Likya'daki gibi kule-çiftlik gibi tasarlanmadığı da söylenmelidir. Çünkü Toros Dağları'nın kıyıya paralel olması sonucu bu bölgelerde yerleşim kurmak için gerekli geniş alanlar kısıtlıdır ve dağlık coğrafi koşullar yaşamı zorlaştırır. Buna karşın bölgenin Akdeniz'e kıyısı olması nedeniyle sahip olduğu uygun iklim şartları üretime ve bununla bağlantılı bir üretim organizasyonunun ortaya çıkmasına zemin sağlamış olmalıdır. Kilikya yerleşimleri hakkında genel bir değerlendirme için bkz. Deniz 2011, 109. Kepez Yerleşimi dışında, Perge antik kentinin territoryum sınırları içinde kalan Lyrboton Kome'de (Çevik 1996, 82 vd.), epigrafik verilerle tespit edilen çok sayıdaki işlikten anlaşıldığı üzere, önemli bir zeytinyağı üretim merkezi olarak Pamphylia'da ön plana çıkmaktadır.

²¹⁴¹ Hitit metinlerinde öğrendiğimize göre, *Kaştaraya/Kestros*'un, Lukka Ülkesi ile *Tarhuntašša*'nın sınırdır ve Sillyon olduğu bölge *Tarhuntašša* sınırları içinde kalmaktadır. Bu metin için bkz. Neve 1987, 271; Otten 1988, 12, 61. Apameia Barışı'ndan (M.Ö. 188) sonra Pergamon Krallığı'nın yönetimine bırakılan Pamphylia Bölgesi'nin, Perge ile birlikte yalnızca batı bölümü Pergamon Krallığı'na bırakılmış ve olasılıkla Kestros Nehri (Aksu) sınır kabul edilmiştir. Bkz. Bosch 1957, 34; Brandt 1992, 42-43; Hellenkemper – Hild 2004, 103 vd.

bugünkü Boğazak Köyü'nde bir yerleşmenin olduğu bilinmektedir²¹⁴². Burası Eurymedon Nehri'nin deltasında bulunmaktadır. Ayrıca Aspendos Yüzeysel Araştırması'nda Karagöl, Asar Yıkığı, Cinlicamii, Gökçepinar, Zincirli-tepe, Gebekaya ve Tombullar'da yapılan incelemelerde, kent territoryumunda kırsal alanı oluşturan çiftlik, küçük yerleşme ve işlik kalıntıları tespit edilmiştir²¹⁴³. Kestros Nehri ağzında Perge'nin egemenlik alanında *Emporion* isminde bir yerleşme tespit edilmiştir²¹⁴⁴. Özellikle 4. ve 7. yy.'lar arasında Pamphylia'da kırsal yerleşimlerin arttığı, Perge ve Side'nin *Khora*'larında bu yerleşmelerin daha fazla olduğu anlaşılmaktadır²¹⁴⁵. Sillyon territoryumunda bulunan Kepez ve Dikmen Yerleşimleri'nin varlığı da Pamphylia'daki kırsal alanın canlılığını ve bu dönemlerdeki kırsal alandaki dönüşümü ortaya koymaktadır. Ancak yerleşimlerin genelde nehir ağzları ve denize yakın olmaları kentlerin denize bağlantılarını güçlendirmek istemesi ve birtakım güvenlik kaygılarıyla açıklanabilir.

Bölgede Side ve Attaleia dışında, denizle bağlantısı olmayan Perge Kestros (Aksu)²¹⁴⁶ ve Aspendos da Eurymedon (Köprüçay)²¹⁴⁷ nehirleri ile Akdeniz'e ulaşıyordu²¹⁴⁸. Anlaşılan o ki nehir taşımacılığı denize kıyısı olmayan bölge kentleri için son derece önemliydi. Nitekim Köse başkanlığında sürdürülen çalışmalarda, Eurymedon'un sadece Aspendos ticareti için değil aynı zaman da iç bölgelerdeki Pisidia kentlerinin ticareti için de önem taşıdığı ortaya konmuştur²¹⁴⁹. Sillyon'unda denize kıyısı yoktu. Önceki bölümlerde Sillyon'un Kadriye sahilinde *Kynosarion* isminde küçük bir limanı olduğunu ifade etmiştik²¹⁵⁰. Aspendos ve Perge'de olduğu gibi nehirler vasıtasıyla bu yerleşime ulaşıyordu. Nitekim Sillyon çevresinde yaptığımız araştırmalar neticesinde kentin doğusunda ve batısından geçen iki küçük çayın olduğu görülmüştür. Bunlardan güneydoğuda olana Çorlan batıdakine ise Koducak Deresi ismi verilmektedir. İki derenin ortak özelliği belli kıvrımlar yaptıktan sonra Kadriye sahilinden denize dökülmesidir.

²¹⁴² Hellenkemper-Hild 2004, 486.

²¹⁴³ Köse 2011, 147.

²¹⁴⁴ Hellenkemper-Hild 2004, 529.

²¹⁴⁵ Grainger 2009, 192-93, Map 15.

²¹⁴⁶ Özdizbay 2008, 839; Martini 2003c, 14; Martini et al. 2008, 163-179.

²¹⁴⁷ Aspendos'ta yapılan jeofizik yüzey araştırmalarıyla kentin nehir limanının yeri tespit edilmiştir. Bu çalışmalar için bkz. Köse 2010, 382, Res. 10-11; Köse 2011a, 146-145, Res 6-7; Köse 2011b, 356-357, Res.7.

²¹⁴⁸ Ancak son dönemlerde yapılan araştırmalarda Aspendos'un deniz limanının da olabileceği düşünülmüş ve söz konusu liman için Köprüçay'ın denize döküldüğü İskele Mevkii olarak isimlendirilen alan önerilmiştir. Bu çalışmalar için bkz. Köse 2012b, 129-130, Res. 2.

²¹⁴⁹ Köse 2011a, 146-145, Res 6-7; Köse 2011b, 356-357, Res.7.

²¹⁵⁰ Bkz. Üçüncü Bölüm, Dikmen başlığı

İzlediği rota boyunca bu iki dereye ufak çaylar da bağlanmaktadır. Derelerin döküldüğü alanın arasında Dikmen Yerleşimi bulunmaktadır. Dahası burası Sillyon limanı için tarif ettiğimiz alandır. Bu akarsuların debileri her ne kadar Kestros (Aksu) ve Aspendos'da Eurymedon (Köprüçay) kadar olmasa da, üzerlerinde basit taşımacılık işlemleri rahatlıkla yapılabilir ve böylece söz konusu limana kolaylıkla ulaşılabilirdi. Eğer bir nehir taşımacılığı yapılmışsa, burada kuşkusuz akıntının ters istikametine rüzgârlar sayesinde ilerlenebildiği gibi çekme halatlı *caudicaria* ve benzeri teknelerle de kullanılmış olmalıydı²¹⁵¹.

5.6 Değerlendirme

Pamphylia Bölgesi savunma sistemleri düşünüldüğünde akla ilk gelen duvar yapım teknikleridir. Helenistik Dönem'den sonra yeni bir imar faaliyeti içinde olan Pamphylia Bölgesi şehirlerinde neredeyse istinasız tek duvar örgüsü olarak *isodomos* tekniği görülür. Nitekim Pamphylia Bölgesi'nin iki önemli şehri Perge²¹⁵² ve Side'nin²¹⁵³ erken dönem surlarında *isodomos* örgü sistemi karşımıza çıkar. Attaleia ve Güvercinlik yerleşmesinde *isodomos* teknik tercih edilmiştir²¹⁵⁴. Pamphylia'daki tüm kentlerin *isodomos*'u seçmeleri tesadüfi bir durum değildir; bilakis bilerek bölgede uygulan bir mimari politikanın tezahürü olmalıdır.

Bu örgü tekniği eldeki mevcut veriler ışığında Pamphylia'da ilk olarak Perge ve ardından Side savunmasında görülür²¹⁵⁵. Daha sonra ise Sillyon ve Attaleia²¹⁵⁶ gibi kentlerde gelişimini sürdürür. Sonuçta *isodomos* tekniğinin M.Ö. 3.yy.'dan itibaren bölgeye geldiği ve bu tarihten sonra tüm kentlere sirayet ettiği anlaşılmaktadır. M.Ö. geç 3. ve M.Ö. erken 2.yy.'larda, tüm Küçük Asia'da ve dolayısıyla Pamphylia'da gelişen siyasi olayların karmaşıklığı sebebiyle, *isodomos* duvar tekniğinin bölgeye kim tarafından getirildiği ya da bu denli organize bir savunma sistemine neden ihtiyaç duyulduğu sorusu ön plana çıkmaktadır. Aşağıda da anlatacağı üzere Pamphylia Bölgesi'nde M.Ö. 246 – 241 yılları arasında bölgede Seleukos hâkimiyeti başlamıştır²¹⁵⁷. Ve bu hâkimiyet M.Ö.

²¹⁵¹ Casson 2002, 144-154.

²¹⁵² Mansel 1964, 226-228; Bulgurlu 1999, 46; Türkmen 2001, 86.

²¹⁵³ Mansel 1964, 216-226; Knoblauch 1977, 8-15; Mansel 1978, 38, Res. 27.

²¹⁵⁴ Laufer 2010, 173.

²¹⁵⁵ McNicoll 1997, 156, Tab. 11.

²¹⁵⁶ Attaleia'nın Helenistik Çağ'daki sur sistemi konusunda kesin yargıya varmak güçtür. Buna karşılık II. Attalos'un Pamphylia sahilindeki limanı tahkim ettirerek askeri bir üs ve müstahkem bir kale haline getirdiği bilinmektedir. Bkz. Hellenkemper-Hild 2004, 332-333; Bilici 2016, 175.

²¹⁵⁷ Hellenkemper – Hild 2004, 99.

190 yılında cereyan eden Magnesia Savaşı'ndan sonra Roma ile Seleukoslar arasında imzalanan M.Ö. 188'deki Apameia Anlaşmasına kadar sürmüştür. Nitekim Savaşta Pamphyliyalılar'ın, Pisidialılar ve Likyalılar'la birlikte Antiokhos'un yanında Roma'ya karşı savaşmaları bölgedeki Seleukos tahakkümünü gözler önüne serer²¹⁵⁸. Bununla beraber kimi siyasi karmaşalara rağmen bölgedeki Seleukos etkisi, Roma'nın bölge üzerinde nüfus etmeye başladığı ve korsan faaliyetlerinin görüldüğü M.Ö. 1.yy. başlarına kadar devam etmiş olmalıdır²¹⁵⁹. Başta Perge ve Side olmak üzere bu dönemi takiben sağlanan siyasi istikrardan sonra surlarını inşa etmiştir. Öyle ki Pamphylia Bölgesi'nde yaşanan ve yukarıda tartışılarak değinilen mimari reformun başlangıcı, bu dönüm noktasıyla önemli derece paralellik göstermektedir. Yine Likya ve Pisidia'da Seleukoslar hâkimiyeti aynı dönemlerdedir²¹⁶⁰. Böylece Seleukoslar'ın hâkimiyet alanında sevilerek kullanılan bir örgü tekniği olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuçta *isodomos* tekniği her ne kadar bir Pamphylia veya Seleukos icadı olmasa da²¹⁶¹, Seleukoslar'ın bölgedeki ilhakından sonra ortaya çıkan ve tüm bölge kentlerine sirayet ederek moda olan mimari bir gelişme olduğunu düşünüyoruz.

Pamphylia Bölgesi'nin güçlü bir savunma anlayışı geliştiren iki önemli kenti Perge²¹⁶² ve Side'de durum farklıdır.²¹⁶³ Bu şehirler, düz alanda kurulduklarından etrafını çevreleyen surların daha çok stratejiden uzak taktiksel düşüncelerle sofistike yapılmış oldukları izlenmektedir²¹⁶⁴. Diğer bir ifadeyle buralarda stratejiden daha çok taktiksel bir savunma anlayışı ortaya konmuştur. Çünkü topoğrafyadan yararlanma şansları olmadığından kendilerini korumak veya düşmanı savmak için savaş teknolojisine ve stratejik bir mimari tasarıma ihtiyaçları vardır. Öyle ki Perge ve Side'de tesis edilen taktikler ve silahlar Sillyon'daki silah ve taktiksel uygulamalardan tamamıyla farklı olması beklenmelidir. Kuleler, Bastion 1 ve Duvar 2'de görülen savaş teçhizatı dışında²¹⁶⁵

²¹⁵⁸ Bkz. Birinci Bölüm: *Helenistik Dönem*.

²¹⁵⁹ Apameia Antlaşması'nda sonra bölgenin sadece batı kısmının Roma hakimiyetine geçtiği söylenmektedir. Bu durumda Seleukos hakimiyeti belli bir süre daha devam etmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Bkz. Mansel, 1978, 9; Brandt 1992, 42-43; Brandt-Kolb 2005, 20. Pamphylia'nın diğer şehirleri Aspendos, Side ile Sillyon Pergamon'a teslim edilmemiş ve muhtemelen özgür kalmışlardır. Bosch 1957, 34; Brandt 1992, 42-43; Hellenkemper – Hild 2004, 103.

²¹⁶⁰ Tekoğlu 2012, 70.

²¹⁶¹ Öyle ki bu süreçte Kilikya'da ekseriyetle tercih edilen duvar örgüsü, Pamphylia'dan farklı olarak *polygonal* örgü olmuştur. Bu durum *isodomodosun* bir Seleukos icadı olmadığını ispatıdır. Bölgedeki örgü tekniği için bkz. Tırpan-Söğüt 1998, 178-185, Tab. 1; Durukan 2004, 42-45. Aslında iki bölgede aynı dönemlerde imar ve iskân politikalarının merkezi bir güç tarafından (Seleukoslar) yönlendirildiği görülse de, takip edilen mimari süreçlerin birbirinden farklı olduğu da böylece ortaya çıkmaktadır.

²¹⁶² Özdzibay 2008, 24, Lev. 3, Plan 1.

²¹⁶³ Mansel 1964, 216; Hellenkemper-Hild 2004, 381.

²¹⁶⁴ Perge ve Side suru hakkında genel bir değerlendirme için bkz. Mansel 1964.

²¹⁶⁵ Bkz. İkinci Bölüm, *ilgili başlıklar*.

Sillyonlular'ın kısa mesafede mızrak (*lanciarus*) ve kılıcın (*pilum*) yanı sıra sopa, sapan ve taş baltalarla mevzi aldıkları ifade edilebilir. Böylece kentlerine yapılan hızlı hücumları genellikle durdurabiliyor ve geri püskürtüyorlardı. Sergilen bu taktik tamamen piyadenin (*milites*) kara düzeni veya sahra ordularının taktiksel savunmasıydı. Dahası yaptığımız araştırmalar neticesinde bir silah ve mühimmat deposu/arsenal da bulunmamıştır. Bunun en büyük sebebi Sillyon *akropolis*'inin korunaklı doğal bir garnizon şeklinde olmasıdır. Öyle ki Sillyon *akropolis*'i askeri karakterde, korunaklı bir garnizon misali planlandığı aşikârdır. Ancak hem Perge surundan hem de Side surunun birinci katında bulunan kazamatların silah deposu olarak kullanıldıkları belirlenmiştir²¹⁶⁶. Bu durum Sillyon savunma sisteminin Pamphylia Bölgesi'ndeki konumunun farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Perge ve Side savunması düzenli ordulara karşı tasarlanmış; öbür taraftan yukarıda da bahsedildiği üzere, Sillyon ise korsan, haydut, eşkıya gibi *paramiliter* gurupların taarruzu için planlanmıştı. Görünen o dur ki Sillyon'un düşmanları birkaç yüz adamdan ibaret hantal olmayan, çok iyi organize olmuş hiyerarşi sahibi *gayrinizami* askeri güçlerdi.

Perge ve Side Şehirleri, düz alanda kurulduklarından etrafını çevreleyen surların daha sofistike yapılmış olmaları doğaldır. Çünkü topoğrafyadan yararlanma şansları olmadığından bu şehirlerin kendilerini korumak veya düşmanı savmak için savaş teknolojilerine ve stratejik bir mimari tasarıma ihtiyaçları vardır. Öte yandan Pednelissos ve Sillyon şehirlerde durum daha farklıdır. Bu kentler topografik olarak daha korunaklı tepelere kurulmuştur. Buralardaki arazi şekilleri zaten düşmanın gücünü ve hırsını ilk aşamada kıracak şekildedir. Bu şehirlere kalan sadece stratejik ve zayıf gördükleri noktalara savunma unsurları yerleştirmektir. Bunu zaten savunma yapılarından da anlamaktayız. Örneğin Sillyon'da kentin batı yamacında bulunan ve günümüze kadar çatı seviyesine kadar koruna gelmiş Kule 1'deki duvarların inceliği ve pencerelerin büyük ve karmaşık savaş aletlerinin kullanılmasına elverişli olmaması, bunu net bir biçimde açıklamaktadır.

M.S. 3. yy.'ın ikinci yarısından itibaren Anadolu'yu etkileyen Got ve Sasani saldırıları yüzünden birçok şehir surlarını güçlendirmek ve çoğu zamanda yeniden inşa etmek zorunda kalmıştır. Düşmanın aniden belirmesinden dolayı tehlike iyice artmış şehirleri korumak maksadıyla çabuk ve masrafsız malzeme sağlayabilmek için özellikle kamu yapıları yıkılarak veya dönüştürülerek sur yapımında kullanılmıştır²¹⁶⁷. Gotların

²¹⁶⁶ Bunun için bkz. Mansel 1964.

²¹⁶⁷ Millar 1969, 28-29; Lander 1984, 159-161; Mitchell 1993, 235-236 vd.

Anadolu'yu istila etmelerinden Pamphylia Bölgesi de etkilenmiştir²¹⁶⁸. Pamphylia'da Perge, Side ve Etenna kentlerinden bulunan bazı yazıtlarda²¹⁶⁹ bölgede görev yapan askerlerin, lejyonların ve cohorsların varlığı anlaşılmaktadır. Verilerin çoğu M.S. 3.yy.'dan gelmektedir. Böylece bölgenin bu dönemde askeri açıdan aktif olduğu anlaşılır. Öyle ki, Pamphylia bahsedilen devirde diğer bölgelere göre nispeten daha güvenli bir bölge olarak öne çıksa da²¹⁷⁰ özellikle Side ve Seleukeia (Lyrbe) gibi kentlere çeşitli saldırıların olduğu tarihi kaynaklardan okunur²¹⁷¹. Bu dönemde Side başta olmak üzere birçok Pamphylia kenti Gotlar tarafından kuşatılmıştı²¹⁷². Nitekim Side Attius Philippus Suru İnşası en büyük örnektir. Bu dönemde, güvenlik maksadıyla Perge'de *Cohors I Flavia Numidarum* isimli Roma birliğinin bulunduğu bilinmektedir²¹⁷³. İmparator Tacitus M.S. 275/6 yılında Gotlar üzerine yaptığı seferde Perge'yi ana karargâh haline getirdiği yazıtlardan okunmaktadır²¹⁷⁴. İsauria'lı eşkıyaların saldırılarına maruz kalan Perge, Side ve Atteleia gibi bölgenin ova kentleri surlarını onarmışlardır²¹⁷⁵. M.S. 5.ve 6. yy.'da Perge surlarında bir dizi onarım görülür²¹⁷⁶. Hatta İsaerialılar ve Arap akınlarının baskısıyla kent iyice küçülmüş ve halk *akropolise* çekilmiştir²¹⁷⁷. Öyle ki İsaerialılar'ın isyanı

²¹⁶⁸ M.S. 253–255 yıllarında ilk olarak Karadeniz kıyılarını talan eden Gotlar (Zos. *hist.* I, 28), daha sonra Anadolu'nun içlerine ilerlemiş ve birçok kenti istila etmiştir. Bu istilalar için bkz. Magie 1950, 1566, n. 28; Salaman 1971, 109–139; Mitchell 1993, 235; Sartre 1995, 183 vd. Bu akınlar sırasında içinde Side'nin de bulunduğu birçok Pamphylia kentini kuşatmışlardır. Amm. Marc. XXXI, 5, 16.

²¹⁶⁹ Perge'de bir yazıtta *Cohors I Hispanorum Equitata* ismi yer alır. Yine Perge'de 1 adet *beneficiarius* yazıtı kaydedilmiştir. Bilindiği üzere *beneficiarius*lar ya karakolların başında dururlardı ya da özel görevle bölgelere gönderilirdi. Bkz. Birinci Bölüm.

²¹⁷⁰ Pamphylia Bölgesi'nin kuzeyden itibaren çeviren Toroslar sayesinde Got ve Sasani saldırılarından korunabilmiştir. Bkz. Kottenhofen 1982, 106-117; Kottenhofen 1983, 153 ve 161.

²¹⁷¹ Gotlar Side'ye saldırdıklarında kuşatma silahları kullanmış; hatta duvar yüksekliği kadar bir adet kule yapmışlardır. Bkz. Foss-Winifield 1986, 184, dn. 5.

²¹⁷² Amm. Marc. XXXI, 5, 16. Side'yi ele geçirebilmek için her türlü kuşatma tekniğini kullanan Gotlar, kent duvarları yüksekliğinde tahtadan tekerlekli kuleler inşa etmişler; ayrıca kuleleri, düşman tarafından atılan yanıcı maddelerle alev alması diye ince demir levhalarla ya da hayvan derileriyle kaplamışlardır. Buna karşılık kenti savunanlar da hemen karşı önlem almışlar; Gotlar'ın işgal makineleriyle saldırdıkları yerlere büyük tahtaları dikey biçimde yerleştirmişlerdir. Böylece, Sideliler tekerlekli kulelere karşı yükseklik avantajı sağlamışlar ve savaşı yukarıdan aşağıya doğru sürdürmüşlerdir. Sideliler'in bu savunma sistemi üzerine uzun süredir kenti kuşatan Gotlar kenti alamayacaklarını anlayınca geri çekilmişlerdir. (IGSK 43,1, no. TLit 35). Metin çevirisi için bkz. Öztürk 2006, dn. 205.

²¹⁷³ Lander 1984, 308-309; Nollé 1986, 199-202; Roueché 1989, 212; Mitchell 1987, 19-20; Mitchell 1995, 213-215; Hatta bu dönemde tek bir yapım evresi gösteren güneydoğudaki kemerli kazematlı surların bu dönemde kente bulunan Roma birliği tarafından inşa edildiği düşünülmektedir. Bunun için bkz. Türkmen 2001, 93-94, dn. 41.

²¹⁷⁴ Tacitus'a adanmış yazıt için bkz. Kaygusuz 1984, 1-4; Roueché 1989, 206-228; Abbasoğlu 1996, 111; Merkelbach et al. 1997, 69-74.

²¹⁷⁵ Mansel 1970, 135-136; Mansel 1978, 15; Lawrence 1983, 176-177; Brandes 1989, 46, 102; Foss 1990a, 174-177; Brandt 1992, 173; Abbasoğlu 2000, 244 vd. Perge'de M.S. 4.yy. dolaylarında sur duvarlarının sağlamlaştırıldığı görülmektedir. Bkz. Türkmen 2001, 96. Side'de benzer onarımlar bu dönemde görülür. Bkz. Mansel 1978, 42; Lawrence 1983, 176.

²¹⁷⁶ Mansel 1970, 134.

²¹⁷⁷ Türkmen 2001, 5.

sonucu kuzeyde oluşan karmaşaya karşı şehrin güneyinde M.S. 4.yy.'da yeni bir duvar örülmüştür²¹⁷⁸. Sonuçta Pamphylia'nın 3. ve 4. yy.'larda komşuları İsaerialılar'la başı hep dertte olmuş ve bu nedenle de güvenlik konuları hep gündemde kaldığı görülmektedir.

Bilindiği üzere Pamphylia Bölgesi ve Sillyon'a Toroslar üzerinden gelebilecek tehlikeler, M.S. 4.yy.'dan itibaren başlar. Merkezi otoritenin zayıflaması ve bölgelerde artan korsan ve haydutluk olayları sonrasında, İsaerialılar'ın Pamphylia kentlerine Toroslar üzerinden gelerek saldırdıkları kaynaklardan bilinmektedir²¹⁷⁹. Öyle ki İsaerialılar M.S. 4. yy.'dan itibaren artık iç düşman olarak değil bir dış düşman gibi algılanmaya başlanmışlardır²¹⁸⁰. Bu saldırılar ve tehlike M.S. 4. yy.'dan M.S. 9. yy.'a kadar sürmüş ve kentler bir dizi önlemler almak zorunda kalmıştır²¹⁸¹. İsaerialılar dışında M.S. 4. ve 5.yy.'da Got'ların saldırıları bölge kentleri için ciddi tehlikeler oluşturmuştur²¹⁸². Pamphylia'nın İsauria ile olan münasebetinin 7. ve 8. yy.'da devam ettiği izlenmektedir. Ancak tarihi kaynaklarda bahsi geçen devirde iki bölge arasında bir savaş veya karşılıklı mücadele durumuna rastlanmamıştır. Fakat Pamphylia kentleri

²¹⁷⁸ Abbasoğlu 2001, 177.

²¹⁷⁹ İsaerialılar M.S. 354'de önce Küçükasya ile Kıbrıs'ı ayıran Aulon'daki deniz ulaşımını kesmişler; sonra sırasıyla Lykaonia, Pamphylia ve Likya'yı istila etmişlerdir (Amm. Marc. XIV 2, 1-20). Pamphylia'ya giren İsaerialı istilacılar Side yakınlarında kışı geçirmekte olan I, II ve III numaralı *İsauria legionları* tarafından yenilgiye uğratılmışlardır. (Amm. Marc. XIV 2, 10; Hellenkemper 1986, 629; Hild-Hellenkemper 1990, 35; Öztürk 2006, 88). M.S. 367-368'de İsaerialılar gene isyan etmişler, bu dönemde Pamphylia ve Likya'daki birçok kent ile kırsal alan bu isyandan etkilenmiştir. (Öztürk 2006, 89; Öztürk 2012, 355; Lenski 1999a, 423 n. 38 vd). İsyanın bastırılmasından sonra Kilikya, Lykaonia, Pamphylia ve Pisidia'daki birçok kentin imparatora, isyanı bastırmasından ötürü şükranlarını bildiren heykeller adadıkları görülmektedir (Öztürk 2006, 89; Lenski 1999a, 423). İsaerialılar'ın akınları M.S. 377'de de başta Pamphylia ve Likya olmak üzere, Küçükasya'nın her yerine devam etmiştir. Ancak bu akınlar o sırada Antiocheia'da bulunan İmparator Valens'in yolladığı birlikler tarafından geri püskürtülmüştür (Zos. hist. IV 20; Lenski 1999b, 308-329). M.S. 404-406 yıllarında iyi organize olmuş İsauria birlikleri Pamphylia, Likya, Kıbrıs, Lykaonia, Pisidia ve Kappadokia'yı ele geçirip, Pontos'a kadar ilerlemişlerdir. Bu yağmalarla ilgili olarak kilise papazları aracılığıyla günümüze pek çok belge ulaşmıştır. (Öztürk 2006, 91; Öztürk 2012, 355, dn. 85-86). Bu dönemde İsauria'nın artan saldırı ve baskılarından dolayı, Dağlık Kilikyalı gibi İsaerialı ifadesinin zamanla haydut ve hırsızlarla özdeşleştiği görülür (Bu dönemdeki haydutluk ve eşkıyalık için bkz. Lukian. *Icarom.* XVI; Nik. *Khon.* Hist. III 141).

²¹⁸⁰ Rougé 1966a, 303 vd.; Lenski 1999a: 443; Öztürk 2006, 91.

²¹⁸¹ İsaerialılar'ın saldırılarına maruz kalan Perge, Side ve Atteleia gibi bölgenin ova kentleri surlarını onarmışlardır (Mansel 1970, 135-136; Mansel 1978, 15; Lawrence 1983, 176-177; Brandes 1989, 46, 102; Foss 1990a, 174-177; Brandt 1992, 173; Abbasoğlu 2000, 244 vd.). Perge'de M.S. 4.yy. dolaylarında sur duvarlarının sağlamlaştırıldığı görülmektedir. Hatta İsaerialılar ve Arap akınlarının baskısıyla kent iyice küçülmüş ve halk *akropolis*'e çekilmiştir. (Türkmen 2001, 5 ve 96). Side'de benzer onarımlar bu dönemde görülür (Mansel 1978, 42; Lawrence 1983, 176).

²¹⁸² M.S. 399 yılında Tribigildos liderliğindeki Gotlar Pisidia'dan sonra Pamphylia'ya da saldırarak kargaşa ortamının devam etmesine neden olmuştur. Bu kargaşa ortamından yaralamak isteyen Balbinos komutasındaki İsaerialılar Kilikya'daki Anazarbos'un yanında Pamphylia'ya saldırmış oldukları düşünülmektedir (Hild-Hellenkemper 1990, 38; Öztürk 2006, 91). Ancak Selge'li Valentianus ve komutanı Phlorentios komutasındaki Selge'li yerel güçler Melas ile Eurymedon arasında kalan bir yerde Gotlar'a saldırıp onları bozguna uğratmışlardır (Zos. hist. V 15).

Pisidia ile İsauria kentleri ve territoryumundaki yerleşik halk için her dönem son derece önemli olmalıydı. Bu bölgelerin denize ulaşmaları ve Pamphylia ovasındaki tarımsal üretime bağlı gelişen ticaretten faydalanmaları beklenmelidir.

Korunaklı doğal yapısı, stratejik konumu ve güçlü suruyla Sillyon'un, Bizans Dönemi'nde Pamphylia Bölgesi'nde meydana gelen birçok olaya rağmen bölgenin en güçlü kentlerinden olduğu görülmektedir. Öyle ki bu dönemde ne Perge ne de Side'nin Sillyon ile kıyaslanabilecek güçlü bir savunması vardı²¹⁸³. Aspendos'un ise bu dönemde giderek küçüldüğü anlaşılmaktadır²¹⁸⁴. Hatta Aspendos'un ismi değişmiş ve kent M.S. 431 yılında *Primoupolis* adını almıştır²¹⁸⁵. Öte yandan 650 yıllarından sonra bölgenin en güçlü şehri Attaleia olarak görülmekle²¹⁸⁶ beraber bu kent güvenlik açısından Sillyon kadar korunaklı değildi. 670'lerden sonra stratejik açıdan Sillyon'un bölgenin en önemli şehri olduğu görülmektedir ki, kent tarihi boyunca bölgede hiçbir zaman bu kadar ciddi bir konumda olmamıştı²¹⁸⁷. Aziz Andrew Salos'un hayat hikâyesinde kentnin güçlü yapısını daha iyi algılayabilmemize yardımcı olacak bir öngörüye rastlamaktayız. Aziz Andrew Salos Sillyon için "*Sillyon aranan olacak, asla ele geçmeyecek ya da zapt edilmeyecektir*" demektedir²¹⁸⁸. Bir diğer aziz Genç Stephen'in hayat hikâyesinde ise Sillyon'la ilgili olarak "*Sillyon ikonodule için bir sığınak olarak uygun bir yer olurdu ve Sillyon'un bir kişi açısından hem zulümler hem de Araplardan korunabileceği güvenli bir yer*" olduğunu ifade eder²¹⁸⁹. Sillyon *akropolis*'inin özellikle 7-9 yy.'lar arasında önemli olaylara tanıklık ettiği ve gelişen olaylara paralel biçimde birden Pamphylia'nın merkezi haline geldiği görülmektedir. Foss²¹⁹⁰ ve Hellenkemper-Hild²¹⁹¹, *Kibyration Thema*'nın Sillyon'a taşındıktan sonra burayı birliğin merkezi yaptığını ve birlik yöneticisi *ex persona*'nın burada yaşadığını ortaya koymuşlardır. Stratejik konum ve korunaklı topografyasıyla Sillyon'u Pamphylia'nın merkezinde Attaleia'ya yakın önemli bir *kale-şehir* haline getirdiğini; *Kibyrraioton Thema*'nın yöneticisinin imparator tarafından atanan *ek prosopou* (*ex persona*-temsilci-milletvekili)'nin Sillyon'da ikamet ettiği ilk bölümde tüm ayrıntılarıyla anlatılmıştır²¹⁹². Bu dönemde önemli bir siyasi oluşum olan

²¹⁸³ Ruggieri-Nethercott 1986, 133.

²¹⁸⁴ Foss 1996, 199.

²¹⁸⁵ Hierokl. *Synekdimos*, 682.1; Brandt 1992: 173; Hellenkemper – Hild 2004, 140, 465.

²¹⁸⁶ Grainger 2009, 193.

²¹⁸⁷ Grainger 2009, 209.

²¹⁸⁸ Aziz Andrew Salos'un hayat hikâye için bkz. Ryder 1974, 199-261, burada Sillyon için bkz. 220.

²¹⁸⁹ Aziz Genç Stephen'in hayat hikâyesi için bkz. Huxley 1977, 97-108.

²¹⁹⁰ Foss 1996c, 20-21.

²¹⁹¹ Hellenkemper-Hild 2004, 401.

²¹⁹² Bkz. Birinci Bölüm, *Bizans Dönemi*.

Kibyrraioton Thema'da *kastron* seçimlerinde Attaleia'dan sonra, Sillyon'un gelmesi bunu açık bir şekilde göstermektedir²¹⁹³. Nitekim Sillyon *akropolis*'inde görülen savunma merkezli bu kanıtlamaktadır. *Akropolis*'in etrafı gerekli görünen yerde duvarlarla çevrelenmiş, kuleler yapılmış ve her şeyden önemli *kastron* yapısı inşa edilmiş olması bunun en büyük kanıtıdır.

Sillyon'un doğal korunaklı yapısından dolayı önemi Türk-İslam Dönemi'nde de devam eder. Öyle ki yıllardan beri Evliya Çelebi'nin Seyahatname 'sinde geçen Karahisar-ı Tekke'sinin Sillyon olduğu tezimizin ilk bölümünde detaylarıyla açıklanmıştı²¹⁹⁴. Bilindiği üzere Antalya yöresine 14. yy.'dan itibaren *Teke-ili* olarak anılıyordu²¹⁹⁵. Karahisar-ı Tekke Kalesi ise buranın merkezini oluşturuyordu. Görünen Sillyon savunma karakterinin bu dönemde de bölgenin merkezi olmasına neden olmuştur.

²¹⁹³ Hellenkemper – Hild 2004, 396.

²¹⁹⁴ Bkz. Birinci Bölüm: *Türk-İslam Dönemi*.

²¹⁹⁵ Karaca 1997, 14.

SONUÇ

Sillyon, Pamphylia Ovası'nda yüksek bir tepe üzerinde konumlanır. 235 m. yüksekliğe sahip kent, bu şekli ile Pamphylia Ovası'nın en yüksek noktası durumundadır. Buna rağmen Sillyon'un *akropolis*'i düz bir şekle sahip olup yaklaşık 25,3 hektar alandan oluşmaktadır. Sillyon topografik yapısından dolayı genelde bir kale şehir olarak anılmaktadır. Kentin bu karakteristik arazi yapısı yüzünden şehir planlaması da kendine özgün bir uygulama sergilemektedir. Engebeli arazi yüzünden araziye bağımlı bir kent modeli tercih edilmek zorunda kalınarak, bölgede farklı bir yerleşim modeli oluşturulduğu belli olmaktadır. Yapılan incelemelerle hem *akropolis* hem de aşağı kentteki yerleşim modeli üzerindeki temel belirleyiciler ya da dinamikler tamamen arazi şekline dayandırılabilir. Kent savunması da Aşağı Kent ve *Akropolis* olmak üzere iki gelişim alanına sahiptir. Yerleşimin konumlandığı doğal kayalık tepenin üst kısmı olan *akropolis* ile aşağı şehri meydana getiren kentin güney batı, batı ve kuzey batısı yerleşime elverişlidir. Doğal olarak tahkimat sistemi ve kamusal alanlar buralara kümelenmiştir. Aşağı şehir güney batıdan kuzeye doğru şekillenen ve yaklaşık 1000 m. uzunluğundaki bir sur ile koruma altına alınmıştır. Diğer taraftan, *akropolis*'in sadece batı tarafı sur bedenleri ile çevrelenmiş; diğer alanlar ise uçurumlu dik yamaçlara sahip olduğu için doğal tahkimata bırakılmıştır. Arazinin tabii şekillerine uyulmuş, doğal düzlüklerden de mümkün olduğunca faydalanılmıştır. Araziye bağlı yerleşimlerden biri olarak geliştiği izlenen Sillyon, bu şekliyle Pamphylia Bölgesi'ndeki diğer kentlerden de ayrılır. Aşağıda etraflıca anlatılacağı üzere kent engebeli arazisi, savunma açısından büyük avantaj sağlamış; bu durum Sillyon'u her dönemde bölge kentlerine göre daha güvenilir hale getirmiştir.

Bir kentin savunma sistemini tam manasıyla anlatabilmek için o dönemin toplumsal ve siyasal tarihinin ana hatlarıyla belirlenmesi gerekir. Çünkü neredeyse her çağda askeri ve siyasal tarih birbirine sıkı sıkıya bağlı olmuştur. Siyasal ve askeri ortam, ele aldığımız dönemlerde oldukça karmaşık bir durumdaydı. Bu devirde merkezi güçlerin yanı sıra kontrol edilemeyen yerel askeri organizasyonların da zaman zaman ezici üstünlükleri görülmektedir. Siyasal otoritelerin güç kaybına bağlı olarak sınırlar sürekli değişiyor, kentler bağımsızlığını korumak ve saldırılara karşı direnç göstermek için savunma hatlarını güçlendiriyordu. İşte tam da bu çerçevede, siyasal ve toplumsal olaylara bağlı olarak bir kentin savunmasının şekillendiği düşüncesiyle kent savunması

tarihi gelişmelere çerçevesinde ele alınmış; mimari ve askeri gelişimlerle birlikte değerlendirilmiştir. Aşağıdaki tabloda, çalışmamız sonucunda elde edilen veriler ışığında Sillyon tarihsel süreci için belirlediğimiz öneriler ve yeni sonuçlar verilmiştir (Tablo 13).

Dönem	Veriler	Öneri
M.Ö. 2. bin	1- Hiti ve Luwi kaynakları	1- <i>Šalluša'nın</i> Sillyon'la eşleştirilmesi. 2- Sillyon'un (<i>Šalluša</i>) <i>Tarhuntašša'nın</i> doğu sınırını oluşturması ve batıda Lukka Ülkesi ile komşu olması.
M.Ö. 2. bin sonu	1- Hiti ve Luwi kaynakları 2- Epigrafik malzemeler 3- Modern Literatür	1- Sillyon'un söylendiği üzere Troyalı kahraman/ <i>ktistes Mopsos</i> tarafından kurulmadığı ve kurucu mitinin Roma İmparatorluk Dönemi'nde siyasi nedenler yüzünden geliştirildiğinin anlaşılması.
Geometrik	1-Seramik buluntular	1- M.Ö. 8. ile 7. yy.'a tarihlenen geometrik desenli ve konsantrik bezemeli seramikler, kent bu dönemi için önemli verileri oluşturmakta; bu malzemenin ithal olması, kentte bu dönemde önemli bir yerleşme olduğuna işaret etmektedir.
Arkaik	1-Seramik buluntular (Kandil parçası) 2-Antik kaynaklar 3-Modern literatür 4-Sivil mimari örnekleri	1-Yerleşim izlerinden hareketle, Sillyon'da yerleşimin devam etmiştir. 2-Pamphylia'nın Pers egemenliğine girmesiyle beraber, Sillyon'un da korunaklı yapısıyla bir askeri üst olarak seçilmiş olmalıdır.
Klasik	1-Seramik buluntular (Siyah astarlı seramik parçaları ve kırmızı figür krater parçası) 2-Antik Kaynaklar 3-Modern Literatür 4-Sivil Mimari Örnekler (IV no.lu Ev)	1-Pamphylia Bölgesi'ndeki Pers'lere ait garnizonun Sillyon konuşlanması. 2-Sillyon'daki Pers garnizonunun bir <i>Phrouarkh</i> (akra garnizonu) olması.
Helenistik	1-Seramik buluntular 2-Kentleşme (Sikke basımı) 3-Mimari yapılar 4-Epigrafik malzeme 5-Antik yazarlar 6-Modern literatür	1-Büyük İskender'in kuşattığı Sillyon'un, o dönemde küçük bir yerleşme olması. 2- Sillyon'un önce Ptolemaioslar, sonrasında Sleukoslar'ın hâkimiyetine geçmesi. 3-Apameia Barışı'ndan (M.S. 188)'den sonra, Sillyon kısa bir süre özgür kalması. 4-Sillyon surunun inşası. 5-Kentin korsan faaliyetlerinden etkilenmesi.
Roma İmparatorluk	1-Seramik buluntular 2-Kentleşme (Sikke basımı) 3-Mimari yapılar 4-Epigrafik malzeme 5-Antik yazarlar 6-Modern literatür	1- <i>Eurgetes</i> Menedora ve ailesinin destekleriyle imar faaliyetlerinin artması. 2-Kent savunmasının geliştirilerek kullanılmaya devam edilmesi, kentin batı yamaçta gelişmesi ve kentleşme sürecini tamamlanması. 4-Ana Kent Kapısı gibi bazı savunma yapılarının dönüştürülerek yeni kent planına aktarılması. 5-Kentin Roma ile yoğun ilişkiler geliştirmesi. 5-Sillyonlu Aziz Tribimis'in şehit edilmesi.

Bizans	1-Seramik buluntular 2-Kilise Yıllıkları 3-Mimari yapılar (Özellikle kiliseler) 4-Epigrafik malzeme 5-Antik yazarlar 6-Modern literatür 7-Azizler'in <i>Vitaları</i> 8-Mühürler	1-M.S 4. yy.'da Sillyon'un Perge Metropolitanlığı'na bağlanması. 2-Sillyon'un egemenlik alanında küçük kırsal yerleşimlerin çoğalması ve <i>Kynosarion (Κυνοςάριον)</i> adında bir limana sahip olması. 3-Arap akınlılarının başarılı bir şekilde savunulup geri püskürtülmesi. 4- M.S. 7.yy.'ın ikinci yarısında kurulan <i>Kibyrraioton Thema</i> 'nın kentin korunaklı durumu nedeniyle 7-9.yy.'lar arasında bölgedeki merkezlerinden biri olması. 5- 8. yy.'da Sillyon'un İsauria ile birlikte gümrük bölgesi olması. 6-Kentin <i>akropolis</i> 'e tekrardan taşınması ve <i>kastron</i> yapısı ile <i>akropolis</i> savunma sisteminin oluşturulması. 7- 8. yy.'da piskoposluk merkezinin Perge'den Sillyon'a geçmesi. 8- Çeşitli konsilliklerde Sillyon'lu piskoposların isminin geçmesi.
Türk-İslam	1-Seramik buluntular 2-Kilise Yıllıkları 3-Mimari yapılar (Özellikle Cami) 4-Epigrafik malzeme 5-Seyyahlar 6-Modern literatür 7-Osmanlı arşivleri	1- Kent varlığının <i>akropolis</i> 'te devam etmiş olması ve <i>akropolis</i> 'teki cami inşası. 2-Bizans Dönemi savunma sistemi bazı eklemelerle kullanılmaya devam edilmesi. 3- Karahisar-ı Tekke Kalesi'nin Sillyon'da konumlanması.

Tablo 13

Tablo 13'den de anlaşılacağı üzere erken dönemlerden itibaren Sillyon'un tarih sahnesinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Sillyon adının Hitit metinlerinde geçen *Šalluša*'dan türediği ve Grekçe bir isim olmadığı görüşü üzerinde durulmuş; Sillyon'un yerel bir isim olduğu hem modern araştırmacılar hem antik kaynaklarda verilen bilgilere dayandırılmış ve tarihsel olaylardan hareketle bu görüş desteklenmiştir. Hitit ve Luwi kaynaklarından hareketle Sillyon'un *Tarhuntašša*'nın doğu sınırını oluşturduğunu ve batıda Lukka Ülkesi ile komşu olduğunu önermek istiyoruz. Anlaşılan o ki iki ülke arasında *Kaştaraya-Kestros* (Aksu) Nehri iki ülke arasında geçerek doğal bir sınır oluşturmaktaydı. İleride olacak Apameia Anlaşması'ndan (M.S. 188) sonra Pamphylia Bölgesi'nin Kestros Nehri (Aksu)'ne kadar olan bölümün Pergamon Krallığı'nın yönetimine bırakılması ve Sillyon'un bu anlaşmanın dışında tutulması da kentin tarihsel süreçte bölgede farklı bir konumda olduğunu göstermektedir.

Mopsos'un, Sillyon'un kurucusu olduğu ifade edilmektedir. Çalışmamızın ilk bölümünde Sillyon'un tarihsel sürecini belirlemek amacıyla konu ele alınmış ve önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Görünen o ki, konuyla ilgili kentte bulunan tek yazıt, Sillyon'un *Mopsos* tarafından kurulduğu fikrinin kaynağını oluşturmuştur. Hereward tarafından

kentin Bizans Dönemi duvarı yakınlarında bir heykel kaidesi üzerinde tespit edilen yazıtta, *Mopsos* (*Mόψου*) ismi geçmektedir. Yazıtla ilgili başka detaylara ulaşılamadığından, buradaki *Mopsos*'un efsanede geçen *Mopsos* olup olmadığı belli değildir. Yapılan incelemelerle Sillyon'un *Mopsos* veya başka Grek soylu bir kahraman tarafından kurulmadığı ve bu konuda herhangi bir veri bulunmadığı ortaya çıkmıştır. Şahin'in de ifade ettiği üzere, sadece Roma İmparatorluk Dönemi'nde -özellikle Hadrianus Dönemi (M.S. 177-138)- birçok Anadolu kenti Grek soyundan geldiklerini kanıtlamak amacıyla böyle mitler etrafında birleşerek, Roma ile arasını siyasi anlamda iyi tutmak istediği anlaşılmaktadır.

Sillyon Yüzey Araştırması sırasında bulunan Geometrik Dönem seramikleri kentin tarihsel sürecinin aydınlatılmasında önemli bir yere sahiptir. Yapılan incelemeler sonucunda seramiklerin M.Ö. 7. yy.'a ait olabileceği ön görülmektedir. Bu seramiklerden yola çıkarak, Sillyon'da, Geç Geometrik Dönem'de bir yerleşimin olabileceği akla gelmektedir. Ayrıca Perge *Akropolis*'inde yapılan çalışmalarda Demir Çağı ve Geometrik Dönem'e tarihlenen seramikler bulunmuş ve bu seramiklerin M.Ö. 7. yy.'dan itibaren Kıbrıs, Rhodos ve Miletos ithali mallar olduğu görülmüştür. Perge ve Sillyon'da hemen hemen aynı dönemlerde görülen ithal malların varlığı bölgenin canlı ticaret hacmini göstermekle beraber M.Ö. 2. binden itibaren Sillyon'da yaşamın sürdüğüne işaret etmektedir.

M.Ö. 5 ve 4. yy.'da Pamphylia, Pers donanması ve garnizon birliklerinin toplandığı merkez üssü konumuna gelmiştir. Ancak bölgede Pers garnizonun bulunduğu yerin neresi olduğu konusu bugüne kadar kanıtlanamamıştır. Farklı görüşlere rağmen Bosch, Brandt, Arslan ve Grainger gibi bazı araştırmacılar, Persler'in bölgedeki hâkimiyetinden sonra Pamphylia'nın en korunaklı şehri Sillyon'un Persler'in merkez üssü olabileceğini düşünmüştür. Konun aydınlatılması kentin savunma karakterinin belirlenmesinde önemli katkı sağlayacağı düşüncesiyle çeşitli incelemeler yapılmıştır. Buradan hareketle Pers Garnizonları'nın genel özellikleri araştırılmış; Pers askeri özellikleri göz önünde bulundurularak, Pamphylia'da söz konusu garnizon için en uygun yerin Sillyon olduğu görülmüştür. Özellikle Pers askeri sisteminde şehirlerin *akropolis* 'lerinde konumlanan bir *Phrouarkh* (*Akra* garnizonu)'ın Sillyon'da olabileceği düşünülmüştür. Her ne kadar yazılı belgeler olmasa da Özer tarafından, Sillyon *nekropolis*'inde Persler'e ait mezarların olduğu önerisi, kentteki Pers varlığının en önemli göstergesi olarak dikkati çekmekte ve düşüncelerimize dayanak oluşturmaktadır. Kentte yapılan yüzey araştırmalarında tespit edilen seramikler (Arkaik Dönem kandil parçası,

siyah astarlı seramik parçaları ve kırmızı figür krater parçası) dönemin somut arkeolojik verileridir. Seramik buluntuların dışında kentin kuzeybatısında bulunan ve üç evresi tespit edilen IV no.lu Ev, Sillyon'daki yerleşim tarihi açısından son derece önemlidir. Burası gösterdiği mimari gelişime göre sırasıyla ilk olarak M.Ö. 5.yy. daha sonra geç M.Ö. 4.yy. ve son olarak Erken Helenistik Dönem'e tarihlendirilmiştir.

Helenistik Dönem başlarında, Arrianus İskender'in Seferi (Aleksandrou Anabasis) isimli eserinde, Büyük İskender'in bölgeye geldiği zaman Sillyon'u almak için birlik yolladığını ve çarpışmalar neticesinde kenti geri almadan döndüğünü aktarmıştır. Özellikle metinde geçen *yabancı askerler* konusu tarafımızca Sillyon'daki Pers varlığıyla bağdaştırılmıştır. Helenistik Dönem'de kendi parasını basan Sillyon'un gelişen siyasi olaylardan ne kadar etkilendiği şu aşamada tam anlaşılamamaktadır. Helenistik Dönem'de arkeolojik verilerin çoğaldığı ve bu buluntulardan Sillyon'un artık kent karakteri gösterdiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu çalışmanın konusu olan ve günümüzde nerdeyse tamamı görülebilen savunma sisteminin Helenistik Dönem'de inşa edilmeye başlandığı belli olmaktadır. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Sillyon'un genişleyip büyük bir kent haline geldiği görülmektedir. Bu devirde kentin batı yamaçta geliştiği ve bu alana hamam, stadion ve nympheum gibi yapıların eklendiği anlaşılmaktadır. Aşağı Şehir Duvarlarının ise yeni kent planına dahil edildiği izlenmektedir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde Sillyon'un gelişiminde *eurgetes* Menedora ve ailesinin önemli bir rol oynadığı yazıtlardan takip edilmektedir.

Kentin korunaklı yapısı, Bizans Dönemi'nde bir ara Sillyon'u Pamphylia'nın merkezi yapmıştır. Başka bir ifadeyle, stratejik konumu ve güçlü suruyla Sillyon'un, Bizans Dönemi'nde Pamphylia Bölgesi'nde meydana gelen birçok olaya rağmen, bölgenin güçlü kentlerinden olduğu görülmektedir. Öyle ki, bu dönemde ne Perge ne de Side'nin Sillyon ile kıyaslanabilecek güçlü bir savunması vardı. Aspendos'un giderek küçüldüğü izlenmektedir. Sillyon bölgede bir kale-şehir haline gelmiş ve *Kibyrraioton Thema*'nın yöneticisi olan ve bizzat imparator tarafından atanan *ek prosopou* (*ex persona*-temsilci-milletvekili)'nun Sillyon'da ikamet ettiği yer olmuştur. 718/19 yıllarına tarihlenen bir mühür üzerinde *γενικὸς κομμωρχίαρχος ἀποθήκης Ἰσαυρίας καὶ Συλλαίου* şeklindeki ifadeden hareketle, bu dönemde Sillyon'un Isauria ile birlikte gümrük bölgesi olduğu anlaşılmaktadır. Böylece kentin vergilerin alınması için toplanan ürünlerin saklandığı imparatorluğun bir deposu ve bu depoya bağlı olarak sorumlu olan eyaletin ticaret ve vergi sitemini yürüten yöneticinin yaşadığı yer olduğu görülmektedir. Kent, siyasi olayların yanında, önemli dini gelişmelere de sahne olduğu görülmektedir. 8.

yy.'da Sillyon Pamphylia'nın kilise şehri olarak sık sık anılmıştır. Sillyon'un Hristiyanlık tarihi açısından bölgede önemli bir yere sahip olduğu kentli piskoposların farklı toplantı ve konsüllüklerde isminin geçmesinden anlaşılmaktadır. Örneğin 787 yılında Nikaia'da yapılan konsül toplantısında Perge Metropoliti *Kontantinus Basileios* Sillyon metropoliti olarak görünür. Yine 8.yy. sonlarına tarihlenen bir mühür üzerinde görünen *Leon Syllaion* Metropoliti gibi verilmesi bunun bir diğer kanıtıdır. Böylece piskoposluk merkezinin Sillyon'a geçmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Bölgenin Türkler'in hâkimiyetine girmesinden sonra Teke-ili olarak kaynaklarda geçer. Teke İli'nin merkezlerinden biri olan Karahisar-i Tekkesi Kalesi'nin, neresi olduğu konusunda farklı görüşler öne sürülmüştür. Kâtip Çelebi'nin Cihannüma ile Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinden hareketle ve dönemin tahrir defterlerindeki kayıtlardan yararlanılarak, Karahisar-i Tekke Kalesi'nin Sillyon olduğu düşünülmektedir. Sillyon'un diğer devirlerde olduğu gibi bu dönemde de kale olarak kullanılması doğaldır. Çünkü Klasik Devir'den, Helenistik, Roma ve Bizans Dönemi içine kadar savunmasıyla ön plana çıkmaktadır. Doğal bir kale görünümünde olan Sillyon'un, önceki dönemlerde etrafının surla çevrilmesi ve Bizans Dönemi'nde *akropolis* tahkimatının güçlendirilmesinin, Türkler tarafından kale olarak kullanmasında etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Tezin ilk ve ikinci bölümünde etraflıca üzerinde durulduğu üzere, Helenistik Dönem ve sonrasında hem Kilikya hem de Akdeniz üzerinden gelen bir korsan tehdidi bulunmaktadır. Bununla beraber yerel bazı güçlerin yağmalama yapma ihtimali de vardı. Örneğin *Pax Romana* döneminde bile kırsal alanların sanıldığı gibi güvenli olmadığı, isyanların ve haydutluk olaylarının sona ermediği ortaya çıkmaktadır. Bu durum Aşağı Kent Duvarlarından açık bir şekilde okunmaktadır. Yaptığımız incelemeler sırasında, sadece Roma Hamamının olduğu yerin M.S. 2.yy.'da söküldüğü ve Duvar 3'ün Bizans Dönemi *nekropolis*'inde devşirme malzeme olarak kullanıldığı; geri kalan savunma yapılarının ise varlığını sürdürdüğü tespit edilmiştir. Ayrıca Roma İmparatorluk Dönemi'nde kentteki mevcut savunma sistemine yeni eklemeler yapılmıştır. Kapı 3 (K28), Akropolis Kuzey Kapısı (K30), Akropolis Güney Kapısı (K31) ile Rampalı Cadde (K35) ve cadde üzerinde bulunan Birim 1-3 (K37-39) bu dönemde kent mimarisine eklenmiştir. Ayrıca Kent Ana Kapısı'nın dikdörtgen avlusu, değiştirilip oval bir avluya çevrilmiştir. Yine Kent Ana Caddesi'nin *akropolis*'e bağlanan bölümünde yeni düzenlemeler görülmektedir.

Bizans Dönemi'nde kent muhtemelen erken dönemde yerleşim gördüğü (belki de Pers garnizonunun olduğu) *akropolis*'e yeniden taşınmıştır. Aşağıda kente savunma sistemi

olmasına rağmen, bu yeterli görülmemiş ve *akropolis*'e taşınarak yerleşimin çeperi daraltılmıştır. Doğal korunaklı *akropolis*'in çıkılmaya müsait noktalarına duvarlar çekilmiş ve savunma yapıları eklenerek bahsedilen karmaşık dönemde başarılı bir savunma siyaseti izlenmiştir. Topoğrafik yapısı yüzünden Sillyon *Akropolis*'i 7-9. yy.'lar arasında sadece tüm kenti bünyesinde toplamakla kalmamış aynı zamanda bölge kentleri içinde güvenilir bir merkez haline gelmiştir. *Akropolis*'teki yapıların Pamphylia'da beliren Türk akınlarına karşı da geliştirildiği söylenebilir. Bu yapıların bazılarının çeşitli eklemelerle kullanıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin *akropolis*'in güney doğusunda bulunan Duvar 12 (K12)'nin çevreden toparlanan devşirme malzemelerle örülmesi, bu dönemin izleği gibi görünmektedir. Son olarak *akropolis*'teki yapılar bölgenin Türk hâkimiyetine girdiği sonraki süreçte de işlevini sürdürmüş olmalıdır. Nitekim *kastronun* hemen doğusunda, çatısına kadar sağlam kalabilmiş bina, kuzeyindeki cami ve etrafında kimlik tespiti yapılamayan bazı yapıların Türkler' in egemenliğinden sonra inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bahsedilen yapılardan izlenebildiği kadarıyla, Türk-İslam Dönemi yapılaşması *akropolis*'in batısında olmuştur. Şimdiye kadar yaptığımız değerlendirmelerle Sillyon savunma sisteminin en azından Klasik Dönem'den Türk-İslam Dönemi'ne kadar devam ettiği saptanmıştır. Anlaşılan o ki, kent doğal korunaklı yapısıyla savunma özelliğini hiç kaybetmemiş, savunma Sillyon'un temel karakteri haline gelmiştir.

Sillyon Savunma Sisteminde bazı özellikler ön plana çıkmaktadır. Tüm detaylar etraflıca verildiğinden, burada sadece belli başlı olanlar özetlenecektir. İlk olarak Aşağı şehir duvarları değinmek istiyoruz. Bastion 1 (K24), Kule 1 (K15)' in ilk katı ve Duvar 9 (K9) dışında Aşağı Şehir Şehir Savunmasında görülen duvar örgü tekniği *isodomos*'tur. Her ne kadar M.Ö. 5.-4. yy.'da *isodomos* örgü tekniği örnekleri olsa da, aslında bu örgü tekniği Helenistik Dönem'de ön plana çıkmaktadır. Bu dönemden sonra yeni bir imar faaliyeti içinde olan Pamphylia Bölgesi şehirlerinde, neredeyse istinasız tek duvar örgü tekniği olarak görülür. Nitekim bölgenin iki önemli şehri Perge ve Side'nin erken dönem surlarında *isodomos* örgü tekniği karşımıza çıkar. Attaleia ve Güvercinlik Yerleşmesi'nde *isodomos* örgü tekniği tercih edilmiştir. Yaptığımız incelemelerle, bu tekniğinin Helenistik Dönem'de, başka bir ifadeyle Seleukoslar'ın bölgedeki egemenliğinden sonra ortaya çıkan ve tüm bölge kentlerine sirayet ederek moda olan mimari bir gelişim olduğu sonucuna varılmıştır.

Sillyon'un engebeli arazisi savunma sisteminin karakterini etkilemiş ve kenti Pamphylia Bölge'sinde farklı bir konuma getirmiştir. Pamphylia'da, Attaleia, Side ve

Perge gibi şehirler, düz alanda kurulduğu için etrafını çevreleyen surların savunma stratejisinden uzak, taktiksel düşüncelerle karmaşık yapıldığı izlenmektedir. Çünkü topoğrafyadan yararlanma şansları olmadığından kendilerini korumak veya düşmanı savmak için savaş teknolojisine ve stratejik bir mimari tasarıma ihtiyaçları vardır. Öyle ki, Pamphylia Bölgesi'nde güçlü savunmasıyla ön plana çıkan Perge ve Side'deki taktik ve silahların, Sillyon'daki silah ve taktiksel uygulamalardan tamamıyla farklı olması beklenmelidir. Kaldı ki Sillyon Suru sadece 0,65 m.'dir ve bu ölçü düzenli ordulara karşı koyacak potansiyelde değildir.

Sillyon'un Helenistik Döneme verdiğimiz ve sonrasında Roma Dönemi'nde kullanıma devam edilen savunma sisteminin genel karakteristik özelliği göz önünde bulundurulduğunda, tezin ikinci bölümünde duvarlar, kuleler, kapılar ve caddeler bahsinde de vurgulandığı üzere; büyük ve düzenli orduların ağır silahlar kullanarak tahakkümüne karşı koyacak güçte görünmemekte; aksine daha düzensiz ve kısa süreli saldırılarda bulunan eşkıya, korsan ve haydut gibi "paramiliter" gurupları önlemek için inşa edildiği anlaşılmaktadır. Çünkü düzenli ordulara karşı tesis edilseydi Side ve Perge gibi daha karmaşık bir sur sistemi yapmaları gerekirdi.

Akropolis'in yapısı bahsedilen dönemde Sillyon'a doğal bir savunma hattı sağlamış, eksik görülen noktalar duvarlarla desteklenmiştir. Yüksek ve engelli bir araziye bağımlı olan *akropolis* savunması bu yüzden fazla çeşitlilik göstermeyerek standart bir plan tipi sunmaz. Burada Sillyon'un tamamen topografyaya bağımlı kalarak kendine özgü duvarlar inşa ettiği görülür. Aslında Bizans Dönemi boyunca Anadolu'da inşa edilen veya oluşturulan surlarda standart bir plan beklenmemelidir. Öyle ki siyasi otoritenin sarsılmasından dolayı sur planlarının şehirden şehre veya eyaletten eyalete değiştiği gözlemlenmektedir. Anlaşılan o ki surlar topoğrafik şartlar ve ekonomik kaygılar gibi temel sebepler yüzünden kendi içlerinde farklılık göstermektedir. Bununla birlikte *akropolis* savunması üzerine yaptığımız incelemelerle bazı yeni tekniklere ulaşılmış ve benzer dönemlere tarihlenen örneklerden hareketle yeni tarihleme önerileri sunulmuştur. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda Bizans duvarlarının tarihlenmesi konusunda, duvarlarda kesin dönemsel farklılık olmadığı için net yorumlar getirilememiştir. Fakat Sillyon ve diğer örnekler üzerinde yaptığımız incelemelerden hareketle duvar kalınlıklarının, Sillyon gibi istisnai durumlar dışında, her dönemde farklı olduğu ve duvar kalınlıklarına göre yaklaşık bir tarihleme sunabileceğini düşünüyoruz. Buna göre M.S. 4. veya 5. yy.'a tarihlenen duvarlarla Sasani veya Arap akınlarına karşı inşa edilen

duvarların kalınlığından farklı olduğu görülmektedir. Böylece, Bizans Dönemi'nde inşa edilen surların kalınlıklarının bir tarihleme kriteri olarak kullanılabileceğini öneriyoruz.

Sillyon *Akropolis*'i savunmasının detayları belirlendikten sonra, Geç Antik Dönem'den, Türkler'in Anadolu'ya hâkimiyetine kadar olan süreçte değerlendirilen surları, kendi içinde sınıflandırarak bir öneri sunmak mümkün olmuştur. Buna göre Anadolu'daki Bizans yerleşimlerine baktığımızda 3 temel sur planı karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki Ephesos, Menderes Magnesiası, Miletos, Patara, Side ve Perge gibi kentlerde örneklerini gördüğümüz erken dönem (özellikle Helenistik Dönem) surlarının onarılarak tekrardan kullanılmasıdır. Bu surlar "*Takviye edilmiş Savunma*" olarak değerlendirilmiştir. İkincisi ise, en iyi örnekleri Limyra, Patara, Arykanda ve Panormos (Osmaniye)'da karşımıza çıkan, eski şehirlerin hemen yanına veya üzerine kurulan alanlardır. Buralar "*Yeni Kurulan Bağımsız Savunma*" olarak nitelendirilmiştir. Son olarak Sillyon'un da içinde bulunduğu *akropolis* gibi yüksek ve savunması kolay yerlere yerleşimin taşınması şeklinde görülen "*Akropolis veya Yüksek Alanlardaki Savunma*" olarak değerlendirdiğimiz gurup gelmektedir. Bu tip alanlar kentlerde, genelde erken dönemlerde (özellikle Arkaik ve Klasik dönem) yerleşim görmüş yerlerden oluşmaktadır.

Pamphylia Ovası'nda yüksek bir tepede konumlanan Sillyon bölgede her yerden fark edilebilmekte; bu durum Sillyon'a geniş bir görüş açısı sunmaktadır. Aslında sarp bir tepe üzerinde kurulmasında, savunma açısından bölge kentleri arasında avantajlı bir durumda bulunan kent, ovaya hâkim olmasıyla da bu avantajını pekiştirmektedir. Sillyon'un karakteristik coğrafik konumunun da, egemenlik alanında bulunan yerleşimlerin karakterinin oluşmasında önemli etkisi olduğu söylenebilir. Toroslar üzerinden gelebilecek tehlikeler dışında, diğer yönlerden yapılacak saldırılar kentten kolayca takip edilebildiği için, Sillyon'un dış savunmasını oluşturacak bir yerleşim şemasına gerek duyulmamıştır. Yaptığımız araştırmalarla tespit edildiği üzere, sadece Toroslar üzerinden gelebilecek tehlikelere karşı yapılmış Gökçepınar mekanları dışında, ele aldığımız yerleşimlerin savunma karakteri göstermemesi bunun en büyük kanıtıdır. Çalışmada ele aldığımız Kepez ve Dikmen yerleşimlerinin *kome* olduğu tespit edilmiştir. Buralarda yapılan incelemelerle adı geçen yerleşimlerin savunma karakteri taşımadığı anlaşılmıştır. Öyle ki Sillyon'un korunaklı yapısı yüzünden *khora*'sında bulunan yerleşimler, herhangi bir tehlike durumunda kısa bir sürede kente gelebilir; böylece hem kendilerini koruma altına alabilir hem de kent savunmasına katkı sağlayabilirdi.

Dikmen Yerleşimi'nde yaptığımız çalışma neticesinde kaynaklarda *Kynosarion* (*Κυννοσάριον*) olarak geçen ve Sillyon limanı olabilecek yerin tespiti hedeflenmişti. Ancak tüm veriler ve alan çalışmasına rağmen bugüne kadar söz konusu limanın yeri belirlenememiştir. Sillyon'un konumu ve komşu kentler Perge ile Aspendos'un egemenlik alanları göz önünde bulundurulduğunda olası bir Sillyon Limanı için en uygun yer Dikmen yerleşimin yakınlarındaki Kadriye Turizm Merkezi'nin bulunduğu sahil kesimi olabileceğini önermek istiyoruz.

Sillyon çevresinde yaptığımız incelemeler neticesinde, kesin olmamakla beraber territoryasının sınırları yaklaşık olarak belirlenmiştir. Buna göre, egemenlik alanı güneyde Dikmen Yerleşimiyle birlikte Kadriye Sahili ve kuzeyde Kepez Yerleşimi'nin yayılım alanı; Doğuda Gökçepınar Mekanlarının olduğu Toroslar'ın başladığı tepeler ve batıda ise her ne kadar arkeolojik verilere ulaşılmasa da Kestros (Aksu)'a kadar olan kesime kadar devam ettiği şu aşamada öngörülebilir. Zaten Kestros Nehri'nin Perge ve Sillyon arasında doğal bir set olduğu tarihsel kaynaklardan hareketle söylenebilir.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde, Sillyon savunma sisteminin savunma yönünün yanında, başka anlamları da içerebileceği göz önünde bulundurularak farklı başlıklar altında teorik ve tematik açıdan değerlendirilmiştir. Antik kaynaklardan çıkarımlar yapılmış; konuyla ilgili modern literatürden yararlanılarak, analogik yöntemle Sillyon ve territoryumundaki yerleşimlerin savunma özellikleri irdelenmiş ve kentin tematik savunma anlayışı belirlenmeye çalışılmıştır. Sillyon savunma sisteminin stratejik ve taktiksel anlayışı, kent mimarisiyle bağlantısı, estetik değeri, territoryal ilişkisi ve sembolik anlamları irdelenmiş; böylece kent savunma sisteminde yeni bir yöntem sınanmıştır.

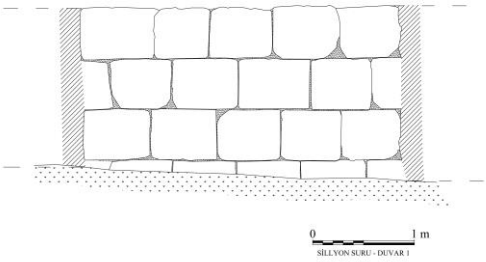
Sonuç bölümü, tezimizde etraflıca irdelenip, tartışılan konuların sonuçlarını içeren kısa, genel ve en belirgin yanlarının anlatıldığı bir değerlendirmeyi içermektedir. Elde ettiğimiz sonuçlara, bugüne kadar kente yapılan çalışmalar ve tarafımızdan arazide yapılan araştırmalarda elde edilen bulgular çerçevesinde ulaşılmıştır. Anlaşılan o ki, kent doğal korunaklı yapısıyla savunma özelliğini hiç kaybetmemiş, savunma Sillyon'un temel karakteri haline gelmiştir. Hiç şüphesiz, ileride Sillyon'da yapılacak kazı ve diğer bilimsel çalışmalarda ulaşılabilecek sonuçlar ve elde edilen bulgular, değerlendirmelerimizin genişletilip geliştirmesine katkı sağlayacaktır. Son olarak aşağıdaki tabloda, kente belirlediğimiz ve tez kapsamında değerlendirdiğimiz yapılar ve detayları verilmiştir (Tablo 14).

Kat. No	Adı	Konumu	Tarihleme Kriteri	Dönem
K1	Duvar 1	Kentin güney-batısı	Duvar yapım tekniği, tarihsel süreç	Helenistik
K2	Duvar 2	Kentin batısı	“	“
K3	Duvar 3	“	“	Helenistik-Bizans
K4	Duvar 4	Kentin kuzey-batısı	“	Helenistik
K5	Duvar 5	“	“	“
K6	Duvar 6	“	“	“
K7	Duvar 7	Kentin kuzeyi	“	Helenistik-Roma-Bizans
K8	Duvar 8	Kentin güney-batısı	“	“
K9	Duvar 9	<i>Akropolis</i> 'in batısı	“	“
K10	Duvar 10	“	“	Bizans-Türk İslam
K11	Duvar 11	<i>Akropolis</i> 'in kuzeyi	“	Helenistik-Bizans
K12	Duvar 12	<i>Akropolis</i> 'in güney-doğusu	“	Helenistik-Roma-Bizans-Türk İslam
K13	Duvar 13	<i>Akropolis</i> 'in güney-batısı	“	Bizans
K14	Duvar 14	“	“	“
K15	Kule 1 (Helenistik kule)	Kentin batısı	“	Helenistik
K16	Kule 2	Kentin kuzey-batısı	“	“
K17	Kule 3	“	“	“
K18	Kule 4	“	“	Helenistik-Roma
K19	Kule 5	Kentin güney-batısı	“	“
K20	Kule 6	<i>Akropolis</i> 'in kuzeyi	“	Bizans
K21	Kule 7	<i>Akropolis</i> 'in kuzey-doğusu	“	“
K22	Kule 8	<i>Akropolis</i> 'in doğusu	“	“
K23	Kule 9	<i>Akropolis</i> 'in kuzeybatısı	“	“
K24	Bastion 1	Kentin güney-batısı	“	Helenistik-Bizans
K25	Bastion 2	<i>Akropolis</i> 'in güney-batısı	“	Bizans
K26	Ana Kent Kapısı	Kentin güney-batısı	“	Helenistik-Roma-Bizans
K27	Kapı 2	Kentin kuzey-batısı	“	“
K28	Kapı 3	Kentin batısı	“	Roma-Bizans
K29	Kapı 4	<i>Akropolis</i> 'in kuzey-batısı	“	Helenistik-Roma-Bizans
K30	Akropolis Kuzey Kapısı	“	“	Roma-Bizans
K31	Akropolis Güney Kapısı	<i>Akropolis</i> 'in güney-batısı	“	“
K32	Kapı 5	<i>Akropolis</i> 'in kuzey-batısı	“	Bizans
K33	Güney Yan Giriş	<i>Akropolis</i> 'in güney-doğusu	“	Helenistik-Roma-Bizans
K34	Kentin Ana Caddesi	Kentin batısı	“	“
K35	Rampalı Cadde	“	“	Roma-Bizans
K36	Akropolis Caddesi	Kentin güney-batısı	“	Helenistik, Roma-Bizans
K37	Birim 1	Kentin batısı	“	Roma-Bizans
K38	Birim 2	“	“	“
K39	Birim 3	“	“	“
K40	Niş 1 A-B	Kentin güney-batısı	“	Helenistik-Roma

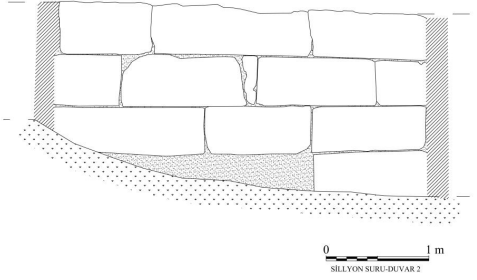
K41	Niş 2	<i>Akropolis</i> 'in kuzey-batısı	“	Roma
K42	Niş 3 A-B	“	“	“
K43	Kastron	<i>Akropolis</i> 'in batısı	Duvar yapım tekniği, tarihsel süreç ve antik yazarlar	Bizans-Türk İslam
K44	Kule-Çiftlik	Kentin batısı	Duvar yapım tekniği, tarihsel süreç	Helenistik-Roma
K45	Gözetleme Mekanları	Gökçepinar	Duvar yapım tekniği, tarihsel süreç	Bizans
K46	Kepez Yerleşimi	Kepez/Yanköy	Duvar yapım tekniği, tarihsel süreç	Bizans
K47	Dikmen Yerleşimi	Dikmen Mahallesi	Duvar yapım tekniği, tarihsel süreç	Bizans
Tablo 14				

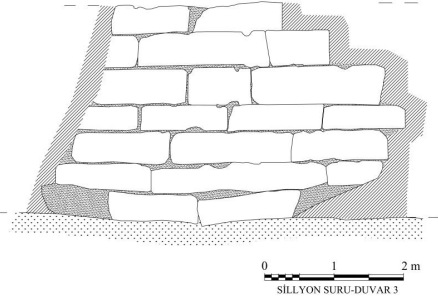

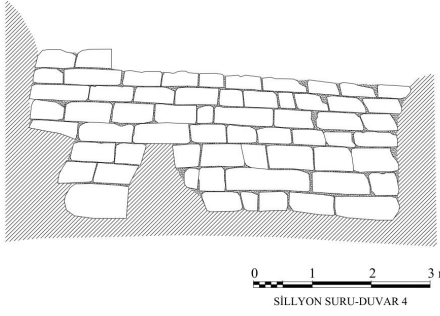
KATALOGLAR²¹⁹⁶

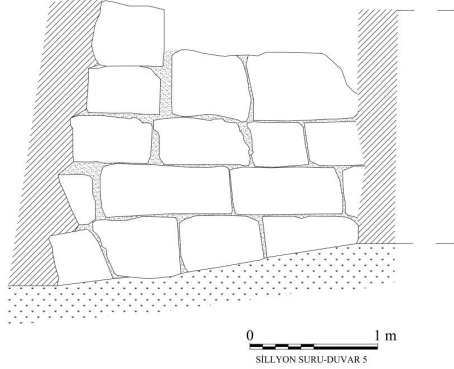
Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K1	Sil14/1	Sillyon Suru- Duvar-1	Kentin güney batısı	Helenistik	İyi
Ölçüler: Yüksek.: 4,80 m. (korunmuş), Uzun.: 27.67 (yak.) m., Duvar Kal.: 1,06 m., Blok Yüksek.:0,50 m.					
Tanım: Duvar 1, Ana Kent Kapısı ile Roma Dönemi hamam yapısı arasındaki alanda bulunur. Kent kapısının batısındaki kulenin batı duvarından başlayıp kuzeybatı yönde yaklaşık 14,5 m. devam edip 2,50 m. sonra dirsek yaparak batıya dönmekte; buradan da 13,50 m. tekrar dönüp kuzeye ilerledikten sonra Roma hamamına bağlanmaktadır. K1'nin yapımında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvar <i>isodomos</i> tekniğinde örülmüştür. Kullanılan bloklar dik açılı ve <i>rektagonal</i> olup, dört yüzü de işlenmiştir. <i>Isodomos</i> tekniğindeki blokların alın kısımları düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Duvar sadece kireçtaşı malzemedен örülmüş, yapımında harç ve başka bağlayıcı malzemeler kullanılmamıştır.					
Fotoğraf:			Çizim:		
					

²¹⁹⁶Katalog sırası, çalışmaya paralel olup belli bir sistem dâhilindedir. Burada sırasıyla; duvarlar, kapılar, kuleler ve diğer savunma öğeleri verilmiştir.

Kat. No: K2	Env. No: Sil14/2	Adı: Silyon Suru- Duvar-2	Konum: Kentin batısı	Dönemi: Helenistik	Durumu: İyi
Ölçüleri: Yüksek.: 7,80 m. (korunmuş), Uzun.: 157,7 (yak.) m., Duvar Kal.: 0,66 m., Blok Yüksek.: 0,47 m.					
<p>Tanım: Duvar 2, Roma Hamamının hemen kuzeyinden başlayıp, kuzeye 58,5 m. doğru devam etmekte; buradan batıya 3,12 m. dirsek yaptıktan sonra kuzeydoğu yönlü 99,2 m. ilerleyip kule 1'e bağlanmaktadır. Duvarın, kule 1'e bağlandığı yerde, yaklaşık 28 m.'lik bir bölümü yıkılmıştır. K2'nin yapımında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvar <i>isodomos</i> tekniğinde örülmüştür. Kullanılan bloklar dik açılı ve <i>rektagonal</i> olup, dört yüzü de işlenmiştir. <i>Isodomos</i> tekniğindeki blokların alın kısımları düz traşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Taşların genişlikleri farklı olmakla beraber yükseklikleri aynı sırada birbirine eşittir. Duvar sadece kireç taşı malzemedен örülmüş, yapımında harç ve başka bağlayıcı malzeme kullanılmamıştır. Duvar üzerinde 2 tane mazgal, 2 tane de yağ dökme kanalı bulunur. K2'nin kuzeydoğu yönlü 99,2 m. ilerleyip Kule 1'e bağlanan bölümündeki taşların alın kısımları kabarik işlenmiş ve bazı yerlerde blok kenarları çerçevesi verilmiştir.</p>					
Fotoğraf:			Çizim:		
					

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K3	Sil14/3	Sillyon Suru-Duvar-3	Kentin batısı	Helenistik -Bizans	Orta
Ölçüleri: Yük.: 2 (korunmuş) m., Uz.: 150.2 (yak.) m., Duvar Kal.: 0,57-0,71 m., Blok Yük.: 0,50 m.					
<p>Tanım: Kule 1'in doğu duvarında, batı da olduğu gibi, surun bağlantı izleri görüldüğünden, Duvar 3'ün buradan bağlandığı ve doğuya doğru ilerlediği anlaşılmakta; fakat duvarın devam ettiği doğu yönlü hat, sonraki dönemlerde mezar yapımı için söküldüğünden detayları görülmemektedir. Bununla beraber kuleden gelen doğu yönlü duvar, yaklaşık 28 m. sonra dirsek yapıp kuzeydoğu yönlü 122,5 m. ilerledikten sonra Kapı 2'ye bağlandığı anlaşılmaktadır. K3'ün yapımında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvar <i>isodomos</i> tekniğinde örülmüştür. Kullanılan bloklar dik açılı ve <i>rektagonal</i> olup, dört yüzü de işlenmiştir. <i>Isodomos</i> tekniğindeki blokların ön yüzleri düz tıraşlanmış olup üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Taşların genişlikleri farklı olmakla beraber yükseklikleri aynı sırada birbirine eşittir. Farklı dönemdeki kullanımına bağlı olarak duvarın bazı bölümlerinin çokgen kuru moloz taşlar ve harç yardımıyla onarıldığı görülmektedir. Onarım olmayan kısımlarda ise harç ve başka bağlayıcı malzemeler görülmez.</p>					
Fotoğraf:			Çizim:		
					

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K4	Sil14/4	Sillyon Suru-Duvar-4	Kentin kuzey batısı	Helenistik	Orta
Ölçüleri: Yüksek.: 4,18 (korunmuş) m., Uzun.: 79.2 (yak.) m., Duvar Kal.: 0,81 m., Blok Yüksek.: 0,45-0,50 m.					
<p>Tanım: Duvar 4, Kapı 2'den itibaren yaklaşık 42 m. kuzeydoğuya devam ettikten sonra, dirsek yapıp doğuya 15 m. ilerler ve buradaki ana kayaya ulaşır; ana kayadan da yaklaşık 13 m. sonra Kule 2'ye bağlanır. K4'ün bazı noktaları yıkılmıştır. Duvar, üzerinden geçtiği kayalık alanın şekline göre yön bulmuş, bu alandaki kayalık alanlardan yararlanılarak inşa edilmiştir. K4'ün yapımında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvar <i>isodomos</i> tekniğinde örülmüştür. Kullanılan bloklar dik açılı ve <i>rektagonal</i> olup, dört yüzü de işlenmiştir. <i>Isodomos</i> tekniğindeki blokların alın kısımları düz tıraşlanmış olup üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Taş genişlikleri farklı olmakla beraber yükseklikleri dışarıdan hissedilemeyecek oranda değişmektedir. Duvar sadece kireç taşı malzemeden örülmüş, yapımında harç ve başka bağlayıcı malzemeler kullanılmamıştır. K4'ün inşasında 1 sıra enleme bir sıra da boylama dizilmiş duvar örgü tekniği görülür. Boylama sırasında 2 adet bir birine paralel uzatılan bloklar vardır.</p>					
Fotoğraf:			Çizim:		
					

Kat. No: K5	Env. No: Sil14/5	Adı: Sillyon Suru- Duvar-5	Konum: Kentin kuzey batısı	Dönemi: Helenistik	Durumu: Orta
Ölçüleri: Yük.: 3,50 (korunmuş) m., Uz.: 125 (yak.) m., Duvar Kal.: 0,66 m., Blok Yük.:45-0,50 m.					
<p>Tanım: Duvar, kule 2'den itibaren yaklaşık 6,5 m. kuzeye ilerleyip dirsek yapar; bu noktadan yaklaşık 60 m. kuzeydoğu istikamette ikinci defa dirsek yaptığı yere kadar devam eder. Bu bölüm yıkılmıştır. Buradan bir diğer dirsekle kuzeybatı doğrultuda 21,5 m. giderek tekrardan dirsek yapıp 13,5 m. kuzeydoğuya ilerledikten sonra yaklaşık 22 m. sonra Kule 3'e bağlanır. Zikzak çizerek devam eden K5'nin yapımında yerel kireç taşından düzgün kesilmiş bloklar kullanılmış ve duvar <i>isodomos</i> tekniğinde örülmüştür. Kullanılan bloklar dik açılı ve <i>rektagonal</i> olup, dört yüzü de işlenmiştir. <i>Isodomos</i> tekniğindeki blokların alın kısımları düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Duvarın geçtiği alandaki kayalık alanlardan yararlanılmış, bazı noktalarda kayalar sur hattına dâhil edilmiştir. K5, sadece kireç taşı malzemeden örülmüş, yapımında harç ve başka bağlayıcı malzemeler kullanılmamıştır. Duvarın büyük kısmı tahrip olmuş ve bu kısımlar sonraki dönemlerde onarılmıştır. Onarım gören bölümlerde herhangi bir harç izine rastlanılmamış; bu bölümlerin aynı malzemeden tekrardan örüldüğü görülmüştür. Duvarın büyük bir kısmı tahrip olduğundan bazı detayları anlaşılamamaktadır.</p>					
Fotoğraf:			Çizim:		
					

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K6	Sil14/6	Sillyon Suru-Duvar-6	Kentin kuzey batısı	Helenistik	Orta

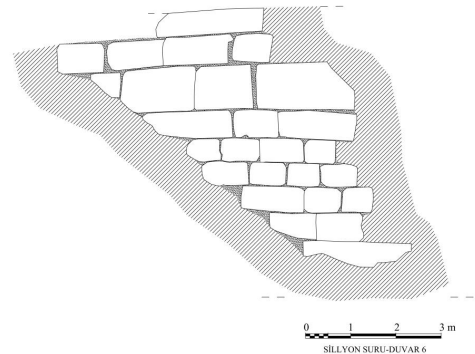
Ölçüleri: Yük.: 5 (korunmuş) m., Uz.: 150 (yak.) m., Duvar Kal.: 0,66 m., Blok Yük.: 0,50 m.

Tanım: Duvar 6, Kule 3'ten itibaren kuzeydoğuya doğru yaklaşık 100 m. devam ettikten sonra dirsek yaparak doğuya 21 m. devam eder. Bu noktadan itibaren yaklaşık 20 m. zikzaklar çizerek kuzeydoğuya ilerleyip yine bir dirsek ile yaklaşık 9 m. mesafenin ardından Kule 4'ya bağlanır. K6, araziye uydurulmuş, kayalar arasında boş kalan alanlara duvar örülerek oluşturulmuştur. Bu hat üzerinde yaklaşık 57 m. sonra dışarıya doğru 3 duvarlı bir alan yapılmıştır. K6'nın yapımında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvar *isodomos* tekniğinde örülmüştür. Kullanılan bloklar dik açılı ve *rektagonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. *Isodomos* tekniğindeki blokların alın kısımları traşlanmış olup üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Bu duvar kayalık bir alan üzerine konumlandırılmıştır; bununla beraber kayalık alanın yapısına göre duvar yükseklikleri belirlenmiştir. K6, sadece kireç taşı malzemedен örülmüş, yapımında harç ve başka bağlayıcı malzemeler kullanılmamıştır. Duvarın bazı bölümleri yıkılmış ve hasar görmüştür. Bununla beraber yıkılan duvar kesitlerinden geç dönemde harç ve yerel kireç taşı malzemedен çokgen kuru moloz taşlarla onarıldığı anlaşılmaktadır.

Fotoğraf:

Çizim:

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K7	Sil14/7	Sillyon Suru-Duvar-7	Kentin kuzeyi	Helenistik -Roma- Bizans	Orta

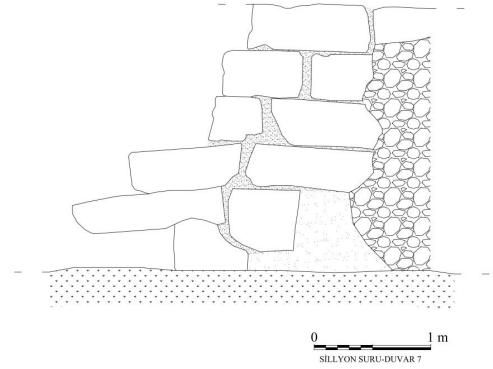
Ölçüleri: Yük.:2,96 m., (korunmuş en yüksek nokta) m., Uz.: 45 (yak.) m., Duvar Kal.: 0,66 m., Blok Yük.: 0,50 m.

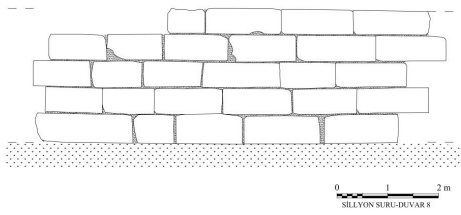
Tanım: Duvar, Kule 4'den başlayarak yaklaşık 20 m. doğuya uzandıktan sonra, arazi şekline bağlı bir şekilde dirsek yaparak kuzey yaklaşık 13 m. devam eder ve son olarak ikinci bir dirsekle güney doğuya yani *akropolis*'e uzanır. *Akropolis*'e uzanan kısmın yıkılmış olması ve yoğun makiden dolayı detaylarını anlayamamıştır. K7, bazı yerlerde orijinal yapısını korurken bazı yerlerde ise eklemeler yapılmıştır. K7'nin orijinal bölümünün yapımında düzgün kesilmiş yerel kireçtaşından bloklar kullanılmış ve duvarlar *isodomos* tekniğinde örülmüştür. Kullanılan bloklar dik açılı ve *rektagonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. *Isodomos* tekniğindeki blokların ön yüzleri düz taşlanmış olup üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Sonradan eklenen ve bazı kısımları onarılan bölümlerde ise yerel kireç taşı malzemedен çokgen kuru moloz taşlar ve harç kullanılmıştır.

Fotoğraf:

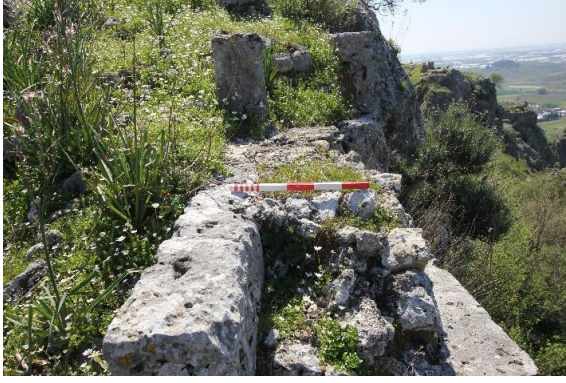

Çizim:

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K8	Sil14/8	Sillyon Suru-Duvar-8	Kentin güney batısı	Helenistik -Roma	İyi
Ölçüleri: Yük.:4.07 m., (korunmuş en yüksek nokta) m., Uz.: 70 (yak.) m. Duvar Kal.: 0,62-0,66, 0,82 m., Blok Yük.:0,50 m.					
<p>Tanım: Duvar, kentin güneybatı yamacında bulunan Ana Kent Kapısı'nın doğu kulesinden başlayarak kentin içine, yani kuzey doğuya 10 m. ilerler; buradan da doğuya doğru dirsek yaparak 60 m. devam edip Kule 7'nin üzerinde yükseldiği kayalık alana bağlanır. Duvarın bir kısmı 0,62-0,65 m. arasında bir genişliğe sahip iken, doğuda kalan ve açığı yaparak güneydoğuya uzanan kısmı ise 0,82 m. ölçülerindedir.K8'un yapımında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvar <i>isodomos</i> tekniğinde örülmüştür. Kullanılan bloklar dik açılı ve <i>rektagonal</i> olup, dört yüzü de işlenmiştir. <i>İsodomos</i> tekniğindeki blokların ön yüzleri düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Duvar sadece kireçtaşı malzemeden örülmüş, yapımında harç ve başka bağlayıcı malzemeler kullanılmamıştır. Derzlerin kenarları kırılmasın diye üçgen şeklinde bırakılmıştır. Duvarın kulenin batıdan itibaren 30 m.'lik bölümü yıkılmış ve buradaki blokların bir kısmı başka yapılarda kullanılmıştır.</p>					
Fotoğraf:			Çizim:		
					

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K9	Sil15/1	Sillyon Suru-Duvar-9	Akropolis'in batısı	Helenistik -Roma- Bizans	Orta
Ölçüleri: Yük.: 10 m. (korunmuş en yüksek nokta), Uz.: 127 m. Duvar Kal.: 0,65 m. (Helenistik Dönem.), 1,70 m. (Bizans Dönemi).					
Tanım: Duvar, <i>akropolis</i> 'in batı yamacında, Akropolis Güney Kapısı ile <i>Kastron</i> arasında bulunur. K9, bazı bölümlerde Helenistik dönem duvarı sağlam kalmış, diğer kısımlarında ise Bizans döneminde çeşitli eklemeler yapılmıştır. <i>Akropolis</i> 'i güneyden çevreleyen K9'un toplam uzunluğu 127 m., Helenistik bölümün ise yaklaşık 66 m.'dir. Duvar, bazı bölümleri kayalık alanlara bağlanmış veya kayalık alanların işlenerek duvar hattına dâhil edilerek arazinin şekline uydurularak örülmüştür. Helenistik Dönem bölümlerinin inşasında bazı noktalarda <i>isodomos</i> , bazı noktalarda ise <i>pseudo-isodomos</i> kireçtaşı bloklar kullanılmıştır. Bu bölümlerdeki blokların alın kısımları düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Kullanılan bloklar dik açılı ve <i>rektagonal</i> olup, dört yüzü de işlenmiştir. K9'un kesiti iki boy taş, enleme-boylama, kullanılarak hazırlanmıştır. Sonradan eklenen ve bazı onarılan bölümlerde ise yerel kireçtaşı malzemenen çokgen kuru moloz taşlar, devşirme bloklar ile tuğla ve kiremit katkılı harç kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu bölümlerde duvar kalınlıkları 1,20 ile 1,70 m. arasında değişir.					
Fotoğraf:			Çizim:		
					

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K10	Sil15/2	Sillyon Suru- Duvar -10	<i>Akropolis</i> 'in kuzeyi	Bizans	Orta
Ölçüleri: Yük.: 1 (korunmuş en yüksek nokta) m., Uz.: 24 m., Duvar Kal. 1,10 m.					
Tanım: Duvar, Akropolis Kuzey Kapısı'nın hemen güneyinde bulunan Bizans kulesinden itibaren yaklaşık 24 m. güneye ilerledikten sonra <i>Kastron</i> yapısına bağlanır. Duvar <i>akropolis</i> 'in hemen kenarına inşa edilmiştir. K10'da yerel kireç taşı malzemeden çokgen kuru moloz taşlar, devşirme bloklar ile tuğla ve kiremit katkılı harç kullanılmıştır. Devşirme düzgün kesilmiş dört yüzü işlenmiş dik açılı <i>rektagonal</i> bloklar duvarların kenarında kullanılmış; bunların arasında kalan bölüm ise küçük taşlar, kiremit parçaları ve harç gibi malzemeler kullanılarak doldurulmuştur.					
Fotoğraf 1:			Fotoğraf 2:		
					

Kat. No: K11	Env. No: Sil15/3	Adı: Sillyon Suru- Duvar -11	Konum: Akropolis'in kuzeyi	Dönemi: Helenistik -Bizans	Durumu: Orta
------------------------	----------------------------	---	---	---	------------------------

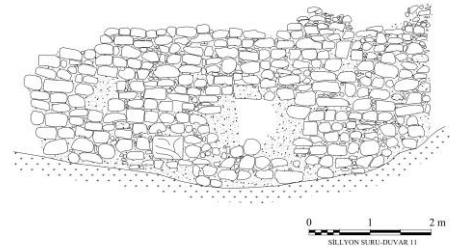
Ölçüleri:Yük.: 2,50 m. (korunmuş en yüksek nokta), Uz.: 167 (tespit edilen) m., Duvar Kal. 0,60 m.

Tanım: Duvar, *akropolis*'in batı kenarında, caminin yaklaşık 250 m. kuzey doğusunda, stoanın ise yaklaşık 30 m. kuzeyinde bulunur. Akropolis Kuzey Kapısı'ndan başlayan duvar *akropolis* kenar hattını izleyerek *akropolis*'in doğusundaki Kule 8'e bağlanır. Duvarın yapımında arazinin şekli belirleyici olmuş, duvar yönü araziye göre belirlenmiştir. K11'de yerel kireç taşı malzemeden çokgen kuru moloz taşlar, devşirme bloklar ile tuğla ve kiremit katkılı harç kullanılmıştır. Duvarın bazı noktalarında, küçük açıklıklar olduğu görülmekte; fakat bozulmalar ve çökmeler yüzünden bu açıklıkların detayları anlaşılamamaktadır. K11'in bazı bölümleri doğal kayadan oyularak yapılmıştır. Bu bölümlerin dış taraflarına, sonraki dönemlerde yine çokgen kuru moloz taşlarla duvar örülerek sağlamlaştırılmıştır.

Fotoğraf:

Çizim:

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K12	Sil15/4	Sillyon Suru- Duvar-12	<i>Akropolis</i> 'in güneydoğusu	Helenistik -Roma- Bizans- Türk İslam	Orta

Ölçüleri: Yük.:3 m. (korunmuş en yüksek nokta), Uz.: 300 m. (yak.), Duvar Kal. 0,60-0,70m.

Tanım: Duvar, *akropolis*'in güney doğu kenarında, tapınak olarak isimlendirilen yapının hemen doğusundan yaklaşık 300 m. ilerledikten sonra *akropolis*'in doğu kenarındaki Bizans kulesine bağlanır. K12'nin Tapınak alanından itibaren yaklaşık 60 m.'lik bölümü ana kayadan kesilmiştir. Kalan kısım ise bazı yerlerde devşirme bloklar, bazı yerlerde ise yerel kireçtaşı malzemeden çokgen kuru moloz taşlar ve kiremit katkılı harç kullanılmıştır. K12'nin yapımında arazinin şekli belirleyici olmuş, duvar hattı araziye göre belirlenmiştir. Doğal kayanın işlenerek oluşturulan bölümünde belli aralıklara kazamatlar yerleştirilmiştir. Kazamatların detayları belli değildir. Sadece belli aralıklarla yerleştirildikleri duvardaki izlerdengörülmektedir. Kazamattın olduğu yerde duvarların yüksekliği yaklaşık 3 m. iken diğer noktalarda ise bu yükseklik 1,50 m. civarındadır.

Fotoğraf 1:

Fotoğraf 2:

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K13	Sil15/5	Sillyon Suru- Duvar-13	Akropolis'in güneybatısı	Bizans	Orta
Ölçüleri: Yüksek.: 3,50 (korunmuş en yüksek nokta) m., Uz.: 76 (tespit edilen) m., Duvar Kal. 1.15, 210 m.					
Tanım: Duvar, <i>akropolis</i> 'in güney doğu kenarında olup, tiyatrodan itibaren arazin şekline bağlı olarak yaklaşık 76 m. batıya doğru ilerledikten sonra Akropolis Güney Kapısı'na bağlanır.K13'ün inşasında, yerel kireç taşı çokgen taşlar ve <i>rektagonal</i> devşirme bloklar kullanılmıştır; bazı bölümlerin ise doğal kayadan oyularak yapıldığı tespit edilmiştir. Bu bölümler arası da yerel kireç taşı malzemenen çokgen kuru moloz taşlarla ve kiremit katkılı harçla basit duvarlar çekilmiştir. Devşirme blokların kullandığı alanlarda derz aralarının harç ve tuğla parçalarıyla sağlamlaştırıldığı görülmektedir. Duvarın <i>akropolis</i> 'in hemen kenarında yapılması yüzünden blokların büyük bir kısmı zamanla uçurumdan aşağıya akmıştır.					
Fotoğraf:			Çizim:		
					

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K14	Sil15/6	Sillyon Suru- Duvar-14	<i>Akropolis</i> 'in güneybatısı	Bizans	Orta
Ölçüleri: Yük.: 9 (korunmuş en yüksek nokta) m., Uz.: 30 m. (tespit edilen), Duvar Kal. 1,70 m.					
Tanım: Duvar, Akropolis Güney Kapısının yaklaşık 40 m. güneyinde bulunur. <i>Akropolis</i> 'in güney batı köşesindeki kayalık alandan itibaren 30 m., yaklaşık 76 m. batıya devam ettikten sonra Bastiyon 1'e ulaşır. K14, <i>akropolis</i> ile Bastion 1 arasında, <i>akropolis</i> 'e ulaşımı sağlayan kuzey-güney caddesini çevreler. Duvar arazi şekline uydurulmuş ve kayalık zemine oturtulmuştur. K14'ün inşasında, yerel kireç taşı malzemedен çokgen taşlar ve <i>rektagonal</i> devşirme bloklar kullanılmıştır. Taşlar ve bloklar kiremit katkılı harçla sağlamlaştırılmış, taş araları moloz kuru taşlarla doldurulmuştur. Duvardaki derz araları harç ile sıvanmıştır.					
Fotoğraf 1:			Fotoğraf 2:		
					

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K15	Sil14/9	Sillyon Suru-Kule 1	Kentin batısı	Helenistik	İyi

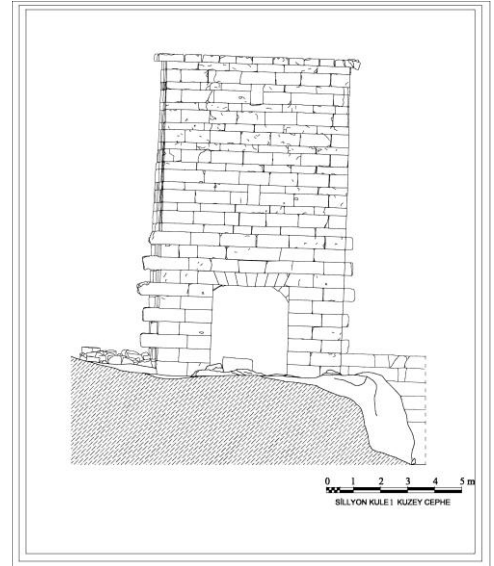
Ölçüleri: Yük.: 11,90 m., Gen.: 5.55 m., Der.: 4.19 m., Duvar Kal.: 0,65 m.

Tanım: Kule 1, (Helenistik kule) olarak nitelendirilen yapı *akropolis*'in batısında, Roma hamamının hemen kuzeyinde ve kentin batı tarafını çevreleyen sur üzerinde kuzey-güney yönlü konumlanır. Çatı seviyesine kadar koruna gelmiş bu yapı, aynı zamanda kente girişi sağlayan kapı işlevine de sahiptir. K15'in yarısı sur içinde, yarısı surdan dışarıya (kuzeye) çıkıntı yapacak biçimde inşa edilmiştir. Kule 1, 3 katlı olup, kare bir planlıdır. Alt kat *isodomos*, diğer iki kat ise *pseudo-isodomos* tekniğinde yerel kireç taşı *rektagonal* bloklardan inşa edilmiştir. Bloklar dik açılı olup, dört yüzü de işlenmiştir. K15'deki taşların ön yüzleri düz tıraşlanmış olup üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Kule duvarlarında harç ve başka bağlayıcı malzeme kullanımı görülmez. Yapının dış kapısı düz, iç kapısı ise tam kemerlidir. İkinci ve üçüncü kat tabanını taşıyan kirişlerin yuvaları belli olmaktadır. İkinci ve üçüncü katların her duvarında birer açıklık bulunur. Yapının doğu, güney ve batı duvarlarında derin çatlaklar oluşmuştur.

Fotoğraf:

Çizim:

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K16	Sil14/10	Sillyon Suru-Kule 2	Kentin kuzey batısı	Helenistik	Orta

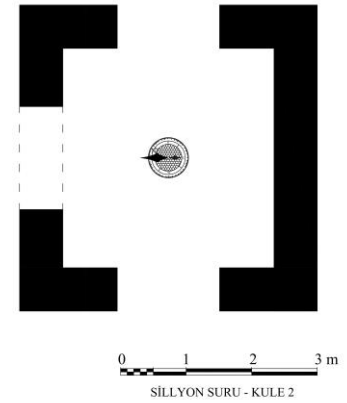
Ölçüleri: Yük.: 3,06 (korunmuş) m., Gen.: 5,66 m., Der.: 4,54 m., Duvar Kal.: 0,66 m.

Tanım: Kule, kentin kuzeybatı yamacında, Sillyon suru üzerinde, Kapı 2'den yaklaşık 66,6 m. uzaklıkta doğu-batı yönlü konumlanır. Kulenin 4 duvarı görülmekle beraber doğu ve güney duvarlarının bir kısmı koruna gelmiştir. Kulenin güney duvarı kısmen korunmuş ve yerden yüksekliği 1,46 m. olarak ölçülmüştür. 4,54 m. uzunluğundaki doğu duvarda bir adet kapı bulunmaktadır. Kapı genişliği 1,56 m. olup, mevcut yüksekliği 1,43 m.'dir. 4,66 m. uzunluğundaki kuzey duvar doğu duvardaki açıklığın zemin seviyesinden itibaren yıkılmıştır. Kulenin batı duvarı ise, doğu duvardaki açıklığın zemin seviyesinden itibaren yıkılmıştır. K16'nın yarısı sur içinde, yarısı surdan dışarıya (batıya) çıkıntı yapacak biçimde inşa edilmiştir. Kule 2, tek katlı olup, kare planlıdır. *İsodomos* tekniğinde yerel kireç taşı *rektagonal* bloklardan inşa edilmiştir. Bloklar dik açılı olup, dört yüzü de işlenmiştir. K16'daki taşların alın kısımları düz tıraşlanmış olup üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Kule duvarlarında harç ve başka bağlayıcı malzeme kullanımı görülmez.

Fotoğraf:

Çizim:

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K17	Sil14/11	Sillyon Suru-Kule 3	Kentin kuzey batısı	Helenistik	Orta

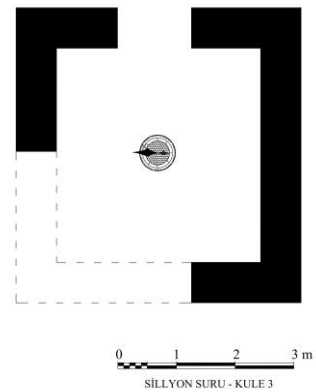
Ölçüleri: Yük.: 1,95 (korunmuş) m., Gen.: 4,75 m., Der.: 4,56 m., Duvar Kal.: 0,59 m.

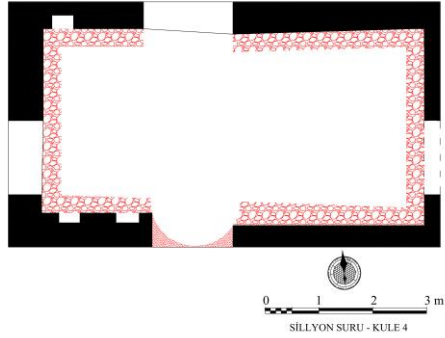
Tanım: Kule, kentin kuzeybatı yamacında, Sillyon suru üzerinde ve kule 2'nin yaklaşık 107 m. kuzeyinde, kayalık bir alan üzerinde doğu-batı yönde konumlanır. Yapı çoğu yerde yıkılmasına rağmen duvar hatları belli olmaktadır. Doğu duvarı en korunmuş bölüm olup, toplam uzunluğu 4,75 m., yerden yüksekliği ise en yüksek yerde 1,95 m.'dir. Doğu duvar üzerinde 1 adet kapı bulunur. Kapının genişliği 1,26 m., yüksekliği ise 1,90 m.'dir. Kapıda kullanılan sövelerden sadece güneydeki sağlam kalmış olup, genişliği 0,45 m.'dir. Kulenin kuzey duvarının büyük bir kısmı yıkılmıştır. Bu duvarda kalan diğer bölüm temel seviyesinden alt kotlara doğru akmış; batı duvarı tamamen yıkılmış; güney duvarı ise kısmen koruna gelmiştir. Güney duvarın güneydoğu köşesinde sağlam bir alan varken, güneybatı köşe ise doğu duvarda bulunan kapının eşik seviyesinden itibaren yıkılmıştır. K17'nin yarısı sur içinde, yarısı surdan dışarıya (batıya) çıkıntı yapacak biçimde inşa edilmiştir. Kule 3, tek katlı olup, kare planlıdır. *Isodomos* tekniğinde yerel kireçtaşı *rektagonal* bloklardan inşa edilmiştir. Bloklar dik açılı olup, dört yüzü de işlenmiştir. K17'deki taşların ön yüzleri düz tıraşlanmış olup üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Kule duvarlarında harç ve başka bağlayıcı malzeme kullanımı görülmez.

Fotoğraf:

Çizim:

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K18	Sil14/12	Sillyon Suru-Kule 4, Sarnıç	Kentin kuzey batısı	Helenistik -Roma	İyi
Ölçüleri: Yükl.:5,32 m., (korunmuş en yüksek nokta) m., Gen.: 8,05 m., Uz.: 4,54 x 8,02, m., Duvar Kal.: 0,33-0,65 m.					
Tanım: Kule, kentin kuzeybatı yamacında, Kule 3'ün yaklaşık 125 m. kuzeydoğusunda konumlanır. Kulenin 4 duvarı görülmekle beraber güney, kuzey ve batı duvarlarının bir kısmı koruna gelmiştir. Doğu duvarının ise sadece hattı belli olmaktadır. Kulenin batı duvarında bir adet pencere açıklığı bulunur. Bu açıklığın toplam genişliği 1,48 m., derinliği ise 0,57 m.'dir. Yapının kuzey duvarındaki açıklığın genişliği yıkılmış olmasından alınamamış, derinliği ise 0,50 m. olarak ölçülmüştür. Doğu duvarı yıkıldığından buradaki detaylar anlaşılammaktadır. Güney duvardaki açıklık ise 1,50 m. genişliğinde,0,63 m. derinliğindedir. Burası bir sarnıç ağzıdır. Sarnıcın içi ince bir harçla sıvalı olduğu görülmüştür. Kule 2 katlı olup, dikdörtgen planlıdır. K18, ana kaya işlenerek inşa edilmiştir. Bununla beraber iç bölümüne 0,33 m. genişliğinde kuru moloz taşlar ve harç kullanılarak bir iç duvar daha eklenmiştir. Yapının kuzey ve güney duvarlarında karşılıklı duran hatıl yuvaları vardır.					
Fotoğraf:			Çizim:		
					

Kat. No: K19	Env. No: Sil14/13	Adı: Sillyon Suru-Kule 5	Konum: Kentin güneybatısı	Dönemi: Helenistik -Roma	Durumu: İyi
------------------------	-----------------------------	---------------------------------------	--	---------------------------------------	-----------------------

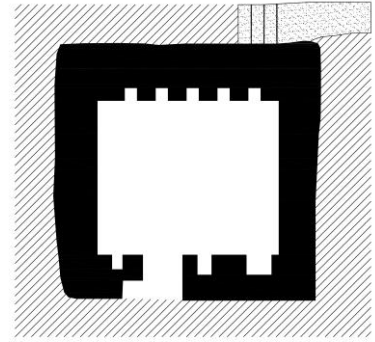
Ölçüleri: Yük.: 3.75 m., (korunmuş en yüksek nokta) m., Gen.: 5 m., Der.: 4.25 m.

Tanım: Kule, kentin güneybatı yamacında bir yüksek kaya üzerinde kuzey-güney yönlü konumlanır. Yapı, Ana Kent Kapısı'nın yaklaşık 42,5 m. doğusunda, Bastionun ise yaklaşık 83 m. güneydoğusunda bulunur. K19, kaya işlenerek yapılmış tek odalı ve tek katlı bir mekândır. Girişi kuzeyde olup, şehre, *akropolis*'e bakmaktadır. Giriş kısmı, 1,10 m. genişliğinde, 1,25 m. derinliğinde ve 2,60 m. yükseklikindedir. Kulenin batı duvarı üzerinde, kuzey duvarı iç hizasından itibaren güneye uzanan 2,33 m. uzunluğunda, 0,19 m. genişliğinde ve 0,48 m. derinliğinde bir kanal vardır. Yapının kuzey duvarında, kapının batısında 0,70 m. genişliğinde, 0,58 m. yüksekliğinde bir pencere bulunur. K19'in güney duvarında 5, kuzey duvarında ise 2 tane 0,35 x 0,35 m. ölçülerinde hatıl yuvası yer alır. Kulenin güney tarafında, güney duvara bitişik, kayadan oyulmuş, kulenin üzerine çıkmak amacıyla yapılmış 3 basamak vardır. Yapıda harç kullanımına rastlanılmaz.

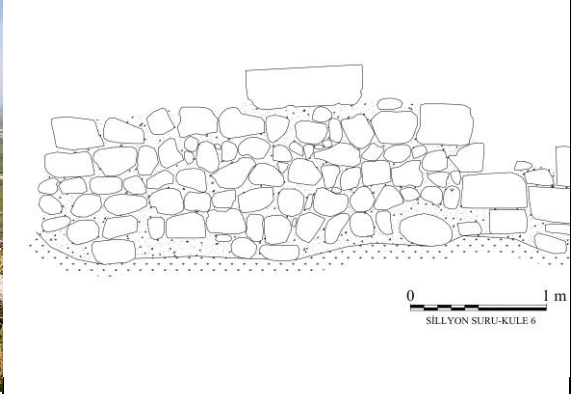
Fotoğraf:

Çizim:

0 1 2 3 m
SILLYON SURU-KULE 5

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K20	Sil15/7	Kule 6	<i>Akropolis</i> 'in kuzeyi	Bizans	Kötü
Ölçüleri: Yük.: 143,5 m., Uz.: 14,3 m., Gen.: 11,6 m., Duvar Kal.: 2,30 m.					
<p>Tanım: Yapı, <i>akropolis</i>'in güneybatı ucunda, <i>akropolis</i> kuzey kapının yaklaşık 20 m. kuzey doğusunda, Caminin ise kuzeydoğusunda kuzey-güney yönde konumlanır. Kulenin dışta kalan kuzey duvarı yarım yuvarlak diğer duvarları ise düz yapılmış; kuzey duvar ise arazinin şekline uydurulmuştur. Kuzey duvar sağlam ayrıntıları belli iken, diğer 3 duvarı sadece hatları belli olmaktadır. Yapının girişi güneydedir. Buradaki kapının genişliği 1,14 m.'dir. Duvarlardan doğu ve batdakilerin ve sadece genişlikleri alınabilmekte, güneydekilerin ise detayları ve ölçüleri belirlenmez. Kule çok köşeli bir plana sahiptir. K20, yerel kireçtaşı malzemeden çokgen kuru moloz taşlar, devşirme bloklar ile tuğla ve kiremit katkılı harç kullanılarak örülmüştür. Kulenin malzemeleri muhtemelen Türk-İslam döneminde Cami ve etrafındaki müştemilattan oluşan yapı grubunun inşasından kullanılmış olmalıdır.</p>					
Fotoğraf:			Çizim:		
					

Kat. No: K21	Env. No: Sil15/8	Adı: Kule 7	Konum: Akropolis'in kuzeydoğusu	Dönemi: Bizans	Durumu: Orta
------------------------	----------------------------	-----------------------	--	--------------------------	------------------------

Ölçüleri: Yük.: 3.30 (dışta), 2,50 (içte) m., İç çap.: 7.84 m., Duvar Kal. 0,88 m.

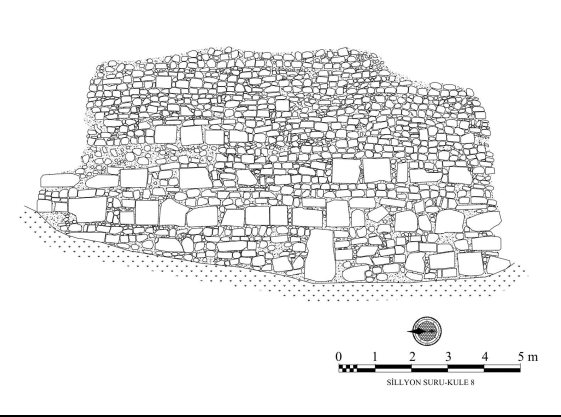
Tanım: Yapı, *akropolis*'in kuzeydoğusunda, diğer *akropolis* kulelerinden farklı olarak, yaklaşık 35 m. içerde konumlanır. Kulenin konumlandığı alan 231 m. kotta olup, kentin en yüksek noktasıdır. Bu şekliyle Sillyon'un en hâkim yerinde, dört tarafla hükmeden bir pozisyondadır. K21, yuvarlak planlıdır. Yapının giriş kısmı güney-doğuda olup, kuzey sövesi yıkılmıştır. Buradaki kapının genişliği yaklaşık 1 m., derinliği 0,88 m. sağlam kalın dış tarafta yüksekliği ise 2 m.'dir. Kulenin kuzey duvarında kapıyla aynı aksta 0,27 m. genişliğinde ve duvar derinliği boyunca devam eden bir adet pencere vardır. K21, yerel kireç taşı malzemeden çokgen kuru moloz taşlar, devşirme bloklar ile tuğla ve kiremit katkılı harç kullanılarak örülmüştür. Dış cephede yükseklikleri birbirine benzer devşirme bloklar kullanılmış; içerde ise çokgen kuru moloz taşlar tercih edilmiştir. Yapının etrafında herhangi bir duvara rastlanılmaz.

Fotoğraf:

Çizim:

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K22	Sil14/9	Kule 8	<i>Akropolis</i> 'in doğusu	Bizans	Kötü
Ölçüleri: Yüksek.: 6.50 m., Uzun.: 18 m., Gen.: 15.70 m., Duvar Kal.: 2.30 (alt), 1.60 (Üst) m.					
Tanım: Yapı, <i>akropolis</i> 'in doğusunda, Kule 7'nin yaklaşık 92 m. güney doğusunda, doğu-batı yönde konumlanır. Kulenin sadece doğu duvarı çatı seviyesine kadar, güney duvarı bazı yerlerde yaklaşık 1.50 m.'ye kadar korunmuştur. Duvarlar araziye uydurulmuş, kayalık alanlar yapıya dâhil edilmiştir. Batı ve kuzey duvarların ise hattı belli olup, diğer kısımları yıkılmıştır. K22'nin doğu duvarı alta 2.30 m., üstte ise 1.50 m. kalınlıktadır. Güney duvarda, duvar derinliği boyunca devam eden 0,30 m. genişliğinde ve 0,35 m. yüksekliğinde mazgal açıklığı vardır. Doğu duvarın 2.30'luk alt bölümü kireç taşıdan büyük devşirme bloklar ve çokgen kuru moloz taşlar; 1.50'lik üst bölümü ise yerel kireç taşıdan çokgen kuru moloz taşlardan örülmüştür. Duvarda bloklar ve taşların arası harçla sağlamlaştırılmış, derz aralarına ise tuğla parçaları konulmuştur.					
Fotoğraf:			Çizim:		
					

Kat. No: K23	Env. No: S115/10	Adı: Kule 9	Konum: Akropolis'in kuzeybatısı	Dönemi: Bizans	Durumu: Orta
------------------------	----------------------------	-----------------------	--	--------------------------	------------------------

Ölçüleri: Yük.: 16.60 m., Gen.: 22,80 m., Der.: 14.20 m., Duvar Kal.: 2.10 m.

Tanım: Yapı, *akropolis*'in kuzeybatı kesiminde, *akropolis*'e giden rampalı yol üstünde, Birim 3'ün yaklaşık 45 m. kuzey doğusunda ve Akropolis Kuzey Kapısı'nın yaklaşık 33 m. güneybatısında doğu-batı yönde konumlanır. Kule, başka yapılardan sökülen kireç taşından devşirme bloklardan örülmüştür. Kule, başka yapılardan sökülen kireç taşından devşirme bloklardan örülmüştür. Kullanılan bloklar genelde *rektagonal* formada olmasına rağmen, örgü sisteminde belli bir standart görülmez. Duvarların bazı bölümleri kireç taşında çokgen kuru moloz taşlar ile sağlamlaştırılmıştır. Duvarda bloklar ve taşların arası harçla sağlamlaştırılmış, derz aralarına ise tuğla parçaları konulmuştur. K23'ün batı ile güney duvarının birleştiği köşesi sonraki dönemde kireç taşından devşirme bloklar, çokgen kuru moloz taşlar ve harç yardımıyla onarılmış, derz araları ince harçla sıvanmıştır.

Fotoğraf 1:

Fotoğraf 2:

Kat. No: K24	Env. No: Sil14/14	Adı: Bastion 1	Konum: Kentin güney batısı	Dönemi: Helenistik -Bizans	Durumu: İyi
------------------------	-----------------------------	--------------------------	--------------------------------------	---	-----------------------

Ölçüleri: Yük.: 10,58 m., (korunmuş en yüksek nokta) m., Gen.: 26.7 m., Der.: 22.5 m., Duvar Kal.: 1.15 m.

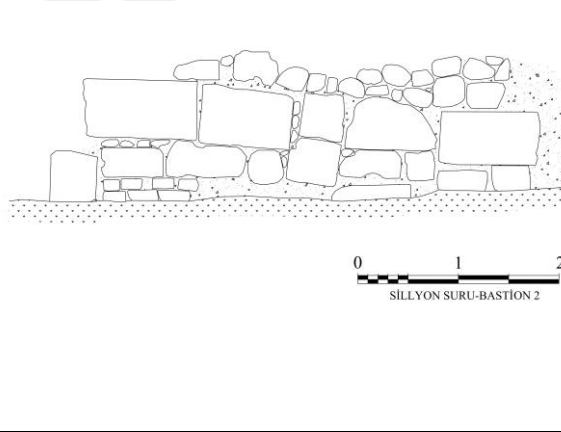
Tanım: Yapı, kentin güney batı yamacında, Ana giriş kapısının yaklaşık 71 m. kuzey doğusunda, *akropolis*'e çıkan rampalı caddenin hemen doğu kanadında ve kayalık bir alan üzerinde kuzeybatı-güneydoğu yönde konumlanır. Bastionun güney, batı ve kuzey duvarları sağlam doğu duvarı ise yıkılmıştır. Kuzey duvarı, doğu tarafında kalan kayalık alana bağlanır. Ana kayadan kesilerek alt kısmı hazırlanan K24, tek odalı ve tek katlı olup, kare plana yakın bir mekândır. Yapının kuzey doğu köşesi 2,11 m. batıya çıkıntı yapar; buradan da 4,40 m. kuzeye doğru devam ederek, duvarın mukavemetini güçlendirir. K28'in yapımında eşit yükseklikte olmayan yerel kireç taşıdan bloklar kullanılmış ve duvarlar *pseudo-isodomos* teknikte örülmüştür. Buradaki blokların yan kenarları, başları, eğik yani *trapeziodal* teknikte bırakılmıştır. Blokların 4 yüzü işlenmiş olup alın kısımları düz verilmiştir. Yanlardaki derz sıraları düz görülmekle beraber, içte çapraz devam ettiği anlaşılır. Duvar kesitleri iki boy taş, enleme-boylama, tekniği kullanılarak hazırlanmıştır. Yapının güney ve kuzey duvarında, içte, duvar boyunca devam eden yaklaşık 1.40 m. genişliğinde siper alanları (*epalksis*) bulunur. K24'ün kuzey duvarında bir adet kapı vardır. Bu kapının genişliği dışta 1,40 m., yüksekliği 3,14 m. ve derinliği ise 1,18 m.'dir. Yapının güneybatı köşesi, geç dönemde onarım görmüştür. Bu kısım, geç dönemde düzgün olmayan kuru moloz taşlar, devşirme bloklar ve tuğla katkılı kaba harçla örülerek sağlamlaştırılmıştır.

Fotoğraf:

Çizim:

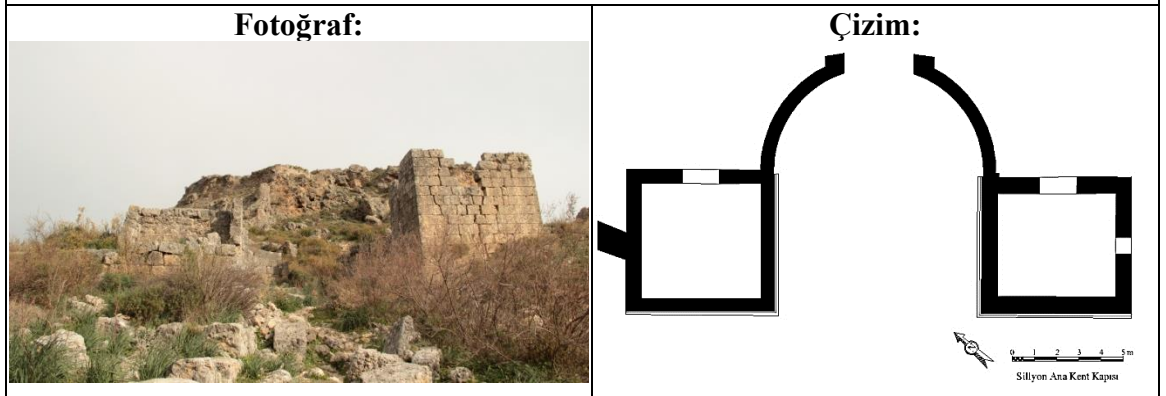

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K25	Sil15/11	Bastion 2	<i>Akropolis</i> 'in güneybatısı	Bizans	Kötü
Ölçüleri: Yük.:1,20 (en yüksek nokta, içerde) m., Uz.: 70 (yak.) m., Gen.: 20,7 m. Duvar Kal.: 1,20 m.					
Tanım: Yapı, Pamphylia Ovası'na hâkim bir noktada <i>akropolis</i> 'in güney batı ucunda, Bastion 1 ile aynı aksta doğu-batı yönde düz bir alanda konumlanır. Bastionun güney, batı ve kuzey duvarları yer yer sağlam olup doğu duvarı yıkılmıştır. Güney duvarı, kentin güney kapısına bağlanır. K25'in duvarları arazinin şekline uydurulmuştur. K25, yerel kireç taşı malzemeden çokgen kuru moloz taşlar, devşirme bloklar ile tuğla ve kiremit katkılı harç kullanılarak örülmüştür. Duvarların bazı bölümleri sonraki dönemlerde yine çokgen kuru moloz taşlarla duvar örülerek sağlamlaştırılmıştır. Bu noktalarda yoğun harç kullanımı görülür.					
Fotoğraf 1:			Çizim 1:		
					

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K26	Sil14/15	Ana Kent Kapısı	Kentin güney batısı	Helenistik -Roma- Bizans	İyi

Ölçüleri: Yük.: 7.57 m., Gen.: 22.65 m., Der.:11,68 m., Duvar Kal.: 0,75 m., Blok Yük.:0,50 m.

Tanım: Yapı, *akropolis*'in güneybatı kesiminde ve *akropolis*'e giden rampalı yolun başladığı yerde kuzeydoğu-güneybatı yönde konumlanır. Kapı, kare şeklinde iki kule ve bu kulelerin bitiminden itibaren, içe doğru bir yay çizerek merkeze uzanan yarım yuvarlak avludan oluşur. Avlu üzerinde kentte ulaşımı sağlayan giriş bulunur. Bu girişingenişliği 3.20 m., korunmuş yüksekliği ise 2.10 m.'dir. K26'nın doğu kanadındaki kulenin 4 duvarı sağlamdır. Kulenin doğu duvarında 1 adet mazgal-menfez vardır. Kuzey duvarda az bir kısmı görülebilen kule kapısı yer alır. Yine bu duvarın üst bölümünde üst taş sırasının hemen altında bir seyirdim veya siperlik(*epalkseis*) oluşturulmuştur. İçe bakan batı duvarın üst kesimine ise Dorik düzende bir adet triglif-metop ve friz işlenmiştir. K26'nın batı kanadındaki kulenin 4 duvarı yer yer sağlamdır. Kuzey duvarı 3.12 m.'ye kadar korunmuş olup, diğer 3 duvara göre daha iyi durumdadır. Kulenin girişi de bu yönde bulunur. K26'da avlu duvarlarının kalınlığı kulelere göre daha az olup 0,57 m.'dir. K26'nın yapımında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvarlar *isodomos* tekniğinde örülmüştür. Kullanılan bloklar dik açılı ve *rektagonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. *İsodomos* tekniğindeki blokların alın kısımları düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Sadece avlu duvarı bloklarının içe bakan yüzleri çevrelenmiştir. Taşların genişlikleri farklı olmakla beraber yükseklikleri aynı sırada olup birbirine eşittir. Duvarlar sadece kireç taşı malzemeden örülmüş, yapımında harç ve başka bağlayıcı malzemeler kullanılmamıştır. Sadece batı kanadındaki duvarların iç kesimlerinde harç izlerine rastlanır.

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K27	Sil14/16	Kapı 2	Kentin kuzey batısı	Helenistik- Roma-Bizans	Orta

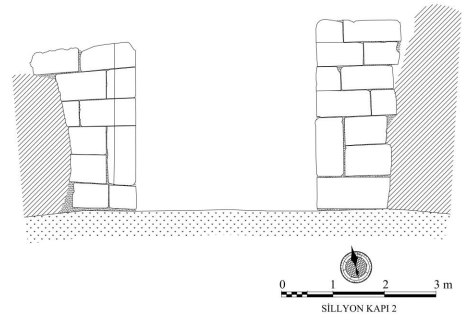
Ölçüleri: Yük.: 3.50 m., Kapı Toplam Uz.: 7.04 m., Kapı Giriş Gen.: 3.34 m., Duvar Kal.: 0,55 m.

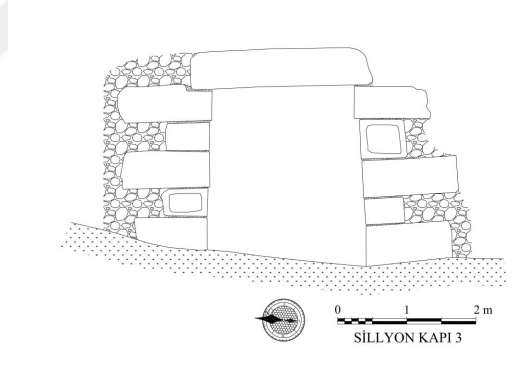
Tanım: Kapı 2, *akropolis*'in batı yamacında, Sillyon ana caddesi üzerinde, Kule 1'den yaklaşık 132,6 m. kuzeydoğuda ve Sillyon suru üzerinde kuzey-güney yönlü konumlanır. K27'nin iki kanadı da sağlam kalmış; sadece zemin kaymasından dolayı aksları kaymıştır. Yapı arazi şekillerine göre şekillenmiş olup, duvarları iki kanadında bulunan kayalık alanlara bağlanmıştır. Kapının kemerli olmadığı ve düz bir lentoya sahip olduğu yerdeki düşmüş bloklardan anlaşılmıştır. K27'nin batı duvarı önünde, içte tarafta, kapıda olasılıkla kullanılan ahşap aksan için yapılmış bir kanal vardır. Bu kanalın alt genişliği 0,44 m., üst genişliği ise 0,24 m.'dir. Kanalın toplam derinliği 0,47 m., uzunluğu ise 2,40 m.'dir. K27'nin yapımında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvarlar *isodomos* tekniğinde örülmüştür. Kullanılan bloklar dik açılı ve *rektagonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. *İsodomos* tekniğindeki blokların alın kısımları düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir bosaj veya benzeri uygulama yoktur. Kapı 2'de harç kullanımına rastlanılmaz.

Fotoğraf:

Çizim:

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K28	Sil14/17	Kapı 3	Kentin batısı	Roma- Bizans	Orta
Ölçüleri: Yük.: 2.59 m., Gen.: 2,06 m., Der.: 1.06 m.					
<p>Tanım: Kapı, <i>akropolis</i>'e giden rampalı yolun doğu duvarı üstünde, Birim 1'in hemen doğu hizasında ve doğu-batı yönde konumlanır.K28'in yapımında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvarlar <i>isodomos</i> teknikte örülmüştür. Kullanılan bloklar dik açılı ve <i>rektagonal</i> olup, dört yüzü de işlenmiş; alın kısımları bosajlı bırakılmıştır. Blokların etrafı ise bir klasik uygulama olan düz bir çerçeve ile çevrelenmiştir. Ayrıca her bloğun alt kısmı üçgen profilli bitmektedir. <i>Rektagonal</i> blokların etrafı geç dönemde kuru moloz taş ve harç yardımıyla sağlamlaştırılmıştır. Kapı sonraki son aşamada kuru moloz taş ve harç yardımıyla içten örülüp ulaşıma kapatılmıştır.</p>					
Fotoğraf:			Çizim:		
					

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K29	Sil14/18	Kapı 4	Akropolis'in kuzeybatısı	Helenistik -Roma- Bizans	Orta

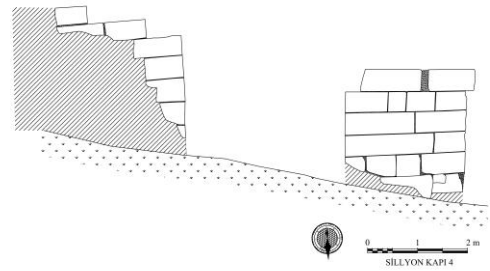
Ölçüleri: Yük.: 1.90 (doğu) m., 2.28 (batı) m., Kapı Gen.: 3,20 m., Duvar Kal.:0,72 m.

Tanım: Kapı, ana kent kapısından başlayarak *akropolis*'e kuzeyden ulaşan Kentin Ana Caddesi üzerinde, Akropolis Kuzey Kapısı'ndan yaklaşık 43 m. kuzeyde, kuzey-güney yönlü konumlanır. Kapı, kare şeklinde simetrik yerleştirilmiş iki kule ve bu kulelerin ortasındaki geçiştten oluşur. Batı kulenin güney, batı ve kuzey duvarları; doğudaki kulenin ise sadece güney ve kuzey duvarları sağlamdır. Doğudaki kule, hemen doğusundaki kayalık alanla sınırlandırılmış ve burası işlenerek kulenin doğu duvarı olarak değerlendirilmiştir. K29'un yapımında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvarlar *isodomos* teknikte örülmüştür. Buradaki bloklar dik açılı ve *rektagonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. Blokların alın kısımları düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir uygulama görülmez. Kapı 4'de harç kullanımına rastlanılmaz. K29'dan 3,45 m. güneyde, iç tarafta, geç dönemde bir kapının daha yapıldığı, böylece geçişlerin içe doğru taşındığı burada *in-situ* duran söve bloğundan anlaşılmaktadır. Yıkılmış olmasından dolayı detayları alınmamıştır.

Fotoğraf:

Çizim:

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K30	Sil14/19	Akropolis kuzey kapısı	Akropolis'in kuzey batısı	Roma-Bizans	Orta

Ölçüleri: Yük.: 5.39 (doğu) m., 5.08 (batı) m., Kapı Gen.: 4,85 m., Duvar Kal.: 0,58 m., Blok Yük.: 0,48 ve 0,54 m.

Tanım: Yapı, *akropolis*'in kuzeybatı ucunda, ana kent kapısından başlayarak *akropolis*'e kuzeyden ulaşan kentin ana caddesinin *akropolis*'e bağlandığı noktada, kuzeydoğu-güneybatı yönlü konumlanır. Kapı, öndeki girişten sonra gelen kare şeklinde bir iç avlu ve bu avlunun kentte açılan ikinci girişinden oluşur. Yapı tek odalı olup, 8,25 m. x 7.40 m. ölçüleriyle kareye yakın planlıdır. K30'un dış girişi düz, *akropolis*'e açılan girişi ise kemerli yapılmıştır. Kemerli kapının doğu bölümü korunmuş batı bölümünde ise söve bloğu sağlam kalmıştır. Bu alanda kemer, duvar tacı ile duvara ait bloklar yerde bulunur. Kare planlı kapının batı tarafı düz devam eden bir duvarla sınırlanmış; doğu duvarında ise merkezde 1 adet kapı ve bu kapının her iki tarafında birer dikdörtgen niş yapılmıştır. Doğu duvarın doğu cephesinde, batı duvarın ise doğu cephesinde ahşap hatıl yuvaları vardır. K30'un yapımında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvarlar çoğu yerde *isodomos* teknikte örülmüştür. Buradaki bloklar dik açılı ve *rektagonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. Blokların alın kısımları düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir uygulama görülmez. Kapıda harç kullanımına rastlanılmaz. Bununla beraber, doğu duvarı önünde, içte duvar uzunluğu boyunca ve 0,74 m. kalınlığında, düzgün olmayan kuru moloz taşlardan harç ve tuğla kullanımıyla geç dönemde yapılmış duvar vardır.

Fotoğraf:

Çizim:

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K31	Sil14/20	Akropolis Güney Kapısı	Akropolis'in güneybatısı	Roma-Bizans	Orta

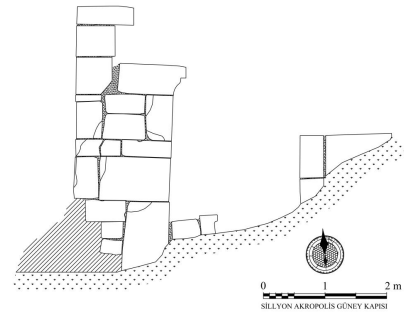
Ölçüleri: Yük.: 2.57 m., Gen.: 2.09 m., Der.: 0,85 m.

Tanım: Kapı, *akropolis*'in güney batı yamacında, ana kent kapısından başlayarak *akropolise* güneyden ulaşan Akropolis Caddesi üzerinde ve Bastion 1'in yaklaşık 46 m. doğusunda kuzey-güney yönlü konumlanır. K31, *akropolis*'e girişi sağlayan güneydeki tek kapıdır. Kapının doğu kanadı yıkılmış, batı kanadı ise söve bloğuna kadar sağlam kalmıştır. Kapının sağlam kalan güney sövesi *kyma reversa* profilli blokla biter. K31'in yapımında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvarlar *pseudo-isodomos* teknikte örülmüştür. Buradaki bloklar dik açılı ve *rektagonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. Blokların alın kısımları düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir uygulama görülmez. Akropolis Kuzey Kapısı'nın ilk yapım evresinde harç kullanımına rastlanılmaz. Kapı, geç dönemde düzgün olmayan kuru moloz taşlar, devşirme bloklar ve tuğla katkılı kaba harçla kapatılmış; buradaki giriş yana alınmıştır.

Fotoğraf:

Çizim:

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K32	Sil15/12	Kapı 5	<i>Akropolis</i> 'in kuzeybatısı	Bizans	Orta
Ölçüleri: Yük.: 6. 70 m., Gen., 3.45 m., Der.: 5.80 m., Duvar Kal.: 2.10 m.					
<p>Tanım: Yapı, <i>akropolis</i>'in kuzeybatı kesiminde, <i>akropolis</i>'e giden rampalı yol üstünde, Kule 9'un hemen kuzeyinde ve Akropolis Kuzey Kapısı'nın yaklaşık 27 m. güneybatısında doğu-batı yönde konumlanır. Kapının batı ve güney duvarları sağlam kalmış, doğu ve kuzey duvarları ise yıkılmıştır. K32, kareye yakın planlı ve tek odalı olup, arazinin şekline göre şekil almıştır. Giriş kısmı güneydedir. Girişin toplam genişliği 1.07 m., ölçülen yüksekliği 1.45 m. ve derinliği ise 1.89 m.'dir. Giriş, K32'ye açılır ve rampalı yolu <i>akropolis</i>'e bağlar. K32'in üst kısmı içine doğru çökmüştür. Girişin üst kısmında devşirme bir Dorik arşitrav bloğu lento olarak kullanılmıştır. Kapı, başka yapılardan sökülen kireç taşından devşirme bloklardan örülmüştür. Kullanılan bloklar genelde <i>rektagonal</i> formada olmasına rağmen, örgü sisteminde belli bir standart görülmez. Duvarların bazı bölümleri kireç taşında çokgen kuru moloz taşlar, kırık kiremit parçaları ve harç yardımıyla sağlamlaştırılmıştır. Güney duvarda kullanılan bazı devşirme bloklar üzerinde <i>N,T,O,T</i> şeklinde Latince harfler vardır.</p>					
Fotoğraf 1:			Fotoğraf 2:		
					

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K33	Sil15/13	Güney Yan Giriş/Kedi Basamağı	Akropolisin güneydoğusu	Helenistik -Roma- Bizans	İyi
Ölçüleri: Basamak Yük.: 0,20-0,26 m., Basamak Gen.: 0,70-1,10 m.					
<p>Tanım: K33, <i>akropolis</i>'in güneydoğu kenarında, Kule 8'in yaklaşık 250 m. güneybatısında, Duvar 12'nin üzerinde bulunur. Halka arasında buraya "kedi basamağı" adı verilir. K33, <i>akropolis</i>'e güneydoğudan girişi sağlayan basamaklı bir tali giriştir. İki kaya arasında oluşan ve uzaktan görülmeyen bir alana yapılmıştır. Güney Yan Geçiş <i>akropolis</i>'in üzerinde konumlandığı kayalık alanda zamanla aşınmaya bağlı olarak birbirinden ayrılan iki kaya arasındadır. Toplam 16 basamaktan oluşan bu giriş doğal kaya oyularak oluşturulmuştur. Basamakların yükseklikleri ve genişlikleri değişiklik gösterir. Böylece belli bir standartta yapılmadığı anlaşılmaktadır.</p>					
Fotoğraf:			Çizim:		
					

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K34		Ana Cadde	Kentin batısı	Helenistik -Roma- Bizans	Orta
Ölçüleri: Uz.: 603 (yak.) m., Gen.: 3-3.50 m.					
<p>Tanım: Yapı, Ana Kent Kapısı'ndan başlayıp, buradan kuzey istikametinde yaklaşık 325 m. ilerledikten sonra Kapı 2'ye ulaşır. Kapı 2 (K27)'den yaklaşık 200 m. kuzeydoğu yönde devam ettikten sonra dirsek yapıp, güneydoğu yönde yaklaşık 35 m. sonra Kapı 4 (K29)'e bağlanır; fakat burada bitmez. Bu kapıdan da aynı yönde yaklaşık 43 m. devam ederek Akropolis Kuzey Kapısı ile sonlanır. K34'ün üzerinde Kapı 2 ve Kapı 4 yapıları bulunur. . Zeminde yapılan incelemelerde doğal kireç taşından kare veya dikdörtgen blokların kullanıldığı ve aralarında ise harç veya benzeri bağlayıcı malzememin tercih edilmediği gözlemlenmiştir. Zeminde aşınma ve yüzeysel de olsa tekerlek izleri görülmektedir. Kapı 4 ile Akropolis Kuzey Kapısı arasında kalan yaklaşık 43 m.lik bölümü nişler ve heykel kaideleriyle tasarlanmıştır.</p>					
Fotoğraf 1:			Fotoğraf 2:		
					

Kat. No: K35	Env. No:	Adı: Rampalı Cadde	Konum: Kentin batısı	Dönemi: Roma- Bizans	Durumu: Orta
Ölçüleri: Yükl.: 8.40 m., (korunmuş en yüksek nokta) m., Uz.: 360 m., Gen.: 5 m.; Duvar Kal.: 0,50 m. (Batı), 0, 72 m. (Doğu).					
<p>Tanım: Cadde, Ana Kent Kapısı'ndan başlayıp kuzeydoğu istikametinde yaklaşık 360 m. devam ettikten sonra <i>akropolis</i>'in kuzeybatısında <i>akropolis</i>'e girişi sağlayan Kapı 5'e bağlanır. Bu yapı, başlangıç noktasından itibaren arazi şekline bağlı olarak yükselmekte ve son bulunduğu yere kadar bu şekliyle bir rampa oluşturmaktadır. Gösterdiği bu yapısal şemadan dolayı çalışmamızda burası "Rampalı Cadde" olarak adlandırılmıştır. K35, 4 köşeli payandaların oluşturduğu alan üzerinde devam etmektedir. Payandaların üst kesimleri belli bir standart göstermez ve ölçüleri 100 x 360 m. arasında değişir. Blokların arasına, bazı noktalara küçük çokgen kireç taşı taşlar yerleştirilmiş ve kireç harcı ile de sağlamlaştırılmıştır. Payandalar arasındaki alt duvarlarda farklı örgüsünde ise, kireçtaşından çokgen taşlarla kullanılmış ve bazı bölümlerinde ise büyük bloklar tercih edilmiştir. Caddenin batı ve doğu duvarı yer yer sağlamdır. Zeminde, doğal kireç taşından kare veya dikdörtgen blokların kullanıldığı ve aralarında ise harç veya benzeri bağlayıcı malzememin tercih edilmediği gözlemlenmektedir. K35 üzerinde belli aralıklarla konumlandırılmış 3 adet yapı (Birim 1-3) yerleştirilmiştir.</p>					
Fotoğraf 1:			Fotoğraf 2:		
					

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K36		Akropolis Caddesi	Kentin güney batısı	Helenistik, Roma-Bizans	Orta
Ölçüleri: Uz.: 62 m. (ölçülebilen), Gen.: 2 m. (yak.).					
<p>Tanım: Cadde, Kentin Ana Kapısı'ndan itibaren başlayıp kuzey doğu istikamette devam ederek Bastion 1'in hemen doğusundan doğuya yönelmekte; yaklaşık 62 m. ilerledikten sonra da kuzeye kıvrılıp Akropolis Güney Kapısı'ndan <i>akropolis</i>'e bağlanmaktadır. <i>Akropolis</i>'e ulaşımı sağlayan en kısa yol olması ve direk <i>akropolis</i> doğrultulu devam etmesinden dolayı, çalışmamızda "Akropolis Caddesi" olarak geçmektedir. K36'nın tam nereden başladığı tespit edilememiştir. Cadde zemini yer yer görülmekte; Ana Cadde ve Rampalı Cadde'de olduğu gibi, doğal kireç taşından kare veya dikdörtgen blokların kullanıldığı ve aralarında ise harç veya benzeri bağlayıcı malzememin tercih edilmediği gözlemlenmektedir.</p>					
Fotoğraf 1:			Fotoğraf 2:		
					

Kat. No: K37	Env. No: Sil14/21	Adı: Birim 1	Konum: Kentin batısı	Dönemi: Roma- Bizans	Durumu: Orta
Ölçüleri: Yük.: 2.70 m., (korunmuş en yüksek nokta) m., Uz.: 14.35 m., Duvar Kal.: 0,50 m.					
<p>Tanım: Yapı, <i>akropolis</i>'e giden rampalı yol üstünde, Bastion 1'in hemen batısında ve Roma hamamının yaklaşık 55 m. doğusunda konumlanır. K37, rampalı yolun batı ve doğu duvarları yükseltilerek yapılmış; batı duvara belli bir tertipte pencereler eklenerek oluşturulmuştur. Doğu batı duvarı arasında 5 m'lik mesafe vardır. Batı duvarda kentin batısına bakan toplamda 4 adet pencere bulunur. 1.80 m genişliğindeki pencereler, 1.78 m. aralıkla yerleştirilmiştir. Her pencere kendinden önceki pencereden 0,69 m. yükseklikte yerleştirilmiştir. K37'nin batı duvarının yapımında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvarlar <i>isodomos</i> teknikte örülmüştür. Buradaki bloklar dik açılı ve <i>rektagonal</i> olup, dört yüzü de işlenmiştir. Blokların ön alın kısımları düz tıraşlanmış olup, üzerinde herhangi bir uygulama görülmez. Doğu duvar ise sağlam kalan noktalarda düzgün olmayan kuru moloz taşlar, devşirme bloklar ve harçla örülmüştür. Batı duvarda bulunan 3. ve 4. pencereler geç dönemde devşirme bloklarla kapatılmıştır.</p>					
Fotoğraf:			Çizim:		
					

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K38	Sil14/22	Birim 2	Kentin batısı	Roma- Bizans	İyi

Ölçüleri: Batı duvar Yük.: 8.40 m., (korunmuş yerden yüksekliği) m., Batı Duvar Uz.: 14.40 m., Batı Duvar Kal.: 0,50 m. Doğu Duvar Yük.: 4,97 m., Doğu Duvar Kal.:0,72 m.

Tanım: Yapı, *akropolis*'e giden rampalı yol üstünde, Bastion 1'in hemen batısında, Roma hamamının yaklaşık 155 m. kuzeydoğusunda ve Birim 1'in yaklaşık 79 m. kuzeyinde konumlanır. K38, rampalı yolun batı ve doğu duvarları yükseltilerek yapılmış; batı duvara belli bir tertipte pencereler eklenerek oluşturulmuştur. Doğu batı duvarı arasında yaklaşık 5 m.'lik mesafe vardır. Batı duvarda kentin batısına bakan 0,50 m. kalınlıkta 4 adet pencere bulunur. 1.80 m. genişliğindeki pencereler, 1.78 m. aralıkla yerleştirilmiştir. Her pencere kendinden önceki pencereden 0,67 m. yükseklikte bulunur. K38 batı duvarının yapımında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvarlar *pseudo-isodomos* teknikte örülmüştür. Buradaki bloklar dik açılı ve *rektagonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. Blokların alın kısımları düz traşlanmış olup, pencere duvarlarındaki blokların etrafı çerçevelemiş ve orta kısımları kaba yonu bırakılmıştır. Doğu duvar, batıdakinden farklı olarak üzgün olmayan kuru moloz taşlar, devşirme bloklar ve harçla örülmüştür. Doğu duvarda alt alta iki sıra halinde 1,80 m. aralıklara yerleştirilmiş hatıl yuvaları bulunur. Yuvaların genişliği 0,19 m. ve yüksekliği ise 0,25 m.'dir. Bu duvar üstünde yapıya caddeye açılan genişliği 2,98 m. yüksekliği ise 2,97 m. olan bir kapı vardır. Doğu duvarı hemen doğusundaki ana kayaya bağlanmamış, burada boş bir alan oluşturulmuştur.

Fotoğraf 1:

Fotoğraf 2:

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K39	Sil14/23	Birim 3	Kentin batısı	Roma- Bizans	Kötü

Ölçüleri: Batı duvar Yük.: 5,40 (korunmuş yerden yüksekliği) m., Batı Duvar Kal.: 0,50 m., Batı Duvar Blok Yük.: 0,75 m., Doğu duvar Yük.: 3,17 m., Doğu Duvar Kal.: 0,65 m.

Tanım: Yapı, *akropolis*'e giden rampalı yol üstünde, Bastion 1'inyaklaşık 176 m. kuzeyinde, Kule 1'in yaklaşık 145 m. doğusunda ve Birim 2'in yaklaşık 135 m. kuzeyinde konumlanır. K39, rampalı yol üstündeki son birimdir. K39, rampalı yolun batı ve doğu duvarları yükseltilerek yapılmış; batı duvara belli bir tertipte pencereler eklenerek oluşturulmuştur. Doğu batı duvarı arasında yaklaşık 5 m.'lik mesafe vardır. Birim 1 ve 2'ye göre daha az korunmuş ve sadece bir pencere duvarı sağlam kalmıştır. Buradaki tek pencerenin genişliği 1.79 m.'dir. Açıklığın üst kısmı dışa taşarak iç ve dış bükey profilli pervaz oluşturur. K39 batı duvarının yapımında düzgün kesilmiş yerel kireç taşıdan bloklar kullanılmış ve duvarlar *isodomos* teknikte örülmüştür. Buradaki bloklar dik açılı ve *rektagonal* olup, dört yüzü de işlenmiştir. Blokların alın kısımları düz traşlanmıştır. Doğu duvar, batıdakinden farklı olarak üzgün olmayan kuru moloz taşlar ve harçla örülmüştür. Doğu duvarı, Birim 2'de görüldüğü üzere, hemen doğusundaki ana kayaya bağlanmamış, burada boş bir alan oluşturulmuştur.

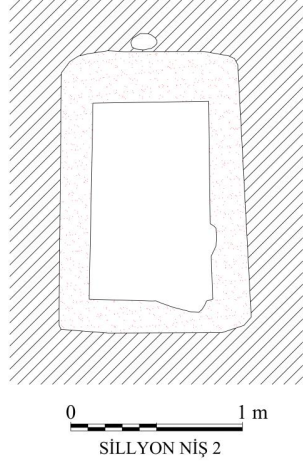
Fotoğraf 1:

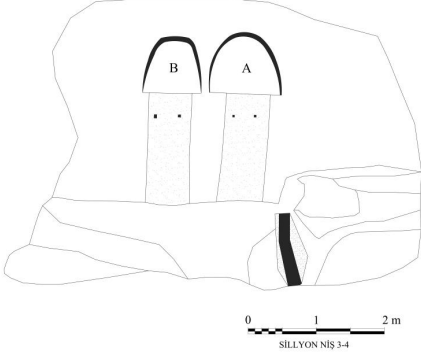

Fotoğraf 2:

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K40	Sil14/24	Niş 1 A-B	Kentin güneybatısı	Helenistik -Roma	Orta
Ölçüleri: Niş 1-A Yük.:0,80 m., Niş 1-A Gen.: 0,78 m., Niş 1-A Der.: 0,50 m., Niş 1-B Yük.: 0,72 m., Niş 1-B Gen.: 0,63 m., Niş 1-B Der.: 0,45 m.					
Tanım: K40, kentin güneybatısındaki Bastion 1'in kuzey ve doğu duvarlarının birleştiği kayalık alanın güney yüzünde iki adet iş yer alır. Buradaki kayalık alan kesilip düzleştirilerek alınlıklı nişler işlenmiştir. Burada başka nişlerin olup olmadığı alandaki mekanik bozulmalar ve kopmalardan dolayı anlaşılamamaktadır. İki nişin alt alta yerleştirildiği görülür. Üstte kalan nişin (B) kayadaki mekanik bozulmalardan dolayı detayları anlaşılmazken alttaki niş (A) sağlamdır.					
Fotoğraf:			Çizim:		
					

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K41	Sil14/25	Niş 2	Akropolis'in kuzey batısı	Helenistik -Roma	İyi
Ölçüleri: Yük.: 1.14 m., Gen.: 0,69 m., Der.: 0,50 m.					
Tanım: K41, <i>akropolis</i> 'e kuzeyden bağlanan Kentin Ana Caddesi'nin doğu duvarı üzerinde, Akropolis Kuzey Kapısı'nın yaklaşık 20 m. kuzeyinde, cadde zemininden 1,32 m. yükseklikte yer alır. Kayalık alan düzgünce işlenip, niş buraya yerleştirilmiştir. Dikdörtgen şeklindeki nişin etrafı 0,21 m. genişliğinde düzleştirilmiş bir alanla çerçeveselendirilmiştir. Bu alanın kırmızı tonda bir harçla sıvanarak <i>stuko</i> tekniğinin uygulandığı görülmektedir. Yukarıda çerçeveli alanın hemen üstünde, nişin tam orta hizasında 0,8x0,12 m. ölçülerinde bir dübel deliği bulunur.					
Fotoğraf:			Çizim:		
					

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K42	Sil14/26	Niş 3 A-B	Akropolis'in kuzeybatısı	Helenistik -Roma	İyi
Ölçüleri: Niş 3 A Yük.:0,88 m., Niş 3 A Alt Gen.: 1,11 m., Niş 3 A Der.: 0,32 m., Niş 3 B Yük.: 0,82 m., Niş 3 B Alt Gen.: 0,83 m., Niş 3 B Der.: 0,32 m.					
Tanım: K42, <i>akropolise</i> kuzeyden bağlanan kentin ana caddesinin doğu duvarı üzerinde, Akropolis Kuzey Kapısı'nın yaklaşık 15 m. kuzeyinde ve Niş 2'in yaklaşık 5 m. güneyinde cadde zemininden 1,56 m. yükseklikte yer alır. Kayalık alan düzgünce işlenip, nişler buraya yerleştirilmiştir. Bu nişlere kuzeyden güneye sırasıyla Niş 3A ve Niş 3B şeklinde isimler verilmiştir. Her iki nişin altından aşağı doğru inen farklı genişliklerde 2 adet kanal vardır. Nişlerin 0,30 m. altına 0,3x0,3 m. ölçülerinde 2 adet küçük dübel yuvası işlenmiştir. B'nin sağ alt köşesinden 0,94 m. aşağıda ve bu köşe hizasında;0,12x0,12 m. ölçülerinde 1 adet kare dübel yuvası bulunur. Bu dübelin hizasında, zeminde, bir adet 0,22 m. genişliğinde, 1,86 m. uzunluğunda 0,23 m. yüksekliğinde bir kanal vardır. Nişlerin üst kısmı kavislendirilmiştir.					
Fotoğraf:			Çizim:		
					

Kat. No: K43	Env. No: -	Adı: Kastron	Konum: <i>Akropolis</i> 'in batısı	Dönemi: Bizans- Türk İslam	Durumu: İyi
------------------------	----------------------	------------------------	--	---	-----------------------

Ölçüleri: Duvar Kal.: 1,20 m.

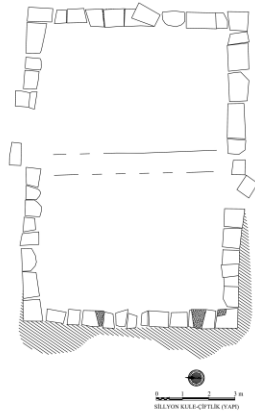
Tanım: *Kastron* olarak nitelendirdiğimiz yapı, Sillyon *akropolis*'i üzerinde, caminin yaklaşık 127 m. güneyinde, Akropolis Kuzey Kapısı'nın yaklaşık 80 m. güneyinde, Akropolis Güney Kapısı'nın ise yaklaşık 165 m. kuzeyinde konumlanmaktadır. *Akropolis*'in batı kesiminde bulunan yapının kuzey, doğu ve batı duvarının yaklaşık 3-4 m.'lik kısmı sağlam kalmış; güney duvarı ise yıkılmış ve başka yapılarda kullanılmak üzere taşınmıştır. Doğu duvarında doğuyla güneyin birleştiği köşede derin bir çatlak bulunur. Güney duvarda güneydoğu köşeye yakın bir açılma söz konusudur. İçinde, kuzey duvarına yaslanmış bir şekilde *praitorion* bulunmaktadır. *Praitorion* 11,60 x 5,60 m. ölçülerinde olup, dikdörtgen bir plan örneği sunar. Duvar kalınlığı 1,20 m.'dir. Yapı, 3 katlı inşa edilmiştir. Kat aralıkları hatıl yuvalarından belli olmaktadır. Katlar arasına atılan hatıl yuvaları kuzey ve güney duvarda ayrıntıları belli eder biçimde korunmuştur. Zemin katta, güney duvarda 1 adet açıklık vardır. Bu şekli ile büyük bir yapı gurubunu teşkil etmektedir. *Kastron*'un içinde bulunan binalar veya yapı gurupları tamamen yıkılmış; üzerleri ot ve çalılarla kaplanmıştır. Kuzey duvarında, batı duvardan yaklaşık 27 m. doğuda kuzeye açılan bir giriş bulunmaktadır. Burada, girişin etrafında 3 *faskialı* bir söve bloğu kullanılmıştır. Yapının inşasında yeni kesilmiş, çok büyük olmayan taşlar ve bazı yerlerde ise devşirme bloklar kullanılmıştır. Blokların arasına küçük tuğla parçaları yerleştirilmiştir. Derz arasında tuğla parçaları dışında ufak taşlar ve harç tercih edilmiştir. Duvarların iç kesimlerinde ise kaba harç, tuğla-kiremit kırıkları ve çokgen taşlardan oluşan dolgu kullanılmıştır.

Fotoğraf 1:

Fotoğraf 2:

Kat. No: K44	Env. No: Sil14/27	Adı: Kule-Çiftlik	Konum: Kentin batısı	Dönemi: Helenistik -Roma	Durumu: Orta
Ölçüleri: Yük.: 2.74 (korunmuş en yüksek nokta) m., Uz.: 12,12 m., Gen.: 8.42 m., Duvar Kal.: 0,77 m.					
<p>Tanım: Kule, kentin batı kesiminde, Kocagözler Mahallesi Mezarlığının hemen kuzeyindeki tepelik alanda doğu-batı yönde konumlanır. K43, halk arasında “yapı” olarak bilinir. Etrafında kendisiyle bağlantılı sur veya başka yapılar mevcut değildir. K43’ün doğu, güney ve kuzey duvarları yer yer yıkılmış, batı duvarı ise 2,74 m. yüksekliğe kadar korunmuştur. Buna rağmen tüm duvar hatları açık bir şekilde görülür. Kule, tek odalı ve tek katlı dikdörtgen bir mekândır. K43’ün inşasında düzgün kesilmiş yerel kireç taşından bloklar kullanılmış ve duvar <i>isodomos</i> tekniğinde örülmüştür. Kullanılan bloklar dik açılı ve <i>rektagonal</i> olup, dört yüzü de işlenmiştir. Blok dış yüzleri bosajlı işlenmiş, yüzlerinin kenarları çerçevelevi verilmiş; böylece bosajlı kısım iyice vurgulanmıştır. Taşların genişlikleri farklı olmakla beraber yükseklikleri aynı sırada olup birbirine eşittir. Duvar sadece kireç taşı malzemeden örülmüş, yapımında harç ve başka bağlayıcı malzemeler kullanılmamıştır. İncelemelerde, kulenin giriş bölümü ve pencerelerinin yerleri tespit edilememiştir. Bununla beraber batı duvarda güneybatı köşeden kuzeye 0,52 m. uzaklıkta, içte 0,52 m., dışta ise 0,32 m. genişliğinde ve duvar kalınlığı boyunca devam eden 1 adet siperlik bulunur. Ayrıca yapının hemen güneyinde bir adet baskı kolu yuvası tespit edilmiştir.</p>					
Fotoğraf:			Çizim:		
					

Kat. No: K45	Env. No: Si115/14	Adı: Gözetleme Mekanları	Konum: Gökçepınar	Dönemi: Bizans	Durumu: Kötü
------------------------	-----------------------------	---------------------------------------	-----------------------------	--------------------------	------------------------

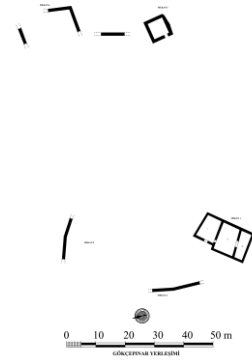
Ölçüleri: DuvarYük.: 1,70 (Korunmuş en yüksek nokta), m., Duvar Kal.: 1,10 m.

Tanım: Serik İlçesi'ne bağlı Gökçepınar Mahallesi'nde kayalık bir tepe üzerinde yer alır. Pamphylia Ovasının yavaş yavaş yükseldiği ve Torosların tam da bu noktada başladığı bir tepenin üst kesimindeki çanak şeklindeki zirvesinde konumlanır. Güneybatı tarafı Sillyon ve Perge istikametinden Beydağları'na kadar olan Pamphylia Ovasına hâkim; kuzey kısmı ise kayalık bir alanla çevrilidir. Bu tepeye ulaşabilecek herhangi bir yol veya patika yoktur. Yapıların bulunduğu alana sadece tepenin güney batı yönden tırmanarak varılmaktadır. Tepenin diğer alanları sarp ve uçurumdur. Sillyon'la arasında kuş uçuşu yaklaşık 11 km.'lik bir mesafe vardır. Burada 4 tane mekâna ait duvar kalıntıları görülür. Birinci yapı, alanın güneyinde bulunur. Muhtemelen 3 odalıdır. Yapı ince uzun bir planda ve güneybatı-kuzeydoğu uzantılı olup, kuzey batıya bakmaktadır. İkinci yapı, birincinin doğusundadır, ön tarafında ve kuzey doğusunda basit yapılmış ve dağılmış duvarlar görülür. Detayları anlaşılabilir. Birinci yapıya göre yaklaşık 1 m. düşük kotta olup alanda ikincil durumdadır. Birinci ve ikinci yapının bulunduğu alandan yaklaşık 60-70 m. doğuda kayalık tepenin zirvesinin hemen batısında, güneybatı-kuzeydoğu doğrultulu tek odalı üçüncü mekân bulunur. Son yapı ise, 3.'nün hemen kuzeydoğusunda bulunur. Bu duvarları arazide kayalık alanların yardımıyla oluşturulmuştur. Dördüncü yapının yıkılmış olduğu, yıkılan duvarların aşağı doğru arazi boyunca aktığı tespit edilmiştir. Duvarları iyice yıkıldığından detayları tam anlaşılır. Dört yapının sağlam kalan noktalarında, duvarların yerel kireç taşı çokgen bloklardan harç kullanılmadan örüldüğü görülmektedir. Kulenin bulunduğu alanda yaptığımız çalışmalarda herhangi bir su kuyusu, sarnıç veya depo görülemediği görülmüştür.

Fotoğraf:

Plan:

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K46	Sil15/15	Kepez Yerleşimi	Kepez	Geç Antik Dönem	Orta

Ölçüleri: Rakım: 245 m.; Yayılım Alanı: 20 hektar (yak.)

Tanım: Kepez Yerleşimi, Serik İlçesi, Yanköy Mahallesi sınırları içerisinde, halka arasında Kepez olarak bilinen kayalık bir tepe üzerinde konumlanmaktadır. K46'nın güney kesimi doğal kayalık alanlarla sınırlandırılmışken; diğer kesimleri ise düz bir şekilde devam etmektedir. Kuzeyde Toroslar 'la kademeli bir şekilde birleşen küçük yükseltilerle çevrelenmiştir. Güneyinde ise Sillyon yer almaktadır. Kepez Sillyon'a yaklaşık 4 km uzakta olup, kente hakim bir noktadır. Kepez'e ulaşmak için Yanköy'den kuzeybatıya doğru devam eden ve köylüler tarafından arazilerine gitmek için tercih edilen yol kullanılmaktadır. Tepenin güneybatı ucunda modern bir taş ocağı bulunmaktadır. Kepez Yerleşiminin konut alanları, işlikler, *nekropolis*, sarnıçlar, su depoları ve tarım terasları vardır. K46'nın kendi kendine yetebilen, dahası tarımsal organizasyonu kuvvetli bir kırsal yerleşme özelliği sergileyen Sillyon'a bağlı bir *kome* olduğu anlaşılmıştır.

Fotoğraf:

Plan:

Kat. No:	Env. No:	Adı:	Konum:	Dönemi:	Durumu:
K47	Sil15/16	Dikmen Yerleşimi	Dikmen Mahallesi	Geç Antik Dönem	Kötü
Ölçüleri: Rakım: 30 m.; Yayılım Alanı: 350 dekar (Yak.).					
<p>Tanım: K47, Sillyon'un yaklaşık 8 km. uzağında ve Serik-Antalya karayolunun güneyinde bulunan Dikmen Mahallesi'nde yer almaktadır. Serik-Antalya yolu üzerindeki Belek sapağı dönüldükten sonra Kadriye turizm merkezine yaklaşık 2 km. yaklaşınca bu yolun hemen doğusunda kalan 30 m. yüksekliğinde bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Bu tepenin güney kesiminde Dikmen Mahallesi yer almaktadır. Bu nedenle Dikmen Yerleşimi olarak adlandırılmıştır. K47'nin olduğu tepe denize yaklaşık 5 km. mesafede olup, hem Sillyon'u gören hem de denize hakim bir noktadır. Tepe eteklerinde çokgen taşlar ve moloz harçla basit bir şekilde yapılmış teraslar ve duvar kalıntıları tespit edilmiştir. Tepenin bazı noktalarında kayalık alanların olduğu görülmüştür. Muhtemelen bu kayalık alanlardan sökülen taşlar duvar inşasında kullanılmıştır. Arazide yaptığımız incelemelerde seramik parçaları ve çatı kiremidi örneklerine rastlanılmıştır. Seramiklerin gündelik kullanıma yönelik kaplara ait olduğu anlaşılmıştır. K47 Sillyon egemenlik alanında bulunan bir <i>kome</i> yerleşimidir.</p>					
Fotoğraf 1:			Fotoğraf 2:		
					

KISALTMALAR

A.g.e	:	Adı Geçen Eser
Abb.	:	Abteilung
Alt Gen.	:	Alt Genişlik
Bkz./bkz. :	:	Bakınız
cm.	:	Santimetre
Çev.	:	Çeviri
Çiz.	:	Çizim
Der	:	Derinlik
dn.	:	Dipnot
Ed.	:	Editör
Et al.	:	Et Alii
Fig.	:	Figür
Gen.	:	Genişlik
K	:	Katalog
Kal.	:	Kalınlık
Krş.	:	Karşılaştırma
Lev.	:	Levha
m.	:	Metre
M.Ö.	:	Milattan Önce
M.S.	:	M.S.
No	:	Numara
Pl.	:	Plate
Res.	:	Resim
Taf.	:	Tafel
Uz.	:	Uzunluk
Üst Gen.	:	Üst Genişlik
vb.	:	Ve Benzeri
vd.	:	Ve Diğerleri
Vol.	:	Volume
Yak.	:	Yaklaşık
Yük	:	Yükseklik
yy.	:	Yüzyıl

KAYNAKÇA²¹⁹⁷

Antik kaynaklar

- Actus Apostolarum (= Actus Apostolarum - Elçilerin İşleri)
Kullanılan Metin ve Çeviri:
<http://latinitas.org/biblia/actus.pdf>
- Aen. *Tact.* (=Aeneas Tacticus)
Kullanılan Metin ve Çeviri:
http://www.aeneastacticus.net/public_html/text.htm
- Amm. Marc. (= Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Ammianus Marcellinus*. With an English translation by J. C. Rolfe I-III. Cambridge, Mass.- London 2000 (The Loeb Classical Library).
- Anon. Byz. (=Anonymus Byzantinus)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: George T. Dennis (Hrsg.), *Three Byzantine military treatises: Text, translation, and notes* (=Corpus fontium historiae Byzantinae 25), Washington, DC 1985, S. 1-136.
- App. *Hann.* (= Appianus, *Rhomaika*)
(= *Hannibal*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Appian's Roman History*. With an English translation by H. White I-IV. Cambridge, Mass.-London 1912-1913 (The Loeb Classical Library).
- App. *Mithr.* (= Appianus, *Rhomaika*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Appian's Roman History*. With an English translation by H. White I-IV. Cambridge, Mass.-London 1912-1913 (The Loeb Classical Library).
- App. *Syr.* (= Appianus, *Syriake*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Appian's Roman History*. With an English translation by H. White I-IV. Cambridge, Mass.-London 1912-1913 (The Loeb Classical Library).
- App. *Mithr.* (=Appianus, *Mithridateios*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Appian's Roman History*. With an English translation by H. White I-IV. Cambridge, Mass.-London 1912-1913 (The Loeb Classical Library).
- Aristot. *pol.* (= Aristoteles, *Politica*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Politics*. With an English translation by H. Rackham. London, New York 1967 (The Loeb Classical Library).
- Arr. *Anab.* (= Arrianus, *Anabasis*)

²¹⁹⁷ Çalışmalarımızda kullanılan antik kaynaklar, Greek-English Lexicon'nun ön kısmındaki antik yazarlar ve eserlerinin kısaltmalarına göre verilmiştir.

- Kullanılan Metin: *İskender'in Seferi, Aleksandrou Anabasis*. Çev. Furkan Akderin, İstanbul, 2005.
Âşık Paşazâde (= Âşık Paşazâde, *Tevarih- Âl-i Osman*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Âşık Paşazâde, *Tevarih- Âl-i Osman*, (nşr. K. Yavuz- Y.Saraç), İstanbul 2003.
- Caes. Civ. (= Caesar, *De bello Civili*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Civil Wars*. With an English translation by A. G. Peskett. Cambridge, Mass.- London 1957 (The Loeb Classical Library).
- Cic. de Or. (= Cicero, *de Oratore*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *De Oratore*. With an English translation by H. Rackham. London, New York 1959-1960 (The Loeb Classical Library).
- Cic. leg. agr. (= Cicero, *De lege agraria*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Speeches*. With an English translation by J. H. Freese I-III. London, New York 1930 (The Loeb Classical Library).
- Cic. Verr. (= Cicero, *In Verrem*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Verrine Orations*. With an English translation by L. H. G. Greenwood I-II. London, New York 1959-1960 (The Loeb Classical Library).
- Cod. Iust. (= Codex Iustinianus)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Digest of Justinian*, ed. by. A. Watson, Philadelphia 1998.
- Cod. Theod. (= Codex Theodosianus)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Theodosiani libri XVI, I-II*, Hrsgg. Von Th. Mommsen – P. M. Meyer, Berlin 1954.
- Const. Porph. de legat. (= Constantinus VII Porphyrogenitus, Imperator,)
(= *De Legationibus*)
Kullanılan Metin: *De Legationibus*. Ed. C. de Boor, *Excerpta historica iussu imp. Constantini Porphyrogeniti confecta*, vol. I: *excerpta de legationibus*
- D. S. (= Diodorus Siculus, *Bibliothèque Historique*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Diodorus of Sicily*. With an English translation by R. M. Geer. London, New York 1947 (The Loeb Classical Library).
- D.C. (= Cassius Dio, *Rhomaika*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Roman History*. With an English translation by E. Carry I-IX. London 1914-1927 (The Loeb Classical Library).
- Dig. (= Digesta, Corpus Iuris Civilis)
P. KRÜGER – Th. MOMMSEN et alii (ed.), I: *Institutiones et Digesta*, Dublin/Zürich 1973.
- Diod. (= Diodorus Siculus, *Bibliothèque Historique*)

- Kullanılan Metin ve Çeviri: *Diodorus of Sicily*. With an English translation by R. M. Geer. London, New York 1947 (The Loeb Classical Library).
- Dionys. *Perieges*. (= Dionysios, *Periegesis*)
Kullanılan Metin: *Dionysii, Orbis Terrarum Descriptio*. Ed. F.C. Matthiae. Francofurti ad Moenum 1817.
- Etst. *Dion. Per*. (=Eustathios, *Commentarium in Dionysii periegetae orbis descriptionem*)
Kullanılan Metin: Eustatius, *Commentarium in Dionysii periegetae orbis descriptionem*. C. Miiller ed.), Geograp by Graeci Minores II. Paris (1990).
- Eutr. (= Eutropius, *Breviarium ab urbecondita*) *The Breviarum ab Urbe Condita of Eutropius*, Translated with an Introduction and Commentary by H. W. Bird, Liverpool 1993.
- Evliya Çelebi *Sey*. (= Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. Haz.: Z. Kurşun, S. A. Kahraman, Y. Dağlı (II. cilt). İstanbul 1992.
- Flavius Iosephus (=Flavius Iosephus)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Historia Ioudaikou Polemou pros Rhomaious: Jewish War*, Çev. H.J. Thackeray, Loeb Classical Library, Londra, Harvard University Press, 1956².
- Flavius Iosephus (= Flavius Iosephus)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Ioudaikes Arkhaiologos: Jewish Antiquities*, Çev. R. Marcus, Londra, Harvard University Press, 1963, s.267, 16,148.,
- Georg. Pach. (= Georgius Pachymeres)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Georgii Pachymeris de Michaele et Andronico Paleologis libri XIII. I-II*, ed. I. Bekker, Bonn 1835.
- Hdn. (= Herodianus, *ab excessu divi Marcilibrioceto*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Geschichte des Kaisertums nach Marc Aurel, mit Einleitung, Anmerkungen und Namen in dex* von Fr. L.Müller, Stuttgart 1996.
- Hdt. (= Herodotos, *Historiae*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Herodostos Tarihi*. Çev.; Furkan Akderin, İstanbul (2007).
- Hero *Bel*. (= Hero of Alexandria, *belopoeica*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=npj.32101071958852;view=1up;seq=7>
- Hierocl. (=Hierocles, *Notitiae Graecae dignitatum*)

- Kullanılan Metin: *Notitiae Graecae dignitatum*, Ed. Gustav Parthey, Hakkert, 1967.
 (=Hierocles, *Synekdemos*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: Le Synekðemos D'Hiéoklè et L'Opuscule Géographique de Georges De Chypre. Par. Ernest Honigmann, Bruxelles, 1939.
- Hierocl. *Synekdemos*
- Hist. Aug. *Prob.* (= *Scriptores Historiae Augustae, Propus*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Scriptores Historiae Augustae*, with an English translation by D. Magie, I-III, London/New York 1921-1932 (The Loeb Classical Library).
- Ibn Hawkal *Viae et regna* (= Ibn Hawkal, *Viae et regna*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Viae et regna, descriptio ditionis moslemicae auctore Abu'l Kâsim Ibn Haukal*, ed. M. de Geoe (BGA 2). Lugduni Batavorum 1873.
- Ioannis Malalas (=Ioannis Malalas, *Khronographia*)
 Kullanılan Metin ve Çeviriler: Ioannis Malalae, *Chronographia*, Haz.: I. Thurn, Berlin, Walter de Gruyter, 2000, s.177, 10.8.
- İbn Bibi (= İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iyehi'l-Umuri'l-Ala'iyehi*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *El Evamirü'l-Ala'iyehi'l-Umuri'l-Ala'iyehi*. Yay.; A. Sadık Erzi, Ankara 1956; Türkçe çev.; Mürsel Öztürk, I, Ankara 1996.
- İbnü'l-Esir (=İbnü'l-Esir, *el Kâmil fi't-Târih*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *el Kâmil fi't-Târih*, C.IX, X, XI, XII. Yay.; Carolus Johannes Tornberg, Beyrut 1386/1966; Türkçe çev.; Abdülkerim Özeydin, C.IX, X, XI, XII İstanbul 1987.
- Kâtip Çelebi *Cihan* (= Kâtip Çelebi, *Cihannüma*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: Kâtip Çelebi, *Cihannüma* İstanbul, 1145/1732, burada: Katip Çelebi, *Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler*, Ankara 1957.
- Ksen. *Cyr.* (= Ksenophon, *Cyropaedia*)
 Kullanılan Metin ve Çeviri: *Cyropaedia*. Ed. E. C. Marchant, *Xenophontis opera omnia*, vol. IV. Oxford 1970.
- Ksen. *Hell.* (= Ksenophon, *Hellenika*)
 Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Hellenica*. With an English translation by C. L. Brownson and O. J. Todd I-III. London, New York 1961 (The Loeb Classical Library). Xenophon, *A History of My Times*. With an English translation by R. Warner. Oxford 1966.
- Lib. *Ep.* (= Libanius, *Epistulae*)

- Kullanılan Metin ve Çeviriler: Briefe: Griechisch-Deutsch, in AuswahlHrsgg. Von G. Fatouros – T. Krischer, München 1980.
- Libanius Or. (=Libanius, *Orationus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: A. F. Norman, Antioch as a Centre of Hellenic Culture as Observed by Libanius, Liverpool, 200.
- Liv. *perioch.* (= Livius, *Ab urbe condita librorum periochae*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Livy, From the founding of the city*. With an English translation by A. C. Schlesinger. I-XIV. London, New York 1967 (The Loeb Classical Library).
- Lukian. *Icarom.* (Lucianus, *Icaromenippus*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: Lucianus, *Icaromenippus* = Samsatlı Lukianos: Secme Yazılar, Çev. N. Atac 1992.
- Neşrî (= Neşrî, *Kitâb-ı Cihannümâ II*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Kitâb-ı Cihannümâ II*, (nşr. M. A. Köymen-F. R. Unat), TTK. Yayınları, Ankara 1995.
- Niceph. *Hist.* (= Nicephorus Gregoras, *Historia Romana*)
Kullanılan Metin: *Historia Romana, Nicephori Gregorae historiae Byzantinae*. Ed. L. Schopen and I. Bekker, [*Corpus scriptorum historiae Byzantinae*. Bonn: Weber, vol. 1: 1829; 2: 1830; 3: 1855: I: 3-568; II: 571-1146; III: 3-567
- Nik. *Khon. Hist.* (=Niketas Khoniates, *Historia*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: Niketas Khoniates, *Historia* = *Historia: Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri*, Çev. F. Işıltan, 1995.
- Not. Dig. Or. (= Notitia Dignitatum, *Orientis*)
Kullanılan Metin: *Notitia Dignitatum. Accedunt Notitia Urbis Constantinopolitanae et Laterculi Prounciarum*. Ed.: O. Seeck, Berolini, 1876.
- Orac. *Sib.* (= Oracula Sbyllina)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Sibyllinischen Weissagungen*. Voll ständig gesammelt, nach neuer Handschriften-Vergleichung mit kritischem Kommentare und metrischer deutscher Übersetzung, Hrsg. von J. H. FRIEDLIB, Leipzig 1852.
- Paus. (= Pausanias, *Periegesistes Hellados*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pausanian Description of Greece*. With an English translation by W. H. Jones I-V. London, New York 1918-1935 (The Loeb Classical Library).
- Ph. Byz. *Poliorketica* (=Philo Byzantius, *Poliorketica*)

- Kullanılan Metin ve Çeviriler: A.W. Lawrence, *Greek Aims in Fortification*, Oxford, 1979.
- Pl. (=Platon, Yasalar)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: Yasalar, Kabalcı Yayınevi, 2007.
- Plb. (= Polybius, *Historiai*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Histories*. With an English translation by W. R. Paton I-VI. Cambridge, Mass.-London 1922 vd. (The Loeb Classical Library).
- Plin. *epist.* (= G. Plinius Caecilius Secundus “Genç”, *Epistulae*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Pliny, Letters*. With an English translation by W. Melmoth, rev. W. H. L. Hutchinson. London 1963 (The Loeb Classical Library).
Plinius, *Genç Plinius’un Anadolu Mektupları*. Çev. Ç. Dürüşken– E. Özbayoğlu. İstanbul 2001.
- Plin. *Nat.* (= G. Plinius Secundus “Yaşlı”, *Naturalis Historia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pliny Natural History*. With an English translation by H. R. Rackham, W. H. S. Jones, D. E. Eichholz I-X. Cambridge, Mass.-London 1938-1971 (The Loeb Classical Library).
- Plu. (= Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*)
Ant. (=Antonius)
Kim. (=Kimon)
Caes. (=Caesar)
Pomp. (= Pompeius)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Plutarch’s Lives*. With an English translation by B. Perrin I-XI. London, New York 1959 (The Loeb Classical Library).
- Pro. De. Aed. Procopius (=Pro. De. Aed. Procopius)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *De Aedificiis*, (Çev: H. B. Dewing), London, 1949. (Loeb).
- Ptol. *geogr.* (= Claudios Ptolemaios, *Geographika Hyphegegis*)
Kullanılan Metin: *Claudii Ptolemaei Geographia* (lib. 1-3). Ed.K. Müller. Paris 1883. *Claudii Ptolemaei Geographia* (lib. 4-8). Ed. C. F. A.
- Rutilius Namatianus (= Rutilius Namatianus)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: Cl. Rutilus Namatianus (French Edition) by Vessereau Jules 1863, 2011.
- Sallust. *Hist.* (= Sallustius, *Historiae*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: Sallust, *The Histories*. Translated with introduction and commentary by P. McGushinvol. I (1992), vol. II (1994). Oxford.
- Scyl. *periplus* (= Skylaks, *Periplus Scylacis*)

- Kullanılan Metin: *Periplus Scylacis*. Ed. C. Müller. *Geography Graeci Minores* I. Paris 1990.
Sen. *Ep.* (= Seneca, *Epistles*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Moral Epistles*. With an English translation by R. M. Gummere. Vol. I-III. Cambridge, Mass.- 1917-1925. (The Loeb Classical Library).
- Sol. *Coll. Mem.* (= *Gaius Iulius Solinus, Collectanea Rerum Memorabilium*)
Kullanılan Metin: *C. Iulii Solin iCollectanea Rerum Memorabilium*. Ed by Th. Mommsen. Berlin 1958.
- St. Byz. *Ethnika* (= Stephanos Byzantios, *Ethnika*)
Kullanılan Metin: *Stephani Byzantii, Ethnikon*. Ed. A. Westermann. Lipsae 1839.
- Str. (= Strabon, *Geographika*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika) Kitap XII-XIII-IV*, Ed. Nezih Başgelen, İstanbul 2009.
- Suet. (= Suetonius, *De Vitae Caesarum*)
Claud. (= *Claudius*) *Vesp.* (= *Vespasianus*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *The Lives of the Caesars*. Ed. And Translated by J. C. Rolfe I-II. Cambridge, Mass.- London 1951 (The Loeb Classical Library).
- Sym. Mag.* (= Symeon magister)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Theophanes continuatus, Ioannes Cameniata, Symeonmagister, Georgius monachus, ed. I. Bekker, 1838 Bonn, 601-760.
- Synax. Cpl.* (= *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*) e codice Sirmondiano, (Ed.: H. Delehay), Brüssel 1902.
Kullanılan Metin: *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*.
- Şikârî (= Şikârî, *Karamannâme*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Karamannâme*, Karaman Valiliği- Karaman Belediyesi Yayınları, (nşr. M. Sözen-N. Sakaoğlu), Karaman 2005.
- Tab. Peut. (= Tabula Peutingeriana)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Tabula Peutingeriana*; vgl. Miller, *Itineraria sowie Vollständige Faksimile-Ausgabe im Original format u. Kommentar* von E. Weber 1976.
- Tac. *hist.* (= Tacitus, *Historia*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *The Histories*. With an English translation by C. H. Moore I-II. Cambridge, Mass.-London 1968 (The Loeb Classical Library).
- Tert. *Apol.* (= Tertullian, *Apologeticus*)

- Kullanılan Metin ve Çeviri: Tertullian, *Apology*. With an English translation by T. R. Glover. London, New York 1931 (The Loeb Classical Library).
- Th. (= Thukydides)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Peloponnes Savaşı*. Çev. T. Gökçöl. İstanbul 1976.
- Theocritus, *Idyll* (= Theocritus, *Idylls*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Theocritus, *The Idylls of Theocritus*, translated by R.C. Trevelyan (1925 Albert & Charles Boni, New York).
- Theodoret *Phil. Hist.* (=Theodoret, *Historia*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: <http://www.documentacatholicaomnia.eu>
- Theoph. *Chronographia* (= Theophanis, *Chronographia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: Theophanis, *Chronographia*, ed. C. De Boor, Vol. I, Textum Graecum continens Leipzig 1883.
- Thuk. (= Thukydides)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Peloponnes Savaşları*. Çev. F. Akderin, İstanbul 2010.
- Veg. *mil.* (= Vegetius Renatus, *Epitoma rei militaris*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Vegetius: Epitome of Military Science*. Translated with notes and introduction by N. P. Milner, Liverpool 1962
- Vita Antonii jun. I* (= *Vita Antonii jun. I*)
Kullanılan Metin: *Vita Antonii jun. I*, I. A. Papadopoulos-Kerameus, St. Petersburg 1907, 186-216.
- Vitr. *de Arch.* (= Vitruvius, *De Architectura*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *On Architecture*. With an English translation by F. Granger I-II. London-New York 1931- 1934 (The Loeb Classical Library). Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap*. Çev. S. Güven. İstanbul 19983.
- X. *An.* (= Xenophon, *Anabasis*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Anabasis. Onbinlerin Dönüşü*, Çev. Tanju Gökçöl, İstanbul 1998.
- X. *Cyr.* (= Xenophon, *Cyropaedia*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Cyropaedia*. Ed. E. C. Marchant, *Xenophontis opera omnia*, vol. IV. Oxford 1970.
- Zos. (= Zosimos, *Historia Nova*)
Kullanılan Metin ve Çeviriler: *Zosime, Histoire nouvelle*. Ed. F. Paschoud, Paris 1971-1989.

Modern Kaynaklar

- Abbasoğlu 1996 H. Abbasoğlu, “Perge Kazısı 1993 ve 1994 Yılları Ön Raporu”, 17. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, 1996, 107-121.
- Abbasoğlu 1997 H. Abbasoğlu, “Perge Kazısı 1995 Yılı Ön Raporu”, 18. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, Ankara, 1997, 41-50.
- Abbasoğlu 1998 H. Abbasoğlu, “Perge Kazısı 1996 Yılı Ön Raporu”, 19. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, Ankara, 1998, 81-91.
- Abbasoğlu 2000 H. Abbasoğlu, “Perge Kazıları”, Ed. O. Belli *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932-1999)*, Ankara, 2000, 241-247.
- Abbasoğlu 2001 H. Abbasoğlu, “The Founding of Perge and its Development in the Hellenistic and Roman Periods”, *Urbanism in Western Asia Minor: New Studies on Aphrodisias, Ephesos, Hierapolis, Perge and Xanthos, Journal of Roman Archaeology Supplement 45*, 2001, 172-188.
- Abbasoğlu 2003 H. Abbasoğlu, “Zur Geschichte der Ausgrabungen in Perge”, *Die Akropolis von Perge I*, Mainz am Rhein, 2003, 1-12.
- Abbasoğlu 2004 H. Abbasoğlu, “Pamphylia Hamamları: Plan Açısından bir Değerlendirme”, Ed. İ. Delemen, *Festschrift für Fahri Işık, 60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan: Anadolu'da Doğdu*, İstanbul, 2004, 1-9.
- Abbasoğlu 2007a H. Abbasoğlu, “Par-ha-a'dan Perge'ye”, *Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol'a Armağan*, (Ed.: M. Alparslan, M. Doğan Alparslan-H. Peker), İstanbul, 2007, 21-25.
- Abbasoğlu 2007b H. Abbasoğlu, “Perge 2006”, *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 5*, 2007, 54-58.
- Abbasoğlu-Martini 2003 H. Abbasoğlu-W. Martini, *Die Akropolis Von Perge. Band 1, Survey und Sondagen 1994-1997*, Mainz am Rhein, 2003.
- Adam 1982 J.P. Adam, *L'Architecture Militaire Greque*, Paris, 1982.
- Adam 1994 J.P. Adam, *Roman Building. Materials and Techniques*, London-New York, 1994.
- Ahrweiler 1962 H. Ahrweiler, “L'Asie Mineure et les invasions arabes (7e-9e siècles)”, *Revue historique 227*, 1962, 1-32.
- Akarca 1998 A. Akarca, *Şehir ve Savunması*, Ankara, 1998.
- Akyel 1993 İ. Akyel, “The Settlement on Cuma Tepesi”, Ed. F. Kolb, *Lykische Studien 1, Die Siedlungs Kammer von Kyaneai*, München, 1993, 53-55.
- Akyürek 2006 E. Akyürek, “The Bey Dağları in the Byzantine Period: Trabenna, Neapolis and their territories”, Ed. K. Dörtlük, et al., *III. Uluslararası Likya Sempozyumu, Sempozyum Bildirileri / The IIIrd. International Symposium on Lycia, Symposium Proceedings, Vol. I*, Antalya, 2006, 1-18.
- Akyüz 2016 E. Akyüz, “Kentsel Estetik: Edinburgh ve İstanbul Örneği”, *Eurasion Academy of Sciences, Social Science Journal*, Vol. 7, 2016, 176-186.
- Alanyalı 2004 H. S. Alnalyalı, “Perge Antik Kentindeki Şehircilik Anlayışı”, *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, sayı 1-2, 2004, 1-13.

- Alanyalı 2005 H.S. Alanyalı, “Perge Antik Kentindeki Şehircilik Anlayışı”, *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1-2, 2005, 1-13.
- Alanyalı 2011 H. S. Alanyalı, “Side’nin Roma Dönemi Panteonu”, *Anatolia* 37, 2011, 75-92.
- Alanyalı 2014 H.S. Alanyalı, “Side 2013 Yılı Kazı ve Araştırmaları”, *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2014-12*, 2014, 94-108.
- Alanyalı 2015 H.S. Alanyalı, “Side 2014 Yılı Kazı ve Araştırmaları”, *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2015-13*, 2015, 114-130.
- Anadolu 1970 M.U. Anadolu, “Küçük Asya’da Bulunan İmparator Tapınakları”, *Anadolu Sanatı Araştırmaları* 2, 1970, 31-54.
- Anadolu 1970 M.U. Anadolu, *Küçük Asya’da Bulunan Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları*, İstanbul, 1970.
- Antoniadis-Bibicou 1963 H. Antoniadis-Bibicou, “Recherches sur les Douanes à Byzance. L’ octava, le kommerkion et les commerciaires”, *Cahiers des Annales* 20, Paris, 1963.
- Arca vd. 2011 A. E. Arca vd., “Pamphylia Bölgesi’nin Mısır Ve Kıbrıs İle Olan İlişkileri”, *Olba* XIX, 2011, 1-26.
- Armağan 1997 A. L. Armağan, “XVI. Yüzyılda Teke Sancağı’ndaki Konar-Göçerlerin Demografik Durumu Üzerine bir Araştırma”, *A.Ü. D.T.C.F. Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi* 30, Cilt 19, 1997, 1-35.
- Armağan 2002 A. L. Armağan A. L., “Tarihsel Süreç İçinde Teke Yöresi”, *A.Ü. D.T.C.F. Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi* 32, Cilt: 20, 2002, 1-19.
- Armağan 2005 A. L. Armağan, “XVI. Yüzyılda Antalya”, *A.Ü.D.T.C.F. Tarih Bölümü, Tarih Araştırmaları Dergisi* 38, Cilt 24, 2005, 9-111.
- Arslan 2000 M. Arslan, “Sulla’nın Küçükasia Politikası”, *Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, 94, 2000, 32-42.
- Arslan 2003 M. Arslan, “İ.Ö. 188 Yılından İ.Ö 67 Yılına Kadar Lykia, Pamphylia ve Kilikia Trakheia Sahillerindeki Korsanlık Faaliyetleri: Nedenleri ve Sonuçları”, *Adalya* VI, 2003, 91-118.
- Arslan 2003 M. Arslan, *Mithradates VI Eupator Roma’nın Büyük Düşmanı*, İstanbul, 2007.
- Arslan 2007 M. Arslan, *Mithradates VI Eupator Roma’nın Büyük Düşmanı*, İstanbul, 2007.
- Arslan 2008 M. Arslan, “Eurymedon Muharebesi’nden Sonra Aspendos ve Genel Olarak Pamphylia’nın Durumuna Bir Bakış”, *Adalya*, XI, 2008, 49-61.
- Arslan 2011 M. Arslan – N.T Önen, “ Akdeniz’in Korsan Yuvaları: Kilikia, Pamphylia, Lykia ve Ionia Bölgelerindeki Korykoslar”, *Adalya*, XIV, 2011, 189-206.
- Aşkın 2006 E. Aşkın, “Kent Planı ve Mimari Yapılanması Açısından Cilicia ve Lycia Bölgelerindeki Roma Dönemi Kentlerinin Karşılaştırılması”, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimsel Enstitüsü, Mersin, 2006 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Atabeyli 1940 K. N. Atabeyli, “Teke (Antalya) Yürükleri Hakkında Notlar” *Türk Tarih Arkeoloji Ve Etnoğrafya Dergisi*, Sayı IV, 1940, 213-234.

- Ateşlier 2006 S. Ateşlier, "Teke Kale'de Bir Mezar", *Olba* 13, 2006, 145-177.
- Aydın 2012 E. Ö. Aydın, "Osmanlı Döneminde, Antalya'da Vakıf ve İmar Çalışmaları", *Dünden bugüne Antalya Kitabı, Cilt 2*, 2012, 149-152.
- Aydinoğlu 2010 Ü. Aydınoğlu, "The Farms in Rough Cilicia in the Roman and Early Byzantine Period." *Adalya* 12, 2010, 243-282.
- Aydinoğlu 2013 Ü. Aydınoğlu, "Paslı: Dağlık Kilikia'da Bir Kırsal Yerleşimin Değişim Süreci", *OLBA XXI*, 2013, 71-100.
- Aydinoğlu 2015 Ü. Aydınoğlu, "Kaynaklar, Çalışmalar ve Tarihsel Coğrafya Açısından Kanytellis", Ed. Ü. Aydınoğlu, *Kanytellis/Kanlıdivane Dağlık Kilikia'da Bir Kırsal Yerleşimin Arkeolojisi*, 2015, 11-30.
- Aydinoğlu-Mörel 2015 Ü. Aydınoğlu - A. Mörel, "Zeytinyağı Üretim Merkezi Kanytellis", Ed. Ü. Aydınoğlu, *Kanytellis/Kanlıdivane Dağlık Kilikia'da Bir Kırsal Yerleşimin Arkeolojisi*, 2015, 159-188.
- Aydinoğlu-Mörel 2015 Ü. Aydınoğlu - A. Mörel, "Zeytinyağı Üretim Merkezi Kanytellis", Ed. Ü. Aydınoğlu, *Kanytellis/Kanlıdivane Dağlık Kilikia'da Bir Kırsal Yerleşimin Arkeolojisi*, 2015, 159-188.
- Aylward 2005 W. Aylward, "The Portico and Propylaia of the Sanctuary of the Ilias at Ilios", *Studia Troica* 15, 2005, 127-175.
- Bachmann 2009 M. Bachmann, "A Oinoanda'da Arazi Çalışmaları 2008" *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2009-7*, 2009, 150-157.
- Bachmann 2014a M. Bachmann, "Ortaya Çıkarmak ve Korumak: Pergamon'da 130 yıllık Restorasyon Tarihçesi (Excavation and Conservation: 130 Years of Restoration History at Pergamon)", Ed. F. Pison-A.Scholl, *Anadolu'da Hellenistik Bir Kent Pergamon*, İstanbul, 2014, 80-101.
- Bachmann 2014b M. Bachmann, "Pergamon Mimarisi ve Yapı Teknikleri (Pergamene Architecture and Construction Technology)", Ed. F. Pison-A.Scholl, *Anadolu'da Hellenistik Bir Kent Pergamon*, İstanbul, 2014, 228-243.
- Bahar vd. 1996 Bahar vd., *Eskiçağ Konya Araştırmaları I*, İstanbul, 1996.
- Bailie 1846 J.K. Bailie, *Fasciculus inscriptionum, graecarum potissimum, quas apud sedes celeberrimas Asianas chartis mandatas, et nunc denuo instauratas notisque tum criticis tum exegeticis instructas*, Londra – Dublin, 1846.
- Ball 2001 W. Ball, *Rome in the East, The Transformation of an Empire*, Londra-New York, 2001².
- Banaji 2001 J. Banaji, *Agrarian Change in the Late Antiquity, Gold Labor and Aristocratic Dominance*, Oxford, 2001.
- Baran 2010 A. Baran, "Labraunda Kutsal Yolu ve Antik Dönem Çeşme Yapıları/The Sacred Way to Labraunda and Ancient Spring Houses", Ed.: F. Kuzucu-M.Ural, *Mylasa Labraunda Milas Çomakdağ Güney Ege Bölgesi'nde Arkeoloji ve Kırsal Mimari/Archaeology and Rural Architecture in Southern Aegean Region*, İstanbul, 2010, 121-138.
- Bardill 1999 J. Bardill, "The Golden Gate in Constantinople: a triumphal arch of Theodosius I", *American Journal of Archaeology* 103, 671-696.

- Barnes 1982 T.D. Barnes, *The New Empire of Diocletian and Constantine*, Cambridge, 1982.
- Bayburtluoğlu 2003 C. Bayburtluoğlu, *Yüksek Kayalığın Yanındaki Yer, Arykanda*, İstanbul, 2003.
- Bayram 1991 M. Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teskilâtı'nın Kuruluşu*, Konya, 1991.
- Beal 1993 R. H. Beal, "Kurunta of Tarhuntašša and The Imperial Hittite Mausoleum", *Anatolian Studies*, 43, 1993, 29-39.
- Bean 1958 G. E. Bean, "Inscriptions in the Antalya Museum", *Belleten* 22, 1958, 21-91.
- Bean 1965 G. E. Bean, *The Inscriptions of Side*, Ankara, 1965.
- Bean 1965 G. E. Bean, *Side Kitabeleri – The Inscriptions of Side*, Ankara, 1965.
- Bean 1967 G. E. Bean – M. Harrison, "Choma in Lycia", *Journal of Roman Studies*, 57, 1967, 40-44.
- Bean 1970 G. E. Bean – T. B. Mitford, "Journeys in Rough Cilicia in 1964-1968", *Österreichische Akademie der Wissenschaften, phil. – hist. Klasse., Denkschriften 102*, Wien, 1970.
- Bean 1987 G. E. Bean, *Karia*, İstanbul, 1987.
- Bean 1991 G. E. Bean, *Kleinasien 2. Die türkische Südküste von Antalya bis Alanya*, Mainz, 1991.
- Bean 1999 G. E. Bean, *Eskiçağ'da Güney Kıyıları*, Çev. İ. Delemen, S. Çokay, İstanbul, 1999.
- Bean 2000 G. E. Bean, *Eskiçağ'da Menderes'in Ötesi*, İstanbul, 2000.
- Bean- Cook 1957 J. Bean-M.Cook, "The Carian Coast III", *The Annual of the British School at Athens* 52, 1957, 58-147.
- Bean-Mitford 1965 G. E. Bean – T. B. Mitford, *Journeys in Rough Cilicia in 1962 and 1963*, Wien, 1965.
- Bean-Mitford 1970 G. E. Bean – T. B. Mitford, *Journeys in Rough Cilicia 1964-1968*, Wien, 1970.
- Beaulieu 1989 P. A. Beaulieu, *The Reign of Nabonidus King of Babylon*, New Haven and London, 1989.
- Behrwald 2000 R. Behrwald, *Der Lykische Bund*, Bonn, 2000.
- Bejor 1999 G. Bejor, "Vie Colonnade Paesaggi Urbani del Mondo Antico", *Rivista di archeologia Supplementi* 22, Rome, 1999.
- Belke 1984 K. Belke, "Galatien und Lykaonien", *Tabula Imperii Byzantini* 4, Wien, 1984.
- Belke-Mersich 1990 K. Belke-N. Mersich, "Phrygien und Pisidien", *Tabula Imperii Byzantini* 7, Wien, 1990.
- Bennet 2007 J. Bennet, "The Roman Army in Lycia and Pamphylia" *Adalya*, X, 2007, 131-153.
- Bernand 1970 A. E. Bernand, A. E., (1970). *Le Delta égyptien d'après les textes grecques, I: Les Confins libyques*. 3 Vols., Cairo, 1970.

- Bernard 1981 E. Bernard, *Recueil des inscriptions grecques du Fayoum. Vol. III, La Méris de Polemôn*, Le Caire, 1981.
- Berns 2003 C. Berns, *Untersuchungen zu den Grabbauten der frühen Kaiserzeit in Kleinasien*, Bonn, 2003.
- Bethe 1905 E. Bethe, “Dioskuren”, Ed. G. Wissowa, *Pauly Real-Encyclopädie der Classischen Altertumswissenschaft V-I*, Stuttgart, 1905, 1087-1123.
- Bilici 2000 K. Bilici, “Alanya’nın Fethi Meselesi; Bir Tespit”, *Adalya* 4, 2000, 287-293.
- Bilici 2016 Z. K. Bilici, “Anadolu Selçuklu Çağı Mirası”, *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Mimari I*, Ankara, 2016.
- Bilici 2016 Z. K. Bilici, “Anadolu Selçuklu Çağı Mirası”, *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Mimari I*, Ankara, 2016.
- BMC 1897 BMC, Lycia, Pamphylia and Pisidia, Catalogue of the Greek Coins of Lycia, Pamphylia and Pisidia, Ed. G. F. Hill, London 1897.
- Boëthius-Ward-Perkins 1970 A. Boëthius-J. B. Ward-Perkins, *Etruscan and Roman Architecture*, Harmondsworth, 1970.
- Bohec 1998 Y. Le Bohec, “Que voulait Onesandros?”, *şurada: Burnand –Le Bohec – Martin* 1998, 169–179.
- Borchhardt et al. 2002 J. Borchhardt et al. “Bericht der Grabungskampagne in Limyra 2001“, *Kazi sonuçları toplantısı* 24/2, 2002, 303-314.
- Bosch 1957 E. Bosch, “Pamphylia Tarihine Dair Tetkikler (Antalya Bölgesi’nde Araştırmalar 1) Studien zur Geschichte Pamphylie (Untersuchungen in der Gegend von Antalya)”, Çev. S. Atlan, *Türk Tarih Kurumu Yayınları*, V. 17, Ankara, 1957.
- Boyd 1976 T.D. Boyd, *The Arch And Vault in Greek Architecture*, Ann Arbor, 1976.
- Böttcher-Ebers 2012 J. Böttcher-Ebers, “Der Bogen als visuelles Zeichen im römischen Stadtbild. Zum Bedeutungswandel eines Architekturelements in der späten Republik”, *Antiquitates* 57, Hamburg, 2012.
- Böttcher-Ebers 2016 J. Böttcher-Ebers, “Zur Semantischen Funktion Des Bogens im Stadttorbau. Ein Vergleich zwischen Republikanischen und Hellenistischen Stadttoren”, *Focus on Fortification, New Research on Fortification in the Ancient Mediterranean and Near East*, Oxford, 2016, 77-87.
- Bracke 1993 H. Bracke, “Pisidia in Hellenistic Times (334-25 BC).” Ed. M. Waelkens, *Sagalassos I: First General Report on the Survey (1986-1989) and Excavations (1990-1991)*, Leuven, 1993, 15–35.
- Brandes 1989 W. Brandes, “Die Städte Kleinasiens im 7. und 8. Jahrhundert”, *Berliner byzantinistische Arbeiten* 56, Berlin, 1989.
- Brands 1988 G. Brands, *Republikanische Stadttore in Italien*, BAR International Series 458, Oxford, 1988.
- Brandt 1992 H. Brandt, “Gesellschaft und Wirtschaft Pamphylie und Pisidiens im Altertum”, *Asia Minor Studien* 7, Bonn, 1992.

- Brandt-Kolb 2005 H. Brandt-F. Kolb, *Orbis Provinciarum: Lycia et Pamphylia. Eine römische Provinz im Südwesten Kleinasiens*, Mainz, 2005.
- Brasse 2010 C.Brasse, “Von der Stadtmauer zur Stadtgeschichte. Das Befestigungssystem von Anatiocheia am Orontes”, Ed. J. Lorentzen et al., *Aktuelle Forschungen zur Konstruktion, Funktion und Semantik antiker Stadtbefestigungen, Byzas* 10, 2010, 261-282.
- Brasse-Müth 2016 C.Brasse- S. Müth, “Die Bahndlung von Mauerwerkstypen in der bisherigen Befestigungsforschung”, Ed. S. Müth et al., *Ancient Fortifications, Cempendium of Theory and Practice, Fokus Fortifikation Studies*, Vol. 1, 2016, 75-100.
- Breeze-Dobson 1976 D. J. Breeze-B. Dobson, *Hadrian's Wall*, London, 1976.
- Bremen 1994 R. Van Bremen, “A Family From Sillyon”, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 104, 1994, 43-56.
- Bremen 1994 R. Van Bremen, “A Family From Sillyon”, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 104, 1994, 43-56.
- Briese-Pedersen 2003 M. Briese- P. Pedersen “Report of the Turkish-Danish investigations in ancient Halikarnassos (Bodrum) in 2000 and 2001”, 20. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, 2003, 257-72.
- Brilliant 1974 R. Brilliant, *Roman Art from the Republic to Constantine*, London, 1974.
- Brixhe 1966 C. Brixhe, “Une tablette de jüge d'origine probablement pamphylienne”, *Bulletin de correspondance hellénique*, Vol. 90, livraison 2, 1966, 653-663.
- Brixhe 1976 C. Brixhe, *Le Dialecte Grec De Pamphylie. Document et grammaire*, Paris, 1976.
- Broughton 1959 T.R.S. Broughton, "Roman Asia Minor". *An Economic Survey of Andent Rome*, Vol. IV, Baltimore, 1959.
- Bruns-Özgan 2004 C. Bruns-Özgan, *Knidos. Ergebnisse der Ausgrabungen von 1996-2006, Mit Beiträgen von G. Lini, R. Özgan, D. Pastutmaz*, Knidos-Studien Band 4, 2013, İstanbul.
- Bryce 1974 T. Bryce, “Some Geographical and Political Aspects of Mursilis’ Arzawan Campaign”, *Anatolian Studies*, 24, 1974, 103-116.
- Bukowiecki 2010 E. Bukowiecki, “La taille des briques de parement dans l’opus testaceum à Rome”, Ed. S. Camporeale et al., *Archeologia de la construcción II. Los procesos constructivos en el mundo romano: Italia provincias orientales. Workshop in Siena: Certosa di Pontignano, 13-14 Novembre 2008, Anejos de Archivo Español de arqueologia* 57, 2010, 143-151.
- Bulgurlu 1999 S. Bulgurlu, “Perge Kenti Hellenistik Güney Kapısı ve Evreleri”, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Bulut 2007 S. Bulut, “Gazelin İni: “Trebenna Teritoryumundan Bir Çiftlik Evi”, Ed. B. Can-M. Işıklı, *Doğudan Yükselen Işık Atatürk Üniversitesi 50. Yıl Armağan Kitabı*, Atatürk Üniversitesi, İstanbul, 2007, 417-431.

- Burrell 2004 Burrell, *Neokoroi. Greek cities and Roman emperors* (Cincinnati classical studies, N.S. 9), Leiden, 2004.
- Büyükkolancı 1998 M. Büyükkolancı, *Adada. Pisidia'da Antik Bir Kent*, İzmir, 1998.
- Büyüközer 2015 A. Büyüközer, "Lagina Hekate Kutsal Alanı Güney Propylonu", *Cedrus III*, 2015, 67-87.
- Campbell 2000 D.A. Campbell, "Paul in Pamphylia (Acts 13.13–14a; 14.24b–26): A Critical Note" *New Test. Stud.* 46, 2000, 595-620.
- Campbell 2003 D. Campbell, *Greek and Roman Siege Machinery 399 BC-AD 363*. Osprey Publishing, 2003.
- Campbell 2004 D. Campbell, *Greek And Roman Military Writers: Selected Readings*. Routledge Publishing, 2004.
- Carpenter 1970 J. R. Carpenter, *The Propylon in Greek and Hellenistic Architecture*, Pennsylvania Üniversitesi, Philadelphia, 1970. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Casson 2002 L. Casson, *Antik Çağda Denizcilik ve Gemiler*, İstanbul, 2002.
- Castagnoli 1971 F. Castagnoli, *Orthogonal Town Planning in Antiquity*, Cambridge, 1971.
- Ceylan 2009 B. Ceylan, "Kilikya'da Geç Antik Dönem Kırsal Yerleşimleri: Kanytellis Örneği", *OLBA XVII*, 2009, 45-62.
- Chapot 1996 V. Chapot, "Seleucie de Piérie", *Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France*, 1996, 14-226.
- Childs 1981 W.A.P. Childs, "Lycian Relations with Persians and Greeks in the Fifth and Fourth Centuries Re-Examined", *AnatSt, Vol. 31*, 1981, 55-80.
- Chrissantho 2008 S. G. Chrissantho, *Warfare in the Ancient World: From the Bronze Age to the Fall of Rome*, Praeger Publishing, 2008.
- Chryssos 1966 E. Chryssos, *Die Bischofslisten des V. Ökumenischen Konzils (553) (Antiquitas, Reihe 1, Abh. zur Alten Geschichte, 14)*, Bonn, 1966.
- CIG III 1853 CIG III = *Corpus Inscriptionum Graecarum 3*, (Ed.: I. Franzius), Berolini, 1853.
- Ciboto 2006 F. Ciboto, "Res sanctae. Diciplina giuridica e significato religioso della demarcazione tra interno ed esterno delle cinte murarie", *Agri Centuriati 2*, 2006, 25-44.
- Clarke et al. 1902 F.T. Clarke et al., *Investigation at Assos*, London, 1902.
- Colin 1996 H.J. Colin, *Die Munzen von Perge in Pamphylien aus hellenistischer Zeit*, Köln.
- Cook 1983 J.M. Cook, *The Persian Empire*, London, 1983.
- Cornelius 1958 F. Cornelius, "Geographie der Hethiterreiches (Schluss)", *OrNS* 27, 1958, 373-398.
- Coulton 1976 J.J. Coulton, *The Architectural Development of the Grek Stoa*, Oxford, 1976.
- Coulton 1994 J.J. Coulton, "The Fortifications of Balboursa", *Revue des études anciennes* 96, 1994, 327-335.

- Crawford 1990 J. S. Crawford, "The Byzantine Shops at Sardis", *Archaeological Exploration of Sardis, Monograph 9* Cambridge, 1990, 3-11.
- Çağatay 1993 N. Çağatay, "Ahiliğin Ortaçağ Anadolu Toplumunda Etkileri", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri*, Ankara, 1993.
- Çağatay 1997 N. Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara, 1997.
- Çambel 2002 H. Çambel, "Karatepe – Aslantaş Öyküsü", *Boğazköy'den Karatepe'ye /From Boğazköy to Karatepe. Sergi Kataloğu*, İstanbul, 2002, 122-143.
- Çelgin 1990 V. Çelgin, *Termessos Kenti Nekropolleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006. (Yayımlanmamış doktora tezi).
- Çelgin 1990 V. Çelgin, "Termessos ve Çevresindeki Nekropol ve Epigrafi Araştırmaları: 1975-1991 Yılları Arasında Yapılan Çalışmaların Toplu Sonuçlarına Kısa Bir Bakış", *Antalya Müzesi Etkinlikleri*, 1992, 153-177.
- Çevik 1996 N. Çevik, "An Oil Production Center in Pamphylia: Lyrboton Kome", *Lykia III*, 1996, 79-102.
- Çevik 2005 N. Çevik, "Trebenna, Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası", *Adalya Ek Yayın Dizisi I*, İstanbul, 2005.
- Çevik 2006 N. Çevik, "The Social Structure As Reflected Through The Nekropolis of Trebenna", Ed. K. Dörtlük vd., *III. Uluslararası Lykia Sempozyumu 07-10 Kasım 2005 Antalya*, 2006, 175-208.
- Çevik 2010 N. Çevik, "Myra Demre Çevresinde Bulunan antik Yerleşimler", Ed. N. Çevik, *Arkeolojisinden Doğasına Myra/Demre ve Çevresi*, Antalya, 2010, 181-232.
- Çevik 2015 N. Çevik, *Lykia Kitabı*, İstanbul, 2015.
- Çevik vd. 2003 N. Çevik vd. "Trebenna ve Çevresi Yüzeysel Araştırmaları 2002", *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, 2003, 265-278.
- Çevik-Bulut 2007 N. Çevik-S. Bulut, "The Belen and Kelbessos farmsteads with towers on the border of Pisidia-Lycia and some thoughts on security in the countryside", *Adalya X*, 2007, 105-130.
- Çevik-Pédarros 2010 N. Çevik- I.P. Pédarros, "Fortifications et système défensif de Myra: Recherches 2009", *Anatolia Antiqua XVIII*, 2010, 243-275.
- Çinici 2013 A. Çinici, *Landscapes of Pednelissos: Making of an urban settlement image in ancient Pisidia*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Çokay-Kepçe 2006 S. Çokay-Kepçe, "Antalya Karaçalı Nekropolü", *Adalya Ek Yayın Dizisi 4*, İstanbul, 2006.
- Çörtük 2007 U. Çörtük, "Kuzey Karya Akçay (Harpasos) Vadisi Mezar Mimarisi Hakkında Bir Araştırma", *III.-IV Ulusal Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu, Anadolu/Anatolia Ek Yayın 2*, 2007, 37-60.
- Darga 1992 M. Darga, *Hitit Sanatı*, İstanbul, 1992.
- Dargot 1968 B. Dargot, "Karahisar-ı Teke," *İslam Antiklopedisi, Vol. 6*, İstanbul, 1968, 283.
- Darrouzès 1977 J. Darrouzès, *Les Regestes des Actes du Patriarcat de Constantinople. Vol I. Les Actes des Patriarches, Fasc. V*, Paris, 1977.

- Darrouzès 1981 J. Darrouzès, *Notitiae episcopatum ecclesiae Constantinopolitanae: texte critique, introduction et notes*, Paris, 1981.
- De Bernardi Ferrero 2002 D. De Bernardi Ferrero, "Architettura e decorazione di eta flavia a Hierapolis di Frigia", Ed. D. De Bernardi Ferrero, *Saggi in Onore di Paolo Verzone* (Hierapolis Scavi e Ricerche 4), Rome, 2002, 1-44.
- De Mulder et al. 1998 G. De Mulder et al., "Urban development in early Byzantine Pessinus (Asia Minor)", in: *Acta 13 Congressus internationalis archaeologiae christianae*, Kolloquium Split u. Poreč 1994, 3 (=Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Ergänzungsband 89; Studi di antichità cristiana 54/3), Split-Città del Vaticano 1998, 787- 79.
- De Staebler 2008 P.D. De Staebler, "The city Wall and Making of Late-antique Provincial Capital", Ed. C. Ratté- R.R.R. Smith, *Aphrodisias Papers 4.New Research on the City and its Monuments*, Journal of Roman Archaeology Supplement 70, Portsmouth, 2008, 284-318.
- Debord 1982 P. Debord, *Aspects sociaux et économiques de la vie religieuse dans l'Anatolie gréco-romaine*, Leyden, 1982.
- Deichmann 1975 F. W. Deichmann, "Spolien in der spatantiken Architektur" *Sitzungsbereichte München*, 1975, 91-101.
- Delemen 1995 İ. Delemen, "Lykia-Kabalia-Pisidia Bölgesinden Roma Dönemi 'Dioskurlar ve Tanrıça' Kabartmaları", *Belleten*, Sayı 225, Cilt LIX, 1995, 295-321.
- Demir 2003 E. Demir, *Estetiğe Giriş*, İstanbul, 2003.
- Demircioğlu 1987 H. Demircioğlu, *Roma Tarihi. 1/1. Menşelerden Akdeniz Havzasında Hâkimiyet Kurulmasına Kadar*, Ankara, 1987.
- Depuydt et al. 2000 F. Depuydt, "The city fortifications of Sagalassos from the Hellenistic to the late Roman period", Ed. L. Loots-M. Waelkens, *Sagalassos 5: report on the survey and excavation campaigns 1996 and 1997(=Acta archaeologica Lovaniensia, Monographiae 11 B)*, Leuven 2000, 595-634.
- Devreke et. al. 2003 J. Devreke et. al., *Excavations in Pessinus: the so-called Acropolis. From Hellenistic and Roman cemetery to Byzantine castle* (=Archaeological reports Ghent University 1), Gent, 2003.
- Dodge 1984 H. Dodge, *Building Materials and Techniques in the Eastern Mediterranean from the Hellenistic Period to the Fourth Century AD*, Newcastle University, 1984, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). <https://theses.ncl.ac.uk/dspace/handle/10443/868>
- Doğer 1998 E. Doğer – İ. Gezgin, "Arkaik ve Klasik Dönemde Smyrna'nın Dış Savunması Üzerine Gözlemler", *II. Uluslararası İzmir Sempozyumu*, İzmir, 1998, 5-30.
- Doğer- Gezgin 1998 E. Doğer-İ. Gezgin, "Arkaik ve Kalasik Dönemde Smyrna'nın Dış Savunması Üzerine Gözlemler", *II. Uluslararası İzmir Sempozyumu*, İzmir, 1998, 7-30.
- Dornisch 1992 K. Dornisch, *Die griechischen Bogentore*, Frankfurt am Rhein, 1992.

- Dow 1937 S. Dow, *Prytaneis. A study of the Inscriptions Honoring The Athenian Councillors*. Hesperia, Supplement I, Vienna, 1937.
- Dow 1963 S. Dow, "Dikasts' Bronze Pinakia", *Bulletin de correspondance hellénique*, Vol. 87, Liv. 2, 1963, 653-687.
- Dräger 2000 M. Dräger, "Überlegungen zu den Reisen Hadrianus durch Kleinasien", *Klio* 82/1, 2000, 208-216.
- Durugönül 1998 S. Durugönül, *Türme und Siedlungen im Rauhen Kilikien*, Asia Minor Studien, Band 28, Bonn, 1998.
- Durugönül 1998a S. Durugönül, *Türme und Siedlungen im Rauhen Kilikien*, Asia Minor Studien, Band 28, Bonn, 1998.
- Durugönül 1998b S. Durugönül, "1996 Yılı İçel ili (Antik Dağlık Kilikya) Yüzey Araştırması ile Kuleler-Kaleler ve Yerleşimlere Olan İlişkileri", 15. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1998, 281-293.
- Durukan 2004 M. Durukan, "Olba Bölgesi ve Bölgede Kullanılan Polygonal Duvar Tekniği", *Anatolia* 26, 2004, 39-63.
- Dvornik 1967 F. Dvornik, "Councils, Eastern Ecumenical Councils", *NCE*, 1967, 374-375.
- Dvornik 1990 F. Dvornik, *Konsiller Tarihi, İznik'ten II. Vatikan'a*, (Çev.: M. Aydın), Ankara, 1990.
- Eck 1991 W. Eck, "L. Marcius Celer M. Calpurnius Longus Prokonsul von Achaia und Suffektkonsul unter Hadrian", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 86, 1991, 97-106.
- Edehem Bey 1905 Edehem Bey, "Fouilles d'Alabanda en Carie. Rapport sommaire sur la seconde campagne (1905)" *Comptes rendus des seances de l'Academie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 1905, 443-459.
- Elton 1996 H. Elton, *Warfare in Roman Europe AD 350-425*, 1996, Oxford.
- Emecen 1991 F. Emecen, "Antalya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, III, 1991, 232-236.
- Ercenk 1986 G. Ercenk, *Pamphylia Bölgesi Antik Yol Ağı*, Antalya, 1986.
- Ercenk 1992 G. Ercenk, "Pamphylia ve Çevresi Eski Yol Sistemi", *Belleten* 56, 1992, 361-370.
- Erdem 2003 İ. Erdem, "Bir Ortaçağ Kenti Antalya: Geç Antik Dönemde Selçukluların Sonuna Genel Bir Yaklaşım (II)", *Adalya* VI, 2003, 293-304.
- Erder 1967 C. Erder, *Hellenistik Devir Anadolu Mimarisinde Kyma Rekta-Kyma Reversa*, Ankara, 1967.
- Erdkamp 2007 P. Erdkamp, *A Companion to the Roman Army*, Blackwell Publishing, 2007.
- Erdoğan 1991 A. Erdoğan, *Batı Anadolu Şehir Surlarının Gelişimi*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2014. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Ergüner- Genç 2013 H. E. Ergüner-M. S. Genç, "Sur Duvarları, Kuleler, Kapılar ve Limanlar", Ed. C. Başaran, *Antik Troas'ın Parlayan Kenti Parion*, 2013, 43-55.

- Erhat 2008 A. Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul, 2008.
- Erim 1973 K. Erim, “1971 excavations at Aphrodisias in Caria”, *Türk Arkeoloji Dergisi* 20, 1973, 63-87.
- Erten 1338-1340 S. F. Erten, *Antalya Livası Tarihi*, (1380-1340), İstanbul.
- Erzen 1973 A. Erzen, “Das Besiedlungsproblem Pamphyliens im Altertums”, *Archäologischer Anzeiger*, 88, 1973, 388-401.
- Erzen 1981 A. Erzen, “Zur Geographie Pamphyliens”, *Anadolu Araştırmaları*, 7, 1981, 93-108.
- Eschbach 2003 N. Eschbach, “Die archaische Keramik”, *Die Akropolis von Perge. Band 1 Survey und Sondagen 1994–1997*, Ed. H. Abbasoğlu, W. Martini, Mainz am Rhein, 2003, 87–103.
- Étienne-Varène 2004 R. Étienne – P. Varène, *Sanctuaire de Claros L’Architecture. Les Propylées et les Monuments de la voie Sacrée*, Paris, 2004.
- Fachard 2016a S. Fachard, “Regional Fortifications and the Fortification of Region, Ed. R. Frederiksen et al., *Focus on Fortifications New Research on Fortifications in the Ancient Mediterranean and the Near East*, 2016, 413-416.
- Fachard 2016b S. Fachard, “Studying Rural Fortifications: A Landscape Approach”, Ed. S. Müth et al., *Ancient Fortifications, A Compendium of Theory and Practice, Fokus Fortification Studies: Volume 1*, Oxford-Philadelphia, 2016, 207-230.
- Feissel 1990 D. Feissel, “Inscriptions chrétiennes et byzantines”, *Revue des études grecques*, tome 103, 1990, 598-616.
- Feugère 2002 F. Feugère, *Weapons of the Romans*, Tempus Publishing, 2002.
- Field-Delf 2006 N. Field-B. Delf, *Ancient Greek Fortification 500-300 BC*, New York, 2006.
- Fields 2009 N. Fields, *Hadrian's Wall AD 122-410*, Osprey Publishing, 2009.
- Filges 2003 A. Filges, “Stadtentwicklung im Gebiet des oberen Mäander: die lydisch-phrygische Grenzregion am Beispiel von Blaundos”, Ed. E. Schwertheim-E. Winter, *Stadt und Stadtentwicklung in Kleinasien (=Asia Minor Studien 50)*, Bonn, 2003,35-50.
- Flemming 1964 B. Flemming, *Landschaftsgeschichte von Pamphylien, Pisidien und Lykien im Spätmittelalter*, Wiesbaden, 1964.
- Follet 1976 S. Follet, *Athènes au IIe et au IIIe siècle. Etudes chronologiques et prosopographiques*, Paris, 1976.
- Forlanini 1999 M. Forlanini, “L’Anatolia Occidentale e gli Hittiti: appunti su alcune recenti scoperte e le loro conseguenze per la geografia storica”, *Studi micenei ed egeo-anatolici*, XL-2, 1999, 219-253.
- Foss 1975 C. Foss, “The Persians in Asia Minor and the End of Antiquity”, *The English Historical Review* 90.
- Foss 1977 C.Foss, “Bryonianus Lollianus of Side”, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 26, 1977, 161-177.

- Foss 1977a C. Foss, "Archaeology and the twenty cities of Byzantine Asia Minor", *American Journal of Archaeology* 81, 1977, 469-486. Tekrar basım *History and archeology of Byzantine Asia Minor* 2, London, 1990.
- Foss 1977b C. Foss, "Late antique and Byzantine Ankara", *Dumbarton Oaks Papers* 31, 1977, 29-87. Tekrar basım, *History and archeology of Byzantine Asia Minor* 6, London, 1990.
- Foss 1985 C. Foss, *Survey of medieval castles of Anatolia: 1. Kütahya*, *British Archaeological Reports, International Series* 261, Oxford, 1985.
- Foss 1990 C. Foss, "Attius Phlippus and the Walls of Side", *History and Archaeology of Byzantine Asia Minor*, 1990, 172-180.
- Foss 1994 C.Foss, "The Lycian Coast in the Byzantine Age", *Dumbarton Oaks Papers*, 48, 1994, 1-52.
- Foss 1996 C. Foss, *Cities, Fortresses and Villages of Byzantine Asia Minor*, Norfolk, 1996.
- Foss 1996a C. Foss, "The Lycian coast in the Byzantine age", *Dumbarton Oaks Papers* 48, 1994, 1-52. Tekrar basım, *Cities, fortresses and villages of Byzantine Asia Minor*, London, 1996.
- Foss 1996b C. Foss, "The defences of Asia Minor against the Turks", *Cities, fortresses and villages of Byzantine Asia Minor*, London, 1996, 145-205.
- Foss 1996c C. Foss, "The cities of Pamphylia in the Byzantine age", *Cities, fortresses and villages of Byzantine Asia Minor*, London, 1996, 1-62.
- Foss 2002 C. Foss, "Life in City and Country", Ed. C. Mango, *Oxford The Oxford History of Byzantium*, 2002, 71-95.
- Fossey 1986 J.M. Fossey, *The Ancient Topography of Eastern Phokis*, Amsterdam, 1986.
- Fossey 1992 J.M. Fossey, "The Development of some Defensive Networks in Eastern Central Grece during the Classical Period", Ed. S. Van de Maele-J.M. Fossey, *Fortificationes Antiquae*, Amsterdam, 1992, 109-131.
- Foss-Scott 2002 C. Foss-J. A. Scott, "Sardis", Ed. A. E. Laiou (Hrsg.), *The economic history of Byzantium from the seventh through the fifteenth century (=Dumbarton Oaks studies 39/2)*, Washington D.C. 2002, 615-622.
- Foss-Winfield 1986 C. Foss-D.Winfield, *Byzantine Fortifications. A Introduction*, Pretoria, 1986.
- Franco 1994 C. Franco, "Le mura di lasos. Riflessioni tra archeologia e storia", *Revue des Études Anciennes* 96, 1994, 173-184.
- Franke - Nollé 1997 P.R. Franke – M. Karola Nollé, *Die Homonoia-Münzen Kleinasiens und der thrakischen Randgebiete I. Katalog*, Saarbrücken, 1997.
- Frederiksen 2011 R.Frederiksen, *Greek City Walls of the Archaic Period, 900-480 BC*, Oxford, 2011.
- French – Mitchell 1977 D.French – S.Mitchell, "Roma İmparatorluğu'nun İlk Devirlerinde Pisidia'da Yollar ve Ulaşım", *Türk Arkeoloji Dergisi*, Sayı XXIV-1, Ankara, 1977, 213-222.

- French 1978 D. French, "Roman roads in Central Anatolia", Proceedings of the Xtr. International Congress of Classical Archaeology, Ankara, 1978, 293-294.
- French 1980 D. French, "The Roman Road-System of Asia Minor", *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II 7.2, 1980, 698-729.
- French 1991 D. French, "Sites and Inscriptions from Phrygia, Pisidia and Pamphylia", *Epigraphica anatolica*, 17, 1991, 51-68.
- French 1992 D. French, "1991 Yılı Roma Yolları, Miltaşları ve Yazıtları Araştırmaları", *10. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1992, 199-206.
- Gabriel 2002 R. A. Gabriel, *The Great Armies of Antiquity*. Greenwood Publishing, 2002.
- Garlan 1974 Y. Garlan, *Recherches de poliorcétique grecque*, Paris, 1974.
- Garstang – Gurney 1959 J. Garstang – O.R. Gurney, *The Geography of the Hittite Empire*, London, 1959.
- Gebauer 2007 J. Gebauer, "Die Keramik der Grabungen in Limyra 2002/2003. Ein Querschnitt durch das vorrömische Material", Ed. M. Seyer, *Studien in Lykien. Ergänzungshefte zu den Jahreshften des Österreichischen Archäologischen Institutes*, Heft 8, Wien, 2007, 48–52.
- Gezgin 1997 İ. Gezgin, *Pers Yönetimi Döneminde Batı Anadolu Şehir Devletlerinin Politik ve Sanatsal Yaşamları*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1997, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Gezgin 2001 İ. Gezgin, "Defensive Systems in Aolis and Ionia Regions in the Achaemenid Period", Ed. T. Bakır, *Achaemenid Anatolia, Proceedings of The First International Symposium on Ataloia in Achaemenid Period*, Bandırma, 2001, 181-188.
- Giese 2006 J. Giese, "Baugeschichtliche Einordnung", Ed. A. Filges, *Blaundos. Berichte zur Erforschung einer Klein Stadt im lydisch-pamphyliischen Grenzgebiet, Istanbul Forschungen* 48, Tübingen, 2006, 114-124.
- Giese 2010 J. Giese, "Bautechnische Beobachtung am nördlichen und nordwestlichen Mauerabschnitt in Messene", Ed. J. Lorentzen et al., *Aktuelle Forschungen zur Konstruktion, Funktion und Semantik antiker Stadtbefestigungen, Byzas* 10, 2010, 85-95.
- Ginouvès- Martin 1985 R. Ginouvès-R. Martin, *Dictionnaire Méthodique de l'Architecture grecque et romaine I: Matériaux, techniques de construction, techniques et formes du décor*, Paris, 1985.
- Gliwitzky 2005 C. Gliwitzky, "Die Kirche im sogenannten Bischofspalast in Side", *Istanbul Mitteilungen* 55, 2005, 376-378.
- Goldsworthy 2003 A. Goldsworthy, *The Complete Roman Army*. Thames and Hudson Publishing, 2003.
- Goldsworthy 2006 A. Goldsworthy, *Caesar. Life of a Colossus*, Yale-London, 2006.
- Gökalp 2001 N. Gökalp, *Roma İmparatorluk Çağında Likya ve Pamfilya Kentlerinde Ünlü Ailelerin Prosopografyası*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2001, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

- Gökalp 2012 N. Gökalp, “Bergama, Roma Ve Bizans Dönemi Antalyası Roma İmparatorluk Dönemi Lykia - Pamphylia Tarihi”, *Dünden bugüne Antalya Kitabı*, Cilt 1, 2012, 75-83.
- Gökyay 1957 O. Ş. Gökyay, *Kâtip Çelebi Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları VII, No. 33, Ankara, 1957.
- Görkay 2012 K.Görkay, “The Temple of Augustus and Roma in Ancyra: A Reassessment”, Ed. T. Schulz, *Dipteros und Pseudodipteros, Byzas 12*, 2012, 203-118.
- Graeves 2003 A.M. Graeves, *Miletos Bir Tarih*, İstanbul, 2003.
- Grainger 2009 J. D. Grainger, *The Cities of Pamphylia*, Oxford, 2009.
- Greenwalt 2001 C. H. Greenwalt, “Sardis: archaeological research and conservation projects in 2000”, 23. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, 2001, 227-234.
- Gregory 1982 T. E. Gregory, “Fortification and urban design in early Byzantine Greece”, Ed. R. L. Hohlfelder Boulder, *City, town and countryside in the early Byzantine era*, New York, 1982, 43-64.
- Gregory 1995 S. Gregory, *Roman Military Architecture on the Eastern Frontier A.D. 200-600 I*, Amsterdam, 1995.
- Gros 1992 P. Gros, “Moenia: aspect défensifs et aspects représentatifs des fortifications”, Ed. S. Van de Maele-J.M. Fossey, *Fortificationes Antiquae*, Amsterdam, 1992, 211-225.
- Gruben 1970 G. Gruben, “Der Dipylon-Brunnen B1: Lage und Befund. Datierung des Dipylon,” *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung* 85, 1970, 114–128.
- Gurstelle 2004 W. Gurstelle, *The Art of the Catapult: Build Greek Ballistae, Roman Onagers, English Trebuchets, and More Ancient Artillery*. Chicago Review Press, 2004.
- Güven 2003 S. Güven, “Evolution of Colonnaded Avenues in the Roman Cityscape”, *Olba* 8, 2003, 39-54.
- Hailer-Şanlı 2004 U. Hailer-A. Şanlı, “Gehöfte und kleine ländliche Siedlungen auf dem Gebiet von Kyaneai”, *Chora und Polis (Schriften des Historischen Kollegs, Bd. 54)*, München, 2004, 212-248.
- Haldon 1997 J. F. Haldon, *Byzantium in the Seventh Century, the Transformation of a Culture*, Cambridge, 1997.
- Halfmann 1986 H. Halfmann, *Itinera principum. Geschichte und Typologie der Kaiserreisen im Römischen Reich*, Stuttgart, 1986.
- Hallier 1986 G. Hallier, “Pierre de taille et mesures normalisées: les enceintes hellénistiques d’Apollonia de Cyrénaïques et de Massalia”, Ed.: P. Leriche-H. Tréziny, *La fortification dans l’histoire du monde grec*, Paris, 1986, 251-271.
- Hanfmann 1983 G. M. A. Hanfmann, *Sardis from Prehistoric to Roman Times: Results of the Archaeological Exploration of Sardis, 1958-1975*, Cambridge, 1983.

- Hansen 2004 M. H. Hansen - T. H. Nielsen, *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*. An Investigation Conducted by The Copenhagen Polis Centre for the Danish National Research Foundation, Oxford, 2004.
- Hansen-Nielsen 2004 M. H. Hansen - T. H. Nielsen, *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*, Oxford, 2004.
- Harrison 2001 R. M. Harrison, *Mountain and Plain. From the Lycian Coast to the Phrygian Plateau in the Late Roman and Early Byzantine Period*, Ann Arbor, 2001.
- Haselberger 2007 L. Haselberger, "Urbem Adornare. Die Stadt Rom und ihre Gestaltsumwandlung unter Augustus/Rome's urban metamorphosis unter Augustus", *JRA Supplement* 64, Portsmouth, 2007.
- Hasluck 1909/1910 F. W. Hasluck, "A French Inscription at Adalia", *The Annual of the British School at Athens*, 16, 1909/10, 185-186.
- Hasol 1993 D. Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul, 1993.
- Hattersly-Smith, Ruggieri 1990 K. Hattersly-Smith, V. Ruggieri, "A Byzantine City near Osmaniye (Dalaman) in Turkey", *Orientalia Christiana Periodica* 56, 1990, 135-164.
- Hawkins 1995 D.J. Hawkins, *Reallexikon für Assyriologie VII*, 413 bkz. "Muksas", 1995.
- Hawkins 1998 D.J. Hawkins, "Tarkasnawa King of Mira 'Tarkondemos, Boğazköy Sealings and Karabel", *AnatSt Vol. 48*, 1998, 1-31.
- Hayes 1972 J. Hayes, *Late Roman Pottery*, British School at Rome, London, 1972.
- Head 1911 B.V. Head, *Historia numorum*, Oxford, 1911.
- Hebert 2002 L. A. Hebert, *The temple-church at Aphrodisias*, New York Üniversitesi, Ann Arbor, 2002. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Heinzelmann 2003 M. Heinzelmann, "Städtekonkurrenz und kommunaler Burgersinn: Die Säulenstraße von Perge als Beispiel monumentaler Stadtgestaltung durch kollektiven Euergetismus", *Archäologischer Anzeiger*, 2003, 197-220.
- Hellenkemper 1986 H. Hellenkemper, "Legionen im Bandenkrieg -Isaurien im 4. Jahrhundert", *UNZ*, 1986, 625-634.
- Hellenkemper-Hild 2004 H. Hellenkemper, F. Hild, "Lykien und Pamphylien", *Tabula Imperii Byzantini* 8 1-2, Wien, 2004.
- Hellmann 2010 M.C. Hellmann, *L'architecture grecque. Vol.3, Habitat, urbanisme et fortifications*, Paris, 2010.
- Hereward 1958 D. Hereward, "Inscriptions from Pamphylia and Isauria", *JHS*, Vol. 78, 1958, 57-77.
- Hild-Hellenkemper 1990 F. Hild-H. Hellenkemper, "Kilikien und Isaurien", *Tabula Imperii Byzantini* 5, Wien, 1990.
- Hirschfeld 1879 G. Hirschfeld, *Vorläufiger Bericht über eine Reise im süd-westlichen Kleinasien*, Monatsberichte der Preuss Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 1879.

- Hodge 1958 H. G. Hodge, *Roman Panorama: A Background for To-day*. Cambridge University Press, 1958.
- Hoff 1994 M.C. Hoff, "The So-called Agoranomion and the imperial Cult in Julio-Claudian Athens", *Archäologischer Anzeiger* 109, 1994, 93-117.
- Hoffmann 2000 A. Hoffmann, "Die Stadtmauern der hellenistisch-römischen Dekapolisstadt Gadara. Zusammenfassender Bericht über die seit 1991 durchgeführten Ausgrabungen und Untersuchungen" (unter Mitwirkung von C. Bührig) *Archäologischer Anzeiger* 2000, 175-233.
- Hohmann 1983 H. Hohmann "Ein Rundbau auf Sifnos Aspros Pirgos", *Antike Welt. Zeitschrift für Archäologie und Kulturgeschichte* 14, 1983, 27-38.
- Honigmann 1939 E. Honigmann, "La liste originale des pères de Nicée", *Byzantion* 14, 1939, 17-76.
- Hornblower 1982 S. Hornblower, *Mausolus*, Oxford, 1982.
- Horsley - Kearsley 1998 G. H. R. Horsley – R. A. Kearsley, "Another Boundary Stone between Tymbrianassos and Sagalassos in Pisidia", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 127, 1998, 123-129.
- Horsley – Mitchell 2000 G. H. R. Horsley – S. Mitchell, "The Inscriptions of Central Pisidia", *Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien*, Band 57, 2000.
- Humphrey-Oleson 2003 J. W. Humphrey-J. P. Oleson, *Greek and Roman Technology: A Sourcebook: Annotated Translations of Greek and Latin Texts and Documents*. Routledge Publishing, 2003.
- Huxley 1960 G. L. Huxley, *Achaean and Hittites*, Oxford, 1960.
- Huxley 1977 G. L. Huxley, "On the Vita of St. Stephen the Younger" *GRBS*, 18, 1977, 97-108.
- Hülnden 2000 O. Hülnden, "Pleistarchos und die Befestigungsanlagen von Herakleia am Latmos", *Klio* 82, 2000, 382-408.
- Irby-Massey, Keyser 2002 G. L. Irby-Massey, P. T. Keyser, *Greek Science of the Hellenistic Era: A Sourcebook*, London and New York 2002.
- Işık 1996 F. Işık, "Pamfilya ve Anadolu Gerçeği" *Adalya I*, 1996, 23-44.
- Işık 2008 F. Işık, "Mopsos Mitosu ve Bilimsel Gerçekler Perge ve Karatepe'nin Kuruluşu üzerine", Ed. İ. Delemen vd., *Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı EUERGETES (Festschrift für Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu zum 65. Geburtstag)*, Cilt I, İstanbul, 2008, 571-585.
- Işık vd. 2001 F. Işık vd., "Miliarium Lyciae: Patara Yol Kılavuz Anıtı/Das Wegweisermonument von Patara", *Lykia*, IV, Antalya, 2001.
- Işın 1998 G. Işın, "The Ruins at Kozan-Bodrumkaya: Pednelissos", *Adalya III*, 1998, 111-127.
- Işın 2010 G. Işın, "The building complex on the Tepecik acropolis at Patara", *Anatolian Studies*, 60, 2010, 93–104.
- İdil 1989 V. İdil, "Anadolu'da Roma İmparatorluk Devri Zafer Takları", Ed. N. Başgelen-M. Lugal, *Festschrift für Jale İnan, Jale İnan Armağanı*, İstanbul, 1989, 351-362.
- İnan 1976 J. İnan, "Perge Kazısı 1975 Çalışmaları", *Belleten* 40-2, 1976, 702-705.

- İnan 1977 J. İnan, "Perge Kazısı 1976 Çalışmaları", *Bellekten* 41-1, 1977, 616-618.
- İnan 1989 J. İnan, "Der Demetrios und Apolloniosbogen in Perge", *Istanbul Mitteilungen*, 39, 1989, 237-244.
- İşkan 2001 H. İşkan, "Tlos 2001", 20. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt 1, 2002, 99-112.
- İşkan 2003 H. İşkan, "Tlos 2001, 20. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt 1, 2003, 99-112.
- İşler 2010 İşler, "Myra ve Çevresinde Bizans Dönemi", Ed. N. Çevik, *Arkeolojisinden Doğasına Myra/Demre ve Çevresi*, 2010, 233-255.
- İşler 2014 B. İşler, "Orta Likya'daki Karabel Yerleşiminde Tarımsal Üretime Yönelik Mimari Bulgular", *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/10, 2014, 697-714.
- Jacobs 2009 I. Jacobs, "Gates in Late Antiquity in the Eastern Mediterranean", *Bulletin antieke beschaving. Annual Papers on Classical Archaeology* 84, 2009, 197-213.
- Jacobs 2012 I. Jacobs, "The Creation of the Late Antique City. Constantinople and Asia Minor During The 'Theodosian Renaissance'", *Byzantion* 82, 2012, 113-164.
- Jacobs-Waelkens 2013 I. Jacobs-M. Waelkens, "Five Centuries of Glory. The North-South Colonnaded Street of Sagalassos in the First and the Sixth Century A.D.", *Istanbul Mitteilungen* 63, 2013, 219-221.
- Jansen 2016 B. Jansen, "Defensive Funktionen", Ed. S. Müth et al., *Ancient Fortification, A Compendium of Theory and Practice*, Oxford, 2016, 101-125.
- Jeppesen 1955 K. Jeppesen, *Labraunda I, 1, The Propylaea*, Lund, 1955.
- Johnson 1983 S. Johnson, *Late Roman Fortifications*, Batsford Publishing, 1983.
- Jones 1954 A.H.M. Jones, "The Date and Value of the Verona List", *The Journal of Roman Studies*, 44, 1954, 21-29.
- Jones 1964 A.H. M. Jones, *The Later Roman Empire 284-602*, Vol. 1-2, Oxford, 1964.
- Jones 1966 A.H.M. Jones, *The Decline of The Ancient World*, London, 1966.
- Jones 1971 A.H.M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford, 1971.
- Jones 2001 C.P Jones, "The Claudian monument at Patara", *ZPE* 137, 2001, 161-168.
- Junge 1941 P.J. Junge, "Satrapie und natio, Reichsverwaltung und Reichspolitik im Staate Darios' I" *Klio* 34, 1941, 1-55.
- Kähler 1942 H. Kähler, "Die Römischen Torburgen der Frühen Kaiserzeit", *Jahrbuch D. D. Inst. LVII*, 1942, 1-104.
- Kahya 2002 T. Kahya, "Patara Dark Age pottery", *Adalya* 5, 2002, 35-59.
- Kallet - Marx 1995 Kallet - R.M. Marx, *Hegemony to Empire: The Development of the Roman Imperium in the East from 148 to 62 B.C*, Berkeley, 1995.

- Kaplan 2011 D. Kaplan, "Doğu Dağlık Kilikia'da Roma İmparatorluk Döneminde İmar Hareketliliğinin Ve Üretim Artışının Nedenleri", *TUBA-AR 14*, 2011,107.120.
- Karaca 1997 B.Karaca, *XV ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1997, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Karaca 2012 B.Karaca, "Osmanlı Dönemi Antalyası", *Dünden bugüne Antalya Kitabı, Cilt II*, Antalya, 2012, 117-148.
- Karakaya 2007 N. Karakaya, *Hellenistik ve Roma Döneminde Pisidia Tanrıları*, İstanbul, 2007.
- Karaosmanoğlu 1996 M. Karaosmanoğlu, *Roma Çağı Yumurta Dizisi*, Erzurum, 1996.
- Karauğuz 2005 G. Karauğuz, *Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında MÖ. II. Binde Orta Anadolu'nun Güney Kesimi*, Konya, 2005.
- Karlsson 1994 L. Karlsson, "Thoughts about fortifications in Caria from Maussollos to Demetrios Poliorketes", *Revue des Etudes anciennes* 96, 1994, 141-153.
- Kaya 2005 A. Kaya, "Anadolu'da Roma Eyaletleri; Sınırlar ve Roma Yönetimi", *A.Ü. D.T.C.F. Tarih Bölümü, Tarih Araştırmalar Dergisi* 38, Cilt 24, 2005, 11-30.
- Kaya 2014 M.A. Kaya, "Anadolu'nun Türk ve İslam Yurdu Haline Gelişinde Ahilerin Rolü ve Önemi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 7, Sayı 29, 2014, 547-561.
- Kaygusuz 1984 İ. Kaygusuz, "Perge, unter Kaiser Tacitus Mittelpunkt der Welt", *Epigraphica anatolica*, 4, 1984, 1-4.
- Kazhdan 1991 A. Kazhdan, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford – New York, 1991. Burada *Theme* maddesi.
- Keen 1998 A.G. Keen, *Dynastic Lycia: A Political History of the Lycians and their Relations with Foreign Powers c. 545-362 B.C.*, Leiden, 1998.
- Kettenhofen 1982 E. Kettenhofen, *Die römisch-persischen Kriege des 3. Jhdts. n. Chr. nach der Inschrift Šahpurs I an der Ka'be-ye Zartošt (ŠKZ)*, Wiesbaden, 1982.
- Kienast 1978 H.J. Kienast, *Die Stadtmauer von Samos*, Bonn, 1978.
- Kirckl-Schartler 1996 A-Kirckl-G. Schartler, "Die Arbeiten im Bereich des osttores" 18. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, 1996, 163-189.
- Kizgut-Akalın 2010 İ. Kizgut-E. Akalın, "Beydağları Yüzey Araştırmaları 2009: Mnara", *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri* 8, 2010, 115-118.
- Klinkott 2001 M. Klinkott, "Die byzantinischen Befestigungsanlagen von Pergamon mit ihrer Wehr- und Baugeschichte", *Altertümer von Pergamon 16.1*, Berlin, 2001.
- Klinkott 2004 M. Klinkott, "Die eumenische Befestigung von Pergamon", *Istanbulur Mittelungen* 54, 2004, 147-159.
- Klose 1987 D.O.A. Klose, *Die Münzprägung von Smyrna in der römischen Kaiserzeit*, Berlin.
- Koca 1997 S. Koca, *Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220)*, Ankara, 1997.

- Koch 2001 G. Koch, *Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri*, Çev. Z. İlkelen, 2001.
- Kolb 1984 F. Kolb, *Die Stadt im Altertum*, München, 1984.
- Kolb 1991 F. Kolb, “Kyaneai 1989. Vorbericht über Feldforschungen im Yavu-Bergland bei Kaş”, *İstanbul Mitteilungen* 41, 1991, 187-264.
- Kolb 1998 F. Kolb, “Hanedanlık Yerleşiminden Otonom Kente Gelişme: Klasik Çağda Likya’da Akültürasyon”, *Adalya III*, 1998, 37-63.
- Kolb 1999 F. Kolb, “1997 Yılı Kyaneai Yüzey Araştırması”, 16. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, 1999, 385-400.
- Kolb 2008 F. Kolb, *Burg - Polis - Bischofssitz. Geschichte der Siedlungskammer von Kyaneai in der Südwesttürkei*, Mainz am Rhein, 2008.
- Kolb-Kupke 1989 F. Kolb – B. Kupke, “Lykien”, *AW Sondernr.* 1989.
- Konecny 1997 A.Konecny, *Hellenistische Turmgehöfte in Zentral-und Ostlykien*, Wien, 1997.
- Konecny-Ruggendorfer 2014 A. Konecny-P. Ruggendorfer, “Alinda in Karia: The fortifications”, *Hesperia* 83, 2014, 709-746.
- Köker 2012a H. Köker, “Yeni Bir Sillyon Bronz Sikkesi”, *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyumu 04-07 Kasım 2009 Antalya*, 2012, 205-206.
- Köker 2012b H. Köker, “Sikke Buluntuları”, (E. Özer, “2010 Yılı Sillyon Antik Kenti Ve Çevresi Yüzey Araştırması” içerisinde), 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 3, 2012, 37-38.
- Körpe 2012 R. Körpe, “Pers Hâkimiyetinde Troas Bölgesi: Demografik Yapı Ve Pers Yönetim Sistemi”, Ed. I. Şahin, *İsmail Fazlıoğlu Anı Kitabı*, Edirne, 2012, 157- 166.
- Köse 2010 V. Köse, “Aspendos Yüzey Araştırması Projesi 2008 Yılı Birinci Sezon Çalışmaları”, 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, 2010, 373-394.
- Köse 2011a V. Köse, “Aspendos Yüzey Araştırması”, *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri* 9, 2011, 142-148.
- Köse 2011b V. Köse, “Aspendos Projesi: Aspendos Antik Kenti 2009 Sezonu Araştırmaları”, 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 3, 2011, 353-370.
- Köse 2012a V. Köse, “Asia Minor”, Ed.: T.J. Smith-D. Plantzos, *A Companion to Greek Art, Vol. I, Part III, Chapter 17*, Blackwell, 2012, 330-347.
- Köse 2012b V. Köse, “Aspendos Yüzey Araştırmaları 2011”, *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri* 10, 2012, 125-130.
- Krautheimer 1986 R. Krautheimer, *Early Christian and Byzantine architecture*, London, 1986.
- Krischen 1922 F.Krischen, “Die Befestigungen von Herakleia am Latmos”, *Milet II*, Berlin, 1922.
- Kroll 1967 J. Kroll, “Dikasts' pinakia from the Fauvel Collection”, *Bulletin de correspondance hellénique*, Vol. 91, Liv. 2, 1967, 379-396.

- Kupke 1993 B. Kupke, "Arbeiten im Stadtgebiet von Kyaneai", Ed. F. Kolb, *Lykische Studien 1, Die Siedlungs Kammer von Kyaneai*, München, 1993, 9-23.
- Küçükaşçı 2006 M. S. Küçükaşçı, "VII-XII. Yüzyıllarda Likya'ya Arap İlgisi", Ed. K. Dörtlük vd, *III. Uluslararası Likya Sempozyumu Bildirileri, 07-10 Kasım 2005, Antalya, Vol. I, AKMED*, Antalya, 2006, 375-383.
- Küpper 1995 M. Küpper, "Landliche Siedlungplätze in Sillyon", *Lykia II*, 1995, 62-69.
- Küpper 1996 M. Küpper, "Sillyon. Vorbericht über die Arbeiten 1995", 1996a, *Archäologischer Anzeiger*, 1996, 259-268.
- Küpper 1997a M. Küpper, "Ländliche Siedlungsstrukturen in Pamphylien am Beispiel Sillyon", *Adalya, II*, 1997, 97-116.
- Küpper 1997b M. Küpper, "Sillyon. Research Work 1995", 14. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, 1997, 451-462.
- Küpper 1998 M. Küpper, "Sillyon, Bericht Über Die Arbeiten 1996", 16. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, 1998, 474-496.
- La Marca 2013 A. La Marca, "Kyme Hellenistik Sur Duvarı", Ed. G. Kökdemir, *Orhan Bingöl'e 67.Yaş Armağanı*, Ankara, 2013, 301-315.
- Lamprecht 1996 O. Lamprecht, *Opus caementicum, Bautechnik der Römer*, Düsseldorf, 1996.
- Lanckoroński 2005 V.K.G. Lanckoroński, *Pamphylia Ve Pisidia Kentleri I*, Çev. S. Bulgurlu, İstanbul, 2005.
- Lander 1984 J. Lander, "Roman Stone Fortifications. Variation and change from the first century A. D. to the fourth." *BAR IntSer. 206*, Oxford, 1984.
- Laufer 1986 H. Laufer, *Die Architektur des Hellenismus*, Darmstadt, 1986.
- Laufer 2010 E. Laufer, "Pednelissos, Sillyon, Adada: Römische Stadtmauern und Kilikische Piraten?", Ed. J. Lorentzen et al., *Aktuelle Forschungen zur Konstruktion, Funktion und Semantik antiker Stadtbefestigungen, Byzas 10*, 2010, 165-193.
- Lauffray 1983 J. Lauffray, *Halabiyya-Zenobia, Place forte du limes oriental et la Haute-Mésopotamie au VIe siècle, I. Les duchés frontaliers de mésopotamie et les fortifications de Zenobia*, Paris, 1983.
- Laurent 1963-72 V. Laurent, *Le Corpus des Sceaux de L'empire byzantin*, V 1-3, L'église, Paris, 1963/72.
- Lauter 1972 H. Lauter, Lauter, "Das Hellenistische Südtor von Perge", *Bonner Jahrbücher des Rheinischen Landesmuseums in Bonn 172*, 1972, 1-11.
- Lawrence 1979 A.W. Lawrence, *Greek Aims in Fortification*, Oxford, 1979.
- Lawrence 1983 A. W. Lawrence, "A Skeletal History of Byzantine Fortifications", *The Annual of the British School at Athens 78*, 171-227.
- Le Bas – Waddington 1870 Ph. Le Bas– W.H.Waddington, *Voyage archéologique en Grèce et en Asie Mineure III. Inscriptions grecques et latines recueillies en Grèce et en Asie Mineure*, Paris, 1870.
- Le Quin 1740 M. Le Quin, *Oriens Christianus I*, Paris, 1740.

- Lenski 1999 N. Lenski, "Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria, from the 1st Century BC to the Sixth Century AD", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 42, 1999, 413-465.
- Lenski 1999a N. Lenski, "Assimilation and Revolt in the Territory of Isauria, From the 1st Century B.C. to the 6th Century A.D.", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 42, No 4, 1999, 413-465.
- Lenski 1999b N. Lenski, "Basil and the Isaurian Uprising of A.D. 375", *Phoenix* 53, 1999, 311-329.
- Lequenne 1979 F. Lequenne, *Galat'lar*, Çev. S. Albek, Ankara, 1979.
- Leriche 1989 P. Leriche, "Les fortifications grecques et romaines en Syrie", Ed. J.M. Dentzer-M. Orthmann, *Archéologie et histoire de la Syrie II. La Syrie de l'époque achéménide à l'avènement de l' Islam*, 1989, 267-282.
- Leriche 1991 P. Leriche, "Villes fortifiées de Syrie Hellénistique", *International Meeting of History and Archaeology: Delphi, 6-9 November 1986*, 1991, 373-382.
- Levi 1963 D. Levi, "Le due prime campagne di scavi a Iasos (1960-1961)", *ASAIA* 39-40, 1963, 505-571.
- Levick 1967 R. Levick, *Roman Colonies in Southern Asia Minor*, Oxford, 1967.
- Lévy 1897 I. Lévy, "Études sur la municipale de l'Asie Mineure sous les Antonins (2e série)", *REG* 12, 1897, 255-289.
- Ley 1997 A. Ley, "Dioskuroi", Ed. H. Cancik, *Der Neue Pauly Enzyklopädie der Antike Cl-Epi* 3, Stuttgart, 1997, 673-677.
- Liebeschuetz 1972 J. H. W. G Liebeschuetz, *The Decline and Fall of Roman City*, Oxford, 1972.
- Lilie 1976 R.-J. Lilie, *Die byzantinische Reaktion auf die Ausbreitung der Araber*, Munich, 1976.
- Loots et al. 2000 L. Loots et al., "The city fortifications of Sagalassos from the Hellenistic to the late Roman period", Ed. Ö. Waelkens-L. Loots, *Sagalassos V. Report on the Survey and Excavation Campaigns of 1996 and 1997 (Acta Archaeologica Lovaniensia Monographiae 11)*, Leuven, 2000, 595-634.
- Lorenz 1987 T. Lorenz, *Römische Städte*, Darmstadt, 1987.
- Lugli 1957 G. Lugli, *La tecnica edilizia romana. Con particolare riguardo a Roma e Lazio*, Rome, 1957.
- Lyttelton 1974 M. Lyttelton, *Baroque Architecture in Classical Antiquity*, London, 1974.
- MacDonald 1986 W. L. MacDonald, *The Architecture of the Roman Empire: an Urban Appraisal, C. II*, New Haven-Londra, 1986.
- Machatscek – Schwarz 1981 A. Machatscek – M. Schwarz, "Bauforschungen in Selge. Mit einem geodaetischen Beitrag von Josef Dorner." *Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften*, Wien, 1981.
- Machatschek 1967 A. Machatschek, *Die Nekropolen und Grabmäler im Gebiet von Elaiussa Sebaste und Korykos im Rauhen Kilikien*, Wien.

- Machatschek 1974 A. Machatschek, "Die Grabtempel von Dösene im Rauhen Kilikien", Ed. E. Akurgal-B.Alkım, *Arif Müfid Mansel'e Armağan*, Ankara, 1994, 251-261.
- Machatschek 1977 A.Machatschek, "Baugeschichtliche Forschungen in Selge (Pisidien)", *Forschungen und Berichte, Bd. 18, Archäologische Beiträge*, 1977, 177-185.
- Machmullen 1967 R. Machmullen, *Enemies of Roman Order: Treason, Unrest and Alienation in the Empire*, Cambridge(Mass.), 1967.
- Mackay 1990 T.S. Mackay, "Major Sanctuaries of Pamphylia and Pisidia", *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II 18.3*, 1990, 2048-2082.
- Macpherson 1954 I.W. Macpherson, "Roman Roads and Milestones in Galatia", *Anatolian Studies*, 4, 1954, 11-120.
- Macqueen 2001 J.G.Macqueen, *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, Çev. E. Davutoğlu, Ankara, 2001.
- Magie 1950 D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ I-II*, Princeton, 1950.
- Maier 1959 F. G. Maier, *Griechische Mauerbauinschriften, Texte und Kommentare*, Heidelberg, 1959.
- Maier 1959 F. G. Maier, *Griechische Mauerbauinschriften, Texte und Kommentare*, Heidelberg, 1959.
- Mango 2000 M. M. Mango, "The Commercial Map of Constantinople", *Dumbarton Oaks Papers*, No 54, 2000, 189-207.
- Mansel 1956a A. M. Mansel, "1953 Antalya Bölgesi (Pamphylia) Kazılarına Dair Rapor", *Türk Arkeoloji Dergisi* 6-1, 1956, 5-10.
- Mansel 1956b A. M. Mansel, "1954 Side ve Perge Kazıları", *Belleten* 20, 1956, 334.
- Mansel 1956c A. M. Mansel, "Bericht über Ausgrabungen und Untersuchungen in Pamphylien in den 1946-1955", *Archäologischer Anzeiger* 71, 1956, 104-119.
- Mansel 1958 A.M.Mansel, "Ein Basaltkessel aus Side", *Anatolia* 11, 1958, 1-13.
- Mansel 1963 A.M. Mansel, *Die Ruinen von Side*, Berlin, 1963.
- Mansel 1964 A.M. Mansel, "Pamphylia Şehir Surları ve Kapıları", *Atatürk Konferansları I*, 1964, 215-234.
- Mansel 1968 A. M. Mansel, "Osttor und Waffenreliefs von Side (Pamphylien)" *Archäologischer Anzeiger*, 1968, 239-279.
- Mansel 1968a A.M. Mansel, "1967 Perge Kazılarına Dair Rapor", *Türk Arkeoloji Dergisi* 16-1, 1968, 101-103.
- Mansel 1968b A. M. Mansel, "Osttor und Waffenreliefs von Side (Pamphylien)" *Archäologischer Anzeiger*, 1968, 239-279.
- Mansel 1970 A. M. Mansel, "Perge'de Yapılan Kazılar ve Araştırmalar", *Atatürk Konferansları IV*, 1970, 133-145.
- Mansel 1975 A.M. Mansel, "Bericht über Ausgrabungen und Untersuchungen in Pamphylien in den Jahren 1957-1972", *Archäologischer Anzeiger* 90, 49-96.

- Mansel 1978 A.M. Mansel, *Side: 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları*, Ankara, 1978.
- Mansel vd. 1951 A. M. Mansel vd., *1947 Senesi Side Kazılarına Dair Ön rapor: Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Side im Jahre 1947*, Ankara, 1951.
- Mansi 1769 J.D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, Florenz, 1769.
- Marksteiner 1994 T. Marksteiner, “Befestigte Siedlungen Lykiens in vorrömischer Zeit”, *Revue des Études Anciennes* 96, 1994, 299-314.
- Marksteiner–Wörrle 2002 T. Marksteiner – M. Wörrle, “Ein Atlas für Kaiser Claudius auf dem Bonda Tepesi zwischen Myra und Limyra”, *Chiron*, 32, 2002, 545-569.
- Marsden 1969 E. W. Marsden, *Greek and Roman Artillery: Historical Development*, Oxford, 1969.
- Marsden 1971 E. W. Marsden, *Greek and Roman Artillery. Technical Treatises*, Oxford, 1971.
- Martin 1956 R. Martin, *L’Urbanisme dans la Grèce antique*, Paris, 1956.
- Martin 1974 R. Martin, *L’urbanisme dans la Grèce antique*, Paris, 1974.
- Martini 2003a W. Martini, “Topographie und Architektur”, Ed. H. Abbassoğlu. W. Martini, *Die Akropolis von Perge Survey und Sondagen 1994-1997*, Band 1, Mainz am Rhein, 2003, 11-78.
- Martini 2003b W. Martini, “Historische Schlußfolgerungen”, Ed.: H. Abbassoğlu. W. Martini, *Die Akropolis von Perge: Survey und Sondagen 1994-1997*, Band 1, Mainz am Rhein, 2003, 179-186.
- Martini 2003c W. Martini, “Akkulturationsgeschichtliche Forschungen auf der Akropolis von Perge”, *Gießener Universitätsblätter* 36, 2003, 13-25.
- Martini 2008 W. Martini, “Perge und seine Akropolis. Zur Funktion der in der frühen und mittleren Kaiserzeit”, Ed. İ. Delemen vd, *Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu’na 65. Yaş Armağanı, Euergetes, Festschrift für Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu zum 65. Geburtstag*, 2008, 780-797.
- Martini 2010 W. Martini, “Stadteingang und Stadtgrenze im kaiserzeitlichen Kleinasien. Perge in Pamphylien.”, Ed. D. Vaguerizo, *Monografías de Arqueología Cordobesa 18*, Cordoba, 2010, 15-34.
- Martini 2016 “Form, Funktion und Bedeutung der Stadtmauern von Perge in Pamphylien”, Ed. R. Frederiksen et al., *Focus on Fortifications New Research on Fortifications in the Ancient Mediterranean and the Near East*, 2016, 220-231.
- Martini et al. 2008 W. Martini et al., “Der Flusshafen von Perge in Pamphylien”, *Archäologische Anzeiger* 2008, 1, 2008, 163-179.
- McNicoll 1978 A. W. McNicoll, “Some Developments in Hellenistic Siege Warfare with Special Reference to Asia Minor”, Ed. E. Akurgal, *The Proceedings Of the Xth. International Congress Of Classical Archaeology Ankara-İzmir 23-30/IX/1973*, Ankara, 1978, 417-420.

- McNicoll 1997 A.McNicoll, *Hellenistic Fortifications from the Aegean to the Euphrates*, Newyork, 1997.
- McNicoll-Winikoff 1983 A. McNicoll-T. Winikoff, “A Hellenistic Fortress in Lycia-The Isian Tower?”, *American Journal of Archaeology*, Vol. 87, No. 3 1983, 311-323.
- Meadows – Thonemann 2013 Meadows – P. Thonemann, “The Ptolemaic Administration Of Pamphylia”, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 186, 2013, 223–226.
- Melchert 2010 C. Melchert, *Luviler. Anadolu'nun Gizemli Halkı*, Çev. B.Baysal-Ç. Çıdamlı, İstanbul, 2010.
- Mellart et al. 1993 J. Mellaart et al., “The Present State of ‘Hittite Geography’”, Ed. M. J. Mellink et al., *Nimet Özgüç'e Armağan*, Ankara, 1993, 415-422.
- Mellink 1974 M.J. Mellink, “Archaeology in Asia Minor”, *American Journal of Archaeology*, Vol. 78, No. 2, 1974, 105-130.
- Meriç 2009 R. Meriç, *Das Hinterland von Ephesos*, Archäologische-topographische Forschungen im Kaystros-Tal, Wien, 2009.
- Meritt – West 1934 B.D.Meritt – A.B.West, “The Athenian Assesment of 425 B. C.”, *University of Michigan Pres; Humanities Series XXXIII*, 1934.
- Meritt et al. 1939 B.D. Meritt et al., *The Athenian Tribute Lists I–IV*, Cambridge (Mass.) I, Princeton II–IV, 1939.
- Merkelbach et al. 1997 R. Merkelbach et al., “Kaiser Tacitus erhebt Perge zur Metropolis Pamphylien und erlaubt einen Agon”, *Epigraphica anatolica* 29, 1997, 69-74.
- Merkelbach-Şahin 1988 R. Merkelbach – S. Şahin, “Die Publizierten Inschriften von Perge”, *Epigraphica anatolica*, 11, 1988, 97-109.
- Mert 2005 İ. H. Mert, “Die Tor- und Nymphaeumanlage von Stratonikeia”, Ed. D. Kreikenbom et al., *Urbanistik und städtische Kultur in Westasien und Nordafrika unter den Severern. Beiträge zur Table Ronde in Mainz am 3. und 4. Dezember 2004*, 2005, 241-251.
- Mert 2008 İ. H. Mert, *Untersuchungen zur Hellenistischen und Kaiserzeitlichen Baurnamentik von Stratonikeia*, IstForchungen 50, Tübingen, 2008.
- Mertens 1999 D. Mertens, “Die Landschaftsfestung Epipolai bei Syrakus”, Ed. E. L. Schwandner-K. Rheidt, *Stadt und Umland. Neue Ergebnisse der archäologischen Bau- und Siedlungsforschung, Bauforschungskolloquium in Berlin vom 7. bis 10. Mai*, DiskAB 7, Mainz, 1999, 143-149,
- Metin vd. 2015 H. Metin vd., “Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırması 2014”, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler*, Sayı 39, 2015, 38-40.
- Metin vd. 2014 H. Metin vd., “Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırması 2013”, *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri* 12, 2014, 171-178.
- Metzger 1947 H. Metzger, “Güney Anadolu'da Yapılan Bir Geziden Notlar”, Çev. N. Uygur, *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arşivi Dergisi* 1-2, 1947, 64-73.
- Metzger 1954 H.Metzger, *Les Routes de Saint Paul dans L' Orient Grec.*, Paris, 1954.

- Millar 1969 F. Millar, "P. Herennius Dexippus: The Grek World and the Third-Century invasion", *The Journal of Roman Studies*, 59, 1969, 12-29.
- Miller 1993 M. Miller, Archäologische Befunde im Umland von Kyaneai. Festung, Tempel, Gehöfte, Kirchen", Ed. F. Kolb, *Lykische Studien 1, Die Siedlungs Kammer von Kyaneai*, München, 1993, 57-85.
- Miller 1995a M. Miller, *Befestigungsanlagen in Italien vom 8. bis 3. Jahrhundert vor Christus*, Hamburg, 1995.
- Miller 1995b M. Miller, "Gehöfte auf dem Gebiet von Kyaneai", Ed. F. Kolb, *Lykische Studien 2. Forschungen auf dem Gebiet der Polis Kyaneai in Zentrallykien: Bericht über die Kampagne 1991*, *Asia Minor Studien* 18, Bonn, 1993, 69-92.
- Miltner 1958 F. Miltner, *Ephesus: Stadt des Artemis und des Johannes*, Vienna, 1958.
- Mitchell 1974 S. Mitchell, "The Galatian Forts of King Deiotarus", *Anatolian Studies*, Vol. 24, 1974, 61-75.
- Mitchell 1987 S. Mitchell, "Imperial Building in the Eastern Roman Provinces", *HarvStClPhil* 91, 1987, 333-365.
- Mitchell 1989 S. Mitchell, "The Siege of Cremna", Ed. D. French –C. Lightfoot, *The Eastern Frontier of the Roman Empire I*, 1989, 311-328.
- Mitchell 1991a S. Mitchell, "Arriassos 1990", *Anatolian Studies*, Vol. 41, 1991, 159-172.
- Mitchell 1991b S. Mitchell, "The Hellenization of Pisidia", *Mediterranean Archaeology* 4, 1991, 118-145.
- Mitchell 1993 S. Mitchell, *Anatolia. Land, Men, and Gods in Asia Minor I*, Oxford, 1993.
- Mitchell 1994 S. Mitchell, "Three Cities in Pisidia", *Anatolian Studies*, Vol. 44, 1994, 129-148.
- Mitchell 1995 S. Mitchell, *Cremna in Pisidia: An Ancient City in Peace and in War*, London, 1995.
- Mitchell 1999 S. Mitchell, "The Administration of Roman Asia from 133 BC to AD 250", Ed. W. Eck, *Lokale Autonomie und römische Ordnungsmacht in der kaiserzeitlichen Provinzen vom 1.-3. Jhdt. Kolloquium des Historischen Kollegs, May 1996*, München, 1999, 17-46.
- Mitchell 2005 S. Mitchell, "The Treaty between Rome and Lycia of 46 B.C.", Ed. R. Pintaudi, *Papyri Graecae Schoyen (PSchoyen I)*, Florence, 2005, 165-260.
- Mitchell 2007 S. Mitchell, *A History of Late Roman Empire AD 284-641*, Blackwell, 2007.
- Mitchell 2015 S. Mitchell, *Roma İmparatorluğu'nda Resmi Taşımacılık Hizmetleri*, 2015.
- Mitchell-Waelkens 1998 S. Mitchell-M. Waelkens, *Pisidian Antioch: The Site and its Monuments*, London, 1998.

- Moretti 1921 G. Moretti, “Le Rovine di Pednelissos”, *Annuario Della R. Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente*, Volume III, 1921, 79-153.
- Morkholm 1978 O. Morkholm, “The Era of Pamphylian Alaxanders”, *Museum Notes. American Numismatic Society*, 23, New York, 1978, 69-75, pl. 8-9.
- Mörel 2014 A. Mörel, “ Dağlık Kilikia Bölgesinde (Olba Territoriumu) Özköy Antik Yerleşimi: Tarımsal Organizasyon ve Yerleşim Düzenlemesi”, *Arkeoloji’de Bölgesel Çalışmalar Sempozyum Bildirileri, YAS 4*, 2014, 147–171.
- Mumford 2013 L. Mumford, *Tarih Boyunca Kent*, İstanbul, 2013.
- Müller-Wiener 1962 W. Müller-Wiener, “Die Stadtbefestigungen von Izmir, Siğacık und Çandarlı: Bemerkungen zur mittelalterlichen Topographie des nördlichen Jonien”, *Istanbul Mitteilungen* 12, 1962 59-114.
- Müller-Wiener 1982 W. Müller-Wiener, “Milet 1981”, *Istanbul Mitteilungen* 32, 1982, 5-29.
- Müth 2010 S. Müth, “Fortifikationskunst und Repräsentation an der Stadtmauer von Messene”, Ed. J. Lorentzen et al., *Aktuelle Forschungen zur Konstruktion, Funktion und Semantik antiker Stadtbefestigungen, Byzas* 10, 2010, 57-83.
- Müth 2016 S. Müth, “Urbanistic Functions and Aspects”, Ed. S. Müth et al., *Ancient Fortifications, A Compendium of Theory and Practice, Fokus Fortification Studies: Volume 1*, Oxford-Philadelphia, 2016, 159-172.
- Müth et al. 2016 S. Müth et al., “Methods of Interpretation”, Ed. S. Müth et al., *Ancient Fortifications, A Compendium of Theory and Practice, Fokus Fortification Studies: Volume 1*, Oxford-Philadelphia, 2016, 1-23.
- Müth et al. 2016 S. Müth et al., “Methods of Interpretation”, Ed. S. Müth et al., *Ancient Fortifications, A Compendium of Theory and Practice, Fokus Fortification Studies: Volume 1*, Oxford-Philadelphia, 2016, 116-158.
- Naster 1987 P. Naster, “Monnaies impériales de Pamphylie et de Pisidie sous Claude II le Gothique et Aurélien”, Ed. H. Huvelin et. al., *Mélanges de numismatique offerts à Pierre Bastien à l’occasion de son 75e anniversaire*, Wetteren, 1987, 131–143.
- Naumann 1985 C. Naumann, “Die mittelalterliche Festung von Aizanoi-Çavdarhisar”, *Istanbul Mitteilungen* 35, 1985, 275-294.
- Naumann 1991 R. Naumann, *Eski Anadolu Mimarlığı*, Çev. B. Madra, Ankara, 1991.
- Neumann 2003 G. Neumann, “Eine epichorische Inschrift”, Ed. H. Abbasoğlu-W. Martini, *Die Akropolis von Pergamon Survey und Sondagen 1994-1997, Band 1*, Mainz am Rhein, 2003, 165-166.
- Neve 1987 P. Neve, “Boğazköy-Hattusas 1996 Kazıları”, 9. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, Ankara, 1987, 249-297.
- Nicole 2013 D. Nicole, *Doğu Roma Orduları MS 306-886*, Çev. B. Bayrı, İstanbul, 2013.

- Niewöhner 2007 P. Niewöhner, "Archäologie und die, Dunklen Jahrhunderte im byzantinischen Anatolien", Ed. J. Henning, *Post-Roman Towns, Trade and Settlement in Europa and Byzantium*, Vol. 2, 2007, 119-157.
- Niewöhner 2010 P. Niewöhner, "Byzantinische Stadtmauern in Anatolien. Vom Statussymbol zum Bollwerk gegen die Araber", Ed. J. Lorentzen et al., *Aktuelle Forschungen zur Konstruktion, Funktion und Semantik antiker Stadtbefestigungen, Byzas* 10, 2010, 239-260.
- Noack 1907 P. Noack, "Die Mauern Athens. Ausgrabungen und Untersuchungen", *Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung* 32, 1907, 123-160, Taf. X-XIII.
- Nollé – Karola, Nollé 1994 J.Nollé - Karola – M. Nollé, "Vom feinen Spiel städtischer Diplomatie. Zu Zeremoniell und Sinn Kaiserzeitlicher Homonia-Feste", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 102, 1994, 241-261.
- Nollé 1986 J. Nollé, "Pamphyliche Studien", *Chiron* 16, 1986, 199-212.
- Nollé 1990 J.Nollé, "Side. Zur Geschichte einer kleinasiatischen Stadt in der römischen Kaiserzeit im Spiegel ihrer Münzen", *Antike Welt*, 21, 1990, 244-266.
- Nollé 1993c J. Nollé, *Side im Altertum. Geschichte und Zeugnisse, Band II, Griechische und lateinische Inschriften (5-16), Papyri-Inschriften in sidetischer Schrift und Sprache (Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 44)*, Bonn, 1993.
- Nollé 1993a J. Nollé, "Die feindlichen Schwestern-Betrachtungen zur Rivalität der pamphylichen Städte", Ed. G. Dobesch - G. Rehrenröck, *Die epigraphische und altertumskundliche Erforschung Kleinasiens: Hundert Jahre Kleinasiatische Kommission der Osterreichischen Akademie der Wissenschaften. Akten des Symposiums vom 23. bis 25. Oktober 1990*, Wien, 1993, 297 - 317.
- Nollé 1993b J.Nolle, "Side im Altertums I." *Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien* 43, Bonn, 1993.
- Nollé 1996 J.Nollé, "Frauen wie Omphale? Überlegungen zu politischen Ämtern von Frauen im kaiserzeitlichen Kleinasien", Ed. M.H. Dettenhofer, *Reine Männersache? Frauen in Männerdomänen der antiken Welt*, München, 1996, 229-259.
- Nollé 2001 J.Nollé, "Side im Altertum II. Geschichte und Zeugnisse." *Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien* 44, Bonn, 2001.
- Nollé-Schindler 1991 J. Nollé-F.Schindler, "Die Inschriften von Selge", *IK* 37, 1991.
- Nossov-Delf 2009 K.S. Nossov-B. Delf, *Greek Fortifications of Asia Minor 500-130 BC*, 2009, New York.
- Nossov-Delf 2009 K.S. Nossov-B. Delf, *Greek Fortifications of Asia Minor 500-130 BC*, 2009, New York.
- Ober 1985 J. Ober, *Fortress Attica. Defense of the Athenian Land Frontier 404-322 BC*, Leiden, 1985.
- Oehler 1969 J.Oehler, "Gymnasiarches", burada: RE VII.2, 1969.

- Oikonomides 1972 N.Oikonomides, *Les listes de préséance byzantines des IX ' et X ' siècles*, Paris, 1972.
- Oman 2013 C. W. C. Oman, *Ok, Balta ve Mancınık. Ortaçağda Savaş Sanatı 378-1515*, Çev. İ. Y. Alogan, İstanbul, 2013.
- Omerod – Robinson 1911 H.A. Ormerod E.S.G.-. Robinson, Notes and Inscriptions from Pamphylia, *The Annual of the British School at Athens*, 17, 1911, 215-249.
- Omerod 1922 H.A. Ormerod, “The Campaigns of Servilius Isauricus against the Pirates”, *The Journal of Roman Studies*, 12, 1922, 35–56.
- Onur 2005 F.Onur, “Trebenna Tarihi/The History of Trebenna”, *Trebenna Tarihi, Arkeolojisi Ve Doğası*, Ed. N. Çevik et al. İstanbul, 2005, 7-20 ve 161-166.
- Onur 2008 F. Onur, “Two Procuratorian Inscriptions from Perge”, *Gephyra* 5, 2008, 53-66.
- Onur 2009 F. Onur, “The Roman Army in Pamphylia: From the Third to Sixth Centuries A.D.”, *Adalya*, XII, 2009, 209-318.
- Onurkan 1969 S. Onurkan, “Perge Artemis Kabartmaları ve Artemis Pergaia”, *Bulleten* 33, 1969, 303-323.
- Onurkan 1970 S. Onurkan, “Artemis Pergaia”, *Istanbul Mittelungen* 20, 1970, 289-291.
- Orlandos 1968 A.K.Orlandos, *Les Matériaux de Construction et la Technique Architectural des Anciens Grecs*, Vols. 2, Paris, 1968.
- Ormerod 1967 H. A. Ormerod, *Piracy in the Ancient World*, Chicago, 1967.
- Ortaç 2001 M. Ortaç, *Die Hellenistischen und Römischen Propyla in Kleinasien*, Ruhr Üniversitesi, Bochum, 2001. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Ostrogorsky 2011 G.Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. F. Işıltan, Ankara, 2011.
- Otten 1988 H.Otten, “Die Bronzetafel aus Boğazköy. Ein Staatsvertrag Tudhalijas IV”, *StBoT*, Beiheft I, Weisbaden, 1988.
- Otten 1993 H.Otten, “Das land Lukka in der hethitischen Topographie”, Ed. J. Borchardt - G. Dobesch, *Akten des II. Internationalen Lykien Symposions*, Wien, 1993, 117- 121.
- Owens 2000 E. J. Owens, *Yunan ve Roma Dünyasında Kent*, Çev. C. Birsell, İstanbul, 2000.
- Öniz 2015 H. Öniz, “Antalya İli Gazipaşa, Alanya, Serik ve Kumluca Kıyıları Arkeolojik Sualtı Araştırması 2014”, *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri* 13, 2015, 144-150.
- Özcan 2014 F.Özcan, “Kuzey Pisidia Yüzey Araştırması 2013”, *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri* 12, 2014, 196-199.
- Özcan 2016 F. Özcan, “Kuzey Pisidia Yüzey Araştırması -2015 Surveys in North Pisidia 2015”, *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri* 14, 2016, 247-254.
- Özcan 2016 F.Özcan, “Kuzey Pisidia Yüzey Araştırması 2015”, *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri* 14, 2016, 247-254.

- Özdizbay 2008 A. Özdizbay, *Perge'nin M.S. 1.-2. Yüzyıllardaki Gelişimi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Özdizbay 2008 A. Özdizbay, "Pamphylia - Perge Tarihi ve Roma İmparatorluk Donemi Öncesi Perge'nin Gelişimi: Güncel Araştırmalar Işığında Genel bir Değerlendirme", Ed. İ. Delemen vd., *Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'na 65. Yaş Armağanı EUERGETES (Festschrift für Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu zum 65. Geburtstag)*, Cilt II, İstanbul, 2008, 839-871.
- Özdizbay 2012 A. Özdizbay, *Perge'nin M.S. 1.-2. Yüzyıllardaki Gelişimi*, İstanbul, 2012.
- Özdizbay-Dinçer 2016 A.Özdizbay- İ.Dinçer, "Dağlık Kilikia Yerleşim Tarihi ve Kırsal Yerleşmeler Araştırması 2015", *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2016-14*, 206, 196-205.
- Özer – Taşkiran 2010a E.Özer - M.Taşkiran, "2009 Yılı Sillyon Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması", 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, 2010, 279-296.
- Özer – Taşkiran 2010b E.Özer - M.Taşkiran, "Sillyon Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması 2009", *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2010-8*, 2010, 165-169.
- Özer – Taşkiran 2012 E. Özer - M. Taşkiran, "Sillyon ve Çevresi Yüzey Araştırması 2011", *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2012-10*, 2012, 204-208.
- Özer 2011 E.Özer, "2010 Yılı Sillyon Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması", 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 3, 2011, 33-48.
- Özer 2012a E.Özer, "2011 Yılı Sillyon Antik Kenti Ve Çevresi Yüzey Araştırması", 30. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, 2012, 361-370.
- Özer 2012b E. Özer, "Antik Mimaride İki Yapı Ögesi: Opus Caementicium ve Tonoz", Ed. B. Söğüt, *Ahmet Tırpan'a Armağan*, İstanbul, 2012, 475-482.
- Özer 2017 E. Özer, "Sillyon Nekropolisi Ön Değerlendirmesi", Ed. E. Dündar vd., *Havva İşkan'a Armağan LYKIARHISSA*, İstanbul, 2017, 612-628.
- Özer vd. 2011 E. Özer vd., "Sillyon ve Çevresi Yüzey Araştırması 2010", *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2011-9*, 2011, 209-213.
- Özgür 1984 M.E. Özgür, *Aspendos. Travel Guide*, Antalya, 1984.
- Özsait 1980 M.Özsait, *İlk Çağ Tarihinde Pisidia*, İstanbul, 1980.
- Özsait 1982 M.Özsait, "Anadolu'da Hellenistik Dönem", *Anadolu Uygarlıklar Ansiklopedisi*, 1982, 279-324.
- Özsait 1996 M.Özsait, "1994 Yılı Antalya-Korkuteli ve Yüzey Araştırmaları", 13. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, 1996, 193-313.
- Özsait- Özsait 1998 M. Özsait-N. Özsait, "Keçili-Yanıktaş Kaya Kabartmaları", *Light on Top of the Black Hill, Studies presented to Halet Çambel, Karatepede'ki Işık Halet Çambel'e Sunulan Yazılar*, İstanbul, 1998, 619-632.

- Öztürk 2006 H. S. Öztürk, *M.Ö. II. – M.S. IV. Yüzyıllarda Likya-Pamfilya Bölgesinde Kırsal Alan Güvenliği*, Marmara Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006. (Yayımlanmamış doktora tezi).
- Öztürk 2012 H.S. Öztürk, “İ.Ö. II. - İ.S. IV. Yüzyıllarda Lykia'nın Kırsal Güvenlik Problemleri”, Ed. K. Dörtlük vd., *Uluslar Arası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyumu 04-07 Kasım 2009 Antalya*, 2012, 347-360.
- Özyar 2005 A.Özyar, “Geç Hitit Krallıkları”, *ArkeoAtlas 4*, 2005, 10-25.
- Özyiğit 1996 Ö. Özyiğit, “1994 Yılı Phokaia Kazı Çalışmaları”, *26. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, 1996, 1-26.
- Özyiğit 2005 Ö. Özyiğit, “Recent work at Phokaia in the light of Akurgal's Excavations”, *Anadolu/Anatolia 25*, 2005, 109-120.
- Parson 1936 A.W.Parson, “The Long Walls to The Gulf”, Ed. R. Carpenter-A. Bon, *Corinth, The Defences of Acrocorinth and the Lower Town*, Voll. III, Part II, Cambridge, 1936, 84-127.
- Paton-Myres 1896 W.R. Paton-J.L. Myres, “Karian Sites and Inscriptions” *Journal of Hellenistic Studies 16*, 1896, 188-271.
- Pedersen 1994 P. Pedersen, “The fortifications of Halikarnassos”, *Revue des Études Anciennes 96*, 1994, 215-235.
- Pedersen 2000 P. Pedersen, “Report of Turkish-Danish Investigations at Ancient Halikarnassos (Bodrum)”, *22. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, 2000, 287-298.
- Pekáry 1968 T. Pekáry, *Untersuchungen zu den römischen Reichstrassen*, Bonn, 1968.
- Pekman 1989 A. Pekman, *Son Kazı ve Araştırmaların Işığı Altında Perge Tarihi*, Ankara, 1989.
- Peschlow 1986 A.Peschlow, “Legische Ring walle Im Gebiet des Bafases”, *IX. Türk Tarih Kurumu*, 1986, 389-395.
- Peschlow 1994 A. Peschlow, “Die Befestugungen von Latmos”, *Revue des Études Anciennes 96*, 1994, 155-172.
- Peschlow 2002 A.Peschlow, “Die Arbeiten des Jahres 2000 in Herakleia am Latmos und dem Zeugehorigen Territorium (Besparmak)”, *19. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, 2002, 255-262.
- Peschlow 2007 U. Peschlow, “Befestigungen Lykischer Stadte in Spatantiker und Frühbyzantinischer Zeit”. Ed. K. Dörtlük – T. Kahya, *III. Uluslararası Likya Sempozyumu 07 – 10 Kasım 2005 Antalya. Sempozyum Bildirileri, Cilt I-II*. Antalya, 2007, 601-624.
- Peschlow 2010 U. Peschlow, “Nauerbau in krisenloser Zeit? Zu spatantiken Stadtbefestigungen im südlichen Kleinasien: Der Fall Side”, Ed. D. Kreikenbom, *Krise und Kult. Vorderer Orient und Nordafrika von Aurelien bis Justinian*, 2010, 80.
- Peschlow Bindokat 1996 A.Peschlow Bindokat, *Der Latmos: Eine unbekannte Gebirgslandschaft an der türkischen Westküste*, Mainz 1996.

- Pfanner 1990 M. Pfanner, "Modelle römischer Stadtentwicklung am Beispiel Hispaniens und der westlichen Provinzen", Ed. W. Trillmich-P Zanker, *Stadtbild und Ideologie. Die Monumentalisierung hispanischer Städte zwischen Republik und Kaiserzeit, Internatioles Lolloquium, Madrid 1977*, München, 1990, 59-116.
- Picard-Picard 1958 G. C. Picard- C. Picard, *La vie quotidienne à Carhage au temps d'Hannibal*, Paris, 1958.
- Poblome 1999 J. Poblome, "Sagalassos Red Slip Ware Typology and Chronology", SEMA II, Brepols, 1999.
- Polat 2016 Y. Polat, Teos Hellenistik Dönem Savunma Sistemi", Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2016. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Posamentir 2011 R. Posamentir, "Anazarbos in Late Antiquity", Ed. O. Dally-C. Ratté, *Archaeology and the Cities of Asia Minor in Late Antiquity. Proceedings of a Conference Held in Ann Arbor*, Ann Arbor, 2011, 205-224.
- Poulter 1995 A. G. Poulter, *Nicopolis ad Istrum: a Roman, late Roman and early Byzantine city. Excavations 1985-1992*, The Journal of Roman Studies monographs 8, London, 1995.
- Pounder 1983 R. L. Pounder, "A Hellenistic Arsenal in Athens", *Hesperia*, Vol. 52, No. 3, 1983, 233-256.
- Quaß 1993 F. Quaß, *Die Honoratiorenschicht in den Städten des griechischen Ostens. Untersuchungen zur politischen und sozialen Entwicklung in hellenistischer und römischer Zeit*, Stuttgart, 1993.
- Radet - Paris 1886 P. Radet – G.A. Paris, "Inscriptions d'Attaleia, de Pergé, d'Aspendos", *Bulletin de correspondance hellénique*, 10, 1886, 148-161.
- Radet – Paris 1889 P. Radet – G.A. Paris, "Inscriptions de Syllion en Pamphylie", *Bulletin de correspondance hellénique*, 13, 1889, 486-497.
- Radt 1987 W.Radt, *Pergamon*, München, 1987.
- Radt 2002 W.Radt, *Pergamon, Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları*, Çev. S. Tammer, İstanbul, 2002.
- Radt 2009 T.Radt, "Hellenistische Burgen? Nicht-urbane Wehranlagen des Hellenismus in Kleinasien-ein Überblick", Ed. O Wagener, *Der umkämpfte Ort-von der Antike zum Mittelalter. Kolloquium Oberfell a.d. Mosel*, Frankfurt, 2009, 33-48.
- Radt 2010 T.Radt, "Fliehburg, Festung, Residenz? Die Ruinen auf dem Karasis", Ed. J. Lorentzen et al., *Aktuelle Forschungen zur Konstruktion, Funktion und Semantik antiker Stadtbefestigungen, Byzas* 10, 2010, 195-217.
- Ramsay – Sayce 1880 W.M. Ramsay – A.H. Sayce, "On Some Pamphylian Inscriptions", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 1, 1880, 242-259.
- Ramsay 1881 W.M.Ramsay, "Notes and Rectifications, Pamphylian Inscription", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 2, 1881, 222-224.
- Ramsay 1885 W.M. Ramsay, "Notes and Inscriptions from Asia Minor. IV: Milyas and Cabalis", *Athenian Mitteilungen* 10, 1885, 344-349.

- Ramsay 1925 W. M. Ramsay, *St. Paul the Traveller and Roman Citizen*, London: Hodder and Stoughton, 1925.
- Ramsay 1969 W.M. Ramsay, "Türkiye İntibaları", Çev. E. Uzmen, *Batı Dil ve Edebiyatları Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 4, Ankara, 1969.
- Ratté 2001 C. Ratté, "New research on the urban development of Aphrodisias in Late Antiquity", Ed. D. Parrish, *Urbanism in Western Asia Minor. New Studies on Aphrodisias, Ephesos, Hierapolis, Pergamon, Perge and Xanthos (JRA, Supplementary Series, 45)*, Portsmouth, 2001, 116-147.
- Ratté-Smith 2004 C. Ratté- R.R.R. Smith, "Archaeological Research at Aphrodisias in Caria", *American Journal of Archaeology* 108, 2004, 145-186.
- Recke 2003 M. Recke, "Die klassische und hellenistische Keramik unter Einschlus der attisch schwarzfiguren Keramik", Ed. H. Abbassoğlu. W. Martini, *Die Akropolis von Perge Survey und Sondagen 1994-1997*, Mainz am Rhein, 2003, 101-121.
- Recke 2007 M. Recke, *In loco Murtana, ubi olim Perge sita fuit. Der Beginn archäologischer Forschungen in Pamphylien und die Kleinasien-Expedition Gustav Hirschfelds 1874 (Pamphylia'daki Arkeolojik Araştırmaların Başlangıcı ve Gustav Hirschfeld'in 1874 Yılı Küçük Asya Araştırma Gezisi)*, Antalya, 2007.
- Rémy 1989 B. Rémy, *Les carri. cher Forschungen in Pamphylien und die Kleinasien-Expedition Gustav Hirschfelds 1874*, Paris, 1989.
- Retford 1993 S. Redford, "The Seljuqs of Rum and the Antique", *Muqarnas* 10, 1993, 148-156.
- Rheidt 1991 K. Rheidt, "Die byzantinische Wohnstadt", *Altertümer von Pergamon* 15.2, Berlin, 1991.
- Rheidt 2001 K. Rheidt, "Aizanoi. Die Ausgrabungen und Forschungen 1997 bis 2000", *Archäologischer Anzeiger* 2001, 241-267.
- Rheidt 2002 K. Rheidt, "The urban economy of Pergamon", Ed. Angeliki E. Laiou, *The economic history of Byzantium from the seventh through the fifteenth century* 2, *Dumbarton Oaks studies* 39/2, Washington, D.C. 2002, 623-629.
- Riesner 1998 R. Riesner, *Paul's Early Period: Chronology, Mission Strategy, Theology*, tr. D. Stott, Cambridge, 1998.
- Rife 2002 J. L. Rife, "Officials of the Roman Provinces in Xenophon's Ephesiaca", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 138, 2002, 93-108.
- Robert 1966 L. Robert, *Monnaies antiques en Troade*, Paris, 1966.
- Robert 1970 L. Robert, "Review of F.G. Maier, Griechische Mauerbauinschriften 1. Texte und Kommentare (Heidelberg 1959)", *Gnomon* 42, 1970, 598-599.
- Roosevelt 2009 C.H. Roosevelt, *The Archaeology of Lydia, From Gyges to Alexander*, Cambridge, 2009.
- Rostovtzeff 1941 M. Rostovtzeff, *The Social Economic History of the Hellenistic World*, Vol. I-III, Oxford, 1941.

- Rostovtzeff 1957 M. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Roman Empire*, Oxford, 1957.
- Rostovtzeff 1983 M.I. Rostovtzeff, *Dura Europos and its Art*, Oxford, 1983.
- Roueché 1989 Ch. Roueché, "Floreat Perge", Ed. M.M. Mackenzie-C.Roueché, *Images of Authority, Papers Presented to Jyce Reynolds on the Occasion of her Seventieth Birthday*, 1989, 206-228.
- Roueché 1989 C. Roueché, *Aphrodisias in late antiquity: the late Roman and Byzantine inscriptions including texts from the excavations at Aphrodisias conducted by Kenan T. Erim (=The Journal of Roman Studies, monographs 5)*, London, 1989.
- Rougé 1966a J.Rougé, "L'Histoire Auguste et Isaurie dans le IVe siècle", *Revue des études anciennes*, 68, 1966, 282–315.
- Rougé 1966b J.Rougé, *Exposito Totius Mundi et Gentium*, Paris, 1966.
- Ruge 1949 W.Ruge, "Pamphylia", *RE* 18, 1949, 354–407.
- Ruggieri – Nethercott 1986 V.S.J. Ruggieri – F. Nethercott, "The Metropolitan City of Syllion and its Churches", *Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik*, 36, 1986, 133-156.
- Ruggieri 1993 V. Ruggieri, "The IV Century Greek Episcopal Lists", *Orientalia Christiana Periodica* 59, 1993, 315–356.
- Ruppe 2010 U. Ruppe, "Sie Stadmauer von Priebe-Zweckbau, Identifikationsobjekt oder Machtsymbol?", Ed. J. Lorentzen et al., *Aktuelle Forschungen zur Konstruktion, Funktion und Semantik antiker Stadtbefestigungen, Byzas* 10, 2010, 141-163.
- Russel 1999 J. Russel, "The military garrison of Anemurium during the reign of Arcadius", *Atti del 11 congresso internazionale di epigrafia greca e latina*, Rom, 1999, 721-728.
- Rückert 2003 B. Rückert, "Die Keramik aus den Grabungen auf dem Avşar Tepesi 1996/1997", Ed. F. Kolb, *Lykische Studien 6. Feldforschung auf dem Gebiet der Polis Kyaneai in Zentrallykien. Bericht über die Ergebnisse der Kampagnen 1996 und 1997*, Asia Minor Studien 48, Bonn, 2003, 135–61.
- Ryden 1974 L. Ryden, "The Andrea Salos Apocalypse" *Dumbarton Oaks Papers*, 28, 1974, 199-261.
- Salaman 1971 M. Salaman, "The Chronology of the Gothic Invasions into Asia Minor in the 3rd Century A.D.", *Eos* 59, 1971, 109–139.
- Saner 1995 T.Saner, *İyonya ve Karya'da Hellenistik Duvar Örgüsü*, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, 1995. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Sartre 1995 M. Sartre, *L'Asie Mineure et l'Anatolie d'Alexandre à Dioclétien (IVe Siècle av. J. –C./IIIe Siècle ap. J. –C.)*, Paris, 1995.
- Sauvaget 1949 J. Sauvaget, "Le plan antique de Damas", *Syria* 26, 1949, 314-358.
- Savvides 1998 A. G.C. Savvides, "The Secular Prosopography of the Byzantine Maritime Theme of the Carabisians/Cibyrraeots", *BYZANTINOSLAVICA* 59, 1998, 24-45.

- Scalisi 2005 F. Scalisi, "Technological Features in Greek Fortifications in Sicily", *_CIPA 2005 XX International Symposium*, 26 September – 01 October, Torino, 2005.
<https://cipa.icomos.org/fileadmin/template/doc/TURIN/1121.pdf>
- Schachermeyr 1986 F. Schachermeyr, *Mykene und das Hethiterreich*, Wien, 1986.
- Schäfer 1981 J. Schäfer, *Phaselis. Beiträge zur Topographie und Geschichte der Stadt und ihrer Häfen*, Tübingen, 1981.
- Schattner 2006 T.G. Schattner, "Einführung", Ed. T. G. Schattner and T. V. Fernández, *Stadttore. Bautyp und Kunstform. Akten des Tagung in Toledo 2003*, 2006, 9-14.
- Scheer 1993 T.S. Scheer, *Mythische Vorväter. Zur Bedeutung griechischer Heroenmythen im Selbstverständnis kleinasiatischer Städte*, Münih, 1993.
- Schindler 1972 F. Schindler, *Die Inschriften von Bubon (Nordlykien)*, Wien, 1972.
- Schipporeit 2013 S. Th. Schipporeit, "Kulte und Heiligtümer der Demeter un Kore in Ionien", *Byzas* 16, İstanbul, 2013.
- Schlumberger 1895 G. Schlumberger, *Mélanges d'Archéologie Byzantine. Première Série*, Paris, 1895.
- Schmaltz 2003 B. Schmaltz, "Frühe Lokale Ware in Kaunos", Ed. B. Rückert-F. Kolb, *Probleme der Keramikchronologie des südlichen und westlichen Kleinasiens in geometrischer und archaischer Zeit, Internationales Kolloquium*, Tübingen, 2003, 37-43.
- Schorndorfer 1997 S. Schorndorfer, "Öffentliche Bauten hadrianischer Zeit in Kleinasien", *Charybdis* 14, Münster, 1997.
- Schuler 1998 C. Schuler, *Ländliche Siedlungen und Gemeinden im Hellenistischen und römischen Kleinasien*, München, 1998.
- Schulz 1994 A. Schulz, "Zur jüngeren Stadmauer", *Asia Minor Studien* 11, Neu Forschungen zu Neandria und Alexandira Troas, 1994, 65-89.
- Schulz 2000 A. Schulz, "Die Stadtmauern von Neandria in der Troas", *Asia Minor Studien* 38, Bonn, 2000.
- Schwertheim 2010 U. Schwertheim, "Monumentale Hofstore in Messene", J. Lorentzen et al., *Aktuelle Forschungen zur Konstruktion, Funktion und Semantik antiker Stadtbefestigungen*, *Byzas* 10, 2010, 97-106.
- Scranton 1941 R.L. Scranton, *Greek Walls*, Harvard, 1941.
- Sear 2006 F. Sear, *Roman Theatres*, Oxford, 2006.
- Seeck 1901 O. Seeck, "Dekemprimat und Dekaprotie", *Klio* 1, 1901, 147-187.
- SEG 1988 SEG: Supplementum Epigraphicum Graecum, Vol. 38, Ed. H.W. Pleket – R.S. Stroud, Amsterdam, 1988.
- Sekunda 1988a N.V. Sekunda, "Persian Settlement in Hellespontine Phrygia", Ed. A. Kuhrt-H.Sancisi-Weerdenburg, *Achaemenid History III. Method and Theory, Proceedings of the London 1985 Achaemenid History Workshop*, (, Leiden, 1988, 175-196.

- Sekunda 1988b N.V. Sekunda, "Some Notes on the Life of Datames", *Iran* 26, 1988, 35-53.
- Serin 2013 U.Serin, "Karya'daki Geç Antik ve Bizans Dönemi Yapı ve Yerleşimleri", *METU JFA* 2013/1, 2013, 191-211.
- Sevim – Yücel 1990 A.Sevim –Y. Yücel, *Türkiye Tarihi*, Ankara, 1990.
- Sevin 1976 V.Sevin, "Kroisos ve Pamphylia", *Belleten*, cilt 40, sayı 158, 1976, 187-193.
- Sezgin 2013 Y. Sezgin, "Aiolis'de Bir Dağ Kenti: Aigai", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 5, 2013, 95-116.
- Sezgin-Taşkiran 2011T. Sezgin-M. Taşkiran, "Eumeneia Kent Planı ve Savunması", Ed. B. Söğüt, *Eumeneia, Şeyhli Ve Işıklı*, 2011, 61-71.
- Shaw 1984 B. D. Shaw, "Bandits in the Roman Empire", *P&P* 105, 1984, 3-52.
- Sherwin – White 1976 A.N. Sherwin- White, "Rome, Pamphylia and Cilicia, 133-70 B.C.", *The Journal of Roman Studies*, Vol. 66, 1976, 1-14.
- Sherwin – White 1984 A.N. Sherwin- White, *Roman Foreign Policy in the East, 168 B.C. to A.D. I*. London, 1984.
- Shiple 2011 G. Shipley, *Pseudo-Skylax's Periplus*, Bristol, 2011.
- Siebert 1983 J.Seibert, *Das Zeitalter der Diadochen*, Darmstadt, 1983.
- Simonelli 2001 A.Simonelli, "Considerazioni sull'origine, la nature l'evoluzione del pomerium", *Aevum* 75.1, 2001, 119-162.
- SNG 1981 SNG: *Sylloge Nummorum Graecorum*, Ed. P. R. Franke – W. Leschhorn – A. U. Stylow, Sammlung v. Aulock Index, Berlin 1981.
- Sokolicek 2009 A.Sokolicek, *Diateichismata. Zu dem Phänomen innerer Befestigungsmauern im Griechischen Städtebau*, Wien, 2009.
- Sokolicek 2010a A.Sokolicek, "Chronologie und Nutzung des Magnesischen Tores von Ephesos", *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* 79, 2010, 359-381.
- Sokolicek 2010b A. Sokolicek, "Grenzen und Mauern in der griechischen Stadt: Überlegungen zu Diateichisma, Temenos und Stadtmauern", Ed. J. Lorentzen et al., *Aktuelle Forschungen zur Konstruktion, Funktion und Semantik antiker Stadtbefestigungen, Byzas* 10, 2010, 219-237.
- Souza 1997 P.D. Souza, *Piracy in the Graeco-Roman World*, Cambridge, 1997.
- Söğüt 1998 B. Söğüt, *Kilikya Bölgesi'ndeki Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1998. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Söğüt 2013 B. Söğüt, "Stratonikeia'da Hellenistik Dönem Öncesi", Ed.: M. Tekocak, *Levent Zoroğlu Armağanı*, İstanbul, 2013, 605-623.
- Spawforth-Walker 1985 A. J. Spawforth-S. Walker, "The World of the Panhellenion. I. Athens and Eleusis", *The Journal of Roman Studies*, Vol 75, 1985, 78-104.
- Spratt – Forbes 1847 T.A.B. Spratt – E. Forbes, *Travels in Lycia, Milyas, & the Cibyratis*. London, 1847.

- Stevens 2016 S. Stevens, "Candentia Moenia. The Symbolism of Roman City Walls", Ed. R. Frederiksen et al., *Focus on Fortifications New Research on Fortifications in the Ancient Mediterranean and the Near East*, 2016, 283-299.
- Stone 1980 D. Stone, "Councils (Christian: Early)", *Encyclopedia of Religion and Ethics, (I-XIII)*, Ed. James Hastings, New York, 1980, 185-193.
- Strocka 1988 W. M. Strocka, "Weshselwirkungen der stadromischen und keinasiatichen Architektur unter Trajan und Hadrian", *Istanbul Mitteilungen* 38, 1988.
- Summer 1978 G.V. Summer, "The Piracy Law from Delphi and the Law of the Cnidus Inscription", *GRBS* 19, 1978, 211-225.
- Swoboda et al. 1935 H. Swoboda et al., *Denkmäler aus Lykaonien, Pamphylien und Isaurien*, Prague, 1935.
- Syme 1988 R. Syme, "Journeys of Hadrian", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 73, 1988, 159-170.
- Syme 1995 R. Syme, *Anatolica: Studies in Strabo*, Oxford, 1995.
- Şahin 1992 S. Şahin, "Statthalter des Provinzen Pamphylia-Lycia und Bithynia-Pontus in der zeit der Statusänderung Beider Provinzen Unter Mark Aurel und Lucius Verus", *Epigraphica anatolica*, 20, 1992, 77- 91.
- Şahin 1994a S.Şahin, "Ein Vorbericht über den Stadiasmus provinciae Lyciae in Patara", *Lykia* 1, 1994, 130-137.
- Şahin 1994b S.Şahin, "Die Inschriften von Arykanda", *Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien*, 48, Bonn, 1994.
- Şahin 1996 S. Şahin, "Perge Kentinin Kurucuları ve Plancia Magna", *Adalya* 1, 1996, 45-52.
- Şahin 1999 S. Şahin, "Die Inschriften von Perge I", *Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien* 54, Bonn, 1999.
- Şahin 2002 S.Şahin, "Pamfilya/Likya Sınır Kentleri: Olbia ve Diğerleri", *Likya İncelemeleri I*, İstanbul, 2002, 9-32.
- Şahin 2007 H. Şahin, "Doğu Dağlık Kilikia: Polis-Khora İlişkileri Üzerine İlk Düşünceler", *Colloquium Anatolicum* VI, 2007, 115-179.
- Şahin 2008 H. Şahin, "Dağlık Kilikia 2007: Yerleşim Tarihi ve Epigrafya Araştırmaları", *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2008-6*, 120-129.
- Şahin-Adak 2007 S.Şahin – M. Adak, *Stadiasmus Patarensis. İtineraria Romana Provinciae Lyciae*, İstanbul, 2007.
- Şeker 1993 M. Şeker, *İbn Batuta'ya Göre Anadolu'nun Sosyal Kültürel ve İktisadî Hayatı ile Ahilik*, Ankara, 1993.
- Şimşek 2013 C. Şimşek, *Laodikeia (Laodicea ad Lycum)*, İstanbul, 2013.
- Takmer – Önen 2008 B.Takmer – T.N. Önen, "Batı Pamphylia'da Antik Yol Araştırmaları: Via Sebaste'nin Perge-Klimaks Arası Güzergahında Yeni Bir Yol Kalıntısı" *Adalya*, XI, 2008, 109-132.
- Takmer-Önen 2007 B. Takmer – T.N. Önen, *Via Sebaste: Anadolu'nun En İyi Korunmuş Roma Yolu'nun Varsak'tan Geçen Güzergâhı*, 2007.

- TAM II TAM II: *Tituli Asiae Minoris II, Tituli Lyciae linguis Graeca et Latina conscripti, 1: Pars Lyciae occidentalis cum Xantho oppido*, Ed. E. Kalinka, Wien, 1920.
- TAM III TAM III: *Tituli Asiae Minoris III, Tituli Pisidiae, 1: Tituli Termessi et Agri Termessensis*, Ed. R. Heberdey, Wien, 1941.
- Taşkıran 2016 M. Taşkıran, “Aizanoi Güney Nekropolis’ten Medusa Kabartmalı Akroter”, Ed. E. Özer, *Aizanoi II*, Ankara, 2016, 16-35.
- Tavukçu 2015 Z. A. Tavukçu “Alabanda: Tarihi Coğrafya, Topoğrafya, Araştırma ve Kazılar”, *Atatürk Üniveristesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Sayı/Number 35, Erzurum, 2015, 223-256.
- Tek 2015 A.T. Tek, “Side Sikke Buluntuları Işığında MS 622/3’de Pamphylia’ya ‘Olası’ Bir Sasani Saldırısı”, *Colloquium Anatolicum* 2015/14, 2015, 120-35.
- Tekindağ 1977a Ş. Tekindağ, “Şahkulu Baba Tekeli isyanı”, *BTTD* 3, 1977, 34-39.
- Tekindağ 1977b Ş. Tekindağ, “Teke-eli ve Teke Oğulları” *Türk Etnoğrafya Dergisi*, Sayı VII-VIII, 1977, 55-94.
- Tekindağ 1979 Ş. Tekindağ, “Teke-eli veya Teke-ili”, *İslam Ansiklopedisi*, XII/I, 1979, 124-128.
- Tekoğlu 2000 R. Tekoğlu, “Eski Pamfilya Halkları ve Dilleri”, *Adalya IV*, 2000, 49-58.
- Tekoğlu 2012 R. Tekoğlu, “Prehistorya’dan Tarihi Dönemlere Kadar Antalya Bölgesi”, *Dünden bugüne Antalya Kitabı, Cilt 1*, Antalya, 2012, 66-74.
- Tevhid 1340 A. Tevhid, “Antalya Kitabelerine Dair”, *TTEM, sene 14, no 6(83)*, 1 Yeşrin-i sani, 1340, 336.
- Texier 1862 Ch. Texier, *Asie Mineure*, Paris, 1862.
- Thompson-Scranton 1943 H. A. Thompson- R. L. Scranton, “Stoas and City Walls on the Pnyx”, *Hesperia* 12, 1943, 269-383.
- Tırpan 1987 A.A. Tırpan, “Myndos ve Theangela” 5. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1, 1987, 167-190.
- Tırpan 1989 A.A. Tırpan, “Alabanda”, 7. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, 1989, 171-190.
- Tırpan 1990 A. A. Tırpan, “Knidos Akropol Surları”, 8. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1990, 429-456.
- Tırpan 1998 A.A. Tırpan, “Lagina Hekate Propylonu 1996”, 19. *Kazi Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, 1998, 173-194.
- Tırpan et al. 2012 A.A. Tırpan et al., “The Temple of Hekate at Lagina”, Ed. T. Schulz, *Dipteros und Pseudodipteros, Byzas* 12, 2012, 181-202.
- Tırpan-Söğüt 1998 A.A. Tırpan-B.Söğüt, “Batı Ovalık Kilikya’da Çokgen (Polygonal) Taşlı Duvar Örgü Tekniği”, *Olba* 1, 1998, 161-186, Lev. 29-52.
- Travlos 1949 J. Travlos “The Topography of Eleusis”, *Hesperia* 18, 1949, 138-150.

- Trombley 2008 F.R.Trombley, "Christianity and paganism, II: Asia Minor" Ed. A. Casidey-F. W. Norris, *The Cambridge History Of Christianity Vol. 2, Constantine to c. 600*, Cambridge, 2008, 189-209.
- Troxell 1982 H.A. Troxell, *The Coinage of the Lycian League, (Numismatic Notes and Monographs 162)*, New York, 1982.
- Tunalı 1998 İ. Tunalı, *Estetik*, İstanbul, 1998.
- Tuplin 1987 C.Tuplin, "Xenophon and the Garrisons of the Persian Empire" *Archäologische Mitteilungen aus Iran (bis 1996)*, 20, 1987, 167-245.
- Turan 1984 O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul, 1984.
- Turan 1988 O.Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, Metin, Tercüme ve Araştırmalar*, Ankara.
- Tüner – Önen 2008a N. Tüner –Önen, *Phaselis Antik Kenti ve Teritoryumu*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2008, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Tüner – Önen 2008b N. Tüner–Önen, "Römische Bürger in Sillyon", *Gephyra* 5, 2008, 67-72.
- Türkmen 2001 M. Türkmen, *Perge Aşağı Şehir Surlarında Roma Dönemi Uygulamalarına İlişkin Gözlemler*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Uçar 1990 Ş. Uçar, *Anadolu'da İslam-Bizans Mücadelesi*, İstanbul, 1990.
- Uğurlu 2007 E. Uğurlu, "Olympos ve Zeniketes'in Kalesinin Lokalizasyonu", *Adalya X*, 2007, 81-103.
- Umar 1993 B.Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İstanbul, 1993.
- Urban-Scherrer 2016 U.L.Urban-P.Scherrer, "Hellenistische Prunkture-Ein Wissenschaftlicher Irrtum? Vorläufige Grabungsergebnisse vom Osttor von Side aus der Kampagne 2012", *Focus on Fortification, New Research on Fortification in the Ancient Mediterranean and Near East*, Oxford, 2016, 232-243.
- Uzunçarşılı 1982 İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, Ankara, 1982.
- Uzunçarşılı 1984 İ.H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara, 1984.
- Ünal 2003 A.Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu 2*, İstanbul, 2003.
- Ünal 2006 A.Ünal, "Hitit İmparatorluğu'nun Yıkılışından Bizans Dönemi'nin Sonuna Kadar Adana Ve Çukurova Tarihi", *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 15, Sayı 3 (Arkeoloji Özel Sayısı), 2006, 67-102.
- Van de Maele 1982 S. van de Maele, "Fortifications antiques sur la frontière attico-mégarienne", *Eshos du Monde Classique: Classical View* 26, 1982, 199-205.
- Vandeput 2007 L. Vandeput, "Kontinuität und Wandel in der Urbanen Architektur Pisidiens in Späthellenistischer Zeit und in der Frühen Kaiserzeit", Ed. M. Meyer, *Neue Zeiten - Neue Sitten: Zu Rezeption und Integration Römischen und Italischen Kulturguts in Kleinasien*, 2007, Wien, 133-42.
- Vandeput 2009 L.Vandeput, "Late Antiquity in the Taurus Mountains Remains in Pednelissos and its Territory", *Colloquium Anatolicum VIII*, 2009, 1-22.

- Vandeput et al. 2011 L.Vandeput et al., “Pisidia Survey Project 2009: Research in the Territory of Pednelissos”, 28. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 3, 2011, 75-90.
- Vandeput et al. 2012 L.Vandeput et Al., “Results of the 2010 Pisidia Survey Project Fieldwork in the Territory Of Pednelissos”, 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 3, 2012, 269-292.
- Vandeput-Köse 2003 L.Vandeput-V.Köse, “Pisidia Yüzey Araştırması: Pednelissos 2001-2002”, *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri* 2003-1, 2003, 45-48.
- Vandeput-Köse 2001 L. Vandeput-V.Köse, “The 1999 Pisidia Survey at Melli.” *Anatolian Studies* 51, 2001, 133-45.
- Vandeput-Köse 2008 L. Vandeput-V. Köse “ Pisidia survey project 2008: research in the territory of Pednelissos” *Anatolian Archaeology* 14, 2008, 32-33.
- Vandeput-Köse 2009 L. Vandeput-V. Köse, “Pisidia Survey Project 2007: Remains in the territory of Pednelissos”, 26. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 3, 2009, 45-58.
- Vandeput-Köse 2010 L. Vandeput-V. Köse, “Pisidia Survey Project: Surveys in the territorum of Pednelissos”, 27. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 2, 2010, 179-194.
- Vanhaverbeke 2007 H. Vanhaverbeke, “Sagalassos Kırsal Bölgeden Bir Görüntü”, Ed. G. Yıldız vd., *I. Burdur Sempozyumu Bildiriler*, Cilt 1, Burdur, 2007, 671-676.
- Vanhaverbeke et al. 2004 H. Vanhaverbeke *et al.*, “Late Antiquity in the territory of Sagalassos”, Ed. W. Bowden et al., *Recent Research on the Late Antique Countryside, Late Antique Archaeology* 2, Leiden, 2004, 247-280.
- Vanhaverbeke-Waelkens 2003 H. Vanhaverbeke-M. Waelkens, “The Chora of Sagalassos. The Evolution of the Settlement Pattern from Prehistoric until Recent Times”, *Studies in Eastern Mediterranean Archaeology, SEMA* 5, Turnhout, 2003.
- Varkıvanç 2007 B.Varkıvanç, “Zum Fenster des so. Hellenistischen Baues in Sillyon”, *Adalya* X, 2007, 49-61.
- Vasiliev 1950 A.A. Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, Brussel, 1950.
- Vasiliev 1952 A.A. Vasiliev, *History of The Byzantine Empire 324-1453*, Madison, 1952.
- Vergnaud 2016 B. Vergnaud, “Fortifications of Central Anatolia in the Early First Millennium BC”, *Focus on Fortification, New Research on Fortification in the Ancient Mediterranean and Near East*, Oxford, 2016, 94-108.
- Verzone 1972 P. Verzone, “Hierapolis”, *RAC*, 1972, 1215-1220.
- Vigneron 1968 P. Vigneron, *Le Cheval dans l'Antiquité, gréco-romaine*, Nancy, 1968.
- Von den Hoff 2009 R. von den Hoff, “Hellenistische Gymnasia: Raumgestaltung und Raumfunktionen”, Ed. A. Matthaei - M. Zimmermann *Stadtbilder im Hellenismus*, Berlin, 2009, 245-275.
- Von Gerkan 1924 A. Von Gerkan, *Griechische Städteanlagen*, Berlin, 1924.

- Von Gerkan 1935 A.von Gerkan, "Die Stadtmauern", *Milet II.3*, Berlin, 1935.
- Von Gerkan 1959 A. Von Gerkan, "Dura-Europos, The Fortifications", Ed. E. Boehringer, *Von Antike Architektur und Topographie: Gesammelte Aufsätze*, Stuttgart, 1959, 233-261.
- Von Hasberg 2005 H. Von Hesberg, *Römische Baukunst*, München, 2005.
- Vryonis 1971 S. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor Process of Islamisation from the Eleventh through the Fifteenth Century*, Berkeley and Los Angeles, 1971.
- Waelkens 1987 M.Waelkens, "The Adoption of Roman Building Techniques in the Architecture of Asia", Ed. S. Macready-F.H. Thompons, *Roman Architecture in the Greek World*, London, 1987, 94-105.
- Waelkens 2002 M. Waelkens, "Romanization in the East. A case study: Sagalassos and Pisidia (SW Turkey)", *Istanbuler Mitteilungen* 52, 2002, 311-368.
- Ward 2009 S. R. Ward, *Immortal: A Military History of Iran and Its Armed Forces* Georgetown University Press, 2009.
- Ward-Perkins 1959 J.B. Ward-Perkins, *Building Methods*, Ed. D.T. Rice, The Great Place of the Byzantine Emperors, Edinburgh, 1959, 51-104.
- Ward-Perkins 1974 J. B. Ward-Perkins, *Cities of Ancient Greece and Italy: Planning in Classical Antiquity*, New York, 1974.
- Ward-Perkins 1978 J. B. Ward-Perkins, "The Architecture of Roman Anatolia, The Roman Contribution", *The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology, Ankara-İzmir 23-30-IX-1973*, Ankara, 1978, 881-891.
- Ward-Perkins 1994 J. B. Ward-Perkins, *Studies in Roman and Early Christian Architecture*, London, 1994.
- Wark-Perkins 2000 J. B. Ward-Perkins, "Land, Labour and Settlement", Ed. A.K. Cameron- P. Garnsey, *Cambridge Ancient History XIV, Late Antiquity: Empire and Successors, A.D. 425-600*, Cambridge, 2000, 315-345.
- Weiss 1999 P.Weiss, "Ein neuer Prokonsul von Lycia-Pamphylia auf einem Militärdiplom (165/166 n. Chr.)", *Epigraphica anatolica*, 31, 1999, 77-82.
- Whitehead 1990 D. Whitehead, *Aineias the Tactician*, Oxford, 1990.
- Wiegand- Scradler 1904 Th. Wiegand-H.Scrader, *Priene. Ergebnisse Aus Grabungen und Untersuchungen in der Jahren 1895-1898*, Berlin, 1904.
- Wiemer 1998 H.U. Wiemer, "Zwei Epigramme und seine Sonnen uhr im Kaiserzeitlichen Sillyon", *Epigraphica Anatolica*, Heft 30, 1998, 149-152, Taf. 13.
- Wilkins 2003 A.Wilkins, *Roman Artillery*, Oxford, 2003.
- Williams 1989 C. Williams, *Anemurium: the Roman and Early Byzantine Pottery*, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto, 1989.
- Winter 1963 F. E. Winter, "The Chronology of the Euryalos Fortress at Syracuse", *American Journal of Archaeology* 67, 1963, 363-387.
- Winter 1966 F.E. Winter, "Notes on Military Architecture in the Termessus Region", *American Journal of Archaeology* 70.2, 1966, 127-137.
- Winter 1971 F.E. Winter, *Greek Fortifications*, Toronto, 1971.

- Winter 1996 E. Winter, "Staatliche Baupolitik und Baufürsorge in den römischen Provinzen des kaiserzeitlichen Kleinasien", *Asia Minor Studien*, Band 20, Bonn, 1996.
- Wittaker – Garnsey 1998 C.R. Wittaker, - P. Garnsey, "Rural Life in the Later Empire", Ed. A.K. Cameron- P. Garnsey, *Cambridge Ancient History XIII, The Late Empire, AD 337-425*, Cambridge, 277-311.
- Wörle 1989 M.Wörle, "Stadt und Fest im kaiserzeitlichen Kleinasien. Studien zu einer agonistischen Stiftung aus Oenoanda" *Vestigia* 39, München, 1989.
- Wrede 1933 W.Wrede, *Attische Mauern*, Athens, 1933.
- Wulf 1994 U. Wulf "Der Stadtplan von Pergamon. Zur Entwicklung und Stadtstruktur von der Neugründung unter Philetairos bis in spätantike Zeit", *Istanbuler Mitteilungen* 44, 1994, 135-175.
- Wurster 1976 W.W. Wurster, "Antike Siedlungen in Lykien", *Archäologischer Anzeiger*, 1976, 23-49.
- Wurster 1996 W. W. Wurster, "Dynastensitz wird Römerstadt: eine Skizze über Prozesse der Romanisierung in Lykien", Ed. F. Blakolmer et al., *Fremde Zeiten Band I, Festschrift für Jürgen Borchhardt*, Wien, 1996, 161-174.
- Wycherley 2011 R. E. Wycherley, *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu?*, Çev. N.Nirven-N. Başgelen, İstanbul, 2011.
- Yağcı 2008 R.Yağcı, "The Invisible Presence of the Sea Peoples in Cilicia, Kilikya'da Deniz Kavimleri Sorunu" Ed. A. Erkanal Öktü vd., *Batı Anadolu ve Doğu Akdeniz Geç Tunç Çağı Kültürler Üzerine Yeni Araştırmalar, Hacettepe Üniversitesi Yayını*, Ankara, 2008, 233-240.
- Yalduz 2003 A.Yalduz, "Konsillerin Hıristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* Cilt 12, Sayı 2, 2003, 257-296.
- Yener- Marksteiner 2007 B. Yener – T. Marksteiner, "Fundkeramik aus Sondage West 3 und der Ringmauer im Westbereich von Xanthos", Ed. S. Lemaitre, *Les produits et les marchés. Céramique antique en Lycie (VIIe s. Av. J.-C.–VIIe. ap. J.-C.) Actes de la table ronde de Poitiers (21–22 mars 2003)*, Bordeaux, 2007, 77–115.
- Yetkin 1974 Ş. Yetkin, "The Turkish Monuments in Sillyon (Yanköy Hisarı)", *Mansele Armağan II*, İstanbul, 1974, 861-872, Pl.305-317.
- Yetkin 1974 Ş. Yetkin, "The Turkish Monuments in Sillyon (Yanköy Hisarı)", Ed. E. Akurgal-B. Alkım, *Mansele Armağan II*, İstanbul, 1974, 861-872, Pl. 305-317.
- Yıldırım 2012 E. Yıldırım, "II. Şapur'un 359 Yılındaki Amida Kenti Kuşatmasında Roma ve Parth Ordularının Kullandıkları Silahlar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 23, Cilt 5, 2012, 455-475.
- Zacos – Veglery 1972 G. Zacos –A. Vegler, *Byzantine Lead Seals I*, Basel, 1972.

- Zgusta 1984 L. Zgusta, *Kleinasiatische Ortsnamen*, Beiträge zur Namenforschung, Beiheft 21, Heidelberg, 1984.
- Zimmermann 1996 M. Zimmermann, "Probus, Carus und die Räuber im Gebiet des Pisidischen Termessos", *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 110, 1996, 265–277.

LEVHALAR/ FİGÜRLER LİSTESİ²¹⁹⁸

Levha I		506
	Harita 1 : Pamphylia Haritası	
Levha II		507
	Harita 2 : Sillyon Kent Haritası	
Levha III		508
	Harita 3 : Dönemsel Sillyon Kent Haritası	
Levha IV		509
	Harita 4 : Sillyon Kent Haritası Layerleri Kapatılmış	
Levha V		510
	Harita 5 : Gökçepınar Yerleşimi Haritası	
Levha VI		511
	Harita 6 : Kepez Yerleşimi Haritası	
Levha VII		512
	Resim 1 : Sillyon'un Havadan Genel Görünümü	
Levha VIII		513
	Resim 2 : Duvar 1 (K1)'in Cephe Görüntüsü	
	Resim 3 : Duvar 2 (K2)'in Cephe Görüntüsü	
Levha IX		514
	Resim 4 : Duvar 2 (K2) Genel Bir Görüntü, Kuzeyden	
	Resim 5 : Duvar 2 (K2) Üzerindeki Barbakan, İçerden	
	Resim 6 : Duvar 2 (K2) Üzerindeki Barbakan, Dışarıdan	
	Resim 7 : Duvar 2 (K2) Üzerindeki Menfez, İçerden	
	Resim 8 : Duvar 2 (K2) üzerindeki menfez, Detay	
Levha X		515
	Resim 9 : Duvar 3 (K3)'ün Cephe Görüntüsü	
	Resim 10 : Duvar 4 (K4)'ün Cephe Görüntüsü	
Levha XI		516
	Resim 11 : Duvar 5 (K5)'in Cephe Görüntüsü	
	Resim 12 : Duvar 6 (K6)'nın Cephe Görüntüsü	
Levha XII		517
	Resim 13 : Duvar 7 (K7)'nın Cephe Görüntüsü	
	Resim 14 : Duvar 8 (K8)'nın Cephe Görüntüsü	
Levha XIII		518
	Resim 15 : Duvar 9 (K9)'Un Cephe Görüntüsü	
	Resim 16 : Duvar 10 (K10)'nın Kesit Görüntüsü	
Levha XIV		519
	Resim 17 : Duvar 11 (K11)'in Cephe Görüntüsü	
	Resim 18 : Duvar 12 (K12)'nin Cephe Görüntüsü	
Levha XV		520
	Resim 19 : Duvar 13 (K13)'ün Cephe Görüntüsü	
	Resim 20 : Duvar 14 (K14)'ün Cephe Görüntüsü	
Levha XVI		521
	Resim 21 : Kule 1 (K15)'in Güney Cephesi	

²¹⁹⁸ Çalışmamızda kullanılan görsellerin hepsi tarafımızdan temin edilmiştir.

	Resim 22	: Kule 1 (K15)'in Kuzey Cephesi	
	Resim 23	: Kule 1 (K15)'in Doğu Cephesi	
	Resim 24	: Kule 1 (K15)'in Batı Cephesi	
Levha XVII			522
	Resim 25	: Kule 1 (K15)'in Hava Fotoğrafi	
	Resim 26	: Kule 1 (K15)'in Hava Fotoğrafi, kuzeybatıdan	
Levha XVIII			523
	Resim 27	: Kule 1 (K15)'in İçten Duvar Detayı, Kuzeyden	
	Resim 28	: Kule 1 (K15)'in Duvar 2'le Birleştiğini Gösteren Dikişler	
	Resim 29	: Kule 1 (K15)'in Önde Kuzey Düz Lentolu Girişi ve Arkada Kemerli Kente Açılan Girişi	
	Resim 30	: Kule 1 (K15)'in Kuzey Girişi Üzerindeki Ahşap Kapı Kollarının Yerleştirildiği Yataklar	
	Resim 31	: Kule 1 (K15)'in İç Kesimden Üst Kat Kapı Ve Cephe Detayı	
	Resim 32	: Kule 1 (K15)'in Kuzey Girişi Üzerindeki Ahşap Kapı Kollarının Yerleştirildiği Yan Yuva	
Levha XIX			524
	Resim 33	: Kule 2 (K16)'nin Giriş Kısmından Görünümü, Doğudan	
	Resim 34	: Kule 2 (K16)'nin Giriş Kısmının İçerden Görünümü, Batıdan	
Levha XX			525
	Resim 35	: Kule 3 (K17)'nin Giriş Kısmından Görünümü, Doğudan	
	Resim 36	: Kule 3 (K17)'nin Güney Duvarı Cephe Görünümü, Güneyden	
	Resim 37	: Kule 3 (K17)'nin Girişindeki Kapı Sövesi Detayı, Kuzeyden	
Levha XXI			526
	Resim 38	: Kule 4 (K18)'ün Genel Görünümü, Güneydoğudan	
	Resim 39	: Kule 4 (K18)'ün Zemin Katındaki Sarnıç ve Detayı	
	Resim 40	: Kule 4 (K18)'ün Kayadan Kesilmiş Duvar Detayı	
Levha XXII			527
	Resim 41	: Kule 5 (K19)'in Genel Görünümü, Kuzeyden	
	Resim 42	: Kule 5 (K19)'in Üst Kısımına Çıkmaya Sağlayan Basamaklar	
	Resim 43	: Kule 5 (K19)'in Batı Duvarında Bulunan Kanal	
Levha XXIII			528

	Resim 44 : Kule 6 (K20)'nin Genel Görünümü, Güneyden	
	Resim 45 : Kule 6 (K20)'nin Duvar Detayı, Doğudan	
Levha XXIV		529
	Resim 46 : Kule 7 (K21)'nin Genel Görünümü, Batıdan	
	Resim 47 : Kule 7 (K21)'nin Giriş Yönü ve iç Duvarı, Doğudan	
Levha XXV		530
	Resim 48 : Kule 8 (K22)'nin Genel Görünümü, Batıdan	
	Resim 49 : Kule 8 (K22)'nin Duvar Kesiti	
	Resim 50 : Kule 8 (K22)'nin Yan Duvarı, Kuzeyden	
Levha XXVI		531
	Resim 51 : Kule 9 (K23)'un Genel Görünümü, Güneybatıdan	
	Resim 52 : Kule 9 (K23)'un Devşirme Bloklarla Örülmüş Duvarı, Güneybatıdan	
	Resim 53 : Kule 9 (K23)'da Kullanılan Devşirme Blok Detayı	
Levha XXVII		532
	Resim 54 : Bastion 1 (K24)'in Havadan Görünümü	
	Resim 55 : Bastion 1 (K24)'in Havadan Görünümü, Batıdan	
Levha XXVIII		533
	Resim 56 : Bastion 1 (K24)'in Batı Duvarı	
	Resim 57 : Bastion 1 (K24)'in Güney Duvarı	
	Resim 58 : Bastion 1 (K24)'in Kuzey Duvarı	
	Resim 59 : Bastion 1 (K24)'in Batı Duvarının İç Cephesi	
	Resim 60 : Bastion 1 (K24)'in Güney Duvarının İç Cephesi	
	Resim 61 : Bastion 1 (K24)'in Kuzey Duvarının İç Cephesi	
Levha XXIX		534
	Resim 62 : Bastion 1 (K24)'in Kuzey Duvarında Bulunan Kapı	
	Resim 63 : Bastion 1 (K24)'in Duvar Kesiti	
	Resim 64 : Bastion 1 (K24)'in Pseudo-İsodomos Duvar Yapım Tekniği	
Levha XXX		535
	Resim 65 : Bastion 1 (K24)'in Duvarları Üzerinde Bulunan Seyirdim Yeri (Epalksis)	
	Resim 66 : Bastion 1 (K24)'in Kuzey Duvarı Üzerindeki Seyirdim Yeri (Epalksis) Detayı	
	Resim 67 : Bastion 1 (K24)'in Güney Duvarı Üzerindeki Seyirdim Yeri (Epalksis) Detayı	
	Resim 68 : Bastion 1 (K24)'in Güneybatı Köşesindeki Bizans Dönemi Onarımı	

	Resim 69	: Bastion 1 (K24)'in <i>akropolis</i> tarafında bağlandığı kayanın yüzündeki nişler (NİŞ 1A-B)	
	Resim 70	: Bastion 1 (K24)'in <i>akropolis</i> tarafında bağlandığı kayanın yüzündeki niş detayı	
Levha XXXI			536
	Resim 71	: Bastion 2 (K25)'in Genel Görünümü	
	Resim 72	: Bastion 2 (K25)'in Duvar Kesiti	
	Resim 73	: Bastion 2 (K25)'in Duvar Bölümün Duvar Cephesi	
Levha XXXII			537
	Resim 74	: Ana Kent Kapısı (K26) Hava Fotoğrafi	
	Resim 75	: Ana Kent Kapısı (K26) Hava Fotoğrafi, Güneyden	
Levha XXXIII			538
	Resim 76	: Ana Kent Kapısı (K26) 'nın Güneyden Görünümü	
	Resim 77	: Ana Kent Kapısı (K26) 'nın Kuzeydoğudan Görünümü	
Levha XXXIV			539
	Resim 78	: Ana Kent Kapısı (K26) 'nın Doğudaki Kulesi ve Avlu Kısmı	
	Resim 79	: Ana Kent Kapısı (K26) 'nın Batıdaki Kulesi ve Avlu Kısmı	
	Resim 80	: Ana Kent Kapısı (K26) 'nın Yarım Yuvarlak Planlı Avlu Duvarı	
	Resim 81	: Ana Kent Kapısı (K26) 'nın Avlusunda Kullanılan Çerçeveli Blok Yüzeyi	
	Resim 82	: Ana Kent Kapısı (K26) 'nın Dorik Süsleme Bölümü	
	Resim 83	: Ana Kent Kapısı (K26) 'nın Batı Kulesinin Duvarın İç Cephesinde Harç Kullanımı	
Levha XXXV			540
	Resim 84	: Kent Kapısı (K26) 'nın Doğu Kulesinin Doğu Duvarında Bulunan Menfez	
	Resim 85	: Ana Kent Kapısı(K26) 'nın Doğu Kulesinin Kuzey Duvarında Bulunan Seyirdim Yeri (Epalksis)	
Levha XXXVI			541
	Resim 86	: Kapı 2 (K27)'nin Genel Bir Görünümü, Güneyden	
	Resim 87	: Kapı 3 (K27)'ün Genel Bir Görünümü, Batıdan	
Levha XXXVII			542
	Resim 88	: Kapı 4 (K28)'ün Genel Bir Görünümü, Kuzeyden	
	Resim 89	: Kapı 4 (K28)'ün <i>Akropolis</i> 'e Dayandırılmış Doğu Kulesi	
	Resim 90	: Kapı 4 (K28)'ün Batı Kulesi ve <i>İsodomos</i> Duvar Tekniği	

Levha XXXVIII		543
	Resim 91 : Akropolis Kuzey Kapısı (K30)'un Havadan Genel Görünümü	
	Resim 92 : Akropolis Kuzey Kapısı (K30)'un Kuzey Giriş Bölümü	
Levha XXXIX		544
	Resim 93 : Akropolis Kuzey Kapısı (K30)'un Kente Açılan Güney Giriş Bölümü	
	Resim 94 : Akropolis Kuzey Kapısı (K30)'un Doğu Yönden Genel Görünümü	
Levha XL		545
	Resim 95 : Akropolis Kuzey Kapısı (K30)'un Yan Kapısı, Doğudan	
	Resim 96 : Akropolis Kuzey Kapısı (K30)'un Doğu Duvarı ve Üzerinde Bulunan Kapı ile Nişler	
	Resim 97 : Akropolis Kuzey Kapısı(K30)'un Güney Duvarındaki Kemerli Giriş Kısmı Detayı	
	Resim 98 : Akropolis Kuzey Kapısı (K30)'un Güney Duvarındaki Pilaster Detayı (a) ve Kemerli Bölüme Ait Yerde Duran Kemer Bloğu (b)	
Levha XLI		546
	Resim 99 : Akropolis Güney Kapısı (K31)'nin Havadan Görünümü	
	Resim 100 : Akropolis Güney Kapısı (K31)'nin Genel Görünümü	
Levha XLII		547
	Resim 101 : Kapı 5 (K32)'nin Genel Görünümü, Güneyden	
	Resim 102 : Kapı 5 (K32)'nin Yandan Görünümü, Batıdan	
Levha XLIII		548
	Resim 103 : Güney Yan Giriş (Kedi Basamağı-K33) Genel Görünümü	
	Resim 104 : Güney Yan Giriş (Kedi Basamağı-K33) Detay Görünümü	
Levha XLIV		549
	Resim 105 : Kentin Ana Caddesi (K34)'nin Havadan Görünümü	
	Resim 106 : Kentin Ana Caddesi (K34)'nin Akropolis Kuzey Kapısına bağlandığı son 43 m.'lik Bölümün Havadan Görünümü	
Levha XLV		550
	Resim 107 : Kentin Ana Caddesi (K34)'nin Akropolis Kuzey Kapısına bağlandığı son 43 m.'lik Bölümünden Bir Görünüm, Kuzeyden	
	Resim 108 : Kentin Ana Caddesi (K34)'nin Akropolis Kuzey Kapısına bağlandığı son 43 m.'lik Bölümünden Bir Görünüm, Güneyden	
Levha XLVI		551

	Resim 109	: Kentin Ana Caddesi (K34)'nin Akropolis Kuzey Kapısına bağlandığı son 43 m.'lik Bölümünde Bulunan Niş 2 (K41)	
	Resim 110	: Kentin Ana Caddesi (K34)'nin Akropolis Kuzey Kapısına bağlandığı son 43 m.'lik Bölümünde Bulunan Niş 2 (K41) Detayı	
	Resim 111	: Kentin Ana Caddesi (K34)'nin Akropolis Kuzey Kapısına bağlandığı son 43 m.'lik Bölümünde Bulunan Niş 3 A-B (K42)	
Levha XLVII			552
	Resim 112	: Rampalı Cadde (K35)'nin Havadan Görünümü	
	Resim 113	: Rampalı Cadde (K35)'nin Üzerindeki Yükseldiği Payandalar	
Levha XLVIII			553
	Resim 114	: Akropolis Caddesi (K36)'nin Havadan Görünümü	
	Resim 115	: Akropolis Caddesi (K36)'nden Detay Görünüm	
Levha IXL			554
	Resim 116	: Birim 1 (K37)'in Havadan Görünümü	
	Resim 117	: Birim 1 (K37)'in Mevcut Durumu, Batıdan	
	Resim 118	: Birim 1 (K37)'in Pencerelerin Photoshop Yardımıyla Açılmış Şekli, Batıdan	
Levha L			555
	Resim 119	: Birim 2 (K38)'in Havadan Görünümü	
	Resim 120	: Birim 2 (K38)'in Batıdan Görünümü	
	Resim 121	: Birim 2 (K38)'in Cadde Üzerinden Görünümü, Batıdan	
	Resim 122	: Birim 2 (K38)'in Doğu Duvarı Üzerinde Bulunan Kapı, Batıdan	
	Resim 123	: Birim 2 (K38)'in Batı Duvarı Üzerindeki Pencere ve Aynı Duvarın İç Kısımında kullanılan Çerçeveli Bloklar	
Levha LI			556
	Resim 124	: Birim 3 (K39)'un Havadan Görünümü	
	Resim 125	: Birim 3 (K39)'un Batı Duvarında Bulunan Pencere Detayı	
	Resim 126	: Birim 3 (K39)'un Doğu Duvarı Üstten Görünümü	
Levha LII			557
	Resim 127	: <i>Kastron</i> (K43)'un Havadan Görünümü	

	Resim 128	: <i>Kastron</i> (K43)'un Kuzey Cephesi, Kuzeydoğudan	
Levha LIII			558
	Resim 129	: <i>Kastron</i> (K43)'un Doğu ve Güney Cephesi, Güneydoğudan	
	Resim 130	: <i>Kastron</i> (K43)'un Kuzey Cephesindeki Giriş	
	Resim 131	: <i>Kastron</i> (K43)'un Kuzey Cephesindeki Girişin 3 <i>Faskia</i> 'lı Sövesi	
Levha LIV			559
	Resim 132	: <i>Kastron</i> (K43)'un Duvar Yapım Tekniği	
	Resim 133	: <i>Kastron</i> (K43)'un Duvar Yapım Tekniği, Detay	
	Resim 134	: <i>Kastron</i> (K43)'un Duvar Yapım Tekniği, Kesit Detayı	
	Resim 135	: <i>Kastron</i> (K43)'un Güneydoğu Köşesinde Yapının İçinden Seyirdim Yerine Çıkan Merdiven	
	Resim 136	: <i>Kastron</i> (K43)'un Duvarlarındaki Seyirdim Yeri	
	Resim 137	: <i>Kastron</i> (K43)'un Güney Duvarındaki Seyirdim Yeri	
Levha LV			560
	Resim 138	: <i>Praitorion</i> 'un Güneydoğudan Görünümü	
	Resim 139	: <i>Praitorion</i> 'un Ön Cephesi, Güneyden	
Levha LVI			561
	Resim 140	: <i>Praitorion</i> 'un İçten Görünümü, Batıdan	
	Resim 141	: <i>Praitorion</i> 'un Ön Cephesinde Bulunan Kemerli Pencere Detayı, Güneyden	
Levha LVII			562
	Resim 142	: Kule-Çiftlik (K44)'in Havadan Görünümü	
	Resim 143	: Kule-Çiftlik (K44)'in Genel Görünümü, Kuzeybatıdan	
	Resim 144	: Kule-Çiftlik (K44)'in Genel İç Bölümü, Doğudan	
	Resim 145	: Kule-Çiftlik (K44)'in İsodomos Duvar Örgü Tekniği	
	Resim 146	: Kule-Çiftlik (K44)'in Batı Duvarında Bulunan Menfeze Ait İz	
Levha LVIII			563
	Resim 147	: Gökçepınar Gözetleme Kuleleri (K45)'nin Havadan Görünümü	
	Resim 148	: Gökçepınar Gözetleme Kuleleri (K45)'nden Toroslar'ın Görünümü	
Levha LIX			564

	Resim 149	: Gökçepınar Gözetleme Kuleleri (K45)'nden Sillyon'un Görünümü	
	Resim 150	: Gökçepınar Gözetleme Kuleleri (K45) Mekan 1'in Genel Görünümü	
	Resim 151	: Gökçepınar Gözetleme Kuleleri (K45) Mekan 1'in Duvar Detayı	
	Resim 152	: Gökçepınar Gözetleme Kuleleri (K45) Mekan 2'in Genel Görünümü	
Levha LX			565
	Resim 153	: Gökçepınar Gözetleme Kuleleri (K45) Mekan 3'ün Genel Görünümü, Doğudan	
	Resim 154	: Gökçepınar Gözetleme Kuleleri (K45) Mekan 3'ün Duvar Üst Görünümü	
	Resim 155	: Gökçepınar Gözetleme Kuleleri (K45) Mekan 4'ün Genel Görünümü	
Levha LXI			566
	Resim 156	: Kepez Yerleşimi (K46) Havadan Görünümü	
	Resim 157	: Kepez Yerleşimi (K46)'nden Sillyon'un Görünümü	
Levha LXII			567
	Resim 158	: Kepez Yerleşimi (K46)'nin Güney Bölümü	
	Resim 159	: Kepez Yerleşimi (K46)'nin Kuzey Bölümü	
Levha LXIII			568
	Resim 160	: Kepez Yerleşim (K46)'nde Ana Kompleksin Giriş Bölümü	
	Resim 161	: Kepez Yerleşimi (K46)'nde Tekil Bir Konut	
	Resim 162	: Kepez Yerleşimi (K46)'nde Sarnıç Örneği	
	Resim 163	: Kepez Yerleşimi (K46)'nde Kayadan Oyulmuş İşlik Örneği	
	Resim 164	: Kepez Yerleşimi (K46)'nde <i>Khamosorion</i> Mezar Örneği	
Levha LXIV			569
	Resim 165	: Dikmen Yerleşimi (K47) Genel Görünümü	
	Resim 166	: Dikmen Mahallesi'nin K47'den Görünümü	
Levha LXV			570
	Resim 167	: Dikmen Yerleşimi (K47) Duvar Kalıntısı Örneği	
	Resim 168	: Dikmen Yerleşimi (K47) Duvar Kalıntısı Örneği	
Levha LXVI			571
	Çizim 1	: Duvar 1 (K1)'in Cephe Çizimi	
	Çizim 2	: Duvar 2 (K3)'in Cephe Çizimi	
Levha LXVII			572

	Çizim 3	: Duvar 2 (K3)'In Laser Scanner İle Çizilmiş Kuzey Dış Cephesi	
Levha LXVIII			573
	Çizim 4	: Duvar 3 (K3)'ün Cephe Çizimi	
	Çizim 5	: Duvar 4 (K4)'ün Cephe Çizimi	
Levha LIX			574
	Çizim 6	: Duvar 5 (K5)'in Cephe Çizimi	
	Çizim 7	: Duvar 6 (K6)'nın Cephe Çizimi	
Levha LXX			575
	Çizim 8	: Duvar 7 (K7)'nin Cephe Çizimi	
	Çizim 9	: Duvar 8 (K8)'nin Cephe Çizimi	
Levha LXXI			576
	Çizim 10	: Duvar 9 (K9)'un Dönemsel Cephe Gösterimi	
	Çizim 11	: Duvar 11 (K11)'in Cephe Çizimi	
Levha LXXII			577
	Çizim 12	: Duvar 13 (K13)'ün Cephe Çizimi	
Levha LXXIII			578
	Çizim 13	: Kule 1 (K15)'in Kat Planları	
Levha LXXIV			579
	Çizim 14	: Kule 1 (K15)'in Güney Cephesi Rölövesi	
	Çizim 15	: Kule 1 (K15)'in Kuzey Cephesi Rölövesi	
Levha LXXV			580
	Çizim 16	: Kule 1 (K15)'in Doğu Cephesi Rölövesi	
	Çizim 17	: Kule 1 (K15)'in Batı Cephesi Rölövesi	
Levha LXXVI			581
	Çizim 18	: Kule 1 (K15)'in A-A Kesiti	
	Çizim 19	: Kule 1 (K15)'in B-B Kesiti	
Levha LXXVII			582
	Çizim 20	: Kule 2 (K16)'in Plan, kesit ve Ön Görünüşü	
Levha LXXVIII			583
	Çizim 21	: Kule 3 (K17)'ün Plan, kesit ve Ön Görünüşü	
Levha LXXVIX			584
	Çizim 22	: Kule 4 (K18)'ün Planı	
Levha LXXX			585
	Çizim 23	: Kule 5 (K19)'in Plan ve Ön Görünüşü	
Levha LXXXI			586
	Çizim 24	: Kule 6 (K20)'in Ön Görünüşü	
Levha LXXXII			587
	Çizim 25	: Kule 7 (K21)'in Plan ve Ön Görünüşü	
Levha LXXXIII			588
	Çizim 26	: Kule 8 (K22)'in Ön Görünüşü	
Levha LXXXIV			589
	Çizim 27	: Bastion 1 (K24)'in Planı	
Levha LXXXV			590
	Çizim 28	: Bastion 1 (K24)'in +0.50 kotu Planı	
Levha LXXXVI			591
	Çizim 29	: Bastion 1 (K24), A-A Kesiti	
	Çizim 30	: Bastion 1 (K24), B-B Kesiti	

Levha LXXXVII		592
	Çizim 31 : Bastion 1 (K24), Güney Cephe Görünümü	
	Çizim 32 : Bastion 1 (K24), Batı Cephe Görünümü	
Levha LXXXVIII		593
	Çizim 33 : Bastion 1 (K24), Kuzey Cephe Görünümü	
	Çizim 34 : Bastion 2 (K25), Cephe Görünümü	
Levha LXXXIX		594
	Çizim 35 : Ana Kent Kapısı (K26)'nın Vaziyet Planı	
	Çizim 36 : Ana Kent Kapısı (K26)'nın +0.50 Kotu Planı	
Levha XC		595
	Çizim 37 : Ana Kent Kapısı (K26), Plan	
	Çizim 38 : Ana Kent Kapısı (K26) Erken Evresi için Plan Önerisi	
Levha XCI		596
	Çizim 39 : Ana Kent Kapısı (K26), A-A Kesiti	
	Çizim 40 : Ana Kent Kapısı (K26), B-B Kesiti	
Levha XCII		597
	Çizim 41 : Ana Kent Kapısı (K26), C-C Kesiti	
	Çizim 42 : Ana Kent Kapısı (K26), D-D Kesiti	
Levha XCIII		598
	Çizim 43 : Ana Kent Kapısı (K26), E-E Kesiti	
	Çizim 44 : Ana Kent Kapısı (K26), F-F Kesiti	
Levha XCIV		599
	Çizim 45 : Ana Kent Kapısı (K26), G-G Kesiti	
	Çizim 46 : Ana Kent Kapısı (K26), H-H Kesiti	
Levha XCV		600
	Çizim 47 : Ana Kent Kapısı (K26), I-I Kesiti	
	Çizim 48 : Ana Kent Kapısı (K26), J-J Kesiti	
	Çizim 49 : Ana Kent Kapısı (K26), K-K Kesiti	
Levha XCVI		601
	Çizim 50 : Kapı 2 (K27) Cephe Görünümü	
	Çizim 51 : Kapı 3 (K28) Cephe Görünümü	
Levha XCVII		602
	Çizim 52 : Kapı 4 (K29) Plan ve Cephe Görünümü	
Levha XCVIII		603
	Çizim 53 : Akropolis Kuzey Kapısı (K30) Vaziyet Planı	
Levha XCVIX		604
	Çizim 54 : Akropolis Kuzey Kapısı (K30) +0.50 Kotu Planı	
Levha C		605
	Çizim 55 : Akropolis Kuzey Kapısı (K30) A-A Kesiti	
	Çizim 56 : Akropolis Kuzey Kapısı (K30) B-B Kesiti	
	Çizim 57 : Akropolis Kuzey Kapısı (K30) C-C Kesiti	
Levha CI		606
	Çizim 58 : Akropolis Güney Kapısı (K31) Cephe Görünümü	
Levha CII		607

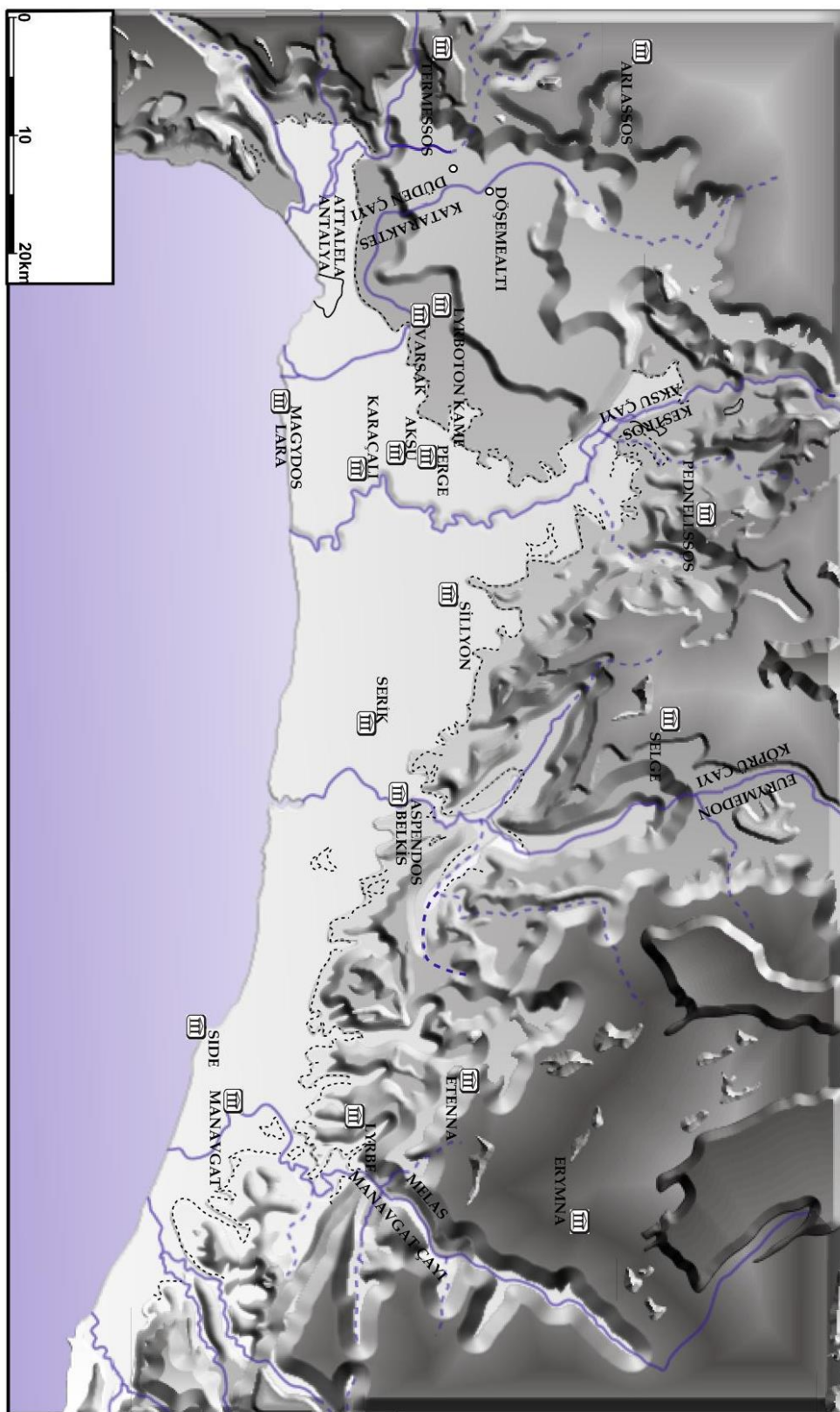
	Çizim 59 : Niş 1 A-B (K40) Cephe Görünümü	
	Çizim 60 : Niş 2 (K41) Cephe Görünümü	
Levha CIII		608
	Çizim 61 : Niş 3 A-B (K42) Cephe Görünümü	
	Çizim 62 : <i>Kastron</i> (K43) Plan Çizimi	
Levha CIV		609
	Çizim 63 : Kule-Çiftlik (K44)'in Plan ve Batı Cephe Görünümü	
Levha CV		610
	Çizim 64 : <i>Akropolis</i> duvarlarında belirlenen teknikler	
Levha CVI		611
	Çizim 65 : Sillyon'un 3 boyutlu görünümü	
	Çizim 66 : Sillyon'un 3 boyutlu görünümü, detay	
Levha CVII		612
	Çizim 67 : Kule 1'in 3 boyutlu çizimi, topografyada görünümü	
	Çizim 68 : Kule 1'in 3 boyutlu çizimi, topografyada görünümü	
Levha CVIII		613
	Çizim 69 : Kule 1'in 3 boyutlu çizimi, kuzey cepheden görünümü	
	Çizim 70 : Kule 1'in 3 boyutlu çizimi, güney cepheden görünümü	
Levha CIX		614
	Çizim 71 : Kule 1 ve Duvar 2-3'ün 3 boyutlu çizimi, kuzeyden	
	Çizim 72 : Kule 1 ve Duvar 2-3'ün 3 boyutlu çizimi, güneyden	
Levha CX		615
	Çizim 73 : Kule 1 ve Duvar 2-3'ün 3 boyutlu çizimi, epalksis detayı, güneyden	
	Çizim 74 : Kule 1 ve Duvar 2-3'ün 3 boyutlu çizimi, epalksis detayı, batıdan	
	Çizim 75 : Kule 1'in 3 boyutlu çizimi, kuzey giriş detayı	
	Çizim 76 : Kule 1'in 3 boyutlu çizimi, 1.ve 2. kat detayı, kuzey doğudan	
	Çizim 77 : Kule 1'in 3 boyutlu çizimi, kesit detayı, güneyden	
	Çizim 78 : Kule 1'in 3 boyutlu çizimi, kesit detayı, doğudan	
Levha CXI		616
	Çizim 79 : Ana Kent Kapısı'nın 3 boyutlu çizimi, topografyada görünümü	
	Çizim 80 : Ana Kent Kapısı'nın 3 boyutlu çizimi, topografyada görünümü, detay	
Levha CXII		617
	Çizim 81 : Ana Kent Kapısı'nın 3 boyutlu çizimi, giriş cephesi	

	Çizim 82	: Ana Kent Kapısı'nın 3 boyutlu çizimi, giriş cephesi, detay	
Levha CXIII			618
	Çizim 83	: Ana Kent Kapısı'nın 3 boyutlu çizimi, arka cephesi	
	Çizim 84	: Ana Kent Kapısı'nın 3 boyutlu çizimi, arka cephesi detayı	
Levha CXIV			619
	Çizim 85	: Ana Kent Kapısı'nın 3 boyutlu çizimi, arka cephe görünümü, batıdan	
	Çizim 86	: Ana Kent Kapısı'nın 3 boyutlu çizimi, yan cephe görünümü, doğudan	
	Çizim 87	: Ana Kent Kapısı'nın 3 boyutlu çizimi, epalksis görünümü	
	Çizim 88	: Ana Kent Kapısı'nın 3 boyutlu çizimi, epalksis görünümü, detay	
	Çizim 89	: Ana Kent Kapısı'nın 3 boyutlu çizimi, kesit görünümü	
	Çizim 90	: Ana Kent Kapısı'nın 3 boyutlu çizimi, kesit görünümü, üstten	
Levha CXV			620
	Çizim 91	: Kuzey Kent Kapısı 3 boyutlu çizimi, topoğrafya görünümü	
	Çizim 92	: Kuzey Kent Kapısı 3 boyutlu çizimi, topoğrafya görünümü, detay	
Levha CXVI			621
	Çizim 93	: Kuzey Kent Kapısı 3 boyutlu çizimi, dış cephe görünümü	
	Çizim 94	: Kuzey Kent Kapısı 3 boyutlu çizimi, dış cephe görünümü, kent tarafından	
Levha CXVII			622
	Çizim 95	: Kule 7'nin 3 boyutlu çizimi, topografya görünümü	
	Çizim 96	: Kule 7'nin 3 boyutlu çizimi, topografya görünümü, detay	
Levha CXVIII			623
	Çizim 97	: Kule 7'nin 3 boyutlu çizimi, ön cephe görünümü	
	Çizim 98	: Kule 7'nin 3 boyutlu çizimi, yan cephe görünümü	
	Tablo 1	: Sillyon ismi kronolojik görünümü	12
	Tablo 2	: <i>Isodomos</i> teknikte örülmüş Helenistik Döneme tarihlenen bazı surların duvar kalınlıkları	115
	Tablo 3	: Helenistik Dönem'de <i>isodomos</i> teknikte örülen surların blok yükseklikleri	116
	Tablo 4	: Helenistik Döneme ve sonrasına tarihlenen bazı kulelerin duvar kalınlıkları	172

Tablo 5	: Yarım daire, daire veya oval avlulu kapılarda giriş genişlikleri ve duvar kalınlıkları	212
Tablo 6	: Bizans Dönemine tarihlenen bazı surların duvar kalınlıkları	281
Tablo 7	: Pamphylia Bölgesi ile Sillyon'un Siyasi ve İdari Gelişmelerinin Kronolojisi	282-284
Tablo 8	: <i>Isodomos</i> teknikte örülmüş Helenistik Döneme tarihlenen bazı surların duvar kalınlıkları	357
Tablo 9	: Helenistik Dönem'de <i>isodomos</i> teknikte örülen surların blok yükseklikleri	357
Tablo 10	: Bizans Dönemine tarihlenen bazı surların duvar kalınlıkları	359
Tablo 11	: Helenistik Döneme ve sonrasına tarihlenen bazı kulelerin duvar kalınlıkları	363
Tablo 12	: Pamphylia'da Yarım daire, daire veya oval avlulu kapılarda giriş genişlikleri ve duvar kalınlıkları	368
Tablo 13	: Sillyon tarihsel süreci için belirlediğimiz öneriler ve yeni sonuçlar	383-384
Tablo 14	: Sillyon savunma sistemini oluşturan yapıların tarihsel görünümü son	292-393
Şekil 1	: Akropolis Güney Kapı Sövesindeki <i>kyma reversa</i> profili	262

LEVHALAR

Harita 1

Kent Haritası Genel (Büyük) Harita 2

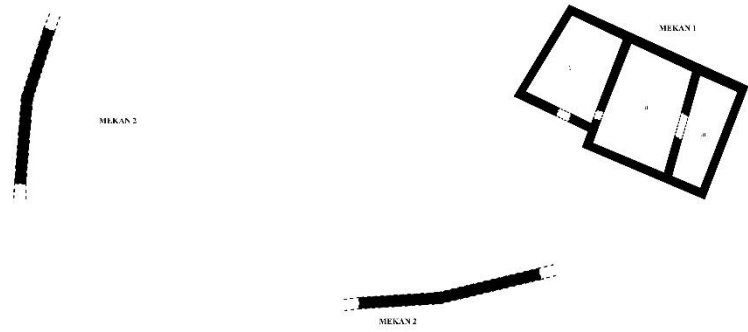
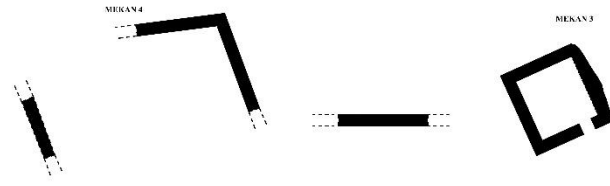

Kent Haritası Dönemsel (Büyük) Harita 3

Kent Haritası Layerleri Kapatılmış (Büyük) Harita 4

Harita 5

Kepez Haritası (A3) Harita 6

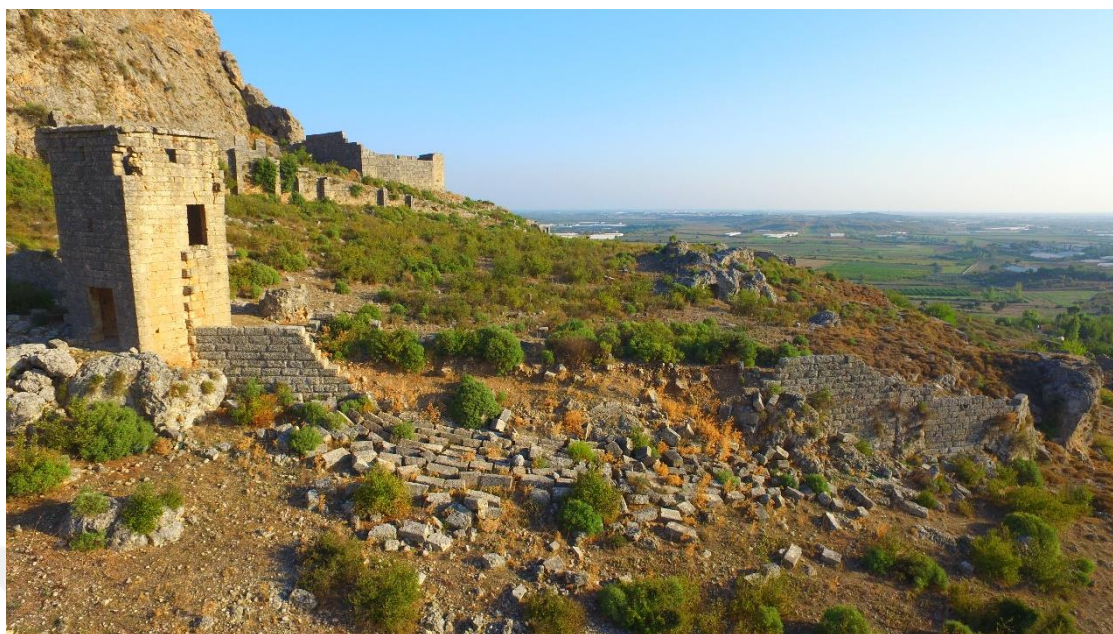
Res. 1

Res. 2

Res. 3

Res. 4

Res. 5

Res. 6

Res. 7

Res. 8

Res. 9

Res. 10

Res. 11

Res. 12

Res. 13

Res. 14

Res. 15

Res. 16

Res. 17

Res. 18

Res. 19

Res. 20

Res. 21

Res. 22

Res. 23

Res. 24

Res. 25

Res. 26

Res. 27.

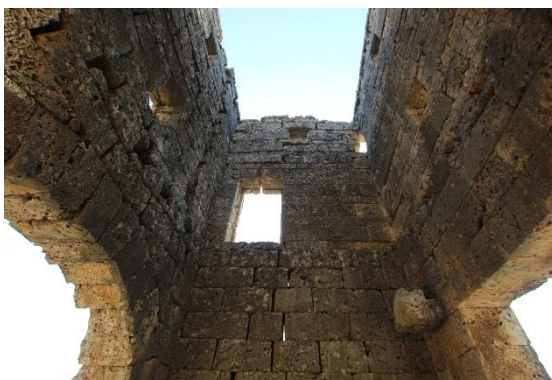
Res. 28

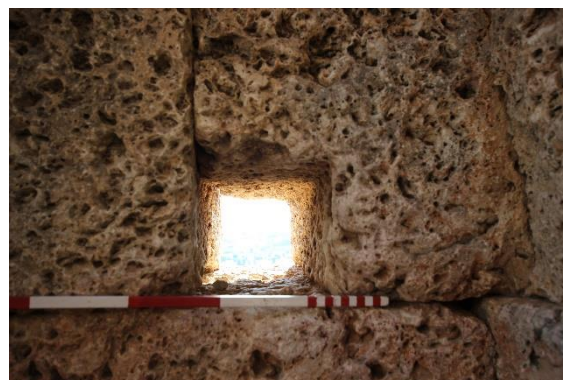
Res. 29

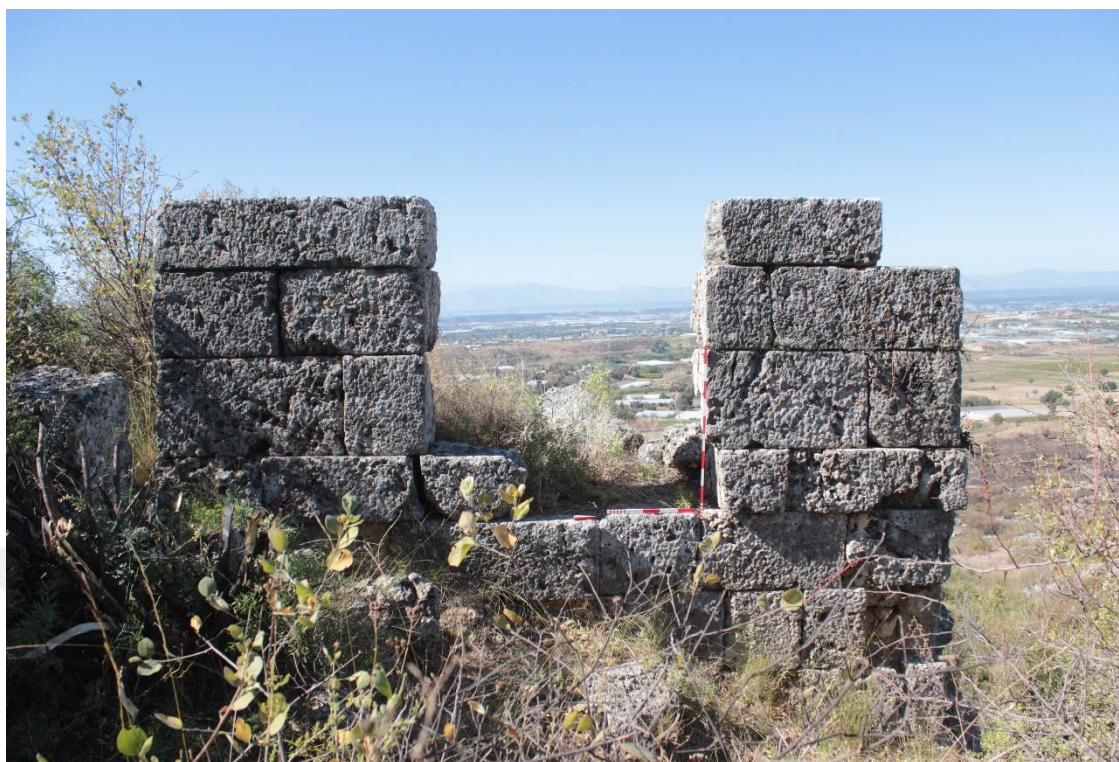
Res. 30

Res. 31

Res. 32

Res. 33

Res. 34

Res. 35

Res. 36

Res. 37

Res. 38

Res. 39

Res. 40

Res. 41

Res. 42

Res. 43

Res. 44

Res. 45

Res. 46

Res. 47

Res. 48

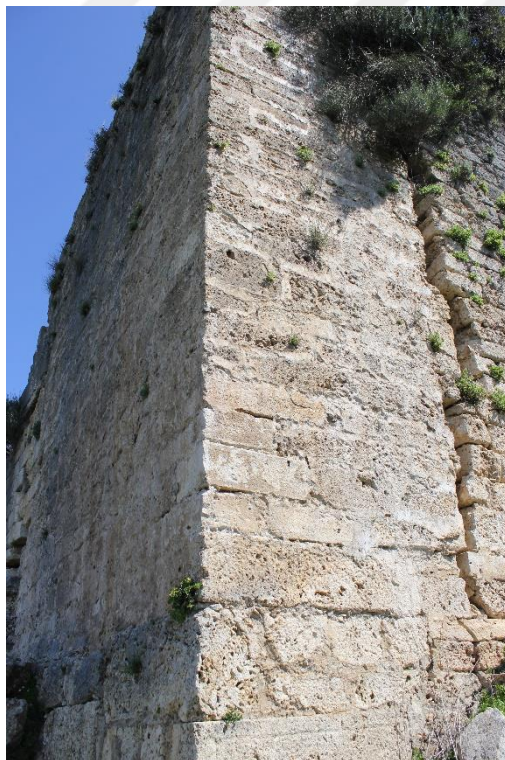
Res. 49

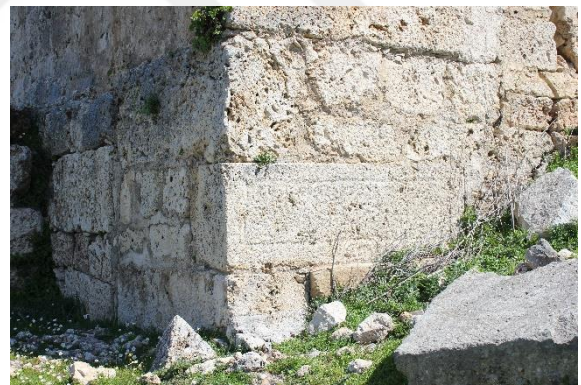
Res. 50

Res. 51

Res. 52

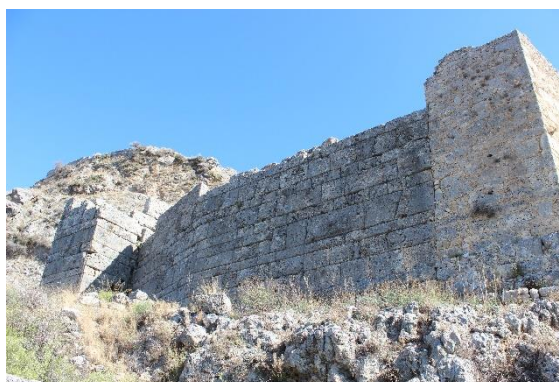
Res. 53

Res. 54

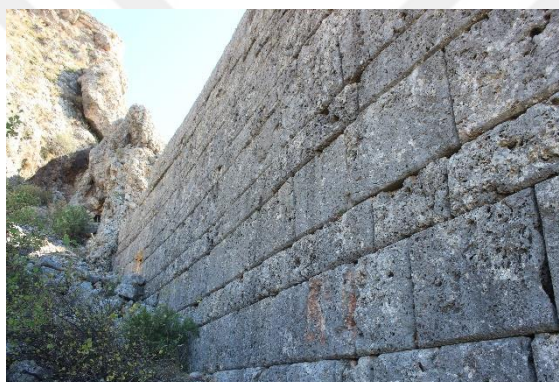
Res. 55

Res. 56

Res. 57

Res. 58

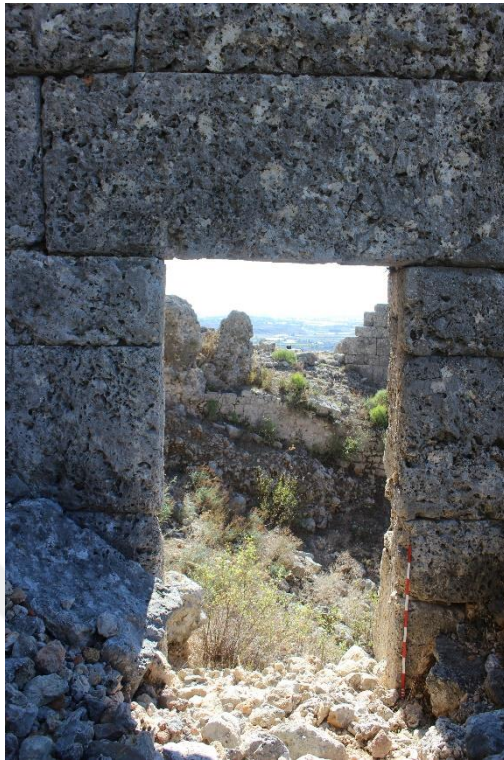
Res. 59

Res. 60

Res. 61

Res. 62

Res. 63

Res. 64

Res. 65

Res. 66

Res. 67

Res. 68

Res. 69.

Res. 70

Res. 71

Res. 72

Res. 73

Res. 74

Res. 75

Res. 76

Res. 77

Res. 78

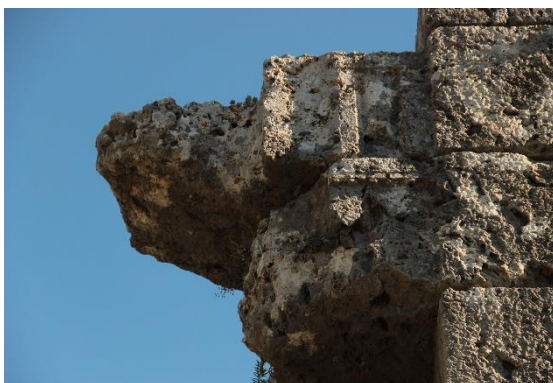
Res. 79

Res. 80

Res. 81

Res. 82

Res. 83

Res. 84

Res. 85

Res. 86

Res. 87

Res. 88

Res. 89

Res. 90

Res. 91

Res. 92

Res. 93

Res. 94

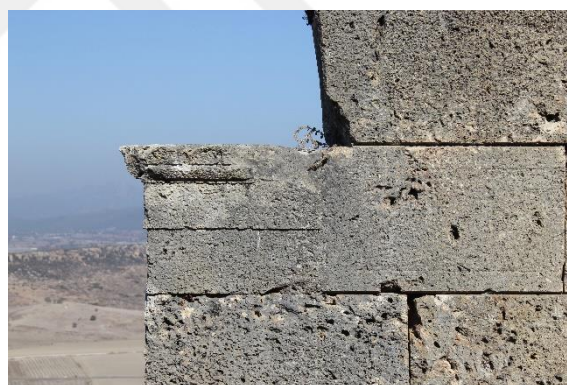
Res. 95

Res. 96

Res. 97

a

b

Res. 98

Res. 99

Res. 100

Res. 101

Res. 102

Res. 103

Res. 104

Res. 105

Res. 106

Res. 107

Res. 108

Res. 109

Res. 110

Res. 111

Res. 112

Res. 113

Res. 114

Res. 115

Res. 116

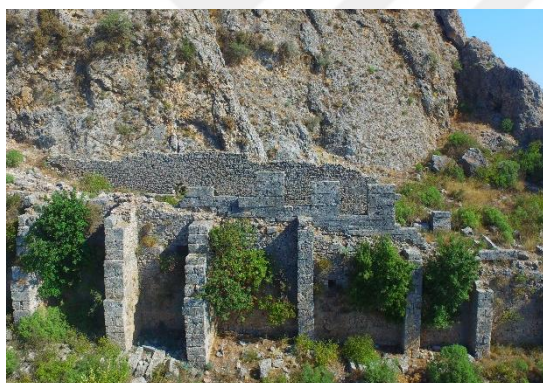
Res. 117

Res. 118

Res. 119

Res. 120

Res. 121

Res. 122

Res. 123

Res. 124

Res. 125

Res. 126

Res. 127

Res. 128

Res. 129

Res. 130

Res. 131

Res. 132

Res. 133

Res. 134

Res. 135

Res. 136

Res. 137

Res. 138

Res. 139

Res. 140

Res. 141

Res. 142

Res. 143

Res. 144

Res. 145

Res. 146

Res. 147

Res. 148

Res. 149

Res. 150

Res. 151

Res. 152

Res. 153

Res. 154

Res. 155

Res. 156

Res. 157

Res. 158

Res. 159

Res. 160

Res. 161

Res. 162

Res. 163

Res. 164

Res. 165

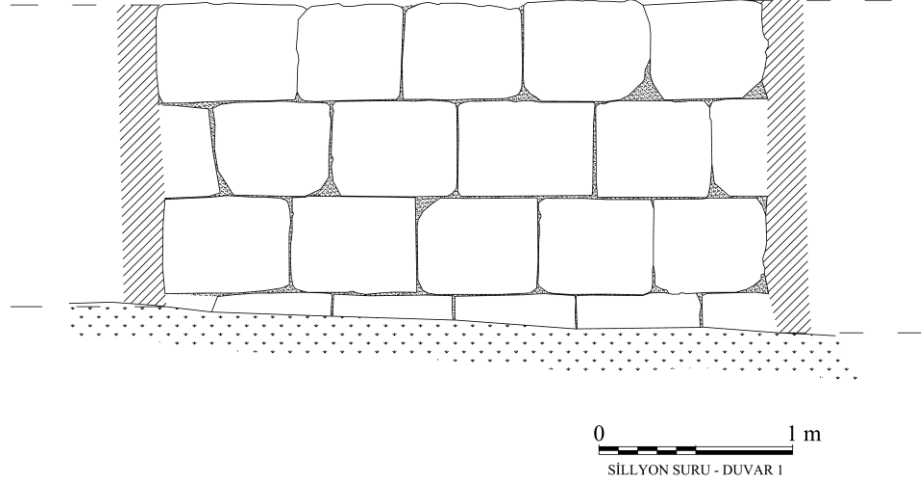
Res. 166

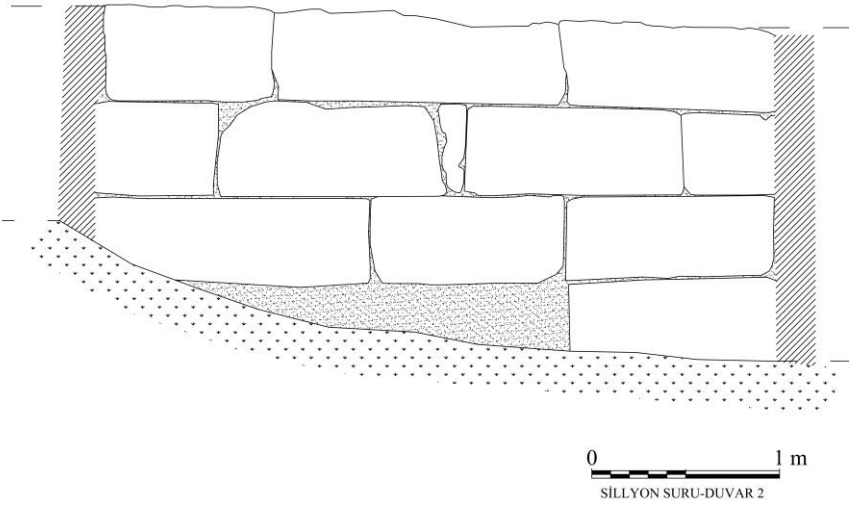
Res. 167

Res. 168

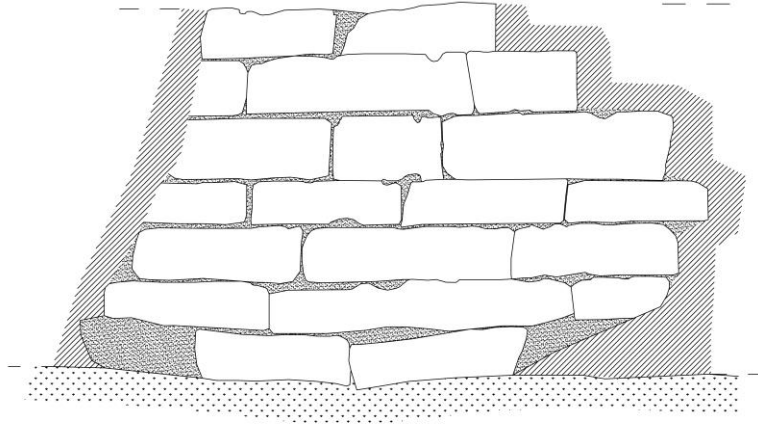
Çiz. 1

Çiz. 2

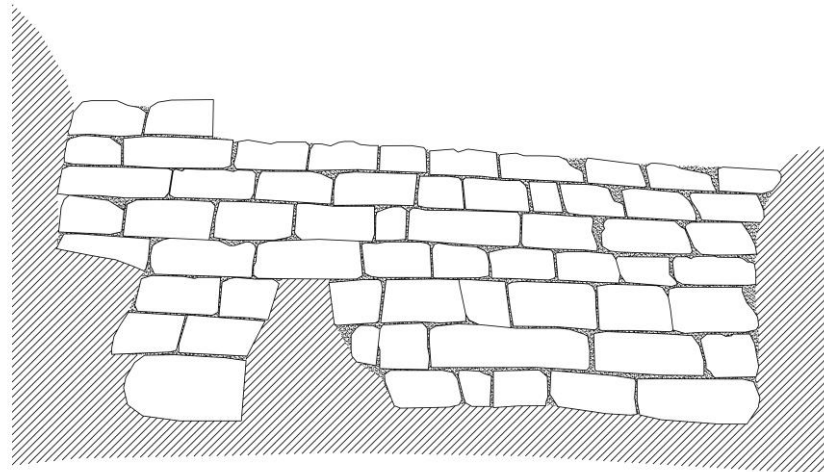

Çiz. 3

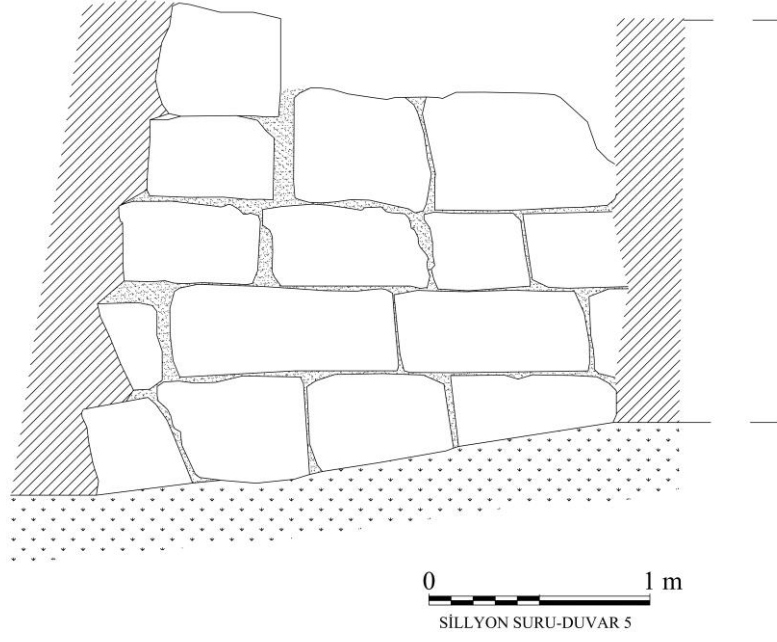
0 1 2 m
SİLLYON SURU-DUVAR 3

Çiz. 4

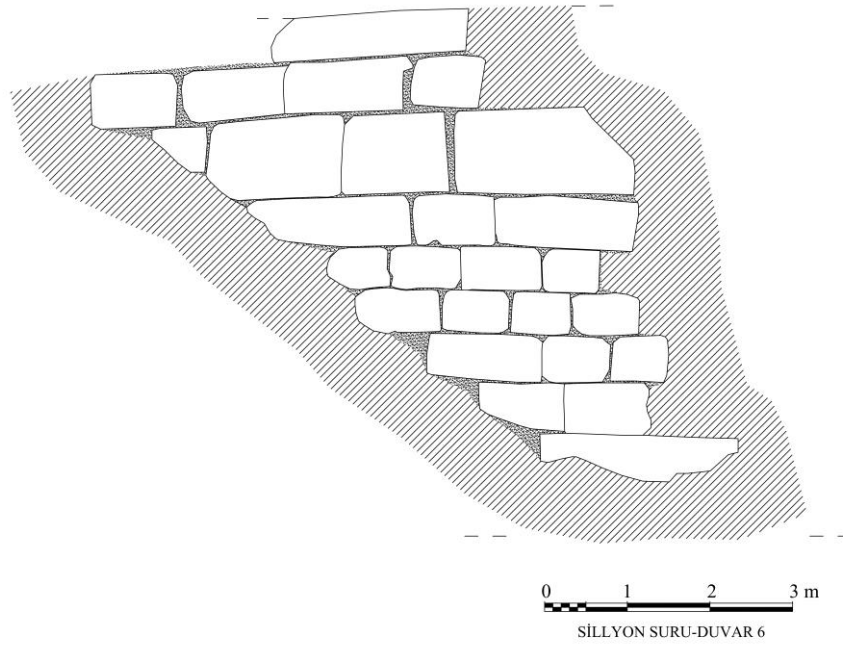

0 1 2 3 m
SİLLYON SURU-DUVAR 4

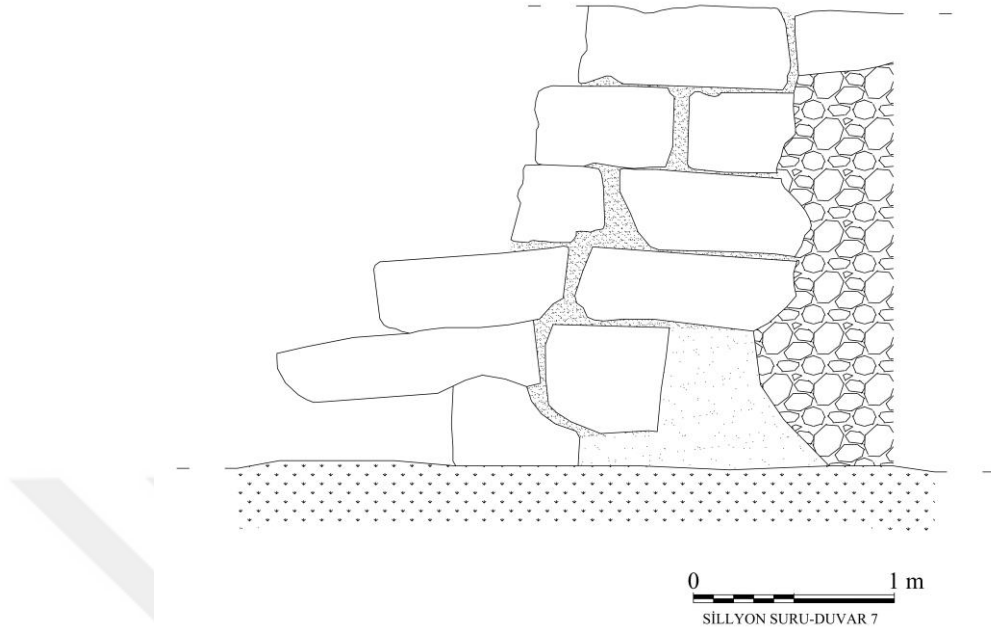
Çiz. 5

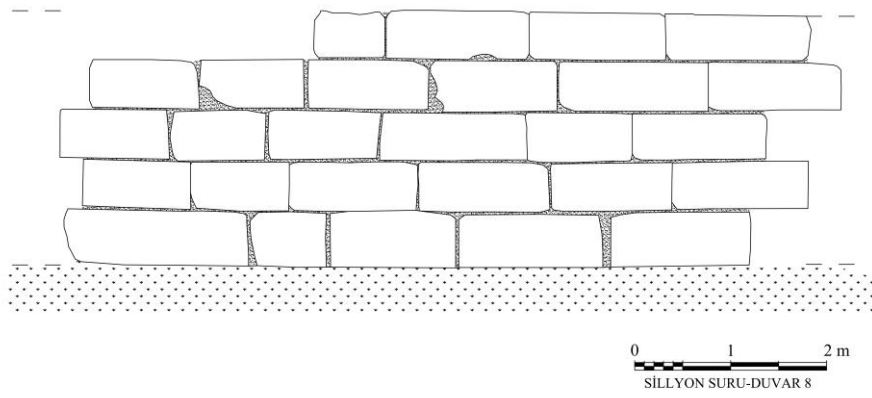
Çiz. 6

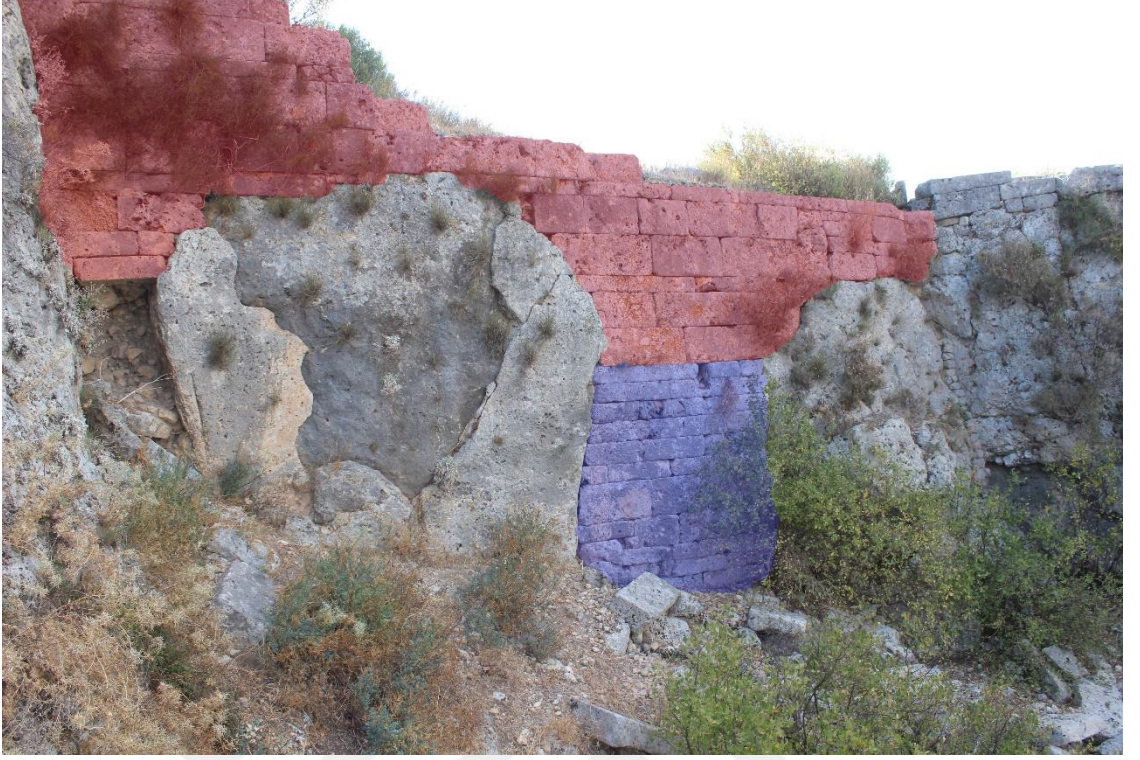
Çiz. 7

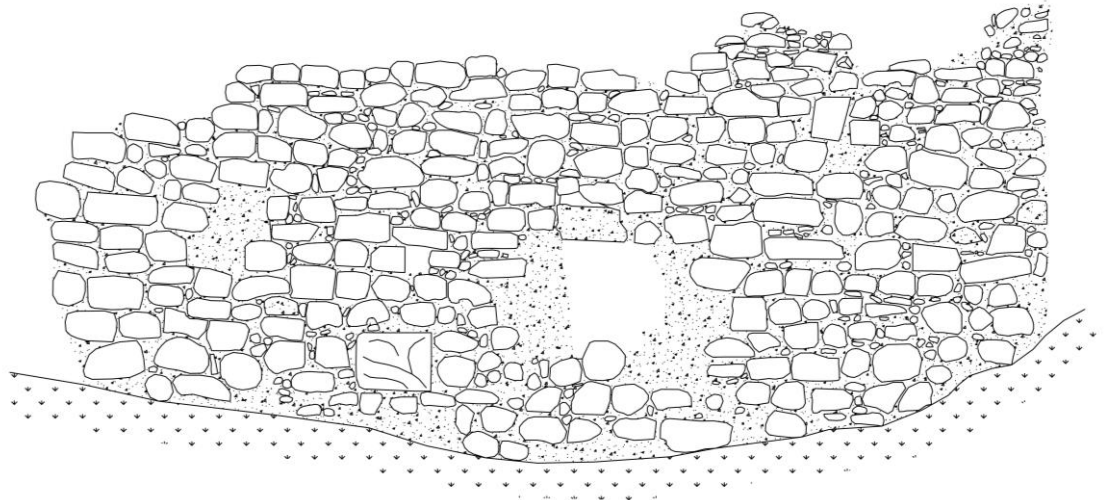
Çiz. 8

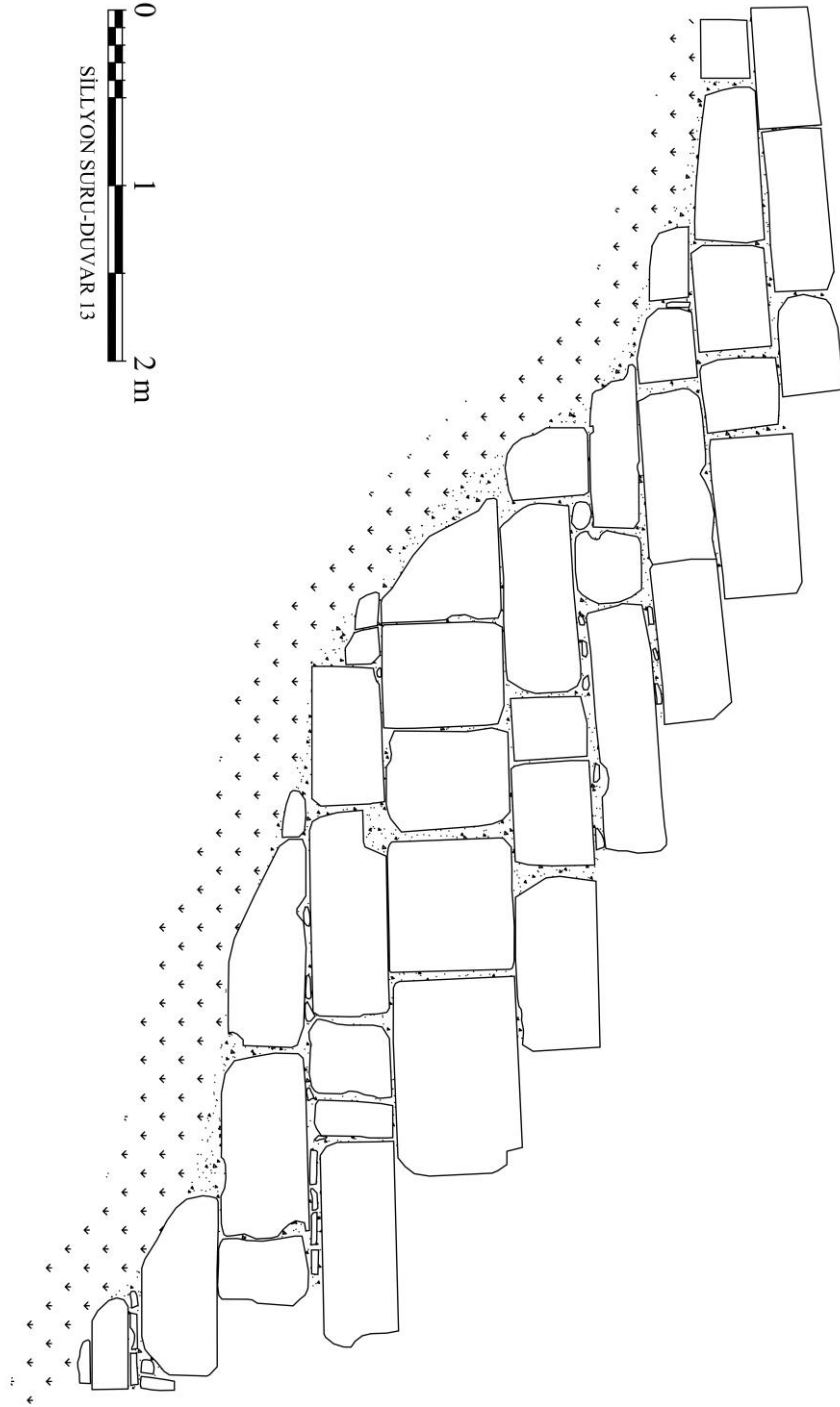
Çiz. 9

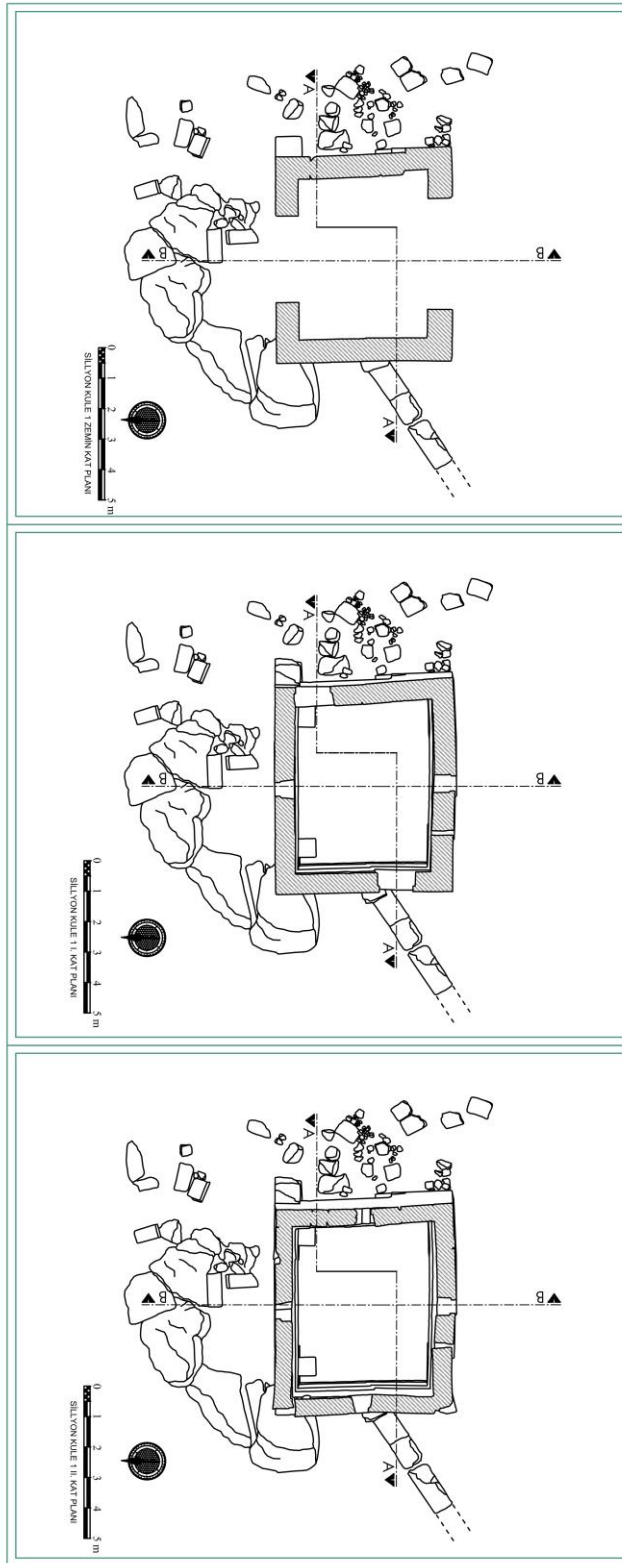
Çiz. 10

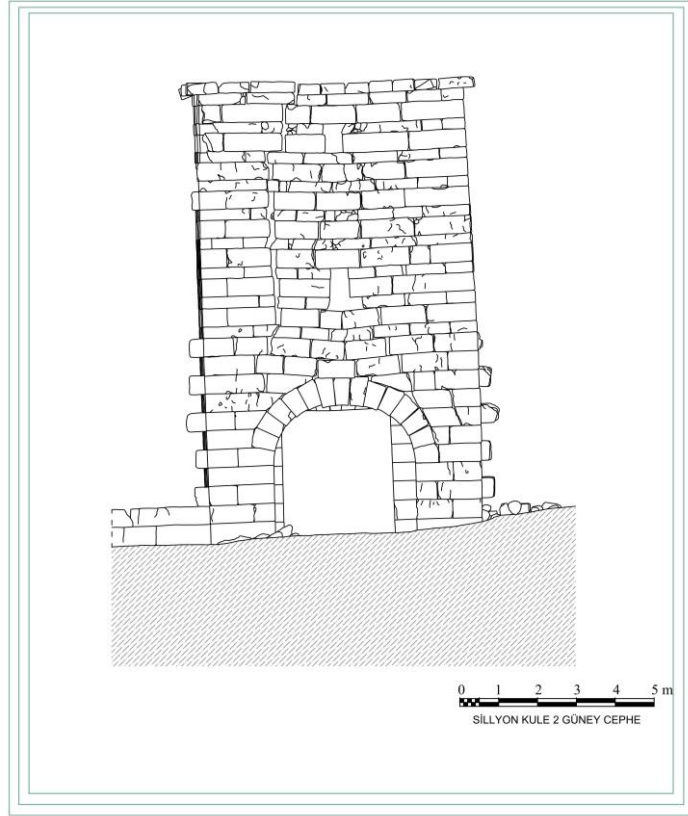
Çiz. 11

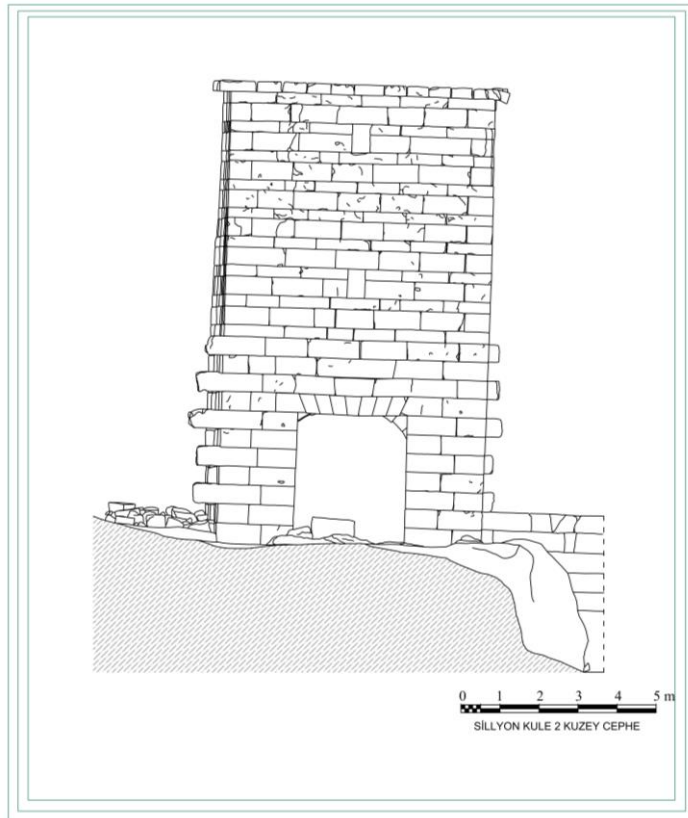
Çiz. 12

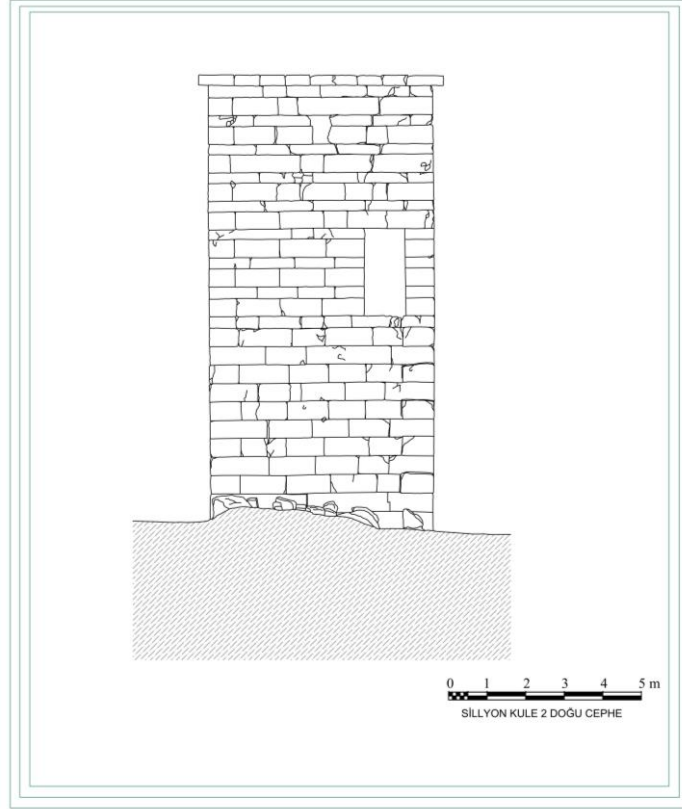
Çiz. 13

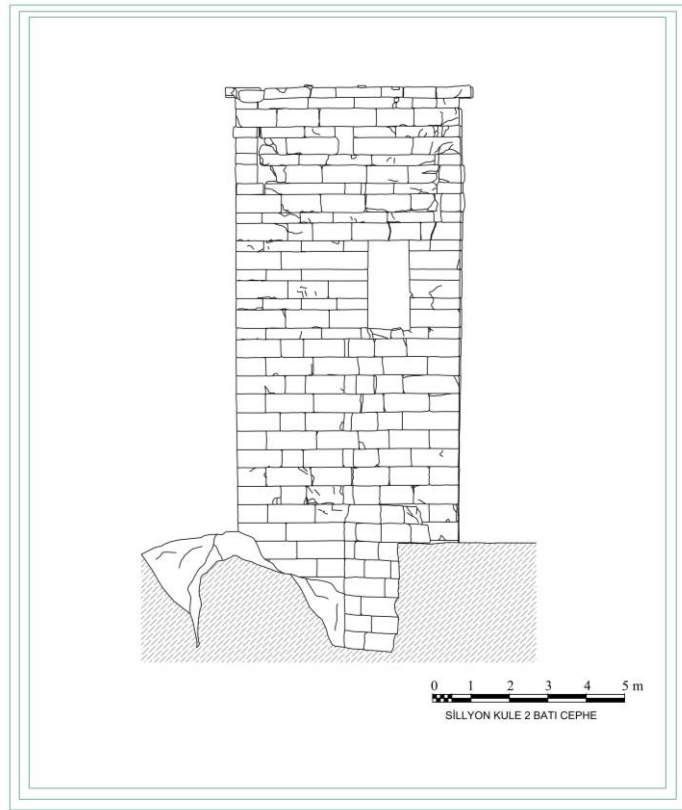
Çiz. 14

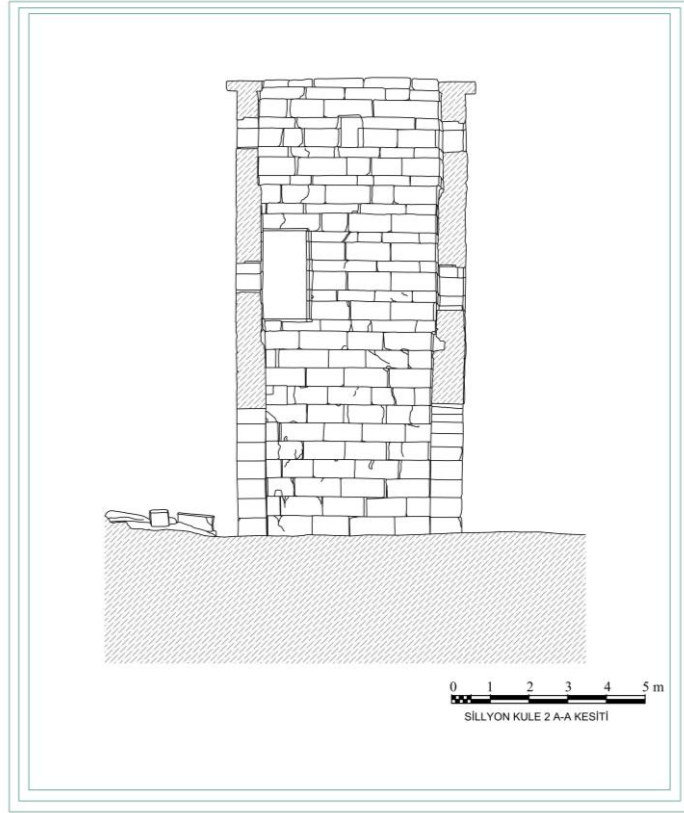
Çiz. 15

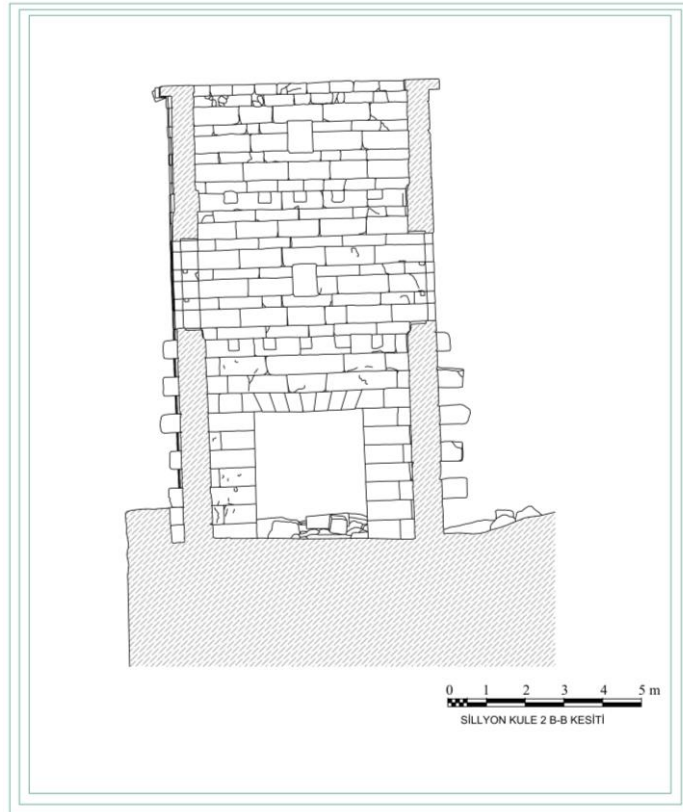
Çiz. 16

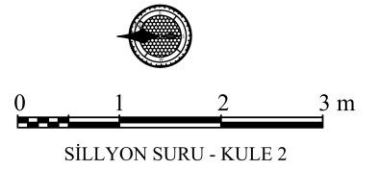
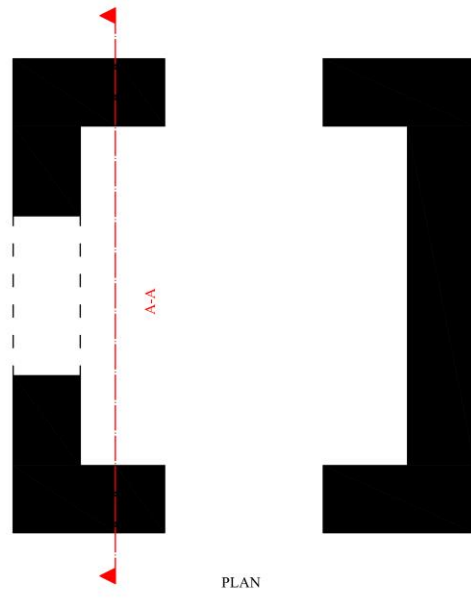
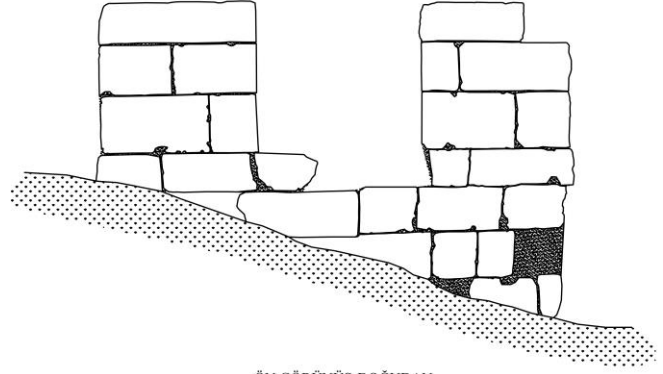
Çiz. 17

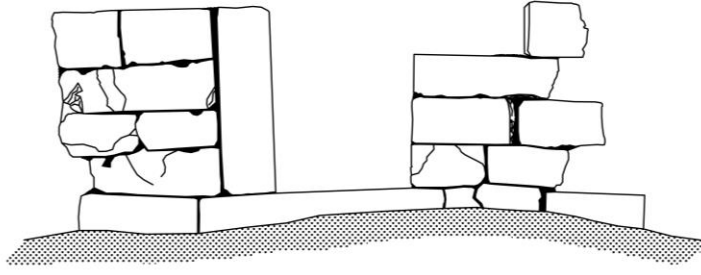
Çiz. 18

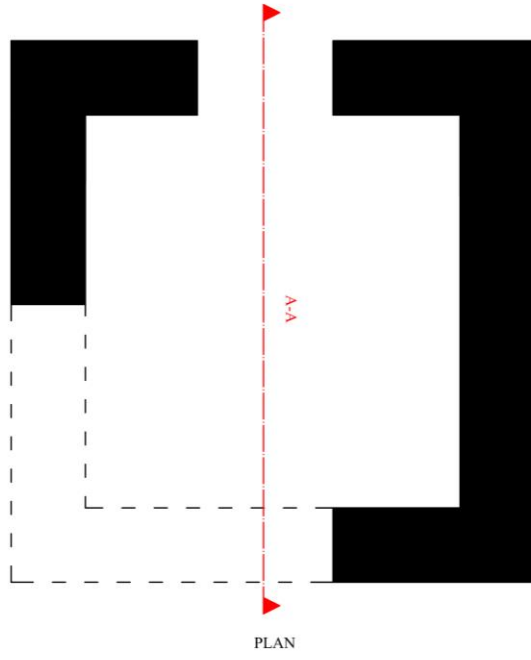
Çiz. 19

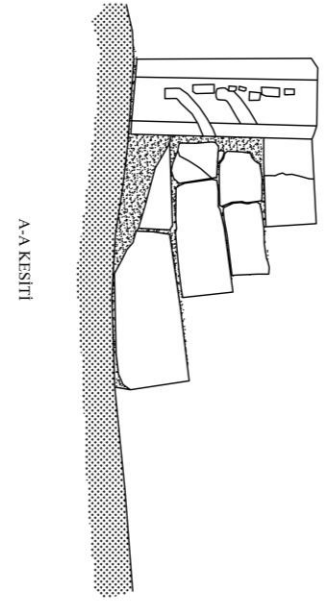
Çiz. 20

ÖN GÖRÜNÜŞ-DOĞUDAN

PLAN

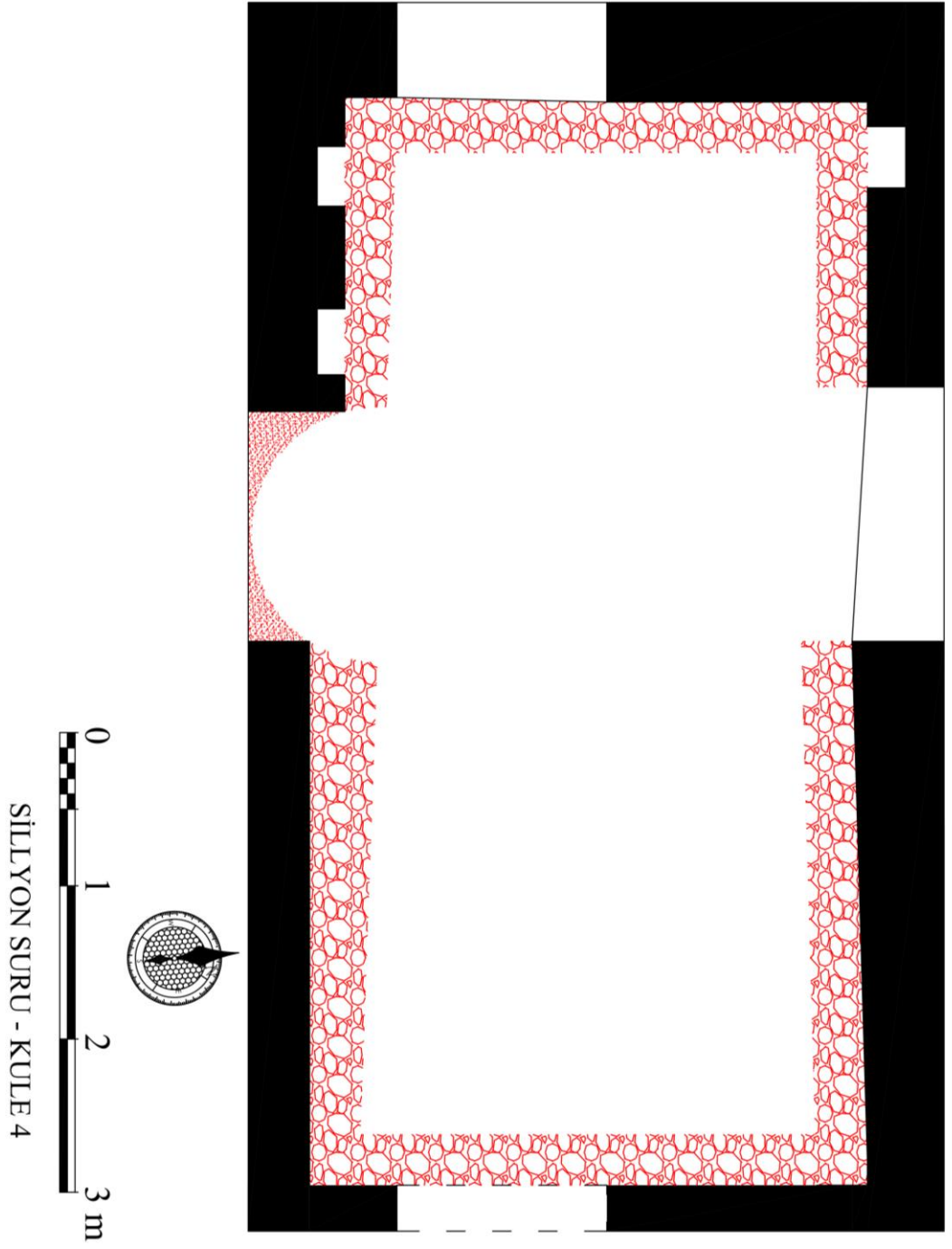

A-A KESİTİ

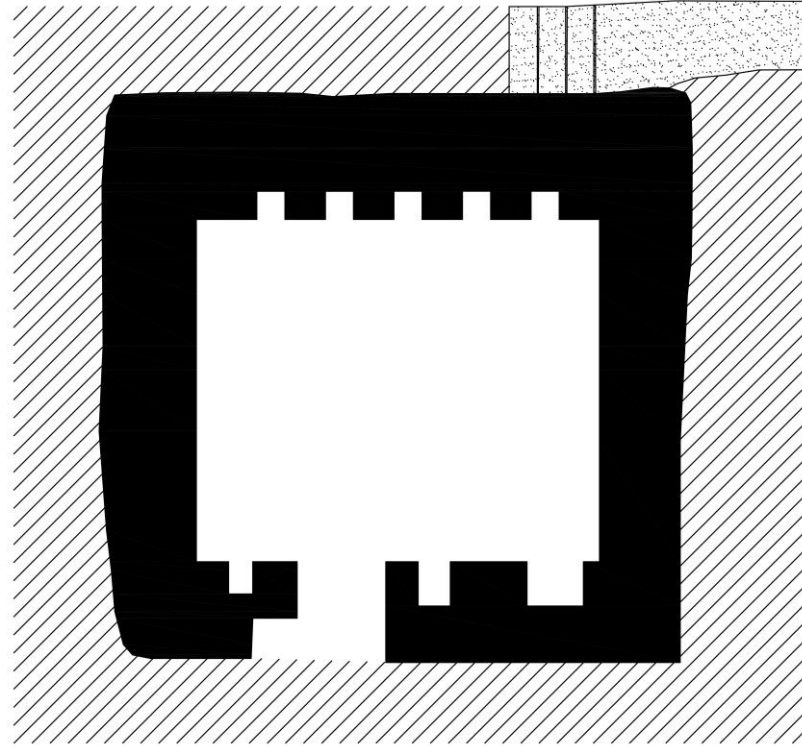

SİLLYON SURU - KULE 3

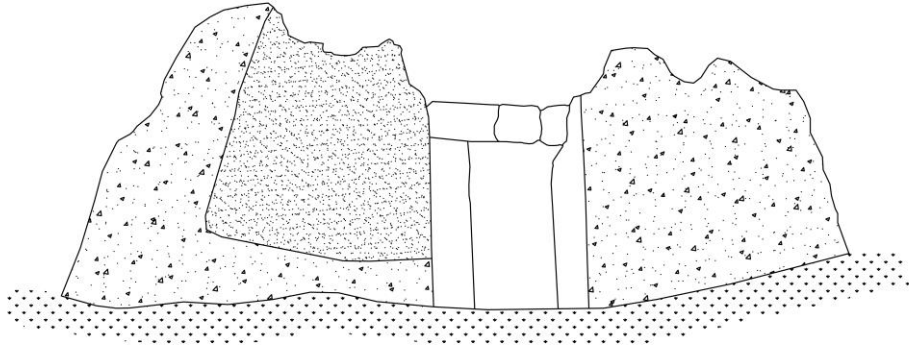
Çiz. 21

Çiz. 22

PLAN

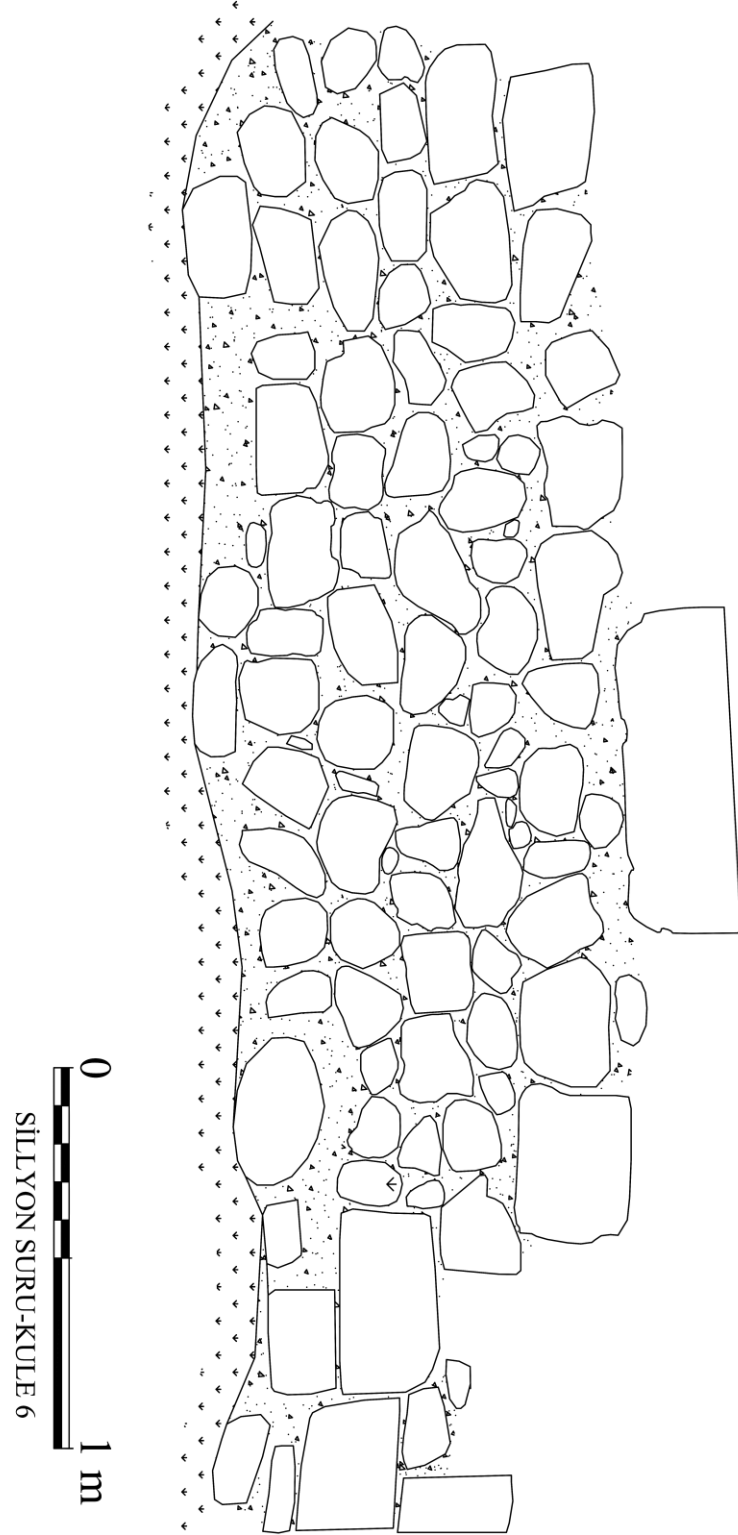
ÖN GÖRÜNÜŞ

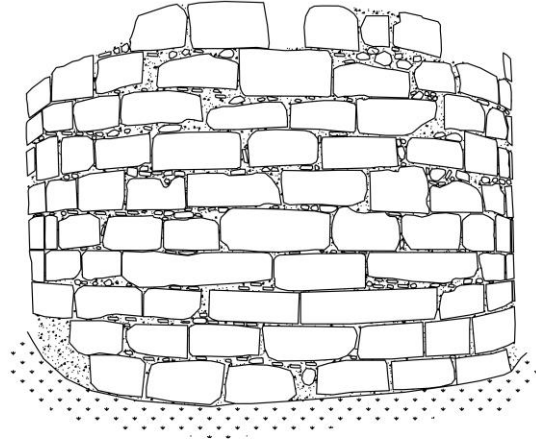
0 1 2 3 m

SİLLYON SURU-KULE 5

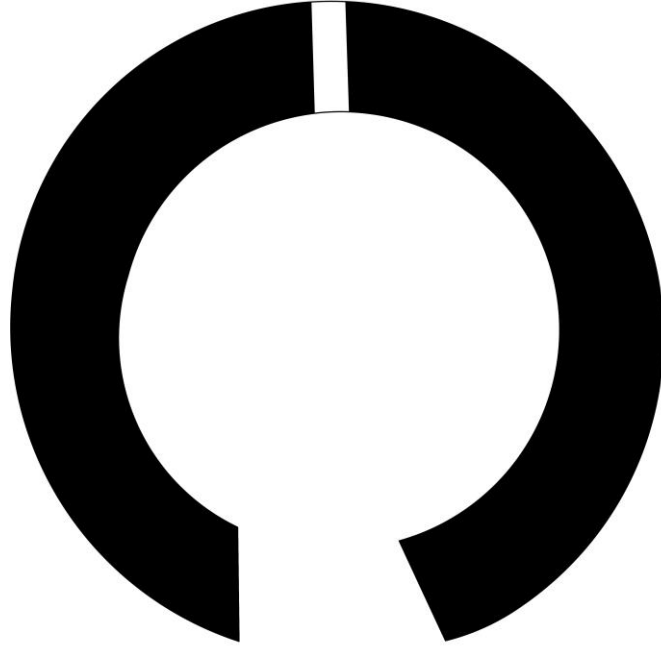
Çiz. 23

Çiz. 24

ÖN GÖRÜNÜŞ, BATIDAN

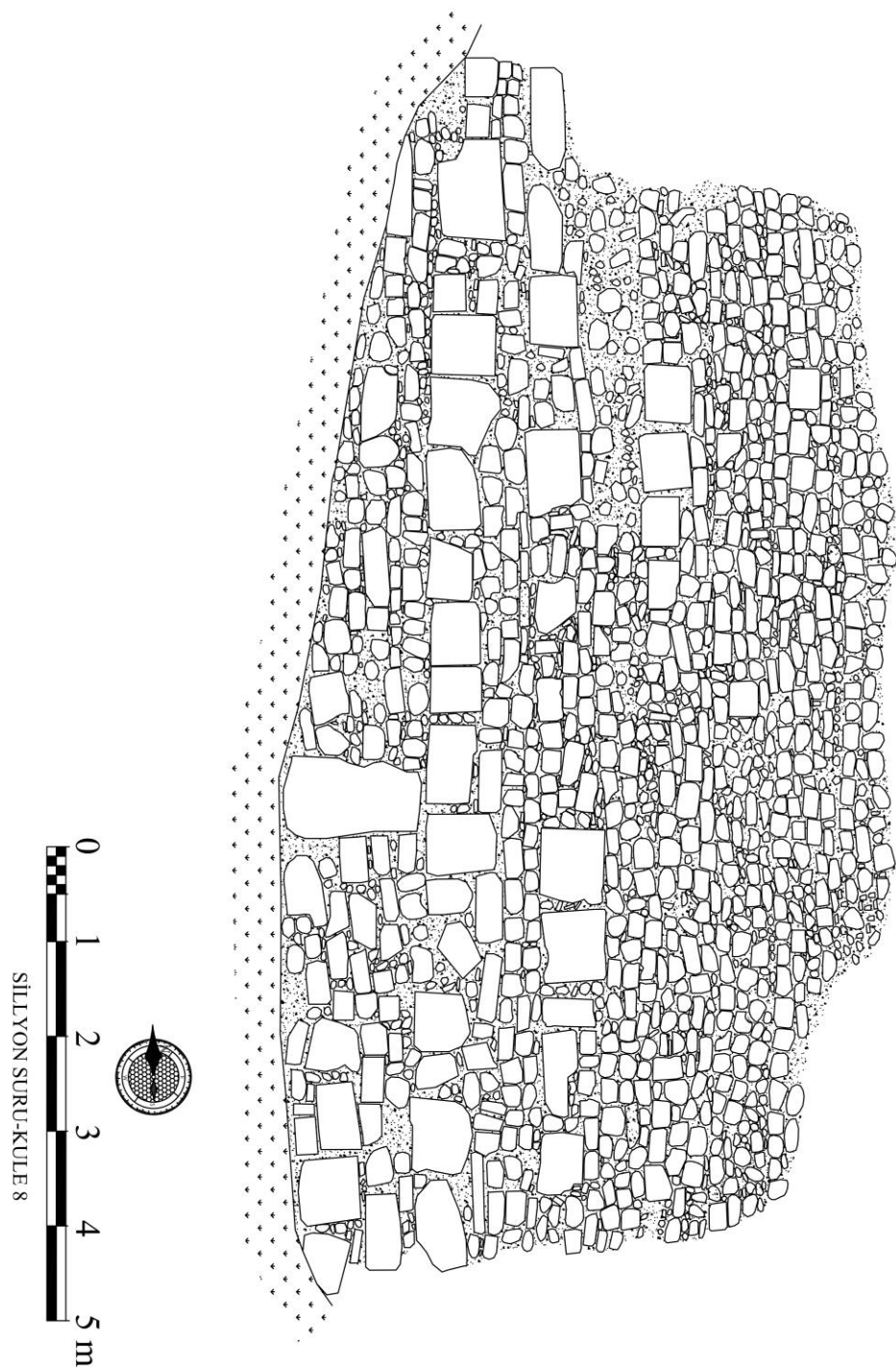
PLAN

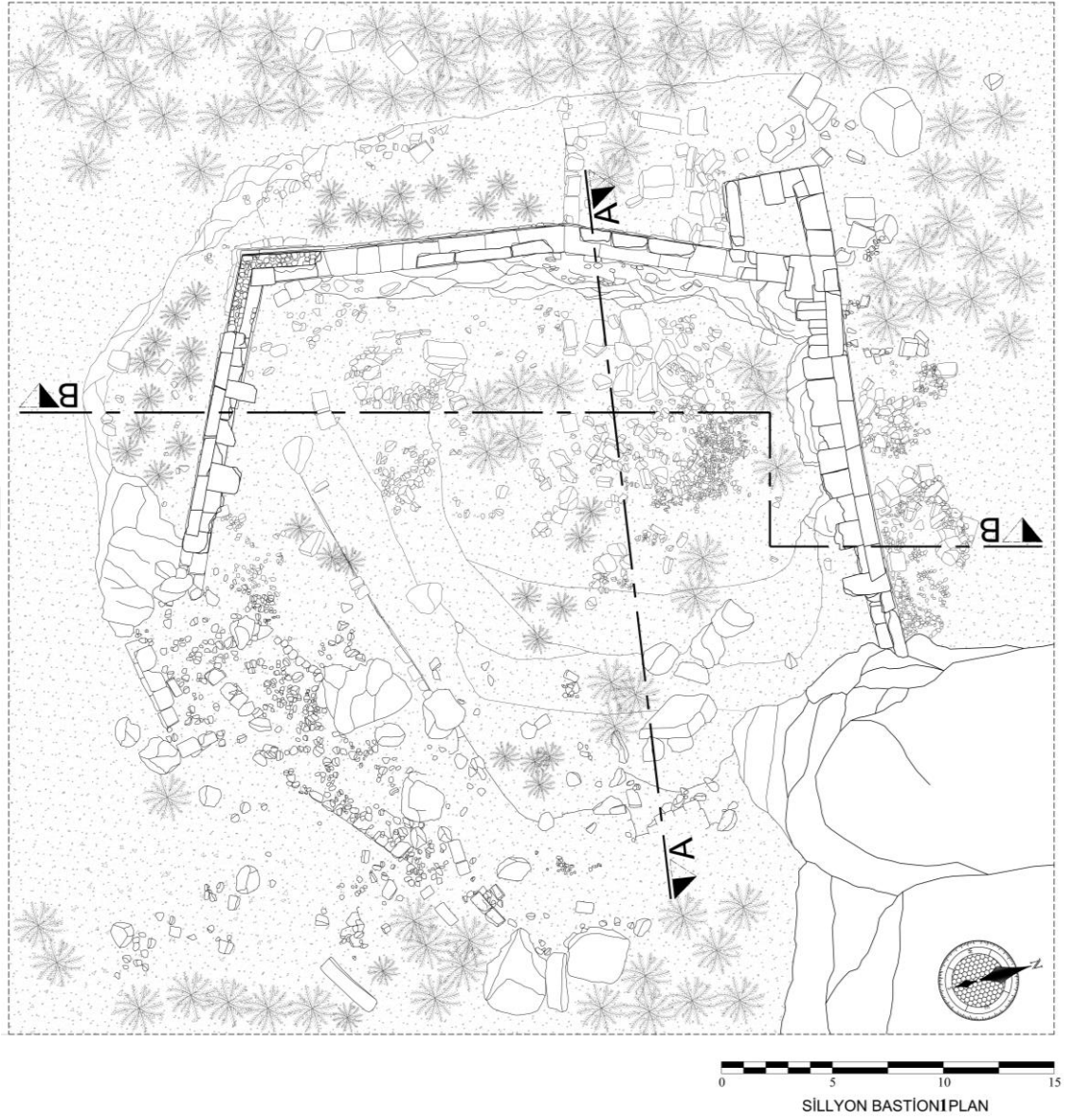
0 1 2 m

SİLLYON SURU-KULE 7

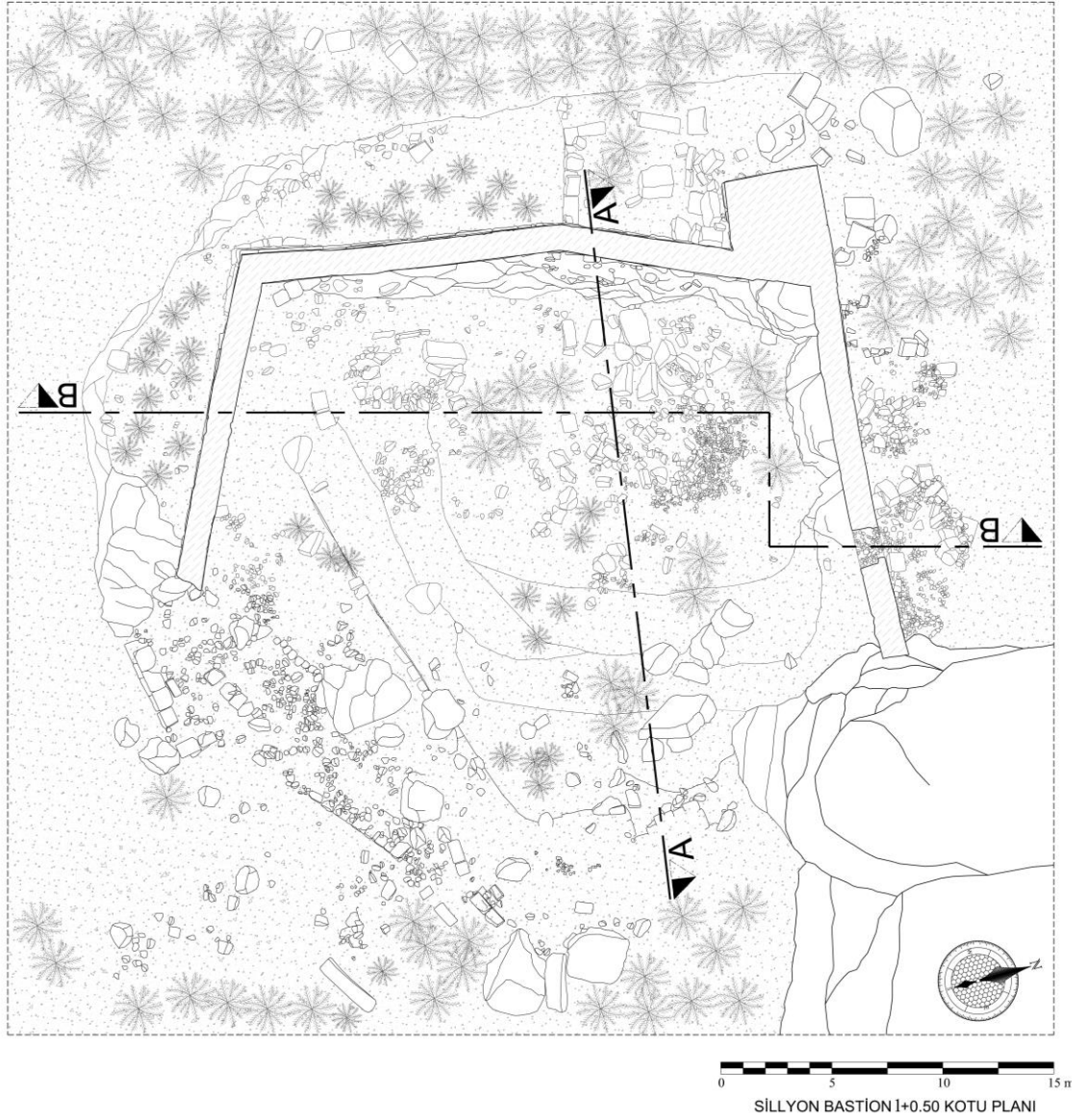
Çiz. 25

Çiz. 26

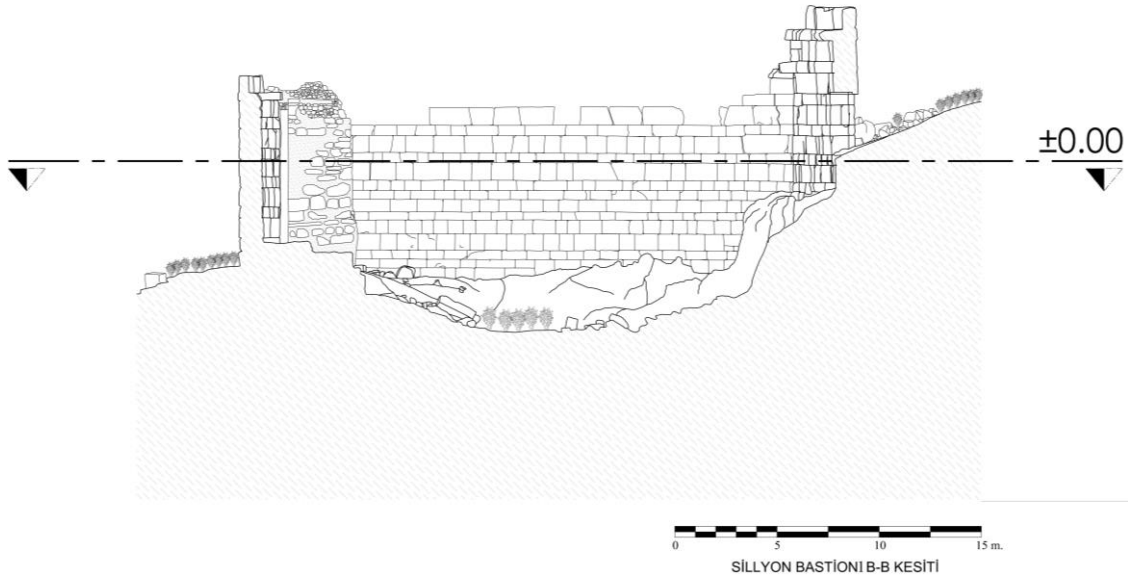
Çiz. 27

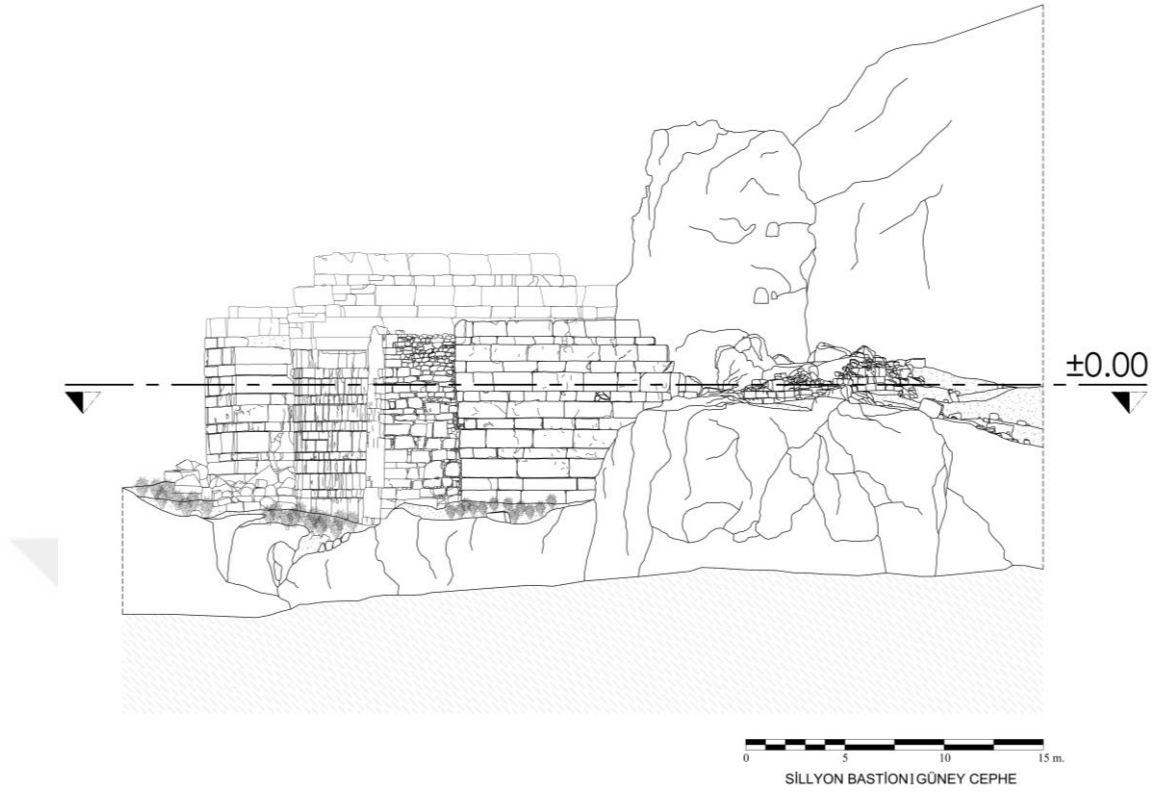
Çiz. 28

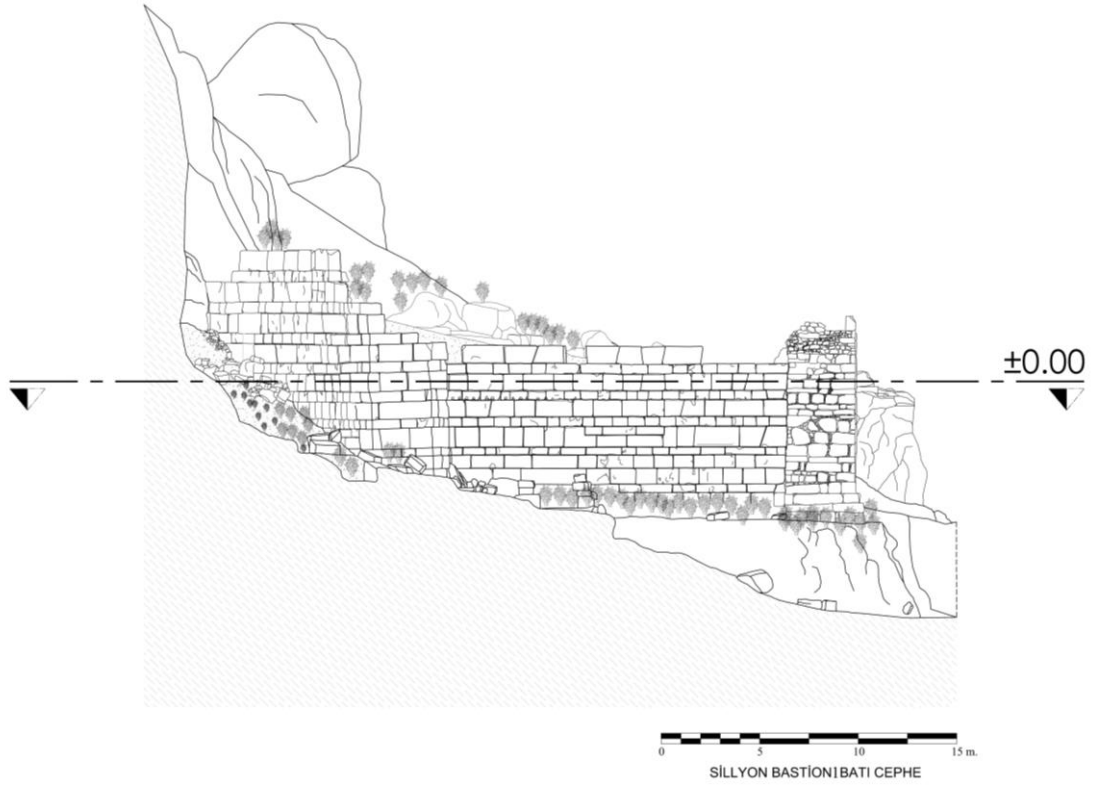
Çiz. 29

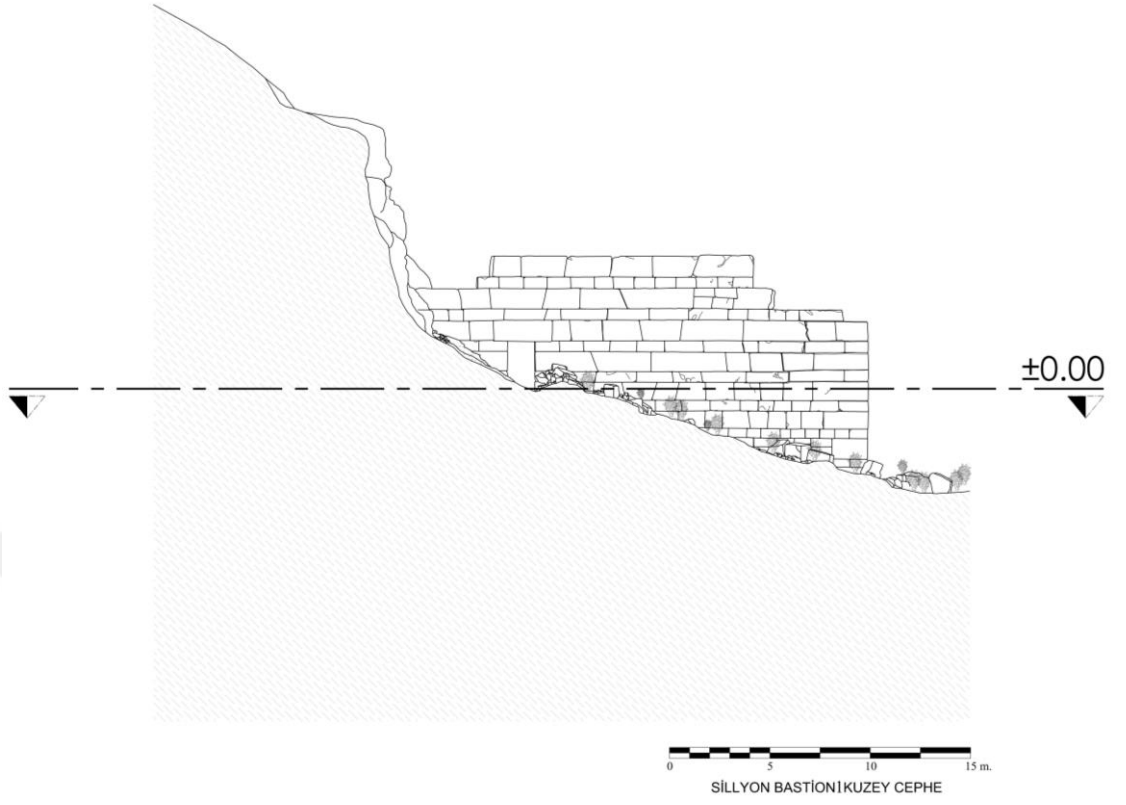
Çiz. 30

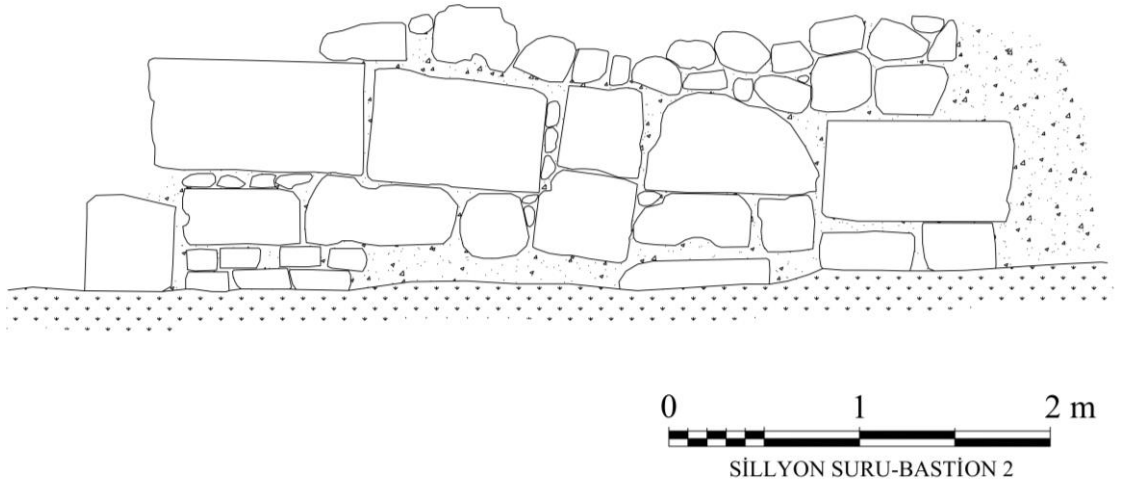
Çiz. 31

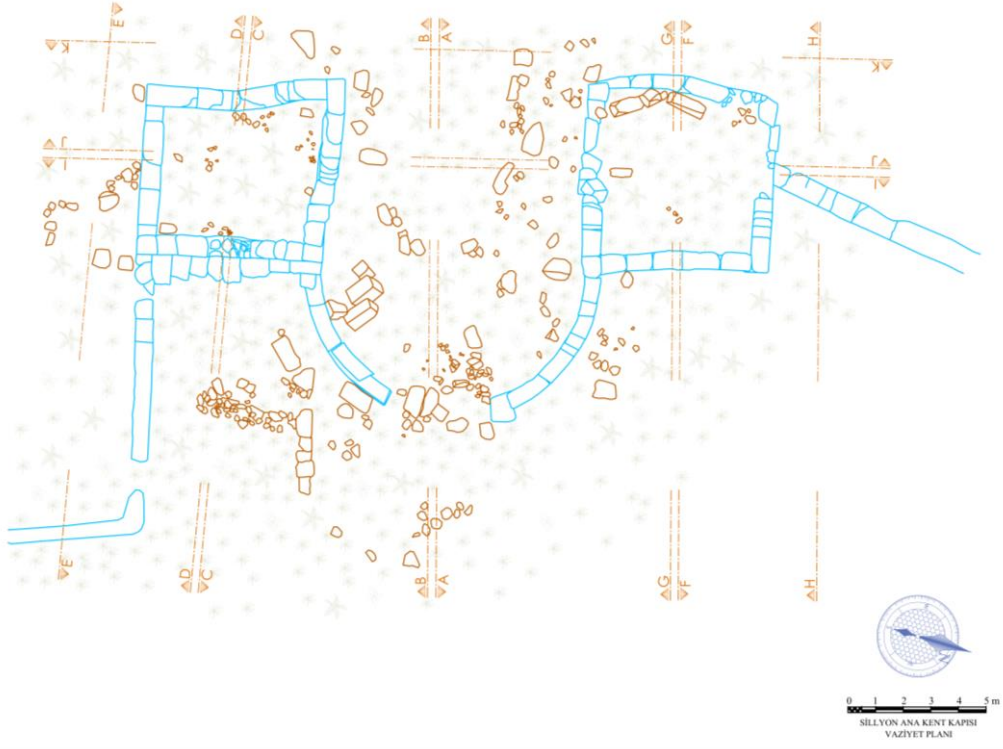
Çiz. 32

Çiz. 33

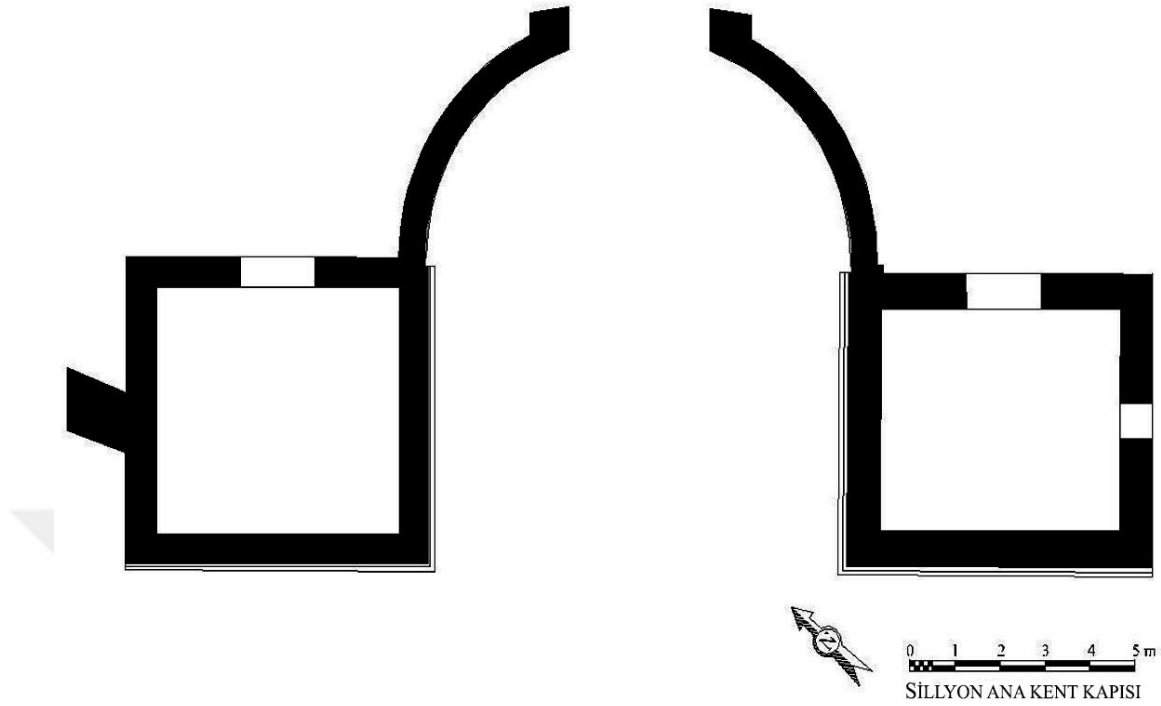
Çiz. 34

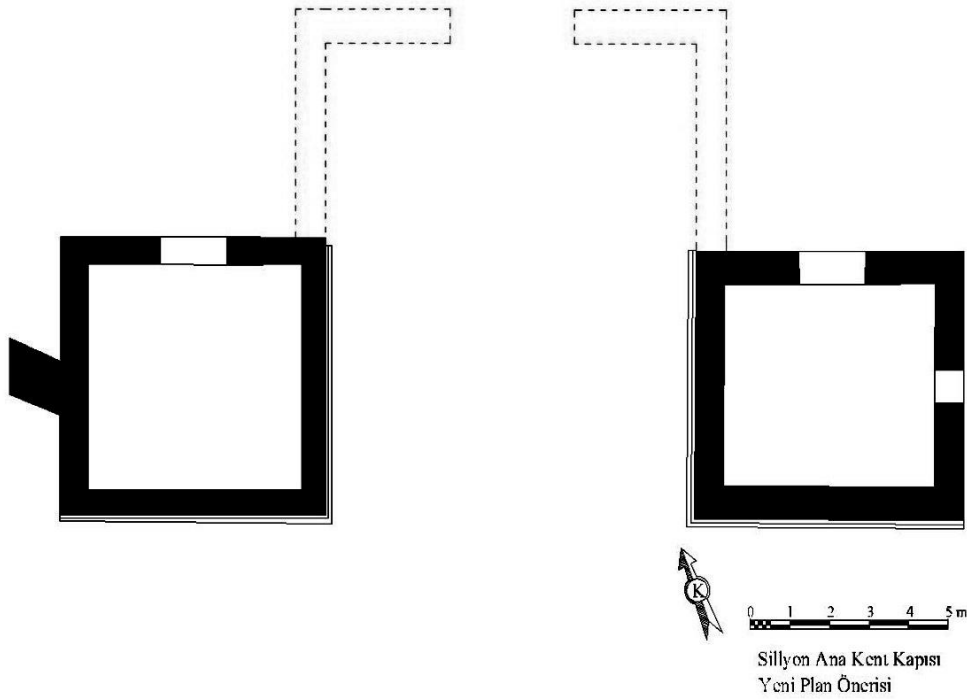
Çiz. 35

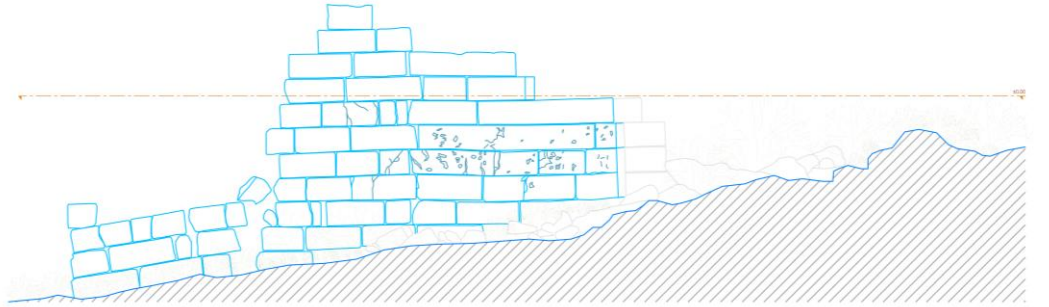
Çiz.36

Çiz. 37

Çiz. 38

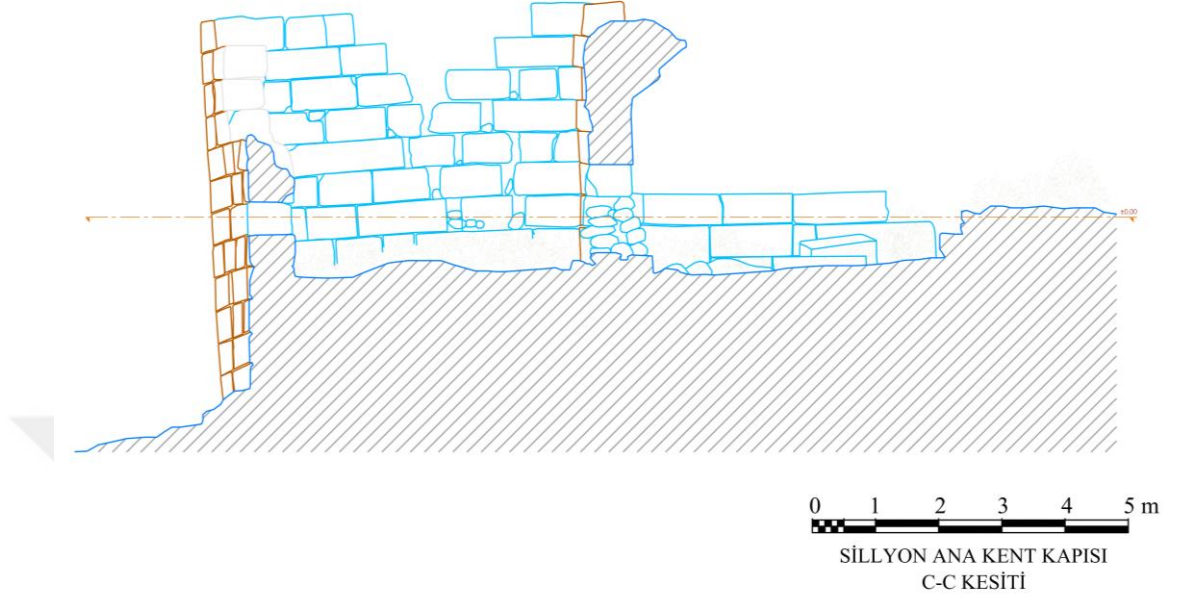
0 1 2 3 4 5 m
SİLLYON ANA KENT KAPISI
A-A KESİTİ

Çiz. 39

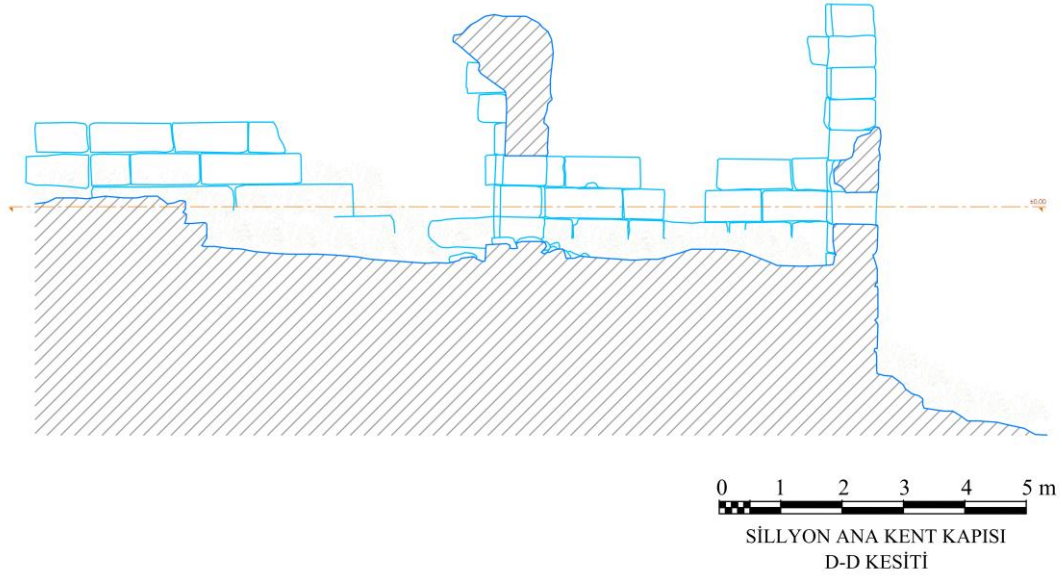

0 1 2 3 4 5 m
SİLLYON ANA KENT KAPISI
B-B KESİTİ

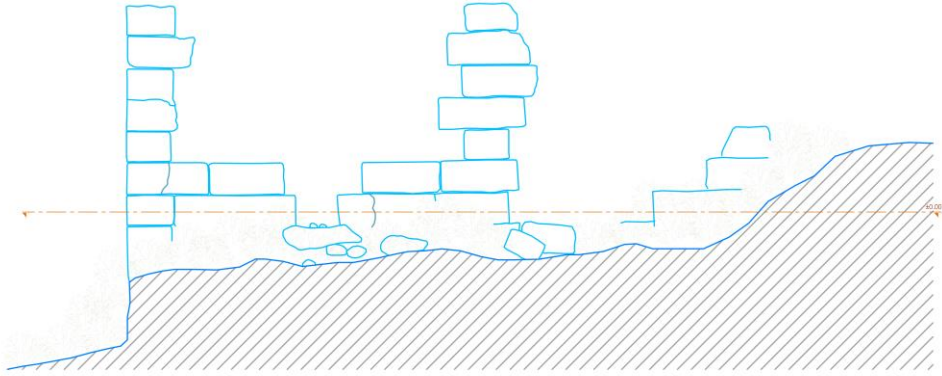
Çiz. 40

Çiz. 41

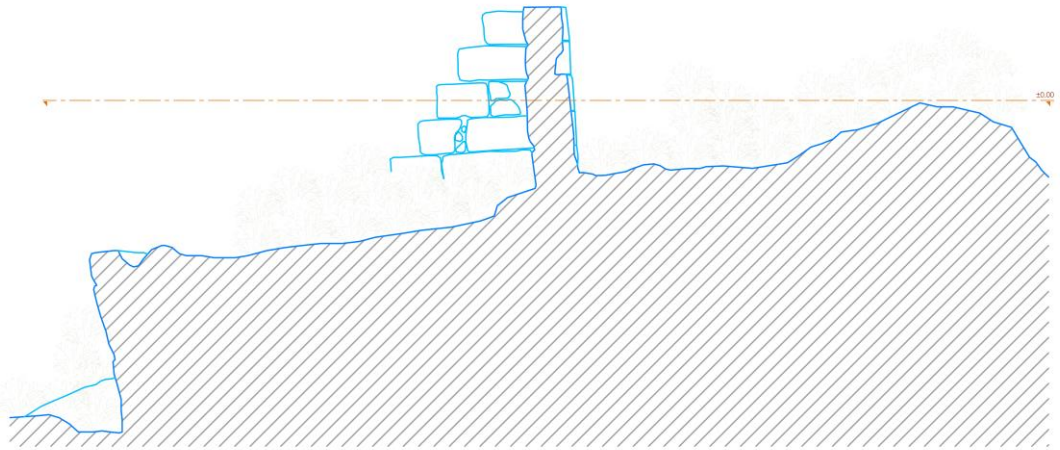

Çiz. 42

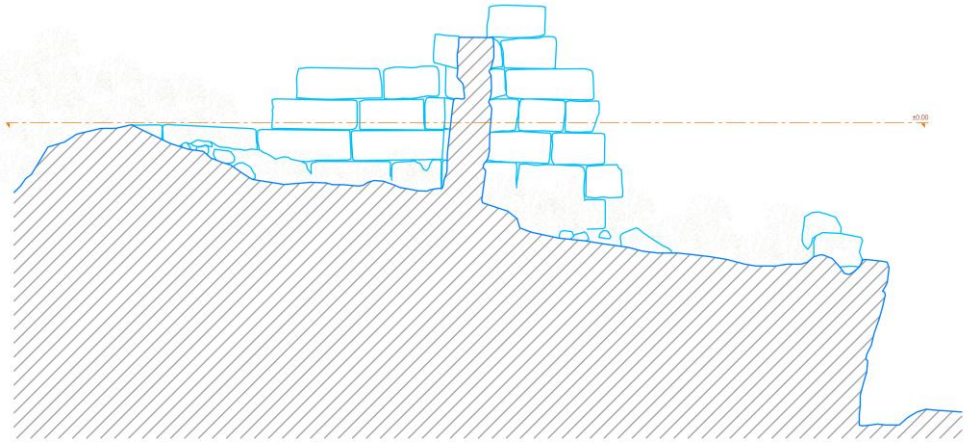
0 1 2 3 4 5 m
SİLLYON ANA KENT KAPISI
E-E KESİTİ

Çiz. 43

0 1 2 3 4 5 m
SİLLYON ANA KENT KAPISI
F-F KESİTİ

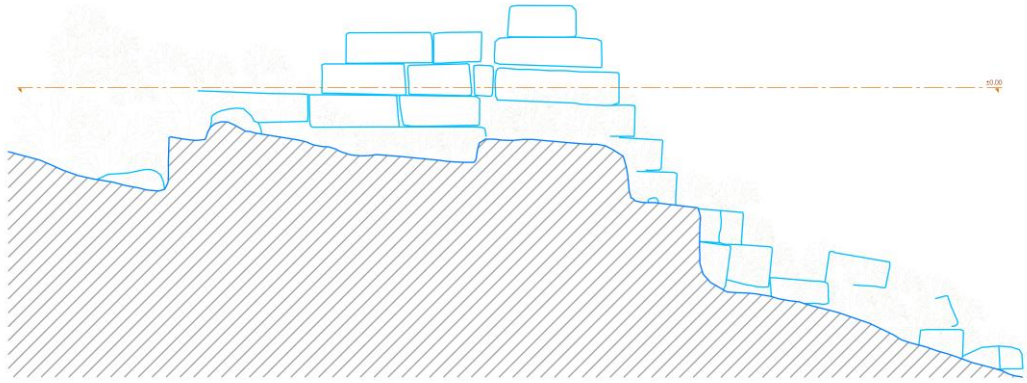
Çiz. 44

0 1 2 3 4 5 m

SİLLYON ANA KENT KAPISI
G-G KESİTİ

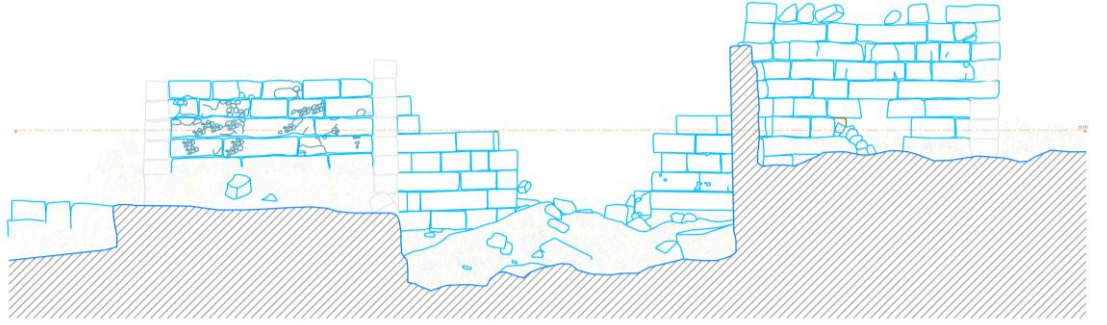
Çiz. 45

0 1 2 3 4 5 m

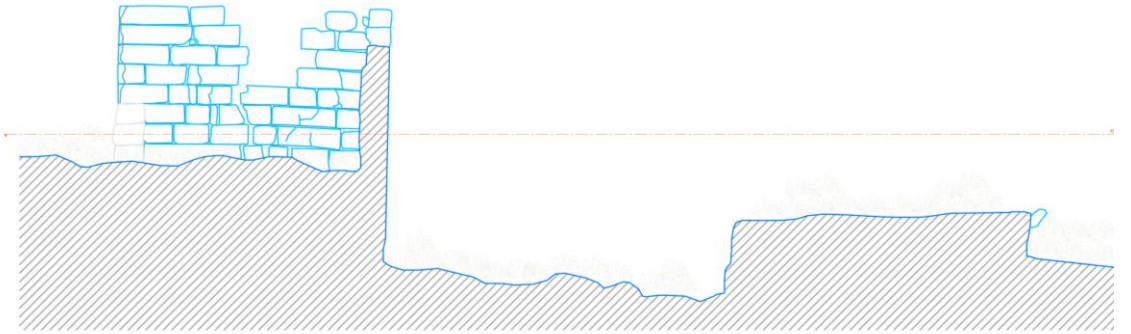
SİLLYON ANA KENT KAPISI
H-H KESİTİ

Çiz. 46

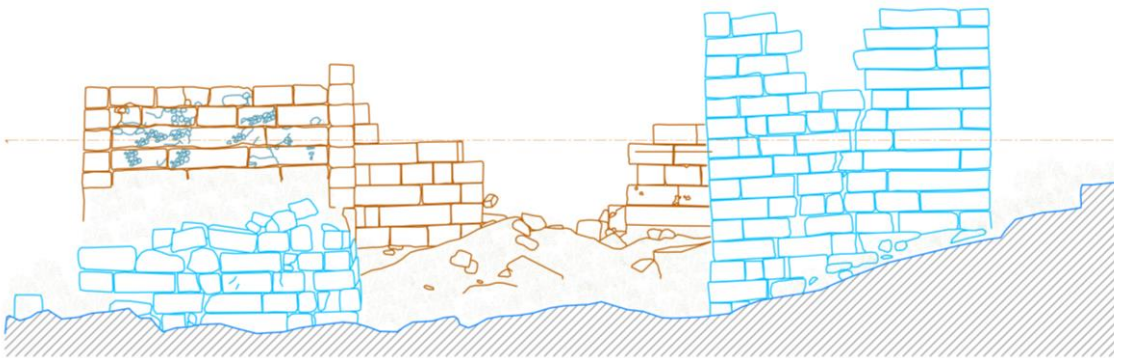
0 1 2 3 4 5
SILLYON ANA KENT KAPISI
I-I KESİTİ

Çiz. 47

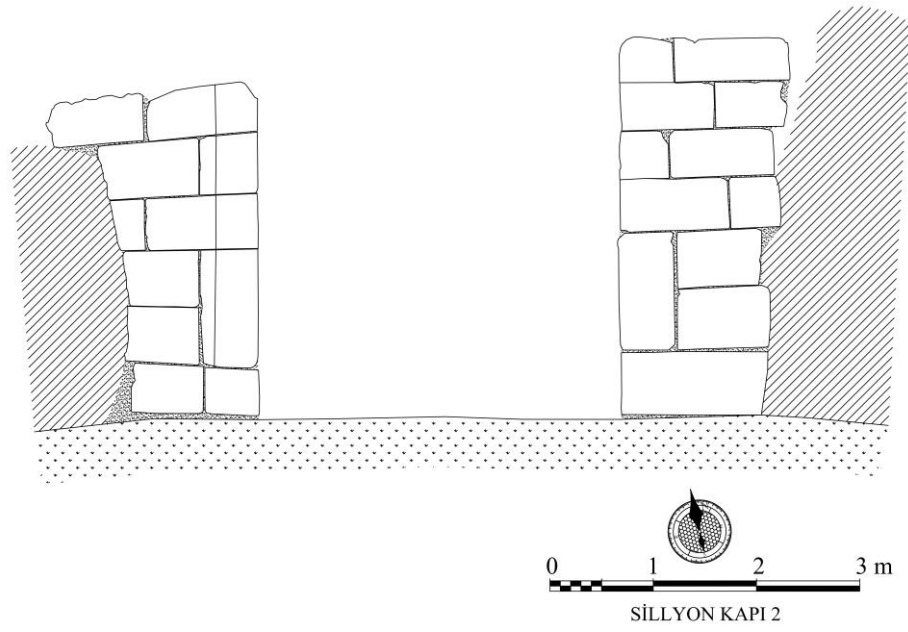
0 1 2 3 4
SILLYON ANA KENT KAPI
J-J KESİTİ

Çiz. 48

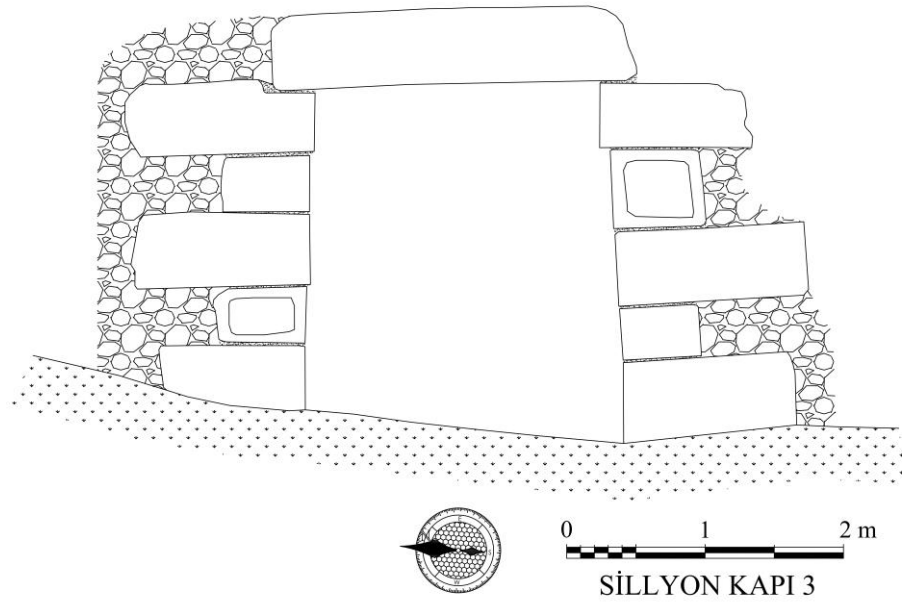

0 1 2 3 4
SILLYON ANA KENT KA
K-K KESİTİ

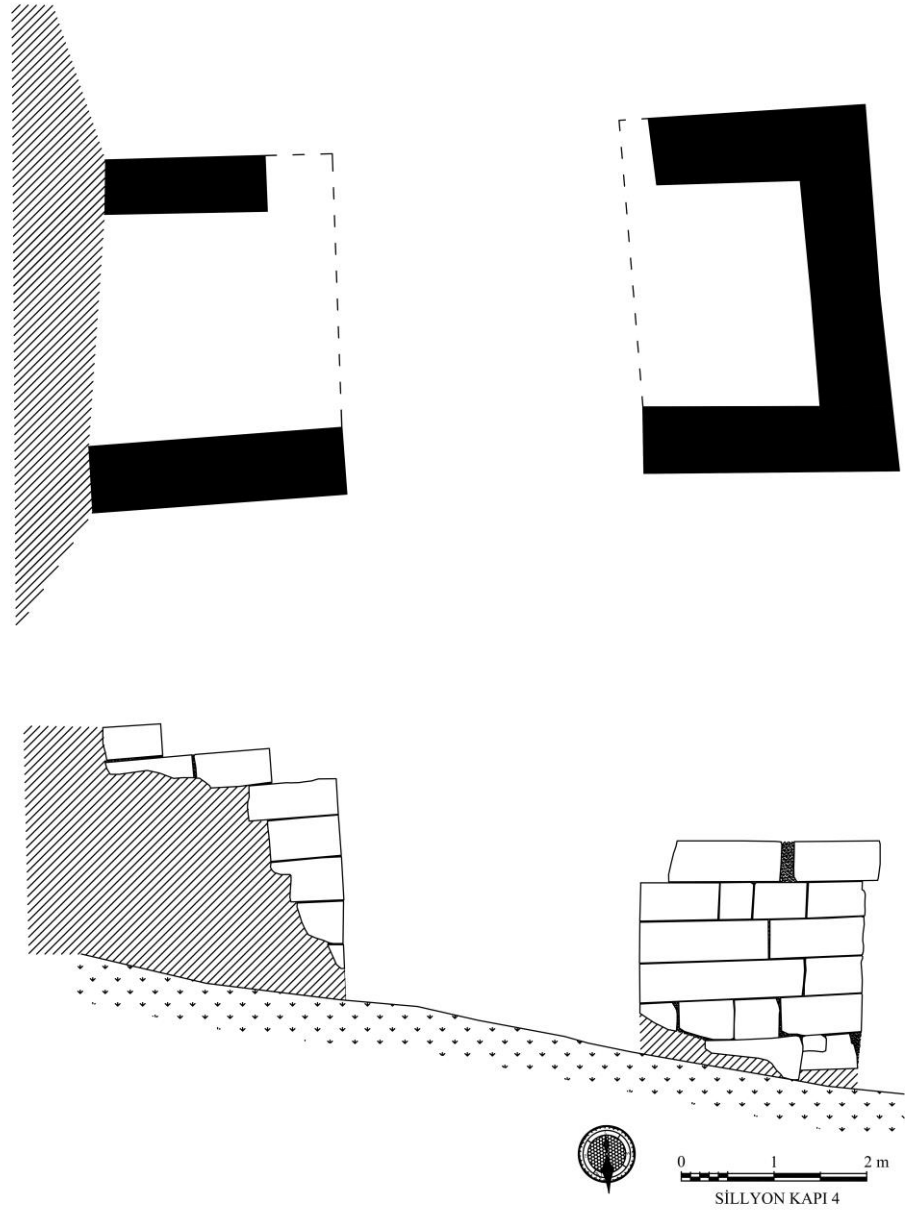
Çiz. 49

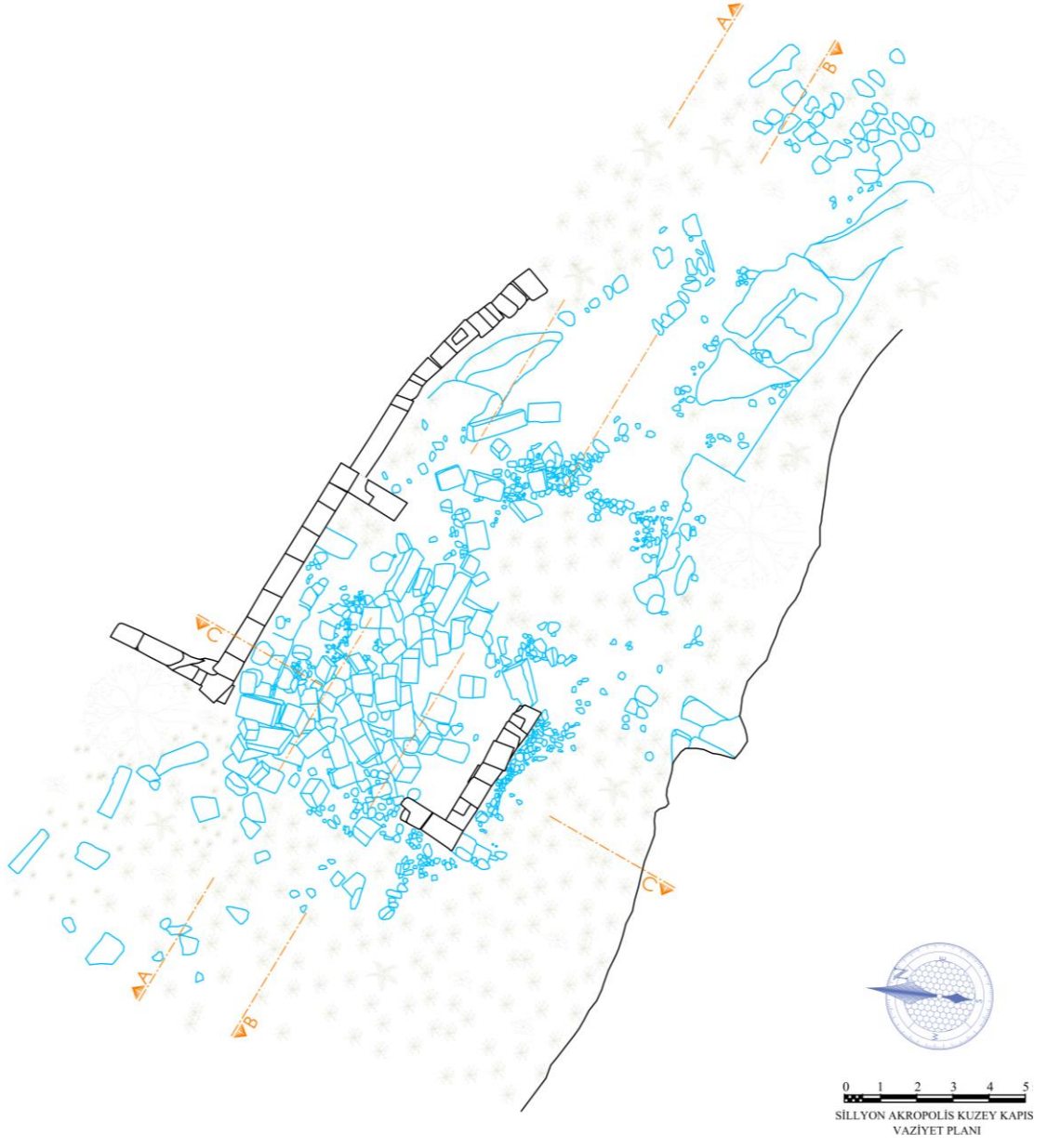
Çiz. 50

Çiz. 51

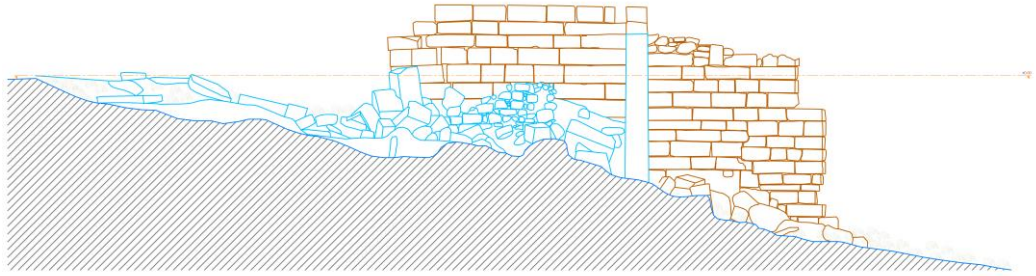
Çiz. 52

Çiz. 53

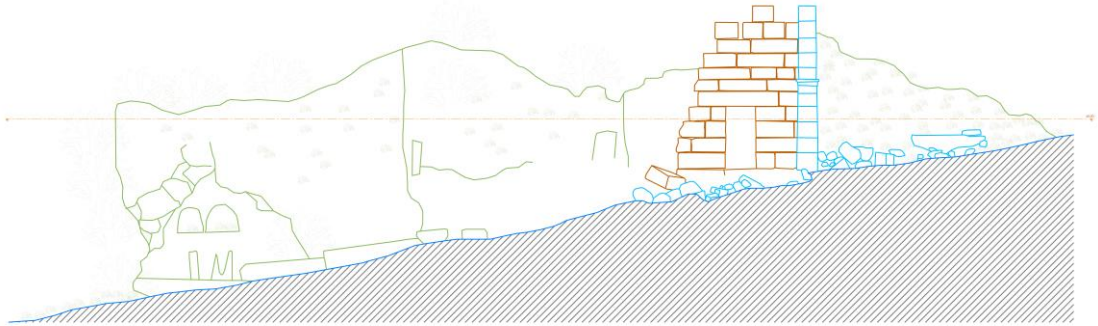

Çiz. 54

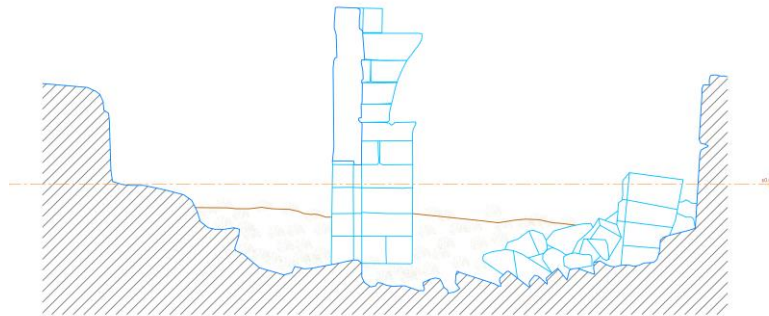
0 1 2 3 4 5 m
SİLLYON AKROPOLİS KUZEY KAPISI
A-A KESİTİ

Çiz. 55

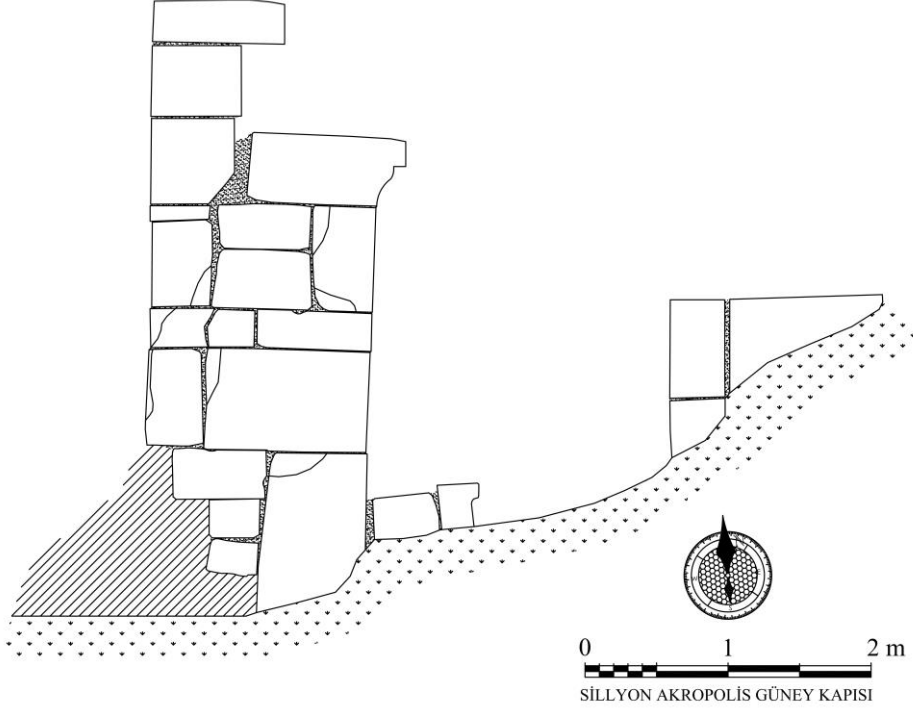
0 1 2 3 4 5 m
SİLLYON AKROPOLİS KUZEY KAPISI
B-B KESİTİ

Çiz. 56

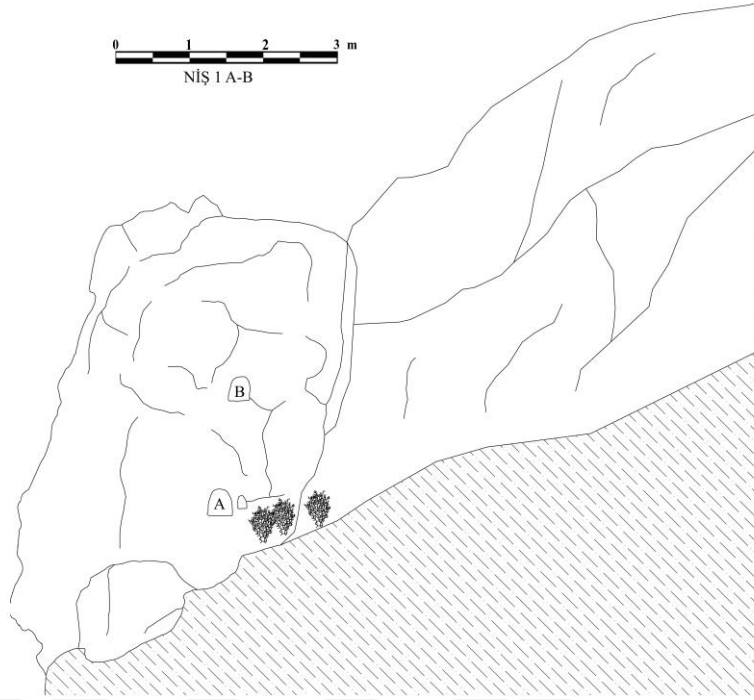

0 1 2 3 4 5 m
SİLLYON AKROPOLİS KUZEY KAPISI
C-C KESİTİ

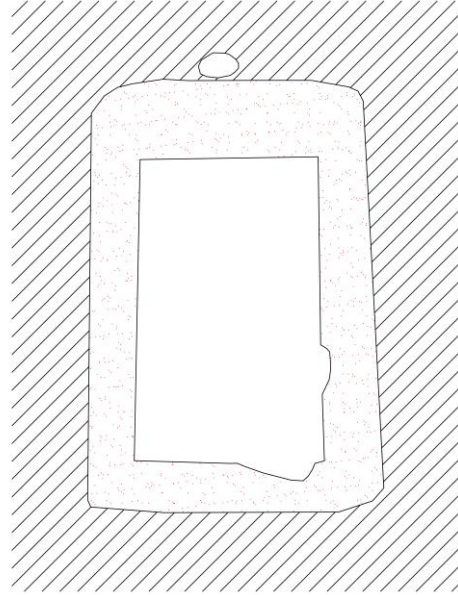
Çiz. 57

Çiz. 58

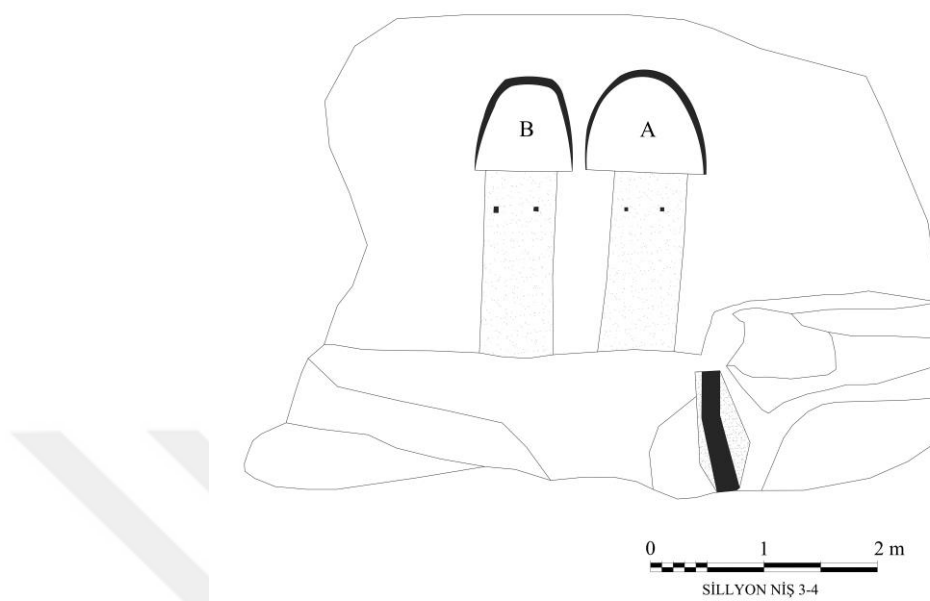

Çiz 59

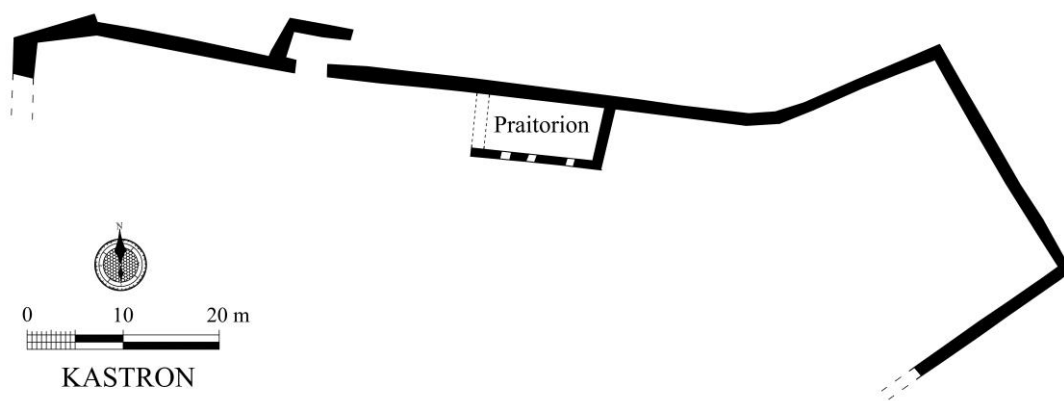

0 1 m
SİLLYON NİŞ 2

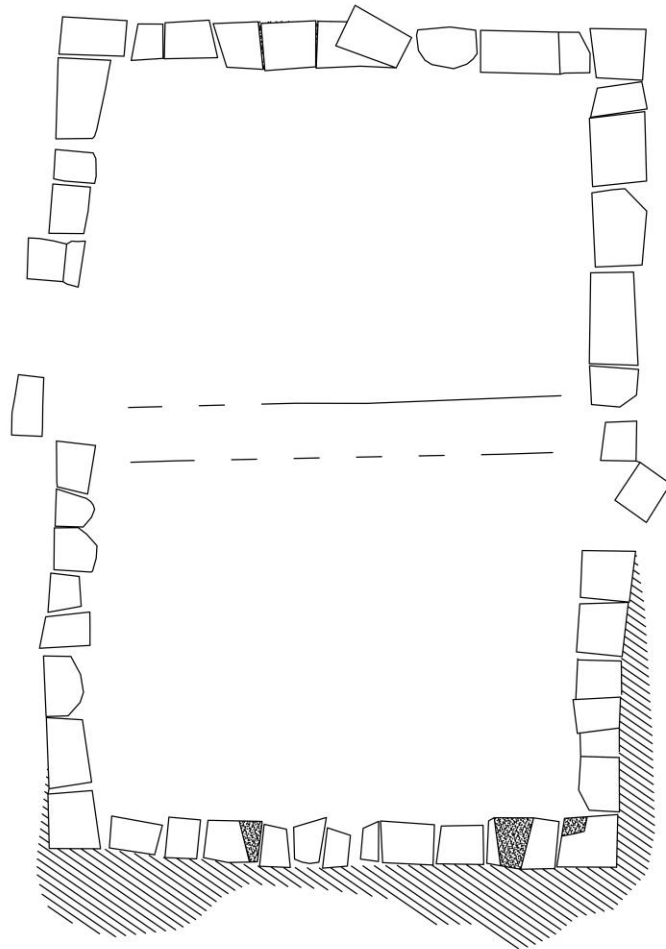
Çiz. 60

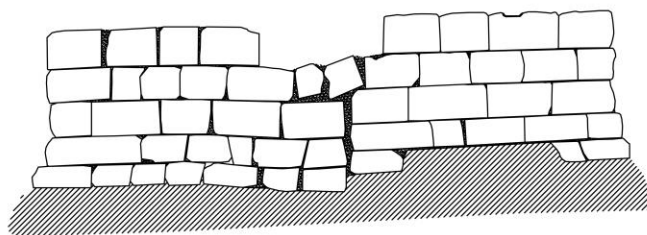
Çiz. 61

Çiz. 62

PLAN

BATI CEPHE ÖN GÖRÜNÜŞ

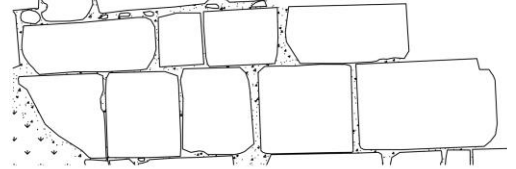

SİLLYON KULE-ÇİFTLİK (YAPISI)

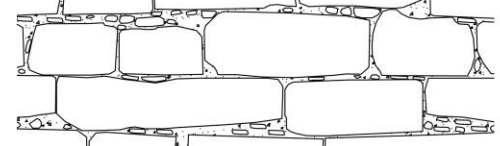
Çiz. 63

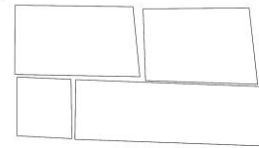
1- Büyük formlu - dört köşeli; tek örnekler

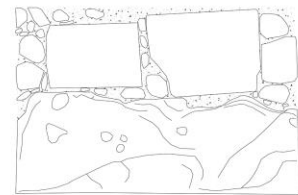
2- Büyük formlu-dört köşeli; düz yüzeyle

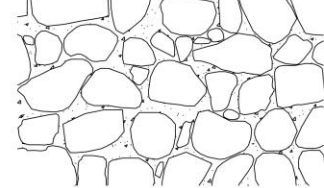
3- Küçük formlu-dört köşeli; düz yüzeyle

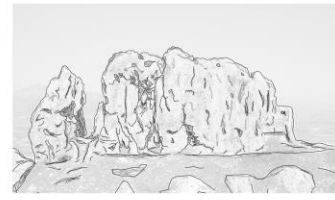
4- Büyük formlu-rektogonal; düz yüzeyle

5- Karışık örnekler

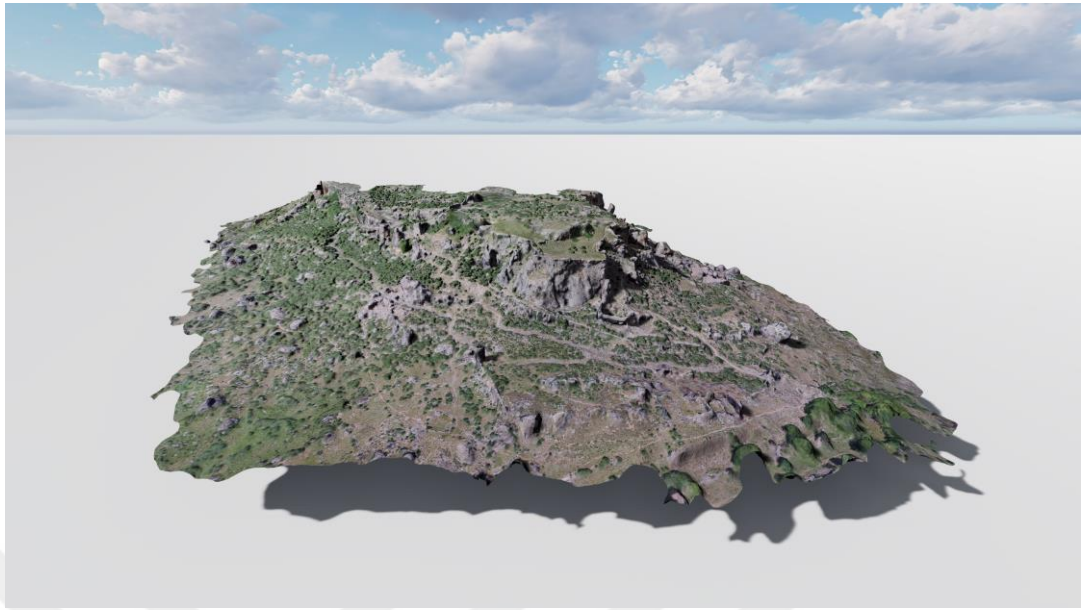

6- Küçük formlu-polygonal; kaba yüzeyle

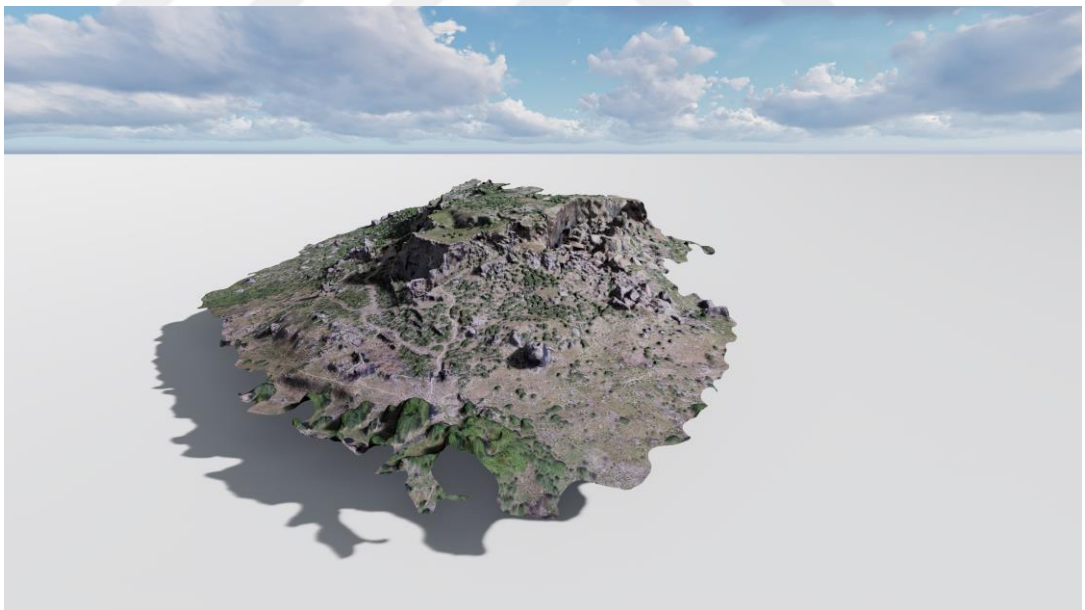

7- Kaya formasyonlu; düz yüzeyle

Çiz. 64

Çiz. 65

Çiz. 66

Çiz. 67

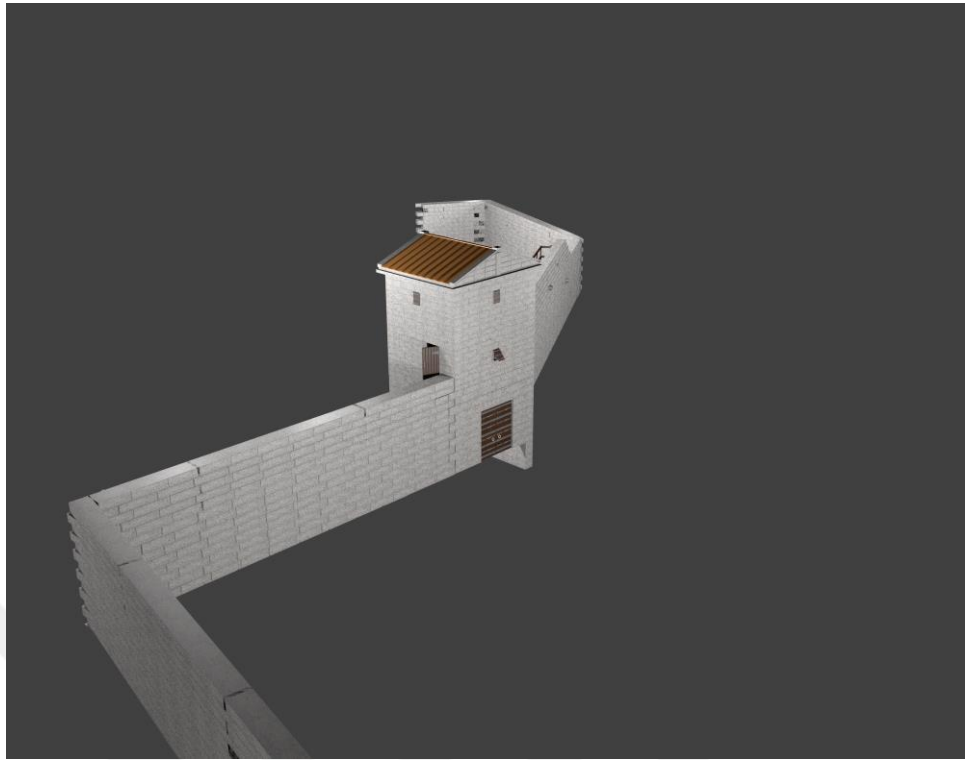
Çiz. 68

Çiz. 69

Çiz. 70

Çiz. 71

Çiz. 72

Çiz. 73

Çiz. 74

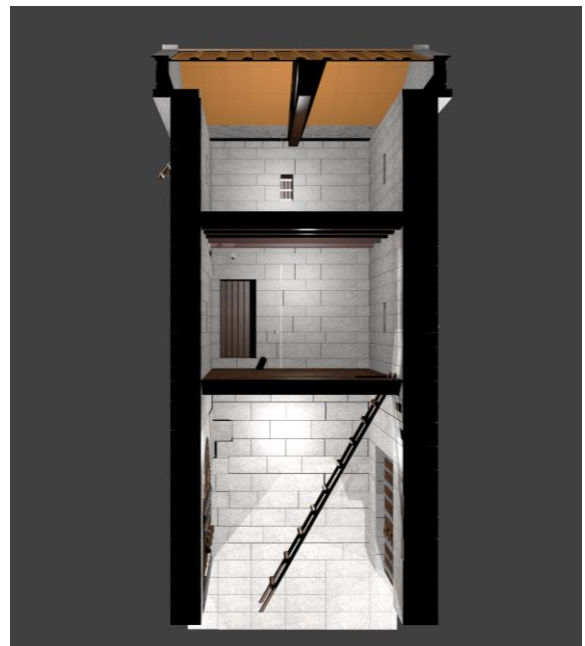
Çiz. 75

Çiz. 76

Çiz. 77

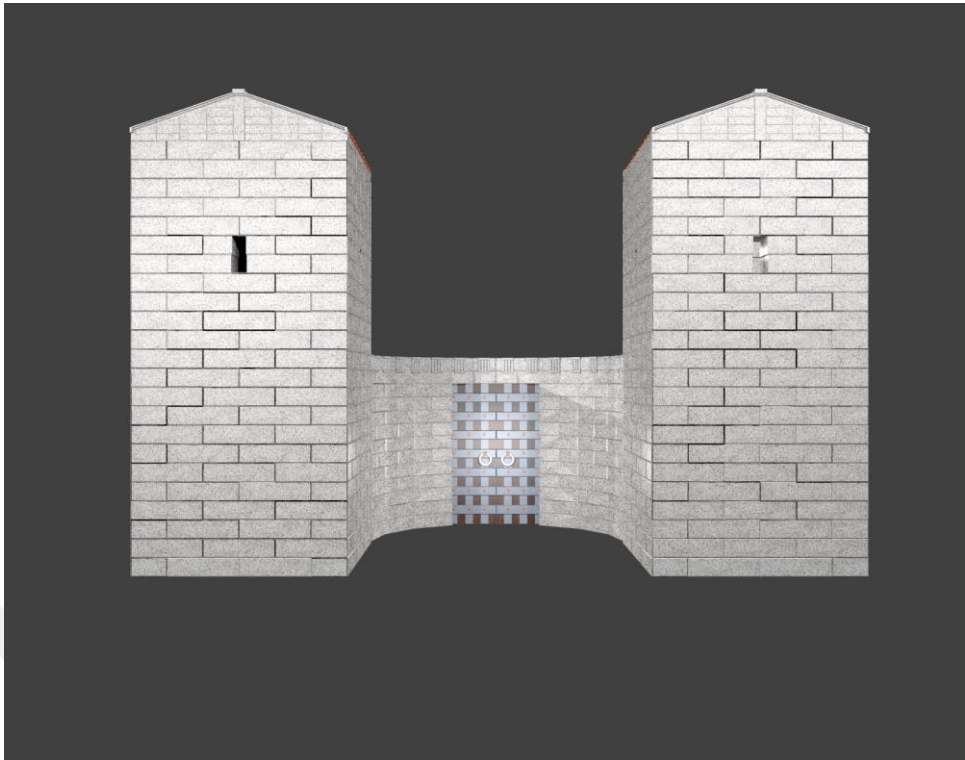
Çiz. 78

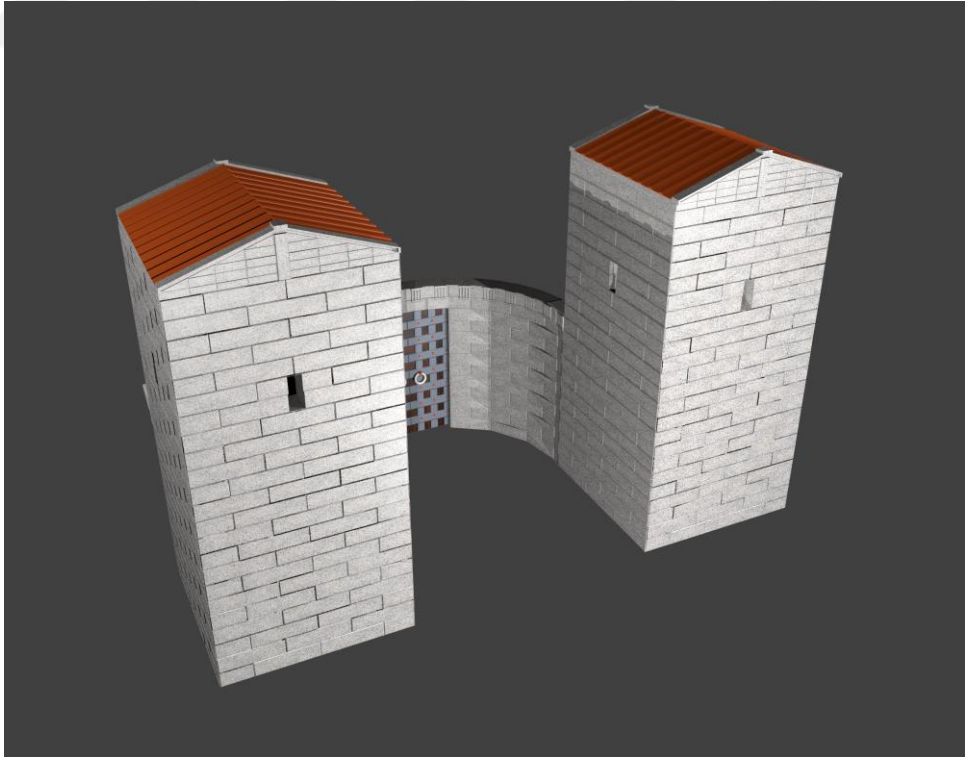
Çiz. 79

Çiz. 80

Çiz. 81

Çiz. 82

Çiz. 83

Çiz. 84

Çiz. 85

Çiz. 86

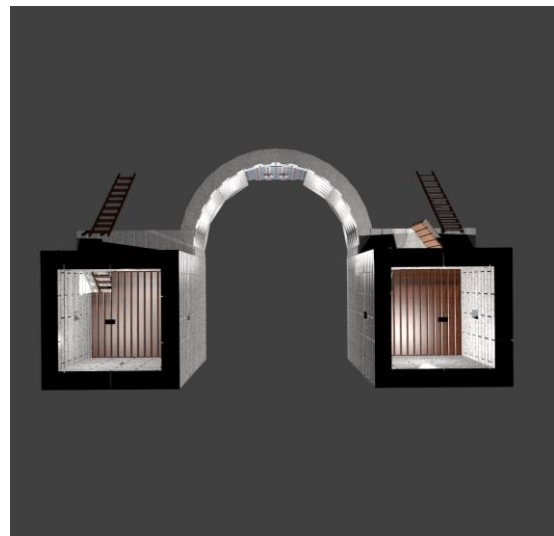
Çiz. 87

Çiz. 88

Çiz. 89

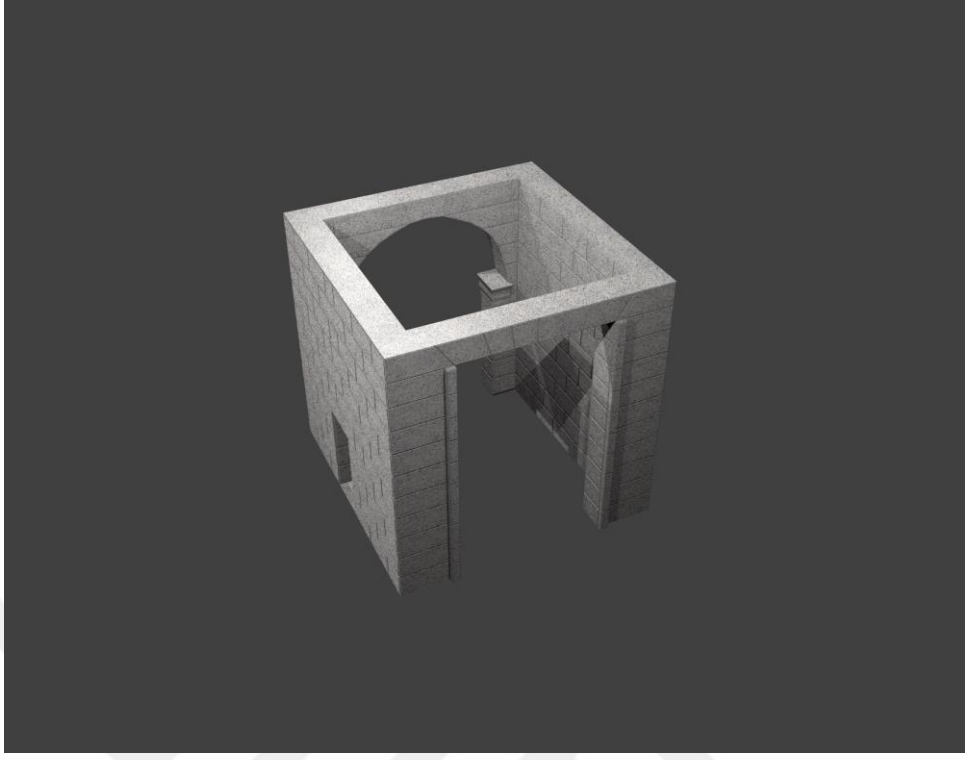
Çiz. 90

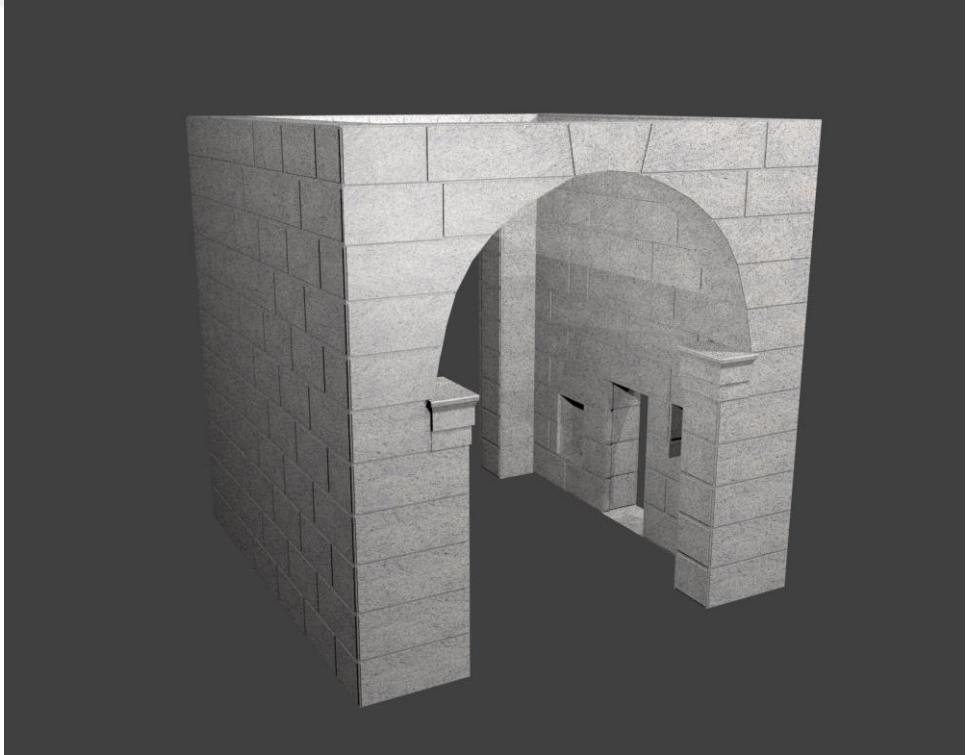
Çiz. 91

Çiz. 92

Çiz. 93

Çiz. 94

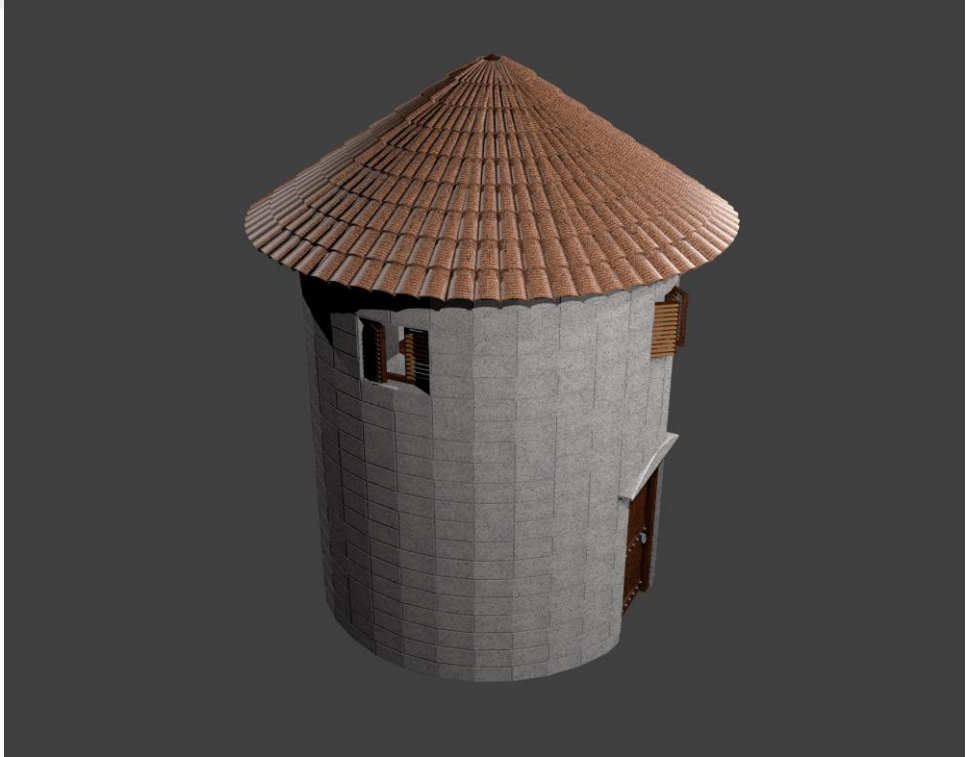
Çiz. 95

Çiz. 96

Çiz. 85

Çiz. 86

ÖZGEÇMİŞ

Genel

Doğum Tarihi ve Yeri:	06.04.1985 Cihanbeyli/Konya		
Yabancı Dil:	İngilizce (ÜDS puanı: 70) ve Almanca (C1 seviyesi)		
Tel:	(0258) 296 3896	GSM:	0554 965 4275
E-Posta:	mtaskiran@pau.edu.tr - murattaskiran85@gmail.com		

Eğitim

Öğrenim Dönemi	Derece	Üniversite	Öğrenim Alanı
2011-2017	Doktora	Pamukkale Üniversitesi	Klasik Arkeoloji
2007-2011	Y. Lisans	Pamukkale Üniversitesi	Klasik Arkeoloji
2003-2007	Lisans	Selçuk Üniversitesi	Arkeoloji

Yayınlar, Atıflar, Faaliyetler

- Taşkiran M. – Uzunel Ö. (2009). A Workshop From Caria Chersonesos, *Anados* 8-9, 189-202.
- Özer E. – Taşkiran M. (2010). Sillyon Antik Kenti 2009 Yılı Çalışmaları, *Anmed*, Anadolu Akdeniz’i Arkeoloji Haberleri 2010-8, 165-169.
- Özer E. – Taşkiran M. (2010). “2009 Yılı Sillyon Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması”, 28.AST.2, 279-296.
- Özer, E. – Deveci, A. - Taşkiran, M. (2011). “Sillyon ve Çevresi Yüzey Araştırması 2010”*Anmed, Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri 2011-9*,209-213.
- Taşkiran M. – Uzunel, Ö. – Topaloğlu, A. (2011). “Toilet Culture and Latrines in Asia Minor”, *Soma 2009*, Editör: H. Öniz, E. Arslan, BAR International Series 2200,123-129.
- Taşkiran M.- Sezgin T.(2011). “Eumeneia Kent Planı ve Surları”, *Eumeneia, Şeyhli-Işıkli* (Ed. Bilal SÖĞÜT), İstanbul, 61-71.
- Sezgin T. – Taşkiran M. (2011). “Border Settlements and Their Fortification on Lykos and Lampe Plain in Hellenistic Age”, *DAVULCUTEPE AND EUMENIA, Anados 10*, Trnava.
- Özer E. - Taşkiran M. (2011). “*The Results of 2009-2011 Survey in Sillyon Ancient City*”, Soma 16, (Özet), Floransa 2011.
- Özer, E. – Deveci, A. - Taşkiran, M. (2011). “Sillyon (Antalya-Turkey) Survey”, *Symposium of the Mediterranean Archaeology 15th SOMA*, Catania 2011, Poster Sunumu.
- Söğüt B. - Taşkiran M. (2014). "Stratonikeia'dan Augustus Dönemi Mısır Etkili Korinth Başlıkları", *Olba XXII*, 2014, 189-211.
- Taşkiran M. (2014). “2012 Yılı Aizanoi Hamam-Palaestra Kompleksi Çalışmaları”, *Aizanoi I, 2012 Yılı Kazı ve Araştırma Raporları* (Ed.: E. Özer), 99-114.
- Taşkiran M. (2014). “Das Sillyon-Fortifikation-Project: erste Ergebnisse”, Albert-Ludwigs Universität Freiburg. Hauskolloquium Klassische Archäologie, Albert Ludwig Universität (Sözlü Bildiri)
- Taşkiran M. (2016). “Aizanoi Güney Nekropolis’ten Medusa Kabartmalı Akroter”, *Aizanoi 2*, (Ed.: E. Özer), Ankara, 17-35.

Burslar ve Ödüller

- "Llp/ErasmusStaff Training Mobility Program"ı kapsamında Almanya Köln Üniversitesi Arkeoloji Bölümü’nde Doktora Tez Çalışmam kapsamında 1 haftalık misafir öğrenci bursu, (31.03.2013-07.04.2013).
- Tubitak 2214-A Yurt Dışı Doktora Sırası Araştırma Bursu (Almanya Freiburg Albert-Ludwigs Üniversitesi, 01.10.2013-01.07.2014)
- Suna – İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (Akmed) doktora bursu

